

(خسب كتابتون)

فتح الهداية

+93708346747

هداية

داول حل لپاره په آسانه معياري پښتو
دهدايي يوه جامع شرحه

ژباړه او تېښت

مولوي حبيب الرحمن بلکاني

فاضل وفاق المدارس العربيه

صداقت کتب خانہ

کندهار

وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ | القرآن

فتح الهداية

پښتو شرح

هدايه

د اول ځل لپاره په آسانه معياري پښتو

د هدايي يوه جامع شرحه

د حديثونو تخريج	پر فقهې او ضروري معلوماتو مشملة يوه جامع مقدمه	تعيين د قول راجح
د متن بشپړ اعراب		د هري جملې تر څنگ ژباړه
صرفي تحقيق		د عنواناتو اضافه
د لغاتو حل	اووم ټوك	صورت د مسئلې

كتاب الصرف - كتاب الوكالة

ژباړه او ترتيب:

مولوی حبیب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربية

صداقت کتب خانہ - کندهار

حنفی شافعی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت دینی کتب خانہ

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبل، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق

حنبل

+923052488551
+923247442395

easypaisa

پیسہ آسان سے

مالکی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د کتاب ټول حقوق په خپرندوی اړه لري!

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم	: فتح الهدایه پښتو شرح هدایه
ژباړه او ترتیب	: مولوي حبيب الرحمن مدني
نېوک	: اووم
خپرندوی	: صداقت کتب خانه / کندهار
کمپوز / ډیزاین	: صداقت د کتاب چاپولو اداره
د چاپ کال	: ۱۳۹۸ ل. / ۱۴۴۰ هـ.ق. / ۲۰۱۹ م.
چاپ شمېر	: ۱۰۰۰ ټوکه

د تر لاسه کولو ځای:

صداقت کتب خانه

کندهار - افغانستان

تلیفون: ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

ایمیل: sadaqat.books@gmail.com

فهرست

کتاب الضرف

د صرف لموي او اصطلاحی معنی

د "بیع صرف" تعریف او وجه تسمیه

د "بیع صرف" طریقه او حکم

په "بیع صرف" کې پر عوضینو قبضه ضروري ده (تفصیلی بحث)

سره زر د سپینو زرو په عوض کې خرڅول

په عوضینو کې له قبضه کولو څخه مخکې د تصرف کولو حکم

سره زر د سپینو زرو په عوض کې په اټکل سره خرڅول

د ثمن او غیر ثمن د بیع تفصیلی بیان

په بیع صرف کې د ثمن پر څه حصه قبضه کول (حکم او تفصیل)

د بیع تر خرڅولو وروسته په هغه کې د بل چا حق ثابتېدل

مخلوط الجنس اثمان د مخلوط الجنس اثمانو په عوض کې خرڅول (حکم او اختلاف)

په مذکوره مسئله کې زموږ دلیل

یوولس درهمه په لسو درهمو او یوه دینار سره خرڅول

د بیع صرف یو بل صورت

په قرض کې خلاف الجنس شی واپس کول (حکم او تفصیل)

درست درهم د مات (میده) درهم په عوض کې خرڅول

په درهمو او دنانیرو کې اعتبار غالب لره دی

پر سره زرو یا سپینو زرو د کوټ غالب دلو حکم

مغشوشه درهم د خپل جنس په عوض کې تفاضلاً خرڅول (حکم او تفصیل)

د کوټه (مغشوشه) سکو په بیع کې د عرف او رواج اثر

- ۴۷..... له بیع شخه وروسته د دراهمو د منسوخ کېدلو صورت
- ۵۰..... د فلو سو په عوض کي د بیع حکم
- ۵۱..... په پورتنی مسئله کي د قرض صورت
- ۵۵..... د دراهمو او فلو سو په ذریعه د بیع کولو یو ځانگړی صورت
- ۵۸..... یو درهم په فلو سو او یوه رتې کم نیم درهم سره بدلول (حکم او تفصیل)

کتاب الكفالة

- ۶۱..... د "کفاله" لغوي او اصطلاحی معنی
- ۶۱..... د "کفاله" مطلب
- ۶۱..... د کفاله یو شو الفاظ
- ۶۲..... د کفاله رکن، شرط او حکم
- ۶۳..... د کفالت قسمونه
- ۶۶..... د کفالت الفاظ (په کومو الفاظو سره کفاله منعقد کيږي؟)
- ۶۹..... د کفاله بالنفس لپاره وخت ټاکل
- ۷۲..... داسي ځای ته مکفول به حاضرول چي هلته مکفول له پر مخاصمه قادر وي
- ۷۳..... د قاضي په مجلس کي د مکفول به حاضرولو شرط لگول او بیا په بل ځای کي هغه ورسپارل
- ۷۴..... په دښت او صحرا د مکفول به ورسپارل
- ۷۴..... د مکفول به (مکفول بنفسه) د مرگ حکم
- ۷۸..... په کفاله بالنفس کي د بري کېدلو یو صورت
- ۸۰..... کفاله بالنفس والمال
- ۸۳..... په پورتنی صورت کي د مکفول بنفسه د مرگ حکم
- ۸۴..... په دعوی کي د کفالت حکم
- ۸۹..... په قصاص او حدودو کي د کفالت حکم
- ۹۱..... د پورتنی مسئلې نور وضاحت
- ۹۲..... مدعی علیه به کله په حد کي قیدول کيږي؟
- ۹۵..... د خراج په اداء کولو کي رهن او کفالت جائز دي
- ۹۶..... له یوه شخه زیات کفیلان جوړول
- ۹۷..... د کفاله بالمال بیان
- ۱۰۳..... د پورتنی مسئلې نور وضاحت

کفاله پر شرائطو معلق کول (حکم او اختلاف)	۱۰۴
د مجهول مال د کفالت حکم	۱۰۸
د کفالت د جائز کېدلو لپاره د مکفول عنه د حکم کولو مسئله	۱۱۰
کفیل کله خپل اداء کړی سوی مال له مکفول عنه څخه اخیستلای سي (تفصیلي بیان)	۱۱۲
تو قرض اداء کولو مخکي له مکفول عنه څخه د کفیل د مطالبه کولو حکم	۱۱۶
که له کفیل څخه د قرض ټینګه مطالبه وسي (حکم او تفصیل)	۱۱۷
که مکفول له (د قرض مالک) مکفول عنه یا کفیل بري کړي (حکم او تفصیل)	۱۱۸
که مکفول له د قرض مطالبه مؤخره کړي (حکم او تفصیل)	۱۱۹
د مکفول له سره د کفیل صلح کول	۱۲۱
د کفیل د براءت مختلفه صورتونه	۱۲۳
معلق براءت (حکم او تفصیل)	۱۲۹
هر هغه حق چي له کفیل څخه د هغه اخیستل ممکن نه وي د هغه کفاله صحیح نه ده (قاعده)	۱۳۰
د مشتري له طرفه د ثمن د کفالت حکم	۱۳۱
د بائع له طرفه د مبیع د کفالت حکم (او د اعیان مضمونه او غیر مضمونه تعریف حکم او اقسام)	۱۳۲
د بار وړلو د کفالت حکم	۱۳۸
په کفالت کي د مکفول له د قبول کولو (قبولولو) شرط	۱۳۹
له پورتنی شرط څخه استثناء	۱۴۲
د میت (مړي) د قرضونو له طرفه په خپله کفیل جوړېدل (حکم او اختلاف)	۱۴۵
د کفالت یو خاص صورت	۱۵۱
که کفیل په پورتنی مال سره منافع حاصل کړي (حکم او تفصیل)	۱۵۳
د پورتنی مسئلې بل صورت	۱۵۶
د کفیل سره "بیع عینه" کول	۱۵۹
د غائب مکفول عنه له کفیل څخه د قرض مطالبه (حکم او تفصیل)	۱۶۳
په بیع کي د کفیل بالدرک بیان	۱۷۱
په پورتنی مسئله کي د کفالت بالدرک پر ځای د گواهي او مهر لگولو بیان	۱۷۳
فَضْلٌ فِي الضَّمان	۱۷۶
په بیع او مضاربت کي د وکیل او مضارب ذمه وار کېدل	۱۷۶
یو کس مطالب او مطالب گرځېدل (بیان او تفصیل)	۱۷۸
د یو چاد خراج او محصول (تیکس) ضامن کېدل	۱۸۰
د قرض په فوراً اداء کولو کي اختلاف او معتبر قول	۱۸۴

۱۹۱	له كښل بالدرك څخه په ژبه د سيمه - تقاد مبيع مطالبه كيږي
۱۹۲	د ضمان عهده بطلان اغيزيږي يا
۱۹۲	بَابُ كَفَالَةِ الرَّجُلَيْنِ
۱۹۲	كه دوه مقروضه (پوروري) خلك يو د بل كښل سي (حكم او تفصيل)
۱۹۵	كه دوه كښلان يو د بل كښل سي (حكم او تفصيل)
۱۹۹	له دواړو كښلانو څخه يو بري كول
۱۹۹	د شركت مفاوضه تعارف او حكم
۲۰۱	دوه مكاتب غلامان يو د بل كښل كېدل
۲۰۲	كه دواړه مكاتب غلامان بدل كتابت ادا نه كړي او مالک يو آزاد كړي (حكم او تفصيل)
۲۰۵	بَابُ كَفَالَةِ الْعَبْدِ وَعَنْهُ
۲۰۵	كه يو څوك د غلام له طرفه كښل سي (حكم او تفصيل)
۲۰۸	د غلام له طرفه د كښل كېدلو په صورت كي د غلام د مرگ حكم
۲۰۹	د پورتنی مسئلې بل صورت
۲۱۰	غلام د خپل مالک له طرفه يا مالک د غلام له طرفه كښل كېدل
۲۱۳	د مال كتابت د كفالت حكم
۲۱۶	كِتَابُ الْحَوَالَةِ
۲۱۶	د حواله لغوي او اصطلاحی معنی
۲۱۶	د حوالې يو څو الفاظ
۲۱۹	د حوالې شرائط
۲۲۲	د حوالې تر پوره كېدلو وروسته د محيل حكم
۲۲۵	پر محيل د محتال له درجوع كولو حكم
۲۲۷	توی (ضایع كېدل) كله ثابتيږي؟
۲۲۸	د خپل مخكني قرض په بدله كي داوسني قرض ور كولو صورت
۲۳۰	د پورتنی مسئلې بل صورت
۲۳۱	حواله مقیده
۲۳۶	د سفاتيچ تعريف او حكم

كِتَابُ آدَبِ الْقَاضِي

- ۲۳۸ ..... د قاضي لپاره د شهادت شرائط
- ۲۳۹ ..... د اجتهاد د اهل كېدلو شرط
- ۲۴۳ ..... د قضاء منصب قبولول
- ۲۴۶ ..... د چا لپاره د قضاء منصب قبولول مكروه دي؟
- ۲۴۷ ..... د دغه منصب د طلب كولو حكم
- ۲۴۹ ..... د ظالم باچاله طرفه د قضاء منصب قبولول
- ۲۵۱ ..... نوى ټاكل سوي قاضي به اول كوم كارونه ترسره كوي؟
- ۲۵۲ ..... نوى قاضي به د بنديانو سره كوم سلوك كوي؟
- ۲۵۶ ..... نوى قاضي به د وقف او امانت په مال سره څه كوي؟
- ۲۵۸ ..... قاضي به چيري او په كوم حال كي كښيني؟
- ۲۶۰ ..... د قاضي لپاره هديه (تحفه) قبولول
- ۲۶۴ ..... د قاضي معاشرتي تعلقات
- ۲۶۷ ..... د قاضي لپاره د ناستي آداب
- ۲۶۹ ..... د قاضي لپاره گواه ته د تلقين كولو حكم
- ۲۷۰

فَصْلٌ فِي الْحَبْسِ

- ۲۷۲ ..... ضروري يادونه
- ۲۷۲ ..... په قيدولو (بندي كولو) كي د تلوار نه كولو بيان
- ۲۷۳ ..... د كوم قرض په عوض كي به مقروض قيدول كيږي؟
- ۲۷۴ ..... په كومو صورتونو كي به مقروض نه قيدول كيږي؟
- ۲۷۶ ..... كله چي محبوس (بندي) غريب او مفلسه ثابت سي
- ۲۸۱ ..... ښځي ته نفقه نه ور كونكي خاوند قيدول
- ۲۸۴

بَابُ كِتَابِ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي

- ۲۸۶ ..... د بل قاضي خط به په كومو حقونو كي قبولول كيږي؟
- ۲۸۶ ..... ﴿ديوه خط نمونه﴾
- ۲۸۹ ..... د حقونو تفصيل او بيان
- ۲۹۰ ..... مکتوب إليه قاضي به كله د كاتب قاضي خط قبلوي؟ (اول شرط)
- ۲۹۳ ..... د كاتب قاضي نځه واري
- ۲۹۴ ..... مکتوب إليه قاضي به كله خط قبلوي؟ (دويم شرط)
- ۲۹۷

- ۲۹۸..... د قاضي پر خط د عمل کولو طريقه
- ۳۰۲..... په حدود او قصاص کي د قاضي خط مقبول نه دی
- ۳۰۳..... فَصْلٌ آخَرُ
- ۳۰۴..... د قاضي لپاره د خپل نائب ټاکلو حکم
- ۳۰۷..... که دیوه حاکم او قاضي فیصله د قاضي عدالت (محکمې) ته پېش کړی سي نو قاضي به څه حکم کوي؟
- ۳۰۹..... د پورتنۍ مسئلې بل صورت
- ۳۱۱..... د قاضي فیصله په ظاهر او باطن دواړو کي نافذیږي
- ۳۱۴..... د غائب سړي په باره کي د فیصله کولو حکم
- ۳۱۶..... له دعوي څخه تر انکار کولو وروسته د غائبېدونکي مدعي علیه فیصله
- ۳۱۹..... د یتیمانو مالونه په قرض ورکول
- ۳۲۱..... بَابُ التَّحْكِيمِ
- ۳۲۲..... د تحکیم (درمگري ټاکلو) حکم او شرائط
- ۳۲۴..... له تحکیم څخه درجوع کولو بیان
- ۳۲۵..... په حدود او قصاص کي د تحکیم بیان
- ۳۲۸..... د بینه پېشولو یا له قسم څخه د انکار کولو په صورت کي د حکم کار
- ۳۳۰..... د خپل مور وپلار، ښځي او بچیانو په باره کي د فیصله کولو حکم
- ۳۳۲..... مَسَائِلُ شَتَّى مِنْ كِتَابِ الْقَضَاءِ
- ۳۳۲..... د پاسنۍ ځونې او لاندینۍ ځونې حقوق
- ۳۳۶..... په بنده یا خلاصه کوڅه کي د بلي کوڅې والا کور لپاره د دروازي خلاصولو بیان
- ۳۴۰..... د پورتنۍ مسئلې بل صورت
- ۳۴۲..... پر انکار صلح کول (صلح عن الانکار)
- ۳۴۳..... د متضاده دعوي او گواهیانو حکم
- ۳۴۵..... د مشتري له رانیولو څخه د انکار کولو بیان
- ۳۴۷..... له یو چا څخه پر خپل څه مال د قبضه کولو اقرار کول (تفصیلي بیان)
- ۳۵۲..... له اقرار ردولو څخه وروسته دعوي کول
- ۳۵۳..... که منکر کس د مدعي تر بینه وروسته خپل پر اداء کولو یا بري کولو بینه پېش کړي (حکم او تفصیل)
- ۳۵۶..... د پورتنۍ مسئلې بل صورت
- ۳۵۸..... که د خرڅولو منکر وروسته د براءت هن کل العیوب په هکله بینه پېش کړي (حکم او تفصیل)
- ۳۶۰..... له مجهول تمليک څخه وروسته "انشاء الله" ویل

- ۳۶۴..... فَصْلٌ فِي الْقَضَاءِ بِالْمَوَارِيثِ
- ۳۶۴..... دنصراني خاوند د ميراث دعوی کونکي بنځي بيان
- ۳۶۷..... دمسلماڼ خاوند د ميراث دعوی کونکي بنځي بيان
- ۳۶۸..... دامانت اقرار کونکی چي کله په خپله يو څوک دمري وارث وشماري (حکم او تفصيل)
- ۳۷۱..... د پورتنۍ مسئلې بل صورت
- ۳۷۲..... دمري له وارثانو او قرضخواهانو څخه د کفيل اخيستلو حکم
- ۳۷۸..... د پورتنۍ مسئلې بل صورت
- ۳۸۳..... په پورتنۍ صورت کي د غائب وارث دراتللو بيان
- ۳۸۶..... څوک چي ووايي: زما مال صدقه دی نو له هغه څخه کوم مالونه مراد يري؟
- ۳۹۰..... د پورتنۍ مسئلې بل صورت
- ۳۹۳..... که وصي خپل په وصي کېدلو خبر نه وي او بيا له ميراث څخه يوشی خرڅ کړي (حکم او تفصيل)
- ۳۹۶..... دوکيل دمعزوله کولو (برطرفه کولو) بيان
- ۳۹۹..... د قاضي او داسي نورو په بيع کي دمبيع داستحقاق په صورت کي د ضمان حکم او تفصيل
- ۴۰۱..... په پورتنۍ مسئله کي د وصي د بيع حکم
- ۴۰۳..... د قاضي له طرفه د يو حد يا قصاص فيصله کېدل (حکم او تفصيل)
- ۴۰۳..... فَصْلٌ آخَرُ
- ۴۰۶..... تر معزوله کېدلو وروسته د قاضي دعوي او مخاصمات (حکم او تفصيل)
- ۴۰۸..... د پورتنۍ مسئلې بل صورت
- ۴۱۳..... کِتَابُ الشَّهَادَةِ
- ۴۱۳..... ﴿د شهادت شپږ قسمونه﴾
- ۴۱۴..... د گواهي ورکولو شرعي حيثيت
- ۴۱۶..... د گواهي په وجوب کي د حقوق الله او حقوق العباد فرق
- ۴۱۹..... د گواهي مراتب او اقسام
- ۴۳۲..... د گواهي شرائط (عدالت او شهادت لفظ استعمالول)
- ۴۳۶..... د گواهانو عدالت معيار (او د گواهانو تزکيه به کله کيږي؟)
- ۴۴۱..... د تزکيې اقسام او طريقه
- ۴۴۳..... د مدعي عليه د تزکيه او تعديل حکم
- ۴۴۶..... د تزکيه (تعديل) کونکو د تعداد بيان
- ۴۴۸..... په مزکي کي د گواهي (شهادت) اهليت شرط دی. که نه؟

فصل

- ۴۵۰.....
- ۴۵۰..... گواه جوړېدل او گواه جوړول (حکم او تفصیل)
- ۴۵۲..... د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
- ۴۵۵..... له خط څخه گواهي ورکول (حکم او تفصیل)
- ۴۵۹..... له مشاهده (لیدلو) څخه بغیر د کومو شیانو گواهي ورکول جائز دي؟
- ۴۶۳..... د قضاء گواهي
- ۴۶۵..... له پورتنۍ مسئلې څخه استثناء
- ۴۶۸..... محضر د قبضې په لېدلو سره د ملکیت گواهي ورکول (حکم او تفصیل)
- ۴۷۰..... د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
- ۴۷۲..... د غلام او مینځني گواهي (حکم او تفصیل)
- ۴۷۵..... بَابُ مَنْ يُقْبَلُ شَهَادَتُهُ وَمَنْ لَا يُقْبَلُ
- ۴۷۵..... د پرانده کس د گواهي حکم او تفصیل
- ۴۸۱..... د غلام د گواهي حکم
- ۴۸۲..... د محدود فی القذف د گواهي حکم
- ۴۸۵..... د پلار، نیکه او ځوی د گواهي حکم
- ۴۸۸..... د خاوند او ښځي د گواهي حکم
- ۴۹۱..... د غلام په حق کي د مالک (مولی) د گواهي حکم
- ۴۹۳..... د خپل ورور او اکا په حق کي د گواهي حکم
- ۴۹۴..... د منځ د گواهي حکم
- ۴۹۵..... د نوحه کونکي او بدلچي ښځي د گواهي حکم
- ۴۹۵..... د خاوند او ښځي د گواهي حکم
- ۴۹۷..... د غزلچي (بدلچي) کس او د کبیره گناه کونکي د گواهي حکم
- ۵۰۰..... د سپک (بې پته) کس د گواهي حکم
- ۵۰۱..... د اهل هوا او بدعتیانو گواهي
- ۵۰۴..... د ذمیانو د گواهي حکم
- ۵۰۸..... د مستامن حربي د گواهي حکم

- ۵۰۹..... د حربي په خلاف د ذمي د گواهي حکم .....
- ۵۱۰..... د "عدالت" وضاحت .....
- ۵۱۲..... د ناسته (غير مختون) د گواهي حکم .....
- ۵۱۲..... د خصي کس د گواهي حکم .....
- ۵۱۳..... د ولد الزنا د گواهي حکم .....
- ۵۱۴..... د خشي مشکل (نر بنخي) د گواهي حکم .....
- ۵۱۵..... د حکومتي ملازمينو (نوکرانو) د گواهي حکم .....
- ۵۱۶..... د وصي کېدلو د گواهي يو خو صورتونه .....
- ۵۲۱..... د وکالت (وکيل کېدلو) د گواهي حکم .....
- ۵۲۲..... د جرح کول (عيب لگول) او د جرح اقسام .....
- ۵۲۵..... د جرح يو مخصوص صورت .....
- ۵۲۹..... که گواه ووايي چي زما خنجه په گواهي کي غلطې (تېروتنه) وسره (حکم او تفصيل) .....
- ۵۳۳..... بَابُ الْاِخْتِلَافِ فِي الشَّهَادَةِ .....
- ۵۳۵..... د گواهانو په گواهي کي د لفظ او معنا اتفاق شرط .....
- ۵۳۷..... د گواهانو د جزئي اختلاف صورت .....
- ۵۳۹..... د گواهانو د جزئي اختلاف بل صورت .....
- ۵۴۵..... په مکان او زمان کي د گواهانو اختلاف .....
- ۵۴۶..... د غلا سوي شي په تفصيلاتو د گواهانو اختلاف .....
- ۵۴۹..... د مبيع په قيمت کي اختلاف .....
- ۵۵۱..... د گواهانو د اختلاف يو خو نور صورتونه .....
- ۵۵۵..... د مهر په مقدار کي اختلاف .....
- ۵۵۸..... فَضْلٌ فِي الشَّهَادَةِ عَلَى الْإِزْهِ .....
- ۵۶۱..... گواهي او ميراث .....
- ۵۶۲..... د مورث د قبضي په گواهي سره د وارث د ملکيت فيصله .....
- ۵۶۳..... د پورتنی مسئلې بل صورت .....

- ۵۶۶..... د مدعى عليه له طرفه د مدعى تصديق كېدل
- ۵۶۸..... بَابُ الشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ
- ۵۶۸..... پر گواهي د پاسه د گواهي وركولو حكم او تفصيل
- ۵۷۰..... په شهاده على الشهاده كي د گواهانو د شمېر بيان
- ۵۷۲..... پر گواهي د پاسه د گواه جوړولو طريقه
- ۵۷۴..... پر گواهي د پاسه د گواهي وركولو طريقه
- ۵۷۵..... د گواه جوړولو شرط
- ۵۷۷..... د فرعي گواهانو گواهي به كله قبول كيږي؟
- ۵۷۹..... د فرعي گواهانو له طرفه د اصل گواهانو د تعديل كولو حكم
- ۵۸۲..... د پورتنۍ مسئلې بل صورت
- ۵۸۴..... د شهاده على الشهاده په جزئياتو كي اختلاف
- ۵۸۷..... د گواهي په باره كي د قاضي د خط حكم
- ۵۸۸..... د نسبت كولو په هكله قاعده او تفصيل
- ۵۹۰..... ﴿د شعب، قبيله، فخذ او د داسي نورو فرق﴾
- ۵۹۱..... فَضْلٌ (فِي أَحْكَامِ شَهَادَةِ الزُّوَرِ)
- ۵۹۱..... د درواغچي گواهي سزا
- ۵۹۵..... د درواغچي گواهي اقرار كول
- ۵۹۶..... كِتَابُ الزُّجُوعِ عَنِ الشَّهَادَاتِ
- ۵۹۶..... د قاضي تر فيصلې مخكي له گواهي څخه رجوع كول (حكم او تفصيل)
- ۵۹۹..... له گواهي څخه د رجوع كولو شرط
- ۶۰۱..... تر فيصلې وروسته له گواهي څخه د رجوع كولو حكم
- ۶۰۴..... د څه گواهانو د رجوع كولو بيان
- ۶۱۱..... د نكاح له گواهي څخه رجوع كول (حكم او تفصيل)
- ۶۱۴..... د بيع له گواهي څخه رجوع كول
- ۶۱۶..... د طلاق له گواهي څخه رجوع كول

- ۶۱۸..... ر اعتاق (آزادولو) له گواهی شخه رجوع کول
- ۶۱۹..... د قصاص له گواهی شخه رجوع کول
- ۶۲۲..... د فرعي گواهانو در رجوع کولو په صورت کي د ضمان حکم
- ۶۲۴..... د پورتنی مسئلې بل صورت
- ۶۲۵..... د اصلي او فرعي ټولو گواهانو در رجوع کولو په صورت کي د ضمان حکم
- ۶۲۷..... له تزکيه (تعديل) کولو شخه در رجوع کولو حکم
- ۶۲۹..... د گواهی له يوې حصې شخه در رجوع کولو حکم

کتاب الوکالة

- ۶۳۱.....
- ۶۳۲..... وکیل جوړول په کومو معاملو کي جائز دي؟
- ۶۳۳..... د حق په مخاصمه (دعوی) کي د وکیل جوړولو حکم
- ۶۳۴..... د پورتنی مسئلې بل صورت
- ۶۳۸..... په حداو قصاص کي د متهم مجرم له طرفه په جواب ورکولو کي د وکالت حکم
- ۶۳۹..... په وکالت کي د دویم فریق درضاء شرط کېدلو بیان
- ۶۴۴..... د وکالت شرطونه
- ۶۴۸..... د کوم عقد وکالت حقوق د وکیل یا موکل سره متعلق کیږي؟
- ۶۵۲..... د عقد وکالت دویم قسم
- ۶۵۵..... د دویم قسم نظائر (مثالونه)
- ۶۵۸..... موکل له مشتري شخه د ثمن مطالبه کولای سي. که نه؟ (حکم او تفصیل)

کتاب الصرف

(دا) کتاب د "بيع صرف" (په بيان کي) دی

تشریح: دبيع له اقسامو څخه يو قسم بيع صرف ده او مصنف رحمه الله ځکه دا قسم دبيع له نورو اقسامو څخه مؤخر کړی دی چي په بيع صرف کي دواړه عوضونه ثمن وي. او ثمن وصف دی او مبيع اصل ده (يعني په عقد بيع کي ثمن وصف دی او مبيع اصل ده). او دا ټولو ته معلومه ده چي اصل پر وصف مخکي وي. نو ځکه يې دبيع نور اقسام مخکي کړل او بيع صرف يې د ټولو په آخر کي ذکر کړه. (سايه ج ۷ ص ۵۰۱)

د صرف لغوي او اصطلاحي معنی: د صرف لغوي معنی ده: گرځول (اړول را اړول). خرچول (مصرفول). زیاتوب او اضافه (دلغوي معنی وضاحت او تفصیل په خپله مصنف رحمه الله ذکر کړی دی).

دبيع صرف اصطلاحي معنی ده: د ثمن په بدله کي د ثمن بيع کول (يعني سره زرد سرو زرو په عوض کي خرڅول او رانيول. سپين زرد سپينوزرو. یا سپين زرد سرو زرو. یا يوه سکه امثلا کلداري اد بلي سکې په عوض کي خرڅول او رانيول. دې ته بيع صرف وايي. په دغه بيع کي د ضروري ده چي پر دواړو عوضونو به په مجلس کي دننه قبضه کيږي. کنې بيع فاسديږي).

د "بيع صرف" تعريف او وجه تسميه

قَالَ: الصَّرْفُ هُوَ الْبَيْعُ إِذَا كَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْ عَوَضَيْهِ مِنْ جِنْسِ الْاَثْمَانِ صَرَفَ هغه بيع ده چي د هغې له دواړو عوضونو څخه هر عوض د ثمنو [نقود] له جنس څخه وي سُبِّي بِهِ لِلْحَاجَةِ إِلَى الثَّقَلِ بِدَلِيلِهِ مِنْ يَدٍ إِلَى يَدٍ دا عقد ځکه په "صرف" سره نومول سوی دی چي د هغه په دواړو عوضونو کي له يوه لاس څخه بل لاس ته اد دواړو عوضونو امنتقل کېدلو ته ضرورت سته وَالصَّرْفُ هُوَ الثَّقَلُ وَالرَّدُّ لُغَةً او "صرف" په لغت کي منتقل کولو او گرځولو ته وايي أَوْ لَأَنَّهُ لَا يُطْلَبُ مِنْهُ إِلَّا الرِّبَادَةُ یا ځکه چي په دغه عقد سره فقط زیاتوب [اضافه] مطلوب وي إِذْ لَا يُنْتَفَعُ بِعَيْنِهِ ځکه چي د هغه [ثمن] په ذات سره نفع نه سي اخيستل کېدای وَالصَّرْفُ هُوَ الرِّبَادَةُ لُغَةً او په لغت کي "صرف" زیاتوب ته [هم]

وايي كَذَا قَالَهُ الْخَلِيلُ همداسي خليل نحوي وياني دي وَمِنْهُ سُبَيْتُ الْعِبَادَةِ النَّافِلَةُ صَرْفًا اوله همدې كبله نفلي عبادت په "صرف" سره نومول سوي دی.

اللغات: ﴿نقل﴾ دنصر مصدر دی: نقل کول، منتقل کول، ﴿رد﴾ دنصر مصدر دی، ددغه باب دوي

معناوي دي: واپس کول، گرځول (معجم الوسيط)، ﴿سبیت﴾ دتفعیل ماضي ده: نومول (نوم ایښول).

تشریح: فرمایي بيع صرف هغه بيع ته وايي چي دهنې دواړه عوضونه د ثمن له جنس څخه وي، مثلاً سپين زرد سپينو زرو په عوض کي، سره زرد د سرو زرو په عوض کي، يا يو ذبل په عوض کي.

صاحب د هدايي رَحْمَةُ اللهِ دغه عقد ته د "صرف" ويلو دوي وجهي بيان کړي دي (يعني دغه بيع ته

په دوو وجهو "بيع صرف" ويل سوي دي): ①... اوله وجه داده چي د صرف لغوي معنی ده: گرځول

(اړول) او منتقل کول، لکه په دې آيت کي چي ذکر سوي دي: ﴿ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهِ قُلُوبَهُمْ﴾

[سورة التوبة: ۱۲۲]، (بيا کفار وگرځېدل، الله د دوی زړونه گرځولي [اړولي] دي). او څرنگه چي په دې

عقد کي هم دواړه عوضونه (په يوه مجلس کي) له يوه لاس څخه بل لاس ته اړول کيږي او منتقل

کيږي، نو په همدې وجه دغه عقد ته "صرف" ويل سوي دي.

②... دويمه وجه يې داده چي دامام خليل نحوي د بيان مطابق د "صرف" لغوي معنی ده:

زياتوب او اضافه، له همدې کبله نفلي عبادت ته "صرف" ويل کيږي، لکه څرنگه چي رسول الله ﷺ

فرمايلي دي: "مَنْ اِتَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُ صَرْفًا وَلَا عَدْلًا" (يعني څوک چي له خپل

پلار څخه بغير ذبل وچا و طرف ته خپل نسبت وکړي اچي زه د فلانکي زوی يم | الله تعالى نه د هغه نقل

قبلي او نه يې فرض قبلوي). په دې حديث کي د صرف لفظ د نفلي عبادت لپاره استعمال سوي دی،

او نفلي عبادت هم يو زائد (اضافي) شی دی له فرائضو څخه، نو معلومه سوه چي د صرف لغوي معنی

ده: زياتوب (اضافه)، او په عقد صرف سره مطلوب هم زياتوب (اضافه) وي، مثلاً عاقد د کره د راهمو

په بدله کي کوته د راهم ورکوي يا مثلاً د سپينو زرو د ټوټو (ټوکرو) په عوض کي جوړ سوي د راهم

ورکوي، نو ښکاره خبره ده چي دا يو ډول زياتوب (اضافه) ده (حاصل دا چي د ثمن په بدله کي د

ثمن په ورکولو سره مطلوب او مقصود همدا زياتوب او اضافه حاصلول دي، ځکه چي ثمن ايعني سره

زر او سپين زر | داسي شی دی چي بذات خود د هغه له ذات څخه نفع نه سي اخيستل کېدی، نو که

چيري په بيع الثمن بالثمن کي زياتوب [اضافه] مطلوب او مقصود نه سي نو دا بيع الثمن بالثمن ابيع

صرف | به له فايدي څخه خالي وي، حال دا چي ددغه عقد په کولو سره خامخا د عاقدينو مقصود يو

فايده او د مال اضافه وي) نو ثابته سوه چي په بيع صرف (عقد صرف) سره زياتوب او اضافه مطلوب وي، او د صرف لغوي معنی هم زياتوب ده، نو په دې حواله سره دغه عقد ته "صرف" ويل سوي دي.

د "بيع صرف" طريقه او حکم

قَالَ: فَإِنْ بَاعَ فِضَّةً بِفِضَّةٍ أَوْ ذَهَبًا بِذَهَبٍ فرمايي: که څوک سپين زر د سپينو زرو په عوض کي يا سره زر د سرو زرو په عوض کي خرڅ کړي لَا يَجُوزُ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ نو دا جائز نه دي مگر برابر، برابر وَإِنْ اخْتَلَفَا فِي الْجُودَةِ وَالصِّيَاغَةِ که څه هم هغوی په کره والي او جوړ کي يو له بل څخه مختلف وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ^۱ مِثْلًا بِمِثْلٍ وَزَنًا بِوَزْنٍ يَدًا بِيَدٍ وَالْفُضْلُ رِبًا» ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: چي سره زر د سرو زرو په عوض کي برابر، برابر، وزن په وزن او لاس په لاس [په خرڅول کيږي] او زياتوب سود دی وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: جَدُّهَا وَرَدِّيْهَا سَوَاءٌ او نبي ﷺ فرمايلي دي: چي د دغو مالونو ښه او بد [کره او کوته] سره برابر دي وَقَدْ ذَكَرْنَا فِي الْبُيُوعِ او د ماور په کتاب البيوع کي [هم] ذکر کړي دي.

اللغات: ﴿جودة﴾ د نصر او کرم اسم مصدر دی: ښه والی، کره والی (اصلي والی)، سوچه والی، ﴿صياغة﴾ د نصر اسم مصدر دی: جوړ (بناوت)، جوړوالی (د سره او سپينو زرو لپاره استعمالیږي) صَاغَ يَصْغُو صَوْغًا: له سره زرو او سپينو زرو څخه يوشی جوړول (لکه زېورات او داسي نور)، ﴿الفضل﴾ اضافه، زياتوب، ﴿ردیء﴾ خراب، بد، کمی درجې والا.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک سپين زر د سپينو زرو په عوض کي يا سره زر د سرو زرو په عوض کي خرڅ کړي، نو دا عقد هغه وخت جائز کيږي کله چي د وزن په اعتبار سره دواړه عوضونه برابر وي، که څه هم په جودت يا صياغت (جوړ) کي د دواړو تر مينځ فرق وي، په دې توگه چي په هغوی کي يو ښه جوړ سوی (تيار سوی) وي او دويم دهغه په نسبت ښه نه وي جوړ سوی، حاصل دا چي که دواړه عوضونه په جودت يا صياغت کي مختلف وي نو بيا هم د عقد جائز کېدلو لپاره په هغه دواړو عوضونو کي برابري ضروري ده او د جودت او صياغت فرق لږه اعتبار نسته؛ صاحب هدایې رَحِمَهُ اللهُ په دليل کي دوه حديثونه پېش کړي دي: يو هغه حديث دی کوم چي په کتاب البيوع کي تېر سو چي په هغه کي نبي کریم ﷺ شېرشيان ذکر کړي دي: سره زر، سپين زر،

مالگه، خرما، غنم، اوربشي او ترهغه وروسته يې فرمايلي دي: “مَثَلًا بِمَثَلٍ (يعني وَزْنًا بِوَزْنٍ، كَيْلًا بِكَيْلٍ) او يَدًا بِيَدٍ. يعني دوه شيان ضروري دي: يو دا چي موزونات به د وزن په ذريعه او مكيلات به د كيل په ذريعه يو د بل سره برابر وي. دويم دا چي د عقد په مجلس كې به پر دواړو عوضونو قبضه كيږي. او كه چيري د وزن يا كيل په ذريعه يو عوض د بل عوض سره برابر نه كړي سي يا په مجلس كې قبضه نه وسي، نو داربوا ده او ربوا حرامه ده. له دغه حديث څخه معلومه سوه چي داموال ربويه په بيع كې د دواړو عوضونو په مينځ كې مساوات او برابري ضروري ده.

دويم حديث دا دی چي په اموال ربويه كې ښه او بد (كره او كوټه) دواړه سره برابر دي. يعني كه يو عوض كره وي او بل كوټه وي نو هم مساوات ضروري دی او كمې وزياتوب حرام دی. له دغه حديث څخه معلومه سوه چي اسلام كره او كوټه ته يوه درجه (مساوي درجه) ور كړې ده او د دواړو تر مينځ يې د فرق اعتبار نه دی كړی (يعني په شريعت اسلام كې د كوټه او كره تر مينځ فرق نسته).

په “بيع صرف” كې پر عوضينو قبضه ضروري ده (تفصيلي بحث)

قَالَ: وَلَا بُدَّ مِنْ قَبْضِ الْعَوَضَيْنِ قَبْلَ الْإِفْتِرَاقِ فرمايي: او اد عاقدینو! له جلا کېدلو څخه مخکې پر دواړو عوضونو قبضه کول ضروري دي لِمَا رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی وَلِقَوْلِ عُمَرَ رَضِيَ عَنْهُ: وَإِنْ اسْتَنْظَرْتَ أَنْ يَدْخُلَ بَيْتُهُ فَلَا تُنْظَرُهُ او ځکه چي حضرت عمر رَضِيَ عَنْهُ فرمايلي دي: كه چيري هغه [عاقد] ستا څخه د دې مهلت وغواړي چي خپل کور ته داخل سي نو ته هغه ته مهلت مه ورکوه! وَلَئِنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ قَبْضِ أَحَدِهِمَا لِيُخْرِجَ الْعَقْدَ عَنِ الْكَالِ بِالْكَالِ او ځکه چي پر احدُ العوضين خو قبضه کول ضروري دي، د دې لپاره چي عقد له دين بدين څخه ووځي [يعني چي د قرض په عوض كې د قرض معامله واقع نه سي] ثُمَّ لَا بُدَّ مِنْ قَبْضِ الْآخَرِ تَحْقِيقًا لِلْمُسَاوَاةِ بيا د مساوات ثابتولو لپاره پر بل [دويم] عوض قبضه کول [هم] ضروري دي فَلَا يَتَحَقَّقُ الرِّبَا [د دې لپاره چي] ربوا ثابت نه سي وَلَئِنْ أَحَدُهُمَا لَيْسَ بِأَوَّلٍ مِنَ الْآخَرِ او ځکه چي په دواړو عوضونو كې يو له بل څخه اولی [افضل] نه دی فَوَجَبَ قَبْضُهُمَا نو ځکه پر دواړو عوضونو قبضه کول ضروري دي سَوَاءٌ كَانَا يَتَعَيَّنَانِ برابره ده هغوی دواړه [په متعين کولو سره] متعين كيږي كَالْمُضَوِّغِ لکه [د سره او سپينوزرو څخه] جوړ سوی شی أَوْ لَا يَتَعَيَّنَانِ او كه نه متعين كيږي كَالْمُضَرَّبِ لکه [د سره او سپينوزرو څخه] تياره سوی سكه [يعني درهم او دنانير] أَوْ يَتَعَيَّنُ أَحَدُهُمَا وَلَا يَتَعَيَّنُ الْآخَرُ او كه په دواړو عوضونو كې

یو مُتَعِین کیري او بل نه مُتَعِین کیري لِإِطْلَاقِ مَا رَوَيْنَا دهغه حدیث د منطلق والي په وجه کوم چي مود روایت کړي وَلَاِنَّهُ إِنْ كَانَ يَتَعَيَّنُ فَفِيهِ شُبْهَةٌ عَدَمِ التَّعْيِينِ او حکه چي که څه هم هغه مُتَعِین کیري لېکن بیا هم په هغه کي دنه مُتَعِین کېدلو شبهه سته لِكُنْهِ ثَمَنَا خِلَقَةٌ حکه چي هغه په پیدایشي توگه ثمن دی فَيُشْتَرَطُ قَبْضُهُ اِعْتِبَارًا لِلشُّبْهَةِ فِي الرِّبَا نو حکه د شبهة الربوا په اعتبار کولو سره به پر هغه قبضه کول شرط وي وَالْبُرَادُ مِنْهُ الْاِفْتِرَاقُ بِالْأَبْدَانِ او [په متن کي] له افتراق څخه مراد "افتراق بالابدان" دی [یعني] (د عاقدینو) له جلا کېدلو څخه مراد د بدن په اعتبار سره جلا کېدل دي [حَتَّى لَوْ ذَهَبَا عَنْ الْجُلُوسِ يَنْشِيَانِ مَعَانِي جِهَةٍ وَاحِدَةٍ] نو که چیري دواړه عاقدین [عقد گونکي] له مجلس څخه ولاړ سي او په یوه طرف کي دواړه یو ځای سره روان وي أَوْ نَامَا فِي الْجُلُوسِ یا دواړه په مجلس کي بیده سي أَوْ أُغْنِيَ عَنْهُمَا یا دواړه به هوبښه سي لَا يَنْطَلُ الصَّرْفُ نو [په دې ټولو صورتونو کي] ابيع صرف نه باطلیري لِقَوْلِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: "وَإِنْ وَثَبَ مِنْ سَطْحٍ فَثَبَّ مَعَهُ" حکه چي ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فرمایلي دي: او که چیري هغه [عاقد] له چت [بام] څخه وغورځېږي نو ته هم دهغه سره وغورځېږه! وَكَذَا الْمُعْتَبَرُ مَا ذَكَرْنَا فِي قَبْضِ رَأْسِ مَالِ السَّلَمِ او کوم څه چي مود ذکر کړه هغه د بیع سلم درأس المال په قبضه کولو کي هم معتبر دي بِخِلَافِ خِيَارِ الْبُخَيْرَةِ په خلاف د مخیره بُخَيٍّ داخیار لِأَنَّهُ يَنْطَلُ بِالْإِعْرَاضِ حکه چي دهغې اختیار په اعراض سره [هم] باطلیري.

اللغات: ﴿افتراق﴾ دافتعال دباب مصدر دی: یوله بل څخه جلا کېدل (یوله بل څخه تلل).

﴿استنظر﴾ داستفعال دباب ماضي ده: مهلت غوښتل (څه وخت غوښتل). ﴿لا تُنظر﴾ دواحد مذکر

نهي حاضر صیغه ده دافعال له باب څخه: مهلت ورکول (وخت ورکول، وقفه ورکول). ﴿مصوغ﴾ دنصر

دباب مفعول دی: له سرو زرو او سپینو زرو څخه جوړ سوی شی. ﴿مضروب﴾ له سرو او سپینو زرو

څخه جوړه سوې سکه (کوم چي په یو خاص طرز او خاص قالب کي جوړه سوې وي). ﴿أُغْنِيَ﴾ دافعال

ماضي مجهوله ده: بهې هوبښه کېدل، بهې سده کېدل. ﴿وُثِبَ﴾ دضرب ماضي ده: غورځېدل، ټوپ

وهل. ﴿إِعْرَاضَ﴾ دافعال مصدر دی: مخ اړول (روگرداني). توجه نه کول.

تشریح: صورت د مسئلي: دادی چي د علماؤ او فقهاؤ په اتفاق سره په بيع صرف کي د عقد له مجلس څخه (د عافدينو) تر جلا کېدلو مخکي پر دواړو عوضونو قبضه کول ضروري دي.

او په دې هکله کي نقلي او عقلي ټوله دلایل موجود دي. نقلي دلیل د "يَدًا بِيَدٍ" حديث دی چي په هغه کي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي نقود به برابر او لاس په لاس خرڅول کيږي. په هغه حديث سره موږ په دې توګه دلیل نيسو چي د "يَدًا بِيَدٍ" لفظ د قبضې په معنی سره دی. نو ځکه د عقد صرف د صحيح کېدلو لپاره د عقد په مجلس کي دننه پر دواړو عوضونو قبضه ضروري ده. دويم دليل د حضرت عمر رضی الله عنه هغه فرمان دی کوم چي په "مؤطا امام مالک" کي په دې الفاظو سره ذکر سوی دی: "لَا تَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ، وَلَا تَبِيعُوا الْوَرَقَ بِالذَّهَبِ أَحَدَهُمَا غَائِبٌ وَالْآخَرُ نَاجِرٌ، وَإِنْ اسْتَنْظَرْتَ أَنْ يَلِجَ بَيْنَهُ فَلَا تُنْظَرُ إِلَّا يَدًا بِيَدٍ لَأَنْيَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ الزَّبَا" (مؤطا امام مالک، رقم: ۱۳۰۳).

(يعني حضرت عمر رضی الله عنه و فرمايل چي تاسو سره زر د سرو زرو په عوض کي مه خرڅوئ! مګر برابر، برابر، او سپين زر په داسي حالت کي د سپينو زرو په عوض کي مه خرڅوئ! چي يو عوض نا موجود وي او بل موجود وي. او که چيري ستا څخه [ستا ملګری عاقد] د دې لپاره مهلت وغواړي چي زه کور ته ننوځم (او خپل عوض راوړم)، نو هغه ته دومره مهلت هم مه ورکوه! مګر معامله لاس په لاس کوئ! ځکه چي زه پر تاسو له ربوا څخه بهرېرم) يعني زه پر دې بهرېرم چي کور ته د ننوتلو او راوتلو په وجه چي په قبضه کي کوم تاخير وسي هغه سودا ورېوانه وګرځي، نو ځکه زما رايه داده چي يو عاقد دي بل عاقد ته دومره لږ مهلت هم نه ورکوي. له دې فرمان څخه هم معلومه سوه چي د بيع صرف د صحت لپاره د عقد په مجلس کي پر دواړو عوضونو قبضه کول ضروري دي.

پر عوضينو د قبضه کولو عقلي دليل دادی چي له "بِيعُ الْكَالِي بِالْكَالِي" (بيع الدين بالدين) څخه د ځان ساتلو لپاره پريوه عوض قبضه کول ضروري دي، او پر بل عوض ځکه قبضه کول ضروري دي چي په دواړو عوضونو کي برابري او مساوات راسي او په يوه عوض کي د کمي يا زياتوب په وجه ربوا لازم نه سي، کنې که پريوه عوض قبضه وسي او پر بل نه وسي نو يو عوض نقد سو او بل قرض سو (يعني پر کوم عوض چي قبضه وسي هغه نقد انغد) سو ځکه فوراً اداء سو! لېکن پر کوم عوض چي قبضه نه وسي هغه قرض او پور سو) لهذا د "النَّقْدُ خَيْرٌ مِنَ الدَّنْسِئَةِ" والا په قاعده سره به مقبوض عوض تر غير مقبوض عوض افضل او غوره وي (ځکه نقد ته پر قرض يو ډول افصيلت او ارزښت حاصل دی)، او ربوا

همدې ته وايي چي يو عوض له بل عوض څخه افضل وي. نو ځكه په دې حواله سره هم پر دواړو عوضونو قبضه كول ضروري دي. ددې لپاره چي پر يوه عوض د بل عوض ترجيح او افصليت لازم نه سي.

سواء كانا يتعينان إلخ: او د قبضې دغه پورتنى حكم (يعني پر عوضينو د قبضه كولو حكم) عام دى، يعنى برابره ده دواړه عوضونه داسي وي كوم چي په متعين كولو سره متعين كيږي لكه د سره او سپينو زرو څخه جوړ سوي (مصوغ) زېورات او لوبښي، يا دواړه عوضونه داسي وي كوم چي په متعين كولو سره نه متعين كيږي لكه د راهم او دنانير (مضروب)، يا له دواړو عوضونو څخه يو عوض داسي وي كوم چي په متعين كولو سره متعين كيږي او بل عوض نه متعين كيږي، په هر صورت كي پر دواړو عوضونو قبضه كول شرط او ضروري دي؛ دليل دادى چي په مخكني حديث ”الذهب بالذهب..... يدا بيدا“ كي چي كوم د ”يدا بيد“ حكم ذكر سوى دى هغه عام او مطلق دى او په هغه كي د متعين كېدونكي او نه متعين كېدونكي نقدو هيڅ تفصيل نه دى ذكر سوى بلكي مضروب، مصوغ او غير مصوغ ټولو لره شامل دى.

ولأنه إن كان يتعين إلخ: دا د يو اعتراض جواب دى. اعتراض دادى چي په بيع صرف كي چي تاسو په عمومي توگه په هر ډول نقدو كي پر عوضينو قبضه كول شرط گرځولې ده، دا صحيح نه دي؛ ځكه چي پر عوضينو د قبضه نه كولو په وجه د ”بيع الكالئ بالكالئ“ خرابي فقط په بيع المضروب بالمضروب يعنى د راهم او دنانيرو والا په صورت كي لازميږي، لېكن څرنگه چي له مضروب (دراهم او دنانيرو) څخه بغير مصوغ شيان په متعين كولو سره متعين كيږي، نو ځكه په دې صورت كي بيع الكالئ بالكالئ نه لازميږي او كله چي دانه لازميږي نور بوا هم نه ثابتيږي، لهذا په دې صورت كي پكار داده چي پر دواړو عوضونو قبضه كول شرط نه وگرځول سي.

ددې په جواب كي په فرمايي چي مصوغ شيان (يعني له سره او سپينو زرو څخه جوړ سوي زېورات او لوبښي) كه څه هم په متعين كولو سره متعين كيږي، لېكن څرنگه چي هغوى په پيدايشي توگه ثمن دي (يعني په اصل كي سره او سپين زر دي)، نو ځكه په هغوى كي د عدم تعيين (نه متعين كېدلو) شبهه سته. او دا شبهه د ربوا شېهي لره مستلزم ده، او تاسو ته معلومه ده چي د سود او ربوا په باب كي چي څرنگه حقيقي ربوا حرامه ده همداسي شبهه ربوا هم حرامه ده، نو ځكه موږ يوا چي په مصوغ او غير مصوغ ټولو شيانو كي پر عوضينو قبضه كول شرط او ضروري دي.

والمراد منه إلخ: فرمايي په متن كي چي كوم د ”قبل الافتراق“ شرط لگول سوى دى، له هغه څخه افتراق بالأبدان مراد دى. يعنى د جسم او بدن په اعتبار سره د عاقدينو تر جلا كېدلو مخكي د عقد په

مجلس کي پر عوضينو قبضه کول ضروري دي، لهندا که دواړه عاقدین له مجلس څخه یو ځای سره ولاړ سي او دواړه به یوه طرف کي روان وي یا دواړه بل طرف ته یو ځای سره ولاړ سي، یا دواړه یو ځای په مجلس کي بیده سي، یا دواړه به یو هوبه سي نو په دې سره بیع صرف نه باطلیږي؛ ځکه چي افتراق بالابدان موجود نه سو. د دې تائید د حضرت عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په هغه فرمان سره هم کیږي چي په هغه کي ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا له افتراق بالابدان څخه مخکي پر عوضينو قبضه کول ضروري گرځولي دي او تر دې حده یې فرمایلي دي چي “وَأَنْ تَبَّ عَنْ سَطْحٍ فَتَبَّ مَعَهُ” یعني که یو عاقد تر قبضې مخکي له چت (بام) څخه وغورځیږي نو بل عاقد دي هم ور سره وغورځیږي د دې لپاره چي افتراق بالابدان موجود نه سي او بیع صرف له بطلان څخه وساتل سي.

وکذا المعتبر الخ: فرمایي په بیع سلم کي چي موږ “قبل الافتراق” پر رأس المال د قبضه کولو شرط لکولی وو، له هغه څخه هم افتراق بالابدان مراد دی.

د دې په خلاف که یو سړی خپلي بڼې ته “اِخْتَارَى نَفْسَكَ” ووايي یعني د طلاق اختیار ورکړي، او هغه بڼه له مجلس څخه ولاړه سي، نو که څه هم دهغې سره یو ځای خاوند ولاړ سي، بیا هم دهغې اختیار باطلیږي؛ ځکه که څه هم دلته افتراق بالابدان موجود نه سو لېکن اعراض خو موجود سو، او د مخیره بڼې اختیار په اعراض سره هم باطلیږي.

سره زرد سپینو زرو په عوض کي خرڅول (حکم)

وَإِنْ بَاعَ الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ أَوْ كِه سِرِه زرد سپینو زرو په عوض کي خرڅ کړي جَاَزَ التَّقَاضُلُ نَوْزِيَاتُوبٍ وَكَمِي [کمي ویشي] جَائِزٌ دى لَعْدَمِ الْجَانَسَةِ د مَجَانَسَت د نَشْتَوَالِي په وَجِه [یعني ځکه چي په دې صورت کي دواړه عوضونه له یوه جنس څخه نه دي] وَوَجَبَ التَّقَابُضُ او په مجلس کي [د دواړو عاقدینو] قبضه کول واجب دي لِقَوْلِهِ ^① : الذَّهَبُ بِالنُّورِقِ رَبُّوْا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي: چي سره زرد سپینو زرو په عوض کي سود دی مگر لاس په لاس فَإِنْ اِفْتَرَقَا فِي الصَّرْفِ قَبْلَ قَبْضِ الْعَوَضَيْنِ أَوْ أَحَدِهِمَا [لېکن] که چیري عاقدین په عقد صرف کي پر دواړو عوضونو یا پر یوه عوض له قبضه کولو څخه مخکي جلا سي بَطَلَ الْعَقْدُ نو عقد باطلیږي لِقَوَاتِ الشَّرْطِ وَهُوَ الْقَبْضُ ځکه

① تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب البیوع، باب ما یذکر فی بیع الطعام، حدیث رقم: ۲۱۳۴.

چي شرط يعني قبضه فوت سوه وَلِهَذَا لَا يَصِحُّ شَرْطُ الْخِيَارِ فِيهِ لو له همدې کبله په عقد صرف کي
د خيار شرط لگول صحيح نه دي وَلَا الْأَجَلُ او نه د ميعاد [شرط لگول صحيح دي] لَأَنَّ بِأَحَدِهِمَا لَا
يَبْقَى الْقَبْضُ مُسْتَحَقًّا ځکه چي له دې دواړو څخه د يوه په وجه قبضه مستحق [واجب] نه پاتيري
وَبِالْآخَرِ يَفُوتُ الْقَبْضُ الْمُسْتَحَقُّ او د دويم په وجه مستحقه واجب سوې قبضه فوتيري إِلَّا إِذَا أُسْقِطَ
الْخِيَارُ فِي النِّجَاسِ لېکن که چيري په مجلس کي خيار ساقط کړي سي فَيُعَوِّذُ إِلَى الْجَوَازِ نو عقد
ايرته [د جواز و طرف ته راگرځي] لِإَرْتِفَاعِهِ قَبْلَ تَقَرُّرِهِ ځکه چي [په دې صورت کي] فساد له
مستحکم کېدلو څخه مخکي ختم سو وَفِيهِ خِلَافٌ زُفِرَ او په دې کي دامام زفر رجه الله اختلاف
[هم] دی.

اللغات: ﴿تفاضل﴾ د تفاعل د باب اسم مصدر دی: کمی و زیاتوب، کمی ویشي (أحسن الهدایه)،
﴿مجانست﴾ د مفاعلي مصدر دی: همجنس کېدل (له یوه جنس کېدل)، ﴿تقابض﴾ د تفاعل د باب
مصدر دی: یو تر بله قبضه سره کول (باهمي قبضه کول)، ﴿الورق﴾ د سپینو زرو توتیه، ﴿هَاءُ
و هَاءُ﴾ ”هَاءُ“ مبني پر فتح دی په معنی سره د ”واخله“، او د ”هَاءُ و هَاءُ“ معنی ده: واخله او واخله
(نو د حدیث مطلب داسو: چي سره زر د سپینو زرو په عوض کي خرڅول ربواده، مگر په هغه وخت کي ربوانه ده کله
چي هغوی بالکل پریوه ځای داسي خرڅ کړل سي! چي بائع مشتري ته ووايي: واخله! او مشتري بائع ته ووايي:
واخله! مطلب دا چي بالکل لاس په لاس سره خرڅ کړل سي)، ﴿تقررر﴾ د تفعل د باب مصدر دی: ثابتېدل،
مستحکم کېدل (مضبوطېدل)، ﴿أجل﴾ ميعاد، ټاکل سوی مودت، ﴿ارتفاع﴾ د افتعال د باب مصدر
دی: پورته کېدل، ختمېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چيري سره زر د سپینو زرو په عوض کي خرڅ کړل سي، نو په
هغوی کي تفاضل يعني یو عوض کمېدل او بل زیاتېدل جائز دي؛ ځکه چي د هغوی جنس سره یوه
دی (يعني د هغوی په مینځ کي اتحاد الجنس نسته)، او د اتحاد الجنس د نشتوالي په صورت کي په کمی
و زیاتوب سره خرڅول جائز دي. لېکن د عقد په مجلس کي پر دواړو عوضونو قبضه کول واجب دي؛
ځکه چي رسول الله ﷺ فرمایلي دي چي ”سره زر د سپینو په عوض کي خرڅول ربواده (يعني حرام
دي) مگر لاس په لاس (هَاءُ و هَاءُ) جائز دي“.

او كه په عقد صرف كي پر دواړو عوضونو يا پريوه عوض له قبضه كولو څخه مخكي عاقدین سره جلا سي، نو عقد صرف باطلیږي؛ ځكه د عقد صرف د صحت (صحیح والي) لپاره پر دواړو عوضونو قبضه كول شرط دي، او دلته دا شرط فوت سو، نو ځكه به هغه باطلیږي (لأنه إذا فات الشرط فإلّا المشرط).

ولهذا إلخ: او څرنگه چي په عقد صرف كي له قبضي څخه مخكي د دواړو عاقدینو جلا كېدل عقد صرف باطلوي، نو ځكه ته په عقد صرف كي د خيار شرط لگول صحیح دي او نه د ميعاد شرط لگول صحیح دي. د خيار شرط صورت دادی چي يو عاقد بل عاقد ته ووايي: چي (مثلاً) زه دغه درهم په دې شرط (ستاد دنانیرو په عوض كي) پر تا خرڅوم چي ما ته به درې ورځې اختیار وي. او د ميعاد صورت دادی: چي زه دغه درهم په دې شرط (ستاد دنانیرو په عوض كي) پر تا خرڅوم چي درهم زه يوه میاشت وروسته دركوم. او بل عاقد معامله ورسره وكړي. نو دا دواړه صورتونه ناجائز دي؛ خيار شرط ځكه صحیح نه دي چي هغه د "من لا خيار له" په حق كي له ثبوت الملك څخه مانع دی (يعني په دواړو عاقدینو كي چي د كوم عاقد لپاره خيار شرط نه وي د هغه لپاره ملكيت نه ثابتیږي) يعني پر احد العوضين د "من لا خيار له" ملكيت نه ثابتیږي، او كله چي د هغه ملكيت ثابت نه سونو دده لپاره به پر هغه عوض قبضه كول هم واجب نه وي. لنه دا چي د خيار شرط په صورت كي قبضه "مستحق" يعني "واجب" نه پاتیري (يعني قبضه نه واجب كيږي). او د ميعاد شرط لگول ځكه صحیح نه دي چي د هغه په وجه واجب سوې قبضه فوتیږي يعني د قبضي وجوب تر ميعاد (ټاكل سوي مودت) پوري مؤخر كيږي. خلاصه دا چي د "خيار شرط" په وجه قبضه نه واجب كيږي او د "ميعاد" د شرط په وجه واجب سوې قبضه فوتیږي، حال دا چي د عقد صرف د صحت لپاره د عقد په مجلس كي پر دواړو عوضونو قبضه كول ضروري دي، نو ځكه دا دوه شرطونه د عقد صرف منافي دي، او تاسو ته ښه معلومه ده چي په يو عقد كي داسي شرط لگول صحیح نه دي كوم چي د عقد سره منافي او مخالف وي.

إلّا إذا أسقط إلخ: او كه چيري بيا هم په عقد صرف كي د خيار شرط ولگول سي يعني يو عاقد د ځان لپاره خيار شرط واخلي، لېكن بيا د عقد په مجلس كي دننه هغه عاقد (من له الخيار) خپل خيار ساقط كړي، نو زموږ په نېز دا عقد بيرته جائز گرځي. لېكن دامام زفر رحمه الله په نېز جائز نه گرځي.

دامام زفر رحمه الله دليل دادی چي د خيار شرط لگولو په وجه عقد يو ځل فاسد سو، او كوم شی چي يو ځل فاسد منعقد سي هغه بيرته جائز نه گرځي، بلكي هغسي فاسد پاتیري.

زموږ دليل دادی چي صحيح ده! د خيار شرط لگولو په وجه عقد فاسد بدل پکار دېځي. کله چي عاقد په مجلس کي دننه خپل خيار شرط ختم کړی نو ښکاره خبره ده چي فساد له مستحکم کېدلو او ثابتېدلو څخه مخکي ختم سو، لهدا کله چي د فساد وجه ختمه سوه نو ځکه عقد به پير ته د جواز و طرف ته راگرځي؛ ځکه قاعده داده چي "إِذَا زَالَ الْمَانِعُ عَادَ الْهِنُّوعُ" يعني کله چي مانع زائل سي نو ممنوع شی پير ته راگرځي. (احسن الهداية)

په عوضينو کي له قبضه کولو څخه مخکي د تصرف کولو حکم

قَالَ: وَلَا يَجُوزُ الصَّرْفُ فِي ثَمَنِ الصَّرْفِ قَبْلَ قَبْضِهِ فرمايي: او د بيع صرف په ثمن کي له قبضه کولو څخه مخکي تصرف کول جائز نه دي حَتَّى لَوْ بَاعَ وَبَيَّنَّا أَيْ بَعَثَهُ دَرَاهِمَ وَلَمْ يَقْبِضِ الْعَشْرَةَ حَتَّى اشْتَرَى بِهَا ثَوْبًا نو که [يو څوک] يو دينار د لسو درهمو په عوض کي خرڅ کړي او پر لسو درهمو قبضه نه وکړي تر دې چي دهغوی په عوض کي يوه کپړه رانيسي فَالْبَيْعُ فِي الثَّوْبِ فَاسِدٌ نو په کپړه کي بيع فاسده ده لِأَنَّ الْقَبْضَ مُسْتَحَقٌّ بِالْعَقْدِ حَقًّا لِلَّهِ تَعَالَى ځکه چي قبضه د عقد صرف په سبب د الله تعالی د حق په وجه واجب ده وَفِي تَجْوِيزِهِ قَوَاتُهُ او د داسي تصرف په جائز گرځولو کي د دې حق فو ته بدل سته وَكَانَ يَنْبَغِي أَنْ يَجُوزَ الْعَقْدُ فِي الثَّوْبِ كَمَا نُقِلَ عَنْ زُفَرٍ او مناسب دا وه چي په کپړه کي بيع جائز وای، لکه څرنګه چي له امام زفر رځته الله څخه نقل سوي دي لِأَنَّ الدَّرَاهِمَ لَا تَتَعَيَّنُ ځکه چي درهم نه متعين کيږي فَيَنْصَرِفُ الْعَقْدُ إِلَى مُطْلَقِهَا نو ځکه [د کپړې] بيع به د مطلق درهمو و طرف ته گرځي وَلَكِنَّا نَقُولُ: الشَّنُّ فِي بَابِ الصَّرْفِ مَبْنِيٌّ لېکن موږ وايو: چي ثمن په عقد صرف کي مبيع وي لِأَنَّ الْبَيْعَ لَا بُدَّ لَهُ مِنْهُ ځکه چي د بيع لپاره مبيع ضروري وي [ځکه بيع همدې ته وايي چي په هغه کي يو عوض مبيع وي او بل ثمن وي] وَلَا شَيْءَ سِوَى الثَّمَنِ حال دا چي [په عقد صرف کي] له دوو ثمنو څخه بغير بل شی نسته فَيُجْعَلُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَبِيعًا لِعَدَمِ الْأَوَّلِيَّةِ نو ځکه د عدم اولويت انا ترجيح والي [په وجه به له دواړو عوضونو څخه هر يو مبيع گرځول کيږي] وَبَيْعُ الْبَيْعِ قَبْلَ الْقَبْضِ لَا يَجُوزُ او د مبيع بيع له قبضې څخه مخکي جائز نه ده وَلَيْسَ مِنْ فَرُورَةٍ كَوْنِهِ مَبِيعًا أَنْ يَكُونَ مُتَعَيَّنًا او دهغه له مبيع والي څخه دا نه لازميږي چي هغه دي متعين [هم] اوي كِنَايَ الْمُسْلِمِ فِيهِ لکه څرنګه چي په مسلم فيه کي دي.

اللغات: «تجریز» د تفعیل د باب مصدر دی: جائز گرځول (جائز کول). «اولویة» اولی والی (افضل والی. راجح والی. غوره والی).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي دبیع صرف له دواړو عوضونو څخه په یوه عوض کي هم له قبضه کولو څخه مخکي تصرف کول، جائز نه دي. دا خبره امام قلدوري رَجَه الله داسي ذکر کړې ده چي د بیع صرف په ثمن کي له قبضه کولو څخه مخکي تصرف کول جائز نه دي؛ ځکه دبیع صرف له دواړو عوضونو څخه هر عوض ثمن وي (ځکه چي دبیع صرف هر عوض د ثمن او مبیع جوړېدلو صلاحیت لري). لهدا په دواړو عوضونو کي به له قبضې څخه مخکي تصرف جائز نه وي. پر همدې یوه مسئله متفرع کوي فرمایي چي که څوک یو دینار د لسو درهمو په عوض کي خرڅ کړي (یعني یو دینار په لس درهمه خرڅ کړي) او پر لسو درهمو قبضه نه وکړي، بلکي له قبضه کولو څخه مخکي دهغه لسو درهمو په عوض کي کپړه رانیسي، نو دا بیع فاسده ده؛ ځکه چي دلته د کپړې ثمن یعني لس درهمه د بیع صرف یو عوض دی، او دبیع صرف پر دواړو عوضونو قبضه کول د الله تعالی د حق په وجه واجب دی (او قبضه کول ځکه د الله تعالی حق دی چي د قبضه نه کولو په صورت کي ربوا [سود] لازمیږي، او ربوا حرامه ده، او حرام کېدل د الله تعالی حق دی، نه د بنده. نو ثابته سوه چي په بیع صرف کي د قبضې واجبېدل د الله تعالی او شریعت حق دی) او له قبضه کولو څخه مخکي د لسو درهمو په عوض کي په کپړه رانیولو سره د الله دغه حق (حق الشرع) فوتیږي، او د الله تعالی حق فوت کول (ضایع کول) بالکل ناجائز دي، نو ځکه له قبضه کولو څخه بغیر د لسو درهمو په عوض کي کپړه رانیول ناجائز دي.

وکان ینبغی الخ: د دې حاصل دادی چي د ظاهر روایت مطابق خود کپړې بیع فاسد او ناجائز ده، لېکن د قیاس تقاضا داده چي له قبضې څخه مخکي د دې لسو درهمو په عوض کي کپړه رانیول جائز وي، لکه څرنګه چي دا له امام زفر رَجَه الله څخه هم نقل سوي دي؛ او د دې دلیل دادی چي دراهم په متعین کولو سره نه متعین کیږي (لهذا دلته چي کوم دراهم د کپړې ثمن دي هغه متعین نه دي)، نو ځکه دا د کپړې بیع به د مطلق دراهمو و طرف ته ګرځي، او د مطلق دراهمو په عوض کي. ح جائز ده، نو ځکه په دې صورت کي هم دا بیع جائز کېدل پکار دي.

زموږ له طرفه دهغه جواب دادی چي د عقد صرف یو عوض به خامخا مبیع وي؛ ځکه چي عقد صرف بیع ده. او په بیع کي مبادلة المال بالمال کیږي (یعني مال په مال سره بدلول کیږي)، نو ځکه په عقد صرف کي به هم مبادله کیږي، او د مبادله لپاره دا ضروري دي چي یو عوض به مبیع وي او بل عوض به ثمن وي. حال دا چي په عقد صرف کي دواړه عوضونه ثمن وي؛ ځکه چي نقود (یعني دراهم او

دنایر) په پیدایشي توگه ثمن دي (ځکه چې دراهم او دنایر له سپینو او سرو زرو څخه جوړ دي. لهذا کله چې هغوی په پیدایشي توگه ثمن دي)، نو اوس په عقد صرف کي دبیع دمعنی ثابتولو لپاره یو عوض مبیع گر څول ضروري دي؛ خو څرنګه چې په عقد صرف کي یوه عوض ته هم دبیع جوړېدلو ترجیح حاصله نه ده (یعني په دې هکله یو مرجح موجود نه دی چې یو عوض مبیع وگرځول سي) نو ځکه هر عوض فقط من وجه دبیع جوړېدلو صلاحیت لري (یعني هر عوض من وجه مبیع دی او من وجه ثمن دی). اوله قبضې څخه مخکي په مبیع کي تصرف کول جائز نه دي، نو ځکه موږ وایو چې د عقد صرف په ثمن کي له قبضې څخه مخکي تصرف کول جائز نه دي. (أحسن الهدایه ج: ۹، ص: ۹۳)

ولیس من ضرورة إلخ: دا دیو اعتراض جواب دی، اعتراض دا دی چې کله (ستاسو په ریښا) دبیع صرف دواړه عوضونه من وجه مبیع دي، نو د هغوی متعین کېدل پکار دي (یعني پکار داده چې هر یو په متعین کولو سره متعین کیږي)، حال دا چې تاسو دبیع صرف دواړه عوضونه غیر متعین گرځولي دي (یعني تاسو وایاست چې هغوی په متعین کولو سره نه متعین کیږي).

ددې جواب دا دی چې دهر مبیع متعین کېدل څه ضروري نه دي، لکه څرنګه چې په بیع سلم کي مسلم فیه مبیع ده، لېکن بیا هم هغه نه متعین کیږي. نو ځکه په دې حواله سره اعتراض کول صحیح نه دي.

سره زر د سپینو زرو په عوض کي په اټکل سره خر څول

قَالَ: وَيَجُوزُ بَيْعُ الذَّهَبِ بِالْفِضَّةِ مُجَازَفَةً فَرَمَائِي: او سره زر د سپینو زرو په عوض کي په اټکل سره خر څول جائز دي لِأَنَّ الْمُسَاوَاةَ غَيْرَ مُشْرُوطَةٍ فِيهِ ځکه چې په دې [خلاف الجنس شيانو] کي برابري شرط نه ده وَلَكِنْ يُشَارِطُ الْقَبْضُ فِي الْمَجْلِسِ لېکن په مجلس کي قبضه کول شرط دي لِأَنَّا ذَكَرْنَا د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ ذکر کړی بِخِلَافِ بَيْعِهِ بِجَنْسِهِ مُجَازَفَةً په خلاف دخپل همجنس په عوض کي د هغه بیع په اټکل سره لِأَنَّا فِيهِ مِنْ اخْتِطَالِ الرِّبَا ځکه چې په دې کي درېوا احتمال دی.

اللغات: ﴿مجازفة﴾ د مفاعلي باب مصدر دی: په اټکل سره بیع کول (یعني چې بائع ته دخپل شي

وزن او مقدار معلوم نه وي هسي [په اټکل سره] هغه خرڅوي) په اندازه لکولو سره بیع کول، ﴿ربوا﴾ (ربا) سود.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د سرو زرو بیع د سپینو زرو په عوض کي او د سپینو زرو بیع د سرو زرو په عوض کي په اټکل او اندازه سره جائز ده؛ برابره ده په وزن کي دواړه عوضونه سره برابر

وي او كه نه وي؛ ځكه چي د اختلاف الجنس په صورت كي برابري شرط نه ده؛ لكه څرنګه چي مخكي د عبادۀ بن صامت رضي الله عنه په حديث كي ذكر سوه: "إِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ فَيَبْغُوا كَيْفَ شِئْتُمْ. إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ". لهذا كله چي د اختلاف الجنس په صورت كي د دواړو عوضونو برابر والي شرط نه دی نو په اټكل او اندازه سره به خرڅول هم حرام نه وي. ها! د افتراق بالابدان څخه مخكي، مخكي قبضه كول شرط دي، او د دې نقلي او عقلي دليلونه مخكي ذكر سوه.

لېكن كه سره زر د خپل همجنس يعني د سرو زرو په عوض كي يا سپين زر د سپينو زرو په عوض كي په اټكل سره خرڅ كړل سي، نو دا جائز نه دي؛ ځكه چي په دې كي درېوا شبهه او احتمال راځي. يعني كېدای سي چي يو عوض كم او بل عوض زيات سي؛ او مخكي څو ځله ذكر سوه چي د ربوا شبهه او احتمال هم د حقيقي ربوا په څير حرام دی، نو ځكه د خپل همجنس په عوض كي د سرو يا سپينو زرو بيع په اټكل سره حرام او ناجائز ده.

د ثمن او غير ثمن د بيع تفصيلي بيان

قَالَ: وَمَنْ بَاعَ جَارِيَةً قِيمَتُهَا أَلْفٌ وَمِثْقَالُ فِضَّةٍ فَرَمَائِي: او كه يو سړی داسي مينځه خرڅه كړه چي د هغې قيمت زر [۱۰۰۰] مثقاله سپين زر وو وَبِئِىْ عُنُقِهَا طَوْقٌ فَضَّةٌ قِيمَتُهُ أَلْفٌ وَمِثْقَالٌ او د هغې په غاړه كي يو طوق [غاړه ګى] او په دهنه قيمت [هم] ازر مثقاله وو بِأَلْفَيْنِ وَمِثْقَالِ فِضَّةٍ [او هغه سړی د امينځه] په دوه زره مثقالو سپينو زرو [خرڅه كړه] وَنَقَدَ مِنَ الثَّمَنِ أَلْفَ مِثْقَالٍ او مشتري له ثمن څخه زر مثقاله نقد [نقد] اداء كړل ثُمَّ افْتَرَقَا بيا دواړه سره جلا سول فَالَّذِي نَقَدَ نو كوم ثمن چي مشتري نقد اداء كړی دی ثَمَنُ الْفِضَّةِ هغه به د سپينو زرو [د طوق] ثمن وي لَأَنَّ قَبْضَ حِصَّةِ الطَّوْقِ وَاجِبٌ فِي الْمَجْلِسِ ځكه چي د طوق [د ثمن] پر حصې قبضه كول د عقد په مجلس كي واجب دي لِكَوْنِهِ بَدَلُ الصَّرْفِ ځكه چي هغه د صرف بدل دی وَالظَّاهِرُ مِنْهُ الْإِثْبَانُ بِالْوَجِبِ او نه بائع څخه ظاهري حالت همدا دی چي هغه به واجب اداء كړی وي [ځكه هغه مسلمان دی او مسلمان اول واجب اداء كوي] وَكَذَا لَوْ اشْتَرَاهُمَا بِأَلْفَيْنِ وَمِثْقَالٍ او همدارنګه كه مشتري مينځه او طوق دواړه د دوه زره مثقالو په عوض كي [داسي] [ارانيسي] أَلْفِ نَسِيئَةٍ وَأَلْفِ نَقْدًا [چي له هغه څخه ازر مثقاله قرض وي او زر مثقال نقد وي] فَالنَّقْدُ ثَمَنُ الطَّوْقِ نو نقد به د طوق ثمن وي إِنَّ الْأَجَلَ بَاطِلٌ فِي الصَّرْفِ جَائِزٌ فِي بَيْعِ الْجَارِيَةِ

ځکه چې په بيع صرف کي ميعاد باطل دی او د مينځي په بيع کي جائز دی وَالْبَيْعُ بَيْنَهُمَا عَلَى وَجْهِ الْجَوَازِ وَهُوَ الظَّاهِرُ مِنْهُمَا او له عاقدينو څخه ظاهري حالت پر جائزه طريقه د عقد کول دي ايمني د عاقدينو ظاهري حالت همدا دی چې هغوی به په جائزه طريقه عقد کړی وي. ځکه مسلمان جائز کار او جائز عقد کوي. او له ناجائز څخه ځان ساتي.

اللغات: ﴿مِثْقَال﴾ يو وزن دی، څلور ماشې او څلور رتۍ کيږي، او د گرام په حساب سره څلور گرامه کيږي، ﴿عَنْق﴾ غاړه، ﴿طوق﴾ هار، غاړه گۍ، پټه، ﴿نَقْد﴾ دنصر مانسي ده: نقد اداء کول (نقد اداء کول: سمدستي اداء کول)، ﴿نَسِيئَةٌ﴾ مراد ځني پور (قرض) دی، ﴿أَجَل﴾ ميعاد، ټاکل سوی مودت.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړي د دوه (۲) زره مثقالو سپينو زرو په عوض کي داسي مينځه خرڅه کړه چې د هغې قيمت زر مثقاله وو، او د هغې په غاړه کي د سپينو زرو يو طوق (غاړه گۍ) هم وه چې د هغه قيمت هم زر مثقاله وو (او ټوله ثمن دوه زره مثقاله وو)، او مشتري (رانيونکي) له ثمن څخه صرف زر مثقاله نقد اداء کړل، بيا دواړه عاقدین (بائع او مشتري) سره جلا سول، نو کوم ثمن چې مشتري نقد اداء کړی هغه به د طوق (غاړه گۍ) ثمن شمارل کيږي.

دليل دادی چې په دې عقد کي زر مثقاله سپين زر د مينځي ثمن دی او زر مثقاله سپين زر د طوق ثمن دی، نو د طوق او زر مثقاله سپينو زرو په مينځ کي مبادله بيع صرف ده. او د مينځي او زر مثقاله سپينو زرو په مينځ کي مبادله بيع صرف نه ده، او مخکي ذکر سوه چې د بيع صرف پر عوضينو په مجلس کي دننه قبضه کول د حق الشرع په وجه واجب دي (لکه څه مخکي چې ذکر سوه چې په بيع صرف کي پز دواړو عوضونو قبضه کول د الله تعالی د حق په وجه واجب دي)، نو ځکه د طوق پر ثمن به په مجلس کي دننه قبضه کول د حق الشرع په وجه واجب وي، او د مينځي پر ثمن قبضه کول واجب نه دي، او د مسلمان ظاهري حالت همدا دی چې هغه د خپل غاړي د خلاصولو (فراغ الذمه) لپاره اول واجب شى اداء کوي او له ناجائز کار څخه ځان ساتي، او څرنگه چې په دې عقد کي هم بائع او مشتري دواړه مسلمانان دي نو ځکه ظاهري حالت همدا دی چې بائع به واجب اداء کړی وي (او واجب د طوق پر ثمن قبضه کول دي او طوق د مشتري په قبضه کي ورکول دي)، نو ځکه د زر مثقاله سپين زر به د طوق ثمن شمارل کيږي؛ ځکه چې دلته په مجلس کي صرف د طوق ثمن اداء کول واجب دي، د مينځي ثمن اداء کول واجب نه دي. نو ځکه د زر مثقاله (نقد ثمن) به د طوق عوض او ثمن گرځول کيږي.

د "بنايه" مصنف رَجَبُ اللهِ لِيَكْلِي دي چې د دې مثال داسي دی لکه يو حاجي چې "طواف زيارت" پر سره، او "طواف صدر" هم کړي، نه د هغه د طواف صدر د طواف زيارت و طرف ته گرځي.

کیري (دې لپاره چي د هغه حج صحيح سي)، ځکه چي طواف زیارت د حج رکن دی له هغه څخه بغیر حج نه صحيح کیري، او طواف صدر واجب دی له هغه څخه بغیر حج اداء کیري او د حاجي غاري خلاصیري، نو ځکه د مسلمان د ظاهري حالت په رعایت کولو سره د هغه اداء کړی سوی طواف د طواف زیات (رکن) و طرف ته گرځول کیري، همداسي به دلته هم اداء کړی سوی نقد ثمن د طوق عوض او ثمن گرځول کیري. (بنايه ج: ۲، ص: ۵۱۰)

و کذا لو اشتراها إلخ: همدارنگه که مشتري مینځه او طوق د دوه (۲) زره مثقالو سپینو زرو په عوض کي په دې توگه رانیسي چي زر مثقاله نقد اداء کړي او زر مثقاله قرض (پور) وگرځوي، نو هغه نقد زر مثقاله به د طوق ثمن شمارل کیري؛ ځکه که هغه د طوق ثمن نه و شمارل سي نو د طوق ثمن به میعادي (قرض والا) وگرځي، حال دا چي په بیع صرف کي نقد معامله کیري (یعني پر دواړو عوضونو به لاس په لاس قبضه کیري) او په بیع صرف کي میعاد ټاکل باطل دي، نو ځکه د مسلمان د ظاهري حالت په اعتبار کولو سره به هغه نقد ثمن د طوق ثمن شمارل کیري، او کوم زر مثقاله چي قرض دی هغه به د مینځي ثمن وي؛ ځکه چي د مینځي بیع مطلق بیع ده (بیع صرف نه ده)، او دا معلومه خبره ده چي مطلق بیع د قرض ثمن (میعادي ثمن) په عوض کي صحيح او جائز ده.

د ثمن او غیر ثمن د بیع تفصیلي بیان

وَكَذَلِكَ لَوْ بَاعَ سَيْفًا مَحَلًّا بِبَائِقٍ وَرَهْمٍ او همدارنگه که [یو څوک] په سپینو زرو سره مزینه [بنايسته کړی سوې] توره د سلو درهمو په عوض کي خرڅه کړي وَحَلَيْتُهُ خُسُونٌ او د هغه [توري] زېور پنځوس درهمه وي فَدَفَعَ مِنَ الثَّمَنِ خُمُسِينَ او مشتري له ثمن څخه پنځوس درهمه اداء کړي جَاَلَ الْبَيْعِ نو [دا] بیع جائز کیري فَكَانَ الْقَبْضُ حِصَّةَ الْفَقْصَةِ او پر کوم ثمن چي قبضه سوې وي هغه به د سپینو زرو [د زېور] حصه وي وَإِنْ لَمْ يُكَيِّزْ ذَلِكَ که څه هم مشتري دا خبره بیان کړې نه وي لَبَا بَيْتًا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی وَكَذَلِكَ إِنْ قَالَ: خُذْ هَذِهِ الْخُمُسِينَ مِنْ ثَمْنِهَا او همدارنگه که مشتري ووايي: چي دا پنځوس درهمه د هغه دواړو په ثمن کي واخله! إِنَّ الْاُثْنَيْنِ قَدْ زَادَ بِهِ كَرِهًا الْوَاجِدُ ځکه چي ځیني وخت د دوو [تثنیه] په ذکر کولو سره یو مرادیري قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: «يَخْرُجُ مِنْهُمَا الذُّلُّوُ وَالْمَرْجَانُ» [الرحمن: ۲۲] الله تعالی فرمایلي دي: «او له هغه دواړو سمندرونو څخه ملغلري او مرجان راوځي» وَالْمَرْأَةُ أَحَدُهُمَا او مراد له هغه دواړو څخه یو دی فَيُحْتَلُ

عَلَيْهِ بَظَاهِرُ حَالِهِ نَوْحُكُهُ دَظَاهِرِي حَالَتِ پِه وَجِه بَه پِر هِنِغِه حَمَل كِي بِرِي فَإِنْ لَمْ يَتَّقَا بِنَاقَتِي افْتَرَكَا
او كه چيري [عاقدين] قبضه نه و كړي تردې چي دواړه يو له بل څخه جلا سي بَطَلَ الْعُقْدُ فِي الْحَلِيَةِ
نو په زېور كي عقد باطليري لِأَنَّهُ مَزُوفٌ فِيهَا حُكْمٌ چي دا [عقد] په زېور كي بيع صرف ده وَكَذَلِكَ
السَّيْفُ إِنْ كَانَ لَا يَتَخَلَّصُ إِلَّا بِضَرْرٍ او همدارنگه په توره كي اهم عقد باطليري | كه چيري توره له زېور
څخه | بغير له ضرره جلا كېداي نه سي لِأَنَّهُ لَا يُكُنْ تَسْلِيْمُهُ بِذَوْنِ الضَّرَرِ حُكْمٌ چي | په دې صورت
كي | له ضرر څخه بغير د توري ورسپارل ممكن نه دي وَلِهَذَا لَا يُجُوزُ إِفْرَادُهُ بِالْبَيْعِ او له همدې كبله
تنها | يوازي | د توري بيع جائز نه ده كَالْجُذْعِ فِي الشَّيْفِ لكه په بام كي چي | تنها | د تير | بيع جائز نه
ده | وَإِنْ كَانَ يَتَخَلَّصُ السَّيْفُ بِغَيْرِ ضَرْرٍ او كه توره | له زېور څخه | بغير له ضرره جلا كېداي سي جَازٌ
الْبَيْعُ فِي الشَّيْفِ وَبَطَلَ فِي الْحَلِيَةِ نو | بيا | په توره كي بيع جائز كيږي او په زېور كي باطليري لِأَنَّهُ
أَمْكَنُ إِفْرَادُهُ بِالْبَيْعِ حُكْمٌ چي | اوس | تنها د توري بيع ممكنه ده فَصَارَ كَالطَّوْقِ وَالْجَارِيَةِ نو دا
[مسئله] د طوق او مينځي په څېر سوه وَهَذَا إِذَا كَانَتْ الْقِصَّةُ الْبُفْرَةَ أَوْ زَيْدَ مِثْلَ فِيهِ او دا حكم په هغه
صورت كي دى كله چي دا جلا | د ثمن | سپين زر له هغه سپينوزرو څخه زيات وي كوم چي په
مبيع | توره | كي لگېدلي دي | يعني د ثمن سپين زر د زېور له سپينوزرو څخه زيات وي | فَإِنْ كَانَتْ مِثْلَهُ أَوْ
أَقَلَّ مِنْهُ أَوْ لَا يُدْرَى | [لېكن] كه له هغه څخه كم وي يا د هغه په برابر وي يا د هغه مقدار معلوم نه وي
لَا يُجُوزُ الْبَيْعُ لِلْبَيِّعِ أَوْ لِأَحْتِمَالِهِ نو درېوايا درېوا د احتمال په وجه بيع نه جائز كيږي وَجْهَةُ الصَّحَّةِ
مِنْ وَجْهِ وَجْهَةِ الْفَسَادِ مِنْ وَجْهَيْنِ او د صحيح والي جهت په يوه وجه | يوه اعتبار | سره دى او د فساد
جهت په دوو وجهو سره دى فَتَرَجَّحَتْ نَوْحُكُهُ دَفْسَادُ جِهَتِ [طرف] به راجح وي.

اللغات: «مُحَلٌّ» د تفصيل د باب مفعول دى، حَلَّى يُحَلِّي تَحْلِيَةً: په يوشې زېور اغوستل، په زېور
سره بڼايسته كول، مزين كول (مثلا خپل آس په زېور سره بڼايسته كول او زېورات په اغوستل)، نو د «مُحَلَّى»
معنى ده: په زېور سره بڼايسته كړى سوي توره، «حَلِيَّةٌ» زېور، له سره او سپينوزرو څخه جوړ د
ښكلا شى، «لَوْلُو» ملغلره، مرغلره (در)، «مرجان» يو قيمتي سره ډبره ده كوم چي له سمندر څخه

راوځي (او ځيني وايي چي غټو ملغلرو ته ويل كيږي)، ﴿جَلْع﴾ (دال په كسره سره): تير، شاتير (كوم چي پر بام ايسول كيږي، چي هغه به پنخوا عموماً د خرما له تنې څخه وو)، ﴿سَقْف﴾ بام، ﴿يَتَخَلَص﴾ د تفعل د باب مضارع ده: خلاصېدل، جلا كېدل (بېلېدل).

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی كه يو سړی د سپينوزرو په زېور سره بڼايسته سوې توره د سلو درهمو په عوض كي خرڅه كړي، او د هغې زېور (حليه) د پنځوسو درهمو وي (يعني پنځوس درهمه د زېور قيمت وي او پنځوس درهمه د توري قيمت وي)، بيا مشتري له ثمن څخه پنځوس درهمه اداء كړي او دا خبره بيان نه كړي چي دا پنځوس درهمه د زېور دي، يا د توري دي يا د دواړو دي، او بائع قبضه پر و كړي، نو دا بيع جائز كيږي او هغه پنځوس درهمه (كوم چي مشتري بائع ته وركړي دي او بائع قبضه پر كړې ده هغه) به د زېور ثمن او عوض شمارل كيږي؛ ځكه دلته د زېور او ثمن (پنځوس درهمو) په مينځ كي چي كوم عقد دی هغه عقد صرف (بيع صرف) دی (لكه په تېر عبارت كي چي د طوق او ثمن په مينځ كي عقد صرف وو)، او د عقد صرف پر دواړو عوضونو په مجلس كي دننه قبضه كول واجب دي، لهذا د عاقدينو د ظاهري حالت (اسلام) په رعايت كولو سره به د مشتري له طرفه دغه اداء كړی سوی ثمن (پنځوس درهمه) د زېور ثمن گزځول كيږي:

او كه چيري مشتري خبره بيان كړي او داسي ووايي "خُذْ هَذِهِ الْخَمْسِينَ مِنْ ثَمْنِيهَا" يعني دا پنځوس درهمه د توري او زېور دواړو ثمن دی، نو په دې صورت كي هم هغه صرف د زېور ثمن شمارل كيږي، ځواكي مشتري داسي وويل چي د دې دواړو په ثمن كي چي پر څومره قدر ثمن قبضه كول واجب دي هغه واخله! (او هغه همدا پنځوس درهمه دي)؛ ځكه قاعده داده چي د مسلمانانو أمور به حتی الامكان پر سمون او جواز حمل كيږي (د قاعدې الفاظ دادې: تُحْمَلُ أُمُورُ الْمُسْلِمِينَ عَلَى السَّادَةِ وَالصَّلَاحِ مَا لَمْ يَظْهَرْ غَيْرُهُ)، او دلته پر جواز حمل كول ممكن هم دي په دې توگه چي په "مِنْ ثَمْنِيهَا" كي د تشبيه په ضمير سره واحد مراد كړی سي، يعني دا به ويل كيږي چي مشتري په "مِنْ ثَمْنِيهَا" كي د تشبيه په ضمير سېره واحد مراد كړی دی او په حقيقت كي د هغه مراد "مِنْ ثَمْنِ الحلية" دی. او د تشبيه په ضمير سره واحد مرادول جائز هم دي، ځكه چي په شريعت كي د دې څو مثالونه سته، لكه څرنگه چي د سورة الرحمن په دې آيت "يَخْرُجُ مِنْهُمَا النُّوْلُ وَالْمَرْجَانُ" كي د "منهما" ضمير خوږ، سمندر او تروش (تريو) سمندر دواړو ته راجع دی. لېكن ملغلره فقط له تروش سمندر څخه راوځي. د خوږ سمندر څخه نه راوځي (نو د آيت تقدير داسي دی: يَخْرُجُ مِنْ أَحَدِهِمَا الْخ

اتقیر منیر (۱). نو دلته د تشنیه په ضمیر سره واحد مراد سوی دی. همدارنگه د حضرت موسی او حضرت خضر علیهما السلام په قصه کې الله تعالی فرمایلي دي "نَسِيًا خُذْهُمَا" (يعني حضرت موسی او د هغه خادم خپل ماڼی هېر کړی. يعني له دوی څخه ماڼی هېر سوک). په دې آیت کې "نَسِيًا" د تشنیه صیغه ده. حال دا چې د ماڼی هېرونکی فقط د حضرت موسی عليه السلام خادم وو. دلته هم د تشنیه په ضمیر سره واحد مراد سوی دی. لنډه دا چې څرنگه په دې نصوصو کې د تشنیه په ضمیر سره واحد مراد سوی دی، همداسې به پورتنۍ مسئله کې هم د تشنیه په ضمیر سره واحد مراد پېږي او د مسلمان شتري د ظاهري (اسلام) په رعایت کولو سره به د هغه قول "مِنْ ثَمْنِهَا" پر "مِنْ ثَمْنِ الْحِلْيَةِ" حمل کېږي، ځکه چې د مسلمان ظاهري حالت همدادی چې هغه جائز کار کوي او له ناجائز کار څخه ځان ساتي، او بیع صرف په هغه وخت کې جائز کېږي کله چې پنځوس درهمه د زېږور (حلیه) ثمن وگرځول سي، نو ځکه د "خُذْ هَذِهِ الْخَمْسِينَ مِنْ ثَمْنِهَا" د ویلو په صورت کې به هم دا پنځوس درهمه د زېږور ثمن شمارل کېږي. نه د توري او ثمن دواړو.

فَإِنْ لَمْ يَلَمْ: فرمایي که په دې مسئله کې پر عوضینو له قبضه کولو څخه مخکې عاقدین یو له بل څخه جلا سي، نو په زېږور (حلیه) کې عقد باطلېږي؛ ځکه چې دا عقد صرف دی، او تاسو ته معلومه ده چې د عقد صرف پر عوضینو په مجلس کې دننه قبضه کول ضروري دي. او که چیرې زیږور او توره یو د بل سره داسې لگېدلي او مویستي وي چې له ضرر او نقصان څخه بغیر یو له بل څخه جلا کول ممکن نه وي، نو په دې صورت کې په توره کې هم عقد باطلېږي؛ ځکه کله چې له ضرر څخه بغیر هغه له زېږور څخه نه سي جلا کېدای نو ښکاره خبره ده چې د هغې ورسپارل هم ممکن نه دي، او تاسو ته معلومه ده چې د غیر مقدور التسليم مبيع بیع جائز نه ده؛ نو ځکه په دې صورت کې به په توره کې هم بیع جائز نه وي. لکه په بام کې لگېدلی تیر (یا ګاډر) چې له ضرر څخه بغیر له بام څخه نه سي جلا کېدای نو د هغه تنها بیع جائز نه ده (يعني د دې ضرر په وجه یوازي د هغه څرخول جائز نه دي)، همداسې دلته هم تنها د توري بیع جائز نه ده. لېکن که له ضرر او نقصان څخه بغیر زېږور او توره سره جلا کېدای سي نو بیا په توره کې بیع جائز کېږي؛ ځکه چې دا (توري بیع) مطلق بیع ده چې په هغه کې د عقد په مجلس کې دننه قبضه کول ضروري نه دي، نو ځکه به په توره کې بیع جائز وي. لېکن څرنگه چې پر زېږور د عقد په مجلس کې قبضه کول ضروري او واجب دي، او د عاقدینو په جلا کېدلو سره قبضه فوت سوه، نو ځکه په زېږور کې به بیع باطل او ناجائز وي.

او دا مسئله د طوق او مینځي د بیع په څېر سوه. يعني که د طوق او مینځي والا په صورت کې عاقدین پر طوق او ثمن له قبضه کولو څخه مخکې یو له بل څخه جلا سي، نو په طوق کې بیع

باطليزې او په مينځه کي جائز کيږي، همداسي په دې مسئله کي به هم له قبضي څخه مخکي د عاقدينو په جلا کېدلو سره په زېور کي بيع باطله وي او په مينځه کي به جائز وي.

وهذا إلخ: صاحب د هدايي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي چي دغه ټوله تفصيل په هغه صورت کي دی کله چي هغه سپين زر کوم چي جلا دي (يعني کوم چي د ثمن په توگه ټاکل سوي دي) له هغه سپينوزرو څخه زائد (زيات) وي کوم چي دمبيع يعني د توري سره لگېدلي دي (يعني چي د ثمن [دراهمو] سپين زر د زېوله سپينوزرو څخه زائد وي)، لکه څرنګه چي دلته د توري سره لگېدلي سپين زر د پنځوسو درهمو دي او ثمن سل درهمه دی، نو دا صورت جائز دی؛ ځکه کوم سپين زر چي دمبيع (توري) سره لگېدلي دي هغه سپين زر به دخپل اندازه (هموزن) سپينوزرو په عوض کي راسي، او کوم سپين زر چي زائد سي هغه به دمبيع (توري) په عوض کي راسي.

او که چيري د ثمن (دراهمو) سپين زر د هغه سپينوزرو سره برابر وي کوم چي دمبيع (توري) سره لگېدلي دي يا له هغه څخه کم وي يا د هغه مقدار معلوم نه وي، نو بيع نه جائز کيږي؛ ځکه کله چي د ثمن سپين زر دمبيع د سپينوزرو سره برابر وي يا کم وي، نو ربوا (سود) لازميږي؛ د برابر والي په صورت خو ځکه چي سپين زر به د سپينوزرو په عوض کي راسي او مبيع يعني توره به بلا عوضه پاته سي. او د کموالي په صورت کي به توره او څه سپين زر بلا عوضه پاته سي، مثلاً که د ثمن سپين زر لس گرامه وي او پر توره لگېدلي سپين زر دوولس گرامه وي، نو لس گرامه به د لسو گرامو په عوض کي راسي، او دوه گرامه سپين زر او توره به بلا عوضه پاته سي، او ربوا (سود) همدي ته وايي چي په بيع کي يوشی بلا عوضه پاته سي، نو ځکه په دې صورتونو کي به ربوا لازمه سي. او که د ثمن د سپينوزرو مقدار معلوم نه وي، نو په دې صورت کي د ربوا احتمال سته؛ ځکه دا هم کېدای سي چي د ثمن سپين زر له هغه سپينوزرو څخه زيات وي کوم چي دمبيع سره لگېدلي دي، او دا هم کېدای سي چي ور سره برابر وي، او دا هم کېدای سي چي له هغه څخه کم وي، لنډه دا چي په دې صورت کي د ربوا احتمال او شبهه سته، او د ربوا شبهه د حقيقي ربوا په څېر حرامه ده، نو ځکه دا صورت به هم ناجائز وي.

وجه الفساد إلخ: دا ديو مقرر سوال جواب دی. سوال دادی چي په پورتنی صورت کي (يعني کله چي د ثمن د سپينوزرو مقدار معلوم نه وي) بيع جائز کېدل پکار دي؛ ځکه چي اصل د بيع جائز کېدل دي، او مفسد (فاسدونکی شی) هغه زياتوب دی کوم چي له عوض څخه خالي وي (لنډه دا چي دلته

هغه وخت بيع فاسديږي كله چي په يقيني توگه زياتوب ثابت سي، نو تر څو چي په يقيني توگه زياتوب ثابت نه سي، تر هغه وخته به د جواز حكم لگول كيږي (او پورتنی صورت به جائز گرځول كيږي).

د جواب حاصل دادی چي په پورتنی صورت کي درې احتماله دي: ① یاد ثمن سپین زر به له هغه سپینو زرو څخه زیات وي کوم چي دمبيع (توري) سره لگېدلي دي، ② یا ور سره برابر به وي، ③ یا له هغه څخه به کم وي؛ په اول صورت کي يعني د زیاتوالي په صورت کي خوبيع جائز ده، او په پاته دوو صورتونو يعني د برابر والي او کموالي په صورت کي بيع فاسده ده، لهدا په پورتنی صورت کي په یوه اعتبار سره بيع جائز ده او په دوو اعتبارو سره بيع فاسده ده، او دا ښکاره خبره ده چي دوو ته پر یوه ترجیح حاصله ده، نو ځکه په پورتنی صورت کي به د فساد جهت راجح وي، او كله چي د فساد جهت راجح دی، نو ځکه به دا صورت فاسد او ناجائز وي.

په بيع صرف کي د ثمن پر څه حصه قبضه کول (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ بَاعَ إِنَاءً فَضَمَّ فَرَمَائِي: او که یو څوک د سپینو زرو لوبښی خرڅ کړي ثُمَّ افْتَرَقَا بیا دواړه عاقدین [بائع او مشتري] سره جلا سي وَقَدْ قَبِضَ بَعْضُ ثَمْنِهِ [په داسي حال کي چي] بائع د ثمن پر بعضي حصه قبضه کړې وي بَطَلَ الْبَيْعُ فِيمَا لَمْ يَقْبِضْ نو پر کومه حصه چي بائع قبضه نه وي کړې په هغه کي بيع باطلیږي وَصَحَّ فِيمَا قَبِضَ او پر کومه حصه چي یې قبضه کړې وي په هغه کي بيع صحیح کیږي وَكَانَ الْإِنَاءُ مُشْتَرَكًا بَيْنَهُمَا او لوبښی به د هغوی دواړو [بائع او مشتري] په مینځ کي مشترک وي لِأَنَّهُ صَرَفٌ كُلُّهُ ځکه چي دا عقد ټوله عقد صرف دی فَصَحَّ فِيمَا وَجَدَ شَرْطُهُ نو په څومره مقدار کي چي د صرف شرط موجود سو په هغه کي عقد صحیح دی وَبَطَلَ فِيمَا لَمْ يَوْجَدْ او په کوم مقدار کي چي شرط موجود نه سو په هغه کي بيع باطله ده وَالْفَسَادُ طَارِئٌ او [دلته] فساد طاري دی لِأَنَّهُ يَصَحُّ ثُمَّ يَبْطُلُ بِالْإِفْتِرَاقِ ځکه چي دا عقد [په ابتداء کي] صحیح کیږي بیا د افتراق په وجه باطلیږي [يعني دا عقد په شروع کي صحیح سو بیا د عاقدینو د جلا کېدلو په وجه فاسد سو] فَلَا يَشِيءُ نو ځکه به دا فساد [په ټوله عقد کي] نه خپریږي قَالَ: وَلَوْ اسْتَحَقَّ بَعْضُ الْإِنَاءِ فَرَمَائِي: او که د دې لوبښي بعضي حصه مستحق وخیږي فَالْمُشْتَرِي بِالْغِيَارِ إِنْ شَاءَ أَخَذَ الْبَائِعُ بِحُصَّتِهِ نو مشتري ته اختیار دی که وغواړي نو پاته مقدار دي د هغه [د ثمن] د حصې پرمعوض کي واخلي وَإِنْ شَاءَ رَدُّهُ او که

وغواري نو هغه دي رد کړي **إِنَّ الشَّيْءَ كَذِبٌ فِي الْإِنَاءِ** ځکه چې په لوبني کي شرکت | اشراکت | پیدا کېدل عیب دی.

اللفات: ﴿لا یشیع﴾ د ضرب د باب نفي صیغه ده: شایع کېدل، خپرېدل، نشر کېدل، غوړېدل. (سرایت کول)، ﴿طارئ﴾ د فتح د باب فاعل دی: طاري کېدونکی، مراد ځني وروسته راتلونکی (وروسته واقع کېدونکی) دی، ﴿استحق﴾ د استفعال ماضي مجهوله ده: یو شی د بل چا مستحق ختل، د بل چا حق پکښي ثابتېدل. ﴿إناء﴾ لوبنی، ﴿رد﴾ د نصر ماضي ده: واپس کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک د سپینو زرو یو لوبنی خرڅ کړي، او مشتري له ثمن څخه څه حصه مثلاً نیم ثمن یا د ثمن درېیمه حصه اداء کړي، تر دې وروسته عاقدین سره جلا سي. نو اوس حکم دادی چې پر څومره ثمن چې بائع قبضه کړې ده په هغومر مقدار کي بیع صحیح کیږي، او د مبيع (لوبني) کومه حصه چې له ثمن څخه خالي ده په هغه کي بیع باطلیږي (په بله وینا دا چې مشتري څومره ثمن اداء کړی وي د هغه په اندازه بیع صحیح کیږي او څومره ثمن چې یې نه وي اداء کړی د هغه په اندازه بیع باطلیږي): ځکه چې دا عقد په مکمله توګه عقد صرف دی، او د عقد صرف د صحت لپاره د عقد په مجلس کي پر دواړو عوضونو قبضه کول شرط دي. لهذا د ثمن پر څومره مقدار چې قبضه سوې ده، فقط په هغومره مقدار کي به بیع صحیح وي، او کوم مقدار چې له قبضې څخه خالي دی په هغه کي به عقد باطل وي، او دا مبيع (لوبنی) به د بائع او مشتري په مینځ کي مشترک وي: ځکه په کومه حصه کي چې بیع صحیح ده هغه حصه د مشتري په ملکیت کي ده، او په کومه حصه کي چې بیع باطل ده هغه د بائع په ملکیت کي ده: نو ځکه به مبيع د دواړو په مینځ کي مشترک وي.

والفساد طارئ الخ: دا دیو مقدر سوال جواب دی، سوال دادی چې په دې مسئله کي چې پر نصف لوبني د قبضه نه کولو په وجه په هغه کي بیع فاسده سوه، نو دغه فساد به په ټوله عقد کي خپرېږي (سرایت کوي) لهذا په مقبوضه حصه کي به هم بیع نه صحیح کیږي؟

د جواب حاصل دادی چې فساد پر دوه قسمه دی: ① اصلي فساد، ② او طاري فساد، اصلي فساد هغه ته وايي کوم چې د عقد په شروع کي پیداسي، او کوم فساد چې وروسته (د عقد په مینځ کي) پیداسي هغه ته طاري فساد وايي، او په دې دواړو کي فقط اصلي فساد په ټوله عقد کي خپرېږي (سرایت کوي)، لېکن طاري فساد په ټوله عقد کي نه خپرېږي، بلکي هغه د مفسد (فاسدونکي شي) په اندازه پاتېږي. او څرنگه چې دلته په نصف مبيع یا د هغه په یوه حصه کي عقد صحیح دی، نو ځکه به دا فساد "طاري فساد" وي او په ټوله عقد کي به نه خپرېږي. او دلته ځکه فساد طاري دی چې په

شروع کي عقد صحيح دی او وروسته د افتراق (د عاقدینو د جلا کېدلو) په وجه فساد پکښې راغلې دی. نو ځکه د فساد په فقط د مفسد په اندازه وي او په ټوله عقد کي به نه خپرېږي.

ولو استحقاق الخ: فرمایي که چیري د دې لوبني یوه حصه مستحق وڅیږي، یعني له عاقدینو څخه بغیر بل سړی د دې مبيع (لوبني) په یوه حصه کي خپل استحقاق ثابت کړي او بله حصه غیر مستحقه پاته سي، نو په دې صورت کي مشتري ته اختیار دی، که وغواړي نو هغه غیر مستحقه حصه دي د خپل ثمن په عوض کي واخلي (یعني د هغه حصې چي څومره ثمن کیږي هغومره دي اداء کړي). او که وغواړي نو بیع دي رد کړي؛ ځکه چي په مبيع کي شرکت پیدا کېدل عیب دی، او دا معلومه خبره ده چي کله مبيع عیبارده سي نو په هغه صورت کي مشتري ته څیار عیب حاصلیږي. نو ځکه دلته به هم مشتري ته اختیار حاصلیږي.

د مبيع تر خرڅولو وروسته په هغه کي د بل جا حق نابتدیل (حکم)

وَمَنْ بَاَعَ قِطْعَةً نَّقَرَةً أَوْ كَهْ خُوكٍ دَسِپِنُوزُورِ یوه ټوټه خرڅه کړي ثُمَّ اسْتَحَقَّ بَعْضُهَا بَیَا د هغه بعضي حصه مستحق وڅیږي أَخَذَ مَا بَقِيَ بِحِثَّتِهَا نو مشتري به پاته مقدار د هغه د ثمن د حصې په عوض کي اخلي وَلَا خِيَارَ لَهُ او هغه ته به اختیار [هم لڼه وي] لِأَنَّهُ لَا يَصْرُكُ التَّبْعِيضُ ځکه چي ټوکره کول د سپینوزرو ټوټې ته نقصان نه کوي.

اللفات: «نقرة» د سپینوزرو ویلي کړی سوې ټوټه (ټوکره)، او له ویلي کولو څخه مخکي «تَبْر» ورته وايي، «تبعض» ټوکره ټوکره کول، حصه حصه کول (ماتول او یوه حصه ځني جلا کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک د سپینوزرو یوه ټوټه خرڅه کړي، بیال له عاقدینو څخه بغیر بل څوک د هغه ټوټې په یوه حصه کي خپل استحقاق ثابت کړي، نو څومره سپین زر چي غیر مستحق پاته سي مشتري به هغه د خپل ثمن په عوض کي اخلي (یعني د پاته سپینوزرو چي څومره ثمن کیږي هغه به اداء کوي) او په دې صورت کي مشتري ته د اخیستلو او نه اخیستلو اختیار نه حاصلیږي؛ ځکه چي د سپینوزرو ټوټه ماتول او ټوکره ټوکره کول هغې ته نقصان نه کوي، او کله چي ټوکره کول نقصان نه کوي نو په هغې کي به شرکت عیب نه شمارل کیږي، او کله چي شرکت عیب نه دی نو ښکاره خبره ده چي مشتري ته به اختیار هم نه حاصلیږي.

مخلوط الجنس ائمان د مخلوط الجنس ائمانو په عوض کي خر خول (حکم او اختلاف)

قَالَ: وَمَنْ بَاعَ دِرْهَمَيْنِ وَدِينَارًا بِدِرْهَمٍ وَدِينَارَيْنِ فَرَمَائِي: او که یو سړی دوه درهمه او یو دینار د یوه درهم او دوو دینارو په عوض کي خرڅ کړي جَارَ الْبَيْعِ نو [دا] بیع جائز ده وَجُعِلَ كُلُّ جَنْسٍ مِنْهُمَا بِخِلَافِهِ او له هغوی دواړو څخه به هر یو د خپل خلاف الجنس [د خپل جنس د خلاف] په عوض کي ګرځول کيږي. وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: لَا يَجُوزُ امام زفر او امام شافعي رَجَحُهَا الله فرمائي: چي بیع جائز نه ده وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا بَاعَ كُرَّ شَعِيرٍ وَكُرَّ حَنْظَلَةٍ بِكُرَّ شَعِيرٍ وَكُرَّ حَنْظَلَةٍ او پر همدغه اختلاف دي كله چي څوك يو كر اوربشي او يو كر غنم د دوه كره غنمو او دوه كره اوربشو په عوض کي خرڅ كړي وَلَهُمَا: أَقْبَلُ الصَّرْفُ إِلَى خِلَافِ الْجَنْسِ تَغْيِيرُ تَصَرُّفِهِ امام زفر او امام شافعي رَجَحُهَا الله دليل دا دی: چي د خلاف الجنس و طرف ته په ګرځولو کي د عاقد د تصرف متغير کول [بدلول] لازميږي لِأَنَّهُ قَابِلُ الْجُنَّةِ بِالْجُنَّةِ ځكه چي هغه مجموعه په مجموعې سره مقابله كړې ده [د مجموعې مقابله يې د مجموعې سره كړې ده] وَمِنْ قَضِيَّتِهِ الْإِنْقِسَاءُ عَلَى السُّيُومِ لَا عَلَى التَّعْيِيدِ او د دې تقاضا دا ده چي تقسيم [مقسم كېدل] په مشتركه توګه وي، نه په متعينة توګه وَالتَّغْيِيرُ لَا يَجُوزُ او تصرف متغير كول جائز نه دي وَإِنْ كَانَ فِيهِ تَصْحِيحُ التَّصَرُّفِ كه څه هم په دې کي د تصرف صحيح كول سته [يعني كه څه هم دلته د تصرف په متغير كولو سره تصرف او عقد صحيح كيږي، لېكن بيا هم هغه جائز نه دي] كَمَا إِذَا اشْتَرَى قَلْبًا بَعْشَرَةً وَتَوْبًا بَعْشَرَةً لکه څرنګه چي څوك يو بنگرې د لسمو درهمو په عوض کي او يوه کپړه د لسو درهمو په عوض کي رانيسي ثُمَّ بَاعَهَا مُرَابَحَةً بيا دواړه د بيع مرابحه په توګه خرڅ کړي لَا يَجُوزُ نو دا جائز نه دي وَإِنْ أُمِّكَنْ صَرَفُ الزَّيْتِ إِلَى الثَّوْبِ كه څه هم [دلته] د کپړې و طرف ته نفع ګرځول مسکن دي وَكَذَا إِذَا اشْتَرَى عَبْدًا بِأَلْفٍ دِرْهَمٍ او همدارنګه كه څوك يو غلام د زرو درهمو په عوض کي رانيسي ثُمَّ بَاعَهُ قَبْلَ تَقْدِ الثَّمَنِ مِنَ الْبَائِعِ مَعَ عَبْدٍ آخَرَ بِأَلْفٍ وَخَمْسٍ مِائَةٍ بيا هغه دا غلام له ثمن اداء كولو څخه مخکي پر بائع د دويم غلام سره د پنځلس سوه درهمو په عوض کي خرڅ کړي لَا يَجُوزُ لِإِشْتَرَايَ بِأَلْفٍ نو په هغه غلام کي بيع جائز نه ده کوم چي د زر درهمو په عوض کي رانيول سوی دی وَإِنْ أُمِّكَنْ تَصْحِيحُهُ بِصَرَفِ أَلْفٍ إِلَيْهِ كه څه هم [دلته] د

هغه اړانيول سوي غلام او طرف ته د زر درهمو په گرځولو سره د عقد صحيح کول ممکن دي وَكَذَا إِذَا
جَمَعَ بَيْنَ عَبْدٍ وَعَبْدٍ غَيْرِهِ وَقَالَ: بَعْتُكَ أَحَدَهُمَا او همدارنگه که څوک خپل غلام او د بل چا غلام
سره يو ځای کړي او [مشتري ته داسي] اووايي: چي ما په دې دواړو کي يو پر تا خرڅ کړی لَا يَجُوزُ نو
[هم] بيع جائز نه ده وَأِنْ أُمِّكُنْ تَصَحِّحُهُ بِصَرْفِهِ إِلَى عَبْدٍ که څه هم [دلته] دهغه د خپل غلام و طرف
ته د دې عقد په گرځولو سره د عقد صحيح کول ممکن دي وَكَذَا إِذَا بَاعَ ذَرْهَمًا وَثَوْبًا بِذَرْهَمٍ وَثَوْبٍ
او همدارنگه که څوک يو درهم او کپړه د يوه درهم او کپړې په عوض کي خرڅ کړي وَأَفْتَرَقَا مِنْ
غَيْرِ قَبْضٍ [بيا] له قبضي څخه بغير دواړه [عاقدين] سره جلا سي فَسَدَّ الْعَقْدُ فِي الذَّرْهَمَيْنِ نو په
دواړو درهمونو کي عقد فاسديږي وَلَا يُصَرَّفُ الذَّرْهَمُ إِلَى الثَّوْبِ او درهم به د کپړې و طرف ته نه
گرځول کيږي لَبَا ذَكَرْنَا دهغه دليل په وجه کوم چي موږ [اوس] ذکر کړی.

اللغات: ﴿گر﴾ دا په عربو کي د يو غټي پيماني (لوني) نوم وو چي په هغه سره به غله پيمانه کېده،
مخکي چي د هدايي په حاشيه کي د دې کوم مقدار ليکل سوی وو په هغه اعتبار سره يو کر تقريباً
(٢٥٤٧) کېلو کيږي، ﴿قضيه﴾ مقتضا، تقاضا، ﴿قلب﴾ د سپينو زرو بنگړی (مصباح المنير)، دلته
ځني مراد د سپينو زرو داسي بنگړی دی چي دهغه وزن لس درهمه وي، ﴿ربح﴾ نفع،
گټه، ﴿تصحیح﴾ د تفصيل د باب مصدر دی: صحيح کول، صحيح گرځول (صحيح جوړول، جائز
کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که څوک يو دينار او دوه درهمه د يوه درهم او دوو دينارو په عوض
کي خرڅ کړي، يا يو کر غنم او يو کر اوربشي د دوه کره غنمو او دوه کره اوربشو په عوض کي خرڅ
کړي، نو زموږ په نېز دا بيع صحيح او جائز ده، او په عوضينو کي به هر عوض د خپل خلاف الجنس
و طرف ته گرځول کيږي، يعني يو دينار به د يوه درهم عوض گرځول کيږي او دوه دينار به د دوو
درهمو عوض گرځول کيږي، همدارنگه دوه کره غنم به د دوو کرو اوربشو او يو کر غنم به د يوه کر
اوربشو عوض گرځول کيږي، او په دې توگه به عقد صحيح او جائز وي. کنې که په عوضينو کي هر
عوض د خپل همجنس و طرف ته وگرځول سي يعني يو دينار د دوو دينارو يا يو کر غنم د دوو کرو
غنمو عوض وگرځول سي، نو عقد باطليږي؛ ځکه چي په دې صورت کي به د قدر او جنس د متحد
کېدلو باوجود کمي وزياتوب (کمي وييشي) راسي، او تاسو ته معلومه ده چي کله د دوو شيانو جنس

او قدر سره متحد وي نو په هغوی کي په کمي وزياتوب کولو سره ربوا (سود) لازميږي. نو ځکه له ربوا څخه د ځان ساتلو لپاره او د عقد د صحيح او جائز گرځولو لپاره په دې مسئله کي عوضين د خلاف الجنس و طرف ته گرځول کيږي.

لېکن دامام زفر او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ په نېز دا پورتنی عقد بالکل جائز نه دی.

دليل: دامام زفر او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ دليل دادی چي د دې عقد د جائز گرځولو هيڅ شکل او صورت نه جوړيږي؛ ځکه که عوضين د خپل همجنس و طرف ته وگرځول سي نو ښکاره خبره ده چي په دې صورت کي ربوا (سود) لازميږي، او ربوا جائز نه ده. نو ځکه دا صورت خوباطل دی. او که عوضين د خلاف الجنس و طرف ته وگرځول سي نو بيا هم عقد صحيح او جائز گرځول ممکن نه دي؛ ځکه چي دلته عاقدينو د مجموعې مقابله د مجموعې سره کړې ده يعني د يوه دينار او دوو درهمو مجموعې يې د يوه درهم او دوو درهمو د مجموعې سره مقابله کړې ده (يو دينار او دوه درهمه يې د يوه دينار او دوو درهمو عوض گرځولي دي) او د تقابل (مقابله کېدلو) تقاضا داده چي تقسيم په مشترک توگه (د شيعو په توگه) وي، نه په متعينه توگه (د شيعو او اشتراک مطلب دادی چي په عوضينو کي د هر عوض هر هر جزء د بل عوض د هر هر جزء په مقابله کي وي. لهدا د دوو درهمو هر جزء چي څرنکه د دوو دينارو د هر جزء په مقابله کي دی همداسي به د يوه درهم د هر جزء په مقابله کي هم وي. او د يوه دينار هر جزء چي څرنکه د يوه درهم د هر جزء په مقابله کي دی همداسي به د دوو دينارو د هر جزء په مقابله کي هم وي. اد تعين مطلب دادی چي درهم د دينار په مقابله کي متعين کړی سي)، لهدا کله چي د تقابل تقاضا په مشترک توگه (د شيعو په توگه) منقسم کول دي؛ او د هغه تقاضا په متعينه توگه (متعين کولو سره) منقسم کول نه دي، نو ځکه يو دينار د يوه درهم په مقابله کي متعين کول او دوه درهمه د دوو دينارو په مقابله کي متعين کول داسي دي لکه د عاقدينو تصرف متغير کول، او د عاقدينو تصرف متغير کول (بدلول) جائز نه دي، نو ځکه په دې مسئله کي به عوضين د خلاف الجنس و طرف ته گرځول هم جائز نه وي؛ که څه هم په دې سره د عقد تصحيح کيږي (خو بيا هم داسي کول جائز نه دي)؛ ځکه چي د عقد د تصحيح دغه صورت باطل دی، نو ځکه به دا عقد ناجائز گرځول کيږي.

امام زفر او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ د خپل مسلک او دعوی په تائيد کي څلور مسئلې د مثال په توگه پېش کړي دي: ①.... اوله مسئله داده چي که يو سړی د سپينو زرو بنگرې چي د هغه وزن لس درهمه وي د لسو درهمو په عوض کي رانيسي، او په لس درهمه يوه کپړه رانيسي؛ بيا بنگرې او کپړه دواړه يوځای د بيع مباحه په توگه په پنځوشت (٢٥) درهمه خرڅ کړي (يعني پنځه درهمه ربح اگته اېروکړي). نو دا جائز نه دي؛ ځکه چي پنځه درهمه نفع (گټه) د بنگرې او کپړې دواړو په مقابله کي ده. نو گواکي هغه سړي په دوولس نيم درهمه بنگرې خرڅ کړی او په دوولس نيم درهمه يې کپړه

خرڅه کړه. حال دا چي د بنگري ټوله وزن لس درهمه دی، نو د بنگري او دوولس نیم درهمو په بيع کي تفاضل (کمي وزياتوب) موجود سو، او تفاضل ناجائز دی. نو ځکه به دا عقد مباحه ناجائز وي. که څه هم ټوله نفع د کپرې و طرف ته گرځول او دا عقد صحيح گرځول ممکن دي. لېکن څرنگه چي د کپرې و طرف ته د ټوله نفعي په گرځولو سره د عاقدينو د تصرف متغير کول لازميږي، او تصرف متغير کول جائز نه دي، نو ځکه دا مسئله ناجائز ده.

(۲) ... دويمه مسئله داده که يو سړی د زر (۱۰۰۰) درهمو په عوض کي يو غلام رانيسي او بيا داسې (مشتري) له ثمن اداء کولو څخه مخکي پر خپل بائع دا غلام او ددې غلام سره بل غلام د پنځلس سوه (۱۵۰۰) درهمو په عوض کي خرڅ کړي، نو په رانيول سوي غلام کي بيع ناجائز ده؛ ځکه کله چي هغه پر خپل بائع دوه غلامه په پنځلس سوه درهمه خرڅ کړل نو د هر غلام حصه له زر درهمو څخه کمه سوه يعني هر غلام په اووه نیم سوه (۷۵۰) درهمه سو. نو دلته دا خرابي راغله چي کوم غلام هغه په زر درهمه رانيولی وو، له ثمن اداء کولو څخه مخکي هغه له زر درهمو څخه د کم درهمو په عوض کي خرڅ کړی سو. حال دا چي مخکي ذکر سوه چي د ”شراء ما باع بأقل ما باع قبل نقد الثمن“ معامله کول جائز نه دي، نو ځکه په رانيول سوي غلام کي دا بيع ناجائز ده. که څه هم دا عقد صحيح گرځول ممکن دي، په دې توگه چي له پنځلس سوه درهمو څخه زر درهمه د رانيول سوي غلام قيمت (ثمن) وگرځول سي، او پاته پنځه سوه درهمه د دويم غلام قيمت وگرځول سي نو په دې صورت کي د ”شراء ما باع بأقل ما باع قبل نقد الثمن“ خرابي نه راځي، خو څرنگه چي په اسي کولو سره د عاقدينو د تصرف متغير کول لازميږي، او دهغوی تصرف متغير کول جائز نه دي، نو ځکه دا مسئله هم جائز نه ده.

(۳) ... درېيمه مسئله داده چي که څوک خپل غلام او د بل چا غلام سره يو ځای کړي او مشتري ته ووايي چي ما په دې دوو غلامانو کي يو غلام پر تا خرڅ کړی. نو دا بيع جائز نه ده؛ ځکه چي دلته مبيع غير متعين ده، او غير متعين (نامعلومه) مبيع مقدور التسليم نه وي (يعني بائع د هغه پر ورسپارلو قادر نه وي)، او د غير مقدور التسليم شي بيع جائز نه ده، نو ځکه دا بيع هم جائز نه ده. حال دا چي دا عقد صحيح گرځول ممکن دي په دې توگه چي دا بيع د بائع د غلام و طرف ته وگرځول سي، نو په دې صورت کي بيع جائز کيږي. لېکن څرنگه چي په داسي کولو سره د هغوی د تصرف متغير کول لازميږي او دا صحيح نه دي، نو ځکه دا مسئله هم جائز نه ده.

(۴) ... څلورمه مسئله داده که څوک يو درهم او يوه کپړه د يوه درهم او يوې کپرې په عوض کي خرڅ کړي او بيا پر عوضينو له قبضه کولو څخه مخکي عاقدین سره جلا سي، نو په دې صورت

کي په دواړو درهمونو کي عقد فاسديږي؛ ځکه د هغوی په مینځ کي چي کوم عقد دی هغه عقد صرف دی، او د عقد صرف له شرائطو څخه یو شرط د عقد په مجلس کي پر عوضینو قبضه کول دي، حال دا چي دلته له قبضې څخه مخکي عاقدین سره جلا سول، نو ځکه دا عقد فاسديږي. لېکن دا عقد صحیح ګرځول ممکن دي په دې توګه چي درهم د کپړې و طرف ته و ګرځول سي نو دا بیع به مطلق و ګرځي (او په مطلق بیع کي په مجلس کي دننه قبضه کول ضروري نه دي نو ځکه دا عقد به جائز سي)، خو څرنګه چي په داسي کولو سره د عاقدینو د تصرف متغیر کول لازميږي؛ په دې توګه چي هغوی (دیوه درهم او کپړې) د مجموعې مقابله (دیوه درهم او کپړې) د مجموعې سره کړې ده، او تصرف متغیر کول جائز نه دي، نو ځکه دا مسئله هم جائز نه ده.

لنډه دا چي څرنګه په دې مسئلو کي د عاقدینو د تصرف متغیر کول لازميږي، او هغه جائز نه دي، همداسي د متن په دې مذکوره مسئله کي هم یو درهم دیوه دینار او دوه درهمه د دوو درهمو و طرف ته په ګرځولو سره د عاقدینو د تصرف متغیر کول لازميږي، او د عاقدینو تصرف متغیر کول (بدلول) جائز نه دي، نو ځکه دلته د بیع د جائز ګرځولو هیڅ شکل او صورت نسته.

په مذکوره مسئله کي زموږ دلیل

وَلَنَا: أَنَّ الْمُقَابَلَةَ الْمُطْلَقَةَ تَحْتَلُّ مُقَابَلَةً الْقَرْدِ بِالْقَرْدِ زموږ دلیل دا دی: چي مطلقاً مقابله د مقابله فرد بالفرد احتمال لري کما فی مُقَابَلَةِ الْجَنِّسِ بِالْجَنِّسِ لکه د جنس سره د جنس په مقابله کي وَأَنَّهُ طَرِيقٌ مُتَعَيَّنٌ لِتَضَحِيحِهِ او دا [مقابله فرد بالفرد] د دې عقد د صحیح کولو متعینه طریقه ده فَيُحْتَلُّ عَلَيْهِ تَضَحِيحًا لِتَضَرُّفِهِ نو ځکه د عاقد د تصرف صحیح کولو لپاره به پر همداسي مقابله محمول کیږي وَفِيهِ تَغْيِيرٌ وَصْفِهِ لَا أَصْلَهُ او په دې [یعني پر داسي مقابله په محمول کولو] کي فقط د عقد وصف متغیر کیږي، نه د هغه اصل لِأَنَّهُ يَنْتَقِي مُوجِبُهُ الْأَصْلُ ځکه چي د هغه اصلي موجب باقي پاتېږي وَهُوَ ثَبُوتُ الْهَبْلِ فِي الْكُلِّ بِمُقَابَلَةِ الْكُلِّ او هغه [اصلي موجب] د کل په مقابله کي په کل کي د ملکیت ثابتېدل دي وَصَارَ هَذَا كَمَا إِذَا بَاعَ نِصْفَ عَبْدٍ مُشْتَرِكٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ غَيْرِهِ او دا داسي سول لکه یو څوک چي د هغه غلام نصف [نیمه حصه] خرڅ کړي کوم چي دده او د بل چا په مینځ کي مشترک وي يَنْصَرَفُ إِلَى نَصِيبِهِ تَضَحِيحًا لِتَضَرُّفِهِ نو دا عقد د هغه د تصرف صحیح کولو لپاره د هغه د خپلي حصې و طرف ته ګرځي.

اللغات: ﴿تصحیح﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: صحیح کول. صحیح گرځول (جائ: کول. جائز گرځول). ﴿موجب﴾ د افعال د باب مفعول دی: واجب کړی سوی، تقاضا، ﴿ینصراف﴾ د انفعال د باب مضارع ده: گرځېدل، راجع کېدل.

تشریح: په دې عبارت کې زموږ دلیل بیان سوی دی، حاصل یې دا دی چې په مذکوره مسئله کې چې د یوه دینار او دوو درهمو مقابله د یوه درهم او دوو دینارو سره سوې ده، دا مقابله مطلقه ده، او په مطلق کې څو احتماله وي، لکه څرنګه چې دلته دا احتمال سته چې د مجموعې مقابله به د مجموعې سره وي همدارنګه دا احتمال هم سته چې دا به مقابله الفرد بالفرد وي، یعنې یو درهم به د یوه دینار په مقابله کې وي او دوه درهم به د دوو دینارو په مقابله کې وي، لکه کله چې د جنس مقابله د جنس سره وکړی سې نو په هغه کې هم د مقابله الجنس بغير الجنس او مقابله الجنس مع الجنس دواړو احتمال وي. او په هغه احتمالاتو کې چې په کوم احتمال کې د عاقدینو تصرف صحیح کیږي هغه مرادیري، او څرنګه چې دلته د مقابله الفرد بالفرد بغير جنس د مرادولو په صورت کې د عاقدینو تصرف صحیح کیږي، نو ځکه دلته په مقابله مطلقه سره فقط مقابله فرد بالفرد متعینه ده او نور ټوله احتمالات باطل دي.

وفیه تغیر و وصف إلخ: او پاته سوه د امام شافعي رَجِهَ الله دا خبره چې ”په داسې کولو سره د عاقدینو د تصرف متغیر کول لازمیږي“، نو د هغه جواب دا دی چې په دې مذکوره مسئله کې د اصل عقد متغیر کول نه لازمیږي، بلکې د عقد د وصف متغیر کول لازمیږي (یعنې په داسې کولو سره فقط د عقد وصف بدلېږي)، او د وصف په متغیر کېدلو (بدلېدلو) سره د عقد پر صحت هیڅ اثر نه پرېوځي؛ ځکه چې د وصف د متغیر کېدلو باوجود هم د عقد موجب یعنې ملکیت ثابتېږي، او د عقد وصف ځکه متغیر کیږي چې د مقابله کل بالکل په احتمال کې تقسیم د شیوع په توګه وولېکن موږ هغه پرېښووی او د هغه په عوض کې موږ مقابله فرد بالفرد والا احتمال (چې په هغه کې په متعینه توګه جلا جلا تقسیم کیږي) مراد کړی، نو ګواکې موږ د عقد یو وصف پرېښووی او بل وصف مو اختیار کړی. یعنې د شیوع طریقه (تقسیم بالشیوع) مو پرېښووی او د هغه پر ځای مو بل وصف یعنې د تعیین طریقه (تقسیم بالتعیین) اختیار کړی. او په دې سره د اصل عقد پر صحت هیڅ اغیز نه وسو. ځکه چې څرنګه د تقسیم بالشیوع په صورت کې په ټوله مبیع کې د مشتري ملکیت ثابتېږي، همداسې د تقسیم بالتعیین په صورت کې هم په ټوله مبیع کې د هغه ملکیت ثابتېږي. او په دې سره د عقد او د عقد په موجب (ملکیت) کې هیڅ ممانعت نه راځي (بلکې ملکیت خامخا ثابتېږي)، نو ځکه دا مذکوره مسئله صحیح ده.

وصار كما في الخ: صاحب هدایې د مذکوره مسئلې په تائید کي یو مثال ذکر کوي فرمایي چي د دې مثال داسي دی لکه دوه خلک چي په یوه غلام کي شریکان وي، او بیا یو شریک نصف غلام (د غلام نیمه حصه) خرڅه کړي، نو دا نصف مطلق دی، دا احتمال هم پکښي سته چي هغه د دغه شریک (بائع) خپله نصف حصه ده یعني هغه خپله نصف حصه مراد کړې ده (خرڅه کړې ده)، او دا احتمال هم سته چي هغه د خپل ملګري شریک نصف حصه مراد کړې ده، او داسي بیع نه جائز کیږي، لېکن د بائع د تصرف صحیح کولو لپاره دا عقد د بائع د خپل نصف حصې و طرف ته ګرځول کیږي، او په داسي کولو سره فقط وصف متغیر کیږي په دې توګه چي دلته د مطلقاً نصف غلام د مرادولو په صورت کي تقسیم بالشیوع دی، او د بائع د نصف حصې د مرادولو په صورت کي تقسیم بالتعیین دی، مګر بیا هم عقد صحیح کیږي، نو څرنگه چي په دې مسئله کي د وصف د متغیر کېدلو باوجود ”عقد“ د صحیح کولو لپاره د بائع د حصې و طرف ته ګرځول کیږي، همداسي به د متن په مذکوره مسئله کي هم د وصف متغیر کېدلو باوجود ”عقد“ د صحیح کولو لپاره هر عوض د خلاف الجنس و طرف ته ګرځول کیږي. او څرنگه چي په دې مسئله کي د وصف په متغیر کېدلو سره د عقد پر صحت هیڅ اثر نه پرېوځي، همداسي به د متن په مسئله کي هم د وصف په متغیر کېدلو سره د عقد پر صحت هیڅ نه پرېوځي او عقد به صحیح او جائز وي.

د امام زفر او امام شافعي د مثال جواب

بِخِلَافِ مَا عُدَّ مِنَ النَّسَائِلِ په خلاف د هغه مسئلو کوم چي شمارل سوي دي أَمَّا مَسْأَلَةُ الْمُرَابَحَةِ
فَلَأَنَّهُ يَصِيرُ تَوَلِيَةً فِي الْقُلُبِ بِصَرَفِ الرِّيحِ كُلِّهِ إِلَى الثُّوبِ کوم چي د مرابحې مسئله ده نو ځکه چي د
کپړې و طرف ته د ټوله نفعي په ګرځولو سره په ښکړي کي مرابحه په تولى سره بدليږي وَالطَّرِيقُ
فِي الْمَسْأَلَةِ الثَّانِيَةِ غَيْرُ مُتَعَيَّنٍ او په دويمه مسئله کي د جواز طريقه متعينه نه ده لَأَنَّهُ يُنْكَرُ صَرَفُ
الرِّبَادَةِ عَلَى الْأَلْفِ إِلَى الْبُشْتَرَى ځکه چي له زر درهمو څخه زيات هم درانيول سوي غلام و طرف ته
ګرځول ممکن دي وَلِی الثَّانِيَةِ أَضْيَفَ الْبَيْعِ إِلَى الْبُنْكَرِ او په درېيمه مسئله کي د بیع نسبت د نا
متعین غلام و طرف ته سوي دی وَهُوَ لَيْسَ بِمَحَلٍّ لِلْبَيْعِ حال دا چي هغه د بیع محل نه دی وَالْمُعَيَّنُ
ضِدُّهُ او متعین د هغه ضد دی وَلِی الْأَخِيرَةِ انْعَقَدَ الْعَقْدُ صَحِيحًا او په آخره مسئله کي عقد صحیح
منعقد سوي دی وَالْفَسَادُ فِي حَالَةِ الْبَقَاءِ او فساد د بقاء په حالت کي دی یعني په آخري مسئله کي عقد

ابتداءً صحيح دی. بیا وروسته (د عاقدینو د افتراق په وجه) فاسد سوی دی | وَكَلَامُنَالِ الْاِبْتِدَاءِ اوزموږ خبره د عقد په ابتداء کي ده [یعني زموږ کلام په دې باره کي دی چي عقد په شروع کي فاسد سوی دی او که نه].

اللفات: ﴿اضيف﴾ د افعال د باب ماضي مجهوله ده: اضافت کول (نسبت کول)، منسوب کېدل، ﴿منکر﴾ د افعال د باب مفعول دی: نامتعیّن (غیر متعیّن، نامعلوم)، متعیّن د هغه ضد دی.

تشریح: امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ چي د خپل مسلک په تائید کي کومي مسئلې د مثال په توګه ذکر کړي وې او پر هغوی د متن مذکوره مسئله قیاس کړې وه، په دې عبارت کي د هغه مسئلو جواب ورکوي. ①... فرمایي چي د متن مذکوره مسئله د مرابحې پر مسئله قیاسول صحیح نه دي؛ ځکه چي په هغه او مذکوره مسئله کي فرق دی، په دې توګه چي د متن په مسئله کي فقط وصف متغیر کیږي، لېکن په دې مسئله کي اصل عقد متغیر کیږي؛ ځکه که په دې (د مرابحې) په مسئله کي موږ ټوله نفع د کپړې و طرف ته وګرځوو، نو بنگړی کوم چي په لس درهمه وو نو اوس به هم هغه په لس درهمه پاته سي او له نفع او نقصان څخه به د هغه بیع خالي وي، او داسي بیع ته "بیع تولیه" وایي. او څرنګه تولیه د مرابحې ضد ده، او شی خپل ضد لره نه شاملیږي، نو ځکه دا تولیه به مرابحې لره شامله نه وي، حال دا چي تاسو هغه بیع د مرابحې بیع ګرځولې ده، لهندا د کپړې و طرف ته د ټوله نفعي په ګرځولو سره که څه هم عقد صحیح کیږي لېکن په دې سره اصل عقد له مرابحه څخه په تولیه بدلیږي. لنډه دا چي په دې مسئله کي د کپړې و طرف ته د ټولي نفع په ګرځولو سره اصل عقد متغیر کیږي، او د متن په مذکوره مسئله کي عوضین خلاف الجنس و طرف ته په ګرځولو سره د عقد وصف متغیر کیږي، اصل عقد نه متغیر کیږي؛ لهندا کله چي په دواړو مسئلو کي دومره غټ فرق سته نو د متن مسئله پر دې مسئله قیاسول او دا مسئله د هغې لپاره مثال ګرځول صحیح نه دي.

②... والطریق فی المسألة الخ: د دویمي مسئلې جواب دا دی چي تاسو چي کوم دا خبره کړې ده

چي د "شراء ما باع بأقلّ مما باع قبل نقد الثمن" په وجه دا عقد جائز نه دی او بیا تاسو ویلي دي چي "که څه هم دا بیع صحیح ګرځول ممکن دي (په دې توګه چي درانیول سوي غلام ثمن زر درهمه و ګرځول سي او پاته پنځه سوه درهمه د بل غلام ثمن و ګرځول سي) خو بیا هم دا بیع جائز نه ده ځکه چي په دې سره د عاقدینو تصرف او عقد متغیر کیږي"، لنډه دا چي ستاسو په نېز د عقد د متغیر کېدلو په وجه دلته بیع ناجائز ده، حالانکي داسي نه ده بلکي د دې بیع د عدم جواز (نه جائز کېدلو) وجه داده چي په دې صورت کي د جواز طریقه متعینه نه ده، ځکه د عقد د جائز کولو لپاره چي څرنګه درانیول سوي غلام و طرف ته زر درهمه ګرځول کېدای سي، همداسي زر درهمه او یو درهم، زر درهمه او دوه

درهمه، زر درهمه او درې درهمه اوله دې څخه زيات هم دهغه و طرف ته گرځول کېدای سي او دا ټوله صورتونه برابر دي، يوه ته هم پر بل ترجيح نسته، نو اوس که يوه صورت ته ترجيح ورکول سي (مثلاً زر درهمه دهغه و طرف ته وگرځول سي) نو ترجيح بلا مرجح به لازم سي، او ترجيح بلا مرجح صحيح نه ده، او که يوه صورت ته ترجيح نه ورکول سي نو د جواز طريقه او ثمن به مجهول سي او په دې سره عقد فاسدېږي، او د متن په مذکوره مسئله کې د جواز طريقه متعينه ده يعنې ”هر عوض د خلاف الجنس و طرف ته گرځول“، لهدا کله چې د متن په مسئله کې د جواز طريقه متعينه ده او په دې مسئله کې د جواز طريقه غير متعينه ده، نو ځکه د متن مسئله پر دې مسئلې قياسول صحيح نه دي (او داسې هم ويل کېدای سي چې که يوه صورت ته ترجيح نه ورکول سي نو د جواز طريقه به مجهوله سي او دهغه مجهول والی د ثمن مجهول والي لره متضمن دی، او د بيع د صحت لپاره د ثمن معلومېدل شرط دی، نو ځکه په دې مسئله کې د جواز د طريقې د مجهول والي په وجه عقد فاسدېږي، نه د عقد او تصرف د متغير والي په وجه، نو ځکه دا مسئله د متن د مسئلې په تائيد کې د مثال په توگه ذکر کول او يوه پر بلې قياسول صحيح نه دي).

(۳) ... وفي الثالثة إلخ: د درېيمې مسئلې جواب دادی، چې کله بائع خپل غلام او د بل چا غلام سره يو ځای کړل او مشتري ته يې وويل چې ما په دې دوو کې يو غلام پر تا خرڅ کړی، نو په دې صورت کې د بيع نسبت د منکر يعنې د غير معين غلام و طرف ته وسو، حال دا چې غير معين غلام د مجهول والي په وجه د بيع محل (يعنې بيع) نه سي کېدای، او څرنگه چې معين د غير معين ضد دی، او شی خپل ضد لره نه شاملېږي، نو ځکه بائع د ”أحدهما“ په ويلو سره معين غلام (يعنې خپل غلام) نه سي مرادولای، لهدا په دې مسئله کې د بيع د فاسدېدلو او نه جائز کېدلو وجه د مبيع (غلام) د مجهول والي دی، نه د وصف متغير والی، نو ځکه دا مسئله هم د متن د مسئلې لپاره مثال گرځول او يوه پر بلې قياسول صحيح نه دي.

(۴) ... وفي الأخذ إلخ: د څلورمې مسئلې جواب دادی چې کله بائع يو درهم او کپړه د يوه درهم او کپړې په عوض کې خرڅ کړل نو ښکاره خبره ده چې په ابتداء (شروع) کې دا عقد صحيح سو، لېکن بيا چې کله پر عوضينو له قبضه کولو څخه مخکې دواړه عاقدین سره جلا سول، نو په دواړو درهمونو کې عقد فاسد سو، ځکه چې د عقد صرف په وجه په مجلس کې دننه پر هغوی قبضه کول واجب وو، نو ځکه دلته بقاء (په آخر کې) عقد فاسد سو، او زموږ کلام د عقد د ابتداء په باره کې دی، يعنې که هر عوض د خلاف الجنس و طرف ته نه وگرځول سي نو عقد به ابتداء فاسد سي، لهدا کله چې د متن په مسئله کې د خلاف الجنس و طرف ته د عوضينو نه گرځولو په صورت کې ابتداء عقد فاسدېږي او په دې مسئله کې د قبضه نه کولو په وجه بقاء عقد فاسدېږي، نو ځکه په دې دوو مسئلو

کي فرق راغلی (ځکه دابتداء او بقاء والا په فساد کي فرق سته)، نو ځکه دامسئله دمتن دمستلي لپاره مثال گرځول او يوه پر بلې قياسول صحيح نه دي.

يوولس درهمه په لس درهمه او يوه دينار سره خرڅول (حکم)

قَالَ: وَمَنْ بَاعَ أَحَدَهُمْ دُرْهَمًا بِعَشْرَةٍ دَرَاهِمَ وَدِينَارٍ فَرَمَائِي: او که څوک يوولس درهمه دلسو درهمو او يوه دينار په عوض کي خرڅ کړي جَاَزَ الْبَيْعُ نو بيع جائز ده وَتَكُونُ الْعَشْرَةُ بِشَيْلَهَا وَالدِّينَارُ بِدِرْهَمِ او لس درهمه به دلسو درهمو په عوض کي وي او يو دينار به ديوه درهم په عوض کي وي لِأَنَّ شَرْطَ الْبَيْعِ فِي الدَّرَاهِمِ التَّمَاثُلُ ځکه چي په دراهمو کي دبيع شرط برابر والی دی عَلَي مَا رَوَيْنَا دهغه حديث پر بناء کوم چي مود روایت کړی قَالَ ظَاهِرُهُ أَنَّ ارَادَةَ ذَلِكَ او ظاهري حالت [هم] دادی چي بائع به په دې بيع سره همدا اراده کړې وي فَبَقِيَ الدَّرْهَمُ بِالدِّينَارِ نو ځکه يو درهم ديوه دينار په مقابله کي باقي پاته سو وَهُمَا جُنْسَانِ او درهم او دينار دوه جلا جنسونه دي وَلَا يُعْتَبَرُ التَّسَاوِي فِيهِمَا او په دوو جنسونو کي مساوات اعتبار نه کيږي.

اللفات: ﴿التماثل﴾ د تفاعل دباب مصدر دی: برابر کېدل (برابر والی)، یو بل ته کېدل.

﴿التساوي﴾ د احم د تفاعل مصدر دی: مساوات، برابري.

تشریح: صورت دمستلي: دادی که څوک يوولس درهمه دلسو درهمو او يوه دينار په عوض کي خرڅ کړي، نو دا بيع جائز کيږي، او دا به ويل کيږي چي په دې يوولس درهمو کي خولس درهمه د لسو درهمو په مقابله کي دي او پاته سويو درهم نو هغه ديوه دينار په مقابله کي دی؛ دليل دادی چي په مخکني مشهور حديث "الْجِنْطَةُ بِالْجِنْطَةِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ... مَثَلًا بِثَلِّ الْخ" سره دا خبره ثابته ده چي په دراهمو کي دبيع دجائز کېدلو شرط ددواړو عوضونو برابر والی او مساوي کېدل دي، او څرنگه چي عاقدین مسلمانان دي، نو ځکه دهغو ظاهري حالت هم ددې خبري تقاضا کوي چي هغوی به جائز عقد کړی وي، نه فاسد عقد، او عقد په هماغه صورت کي جائز کيږي کوم چي امام قدوري رَجَّه الله ذکر کړی دی چي لس درهمه دلسو درهمو په عوض کي وگرځول سي او پاته يو درهم ديوه دينار په عوض کي وگرځول سي، او دا ټولو ته معلومه ده چي درهم او دينار دوه مختلف جنسونه دي (يعني دوی جنس يوله بل څخه جلا دی)، نو ځکه په هغوی کي به مساوات او برابري هم

د بیع صرف یو بل صورت

اللغات: ﴿تبایعا﴾ د تفاعل له بابۀ د تشبیه مذكر غائب ماضی صیغۀ ده: یوله بلی سره بیع کول.

﴿رَبِّوَا﴾ سُود.

تشریح : صورت د مسئلي : دادی که یو سړی سپین زر د سپینو زرو په عوض کي، یا سره زر د سروزرو په عوض کي خرڅ کړي. اوله دواړو عوضونو څخه یو عوض د وزن په اعتبار سره کم وي، او د کم عوض سره یو بل شی هم وي. مثلاً یو څوک د لس درهمه سپینو زرو سره بل شی یو ځای کړي او دواړه په پنځلس درهمه خرڅ کړي، نو کوم شی چي د لس درهمه سپینو زرو سره یو ځای کړی سوی دی هغه به قیمت لري، یا به یې نه لري؛ که چیري هغه قیمت نه لري لکه خاوره، نو په دې صورت کي بیع نه جائز کیږي؛ ځکه په کوم طرف کي چي پنځلس درهمه دي. په هغه طرف کي پنځه درهمه په دې توگه زائد او اضافه دي چي درېم طرف ته د هغوی په مقابله کي هیڅ عوض نسته. او په بیع کي داسي زیاتوب (اضافه) ته رڼو اوایي کوم چي له عوض څخه خالي وي. نو په دې صورت کي به رڼو (سود) لازم سي. او رڼو حرامه ده. نو ځکه به دبیع دا صورت حرام او ناجائز وي.

وان لم یکن الخ: او که چیري هغه شی قیمت لري، نو بیا یې دوه صورتونه دي: یا د هغه قیمت به پاته سپینوزرو يعني پنځه درهمو ته رسیږي، یا به نه رسیږي؛ که چیري د هغه قیمت پاته سپینوزرو يعني پنځو درهمو ته رسیږي نو دا بیع بلا کراهته جائز ده؛ او که د هغه قیمت پاته سپینوزرو يعني

پنځو درهمو ته نه رسيږي، نو ذابيع مع الكراهت جائز ده، او دا صورت مكروه ځكه دى چي كه هغه جائز وگرځول سي نو خلك به په داسي كولو سره درېو اساقطولو حيله كوي يعنې د سود معايله به كوي او دهغه د جائز كولو لپاره به داسي كوي چي د كم عوض سره به (مثلاً) دوه سوه گرامه غنم يوځاى كوي، او د جواز په حيله سره يو حرام كار كول كه څه هم حرام نه دي لېكن مكروه خامخادي، نو ځكه دغه صورت مكروه گرځول سوي دي.

په قرض كي خلاف الجنس شي واپس كول (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ كَانَ لَهُ عَلَى آخَرٍ عَشْرَةٌ دَرَاهِمَ فَرَمَايِي: او كه د يوه سړي [قرضخواه] پر بل سړي لس درهمه [قرض] باندي وي قِبَاعُهُ الَّذِي عَلَيْهِ الْعَشْرَةُ دِينَارًا بِعَشْرَةٍ دَرَاهِمَ وَدَقَعَ الدِّينَارَ وَتَقَاصًا الْعَشْرَةَ بِالْعَشْرَةِ نو پر كوم يوه چي لس درهمه باندي وي هغه پر قرضخواه يو دينار د لسو درهمو په عوض كي خرڅ كړي او دينار هغه ته ور كړي او لس درهمه په لسو درهمه سره تبادله كړي فَهُوَ جَائِزٌ نو دا جائز دي وَمَعْنَى الْمَسْأَلَةِ إِذَا بَاعَ بِعَشْرَةٍ مُطْلَقَةً او د دې مسئلې مطلب دا دى چي كله هغه [پر قرضخواه يو دينار] د لسو درهمو په عوض كي مطلقاً خرڅ كړي وَوَجْهُهُ أَنَّهُ يَجِبُ بِهَذَا الْعَقْدِ شَيْءٌ يَجِبُ عَلَيْهِ تَغْيِينُهُ بِالْقَبْضِ او د جائز كېدلو وجه دا ده چي په دې مطلق عقد سره داسي ثمن واجبيږي چي هغه په قبضه سره متعين كول لازم دي لِمَا ذَكَرْنَا دهغه دليل په وجه كوم چي موږ ذكر كړى وَالَّذِينَ لَيْسَ بِهَذِهِ الصِّفَةِ او دين [قرض] پر دې صفت نه دى فَلَا تَقَعُ الْقَاصَةُ بِنَفْسِ الْبَيْعِ لِهَذَا مُحْضٍ په بيع سره به مقاصه نه واقع كيږي لِعَدَمِ الْجَانِسَةِ ځكه چي مجانست [همجنس كېدل] معدوم دي فَإِذَا تَقَاصًا بِيَا چي كله عاقد [يو له بل سره] مقاصه و كړي يَتَضَمَّنُ ذَلِكَ فُسْخَ الْأَوَّلِ وَالْإِضَافَةَ إِلَى الدَّيْنِ نو دا افسخ كېدل شامليري د اول عقد فسخ كېدلو لره او د دين و طرف ته [د دې عقد] نسبت كولو لره إِذْ لَوْلَا ذَلِكَ ځكه كه دانه وسي يَكُونُ اسْتِبْدَالُ الصَّرْفِ نو د "عقد صرف" په عوض سره به استبدال وسي [او دا جائز نه دي] وَلِلْإِضَافَةِ إِلَى الدَّيْنِ تَقَعُ الْقَاصَةُ بِنَفْسِ الْعَقْدِ او د دين و طرف په نسبت كولو كي به په نفس عقد سره مقاصه واقع كيږي ايمني د قرض و طرف ته په نسبت كولو سره په خپله په عقد سره تبادله واقع كيږي اَعْلَى مَا بَيَّنَّاهُ چي موږ به [وروسته] د دې بيان وكړو، وَالْفُسْخُ قَدْ يَثْبُتُ بِطَرِيقِ الْاِقتِضَاءِ او فسخ ځيني وخت د اقتضاء په توگه ثابتيږي كَمَا إِذَا تَبَايَعَا بِأَلْفٍ ثُمَّ بِأَلْفٍ وَخَمْسٍ مِائَةٍ

لکه | په هغه صورت کي چي د اقتضاء په توگه ثابتېږي | کله چي عاقدین د زرو | ۱۰۰۰ | په عوض کي بيع وکړي، بيا د پنځلس سوو | ۱۵۰۰ | په عوض کي بيع وکړي وَرُفْرُ يُخَالِفُنَا فِيهِ او امام زفر رَجِهَهُ الله په دې هکله زموږ مخالف دی لَا تَنْتَظِرُ بِالْاِقْتِضَاءِ ځکه چي هغه د اقتضاء قائل نه دی | يعني د هغه په هر اقتضاء بيع نه منځ کيږي | وَهَذَا إِذَا كَانَ الدَّيْنُ سَابِقًا او دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي دين اړ عقد امخکي وي فَإِنْ كَانَ لَاحِقًا لېکن که چيري قرض اتر عقد اوروسته لاحق سوی وي فَكَذَلِكَ فِي أَصَحِّ الرِّوَايَتَيْنِ نو له دوو روایتونو څخه د زیات صحیح روایت مطابق دا هم جائز دي لِتَضْمِينِهِ انْفِسَاءَ الْأَوَّلِ وَالْإِضَافَةَ إِلَى دَيْنٍ قَائِمٍ وَقَدْ تَحْوِيلُ الْعَقْدِ ځکه چي دا د اول عقد فسخ کېدلو لره او د داسي دين طرف ته نسبت کولو لره شامل دي کوم چي د عقد د بدلېدلو (منتقل کېدلو) په وخت کي موجود دی فَكَفَى ذَلِكَ لِلْجَوَازِ او د جائز کېدلو لپاره همدومره کافي دي.

اللغات: «تقاصاً» د تفاعل له بابه د تشبيه مذکر غائب ماضي صيغه ده: يو له بل سره مبادله (تبادلہ)

کول، ادل بدل کول، يوشی په بل شي سره بدلول، (اليشول)، «تعيين» د تفعیل د باب مصدر دی:

معین کول (متعین کول، معلومول، ټاکل)، «دين» پور، قرض، «لاحقاً» د سمع د باب فاعل دی:

مراد ځني وروسته کېدونکی دی، «يتضمن» د تفعیل د باب مضارع ده: متضمن کېدل، شاملېدل،

«تحويل» د تفعیل د باب مصدر دی: منتقل کېدل، بدلېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مثلاً د زید پر خالد لس درهمه قرض باندي وي، او بيا مقروض

يعني خالد پر قرضخواه يعني پر زید د لسو درهمو په عوض کي يو دينار خرڅ کړي، او دا بيع مطلق

وسي يعني په دې کي د قرض اداء کولو خبره نه وسي (يعني خالد د دې خبري يادونه نه وکړي چي دا دينار زه د

قرض د لسو درهمو په عوض کي پر تاخرخوم)، او بيا مقروض قرضخواه (مشتري) ته هغه دينار ورکړي، تر

دې وروسته دوی دواړه په خپل رضا سره د قرض مقاصه وکړي، يعني د دې بيع په وجه چي پر

قرضخواه کوم لس درهمه واجب سوه، دا د هغه لسو درهمو په عوض کي وگرځوي کوم چي د

قرضخواه پر مقروض واجب وه، نو په دې صورت کي دا مقاصه او مسئله بالا اتفاق صحيح او جائز ده.

دلیل دادی چي کله په دې مسئله کي مطلقاً عقد بيع سوې ده (يعني په هغه کي د قرض

يادونه سوې نه ده)، نو د دې عقد بيع په وجه پر قرضخواه داسي ثمن واجب سو چي هغه په

قبضه سره متعین کول ضروري دي: ځکه چي قرضخواه مشتري دی (يعني هغه له مقروض

خالدا څخه یو دینار د لسو دره مو په عوض کې رانیولی دی). او دا عقد "عقد صرف" دی چې د هغه پر عوضینو په مجلس کې دننه قبضه کول ضروري دي. ددې په خلاف پر مقروض (بائع) چې د قرضخواه کوم قرض باندي دی هغه په قبضه سره متعین کول لازم نه دي. نو ځکه په دې حواله سره دا دواړه مختلف الجنس سول، او په مختلف الجنس شیانو کې مقاصه نه کیږي؛ نو ځکه په نفس بیع سره خو مقاصه نه کیږي، لېکن تریع وروسته چې کله دواړه عاقلین په خپل رضا سره مقاصه وکړي، نو د هغو دا مقاصه به دوو خبرو لره متضمنه وي: ①... اول عقد به فسخ کیږي، یعنې د دینار او درهمو په مینځ کې چې کوم عقد صرف سوی دی هغه به فسخ کیږي، ②... دویم دا چې دا عقد به اوس د هغه لس درهمو و طرف ته منسوب کیږي کوم چې د قرضخواه پر مقروض د قرض په توګه باندي دي او مذکوره دینار به د هغوی په مقابل کې ګرځول کیږي؛ ځکه که داسې نه وسي (یعنې اول عقد فسخ نه سي) نو د عقد صرف پر عوضینو له قبضه کولو څخه مخکې به د عقد صرف په عوض کې استبدال (تبادل) لازم سي، حال دا چې په عقد صرف کې له قبضې څخه مخکې استبدال جائز نه دی (یعنې په عقد صرف کې دا جائز نه دي چې له قبضې څخه مخکې د هغه عوض په بل شي سره بدل کړي سي، یعنې د "بیع صرف" دیو عوض په بدله کې بل شی واخیستل سي، دا جائز نه دي)، نو ځکه موږ په دې صورت کې مقاصه د "عقد صرف" فسخ لره متضمنه ګرځولې ده، ددې لپاره چې مقاصه صحیح او جائز و ګرځي. لکه څرنګه چې په هغه صورت کې په نفس عقد سره مقاصه واقع کیږي کله چې مقروض خپل دینار د قرض د دراهمو په عوض کې پر قرضخواه خرڅ کړي (یعنې د قرض یادونه نه وکړي)، نو ځکه په دې صورت به هم مقاصه جائز و ګرځي.

والفسخ إلخ: دا دیو مقدار سوال جواب دی. سوال دادی چې کله تاسو په دې مسئله کې عقد بیع فسخ ګرځولی دی، نو د فسخ کېدلو په وجه بائع (مقروض) ته خپل دینار واپس حاصلېدل پکار دي، حال دا چې د مقاصې په صورت کې پر همدغه دینار مقاصه کیږي او بائع ته خپل دینار نه حاصلیږي؟

ددې جواب دادی چې د مبيع او ثمن واپس حاصلېدل د هغه فسخ موجب دی کوم چې قصداً (اراده) وکړی سي (یعنې د بیع د فسخ کېدلو په وجه هغه وخت بائع ته خپل مبيع [دینار] حاصلیږي کله چې بیع قصداً فسخ کړی سوې وي)، او په دې مسئله کې چې کوم بیع فسخ کیږي هغه قصداً نه فسخ کیږي، بلکې د مقاصې د صحیح کېدلو لپاره اقتضاء او ضمناً بیع فسخ کیږي، او کوم شی چې اقتضاء او ضمناً ثابت وي د هغه حکم داسې نه دی کوم چې د قصداً ثابتېدونکي شي دی، نو ځکه په دې صورت کې د مبيع یعنې دیو دینار واپس کول ضروري نه سو. ددې مثال داسې دی لکه کله چې بائع

او مشتري پر زر دره مو بيع و کړي بيا همدا بيع پر پنځلس سوه درهمو و کړي. نو دلته هم د دويمې بيع د صحيح کېدلو لپاره اوله بيع اقتضاء فسخ کيږي (يعني کله چې پر پنځلس درهمو بيع وسوه نو د هغې تقاضا داده چې اوله بيع اکوم چې پر زر درهمو سوې وي افسخ سي. کټې دويمه بيع به صحيح نه سي). لهدا څرنگه چې دلته اقتضاء اوله بيع فسخ کيږي، همداسي به په مذکوره مسئله کي هم ضمناً "بيع صرف" فسخ کيږي.

لېکن دامام زفر رَحْمَةُ اللهِ په نهز بيع نه فسخ کيږي، ځکه چې هغه د اقتضاء فسخ البيع قائل نه دی. او کله چې بيع فسخ نه سي، نو ښکاره خبره ده چې د هغه په نهز به مقاصه هم نه جائز کيږي.

وهذا إذا إلخ: د دې حاصل دا دی چې په دې مسئله کي د مقاصې جائز کېدل، د اول عقد فسخ کېدل، او دا عقد د مقروضه دراهمو و طرف ته منسوب کېدل، دا ټوله شيان په هغه صورت کي جائز او صحيح دي کله چې قرض له دې عقد (بيع صرف) څخه مخکي او مقدم وي، لېکن که چيري عقد مخکي وسي او قرض وروسته وسي، مثلاً مشتري د لسو درهمو په عوض کي يو دينار رانيسي او پر هغه قبضه وکړي، او مشتري بائع ته لس درهمه نه ورکړي، بلکي تر دې وروسته هغه پر بائع د لسو درهمو په عوض کي کپړه خرڅه کړي او دواړه مقاصه وکړي، نو په دې صورت کي د مقاصې د صحت په هکله دوه روايتونه دي: ①... د يوه روايت مطابق مقاصه جائز ده، دا د ابو حفص سليمان روايت دی،

علامه فخر الاسلام همداروايت اختيار کړی دی، او همدې ته صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ اصح (زيات صحيح) ويلي دي. ②... د دويم روايت مطابق مقاصه جائز نه ده، دا روايت د ابو حفص دی، شمس الاثمه او قاضي خان او داسي نورو همداروايت اختيار کړی دی.

صاحب د هدايې چې کوم روايت اختيار کړی دی او اصح يې گرځولی دی؛ د هغه دليل دا دی چې دا مقاصه د اول عقد فسخ لره متضمنه ده، او د هغه سره، سره دې خبرې لره هم متضمنه ده چې عقد داسي قرض و طرف ته منسوب دی کوم چې د عقد بدلېدلو په وخت کي موجود دی، يعني قرض که څه هم پر دې عقد بيع مخکي نه دی لېکن هغه پر مقاصه مخکي دی، او د مقاصې د جواز لپاره همدومره کافي دي. نو ځکه په دې صورت کي مقاصه صحيح او جائز ده.

درست درهم د مات (میده) درهم په عوض کي خرڅول (حکم)

قَالَ: وَيَجُوزُ بَيْعُ دَرَاهِمٍ صَحِيحٍ وَدَرَاهِمٍ غَلَّةٍ بِدَرَاهِمَيْنِ صَحِيحَيْنِ وَدَرَاهِمٍ غَلَّةٍ فَرَمَائِي: د يوه صحيح [درست] درهم او د دوه ماتو [میده] درهمو بيع د دوه صحيح درهمو او يوه مات درهم په عوض کي جائز ده وَالْغَلَّةُ مَا يَرْزُقُهُ الْبَالُ وَيَأْخُذُهُ الشَّجَارُ او غله مات درهم | هغه درهم دی کوم چې يې بيت

المال واپس کوي او تاجران يې اخلي وَوَجْهُهُ تَحَقُّقُ الْمَسَاوِلِ الْوُزْنِ او د دې ابيع د جواز وجه په وزن کي د برابري ثابتېدل دي وَمَا عُرِفَ مِنْ سُقُوطِ اعْتِبَارِ الْجُودَةِ او د جودت د اعتبار ساقطېدل خو مخکي معلوم سوي دي.

اللفات: «غلتين» تشبيه د «غَلَّة» ده: په عربي ژبه کي د دې لفظ درې (۳) معناوي دي: ① د ځمکي غله (پيدوار، فصل، محصولات، يعني کوم څه چي له ځمکي څخه حاصلېږي لکه غنم، اوربشي، مېوه او داسي نور)، ② اجرت، کرايه، مزدوري، ③ د يوه درهم ماتي پيسې (میده پيسې) لکه اتاني، پاوړلی، يعني د يوه درهم څو حصې کوم چي په وزن او قيمت کي د درهم په برابر وي (لکه څه زمانه مخکي چي زموږ په علاقو کي څلور پاوړيه، يادوې اتاني د يوې روپۍ په برابر وه). دلته يې همدا دريمه معنی ده. درهم صحيح: يعني درست درهم کوم چي مات (حصه، حصه) نه وي (لکه په پښتو کي چي ويل کيږي درست پنځی، يعني پوره پنځی کوم چي روپي، روپي نه وي)، «جودة» ښه والی، کره والی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که څوک د دوه درست (پوره) درهمو او يوه مات (میده) درهم په عوض کي دوه مات (میده) درهمه او يو درست درهم خرڅ کړي، نو دا ببيع جائز ده؛ ځکه چي د وزن او قيمت په اعتبار دواړه سره برابر دي، او د «مَثَلًا بِمَثَلٍ» والا شرط موجود دی، او څرنگه چي د ببيع د جائز کېدلو لپاره همدا برابر والی شرط دی، نو ځکه دا ببيع جائز ده، او پاته سواه دا خبره چي درست (پوره) درهم د جودت او ښه والي په اعتبار له مات (میده) درهم څخه غوره دی، نو د دې جواب څو ځله مخکي تېر سوی دی چي په نقودو کي د جودت او ردايت (ښه والي او بدوالي) اعتبار ساقط کړی سوی دی، او دليل دا حديث دی: «جَيِّدُهَا وَرَدِيئُهَا سَوَاءٌ». (او دا داسي ده لکه څوک چي يوه درسته روپي د دوو اتانيو په عوض کي ياد څلورو پاوړيو په عوض کي خرڅ کړي، نو دا جائز دي).

والغلة ما يروده إلخ: صاحب د هدايې فرمايي چي په متن کي له «غَلَّة» څخه مراد هغه درهم دی کوم چي يې تاجران او دوکانداران قبلوي مگر بيت المال يې نه قبلوي، يعني مات (میده) درهم (په بله وينا حصه، حصه درهم). او له دې څخه ناچله (کوټه) درهم مراد نه دی، بيت المال هغه ځکه نه قبلوي چي د مات (میده) درهمونو شمارل او حفاظت ډېر په تکليف سره کيږي، زموږ په هيوادو کي هم بانکونه ماتي (میده) پيسې نه قبلوي (يعني د اتاني والا پيسې نه قبلوي) بلکي په غټ او ميغارې بانکو کي خو کوچني نوټونه هم نه قبلوي، نو د بانکونو نه قبولول په دې وجه نه وي چي ماتي پيسې (میده پيسې) کوټه دي بلکي په دې وجه يې نه قبلوي چي د ماتو پيسو شمارل ډېر وخت او تکليف غواړي.

به دراهمو او دنانيرو کي اعتبار غالب لره دی

قَالَ: وَإِذَا كَانَ الْغَالِبُ عَلَى الدَّرَاهِمِ الْفَقْصَةُ فَرَمَائِي: او کله چي پر دراهمو سپين زر غالب وي فَقْصُ فَصَّةٌ نو هغه سپين زر دي ايمني هغه دراهم د خالص سپينو زرو په حکم کي دي | وَإِذَا كَانَ الْغَالِبُ عَلَى الدَّنَانِيرِ الذَّهَبُ او کله چي په دنانيرو کي سره زر غالب وي فَقْصُ ذَهَبٌ نو هغه سره زر دي ايمني د خالص سره زرو په حکم کي دي | وَيُعْتَبَرُ فِيهِمَا مِنْ تَحْرِيمِ الثَّقَاظِلِ مَا يُعْتَبَرُ فِي الْحَبَاذِ او په هغوی کي د زياتوب حرام کېدل هماغسي معتبر دي لکه خرنگه چي په کره [خالص] دراهمو او دنانيرو کي معتبر دي حَتَّى لَا يَجُوزَ بَيْعُ الْخَالِصَةِ بِهَا وَلَا بَيْعُ بَعْضِهَا بِبَعْضٍ إِلَّا مُتَسَاوِيَا فِي الْوُزْنِ تر دې چي خالص دراهم يا دنانيرو داسي مغشوشه [کوته] دراهمو په عوض کي خرڅول يا هغوی بعضي د بعضو په عوض کي خرڅول جائز نه دي، مگر دا چي په وزن کي برابر وي وَكَذَا لَا يَجُوزُ إِلَّا سِتْقَانُ بَيْعِهَا إِلَّا وَزْنًا او همدارنگه هغوی [مغشوشه دراهم يا دنانيرو] د قرض په توگه اخيستل جائز نه دي مگر په وزن سره إِلَّا أَنَّ الثُّقُودَ لَا تَخْلُوعَنَّ قَلِيلَ غِشٍّ عَادَةً ځکه چي نقود عموماً د لږ کوټ څخه خالي نه وي لَا تَنْطَبِعُ إِلَّا مَعَ الْغِشِّ ځکه چي نقود [دراهم او دنانيرو] له څه کوټ څخه بغير نه تيارېږي وَقَدْ يَكُونُ الْغِشُّ خَلْقِيًّا كَمَا فِي الرَّدِّئِ مِنْهُ او ځيني وخت کوټ پيدايشي وي، لکه خرنگه چي په ردي سره زرو او سپينو زرو کي وي فَيُلْحَقُ الْقَلِيلُ بِالرَّدَاءَةِ نو ځکه لږ مقدار به د ردي سره يو ځای کول کيږي وَالْحَبِيدُ وَالرَّدِيُّ سَوَاءٌ او [تاسو ته معلومه ده چي په نقود کي] جید او ردي دواړه سره برابر دي.

اللفات: ﴿تحریم﴾ د تفعیل مصدر دی: حرام کول (حرامول)، ﴿تفاضل﴾ د تفاعل مصدر دی:

زیاتوب کول، کمی وزیاتوب (کمی بیشي)، ﴿غش﴾ کوټ، (ملاوت، امیزش، دبل فلز اغتصرا کېدون، لکه ژر، گیلټ، اوسپنه او داسي نور)، ﴿لا تنطبع﴾ د انفعال د باب نفي صیغه ده: سېکه په قالب (غالب) کي تیارېدل، جوړېدل، ﴿رداءة﴾ بدوالی، خرابوالی (کمزوري والی).

تشریح: صورت د مسئلي: دادی که دراهم له خالص سپينو زرو څخه جوړ نه وي بلکي په هغوی څه بل شی (کوټ) هم گډ وي لېکن سپين زري يې غالب وي نو هغوی د خالص سپينو زرو په حکم کي دي. همدارنگه که په دنانيرو کي سره زر غالب وي، نو هغوی هم د خالص سرو زرو په حکم کي دي، او خرنگه چي د خالص سره زرو او سپينو زرو په عوض کي د يو شي د خرڅولو په صورت کي د

شرط "مَثَلًا بِمَثَلٍ اَوْ يَدًا بِيَدٍ" رعايت کول ضروري دي. همداسي په هغوی کي هم داشترط ضروري دي او په تفاضل (کمي وزياتوب) سره د هغوی بيع حرام او ناجائز ده، يعني که څوک د داسي مغشوشه دراهمو يا دنانيرو په عوض کي خالص دراهم يا دنانيرو خرڅول غواړي، يا مثلاً دا مغشوشه دراهم بعضي د بعضو په عوض کي خرڅوي، نو په هغوی کي تفاضل جائز نه دی؛ ځکه کله چي هغوی د خالص نقودود په حکم کي دی نو ښکاره خبره ده چي کوم حکم د خالص نقودود (خالص دراهم او دنانيرو) دی، هغه حکم به د هغوی هم وي، او دخپل همجنس سره د خالص نقودود بيع په صورت کي تفاضل حرام او ناجائز دی، نو ځکه د داسي مغشوشه دراهمو سره د خالص نقودود بيع په صورت کي به هم تفاضل حرام وي، او څرنگه چي خالص نقود فقط د وزن په ذريعه په قرض اخيستل جائز دي. همداسي به هغوی هم فقط د وزن په ذريعه په قرض اخيستل جائز وي، او د عدد يا کيل په ذريعه به جائز نه وي؛

لأن النقود لا تخلو إلخ: دا ډول مغشوشه دراهم او دنانيرو ته ځکه د خالص دراهم او دنانيرو حکم ورکول سوی دی چي په نقود (يعني په دراهم او دنانيرو) کي عموماً څه ناڅه کوټ گډ وي (يعني خاما د بل فلز څه گډون "اميزش" پکښي وي)، ځکه چي له کوټ (او اميزش) څخه بغير نقود جوړېدای نه سي (يعني له سره زراو سپينو زرو څخه هغه وخت درهم او دينار جوړېدای سي کله چي څه ناڅه بل فلز [مثلاً ژړيا گيلت] په گډ کړی سي)، او ځيني وخت داسي وي چي په سره زرو او سپينو زرو کي په پيدايشي توگه کوټ موجود وي او هغوی ته "ردي" ويل کيږي. او څرنگه چي په نقود کي خيد او ردي دواړه برابر دي (کما مرفی الحديث: جيدها ورديها سواء)، نو ځکه هغه نقود چي په هغوی کي څه کوټ وي لېکن سپين زراو سره زريې غالب وي نو هغوی به د "ردي" يعني دهغه دراهمو سره لاحق کيږي کوم چي په پيدايشي توگه کوټ پکښي وي. او تاسو ته معلومه ده چي په نقود کي دردائت او جودت اعتبار ساقط دی، نو څرنگه چي دخپل همجنس سره د خالص نقودود بيع په صورت کي تفاضل حرام دی، همداسي به دردي دراهمو سره د خالص نقودود بيع په صورت کي هم تفاضل حرام او ناجائز وي. صاحب د هدايي رحمه الله په دې جمله "ويعتبر فيهما من تحريم التفاضل ما يعتبر في الجياد" سره همدا خبره بيان کړې ده. (احسن الهداية)

پر سره زرو يا سپينو زرو د کوټ غالبدلو حکم

وَإِنْ كَانَ الْغَالِبُ عَلَيْهِمَا الْغُشَّ او که چيري پر سره زرو او سپينو زرو کوټ غالب وي فَلَيْسَ بِي حُكْمِ الدَّرَاهِمِ وَالذَّنَانِيرِ اَعْتِبَارًا لِغَالِبٍ نو د غالب په اعتبار کولو سره هغوی د [خالص] دراهمو او دنانیرو په حکم کي نه دي فَإِنْ اشْتَرَى بِهَا فَضَّةً خَالِصَةً نو که څوک د هغوی په عوض کي خالص سپين زر رانیسي فَهُوَ عَلَى الْوُجُوهِ الَّتِي ذَكَرْنَا هَاهُنَا فِي حِلْيَةِ السَّيْفِ نو دا [بیع] پر هماغه صورتونو مشتمل ده کوم چي موږ د توري د زبور په هکله بیان کړل.

اللغات: ﴿حلیة﴾ زبور، له سپينو زرو او سرو زرو څخه جوړ کړی سوی د بنکلا (سینگار) شی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که په دراهم یا دنانیرو کي کوټ (غش) غالب وي او سپين زریا سره زر مغلوب وي، نو اوس دا مغشوشه (مغلوبه) دراهم او دنانیرو د خالص دراهمو او دنانیرو په حکم نه دي؛ ځکه اعتبار غالب لره دی، او څرنګه چي دلته کوټ غالب دي، نو ځکه هغه لره به اعتبار وي، او دا مغشوشه (مغلوبه) دراهم او دنانیرو به خالص سپين زر او سره زر نه شمارل کيږي، بلکي دا به یو داسي سامان شمارل کيږي چي په هغه کي د سره زرو یا سپينو زرو امیزش (ملاوټ) وي (يعني داسي سامان چي په هغه لره سره زر یا سپين زر ګډ کړل سوي وي)، نو که څوک د داسي مغلوبه مغشوشه دراهمو په عوض کي خالص سپين زر رانیسي، نو په دې بیع کي هغه تفصیلات او صورتونه دي کوم چي د توري د زبور (حلیه) په مسئله کي بیان سول: يعني که چيري له دې مغشوشه (مغلوبه) دراهمو څخه هغه سپين زر "کوم چي په دې دراهمو ګډ دي" بغیر له ضرره نه سي جلا کېدای، نو دې ته به کتل کيږي چي خالص سپين زر د مغشوشه (مغلوبه) دراهمو د سپينو زرو سره برابر دي او که له هغوی څخه کم دي او که زیات دي. یا يې مقدار معلوم نه دی. د برابر والي او کموالي په صورت کي همدارنګه د مقدار نه معلوم والي په صورت کي بیع باطله ده. لېکن که خالص سپين زر د مغلوبه دراهمو له سپينو زرو څخه زیات وي نو په دې صورت کي بیع جائز ده (ځکه د خالص سپينو زرو څخه حصه به د مغشوشه (مغلوبه) دراهمو د سپينو زرو په عوض کي راسي. او کوم خالص سپين زر چي زائد پاته سي هغه به د مغشوشه دراهمو د کوټ او فلز په عوض کي راسي).

مغشوشه دراهم د خپل جنس په عوض کي تفاضلاً خرڅول (حکم او تفصیل)

فَإِنْ يَبْعَثَ بِجِنْسِهَا مُتَّفَاضِلًا او که مغشوشه دراهم د خپل جنس په عوض کي په تفاضل اکمي يې شي اسره خرڅ کړل سي جَاءَ نو جائز دي عَزَقًا لِلْجِنْسِ إِلَى خِلَافِ الْجِنْسِ ا په دې توګه چي اجنس به د [خپل] جنس د خلاف و طرف ته ګرځول کيږي فَهِيَ لِي حُكْمِ شَيْئَيْنِ: فَضَّةٌ وَصُفْرٌ نو دا مغشوشه

دراهم ددوو (۲) شیانو په حکم کي دي: سپين زر او ژر وَلَکِنَّ صَرَفَ حَتَّى يَشْتَرَطَ الْقَبْضُ فِي الْمَجْلِسِ
 لېکن دا بيع صرف ده، تر دې چي په مجلس کي قبضه کول شرط دي لَوْجُودِ الْفِضَّةِ مِنَ الْجَانِبَيْنِ
 ځکه چي له دواړو طرفونو څخه سپين زر موجود دي فَإِذَا شُرْطُ الْقَبْضِ فِي الْفِضَّةِ لِهَذَا کله چي په
 سپينو زرو کي قبضه شرط ده يَشْتَرَطُ فِي الصُّفْرِ نو په ژرو کي به هم شرط وي لِأَنَّهُ لَا يَتَيَسَّرُ عَنْهُ إِلَّا
 بِضَرَرٍ ځکه چي هغه له سپينو زرو څخه بغير له ضرره نه سي جلا کېدای قَالَ: ﷺ وَمَشَايِخُنَا
 رَحِمَهُمُ اللَّهُ لَمْ يَفْتُوا بِجَوَازِ ذَلِكَ فِي الْعَدَالِ وَالْغَطَارِفَةِ صاحب د هدايي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي زموږ
 مشايخو په عدالي او غطريفه دراهمو کي د دې د جواز فتواي نه ده ورکړې لِأَنَّهَا أَعْرَأُ الْأُمُورِ فِي
 دِيَارِنَا ځکه چي عدالي او غطارفه زموږ په علائقو کي خوښ ترين [قبمتي] مالونه دي فَلَوْ أُبَيِّحَ
 التَّقَاضُلَ فِيهِ نو که په هغوی کي زياتوب روا کړی سي يَنْفَتِحُ بَابُ الرِّبَا نو درېوا دروازه به خلاصه
 سي.

اللغات: «متفاضلا» د تفاعل د باب فاعل دی: يو له بل څخه زياتېدل و کمېدل، «عدالي» د يو باچا
 نوم وو چي د هغه و طرفه ته به خلکو مغشوشه (کوټه) دراهم منسوب کول، «غطارفة» يعنې
 غطريفه دراهم، غطريف بن عطاء کندي د هارون رشيد په زمانه کي د خراسان امير وو، د هغه و طرف
 ته به دا دراهم منسوب کېدل. په دې دواړو درهمونو کي به کوټ زيات وه او سپين زر به يې کم وه.
 (أثمار الهداية)

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که څوک داسي مغشوشه دراهم چي په هغوی کي کوټ (غش)
 غالب وي دخپل همجنس دراهمو په عوض کي په کمي وزياتوب سره خرڅ کړي، نو جائز دي: او د
 جواز وجه يې داده چي داسي مغشوشه (مغلوبه) دراهم ددوو (۲) شیانو په حکم کي دي: ① سپين
 زر، ② ژر (يا گيلت کوم چي پر سپينو زرو غالب دي)، نو په دې دواړو کي به هر يو د خلاف الجنس و طرف
 ته گرځول کيږي (منسوب کيږي)، يعنې دا حد العوضين ژر (کوټ) به د بل عوض د سپينو زرو په
 مقابلې کي او دا حد العوضين سپين زر به د بل عوض د ژرو په مقابلې کي گرځول کيږي (يعنې ديوه
 طرف د دراهمو ژر (کوټ) به د بل طرف د دراهمو د سپينو زرو په مقابلې کي او سپين زر به د بل طرف د ژر (کوټ) په
 مقابلې کي گرځول گرځول کيږي، لهدا کله چي داسي ده نو دا اختلاف الجنس په وجه به په دواړو
 عوضونو کي تفاضل (کمي بيشي) جائز وي.

ولكنه صرف الخ: داديو سوال جواب دی. سوال دادی چي کله له سپين زر او ژړ (کوټ) څخه هريود خلاف الجنس و طرف ته وگرځول سي نو دا بيع به "بيع صرف" پاته نه سي. او کله چي دا "بيع صرف" نه ده، نو پکار داده چي دهغې پر عوضينو په مجلس کي دننه قبضه کول شرط نه وي؛ ځکه چي له "بيع صرف" څخه بغير د بلي بيع پر دواړو عوضونو په مجلس کي دننه قبضه کول شرط نه دي.

ددې جواب دادی چي څرنگه دلته په دواړو طرفونو کي سپين زر موجود دي، نو ځکه پکار دا وه چي دا بيع دي "بيع صرف" وای، خو څرنگه چي د تفاضل په وجه "بيع صرف" ناجائز کيږي، نو ځکه ددې بيع د صحيح کولو په خاطر ضرورتاً له احد العوضين څخه هريود خلاف الجنس و طرف ته وگرځول سوی دی، او کوم شی چي ضرورتاً ثابت وي، هغه فقط د ضرورت په اندازه ثابتيږي او د بل شي و طرف ته نه متعدي کيږي؛ نو ځکه به د تفاضل د جائز کولو تر حده پوري خودا بيع "بيع صرف" نه وي، لېکن له هغه څخه بغير د قبضې او داسي نورو په شرط کېدلو کي به دا "بيع صرف" پاته وي، او کله چي د "بيع صرف" کېدلو په وجه دلته په سپينو زرو کي قبضه شرط ده، نو په ژړ (کوټ) کي به هم شرط وي؛ ځکه چي بغير له ضرره سپين زر له ژړو څخه نه سي جلا کېدای.

قال رحمه الله: صاحب هدايې رحمه الله فرمايي چي د سمرقند او بخارا علماؤ په عدالي او غطارفه دراهمو کي د تفاضل جائز کېدلو فتوی نه ده ورکړې، سره ددې چي په هغه دراهمو کي کوټ يعني ژړ او داسي نور غالب وي او سپين زر مغلوب وي؛ ددې وجه داده چي عدالي او غطارفه په پورتنۍ علاقو يعني په سمرقند، بخارو او داسي نورو علاقو کي قېمتي او گران مال شمارل کيږي، نو که چيري په هغوی کي تفاضل مباح (روا) وگرځول سي نو درېوا دروازه به خلاصه سي، او خلگ به په کراره، کراره پر هغوی په قياس کولو سره په سره زرو او سپينو زرو کي هم رېوا جائز وگرځوي، نو د دې لپاره چي درېوا دروازه بنده سي په عدالي او غطارفه کي هم د تفاضل د عدم جواز فتوی ورکول سوې ده که څه هم په دغه دوو سکو کي کوټ غالب دي.

د کوټه (مغشوشه) سگو په بيع کي د عرف او رواج اثر

ثُمَّ إِنَّ كَانَتْ تَرْوُجُ بِالْوَزْنِ بَيَّا كَه د دې مغشوشه دراهمو اد خرڅولو او رانيولو رواج په وزن سره وي
فَالْتَبَايُمُ وَالْإِسْتِقْرَاضُ فِيهَا بِالْوَزْنِ نو په هغوی کي بيع کول او په قرض اخيستل به په وزن سره
کيږي وَإِنْ كَانَتْ تَرْوُجُ بِالْعَدِّ او که دهغوی رواج په شمېر سره وي فَبِالْعَدِّ نو په شمېر سره به کيږي
وَإِنْ كَانَتْ تَرْوُجُ بِهَيَا أَوْ كَه په دواړو سره دهغوی رواج وي فَبِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا نو په دواړو کي به په هر

يوه سره کيږي لَئِنْ الْمُغْتَبَرُ هُوَ الْمُفْتَادُ فِيهَا إِذَا لَمْ يَكُنْ فِيهَا نَشْ ځکه چې په دې دواړو کې د خلکو عادت معتبر دی، کله چې د دوی په هکله هیڅ نص نه وي ثُمَّ هِيَ مَا دَامَتْ تَرْوُجُ بیا چې تر کومه وخته داسې مغشوشه دراهم رواج وي تَكُونُ أَشْبَاهًا لَا تَتَعَيَّنُ بِالتَّعْيِينِ نو تر هغه وخته پورې به ثمن وي [او] په متعین کولو سره به نه متعین کيږي وَإِذَا كَانَتْ لَا تَرْوُجُ او کله چې هغوی رواج نه وي فَهِيَ سَلْعَةٌ تَتَعَيَّنُ بِالتَّعْيِينِ نو هغوی به سامان وي [او] په متعین کولو سره به متعین کيږي وَإِذَا كَانَتْ يَتَقَبَّلُهَا الْبَعْضُ دُونَ الْبَعْضِ او کله چې مغشوشه دراهم داسې وي چې ځینې خلک هغوی قبولوي او ځینې یې نه قبولوي فَهِيَ كَالزُّيُوفِ نو هغوی د کوټه دراهمو په څېر دي لَا يَتَعَلَّقُ الْعَقْدُ بِعَيْنِهَا بَلْ بِجِنْسِهَا زُيُوفًا [او] د هغوی د ذات سره عقد نه متعلق کيږي بلکې د کوټه [مغشوشه] دراهمو د جنس سره متعلق کيږي إِنْ كَانَ الْبَائِعُ يَعْلَمُ بِحَالِهَا په دې شرط چې بائع د هغوی په حالت خبر وي لِيَتَحَقَّقَ الرِّضَاءُ مِنْهُ ځکه چې [په دې صورت کې] د هغه له طرفه راضي کېدل ثابت سو وَبِجِنْسِهَا مِنَ الْجِيَادِ او [یا] عقد د گره دراهمو د جنس سره متعلق کيږي إِنْ كَانَ لَا يَعْلَمُ په دې شرط چې بائع [د هغوی په حالت] خبر نه وي لِعَدَمِ الرِّضَا مِنْهُ ځکه چې [په دې صورت کې] د هغه له طرفه [په کوټه دراهمو] راضي کېدل موجود نه سو.

اللغات: ﴿تروج﴾ د نصر د باب مضارع ده: رواج کېدل، رائج کېدل، ﴿تبایع﴾ د تفاعل د باب مصدر

دی: خرڅول او رانیول، بیع کول، معامله کول، ﴿عقد﴾ د نصر مصدر دی: شمارل، شمېرل، ﴿معتاد﴾

د افتعال د باب مفعول دی: د عادت مطابق، معمول، ﴿سلعة﴾ سامان، ﴿زیوف﴾ کوټه سکې.

تشریح: صاحب هدایې رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چې هغه مغشوشه دراهم او دناتیر چې په هغوی کې ژر

(کوټ) غالب وي او سپین زریې مغلوب وي، که چیرې د هغوی رواج په وژن سره وي، نو د هغوی

خرڅول، رانیول (تبایع) او په قرض اخیستل او ورکول به د وزن په حساب سره کيږي. او که په

خلکو کې د هغوی رواج په شمېر (شمار) سره وي، نو د هغوی خرڅول، رانیول او په قرض اخیستل

به په شمېر سره کيږي. او که د هغوی رواج په وزن او شمېر دواړو سره وي، نو د هغوی په خرڅولو،

رانیولو او په قرض اخیستلو کې به د وزن او شمېر دواړو اعتبار کيږي، یعنې په دې صورت کې په

وزن سره هم د هغوی معامله کېدای سي او په شمېر سره هم کېدای سي: دلیل دادی چې په داسې

مغشوشه دراهم او دنانيرو کي فقط د خلگو عادت معتبر دی؛ او په هغوی کي د خلگو عادت ځکه معتبر دی چي داسي مغشوشه دراهم او دنانيرو د موزوني کېدلو يا مغدودي کېدلو په هکله هيڅ نص نه دی وارد سوی. لهدا کله چي د هغوی په هکله د نص نه واردېدلو په وجه د خلگو عادت معتبر دی، نو ځکه د خلگو عادت چي څرنگه وي د هغه اعتبار به کيږي.

ثم هي ما دامت الخ: فرمايي چي داسي مغشوشه دراهم او دنانيرو چي تر څو رائج وي، يعني تر کومه وخته چي د حکومت له طرفه د هغوی رواج او چلاو عام وي، تر هغه وخته په شريعت کي هم هغوی ثمن شمارل کيږي، او تاسو ته معلومه ده چي ثمن په متعين کولو سره نه متعين کيږي، نو ځکه هغوی به هم په متعين کولو سره نه متعين کيږي، نو (مثلاً) که تر عقد کولو وروسته دا مغشوشه دراهم يا دنانيرو بائع ته له ورسپارلو څخه مخکي د مشتري په قبضه کي هلاک سي، نو عقد نه باطليږي، بلکي پر مشتري د هغوی په مثل سره نور دراهم واجبيږي، ځکه چي د ثمن په هلا کېدلو سره عقد نه باطليږي.

او کله چي د حکومت له طرفه د دې مغشوشه دراهمو رواج ختم سي، نو په دې صورت کي هغوی ثمن نه شمارل کيږي، بلکي هغوی سامان شمارل کيږي، او څرنگه چي سامان په متعين کولو سره متعين کيږي، نو ځکه هغوی به هم په متعين کولو سره متعين کيږي، نو (مثلاً) که يو څوک داسي مغشوشه دراهم يا دنانيرو خرڅ کړي او بيا له ورسپارلو څخه مخکي هغوی هلاک سي، نو عقد باطليږي، لکه څرنگه چي له ورسپارلو څخه مخکي د مبيع په هلا کېدلو سره عقد باطليږي.

واذا كانت يتقبلها الخ: او که چيري دغه مغشوشه دراهم او دنانيرو ځيني خلگ قبلوي او ځيني خلگ يې نه قبلوي، يعني نه په پوره توگه ناچله او کاسده وي، نه په پوره توگه رائج وي، نو په داسي صورت کي د هغوی حکم د زيواف يعني د کوټه دراهمو په څېر دی. يعني که بائع ته د مغشوشه دراهم او دنانيرو دا حالت معلوم چي هغوی ځيني خلگ قبلوي او ځيني يې نه قبلوي، نو عقد د هغوی ذات سره نه متعلق کيږي، بلکي د هغوی جنس يعني فقط کوټه دراهم او کوټه دنانيرو واجبيږي او بائع به فقط کوټه (زيوف) اخلي؛ ځکه چي د بائع له طرفه پر کوټه (زيوف) رضا ثابته سوه. او که چيري بائع د مغشوشه دراهم او دنانيرو په حالت خبر نه وي، يعني هغه ته معلومه نه وي چي ځيني خلگ هغوی قبلوي او ځيني يې نه قبلوي، نو په داسي صورت کي عقد د جيد او گره دراهمو سره متعلق کيږي او پر مشتري د گره دراهمو اداء واجبيږي، ځکه په دې صورت کي د بائع له طرفه پر کوټه (زيوف) دراهمو رضا ثابته نه سوه.

له بيع خغه وروسته د دراهمو د منسوخ کېدلو صورت

وَإِذَا اشْتَرَى بِهَا سِلْعَةً أَوْ كَهْ شُوك د داسي مغشوشه دراهمو په عوض کي يو سامان رانيسي فَكَسَدَتْ
وَتَرَكَ النَّاسَ الْمُعَامِلَةَ بِهَا بيا د هغوی رواج او چلوا ختم سي او خلگ په هغوی سره معامله کول
پرېږدي بَطَلَ الْبَيْعِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز بيع باطلېږي وَقَالَ: أَبُو يُوسُفَ:
عَلَيْهِ قِيَمَتُهَا يَوْمَ الْبَيْعِ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي پر مشتري د بيع والا دورخي د هغه
مغشوشه دراهمو قيمت واجبيږي وَقَالَ: مُحَمَّدٌ: قِيَمَتُهَا آخِرُ مَا تَعَامَلَ النَّاسُ بِهَا او امام محمد
رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي په کومه آخري ورځ چي خلگو په هغوی [مغشوشه دراهمو] سره معامله کړي
دي د هغه ورځي قيمت [واجبيږي] لَهَا: أَنَّ الْعَقْدَ قَدْ صَحَّ إِلَّا أَنَّهُ تَعَدَّرَ التَّسْلِيمُ بِالْكَسَادِ د
صاحبينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ دليل دا دی: چي عقد خو صحيح سو لېکن درواج ختمېدلو په وجه د ثمن
اداء کول ناممکن سو وَأَنَّهُ لَا يُوجِبُ الْكَسَادُ او د فساد نه واجبي کما إِذَا اشْتَرَى بِالرُّطْبِ فَانْقَطَعَ لَكَ
شُوك چي د تازه [خيسته] خرما په عوض کي يوشی رانيسي بيا تازه خرما [له بازار خغه] منقطع
سي وَإِذَا بَقِيَ الْعَقْدُ او کله چي عقد باقي پاته و وَجَبَتِ الْقِيَمَةُ نو [پر مشتري] به قيمت واجب وي
لَكِنْ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ وَقَتَ الْبَيْعِ لېکن د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز به د بيع دورخي [قيمته
واجب وي] لِأَنَّهُ مَضُونٌ بِهِ ځکه چي د همدې بيع په وجه د ثمن ضمان واجب سوی دی وَعِنْدَ
مُحَمَّدٍ يَوْمَ الْإِنْقِطَاعِ او د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز به د انقطاع [منقطع کېدلو] دورخي [قيمته واجب
وي] لِأَنَّهُ أَوْ أَنَّ الْإِتِّقَالَ لِقِيَمَتِهِ ځکه چي همدا د قيمت و طرف ته د منتقل کېدلو وخت دی وَلِأَنَّ
حَنِيفَةَ: أَنَّ الثَّمَنَ يَهْلِكُ بِالْكَسَادِ او د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دليل دا دی: چي درواج په ختمېدلو سره
ثمن هلاکيږي رَأَى الثَّمَنِيَّةَ بِالْإِضْطِلَاحِ ځکه چي ثمن والی [د خلگو] په اتفاق سره وو وَمَا بَقِيَ
جَالٌ د چي [اوس] دا اتفاق پاته نه سو فَيَبْقَى بَيْنَهُمَا بِلَا ثَمَنِ نو بيع به بلا ثمنه پاته سي فَيَبْطُلُ نو

* القول الرابع: قول محمد رَحِمَهُ اللَّهُ، كما ذكر في رد المحتار: وأوجب محمد قيمتها يوم الكساد، وعليه الفتوى..... إلخ (ج: ۴،

حکمه به باطلیري وَإِذَا بَطَلَ الْبَيْعُ او کله چي بيع باطله سوه يَجِبُ رَدُّ الْبَيْعِ إِنْ كَانَ قَائِمًا نو اږ
مشتري ادمبيع واپس کول واجب دي، که چيري مبيع موجوده وي وَقِيمَتُهُ إِنْ كَانَ هَالِكًا او دمبيع
قيمت واجب دی، که چيري هغه هلاک سوې وي كَتَابِي الْبَيْعِ الْفَاسِدِ لکه خرنگه چي په بيع
فاسد کي اداسي کيږي.

اللغات: ﴿کسدت﴾ د نصر ماضي ده: رواج ختمېدل، چلاو بندېدل، (ناچله کېدل)، ﴿تعذر﴾ د
تفعل ماضي ده، ددغه باب دوې معناوي دي: ناممکن کېدل، مشکل کېدل. ﴿رطب﴾ تازه اولنده خرما
(خيسته خرما).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که یو څوک دداسي مغشوشه دراهمو په عوض کي یو سامان
رانيسي چي د هغوی کوټ غالب وي، بیا د هغه دراهمو رواج او چلاو ختم سي او خلک په هغه سره
معامله کول پرېږدي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا بيع باطلیري، لېکن صاحبين رَحْمَتُ اللهِ
فرمايي چي بيع نه باطلیري، بلکي پر مشتري د هغوی قیمت واجبيږي، همدا دامام شافعي او امام
احمد رَحْمَتُ اللهِ قول دی. پاته سوه دا خبره چي د کومي ورځي قیمت واجبيږي، نو په دې باره کي د
صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ مسلک هم مختلف دی، امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي په کومه ورځ بيع
واقع سوې وي (يوم البيع) په هغه ورځ چي ددې مغشوشه دراهمو کوم قیمت وي پر مشتري هغه
واجبيږي، او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي په آخري ورځ چي کله خلکو هغوی پرې ایښي وي
(يعني په کومه ورځ چي د مغشوشه دراهمو رواج ختم سوی وي (يوم الانقطاع والكساد) په هغه ورځ چي ددې
مغشوشه دراهمو کوم قیمت وي، هغه واجبيږي.

د صاحبينو دليل: دادی چي دلته بيع صحيح ده، ځکه چي مبادلة المال بالمال موجوده ده، لېکن د
مغشوشه دراهمو د رواج ختمېدلو په وجه د ثمن ورسپارل او اداء کول ناممکن سوه، او په دې سره بيع
نه فاسديږي چي د ثمن ورسپارل ناممکن سي (يعني د ثمن اداء کولو په ناممکن والي سره بيع نه فاسديږي).
مثلاً که څوک د تازه خرماوو په عوض کي یو شی رانيسي، بیا تر ورسپارلو مخکي تازه خرماوي له
بازار څخه منقطع او ختم سي (يعني هغوی هېڅ ځای نه پيدا کيږي)، نو دا بيع بالاتفاق نه باطلیري، بلکي
پر مشتري د هغوی قیمت واجبيږي، نو همداسي به دلته هم بيع نه باطلیري، او د کساد (رواج
ختمېدلو) په وجه چي کله بيع باطله نه سوه بلکي بيع باقي ده نو ځکه پر مشتري به د هغه مغشوشه
دراهمو قیمت واجبيږي. لېکن دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز د بيع دورځي (يوم البيع) قیمت

واجبيري؛ ځكه چي د مغشوشه دراهمو ضمان د بيع په وجه واجب سوي دي، همدا وجه ده كه بيع نه وای نو پر مشتري د دې مغشوشه دراهمو ضمان نه واجبېدای، لهذا كله چي پر مشتري د همدې بيع په وجه ضمان واجب سوي دي، نو د همدې بيع دورځ (يوم البيع) قيمت به معتبر وي، يعني د بيع په ورځ چي د مغشوشه دراهمو كوم قيمت وي پر مشتري به هغه واجبول كيږي، لكه څرنگه چي د مغضوب شي تر هلاكېدلو وروسته پر غاصب د يوم الغصب قيمت واجبيري؛ ځكه چي د غصب په ورځ د مغضوب شي ضمان د غاصب پر ذمه واجب سوي دي. او دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز چي په كومه ورځ د مغشوشه دراهمو رواج ختم سوي وي (يوم الانقطاع) د هغه ورځي قيمت واجبيري؛ ځكه چي مغشوشه دراهم د قيمت و طرف ته منتقل كېدل په هغه ورځ واجب سوي دي، لهذا د قيمت په سلسله كي به فقط د هغه ورځي اعتبار كيږي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي د دې مغشوشه دراهمو ثمن والي (ثمن كېدل) د خلكو په اتفاق سره وو. لېكن كله چي خلكو په هغوی سره معامله كول پزېښوول، نو د خلكو اصطلاح او اتفاق باطل سو، او كله چي د خلكو اتفاق پاته نه سو، نو بيع بلا ثمن پاته سو، او څرنگه چي بلا ثمنه بيع باطليري، نو ځكه په دې صورت كي به هم بيع باطليري، او كله چي بيع باطله سو نو پر مشتري به د مبيع واپس كول هم واجب وي، په دې شرط چي مبيع د هغه سره موجوده وي، او كه چيري مبيع هلاك سوې وي نو د هغې قيمت به پر واجب وي، په دې شرط چي مبيع له ذوات القيم څخه وي، او كه مبيع له ذوات الامثال څخه دی، نو د هغې د مثل واپس كول به پر واجب وي. لكه څرنگه چي په بيع فاسد كي هم دغه حكم دی، يعني كه په بيع فاسد كي مشتري پر مبيع قبضه وكړي، نو كه چيري مبيع موجوده وي، مشتري به هغه واپس كوي، او كه مبيع موجوده نه وي او هغه له ذوات الامثال څخه وي نو د هغې مثل به واپس كوي، او كه له ذوات القيم څخه وي نو د هغې قيمت به واپس كوي.

فايده: د "كساد" معنی مخكي تېره سوه چي د پیسو رواج او چلاو ختمېدلو ته وايي. دامام محمد

رَحْمَةُ اللهِ په نېز هغه وخت "كساد" ثابتيري كله چي په ټولو ښارونو كي د پیسو رواج او چلاو ختم سي، او د شيخينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز هغه وخت "كساد" ثابتيري، كله چي فقط د بيع په ښار كي د پیسو رواج ختم سي (يعني په كوم ښار كي چي بيع سوې وي، فقط په هغه ښار كي د پیسو رواج او چلاو په درېلو سره دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز "كساد" ثابتيري). (عيني)

د فلوسو په عوض کي د بيع حکم

قَالَ: وَيَجُوزُ الْبَيْعُ بِالْفُلُوسِ أَوْ دِيسُو په عوض کي بيع جائز ده لِأَنَّهَا مَالٌ مَعْلُومٌ ځکه چي هغوی معلوم مال دي فَإِنْ كَانَتْ نَاقِفَةً نو که چيري پیسې رائج ارواج وي جَاَزَ الْبَيْعُ بِهَا وَإِنْ لَمْ تُعَيَّنْ نو د هغوی په عوض کي بيع جائز ده که څه هم هغوی متعین نه کړل سي لِأَنَّهَا أَثْبَانٌ بِالْأَصْطِلَاحِ ځکه چي | په دې صورت کي دخلکو او عاقدینو | په اتفاق سره هغوی ثمن دي وَإِنْ كَانَتْ كَاسِدَةً او که د هغوی رواج | او چلاوا | ختم سوی وي | يعني په بازار کي نه چليري | لَمْ يَجْزِ الْبَيْعُ بِهَا حَتَّى يُعَيَّنَ هَا نُو [بیا] د هغوی په عوض کي بيع جائز نه ده، تر دې چي هغه متعین کړي لِأَنَّهَا سِدَمٌ ځکه چي [اوس] هغوی سامان دي فَلَا بُدَّ مِنْ تَعْيِينِهَا نو ځکه د هغوی متعین کول ضروري دي وَإِذَا بَاعَ بِالْفُلُوسِ النَّاقِفَةَ ثُمَّ كَسَدَتْ او که چيري څوک درائج فلوسو په عوض کي شی خرڅ کړي بیا د هغوی رواج ختم سي بَقْلَ الْبَيْعِ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز بيع باطليري خِلَافًا لَهَا په خلاف د صاحبینو رَحِمَهُمُ اللهُ وَهُوَ تَطْيِيرُ الْإِخْتِلَافِ الَّذِي بَيْنَهُمَا او دا د هغه اختلاف مثال [او مشابه] دی کوم چي موږ | مخکي | بیان کړی.

اللفات: «فلوس» جمع د فُلْسْ ده: پیسه، سکه، له سره زرو او سپینو زرو څخه بغیر له بل شي نه جوړه سوې سکه ته «فُلْسٌ» وايي، يعني له ژړ او گيلت (تانبې) څخه جوړي سوي سکو ته «فلوس» وايي (پخوا عموماً دار وچي له يوه درهم يا يوه دينار څخه د کم لپاره به د سپينو زرو يا سرو زرو سکه نه جوړېده، بلکي د هغه لپاره به د ژړو سکه يا د گيلتو او داسي نورو سکه جوړېده چي هغه ته به فلوس (پيسه) ويل کېده، لکه زموږ په علاقو کي چي هم له يوې روپۍ څخه کم ته پيسې ويل کيږي)، فلوس د خپل ذات په اعتبار سره ثمن نه دي لېکن دخلکو په اتفاق سره ثمن گرځي (ځکه چي په پيدايشي او ذاتي توگه فقط سره زرو سپين زر ثمن دي). «کاسدة» د نصر د باب مؤنث فاعل دی: نارواجه، ناچله، «سَلَعٌ» (دعين په کسره او

دلام په فتحه سره) جمع د سِلْعَةٍ ده: سامان. (مصباح اللغات)

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د فلوسو په عوض کي بيع جائز ده: ځکه فلوس داسي مال دی کوم چي د وصف او مقدار په اعتبار سره معلومېږي (لکه څرنګه چي نفود هم معلوم او متعین مال دی)، او

كوم مال چي معلوم المقدار او معلوم الوصف وي، دهغه په عوض کي بيع جائز ده، نو ځکه دفلوسو په عوض کي به بيع جائز وي.

بيا به دافلوس ياد عقد په وخت کي رائج (رواج) وي يا به يې رواج درېدلی او ختم سوی وي، که چيري هغوی رائج وي نو په بيع کي دهغوی متعين کول ضروري نه دي، بلکي هغوی په متعين کولو سره هم نه متعين کيږي (لکه څرنګه چي په تقودو [دراهم او دنانيرو] کي متعين کول ضروري نه دي او هغوی په متعين کولو سره هم نه متعين کيږي)، مثلاً که څوک دلسو پيسو والا يوشی رانيسي نو هغه لس پيسې نه متعين کيږي (يعني خاص هغه لس پيسې نه واجبيږي) بلکي هر لس پيسې چي ورکړي نو جائز دي؛ ځکه چي د خلکو په اتفاق کولو سره فلوس ټمن وګرځېدل، او ټمن په متعين کولو سره نه متعين کيږي، نو ځکه دافلوس به هم نه متعين کيږي.

او که چيري فلوس رائج نه وي بلکي دهغوی رواج او چلاو ختم سوی وي، نو بيا په بيع کي د هغوی متعين کول ضروري دي، يعني په دې صورت کي هغه وخت دفلوسو بيع جائز کيږي کله چي هغوی متعين کړی سوي وي، ځکه چي اوس دافلوس دسامان په درجه کي دي، او دسامان په بيع کي سامان متعين کول ضروري دي، نو ځکه دهغوی متعين کول به هم ضروري وي.

وإذا باع بالفلوس إلخ: مسئله داده که څوک د رائج فلوسو په عوض کي يوشی رانيسي، بيا پر هغوی له قبضه کولو څخه مخکي دهغوی چلاو بند سي او رواج يې ختم سي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دا بيع باطليږي، او د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ په نېز نه باطليږي بلکي پر مشتري دهغه کاسده فلوسو قيمت واجبيږي، د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د يوم البيع قيمت واجبيږي او دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د يوم الانقطاع قيمت واجبيږي (يعني په کومه ورځ کي چي عاقلينو بيع کړې وي په هغه ورځ چي دفلوسو کوم قيمت وي دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز هغه قيمت واجبيږي، او دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دهغه ورځي قيمت واجبيږي په کومه ورځ چي دفلوسو رواج او چلاو ختم سوی وي)، لکه څرنګه چي په مخکنۍ مسئله (إذا اشترى بها سلعة... إلخ) کي ددې اختلاف پوره تفصيل ذکر سو.

په پورتني مسئله کي د قرض صورت

وَلَوْ اشْتَرَى قَرْضًا نَاقِظَةً او که چيري څوک رائج فلوس په قرض واخلي فَكَسَدَتْ بيا دهغوی رواج ختم سي حَتَّىٰ أَنْ يَجِبَ عَلَيْهِ مِثْلُهَا نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز پر مقرض دهغوی د مثل واپس کول واجبيږي لِأَنَّهُ إِمَارَةٌ ځکه چي په قرض اخيستل اواره ده وَمَوْجِبُهُ رَدُّ الْعَيْنِ مَعْنَى او دهغه حکم په معنوي توګه [د معنی په اعتبار سره] د عَيْن شي واپس کول دي وَالشَّيْءُ فَضْلٌ فِيهِ او

ثمن والي په قرض کي یو زائد [اضافي] امر دی إِذَا الْقَرْضُ لَا يَخْتَصُّ بِهِ ځکه چي قرض د ثمن سره خاص نه دی وَعِنْدَهُمَا ^{۱۰} يَجِبُ قِيمَتُهَا او د صاحبینو رَجْعَتُهَا الله په نېز اېر مقروض ا د هغوی قیمت واجبيري لأنه لثا بطل وَصَفُ الثَّيْبَةِ ځکه کله چي د ثمن والي وصف باطل سو تَعَذَّرَ رَدُّهَا كَمَا قَبَضَ نو پر څرنگه فلوسو چي هغه قبضه کړې وه هغسي واپس کول ناممکن سو فَيَجِبُ رَدُّ قِيمَتِهَا نو ځکه د هغوی د قیمت واپس کول به واجب وي كَمَا إِذَا اسْتَقْرَضَ مِثْلِيًّا لکه یو شوک چي مثلي شی په قرض واخلي فَانْقَطَعَ بیا هغه شی الیه بازار څخه [منقطع] او معدوم [سي] لَكِنْ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ يَوْمَ الْقَبْضِ وَعِنْدَ مُحْتَدٍ يَوْمَ الْكَسَادِ لېکن د امام ابو یوسف رَجْعَةُ الله په نېز د قبضې د ورځي قیمت [واجبيري] او د امام محمد رَجْعَةُ الله په نېز د رواج ختمېدلو د ورځي قیمت [واجبيري] عَلَى مَا مَرَّ مِنْ قَبْلُ لکه [څه] منځکي چي تېر سو وَأَصْلُ الْإِخْتِلَافِ فِيمَنْ غَضِبَ مِثْلِيًّا او اصل اختلاف په هغه صورت کي دی کله چي یو چا مثلي شی غصب کړی وي فَانْقَطَعَ بیا هغه منقطع سي وَقَوْلُ مُحْتَدٍ أَقْرَبُ لِلْجَابِئِينَ او د امام محمد رَجْعَةُ الله په قول کي د دواړو طرفونو رعایت دی [يعني دواړو طرفونو ته کتل سوي دي او د دواړو رعایت سوی دی] وَقَوْلُ أَبِي يُوسُفَ أَيْسَرُ او د امام ابو یوسف رَجْعَةُ الله په قول کي آسانی زیاته ده.

اللغات: «استقرض» د استعمال د باب ماضي ده: په قرض اخیستل، په پور اخیستل، «نافقة» رائج، مروج (چلېدونکي)، «کسدت» د نصر د باب ماضي ده: رواج ختمېدل، (چلاو بندېدل)، «إعارة» د افعال د باب مصدر دی: عاریتاً ورکول (په خواست غوښتونکي) او په قرض حسنه غوښتونکي اته شی ورکول، «رد العين» عین شی واپس کول (مثلاً که یو شوک غنم په قرض حسنه واخلي او بیا خاص هغه غنم واپس کړي، نو دا «رد العين» دی، لېکن که هغه غنم وخوري او د هغه په مثل نور غنم واپس کړي، نو دا «رد العين» معناه دي، يعني د معنی په اعتبار سره یې گواکي هغه شی واپس کړی)، «أنظر» د سمع او نصر د باب اسم تفصیل دی: زیات کتونکی، زیات توجه او رجم کونکی (زیات رعایت کونکی) (مصباح اللغات)، «أسر» د سمع او کرم د باب اسم تفصیل دی: زیات آسانه.

• القول الرابع: قول صاحب رَجْعَتُهَا الله، کما ذکر می رد المختار (ج: ۲، ص: ۲۷۰). [القول الرابع: ج: ۲، ص: ۸۷]

تشریح: صورت د مثلي؛ دادی که یو سړی له بل چا څخه رائج فلوس په قرض واخلي، بیا د

هغوی رواج او چلاو ختم سي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر دې مقروض سړي د هغوی مثل واپس کول واجب دي، يعني څومره فلوس چي هغه په قرض اخيستي وه، هغومره فلوس دي واپس کړي؛ دليل دادی چي د مثلي شی په قرض اخيستلو ته "اعاره" وايي لکه څرنګه چي د مثلي شي عاريتاً ورکولو ته "قرض" وايي، او د مثلي شي په قرض اخيستلو حکم دادی چي معنا (د معنی په اعتبار سره) عین شی واپس کړی سي، او که د هغه "اعاره کېدلو" ته وکتل سي نو پکار داده چي حقیقتاً عین شي (خاص هغه شی) واپس کړی سي؛ ځکه په اعاره کي خاص د هغه شي واپس کول - زموږ دي کوم چي اخيستل سوی وي، لېکن څرنګه چي دا قرض دی او په قرض کي د عین شي په تلف کولو سره نفع حاصلېږي (مثلاً که یو سړی پنځه سېره غنم په قرض واخلي نو داسې هغه وخت له غنمو څخه نفع اخيستلای سي کله چي دې هغه وځوري [تلف کړي]، لېذا کله چي په قرض کي د عین شي په تلف کولو سره نفع حاصلېږي) نو ځکه د حقیقتاً عین شي واپس کول ناممکن سو، او کله چي د حقیقتاً عین شي واپس کول ناممکن سو، نو ځکه د معنا عین شي واپس کول به واجب وي، او د معنا عین شي واپس کول د مثل په ذریعه کېدای سي، نو ځکه (دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز) پر مقروض سړي د فلوسو مثل واجب کړی سوی دی. مګر تاسو دا په یاد لرئ! چي دغه مثل شي ته به د حقیقتاً عین شي درجه ورکول کېږي، ځکه که مثل شي ته د حقیقتاً عین شي درجه نه ورکول سي نو "مبادله الشئ بجنسه نسبتاً" به لازم سي، حالانکي دا ناجائز ده، نو ځکه مثل شي ته به د عین شي درجه ورکول کېږي.

والثمنية (۴)؛ دادیو مقرر سوال جواب دی. سوال دادی چي دلته د فلوسو مثل څنګه د عین شي (نافقه فلوسو) په معنی سره کېدای سي؛ ځکه کله چي مقروض په قرض فلوس واخيستل نو په هغه وخت کي فلوس (د رائج کېدلو په وجه) ثمن وه، لېکن اوس د رواج او چلاو تر ختمېدلو وروسته چي مقروض کوم فلوس واپس کوي هغوی ثمن نه دي، لنډه دا چي کاسده فلوس د نافقه فلوسو معنا مثل نه دي، او کله چي هغه د نافقه فلوسو معنا مثل نه دي، نو ځکه د کاسده فلوسو په اداء کولو سره به د هغه فلوسو مثل اداء نه سي کوم چي مقروض په قرض اخيستي وه (يعني قرض به اداء نه سي).

د دې جواب دادی چي د فلوس ثمن والی (ثمن کېدل) یوازئ د شی دی او قرض د هغه سره خاص نه دی، لېذا کله چي قرض د ثمن سره خاص نه دی، نو دا به ویل کېږي چي د فلوسو په قرض اخيستل د هغوی ذوات المثل کېدلو په اعتبار سره دي، يعني ګواکي مقروض یو مثلي شی په قرض واخيستی (او د فلوسو رواج ختمېدل هغوی له ذوات الامثال کېدلو څخه نه خارج کوي)، لنډه دا چي مقروض یو مثلي شی په قرض واخيستی او بیرته یې د هغه مثل واپس کړی يعني څومره فلوس چي یې په

قرض اخيستي وه خاص هغومره فلوس يې واپس كړل، او په داسي كولو سره قرض اداء كيږي، نو ځكه دامام صاحب رَجَّةُ الله په نېز دفلوسو دمثل په اداء كولو سره قرض اداء كيږي.

وَعَنْدَهَا الْخ: د صاحبينو رَجَّةُ الله مذهب دادی چي پر مقروض د هغه فلوسو قيمت واجبيږي؛ دليل يې دادی چي كله دفلوسو د ثمن والی وصف باطل سو (يعني رواج او چلاويې ختم سو)، نو اوس د هغسي فلوسو واپس كول ناممكن سو څرنگه فلوسن چي په قرض اخيستل سوي وه او قبضه پر سوي وه، ځكه كوم فلوس چي له ثمنيت (ثمن والي) څخه خالي وي هغوی دداسي فلوسو په معنی سره نه دي په كوم كي چي د ثمنيت وصف موجود وي، لهذا كله چي د نفاقه فلوسو (كوم چي مقروض په قرض اخيستي وه) مثل واپس كول ناممكن سو، نو ځكه د هغوی د قيمت واپس كول به واجب وي. ددې مثال دادی لكه يو څوك چي غنم يا داسي بل مثلي شی په قرض واخلي او بيا هغه په بازار كي منقطع او ختم سي، نو په دې صورت كي د هغه د قيمت واپس كول واجبيږي، همداسي به په مذكوره مسئله كي هم د قيمت واپس كول واجب وي. ها! دا خبره به تاسو ته معلومه وي چي دامام ابويوسف رَجَّةُ الله په نېز د هغه ورځي قيمت واجبيږي په كومه ورځ چي مقروض پر فلوسو قبضه كړې وي (يعني ديوم البيع او يوم القبض)، او دامام محمد رَجَّةُ الله په نېز د هغه ورځي قيمت واجبيږي په كومه ورځ چي دفلوسو رواج او چلاو ختم سوی وي (يعني يوم الانقطاع)، دا اختلاف مخكي تېر سوی دی.

د صاحبينو رَجَّةُ الله په مينځ كي اصل اختلاف په هغه مسئله كي دی كله چي يو څوك مثلي شی غصب كړي بيا هغه شی منقطع او ختم سي (يعني هيڅ ځای نه پيدا كيږي)، نو دامام ابويوسف رَجَّةُ الله په نېز د غصب دورځي قيمت واجبيږي او دامام محمد رَجَّةُ الله په نېز د انقطاع دورځي قيمت واجبيږي.

صاحب د هدايې فرمايي چي دامام محمد رَجَّةُ الله په قول كي د قرض وركونكي او قرض اخيستونكي دواړو رعايت سوی دی، ځكه كه مثل واجب كړی سي (لكه امام صاحب رَجَّةُ الله چي فرمايي) نو په دې كي د قرض وركونكي (مستقرض) هيڅ رعايت نسته، ځكه هغه خوار کی به د نفاقه فلوسو په بدله كي كاسده فلوس اخلي، او كه ديوم القبض قيمت واجب كړی سي (لكه امام ابويوسف رَجَّةُ الله چي فرمايي) نو په دې كي د قرض اخيستونكي (مقروض) هيڅ رعايت نسته، ځكه په كومه ورځ چي قرض اخيستونكي پر فلوسو قبضه كړې وه په هغه ورځ فلوس رائج وه، نويقينا د هغوی قيمت

به زیات وي او قرض اخیستونکی به زیات نقصان زغمي، نو ځکه دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په قول (یعني دیوم الانقطاع قیمت په وابلولو) کي د مستقرض او مقروض دواړو لحاظ او رعایت سته.

. او دامام ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ په قول کي د دواړو لپاره آسانی ده، په دې توگه چي دیوم القبض او یوم البیع قیمت مستقرض، مقروض او ټولو خلکو ته معلوم دی، نو ځکه پر هغه عمل کول آسانه دي او د هغه په اختیارولو کي هیڅ شبهه او نزاع نه راځي او معامله آسانه کیږي.

د دراهمو او فلوسو په ذریعه د بیع کولو یو ځانگړی صورت

قَالَ: وَمَنْ اشْتَرَى شَيْئًا بِنِصْفِ دِرْهَمٍ فَلُوسٍ فَرَمَائِي: او که څوک یو شی د نیم درهم فلوسو په عوض کي رانیسي جَاَزٌ نو جائز دي وَعَلَيْهِ مَا يَبِئُ بِنِصْفِ دِرْهَمٍ مِنَ الْفُلُوسِ او پر هغه [مشتري] دومره فلوس واجب دي کوم چي د نیم درهم په عوض کي خرڅول کیږي وَكَذَا إِذَا قَالَ: بِدَانِقٍ فَلُوسٍ أَوْ بِقِيْرَاطٍ فَلُوسٍ او همدارنگه که [داسي] ووايي: د یوه دانق فلوسو په عوض کي، یا د یوه قیراط فلوسو په عوض کي جَاَزٌ نو جائز دي وَقَالَ زُفَرٌ: لَا يَجُوزُ بِيْعُ ذَلِكَ او امام زفر رَحْمَةُ اللهِ فرمائي: چي په دې ټولو صورتونو کي جائز نه دي لِأَنَّهُ اشْتَرَى بِالْفُلُوسِ ځکه چي [دلته] هغه د فلوسو په عوض کي شی رانیولی دی وَأَنَّهَا تَقْدَرُ بِالْعَدَدِ لَا بِالدَّانِقِ وَنِصْفِ الدِّرْهَمِ او د فلوسو اندازه په عدد [شمېر] سره کیږي، نه په دانق او نصف درهم سره فَلَا بُدَّ مِنْ بَيَانِ عَدَدِهَا نو ځکه د فلوسو عدد بیانول ضروري دي وَنَحْنُ نَقُولُ: مَا يَبِئُ بِالدَّانِقِ وَنِصْفِ الدِّرْهَمِ مِنَ الْفُلُوسِ مَعْلُومٌ عِنْدَ النَّاسِ مَوْجِبٌ: چي هغه فلوس کوم چي په دانق او نصف درهم سره خرڅول کیږي [هغه] د خلکو په نېز معلوم دي وَالْكَلَامُ فِيهِ او [زمور] کلام په هماغه کي دی [یعني مسئله په هماغه صورت کي فرض کړی سوې ده کله چي خلکو ته د معلوم وي] فَأَعْنَى عَنِ بَيَانِ الْعَدَدِ نو ځکه د عدد له بیانولو څخه بې پروا سو [نو ځکه د فلوسو عدد بیانولو ته ضرورت پاته نه سو] وَلَوْ قَالَ: بِدِرْهَمٍ فَلُوسٍ أَوْ بِدِرْهَمَيْنِ فَلُوسٍ او که [داسي] ووايي: د یوه درهم فلوسو په عوض کي، یا د دوو درهمو فلوسو په عوض کي فَكَذًا عِنْدَ ابْنِ يَوْسُفَ نو دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په همدغه حکم دی لِأَنَّ مَا يَبِئُ بِالدِّرْهَمِ مِنَ الْفُلُوسِ مَعْلُومٌ ځکه هغه فلوس کوم چي د درهم په عوض کي خرڅول کیږي [هغه] معلوم دي وَهُوَ الْبُرَادُ لَا وَزْنَ الدِّرْهَمِ مِنَ الْفُلُوسِ او

همدا مراد دي، نه له فلوسو شخه د دراهمو وزن وَعَنْ مُحْتَدٍ ^۱ أَنَّهُ لَا يَجُوزُ بِالذَّهْمِ او له امام محمد رَجَنَهُ الله شخه روايت سوي دی چي د يوه درهم په عوض کي جائز نه دي وَيَجُوزُ فِيهَا دُونَ الذَّهْمِ او له يوه درهم شخه په کم کي جائز دي إِلَّا فِي الْعَادَةِ الْمُبَايَعَةِ بِالْفُلُوسِ فِيهَا دُونَ الذَّهْمِ حکم له يوه شخه په کم درهم کي په فلوسو سره بيع کول عادت دي فَصَارَ مَقْلُومًا بِحُكْمِ الْعَادَةِ نو حکم د عادت په وجه به [نصف درهم فلوس] معلوم وي وَلَا كَذَلِكَ الذَّهْمُ او درهم داسي نه دی قَالُوا: وَقَوْلُ ابْنِ يُوسُفَ أَصَحُّ مشايعو رَجَنَهُ الله ويلي دي: چي دامام ابو يوسف رَجَنَهُ الله قول زيات صحيح دی لَا سِيَّانِي دِيَارِنَا خصوصاً زموږ په علاقه کي.

اللغات: «درهم» دابه تاسو ته معلومه وي چي درهم له سپينو زرو شخه جوړ سوي وي او فلوس له ژړ او گيلت (تانبې) شخه جوړ سوي وي، «دالت» د يوه درهم شپږمه حصه، جمع: دوانيق، دوانيق، «قيراط» د دالت نيمه حصه (د دالت نصف) يعني د يوه درهم دوولسمه حصه، «لا سينا» خصوصاً، په ځانگړې توگه، «ديارنا» دهيايي دمصرف رَجَنَهُ الله په علاقه «مرغينان» او هغه ته په خره علاقه کي دارواج وو چي له يوه درهم شخه د کم لپاره به بالکل د سپينو زرو سکه نه جوړېده، بلکي د هغه لپاره به د ژړو سکه جوړېده چي هغه ته به فلوس (پيسه) ويل کېده (لکه زموږ په علاقه کي چي هم له يوې روپۍ شخه کم ته پيسې ويل کيږي)، نو که چا به د يوه درهم يا تر يوه درهم د زياتوشي رانيوي نو دراهم به يې اداء کول، لېکن که له يوه شخه د کم درهم شي به يې رانيوي نو فلوس به يې اداء کول. يعني له يوه شخه په کم درهم کي به د فلوسو رواج وو، او په يوه درهم او له يوه شخه په زيات دراهمو کي به د درهم رواج وو. (أثمار الهداية ج: ۹، ص: ۵۳۵)

تشرېح: صورت د مسئلې: دادي که يو سړی دنيم درهم فلوسو په عوض کي يوشی رانيسي، يعني د دومره فلوسو په عوض کي شی رانيسي چي د هغوی قيمت نصف درهم سپين زر وي، نو دا بيع جائز ده، او پر مشتري د دومره فلوسو اداء کول واجب دي کوم چي د نصف درهم په عوض کي خرخيږي (يعني کوم چي د صرافانو په نيز دنيم درهم قيمت لري). همدارنگه که څوک د يوه دالت فلوسو يا د يوه قيراط فلوسو په عوض کي شی رانيسي، نو دا بيع هم جائز ده، او پر مشتري د دومره فلوسو اداء کول واجب دي کوم چي د يوه دالت يا د يوه قيراط سپينو زرو په عوض کي خرخيږي.

• القول الراجح: قول أبي يوسف رَجَنَهُ الله، كما قاله المصنف: هو أصح لا سيما في ديارنا. وكذا ذكر في الدر المختار (ج: ۴،

او امام زفر رَجَبَهُ الله فرمایي چي په دغه ټولو صورتونو کي بيع جائز نه ده.

د امام زفر دليل: دادی چي دلته مشتري د فلوسو په عوض کي شی رانیولی دی، او فلوس له معلوماتو څخه دي، لېکن نصف درهم، دانتق او قیراط له موزوناتو څخه دي، يعني د فلوسو اندازه په شمېر (عدد) سره معلومېږي، په نصف درهم، دانتق او قیراط سره نه معلومېږي، لهندا نصف درهم، دانتق او قیراط په ذکر کولو سره د فلوسو عدد ذکر نه سو، او کله چي د فلوسو عدد ذکر نه سونو په دې بيع کي د فلوسو مقدار يعني ثمن مجهول سو، او د ثمن د مجهول والي په صورت کي بيع نه جائز کېږي، نو ځکه په دې ټولو صورتونو کي به بيع جائز نه وي.

ودنن نقول الخ: زموږ له طرفه جواب دادی چي کوم فلوس د نصف درهم، دانتق او قیراط په عوض کي خرڅېږي هغه ټولو ته معلوم دي، او موږ مسئله هم په دغه صورت کي فرض کړې ده کله چي خلکو ته دا معلومه وي چي د نصف درهم سپینو زرو په عوض کي څومره فلوس خرڅېږي او د یوه دانتق یا یوه قیراط په عوض کي څومره فلوس خرڅېږي، نو په دې صورت کي د فلوسو د مقدار او تعداد بیانولو ته هیڅ ضرورت نسته، ځکه چي هغه ټولو ته معلوم وي، نو د ثمن مجهول والي به هم لازم نه سي، او کله چي ثمن مجهول نه سو، نو بيع به هم ناجائز نه وي بلکي جائز وي.

ولوقال بدرهم الخ: فرمایي که څوک داسي ووايي چي ما داسی د یوه درهم فلوسو یا د دوه درهمه فلوسو په عوض کي رانیوی، يعني د دومره فلوسو په عوض کي مي رانیوی چي د هغوی قیمت یو درهم یا دوه درهمه سپین زر دی، نو دا بيع د امام ابو یوسف رَجَبَهُ الله په نېز جائز ده، او امام محمد رَجَبَهُ الله فرمایي چي داسي بيع له یوه درهم څخه په کم کي جائز ده، لېکن په یوه درهم کي جائز نه ده.

د امام ابو یوسف دليل: دادی چي هغه فلوس کوم چي د یوه درهم په عوض کي خرڅېږي، د هغوی مقدار او عدد خلکو ته معلوم وي، او دلته مراد همدا دی چي د دومره فلوسو په عوض کي شی رانیسي چي د هغوی قیمت یو درهم سپین زر وي، دا مراد نه دي چي د دومره فلوسو په عوض کي شی رانیسي چي د هغوی وزن د یوه درهم د وزن په برابر وي، او کله چي دا معلومه ده چي د یوه درهم په عوض کي څومره فلوس خرڅېږي، نو ځکه په دې صورت کي ثمن مجهول نه سو، او کله چي ثمن مجهول نه دی، نو بيع به هم جائز او صحیح وي.

د امام محمد دليل: دادی چي له یوه څخه په کم درهم کي په فلوسو سره د بيع کولو عادت خو په خلکو کي سته او له یوه درهم څخه د کمو فلوسو (پيسو) حساب و کتاب هغو ته معلوم دی، نو ځکه په دې صورت کي بيع جائز ده، لېکن په یوه درهم کي په فلوسو سره د بيع کولو عادت په خلکو کي نسته، نو (د عادت د نشتوالي په وجه) به د یوه درهم فلوس معلوم نه وي، نو ځکه په دې صورت کي بيع جائز نه ده.

صاحب د هدايې فرمايې چي مشائخو د امام ابو يوسف رَجَّه الله اصح گرځولی دی، خصوصاً د ما وراء النهر په ښارونو کي په خصوصیت سره د هغه قول اصح دی؛ ځکه چي د هغه ځايو خلک په يوه درهم کي هم په فلوسو سره بيع کوي او له هغه څخه په کم کي هم، او دا د خلکو لپاره زيات نفع منډم دي نو ځکه اصح دي.

يو درهم په فلوسو او يوه رتۍ کم نيم درهم سره بدلول (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ أَعْطَى صَدْرَيْنَا دِرْهَمًا وَقَالَ: أَعْطَيْتُ بِنِصْفِهِ فُلُوسًا وَبِنِصْفِهِ نِصْفًا لِأَحَبَّةٍ أَوْ كَهْ شُوكٍ صَرَفَ تَه يُو دَرَهْم وَرَكْرِي أَوْ [داسي] وويي: چي ما ته د دې درهم د نصف په عوض کي فلوس راکړه! او د نصف په عوض کي يوه رتۍ کم نصف درهم جَاَزَ الْبَيْعُ فِي الْفُلُوسِ وَبَطَلَ فِيهَا بَقِي عِنْدَهُمَا نُو د صَاحِبَيْنُو رَجَّهَ اللَّهُ پَه نېز په فلوسو کي دا بيع جائز ده او په پاته حصه [يوه رتۍ کم نصف درهم] کي بيع باطله ده لِأَنَّ بَيْعَ نِصْفِ دِرْهَمٍ بِالْفُلُوسِ جَائِزٌ ځکه چي د فلوسو په عوض کي د نصف درهم بيع خو جائز ده وَبَيْعُ النِّصْفِ بِنِصْفِ الْأَحَبَّةِ رُبُّو او د نصف درهم بيع د يوه رتۍ کم نصف درهم په عوض کي ربوده فَلَا يَجُوزُ نُو ځکه هغه جائز نه ده وَعَلَى قِيَاسِ قَوْلِ أَبِي حَنِيفَةَ ﴿بَطَلَ فِي الْكُلِّ أَوْ دَامَام صَاحِبَ رَجَّهَ اللَّهُ د قول پر قياس په کل کي بيع باطله ده لِأَنَّ الصَّفَقَةَ مُتَّحِدَةً وَالْفَسَادُ قَوِي ځکه چي صفت يوه ده او فساد قوي دی فَيَشِيءُ نُو ځکه [په کل کي] به فساد غوړېږي وَقَدْ مَرَّ نَظِيرُهُ أَوْ د دې مثال مخکي تېر سوی دی وَلَوْ كَرَّرَ لَفُظُ الْإِعْطَاءِ أَوْ كَه چيري عاقد د "اعطاء" [أَعْطَيْتُ] لفظ مکرر کړي کَانَ جَوَابُهُ كَجَوَابِهَا نُو [په دې صورت کي] د امام صاحب رَجَّهَ اللَّهُ جواب د صاحبينو رَجَّهَ اللَّهُ د جواب په څېر دی هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِأَنَّهَا بَيْعَانِ ځکه چي [اوس] دا دوي بيع [دوه عقدونه] دي وَلَوْ قَالَ: أَعْطَيْتُ نِصْفَ دِرْهَمٍ فُلُوسًا وَنِصْفًا لِأَحَبَّةٍ أَوْ كَه چيري [داسي] وويي: چي ما ته نصف درهم فلوس او يوه رتۍ کم نصف درهم راکړه! جَاَزَ نُو جائز دي لِأَنَّهُ قَابِلُ الدِّرْهَمِ بِبَايَعًا مِّنَ الْفُلُوسِ بِنِصْفِ دِرْهَمٍ وَبِنِصْفِ دِرْهَمٍ لِأَحَبَّةٍ ځکه چي هغه د درهم مقابله [يو] د هغه فلوسو سره

* القول المرجع: قول أبي حنيفة رَجَّهَ اللَّهُ، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٦، ص: ٢٨١). والعناية (ج: ٦، ص: ٢٨١). [القول

وڪره کوم چي د نصف درهم په عوض کي خرڅول کيږي او [بل يې] د يوه رتۍ کم نصف درهم سره [د هغه مقابله وکړه] **فَيَكُونُ نِصْفُ دَرَاهِمٍ إِلَّا حَبَّةً بِبَيْتِلِهِ وَمَا وَرَاءَهُ يَأْزَاءُ الْقُلُوسِ** نو ځکه يوه رتۍ کم نصف درهم به د خپل مثل په عوض کي وي او له هغه څخه بغير به د فلوسو په مقابله کي وي **قَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: وَلِي أَكْثَرِ نَسْخِ الْمُخْتَصَرِ ذِكْرُ الْمَسْأَلَةِ الثَّانِيَةِ** صاحب د هدايي رَجَّه الله فرمايي: چي د قدوري په زياتره نسخو کي [همدا] دويمه مسئله ذکر سوي ده.

اللغات: «صيرفي» صراف، درويو بدلونکی، «حبة» دانه، رتۍ. د دوو اوريشو برابر وزن ته په عربي کي «حبه» وايي، د يوه درهم له اته څلوېښت (۴۸) اجزاؤ څخه يو جزء (المعجم الوسيط، المصباح المنير). (له دې څخه زموږ مراد هغه رتۍ نه ده کوم چي د اته وريجو برابر کيږي).

تشرېح: په دې عبارت کي درې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... اوله مسئله داده که يو سړی صراف ته يو درهم ورکړي او ووايي چي «ما ته د نصف درهم په عوض کي فلوس راکړه! او د بل نصف درهم په عوض کي يوه رتۍ کم نصف درهم»، نو د صاحبينو رَجَّه الله په نېز په فلوسو کي بيع جائز ده او په مابقي (يوه رتۍ کم والا حصه) کي بيع باطله ده، ځکه چي دغه سړي د نصف درهم مقابله د فلوس سره کړې ده او د نصف درهم مقابله يې د يوه رتۍ کم نصف درهم سره کړې ده، او په دې کي هيڅ شبهه نسته چي د نصف درهم په عوض کي د فلوسو بيع جائز ده، لېکن څرنگه چي د بل نصف درهم په مقابله کي له نصف درهم څخه يوه رتۍ کمه ده، نو د يوې رتۍ د کموالي په وجه په پاته نصف درهم کي ربوا (سود) لازميږي او ربوا بيع فاسدوي، نو ځکه په مابقي (رتۍ کم والا حصه) کي بيع باطله ده. د دې په خلاف د امام صاحب د مذهب او فرمان تقاضا دا ده چي په ټوله درهم کي بيع باطله وي، يعني نه په فلوسو کي جائز وي او نه په يوه رتۍ کم نصف درهم کي؛ ځکه چي د ټوله درهم صفة (عقد) خويو دی، او په نصف درهم کي درېوا (سود) لازمېدلو په وجه فساد قوي دی، او فساد ځکه قوي دی چي درېوا په وجه چي کوم فساد پيدا کيږي هغه متفق عليه دی، او قوي فساد په ټوله عقد کي غوړيږي، نو ځکه به ټوله عقد فاسديږي، يعني څرنگه چي په يوه رتۍ کم نصف درهم کي بيع باطله ده همداسي به د فلوسو په حصه کي هم بيع باطله وي. د دې مثال مخکي تېر سوی دی، او هغه دا چي کله يو څوک په يوه عقد کي آزاد او غلام دواړه سره يو ځای کړي او خرڅ يې کړي، نو څرنگه چي د آزاد په بيع کي فساد قوي دی نو ځکه دا فساد بالاتفاق په ټوله عقد کي غوړيږي، همداسي به د متن په مذکوره مسئله کي هم په ټوله عقد کي فساد غوړيږي.

ولو کثر لفظ الخ: (٢)... دویمه مسئله داده که یو سری صراف ته یو درهم ورکړي او د "اعطاء" لفظ مکرر کړي یعني داسي ووايي: **أَعْطِنِي بِنِصْفِهِ فُلُوسًا وَأَعْطِنِي بِنِصْفِهِ نِصْفًا إِلَّا حَبَّةً**. "یعني د نصف درهم په عوض کي فلوس راکړه! او د نصف درهم په عوض کي یوه رتۍ کم نصف درهم راکړه!" (یعني د "راکړه" لفظ دوه ځله ووايي). نو په دې صورت کي دامام صاحب او صاحبینو رَحْمَهُمُ الله ټولو په نېز د فلوسو بیع جائز ده او د مابقی (یوه رتۍ کم نصف درهم) بیع باطله ده؛ ځکه چي د لفظ "اعطاء" د مکرر کېدلو په وجه دا دوه عقدونه سول، او د یوه عقد په فاسدېدلو سره د بل عقد فاسدېدل نه لازمیږي، نو ځکه د یوه رتۍ کم نصف درهم په عوض کي د نصف درهم د بیع په باطلېدلو سره به د فلوسو بیع نه باطلیږي.

ولو قال أعطی نصف درهم الخ: (٣)... درېیمه مسئله داده که یو سری صراف ته یو درهم ورکړي او داسي ووايي چي "ما ته د دې درهم په عوض کي "نصف درهم" فلوس او یوه رتۍ کم نصف درهم راکړه!، نو په ټوله درهم کي بیع جائز ده، یعني د فلوس او یوه رتۍ کم نصف درهم دواړو بیع جائز ده؛ ځکه چي په دې صورت کي مشتري د یوه درهم په مقابل کي "د نصف درهم قیمت فلوس" او "یوه رتۍ کم نصف درهم" ذکر کړي دي، نو د یوه رتۍ کم نصف درهم په عوض کي خوبه یوه رتۍ کم نصف درهم راسي، او د نصف درهم او یوه رتۍ په عوض کي به فلوس راسي، او څرنگه چي د فلوس او درهمو جنس سره مختلف دی، نو ځکه کمي وزیاتوب (تفاضل) به جائز وي او بیع به هم جائز وي.

صاحب د هدایې رَحْمَهُمُ الله فرمایي چي د قلوري په زیاتره نسخو کي دویمه مسئله ذکر سوې ده، او له دویمي مسئلې څخه مراد هغه مسئله ده کوم چي موږ درېیمه مسئله گرځولې ده (یعني: ولو قال أعطی نصف درهم... إلخ)، او کومه مسئله چي موږ دویمه گرځولې ده، هغه صاحب د هدایې مسئله مسئله نه ده شمارلې، بلکي داوولي مسئلې په ضمن کي یې ذکر کړې ده.

کِتَابُ الْکَفَالَةِ

(دا) کتاب د کفالت (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللهِ د بیوع له بیان څخه وروسته اوس کتاب الکفاله بیانوي، او د دې وجه داده چي عموماً د کفالي ضرورت تربیع وروسته پېښېږي، ځکه تربیع کولو وروسته ځيني وخت بائع او مشتري یو له بل څخه مطمئن نه وي او په دې وجه د ثمن یا مبیع د مضبوطوالي لپاره د کفیل او کفالت ضرورت پېښ سي، نو ځکه له کتاب البیوع څخه وروسته کتاب الکفاله بیانوي.

د "کفاله" لغوي او اصطلاحی معنی: د کفالت لغوي معنی او اصطلاحی معنی په خپله امام قنوري رَحْمَةُ اللهِ ذکر کړې ده، لهذا دوباره ذکر کولو ته یې ضرورت نسته، خو په مختصره توګه تاسو دا په یاد لرئ! د کفالت آسانه مطلب:

د "کفاله" مطلب: دا دی چي مثلاً خالد زید ته قرض ورکړي، نو عمر خالد ته ووايي چي زه د زید د قرض ذمه واریم، که هغه یې نه درکړي نو زه یې درکوم.

د کفالت په صورت کي دواړه خلګ (مقروض او کفیل [زید او عمر]) د قرض اداء کولو ذمه واره کیږي، او قرض ورکونکی (خالد) په دواړو کي له یوه څخه خپل قرض اخیستلای سي. او دې ته نژدې بل شی "حواله" ده، دهغه مطلب دا دی چي عمر خالد ته ووايي چي د زید قرض اوس پر مادي، فقط زه یې اداء کوم، د "حواله" په صورت کي قرض ورکونکی (خالد) فقط له ذمه وار (عمر) څخه خپل قرض اخیستلای سي.

د کفاله یو څو الفاظ: په کفاله کي څلور (۴) الفاظ دي، چي هغوی یاد ساتل ضروري دي:

①... **کَفِيل:** کفالت کونکی. یعني کوم څوک چي ذمه وار جوړ سي (نمونه وړي: اخلي)، ضامن.

کفیل ته "زعیم" او "حمیل" هم وایي.

②... **مَكْفُول عَنْهُ:** د چا له طرفه چي کفالت وسي. یعني مقروض، چي دهغه له طرفه کفیل د قرض اداء کولو ذمه واري اخلي.

③... **مَكْفُول لَهُ:** د چا لپاره چي کفالت وسي. یعني قرض ورکونکی، چي دهغه لپاره کفیل ذمه واري اخلي.

(٤)... مَكْفُول به؛ د کوم شي چي کفالت وسي. يعني هغه مال چي کفيل د هغه د اداء کولو ذمه واري واخلي. يا هغه کس چي کفيل د قاضي په مجلس کي د هغه د حاضرولو ذمه واري واخلي (مثلاً عمر خالد ته وايي چي اوس ته زید پرېږده!، پر فلانکي وخت زه د قاضي په مجلس کي زید حاضروم. د هغه ذمه وارزه یم. نو زید مکفول به دی. او هغه ته مکفول بنفسه هم وايي).

مثال: که عمر د زید له طرفه د خالد لپاره د سلو درهمو کفالت وکړي (يعني ذمه واري واخلي). نو عمر کفيل دی. زید مکفول عنه دی. خالد مکفول له دی. او سل درهمه مکفول به (مضمون به) دي.

د کفاله رکن، شرط او حکم: د کفالت رکن د طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز ايجاب او قبول دی. او دامام ابو یوسف رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز فقط د کفيل له طرفه ايجاب دی. برابره ده قبول وسي او که نه. او د کفالت شرط دا دی چي کفيل به د مکفول به پر ورسپارلو قدرت لري. او دین به دین صحیح وي. او د کفالت اهل هر هغه کس دی کوم چي د تصرفاتو اهل وي (يعني عاقل او بالغ وي). او د کفالت حکم پر کنيل د مطالبې واجبهېدل دي (يعني د کفالت حکم دا دی چي پر کفيل مطالبه لازميږي. يعني مکفول له به د هغه څخه هم د قرض مطالبه کوي).

د کفالت لغوي او اصطلاحي معنی

قَالَ: الْكِفَالَةُ هِيَ الضَّمُّ لِقَعَةٍ فَرَمَائِي: د کفالت لغوي معنی ده [یو شي د بل شي سره] یو ځای کول قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا اللَّهُ تَعَالَى فَرَمَائِي دي: او زکریا عليه السلام مريم عليها السلام د ځان سره یو ځای کړه ثُمَّ قِيلَ: هِيَ الضَّمُّ الدِّمَّةِ إِلَى الدِّمَّةِ فِي الْبُطْلَانَةِ بَيَا وَيِل سوي دي: چي کفاله په مطالبه کي [یوه] ذمه د [بلي] ذمه سره یو ځای کولو ته وايي وَقِيلَ: فِي الدَّيْنِ او ويل سوي دي: چي په قرض کي وَالْأَوَّلُ أَصْلُهُ الْبُكْنُ اَوَّلُ قَوْلٍ زِيَاتٍ صَحِيحٌ دى.

اللغات: ﴿الكفالة﴾ د نصر د باب اسم مصدر دی: یوه لغوي معنی يې مصنف رحمته الله ذکر کړې ده، او بله معنی يې ده: ذمه واري اخيستل، ذمه وار کېدل، ضامن کېدل (مصباح المیزان). ﴿ضمه﴾ د نصر د باب مصدر دی: یو شی د بل شي سره یو ځای کول، جمع کول، ضمول، یو شی د بل شي سره اضافه کول. (المعجم الوسيط). ﴿كفلها﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: کفيل کېدل، ذمه وار کېدل (ذمه واري اخيستل). ﴿دين﴾ قرض، پور.

تشریح: په دې عبارت کې امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ د کفالت لغوي او شرعي معنی بیان کړې ده، فرمایي چې د کفالت لغوي معنی ده: سره یوځای کول، ضمول (ملاوول)، لکه څرنګه چې په آیت کې ذکر سوي دي: “وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا” (حضرت زکریا عليه السلام د حضرت مریم علیها السلام کفیل سوایښي د هغې تربیت او پالنې ذمه واري یې دخپلې ذمه واری سره یوځای کړل، او د هغې تربیت یې خپله ذمه واري وګڼل). په شریعت کې د “کفاله” دوه تعریفونه سوي دي:

①... ضَمُّ الدِّمَّةِ إِلَى الدِّمَّةِ فِي الْمَطَالَبَةِ: یعني په مطالبه کې یوه ذمه د بلې ذمې سره یوځای کول. مثلاً قرض اول د زید پر ذمه (غاړه) واجب وي، بیا په کفالت (ذمه واري اخیستلو سره) سره هغه قرض د عمر پر ذمه واجب سي او له عمر څخه (هم) د هغه مطالبه کیږي.

②... ضَمُّ الدِّمَّةِ إِلَى الدِّمَّةِ فِي الدَّيْنِ: یعني په دین کې یوه ذمه د بلې ذمې سره یوځای کول.

صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې په دې دوو تعریفو کې اول تعریف زیات صحیح دی، او د هغه د زیات صحیح والي دوی وجهي دي:

(۱) اوله وجه دا چې د دویم تعریف پر بناء د کفیل پر ذمه دین ثابتیږي، او کله چې د کفیل پر ذمه دین ثابت سو نو که اوس اصیل (مکفول عنه) بري نه سو، نو د کفیل پر ذمه به دوه دین (دوه قرضونه) جمع سي، حالانکې دین فقط یو دی.

(۲)... دویمه وجه داده چې د دویم تعریف مطابق کفاله بالنفس د “کفاله” له تعریف څخه وځي؛ ځکه چې کفاله بالنفس مال (دین) نه دی، حال دا چې څرنګه د مال کفالت (ذمه واري اخیستل) صحیح دي، همداسې د نفس کفالت هم صحیح دي. نو ځکه اول تعریف اصح دی.

د کفالت قسمونه

قَالَ: الْكِفَالَةُ مَثَرَانِ: كِفَالَةٌ بِالنَّفْسِ وَكِفَالَةٌ بِالْمَالِ فرمایي: کفاله پر دوه قسمه ده: [۱] کفاله بالنفس

[۲] لو کفاله بالمال قَالَ كِفَالَةٌ بِالنَّفْسِ جَائِزَةٌ نَوْ كِفَالَةٌ بِالنَّفْسِ جَائِزَةٌ وَالتَّضَمُّنُ بِهَا اخْتِصَارُ التَّكْفُولِ بِهِ

او په کفاله بالنفس سره چې د کوم شي ضمانت [کفالت] اخیستل کیږي هغه د مکفول به حاضرول

دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَجُوزُ امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمایي: چې کفاله بالنفس جائز نه ده لِأَنَّهُ كَفَلَ بِهَا لَا

يَقْدِرُ عَلَى تَسْلِيْبِهِ ځکه هغه داسي شي کفیل سو چې د هغه پر ورسپارلو قادر نه دی إِذْ لَا قُدْرَةَ لَهُ

عَلَى نَفْسِ التَّكْفُولِ بِهِ ځکه چې هغه لره د مکفول به پر نفس هېڅ قدرت نسته بِخِلَافِ الْكِفَالَةِ

بِأَمَالٍ په خلاف د كفاله بالمال لِأَنَّ لَهُ وَلَايَةً عَلَى مَالِ نَفْسِهِ حُكْمٌ چي كفييل لره پر خپل مال ولايت
 او قدرت | حاصل دی وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ❶: «الرَّعِيْمُ غَارِمٌ» زموږ دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی
 چي: «كفييل ضامن دی» وَهَذَا يُفِيدُ مَشْرُوعِيَّةَ الْكِفَالَةِ بِتَوْعِيهِ او دا فرمان په دواړو قسمونو كي د
 كفاله د مشروعيت فايده وركوي وَلَا كُنَّ يَقْدِرُ عَلَى تَسْلِيْبِهِ بِطَرِيقِهِ بِأَنْ يُعْلِمَ الطَّالِبُ مَكَانَهُ فَيَخْلُ
 بَيْنَهُ وَيَبَيِّنُهُ او حُكْمٌ چه كفييل په دې توگه د مكفول به پر ورسپارلو قادر دی چي مكفول له ته د هغه
 حَاضِر وړ وښيي، او مكفول به او مكفول له سره پرېږدي أَوْ يَسْتَعِينُ بِأَعْوَانِ الْقَاضِي فِي ذَلِكَ يا په دې
 باره كي د قاضي له مرستيالانو څخه مدد واخلي وَالْحَاجَةُ مَا شَأْنُ إِلَيْهِ او كفاله بالنفس ته ضرورت
 [هم] پېښېږي وَقَدْ أُمْكُنْ تَحَقُّقُ مَعْنَى الْكِفَالَةِ فِيهِ او په كفاله بالنفس كي د كفاله معنى ثابتول
 [هم] ممكن دي وَهُوَ الضَّمُّ فِي الْبُطَانَةِ او هغه په مطالبه كي [يوه ذمه دبلي ذمه سره] يو حَاضِر كول دي.

اللغات: ﴿ضرب﴾ د دې لفظ څو معناوي دي، دلته د قسم (ډول) په معنى سره دی، ﴿مضنون﴾ د
 سماع د باب مفعول دی: د كوم شي چي ضمانت (ذمه واري) اخيستل سوې وي، پر ذمه واجب،
 ﴿إحضار﴾ د افعال د باب مصدر دی: حاضرول، پېشول، وړاندي كول، ﴿زعيم﴾ د نصر او فتح له باب
 د صفت مشبه صيغه ده، له دې بابو څخه د كفييل او ذمه ولر معنى وركوي، زعيم مشر او لېږ ته هم
 وايي حُكْمٌ چي هغه د خپل قوم ذمه واري، ﴿غارم﴾ د سماع د باب فاعل دی: ذمه وار، ضامن،
 ﴿يستعين﴾ د استعمال د باب مضارع ده: د مدد طلب كول، مرسته غوښتل، ﴿مأشئة﴾ د سماع د باب
 مؤنث فاعل دی: مسه كونكې، مراد ځني داعي، بلونكې دی، مست الحاجة إلى كذا: يوشې ته
 ضرورت پيدا كېدل، يوشې ته محتاجه كېدل. (الغنيمة العنبر)

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چي كفاله پر دوه قسمه ده: ❶ كفاله بالنفس، ❷ كفاله بالمال.
 زموږ په نېز دا دواړه جائز دي. او په كفاله بالنفس كي چي د كوم شي كفالت او ضمانت اخيستل هغه د
 مكفول به نفس حاضرول دي (يعني په كفاله بالنفس كي د مكفول به د حاضرولو ذمه واري اخيستل كيږي. او د
 هغه ورسپارل د كفييل پر ذمه واجب كيږي) او كله چي كفييل د مكفول به نفس حاضر كړي نو كفييل بري

کيږي. ددې په خلاف دامام شافعي رَجَنَهُ الله فرمان دادی چي کفاله بالنفس جائز نه ده؛ ځکه چي په کفاله بالنفس کي کفيل دداسي شي ذمه واري اخلي چي کفيل د هغه پر ورسپارلو قادر نه وي.

لکه کفل بها إلخ؛ دامام شافعي دليل دادی چي کفيل لره دمکفول به پر نفس هيڅ ولايت نسته، نو ځکه د هغه پر ورسپارلو به قادر هم نه وي. حال دا چي د کفالت د صحت لپاره دمکفول به پر ورسپارلو قدرت لرل شرط دي (يعني کفاله هغه وخت صحيح کيږي کله چي کفيل دمکفول به پر ورسپارلو قادر وي). او دا شرط دلته نسته، نو ځکه کفاله بالنفس جائز نه ده. ددې په خلاف کفاله بالمال جائز ده؛ ځکه چي د هغې تعلق د مال سره دی، او پر خپل مال کفيل لره پوره ولايت او بشپړ قدرت حاصل دی، او هغه هر وخت د خپل مال پر ورسپارلو قادر دی، نو ځکه کفاله بالمال صحيح او جائز ده.

ولنا قوله الکفالة إلخ؛ زموږ يو دليل دا حديث دی؛ “الزَّعِيمُ غَارِمٌ”، يعني کفيل ضامن (ذمه وار) دی. په دې سره موږ دا ډول دليل نيسو چي په دې حديث کي على الإطلاق کفيل ضامن گرځول سوی دی، نو ځکه دا به د کفالت دواړو قسمونو ته شامل وي او د کفاله بالمال په څېر به کفاله بالنفس هم صحيح او جائز وي.

ولله يقدر إلخ؛ دويم دليل (کوم چي دامام شافعي رَجَنَهُ الله دليل جواب هم دی) دادی چي کفيل دمکفول به بنفس پر ورسپارلو قادر دی، په دې توگه چي کفيل دي مکفول له ته دمکفول به ځای او درک ور ونيږي (چي د هغه کور دادی، يا د لته کښيني او داسي نور) او هغوی دي سره ايله کړي. يا په دې توگه چي کفيل دي د قاضي عسکر او پوليس د ځان سره بوځي او مکفول به دي په ونيږي او د قاضي په مجلس کي دي يې دمکفول له مخته حاضر کړي. نو په دې توگه هغه پر ورسپارلو قادر دی (لهذا دامام شافعي رَجَنَهُ الله دا خبره صحيح نه ده چي کفيل د هغه پر ورسپارلو قادر نه دی).

والحاجة ماسة إلخ؛ درېيم دليل دادی چي څرنگه کفاله بالمال ته ضرورت پيښيږي او هغه صحيح ده، همداسي کفاله بالنفس ته هم ضرورت پيښيږي نو ځکه هغه به هم صحيح او جائز وي. او په کفاله بالنفس کي د “کفاله” معنی ثابتول هم ممکن دي، په دې توگه چي څرنگه کفيل د مال په مطالبه کي د خپل ذمې سره دمکفول عنه ذمه يوځای کولای سي، همداسي يې دمکفول به د حاضرولو په مطالبه کي هم يوځای کولای سي. لهذا کله چي په کفاله بالنفس کي د “کفاله” معنی هم سته او کفاله بالنفس ته ضرورت هم سته، نو بيا د کفاله بالنفس په جائز کېدلو کي څه شبهه پاتېږي؟!.

د کفالت الفاظ (په کومو الفاظو سره کفاله منعقد کيږي؟)

يَقَالَ: وَتَنْعَقِدُ إِذَا قَالَ: اَوْ كَفَالَهُ بِالنَّفْسِ مَنَعْقِدَهُ كَيْبَرِي كُلَّهُ چي کفيل [داسي] ووايي تَكَلَّمْتُ بِنَفْسٍ فُلَانٍ اَوْ بِرُكْبَتِهِ اَوْ بِرُوحِهِ اَوْ بِجَسَدِهِ اَوْ بِرَأْسِهِ زه د فلانکي د نفس يا د هغه د غاړي يا د هغه د روح يا د هغه د جسم يا د هغه د سر کفيل [دغه وار] سوم وَكَذَا بِهَذِهِ وَبِوَجْهِهِ اَوْ هِمْدَارِنِګه د هغه د بدن يا د هغه د منځ [کفيل سوم] لِأَنَّ هَذِهِ الْأَقْفَاظَ يُعَبِّرُ بِهَا عَنِ الْبَدَنِ اَمَّا حَقِيقَةُ اَوْ عَرَفَا حُكّه چي د دې الفاظو په ذريعه له ټوله بدن څخه تعبير کيږي يا خو حقيقتاً يا عرفاً عَلَى مَا مَرَّلِيَ الطَّلَاقِ لکه څرنګه چي په کتاب الطلاق کي تېر سوه كَذَا إِذَا قَالَ: بِنَفْسِهِ اَوْ بِشُلْبِهِ اَوْ بِجُزْءٍ مِنْهُ اَوْ هِمْدَارِنِګه کله چي ووايي: [زه] د هغه د نصف يا د ثلث يا د هغه د يو جزء [کفيل سوم] لِأَنَّ النَّفْسَ الْوَاحِدَةَ لِي حَتَّى الْكِفَالَةُ لَا تَتَجَزَّأُ حُكّه چي د کفالت په حق کي يو نفس نه متجزی کيږي [نه منقسم کيږي] فَكَانَ ذَكَرُ بَعْضِهَا شَائِعًا كَذِكْرِ الْكُلِّهَا نُو د يوه نفس د جزء شائع [بعض شائع] ذکر کول به داسي وي لکه ټوله نفس ذکر کول بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ: تَكَلَّمْتُ بِيَدِ فُلَانٍ اَوْ بِرِجْلِهِ په خلاف د هغه صورت کله چي [داسي] ووايي: زه د فلانکي د لاس يا د هغه د پښې کفيل سوم لِأَنَّهُ لَا يُعَبِّرُ بِهَيَا عَنِ الْبَدَنِ حُكّه چي د دې دواړو په ذريعه د انسان له بدن څخه تعبير نه کيږي حَتَّى لَا تَصِحَّ إِضَافَةُ الطَّلَاقِ إِلَيْهِمَا هَمْدَا وجه ده چي د دوی و طرف ته طلاق منسوب کول صحيح نه دي اځيني شارحينو په بعضي ځايو کي د حتی اصطلاحی ترجمه په "همدا وجه ده" سره کړې ده (دا خبره په یاد لرئ!) وَفِيهَا تَقْدَمُ رِيصٌ اَوْ په مخکني اندامونو کي صحيح دي.

↑ **اللغات:** «رُكْبَةٌ» غاړه، مراد ځني ذات دی، «تَتَجَزَّأُ» د تفعل د باب مضارع ده: جزء جزء کېدل (حصه حصه کېدل)، ټوټه ټوټه کېدل (یوشی پر څو اجزاؤ منقسم کېدل)، «شَائِعٌ» د ضرب د باب فاعل دی: غوړېدلی، خپور، نشر سوی، له «جزء شائع» څخه مراد هغه جزء دی چي د انسان په ټوله بدن کي غوړېدلی وي يعنې د انسان ټوله بدن لره عام او شامل وي، لکه نصف (نیمه حصه)، ثلث (دریمه حصه)، ربع (څلورمه حصه)، حُكّه چي د انسان هر اندام نصف، ثلث او ربع لري.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی په کومو الفاظو سره چي د انسان له ټوله بدن څخه تعبير کيږي، برابره ده حقيقتاً تعبير کيږي لکه نفس، جسد او روح. او که عرفاً تعبير کيږي، لکه رُكْبَةٌ، رَأْسٌ،

وَجْه او داسي نور الفاظ، په داسي الفاظو کي په هر لفظ سره کفاله منعقدۀ کيږي. مثلاً که کفيل داسي ووايي: زه د فلانکي د نفس، يا د هغه د غاړي (رقيب). يا د هغه دروح، يا د هغه د سر، يا د هغه د مخ کفيل یم (يا کفيل سوم)، نو په دې الفاظو سره کفاله منعقدۀ کيږي؛ ځکه چي دا ټوله الفاظ داسي دي چي په هغوی سره حقیقتاً يا عرفاً له ټوله بدن څخه تعبير کيږي. او څرنګه چي د ټوله بدن کفالت (دنده واري اخيستل) صحيح دي، نو ځکه د پورتنی اندامونو و طرف ته د کفالت په منسوب کولو سره به هم کفاله صحيح کيږي او منعقدۀ کيږي. لکه څرنګه چي په کتاب الطلاق کي د مسئلۀ ذکر سوه چي که د دغو اندامونو و طرف ته طلاق منسوب کړی سي نو طلاق واقع کيږي، نو همداسي به دلته هم د مذکورۀ اندامونو و طرف ته د کفالت په منسوب کولو سره کفاله صحيح کيږي.

. همدارنګه که کفيل د جزء شائع (يعني د جزء غير معين) و طرف ته کفالت منسوب کړي. مثلاً داسي ووايي: زه د فلانکي د نصف (نيمي حصې) يا د ثلث (درېي حصې) کفيل یم. نو دا کفالت هم صحيح دی؛ ځکه چي يو "نفس" د کفالت په حق کي نه متجزی کيږي. لهذا د شائع (غير معين) جزء ذکر کول به داسي وي لکه ټوله نفس او ټوله بدن ذکر کول.

بِخلاف ما إذا إلخ: ها! که کفيل داسي ووايي چي: زه د فلانکي د لاس، يا د فلانکي د پښې کفيل یم. نو کفاله نه صحيح کيږي؛ ځکه چي د لاس او پښې په لفظ سره د انسان له ټوله بدن څخه تعبير نه کيږي. همدا وجه ده که د لاس يا پښې و طرف ته طلاق منسوب کړی سي نو طلاق نه واقع کيږي. او کوم اندامونه چي منځکي ذکر سوه يعني نفس، رقبه، نصف او داسي نور، د هغوی و طرف ته د طلاق په نسبت کولو سره طلاق واقع کيږي، نو ځکه په هغوی سره به کفاله هم صحيح کيږي او منعقدۀ کيږي.

د کفالت الفاظ

وَكَذَا إِذَا قَالَ: ضَمَّنْتُهُ او همدارنګه که [کفيل] ووايي: زه د هغه ضامن سوم لِأَنَّهُ تَضَرَّيْحٌ بِمُوجِبِهِ ځکه چي دا د کفالت د موجب تصريح ده [آسانه ترجمه: ځکه چي دا د کفالت لپاره صريح لفظ دی] أَوْ قَالَ: هُوَ عَلَيَّ يا [کفيل] ووايي: هغه پر ما دی لِأَنَّهُ صِبْغَةٌ الْإِلْتِزَامِ ځکه چي دا د التزام لفظ دی أَوْ قَالَ: إِلَيَّ يا ووايي: چي [هغه] زما طرف ته دی لِأَنَّهُ فِي مَعْنَى عَلَيَّ فِي هَذَا النِّقَامِ ځکه چي "إِلَيَّ" په دې مقام کي د "عَلَيَّ" په معنی سره دی قَالَ الْعَلَلَةُ^①: «وَمَنْ تَرَكَ مَالًا فَلْيُورَثْهُ وَمَنْ تَرَكَ كَلًّا أَوْ

① تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الفرائض، باب مراث الأسر، حديث رقم: ٦٧٦٣. و أبو داؤد فی کتاب الخراج، باب فی

عِبَانَةُ فَإِنَّهُ حُكْمُهُ نَبِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَرَمَا يَلِي دِي: او شوک چي مال پر بردي نو هغه دده د وارثانو دی او شوک چي یو یتیم یا د پالنې محتاج اېچیان پر بردي نو هغه پر مادي ايعني دهغو کفيل زه یم] وَكَذَا إِذَا قَالَ: أَنَا زَعِيمٌ بِهِ أَوْ قَبِيلٌ بِهِ او همدارنگه که هغه ووايي: زه دهغه زعيم ائمه وارا یم، یا زه دهغه قبيل ائمه وارا یم إِنَّكَ الرَّعَامَةُ هِيَ الْكَفَالَةُ حُكْمُهُ چي د زعامت معنی کفالت دی وَقَدْ رَوَيْنَاهُ فِيهِ او په دې باره کي موږ اڅه مخکي حدیث روایت کړی وَالْقَبِيلُ هُوَ الْكَفِيلُ او د قبيل معنی [هم] د کفيل ائمه وارا ده وَلِهَذَا سُمِّيَ الصَّلَاقُ قَبِيلًا او له همدې کبله چک [دستاويز] په قباله سره نومول سوی دی بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ: أَنَا ضَامِنٌ لِبَعْرِقَتِهِ په خلاف دهغه صورت کله چي [داسي] ووايي: زه دهغه د پېژندني ضامن یم لِأَنَّهُ التَّزَمُّ الْعُرْفَةُ دُونَ الْبُطَانَةِ حُكْمُهُ چي هغه د پېژندني التزام کړی دی، نه د مطالبې.

اللفات: ﴿تصريح﴾ د تفهیل د باب مصدر دی: صراحت کول، وضاحت کول (په ښکاره لفظو کي ذکر کول)، ﴿موجب﴾ واجب کړی سوی، تقاضا، نتیجه، ﴿التزام﴾ دافتعال دباب مصدر دی: پر ځان لازمول، پر خپله ذمه لازمول (په خپله غاړه اخیستل)، ﴿کن﴾ بوج، بار، ﴿عیال﴾ د تربیت او پالنې محتاج اېچیان، ﴿زعيم﴾ د نصر او فتح له بابو د صفت مشبهه صیغه ده: کفیل، ذمه وار، له دې باب څخه اسم مصدر "الرَّعَامَةُ" او "الرَّعَم" راځي (د زاء او عین په فتحه سره)، ﴿غارم﴾ د سمع دباب فاعل دی: ذمه وار، ضامن، ﴿الصلق﴾ د مال اقرار نامه چي هغه ته عموماً چک ویل کیږي، د مال وثیقه (ثبوتی خط، دستاويز)، (المعجم الوسيط)

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که کفیل د "ضَمْنَتْهُ" لفظ استعمال کړي (چي زه د فلانکي د نفس ضامن او ذمه وارا یم)، نو په دې سره هم کفاله منعقدہ کیږي؛ ځکه چي د کفاله موجب د مکفول به د حاضرولو ضمان (ذمه وار کېدل) دي، او د ضَمْنَتْهُ په لفظ سره د همدې صراحت سوی دی، نو ځکه په هغه سره به کفاله منعقدہ کیږي. همدارنگه که کفیل ووايي "هُوَ عَلَيَّ" (هغه پر مادي) نو په دې سره هم کفاله منعقدہ کیږي؛ ځکه چي د "عَلَيَّ" لفظ د التزام لفظ دی، او څرنگه چي په کفاله کي هم د مطالبې التزام کیږي (يعني کفیل پر ځان مطالب لازموي)، نو ځکه په دې لفظ سره به هم کفاله منعقدہ کیږي.

او كه كفيل د "عَلَى" پر حاي "إِلَى" ووايي نو په دې سره هم كفاله منعقد كېږي؛ ځكه چي د التزام په مقام كي "إِلَى" د "عَلَى" په معنى سره دى، او په "عَلَى" سره كفاله منعقد كېږي، نو د "إِلَى" په لفظ سره به هم كفاله منعقد كېږي. په خپله نبي كريم ﷺ هم په يوه حديث كي د "إِلَى" لفظ د "عَلَى" په معنى سره استعمال كړى دى او هغه دا حديث دى: "مَنْ تَرَكَ مَالًا فَهُوَ لِوَرَثَتِهِ، وَمَنْ تَرَكَ كَلًّا أَوْ عِيَالًا فَلِإِلَى" (يعني كوم څوك چي مال په ميراث كي پرېږدي، نو هغه دده د وارثانو لپاره دى، او كوم څوك چي يتيم او د پالنې محتاج بچيان پرېږدي نو د هغه ذمه واري پر ماده. يعني زه د هغو كفيل او ذمه واريم) او گورئ! په دغه حديث كي د "إِلَى" لفظ د "عَلَى" په معنى سره دى.

وكذا إذا قال الخ: فرمايي كه كفيل داسي ووايي "أَنَا زَعِيمٌ"، نو په دې سره هم كفاله منعقد كېږي؛ ځكه چي زعامة د كفالة په معنى سره دى، لكه څرنگه چي په دې حديث "الزَّعِيمُ غَارِمٌ" كي زعيم د كفيل په معنى سره استعمال سوى دى. همدارنگه كه كفيل "أَنَا قَبِيلٌ" ووايي، نو په دې سره هم كفاله منعقد كېږي؛ ځكه چي قبيل هم د كفيل په معنى سره دى، همدا وجه ده په عربي ژبه كي چك او دستاويز ته قباله وايي؛ ځكه چي په چك او دستاويز كي هم التزام كېږي او په كفاله كي هم التزام كېږي، نو ځكه په "أَنَا قَبِيلٌ" سره به هم كفاله منعقد كېږي.

ددې په خلاف كه كفيل "أَنَا ضَامِنٌ لِمَعْرِفَتِهِ" ووايي (چي زه د فلانكي د پېژندلو ذمه واريم)، نو په دې سره كفاله نه منعقد كېږي، ځكه دلته كفيل د معرفت او پېژندلو التزام كړى دى، نه د مطالبې، حال دا چي كفاله د مطالبې التزام ته وايي، نه د معرفت التزام ته.

د كفاله بالنفس لپاره وخت ټاكل

قَالَ: فَإِنْ شَرَطَ الْكَفَالَةَ بِالنَّفْسِ تَسْلِيمَ الْكَفُولِ بِهِ فِي وَقْتٍ بَعَيْنِهِ فرمايي: كه په كفاله بالنفس كي په معين اټكلي اوخت كي د مكفول به د ورسپارلو شرط ولگول سي لِرِمَّةِ إِخْضَارُهُ إِذَا طَالَبَهُ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ نو پر كفيل د هغه حاضرو ل لازم دي، په دې شرط چي مكفول له په هغه معين وخت كي له كفيل څخه مطالبه وكړي وَفَاءً بِمَا التَّزَمَهُ ددې لپاره چي كفيل د كوم شي التزام كړى وو هغه پوره كړي لَمَّا أَحْضَرَهُ نو كه كفيل هغه حاضر كړي انونه ده | وَالْأَحْسَنُ الْحَاكِمُ كنه حاكم دي هغه بندي كړي لَا مُتَنَاعَ عَنْ إِيْقَاءِ حَقِّ مُسْتَحَقِّ عَلَيْهِ ځكه چي هغه د داسي حق له اداء كولو څخه منع سو

کوم چي پر هغه واجب دی وَلَکِنْ لَا یُخْبِسُهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ لَکِنْ حاکم به هغه اول ځل نه بندي کوي لَعَلَّهُ مَا دَرَى لِمَاذَا يُدْعَى ځکه شاید هغه ته معلومه نه وي چي ولي ادا حاکم مجلس ته ابلل سوی دی وَلَوْ غَابَ الْمَكْفُولُ بِنَفْسِهِ او که چيزي مکفول بنفسه غائب سي أَمَهْلُهُ الْحَاكِمُ مُدَّةَ ذَهَابِهِ وَمَجِيئِهِ نو حاکم دي کفيل ته د تگ او راتگ تر مودته پوري مهلت ورکړي فَإِنْ مَضَتْ وَلَمْ يُحْضَرْهُ بيا که مودت تهر سي او کفيل هغه حاضر نه کړي يُخْبِسُهُ نو حاکم به هغه بندي کوي لِيَتَحَقَّقَ امْتِنَاعُهُ عَنِ إِيْقَاءِ الْحَقِّ ځکه چي اوس له اداء کېدلو څخه د هغه منع کېدل ثابت سوه.

اللفات: ﴿تسليم﴾ د تفصيل مصدر دی: ورسپارل، ﴿وفاء﴾ د ضرب مصدر دی: (وعده) پوره کول، پوره اداء کول، ﴿حبسه﴾ د ضرب ماضي ده: بندي کول، قيدول (بنديخاني ته اچول)، ﴿إيقاء﴾ د افعال مصدر دی: پوره کول، ﴿مَا دَرَى﴾ د ضرب د باب نفي صيغه ده: معلومېدل، خبرېدل، ﴿يُدْعَى﴾ د نصر د باب مضارع مجهوله ده: بلل (رابلل)، غوښتل، ﴿أمهله﴾ د افعال ماضي ده: مهلت ورکول (وقفه ورکول، وخت ورکول)، ﴿مضت﴾ د ضرب ماضي ده: مودت تېرېدل (وخت تېرېدل، وخت پوره کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که په کفاله بالنفس کي په معين او ټاکلي وخت کي دمکفول بنفسه (مکفول به) د ورسپارلو شرط ولگول سي، نو پر کفيل په هغه معين (ټاکلي) وخت کي دمکفول بنفسه ورسپارل لازميږي، په دې شرط چي مکفول له په هغه وخت کي له کفيل څخه د دې مطالبه وکړي چي ما ته مکفول بنفسه وسپاره! نو که کفيل په هغه معين (ټاکلي) وخت کي مکفول بنفسه ورسپاري نو کفيل بري کيږي (غاري يې خلاصیږي)، او که چيري کفيل مکفول بنفسه حاضر نه کړی سي، نو دا معامله دي د حاکم دربار ته پېش کړی سي او حاکم دي له کفيل څخه د هغه پوښتنه وکړي، لېکن حاکم دي داسي نه کوي چي کله کفيل راوغواړي نو اول ځل يې بنديخاني ته يې واچوي؛ ځکه ډېره ممکنه ده چي کفيل ته دا معلومه نه وي چي زه ولي راغوښتل سوی یم، او کله چي کفيل ته دا معلومه نه ده چي زه ولي حاکم طلب کړی یم، نو کفيل به دمکفول بنفسه په نه ورسپارلو کي ظالم هم نه وي، و کله چي کفيل ظالم نه سو نو هغه به قيدول کيږي هم نه؛ ځکه چي قيدول د ظلم سزاده. ها! که چيري کفيل ته معلومه وي چي حاکم زه دمکفول بنفسه د حاضرولو لپاره طلب کړی یم، بيا کله چي کفيل راسي نو حاکم له هغه څخه دمکفول بنفسه د حاضرولو مطالبه وکړي، او

کفیل دمکفول بنفسه پر ورسپارلو قادر هم وي، لېکن بيا هم هغه حاضر نه کړي. نو اوس دي حاکم کفیل بنديخانې ته اچوي؛ ځکه چې هغه د يو واجب حق له اداء کولو څخه منع سو، او د واجب حق له اداء کولو څخه منع کېدل ظلم دی، او د ظلم سزا قيد او بنديخانه ده.

ولو غاب الکفول إلخ: فرمايي که مکفول بنفسه غائب سي او دهغه ځای او درک معلوم وي، نو په معين (ټاکلي) مودت کي پر کفیل دهغه حاضرول ضروري نه دي، بلکي حاکم دي کفیل ته دومره مهلت ورکړي چې هغه مکفول بنفسه ته ولاړ سي او هغه را حاضر کړي، نو کله چې حاکم هغه ته مهلت ورکړي او هغه همداسي وکړي يعني مکفول بنفسه حاضر کړي، نو صحيح ده، کنې بيا دي حاکم هغه بنديخانې ته و اچوي؛ ځکه چې په دې صورت کي هم دهغه له طرفه د واجب له اداء کولو څخه منع کېدل ثابت سو. ها! که چيري کفیل ته رښتيا هم دمکفول بنفسه ځای او درک معلوم نه وي، نو په دې صورت کي د کفیل له ذمې څخه دهغه حاضرول ساقطېږي؛ ځکه چې اوس کفیل دهغه له حاضرولو څخه عاجز او ناتوانه دی.

د مکفول به (مکفول بنفسه) د مرتد کېدلو حکم

قَالَ: وَكَذَا إِذَا ارْتَدَّ وَالْعِيَاذُ بِاللَّهِ فرمايي: او همدارنگه که مکفول بنفسه (نعموذ بالله) مرتد سي وَلَحِقَ بِدَارِ الْحَرْبِ او دار الحرب ته ولاړ سي وَهَذَا لِأَنَّهُ عَاجِزٌ فِي الْبُدَّةِ او دا ځکه چې کفیل په دومره مودت کي عاجز دی فَيُنْظَرُ نو ځکه هغه ته به مهلت ورکول کيږي کَالَّذِي أُعْسِرَ لکه هغه مقروض اته چې مهلت ورکول کيږي [کوم چې غريب [مفلس] سي وَلَوْ سَلَّمَهُ قَبْلَ ذَلِكَ او که کفیل له معين [ټاکلي] وخت څخه مخکي مکفول بنفسه ور ورسپاري بَرِيَّ نو [هم] بري کيږي لِأَنَّ الْأَجَلَ حَقُّهُ ځکه چې ميعاد د کفیل حق دی فَيَبْدَأُ بِسَقَاطِهِ نو ځکه هغه به د ميعاد ساقطولو ملکيت [اختيار] هم لري كُنَافِي الدِّينِ الْمَوْجَلِ لکه څرنگه چې په ميعادي انېته داره [قرض کي] مقروض ته اختيار وي.

اللغات: ﴿لحق﴾ د سماع ماضي ده: لاحق کېدل، متصل کېدل، ورسره يوځای کېدل (يو څوک د بل چا سره يوځای کېدل)، ﴿أعسر﴾ د افعال ماضي مجهوله ده: تنگلاسي کېدل، مفلس او غريب کېدل، ﴿سلم﴾ د تفعیل ماضي ده: ورسپارل (پېښول)، ﴿أجل﴾ ټاکل سوې مودت، ميعاد.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مکفول بنفسه (نعموذ بالله منه) مرتد سي دار الحرب ته ولاړ سي، اوله دار الحرب څخه دهغه د واپس راوستلو هيڅ صورت نه جوړېږي، نو په دې صورت کي هم کي د

کفیل له ذمې څخه د هغه د حاضرولو مطالبه ساقطیږي؛ ځکه چې دار الحرب ته د هغه د تللو په وجه کفیل د هغه له حاضرولو څخه عاجز سو، لهذا څرنگه چې مفلس مقروض ته مهلت ورکول کیږي، همداسې به دغه کفیل ته هم مهلت ورکول کیږي.

ولو سلمه إلخ: او که چیرې کفیل له ټاکلي وخت څخه مخکې مکفول بنفسه حاضر کړي او مکفول له ته یې وسپاري نو دا صحیح دي او کفیل بري کیږي؛ ځکه چې میعاد (ټاکل سوی مودت) د کفیل حق دی، لهذا هغه ته به د میعاد ساقطولو حق او اختیار هم وي. لکه کله چې قرض ورکونکی او مقروض یو مودت او نېټه وټاکي بیا مقروض له ټاکلي مودت څخه مخکې قرض اداء کړي نو هغه بري کیږي (غاري یې خلاصیږي)؛ همداسې به دلته هم له ټاکلي مودت څخه مخکې د مکفول بنفسه په حاضرولو سره کفیل بري کیږي.

داسي ځای ته مکفول به حاضرول چې هلته مکفول له پر مخاصمه قادر وي (حکم)

قَالَ: وَإِذَا أَحْضَرَ وَأَسْلَمَهُ فِي مَكَانٍ يَقْدِرُ الْكَفُولُ لَهُ أَنْ يُخَاصِمَهُ فِيهِ فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ كَفِيلُ مَكْفُولٍ بِنَفْسِهِ دَاسِي ځای ته حاضر کړي چې هلته مکفول له پر دې قدرت لري چې د هغه سره مخاصمه وکړي مِثْلَ أَنْ يَكُونَ فِي مَضْرٍ مَثَلًا بِه ښار کي دننه وي بَرِّئَ الْكَفِيلُ مِنَ الْكِفَالَةِ نو کفیل له کفالت څخه بري کیږي لِأَنَّهُ أَثْبَتَ التَّزَمُّهُ ځکه هغه چې د کوم شي التزام کړی وو هغه یې پوره کړی وَحَصَلَ الْقَصْدُ بِهِ أَوْ بِه داسي کولو سره مقصود [هم] حاصل سو وَلِهَذَا لِأَنَّهُ مَا التَّزَمَ التَّسْلِيمَ إِلَّا مَرَّةً او دا ځکه چې هغه فقط یو ځل د ورسپارلو التزام کړی وو.

اللغات: ﴿أَحْضَرَهُ﴾ د افعال ماضي ده: حاضرول، پېشول (وړاندې کول)، ﴿التَّزَمَ﴾ د افعال ماضي ده: پر ځان لازمول (په خپله غاړه اخیستل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که کفیل داسي ځای ته مکفول بنفسه حاضر کړي او مکفول له ته یې وسپاري چې هلته د مکفول له لپاره محاکمه او مخاصمه کول ممکن وي، مثلاً په ښار کي یې ور وسپاري (ځکه په ښار کي مکفول له پر دې قدرت لري چې مکفول بنفسه د قاضي او حاکم مجلس ته بوځي او د قاضي مخته مخاصمه او دعوی وکړي)، نو په دې صورت کي کفیل بري کیږي او کفاله اداء کیږي؛ برابره ده مکفول له دا سپارل قبول کړي او که نه: ځکه کفیل چې د کوم شي التزام کړی وو، یعنی د مکفول بنفسه حاضرول، هغه شی کفیل اداء کړی، او څرنگه چې یې په ښار کي اداء کړی چې هلته قاضي او

حاکم هم اوسپري، نو ځکه د کفاله بالنفس مقصود هم حاصل سو (د کفاله بالنفس مقصود "د قاضي په دبار کي مخاصمة او محاکمه کول" دي)، او د کفاله مقصود په دې وجه هم حاصل سو چي کفيل پر ځان فقط يو ځل ورسپارل لازم کړي وه او يو ځل هغه ور وسپاري، لنډه دا چي د کفاله مقصود حاصل سو، نو ځکه به کفيل بري کيږي.

فايده: د صاحبينو رَحْمَتُهَا الله په نېز په هغه ښار کي د کفيل ورسپارل شرط دي په کوم ښار کي چي هغه کفيل جوړ سو وي، او دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز دا شرط نه دي، بلکي په کوم ښار کي چي هم کفيل مکفول بنفسه ور وسپاري، نو هغه بري کيږي.

د قاضي په مجلس کي د مکفول به حاضرولو شرط لگول او بيا په بل ځای کي هغه ورسپارل (حکم)

وَإِذَا كَفَلَ عَلَى أَنْ يُسَلِّبَهُ فِي مَجْلِسِ الْقَاضِيُ فَرَمَائِي: وَكَهْ خُوكَ پَر دې شرط کفيل سي چي هغه به مکفول بنفسه د قاضي په مجلس کي ور سپاري فَسَلِّبَهُ فِي السُّوقِ بيا هغه په بازار کي ور وسپاري بِرِّيْ نُو بري کيږي لِحُصُولِ النُّقْصُوْدِ ځکه چي مقصود حاصل سو وَقِيلَ ۞: فِي زَمَانِنَا لَا يَبْرَأُ او ويل سوي دي: چي زموږ په زمانه کي نه بري کيږي لَأَنَّ الظَّاهِرَ الْمُعَاوَنَةَ عَلَى الْإِمْتِنَاعِ لَا عَلَى الْإِحْضَارِ ځکه ظاهري حالت دا دی چي [خلگ به] پر نه نيولو مدد کوي، پر حاضرولو به مدد نه کوي فَكَانَ التَّقْيِيْدُ مُقَيَّدًا نو ځکه به قيد لگول فايده من وي.

اللفات: ﴿کفل﴾ د نصر د باب ماضي ده: کفيل کېدل، ذمه واري اخيستل (ذمه وار کېدل)، ﴿سوق﴾ بازار، ﴿امتناع﴾ دافتعال مصدر دی: منع کېدل، ﴿تقييد﴾ د تفعيل مصدر دی: مقيد کول، قيد لگول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی پر دې شرط د مکفول بنفسه د ورسپارلو کفيل سو (يعني دا شرط ولگوي) چي زه هغه د قاضي په مجلس کي تا ته سپارم، لېکن بيا کفيل په بازار کي هغه مکفول له ته وسپاري، نو په دې صورت کي د کفيل د بري کېدلو په هکله دوه قوله دي: ①... کفيل بري کيږي؛ ځکه چي په دې صورت کي د مکفول له مقصود يعني "قدرت على المحاکمه" حاصل

• القول الرابع: هو هذا القول (قول المتأخرين)، ويجب أن يفتى به، كذا ذكر في البحر الرائق (ج: ٦، ص: ٢١١). والددر المختار (ج: ٢، ص: ٢٨٦). [القول الرابع ج: ٢، ص: ٩٠]

سو. يعني اوس مكفول له پر دې قادر دی چي مكفول بنفسه د قاضي مجلس ته بوځي او د هغه سره
مخاصمه او محاکمه وکړي. (۷) ... د متأخرينو علماؤ قول دادی چي که کفيل د شرط لگولی وي چي
زه د قاضي په مجلس کي مکفول بنفسه ور سپارم. نو زموږ په زمانه کي د قاضي له مجلس څخه بغير په
بل ځای کي د مکفول بنفسه په ور سپارلو سره کفيل نه بري کيږي؛ ځکه نن سبا د فتنې او فساد زمانه ده.
لهذا دا ډېره ممکنه ده چي که کفيل د قاضي له مجلس څخه بغير په بازار يا داسي بل ځای کي هغه
مکفول له ته و سپاري او هغه (مکفول بنفسه) شور جوړ کړي او د خپل مظلوميت نمرې وهي نو خلک
به هغه د مکفول له څخه خلاص کړي. د هغه په لاس به يې نه ور کوي، او په دې باره کي به هيڅوک د
مکفول له مدد نه کوي چي مکفول بنفسه د قاضي مجلس ته حاضر کړی سي. لهذا کله چي خبره داسي
ده نو د مکفول بنفسه حضورول به د قاضي په مجلس سره مقيد کول مفيد وي، او کله چي په مجلس
سره مقيد کول مفيد دي، نو ځکه په دې صورت کي به د قاضي له مجلس څخه بغير بل ځای ته د
مکفول بنفسه حضورول معتبر نه وي او په دې سره به کفيل نه بري کيږي.

په دښت او صحرا کي د مکفول به ور سپارل (حکم او اختلاف)

وَأَنَّ سَلْبَهُ فِي بَرِّيَّةٍ أَوْ كَفِيلٌ مَكْفُولٌ بِنَفْسِهِ [مکفول به] په يو دښت کي ور وسپاري لَمْ يَبْرَأْ نُونه بري
کيږي إِنَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى الْمُخَاصَمَةِ فِيهَا ځکه چي مکفول له په دښت کي پر مخاصمه کولو قدرت
نه لري فَلَمْ يَخْضُلِ الْقَضُودُ نُونه ځکه مقصود حاصل نه سو وَكَذَا إِذَا سَلَبَهُ فِي سَوَادٍ أَوْ هَمْدَارَنگه کله
چي په صحرايي علاقه [صحرايي کلي] کي هغه ور وسپاري لِعَدَمِ قَاضٍ يَفْضَلُ الْحُكْمَ فِيهِ ځکه چي
هلته داسي قاضي نه وي کوم چي د حکم فيصله وکړي وَلَوْ سَلَّمَ فِي مِصْرٍ آخَرَ غَيْرِ الْبَصْرِ الَّذِي كَفَلَ
فِيهِ أَوْ كَفِيلٌ لَهُ بِلِ بَنَارٍ كِي مَكْفُولٌ بِنَفْسِهِ وَرَسْپَارِي [يعني] له هغه بنار څخه بغير په کوم کي
چي کفيل سوی وي [يعني] د کفيل کېدلو له بنار څخه بغير په بل بنار کي يې ور وسپاري اَبَرِيٌّ عِنْدَ ابْنِ حَبِيفَةَ
نو د امام صاحب رَجَبَهُ اللهُ په نېز بري کيږي لِلْقُدْرَةِ عَلَى الْمُخَاصَمَةِ فِيهِ ځکه چي په بنار کي د
مخاصمه قدرت موجود دی [يعني] مکفول له په بنار کي پر مخاصمه کولو قادر دی اَوْ عِنْدَهُمَا ٭ لَا يَبْرَأُ اود

٭ القول الرابع: قول الصاحبين رحمهما الله، كما ذكر في المحرر الرائق (ج: ٤، ص: ٢١١). وفي رد المختار (ج: ٤، ص: ٢٩٦). [القول الرابع: ج: ٢، ص: ٩١]

صاحبينو رَجَّهَما الله په نهز نه بري كيږي لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَدْ تَكُونُ شُهُودُهُ فِيمَا عَيْنُهُ حَكَمَ حُيْنِي وَخَت د مَكْفُول
له گواهان په هماغه ښار کي وي کوم چي هغه مُتَعَيِّن کړی وي وَلَوْ سَلَّيْتُهُ فِي السَّجْنِ وَقَدْ حَبَسَهُ غَيْرُ
الطَّالِبِ او که کفيل په بنديخانه کي مَكْفُول بنفسه ور وسپاري، حال دا چي هغه د مَكْفُول له څخه
بغير بل چا بندي کړی وي لَا يَبْرَأُ نو کفيل نه بري كيږي لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى الْمُخَاصَمَةِ فِيهِ حَكَمَ چي
مَكْفُول له په بنديخانه کي پر مخاصمه قدرت نه لري.

اللغات: ﴿برية﴾ دښت، صحرا، بيابان، ﴿سواد﴾ دښار اطراف، دصحرا کلي (دصحرا سيمه او
علاقه، صحرايي مېنه).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که کفيل مَكْفُول بنفسه په يو دښت او صحرا کي مَكْفُول له ته
ورسپاري، يا په صحرايي سيمه او علاقو کي يې ور وسپاري، نو په دې دواړو صورتونو کي بالاتفاق
کفيل له کفاله څخه نه بري كيږي؛ ځکه چي مَكْفُول له په دښت کي د مَكْفُول بنفسه سره مخاصمه نه
سي کولای، او ښکاره خبره ده چي کله هغه مخاصمه نه سي کولای، نو د کفاله مقصود به حاصل نه
سي، همدارنگه په صحرايي سيمه او علاقو کي په ورسپارلو سره هم مقصود نه حاصلېږي؛ ځکه په
صحرايي علاقو (يعني دښار په اطرافو) کي قاضي او حاکم نه وي چي د يو حکم او مسئلې په هکله
فيصله وکړي او حکم نافذ کړي. لهذا هلته هم مخاصمه نه سي کېدلای، نو ځکه په دې دواړو ځايونو
کي به د مَكْفُول بنفسه په ورسپارلو سره کفيل نه بري كيږي.

ولو سلم إلخ: ددې حاصل دادی که کفاله په هلمند کي منعقد سوې وي او کفيل په کندهار کي
مَكْفُول بنفسه ور وسپاري، نو دامام صاحب رَجَّهَما الله په نهز کفيل بري كيږي، او د صاحبينو رَجَّهَما الله
په نهز نه بري كيږي.

دامام صاحب دليل دادی چي په کفاله سره د مَكْفُول له مقصد "قدرت على المخاصمة" دی، او
دا کار په هر ښار کي ممکن دی، نو ځکه که له مُتَعَيِّن ښار (يعني د کفالت له ښار) څخه بغير کفيل په بل
ښار کي مَكْفُول بنفسه ور وسپاري، نو هغه به بري كيږي.

د صاحبينو رَجَّهَما الله دليل دادی چي حُيْنِي وَخَت د مَكْفُول له گواهان په هماغه ښار کي وي
کوم ښار چي هغه مُتَعَيِّن کړی وي او بل ښار ته د گواهانو حاضرول مشکل وي، نو ځکه په دې حواله

سره به په متمين ښار کي د مکفول بنفسه ورسپارل ضروري وي، او که په بل ښار کي يې ورسپاري، نو هغه به نه بري کيږي.

ولوسلمه إلخ: فرمايي که کفيل مکفول بنفسه په بنديخانه کي ورسپاري، او مکفول بنفسه بل چا بندي کړی وي، طالب (مکفول له) نه وي بندي کړی، نو په دې صورت کي هم کفيل نه بري کيږي؛ ځکه چې دلته هم د کفاله مقصود حاصل نه سو، ځکه مکفول له په بنديخانه کي د مکفول بنفسه سره پر مخاصمه کولو قادر نه دی. لېکن که مکفول بنفسه بل چا نه بلکي مکفول له بندي کړی وي (يعني د مکفول له په وجه قاضي قيد کړی وي)، نو په دې صورت کي کفيل بري کيږي.

د مکفول به (مکفول بنفسه) د مرګ حکم

قَالَ: وَإِذَا مَاتَ الْمَكْفُولُ بِهِ فَرَمَائِي: أَوْ كَلَهُ فِي مَكْفُولٍ بِهِ [مکفول بنفسه] مَرَّ سِي بَرِّئِ الْكَفِيلِ بِالنَّفْسِ مِنَ الْكِفَالَةِ نُو كَفِيلِ بِالنَّفْسِ لَه كَفَالَه څخه بري کيږي لِأَنَّهُ عَجَزَ عَنْ اخْضَارِهِ ځکه چې کفيل د هغه حاضرولو څخه عاجز سو وَلَئِنَّهُ سَقَطَ الْحُضُورُ عَنِ الْأَصِيلِ او ځکه چې [په خپله] له مکفول بنفسه څخه حاضرېدل ساقط سوهُ فَيَسْقُطُ الْإِخْضَارُ عَنِ الْكَفِيلِ نو ځکه له کفيل څخه به حاضرول [هم] ساقطېږي وَكَذَا إِذَا مَاتَ الْكَفِيلُ او همدارنگه کله چې کفيل مړ سي لِأَنَّهُ لَمْ يَتَّقِ قَادِرًا عَلَى تَسْلِيمِ الْمَكْفُولِ بِنَفْسِهِ ځکه چې [په دې صورت کي] هغه د مکفول بنفسه پر ورسپارلو قادر پاته نه سو وَمَالُهُ لَا يَصْلُحُ لِإِقْيَاءِ هَذَا التَّوَجُّبِ او د هغه مال د دغه واجب د اداء کولو صلاحيت نه لري بِخِلَافِ الْكَفِيلِ بِالنَّالِ په خلاف د کفيل بالمال وَلَوْ مَاتَ الْمَكْفُولُ لَهُ او که چيري مکفول له مړ سي فَلْيَتَوَصَّى أَنْ يُطَالِبَ الْكَفِيلَ نو د هغه وصي ته دا حق سته چې له کفيل څخه مطالبه وکړي فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَلْيُؤَارِثْهُ او که چيري [د مکفول له] وصي نه وي نو د هغه وارث [ميراث خور] ته دا حق سته لِقِيَامِهِ مَقَامَ النَّبْتِ ځکه چې هغه [يعني وصي او وارث] د مړي قائم مقام دي.

اللغات: ﴿عجز﴾ د نصر ماضي ده: عاجزه کېدل، ناتوانه کېدل، ﴿إيفاء﴾ د افعال مصدر دی: پوره

کول، پوره اداء کول، ﴿وصي﴾ چاته چې وصيت سوی وي (چاته چې مړي د يو کار وصيت کړی وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مکفول بنفسه (مکفول به) مړ سي، نو کفیل له کفاله څخه بري کيږي او د هغه له غاړې څخه د مکفول بنفسه د حاضرولو ذمه واري ساقطیږي؛ ځکه چې د مکفول بنفسه د مړه کېدلو په وجه کفیل د هغه له ورسپارلو څخه عاجز او ناتوانه سو. او بل دلیل دادی چې کله مکفول بنفسه مړ سو نو له هغه څخه حاضرېدل ساقط سوه، او کله چې له مکفول بنفسه څخه حاضرېدل ساقط سوه نو له کفیل څخه به د هغه حاضرول هم ساقطیږي؛ ځکه چې د اصيل (مکفول بنفسه) براءت د کفیل براءت واجبوي.

وکذا إذا مات إلخ: فرمایي که کفیل مړ سي نو هم له هغه څخه د مکفول بنفسه د حاضرولو ذمه واري ساقطیږي؛ ځکه چې د مړه کېدلو په وجه اوس کفیل د مکفول بنفسه پر ورسپارلو قادر پاته نه سو، نو ځکه په دې صورت کې به هم د حاضرولو (احضار) حکم ساقطیږي.

ومآله لا یصلح إلخ: دا دیو اعتراض جواب دی، اعتراض دادی چې کله کفیل مړ سي، نو د هغه مال خو موجود وي، لهذا د هغه له مال څخه د مکفول له قرض اداء کول پکار دي.

د دې جواب دادی چې دا کفاله "کفاله بالنفس" ده، او مال د کفاله بالنفس نه سي قائم مقام کېدای؛ ځکه چې کفیل د مکفول بنفسه د حاضرولو کفالت قبول کړی دی، نه د مال (یعني کفیل فقط د مکفول بنفسه د حاضرولو ذمه واري اخیستی ده، نه د هغه د مال [قرض اداء کولو]، او مال د نفس نائب کېدای هم نه سي؛ ځکه چې په نفس او مال کې تضاد دی، لهذا د کفیل تر مړې وروسته د هغه له مال څخه د مکفول له قرض نه سي اداء کېدای.

بخلاف الکفیل إلخ: فرمایي که چیرې کفیل د کفاله بالمال کفالت قبول کړی وي، نو د هغه تر مړې وروسته کفاله نه ساقطیږي؛ ځکه چې دا د مال کفاله ده، او مال د بل مال نائب کېدای سي، نو ځکه به د کفیل له میراث څخه د مکفول له قرض اداء کيږي، (او بیا به د کفیل وارثان له مکفول عنه څخه هغه اخلي، په دې شرط چې کفیل د مکفول عنه په حکم سره کفیل جوړ سوی وي).

ولومات المكفول له إلخ: او کله چې مکفول له مړ سي نو د مکفول له وصي ته دا حق سته چې له کفیل څخه مطالبه وکړي. او که چیرې د مکفول له هیڅ وصي نه وي نو د هغه وارثانو ته دا حق حاصلیږي؛ ځکه چې په دې دواړو (وصي، وراث) کې هر یو دخپل مړي قائم مقام وي، نو ځکه د مکفول له تر مړې وروسته به هر یو ته علی الترتیب له کفیل څخه د مطالبه کولو حق او اختیار وي.

به كفاله بالنفس كي د بري كبدلو يو صورت

قَالَ: وَمَنْ كَفَلَ بِنَفْسٍ آخَرَ وَلَمْ يَقُلْ: إِذَا دَفَعْتُ إِلَيْكَ فَأَنَا بَرِيءٌ، فرمايي: او كه يو څوك د بل چا د نفس كښل سي او امكفول له ته داسي نه ووايي: كله چي زه تا ته امكفول بنفسه وسپارم نوزه بري يم فَدَفَعَهُ إِلَيْهِ بيا هغه مكفول له ته مكفول بنفسه وسپاري فَهُوَ بَرِيءٌ نو هغه بري دي ايمني بري كيږي لِأَنَّهُ مُوجِبُ التَّصَرُّفِ ځكه چي بري كېدل د تصرف موجب دي فَيُثْبِتُ بِذُنِّ التَّنْصِيفِ عَلَيْهِ لهذا د هغه له صراحت كولو څخه بغير به [هم] بري كېدل ثابتيږي وَلَا يُشْتَرَطُ قَبُولُ الطَّالِبِ التَّسْلِيمَ او د مكفول له سپارل قبول شرط نه دي ايمني د كښل د بري كېدلو لپاره دا شرط نه دي چي مكفول له به د هغه سپارل قبولي [كِنَانِي قَضَاءُ الدِّينِ] لكه څرنگه چي د قرض په اداء كولو كي دي وَلَوْ سَلَّمَ الْمَكْفُولُ بِهِ نَفْسَهُ مِنْ كِفَالَتِهِ او كه چيري مكفول به [په خپله] خپل ځان د كفالت په وجه [مكفول له] ته وسپاري صَحَّ نو صحيح دي لِأَنَّهُ مُطَالِبٌ بِالْخُصُومَةِ ځكه چي له مكفول به څخه [هم] د خصومت مطالبه كيږي فَكَانَ لَهُ وَلَايَةُ الدَّفْعِ نو ځكه هغه لره به د خصومت دفع كولو ولايت [هم] وي وَكَذَا إِذَا سَلَّمَهُ إِلَيْهِ وَكَيْلُ الْكَفِيلِ أَوْ رَسُولُهُ او همدارنگه كله چي د كښل وكيل يا د هغه قاصد مكفول له ته مكفول به وسپاري لِقِيَامِهَا مَقَامَهُ ځكه چي دوي دواړو د كښل قائم مقام دي.

اللغات: ﴿موجب﴾ د افعال مفعول دی: واجب کړی سوی، تقاضا، نتیجه، ﴿تنصيف﴾ د تفعیل مصدر دی: صراحت کول (په ښکاره لفظو سره بیانول، په وضاحت سره بیانول)، ﴿رسول﴾ پیغام رسونکی، قاصد (خبروونکی)، استازی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی د بل چا د نفس (یعني د مکفول بنفسه) د حاضرولو کښل وي لېکن داسې (کښل) مکفول له ته داسي نه ووايي چي کله زه مکفول بنفسه تا ته وسپارم نوزه به بري ي: بيا کښل مکفول بنفسه مکفول له ته وسپاري، نو کښل بري كيږي: ځکه چي د كفاله بالنفس موجب دادی چي کښل کله مکفول بنفسه ور وسپاري نو هغه له كفالت څخه بري كيږي، او څرنگه چي دلته د کښل له طرفه د مکفول بنفسه ور سپارل موجود سو، نو ځکه کښل به هم بري كيږي. پاته سوه دا خبره چي دلته خو کښل د كفاله بالنفس د موجب (يعني د براءت عند التسليم) صراحت نه دی کړی (يعني هغه داسي نه دي ويلي چي کله زه مکفول بنفسه تا ته وسپارم نوزه به بري يم).

د دې جواب دادی چي دا شرط نه دي چي د موجب د ثابتېدلو لپاره د موجب صراحت وکړي سي، نو ځکه براءت (کوم چي د کفاله بالنفس عند التسليم موجب دی. هغه) به له صراحت کولو څخه بغير هم ثابتېږي. لکه په رانيولو (شراء) سره چي د مشتري ملکيت په مبيع کي ثابتېږي؛ ځکه چي ثبوت الملك د عقد شراء موجب دی، او د موجب د ثبوت لپاره د هغه صراحت کول شرط نه دي، يعني د ملکيت ثابتېدلو لپاره دا ويل شرط نه دي چي که زه داشي رانيسم نوزه به د هغه مالک یم. او لکه په صحيح نکاح سره چي د جماع حلال والي ثابتېږي (يعني په صحيح نکاح سره جماع حلالېږي)، ځکه د صحيح نکاح موجب د جماع حلال والی دی، او د نکاح د موجب ثابتېدلو لپاره د هغه صراحت کول شرط نه دي (يعني داسي ويل شرط نه دي؛ که زه نکاح وکړم نوزه به د جماع مالک او اختيار لرونکی یم. ښکاره خبره ده چي داسي ويل بالکل شرط نه دي). لهدا څرنگه چي د کفيل بري کېدل (براءت) هم عند التسليم د کفاله بالنفس موجب دي، نو ځکه د مکفول بنفسي په ورسپارلو سره به سمدستي کفيل بري کېږي، برابره هغه د بري کېدلو (براءت) صراحت کړی وي، که نه وي.

ولا يشترط قبول الخ: فرمايي کله چي کفيل مکفول له ته مکفول بنفسي ورسپاري، نو د مکفول له قبول شرط نه دي، يعني برابره ده مکفول له داسپارل قبول کړي او که نه، په دواړو صورتونو کي کفيل بري کېږي. لکه کله چي مقروض د قرض مالک (قرضخواه) ته قرض وسپاري، نو مقروض له قرض څخه بري کېږي، برابره ده قرضخواه پر خپل قرض قبضه وکړي، که نه. همداسي به د مکفول بنفسي په ورسپارلو سره هم کفيل بري کېږي. برابره ده مکفول له هغه قبول کړي، که نه؛ دليل دادی چي د کفيل ذمه د هغه شي له اداء کولو څخه بري کېږي د کوم شي اداء کولو التزام چي هغه کړی وي، او دا بري کېدل (براءت) د هغه د ملګري يعني د مکفول له پر قبول نه موقوف کېږي؛ ځکه که چيري هغه د مکفول له پر قبول موقوف کړی سي او بيا مکفول له د قبول څخه منع سي نو په دې کي به د کفيل نقصان وي، او شريعت حتی الامکان له هر کس څخه نقصان او ضرر ليري کوي، نو ځکه له کفيل څخه د نقصان ليري کولو لپاره د مکفول له پر قبول براءت نه دی موقوف کړی سوی.

ولو سلم الخ: فرمايي که مکفول بنفسي په خپله مکفول له ته خپل ځان د کفيل له طرفه وسپاري، نو دا هم صحيح دي، يعني په دې صورت کي هم کفيل بري کېږي؛ ځکه چي مکفول بنفسي په خپله هم مطالب دی، يعني مکفول له چي څرنگه د کفيل څخه مطالبه کولای سي، همداسي د مکفول بنفسي څخه هم مطالبه کولای سي، او کله چي د مکفول بنفسي څخه هم د خصومت مطالبه سته، نو هغه ته به د خصومت ليري کولو اختيار هم حاصل وي، او څرنگه پر مکفول بنفسي په دوو جهتونو سره د خپل

خان ورسپارل واجب دي؛ يو دخپل خان له طرفه او دويم د کفيل له طرفه، لهذا ترڅو چي مکفول بنفسه داصراحت نه وکړي چي زه خپل خان د کفيل له طرفه تا ته سپارم، نو تر هغه وخته دا ورسپارل د کفيل له طرفه نه شمارل کيږي او کفيل نه بري کيږي، لېکن کله چي هغه ددې وضاحت وکړي چي زه خپل خان د کفيل له طرفه درته سپارم، نو دا ورسپارل د کفيل له طرفه کيږي او کفيل بري کيږي.

و کذا الخ: او که چيري د کفيل وکیل يا د هغه قاصد (استازي) مکفول له ته مکفول بنفسه وسپاري، نو په دې صورت کي هم کفيل بري کيږي؛ ځکه چي وکیل او قاصد دواړه د کفيل قائم مقام دي، او د قائم مقام فعل د اصل فعل شمارل کيږي، نو ځکه دا ورسپارل په حقيقت کي د کفيل ورسپارل دي، او د کفيل په ورسپارلو سره کفيل بري کيږي، نو ځکه د کفيل د وکیل او قاصد په ورسپارلو سره به هم کفيل بري کيږي.

کفاله بالنفس والمال

قَالَ: فَإِنْ تَكَلَّفَ بِنَفْسِهِ عَلَى أَنَّهُ إِنْ لَمْ يَوَافِ بِهِ إِلَى وَقْتٍ كَذَا أَفَهُوَ ضَامِنٌ لِبَاعِلِيهِ فَرَمَائِي: او که يو څوک پر دې شرط د يو چا د نفس کفيل سي چي که دئ تر فلانکي وخته پوري هغه حاضر نه کړي نو دئ ضامن دی د هغه څه کوم چي پر مکفول بنفسه دي [يعني داسي ووايي: که په فلانکي وخت کي زه هغه حاضر نه کړم نو پر مکفول بنفسه چي ستا [مکفول له] څخه باندې د هغه ذمه وارزه يم] وَهُوَ الْفُتْ او هغه [مثلاً] زر درهمه وي قَلَمْ يُخْضِنُ إِلَى ذَلِكَ الْوَقْتِ [لېکن] بيا کفيل تر هغه وخته پوري مکفول بنفسه حاضر نه کړي لَزِمَهُ ضَمَانُ الْبَالِ نو پر کفيل د مال ضامن لازميږي لِأَنَّ الْكِفَالََةَ بِالْبَالِ مُعَلَّقَةٌ بِشَرْطِ عَدَمِ الْبُتُوفَةِ ځکه چي [دلته] کفاله بالمال د مکفول بنفسه د نه حاضرولو پر شرط معلقه ده وَهَذَا التَّغْلِيْقُ صَحِيحٌ او دا معلق کول صحيح دي فَإِذَا وَجَدَ الشَّرْطَ نو کله چي شرط موجود سي لَزِمَهُ الْبَالُ نو پر کفيل به مال لازميږي وَلَا يَتَرَأَى عَنِ الْكِفَالََةِ بِالنَّفْسِ [لېکن] دا کفيل له کفاله بالنفس څخه نه بري کيږي لِأَنَّ وَجُوبَ الْبَالِ عَلَيْهِ بِالْكَفَالََةِ لَا يَتَّبَعُ الْكَفَالََةَ بِنَفْسِهِ ځکه چي د کفاله په وجه پر کفيل مال لازمېدل د کفاله بنفسه منافي نه دي إِذْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا لِلتَّوَلَّى ځکه له دې دواړو [کفاله بالمال او کفاله بالنفس] څخه هريو د اعتماد او باور لپاره وي وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: لَا تَصِحُّ هَذِهِ الْكِفَالََةُ او امام شافعي رَجَحَهُ الله فَرَمَائِي: چي دا کفاله [بالمال] نه صحيح کيږي لِأَنَّ تَغْلِيْقَ سَبَبِ وَجُوبِ الْبَالِ

بِالْخَطَرِ حُكْمُهُ چي دا اداسي ده لکه | د مال د وجوب سبب پر يو متردد اشکمن | امر معلق کول فَأَشْبَهَ
الْبَيْعَ نو دا کفاله د بيع سره مشابهه سو وُلْنَا: أَنَّهُ يُشْبَهُ الْبَيْعَ زموږ [جواباً] دليل دا دی: چي دا بيع
سره هم مشابهه ده وَيُشْبَهُ النَّذَرَ او د نذر سره هم مشابهه ده مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ التَّزَامُ په دې حيثيت سره
| کفاله بالمال د نذر سره مشابهه ده چي هغه په شروع کي تبرعاً | پر ځان لازمول دي قُلْنَا: لَا يَصِحُّ تَغْلِيْقُهُ
بِطُلُقِ الشَّرْطِ نو حُكْمُهُ موږ وايو: چي هغه | کفاله بالمال | پر مطلق | غير متعارف | شرط معلق کول
صحيح نه دي كَهَيُوبِ الرِّيحِ وَنَحْوِهِ لکه د هوا چلېدل او داسي نور وَيَصِحُّ بِشَرْطِ مُتَعَارَفٍ او پر
متعارف شرط د هغه معلق کول صحيح دي عَمَلًا بِالشَّبَهَةِ د دې لپاره چي پر دواړو مشابهتونو
عمل وسي وَالْتَّغْلِيْقُ بَعْدَ الْمَوْافَاةِ مُتَعَارَفٌ او د نه حاضرولو [وعدۀ نه پوره کولو] پر شرط معلق
کول متعارف دي.

اللغات: ﴿لَمْ يُؤَافِ﴾ د مفاعلي د باب جحد صيغه ده، وَاَفَى يُؤَافِي مَوْافَاةً: وعده پوره کول، مراد ځني
حاضرول دي، نو د "لَمْ يُؤَافِ" معنی ده: که دئ هغه حاضر نه کړي، ﴿تَوْثُقُ﴾ د تَفَعَّلَ د باب مصدر
دی: اعتماد کول، باور کول، مضبوطېدل، ﴿التَّزَامُ﴾ د افتعال مصدر دی: پر ځان لازمول (پر نه
لازمول)، ﴿هَيُوبُ﴾ د فتح د باب مصدر دی: هوا چلېدل (هوا الوتل)، باد چلېدل، ﴿مُتَعَارَفٌ﴾ د تَفَعَّلَ د
باب مفعول دی: په عرف کي رواج (مروج)، د عرف مطابق.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که (مثلاً) د حامد پر زید زر درهمه قرض باندې وي، او په دې
مینځ کي خالد د زید کفیل بالنفس جوړ سو او حامد ته یې داسي وویل: که ما تر فلانکي وخته پوري
زید (مکفول بنفسه) حاضر نه کړی نو ستا گوم مال چي پر هغه (مکفول بنفسه) واجب دی يعني زر درهمه
د هغه ضامن زه یم، زه یې در کوم: او کله چي هغه وخت پوره سو، نو کفیل (يعني خالد) هغه حاضر نه
کړی، يعني تر هغه وخته پوري یې مکفول بنفسه (زید) حاضر نه کړی، نو په دې صورت کي کفیل د
مکفول له (حامد) لپاره د زرو درهمو ضامن کیږي (يعني کفیل به هغه ته زر درهمه ورکوي)، لېکن د ضامن
کېدلو سره، سره بیا هم کفیل له کفاله بالنفس څخه نه بري کیږي، بلکي د مکفول بنفسه حاضرول
اوس هم پر هغه واجب پاتېږي.

دلته دوي مسئلي دي: يوه دا چي دغه پورتنی کفاله بالمال صحيح ده، لېکن امام شافعي رَجَّه الله فرمايي چي دا کفاله بالمال صحيح نه ده. دويمه دا چي دمال (زر درهمو) دضمان اداء کولو باوجود کفاله بالنفس نه باطليري او کفيل له کفاله بالنفس څخه نه بري کيږي.

زمونږ دليل: په اوله مسئله کي زموږ دليل دا دی چي دلته کفاله بالمال دمکفول بنفسه (زید) د نه حاضرولو پر شرط معلق ده (يعني که ما حاضر نه کړی نو...)، ودا شرط متعارف شرط دی، او کفاله پر متعارف شرط معلق کول صحيح دي. لهندا کله چي کفاله بالمال د نه حاضرولو پر شرط معلق کول صحيح دي، او شرط موجود سو (يعني کفيل هغه حاضر نه کړی). نو ځکه پر کفيل به دمال (زر درهمو) ضمان اداء کول لازم وي.

د دويمي مسئلي دليل دا دی چي د کفاله بالمال او کفاله بالنفس په مينځ کي هيڅ منافات نسته؛ ځکه د دواړو مقصد يو دی، ځکه کفاله بالمال هم دمکفول له اعتماد او اطمینان لپاره کيږي، او کفاله بالنفس هم د همدې مقصد لپاره کيږي چي هغه اعتماد وکړي او مطمئن سي. لهندا کله چي په دواړو کي هيڅ منافات نسته بلکي دواړه سره جمع کېدای سي (يعني يو سړی کفيل بالنفس او کفيل بالمال دواړه کېدای سي) نو ځکه کفاله بالمال به کفاله بالنفس نه باطلوي. او کله چي د کفاله بالمال په وجه کفاله بالنفس باطله نه سو، نو ښکاره خبره ده چي کفيل به له کفاله بالنفس څخه نه بري کيږي! (ځکه کفيل به هغه وخت بري کېدلای کله چي دمال دضمان اداء کولو [کفاله بالمال] په وجه کفاله بالنفس باطلېدای. لېکن تاسو ته معلومه سوه چي د هغه په وجه کفاله نه باطليري).

د امام شافعي دليل: په اوله مسئله کي د امام شافعي رَجَّه الله دليل دا دی چي کفاله بالمال پر شرط معلق کول داسي دي لکه دمال دوجوب سبب پر يو متردد (شکمن) امر معلق کول، (دمال دوجوب له سبب څخه مراد کفاله بالمال ده ځکه چي د کفاله بالمال په وجه پر کفيل مال واجبېږي. اوله متردد امر څخه مراد شرط دی. ځکه چي د شرط موجودېدل او نه موجودېدل محتمل دي) او کفاله بالمال دمال په لازمېدلو کي د بيع سره مشابه ده، او بيع پر شرط معلق کول جائز نه دي (مثلاً که بائع مشتري ته داسي ووايي: که چيري ته دغه ځای ته داخل سوې نوزه داسي په سل روپۍ پر تاخر خوم. او مشتري هغه قبول کړي. نو ځای ته په داخلېدلو سره بيع نه ثابتيږي) ځکه چي بيع هم دمال دوجوب سبب ده، او دمال دوجوب سبب پر متردد امر يعني پر شرط معلق کول خمار (قمار) دی، او خمار حرام دی، نو ځکه بيع پر شرط معلق کول هم حرام دي. لهندا کله چي بيع پر شرط معلق کول حرام او ناجائز دي، نو کوم شی چي د بيع سره مشابه دی يعني کفاله بالمال، هغه به هم پر شرط معلق کول حرام او ناجائز وي، نو ځکه موږ (شوافع) وايو چي دلته کفاله بالمال صحيح نه ده (ځکه دلته کفاله بالمال دمکفول بنفسه د نه حاضرولو پر شرط معلق ده).

ولنا إلخ: زموږ له طرفه امام شافعي رحمه الله ته جواب دا دی چي کفاله بالمال فقط د بيع سره مشابه نه ده. بلکي د کفاله بالمال دوه حیثیتونه دي: (۱) ... یو دا چي هغه انتهاء د بيع سره مشابه ده (په دې شرط چي کفیل د مکفول عنه په حکم سره کفیل سوی وي) ځکه په کفاله بالمال کي چي کله کفیل د مکفول عنه څخه هغه مال واپس اخلي کوم چي کفیل د هغه له طرفه مکفول له ته ورکړی وي. نو دا به مبادلة المال بالمال وگرځي. او تاسو ته معلومه ده چي مبادلة المال بالمال د بيع نوم او تعريف دی. نو ځکه په دې حواله سره دا (کفاله بالمال) د بيع سره مشابه ده. (۲) ... دویم حیثیت یې دا دی چي کفاله بالمال ابتداء د نذر سره مشابه ده. په دې توگه چي کفیل په شروع کي د تبرع په توگه (يعني نفث) پر خپل ځان یو غیر لازم شی لازموي، لکه څرنگه چي نذر منونکی پر خپل ځان یو غیر لازم شی لازموي. لهدا په دې حواله سره کفاله بالمال د نذر سره مشابه ده. او نذر پر هر ډول شرط معلق کول صحیح دي يعني هم پر متعارف شرط د هغه معلق کول جائز دي او هم پر غیر متعارف شرط. (د متعارف شرط مثال: لکه د مکفول بنفسه د نه حاضرولو یا حاضرولو شرط. د غیر متعارف شرط مثال: لکه هواچلېدل. باران اورېدل. په ځای کي داخلېدل. او داسي نور). د دې په خلاف بيع پر هېڅ ډول شرط معلق کول صحیح نه دي برابره ده هغه متعارف وي او که نه وي. نو اوس د بيع سره د کفال بالمال د مشابه کېدلو تقاضا دا ده چي کفاله بالمال پر هېڅ ډول شرط معلق کول جائز نه وي. او د نذر سره د کفاله بالمال د مشابه کېدلو تقاضا دا ده چي پر هر ډول شرط معلق کول جائز وي. او په دواړو مشابهتونو باندې عمل کول هم ضروري دي. نو ځکه په دواړو مشابهتونو باندې په عمل کولو سره موږ وویل چي د بيع د مشابهت په وجه کفاله بالمال پر غیر متعارف شرط معلق کول ناجائز دي او د نذر د مشابهت په وجه کفاله بالمال پر متعارف شرط معلق کول جائز دي. او څرنگه چي د مکفول بنفسه د نه حاضرولو شرط متعارف شرط دی. نو ځکه پر هغه شرط کفاله بالمال معلق کول جائز دي. او کله چي پر هغه کفاله بالمال معلق کول جائز دي. نو په دې صورت کي به کفاله بالمال هم جائز او صحیح وي.

په پورتني صورت کي د مکفول بنفسه د مرګ حکم

قَالَ: وَمَنْ كَفَلَ بِنَفْسِ رَجُلٍ فَرَمَائِي: او که یو څوک د یو سړي د نفس کفیل سي وَقَالَ: إِنَّ لَمْ يَوَافِ بِهِ غَدًا فَعَلَيْهِ النَّالُ او [داسي] ووايي: که چیري دئ سبا مکفول بنفسه حاضر نه کړي نو مال پر ده واجب دی فَإِنْ مَاتَ الْمَكْفُولُ عَنْهُ نُوْكَه [په دې صورت کي] مکفول عنه [مکفول بنفسه] امر سي ضَمِنَ النَّالُ نُوْكَه کفیل د مال ضامن کیږي [يعني د مال ضمان پر واجبيږي] لِتَحَقُّقِ الشَّرْطِ ځکه چي شرط موجود سو وَهُوَ عَدَمُ الْمَوَافَاةِ او هغه نه حاضرول [وعدنه نه پوره کول] دي.

تشریح: صورت د مسئلې بالکل ښکاره دی چي که یو څوک د بل چا کفیل بالنفس سي، او داسي ووايي: که ما مکفول بنفسه سبا حاضر نه کړي نو ستا کوم مال چي پر مکفول بنفسه باندې دی هغه زه

در کوم، دهغه ضامن زه یم، اوس که په دې صورت کي مکفول عنه (کوم چي مکفول بنفسه هم دی) مړ سي، نو کفيل د مال ضامن کيږي، يعني د مال ضمان پر واجبيږي چي هغه به مکفول له ته ورکوي، (او کفيل به د مال د مکفول بنفسه له وارثانو څخه اخلي. که چيري دا کفاله د مکفول بنفسه په حکم سره سوې وه)؛ پر کفيل د ضمان واجبهېدلو دليل دا دی چي دلته د مال د ضامن کېدلو شرط د مکفول بنفسه نه حاضرول دي (يعني کفيل وويل زه هغه وخت د مال ضامن یم کله زه چي مکفول بنفسه حاضر نه کړی سم)، او دلته دا شرط موجود سو، نو ځکه به پر کفيل ضمان واجبيږي.

په دعوی کي د کفالت حکم

قَالَ: وَمَنْ ادَّعى عَلَى آخَرٍ مائةً دِينَارٍ بَيْنَهُمَا أَوْ لَمْ يُبَيِّنْهَا فَرَمَائِي: که یو څوک پر بل چا د سلو دینارو دعوی وکړي [او] د هغوی صفت [کړه والی او کوته والی] بیان کړي، یا یې بیان نه کړي حَقٌّ تَكْفُلُ بِنَفْسِهِ رَجُلٌ عَلَى أَنَّهُ إِنْ لَمْ يُوَافِ بِهِ عَدَا فَعَلَيْهِ الْبَائَةُ تر دې چي یو سړی پر دې شرط د هغه [مقروض] کفيل بالنفس سي چي که دئ هغه سبا حاضر نه کړي نو پر ده سل دیناره واجب دي قَلَمَ يُوَافِ بِهِ عَدَا بیا هغه په سبا ورځ مکفول بنفسه [مقروض] حاضر نه کړي فَعَلَيْهِ الْبَائَةُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ نو پر هغه د شیخینو رَجْعُهَا الله په نېز سل دیناره واجب دي وَقَالَ مُحَمَّدٌ ①: إِنْ لَمْ يُبَيِّنْهَا حَقٌّ تَكْفُلُ بِهِ رَجُلٌ ثُمَّ ادَّعى بَعْدَ ذَلِكَ او امام محمد رَجْعَهُ الله فرمائي: چي که هغه [د دنانیرو] صفت بیان نه کړي تر دې چي یو سړی د هغه کفيل سي، بیا مدعي تر کفالت وروسته دعوی وکړي [يعني بیا مدعي (کوم چي قرضخواه او مکفول له دی) تر کفاله وروسته د دنانیرو صفت بیان کړي] لَمْ يُلْتَفَتْ إِلَى دَعْوَاهُ نو د هغه د دعوی طرف ته به توجه نه کيږي لَأَنَّهُ عَلَّقَ مَالًا مُطْلَقًا بِخَطِّ حَكَمٍ چي هغه مطلق مال پر یو متردد امر معلق کړی دی أَلَا يَرَى أَنَّهُ لَمْ يَنْسُبْهُ إِلَى مَا عَلَيْهِ آیا نه ګوري چي کفيل دا دنانیر د هغه [دنانیرو] طرف ته نه دي منسوب کړي کوم چي پر مکفول عنه واجب دي وَلَا تَصَحُّ الْكِفَالَةُ عَلَى هَذَا التَّوَجُّهِ وَإِنْ بَيَّنَّهَا او پر دې طریقه کفاله نه صحیح کيږي، که څه هم [د دنانیرو] صفت بیان کړي وَلَا أَنَّهُ لَمْ يَصَحَّ الدَّعْوَى مِنْ غَيْرِ بَيَانٍ او ځکه چي د صفت له بیانونو څخه بغیر دعوی صحیح نه ده فَلَا يَجِبُ اخْتِصَارُ النَّفْسِ نو

① القول الراجع: قول الشيخين رَجْعُهَا الله، كما ذكر في سبك الألف على هامش مجمع الأعرس: وقولهما أصح. (ج: ٢، ص: ١٢٩)، وكذا أشير إلى ترجيح قولهما في الكتب المعتمدة. [القول الراجع ج: ٢، ص: ٩٢].

حُكْمُهُ نَفْسُ امْكُفُولٍ بِنَفْسِهِ اَحْضَرُولُ بِهِ وَاجِبٌ نَهْ وَيْ اِذَا لَمْ يَجِبْ اَوْ كُلُّهُ چي حاضِرُولُ وَاجِبٌ نَهْ سَوِ
 لَا تَصَحُّ الْكِفَالَةُ بِالنَّفْسِ نُو كِفَالَهُ بِالنَّفْسِ بِهِ اِهْم | صَحِيحٌ نَهْ وَيْ فَلَا تَصَحُّ بِالْبَالِ نُو حُكْمُهُ كِفَالَهُ
 بِالْمَالِ بِهِ اِهْم | صَحِيحٌ نَهْ وَيْ اِنَّهُ بِنَاءٌ عَلَيْهِ حُكْمُهُ چي كِفَالَهُ بِالْمَالِ پَر كِفَالَهُ بِالنَّفْسِ مَبْنِي دَه بِخِلَافِ
 مَا اِذَا بَيَّنَّ پَه خِلَافِ دَهغه صَوْرَتِ كُلُّهُ چي دَمَالِ [دَنَانِيرو] صَفَتِ بِيَانِ كِرِي وَلَهُمَا: اَنَّ الْبَالَ ذَكَرَ
 مُعَرَّفًا دَشِيخِينُو رَجَّهَهَا اللهُ دَلِيلِ دَادِي: چي كَفِيلِ مَالِ مَعْرِفَه ذَكَرَ كِرِي دِي فَيَنْصَرِفُ اِلَى مَا عَلَيْهِ نُو
 حُكْمُهُ دَا بَه دَهغه [دَنَانِيرو] وَطَرَفِ تَه مَرَّخُولِ كِيرِي كُومِ چي پَر مَكْفُولِ عَنْهُ وَاجِبِ دِي وَالْعَادَةُ
 جَرَتْ بِالْإِجْمَالِ فِي الدَّعَاوِي اَوْ پَه دَعَوَاوِي كِي دَا جَمَالِي [مَخْتَصَر] بِيَانِ عَادَتِ جَاوِي دِي فَتَصَحُّ
 الدَّعَاوِي عَلَى اِعْتِبَارِ الْبَيَانِ نُو اَدِ صَفَتِ اَدِ بِيَانِ پَه اِعْتِبَارِ كُولُو سِرَه بَه [مَجْمَل] دَعَوَاوِي صَحِيحِ
 كِيرِي فَإِذَا بَيَّنَّ نُو كُلُّهُ چي هَغَه [صَفَتِ] بِيَانِ كِرِي اِلْتَحَقَّ الْبَيَانُ بِأَصْلِ الدَّعَاوِي نُو دَا بِيَانِ دَا صِلِ
 دَعْوَى سِرَه لَاحِقِ كِيرِي فَتَبَيَّنَ صَحَّةُ الْكِفَالَةِ الْأُولَى نُو حُكْمُهُ دَاوِلِي كِفَالِي اَكِفَالَهُ بِالنَّفْسِ | صَحِيحِ
 كِهْدَلِ وَاضِحِ سَوِ فَيَتَرْتَّبُ عَلَيْهَا الثَّانِيَةُ نُو پَر هَغَه بَه دَوِيْمَه كِفَالَهُ اَكِفَالَهُ بِالْمَالِ اِهْم مُرْتَبِ كِيرِي اَوْ
 صَحِيحِ كِيرِي.]

اللغات: ﴿ادْعَى﴾ دَا فَعْتَمَالِ دَبَابِ مَاضِي دَه: دَعْوَى كُولِ، ﴿بَيَّنَّ﴾ دَا تَفْعِيلِ مَاضِي دَه: بِيَانُولِ، وَاضِحِ
 كُولِ، ﴿لَمْ يُوَافِقْ بِهِ﴾ دَا دِي مَعْنَى مَخْكِي تَهْرَه سَوِ چي مَرَادِ حُنِي "تَه حَاضِرُولُ" دِي، ﴿غَدَّ﴾ سَبَا، سَبَا
 وَرَخْ، ﴿لَمْ يَلْتَفَتْ﴾ دَا فَعْتَمَالِ دَبَابِ جَحْدِ مَجْهُولِ دِي: تَوَجُّه كُولِ، پَامَلَرْنَه كُولِ، ﴿خَطَرَ﴾ مَتَرَدَّ اَمَرِ
 (شَكْمَنِ كَارِ، شَكْمَنِ شَى).

تشریح: **صورت د مسئلي:** دَا دِي كَه (مَثَلًا) حَامِدِ پَر زَبِدِ دَسَلُو دِينَارُو دَعْوَى وَكِرَه (چي زَمَا پَر تَاسَلِ
 دِينَارَه بَانْدِي دِي)، اَوْ بِيَا يُوُبَلِ سِرِي مَثَلًا خَالِدِ دَزِيدِ (مَقْرُوضِ) لَه طَرَفَه كَفِيلِ بِالنَّفْسِ سَوِ اَوْ حَامِدِ تَه يِي
 دَاسِي وَوِيلِ چي زَه سَبَا مَقْرُوضِ (زَبِدِ) خَامَخَا دَر تَه حَاضِرُولِ، كَه مِي حَاضِرْ نَه كِرِي نُو سَلِ دِينَارَه پَر مَا
 وَاجِبِ دِي، دَهغه ذَمَه وَار زَه يِم، لَهْ كِنِ پَه سَبَا وَرَخْ كَفِيلِ بِنَفْسِهِ (يَعْنِي خَالِدِ) مَكْفُولِ بِنَفْسِهِ (يَعْنِي زَبِدِ)
 حَاضِرْ نَه كِرِي، نُو دَشِيخِينُو رَجَّهَهَا اللهُ پَه نَهْزِ دَشَرَطِ مَطَابِقِ پَر كَفِيلِ (خَالِدِ) سَلِ دِينَارَه لَازِمِيرِي،
 بَرَابَرَه دَه حَامِدِ (كُومِ چي مَدْعِي اَوْ قَرْضِ خَوَاهِ اَدِ قَرْضِ غُوبَسْتُونَكِي اَدِي) دَا دَعْوَى كُولُو پَه وَخَتِ كِي دَخِيلِ
 دَنَانِيرو صَفَتِ يَعْنِي جِيدِ وَالِي اَوْ رَدِي وَالِي (كِرَه وَالِي اَوْ كَوْتَه وَالِي) بِيَانِ كِرِي وَيْ، كَه نَه وَيْ، پَه هَر

صورت کي د شينخينو رَحْمَتُ الله په نيز پر کفيل سل ديناره لازميري. امام محمد رَحْمَتُ الله فرمايي که چيري مدعي يعني قرضخواه حامد (کوم چي مکفول له هم دی) تر هغه وخته دخپل دنانيرو صفت بيان نه کړی تر دې چي بل سړی يعني خالد دمقروضي (زید) کفيل سو، بيا تر کفالت وروسته مدعي (زید) دخپل دنانيرو صفت يعني جيد والي يا ردي والي بيان کړی، نو د هغه دعوی نه صحيح کيږي او د هغه و طرف ته به هيڅ توجه نه کيږي.

لنډه دا چي د شينخينو رَحْمَتُ الله په نيز که د دنانيرو مقدار معلوم وي (لکه دلته چي معلوم دی اسل ديناره) نو کفاله صحيح ده، که څه هم د دنانيرو صفت مجهول وي، او دامام محمد رَحْمَتُ الله په نيز که صفت مجهول وي نو مکفول له (قرضخواه) ته دا حق نسته چي له کفيل څخه مطالبه وکړي، او کله چي دعوی مجهوله سوه نو بالکل دعوی صحيح نه ده.

دامام محمد دليل: په دې هکله دامام محمد رَحْمَتُ الله دوه دليلونه دي، اول دليل دا دی چي کفيل (خالد) چي کوم مال دمکفول بنفسه پر نه حاضرولو معلق کړی دی هغه مطلق مال دی، ځکه چي دلته کفيل سل درهمه د هغه دنانيرو و طرف ته نه دي منسوب کړي کوم چي پر مکفول عنه يعني پر مقروض (زید) واجب دي، يعني کفيل و مکفول له قرضخواه (حامد) ته داسي نه دي ويلي: که ما مکفول بنفسه يعني مقروض (زید) سبا حاضر نه کړی نو پر ما هغه سل ديناره واجب دي کوم چي ستا پر مقروض واجب دي، او کفيل چي پر کوم شي دا کفاله بالمال معلق کړې ده هغه متردد امر دی، يعني داسي امر دی چي د هغه کېدل او نه کېدل محتمل (احتمالي) دي، ځکه شرط دمکفول بنفسه نه حاضرول دي، او هغه بالکل محتمل دي يعني دا هم ممکنه ده چي کفيل مکفول بنفسه حاضر نه کړي او دا هم ممکنه ده چي حاضرېې کړي، لنډه دا چي کفيل خپل په دې کفاله کي مطلق مال پر متردد امر معلق کړی دی، او پر دې طريقه کفاله نه صحيح کيږي که څه هم مدعي يعني قرضخواه (حامد) د دنانيرو صفت بيان کړی وي، او پر دې طريقه کفاله ځکه نه صحيح کيږي چي په دې کي درشوت احتمال سته؛ ځکه کله چي کفيل دغه سل دنانيرو د هغه دنانيرو و طرف ته منسوب نه کړل کوم چي پر مکفول بنفسه يعني پر مقروض (زید) واجب دي، نو په دې کي دوه احتماله دي: يو دا احتمال پکښي سته چي کفيل پر خپل ځان هغه سل دنانيرو لازم کړي دي کوم چي پر مکفول بنفسه يعني پر مقروض واجب دي. دويم دا احتمال هم پکښي سته چي کفيل ابتداء درشوت په توگه پر خپل ځان سل دنانيرو لازم کړي دي، د دې لپاره چي مکفول له في الحاله دمکفول بنفسه څخه د قرض مطالبه پرېږدي، يعني کفيل درشوت په توگه مکفول له ته سل دنانيرو ورکړي دي چي مکفول له (قرضخواه) مکفول

بنفسه ته څه وخت مهلت ورکړي، او ښکاره خبره ده چې درشوت په توګه پر خپل ځان مال لازمول صحيح نه دي. نو ځکه دا کفاله بالمال به هم صحيح نه وي. (دا خبره داسې هم کېدای شي چې کفيل چې دلته پر خپل ځان کوم مطلق مال لازم کړی دی هغه درشوت په توګه هم کېدای شي. او دا هغه مال هم کېدای شي کوم چې پر مکفول بنفسه [مقروض] واجب دی. په اول صورت يعنی درشوت په صورت کې مال نه لازميږي. او په دويم صورت يعنی دضامن کېدلو په صورت کې مال لازميږي. نو ځکه پر کفيل د مال لازمېدل شکمن سو. حال دا چې پر کفيل مخکې مال لازم نه وو. او څرنگه چې د شک په وجه غیر لازم مال نه لازميږي. نو ځکه دلته به هم پر کفيل مال نه لازميږي. او کله چې پر کفيل مال لازم نه سو. نو کفاله بالمال به هم نه صحيح کيږي).

ولأنه لم يخ: دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ دويم دليل دادی چې په دې مسئله کې ګر سره کفاله بالنفس صحيح نه ده. ځکه د کفاله بالنفس صحيح والي پر دې خبره موقوف دي چې د مدعي يعنی د قرضخواه (حامد) د قرض دعوی به صحيح وي، او د قرض دعوی هغه وخت صحيح کيږي کله چې د قرض مقدار هم معلوم وي او د هغه صفت يعنی جيد والي يا ردي والي هم معلوم وي، او دلته مسئله داسې فرض سوې ده چې مدعي يعنی قرضخواه د قرض صفت بيان نه کړي. او کله چې هغه صفت بيان نه کړی، نو د صفت نه بيانولو په وجه مدعی به (قرض) مجهول سو او د مدعی به د مجهول والي په صورت کې دعوی نه صحيح کيږي. نو ځکه د قرضخواه د قرض دعوی صحيح نه سوه، او کله چې د قرضخواه دعوی صحيح نه سوه، نو پر کفيل د مقروض يعنی د مکفول بنفسه حاضرون هم واجب نه سو، او کله چې پر کفيل د مقروض يعنی د مکفول بنفسه حاضرون واجب نه سو، نو کفاله بالنفس هم صحيح نه سوه، او کله چې کفاله بالنفس صحيح نه سوه، نو کفاله بالمال به هم صحيح نه وي؛ ځکه چې کفاله بالمال دلته (په دې مسئله کې) پر کفاله بالنفس مبني ده، لهذا کله چې مبني عليه صحيح نه ده، نو مبني به څنګه صحيح وي؟! د دې په خلاف که قرضخواه (حامد) د قرض د دعوی کولو په وخت کې د مدعی به يعنی د قرض د مال صفت هم بيان کړی وي، نو کفاله بالنفس صحيح کيږي، او کله چې کفاله بالنفس صحيح سوه، نو کفاله بالمال به هم صحيح وي (ځکه چې هغه پر کفاله بالنفس مبني ده).

د شيخينو دليل: په دې سلسله کې د شيخينو رَحْمَةُ اللَّهِ هم دوه دليلونه دي: اول دليل (کوم چې دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ د اول دليل جواب هم دی) دادی چې د کفيل په دې قول "عَلَى أَنَّهُ إِنْ لَمْ يُؤَاتَ بِهِ غَدًا فَعَلَيْهِ الْبَيَّاتَةُ" کې "البَيَّاتَةُ" يعنی سل ديناره معرف باللام دی، او لام هم د عهد خارجي دی چې د هغه مدخول معين وي. نو له دغه "البَيَّاتَةُ" څخه مراد هغه سل ديناره دي کوم چې پر مکفول بنفسه يعنی پر مقروض واجب دي. او کله چې له "البَيَّاتَةُ" څخه مراد هماغه سل دينار دي، نو داسل دينار له

ر شوت کېدلو څخه خارج سول، او کله چې درشوت احتمال پاته نه سو، نو د مال (سل دیناره) به د کفاله په وجه پر کفیل لازم وي، او کله چې پر کفیل لازم سو نو دا کفاله به هم صحیح کیږي.

والعادة الخ: د شیخینو رَحْمَةُ اللهِ د ویم دلیل (کوم چې دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ د ویم دلیل جواب هم دی) دادی

چې کله قرضخواه پر مقروض د سلو دینارو دعوی وکړه او دهغه صفت یعنی جید والي یا زدي والي یې بیان نه کړی تر دې چې بل سړی (خالد) د مقروض له طرفه کفیل بنفسه سو بیا مدعي یعنی قرضخواه تر کفاله وروسته د مال صفت بیان کړی، نو په دې کې هیڅ حرج او پروانسته، ځکه د خلکو دا عادت دی چې د قاضي له مجلس څخه بغیر بل ځای خپل دعوای مجمل او مختصر ساتي.

په دې لپاره چې د مدعي علیه د حیلو څخه ځان وساتي او دهغه حیلې دفع کړي (یعني د هر کس دا عادت دی چې د قاضي له مجلس څخه بغیر بل ځای د مدعي علیه د حیلو دلیری کولو او دفع کولو لپاره خپل دعوی مجمل ساتي)، او کله چې د قاضي په مجلس کې ضرورت پېښ سي نو د دعوی ټوله اوصاف او اړخونه بیانوي، لهذا د اوصافو پر بیان په اعتماد کولو سره به مجمل دعوی صحیح کیږي، بیا چې کله مدعي

یعني قرضخواه د سلو دینارو صفت بیان کړی، نو د صفت دا بیان د اصل دعوی سره لاحق کیږي، یعني داسې کیږي ګواکې هغه د دعوی کولو په وخت کې د مال (سل دینارو) صفت هم بیان کړی وو،

او کله چې د دعوی کولو په وخت کې د مال صفت هم بیان کړی سو نو مال یعني مدعي به مجهول پاته نه سو، او کله چې مدعي به مجهول نه سو، نو د مال دعوی صحیح سوه، او کله چې د مال دعوی

صحیح سوه، نو پر کفیل د مکفول بنفسه یعني د مقروض حاضرول هم واجب سو، او کله چې پر

کفیل د مکفول بنفسه حاضرول واجب سو، نو کفاله بالنفس هم صحیح سوه، او کله چې کفاله بالنفس

صحیح سوه، نو کفاله بالمال کوم چې پر کفاله بالنفس مرتب او مبني ده هغه به هم صحیح وي، نو

ځکه دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ دا خبره غلطه ده چې ”که د دعوی کولو په وخت کې مدعي (حامد) د مال

صفت نه وي بیان کړی نو کفاله بالمال او کفاله بالنفس نه صحیح کیږي.“

په قصاص او حدودو كي د كفالت حكم

قَالَ: وَلَا يَجُوزُ الْكَفَالَةُ بِالنَّفْسِ فِي الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ فَرَمَائِي: او دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په
 نه په حدودو او قصاص كي كفاله بالنفس جائز نه. مَعْنَاهُ: لَا يُجِزُّ عَلَيْهَا عِنْدَهُ دَدِي مَطْلَب دادي:
 چي [پر كوم چا د حد يا قصاص دعوى وسي] هغه به پر كفاله نه مجبورول كيږي وَقَالَ: يُجِزُّ فِي
حَدِّ الْقَذْفِ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي په حد قذف كي به مجبورول كيږي لِأَنَّ فِيهِ حَقَّ الْعَبْدِ
حُكْمَ چي په هغه كي د بنده حق دى وَفِي الْقَصَاصِ او په قصاص كي [به هم مجبورول كيږي] لِأَنَّهُ خَالِصٌ
حَقُّ الْعَبْدِ حُكْمَ چي هغه خالص د بنده حق دى بِخِلَافِ الْحُدُودِ الْخَالِصَةِ لِلَّهِ تَعَالَى په خلاف د هغه حدودو
 كوم چي خالص د الله تعالى حق دي وَلِأَنَّ حَنِيفَةَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَا كَفَالَةَ فِي حَدِّ» مِنْ غَيْرِ قَضٍ او دامام
 صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دادى: چي نبي كريم ﷺ له شه تفصيل او تعيين اخځه بغير فرمايلي دي چي: "په
 حد كي كفاله نسته" وَلِأَنَّ مَبْنَى الْكُلِّ عَلَى الدَّرءِ او حُكْمَ چي د ټولو حدودو بناء پر ساقطولو ده فَلَا يَجِبُ
فِيهَا الْإِسْتِثْقَاءُ نو حُكْمَ په حدودو كي به مضبوطي راوستل مضبوطول واجب نه وي بِخِلَافِ سَائِرِ الْحُقُوقِ
 په خلاف د نورو حقوقو لِأَنَّهَا لَا تَنْدَرِي بِالشُّبُهَاتِ حُكْمَ چي هغوى په شبهاتو سره نه ساقطويږي فَيَلِيْقُ
بِهَا الْإِسْتِثْقَاءُ نو حُكْمَ هغوى مضبوطول مناسب دي كَمَا فِي التَّعْزِيرِ لكه څرنگه چي په تعزير كي دي.

اللغات: ﴿فصل﴾ جلا والي، تفصيل، ﴿مبنى﴾ بنياد، ﴿درء﴾ دفتح مصدر دى: ليري كول، دفع
 كول، ساقطول، ﴿استيثاق﴾ داستعمال دباب مصدر دى: مضبوطول، مضبوط گرځول، ﴿سائر﴾ د
 دغه لفظ دوي معناوي دي: ① ټوله، ② باقي، نور (پاته)، ﴿يليق﴾ دضرب مضارع ده: لائق كېدل،
 مناسب كېدل، ﴿تعزير﴾ له حد څخه بغير سزا چي په هغه كي په لږ درو او داسي نورو سره وهل كيږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادى كه يو څوك (مدعي) پر بل سړي د حد يا قصاص دعوى وكړي
 (چي پر تامله ددي جرم حد يا قصاص واجب دى). بيا مدعي له دې سړي څخه د كفيل بنفسه مطالبه وكړي
 (يعني مدعي هغه ته ووايي چي ماته داسي كفيل اډمه وار اركړه! كوم چي ددي ډمه واري واخلي چي هغه به تاد

① القول الراجح: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ، إذ من عادة المصنف أن يوضح القوى عند ذكر الأدلة على الأقوال المختلفة، ليقع

المؤرخ بمسئلة الجواب. وكذا في المتن (ج: ٣، ص: ٢٥٨). [القول الراجح ج: ٢، ص: ٩٢]

② تخریج: أخرجه البيهقي في كتاب القيمان، باب ما جاء في الكفالة، حديث رقم: ١١٤١٧.

قاضي مجلس ته حاضروي). لېکن هغه سړی (مدعی علیه) له کفیل ورکولو څخه انکار وکړي. نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نیز مدعی هغه سړي پر کفیل ورکولو نه سبي مجبوره کولای برابر ده حد که دهر جرم حد وي. د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ مسلک دادی چي په "حد قذف" او "قصاص" کي مدعی هغه (مدعی علیه) پر کفیل ورکولو مجبوره کولای سي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي "حد قذف" د بنده حق دی. او مقذوف یعنی پر چا چي تهمت لگول سوی وي هغه دې ته محتاج دی چي له خپل ځان څخه د تهمت ليري کولول لپاره قاذف (تهمت لگونکی) د قاضي مجلس ته حاضر کړي. لېکن کله داسي کيږي چي قاذف ډېر مکرجن او چالاکه وي. او د قاضي مجلس ته په حاضرېدلو کي ټال متول کوي او په ډول ډول خیلو د قاضي مخته له ورتللو څخه ځان خلاصوي. نو ځکه د دې لپاره کفیل او ضامن ته ضرورت وي چي په جبر او زور سره هغه د قاضي مجلس ته راولي. نو د همدغه ضرورت پر بناء موږ (صاحبینو) قاذف پر کفیل ډر کولو مجبوره کول جائز گرځولي دي (یعني د همدې ضرورت په وجه موږ وایو چي د "حد قذف" په مسئله ځي قاذف پر کفیل ورکولو مجبوره کول جائز دي).

همدارنگه د قصاص په مسئله کي هم موږ قاتل پر کفیل ورکولو مجبوره کول جائز گرځولي دي؛ ځکه چي په قصاص کي د بنده حق دومره غالب دی چي ځواکي هغه خالص د بنده حق دی. همدا وجه ده چي د مقتول وارثانو ته دا حق سته چي قصاص معاف کړي یا دیت واخلي، معلومه سوه چي قصاص د بنده حق دی. او د حقوق العباد ثابتولو او اداء کولو لپاره مدعی علیه (من علیه الحق) د کفیل بالنفس پر ورکولو مجبورول کېدای سي. نو په دې وجه موږ په قصاص کي هم قاتل پر کفیل ورکولو مجبوره کول جائز گرځولي دي. د دې په خلاف هغه حدود کوم چي خالص د الله تعالی حق دي او په هغوی کي د بندگانو هیڅ حق نسته لکه "حد زنا" او "حد شرب"، نو په هغوی کي مجرم (من علیه الحد) د کفیل بالنفس پر ورکولو نه سي مجبورول کېدای؛ ځکه چي دا حدود هغه وخت نافذېږي کله چي پوره شهادت (گواهي) پېش کړی سي، او تر شهادت پېش کېدلو وروسته په خپله د قاضي عسکر او پولیس مجرم راولي او کفیل ته هیڅ ضرورت نه پيدا کيږي. نو ځکه په دې حدود کي مجرم پر کفیل ورکولو نه سي مجبورول کېدای.

د امام صاحب دلیل: د نبی کریم ﷺ دا فرمان دی: "لَا كَفَالََةَ فِي حَدٍّ" یعني په یوه حد کي هم کفال (کفیل کېدل) نسته. په دې حدیث سره امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په دې توگه دلیل نیسي چي په دې کي مطلقاً د حد له کفالې څخه منع سوې ده. او د هیڅ یوه حد تفصیل او تعیین نه دی سوی. لهندا هر ډول

حد به په هغه کي شامل وي او په هيڅ يوه حد کي به هم کفاله نه کيږي. برابره ده هغه خالص د الله وي. يا خالص د بنده وي، يا د دواړو په مينځ کي مشترک وي.

دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ دويم دليل دادی چي د ټولو حدونو بناء پر ساقطولو ده، يعني ټوله حدود په شېهي سره ساقطیږي، نو تاسو خپله وواياست چي د کومو شيانو بنياد پر اسقاط وي او په هغوی کي په خپله هيڅ ثبات او مضبوطي نه وي، نو هغه د کفيل په ذريعه څنگه مضبوط کېدای سي او څنگه به هغوی کي د کفالي په ذريعه مضبوطول واجب وي؟ معلومه سوه چي په حدونو کي د کفالي په ذريعه مضبوطي پيدا کول واجب او ضروري نه دي. نو ځکه موږ علی الإطلاق له په هيڅ يوه حد کي هم کي د کفيل په هکله جبر کول جائز نه دي گرځولي (يعني په دې وجه موږ په ټولو حدونو کي د جائز نه دي گرځولي چي مدعی علیه د کفيل پر ورکولو مجبوره کړی سي). ها! د دې په خلاف هغه حقوق چي د هغوی بنياد پر اسقاط نه وي او په شېهي سره نه ساقطیږي. په هغوی کي موږ هم مدعی علیه د کفيل ورکولو په هکله مجبوره کول جائز گرځولي دي. لکه څرنګه چي په تعزيراتو کي د احکام دی چي هغه فقط د بنده حق دی، نو ځکه په هغه کي مدعی علیه (مجرم) د کفيل پر ورکولو مجبوره کول جائز دي.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

وَلَوْ سَبَّحْتَ نَفْسَهُ بِهِ أَوْ كَهْ مدعی علیه په خپله خوښه کفيل ورکړي يَصِحُّ بِالْإِجْمَاعِ نو دا بالاتفاق صحيح دي لِأَنَّهُ أَمَّا تَرْتِيبُ مُوجِبِهِ عَلَيْهِ ځکه چي د کفالت موجب پر عقد کفاله مرثب کول ممکن دي لِأَنَّ تَسْلِيمَ النَّفْسِ فِيهَا وَاجِبٌ ځکه چي په دې حدونو کي اېر مدعی علیه انفس ورسپارل واجب دي فَيُطَالَبُ بِهِ الْكَفِيلُ نو آخرنګه چي ادهغه مطالبه به له کفيل څخه هم کېدای سي فَيَتَحَقَّقُ الْقَضُ نو ځکه د ضمو لاسره يو ځای کولو معنی به ثابته سي.

اللغات: ﴿سبحت﴾ د فتح د باب ماضي ده: سخاوت کول، ورکول، د يو چا سره د هغه پر غوښتنه موافقت کول (مباح منير). د نَفْسِ معنی ده: زړه، نو د "سبحت نفسه به" خپله معنی ده: که د مدعی علیه زړه د کفيل پر ورکولو موافقت وکړي (يعني هغه په خپله رضا کفيل ورکړي). ﴿موجب﴾ د افعال د باب مفعول دی: تسيجه، تقاضا، مقتضا. ﴿طرح﴾ د نصر د باب مصدر دی: يوشی د بل شي سره يو ځای کول، ضمول، جمع کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی په کومو حدونو کي چي د کفيل ورکولو په هکله د مدعی علیه مجبوره کول او نه مجبوره کول دامام صاحب او صاحبينو رَحْمَهُمُ اللهُ په مينځ کي مختلف فيہ دي

(يعني "حد قذف" او قصاص)، كه په هغوی کي مدعی علیه په خپله رضا سره (مدعي ته) کفيل بالنفس ورکړي. نو دا کفاله دامام صاحب او صاحبينو رَحْمَهُمُ اللهُ ټولو په نېز جائز او صحيح ده. دليل يې دا دی چي په دې صورت کي د کفاله موجب پر عقد کفاله مَرْتَب کول ممکن دي (دلته د کفاله موجب دا دی: مدعی علیه د قاضي و مجلس ته حاضرول). نو د کفاله موجب پر عقد کفاله مَرْتَب کول په دې توگه ممکن دي چي په دې حدودو (حد قذف او قصاص) کي پر مدعی علیه خپل ځان د قاضي مجلس ته حاضرول واجب دي. نو کله چي په خپله پر مدعی علیه (مجرم) حاضر بدل واجب دي نو له کفيل څخه به هم د هغه د حاضرولو مطالبه کېدای سي. او کله چي له کفيل څخه د مدعی علیه د حاضرولو مطالبه کېدای سي او په خپله له مدعی علیه څخه هم دخپل ځان د حاضرولو مطالبه کېدای سي، نو د کفالي معنی "زَمُّ الذِّمَّةِ إِلَى الذِّمَّةِ فِي الْمَطَالَبَةِ" ثابته سوه، او کله چي د کفالي معنی ثابته سوه، نو دا کفاله به جائز هم وي.

(د اثمار الهدایه مصنف رَحْمَهُمُ اللهُ په لنډه توگه دليل داسي ذکر کړی دی چي د کفالي معنی ده: په مطالبه کي يوه ښه د بلي ذمې سره ضمول [يو ځای کول]، او په حد قذف او قصاص کي په خپله پر مدعی علیه هم خپل ځان حاضرول ضروري دي. نو ځکه له کفيل څخه هم د هغه د حاضرولو مطالبه کېدای سي. نو په دې توگه د کفالي معنی (ضمول) موجوده سوه [يعني په مطالبه کي د مدعی علیه ذمه او د کفيل ذمه سره يو ځای سوه].

ښکاره دي وي چي هغه حدود کوم چي خالص د الله حق دي لکه "حد زنا" او "حد شرب"، په هغوی کي که څه هم مدعی علیه په خپله رضا سره کفيل ورکړي، نو هم کفاله جائز نه ده.

مدعی علیه به کله به حد کي قيدول کېږي؟

قَالَ: وَلَا يُحْسُنُ فِيهَا فَرَمَائِي: او مدعی علیه به په حدودو کي نه بندي کول کېږي حَتَّى يَشْهَدَ شَاهِدَانِ مُسْتَوَرَانِ أَوْ شَاهِدٌ عَدْلٌ يَعْرِفُهُ الْقَاضِيُ تر دې چي دوه مستور الحال گواهان گواهي ورکړي، يا يو داسي عادل گواه گواهي [ورکړي] چي قاضي هغه پېژني لِأَنَّ أَلَا يَسَّرُ لِلشُّهْمَةِ هُنَا ځکه چي دلته [په حدودو کي] بندي کول د تهمت په وجه وي وَالشُّهْمَةُ تَثْبُتُ بِأَحَدِ شَطْرَيْ الشَّهَادَةِ او تهمت د گواهي په دوو حصو کي په يوه حصه سره ثابتېږي إِمَّا الْعَدَدُ أَوِ الْعَدَالَةُ يا په عدد سره، يا په عدالت سره بِخِلَافِ الْحَبْسِ فِي بَابِ الْأَمْوَالِ په خلاف د هغه بندي کولو کوم چي د مالونو په مقدمه او دوسيه کي وي لِأَنَّهُ أَقْضَى عُقُوبَةً فِيهِ ځکه چي دا [حبس] په مالونو کي آخري سزا ده فَلَا يَثْبُتُ إِلَّا

بِخُجَّةٍ كَامِلَةٍ نُو حَكَمَ هُفَ بِهِ لَه حُجَّتْ كَامِلَه | شَهَادَتِ كَامِلَه | شَخَه بَغِيرَ نَه ثَابِتِيرِي وَذَكَرْنِي أَدَبِ الْقَاضِي: أَنْ عَلَى قَوْلِهِمَا لَا يُخْبَسُ فِي الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ بِشَهَادَةِ الْوَاحِدِ أَوْ [دَمْسُوط] پَه "كِتَابِ ادَبِ الْقَاضِي" كِي ذَكَرَ سَوِي دِي: چي د صَاحِبِينَو رَجَحْتُمَا اللهُ د قَوْلِ مُطَابِقِ بِهِ پَه حَدُونَو أَوْ قَصَاصِ كِي د يَوْه عَادِلِ سَرِي پَه گَوَاهِي سَرَه هَم مَدْعَى عَلَيْهِ نَه بَنَدِي كُولِ كِيَرِي لِحُصُولِ الْإِسْتِثْقَاءِ بِالْكَفَالَةِ حَكَمَ چي اَصْحَابِينَو پَه نَزَامِ مَضْبُوطِي پَه كَفَالَه سَرَه حَاصِلِيرِي.

اللغات: ﴿فِيهَا﴾ پَه دِي كِي د "هَا" ضَمِيرِ حَدُودِ تَه رَاجِعِ دِي، أَوْ پَه حِينَو نَسْخُو كِي "فِيهَا" ذَكَرَ سَوِي دِي، پَه دِي صُورَتِ كِي د "هَآ" ضَمِيرِ حَدِّ قَذْفِ أَوْ قَصَاصِ تَه رَاجِعِ دِي، ﴿لَا يَحْبَسُ﴾ د ضَرْبِ دَبَابِ نَفِي صِيغَه دَه: بَنَدِي كُولِ، قِيْذُولِ، حَبْسِ (بَنَدِي كُولِ) پَر دَوَه قِسْمَه دِي: ①... يُو دَا چي د قَاضِي تَرِ فَيَصْلِي مَخَكِي د تَحْقِيقَاتَو د پَوِشْتَنِي أَوْ د تَهْمَتِ ثَابِتُولُو لِپَارَه مَجْرَمِ يُو خَو وَخْتِ بَنَدِيخَانِي تَه وَآچُولِ سِي، يَعْنِي د دِي لِپَارَه چي د مَجْرَمِ پَه بَارَه كِي پُورَه تَحْقِيقِ أَوْ پَلْتَنَه وَسِي چي آيَا هُفَ جَرَمِ كَرِي دِي، كَه نَه؟ أَوْ تَهْمَتِ پَه پُورَه تَوَكَّه ثَابِتِ سِي. دِي تَه د تَهْمَتِ پَر بَنِيَادِ بَنَدِي كُولِ وَآيِي. پَه حَدُودِو كِي لَه "حَبْسِ" شَخَه هَمْدَا بَنَدِي كُولِ مَرَادِ دِي. ②... دَوِيمِ دَا چي د قَاضِي لَه فَيَصْلَه كُولُو شَخَه وَرَوِستَه مَجْرَمِ دَسْزَا لِپَارَه بَنَدِيخَانِي تَه وَآچُولِ سِي، دَا دَمَالِ پَه مَعَامِلَه كِي كِيَرِي أَوْ تَرِ كَامِلِ شَهَادَتِ وَرَوِستَه كِيَرِي، ﴿مُسْتَوْر﴾ دَنْصَرِ دَبَابِ مَفْعُولِ دِي: مَخْفِي، پَتِ، غَيْرِ مَعْلُومِ الْحَالِ، ﴿أَقْصَى﴾ دَا نْتَهَائِي دَرَجِي، آخِرِي، ﴿عَقُوبَةُ﴾ سْزَا، ﴿حُجَّةُ﴾ دَلِيلِ، ﴿شَطْرِي﴾ تَشْبِيْهَ د شَطْرٍ دَه: حَصَه، جَزْءُ، ﴿شَطْرِي الشَّهَادَةِ﴾ د شَهَادَتِ يَعْنِي د گَوَاهِي دَوِي حَصِي (دَوَه جَزْءَه) دِي: ① عِدَدِ ② أَوْ عَدَالَتِ، كَه پَه گَوَاهِي كِي دَا دَوَارَه حَصِي پُورَه وَي نُو دَاسِي گَوَاهِي تَه "شَهَادَتِ كَامِلَه" أَوْ "حُجَّتِ كَامِلَه" وَآيِي، ①... د عِدَدِ مُطْلَبِ دَا دِي چي گَوَاهَانِ بَه دَوَه خَلْكَ وَي، يَا يُو سَرِي أَوْ دَوِي بَشْخِي بَه وَي، ②... د عَدَالَتِ مُطْلَبِ دَا دِي چي دَوَارَه بَه عَادِلَانِ وَي. لَهْكَنَ كَه لَه دِي دَوَارُو شَخَه فَقَطْ يَوْه حَصَه وَي، مَثَلًا دَوَه خَلْكَ وَي لَهْكَنَ مُسْتَوْرِ الْحَالَه وَي (يَعْنِي حَالَتِي پَتِ وَي چي عَادِلَانِ دِي كَه فَاسْقَانِ)، يَا عَادِلِ خَو وَي لَهْكَنَ يُو سَرِي وَي، نُو دَا د گَوَاهِي يَوْه حَصَه سَوَه، أَوْ دِي تَه "شَطْرِ الشَّهَادَةِ" أَوْ "شَهَادَتِ نَاقِصَه" وَآيِي.

تَشْرِيح: صُورَتِ د مُسْتَلِي: دَا دِي چي پَه حَدِّ قَذْفِ أَوْ قَصَاصِ كِي بَه قَاضِي هُفَ وَخْتِ (د تَهْمَتِ ثَابِتُولُو لِپَارَه) مَدْعَى عَلَيْهِ بَنَدِي كُوِي، كَلَه چي دَوَه مُسْتَوْرِ الْحَالَه خَلْكَ د هُفَه پَه خِلَافِ گَوَاهِي وَرَكْرِي، يَا يُو دَاسِي عَادِلِ سَرِي گَوَاهِي وَرَكْرِي چي د هُفَه پَه عَادِلِ وَآلِي قَاضِي هَم خَبَرِ وَي، حَاصِلِ دَا

چي د متهم مدعى عليه (مجرم) قيدول په دوو صورتونو كي جائز دي: يا دا چي يو داسي عادل سړى گواهي وركړي چي د هغه په عدالت قاضي واقف وي. يا دوه داسي خلك گواهي وركړي چي د هغو عدالت يا فسق ښكاره نه وي.

دليل دادى چي په دې ډول حدونو كي مدعى عليه د دې تهمت په وجه بندي كول كيږي چي كېداى سي مدعى عليه مفسد او مجرم وي او پر هغه به حد يا قصاص واجب وي، همدا خبره صاحب د كتاب په "لأن الحبس ههنا للتهمة" سره بيان كړې ده. يعنې دلته د تهمت په وجه حبس (بندي كول) كيږي، او تهمت په وجه بندي كول يو ناقصه سزا ده (ځكه چي داسا د يو څو وخت لپاره وي. او تر دې وروسته چي حد او قصاص ثابت سي نو بيا آخري او بشپړ سزا قتل يا قطع اليد يا په درو سره وهل وي). لهذا كله چي د تهمت په وجه بندي كول ناقصه او د معمولي درجې سزا ده، نو ځكه تهمت فقط د "شهادت كامله" په دوو حصو كي په يوه حصه سره ثابتيږي، او د "شهادت كامله" يوه حصه عدد دى، او بله حصه يې عدالت دى، نو ځكه موږ وايو چي كه دوه مستور الحاله گواهان د مدعى عليه په خلاف گواهي وركړي، يا يو عادل سړى گواهي وركړي، نو په دې سره "حبس" ثابتيږي. (د حبس او شهادت پوره تفصيل موږ په لغاتو كي ذكر كړى دى. د تهمت په وجه بندي كول. او د يوه گواه په گواهي سره بندي كول په حديث او اثر سره ثابت دي، حديث دادى: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَبَسَ رَجُلًا بِالثَّهْمَةِ". او اثر دادى چي: ابن مسعود رضي الله عنه يو شراب خور سړى د يوه گواه په گواهي سره بندي كړى. بيا چي كله شراب خور په هوبښ كي راغلى. نو د شراب خورۍ ثابتولو لپاره يې هغه له بنديخاني څخه راوېستى).

بِخلاف الحبس في باب الأموال إلخ: پاته سو د مال په معامله او مسئله كي بندي كول، نو هغه صرف په "شهادت كامله" سره ثابتيږي، د شهادت په يوه حصه (شهادت ناقصه) سره نه ثابتيږي، يعنې د مالي حق په سلسله كي به مجرم د دوو (۲) داسي گواهانو په گواهي سره بندي كول كيږي چي هغه دواړه عادلان وي؛ ځكه چي د مال په معامله كي بندي كول آخري او انتهائي سزا ده (لېكن په حدود او قصاص كي آخري او انتهائي سزا قتل، يا قطع اليد يا په درو سره وهل دي). او دا خبره تسليم سوې ده چي آخري او بشپړ سزا په "حجت كامله" او "شهادت كامله" سره ثابتيږي، نه په "شهادت ناقصه" سره. ځكه په "شهادت ناقصه" سره فقط د معمولي درجې (ناقصه) سزا ثابتيږي، نو د مال په معامله كي "شهادت كامله" ضروري دى.

وذكر في أدب القاضي إلخ: فرمايي چي د مبسوط په "كتاب ادب القاضي" كي ذكر سوي دي چي د صاحبينو رجحاناً ته په نېز په حدود او قصاص كي د يوه عادل سړي په گواهي سره هم حبس نه

ثابتیږي، یعنی که د "شهادت کامله" له دوو حصو څخه یوه حصه موجوده سي. نو بیا به هم مدعی علیه (متهم مجرم) نه بندي کول کیږي؛ ځکه چې د صاحبینو په نېټه په حدودو او قصاص کې کفاله ثابته ده او د دوی په نېټه مدعی علیه د کفیل پر ور کولو مجبورول کېدای سي. نو ځکه د دې کفیل په ذریعه به مضبوطي حاصله سي، او کله چې د کفیل په ذریعه مضبوطي حاصله سوه، نو اوس د مدعی علیه بندي کولو ته هیڅ ضرورت نسته. او څرنگه چې د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پهِ نېټه په حدودو او قصاص کې مدعی علیه د کفیل پر ور کولو نه سي مجبورول کېدای، نو ځکه دهغه په نېټه به د مقدسې د مضبوطولو لپاره مدعی علیه بندي کول کیږي (یعني د دې لپاره چې د مدعی علیه د جرم تهمت ثابت کړي سي او دهغه دوسیه او مقلمه مضبوطه کړل سي).

د خراج په اداء کولو کې رهن او کفالت جائز دي

قَالَ وَالرَّهْنُ وَالْكَفَالَةُ جَائِزَانِ فِي الْخَرَاجِ فَرْمَايي: چې په خراج کې رهن او کفاله دواړه جائز دي لِأَنَّ دَيْنَ مُطَالَبٍ بِهِ مُمَكِّنُ الْإِسْتِيفَاءِ ځکه چې خراج یو داسې قرض دی چې دهغه مطالبه کیږي او ادا دهغه اخیستل ممکن دي فَمِنْ كُنْ تَرْتَبُ مُوجِبُ الْعَقْدِ عَلَيْهِ فَيُهَا لِهَذَا په رهن او کفاله دواړو کې د عقد موجب پر خراج مرتب کول ممکن دي.

اللفات: ﴿خراج﴾ کوم کافران چې په دارالاسلام کې اوسېږي یعني ذمیان، دهغو پر ځمکو او کښتونو چې اسلامي حکومت کوم تېکس او محصول اخلي، هغه ته "خراج" وایي، ﴿دین﴾ قرض، قرضه، ﴿مطالب﴾ د مفاعلي د باب مفعول دی: مطالبه کړی سوی (یعني د کوم شي مطالبه چې کیږي)، ﴿استيفاء﴾ د استفعال د باب مصدر دی: (خپل حق) په پوره توګه اخیستل، ترلاسه کول. **يادونه:** په دې عبارت کې د "مطالب به" تعلق د کفاله سره دی، او د "ممكن الاستيفاء" تعلق د رهن سره دی (لهذا په دې عبارت کې لف ونشر غیر مرتب دی).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که پر یو ذمي کافر خراج واجب وي، او هغه د خراج په عوض کې (اسلامي حکومت ته) یو شی په رهن کې کښیږدي، یا دهغه له طرفه یو څوک کفیل سي، نو دغه دواړه صورتونه جائز او صحیح دي.

دلیل: په خراج کې کفاله ځکه جائز ده چې د کفالي معنی ده: "ضم الذمة إلى الذمة في المطالبة" (یعني د قرض په مطالبه کې یوه ذمه د بلې ذمې سره یو ځای کول)، او خراج هم داسې قرض دی چې د

بندگانو (اسلامي حكومت) له طرفه دهغه مطالبه كيږي. او په داسي قرض كي كفاله جائز ده چي د بندگانو له طرفه دهغه مطالبه كيږي، نو ځكه په خراج كي به هم كفاله جائز وي.

او رهن ځكه جائز دی چي رهن د قرض اخيستلو وثيقه او سند دی (يعني رهن د قرض مضبوطېدلو ذريعه ده. هغه په دې توگه چي كه مقروض و قرض وركونكي ته يوشی په رهن كي كښيږدي. نو په دې صورت كي مقروض خامخا قرض اداء كوي او په قرض كي هيڅ درغلي نه كوي. ددې لپاره چي له قرض وركونكي څخه خپل شی بيرته واخلي. لنډه دا چي د رهن په ذريعه له مقروض څخه قرض اخيستل ممكن دي). او خراج هم قرض دی او د رهن په ذريعه هغه (له ذمي څخه) اخيستل ممكن دي. لهذا څرنگه چي په نورو قرضونو كي رهن جائز او صحيح دی، همداسي به په خراج كي هم رهن جائز وي.

صاحب د هدايي رَجَه الله دا خبره مختصر داسي بيان كړې ده چي خراج يو داسي قرض دی چي د بندگانو له طرفه دهغه مطالبه كيږي، او په رهن سره هم د قرض اخيستل ممكن دي، نو ځكه په كفاله او رهن كي د عقد كفاله او عقد رهن موجب پر خراج مَرْتَب كول ممكن دي، او كله چي د دوی موجب پر خراج مَرْتَب كول ممكن دي، نو ځكه به په خراج كي كفاله او رهن دواړه جائز وي.

له يوه څخه زيات كفيلان جوړول (حكم)

قَالَ: وَمَنْ أَخَذَ مِنْ رَجُلٍ كَفِيلًا بِنَفْسِهِ ثُمَّ ذَهَبَ فَأَخَذَ مِنْهُ كَفِيلًا آخَرَ فَرَمَائِي: او كه څوك له يو سړي څخه كفيل بالنفس واخلي، بيا ولاړ سي او له هغه څخه بل كفيل واخلي فَهْمَا كَفِيلَانِ نو هغوی دواړه دوه كفيله دي [يعني دواړه كفيلان كړخي] لِأَنَّ مُوجِبَهُ التَّزَامُ الْبُطْأَبَةِ ځكه چي د عقد كفاله موجب "مطالبه لازمول" دي وَهِيَ مُتَعَدِّدَةٌ او مطالبه له يوه څخه زياتي دي وَالْمَقْصُودُ التَّوَثُّقُ او [د عقد كفاله] مقصود مضبوطي حاصلول دي وَبِالْثَّانِيَةِ يَزْدَادُ التَّوَثُّقُ او په دويمه كفاله سره مضبوطي نوره زياتيږي فَلَا يَتَنَافِيَانِ نو ځكه به دواړه [كفالي] يو د بل منافي نه وي.

اللفات: ﴿التزام﴾ دافتعال دباب مصدر دی: پر خپل ځان لازمول، پر خپله ذمه لازمول. (په خپله غاړه اخيستل). ﴿موجب﴾ دافعال دباب مفعول دی: نتيجه، مقتضا، ﴿متعدد﴾ شمېر والا، له يوه څخه زيات، ډېر، ﴿توثق﴾ دتفعل دباب مصدر دی: مضبوطېدل، قوي کېدل. وثيقه اخيستل، (مضبوطيا حاصلول). (مصباح اللغات)

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی كه په يو معامله كي د يو سړي له طرفه دوه يادري خلک كفيلان جوړ سي. نو دا صحيح او جائز دي. برابره ده هغوی پر يوه ځای كفيلان جوړ سي. يا يو تربل

وروسته، مثلاً د خالد پر زید قرض باندې وي، او خالد له زید څخه یو سړی کفیل واخلي (چې هغه دې کفالت وکړي چې زه مقروض ازیږد | حاضر ووم) او بیا په هغه وخت کې یا تر هغه وروسته خالد له زید څخه بل سړی کفیل واخلي، نو دا جائز دي، او په هغه دواړه کفیلانو کې هر یو د مکفول بنفسه (زید) د حاضرولو کفیل دی، تر دې که چیرې یو کفیل مکفول بنفسه حاضر کړي نو هغه بري کېږي. لېکن دویم کفیل نه بري کېږي؛ دلیل دادی چې د عقد کفاله موجب "پر خپل ځان مطالبه لازمول" دي، او مطالبې له یوه څخه زیاتې دي. مثلاً له کفیل څخه د مکفول بنفسه د حاضرولو مطالبه کېږي او له مکفول بنفسه څخه په خپله د حاضرېدلو مطالبه کېږي، او د عقد کفاله مقصد "مضبوطي حاصلول" دي (یعنې د کفیل جوړولو مقصد دادی چې مثلاً له مقروض څخه د قرض اخیستل یقیني او مضبوط سي او په دې هکله مقروض څه درغلي نه وکړي). او ښکاره خبره ده چې په دویم کفاله (دویم کفیل) سره دا مضبوطي نوره زیاتېږي او کمیږي نه. لهذا کله چې دویمه کفاله په مضبوطي کې نوره اضافه راولي، نو په دواړو کفالو کې به هیڅ منافات نه وي، او کله چې په دواړو کفالو کې منافات نسته، نو دواړه به جائز هم وي.

د کفاله بالمال بیان

وَأَمَّا الْكِفَالَةُ بِالْمَالِ فَجَائِزَةٌ أَوْ كَوْمٌ چي کفاله بالمال ده نو هغه جائز ده مَعْلُومًا كَانَ الْمَكْفُولُ بِهِ أَوْ مَجْهُولًا برابره ده مکفول به معلوم وي او که مجهول وي إِذَا كَانَ دَيْنًا مَبْحِيحًا په دې شرط چې دین صحیح وي مِثْلَ أَنْ يَقُولَ: تَكْفَلْتُ عَنْهُ بِأَلْفٍ مثلاً کفیل [داسي] ووايي چې: زه د هغه له طرفه د زرو کفیل یم أَوْ بِمَالِكَ عَلَيْهِ یا د هغه څه مال [کفیل یم] کوم چې ستا پر هغه باندې دي أَوْ بِمَا يُدْرِكُ لِي هَذَا الْبَيْعِ یا د هغه څه [کفیل یم] کوم چې تاته دې په بیع کې لاحق سي یعنې پر تالازم سي إِنْ مَبْنَى الْكِفَالَةُ عَلَى التَّوَسُّعِ ځکه چې د کفالي بنیاد پر توسع دی فَيُتَحَتَّلُ فِيهَا الْجِهَالَةُ نو ځکه په هغه کې جهالت برداشت کېږي [زغمل کېږي] وَعَلَى الْكِفَالَةِ بِالذَّرِكِ إِجْمَاعٌ او پر "کفاله بالذرك" اجماع ده وَكَفَى بِهِ حُجَّةٌ او د اجماع حجت کېدل کافي دي إيا: د حجت او دلیل لپاره اجماع کافي ده وَصَارَ كَمَا إِذَا كَفَلَ لِشَجَّةٍ او دا داسي ښو لکه یو څوک چې د سر د زخم کفالت وکړي صَحَّتِ الْكِفَالَةُ نو کفاله صحیح ده وَإِنْ اخْتَلَّتِ السَّرَايَةُ وَالْاِقْتِصَارُ که څه هم د سر زخم د سرایت کولو او د درېدلو دواړو احتمال لري یعنې که څه هم د سر په زخم کې دا احتمال سته چې هغه نور خراب او ژور سي او د هغه په وجه زخمي مړ سي. یا هغه پر خپل ځای ودرېږي او زخمي جوړ سي وَشَرَطَ أَنْ يَكُونَ دَيْنًا صَحِيحًا او امام

قدوري رَجَهْ الله دا شرط لگولی دی چي دين به "دين صحيح" وي | په دې سره دهغه مراد څه دی؟
وَمُرَادُهُ أَنْ لَا يَكُونَ بِدَلِّ الْكِتَابَةِ | په دې سره | دهغه مراد دا دی چي بدل کتابت به نه وي وَسَيَأْتِيكَ فِي
مَوْضِعِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او د دې بيان به انشاء الله پر خپل ځای ستا مخته راسي.

اللغات: ﴿مَكْفُول بِهِ﴾: د کوم شي چي کفالت وسي، يعني هغه مال چي کفيل دهغه داء کولو
ډمه واري واخلي، او د کوم کس ډمه واري چي کفيل واخلي، هغه ته عموماً مکفول بنفسه وايي.
﴿يُدْرِكُ﴾: د افعال د باب مضارع ده: لاحق کېدل، متصل کېدل (ورسره يو ځای کېدل)، مراد ځني
لازمېدل دي، ﴿تَوْسَعُ﴾: د تفعّل مصدر دی: پراختيا، پراخوالی، وسعت، گنجايش، ﴿الدَّرَكُ﴾ او
الدَّرَك: لاحق کېدل، متصل کېدل (مباح اللغات). ﴿كِفَالَةٌ بِالذَّرَكِ﴾: دې ته وايي چي کفيل مشتري ته
داسي ووايي: ته له فلانکي څخه داسي رانيسه! که چيري يوبل څوک د دې شي (مبيع) مستحق
وخيږي (يعني بل څوک دعوی وکړي چي دازماشۍ دی)، نوزه ستاد ثمن کفيل او ډمه واري یم. په لنډه توگه
دا چي کفاله بالدرک "کفالة بما يُدْرِكُ" ته وايي، ﴿حُجَّةٌ﴾ دليل، ﴿شُحَّةٌ﴾ د سر زخم، ﴿سَرَايَةٌ﴾ د
ضرب د باب مصدر دی: د زخم د اثر دوام کېدل او په بدن کي غوړېدل (خپرېدل، توتل)، ﴿اِقْتِصَارٌ﴾ د
افتعال د باب مصدر دی: اکتفاء کول، درېدل. (أحسن أهداية)

تشریح: د "کتاب الکفاله" په شروع کي مصنف رَجَهْ الله وويل: "الْكَفَالَةُ ضَرْبَانِ" چي کفاله پر
دوه قسمه ده: ① کفاله بالنفس، ② کفاله بالمال. کفاله بالنفس خو د خپل ټولو احکامو سره ستاسو
مخته ذکر سوه، اوس له دې ځايه کفاله بالمال بيانوي، فرمايي چي کفاله بالمال جائز ده، برابره ده
مکفول به د مقدار په اعتبار سره معلوم وي او که مجهول وي، لېکن د کفاله بالمال د صحيح والي لپاره د
دين صحيح والي شرط دی (چي دين به دين صحيح وي، يعني دين به "بدل کتابت" نه وي).

له "مِثْلُ أَنْ يَقُولَ... إلخ" څخه صاحب د کتاب د معلوم المقدار او مجهول المقدار مکفول به
مثالونه بيان کړي دي، نو فرمايي که کفيل مثلاً داسي ووايي "تَكْفَلْتُ عَنْ فُلَانٍ بِأَلْفٍ" (زه د
فلانکي له طرفه د زرو درهمو کفيل یم). نو دا د معلوم المقدار مکفول به مثال دی، ځکه چي دلته د
مکفول به مقدار يعني "الألف" معلوم دی.

او که کفيل مکفل له ته داسي ووايي "تَكْفَلْتُ عَنْ فُلَانٍ بِمَا لَكَ عَلَيْهِ" (زه د فلانکي له طرفه د
هغه مال کفيل یم کوم چي ستا پر هغه باندي دی) يا کفيل داسي ووايي "تَكْفَلْتُ عَنْ فُلَانٍ بِمَا يُدْرِكُهُ"

في هَذَا الْبَيْعِ“ (زه د فلانكي له طرفه دهغه مال كښل یم كوم چي په دې بيع كي هغه ته لاحق سي اېز هغه لازم سي) يا مثلاً كښل مشتري ته داسي ووايي “تَكْفَلْتُ عَنْ فُلَانٍ بِمَا يُدْرِكُكَ فِي هَذَا الْبَيْعِ“ ددې جملې دوي ترجمې سوي دي، يوه ترجمه دا چي (ته له فلانكي سړي څخه داسي رانيسه! او په دې بيع كي چي كوم ثمن تا ته لاحق سي اېز تا لازم سي) دهغه كښل او ذمه وارزه یم، بله ترجمه يې داده چي (ته له فلانكي څخه شي رانيسه! او په دې بيع كي چي كوم عارض دغه شي (مبيع) ته لاحق سي) مثلاً داسي دبل چا مستحق وخيري ا نو د فلانكي له طرفه زه دهغه ذمه وار یم، نو دغه ټوله مثالونه د مجهول المقدار مكحول به دي، ځكه چي په دغو مثالو كي د مكحول به مقدار مجهول او نا معلوم دی (يعني صرف مال ذكر سوي دی، مقدار يې نه دی بيان سوي).

لنډه دا چي كله دين صحيح وي، نو په هر صورت كي دهغه كفاله بالمال صحيح ده، برابره ده مكحول به معلوم او كه مجهول وي.

لېكن امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي كه مكحول به مجهول وي نو كفاله نه صحيح كيږي.
د امام شافعي دليل: قياس دی. هغه مكحول به پر ثمن قياس كړی دی، يعني څرنګه چي د ثمن د مجهول والي په صورت كي بيع نه صحيح كيږي، همداسي به د مكحول به د مجهول والي په صورت كي كفاله نه صحيح كيږي.

زموږ دليل: زموږ نقلي دليل كوم چي د “بنايه” مصنف رَحْمَةُ اللهِ ذكر كړی دی، د آيت دی: ﴿وَلَمَّا جَاءَ بِهِ حُمْلٌ بَعِيرٌ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ﴾ اسورة يوسف: (٧٢) (يوسف عليه السلام وويل چي: زه ددې خبري كښل او ذمه وار یم چي كوم څوك هغه ورك سوي لوښی ما ته راوړي، نو دهغه لپاره داوښ بار دی) يعني زه هغه ته داوښ يو بار غله وركوم. په دې آيت كي ”حُمْلٌ بَعِيرٌ“ (داوښ يو بار) مكحول به دی لېكن دهغه مقدار مجهول دی؛ ځكه چي داوښ د مختلف كېدلو په وجه دهغه بار بدليږي، يعني كه اوښ كمزروي وي نو پر هغه كم بار ايښوول كيږي، او كه اوښ طاقتور وي نو پر هغه زيات بار ايښوول كيږي، نو معلومه سوه چي دلته مكحول به مجهول دی، لېكن بيا هم حضرت يوسف عليه السلام دهغه كفالت قبول كړی دی، نو دا پر دې خبره ښكاره دليل دی چي د مكحول به د مجهول والي په صورت كي كفاله بالمال جائز ده. (بنايه ج: ٧، ص: ٥٥٨)

لأن معنى الكفالة إلخ: دویم دليل كوم چي صاحب د هدايي بيان كړی دی، دا دی چي د كفاله بنياد پر توسع (وسعت) دی، ځكه چي كفاله ابتداءً تبرع او احسان وي (يعني محض احسان په توګه كښل دبل

چا د مال ذمه واري اخلي). او د احسان او تبرع دروازه هميشه خلاصه وي. او د کوم شي بنياد چي پر توسع وي هغه لږ غوندي جهالت برداشت کوي (يعني که په هغه کي معمولي جهالت راسي نو پروانه لري). او د مکفول به جهالت هم لږ او معمولي وي. فاحش نه وي؛ ځکه په اشاره، کنايه او قرينه سره هغه معلومېدای سي. نو ځکه کفاله به هم د مکفول به معمولي جهالت برداشت کوي.

وعلى الكفالة الخ: څلورم دليل دادى چي "كفالة بالدرك" د ټولو امامانو په نهز جائز ده. حال دا چي په "كفالة بالدرك" کي تر ټولو زيات جهالت وي. ځکه کله چي کفيل مشتري ته داسي ووايي: "که چيري يو څوک د مبيع مستحق وخيري (يعني بل څوک داستحقاق دعوى وکړي) نو ستا د ثمن ضامن زه يم". نو په دې کي اولاً خو ضامن مجهول دى. ځکه که مبيع مستحق وخيري نو کفيل ضامن کيږي. کښې نه ضامن کيږي. او ثانياً دا معلومه نه ده: چي ټوټه به مبيع مستحق وخيري. که دهغه يوه حصه. لنډه دا چي د مکفول به د مجهول والي باوجود د "كفالة بالدرك" پر جواز د ټولو ائمه وو اجماع سوې ده. او اجماع يو شرعي حجت دى. لهذا کله چي "كفالة بالدرك" جائز ده چي په هغې کي تر ټولو زيات جهالت دى. نو کفاله بالمال خو به په درجه اولې جائز وي. او دې مثال دادى لکه خالد چي خطاء په پېره زید پر سر ووهي او د زید په سر کي زخم جوړ کړي. نو اوس په دې کي دوه احتماله سته (۱) يو احتمال دادى چي د زخم په وجه به زید مړ سي او پر زخمي کونکي (خالد) به د نفس ديت واجب سي (۲) او دويم احتمال دادى چي په علاج او درملنه سره به زخم جوړ سي او پر زخمي کونکي به فقط د زخم تاوان (ارش) واجب سي. مطلب دا چي د زخم په وجه کوم مال واجبيږي هغه مجهول دى. اوس که يو څوک مثلاً حامد د زخمي کونکي (خالد) له طرفه د زید لپاره دهغه مال کفيل سي (مثلاً زید ته داسي ووايي: د دې زخم په وجه چي کوم مال او تاوان پر خالد واجب سي دهغه کفيل زه يم). نو دا کفاله صحيح او جائز ده. او گورئ! دلته مکفول به مجهول دى؛ ځکه هغه د نفس ديت هم کېدای سي. او د زخم تاوان هم کېدای سي. مگر د دې باوجود کفاله جائز ده. لهذا کله چي د فاحش (زيات) جهالت په صورتونو کي کفاله جائز ده. نو د معمولي جهالت په صورت کي به هم کفاله جائز وي.

وشمط أن الخ: فرمايي: د کفاله بالمال د جواز لپاره چي امام قدوري رَجَّه الله کوم د دين صحيح والي شرط لگولی دى (چي دين به صحيح وي). دا په حقيقت کي قيد احترازي دى. او په دې سره د امام قدوري رحمه الله مراد دادى چي هغه به په کامله توگه (على وجه الكمال) دين وي او "بدل کتابت" به نه وي. ځکه چي کامل او پوره دين هغه دى چي (له مقروض څخه) دهغه د اداء کولو مطالبه کيږي اوله

اداء كولو يا د قرض ور كونكي له معاف كولو شخصه بغير هغه نه ساقطيري. لېكن بدل كتابت داسي دين دى: خكه كه چيري مكاتب د هغه له اداء كولو شخصه عاجزي ښكاره كړي. نو دين ساقطيري. يعني په دې صورت كي د بدل كتابت دين له اداء كولو او د مولى له بري كولو (معاف كولو) شخصه بغير ساقطيري. نو خكه بدل كتابت د صحيح او كامل دين له تعريف شخصه خارج دى. د دې پوره تفصيل به انشاء الله په "كتاب المكاتب" كي بيان سي.

په كفاله بالمال كي د مكفول له د اختيار بيان

قَالَ وَالْمَكْفُولُ لَهُ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ طَالِبُ الَّذِي عَلَيْهِ الْاَصْلُ وَإِنْ شَاءَ طَالِبُ كَفِيلِهِ فرمايي: او مكفول له ته اختيار دى. كه خوښه يې وي نو له هغه كس شخصه دي مطالبه وكړي چي پر هغه اصل قرض [باندې] وي. او كه خوښه يې وي نو د هغه له كفيل شخصه دي مطالبه وكړي لَأَنَّ الْكَفَالََةَ ضَمُّ الذِّمَّةِ إِلَى الذِّمَّةِ فِي الْمَطَالِبَةِ خكه كفاله [دې ته وايي چي] په مطالبه كي يوه ذمه دبلي ذمې سره يو ځاى كول وَذَلِكَ يَقْتَضِي قِيَامَ الْأَوَّلِ بِالْبَرَاءَةِ عَنْهُ او دا [معنى] د اول اصيل د ذمې د موجود پاتېدلو تقاضا كوي. نه له هغه شخصه د بري كېدلو إِلَّا إِذَا شُرْطُ فِيهِ الْبَرَاءَةُ مگر دا چي كله په كفاله كي د براءت ابري كېدلو شرط لگول سوى وي فَحِينَئِذٍ تَنْعَقِدُ حَوَالَةُ اِعْتِبَارِ الْبُغْيَى نو په دې وخت كي د معنى په اعتبار كولو سره هغه حواله منعقد كېږي ايمني په دې وخت كي كفاله "حواله" گرځي كَمَا أَنَّ الْحَوَالَةَ بِشَرْطٍ "أَنْ لَا يَبْرَأَ بِهَا الْمُحِيلُ" تَكُونُ كَقَالَةِ لكه حواله چي په دې شرط سره "چي حواله كونكي به بري نه وي" كفاله گرځي ايمني لكه څرنگه چي حواله هم په هغه وخت كي كفاله گرځي كله چي په حواله كي دمحيل د "نه بري كېدلو" شرط لگول سوى وي.

اللغات: «يقتضى» د افتعال د باب مضارع ده: تقاضا كول. غوښتل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي په كفاله بالمال كي مكفول له ته د دې پوره اختيار سته چي له اصيل (مكفول عنه) شخصه د قرض مطالبه كړي. يا يې د هغه له كفيل شخصه وكړي. يا يې له دواړو شخصه وكړي.

دليل دا دی چي د كفالي تعريف او معنى ده "په مطالبه كي يوه ذمه دبلي ذمې سره يو ځاى كول (ضمول)". او د كفيل د ذمې سره د اصيل د ذمې يو ځاى كېدل د دې خبري تقاضا گوي چي اوله ذمه يعني د اصيل ذمه به موجوده پاته وي. او د دې تقاضا نه كوي چي د اصيل ذمه دي له مطالبې شخصه

بري سي؛ ځکه که د اصيل ذمه له مطالبې څخه بري سي، نو د کفالي معنی "ضم" به ثابت نه سي، او کله چي "ضم" يعني يوه ذمه دبلي ذمه سره يوځای کېدل ثابت نه سي، نو کفاله به هم ثابته نه سي. لهذا معلومه سوه چي د کفالي موجب يعني "ضم الذمة إلى الذمه في المطالبة" د اصيل ذمه د موجود پاتېدلو تقاضا کوي، دهغه ذمه د بري کېدلو تقاضا نه کوي.

ها! که چيري په کفاله کي د اصيل (مکفول عنه) د بري کېدلو شرط لگول سوی وي، يعني په کفاله کي مکفول عنه دا شرط لگولی وي چي زما ذمه به بري وي، يا کفيل په دې شرط سره کفالت کړی وي چي مکفول عنه بري دی، او مکفول له دا شرط منظور کړی وي، نو په داسي صورت کي بېله شکه د مکفول عنه (اصيل) ذمه له مطالبې څخه بري کيږي، مگر دا به کفاله نه وي بلکي د کفاله په لفظ سره به حواله وي، يعني که څه هم نوم يې "کفاله" ده لېکن په حقيقت کي "حواله" ده؛ او دليل دا دی يې چي کفاله او حواله د عقودو (معاملاتو) له قبيلې څخه دي، او په عقودو کي د معنی اعتبار کيږي، د الفاظو اعتبار نه کيږي، او له مطالبې څخه د اصيل بري کېدل د "حواله" په معنی سره دي، نه د "کفاله" په معنی سره، (يعني اصيل فقط په حواله کي له مطالبې څخه بري کيږي، نه په کفاله کي)، نو ځکه له مطالبې څخه د اصيل (مکفول عنه) د بري کېدلو په شرط لگولو سره به کفاله "حواله" گرځي، لکه څرنگه چي په هغه وخت کي حواله "کفاله" گرځي کله چي په حواله کي دا شرط لگول سوی وي چي اصيل يعني حواله کونکی به بري نه وي؛ ځکه چي له مطالبې څخه د اصيل نه بري کېدل "کفاله" په معنی سره، نه د "حواله" په معنی سره، او څرنگه چي په عقودو (معاملاتو) کي د معنی اعتبار کيږي، نه د الفاظو، نو ځکه د معنی په اعتبار کولو سره به حواله په هغه وخت کي کفاله گرځي کله چي د "اصيل نه بري کېدلو" شرط پکښي ولگول سي.

لنډه دا چي په حواله او کفاله کي فرق دا دی چي په کفاله کي اصيل او کفيل دواړه ذمه واران وي، او په حواله کي اصيل له ذمه واری څخه بري وي او فقط محتال عليه (پر چا چي حواله کړی سوی وي) ذمه وار وي. لهذا که په کفاله کي د اصيل براءت (بري کېدل) شرط وي، نو هغه حواله ده، او که په کفاله کي د اصيل نه بري کېدل شرط وي، نو هغه کفاله ده.

د پورتني مسئلي نور وضاحت

وَلَوْ طَالَبَ أَحَدُهُمَا أَوْ كَه مَكْفُول لَهْ په كښل او اصيل كي له يوه څخه مطالبه وكړي لَه أَنْ يُطَالَبَ الْآخَرُ نو هغه ته له بل يوه څخه هم د مطالبه كولو اختيار سته، وَلَكِنْ أَنْ يُطَالَبَهُمَا او هغه ته دا اختيار هم سته چي له دواړو څخه مطالبه وكړي لِأَنَّ مُقْتَضَاَهُ الضَّمُّ ځكه چي د كفاله تقاضا [يوه ذمه دبلي نمې] سره يو ځای كول دي بِخِلَافِ الْمَالِكِ إِذَا اخْتَارَ تَضَمُّنَ أَحَدِ الْغَاصِبَيْنِ په خلاف د [منصوب شي] مالك كله چي هغه په دوو غاصبانو كي له يوه څخه د ضمان اخيستل اختيار كړي لِأَنَّ اخْتِيَارَهُ أَحَدَهُمَا يَتَضَمَّنُ التَّضَمُّنَ مِنْهُ ځكه چي د مالك له طرفه په دواړو كي د يوه غاصب اختيارول د هغه غاصب مالك جوړولو لره متضمن دي [يعني كله چي مالك يو غاصب اختيار كړی نو څوكي مالك هغه ته خپل منصوب شي په ملكيت كي وركړی او هغه يې د خپل شي مالك جوړ كړی] فَلَا يُبَكِّنُهُ التَّضَمُّنُ مِنَ الشَّيْءِ نو ځكه [د منصوب شي] د مالك لپاره به د دويم غاصب مالك جوړول ممكن نه وي [ځكه په يوه وخت كي دوه خلك د يوه شي مالك كېدلای نه سي] أَمَّا الْمُطَالَبَةُ بِالْكَفَالَةِ لَا تَتَضَمَّنُ التَّضَمُّنَ او كوم چي د كفالي په وجه مطالبه كول دي نو هغه مالك جوړولو لره متضمن نه دي فَوَضَحَ الْفَرْقُ نو ځكه [په دواړو كي] فرق څرگند سو.

اللغات: «ضم» د نصر مصدر دی: (يو شي د بل شي) سره يو ځای كول، ضمولى، «تضمين» د تفصيل مصدر دی: ضامن څرځول، له يو چا څخه ضمان (تاوان) اخيستل، «مقتضا» تقاضا، موجب، «يتضمن» د تفعل مضارع ده: ضمنا شاملېدل، مشتمل كېدل، «تبليک» د تفعل مصدر دی: يو څوك د شي مالك جوړول (مالك څرځول)، شی د يو چا په ملكيت كي وركول.

تشریح: صورت د مسئلي: دادی كه مكفول له مثلاً له كښل څخه د قرض مطالبه وكړي نو تر دې وروسته هغه ته دا اختيار هم سته چي له اصيل (مكفول عنه) څخه مطالبه وكړي، همدارنگه كه هغه له اصيل څخه د قرض مطالبه وكړي، نو هغه ته له كښل څخه د مطالبه كولو اختيار هم سته، همدارنگه هغه ته په يوه وخت كي له دواړو څخه د مطالبه كولو اختيار هم سته: ځكه چي له يوه څخه مطالبه كول، له بل يوه څخه د مطالبه كولو اختيار نه ساقطوي، بلكي مكفول له ته په يوه وخت كي له كښل او اصيل دواړو څخه د مطالبه كولو اختيار حاصل دی: ځكه چي د عقد كفاله موجب

یوه ذمه دبلي لږمې سره یو ځای کول دي، او دامعنی هغه وخت ثابتیږي کله چې په یوه وخت کې له دواړو څخه د مطالبه کولو اختیار وي، نو ځکه له دواړو څخه په یوه وخت کې مطالبه کول هیڅ حرج او پروانه لري.

ها! که یو سړی د بل چا یو شی غصب کړي بیا له دغه سړي (غاصب) څخه بل څوک هغه شی غصب کړي، او هغه شی د غاصب الغاصب سره هلاک سي، نو په دې صورت کې مالک (مغضوب منه) ته اختیار دی که له غاصب څخه تاوان اخلي، او که یې له غاصب الغاصب څخه اخلي (یعني فقط له یوه څه تاوان اخیستلای سي)، او کله چې هغه په دې دواړو کې له یوه څخه د ضمان اخیستل اختیار کړي، نو اوس هغه ته له بل یوه څخه د ضمان د مطالبه کولو اختیار نسته؛ ځکه مالک چې له کوم یوه څخه د ضمان اخیستل اختیار کړه، د دې مطلب دادی چې مالک هغه غاصب دخپل شي مالک جوړ کړی (یعني ګواکي مالک خپل شی د هغه په ملکیت کې ورکړی). او کله چې مالک په دواړو کې یو غاصب دخپل مغضوب شي مالک جوړ کړی. نو اوس هغه ته د بل غاصب د مالک جوړولو اختیار نسته، ځکه دا خبره ناممکنه ده چې دوه خلک په یوه وخت کې د یوه شي پوره، پوره مالکان وي، (یعني ناممکنه ده چې په دواړو کې هر یو د پوره شي مالک وي).

او پاته سو د کفالي په وجه مطالبه کول، نو هغه د مالک جوړولو معنی لره متضمن نه دي (یعني په هغه کې د تمليک معنی نسته)، یعني که مکفول له له کفیل څخه مطالبه وکړي نو د دې دامعنی نه ده چې هغه خپل اصل مال د کفیل په ملکیت کې ورکول اختیار کړه. بلکې هغه مال خو پر اصیل یعني پر مقروض (مکفول عنه) باندي دی او له کفیل څخه محض د ذمه واری مطالبه ده، لهذا کله چې خبره داسي ده نو هغه به له اصیل څخه هم مطالبه کولای سي. په دې تفصیل او تقریر سره د کفاله او غصب په مسئله کې فرق واضح سو.

کفاله پر شرائطو معلق کول (حکم او اختلاف)

قَالَ: وَيَجُوزُ تَغْلِيْقُ الْكِفَالَةِ بِالشُّرُوطِ فَرَمَائِي: او کفاله پر شرطونو معلق کول جائز دي مِثْلُ أَنْ يَقُولَ: مَا بَايَعْتُ فُلَانًا فَعَلَّيَ مِثْلًا دَاسِي وَوَايِي: ته چې د فلانکي سره کومه بیع [هم] وکړي، نو هغه پر ما ده أَوْ مَا ذَابَ لَكَ عَلَيْهِ فَعَلَّيَ یا کوم څه چې ستا پر فلانکي واجب سي هغه پر ما دي أَوْ مَا غَضَبَكَ فَعَلَّيَ یا کوم څه چې فلانکی ستا څخه غصب کړي نو هغه پر ما دي وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَلَبَنَ جَاءَ بِهِ حُمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ﴾ [سورة يوسف: ۷۲] او اصل په دې باره کې د الله

تعالیٰ دا فرمان: "او کوم شوک چي دالونسي راوړي دهغه لپاره داوېن يوبار دی او زه کفيل ازمه وارا یم وَالْإِجْتَاءُ مُنْعَقِدٌ عَلَى صَخَّةٍ صَبَانَ الذَّرَكِ او د ضمان بالدرك پر صحيح کېدلو اجماع منعقد سوي ده ثُمَّ الْأَصْلُ أَنَّهُ يَصَحُّ تَغْلِيْقُهَا بِشَرْطِ مُلَائِمٍ لَهَا بيا قاعده دا ده چي کفاله پر داسي شرط معلق کول صحيح دي کوم چي د کفالي مناسب وي مِثْلُ أَنْ يَكُونَ شَرْطًا لَوْجُوبِ الْحَقِّ مثلاً هغه د حق واجبهېدلو شرط وي كَقَوْلِهِ: إِذَا اسْتَحَقَّ الْبَيْتَ لَكَ د كفيل دا قول: كله چي مبيع مستحق وخيږي أَوْ لَا مَكَانَ إِلَّا سِتِفَاءً يا هغه د حق اخيستلو د ممکن کېدلو شرط وي مِثْلُ قَوْلِهِ: إِذَا قَدِمَ زَيْدٌ مثلاً دهغه دا قول: كله چي زيد راسي وَهُوَ مَكْفُولٌ عَنْهُ حال دا چي زيد مكفول عنه وي أَوْ لَتَقْدُرَ إِلَّا سِتِفَاءً يا هغه د حق اخيستلو د ناممكن کېدلو شرط وي مِثْلُ قَوْلِهِ: إِذَا غَابَ عَنِ الْبَيْتَةِ مثلاً دهغه دا قول: كله چي هغه | مكفول عنه | غائب سي وَمَا ذَكَرَ مِنَ الشُّرُوطِ فِي مَعْنَى مَا ذَكَرْنَاهُ او کوم شرطونه چي اېه مسئله كي اذكر سوي دي هغوی | ټوله | په هغه معنی سره دي کوم چي موز ذکر کړه فَأَمَّا لَا يَصَحُّ التَّغْلِيْقُ بِشَرْطٍ لَوْجُوبِ الشَّرْطِ او کوم چي پر محض شرط معلق کول دي نو هغه صحيح نه دي كَقَوْلِهِ: إِنْ هَبَّتِ الرِّيحُ أَوْ جَاءَ النُّطْرُ لکه دهغه دا قول: که چيري هوا وچليږي يا باران اوورېږي وَكَذَا إِذَا جَعَلَ وَاحِدٌ مِنْهَا أَجْلاً او همدارنگه كله چي له دي دواړو څخه يو اد کفالي لپاره | ميعاد وټاکي | انودا صحيح نه دي. بلکي ميعاد باطلېږي | إِلَّا أَنَّهُ يَصَحُّ انْكَفَالُهُ بِجِبِّ الْمَالِ خَالًا مگر کفاله صحيح کيږي او مال في الحاله [فوراً] واجبيږي لِأَنَّ الْكِفَالَ لَبَّاسٌ تَغْلِيْقُهَا بِالشَّرْطِ ځکه كله چي کفاله پر شرط معلق کول صحيح دي لَا تَبْطُلُ بِالشَّرْطِ الْفَاسِدَةِ نو هغه به په فاسدو شرطونو سره نه باطلېږي كَالْطَّلَاقِ وَالْعَتَاقِ لکه طلاق او عتاق.

اللغات: ﴿تعلیق﴾ د تفعليل مصدر دی: معلق کول. ﴿بايعت﴾ د مفاعلي ماضي ده: يو د بل سره بيع کول. د بيع معامله کول، (خرڅول او رانيول کول)، ﴿ذاب﴾ د نصر ماضي ده: كله چي د مال او حق په سياق كي ذکر سي، نود "واجبهېدلو" او "ثابتهېدلو" معنی ورکوي (معجم وسيط)، ﴿جئل﴾ بار، هغه څه کوم چي په اوښ، خړه او داسي نورو باندي وړل کيږي، ﴿بعير﴾ اوښ، ﴿زعيم﴾ ضامن، ذمه وار، ﴿ملائم﴾ مناسب، لائق، ﴿استيفاء﴾ د استعمال مصدر دی: خپل حق پوره اخيستل، پوره ترلاسه کول، ﴿هبت﴾ هوا چلېدل (هوا الوتل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کفاله پر شرط معلق کول جائز دي؛ مثلاً که شوک داسي ووايي: "ته چي د فلانکي سړي سره کومه دبیع معامله (هم) وکړي، نوزه د هغه ذمه واریم"، یا داسي ووايي "چي کوم شخه ستا پر هغه واجب سي، د هغه ذمه وارزه ینم"، یا داسي ووايي "فلانکي سړی چي ستا کوم مال غصب کړي، د هغه ذمه وارزه یم"، نو په دې ټولو صورتونو کي کفاله هم صحیح ده او د هغې تعلیق هم صحیح دی؛ په دې باره کي اصل د قرآن کریم دا آیت دی: ﴿وَلَمَّا جَاءَ بِهِ حِنْلٌ بِعِزٍّ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ﴾ [سورة يوسف: ۷۲] (یعني یوسف ﷺ وویل: کوم شوک چي ورک سوی لوبی ما ته راوړي، نو د هغه لپاره [په انعام کي] دا وېش بار دی، اوزه ددې کفیل او ذمه واریم) او گورئ! په دې آیت کي کفاله معلقه ده، ځکه یوسف ﷺ د لوبني په راوړلو باندې کفاله معلقه کړې ده چي که شوک هغه لوبني راوړي نو هغه ته انعام ورکوم، کنې نه یې ورکوم. له دې آیت څخه دوه حکمونه معلوم سوه: یو دا چي که مکفول به مجهول وي، نو هم کفاله جائز ده. او بل دا چي که کفاله پر شرط معلقه کړی سي، نو هم جائز ده.

ثم الأصل إلخ: صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ د قاعدې په توگه فرمایي چي: کفاله پر هغه شرط معلق کول جائز دي، کوم شرط چي د کفالي مناسب وي. ①... مثلاً هغه داسي شرط وي چي په هغه کي د مکفول له واجب حق مضمر وي (مثلاً پر مکفول غه د مکفول له د حق واجبهیلو شرط وي)، مثلاً یو شوک د بیع په وخت کي مشتري ته داسي ووايي "ته له فلانکي څخه دا شی رانیسه! که چیري مبيع مستحق وخیري (یعني بل شوک په مبيع کي خپل استحقاق ثابت کړي) او هغه واخلي، نوزه ستا لپاره د ثمن کفیل یم"، نو دا کفاله صحیح ده؛ ځکه دلته چي کوم شرط دی، هغه د کفالي مناسب دی، او په دې کي د مشتري (مکفول له) فایده هم ده چي په دې کفاله سره د هغه د واجب حق اداء کېدلو ته تقویت حاصلیږي. (ځکه په دې مثال کي مشتري مکفول له دی او بائع [فلانکي] مکفول غه دی. او شرط [یعني د مبيع مستحق کېدل] پر بائع د مشتري د حق [ثمن] واجبهیلو شرط دی) ①.

① صاحب د اثمار الهدایې دا شرط په بله وینا داسي ذکر کړی دی چي: که کفیل داسي شرط ولگوي چي په هغه سره مشتري (مکفول له) ته مبيع حاصلېدل ممکن وگرځي (یعني په هغه سره مشتري ته اطمینان حاصل سي چي اوس خامخا دا مبيع ما ته حاصلیږي). مثلاً کفیل مشتري ته داسي ووايي: ته دا مبيع رانیسه! که چیري بل شوک ددې مبيع حقداره وخیري. نوزه د هغه د قیمت ذمه واریم. په دې ذمه واري سره مشتري ته د دې خبري اطمینان او تقویت حاصل سو چي که مبيع مستحق وخیري، نو د کفیل له طرفه به ما ته خپل قیمت حاصل سي. (اثمار الهدایه)

②... يا داسي شرط وي چي په هغه سره د حق اخیستل ممکن سي، مثلاً یو سړی پر دې شرط کفیل جوړ سي چي کله زید راغلی نو زه د هغه کفیل یم. دلته مکفول عنه زید دی، نو دا شرط هم د کفالي مناسب دی او کفاله صحیح ده؛ ځکه دلته مکفول له ته د حق ورکولو لپاره کفاله د زید پر راتګ معلق سوې ده، لهذا کله چي زید راسي نو د کفیل لپاره له زید څخه خپل حق اخیستل ممکن کیږي^(۱).

③... يا يو داسي شرط وي کوم چي د حق اخیستل ناممکن وگرځوي. يعني کفیل پر داسي شرط کفاله معلقه کړي چي مکفول له ته خپل حق اخیستل ناممکن سي، مثلاً که د خالد پر زید قرض باندې وي او خالد له هغه څخه کفیل وغواړي، نو حامد د زید له طرفه کفیل سي او خالد (مکفول له) ته داسي ووايي "ته د خپل حق طلب او غوښتنه له زید (مکفول عنه) څخه کوه. ها! که چيري زید (مکفول عنه) له دې ښار څه غائب سي نو ته فکر مه کوه! زه ستا حق درکوم"، نو دا شرط هم د کفالي مناسب دی^(۲). حاصل دا چي کفاله پر داسي شرطونو معلقه کول جائز دي کوم چي د عقد کفاله مناسب وي، او په مسئله چي کوم شرطونه ذکر سوي دي يعني "مَا بَايَعْتُ فَلَانًا فَعَلَى... إلخ" هغه ټوله د کفالي مناسب دي، نو ځکه پر هغه شرطونو به کفاله معلقه کول جائز وي.

فأما لا يصح إلخ: او که چيري کفاله پر داسي شرط معلقه کړی سي کوم چي د کفالي مناسب نه وي بلکي محض شرط وي، نو دا جائز نه دي. مثلاً یو سړی داسي ووايي "که چيري هوا وچلیږي نو زه کفیل یم"، یا "که چيري باران وسي نو زه کفیل یم"، پر داسي شرطونو کفاله معلقه کول جائز نه دي.

(۱) په بله وینا داسي هم ویل کېدای سي: که کفیل داسي شرط ولگوي چي په هغه سره د کفالت مال کفیل ته واپس حاصلېدل ممکن وگرځي، مثلاً داسي ووايي: که چيري زید (مقروض) راسي نو بیا زه د هغه کفیل یم. د کفیل مقصد دا دی چي کله زید راسي او زه د هغه مخته کفیل جوړ سم، نو کوم مال چي زه په کفالت کي اداء کوم، هغه به زه له زید څخه واخلم. یا به یې له خپل طرفه اداء کړم بیا به یې له زید څخه واخلم. (اثمار الهدایه)

(۲) صاحب د اثمار الهدایې دا شرط داسي ذکر کړی دی: که څوک پر دې شرط کفیل جوړ سي چي له مقروض (مکفول عنه) څخه حق اخیستل ناممکن سي، مثلاً کفیل داسي ووايي: که چيري مقروض (مکفول عنه) له ښار څخه غائب سي. نو بیا زه د هغه کفیل یم. د کفیل مقصد دا دی چي د مقروض د غاښېدلو په صورت کي قرض ورکونکي (مکفول له) ته خپل حق (د قرض مال) نه حاصلېږي. نو ځکه پر دغه پورتي شرط کفیل جوړ سو (د دې لپاره چي د مقروض د غاښېدلو په صورت کي هغه ته خپل مال ورکړي). دا درې سره شرطونه د کفاله مناسب دي. نو ځکه پر داسي شرطونو کفاله معلق کول صحیح دي. (اثمار الهدایه)

او که چيري شوک د هوا چلبدل يا باران اور بدل د کفالي لپاره ميعاد وټاکي. مثلاً داسي ووايي
 "زه د هوا چلبدلو يا د باران اور بدللو تر وخته پوري کفيل یم"، نو په دې صورت کي ميعاد باطليري.
 لېکن کفاله صحيح کيږي او د کفالت مال في الحاله واجبيږي.

له دليل څخه مخکي په دې ځان پوه کړئ! چي د دغه دليل په عبارت کي له "تعلق بالشرط"
 څخه مراد اجل (ميعاد) دی؛ ځکه چي د ميعادي کفالي دليل ذکر کيږي. نه د معلق کفالي. نو اوس د
 دليل حاصل دا دی هچي کله کفاله په متعارف ميعاد سره مؤجله کول (نېټه داره کول) صحيح دي. نو په
 فاسدو ميعادونو سره به هغه نه باطليري. بلکي فاسد ميعادونه به په خپله باطليري. لکه څرنگه په
 طلاق او عتاق کي دا حکم دی چي که څوک په طلاق يا عتاق کي مجهول ميعاد ذکر کړي. مثلاً
 داسي ووايي چي "زما غلام آزاد دی. يا زما ښځه طلاق ده کله چي حاجيان راسي. يا هوا وچليږي. يا
 باران اوورېږي" نو په خپله دا ميعاد باطليري، او طلاق او عتاق في الحاله واقع کيږي.

د مجهول مال د کفالت حکم

فَإِنْ قَالَ: تَكْفَلْتُ بِهَذَاكَ عَلَيْهِ او که کفيل ووايي: زه د هغه څه کفيل اضمن اسوم کوم چي ستا پر
 هغه ابندي ادي فَقَامَتِ الْبَيِّنَةُ بِالْفِ عَالِيهِ بيا گواهي پېش سوه چي پر هغه زر درهمه ابندي ادي
 ضَمِنَهُ الْكَفِيلُ نو کفيل د زر درهمو ضامن کيږي لِأَنَّ الثَّابِتَ بِالْبَيِّنَةِ كَالثَّابِتِ مُعَايَنَةً ځکه کوم شی
 چي په ښه سره ثابت سوی وي هغه داسي دی لکه په مشاهده سره ثابت سوی فَيَتَحَقَّقُ مَا عَلَيْهِ
 لهذا کوم څه چي پر مکفول عنه دي هغه به ثابتيږي فَيَصِحُّ الضَّمَانُ بِهِ او د هغه ضمان به صحيح
 کيږي وَإِنْ لَمْ تَقُمْ الْبَيِّنَةُ او که چيري گواهي پېش نه سي فَالْقَوْلُ قَوْلُ الْكَفِيلِ مَعَ تَبَيُّنِهِ فِي مَقْدَارِ مَا
 يَغْتَرَفُ بِهِ نو کفيل چي د کوم مقدار اقرار کوي د هغه په هکله به د کفيل قول د قسم سره معتبر وي
 لِأَنَّهُ مُنْكَرٌ لِلزِّيَادَةِ ځکه چي هغه د زيات توب انکار کونکي دی فَإِنْ اعْتَرَفَ الْمَكْفُولُ عَنْهُ بِأَكْثَرِ مِنْ ذَلِكَ او
 که چيري مکفول عنه له هغه څخه د زيات مقدار اقرار وکړي لَمْ يُصَدِّقْ عَلَى بَيِّنَةٍ نو پر کفيل به د هغه
 تصديق نه کيږي لِأَنَّهُ إِفْرَازٌ عَلَى الْغَيْرِ ځکه چي دا پر غير ابل چا اقرار دی وَلَا وَلايَةَ لَهُ عَلَيْهِ او مکفول عنه
 ته پر کفيل هيڅ ولايت حاصل نه دی وَيُصَدِّقُ عَلَى نَفْسِهِ لېکن ا د مکفول عنه ذات په حق کي به د هغه
 تصديق کيږي لِوَلَايَتِهِ عَلَيْهَا ځکه چي مکفول عنه ته پر خپل ذات ولايت حاصل دی.

اللغات: «بينة» گواهي. «يمين» قسم.

تشریح: صورت د مسئلې؛ دادی که یو څوک د مجهول مکفول به کفیل جوړ سي، مثلاً داسي ووايي: “ستا کوم مال چي پر فلانکي (باندې) دی، زه د هغه کفیل او ضامن یم؛” بیا ه گواهانو په ذریعہ دا ثابته سي چي د مکفول له پر مکفول عنه (فلانکي) زر درهمه باندې دي، نو کفیل د زرو درهمو ضامن کیږي (یعني پر کفیل زر درهمه واجبیږي چي هغه به مکفول له ته ورکوي).

دلیل دادی چي کوم شی په گواهانو سره ثابت سي هغه داسي دی لکه په مشاهده او لیږنه سره چي ثابت سي، او مشاهده سوی مقدار پر کفیل واجبیږي، یعنی کله چي کفیل د هغه مال په مقدار خبر سي او مشاهده یې کړي کوم چي پر مکفول عنه (باندې) دی او بیا د هغه کفیل سي، نو پر کفیل هغه مقدار واجبیږي کوم چي پر مکفول عنه دی، لهذا همداسي چي کله په گواهانو سره یو مقدار ثابت سي، نو د هغه مقدار کفیل کېدل به هم صحیح وي.

او که چیري د مال پر مقدار گواهان پېش نه کړل سي، او مکفول له او کفیل د مقدار په هکله اختلاف وکړي، مثلاً مکفول له ووايي چي “ما پر مکفول عنه دوه زره درهمه (باندې) دي”، او کفیل ووايي چي “نه! ستا پر هغه زر درهمه دي”، نو په داسي صورت کي د کفیل قول د یمین (قسم) سره معتبر دی؛ ځکه چي کفیل پر خپل ځان له زیاتوب څخه انکار کوي. او معلومه خبره ده چي کله د زیاتوب د مدعي سره بینه نه وي نو د منکر قول مع الیمین معتبر وي، نو ځکه دلته به هم د منکر (کفیل) قول معتبر وي.

او کفیل چي د کوم مقدار اقرار کوي که چیري مکفول عنه له هغه څخه د زیات مقدار اقرار وکړي، نو پر کفیل به د هغه د قول تصدیق نه کیږي، یعنی پر کفیل هغه مقدار نه واجبیږي د کوم مقدار چي مکفول عنه اقرار کوي، مگر په خپله د مکفول عنه ذات په حق کي به د هغه تصدیق کیږي؛ د کفیل په حق کي خو به ځکه د هغه تصدیق نه کیږي چي د مکفول عنه دغه اقرار “اقرار علی الغیر” دي (یعني دا د بل چا په خلاف اقرار کول دي)، او د بل چا (غیر) په خلاف اقرار کول هغه وخت پر دې بل چا (غیر) لازمیږي کله چي اقرار کونکي ته پر دې بل چا ولایت حاصل وي، حال دا چي مکفول عنه ته پر کفیل هیڅ ولایت حاصل نه دی، لهذا کله چي مکفول عنه ته پر کفیل هیڅ ولایت نسته، نو ځکه د مکفول عنه د اقرار په وجه به پر کفیل هیڅ شی نه لازمیږي، او په خپله د مکفول عنه په حق کي به د هغه تصدیق ځکه کیږي چي مکفول عنه ته پر خپل ذات ولایت حاصل دی، لهذا مکفول له د زائد مقدار مطالبه فقط له مکفول عنه څخه کولای سي، نه له کفیل څخه.

د کفالت د جائز کېدلو لپاره د مکفول عنه د حکم کولو مسئله

قَالَ: وَتَمْوُزُ الْكِفَالَةَ بِأَمْرِ الْمَكْفُولِ عَنْهُ وَبِقَبُولِ أَمْرِهِ فَرَمَايِي: او کفاله د مکفول عنه په حکم سره هم جائز ده او د هغه له حکم څخه بغير هم جائز ده لِإِطْلَاقِ مَا رَوَيْنَا ځکه کوم حديث چي موږ روايت کړی هغه مطلق دی وَلَا تُكْفَلُ الْتِزَامُ الْبَطَالِيَّةِ او ځکه چي کفاله [پر خپل ځان] د مطالبې لازمولو [ته وايي] وَهُوَ تَصَرُّفٌ لِي حَتَّى نَفْسِهِ او دا د خپل ذات په حق کي يو تصرف دی وَفِيهِ نَفْعٌ لِلطَّلَابِ او په دې کي د مکفول له نفع ده وَلَا ضَرَرَ فِيهِ عَلَى الْبَطْلُوبِ بِثُبُوتِ الرَّجُوعِ او درجوع ثابتېدلو په وجه په هغه کي د مکفول عنه هيڅ نقصان نسته إِذْهُوَ عِنْدَ أَمْرِهِ ځکه چي درجوع ثبوت د مکفول عنه د حکم په وخت کي وي وَقَدْ رَضِيَ بِهِ حال دا چي مکفول عنه په هغه راضي سوی دی. [صاحب د اثمار الهدايې د دې جملې ولا ضرر فيه على البطلوب... إلخ ترجمه بل ډول کړې ده چي هغه به موږ د تشرېح په آخر کي په "يادونه" کي ذکر کړو].

اللغات: ﴿التزام﴾ دافتعال دباب مصدر دی: پر خپل ځان لازمول (په خپله غاړه اخيستل).

﴿الرجوع﴾ دضرب دباب مصدر دی: رجوع کول، مراد ځني واپس اخيستل دي (له مکفول عنه څخه واپس اخيستل).

تشرېح: **صورت د مسئلې:** دا دی چي د کفالي دصحت او جواز لپاره د مکفول عنه حکم کول ضروري نه دي، بلکي څرنگه چي د مکفول عنه د حکم کولو په صورت کي کفاله جائز ده او منعده کيږي، همداسي د هغه له حکم څخه بغير هم کفاله جائز ده او منعده کيږي، يعني که مکفول عنه يو چا ته حکم وکړي چي "ته زما له طرفه کفيل سه!"، يا زما له طرفه ضامن او ذمه وار سه!" نو دا جائز دي او په دې سره کفاله منعده کيږي، همداسي که يو څوک د مکفول عنه له حکم څخه بغير د هغه کفيل سي، نو هم جائز دي او کفاله منعده کيږي: دليل دا دی چي د نبي کریم ﷺ دا فرمان "الرَّعِيْمُ غَارِمٌ" مطلق دی، او په دې کي د مکفول عنه د حکم کولو يا نه کولو په هکله هيڅ صراحت نه دی سوی، نو ځکه عملی الإطلاق به کفاله جائز وي، برابره ده په هغه کي د مکفول عنه حکم شامل وي، که نه.

دويم دليل دا دی چي د کفالي معنی ده "پر خپل ځان مطالبه لازمول"، او پر خپل ځان مطالبه لازمول د خپل ذات په حق کي تصرف دی، او د خپل ذات په حق کي چي کوم تصرف وي، هغه لازم وي، په دې شرط چي په هغه تصرف سره "بل چا" (غير) ته ضرر نه رسيږي، او په کفاله کي "بل

شوى "مكفول له او مكفول عنه دي او د كفيل په تصرف سره دوى دواړو ته هيڅ ضرر نه رسيږي، بلكي په دې كې د مكفول له ښكاره نفع ده. په دې توگه چي له كفاله څخه مخكې مكفول له ته فقط له مكفول عنه څخه د مطالبه كولو اختيار وي، او تر كفاله وروسته هغه ته له كفيل څخه د مطالبه كولو اختيار هم حاصل سي. ښكاره خبره ده چي په دې كې د مكفول له نفع ده.

ولا ضرر فيه على المطلوب إلخ: او په كفاله كې د مكفول عنه هم هيڅ ضرر نسته؛ ځكه مكفول عنه به كفيل ته د كفالت حكم كړى وي، يا به يې كفيل ته حكم نه وي كړي، كه چيري مكفول عنه كفيل ته حكم نه وي كړي، نو په دې صورت كې چي كفيل قرض اداء كړي، نو هغه ته دا اختيار نسته چي پر مكفول عنه رجوع وكړي (يعني په دې صورت كې كفيل ته دا اختيار نسته چي له مكفول عنه څخه هغه مال واخلي كوم چي كفيل د هغه په قرض كې اداء كړى دى)، او كله چي په دې صورت كې كفيل ته پر مكفول عنه د رجوع كولو شرعاً هيڅ اختيار نسته، نو په دې صورت كې د مكفول عنه هيڅ نقصان نسته بلكي په دې كې سر تر پايه د هغه نفع ده. او كه چيري مكفول عنه كفيل ته حكم كړى وي، نو په دې صورت كې تر قرض اداء كولو وروسته كه څه هم كفيل ته پر مكفول عنه د رجوع كولو اختيار نسته، مگر څرنگه چي مكفول عنه په خپله كفيل ته د قرض اداء كولو حكم كړى دى، نو دا گواكي مكفول عنه په هغه راضي سو، او په كوم ضرر چي انسان راضي سي، هغه ضرر نه شمارل كيږي، لهدا په دې صورت كې هم مكفول ته هيڅ ضرر نه لاحق كيږي، نو ثابته سوه چي كفاله په دواړو صورتونو كې جائز ده، برابره ده مكفول عنه حكم كړى وي او كه نه وي. (أشرف الهداية ج: ۹، ص: ۱۶۰)

يادونه: صاحب اثمار الهدايې د ضمير په تغير سره د پورتنۍ جملې "ولا ضرر فيه على المطلوب إلخ" آسانه او ساده اصطلاحي ترجمه كړې ده كوم چي څه تشرېح ته ضرورت نه لري او فقط په ترجمه سره عبارت واضح كيږي، د هغه ترجمه داده: ولا ضرر فيه على المطلوب او په كفاله كې د كفيل (هم) هيڅ نقصان نسته بثبوت الرجوع ځكه هغه له مكفول عنه (مقروض) څخه د قرض مال واپس اخيستلاى سي إذ هو عند أمرة ځكه چي هغه د مكفول عنه په حكم سره كفيل جوړ سوى دى وقد رض به او مكفول عنه په دې راضي هم دى. (أثمار الهداية ج: ۹، ص: ۴۰)

مگر د فقير بنده (حبيب الرحمن) په نېز دلته د أشرف الهدايې ترجمه او تشرېح غوره ده. ځكه هغه د سياق او سياق سره ډېر مناسبت لري او د عبارت سره لكيريږي، او نورو شارحينو هم هغسي تشرېح كړې ده، كه څه هم هغه لږ مشكله ده او څه فكر ته ضرورت لري.

كفيل كله خپل اداء كړی سوی مال له مكفول عنه څخه اخيستلاى سى (تفصيلي بيان)

فَإِنْ كَفَلَ بِأَمْرِهِ نُو كَه چيري هغه كفيل جوړ سى د مكفول عنه په حكم سره رَجَعَ بِمَا أَدَى عَلَيْهِ نُو
 ا په دې صورت كى ا چي كفيل كوم څه اداء كړي هغه به له مكفول عنه څخه واپس اخلي لَا تَنْتَظِرُ
دَيْنُهُ بِأَمْرِهِ ځكه چي ا په دې صورت كى ا كفيل د مكفول عنه په حكم سره د هغه قرض اداء كړى دى
 وَإِنْ كَفَلَ بِغَيْرِ أَمْرِهِ اُو كَه چيري د هغه له حكم څخه بغير كفيل جوړ سى لَمْ يَرْجَعْ بِمَا يُؤَدِّيهِ نُو كوم
 څه چي هغه اداء كوي هغه له مكفول عنه څخه واپس نه سى اخيستلاى لَا تَنْتَظِرُ بِأَدَائِهِ ځكه
 چي ا په دې صورت كى ا كفيل د قرض په اداء كولو كى احسان كونكي دى وَقَوْلُهُ "رَجَعَ بِمَا أَدَى"
مَعْنَاهُ: إِذَا أَدَى مَا ضَمَّنَهُ اُو د ماتن رَجَعَهُ الله د قول "رجع بما أدى" معنى داده: چي كله كفيل هغه
 شى اداء كړي د كوم چي هغه ضامن سى وي أَمَّا إِذَا أَدَى خَلَاقَهُ [لهكن] كه كفيل د هغه خلاف
 شى اداء كړي رَجَعَ بِمَا ضَمَّنَ نو فقط هغه څه به واپس اخلي د كوم چي ضامن سى وي لَا تَنْتَظِرُ
الدَّيْنَ بِالْأَدَاءِ ځكه چي كفيل په اداء كولو سره د قرض مالك سو فَنَزَلَ مَنَزِلَةَ الطَّالِبِ نو ځكه هغه
 د مكفول له قائم مقام سو كَمَا إِذَا مَلَكَهُ بِالْهَبَةِ أَوْ بِالْإِثْرِ لكه په هغه صورت كى كله چي كفيل په
 هبه يا ميراث سره د اصل قرض مالك سى وَكَمَا إِذَا مَلَكَهُ الْمُحْتَالُ عَلَيْهِ بِمَا ذَكَرْنَا فِي الْحَوَالَةِ او لكه
 كله چي محتال عليه د قرض مالك سى. د هغه څه په وجه كوم چي موږ په حواله كى ذكر كړي دي
بِخِلَافِ الْمَأْمُورِ بِقَضَاءِ الدَّيْنِ په خلاف د هغه كس كوم ته چي د قرض اداء كولو حكم سى وي
حَيْثُ يَرْجَعُ بِمَا أَدَى ځكه هغه [مأمور] چي كوم څه اداء كړي وي هغه واپس اخيستلاى سى ادا په
 دې وجه لَا تَنْتَظِرُ لَمْ يَجِبْ عَلَيْهِ شَيْءٌ حَتَّى يَنْدِكَ الدَّيْنُ بِالْأَدَاءِ ځكه چي پر مامور هيڅ شى واجب نه وو
 چي په اداء كولو سره هغه د قرض مالك سى وَبِخِلَافِ مَا إِذَا صَالَحَ الْكَفِيلُ الطَّالِبَ عَنِ الْكَلْفِ عَلَى
خَمْسِ مِائَةٍ او په خلاف د هغه صورت كله چي كفيل د زر درهمو په سلسله كى د مكفول له سره پر
 پنځه سوه درهمو صلح وكړي لَا تَنْتَظِرُ ځكه چي داسا قطول دي فَصَارَ كَمَا إِذَا أَهْرَأَ الْكَفِيلَ نُو دا
 داسي سولكه مكفول له چي كفيل بري كړى وي.

اللفات: «أَذَى عَلَيْهِ» دهغه له طرفه اداء کول. «صالح» دمفاعله دباب ماضي ده: مصالحت کول.

صمخ کول (مراد ځني دڅه قرض پر معاف کولو او پرېښوولو صلح کول دي). «أَبْرَأُ» دافعال دباب ماضي ده: بري کول. معاف کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که کفیل دمکفول عنه په حکم سره کفیل جوړ سي او بیا هغه دمکفول له قرض اداء کړي. نو په دې صورت کي کفیل ته ددې پوره اختیار سته چي له مکفول عنه څخه د قرض په اندازه مال واپس واخلي: ځکه چي کفیل دمکفول عنه په حکم سره دهغه قرض اداء کړی دی. او هر هغه کس کوم چي دبل چا په حکم سره دهغه قرض اداء کړی، نو هغه د «مَا أَذَى» (اداء کړی سوي مال) د واپس اخیستلو حق لري، لهدا په دې مسئله کي به هم کفیل له مکفول عنه څخه د «مَا أَذَى» د واپس اخیستلو حقدار وي. ها! که چيري کفیل دمکفول عنه له حکم څخه بغير کفیل جوړ سي او بیا دهغه قرض اداء کړي، نو په دې صورت کي کفیل له مکفول عنه څخه اداء کړی سوی مال واپس نه سي اخیستلای: ځکه چي په دې صورت کي هغه متبرع (احسان کونکی) دی، او متبرع چي کوم څه کوي هغه واپس نه سي اخیستلای، او شریعت د «مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ» په حکم سره چي څرنګه په تبرع کي جبر (مجبوره کول) ممنوع ګرځولي دي، همداسي یې له تبرع کولو څخه وروسته دهغه واپس اخیستل هم ممنوع ګرځولي دي (احسن الهدایه). (همدارنګه دبخاري شریف په یو حدیث کي هم ذکر سوي دي چي ابو قتاده ؓ د میت (مړي) له حکم څخه بغير دهغه کفیل جوړ سواو دهغه قرض یې اداء کړی. وروسته هغه اداء کړی سو مال واپس نه واخیستی. بخاري شریف. ص: ۳۶۶. حدیث رقم: ۲۲۹۵. (أثمار الهدایه)

وقوله إلخ: فرمایي د ماتن رَحِمَهُ اللهُ ددې قول «رَجَعَ بِمَا أَذَى» مطلب دادی چي کله کفیل خاص هغه شی اداء کړی وي د کوم شي چي هغه ضامن سوی وي. نو په دې صورت کي هغه له مکفول عنه څخه «مَا أَذَى» واپس اخیستلای سي (مثلا پر مکفول عنه کوته [جعلی] دراهم باندي وي او کفیل هم د کوته دراهمو ضامن اڼمه وارا سي او کوته دراهم اداء کړي). لېکن که کفیل د کوم شي ضامن سوی وي له هغه څخه بغير بل شی اداء کړي، نو په دې صورت کي کفیل ته د «مَا أَذَى» د واپس اخیستلو اختیار نسته. بلکي د کوم شي چي ضامن سوی وي (مَا ضَمِنَ) فقط هغه واپس اخیستلای سي، مثلاً که پر مکفول عنه کوته (جعلی) دراهم واجب وي او کفیل کره (اصلي) دراهم اداء کړي، یا پر مکفول عنه کره دراهم واجب وي او کفیل کوته دراهم اداء کړی او مکفول له هم سترګي پر پټي کړي او قبول یې کړي، نو په دې صورت کي کفیل ته فقط دهغه شي د واپس اخیستلو اجازه سته د کوم شي چي هغه ضامن سو

يعني کوم شی چي پر مکفول عنه واجب دی (چي هغه په اول مثال کي کوته دراهم دي او په دویم مثال کي کره دراهم دي)، برابره ده په دې کي د کفیل نفع وي او که نقصان.

دلیل دادی چي کله کفیل د مکفول له قرض اداء کړی، نو کفیل د قرض مالک سو، او اوس له مینځ څخه د مکفول له واسطه ختمه سوه، او همدا کفیل د دې قرض په مطالبه کولو کي د طالب یعنی د مکفول له قائم مقام سو، او څرنگه چي مکفول له ته فقط د هغه د شي د مطالبه کولو او د هغه شي د واپس اخیستلو اختیار وو، کوم چي پر مکفول عنه واجب وو، لهذا کفیل کوم چي د مکفول له قائم مقام دی، هغه ته به هم فقط د هغه شي د واپس اخیستلو اختیار وي کوم چي پر مکفول عنه واجب دی. د دې یو مثال دادی لکه کفیل چي د هبه یا میراث په ذریعه د هغه مالک سي، په دې توگه چي مکفول له کفیل ته خپل هغه قرض هبه کړي کوم چي پر مکفول عنه واجب دی، نو کفیل د قرض مالک کیږي، او په دې صورت کي کفیل ته له مکفول عنه څخه فقط د هماغه قرض د اخیستلو اختیار سته، د بل شي د اخیستلو اختیار هغه ته نسته، یا مثلاً که مکفول له مړ سي او کفیل د هغه وارث (میراث خور) وي، نو کفیل د قرض مالک کیږي او د مکفول له قائم مقام کیږي، او په دې صورت کي هم کفیل فقط ”مَا ضَمِنَ“ (د کوم شي چي ضامن سوی وي) اخیستلای سي، یعنی په دې صورت کي هم هغه له مکفول عنه څخه فقط هغه قرض اخیستلای سي کوم چي پر مکفول عنه واجب دی، نو څرنگه چي د هبه او میراث په صورت کي کفیل فقط هغه قرض واپس اخیستلای سي کوم چي پر مکفول عنه واجب دی، همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم تر قرض اداء کولو وروسته کفیل ته فقط د هغه شي د واپس اخیستلو اختیار وي، کوم چي پر مکفول عنه واجب دی او کفیل د هغه ضامن سوی دی.

وکما اذا لم ی: د کفیل د ”مَا ضَمِنَ“ د واپس اخیستلو په هکله صاحب د کتاب دویم مثال دا پېش کړی دی چي مثلاً د زید پر حامد زر درهمه قرض وي، او حامد د زید (قرضخواه) قرض یعنی زر درهمه خالد ته حواله کړي (چي دا ته اداء کړه)، او محتال علیه (خالد) قرضخواه (زید) ته د زر درهمو په بدله کي د ناویر ورکړي یا یو بل سامان ورکړي. نو په دې صورت کي هم محتال علیه (خالد) ته فقط د ”مَا ضَمِنَ“ یعنی د ”زرو درهمو“ د اخیستلو اختیار سته، هغه ته د ”مَا أُدِيَ“ د اخیستلو اختیار نسته؛ ځکه چي محتال علیه د قرض په اداء کولو سره د قرض مالک سو، او کله چي محتال علیه د قرض مالک سو، نو هغه د محتال له یعنی د قرضخواه (زید) قائم مقام سو، او ښکاره خبره ده چي

قرضخواه (زید) ته فقط د خپل قرض یعنی د زر درهمو داخیستلو اختیار وو. لهذا دهغه قائم مقام یعنی محتال علیه (خالد) ته به هم فقط د زر درهمو داخیستلو اختیار وي. همداسي به په دې مسئله کې کفیل ته هم له مکفول څخه د "ما ضمن" داخیستلو اختیار وي. نه د "ما أدی".

بغلاف البأمور إلخ: دا دیو مقرر سوال جواب دی. سوال دا دی چې کوم چا ته مقروض د قرض اداء کولو حکم کړی وي (یعني مأمور بقضاء الدين). که چیرې هغه د مقروض قرض اداء کړي نو هغه ته د "ما أدی" د واپس اخیستلو اختیار سته. برابره ده "ما أدی" هغه څه وي کوم چې پر مقروض باندي وي او که له هغه څخه بغير بل شی وي (مثلاً په پر مقروض سل کوټه دراهم باندي وي او هغه سلمان ته حکم وکړي چې زما قرض اداء کړه! او سلمان د کوټه دراهمو پر ځای سل گره دراهم اداء کړي. نو په دې صورت کې سلمان ته دا اختیار سته چې له مقروض څخه سل گره دراهم واخلي). همداسي کفیل ته هم فقط د "ما أدی" واپس اخیستل پکار دي. برابره ده هغه "ما ضمن" وي یا له هغه څخه بغير بل شی وي. حال دا چې تاسو وویل چې کفیل ته فقط د "ما ضمن" داخیستلو اختیار سته. نه د "ما أدی".

ددې جواب دا دی چې د کفیل او مأمور بقضاء الدين په مینځ کې فرق سته. او هغه دا چې کفیل په قرض اداء کولو سره د قرض مالک کیږي. لېکن مأمور به د هغه نه مالک کیږي؛ ځکه کفیل پر خپل ځان هغه قرض لازم کړی وي. نو په دې وجه کفیل مالک کیږي. او مأمور به نه مالک کیږي. لهذا کوم یو چې نه مالک کیږي، هغه به د اصیل قائم مقام هم نه کیږي. او هغه ته به فقط د "ما أدی" د واپس اخیستلو اختیار وي. او څرنګه چې کفیل د قرض مالک کیږي. نو ځکه هغه به د مکفول له قائم مقام کیږي. او څرنګه چې مکفول له ته فقط د "ما ضمن" داخیستلو اختیار سته. لهذا کفیل ته به هم فقط د "ما ضمن" داخیستلو اختیار وي. حاصل دا چې په کفیل او مأمور کې غټ فرق سته. نو ځکه یو پر بل قیاسول صحیح نه دي.

بغلاف ما اذا صالح إلخ: ددې حاصل دا دی چې که قرض (مثلاً) زر درهمه وي، لېکن کفیل د مکفول له سره پر پنځه سوه درهمه صلح وکړي (مثلاً کفیل مکفول له ته ووايي چې پنځه سوه درهمه به درکړم! هغه ور پنځه سوه درهمه را پرېږده!). او کفیل پنځه سوه درهمه اداء کړي. نو په دې صورت کې هغه له مکفول نه څخه فقط "ما أدی" واپس اخیستلای سي. نه "ما ضمن". یعني کفیل له مکفول څخه فقط اداء کړل سوي پنځه سوه درهمه واپس اخیستلای سي. نه زر درهمه؛ ځکه چې صلح کول د بري کولو او معاف کولو په څېر دي. یعني پر پنځه سوه درهمه د صلح کولو مطلب دا دی چې مکفول له کفیل له

پاته پنځه سوه درهمو څخه بري کړی، او بري کول داسي دي لکه ساقطول، يعني ځواکي مکفول له پنځه سوه درهمه قرض ساقط کړی، او کفيل ته د ساقط سوي مقدار د واپس اخيستلو اختيار نسته، نو ځکه د صلح په دغه صورت کي کفيل فقط پنځه سوه درهمه له مکفول عنه څخه واپس اخيستلای سي. او دا داسي ده لکه مکفول له چي کفيل بري کړي، نو که مکفول له کفيل له ټوله قرض څخه بري کړي، نو په دې صورت کي کفيل ته له مکفول عنه څخه دهیڅ شي د واپس اخيستلو اختيار نسته. او که مکفول له کفيل د قرض له يوې حصې څخه بري کړي، نو په دې صورت کي چي کفيل څومره قدر قرض اداء کړي، فقط هغومره قدر قرض له مکفول عنه څخه اخيستلای سي. همداسي به د صلح په صورت کي چي کفيل څومره قدر قرض اداء کړي، فقط هغومره قدر به له مکفول عنه څخه اخيستلای سي.

تر قرض اداء کولو مخکي له مکفول عنه څخه د کفيل د مطالبه کولو حکم

قَالَ: وَلَيْسَ لِلْكَفِيلِ أَنْ يُطَالِبَ الْمَكْفُولَ عَنْهُ بِالْمَالِ قَبْلَ أَنْ يُؤَدَّى عَنْهُ فَرَمَائِي: او کفيل ته دا اختيار نسته چي د مکفول عنه له طرفه [د قرض] تر اداء کولو مخکي له هغه څخه د مال مطالبه وکړي لِأَنَّهُ لَا يَبْدُكَ قَبْلَ الْأَدَاءِ ځکه چي کفيل له اداء کولو څخه مخکي د قرض مالک نه وي بِخِلَافِ الْوَكِيلِ بِالشِّرَاءِ په خلاف د وکیل بالشراء حَيْثُ يَرْجِعُ قَبْلَ الْأَدَاءِ ځکه هغه [د ثمن] تر اداء کولو مخکي رجوع کولای سي لِأَنَّهُ انْعَقَدَ بَيْنَهُمَا مُبَادَلَةٌ حُكْمِيَّةٌ ځکه چي د وکیل او مؤکل په مینځ کي حکمي مبادله منعقد سوې وي.

اللغات: «بينهما» د «هما» ضمير وکیل او مؤکل ته راجع دی، مؤکل «وکیل جوړونکي» ته وايي (يعني که خالد [مثلا] خپل يو کاربل چاته وسپاري او هغه دخپل کار وکیل جوړ کړي، نو خالد «مؤکل» دی).
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي تر څو کفيل د مکفول عنه له طرفه قرض اداء نه کړي، تر هغه وخته پوري کفيل ته دا اختيار نسته چي له مکفول عنه څخه د قرض د مال مطالبه وکړي؛ دليل دادی چي کفيل ته فقط هغه وخت د مطالبه کولو اختيار سته کله چي هغه د قرض مالک سي، او کفيل هغه وخت د قرض مالک کيږي، کله چي هغه د مکفول عنه له طرفه مکفول له ته قرض اداء کړي، نو ځکه وويل سوه چي د مکفول عنه له طرفه د قرض اداء کولو څخه مخکي کفيل ته دا اختيار نسته چي له هغه څخه د قرض د مال مطالبه وکړي.

ددې په خلاف که یو سړی بل څوک دیو شي درانیولو وکیل جوړ کړي، او بیا دا وکیل هغه شی رانیسي لېکن بائع ته له ثمن ورکولو څخه مخکې له خپل مؤکل څخه د ثمن مطالبه وکړي. نو هغه ته ددې پوره حق او اختیار سته؛ ځکه چې د وکیل او مؤکل په مینځ کې حکماً مبادله المال بالمال منعقد کيږي او وکیل د بائع او مؤکل د مشتري په حکم کې وي. او بائع ته دا حق سته چې مشتري ته د مبيع تر ورسپارلو مخکې له هغه څخه د ثمن مطالبه وکړي. نو ځکه وکیل ته به هم ددې حق وي چې له ثمن اداء کولو څخه مخکې له خپل مؤکل څخه د ثمن مطالبه وکړي.

که له کفیل څخه د قرض ټينگه مطالبه وسي (حکم او تفصيل)

لَقَدْ اِنْ لَوْ اَمَرَ بِالْاَمَالِ فَرَمَايِي: که چیرې د مال په سلسله کې کفیل لازم و نیول سي ایغنيي مکفول له هغه بغیر له قرض اداء کولو څخه نه ایله کوي بلکې هر وخت په پسې وي | كَانَ لَهُ اَنْ يَلْزَمَ الْمَكْفُولَ عَنْهُ نو کفیل ته دا حق سته چې مکفول عنه لازم ونيسي حَتَّى يُخْلَصَهُ تر دې چې مکفول عنه کفیل اد مکفول له څخه [خلاص کړي] وَكَذَا اِذَا احْبَسَ او همدارنگه کله چې کفیل [د قرض په سلسله کې] بندي کړل سي كَانَ لَهُ اَنْ يَحْبِسَهُ نو هغه ته دا اختیار سته چې مکفول عنه بندي کړي لَاِنَّهُ لِحَقِّهِ مَالِحَقُهُ مِنْ جِهَتِهِ ځکه کفیل ته چې کومه ستونزه [او مشکل] رسېدلی دی هغه د مکفول عنه په وجه ورته رسېدلی دی فَيُعَامِلُهُ بِشَيْلِهِ لهذا هغه د مکفول عنه سره هم هغسي [هماغه شان] معامله کولای سي.

اللغات: ﴿لوزم﴾ د مفاعله د باب ماضي ده: لازم نیول، یو شی له بل شي څخه نه جلا کېدل او د هغه

سره متصل (او موبتي) پاتېدل، ﴿لحقه﴾ د سمع د باب ماضي ده: لاحق کېدل، یو شی د بل شي سره یو ځای کېدل (یو څوک د بل چا سره یو ځای کېدل)، متصل کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مکفول له د خپل قرض اخیستلو لپاره کفیل تر غاړه ونيسي او مروخت په کفیل پسې وي د قرض ټينگه مطالبه ځني کوي، نو کفیل ته دا اختیار سته چې مکفول عنه تر غاړه ونيسي او په هغه پسې سي او ټينگه مطالبه ځني کوي. تر دې چې مکفول عنه قرض اداء کړي او کفیل د مکفول له څخه خلاص کړي. همداحکم په هغه وخت کې هم دی کله چې مکفول له د قرض په سلسله کې کفیل بندي کړي، نو کفیل مکفول عنه بندي کولای سي؛ ځکه چې د همدې مکفول عنه په وجه کفیل د قید او زندان په مشکلاتو مبتلا سوی دی، نو اوس د مکفول عنه لپاره فقط دوی لاري دي: یا خو کفیل دي له دغه مشکلاتو څخه وباسي، یا دي خپل قرض اداء کړي.

که مکفول له (د قرض مالک) مکفول عنه یا کفیل بري کړي (حکم او تفصیل)

وَإِذَا أَهْرَأَ الطَّالِبُ الْمَكْفُولَ عَنْهُ أَوْ كَلَهُ فِي مَكْفُولٍ لَهُ مَكْفُولٌ عَنْهُ بَرِي أَوْ اسْتَوْفَى مِنْهُ يَأْهُدِيهِ
مَكْفُولٌ عَنْهُ شَخْصٌ خِپْلَ حَقِّ وَاخْلِي بَرِي الْكَفِيلُ نُو كَفِيلُ بَرِي كِي بَرِي لِأَنَّ بَرَاءَةَ الْأَصِيلِ تُوجِبُ بَرَاءَةَ
الْكَفِيلِ حُكْمٌ فِي د كَفِيلُ بَرِي كِبْدَلُ د اَصِيلُ بَرِي كِبْدَلُ وَاجِبُوِي لِأَنَّ الدَّيْنَ عَلَيْهِ فِي الصَّحِيحِ حُكْمٌ
چي د صحيح قول مطابق قرض پر اصيل دی وَإِنْ أَهْرَأَ الْكَفِيلُ أَوْ كَه چيري مكفول له كفيل بري
کړي لَمْ يَهْرَأْ الْأَصِيلُ عَنْهُ نُو له هغه شخه اصيل نه بري کي بري لِأَنَّهُ تَبَيَّنَ حُكْمٌ چي كفيل تابع دی
وَلِأَنَّ عَلَيْهِ الْبُطَالِيَّةَ أَوْ حُكْمٌ چي پر كفيل [فقط] مطالبه ده وَبَقَاءِ الدَّيْنِ عَلَى الْأَصِيلِ يَدُونُهُ جَائِزٌ أَوْ د
كفيل له مطالبې شخه بغير پر اصيل قرض پاتېدل جائز دي اد "بدونه" ضمير يا كفيل ته راجع دی يا
مطالبې ته د كفيل، په دواړو صورتونو كي يې مطلب يو دی.

اللغات: ﴿أَهْرَأَ﴾ د افعال ماضي ده: بري کول، ﴿اسْتَوْفَى﴾ د استفعال ماضي ده: پوره اخيستل، پوره
ترلاسه کول، ﴿بَرَاءَةٌ﴾ بري کېدل، له ذمه واری شخه خلاصېدل، ﴿تَبَيَّنَ﴾ تابع، جمع: أَتَبَاعَ (مصباح
اللغات)، ﴿دَيْنٌ﴾ قرض.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مکفول له د خپل قرض شخه مکفول عنه بري کړي، يا هغه د
مکفول عنه شخه خپل قرض واخلې، نو په دې دواړو صورتونو كي چي شرنګه مکفول عنه بري
کي بري، همداسي کفيل هم بري کي بري: حُكْمٌ مکفول عنه اصيل دی، حُكْمٌ چي اصل قرض پر هغه
دی، او د اصيل بري کېدل مستلزم دي د کفيل بري کېدلو لره: نو حُكْمٌ د اصيل يعني د مکفول عنه په
بري کېدلو سره به کفيل هم بري کي بري: او د اصيل بري کېدل حُكْمٌ د کفيل بري کېدلو لره مستلزم دي
چي د صحيح قول مطابق قرض فقط پر اصيل يعني پر مکفول عنه واجب دی، پر کفيل نه دی
واجب، پر کفيل فقط مطالبه واجبي بري (يعني له هغه شخه مکفول له فقط د قرض مطالبه کولای سي)، نو کله
چي د مکفول له د بري کولو په وجه له مکفول عنه شخه قرض ساقط سو، نو پر مکفول عنه به د قرض
مطالبه هم پاته نه سي، او کله چي پر مکفول عنه د قرض مطالبه پاته نه سوه، نو د کفالي د معنی "ضم"
الذمة إلى الذمة في المطالبة" د نه ثابتېدلو په وجه به پر کفيل هم مطالبه پاته نه سي.

ددې په خلاف که مکفول له کفیل بري کړي، نو اصيل يعني مکفول عنه له قرض څخه نه بري کيږي؛ ځکه چې کفیل د مکفول عنه تابع دی، او مکفول عنه تابع نه دی. لهدا که د کفیل په بري کولو سره اصيل هم بري کړی سي، نو اصيل به دخپل تابع (کفیل) تابع وگرځي، حال دا چې دا قلب موضوع ده او صحيح نه ده، نو ځکه وويل سوه چې د کفیل په بري کېدلو سره به اصيل نه بري کيږي. دويم دليل دا دی چې پر کفیل فقط د قرض مطالبه لازم ده، اصل قرض پر هغه لازم نه دی، او پر اصيل د قرض باقي پاتېدل هغه وخت هم جائز دي کله چې کفیل گرسره نه وي (مثلاً له کفالت څخه مخکي پر اصيل قرض باقي پاته وي، یا کله چې کفیل مړ سي نو هم پر اصيل قرض باقي پاتېږي، ساقطېږي نه)، نو همداسي به پر اصيل هغه وخت هم قرض باقي پاتېږي کله چې کفیل له مطالبې څخه بري کړی سي، نو ثابته سوه چې د کفیل په بري کېدلو سره به اصيل يعني مکفول عنه له قرض څخه نه بري کيږي (أشرف الهداية). (دویم دليل داسي هم ويل کېدای سي چې پر کفیل فقط د قرض مطالبه لازم ده، حال دا چې پر اصيل د مطالبې سره، سره اصل قرض هم لازم دی، او ښکاره خبره ده چې پر چا مطالبه لازم وي دهغه په بري کېدلو سره به هغه کس څنګه بري سي چې پر هغه اصل قرض لازم وي، نو ځکه د کفیل په بري کېدلو سره به اصيل نه بري کيږي، اوله مطالبې څخه بغير به هم پر اصيل قرض باقي پاته وي (أحسن الهداية). د فقير بنده (حبيب الرحمن) په نيز داشرف الهدايې تشرېح سوی دليل غوره معلومېږي، ځکه صاحب د أحسن الهدايې چې دويم دليل کومه تشرېح کړې ده، د هغه په آخر کې څه گڼې او ستونزه ده).

که مکفول له د قرض مطالبه مؤخره کړي (حکم او تفصيل)

وَكَذَا إِذَا أَخَّرَ الطَّالِبُ عَنِ الْأَصِيلِ أَوْ هَمْدَارَنُكَ كَلَهُ چي مکفول له د اصيل [مکفول عنه] څخه قرض مؤخر کړي فَهُوَ تَأْخِيرٌ عَنِ الْكَفِيلِ نو داله کفیل څخه هم [مؤخر کول دي وَلَوْ أَخَّرَ عَنِ الْكَفِيلِ] او که له کفیل څخه يې مؤخر کړي لَمْ يَكُنْ تَأْخِيرًا عَنِ الَّذِي عَلَيْهِ الْأَصْلُ نو داله هغه يوه څخه مؤخر کول نه دي چې پر هغه اصل قرض [باندي] دی [يعني مکفول عنه] لِأَنَّ التَّأْخِيرَ إِبرَاءً مُوقَّتٌ ځکه چې مؤخر کول تريو ټاکلي وخته پوره بري کول دي فَيُعْتَبَرُ بِالْإِبْرَاءِ الْمُؤَقَّتِ نو ځکه هغه به پر دائمي توگه بري کولو قياسول کيږي بِخِلَافِ مَا إِذَا أَكْفَلَ بِالْبَالِ الْحَالِ مُؤَجَّلًا إِلَى شَهْرٍ په خلاف د هغه صورت کله چې د في الحاله واجب الاداء مال لپاره يوه مياشت ميعاد وټاکي [او] کفیل جوړ سي فَإِنَّهُ يَتَأَجَّلُ عَنِ الْأَصِيلِ نو په دې صورت کې هغه له اصيل څخه هم مؤخر کيږي لِأَنَّهُ لَا حَقَّ لَهُ إِلَّا الدَّيْنُ خَالَ وَجُودِ الْكَفَالَةِ ځکه چې د کفالي د موجودېدلو په حالت کې له قرض څخه بغير د مکفول له بل

هيڭ حق نسته فَصَارَ الْأَجَلُ دَاخِلًا فِيهِ نو ځكه ميعاد په هغه قرض كي داخل سو أَمَّا هَهُنَا فَبِخْلَافِهِ او پاته سودلته نو [صورت د مسئلې] دهغه په خلاف دی.

اللغات: ﴿آخر﴾ مؤخر كول، ځنډول، وروسته كول، ځنډول، ﴿مؤقت﴾ تريو ټاكلي وخته پوري، ﴿مؤبد﴾ همېشنى، ﴿مؤجل﴾ ميعادي (ميادي)، نيته داره، د كوم شي لپاره چي وخت (مياد) ټاكل سوي وي، ﴿يتأجل﴾ مؤجل كېدل، مراد ځني مؤخر كېدل دي (احسن الهداية)، ﴿أجل﴾ ميعاد، ټاكل سوي مودت (مقرر كړى سوي وخت).

تشرېح: د عبارت مسئله پر دې اصول متفرع ده چي ”په كفاله كي چي داصيل په حق كي كوم شى ثابت وي، هغه د كفيل په حق كي هم ثابتيري، لېكن كه يوشى د كفيل په حق كي ثابت وي، نو هغه داصيل په حق كي نه ثابتيري (دا اصول مخكي هم ضمانتېر سوي دي).

مسئله داده چي كه مكفول له د مكفول عنه څخه د قرض اداء كولو مطالبه مؤخره كړي (مثلا مكفول له هغه ته داسي ووايي چي زه اوس ستا څخه قرض نه غواړم، بلكي پنځه مياشتي وروسته يې راكړه!)، نو دا تاخير (ځنډول) چي څرنگه داصيل (مكفول عنه) په حق كي ثابتيري، همداسي د كفيل په حق كي هم ثابتيري، لېكن كه مكفول له د كفيل څخه مطالبه مؤخره كړي، نو داصيل (مكفول عنه) په حق كي دا تاخير نه ثابتيري؛ دليل دادى چي د قرض مطالبه مؤخر كول ”ابراء مؤقت“ دي، يعنې د قرض مطالبه مؤخر كول داسي دي لكه تريو ټاكلي (معين) وخت پوري قرض ساقطول او له قرض څخه بري كول، نو ځكه دغه ”ابراء مؤقت“ به پر ”ابراء مؤبد“ قياسول كيږي، او ښكاره خبره ده چي كه مكفول په ابدي (دائمي) توگه اصيل بري كړي نو كفيل هم بري كيږي لېكن كه كفيل بري كړي نو اصيل نه بري كيږي، همداسي به په دې مسئله كي هم په ”ابراء مؤقت“ كي داصيل تاخير د كفيل په حق كي خو ثابتيري، لېكن د كفيل تاخير به داصيل په حق كي نه ثابتيري.

بخلاف ما إذا إلخ: د دې حاصل دادى چي كوم حكم چي اوس بيان سو، يعنې د كفيل تاخير داصيل په حق كي نه ثابتيري، دا حكم په هغه كفاله كي دى كوم چي ميعادي نه وي. لېكن كه كفيل داسي مال كفيل جوړ سوي وي كوم چي في الحاله (سمدستي) اداء كول واجب وي او كفيل دهغه لپاره يوه مياشت ميعاد وټاكي (مثلاً د خالد پر زيد سل ديناره في الحاله واجب الاداء دي. لېكن حامد د يوې مياشت پر مودت دهغه كفيل جوړ سي، يعنې خالد ته داسي ووايي چي زه د زيد كفيل يم، كه هغه يوه مياشته وروسته تاته پيسې نه دركړي نوزه يې دركوم)، نو دغه ميعاد او مودت داصيل (مكفول عنه ازندا) په حق كي هم ثابتيري؛ ځكه دلته چي په كوم وخت كي كفاله منعقد سوه يعنې كله چي (حامد) كفيل جوړ سو، نو په هغه وخت

کي دمکفول له (خالد) حق فقط په قرض کي ثابت وو، او څرنگه چي کفيل (حامد) دخپل کفيل جوړېدلو په وخت کي د ميعاد شرط ولگوي او ميعادي د اصل قرض و طرف ته منسوب کړي، نو ځکه ميعاد به په اصل قرض کي داخلېږي، او د کفيل او اصيل دواړو په حق به کي ميعاد او تاخير ثابتېږي.

ددې په خلاف د متن والا په مسئله کي کفاله د تاخير څخه مخکي منعقد سوې ده، يعنې اول کفاله واقع سوې ده (چي د هغه په وجه مکفول له ته له اصيل او کفيل څخه د مطالبه کولو حق حاصل سو). او تر هغه وروسته مکفول له مطالبه مؤخر کړې ده، لنډه دا چي مکفول له د کفيل څخه هغه مطالبه مؤخر کړې ده کومه مطالبه چې هغه ته د کفالي په وجه حاصله سوې وه، او په دې سره د اصل قرض مؤخر کېدل نه لازميږي، نو ځکه د متن په مسئله کي وويل سوه چي که مکفول له د کفيل څخه مطالبه مؤخره کړي، نو دا تاخير د اصيل په حق کي نه ثابتېږي، بلکي پر اصيل د مخکي په څېر مطالبه واجب پاتېږي.

د مکفول له سره د کفيل صلح کول (حکم او تفصيل)

قَالَ: فَإِنْ صَلَحَ الْكَفِيلُ رَبُّ الْتَالِ عَنْ الْأَلْفِ عَلَى خَمْسِ مِائَةٍ فَرَمَائِي: که کفيل د مکفول له سره د زرو درهمو په سلسله کي پر پنځه سوه درهمو صلح وکړي فَقَدْ بَرَّئَ الْكَفِيلُ وَالَّذِي عَلَيْهِ الْأَصِيلُ نو کفيل او پر کوم يوه چي اصل قرض دی دواړه بري کيږي لِأَنَّهُ أَصَافَ الصُّلْحَ إِلَى الْأَلْفِ الدَّيْنِ ځکه چي [دلته] کفيل صلح د زر درهمه قرض و طرف ته منسوب کړې ده وَهِيَ عَلَى الْأَصِيلِ او د زر درهمه قرض پر اصيل [باندي] دى فَبَرَّئَ عَنْ خَمْسِ مِائَةٍ نو اصيل به له پنځه سوه درهمو څخه بري کيږي احسن الهداية لِأَنَّهُ إِسْقَاطٌ ځکه چي دا صلح ساقطول [او معاف کول] دي وَبَرَاءَتُهُ تَوَجُّبُ بَرَاءَةِ الْكَفِيلِ او د اصيل بري کېدل د کفيل بري کېدل واجبوي ثُمَّ بَرَّأَ جَمِيعًا عَنْ خَمْسِ مِائَةٍ بِإِدَاءِ الْكَفِيلِ بيا د کفيل په اداء کولو سره به اصيل او کفيل دواړه له پنځه سوه درهمو څخه بري کيږي وَيَرْجِعُ الْكَفِيلُ عَلَى الْأَصِيلِ بِخَمْسِ مِائَةٍ إِنْ كَانَتْ الْكِفَالَةُ بِأَمْرٍ او کفيل به له اصيل څخه پنځه سوه درهمه واپس اخلي، ا په دې شرط | که چيري کفاله د اصيل په حکم سره وي بِخِلَافِ مَا إِذَا صَلَحَ عَلَى جَنَسٍ آخَرَ په خلاف د هغه صورت کله چي کفيل پر بل جنس صلح کړې وي لِأَنَّهُ مُبَادَلَةٌ حُكْمِيَّةٌ ځکه چي دا

حکماً مبادله ده فَلْيَكْفُوهُ نو ځکه کفیل به دهغه ازر درهمو مالک وي الْحَسَنُ الْهَدَايَةُ فَيَرْجِعُ بِجَنِينِهِ الْكَافِ
 نو هغه به پوره زر درهمه واپس اخلي وَلَوْ كَانَ صَالِحَهُ عَنَّا اسْتَوْجَبَ بِالْكَفَالَةِ او که کفیل دمکفول له
 سره دهغه حق په باره کي صلح کړې وي کوم چي د عقد کفاله په وجه پر هغه واجب سوی وي لَا
يَبْرَأُ الْأَصِيلُ نو اصيل نه بري کيږي لَأَنَّ هَذَا إِبْرَاءُ الْكَفِيلِ عَنِ الْمَطَالِبَةِ ځکه چي دا کفیل له مطالبه
 څخه بري کول دي.

اللغات: «صالح» د مفاعلي ماضي ده: صلح کول، مصالحت کول (مراد ځني دڅه قرض پرېښوولو په
 هکله صلح او تړون کول دي). «دین» قرض، قرضه، «برئ» د سماع ماضي ده: بري کېدل، له ذمه واری
 څخه وتل (غاره خلاصېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که قرض زر درهمه وي، بیا کفیل دمکفول له سره د زر درهمو په
 سلسله کي پر پنځه سوه درهمه صلح وکړي (مثلاً کفیل دمکفول له ته داسي ووايي چي په زر درهمو کي به
 پنځه سوه درکړم. هغه نور قرض را پرېږده! او مکفول له همداسي وکړي)، نو په دې صورت کي کفیل او
 مکفول عنه دواړه له پنځه سوه درهمو څخه بري کيږي او فقط پنځه سوه درهمه قرض پاتېږي؛ ځکه
 که څه هم دلته صلح کفیل کړې ده، لېکن څرنګه چي هغه صلح د زر درهمو (ألف) و طرف ته
 منسوب کړې ده، او زر درهمه پر اصيل (مکفول عنه) واجب دي، نو ځکه دا به له زر درهمو څخه اسقاط
 وي او د اصيل له ذمې څخه به پنځه سوه درهمه ساقطېږي او معاف کيږي، او څرنګه چي د اصيل
 برائت د کفیل برائت لره مستلزم دی، لهدا کله چي اصيل له پنځه سوه درهمو څخه بري سو، نو کفیل
 هم له هغه څخه بري کيږي، او تر دې وروسته چي کله کفیل پاته پنځه سوه درهمه اداء کړي، نو دوی
 دواړه بري کيږي. بیا که کفیل دمکفول عنه په حکم سره کفیل سوی وي، نو هغه ته دا اختیار ښه
 چي له مکفول عنه څخه «مَا أَذَى» (اداء کړل سوي پنځه سوه درهمه) واپس واخلي، لېکن که هغه د
 مکفول عنه له حکم څخه بغير کفیل سوی وي، نو هغه ته د «مَا أَذَى» د واپس اخیستلو حق او
 اختیار نسته.

بخلاف ما إذا إلخ: د دې حاصل دادی که کفیل دمکفول عنه سره پر بل جنس صلح وکړي، مثلاً کفیل
 د زر درهمو په سلسله کي دمکفول له سره د کپړې پر یو تان صلح وکړي (مثلاً هغه مکفول له ته ووايي
 چي د زر درهمو په ځای کي به یو تان درکړم ته هغه را څخه قبول کړه! او مکفول له همداسي وکړي)، نو په دې

صورت کي کفيل د هغه زر درهمو مالک کيږي، او له اصيل (مکفول عنه) څخه هېڅ شى هم نه ساقطیږي، بلکي کفيل ته دا اختيار سته چي له مکفول عنه څخه پوره زر درهمه واپس واخلي؛ ځکه په دې صورت کي چي کوم صلح سوې ده هغه په حقيقت کي دمکفول له او کفيل په مينځ کي حکماً مبادله ده، او ددغه مبادلي په وجه کفيل د هغه د زر درهمو مالک سو، نو ځکه به هغه له مکفول عنه څخه پوره زر درهمه واپس واخلي.

ولو کان صالحه الخ: د دې حاصل دادی چي د عقد کفاله (کفيل جوړېدلو) په وجه پر کفيل فقط مطالبه لازميږي، نو که کفيل پر څه پيسو صلح وکړي او دغه د قرض مطالبه ساقطه کړي (مثلاً کفيل مکفول له ته ووايي چي ته زما څخه د قرض مطالبه مه کوه! د هغه په عوض کي به زه څه پيسې درکړم، او مکفول له همداسي وکړي)، يا کفيل له څه پيسو څخه بغير مکفول له ته زاری وکړي او مطالبه ساقطه کړي، نو دا اسقاط فقط د کفيل سره خاص دی (يعني فقط له کفيل څخه مطالبه ساقطیږي)، او د مکفول عنه له ذمې څخه نه قرض ساقطیږي او نه د قرض مطالبه؛ ځکه تاسو ته معلومه ده چي د اصيل براءت خو کفيل لره مستلزم دی لېکن د کفيل براءت اصيل لره مستلزم نه دی (يعني د اصيل په بري کېدلو سره کفيل هم بري کيږي، لېکن د کفيل په بري کېدلو سره اصيل نه بري کيږي).

د کفيل د براءت مختلفه صورتونه

قَالَ: وَمَنْ قَالَ لِكَفِيلٍ ضَمِنَ لَهُ مَالًا: قَدْ بَرَّتُ إِلَى مِنَ الْمَالِ فرمايي: او که مکفول له هغه کفيل ته کوم چي دده لپاره د مال ضامن سوی وي [داسي] ووايي: "ته زما له طرفه له مال څخه بري سوې" [يعني ته زما له قرض څخه بري يې! رَجَعَ الْكَفِيلُ عَلَى الْمَكْفُولِ عَنْهُ نو کفيل به له مکفول عنه څخه مال واپس اخلي مَغْنَاهُ بِمَا ضَمِنَ لَهُ بِأَمْرِهِ د دې مطلب دادی چي [هغه مال به ځني اخلي] د کوم مال چي کفيل د مکفول له په حکم سره ضامن سوی وي لِأَنَّ الْبَرَاءَةَ الَّتِي ابْتَدَأَهَا مِنَ الْبَطْلُوبِ وَانْتَهَاهَا إِلَى الطَّالِبِ ځکه داسي براءت چي د هغه ابتداء له مکفول عنه څخه وي او د هغه انتهاء تر مکفول له پوري وي لَا تَكُونُ إِلَّا بِإِلْقَاءِ هغه له اداء کول څخه بغير نه کيږي [يعني داسي براءت فقط په اداء کولو سره ثابتیږي] فَيَكُونُ هَذَا اقْرَازًا بِالْأَدَاءِ لِهَذَا دابه د اداء کولو اقرار وي فَيَرْجِعُ نو ځکه به کفيل له مکفول عنه څخه [مال] واپس اخلي وَإِنْ قَالَ: أَهْرَأْتُكَ او که مکفول له [داسي] ووايي: "ما ته بري کړې" لَمْ يَرْجِعِ الْكَفِيلُ عَلَى الْمَكْفُولِ عَنْهُ نو کفيل له مکفول عنه څخه [مال] واپس نه سي اخيستلای لِأَنَّهُ بَرَاءَةٌ لَا

تَنْتَهِي إِلَى غَيْرِهِ حُكْمُهُ دَاسِي بَرَاءَتِ دِي كُوم چي له مكفول له شخه بغير اد بل چا اوطرف ته نه منتهي
 كيږي ايا كوم چي له مكفول له شخه بغير پر بل چانه مبني كيږي | وَذَلِكَ بِإِلْشِقَاطٍ او دا په ساقطولو سره
 حاصليري فَلَمْ يَكُنْ إِثْرًا بِإِلْإِيْقَاءِ نو حُكْمُهُ دَاسِي بَرَاءَتِ دِي كُوم چي له مكفول له شخه بغير اد بل چا اوطرف ته نه منتهي

اللغات : ﴿إيفاء﴾ د افعال مصدر دی : پوره اداء کول .

تشریح : له دې غايه صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللهِ دَرِي (۳) داسي مسئلې ذکر کوي چي دهغوی تعلق د

کفیل د بري کولو (براء) سره دی . (او دا درې سره مسئلې پر دې اصول مبني دي چي که مکفول له داسي جمله
 وويي چي له هغه شخه دا محسوسيري [يعني په هغه جمله کي دې ته ضمني اشاره سوې وي | چي کفیل مال اداء کړی
 دی . نو مال اداء كيږي . او کفیل ته دا اختيار سته چي هغه له مکفول عنه شخه واپس واخلي) . (اثمار الهدايه)

(۱) ... اوله مسئله داده که مکفول له کفیل ته داسي وويي : "قَدْ بَرِّئْتُ إِلَى مِنَ الْمَالِ" (ته زماله
 طرفه له مال شخه بري سوې!) ، نو په دې صورت کي کفیل ته له خپل مکفول عنه شخه د "مَا ضَمَنَ"
 داخيستلو اختيار سته (يعني په دې صورت کي کفیل له مکفول عنه شخه هغه مال واپس اخیستلای سي د کوم
 مال چي هغه کفیل سوی او ضامن سوی وو) ، په دې شرط چي کفیل د مکفول عنه په حکم سره کفیل سوی وي .

دلیل دادی چي د مکفول له په دې جمله "قَدْ بَرِّئْتُ إِلَى مِنَ الْمَالِ" کي د براءت شروع له کفیل
 شخه سوې ده . حُكْمُهُ چي په "بَرِّئْتُ" همدا کفیل مخاطب دی . او په دې جمله کي د براءت انتهاء پر
 مکفول له سوې ده ؛ حُكْمُهُ چي د "إِلَى" لفظ د غایت د انتهاء لپاره وي ، لهذا په دې ترکیب کي متکلم
 کوم چي مکفول له دی هغه منتهی دی ، نو ثابته سوه چي په دې ترکیب کي کفیل مبتداء دی (يعني له
 هغه شخه شروع سوې ده) او مکفول له منتهی دی (يعني پر هغه انتهاء سوې ده) . او داسي براءت چي ابتداء يې
 له کفیل شخه وي او انتهاء يې پر مکفول له وي (هغه براءت) فقط په مال اداء کولو سره كيږي (يعني د
 داسي براءت په صورت کي کفیل هغه وخت بري كيږي کله چي کفیل مکفول له ته مال ورکړی وي) . نو دا داسي
 سولکه مکفول له چي کفیل ته داسي وي : "دَقَعْتُ إِلَى الْمَالِ" يا "قَبَضْتُهُ مِنْكَ" (يعني تاماته مال
 را کړی دی . يا ماستاله طرفه پر مال قبضه کړې ده) ، نو گواکي مکفول له د دې خبري اقرار وکړی چي کفیل
 هغه مال اداء کړی دی د کوم مال چي کفیل ضامن سوی وو . او کله چي مکفول له د مال اداء کولو اقرار
 وکړی . نو حُكْمُهُ اوس به هغه ته له کفیل او مکفول عنه شخه د مطالبه کولو حق نه وي . او خرنگه چي

کفیل دمکفول عنه په حکم سره کفیل سوی دی. نو ځکه کفیل ته به دا اختیار وي چي له مکفول عنه څخه هغه مال واپس واخلي د کوم مال چي هغه ضامن سوی وو.

وان قال ابرأتک الخ: (۲)... دویمه مسئله داده چي که مکفول له کفیل ته داسي ووايي: "أَبْرَأْتُكَ" (ما ته بري کړې!)، نو په دې صورت کي کفیل ته دا اختیار نسته چي له مکفول عنه څخه څه مال واپس واخلي (يعني په دې صورت کي کفیل ته له مکفول عنه څخه د هيڅ شي د واپس اخيستلو اختيار نسته). لېکن مکفول له ته د دې پوره اختيار سته چي له مکفول عنه څخه د مال مطالبه وکړي.

دلیل دادی چي دایو داسي براءت دی کوم چي فقط دمکفول له و طرف ته رسيږي او فقط پر هغه منتهي کيږي، نه پر بل چا. لهندا د دې براءت ابتداء فقط له مکفول له څخه وسوه. نه له کفیل څخه. بلکي پر کفیل د هغه انتهاء سوې ده، ځکه چي مکفول له داسي ويلي دي "ما ته بري کړې!" يعني د براءت شروع زما څخه وسوه، او انتهاء يې پر تا وسوه. او د کوم براءت ابتداء چي له مکفول له څخه وي او انتهاء يې پر کفیل وي، نو داسي براءت په ساقطولو سره حاصلیږي (يعني داسي براءت په صورت کي هغه وخت کفیل بري کيږي کله چي مکفول له د کفیل څخه د قرض مطالبه ساقطه کړې وي)، نو ځکه مکفول له داسي وويل چي "ما ستا څخه خپل مطالبه ساقطه کړه (تر دې وروسته ستا څخه د قرض مطالبه نه کوم)". او ښکاره خبره ده چي که مکفول له د کفیل څخه د قرض مطالبه ساقطه کړي نو په دې سره دانه لازميږي چي مکفول له دا اقرار وکړي چي کفیل مال اداء کړی دی (يعني د مطالبې ساقطولو مطلب او معنی دانه ده چي مکفول له د کفیل د مال اداء کولو اقرار وکړي چي کفیل ما ته مال را کړی دی). لهندا کله چي دا د کفیل اداء کولو اقرار نه سو، نو کفیل ته به له مکفول عنه څخه د واپس اخيستلو اختيار هم نه وي؛ ځکه چي کفیل ته فقط په هغه صورت کي له مکفول عنه څخه د مال واپس اخيستلو اختيار سته کله چي کفیل دمکفول عنه له طرفه مال داء کړي، حال دا چي دلته داسي نه ده، نو ځکه په دې صورت کي به هغه ته دا اختيار نه وي چي له مکفول عنه څخه څه مال واپس واخلي. لهندا دلته مکفول له د کفیل څخه فقط د قرض مطالبه ساقطه کړه او هغه يې بري کړی، او تا سو ته معلومه ده چي د کفیل په بري کېدلو سره مکفول عنه نه بري کيږي، نو ځکه په دې صورت کي به مکفول له ته دمکفول عنه څخه د مال د مطالبه کولو پوره اختيار وي.

د کفیل د برائت مختلفه صورتونه

وَلَوْ قَالَ: بَرَأْتُ او كه مكفول له اداسي او وایي: ته بري سوي او د "إلى" لفظ نه وایي ا قَالَ: مُحْبَذٌ هُوَ
مِثْلُ الثَّانِي نو امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي داد دویمي مسئلې په خبر دي لِأَنَّهُ يَحْتَمِلُ الْبَرَاءَةَ
بِأَنَّهُ ادَّاءٌ إِلَيْهِ حُكْمُهُ دَا [دې] احتمال [هم] لري چي د براءت [بري کېدل] به د مكفول له په اداء كولو سره
وي وَالْإِبْرَاءُ او ادا احتمال هم لري چي د براءت به د مكفول له په بري كولو سره وي فَيُشَبِّهُتُ الْأَدْنَى نَوَالِدِي
دواړو څخه به د كمې درجې والا براءت ثابتېږي اِذْ لَا يُرْجَعُ الْكَفِيلُ بِالْمَلِكِ حُكْمُهُ چي په شك سره
كفيل [پر مكفول عنه] رجوع نه سي كولاى [يعني د شك په وجه له مكفول عنه څخه مال واپس نه سي
اخيستلى] وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ ۞: هُوَ مِثْلُ الْأَوَّلِ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي دا د اولي
مسئلې په خبر دي لِأَنَّهُ أَقْرَبُ بِبَرَاءَةٍ اِبْتِدَاءً اَوْهَا مِنَ التَّطَلُّوبِ حُكْمُهُ چي [دلته] مكفول له د داسي براءت اقرار
كړى دى چي دهغه ابتداء له كفيل څخه ده وَإِلَيْهِ الْإِنْقَاءُ دُونَ الْإِبْرَاءِ او د كفيل په طرف كي فقط اداء كول
سته، نه بري كول وَقِيلَ: إِنِّي جَبِيحٌ مَا ذَكَرْنَا إِذَا كَانَ الطَّالِبُ حَاضِرًا او ويل سوي دي: چي په مذكوره ټولو
صورتونو كي چي كله مكفول له موجود وي يُرْجَعُ فِي الْبَيَانِ إِلَيْهِ نو د مكفول له د بيان و طرف ته به رجوع
كېږي لِأَنَّهُ هُوَ النُّجِيلُ حُكْمُهُ همدا مكفول له اجمال كونكى [اختصار كونكى] دى [يعني هغه خپل كلام مجمل
او مختصر كړى دى].

اللغات: ﴿الْمُجْمِل﴾ دافعال دباب فاعل دی: اختصار کونکي، أَجْمَلَ يُجْمِلُ إِجْمَالًا: په مختصره (او مهمه توگه) خبره ذکر کول، په کلام کي اختصار کول. فقهاؤ د ”اجمال“ درې تعريفونه کړي دي چي هغه ستاسو د معلومات لپاره موږ دلته هم ذکر کوو: ①... يو تعريف دا چي د اجمال معنى ده: خپل کلام داسي ذکر کول کوم چي د څو معناوو احتمال لري. ②... دويم د اجمال معنى ده: کلام په دې توگه ذکر کول چي هغه پر داسي معنى دلالت کوي کوم چي له مُعَيَّن (متعين کونکي) څخه بغير د هغه مراد نه مُتَعَيَّن (يعني) د هغه مراد فقط په مُعَيَّن سره مُتَعَيَّن کيږي. ③... داسي کلام چي د هغه مراد فقط په مُجْمِل (اجمال کونکي) سره معلوميږي (يعني داسي کلام چي کله مُجْمِل په خپله د هغه وضاحت وکړي نو مراد او مطلب يې ښکاره کيږي). (معجم لئنه الفقهاء)

تشریح: در بيمه مسئله داده که مکفول له کفیل ته فقط داسي ووايي: “بَرِئْتُ” (ته بري سوې!) او د “إِلَيَّ” لفظ نه ووايي، نو په دې مسئله کي د صاحبینو رَحْمَتُ الله اختلاف دی. امام محمد رَحْمَةُ الله فرمایي چي د دې مسئلې حکم د دویمي مسئلې یعنی د “أَبْرَأْتُكَ” په څېر دی، یعنی څرنگه چي د “أَبْرَأْتُكَ” د ویلو په صورت کي کفیل بري کيږي او کفیل ته له پر مکفول عنه درجوع کولو (یعني له هغه څخه د مال اخیستلو) اختیار نه وي، همداسي د “بَرِئْتُ” د ویلو په صورت کي هم کفیل بري کيږي او کفیل ته پر مکفول عنه درجوع کولو اختیار نسته.

دلیل دادی چي د “بَرِئْتُ” په لفظ کي دوه احتماله سته: ① یو دا چي د “بَرِئْتُ” د لفظ مطلب دادی چي ته “بري سوې؛ ځکه تا مال اداء کړی دی”، ② دویم احتمال پکښي دادی چي ته “ته بري سوې؛ ځکه ما ته بري کړي یې!،” لنډه دا چي په دې لفظ کي یو احتمال د “برائت بالاداء” سته او بل احتمال د “برائت بالابراء” پکښي سته، نو له دې دواړو څخه به “برائت بالابراء” ثابتیږي، ځکه چي هغه ادنی دی. او قاعده داده چي کله د دنی او اعلی احتمال وي، یا د کم او زائد احتمال وي، نو ادنی او کم ثابتیږي (ځکه چي هغه اقل او اخف وي)، اعلی او زائد نه ثابتیږي، لکه کله چي په لماتنه کي لمونځ گزار شکمن سي چي آیا ما دوه رکعته کړدي، که درې؟ نو حکم دادی چي هغه دوه رکعته شمارل کيږي (ځکه چي دوه له دریو څخه ادنی دي)، نو همداسي به دلته هم ادنی برائت (برائت بالابراء) حاصلیږي، یعنی دا به ویل کيږي چي کفیل د مکفول له په بري کولو سره بري سوی دی، او حکم دا دی چي کله کفیل د مکفول له په بري کولو سره بري سوی وي نو هغه ته پر مکفول عنه درجوع کولو اختیار نه وي، نو ځکه د “بَرِئْتُ” د ویلو په صورت کي به هم کفیل ته پر مکفول عنه درجوع کولو اختیار نه وي.

دویم دلیل: (د دې خبري چي د کفیل لپاره درجوع اختیار نه ثابتیږي) دادی چي دلته خودا خبره یقيني ده چي د “بَرِئْتُ” په لفظ سره کفیل بري سو، برابره ده د مکفول له په بري کولو (برائت بالابراء) سره بری سوئی وي، یا د مال په اداء کولو (برائت بالاداء) سره بري سوی وي، لېکن دلته پر مکفول عنه د کفیل په رجوع کولو کي شک دی؛ ځکه که چيري دا برائت بالاداء وي، نو بیا خو کفیل ته درجوع کولو اختیار سته، او که برائت بالابراء وي، نو هغه ته درجوع کولو اختیار نسته؛ لهدا کله چي د کفیل په رجوع کولو کي شک دی، نو د شک په وجه به هغه ته درجوع کولو اختیار نه وي.

وقال أبو يوسف إلخ: امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ فرمايې چي ددې مسئلې حکم داوولي مسئلې يعني د "بَرِئْتُ اِلَیَّ" په څېر دی، يعني څرنگه چي د "بَرِئْتُ اِلَیَّ" دويلو په صورت کي کفيل ته پر مکفول عنه درجوع کولو اختيار وي، همداسي فقط د "بَرِئْتُ" دويلو په صورت کي هم کفيل ته پر مکفول عنه درجوع کولو اختيار حاصلېږي.

د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ دليل دا دی چي مکفول له د "بَرِئْتُ" په ويلو سره داسي براءت اقرار کړې دی چي دهغه ابتداء له کفيل څخه ده؛ ځکه مکفول له د خطاب حرف يعني "تاء مفتوحه" ذکر کړې ده، نو ځکه براءت به په داسي فعل سره وي کوم چي خاص د کفيل و طرف ته منسوب وي (يعني په دې صورت کي کفيل په داسي کار سره بري کيږي کوم چي دده له طرفه صادر او اداء سي) او د کفيل له طرفه فقط اداء کول کيږي، نه بري کول، يعني د کفيل فعل فقط اداء کول دي لېکن بري کول دهغه فعل نه دي، لهدا کله چي دا براءت د کفيل له طرفه دی او د کفيل له طرفه چي کوم براءت حاصلېږي هغه فقط په اداء کولو سره حاصلېږي، نو ځکه د براءت به هم د کفيل په اداء کولو سره حاصل سوی وي، او کوم براءت چي د کفيل په اداء کولو سره حاصل سوی وي، په هغه صورت کي کفيل ته پر مکفول عنه درجوع کولو اختيار وي، نو ځکه د "بَرِئْتُ" دويلو په صورت کي به هم کفيل ته پر مکفول عنه درجوع کولو پوره اختيار وي.

وقيل إلخ: ځيني مشايخو ويلي دي چي په دغه دريو (۳) مسئلو کي چي کوم حکمونه ذکر سوي دي، دا په هغه وخت کي دي کله چي مکفول له ددغه الفاظو (قد برئت الی من المال، ابرأتک او برئت) تر ويلو وروسته غائب سي، لېکن که مکفول له غائب نه سي بلکي موجود وي، نو په دې دريو سره مسئلو کي به دهغه د بيان و طرف ته رجوع کيږي، يعني د مکفول له څخه به دا پوښتنه کيږي چي هغه پر مال (مکفول به) قبضه کړې ده، که نه؟ ځکه چي همدا مکفول له په خپل کلام کي اجمال او اختصار پيدا کړی دی (يعني فقط دهغه له طرفه کلام مجمل او مختصر بيان سوی دی)، او قاعده داده چي د مجمل کلام وضاحت او تفسير په خپله له "مُجْمِل" (اجمال کونکي) څخه پوښتل کيږي، او څرنگه چي په دې مذکوره مسئلو او جملو کي هم يو ډول اجمال دی، نو ځکه په دې مسئلو کي به هم د "مُجْمِل" يعني د مکفول له و طرف ته رجوع کيږي، په دې شرط چي مکفول له موجود وي.

معلق برائت (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَلَا يَجُوزُ تَعْلِيْقُ الْإِبْرَاءِ مِنَ الْكِفَالَةِ بِالشَّرْطِ أَوْ لَهُ كِفَالِي شَخْصَ بَرِي كَهْدَلٍ أَوْ بَرِي كَوْلٍ أَوْ بِشَرْطٍ مَعْلُقٍ
 كَوْلٍ جَائِزٍ نَهْ دِي لِبَنَاتِهِ مِنْ مَعْنَى الشَّئِلِيْنِ كَحَكَمٍ چي په دې کي د مالک کولو معنی سته کِنَانِ
 سَائِرِ الْإِبْرَاءَاتِ لَكِهْ خَرْنِگه چي په نورو برائتونو کي وي وَيُرْوَى أَنَّهُ يُصَحُّ أَوْ [يُ] رَوَيْت دادي چي دا
 [معلق کول] صحيح دي لِأَنَّ عَلَيْهِ الْمَطَالِبَةَ دُونَ الدَّيْنِ فِي الصَّحِيحِ كَحَكَمٍ چي د صحيح قول مطابق
 پر کفيل مطالبه لازم ده، نه قرض فَكَانَ إسْقَاطًا مَحْضًا نو كَحَكَمٍ دا به فقط ساقطول وي كَالطَّلَاقِ لَكِهْ
 طلاق وَلِهَذَا لَا يَرْتَدُّ الْإِبْرَاءُ عَنِ الْكِفِيلِ بِالرَّذَةِ أَوْ لَهُ هَمْدِي كَهْدَلٍ د كَفِيلِ بَرِي كَوْلٍ [د كَفِيلِ] په ردولو
 سره نه رد كيږي بِخِلَافِ إِبْرَاءِ الْأَصِيلِ په خلاف د اصیل د بري کولو.

اللغات: ﴿تعليق﴾ د تفعیل مصدر دی: معلق کول، (یو شي په بل شي پوري خوږند کول)، ﴿تمليك﴾ د
 تفعیل مصدر دی: مالک کول، مالک جوړول، (یو شخوکی د یو شي مالک کول)، ﴿الردة﴾ د نصر مصدر
 دی: رد کول، ردول (مسترد کول، نفی کول)، ﴿لا یرتد﴾ د افتعال د باب نفی صیغه ده: رد کېدل، ردېدل
 (مستردېدل، نفی کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادي چي له كفاله شخه بري کول او بري کېدل (يعني برائت من الکفالة) پر
 یو شرط معلق کول جائز نه دي، يعني که مکفول له مثلاً کفيل ته داسي ووايي ”کله چي زید راسي نو
 ته بري یې!“، یا ”کله چي د سبا ورځ راسي نو ته بري یې“، دا جائز نه دي.

دلیل دادي چي له كفاله شخه بري کول داسي دي لکه کفيل د مطالبې مالک کول، په دې توگه
 چي د كفالي په وجه خو اول مکفول له د کفيل شخه د مطالبې کولو مالک وو، لېکن کله چي مکفول له
 کفيل بري کړی نو گواکي هغه یې د مطالبې مالک کړی، او تمليکات (يعني مالک کول) پر شرط
 معلق کول نا جائز دي، نو کله له كفاله شخه بري کول به هم پر شرط معلق کول نا جائز وي، لکه
 خرنګه چي نور برائتونه پر شرط معلق کول نا جائز دي. (دا په یاد لرئ! چي دلته له شرط شخه هغه شرط مراد
 دی کوم چي د كفالي مناسب نه وي، لېکن کوم شرط چي د كفالي مناسب وي، نو پر هغه برائت معلق کول جائز دي، د
 مثال په توگه کفيل داسي ووايي: که چيري زه سبا مال اداء کړم، نوزه به له كفاله شخه بري یم). (فتح القدیر)

ويروئ إلخ: صاحب د هدايي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي د ”نواحر“ د روايت مطابق له كفاله شخه بري کول پر
 شرط معلق کول نا جائز دي: د دغه روايت دليل دادي چي د صحيح قول مطابق پر کفيل فقط د قرض

مطالبه لازم وي، نه قرض، او له مطالبې څخه بري کول "اسقاط محض" دی، لکه څرنګه چې طلاق "اسقاط محض" دی، همدا وجه ده چې له کفاله څخه د کفیل بري کېدل د هغه په ردولو سره نه رد کېږي (يعني که مکفول له کفیل بري کړي، او کفیل هغه رد کړي نو رد نه ثابتېږي، بلکې کفیل خامخا بري کېږي، لکه کله چې خاوند خپلې بشپړې ته طلاق ورکړي نو د بشپړې په ردولو سره طلاق نه رد کېږي، بلکې خامخا طلاق واقع کېږي)؛ ځکه کوم شی چې د اسقاطاتو له قبیلې څخه وي نو هغه په ردولو سره نه رد کېږي او کوم شی چې د تمليکاتو له قبیلې څخه وي نو هغه پر ردولو سره رد کېږي، لنډه دا چې برائت من الکفاله "اسقاط محض" دی، او اسقاط محض پر شرط معلق کول جائز دي، نو ځکه برائت من الکفاله به هم پر شرط معلق کول جائز وي. د دې په خلاف د مکفول عنه په ردولو سره بري کېدل رد کېږي، يعني که مکفول له اصيل (مکفول عنه) بري کړي او مکفول هغه رد کړي، نو رد ثابتېږي، همدارنګه هغه پر شرط معلق کول جائز دي؛ ځکه چې هغه د تمليکاتو له قبیلې څخه دي (يعني د اصيل بري کول داسې دي لکه هغه د قرض مالک کول). (اثمار الهداية)

هر هغه حق چې له کفیل څخه د هغه اخيستل

ممکن نه وي د هغه کفاله صحيح نه ده (قاعده)

قَالَ: وَكُلُّ حَقٍّ لَا يُكُنُّ اسْتِيفَاءُهُ مِنَ الْكَفِيلِ فرمايي: او هر هغه حق چې له کفیل څخه د هغه اخيستل ممکن نه وي لَا تَصِحُّ الْكِفَالَةُ بِهِ د هغه کفاله صحيح نه ده كَالْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ لکه حدونه او قصاص مَعْنَاهُ بِنَفْسِ الْحَدِّ لَا بِنَفْسِ مَنْ عَلَيْهِ الْحَدُّ د دې مطلب دا دی چې د نفس حد [کفاله صحيح نه ده] نه د هغه کس د نفس چې پر هغه حد واجب وي لِأَنَّهُ يَتَعَدَّرُ إِيْجَابُهُ عَلَيْهِ ځکه چې پر کفیل د حد واجبول ناممکن دي وَهَذَا لِأَنَّ الْعُقُوبَةَ لَا تَجْرِي فِيهَا الْيَبَابَةُ او دا ځکه چې په سزا کې نيابت نه جاري کېږي.

اللغات: ﴿استيفاء﴾ د استعمال د باب مصدر دی: په پوره توګه اخيستل، تر لاسه کول، ﴿عقوبة﴾

سزا، ﴿اليبابة﴾ د نصر د باب اسم مصدر دی: نائب والی، نائب کېدل (قائم مقام کېدل).

تشریح: په دې عبارت کې د کفالي په هکله يوه قاعده بيان سوې ده، قاعده داده چې هر داسې حق چې له کفیل څخه د هغه اخيستل شرعاً ممکن نه وي، د هغه کفاله (کفیل کېدل) صحيح نه دي، مثلاً کفیل په خپله د حد يا قصاص کفیل سي (يعني کفیل داسې ووايي چې که فلانکې له حد يا قصاص څخه منع سو، نو زه د هغه کفیل يم، پر مادي حد يا قصاص جاري کړی سي).

ها! پر کوم سړي چي حد يا قصاص واجب وي دهغه د حاضرولو کفيل کېدل (چي زه هغه د ناضي مجلس ته حاضر و) د صاحبينو رَجَهَاتُ الله او د جمهورو علماؤ په نېز صحيح دي، لېکن په خپله د حد يا قصاص کفيل کېدل د ټولو په نېز جائز نه دي، مثلاً که پر زید د زنا حد يا د غلا حد واجب سي. يا زید قتل وکړي او قصاص پر واجب سي. او خالد دهغه پر ځای د دې خبري کفيل سي چي که زید له حد يا قصاص څخه منع سو. نو زه دهغه کفيل یم. پر مادي حد يا قصاص جاري کړی سي، نو داسي کفاله صحيح نه ده.

دلیل دا دی چي پر کفيل حد يا قصاص واجبول ناممکن او متعذر دی، يعني پر کفيل نه اصالة حد او قصاص جاري کېدای سي او نه نيابة؛ اصالة خو ځکه نه سي پر جاري کېدای چي هغه مجرم نه دی، نو پر هغه حد جاري کول د شريعت د قانون خلاف دي. او د شريعت د قانون مخالفت کول جائز نه دي؛ او نيابة ځکه حد او قصاص نه سي پر جاري کېدای چي په سزاگانو کي نيابت نه جاري کېږي؛ او په سزاگانو کي ځکه نيابت نه جاري کېږي چي د سزا ورکولو مقصد دا وي چي مجرم په آينده کي له جرم څخه منع سي، او ښکاره خبره ده چي نائب ته په سزا ورکولو سره دا مقصد نه حاصلېږي. لهذا کله چي پر کفيل د حد او قصاص وجوب او جاري کېدل نه اصالة کېدای سي او نه نيابة، نو ثابته سوه چي په خپله د حد يا قصاص کفيل کېدل صحيح او جائز نه دي.

د مشتري له طرفه د ثمن د کفالت حکم

قَالَ: وَإِذَا تَكَلَّمَ عَنِ الْمُشْتَرِي بِالْثَمَنِ فَرَمَائِي: أَوْ كَلَهُ چي [يو څوک] د مشتري له طرفه د ثمن کفيل سي جَاړ نو جائز دي اِنَّهُ دَيْنٌ كَسَائِرِ الدُّيُونِ ځکه چي ثمن [هم] د نورو قرضونو په څېر يو قرض دی.

اللغات: ﴿دَيْن﴾ قرض. قرضه. ﴿سائر﴾ د دې لفظ دوي معناوي دي: ① ټوله (مجرده). ② نور، باقي، دلته يې همدا معنی مراد ده.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو څوک د مشتري له طرفه د ثمن اداء کولو کفيل سي (يعني يو څوک بائع ته ووايي چي که مشتري ثمن نه درکړي، نو زه يې درکوم)، نو دا جائز دي؛ ځکه چي ثمن هم قرض (او دين صحيح) دی. لهذا د نورو قرضونو په څېر به دهغه کفيل کېدل هم جائز وي (ځکه مخکي څو ځله تېر سوه چي د قرض کفيل کېدل صحيح دي، لېکن د عين شي په کفيل کېدلو کي تفصيل او اختلاف دی چي هغه په بهراران عبارت کي بيان سي).

د بائع له طرفه د مبيع د كفالت حكم (تفصيلي بيان)

وَأَنْ تَكْفُلَ عَنِ الْبَائِعِ بِالْمَبِيعِ او که ایو شوک | دبائع له طرفه د مبيع کفیل سی لَمْ تَمِمْ نَوْصَحِيح نه دي لِئَنْهُ عَيْنٌ مَضْمُونٌ بَغِيرَةٍ وَهُوَ الشَّمْنُ حکه چي مبيع داسي عین دی چي د بل شي یعنی د ثمن په عوض کي د هغه ضمان واجب دی | په لنډه توگه دا چي مبيع داسي عین دی کوم چي "مضمون بغیره" دی. د "مضمون بغیره" تعریف او وضاحت به لاندې ذکر سي | وَالْكَفَالَةُ بِالْأَعْيَانِ الْمَضْمُونَةِ وَإِنْ كَانَتْ تَمِمْ عِنْدَنَا خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ او د "اعیان مضمونه" کفاله (د امام شافعي په خلاف) که څه هم زموږ په نېز صحیح ده لَكِنْ بِالْأَعْيَانِ الْمَضْمُونَةِ بِنَفْسِهَا لېکن | له دې څخه مراد "اعیان مضمونه بنفسيها" دي | يعني زموږ په نېز خو د "اعیان مضمونه" کفیل کېدل جائز دي. لېکن فقط د "اعیان مضمونه بنفسيها"، نه د "اعیان مضمونه بغیرها" | كَالْمَبِيعِ بَيْنَا فَاسِدًا وَالْمَقْبُوضِ عَلَى سَوْرِ الشِّرَاءِ وَالْمَغْضُوبِ لکه د بيع فاسد په صورت کي مبيع او هغه شی چي پر هغه درانیولو په توگه قبضه سوې وي او مغضوب شی لَا يَبْنَا كَان مَضْمُونًا بَغِيرَةٍ نه د هغه اعیانو کفاله | يعني زموږ په نېز د هغه اعیانو کفاله صحیح نه ده | کوم چي د بل شي په عوض کي مضمون وي كَالْمَبِيعِ وَالْمَرْهُونِ لکه | د بيع صحیح | مبيع او مرهون شی وَلَا يَبْنَا كَان أَمَانَةً او نه د هغه اعیانو کفاله | صحیح ده | کوم چي امانت وي كَالْوَدِيعَةِ وَالْمُسْتَعَارِ وَالْمُسْتَأْجِرِ وَمَالِ الْمُضَارَبَةِ وَالشَّرَكَةِ لکه د ودیعت مال، مستعار شی، مضاربت مال او شرکت مال وَلَوْ كَفَلَ بِتَسْلِيمِ الْمَبِيعِ قَبْلَ الْقَبْضِ او که چیري | یو شوک | له قبضې څخه مخکي د مبيع ورسپارلو کفیل سي أَوْ بِتَسْلِيمِ الرَّهْنِ بَعْدَ الْقَبْضِ إِلَى الرَّاهِنِ یا له قبضې څخه وروسته راهن ته د مرهون شي د ورسپارلو [کفیل سي] أَوْ بِتَسْلِيمِ الْمُسْتَأْجِرِ إِلَى الْمُسْتَأْجِرِ یا په اجرت اخیستونکي ته د اجرت والا شي د ورسپارلو [کفیل سي] جَاَزَ نو دا جائز دي لِئَنْهُ التَّرَمُّعُ فَعَلًا وَاجِبًا حکه چي [دلته] کفیل د واجب فعل التزام کړی دی | يعني هغه پر خپل ځان واجب فعل لازم کړی دی |.

اللفات: ① کوم شی چي موجود وي او په لاس سره مسه کېدای سي او محفوظ کېدای سي. لکه مال، سامان، ځمکه او داسي نور، نو هغه ته "عين شي" وايي. ② له درهم او دينار څخه بغیر بل معين شي. جمع يې "أعيان" راځي (انصار الهدايه). «مضمون» د سمع د باب مفعول دی: د ضمان محل، د کوم شي چي

ضمان واجب سي. ﴿مقبوض﴾ قبضه کړې سوی شی. ﴿سوم﴾ دنصر مصدر دی: طلب کول. نرخ معلومول، قیمت ټاکل. (دمقبوض علی سوم الشراء پوره معنی په تشریح کې ذکر سوې ده). ﴿ودیعة﴾ د امانت مال (هغه شی کوم چي یو چاته په امانت ایښول سوی وي). ﴿مستعار﴾ داستعمال مفعول دی: په خواست غوښتل سوی شی. د عاریت شی (مثلاً یو څوک د همسایه له کور څخه بېلچه په خواست راوړي) د قرض حسنه په توګه یې راوړي انودې ته "مستعار" وایي. ﴿مال المضاربة﴾ که مال دیوه سړي وي او په هغه سره تجارت بل سړی کوي او ګټه د دواړو په مینځ کې نیمه وي. نو هغه مال ته د "مضاربة مال" وایي. ﴿الشركة﴾ که مال د دوو خلکو په مینځ کې مشترک وي او دواړه په ګډه په هغه سره تجارت کوي. نو هغه ته د "شرکت مال" وایي. ﴿مستأجر﴾ (د جیم په فتحه سره) داستعمال مفعول دی: په اجرت اخیستل سوی شی. په کرایه اخیستل سوی. ﴿مستأجر﴾ (د جیم په کسره سره) په اجرت اخیستونکی (هغه کس کوم چي په اجرت او کرایه سره شی واخلي). ﴿التزم﴾ د افتعال ماضي ده: پر ځان لازمول. په خپله ذمه اخیستل.

تمهید: په دې عبارت کې صاحب هدایې رَحْمَةُ اللَّهِ عَیْنِي داسي الفاظ او محاورات استعمال کړي دي چي په هغوی ځان پوه کول ضروري دي، تاسو اول په هغه ښه ځان پوه کړئ!، بیا به د عبارت مختصره تشریح ذکر کړو:

اعیان (عین شیان) پر دوه قسمه دي: ① اعیان مضمونه، ② اعیان غیر مضمونه.

(۱) ... **اعیان مضمونه:** داسي شیانو ته وایي چي که هغوی ضایع کړل سي نو ضمان یې واجبېږي (یعني پر ضایع کونکي د هغوی تاوان واجبېږي). اعیان مضمونه پر دوه قسمه دي: ① اعیان مضمونه بنفسها، ② اعیان مضمونه بغيرها.

① ... مضمون بنفسه داسي شي ته وایي چي خاص د هغه شي واپس کول واجب وي، او که هغه هلاک سي نو قیمت یې واجبېږي، لاندیني درې شیان مضمونه بنفسها دي:

[۱] ... د بیع فاسد مبيع: په بیع فاسد کې چي کله مبيع د مشتري سره موجوده وي نو خاص د هغه مبيع واپس کول ضروري دي، او که مبيع هلاک سي نو بیا د هغې قیمت لازمیږي (په لنډه توګه دا چي د بیع فاسد مبيع مضمون بنفسه ده).

[۲] ... مقبوض علی سوم الشراء: یعنی که مشتري بائع (دوکاندار) ته مثلاً داسي ووايي چي دا کپړه زه کور ته وړم، که د ښځو خوښه سوه (او زموږ پر قیمت فیصله وسوه) نو بیا یې رانیسم، او بائع هغه ته کپړه په لاس ورکړي، نو داسي شي ته "مقبوض علی سوم الشراء" وایي. څرنگه چي تر

اوسه بيع نه ده سوي، نو ځکه خاص هغه شی (کپړه) واپس کول ضروري دي. لېکن که هغه هلاک سي نو بيا يې قيمت لازميږي.

[۳]... مغضوب شی: غاصب چي کوم شی غصب کړی وي، که هغه د غاصب سره موجود وي نو د هغه واپس کول ضروري دي، لېکن که هغه هلاک سي نو بيا د هغه قيمت لازميږي.

حکم: څرنګه چي په دغه دريو شيانو کي تر هلاکېدلو وروسته قيمت واجبيږي، نو ځکه د هغوی کفيل کېدل صحيح دي (ځکه که بالفرض دغه شيان هلاک سي نو کفيل به د هغوی د قيمت کفيل سي).

②... مضمون بغيره داسي شي ته وايي چي د بل شي (غير) په عوض کي د هغه ضمان واجب وي (يعني د بل شي په وجه يې ضمان واجب وي)، لاندې دوه شيان مضمونه بغيره دي:

[۱]... د بيع صحيح مبيع: کله چي مشتري بائع ته ثمن ورکړي، لېکن هغه مشتري ته مبيع نه وسپاري، نو په دې صورت کي مبيع د ثمن په عوض کي مضمون وي (يعني مبيع د ثمن په وجه دبائع په ضمانت کي وي او هغه يې ضمان وي)، نو ځکه دې مبيع ته مضمون بغيره وايي. حکم يې دادی چي که دامبيع هلاک سي نو د هغې په بدله کي بله مبيع نه لازميږي، بلکي بيع فسخ کيږي او ختميږي، نو ځکه د هغې کفيل جوړېدل (چي که مبيع هلاک سي، نوزه د هغې په بدله کي بله مبيع درکوم) صحيح نه دي. (لېکن پربائع د ثمن واپس کول لازم دي)

[۲]... مرهون شی (درهن شی): څرنګه چي مرهون شی د قرض په عوض کي (د قرض په وجه) د مرتهن په قبضه کي وي او د قرض په عوض کي مضمون وي، نو ځکه هغه ته هم مضمون بغيره وايي. حکم يې دادی چي که مرهون شی د مرتهن په قبضه کي هلاک سي نو مرتهن د قرض اخيستونکي شمارل کيږي (يعني ګواکي مرتهن له رامن څخه خپل قرض واخيستی او قرض اداء سو)، نو ځکه د مرهون شي کفيل جوړېدل (چي که هغه هلاک سي، نو په بدله کي يې زه بل شی درکوم) صحيح نه دي. (ځکه چي د مرهون شي په بدله کي د بل شي دورکولو کفيل کېدلو ته هيڅ ضرورت نسته، ځکه د هغه په هلاکېدلو سره رامن له قرض څخه بري کيږي او مرتهن دخپل قرض اخيستونکي شمارل کيږي).

②... اعيان غير مضمونه: داسي شيانو ته وايي چي که هغوی ضايع او هلاک کړل سي، نو ضمان يې نه واجبيږي. حکم: څرنګه چي د دې شيانو قيمت هم نه لازميږي، نو ځکه د هغوی کفيل جوړېدل هم صحيح نه دي. لاندیني پنځه شيان اعيان غير مضمونه دي (چي هغه ته امانتونه هم وايي):

- ① دامانت په توګه ايښوول سوی شی (چي هغه ته د ودیعت مال وايي)، ② په خواست غوښتل سوی شی (چي هغه ته مستعار وايي)، ③ په اجرت (کرایه) اخيستل سوی شی (چي هغه ته مستأجر وايي)، ④ د مضاربت مال، ⑤ د شرکت مال. (د دې ټولو کفيل کېدل صحيح نه دي).

تفصيلي حکم: د اعيان غير مضمونه او د اعيان مضمونه (مضمونه بنفسها يا مضمونه بغيرها) مختصر حکم موږ د هريوه سره بيان کړی. تفصيلي حکم يې دادی چي اعيان که مضمونه وي او که غير مضمونه وي، مضمونه بنفسها وي او که مضمونه بغيرها وي، د ټولو د کفالي (کفيل کېدلو) دوه صورتونه دي: کفيل به يا د هغوی د ذات کفيل وي او يا محض به د هغوی د ورسپارلو کفيل وي. که چيري اول وي يعني کفيل د هغوی د ذات کفيل سوی وي، نو په دې صورت کي د اعيان غير مضمونه (يعني د وديعت مال، مستعار مال او داسي نور) او د اعيان مضمونه بغيرها (يعني د مبيع او مرهون شي) کفاله د احناف او شوافعو دواړو په نېز صحيح نه ده. او د اعيان مضمونه بنفسها (يعني د بيع فاسد مبيع، مقبوض علی سوم الشراء او د مغضوب شي) کفاله زموږ په نېز صحيح او جائز ده، لېکن د امام شافعي رَجَه الله په نېز د اعيان مضمونه بنفسها کفاله هم جائز نه ده.

د امام شافعي دليل: د امام شافعي رَجَه الله په نېز ځکه مطلقاً د اعيانو کفاله ناجائز ده چي دهغه په نېز د کفالي موجب دی “اصل قرض پر ځان لازمول”. ځواکي دهغه په نېز د کفالي محل قرضونه (ديون) دي، نه اعيان (عين شيان). لهذا کله چي د کفالي محل قرضونه دي، نه اعيان (عين شيان)، نو د اعيانو کفاله به څنگه صحيح وي؟! او بل دا چي د کفالي د صحيح کېدلو شرط دادی چي کفيل به له خپل طرفه د مکفول به پر اداء کولو قادر وي، او دا شرط فقط په قرضونو کي متصور کېدای سي، لېکن په اعيانو کي نه سي متصور کېدای (ځکه چي کفيل له خپل طرفه عين شي نه سي ورکولای)، نو په دې وجه هم د اعيانو کفاله جائز نه ده.

زموږ دليل: دادی چي د کفالي تعريف او معنی ده “يوه ذمه د بلي ذمې سره په مطالبه کي يو ځای کول”، او مطالبه د دې تقاضا کوي چي “مطلوب”، يعني “د کوم شي چي مطالبه کيږي” هغه به پر اصيل يعني پر مکفول عنه مضمون وي (يعني دهغه ضمان به پر مکفول عنه واجب وي)، حال دا چي “اعيان غير مضمونه” (امانتونه) نه مضمون کيږي (يعني د هغوی ضمان نه واجب کيږي) لکه څه مخکي چي ذکر سوه، يعني که د امانت مال يا مستعار مال او داسي نور د قابض يعني د اصيل (مکفول عنه) سره هلاک سي نو پر هغه ضمان نه لازميږي. او همدارنگه مضمون بغيره يعني مبيع (کوم چي د ثمن په عوض کي وي) او مرهون شی (کوم چي د قرض په عوض کي وي) دا پر اصيل نه مضمون کيږي، يعني که مبيع د بائع سره هلاک سي نو ثمن ساقط کيږي او بيع فسخ کيږي (ختم کيږي)، او که مرهون شی د مرتهن سره هلاک سي نو مرتهن د قرض اخيستونکی شمارل کيږي (يعني ځواکي هغه خپل قرض له راهن څخه واخيستی)، نو ځکه پر بائع او مرتهن مطالبه نه لازميږي، او کله چي په خپله پر دوی مطالبه لازمه نه

سوه نو پر کفیل به څنگه لازمه سي، او کله چي پر کفیل مطالبه نه سي لازمه دای، نو په دې دورو صورتونو کي به کفاله (کفیل جوړېدل) څنگه صحيح وي؟!.

او څرنگه چي په اعيان مضمونه بنفسا کي پر اصیل مطالبه لازميږي، يعني په بيع فاسد کي له مشتري څخه د عین مبيع د واپس کولو مطالبه کيږي او که عین مبيع هلاک سي نو د هغې د قیمت مطالبه ځني کيږي (لکه څه مخکي چي ذکر سوه چي په بيع فاسد کي مبيع د مشتري سره موجود وي نو خاص د هغې واپس کول ضروري دي. او که هلاک سي نو قیمت يې لازميږي). همدارنگه که مقبوض علی سوم الشراء يا مقصوب شی هلاک سي نو د هغوی د قیمت مطالبه ځني کيږي (لکه مخکي چي موږ په مختصره توگه ذکر کړه). لهذا کله چي د اعيان مضمونه بنفسا مطالبه له اصیل څخه کېدای سي، نو بيا د هغوی مطالبه له کفیل څخه هم کېدای سي، او کله چي له کفیل څخه د هغوی مطالبه کېدای سي، نو د هغوی کفاله به هم صحيح وي، نو ثابته سوه چي د اعيان مضمونه بنفسا کفاله جائز ده، او د اعيان مضمونه بغيرها او د اعيان غير مضمونه کفاله ناجائز ده.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو څوک د بائع له طرفه د مبيع کفیل سي (يعني يو سړی مشتري ته ووايي چي که مبيع د بائع سره هلاک سي نو د هغه په بدله کي زه بله مبيع درکوم)، نو دا جائز نه دي؛ ځکه چي مبيع داسي عین دی کوم چي مضمون بغيره دی (يعني مبيع د ثمن په عوض کي د بائع په ضمانت کي ده او بائع يې ضامن دی)، او په مضمون بغيره مبيع کي قاعده دا وي چي فقط مبيع لازمه وي (يعني فقط د مبيع ورسپارل لازم وي. نه بدل شي)، او که مبيع د بائع سره هلاک سي نو بيع فسخ کيږي، نو ځکه د دې مبيع کفیل کېدل به صحيح نه وي، نور تفصيل په تمهيد کي ذکر سوی دی (چي زموږ په نېز د اعيان مضمونه بغيرها کفاله جائز نه ده... إلخ).

أصول: د مسئله پر دې اصول مبني ده چي که کفیل له خپل طرفه د شي مثل (او قیمت) نه سي ورکولای بلکي بعينه د هغه شي ورکول پر لازم وي (مثلا که شی هلاک سي يا مکفول له انکار وکړي نو پر کفیل د عین شي ورکول لازم وي)، نو په داسي صورت کي کفیل کېدل (کفیل جوړېدل) جائز نه دي.

والکفالة بالأعيان المضمونة إلخ: فرمايي چي د اعيان مضمونه بنفسا کفاله (کفیل کېدل) جائز دي، د مضمون بنفسه تعريف او مطلب مخکي تېر سوه چي داسي شي ته وایي چي د هغه واپس کول واجب وي لېکن که هغه هلاک سي نو قیمت يې لازميږي، لنډه دا چي کله د اعيان مضمونه بنفسا قیمت لازميږي، نو ځکه د هغوی کفاله جائز ده. (ځکه که چيري مضمون بنفسه شی هلاک سي نو کفیل به د هغه د قیمت کفیل سي او قیمت به پر لازم سي). دغه درې شيان اعيان مضمونه بنفسا دي: ① د مبيع فاسد مبيع، ② مقبوض علی سوم الشراء (د دې تعريف مخکي تېر سو. او د کفیل کېدلو مثال يې دادی که يو څوک

بائع اموکفلا ته ووايي چي ته مشتري ته شي په لاس ورکړه! که له هغه څخه هلاک سو. نوزه يې کفيل یم).
 (۳) منصوب شی (د دې مثال دادی که یو څوک مثلاً د منصوب شي مالک | منصوب منه | ته ووايي چي که منصوب
 شي د غاصب سره هلاک سي نوزه يې کفيل یم).

زمونږ په نېز د دې شيانو کفاله جائز ده. لېکن دامام سافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا کفاله جائز نه ده: د
 امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ دليل په تمهيد کي ذکر سو.

لاهاکان مضمونا إلخ: مخکي ذکر سوه چي د مضمونه بغيره شيانو کفاله جائز نه ده. چي هغه دوه
 شيان دي: ① د بيع صحيح مبيع. ② مرهون شی: (په بيع صحيح کي) مبيع د ثمن په عوض کي د
 بائع په ضمانت کي وي او فقط مبيع لازمه وي. نه بل شی. او که مبيع هلاک سي نو بيع ختمیږي. نو
 ځکه د هغه کفاله (کفيل کېدل) جائز نه دي. همدارنگه مرهون شی د مرتهن (قرض ورکونکي) په
 قبضه کي د قرض په عوض کي وي او دراهن و طرف ته خاص د هغه واپس کول لازم وي. او که هغه
 هلاک سي نو مرتهن د خپل قرض اخيستونکی شمارل کېږي او پر مرتهن قيمت نه لازمیږي (يعني
 ګواکي هغه راهن ته خپل شی واپس کړی او له هغه څخه يې خپل قرض واخيستی. لهدا د هغه شي و کفيل جوړېدلو
 ته هيڅ ضرورت نه وي)، نو ځکه د دې شيانو کفاله جائز نه ده.

لاهاکان أمانة إلخ: کوم شيان چي امانت وي، لکه د ودیعت مال (په امانت ايښوول سوی شی)، همدارنگه
 مستعار شی او په اجرت (کرایه) اخيستل سوی شی. د مضاربت مال او د شرکت مال. د هغوی کفاله
 هم جائز نه ده: دليل يې په تمهيد کي تېر سو.

ولو كفل بتسليم المبيع إلخ: ①... که مشتري بائع ته ثمن ورکړي لېکن مشتري تر اوسه پر مبيع
 قبضه نه وي کړې يعني بائع هغه ته مبيع سپارلې نه وي. او په دې صورت کي بل سړی د دې خبري
 کفيل سي چي زه په بائع تا ته مبيع سپارم. يعني زه پر بائع زور کوم او هغه پر دې مجبوره کوم چي
 تاته مبيع وسپاري. نو دا کفاله جائز ده. ②... همدارنگه که مرتهن پر خپل قرض قبضه وکړي
 (يعني له راهن څخه خپل قرض واخلي) لېکن مرهون شی تر اوسه د مرتهن په قبضه کي وي. او يو سړی
 راهن ته ووايي چي زه د دې کفيل یم چي په مرتهن به دغه مرهون شی تا ته سپارم. نو دا کفاله جائز
 ده. ③... همدارنگه که څوک يو شی په کرایه واخلي (چي هغه ته مستأجر وایي)، او بل سړي مستأجر
 ته ووايي چي زه د دې کفيل یم چي په مالک (کرایه دار) به دغه شی تا ته سپارم. نو دا کفاله هم جائز ده.

دليل دادی چي په دغه دريو صورتونو کي پر کفيل د شي په بدله کي بل شی نه لازمیږي (يعني
 که شی هلاک سي يا مکفول له دې دور سپارلو څخه انکار وکړي نو پر کفيل د عين شي په بدله کي بل عين شی
 ورکول نه لازمیږي). بلکي فقط دا لازمیږي چي هغه به بائع، مرتهن او مستأجر دور سپارلو په هکله

مجبوره کوي (په بله وړینا دا چي دلته پر کفیل له خپل طرفه د مبيع، مرهون شي یا مستأجر شي ورکول لازم نه دي، بلکي فقط پر هغه دا لازم دي چي د دې شيانو د ورسپارلو په هکله پر بائع، مرتهن او مستأجر ټینګار وکړي). او پر بائع د مبيع، پر مرتهن د مرهون شي، او پر مستأجر د اجرت د شي "ورسپارل" واجب دي، نو دلته د کفیل کېدلو مطلب داسو چي کفیل پر ځان دغه واجب کار (ورسپارل) پر ځان لازم کړه چي زه به بائع او داسي نور پر ورسپارلو مجبوره کوم. ګواکي دهنوی مطالبه يې پر ځان لازمه کړه (لهذا مکفول له دغه څخه فقط د ورسپارلو مطالبه کولای سي چي مثلاً په بائع ماته مبيع و سپاره! (او داسي نور)، او تاسو ته معلومه ده چي کفاله "ضمُّ الذمة إلى الذمة في المطالبة" ته وايي. نو ځکه په دغه پورتنی دریو صورتونو کي کفاله جائز ده. (أثمار الهداية)

حبيب الرحمن مدني

عفی الله عنه وعن والده

د بار وړلو د کفالت حکم

قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ دَابَّةً لِلْحَمْلِ عَلَيْهَا فَرَمَايِي: او که څوک د بار وړلو لپاره يو څاروی په اجرت اکرایه ونيسي فَإِنْ كَانَتْ بَعَيْنُهَا نُو كَه چيري څاروی معين وي لَا تَصِحُّ الْكِفَالَةُ بِالْحَمْلِ نُو د بار وړلو کفاله صحيح نه ده لِأَنَّهُ عَاجِزٌ عَنْهُ ځکه چي کفیل له هغه څخه عاجز دی وَإِنْ كَانَتْ يَغْفِرُ عَنْهَا او که چيري څاروی غير معين وي جَازَتْ الْكِفَالَةُ نُو کفاله جائز ده لِأَنَّهُ يُبَكِّنُهُ الْحَمْلُ عَلَى دَابَّةِ نَفْسِهِ ځکه چي اېه دې صورت کي ا د کفیل لپاره پر خپل ذاتي څاروي بار وړل ممکن دي وَالْحَمْلُ هُوَ الْمُسْتَحَقُّ او همدا بار وړل واجب دي وَكَذَا مَنْ اسْتَأْجَرَ عَبْدًا لِلْخِدْمَةِ او همدارنګه که څوک د خدمت لپاره يو غلام په اجرت ونيسي فَكَفَلَ لَهُ رَجُلٌ بِخِدْمَتِهِ بيا يو سړی د هغه مستأجر لپاره د غلام د خدمت کفیل سي فَهُوَ بَاطِلٌ نُو دا باطل دي لِأَنَّ بَيِّنًا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی.

اللغات: ﴿حمل﴾ د ضرب مصدر دی: بار وړل، (پر څاروي بار وړل)، ﴿استأجر﴾ د استعمال ماضي ده:

په اجرت اخيستل، په کرایه نيول، ﴿دابة﴾ څاروی، سپارلی، ﴿عاجز﴾ بې وسه.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که خالد يو معين څاروی (مثلاً خر) د بار وړلو لپاره په کرایه ونيسي او بل سړی د مستأجر (خالد) لپاره پر هغه معين څاروي د بار وړلو کفیل سي (يعني بل سړی خالد

ته ووايي چي که مالک تا ته خر نه درکري نوزده دهنه کفيل یم. زه خاص پر هغه خره ستا بار وړم، نو دا د بار وړلو کفاله جائز نه ده؛ دليل دا دی چي کفيل پر هغه مُتَعین څاروي له بار وړلو څخه عاجز دی (يعني که مالک خالد ته خر نه ورکري نو کفيل خو بعينه هغه خر نه سي ورکولای او دهنه پر ځای خپل خر هم نه سي ورکولای. ځکه چي هغه د مُتَعین خره کفيل سوی دی)، او ښکاره خبره ده چي که له يو کار څخه کفيل عاجز وي نو دهنه کفاله جائز نه ده، نو ځکه پر مُتَعین څاروي د بار وړلو کفاله به هم جائز نه وي.

او که څاروی غیر مُتَعین وي (يعني کفيل خالد ته ووايي چي که مالک تا ته خر نه درکري نوزده پريو خره يا پريو څاروي ستا بار وړم)، نو په دې صورت کي کفاله جائز ده؛ ځکه چي اوس کفيل خپل څاروي د بار وړلو لپاره ورکولای سي، او دلته (په دې کفاله سره) واجب همدا "بار وړل" دي، او دغه واجب کفيل په خپل څاروي سره اداء کولای سي او کفيل پر دې قدرت لري، نو ځکه دهنه کفاله به جائز وي.

وکذا من استأجر الخ: ددې حاصل دا دی که څوک دخلمت لپاره يو غلام په اجرت ونيسي، او يو سړی دمستاجر لپاره دغير مُتَعین غلام دخلمت کفيل سي، نو دا کفاله هم جائز ده؛ ځکه چي په دې کفاله سره پر کفيل خلمت واجب سو، او کفيل په خپل غلام سره دهنه (مستاجر) خدمت کولای سي. او که چيري د مُتَعین غلام کفيل سي، نو دا کفاله جائز نه ده؛ ځکه چي کفيل ته د بل چا پر غلام هيڅ قدرت نسته (يعني کفيل مستاجر ته بعينه دمکفول له غلام نه سي ورکولای)، نو ځکه دا کفاله صحيح نه ده. ځکه کله چي کفيل د بل چا پر غلام قادر نه دی نو هغه پر دې هم قادر نه دی چي په هغه مُتَعین غلام خدمت وکړي، او کله چي کفيل په مُتَعین غلام دخلمت کولو قدرت نه لري، نو ځکه دهنه کفاله به جائز هم نه وي.

په کفالت کي دمکفول له د قبول کولو (قبولولو) شرط

قَالَ: وَلَا تَصِحُّ الْكِفَالَةُ إِلَّا بِقَبُولِ الْمَكْفُولِ لَهُ فِي الْمَجْلِسِ فرمايي: او کفاله نه صحيح کيږي مگر په مجلس کي دمکفول له په قبولولو سره. وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ او دا د طرفينو رَجْعَتُهَا الله په نېز دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ ❶: يَجُوزُ إِذَا بَلَغَهُ أَجَازٌ او امام ابو يوسف رَجْعَتُهَا الله (په يوه روايت کي) فرمايلي دي: چي جائز دي. په دې شرط کله چي هغه (مکفول له) ته خبر ورسېږي نو هغه اجازت ورکړي وَلَمْ يَشْتَرِطْ فِي بَعْضِ النُّسخِ الْإِجَازَةَ او په بعضي نسخو کي اجازت شرط نه دی وَالْخِلَافُ فِي الْكِفَالَةِ

❶ القول الرابع: قول الطوفان رَجْعَتُهَا الله، كما ذكر في الدر المختار (ج: ٤، ص: ٢٩٩)، وفي المحر (ج: ٤، ص: ٢٣١). القول الرابع ج: ٢، ص: ٩٢

بِالنَّفْسِ وَالْمَالِ جَمِيعًا او [دا] اختلاف په كفاله بالنفس او كفاله بالمال دواړو كي دى له: أَنَّهُ تَصَرَّفُ
الْإِذَا د امام ابو يوسف رَجْتَهُ الله دليل دادى: چي عقد كفاله د لازمولو تصرف دى ايمني په كفاله كي
 كفيل پر خپل خان د مطالبې لازمولو تصرف كوي فَيَسْتَبْدُ بِهِ الْبَلْتَزْمُ نو حكه لازمونكى به په هغه كي
 مستقل [خود مختاره] وي وَهَذَا وَجْهٌ هَذِهِ الرَّأْيَةِ عَنْهُ او دا د امام ابو يوسف رَجْتَهُ الله د همدې روايت
 دليل دى وَوَجْهٌ الشَّرْكَفِ مَا ذَكَرْنَا فِي الْفَضْلِ فِي النِّكَاحِ او [د هغه دويم روايت يعني د مكفول پر اجازت] د
 موقوف كېدلو دليل هغه دى كوم چي موږ په نكاح كي د فضولي ايمني د فضولي دنكاح] په باره كي
 ذكر كړى دى وَلَهُمَا: أَنْ فِيهِ مَعْنَى الشَّيْئِ او د طرفينو رَجْتَهُ الله دليل دادى: چي په عقد كفاله
 كي د مالک كولو معنى سته وَهُوَ تَبْلِيكُ الْمُطَالَبَةِ مِنْهُ او هغه د كفيل له طرفه [مكفول له] د مطالبې
 مالک كول دي فَيَقُومُ بِهِمَا جَمِيعًا نو حكه دامعنى به په كفيل او مكفول له دواړو سره قائميري ايمني
 د كفيل په ايجاب او د مكفول له په قبول سره به قائميري وَالْبُجُودُ شَطْرُهُ او دلته د هغه يوه حصه [يو جزء]
 موجود دى [يعني د كفيل ايجاب] فَلَا يَتَوَقَّفُ عَلَى مَا وَرَاءَ الْبُخْلِيسِ نو حكه پر ما وړاء د مجلس به نه
 موقوف كيږي.

اللفات: «يَسْتَبْدُ» د استعمال مضارع ده: مستقل كېدل، يوازي كول، «شطر» يوه حصه، يو جزء،

«وراء» شاته، وروسته «ما وراء المجلس» له مجلس څخه وروسته، (له مجلس څخه دباندې).

تقريب: د عبارت حاصل دادى چي څرنگه په نورو معاملاتو او عقودو كي د عاقدينو له طرفه د عقد

په مجلس كي ايجاب و قبول كول ضروري دي، همداسي په عقد كفاله كي هم د طرفينو رَجْتَهُ الله په

نېز د عقد په مجلس كي د مكفول له له طرفه كفاله قبول شرط او ضروري دي. يعني كه مكفول له د

عقد په مجلس كي كفاله قبوله كړي، نو كفاله صحيح كيږي، كني نه صحيح كيږي، برابره ده كفاله

بالنفس وي او كه كفاله بالمال وي.

وقال أبو يوسف إلخ: په دې لړ كي له امام ابو يوسف رَجْتَهُ الله څخه دوه روايتونه نقل سوي دي: ①...

يو روايت دادى چي كه د عقد په مجلس كي مكفول له موجود نه وي، او وروسته د كفالي خبر هغه ته

د سپيري او هغه د كسالي اجازت ور كړي، نو كفاله صحيح كيږي، يعني د كفالي صحت او عدم

صحت (صحيح كېدل او نه صحيح كېدل) د مكفول له پر اجازت موقوف دي. ⑦... دويم روايت دادی چي د كفالي د صحت او عدم صحت دار و مدار پر كفيل دی. نه پر مكفول له، يعني كه كفيل د كفالي ذمه واري واخلي، نو برابره ده مكفول له هغه قبوله كړي كه نه. په دواړو صورتونو كي كفاله صحيح كيږي؛ د دې روايت دليل دادی چي كفاله ”پر خپل ځان د لازمولو تصرف“ ته وايي (مطلب دا چي كفاله پر خپل ځان د مطالبې لازمولو ته وايي)، او هر هغه تصرف كوم چي پر خپل ځان لازم كړی سي په هغه كي لازمونکی مستقل او خود مختاره وي، او د هغه التزام (لازمول) د بل چا پر قبول يا اجازت موقوف نه وي، مثلاً كه يو څوك نذر ومني (چي زه به لس ركعتة نفل كوم)، نو بنسكار خبره ده چي هغه يو غير لازم شی د نذر په ذريعه پر خپل ځان لازم كړی، او دغه التزام د يو چا پر قبول او اجازت موقوف نه وي، نو همداسي به د كفيل د مطالبې التزام هم د يو چا پر اجازت او قبول موقوف نه وي.

وجه التوقف إلخ: دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ د دويم روايت (چي د كفالي صحت او عدم صحت د مكفول له پر اجازت موقوف دي) دليل دادی چي ”عقد“ د ايجاب او قبول مجموعې ته وايي (يعني د عقد د دې حصې دي: ايجاب، قبول، او كله چي دا دواړه سره جمع سي نو عقد پوره كيږي)، نو ځكه په عقد كفاله كي به د كفيل تر ايجاب وروسته د مكفول له قبول ضروري وي، خو څرنگه چي دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز د عقد له دواړو حصو څخه يوه حصه يعني ”قبول“ پر ما وړاندې د مجلس موقوف كېداي سي (يعني د هغه په نېز تر مجلس وروسته هم قبول كول جائز دي، لكه څرنگه چي په كتاب النكاح كي د ”فضولي في النكاح“ په بيان كي دا خبره تېره سوه)، نو ځكه د عقد كفاله يوه حصه ”يعني د مكفول له قبول او اجازت وركول“ به هم پر ما وړاندې د مجلس موقوف وي، يعني كه مكفول له تر مجلس وروسته د كفالي اجازت وركړي نو كفاله به صحيح كيږي، او كه اجازت نه وركړي نو كفاله به نه صحيح كيږي.

ولهما أن إلخ: د طرفينو رَحْمَتُ اللهِ دليل دادی چي په عقد كفاله كي د تمليك (مالك جوړولو) معنی سته، په دې توگه چي كفيل د عقد كفاله په ذريعه مكفول له د مطالبې مالك جوړوي (چي زما څخه مطالبه كوه!)، او په كوم شي كي چي د تمليك معنی وي هغه په مالك جوړونكي (مُتْلِك) او په مالك جوړېدونكي (مُتْلَك) دواړو سره قائمېږي (يعني د تمليك لپاره د مُتْلِك او مُتْلَك دواړو موجودېدل ضروري دي)، نو ځكه عقد كفاله به په كفيل او مكفول له دواړو سره قائمېږي. او دا په هغه صورت كي ممكن دي كله چي كفيل د عقد په مجلس كي مكفول له د مطالبې مالك جوړ كړي او مكفول له قبول هم وكړي (يعني كفيل ايجاب وكړي او مكفول له د كفاله قبوله هم كړي)؛ ځكه چي د طرفينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز د عقد هيڅ حصه هم پر ما

وراء د مجلس نه موقوف کيږي، او څرنگه چي دلته د عقد کفاله يوه حصه "يعني د مکفول له قبول" معلوم دي. نو ځکه له هغه څخه بغير به کفاله نه صحيح کيږي.

له پورتي شرط څخه استثناء

إِلَّا فِي مَسْأَلَةٍ وَاحِدَةٍ مَّكَرَ فِي يَوْمٍ مَسْئَلَةٍ كَيْ وَهِيَ: أَنْ يَقُولَ الْمَرِيضُ لِوَارِثِهِ: تَكْفُلُ عَنِّي بِمَا عَلَيَّ مِنَ الدَّيْنِ
او هغه داده: چي مريض خپل وارث ته ووايي: ته زما له طرفه د هغه قرض کفيل سه! کوم چي پر
ما واجب دی فَكْفَلْ بِهِ مَعَ غَيْبَةِ الْغُرْمَاءِ نو وارث د قرضخواهانو اقرض غوښتونکو د ناموجوديت
باوجود د هغه کفيل سي جَارْ نو جائز دي لِأَنَّ ذَلِكَ وَصِيَّةٌ فِي الْحَقِيقَةِ ځکه چي دا په حقيقت کي
وصيت دی وَلِهَذَا تَصَحُّهُ وَإِنْ لَمْ يُسَمَّ الْمَكْفُولُ لَهُمْ او په همدې وجه کفاله صحيح کيږي که څه هم د
مکفول لهم [قرضخواهانو] نوم نه واخيستل سي وَلِهَذَا قَالُوا: إِنَّمَا تَصَحُّ إِذَا كَانَ لَهُ مَالٌ او په همدې
وجه مشايخو ويلي دي: چي د کفاله هغه وخت صحيح کيږي کله چي د مريض سره مال
[موجود] وي أَوْ يُقَالُ: إِنَّهُ قَائِمٌ مَقَامَ الطَّالِبِ يا به داسي ويل کيږي: چي مريض د مکفول له
[قرضخواه] قائم مقام دی لِحَاجَتِهِ إِلَيْهِ تَفْرِيفًا بِمَتِّهِ ځکه چي د مريض دې ته ضرورت دی چي
د هغه ذمه فارغه سي [يعني دخپلي ذمي د فارغولو (غاري خلاصولو) لپاره هغه دې ته مجبوره دی] وَفِيهِ نَفَقٌ
الطَّالِبِ او په دې کي د مکفول له [هم] نفع سته. کَمَا إِذَا حَضَرَ بِنَفْسِهِ [نو د داسي سوا لکه مکفول له چي
په خپله حاضر وي] وَإِنَّمَا يَصَحُّ بِهَذَا النِّقَظِ وَلَا يُشْتَرَطُ الْقَبُولُ او په دې لفظ سره ځکه کفاله صحيح ده او
قبول شرط نه دی لِأَنَّهُ يُرَادُ بِهِ الشَّحِيقُ دُونَ الْمَسَاوِمَةِ ظَاهِرًا فِي هَذِهِ الْحَالَةِ ځکه چي په دې سره په حقيقي
توگه کول مراد دي، نه دا چي په دې حالت کي په ظاهري توگه معامله کول فَصَارَ كَأَنَّهُ مُرِبًّا لِلنِّكَاحِ نو دا د
نکاح د امر کولو په څېر سو [يعني داسي سولکه سړي چي ښځي ته د نکاح حه] کړي وَلَوْ قَالَ: الْمَرِيضُ ذَلِكَ
لِلْجَنِّبِ او که چيري مريض يو اجنبي ته دا [تکفل] غي... اووايي اخْتَلَفَ الشَّيَاخُ فِيهِ نو په دې کي د
مشايخو اختلاف دی.

اللغات: «تکفل» د تفعل له بابه د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده: کفيل کېدل، کفيل جوړېدل،
«غيبه» غائب والی، ناموجوديت (ناموجودگي)، «غرماء» جمع د «غريم»؛ د قرض مالک،
قرضخواه (قرض غوښتونکی)، چا چي بل چا ته قرض ورکړی وي، پور ورکونکی (چي هغه ته موږ دلته

قرضخواه (وايو)، «مسأومة» د مفاعلي د باب مصدر دی: نرخ معلومول، معامله او سودا کول. (أحسن الهداية)

تشریح: مخکي ذکر سوه چي د طرفينو رَجَّهْنَا الله په نېز دمکفول له له قبلولو څخه بغير کفاله نه صحيح کيږي. مګر يوه مسئله داسي ده چي په هغه کي د کفالي د صحت لپاره د طرفينو رَجَّهْنَا الله په نېز هم دمکفول له له طرفه کفاله قبلول شرط نه دي او دهغه له قبلولو څخه بغير هم کفاله صحيح کيږي. هغه دا مسئله ده که مريض مقروض خپل وارث ته داسي ووايي "تَكْفُلْ عَنِّي بِمَا عَلَيَّ مِنَ الدَّيْنِ" يعني "ته زما له طرفه دهغه قرض کفيل سه! کوم چي پر ما واجب دی". او وارث دهغه په جواب کي "تَكْفُلْتُ بِهَا" ووايي، يعني وارث دمري له طرفه دهغه قرض کفيل سي حال دا چي قرضخواه (د قرض مالک) موجود نه وي، نو دا کفاله استحساناً جائز ده، که څه هم قياساً جائز نه ده.

د قياس دليل دا دی چي دلته هم مکفول له غائب دی او په مجلس کي موجود نه دی، نو ځکه په مجلس کي دهغه له قبلولو څخه بغير به کفاله نه صحيح کيږي، او څرنگه چي يوروغ سړی خپل وارث ته د قرضخواه په ناموجوديت کي "تَكْفُلْ عَنِّي بِمَا عَلَيَّ مِنَ الدَّيْنِ" ووايي او هغه کفيل سي، يا يو اجنبي سړي دا جمله ووايي او هغه کفيل سي، نو هغه کفاله نه صحيح کيږي، نو همداسي به په دغه مسئله (الإمسألة واحدة) کي هم کفاله نه صحيح کيږي. (داد قياس دليل او وجه سوه).

د استحسان دوه دليلونه دي: يو دا چي دمريض مقروض دا قول "تَكْفُلْ عَنِّي بِمَا عَلَيَّ مِنَ الدَّيْنِ" د وصيت په معنى سره دی يعني د "تَكْفُلْ عَنِّي" مطلب دی "أَقْضِ دُيُونِي" (زما قرضونه اداء کړه!). او کله چي وارث دهغه په جواب کي "تَكْفُلْتُ بِهَا" ووايي نو د دې مطلب دی "أَقْضِي دُيُونَكَ" (يعني زبه ستا قرضونه اداء کړم). لهذا کله چي دا کفاله د وصيت په معنى سره ده، نو په مجلس کي به د قرضخواه قبلول هم شرط نه وي؛ ځکه چي د وصيت د صحت (صحيح کېدلو) لپاره ده. هغه کس قبول شرط نه وي د چا لپاره چي وصيت سوى وي (چي هغه ته موصى له وایي او هغه دلته قرضخواه [مکفول له] دی)، او څرنگه چي دا کفاله د وصيت په معنى سره ده، نو ځکه کوم کس چي مکفول له وي (يعني موصى له [قرضخواه] وي که دهغه نوم نه واخيستل سي او هغه مجهول وي نو هم دا کفاله صحيح ده. حال دا چي مخکي ذکر سوه چي دمکفول له مجهول والي کفاله فاسدوي، نو معلومه سوه چي دا کفاله د وصيت په معنى سره ده، په همدې وجه مشايخو ويلي دي چي دا کفاله هغه وخت

صحيح کيږي کله چي د مرگ په وخت کي د مريض مقروض سره د ميراث مال موجود وي، ددې لپاره چي وصي (يعني وارث) د هغه دغه وصيت نافذ کړي سي، او که د مريض مقروض سره مال نه وي نو د هغه له وارثانو څخه به د هغه قرض نه اخيستل کيږي، حال دا چي د کفالي لپاره دا شرط دي چي د مکفول غه سره به مال موجود وي، نو ثابته سوه چي دا کفاله په حقيقت کي کفاله نه ده بلکي د وصيت په معنی سره ده، او کله چي دا کفاله د وصيت په معنی سره ده، نو ځکه په مجلس کي دننه به د مکفول له (موصي له) قبول شرط نه وي، ځکه چي د وصيت د صحت لپاره د موصي له قبول شرط نه دي.

أويقال إنه قائم إلخ: دا د استحسان دويم دليل دی، حاصل يې دا دی چي کله مريض مقروض خپل وارث ته "تَكْفُلَ عَنِّي إلخ" وويل نو دغه مريض مقروض د ضرورت په وجه د خپل قرضخواه (مکفول له) قائم وگرځېدی، او ضرورت دا دی چي د مريض غه له قرض څخه فارغه سي (او د هغه غاري خلاص سي)، او په دې قام مقام والي کي د مکفول له (قرضخواه) هم نفع سته په دې توگه چي هغه ته به خپل قرض حاصل سي، نو دا داسي سو لکه مکفول له چي په خپله موجود وي او هغه د مريض ځوی (وارث) ته ووايي چي "ته د خپل پلار (مورث) له طرفه زما لپاره کفيل سه!"، نو معلومه خبره ده چي دغه کفاله صحيح کيږي (ځکه چي مکفول له حاضر او موجود دی)، لهذا کله چي مريض د مکفول له قائم مقام وگرځي او دا جمله ووايي، نو هم به کفاله صحيح کيږي.

وإنما يصح بهذا اللفظ إلخ: دا د يو مقدر سوال جواب دی.

سوال دا دی چي کله مريض د مکفول له قائم مقام دی نو بيا پکار دا وه چي د مريض تر ايجاب کولو يعني د "تَكْفُلَ عَنِّي بِمَا عَلَيَّ مِنَ الدَّيْنِ" تر ويلو وروسته د مريض قبول هم شرط وای، لکه څرنگه چي د مکفول له قبول شرط دي؛ ځکه مخکي ذکر سوه چي د طرفينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېزد کفالي د صحت لپاره د کفالي په مجلس کي د مکفول له قبول هم شرط دي، لکه څرنگه چي په بيع کي ايجاب و قبول دواړه کول (يعني دبائع له طرفه "بعت" ويل او د مشتري له طرفه "قيلت" ويل) شرط دي، لنډه دا چي دلته کفاله هغه وخت صحيح کېدل پکار دي کله چي مريض له "تَكْفُلَ عَنِّي" څخه وروسته "قيلت" هم ووايي.

د دغه سوال جواب دا دی چي د مريض د مرض الموت ظاهري حالت پر دې دلالت کوي چي مريض په يقيني او حقيقي توگه د کفالي د منعقد کولو اراده کړې ده. محض په ظاهري توگه د قرض خبره کول او حالت معلومول د هغه مقصود نه دي (لکه څرنگه چي په بيع کي ځيني وخت د مشتري مقصود نرخ معلومول مساومت اوي. لېکن دلته داسي نه ده. ځکه چي دا د مري حالت دی). او دا داسي ده لکه سړی چي يو ښځي ته ووايي “زَوْجَتِي نَفْسُكَ” (ته زما سره دخپل ځان نکاح وکړه [وتره!])، او ښځه د دوو گواهانو په موجوديت کي ووايي “زَوْجَتُكَ” (ما ستا سره نکاح وکړه. يا ما خپل ځان ستا په نکاح کړی يا داسي بله څه ووايي). نو دا نکاح منعقد کيږي او د سړي قبول (قبولولو) ته ضرورت نسته. بلکي د ښځي قول “زَوْجَتُكَ” دايجاب او قبول دواړو قائم مقام کيږي؛ ځکه چي په نکاح کي هم په يقيني او پخه توگه نکاح کول مقصود وي. هسي په ظاهري توگه د نکاح خبره کول او ځان ته کيفيت او حالت معلومول مقصود نه وي، نو همداسي دلته هم په يقيني توگه کفاله کول مقصود دي (ځکه چي مريض د مري حالت ته نژدې دی). نو ځکه د مريض دا قول “تَكْفُلُ عَنِّي” به د کفالي د صحت لپاره کافي وي او د مکفول له له طرفه به د مستقلاً قبولولو هيڅ ضرورت نه وي. بلکي د هغه له قبول څخه بغير به هم کفاله صحيح او جائز وي.

ولويقال البخ: فرمايي که مريض له خپل وارث څخه بغير بل اجنبي ته “تَكْفُلُ عَنِّي بِمَا عَلَيَّ مِنَ الدَّيْنِ” ووايي، نو په دې صورت کي د کفالي د صحت په هکله د مشايخو اختلاف دی، ځيني وايي چي د کفالي د صحت لپاره د مکفول له قبول شرط دي. او ځيني وايي چي دلته هم د مکفول له قبول شرط نه دي او د هغه له قبول څخه بغير هم دا کفاله جائز ده. په کتابو کي همدغه قول صحيح او راجح گرځول سوی دی. (فتح القدیر ج: ۶، ص: ۳۱۶. رد المحتار ج: ۴، ص: ۳۰۰)

د ميت (مري) د قرضونو له طرفه په خپله کفيل جوړ بدل (حکم او اختلاف)

قَالَ: إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ وَلَمْ يَتْرُكْ شَيْئًا فَرَمَايِي: او کله چي يو سړی مړ سي او پر هغه [د خلکو] قرضونه باندي وي حال دا چي هغه هيڅ مال نه پرېږدي فَتَكْفُلُ عَنْهُ رَجُلٌ لِلْفَرَمَاءِ بِيَا د هغه [مري] له طرفه يو سړی د قرضخواهانو لپاره کفيل سي لَمْ تَصْنَعْ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نُوذَامًا صَاحِبَ رَجْتِهَ اللَّهُ په

نہز دا کفالہ صحیح نہ ده وَقَالَ ٥: لَيَسَّخُ او صاحبین رَحْمَتُ اللَّهِ فرمایي: چي صحیح ده لَاِنَّهُ کفل بِدَيْنٍ ثَابِتٍ حُکمه چي هغه د ثابت قرض کفیل سوی دی ایعني داسي قرض کوم چي ثابت دی لَاِنَّهُ وَجَبَ لِحَقِّ الْقَالِبِ حُکمه چي دا قرض د مکفول لهُ [قرضخواه] د حق په وجه واجب دی وَلَمْ يُوجَدِ النُّسْقُطُ او ادې قرض اهیخ ساقطونکی شی موجود نه سو وَلِهَذَا يَنْتَقِي فِي حَقِّ أَحْكَامِ الْآخِرَةِ او همدا وجه ده چي دا د آخرت د احکامو په حق کي باقي پاتیري وَلَوْ تَبَزَّعَ بِهِ إِنْسَانٌ او اهدا وجه ده که یو انسان د دې قرض په اداء کولو کي تبرع وکړي ایعني د احسان په توگه یې د مري له طرفه اداء وکړي لَيَسَّخُ نو صحیح کیږي ایعني اداء کیږي وَكَذَا يَنْتَقِي إِذَا كَانَ بِهِ كَفِيلٌ أَوْ مَالٌ او همدارنگه دا قرض هغه وخت [هم] باقي پاتیري کله چي ایو شوک [د دې قرض کفیل وي یا د مري] أَخَاهُ مَالٌ وَي وَلَهُ: أَنَّهُ كَفَلَ بِدَيْنٍ سَاقِطٍ او دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دلیل دادی: چي هغه د داسي قرض کفیل سوی دی کوم چي ساقط دی لَأَنَّ الدَّيْنَ هُوَ الْفِعْلُ حَقِيقَةً حُکمه چي دین په حقیقت کي فعل دی ایعني قرض په اصل کي د "اداء کولو" فعل ته وایي وَلِهَذَا يُوصَفُ بِالْوَجُوبِ همدا وجه ده چي دین په وجوب سره موصوف کیږي لِلْكَنَةِ فِي الْحُكْمِ مَالٌ لېکن په حکم کي هغه مال دی لَأَنَّهُ يُنْزَلُ إِلَيْهِ فِي الْمَالِ حُکمه چي د آخر پای [انجام] په اعتبار سره هغه د همدې مال و طرف ته راجع کیږي وَقَدْ عَجَزَ بِنَفْسِهِ وَبَخْلَفَهُ او مري په خپله [هم] له اداء کولو څخه عاجز سو او د خلیفه په ذریعه [هم] عاجز سو فَقَاتَ عَاقِبَةَ الْإِسْتِيفَاءِ نو حُکمه [د قرض] اُخِيَسْتَلُو انجام فوت سو [یعني له دې عاجز مري څخه د قرض اخیستل (مجبوراً) ختم سو] فَيَنْسَقُطُ فَزُرَّةٌ نو حُکمه د ضرورت په وجه [مجبوراً] به دا قرض [په دنیا کي] سَاقِطِي وَالشُّكْرُ لَا يَغْتَبِدُ قِيَامَ الدَّيْنِ او تبرع کول د قرض پر بقاء [موجودوالي] موقوف نه ده وَإِذَا كَانَ بِهِ كَفِيلٌ أَوْ لَهُ مَالٌ او کله چي د قرض کفیل موجود وي یا د مري مال موجود وي فَخَلَفَهُ أَوْ الْإِفْصَاءُ إِلَى الْأَدَاءِ باقي نو [په دې صورت کي] خوا د مري خلیفه یا اداء کولو ته رسېدل باقي دي. [یعني په دې صورت کي د مري نائب

● القول الرابع: قول الامام أبي حنيفة رحمه الله كما ظهر من ذات المصنف، كذا في مجمع الأهر (ج: ٢، ص: ١٣٦). وقال المصنف علاء قادر العماني: والأولى ان يقال هذه الكفالة عملاً لازمة، ولو أدى ذلك الكفيل فهو متبرع، والتبرع يصح من كل واحد [القول الرابع ج: ٢، ص: ٩٦]

يعني "كفيل" يا کوم شی چي د قرض اداء کولو ته رسول کوي يعني "مال" هغه موجود دي. نو ځکه په دې صورت کي کفاله صحيح ده. دا جمله دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ لَه طرفه د صاحبينو د دويم دليل جواب دی. نور وضاحت به يې په تشریح کي ذکر سي.

اللغات: ﴿غرماء﴾ جمع د "غريم" ده: د دې معنی د تېر عبارت په لغاتو کي ذکر سوه. ﴿مسقط﴾ د افعال فاعل دی: ساقطونکی. ﴿يؤل﴾ د نصر مضارع ده: گر ځېدل، راجع کېدل، ﴿استيفاء﴾ د استفعال مصدر دی: په پوره توگه اخيستل، ترلاسه کول، ﴿إفضاء﴾ رسېدل، رسول (انتهاء ته رسول). (المعجم الوسيط)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که پريو سړي د خلکو قرض باندي وي او هغه په خپل ژوند کي قرض اداء نه کړي او نه په ژوند کي يو څوک د هغه کفيل سي تر دې چي هغه مړ سي او په ميراث کي مال هم نه پريږدي، اوس که يو سړی د هغه تر مرگ وروسته د هغه له طرفه د قرضخواهانو (قرض غوښتونکو) لپاره کفيل سي (يعني دمري قرضخواهانو ته ووايي چي د دې مري د مال کفيل زه يم، هغه پر مادي، زه يې تاسو ته درکوم)، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پَه نېز دا کفاله صحيح نه ده، لېکن د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ پَه نېز صحيح ده.

د صاحبينو دليل: دادی چي د کفالي د صحت لپاره د قرض (دين) صحيح والي او ثابت والی شرط دی (يعني شرط دادی چي قرض به صحيح او مکفول غه پر ذمه ثابت وي)، او دلته دا شرط موجود دی؛ ځکه چي کفيل د داسي قرض کفيل سوی دی کوم چي دمري (مکفول غه) پر ذمه ثابت دی او د دې قرض سره د قرضخواهانو حق متعلق دی او داسي هيڅ شی موجود نه دی کوم چي د دې قرض لپاره ساقطونکی وي، يعني نه د قرضخواهانو له طرفه مقروض (مړی) بري کړی سوی دی، نه دمري له طرفه هغه اداء سوی دی، او نه بل داسي ناسخ موجود دی کوم چي د قرض سبب فسخ کړي (يعني په کوم سبب سره چي قرض واجب سوی دی هغه فسخ کړي، داسي هيڅ ناسخ نسته)، لهندا کله چي قرض، د قرض مطالبه، د قرض سبب ټوله شيان موجود دي، نو ښکاره خبره ده چي قرض به هم موجود او ثابت وي او د دې قرض کفاله به هم صحيح او جائز وي.

او د قرض بقاء او ثبوت يو دليل دا هم دی چي د اخروي احکامو په حق کي مړی اوس هم مقروض (پوروی) دی او په آخرت کي به له هغه څخه د دغه قرض په هکله حساب او د هغه مؤاخذه کيږي، او دا معلومه خبره ده چي په آخرت کي د هغه امورو په وجه

انسان نيول کيښي او مؤاخذه يې کيښي کوم چي پر انسان لازم وي او د هغه له اداء کولو څخه بغير انسان مړ سي (نو معلومه سوه چي دا قرض باقي او ثابت دی).

ددې قرض د صحت او ثبوت يو دليل دا هم دی چي که يو څوک د تبرع او احسان په توگه د مړي له طرفه د هغه قرض اداء کړي، نو دا اداء کول هم جائز دي او د قرضخواهانو (غرماء) لپاره د هغه اخيستل هم جائز دي، حال دا چي که قرض ثابت نه وي او د مقروض د مړي په وجه يا په يوبله وجه هغه ساقط سوي وي، نو د قرضخواهانو لپاره به د متبرع مال (تبرع) اخيستل حلال او جائز نه وي، لهندا د تبرع د مال اخيستلو ځلت او د مړي له طرفه د تبرع په توگه د قرض اداء کولو جواز ددې خبري دليل دی چي د مړي پر ذمه قرض باقي او ثابت دی، او کله چي قرض باقي دی نو د هغه کفاله به هم صحيح وي؛ ځکه چي د صحيح او باقي (ثابت) قرض کفاله صحيح او جائز وي.

دويم دليل: وکذا يفتي الخ: ددې حاصل دا دی چي که د مړي په ژوند کي يو څوک د هغه د قرض کفيل سي، يا مړي په ميراث کي مال پرېږدي، نو په دې صورتونو کي هم د هغه قرض باقي او برقرار پاتېږي، او تر مړي وروسته قرضخواهانو ته دا حق حاصلېږي چي د مړي له کفيل يا د هغه له مال څخه خپل قرض واخلي، نو له دې څخه هم دا خبره معلومه سوه چي د مړي په وجه قرض نه باطلېږي بلکي باقي پاتېږي، او کله چي قرض باقي او پر خپل ځای پاته دی، نو ښکاره خبره ده چي د هغه کفاله به صحيح او جائز وي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي په دې مسئله کي چي کفيل د کوم قرض کفيل سوی دی، هغه صحيح او ثابت قرض نه دی، بلکي هغه د ساقط قرض کفيل سوی دی، حال دا چي د کفالي د صحت لپاره د قرض صحيح والي او ثابتوالي شرط دی.

دا قرض په دې وجه له مړي څخه ساقط دی چي دين (قرض) په حقيقت کي مال ته نه وايي، بلکي دين په حقيقت کي د "اداء" فعل ته وايي يعني هغه فعل کوم چي د دائن (قرضخواه) او مديون (مقروض) له طرفه صادرېږي (يعني د قرض ورکول، قرض اخيستل، د قرض اداء کول او ورسپارل)، لنده دا چي دين د "اداء" فعل ته وايي، همدا وجه ده چي دين د وجوب په صفت سره متصف کيږي او داسي ويل کيږي "دين واجب" لکه څرنگه چي لمونځ هم د وجوب په صفت سره متصف کيږي او "الصلاة واجب" ويل کيږي، ځکه چي واجب کېدل يا مستحب کېدل د افعالو صفت دی، دا عيانو صفت نه دی، او وجوب ځکه د افعالو صفت دی چي وجوب هغه اختصاص (او ځانگړتيا) ته وايي چي د هغه په کولو سره

فاعل (کونکي) ته ثواب حاصلېږي او د هغه په نه کولو سره د گناه مستحق کېږي، او ښکاره ده چې دا خبره فقط په افعالو کې راتلای سي، په اعيانو کې نه سي راتلای (ځکه اعيان افعال نه دي بلکې شيان دي، او پورتنۍ خبره فقط په افعالو کې متصور کېږي)، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې دین په حقیقت کې د فعل نوم دی، او کله چې دین د فعل نوم دی نو دا فعل (دین) به قدرت ته محتاج وي، ځکه چې له قدرت (وس) څخه به یې فعل نه کېږي، او له قدرت به یې د فعل واجبېدل "تکلیف ما لا یطاق" دی (یعنې له قدرت څخه به یې د فعل واجبېدلو مطلب دا دی چې انسان په داسې کار مکلف او مجبوره کول چې هغه د انسان په وس او قدرت کې نه وي) حال دا چې دا ناممکن دي او د شریعت له رويه ناجائز دي (الله تعالی فرمایي: "لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا" (البقرة: ۲۸۶))، لنډه دا چې د "اداء" فعل قدرت (وس) ته محتاج دی او دلته مقروض مری نه په خپله د قرض پر اداء کولو قدرت لري (ځکه چې هغه د مفلس والي په حالت کې مری سوی دی) او نه هغه د خپل نائب په ذریعه د قرض پر اداء کولو قدرت لري (ځکه چې د هغه په ژوند کې هیڅوک د هغه له طرفه کفیل سوی نه دی)، لهنداغه مری په هره توګه د قرض له اداء کولو څخه عاجز دی، او کله چې هغه بالکل د "اداء" له فعل څخه عاجز دی، نو نتیجتاً له هغه څخه د قرضخواه له طرفه قرض اخیستل هم فوت سو (یعنې قرضخواه له هغه څخه خپل قرض نه سي اخیستلی) او کله چې د قرضخواه له طرفه خپل قرض اخیستل فوت سو، نو د ضرورت پر بناء به د دنیوي احکامو په حق کې د مری له ذمې څخه دغه قرض ساقط منل کېږي (دا آخري خبره په آسانه توګه داسې هم وړل کېدای سي: او کله چې مقروض مری بالکل د "اداء" له فعل څخه عاجز دی او تر مرګ وروسته هغه مال هم پرې ایښی نه دی او وارث هم د هغه ذمه وار کفیل نه دی، نو ځکه اوس قرضخواه له مری څخه قرض نه سي اخیستلی [ځکه چې د مری هیڅ شی نه لري او نه هیڅوک د هغه ذمه وار دی]، نو ځکه مجبوراً به په دنیوي اعتبار سره قرض ساقطېږي)، او کله چې قرض ساقط سو، نو د هغه کفاله (کفیل کېدل) به هم صحیح نه وي، ځکه معلومه خبره ده چې کله قرض نه وي نو انسان به د څه شي کفیل سي؟!، نو ځکه امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې دا کفاله (یعنې د مفلس مری له طرفه کفیل کېدل) صحیح نه دي.

لکنه فی الحکم مال إلخ: دا دیو مقدر سوال جواب دی. سوال دا دی چې مال هم په وجوب سره متصف کېږي، لکه څرنګه چې ویل کېږي "الْمَالُ وَاجِبٌ"، یا مثلاً ویل کېږي چې "پر فلانکي زرافغانی واجب دي"، حال دا چې تاسو ویل چې وجوب د افعالو صفت دی، نه د اعیانو؟

ددې جواب دا دی چې د آخر پای او مال (نتیجه) په اعتبار سره مال ته هم مجازاً دین (قرض) ویل کېږي، یعنې حقیقتاً خو دین د "اداء" د فعل نوم دی، لېکن څرنګه چې د آخري پای (انجام) په اعتبار سره د "اداء" په نتیجه کې مال حاصلېږي نو ځکه هغه ته مجازاً

دين ويل كيږي (په بله وينا داسي هم ويل کېدای شي چي په دين اقرض اكي خو آخر همدا مال اداء كيږي. نه بل شي، يعني د "اداء" فعل د همدې مال و طرف ته راجع كيږي، نو ځكه مجازاً مال ته هم دين اقرض اويل كيږي). او كله چي مجازاً مال ته دين ويل کېدای شي، نو ښكاره خبره ده چي هغه به په وجوب سره هم متصف کېدای شي (ځكه څه مخکي ذکر سوه چي دين د وجوب په صفت سره متصف كيږي)، لېکن دا خبره په ياد لرئ! چي دين په حقيقت کي د "اداء" فعل ته وايي.

والتبرع الخ: دا امام صاحب رحمه الله له طرفه صاحبينو ته جواب دی، هغوی په خپل دليل کي و فرمايل چي "د تبرع په توگه دمري له طرفه د قرض اداء کولو جواز اود قرضخواهانو (غرماء) لپاره دهغه تبرع داخيستلو حلت ددې خبري دليل دی چي دمري پر ذمه قرض ثابت او باقي دی"، په دې عبارت سره هغو ته جواب ورکوي فرمايي چي وروره! د تبرع په توگه د قرض اداء کولو او د تبرع داخيستلو جواز ددې خبري دليل نه دی چي دمري (مفلس ميت) پر ذمه قرض ثابت او باقي دی، ځكه چي تبرع کول پر دې نه موقوف كيږي چي دمكفول عنه (مري) په حق کي به قرض موجود وي، بلکي پر دې موقوف كيږي چي په خپله د تبرع کونکي يعني د كفيل په حق کي به قرض موجود وي، مثلاً که حامد ووايي چي د خالد پر زيد سل درهمه قرض باندې دی او زه دهغه كفيل یم، زه يې تبرعا اداء کوم (يعني زه يې احساناً مفت اداء کوم)، لېکن كله چي زيد (مكفول عنه) ته خبر ورسېږي نو هغه له قرض څخه انکار وکړي چي پر ماد خالد هيڅ قرض نسته، نو بيا هم دا كفاله صحيح كيږي او پر كفيل يعني پر حامد (متبرع) سل درهمه واجبيږي، حال دا چي دلته بالکل قرض موجود نه دی، نو معلومه سوه چي د تبرعا اداء کولو او د تبرع اخيستلو لپاره دمكفول عنه پر ذمه د قرض ثابتېدل ضروري نه دي، او كله چي دا ضرور نه دي، نو دمري له طرفه د تبرع په توگه د قرض اداء کولو او د تبرع اخيستلو جواز به ددې خبري دليل نه وي چي دمكفول عنه پر ذمه قرض ثابت او باقي دی.

واذا كان به كفيل الخ: په دې عبارت سره د صاحبينو رحمه الله د دويم دليل (و کذا يبقی الخ) جواب ورکول سوی دی، حاصل يې دا دی چي که دمري په ژوند کي يو څوک دهغه د قرض اداء کولو كفيل سي، يا دمري سره مال موجود وي، نو په دې صورت کي زموږ (يعني د امام صاحب) په نېز هم كفاله صحيح ده، ځكه چي دين د "اداء" د فعل نوم دی، او دين د صحت لپاره پر "اداء" قدرت لرل شرط دي (لکه څه مخکي چي موږ ذکر کړه)، او انسان چي

څرنګه بذات خود پريو فعل قادر (قدرت لرونکی) شمارل کيږي، همداسي ديونائب په ذريعه هم هغه قادر شمارل کيږي (او دمري نائب کفيل، يا مال متروکه دی)، نو ځکه که د هغه کفيل موجود وي نو هغه به قرض اداء کوي او که د هغه مال موجود وي نو له هغه څخه به قرض اداء کيږي، او ښکاره ده خبره ده چي په دې صورت کي دمري پر ذمه قرض ثابت او باقي دی، نو ځکه د هغه کفاله به هم صحيح وي، لهذا په دې صورت سره زموږ په خلاف (يعني دامام صاحب په خلاف) دليل نيول صحيح نه دي، زموږ کلام خود د هغه صورت سره متعلق دی کله چي دمري هيڅ کفيل او ذمه وار نه وي او نه هغه هيڅ مال پرې ايښی وي، لکه څرنګه چي د متن په شروع کي په ”وَعَلَيْهِ دَيْنٌ وَلَمْ يَتْرُكْ شَيْئًا“ سره همدغه صورت بيان سوی دی، او څرنګه چي په داسي صورت کي له مري څخه قرض ساقط دی، نو ځکه د هغه کفاله (کفيل کېدل) صحيح نه دي. (أحسن الهداية)

د کفالت يو خاص صورت

قَالَ: وَمَنْ كَفَلَ عَنْ رَجُلٍ بِالْفِ عَالِيَةٍ بِأَمْرِهِ فَرَمَائِي: او که يو څوک د يو سري له طرفه د هغه په حکم سره پر هغه د واجب زر درهمو کفيل سي فَقَضَاءُ الْآلِفِ قَبْلَ أَنْ يُعْطِيَهُ صَاحِبُ الْبَالِ بيا مقروض [مکفول عنه] زر درهمه کفيل ته ورکړي مخکي تر دې چي کفيل هغه [قرض] ادمال خاوند [مکفول له] ته ورکړي فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيهَا نو مقروض ته دا اختيار نسته چي له کفيل څخه هغه زر درهمه واپس واخلي لِأَنَّهُ تَعَلَّقَ بِهِ حَقُّ الْقَابِضِ ځکه چي د هغه سره د قبضه کونکي [يعني د کفيل] حق متعلق سو عَلَى اخْتِطَالِ قَضَائِهِ الدَّيْنِ د هغه د قرض اداء کولو د احتمال پر بناء [يعني د کفيل د قرض اداء کولو د احتمال پر بناء د هغه سره د کفيل حق متعلق سو] فَلَا يَجُوزُ الْبُطَالَةُ مَا بَقِيَ هَذَا الْاِخْتِطَالُ لهذا تر څو چي دغه احتمال پاته وي، له کفيل څخه به [د واپس اخيستلو] مطالبه جائز نه وي كُنْ عَجَلْ زَكَاةُ وَدَفَعَهَا إِلَى السَّاعِي لکه هغه کس کوم چي خپل زکاة [له کال تېرېدلو څخه] مخکي اداء کړي او ساعي [د زکاة جمع کونکي] ته يې ورکړي وَلَئِنَّ مَلَكَهُ بِالْقَبْضِ او ځکه چي کفيل د قبضه کولو په وجه د هغه مالک سو عَلَى مَا نَذَرُ چي هغه به موږ [اوروسته] ذکر کړو بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ الذَّقُّ عَلَى وَجْهِ الرِّسَالَةِ په خلاف د هغه صورت کله چي اکفيل ته [اورکول در سولو] قاصد والي [په توګه وي

لَا تُؤْتُهُ تَمْحُصَ أَمَانَةً فِي يَدِهِ حُكْمٌ چي اځه په دې صورت کي اځه مال د کفيل په قبضه کي محض امانت دی.

اللغات: ﴿کفل﴾ د نصر ماضي ده: کفيل کېدل، کفالت قبلول، ﴿عقل﴾ د تفعيل ماضي: (يو کار) ژر کول، تلوار کول، ﴿الساعي﴾ د فتح د باب اسم فاعل دی: هغه کس کوم چي (د اسلامي حکومت له طرفه) د زکاة او صدقاتو پر جمع کولو ټاکل سوی (هغه کس کوم ته چي د زکاة او داسي نورو د جمع کولو دنده سپارل سوې وي)، د زکاة اخيستونکی، ﴿الرسالة﴾ پېغام، پېغام رسول، قاصد والي (استازي والي)، جمع: رَسَائِل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که پر يو سړي (مثلاً پر خالد د حامد) زر درهمه قرض باندې وي، بيا دا سړي (خالد) بل سړي ته ووايي چي ته زما له طرفه دهغه زر درهمو کفيل سه! کوم چي پر ما باندې دي، او هغه دده (خالد) له طرفه کفيل سي، بيا مکفول عنه يعنې مقروض (خالد) زر درهمه په داسي حال کي کفيل ته ورکړي چي هغه تر اوسه مکفول له (حامد) ته زر درهمه نه وي ورکړي، نو په دې صورت کي که مکفول عنه (خالد) وغواړي چي له کفيل څخه دا زر درهمه واپس واخلي، نو هغه ته دا اختيار نسته.

دليل دا دی چي ددې زر درهمو سره د کفيل حق متعلق سو: ځکه ډېره ممکنه ده چي کفيل به د مکفول عنه له طرفه قرض اداء کړی وي، حاصل دا چي دغه زر درهمه کوم چي مکفول عنه کفيل ته ورکړه او کفيل قبضه پر وکړه، تر دې وروسته په هغه کي دوه احتمالونه دي: يو دا چي تر اوسه به کفيل مکفول له ته قرض نه وي ورکړی، دويم احتمال دا چي کېدای سي ورکړي يې وي. دا اول احتمال پر بناء د کفيل حق د زر درهمو سره نه متعلق کيږي، او کله چي دهغه سره د کفيل حق نه متعلق کيږي، نو ځکه په دې صورت کي مکفول عنه ته دا اختيار نسته چي له کفيل څخه خپل مال واپس واخلي. او د دويم احتمال پر بناء د کفيل حق دهغه زر درهمو سره متعلق کيږي، او کله چي د کفيل حق د زر درهمو سره متعلق کيږي، نو ځکه په دې صورت کي مکفول عنه ته د واپس اخيستلو اختيار نسته، نو تر څو چي دغه دويم احتمال باقي وي، تر هغه وخته مکفول عنه ته له کفيل څخه د واپس اخيستلو اختيار نه حاصل کيږي، او دا احتمال په هغه صورت کي باطل کيږي، کله چي مکفول عنه په خپله (بذات خود) مکفول له ته قرض ورکړي: ځکه کله چي مکفول عنه په خپله قرض اداء کړي نو د کفيل حق دهغه زر درهمو سره نه متعلق کيږي کوم زړه درهمه چي مکفول عنه هغه ته

ورکړي وه، او کله چي په دې صورت کي د کفيل حق دهغه سره نه متعلق کيږي، نو ځکه مکفول عنه ته به د واپس اخيستلو پوره اختيار وي.

او ددې مثال داسي دی لکه يو سړی چي خپل د زکاة مال له خولان حول (کال تېرېدلو) څخه مخکي ساعي ته ورکړي، نو اوس د مال خاوند ته دا اختيار نسته چي له ساعي څخه هغه د زکاة مال واپس واخلي؛ ځکه چي اوس دهغه سره د قابض يعني د ساعي حق متعلق سو (احسن الهداية). همداسي په دې مسئله کي هم د مکفول عنه د زر درهمو سره د کفيل حق متعلق سو، نو ځکه مکفول عنه ته به دهغه د واپس اخيستلو اختيار نه وي.

ولأَنَّهُ مَلَكَ الْخ: دويم دليل دا دی چي کله مکفول عنه کفيل ته زر درهمه ورکړه او کفيل قبضه پر وکړه، نو د قبضه کولو په وجه کفيل دهغه مالک سو، او دا خبره تسليم سوې ده چي هيچا ته هم دا اجازه نسته چي د بل چا مملوک شی واپس واخلي، نو ځکه مکفول عنه ته به هم له کفيل څخه دهغه زر درهمو د واپس اخيستلو اجازه نه وي.

ها! که چيري مکفول عنه هغه زر درهمه د کفيل په قبضه کي نه ورکړي، بلکي د قاصداو رسونکي په توگه يې ورکړي چي ته دا زر درهمه زما له طرفه مکفول له ته ورسوه!، نو په دې صورت کي دا زر درهمه د کفيل په قبضه کي امانت دي، او خپل د امانت مال واپس اخيستل هر وخت جائز دي، نو ځکه په دې صورت کي به مکفول عنه ته دا جائز وي چي له کفيل څخه خپل مال واپس واخلي.

که کفيل په پور تني مال سره منافع حاصل کړي (حکم او تفصيل)

إِنَّ رَبَّكَ الْكَفِيلُ فِيهِ: او که چيري کفيل په هغه [مقبوضه مال] کي نفع حاصله کړي فَهُوَ لَا يَتَصَدَّقُ بِهِ نو کفيل به هغه نه صدقه کوي لِأَنَّهُ مَلَكَهُ حِينَ قَبْضِهِ ځکه کله چي کفيل پر هغه قبضه وکړه نو د دې دهغه مالک سو أَمَّا إِذَا قَضَى الدَّيْنُ هر چي کله هغه قرض اداء کړی وي فَظَاهِرٌ نُونِ بِنِكَارِهِ دَه وَكَذَا إِذَا قَضَى الْمَطْلُوبُ بِنَفْسِهِ وَثَبَتْ لَهُ حَقُّ الشَّرْطِ او همدارنگه کله چي مکفول عنه په خپله قرض اداء کړی وي او هغه ته د واپس اخيستلو حق ثابت سوی وي لِأَنَّهُ وَجَبَ لَهُ عَلَى الْمَكْفُولِ عَنْهُ مِثْلُ مَا وَجَبَ لِلطَّالِبِ عَلَيْهِ ځکه چي د کفيل لپاره پر مکفول عنه دهغه مثل واجب دي کوم چي د مکفول له پر کفيل واجب وو إِلَّا أَنَّهُ أُخْرِجَتِ الْمَطْلَبَةُ إِلَى وَقْتِ الْأَدَاءِ مگر دا چي مطالبه د اداء تر وخته پوري مؤخره کړی سوه فَنُزِلَ مَنْزِلَةُ الدَّيْنِ الْمُؤَجَّلِ نو ځکه هغه ادا کفيل حق ا به د ميعادي قرض درجې ته

شوه کيږي | يعني د ميعادي قرض په درجه کې به وي (احسن الهداية) | وَلِهَذَا نَوَاهِرُ الْكَفِيلِ الْمَطْلُوبُ قَبْلَ
 أَدَائِهِ او همدا وجه ده که کفيل اد قرض له اداء کولو څخه مکفول عنه بري کړي يَصَحُّ نو صحيح
 دي فَكَذَا إِذَا قَبَضَهُ نو همداسي کله چې کفيل پر هغه قبضه وکړي يَبْلُكُهُ نو د هغه به مالکيږي
 [هم] إِلَّا أَنَّ فِيهِ نَوْعٌ خُبْرٌ بَيِّنَةٌ مگر دا چې په دې کې يو ډول خبث سته چې هغه به موږ (څه وروسته)
 بيان کړو فَلَا يَغْفُلُ مَعَ الْبَلْكَ فِيمَا لَا يَتَعَيَّنُ نو ځکه د ملکيت باوجود به دا خبث په داسي شي کې نه
 مؤثر کيږي کوم چې [په متعين کولو سره] نه متعين کيږي وَقَدْ قَرَأْنَا فِي الْبَيِّنَاتِ او موږ په "کتاب
 البيوع" کې دا خبره بيان کړې ده.

اللغات: ﴿ربح﴾ د سماع ماضي ده: نفع کول، گټه کول، ﴿لا يتصدق﴾ د تفعل د باب نفي صيغه ده:
 صدقه کول، خيراتول، ﴿قضى﴾ د ضرب ماضي ده: اداء کول (چاته خپل شی ورکول)، ﴿استرداد﴾ د
 استفعال مصدر دی: واپس اخيستل، ﴿مؤجل﴾ ميعادي (ميادي)، نېټه داره، د کوم شي لپاره چې
 وخت ټاکل سوی وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړی مثلاً د زر درهمه قرض کفيل سي، بيا مکفول عنه دغه
 کفيل ته په داسي حال کې زر درهمه ورکړي چې کفيل تر اوسه مکفول له ته قرض (زر درهمه) نه
 وي ورکړي، او کفيل په هغه زر درهمو سره نفع حاصله کړي (يعني د تجارت او کاروبار په ذريعه گټه په
 وکړي)، نو دا نفع د کفيل لپاره حلاله (روا) ده او د هغه صدقه کول پر کفيل واجب نه دي.
 دليل دادی چې کله کفيل پر هغه زر درهمو قبضه وکړه، نو د قبضه کولو په وجه کفيل د هغه
 مالک سو، او انسان ته په خپل ملکيت کې هر ډول تصرف کول او نفع حاصلول صحيح او حلال دي،
 نو ځکه په دې مسئله کې چې کفيل په هغه مال سره کومه نفع حاصله کړې ده، هغه به هم د کفيل
 لپاره حلاله وي.

أما إذا قضى إلخ: پاته سوه دا خبره چې کفيل ولي په قبضه کولو سره د هغه قرض يعني د زر درهمو
 مالک کيږي، نو فرمايي که چيري دغه کفيل مکفول له ته قرض (زر درهمه) ورکړي وي او تردې
 وروسته يې په هغه زر درهمو سره نفع حاصله کړې وي، نو په دې صورت کې د قبضه کولو په وجه
 کفيل د هغه مالک کېدل او حاصله کړی سوې نفع د هغه لپاره حلال کېدل ښکاره دي؛ ځکه چې په دې
 صورت کې کفيل پر داسي مال قبضه کړې ده کوم چې د کفيل حق دی (يعني کفيل د هغه مستحق دی)؛

حکمه مکفول له ته د قرض (زر درمه) دور کولو په وجه پر مکفول عنه دا واجب دي چي کفيل ته هغومره مال (زر درمه) ورکړي او دا مال د کفيل خپل حق کيږي. او کوم څوک چي پر خپل واجب حق قبضه وکړي نو هغه په قبضه کولو سره (سمدستي) د هغه حق مالک کيږي، نو په دې وجه کفيل په دې صورت کي په قبضه کولو سره د هغه زر درهمو مالک کيږي.

او که چيري دغه کفيل مکفول له ته قرض نه وي ورکړی بلکي مکفول عنه په خپله ورکړی وي، نو په دې صورت کي کفيل په دې وجه په قبضه کولو سره د هغه زر درهمو مالک کيږي، حکم د عقد کفاله په وجه چي څرنګه د مکفول له لپاره پر کفيل د قرض مطالبه واجب ده (يعني محض په کفاله سره پر کفيل دا واجبېږي چي د مکفول له قرض به اداء کوي، او مکفول له په دې هکله له کفيل څخه مطالبه کولای سي)، همداسي د عقد کفاله په وجه د کفيل لپاره هم پر مکفول عنه د هغه په څير مطالبه واجب ده (يعني همداسي محض په کفاله سر پر مکفول عنه هم دا واجبېږي چي کفيل ته خپل حق يعني د قرض مال ورکړي، او کفيل له مکفول عنه څخه د خپل حق مطالبه کولای سي)، لېکن فرق صرف دومره دی چي د مکفول له لپاره پر کفيل في الحاله مطالبه واجبېږي، او کفيل ته دا حق هغه وخت حاصلېږي کله چي هغه د مکفول عنه قرض اداء کړي، لېکن څرنګه چي دلته مکفول عنه له وخت څخه مخکي کفيل ته خپل حق ورکړی دی، نو د هغه دا حق به د ميعادي قرض په درجه کي وي (يعني د هغه قرض په څېر به وي د کوم قرض لپاره چي ميعاد او وخت ټاکل سوي وي)، او د ميعادي قرض حکم دا دی چي که مقروض له وخت څخه مخکي هغه قرض اداء کړي، نو قرضخواه په قبضه کولو سره (سمدستي) د هغه مالک کيږي، نو همداسي به په دې مسئله کي هم کفيل په قبضه کولو سره (سمدستي) د هغه زر درهمو مالک کيږي.

ولهذا لو أجزأ الكفيل الخ: فرمايي همدا وجه ده (يعني مخکي وويل سوه چي محض د کفاله په وجه د کفيل لپاره پر مکفول عنه هم د هغه په څېر مطالبه واجبېږي، په همدې وجه) که کفيل مکفول له ته له قرض ورکولو څخه مخکي مکفول عنه بري کړي، نو دا بري کول صحيح دي، يعني که کفيل مکفول عنه له خپل حق څخه مخکي معاف کړي او بيا د هغه له طرفه قرض اداء کړي، نو دا صحيح دي، لهذا تر قرض اداء کولو مخکي د دې صحيح کېدل (چي کفيل تر قرض ورکولو مخکي مکفول عنه له خپل حق څخه بري کړي) د دې خبري دليل دی چي محض په عقد کفاله (کفيل کېدلو) سره پر کفيل د مکفول عنه حق واجبېږي، لهذا که چيري کفيل تر قرض ورکولو مخکي پر خپل دغه حق قبضه وکړي، نو په قبضه کولو سره به د هغه مالک کيږي، حکم چي هغه پر خپل حق قبضه وکړه، لنډه دا چي له دې څخه هم معلومه سوه چي کفيل په قبضه کولو سره يقيناً د هغه زر درهمو مالک کيږي. او څرنګه چي دلته د دراهمو مسئله ده، او دراهم په متعين کولو سره نه متعين کيږي، نو حکم په دې مال (زر درهمو) سره حاصله

کړل سوې نفع په هره توګه د کفیل لپاره حلال او جائز ده، ځکه که څه هم دلته په هغه صورت کې په دې نفع کې خبث سته کله چې مکفول عنه په خپله مکفول له ته قرض ورکړی وي یعنې په دریم صورت کې، خو دا خبث فقط په هغه مال کې اثر کوي کوم چې په متعین کولو سره متعین کیږي، او د اهرام داسې نه دي.

لهذا که کفیل پر داسې مال قبضه کړې وای کوم چې په متعین کولو سره متعین کیږي او په هغه سره یې نفع حاصله کړې وای، نو په هغه کې به خبث مؤثر وای چې د هغه تفصیل به په راروان عبارت کې بیان سي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

وَلَوْ كَانَتِ الْكَفَالَةُ بِكَرْ حَنْظَلَةٍ أَوْ كَهٍ چیرې كفالہ دیوہ كُر غنمو وي فَقَبَضَهَا الْكَفِيلُ قَبَاعَهَا وَرَبِحَ فِيهَا بِيَا كَفِيل پر هغه قبضه وکړي او خرڅ یې کړي او په هغه کې نفع وکړي فَالْبَيْتُ لَهُ فِي الْحُكْمِ نو دا نفع د حکم [او قضاء] په اعتبار سره د کفیل لپاره ده لَبَايْتًا أَنَّهُ مَلَكُهُ د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ بیان کړی چې کفیل د هغه مالک سو قَالَ: وَأَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ يَزِدَّهُ عَلَى الَّذِي قَضَاهُ الْكُرَّ امام صاحب رَجَعَهُ الله فرمایي: او زما دا خوښه ده چې کفیل دا نفع هغه کس ته واپس کړي کوم چې یو کُر غنم [مکفول له ته] ورکړي دي [یعنې مکفول عنه] وَلَا يَجِبُ عَلَيْهِ فِي الْحُكْمِ [لېکن] د حکم په اعتبار سره پر هغه واپس کول واجب نه دي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ فِي رَوَايَةِ الْجَامِعِ الصَّغِيرِ ۵ او دا [حکم] د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز د جامع صغیر په روایت کې [مذکور] دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: هُوَ لَهُ او صاحبینو رَجَعَهُمَا الله فرمایلي دي: چې هغه نفع د کفیل لپاره ده وَلَا يَزِدُّهُ عَلَى الَّذِي قَضَاهُ [نو ځکه] دا به هغه کس ته نه واپس کوي کوم چې یو کُر غنم ورکړي دي وَهُوَ رَوَايَةُ عَنْهُ او دا له امام صاحب رَجَعَهُ الله څخه یو روایت دی وَعَنْهُ أَنَّهُ يَتَصَدَّقُ بِهِ او له امام صاحب رَجَعَهُ الله څخه بل [درېیم] روایت دا دی چې دا نفع به صدقه کوي لَهَا: أَنَّهُ رَبِحَ فِي مِلْكِهِ عَلَى التَّوَجُّهِ الَّذِي بَيَّنَّا د صاحبینو دلیل دادی: چې کفیل په خپل ملکیت سره په هغه طریقې نفع حاصله کړې ده کوم چې موږ بیان کړه فَيَسْلَمُ لَهُ لِهَذَا دا

۵ القول الرابع: هو هذه الرواية، أي لا يثبت عليه الرد في الحكم، لكنه مندوب (مستحب)، كما ذكر في رد المختار (ج: ۲، ص: ۳۲۲).

۶ وفي فتح القدير (ج: ۶، ص: ۳۲۲). [القول الرابع ج: ۲، ص: ۹۷]

نفع به د کفيل لپاره سلامت پاته وي [يعني د هغه لپاره به جائز وي] وَلَهُ: اَنَّهُ تَمَكَّنَ الْخُبْتُ مَعَ الْبَلِكِ او د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دليل دادی: چي د ملکيت باوجود اېده دې نفع کي اخېست پيدا سوی دی إِمَّا لَأَنَّهُ بِسَبِيلِ مَنْ الْإِسْتِزَادِ بِأَنْ يَقْضِيَهُ بِنَفْسِهِ يا خو ځکه چي مکفول عنه ته د يوه کُر غنمو د واپس اخيستلو لاره حاصله ده په دې توگه چي مکفول عنه په خپله دايو کُر غنم [مکفول له] ته ورکړي أَوْ لَأَنَّهُ رَضِيَ بِهِ عَلَى اعْتِبَارِ قَضَاءِ الْكَفِيلِ يا ځکه چي مکفول عنه په دې اعتبار د کفيل په مالک کېدلو راضي سوی وو چي کفيل به اد مکفول له قرض او ورکړي فَإِذَا قَضَاءُ بِنَفْسِهِ لېکن کله چي مکفول عنه په خپله اقرض او ورکړي لَمْ يَكُنْ رَاضِيًا به نو هغه د کفيل په مالک کېدلو راضي نه سو وَهَذَا الْخُبْتُ يَعْمَلُ فِيمَا يَتَعَيَّنُ او دا خېست په داسي مال کي مؤثر کيږي کوم چي په مُتَعَيَّن کولو سره مُتَعَيَّن کيږي فَيَكُونُ سَبِيلُهُ التَّصَدَّقُ فِي رَوَايَةٍ نو ځکه د هغه لاره د يوه روايت مطابق صدقه کول دي وَيَزِدُّهُ عَلَيْهِ فِي رَوَايَةٍ او د يوه روايت مطابق به کفيل هغه مکفول عنه ته واپس کوي لَأَنَّ الْخُبْتُ لِحَقِّهِ ځکه چي خېست د مکفول عنه د حق په وجه پيدا سوی دی وَهَذَا أَصْلُهُ او همدا زيات صحيح ده لِئَنَّهُ اسْتَحْبَابٌ لَا جَبْرٌ لېکن دا [حکم] مستحب دی، نه واجب لَأَنَّ الْحَقَّ لَهُ ځکه چي حق خود کفيل لپاره [ثابت] دی.

اللغات: ﴿کُر﴾ دا پخواد عربو يو پېمانه وه، ددې اندازه او مقدار شو ځله مخکي تېر سوی دی،

﴿يُرْدَهُ﴾ د نصير مضارع ده: واپس کول، ﴿خْبْتُ﴾ نا پاکي. (أحسن الهداية)

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که کفاله له دراهمو (نقدود) څخه بغير د بل شي وي، يعني يو څوک د داسي شي کفيل سي کوم چي په مُتَعَيَّن کولو سره مُتَعَيَّن کيږي، مثلاً د يوه کُر غنمو کفيل سي، بيا مکفول عنه دغه کفيل ته په داسي حالت کي يو کُر غنم ورکړي چي تر اوسه کفيل د مکفول عنه له طرفه مکفول له ته قرض نه وي ورکړی، بيا کفيل په هغه يوه کُر غنمو سره نفع حاصله کړي (مثلاً پر بل چاپې گران خرڅ کړي او په هغه کي گټه وکړي)، نو په دې باره کي له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ څخه درې روايتونه دي.

①... اول روايت کوم چي د مبسوط په کتاب البيوع کي ذکر سوی دی، هغه دادی چي دغه حاصله کړی سوې نفع د کفيل لپاره صحيح او جائز ده، کفيل به نه هغه صدقه کوي او نه به يې مکفول عنه ته واپس کوي، همدا د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ مذهب دی.

②...دویم روایت کوم چي د مبسوط په کتاب الکفاله کي ذکر سوی دی، دادی چي دانفع د کفیل لپاره جائز نه ده، لهذا کفیل به هغه صدقه کوي.

③...دربیم د جامع صغیر روایت دادی چي دانفع که څه هم د کفیل لپاره جائز ده.

لېکن دامام صاحب رَجَّه الله په نیز غوره خبره داده چي کفیل دي دانفع مکفول عنه ته واپس کړي (همداراجع قول دی).

د اول روایت دلیل: د اول روایت يعني د صاحبینو د مذهب دلیل دادی چي دلته کفیل په خپل ملکیت سره نفع حاصله کړې ده (ځکه چي په قبضه کولو سره کفیل د غنمو مالک سو)، او کوم څوک چي په خپل ملکیت سره نفع حاصله کړي، هغه نفع دده حق کیږي، لهذا په یوه کړ غنمو سره چي کومه نفع کفیل حاصله کړې ده، هغه به هم دده حق وي، پر ده به نه د هغه صدقه کول واجب وي او نه به مکفول عنه ته د هغه ورکول پر واجب وي. ددې دلیل تفصیل په تېر عبارت کي په پوره توګه ذکر سوی دی.

د دویم روایت دلیل: د دویم روایت يعني د کتاب الکفاله د روایت دلیل داد چي د کفیل د ملکیت باوجود په دغه نفع کي خېټ پیدا سوی دی، او د خېټ پیدا کېدلو دوی وجهي دي: ①... یا خو په دې وجه په دې نفع کي خېټ سته، چي مکفول عنه ته د خپل هغه یو کړ غنمو د واپس اخیستلو اختیار حاصل دی کوم چي ده کفیل ته د قرض اداء کولو لپاره ورکړي وه، په دې توګه چي مکفول عنه په خپله مکفول له ته قرض (یو کړ غنم) ورکړي، نو په دې صورت کي مکفول عنه له کفیل څخه هغه یو کړ غنم واپس اخیستلای سي. لېکن که چیري مکفول له ته کفیل قرض ورکړی وي، نو په دې صورت کي مکفول عنه ته د واپس اخیستلو اختیار نه حاصلیږي، لهذا ددې دوو احتمالاتو په وجه په یوه کړ غنمو کي د کفیل ملکیت متردد (شکمن) دی، او په متردد ملکیت سره حاصله کړی سوې نفع هم متردد (شکمنه) وي او په هغه کي خامخا د خېټ شک او شبهه وي. ②... یا په مذکوره نفع کي ځکه خېټ سته، چي مکفول عنه فقط په دې وجه د کفیل په قبضه او ملکیت کي د هغه یو کړ غنمو په ورکولو راضي سوی وو چي کفیل به مکفول له ته قرض (یو کړ غنم) ورکړي. لېکن کله چي مکفول عنه په خپله مکفول له ته قرض ورکړی، نو ښکاره خبره ده چي مکفول عنه د هغه یو کړ غنمو په ورکولو راضي نه سو، او کله چي هغه د کفیل په ملکیت راضي نه سو، نو ګواکي کفیل د بل چا په ملکیت سره نفع حاصله کړه، او کومه نفع چي د بل چا په ملکیت سره حاصله کړی سي په هغه کي خېټ وي، نو ځکه د کفیل په حاصله کړی سوې نفع کي به هم خېټ وي.

لله دا چي دا خبره ثابته سوه چي په يوه کړ غنمو سره چي کفيل کومه نفع حاصله کړې ده په هغه کي خبث موجود دی، او مخکي (ضمناً) ذکر سوه چي خبث په هغه شي کي اثر کوي کوم چي په متعين کولو سره متعين کيږي، او غنم هم له هغه شيانو څخه دي کوم چي په متعين کولو سره متعين کيږي، لهدا په غنمو سره چي کومه نفع حاصله سوې ده په هغه کي به خبث وي، او د خبيث مال صدقه کول واجب دي، نو ځکه د دې نفع صدقه کول به هم واجب وي.

د درېيم روایت دليل: د جامع صغير دروايت دليل دادی چي په دغه نفع کي چي کوم خبث پيدا سوې دی، هغه دمکفول عنه د حق په وجه پيدا سوې دی، نه د شريعت د حق په وجه، لهدا کله چي د مکفول عنه د حق په وجه خبث پيدا سوې دی، نو ځکه هغه دي دا نفع مکفول عنه ته واپس کړي؛ ځکه چي مکفول عنه ته په واپس کولو سره به حق خپل مستحق (مکفول عنه) ته ورسپړي او خبث به ختم سي.

صاحب د هدايي رحمه الله فرمايي چي دغه روايت د صدقه کولو دروايت (يعني دويم روايت) په نسبت زيات صحيح دی. لېکن دا په ياد لرئ! چي دا نفع مکفول عنه ته ورکول مستحب دي، واجب نه دي، ځکه هغه يوه کړ غنم خو په هر صورت کي د کفيل حق دي، نو ځکه په دې سلسله کي به کفيل د حاکم له طرفه نه مجبورول کيږي.

د کفيل سره "بيع عينه" کول

قَالَ: وَمَنْ كَفَلَ عَنْ رَجُلٍ بِأَلْفٍ عَلَيْهِ بِأَمْرِهِ فرمايي: او که يو څوک د يو سړي له طرفه د هغه په حکم سره پر هغه د واجب زر درهمو کفيل سي فَأَمْرُهُ الْأَصِيلُ أَنْ يَتَعَيَّنَ عَلَيْهِ خَرِيْرًا بيا مکفول عنه کفيل ته حکم وکړي چي پر هغه د ورېښمو "بيع عينه" وکړي [يعني مکفول عنه کفيل ته دا حکم وکړي چي پر ما (علي) د ورېښمو د يوه تان "بيع عينه" وکړه!] فَقَعَلَ او کفيل هغه وکړي قَالَ ثُمَّ أَعْلَلَ لِكَفِيلٍ نو رانيول [خريداري] د کفيل لپاره ده وَالزَّيْعُ الَّذِي رَبَحَهُ الْبَائِسُ او کومه نفع چي بائع گټلې [حاصله کړې] ده فَهُوَ عَلَيْهِ نو هغه [هم] پر کفيل ده وَمَعْنَاهُ الْأَمْْرُ بِبَيْعِ الْعَيْنَةِ او د دې مطلب د "بيع عينه" حکم کول دي. مَثَلُ أَنْ يَسْتَقْرِضَ مِنْ تاجرٍ عَشْرَةً مثلاً [کفيل] له يو تاجر څخه لس درهمه په قرض وغواړي فَيَتَأَلَّ عَلَيْهِ او تاجر هغه ته له قرض ورکولو څخه انکار وکړي وَيَبْيِعُ مِنْهُ ثَوْبًا يُسَاوِي عَشْرَةً بِخُمْسَةِ عَشْرٍ مثلاً رَغْبَةً لِي زَيْلِ الزَّيَادَةِ او تاجر پر هغه قرض غوښتونکي [کفيل] د لس درهمو سره

مساوي کپړه د زیاتوب حاصلولو په غرض په پنځلس درهمه پر خرڅه کړي لِيَبْنِعَهُ الْمُسْتَقْرَضُ
بِعَشْرَةِ وَتَحْتَلَّ عَلَيْهِ خَمْسَةٌ د دې لپاره چې قرض غوښتونکی هغه په لس درهمه خرڅه کړي او
پنځه درهمه [تاوان] په خپله برداشت کړي سَيَّ بِه لِثَا فِيهِ مِنَ الْإِعْرَاضِ عَنِ الدَّائِنِ إِلَى الْعَيْنِ دا بیع
ځکه په "عینه" سره نومول سوې ده چې په دې کې له قرض څخه د عین شي و طرف ته اعراض
سوی دی وَهُوَ مَكْرُوهٌ او "بیع عینه" مکروه ده لِثَا فِيهِ مِنَ الْإِعْرَاضِ عَنِ الْمَبْرُورَةِ الْمُطَاوَعَةِ
لِئَلَّا يُؤْمِرَ الْبُخْلُ ځکه چې په دې کې د بد [قیح] بخل په متابعت کولو سره د قرض له نېکۍ څخه
اعراض سوی دی ثُمَّ قِيلَ: هَذَا ضَمَانٌ لِمَا يَخْتُمُّ الشُّرْطَى نَظَرًا إِلَى قَوْلِهِ "عَلَى" بیا ویل سوي دي: چې
د مکفول عنه دې قول "علی" ته په نظر کولو سره دا د هغه خساره [تاوان] ضمان دی چې هغه به
مشتري [په "بیع عینه" کې] برداشت کوي وَهُوَ فَاسِدٌ حالانکې دا فاسد ضمان دی وَلَيْسَ بِتَوَكُّيلٍ او
دا توکیل اوکیل جوړول نه دي وَقِيلَ: هُوَ تَوَكُّيلٌ فَاسِدٌ او ویل سوي دي: چې دا فاسد توکیل دی
لِأَنَّ الْخَارِجَ غَيْرُ مُتَعَيَّنٍ ځکه چې [دلته] ورپسې متعین نه دي [یعني نامعلوم او مجهول دي] وَكَذَا الشُّنُّ
غَيْرُ مُتَعَيَّنٍ او همداسې ثمن هم متعین نه دي لِجَهَالَةِ مَا زَادَ عَلَى الدَّائِنِ ځکه کوم څه چې پر قرض
زائد دی هغه مجهول دي وَكَيفَمَا كَانَ فَالْشَّيْءُ أُلْئِلَ لِلْمُشْتَرِي او هر ډول چې وي [یعني کوم صورت چې هم
وي] دا رانیول د مشتري لپاره دي وَهُوَ الْكَفِيلُ او مشتري کفیل دی وَالزَّيْمُ أَيْ الزَّيَادَةُ عَلَيْهِ او نفع
یعني زیاتوب هم پر کفیل دی لِأَنَّهُ الْعَاقِدُ ځکه چې [فقط] هغه عقد کونکی دی.

اللغات: ﴿حریر﴾ ورپسې، رېشم، ﴿بیع عینه﴾ د دې تعریف او تفصیل مخکې تېر سوی دی. دلته
یې صورت دا دی چې مثلاً پر زید لس درهمه قرض باندي وي، بیا هغه یو تاجر او دوکاندار مثلاً خالد
ته وويي چې ما ته لس درهمه په قرض راکړه! زه خپل قرض په اداء کوم، او خالد لس درهمه نه
ورکړي، بلکې د لسو درهمو کپړه په پنځلس درهمه په قرض ورکړي، د دې لپاره چې زید کپړه
خرڅه کړي او لس درهمه قرض اداء کړي او وروسته خالد ته پنځلس درهمه ورکړي. څرنگه چې
دلته خالد زید ته د دراهمو پر ځای عین شی یعني کپړه ورکړه، نو ځکه دې بیع ته "بیع عینه" وایي،
دا خو جائز ده، لېکن د بخلالت په وجه مکروه ده (د "بیع عینه" وضاحت به په تشریح کې هم ذکر سي).
﴿کفیل﴾ د فتح مصدر دی: حاصلول، ترلاسه کول. ﴿مبذرة﴾ نېکۍ، د نېکۍ عمل، ﴿مطاوعة﴾ د

مفاعله مصدره: اطاعت كول، تابعداري (متابعت) كول، پيروي كول، ﴿مذموم﴾ دنصر اسم مفعول دی: هغه شی چي مذمت (بدوالي) یې بیان سوی وي، بد، قبیح، ﴿توکیل﴾ د تفعیل مصدر دی: وکیل جوړول (یو څوک د ځان وکیل جوړول، وکیل څرخول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که پریو سړي (مثلاً پر خالد) د بل سړي زر درهمه قرض باندې وي، او بیا مقروض (خالد) یو سړي ته (مثلاً زید ته) ته حکم وکړي چي ته زما له طرفه د هغه زر درهمو کفیل سه! کوم چي پر ما باندې دي، نو داسې (زید) د هغه کفیل سي، بیا څه وخت وروسته یا څو ورځي وروسته مکفول عنه (خالد) کفیل ته حکم وکړي چي “تَعَيِّنْ عَلَيَّ حَرِيرًا” یعني پر ما د ورېښمود یوه تان کپړې “بیع عینه” وکړه! (یعني له یو تاجر او کاروباري څخه په قرض د ورېښمویو تان رانیسه! او هغه خرڅ کړه!، زما قرض په اداء کړه!، او بائع هغه ته په قرض تان ورکړي لېکن ډېر منفع پر واچوي [د بیع عینه وضاحت به لاندې ذکر سي]) او کفیل په دې هم راضي سي او د “بیع عینه” په توګه تان رانیسي، نو په دې صورت کي دا رانیول (یعني کوم څه چي کفیل رانیولي دي، هغه) هم د کفیل لپاره دي او هغه نفع کوم چي بائع (تاجر) ته حاصله سوې وي، هغه هم پر کفیل ده او کفیل یې ذمه وار دی، لنډه دا چي د دې بیع (بیع عینه) ټوله حقوق کفیل ته راجع کیږي او که په دې بیع کي څه تاوان (خساره) وسي، نو هغه به فقط پر کفیل وي او کفیل به هغه برداشت کوي، نه مکفول عنه.

ومعناه الخ: فرمایي په دې مسئله کي چي مکفول عنه کفیل ته د کوم بیع حکم کړی دی هغه “بیع عینه” ده، او دلته د “بیع عینه” صورت دادی چي کفیل له یو تاجر (کاروباري) څخه مثلاً لس درهمه په قرض وغواړي، لېکن تاجر له قرض ورکولو څخه انکار وکړي، مګر تاجر د لس درهمو یوه کپړه پر کفیل په پنځلس درهمه په قرض خرڅه کړي، د دې لپاره چي تاجر ته په دې عقد کي پنځه درهمه زائد نفع حاصله سي (او کفیل ته قرض حاصل سي)، او بیا کفیل دا کپړه له هغه تاجر (بائع) څخه بغیر پر بل چا په لس درهمه خرڅ کړي او په هغه لس درهمو سره د مکفول عنه قرض اداء کړي، نو په دې بیع چي کي کوم پنځه درهمه تاوان (خساره) سوې ده، هغه به کفیل په خپله برداشت کوي (یعني هغه به کفیل له خپل جیب څخه ورکوي)، نه مکفول عنه.

صاحب هدایې رَجَّه الله فرمایي چي پر دې بیع ځکه د “بیع عینه” نوم ایښودل سوی دی چي په دې کي د قرض (دین) له طرف څخه د عین و طرف ته اعراض سوی دی (له دین څخه د عین و طرف ته مخ ډول سوی دی)، یعني تاجر د قرض نه ورکولو پر ځای محض د نفع حاصلولو په غرض عین شی (کپړه) ورکړې ده، او “بیع عینه” مکروه ده، د ځینو په نېز مکروه تحریمي ده او د ځینو په نېز مکروه تنزیهي ده: او مکروه ځکه ده چي په دې بیع کي د بخل او کنجوسی په متابعت کي د قرض ورکولو له نېکۍ

شخصه اعرض کيږي، ځکه يو چا ته قرض ورکول نېکي ده (لېکن تاجر د قرض ورکولو له نېکۍ څخه اعراض کړی دی او په بخلت او کنجوسي يې عمل کړی دی) او دا مذموم دي، يعنې په شريعت کي د دې مذمت او بدلوالي بيان سوی دی، نو له همدې کبله د فقهاؤ په نېز دا بيع مکروه ده، او بل دا چي په حديث مبارک کي هم د دې بيع مذمت بيان سوی دی، حديث دا دی: «إِذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعَيْنَةِ وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ وَرَضَيْتُمْ بِالرَّزْعِ، وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ. سَلَّطَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ذُلًّا لَا يَنْزِعُهُ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ» (ابوداؤد شريف، باب في النهي عن العينة، ص: ۵۰۱، حديث رقم: ۲۴۶۲)

(نبي ﷺ فرمايي: که تاسو "بيع عينه" شروع کړی او د غوايانو لکۍ تينگه کړی، په کښتگرۍ راضي سي او جهاد پرېږدئ ايعني کله چي تاسو جهاد پرېږدئ او د هغه پر ځای په غوښل، زراعت او تجارت مشغول سي)، نو دا په ياد لرئ! چي الله تعالى به پر تاسو داسي ذلالت [او مصائب] مسلط کړي چي هغه به هيڅکله نه ليري کوي تر دې چي تاسو بيرته خپل دين ته رجوع وکړئ! همدارنگه په بل روايت کي نور وعيدونه هم ذکر سوي دي. نو له دې څخه هم معلومه شوه چي "بيع عينه" مکروه ده او له هغه څخه په تينگه ځان ساتل ضروري دي.

ثم قيل إلخ: صاحب د هدايي رحمه الله فرمايي چي ځيني حضراتو ويلي دي چي د مکفول عنه په دې قول "تَعَيَّنَ عَلَيَّ" (پر ما بيع عينه وکړه!) کي د "عَلَيَّ" و طرف ته په نظر کولو سره دا د تاوان ضمان دي (يعني دا داسي دي لکه د تاوان او خسارې ضامن کېدل)، يعنې گواکي مکفول عنه کفيل ته داسي وويل چي "ته بيع عينه وکړه! او په دې بيع کي چي کوم تاوان (خساره) وسي، هغه پر ما دي، زه د هغه ضامن یم"، حال دا چي د تاوان ضمان فاسد دی؛ ځکه چي ضمان (ضامن کېدل) د هغه شيانو صحيح کيږي د کومو شيانو چي ضمان لازمېږي او د تاوان او خسران ضمان نه لازميږي (مثلا که يو څوک بل چا ته ووايي چي ته په بازار کي معامله وکړه، که چيري په دې معامله کي تاته خساره او تاوان ورسېږي، نو زه د هغه ضامن یم، نو دا ضمان باطل دي)، لهذا کله چي د تاوان او خسران ضمان (ضامن کېدل) باطل دي، نو په دې "بيع عينه" کي د مکفول عنه د تاوان ضامن کېدل به هم باطل وي (يعني دلته چي مکفول عنه د تاوان او خسران ضامن سوی دی هغه به هم باطل وي).

وليس بتوكيل: فرمايي: چي دا کلام د مکفول عنه له طرفه توکيل هم نه سي گرځول کېدای، يعنې مکفول عنه چي کوم دا جمله "تَعَيَّنَ عَلَيَّ" ويلي ده، په دې سره توکيل (وکيل جوړول) هم صحيح نه دي (يعنې په دې جمله سره کفيل "د بيع عينه" وکيل نه سي گرځول کېدای انصار الهداية ۱)؛ ځکه چي د توکيل لپاره د "لِي" کلمه راځي، نه د "عَلَيَّ"، حال دا چي دلته مکفول عنه "عَلَيَّ" ويلي دي، يعنې هغه

ويلي دي چي: پر ما "بيع عينه" وکړه! داسي يې نه دي ويلې: زما لپاره "بيع عينه" وکړه! (او که کفيل وکيل وگرځي، نو ښکاره خبره ده چي بيا کفيل د تاوان نه ذمه وار کيږي او هغه به خساره نه برداشت کوي. لېکن دلته هغه وکيل نه سي جوړېدای).

وقيل هو توکيل فاسد الخ: فرمايي: ځيني حضراتو ويلې دي چي دا کلام د مکفول عنه له طرفه خو توکيل دی لېکن فاسد توکيل دی، ځکه چي د "تَعَيَّنَ عَلَيَّ خَرِيرًا" مطلب دادی چي "ته زما لپاره ورېښم رانيسه بيا هغه خرڅ کړه! او زما قرض په اداء کړه" نو دا توکيل سو (يعني په دې سره کفيل د "بيع عينه" وکيل سو) لېکن دا توکيل فاسد دی: ځکه چي په دې "بيع عينه" کي دورېښمو مقدار هم مجهول دی او د ثمن هغه مقدار کوم چي له قرض څخه زائد سي هغه هم مجهول دی (يعني مکفول عنه کفيل ته دانه دي ويلې چي دورېښمو دومره تان رانيسه! او نه يې داور ته ويلې دي چي په دومره ثمن يې رانيسه! انو دلته که څه هم د قرض مقدار معلوم دی چي زر درهمه دی. لېکن دا معلومه نه ده چي کفيل به په څومره ثمن تان رانيسي يعني تاجر به (تر زر درهمو) څومره زياتوب او نفع ځني واخلي! دا معلومه نه ده) او کله چي زائد مقدار مجهول دی نو گواکي په خپله ثمن مجهول دی. لهدا کله چي ورېښم او ثمن دواړه مجهول دي، نو دا توکيل به فاسد توکيل وي.

وكيف ما كان الخ: او هر ډول چي وي، يعني برابره ده دا کلام او معامله فاسد توکيل وي او که فاسد ضمان وي، په دواړو صورتونو کي رانيول هم د مشتري يعني د کفيل لپاره دي او کموم خساره او تاوان چي وسي هغه هم پر کفيل دي (ځکه چي دلته کفالت او وکالت دواړه فاسد سو). (لنډه دا چي په دې "بيع عينه" کي چي کفيل کوم څه رانيولي وي هغه هم د کفيل لپاره دي. او کوم زياتوب او نفع چي تاجر له هغه څخه اخيستی وي هغه پر کفيل ده) او فقط کفيل به د هغه ذمه وار وي يعني يوازي کفيل به هغه برداشت کوي: ځکه چي دلته فقط کفيل عاقد او مشتري دي، او د عقد حقوق ټوله د عاقد و طرف ته راجع کيږي او فقط عاقد د تاوان ذمه وار کيږي، نو ځکه د دې عقد حقوق به هم د عاقد يعني د کفيل و طرف ته راجع کيږي او فقط هغه به تاوان او خساره برداشت کوي (او له خپل جيب څخه به يې ورکوي).

د غائب مکفول عنه له کفيل څخه د قرض مطالبه (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ كَفَلَ عَنْ رَجُلٍ بِمَا ذَابَ لَهُ عَلَيْهِ فَرَمَائِي: او که يو څوک د يو سړي [مکفول عنه] له طرفه د هغه شي کفيل سي کوم چي د يو چا پر هغه [مکفول عنه] ثابت وي اَوْ بِمَا قُضِيَ لَهُ عَلَيْهِ ياداسي حق کفيل سي کوم چي د يو چا لپاره پر هغه [مکفول عنه] د هغه فيصله سوې وي فَقَابَ الْمَكْفُولِ عَنْهُ بيا مکفول عنه غائب سي فَأَقَامَ الْمُدْعَى الْبَيِّنَةَ عَلَى الْكَفِيلِ بِأَنَّهُ عَلَى الْمَكْفُولِ عَنْهُ أَلْفَ دَرَاهِمٍ بيا مدعي

امکفول له! پر کفيل بښنه پېش کړې چې د مدعي پر مکفول عنه زر درهمه [واجب] دي لَمْ تُقْبَلْ بَيِّنَتُهُ نو د هغه بښنه به نه قبولول کيږي لَا اَنَّ الْمَكْفُولَ بِهِ مَالٌ مُقَضًى بِهِ ځکه چې مکفول به داسي مال دی چې [پر مکفول عنه] د هغه فيصله سوې ده وَهَذَا فِي لَفْظَةِ الْقَضَاءِ ظَاهِرٌ او دا خو د قضاء [مَا قَضَى] په لفظ کي ښکاره دي وَكَذَا فِي الْأُخْرَى او همدارنگه په دويم لفظ [مَا ذَابَ] کي [هم ښکاره دي] لَا اَنَّ مَعْنَى ذَابَ: تَقَرَّرَ ځکه چې د "ذاب" معنی ده: "تقرر" ايمني ثابتېدل او واجبېدل وَهُوَ بِالْقَضَاءِ او تقرر [ثبوت] د قضاء په ذريعه کيږي أَوْ مَالٌ يُقْضَى بِهِ يا مکفول به داسي مال دی چې د هغه فيصله به [پر مکفول عنه] وسي وَهَذَا مَاضٍ أَرِيدَ بِهِ التَّسْتَأْنَفُ او [په دې صورت کي] دا لفظ [ذاب] ماضي دی چې په هغه سره مستقبل مراد سوی دی كَقَوْلِهِ: أَطَالَ اللَّهُ بَقَاءَكَ لکه د قائل دا قول: "أَطَالَ اللَّهُ بَقَاءَكَ" فَالِدَعْوَى مُطْلَقٌ عَنْ ذَلِكَ حال دا چې [د مکفول له] دعوی له دې څخه مطلقه ده فَلَا تَصَحُّ نو ځکه [د هغه] دعوی به صحيح نه وي.

اللغات: ﴿ذاب﴾ د نصر ماضي ده: کله چې دغه باب د مال او حق په موضوع کي ذکر سني نو معنی يې ده: ثابتېدل، واجبېدل، ﴿أطال﴾ د افعال ماضي ده: اوږدول، ﴿مال﴾ هر هغه څه ته وايي کوم چې د انسان په ملکيت کي داخل وي (المال اسم لجميع ما يملكه الانسان)، او مال په اصل کي هغه شي ته وايي کوم ته چې فطرت او طبيعت ميلان کوي او د هغه ساتل (خوندي کول) ممکن وي، او هر هغه شی کوم چې په پيسو رانيول سوی وي. (معجم لغة الفقهاء).

تشریح: صور د مسئلې: دا دی که خالد دعوی وکړي چې ما پر حامد (مثلاً) مال واجب دی، بيا زید د حامد له طرفه په دې الفاظو سره کفيل سي "چې پر حامد د خالد کوم مال واجب دی، زه د هغه کفيل یم" (يعني د بَيِّنَا ذَابَ کفيل یم)، يا داسي ووايي "پر حامد چې د خالد لپاره کومه فيصله سوې وي، زه د هغه کفيل یم" (يعني د بَيِّنَا قُضِيَ کفيل یم)؛ تر دې وروسته مکفول عنه يعني حامد غائب سي. او مدعي يعني خالد (کوم چې مکفول له دی) پر کفيل دا بښنه پېش کړي "چې زما پر مکفول عنه (حامد) زر درهمه باندي دي لهذا کفيل (زید) دي ما ته زر درهمه را کړي". نو فرمايي چې د مکفول له (خالد) دغه بښنه به نه قبولول کيږي، لېکن کله چې مکفول عنه حاضر سي نو د مکفول له بښنه به قبولول کيږي.

دليل دادی چي د بینه (گواهی) قبول د دعوی پر صحیح والي موقوف دي، یعنی که دعوی صحیح وي نو مدعي بینه به قبول کیږي، کنې هغه به ردول کیږي، او دلته د مدعي یعنی دمکفول له (خالد) دعوی صحیح نه ده؛ ځکه د دعوی او دمکفول به (مال) په مینځ کي مطابقت نسته. حال دا چي د دعوی د صحیح والي لپاره دمکفول به او دعوی په مینځ کي مطابقت ضروري دی؛ او په مکفول به او دعوی کي ځکه مطابقت نسته چي دلته دمکفول به مال درې صورتونه دي: ① د "مَا قُضِيَ لَهُ عَلَيْهِ" د ویلو په صورت کي مکفول به هغه مال دی کوم چي له کفاله (کفیل کېدلو) څخه مخکي پر مکفول عنه د هغه فیصله سوې وي؛ ځکه کفیل د ماضي صیغه (مَا قُضِيَ) ذکر کړې ده، چي د هغه مطلب دا دی "تر کفاله مخکي چي قاضي پر مکفول عنه د کوم مال فیصله کړې ده، زه د هغه کفیل یم". ② د "مَا ذَاب..." د ویلو په صورت کي هم مکفول به هغه مال دی کوم چي له کفاله څخه مخکي پر مکفول عنه د هغه فیصله سوې وي؛ ځکه چي د "ذَاب" معنی ده: تَقَرَّرَ او وَجِبَ، او تَقَرَّرَ (ثبوت) د قاضي په فیصله سره کیږي (یعني مال د قاضي په فیصله سره ثابتیږي وواجبیږي). نو ثابته سوه چي په دې صورت کي کفیل د هغه مال کفیل سوی دی کوم چي د قاضي په فیصله سره مخکي واجب سوی دی. ③ یاد "مَا ذَاب..." د ویلو په صورت کي له "ذَاب" څخه د مستقبل معنی مراد ده، نو په دې صورت کي مکفول به هغه مال دی چي له کفاله څخه وروسته به پر مکفول عنه د هغه فیصله وسي (په بله وینا دا چي کفیل د هغه مال کفیل سوی دی کوم چي به وروسته د قاضي په فیصله سره واجب سي)، او له ماضي صیغه څخه د استقبال معنی مرادول صحیح دي، لکه په "أَكَالَ اللَّهُ بَقَاكَ" کي أَكَالَ ماضي ده لېکن مراد ځني د استقبال معنی ده (ځکه د دې جملې ترجمه ده: الله تعالی دي ستا بقاء او عمر اوږد کړي).

خلاصه دا چي په دغه دریو سره صورتونو کي مکفول به مقید مال دی، یعنی برابره ده مکفول به هغه مال وي کوم چي له کفاله څخه مخکي پر مکفول عنه د هغه فیصله سوې وي، یا هغه مال وي کوم چي له کفاله څخه وروسته به پر مکفول عنه د هغه فیصله وسي، په دې هر صورت کي مکفول به مقید مال دی، لېکن دمکفول له دعوی مطلق ده، یعنی مکفول له پر مکفول عنه مطلقاً د زرو درهمو دعوی کړې ده، د هغه په دعوی کي نه دا خبره سته چي له کفاله څخه مخکي پر مکفول عنه د هغه فیصله سوې وي او نه دا خبره سته چي له کفاله څخه وروسته به د هغه فیصله وسي (یعني دمکفول عنه په دعوی

کي د قبل الکفاله يا بعد الکفاله هيڅ قيد نسته). نو معلومه سوه چي دمکفول به او دمکفول له دعوي په مينځ کي هيڅ مطابقت او مناسبت نسته (او معلومه سوه چي په دې کي فقط دمکفول له چالبازي او فريبکاري ده). نو ځکه د هغه دعوي به صحيح نه وي. او کله چي دعوي صحيح نه سوه. نو بيسه به هم نه قبلول کيږي؛ ځکه تاسو ته معلومه ده چي د بيسه (عوامي) د قبوليت لپاره د دعوي صحيح والي شرط دی.

د غائب مکفول عنه له کفيل څخه د قرض مطالبه (حکم او تفصيل)

وَمَنْ أَقَامَ الْبَيِّنَةَ أَنَّ لَهُ عَلَى فُلَانٍ كَذًا وَأَنَّ هَذَا كَفِيلٌ عَنْهُ بِأَمْرِهِ أَوْ كَهْ خَوْك بَيْنَهُ اِعْوَامِي اِبْش كَرِي چي زما پر فلانکي دومره قدر مال باندي دی او دا سړی د هغه له طرفه د هغه په حکم سره کفيل دی فَإِنَّهُ يُقْضَى بِهِ عَلَى الْكَفِيلِ وَعَلَى الْمَكْفُولِ عَنْهُ نُو پر کفيل او مکفول عنه [دواړو] به د دې مال فيصله کيږي وَإِنْ كَانَتْ الْكَفَالَةُ بِغَيْرِ أَمْرِهِ أَوْ كَه چيري کفاله د مکفول عنه له حکم څخه بغير وي يُقْضَى عَلَى الْكَفِيلِ خَاصَّةً نُو خاص پر کفيل به فيصله کيږي اڼه پر مکفول عنه | وَإِنَّمَا تُقْبَلُ لِأَنَّ الْمَكْفُولَ بِهِ مَالٌ مُطْلَقٌ اَو بيسه به ځکه قبلول کيږي چي مکفول به مطلق مال دی بِخِلَافِ مَا تَقَدَّمَ پَه خلاف د مخکنۍ مسئلې وَإِنَّمَا يَخْتَلِفُ بِالْأَمْرِ وَعَدَمِهِ لِأَنَّهُمَا يَتَغَايَرَانِ اَو په حکم او عدم حکم [يعني په کفاله بالأمر او کفاله بغير الأمر] سره فيصله [اقضاء] ځکه مختلف کيږي چي دا دواړه [کفاله بالأمر او بغير الأمر] يو له بل څخه جلا دي لِأَنَّ الْكَفَالَةَ بِأَمْرٍ تَبْزَعُ ابْتِدَاءً وَمُعَاوَضَةً اَنْتِهَاءً ځکه چي کفاله بالأمر ابتداء [په شروع کي] تبرع ده او انتهاء [په آخر کي] معاوضه ده وَبِغَيْرِ أَمْرٍ تَبْزَعُ ابْتِدَاءً وَانْتِهَاءً [هېکن] کفاله بغير الأمر ابتداء او انتهاء [په هر اعتبار سره] تبرع ده فَبِدَعْوَاهُ أَحَدُهُمَا لَا يَقْضَى لَهُ بِأَخْرٍ نُو ځکه په دې دواړو [کفاله بالأمر او بغير الأمر] کي به د يوه په دعوي کولو سره د بل يوه فيصله نه کيږي [يعني کله چي کفاله بالأمر او بغير سره جلا دي. نو ځکه که مکفول له [مثلاً] د کفاله بالأمر دعوي وکړي نو قاضي به د کفاله بغير الأمر فيصله نه کوي | وَإِذَا قُضِيَ بِهَا بِالْأَمْرِ أَوْ كَلَهُ چي د کفاله بالأمر فيصله وسي شَبَتَ أَمْرُهُ نُو دمکفول عنه حکم کول به ثابت سي وَهُوَ يَتَقَضَّى الْإِقْرَارَ بِالْهَالِ اَو دا [حکم کول] د مال اقرار لره هم متضمن دي فَيَمَيِّزُ مَقْضِيًّا عَلَيْهِ نُو ځکه دغه اقرار به هم پر مکفول عنه فيصله کړی سوی وگرځي وَالْكَفَالَةُ بِغَيْرِ أَمْرِهِ تَنْشُ جَانِبُهُ اَو کفاله بغير الأمر د مکفول عنه طرف نه مسه کوي [يعني د کفاله بغير الأمر

فیصله دمکفول عنه په طرف کي نه نافذیږي | إِنَّهُ تَعْتَبِدُ صَحَّتَهَا قِيَامَ الدِّينِ لِي رَغِمَ الْكَفِيلُ ځکه چې د کفاله بغیر الامر صحیح والي د کفیل په گومان کي د قرض پر بقاء موجود والي اموکوف دی فَلَا يَتَعَذَّرُ إِلَيْهِ لهذا قرض به دمکفول عنه و طرف ته نه متسدي کیږي وَلِي الْكَفَالَةِ بِأَمْرِهِ يَرْجِعُ الْكَفِيلُ بیا اُدی عَلَى الْأَمْرِ او په کفاله بالامر کي به کفیل اداء کړی سوی مال له مکفول عنه څخه واپس اخلي وَقَالَ زُفَرٌ: لَا يَرْجِعُ او امام زفر رحمه الله فرمایي: چې واپس به یې نه اخلي لِأَنَّهُ لَنَا أَنْكَرُ فَقَدْ ظَلَمْنَا فِي رُغْبِهِ ځکه چې کفیل له کفالې څخه انکار وکړی نو په خپل گومان سره هغه مظلوم سو ایمني گومان یې دا دی چې پر ما ظلم وسوا فَلَا يَظْلِمُ غَيْرُهُ نو ځکه هغه به پر بل چا ظلم نه کوي اځکه چې مظلوم پر بل چا ظلم نه کوي وَنَحْنُ نَقُولُ صَارَ مُكْذَّبًا شَرْعًا او موږ وایو چې دا کفیل شرعاً درواغجن گرځول سوی دی فَبَطَلَ مَا فِي رُغْبِهِ نو ځکه کوم څوک چې د کفیل په گومان کي وه هغه باطل سوه.

اللغات: ﴿أَقَامَ﴾ د افعال ماضي ده: درول، گواهي پېشول، ﴿البينة﴾ گواهي، ﴿يتغايرون﴾ د تفاعل مضارع ده: یو د بل غیر کېدل، یو له بل څخه جلا کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که (مثلاً) د حامد پر خالد د قرض مال باندي وي، او خالد زید ته حکم وکړي چې زما کفیل سه! او زید د هغه له طرفه کفیل سي، تر دې وروسته مکفول عنه (مقروض) يعني خالد غائب سي، او مکفول له يعني حامد د قاضي په دربار کي دعوی وکړي او بیینه پېش کړي چې زما پر فلانکي غائب (يعني پر خالد) دومره قدر مال باندي وو او دا (يعني زید) د هغه له طرفه د هغه په حکم سره کفیل سوی دی، نو قاضي به د هغه بیینه قبلوي او پر کفیل او مکفول عنه دواړو به د مال (قرض) فیصله کوي، يعني د قاضي دا فیصله او حکم به د کفیل او مکفول عنه دواړو په حق کي نافذیږي، يعني څرنګه چې پر کفیل د مال اداء کول لازم دي هغسي پر مکفول عنه به هم د مال اداء کول لازم وي، او که چیري کفاله دمکفول عنه په حکم سره نه وي (يعني زید دخالد په حکم سره د هغه کفیل سوی نه وي)، نو دمکفول له (حامد) د بیینه په وجه به د قاضي دا فیصله فقط د کفیل په حق کي نافذیږي (او د قرض اداء کولو په مکله به فقط کفیل تر غاړه نیول کیږي).

حاصل: دا چې په دې مسئله کي کفاله بالامر وي او که بغیر الامر وي (يعني برابره ده کفاله دمکفول عنه په حکم سره وي او که د هغه له حکم څخه بغیر وي)، په دواړو صورتونو کي به دمکفول له بیینه قبلول کیږي.

دليل دادی چي په دې مسئله کي مکفول به يعني "مال" مطلق دی؛ ځکه چي کفيل دامال نه په "بِئَا ذَا بَ" سره مقيد کړی دی او نه يې په "بِئَا قَضَى" سره مقيد کړی دی. او کله چي يې په هيڅ قيد سره نه دی مقيد کړی نو مکفول به مال مطلق سو. او د مکفول له دعوی هم مطلق ده؛ ځکه چي هغه د مطلق مال دعوی کړې ده. لهدا په دعوی او مدعی به (مکفول به مال) کي مطابقت راغلی. نو ځکه دعوی به صحيح وي. او کله چي دعوی صحيح ده، نو بښنه به هم قبلول کيږي؛ ځکه کومه بښنه چي پر صحيح دعوی مبني وي، هغه شرعاً مقبوله ده. لهدا په دې مسئله کي به هم د مکفول له بښنه قبلول کيږي. د دې په خلاف په تېره مسئله کي چي څرنګه په دعوی او مدعی به کي مطابقت نه وو او دعوی صحيح نه وه، نو ځکه هلته بښنه هم قبوله نه کړی سوه.

وانما يختلف بالأمر الخ: په دې عبارت سره د هغه اختلاف وجه بيانوي کوم چي د کفاله بالامر او کفاله بغير الامر په فيصله کي دی (يعني د کفاله بحکم المكفول عنه او بدون حکم په صورت کي چي د قاضي فيصلې په نفاذ کي کوم اختلاف او تغير دی د هغه وجه بيانوي). فرمايي د کفاله بالامر په صورت کي به ځکه د قاضي فيصله د کفيل او غائب مکفول عنه دواړو په حق کي نافذیږي (که څه هم د غائب په حق کي فيصله کول ناجائز دي) او د کفاله بغير الامر په صورت کي به ځکه فقط د کفيل په حق کي نافذیږي. چي کفاله بالامر او بغير الامر دواړه يو له بل څخه متغاير او سره جلا دي. په دې توګه چي کفاله بالامر خو ابتداءً تبرع ده او انتهاءً معاوضه ده (ځکه که کفيل د مکفول عنه په حکم سره کفيل سوی وي نو په دې صورت کي خو هغه اول د تبرع [احسان کولو] په توګه کفيل سوی وي لېکن په آخر کي يعني تر قرض اداء کولو وروسته هغه ته دا اختيار سته چي له مکفول عنه څخه اداء کړی سوی مال [عوض] واخلي. نو دا ابتداءً تبرع سوه او انتهاءً معاوضه سوه). لېکن کفاله بغير الامر ابتداءً هم تبرع ده او انتهاءً هم تبرع ده (ځکه کله چي کفيل د مکفول عنه په حکم سره نه وي کفيل سوی وي نو د هغه ټوله کفاله تبرع او احسان پاتېږي او هغه ته په آخر کي بالکل دا اختيار نه حاصلیږي چي له مکفول عنه څخه اداء کړی سوی مال واخلي). لهدا کله چي کفاله بالامر او کفاله بغير الامر يو له بل څخه متغاير او سره جلا دي او په دواړو کي تغاير دی، نو ځکه که مکفول له په دې دواړو (کفاله بالامر او بغير الامر) کي د يوه دعوی وکړي (مثلاً د کفاله بالامر دعوی وکړي) نو قاضي به د هغه پر ځای د بل يوه (يعني د کفاله بغير الامر) فيصله نه کوي (ځکه چي دا دواړه يو له بل څخه متغاير دي). بلکي قاضي به فقط د هغه کفالې فيصله کوي چي مکفول له (مدعي) د هغه دعوی وکړي. برابره ده هغه کفاله بالامر وي او که بغير الامر وي. اوس که مکفول له مثلاً دا دعوی وکړي چي "ما پر فلانکي غائب دومره مال (قرض)

باندی وو او داسری د هغه له طرفه د هغه په حکم سره کفیل سوی دی "یعني مکفول له د کفاله بالامر دعوی وکړي او پر دې بڼه پېش کړي، او قاضي صاحب د هغه په دعوی او بڼه سره د کفاله بالامر فیصله وکړي، نو ښکاره ده چي په دې فیصله سره دا خبره ثابته سوه چي مکفول غه کفیل ته د کفالت حکم کړی دی (یعني کفیل د هغه په حکم سره کفیل سوی دی)، او د کفالت حکم کول دې خبري لره متضمن او شامل دی چي مکفول غه د مکفول له لپاره د مال (قرض) اقرار کړی دی (چي پر ماد مکفول له مال باندي دی)، لنډه دا چي کله مکفول غه کفیل ته د مال اداء کولو حکم وکړی نو د هغه په ضمن کي مکفول غه د مال (قرض) اقرار هم وکړي؛ ځکه معلومه خبره ده چي مکفول غه فقط هغه وخت کفیل ته د مال اداء کولو حکم کوي کله چي پر مکفول غه د مکفول له مال باندي وي (نو ځواکي مکفول غه دا اقرار وکړي چي پر ماد مکفول له دومره مال [قرض] باندي دی)، لهندا کله چي د مکفول غه اقرار کول ثابت سو، نو دا اقرار به د هم د قاضي په فیصله کي داخلېږي، یعني ځواکي قاضي دا فیصله وکړه چي مکفول غه د مدعي (مکفول له) لپاره د مال اقرار کړی دی (خلاصه دا چي کله قاضي د مکفول له په دعوی او بڼه سره د کفاله بالامر فیصله وکړي، نو د قاضي په دې فیصله سره د دې خبري ثابتيږي: یوه دا خبره چي مکفول غه کفیل ته د کفالت حکم کړی دی، او بله دا چي مکفول غه د دې اقرار هم کړی دی چي پر ماد مکفول له دومره مال باندي دی)، اوس که تر دې فیصلې وروسته غائب مکفول غه حاضر سي، نو د هغه په خلاف دویم ځل د بڼه پېشولو ته ضرورت نسته (ځکه چي د قاضي په فیصله سره د غائب مکفول غه په حق کي دواړي خبري ثابتي سوي).

والکفالة بغير الأمر الخ: د دې په خلاف که مکفول له د کفاله بغير الامر دعوی وکړي یعني داسي ووايي چي "ما پر فلانکي دومره مال وو او داسری د هغه له حکم څخه بغير د هغه کفیل سوی دی" او پر دې بڼه پېش کړي او قاضي د کفاله بغير الامر فیصله وکړي، نو دا فیصله فقط د کفیل په حق کي نافذېږي او د مکفول غه په طرف کي نه نافذېږي (یعني فقط پر کفیل د مال اداء کول لازميږي، نه پر غائب مکفول غه)؛ دلیل دا دی چي د کفاله بغير الامر صحت پر دې خبره موقوف دی چي د کفیل په گومان کي قرض موجود وي، یعني که فقط د کفیل خیال او گومان دا وي چي پر مکفول غه د مکفول له قرض باندي دي نو هم کفاله بغير الامر صحیح کیږي، که څه هم په حقیقت کي قرض نه وي (او څرنگه چي دلته مکفول غه غائب دی او کفاله هم بغير الامر ده یعني کفیل د هغه له حکم څخه بغير کفیل سوی دی، او د غائب په حق کي فیصله کول ناجائز دي، نو ځکه دا کفاله بغير الامر به هم پر گومان حمل کیږي)، او دا څو تاسو ته هم معلومه ده چي د یو سړي گومان پر بل چا نه لازميږي او د بل چا و طرف ته نه متعدي کیږي،

لهذا دلته به هم د کفیل گومان د مکفول عنه و طرف ته نه متمدي کيږي، بلکه په دې گومان سره به فقط کفیل نیول کيږي (ماخوذ کيږي) او فقط له هغه څخه به د قرض مال اخیستل کيږي (ځکه که چي انسان په خپل گومان سره یو کار وکړي نو دا فقط پر هغه گومان کونکي لایميږي او په دې سره یوازي هغه ماخوذ کيږي).

وفي الكفالة بأمره الخ: فرمایي که چيري کفاله بالا مروی يعني کفیل د مکفول عنه په حکم سره کفیل سوی وي. نو په دې صورت کي چي کفیل د مکفول عنه له طرفه کوم څه مال اداء کړي. هغه له مکفول عنه څخه واپس اخیستلای سي. لېکن امام زفر رَجَّه الله فرمایي چي په دې مسئله کي هغه ته د واپس اخیستلو اختیار نسته.

دامام زفر دلیل دادی چي په دې مسئله کي مکفول له د بینه په ذریعه کفاله ثابت کړې ده. او بینه (گواهی) ته هغه وخت ضرورت پیدا کيږي کله چي مدعی علیه منکر وي، نو گواکي دلته مدعی علیه يعني کفیل له کفالي څخه منکر دی (چي زه کفیل نه یم). لېکن بیا هم مکفول له (په زوره) د بینه په ذریعه کفاله ثابت کړې ده. نو گواکي د کفیل د گومان مطابق مکفول له پر کفیل ظلم کړی دی. او مظلوم ته پر بل چا د ظلم کولو حق نه وي، نو ځکه به کفیل ته دا حق نه وي چي له مکفول عنه څخه اداء کړی سوی مال (مأذی) واپس واخلي او پر هغه ظلم وکړي.

لېکن زموږ له طرفه امام زفر رَجَّه الله ته جواب دادی چي کله قاضي د مکفول له د دعوی او بینه په خاطر د کفیل په حق کي د کفالي فیصله وکړه (چي هغه کفیل دی)، نو کفیل په خپل دې قول کي چي "زه کفیل نه یم" شرعاً درواغجن سو. يعني په تسریع کي د کفیل تکذیب وسو او هغه درواغجن و شمارل سو. او کله چي هغه شرعاً درواغجن و شمارل سو، نو کوم څه چي د کفیل په گومان کي وه چي زه مظلوم یم. هغه هم باطل سوه، او کله چي د کفیل گومان باطل سو، نو دا ثابت سوه چي پر مکفول عنه یقیناً مال (قرض) باندي وو او کفیل د هغه په حکم سره کفیل سوی دی، او کله چي هغه د مکفول عنه په حکم سره کفیل سوی دی، نو ځکه تر مال اداء کولو وروسته به هغه ته دا حق هم وي چي له مکفول عنه څخه اداء کړی سوی مال واپس واخلي.

په بيع کي د کفيل بالدرك بيان

قَالَ: وَمَنْ بَاعَ دَارًا فَرَمَائِي: او شوک چي کور خرڅ کړي وَكَفَّلَ رَجُلٌ عَنْهُ بِالذَّرْكَ او یو سړی دهغه اخرخونکي له طرفه کفيل بالدرك سي فَهُوَ تَسْلِيمٌ نو دا [دهغه کفيل له طرفه] تسليم دی اِنَّ الْكَفَالَهَ لَوُكَّانَتْ مَشْرُوطَةً فِي الْبَيْعِ ځکه که چيري کفاله په بيع کي شرط وي فَتَمَامُهُ بِقَبُولِهِ نو [په دې صورت کي] ابيع پوره والي د کفيل پر قبولولو دی ثُمَّ بِالْاَدْعَايِ يَسْتَعْنِي فِي نَقْضِ مَا تَمَّ مِنْ جِهَتِهِ بيا په دعوی کولو سره کفيل دهغه شي د ماتولو کوشش کوي کوم چي دهغه له طرفه پوره سوی دی اِنْ لَمْ تَكُنْ مَشْرُوطَةً فِيهِ او که چيري کفاله په بيع کي شرط نه وي فَالْمُرَادُ بِهَا احْكَامُ الْبَيْعِ وَتَرْغِيبُ الْمُشْتَرِي فِيهِ نو [په دې صورت کي] له کفاله څخه مراد د بيع مستحکم کول او دې بيع ته د مشتري راغب کول دي اِذَا لَا يَرْغَبُ فِيهِ دُونَ الْكَفَالَةِ ځکه چي له کفاله څخه بغير مشتري هغه ته رغبت نه کوي فَتَنْزِلُ مَنْزِلَةَ الْإِقْرَارِ بِبَيْتِكَ الْبَائِعِ نو ځکه به دا کفاله د بائع د ملکیت د اقرار کولو درجې ته شوه کيږي ايمني په دې صورت کي به کفيل کېدل داسي وي لکه د بائع د ملکیت اقرار کول.

اللغات: «الذَّرك» او الذَّرْك: لاحق کېدل، متصل کېدل (مصباح اللغات). «كفالة بالدرك» دې ته وايي چي کفيل مشتري ته داسي ووايي: ته له فلانکي څخه داشی رانيسه! که چيري دغه شي ته استحقاق لاحق سي يعني که چيري يو بل شوک د دې شي (مبيع) مستحق وخيږي (بل شوک دعوی وکړي چي دازماشی دی). نو زه ستاد ثمن کفيل او ذمه واري م. «تبايع» د ضرب مصدر دی: پوره والی، بشپړ والی، پوره کېدل، «يسئلي» دفتح مضارع ده: کوشش کول، زيار ايستل، «نقض» دنصر مصدر دی: ماتول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مثلاً زید پر حامد کور خرڅ کړي، او بیا د حامد (مشتري) لپاره بل سړی مثلاً خالد کفيل بالدرك سي، يعني خالد حامد ته ووايي چي “وروره! ته دا کور رانيسه! او بې غمه وسه! دا کور بالکل دزید دی، که چيري دا کور دبل چا مستحق وخيږي نو زه ستا د ثمن ذمه واري م.” نو دا خبره د کفيل له طرفه د بائع ملکیت تسليمول دي، يعني د کفيل (حامد) دغه وينا چي “دا کور که چيري دبل چا مستحق وخيږي...” دغه وينا په حقيقت کي داسي ده لکه هغه چي دا خبره تسليم کړه چي دا کور د بائع (زید) ملکیت دی (يعني دا بالکل دزید کور دی). نو که تر دې وروسته کفيل په خپله دعوی وکړي “چي دا کور د بائع ملکیت نه دی بلکي د دې مالک خوزه یم”، نو دهغه دا دعوی به نه قبول کيږي.

لهذا که بیا هم په دې مسئله کي وروسته کفیل (خالد) پر مشترې (جانند) دادعوی وکړي "چې زه ددې کور مالک یم"، نو دهغه دادعوی صحیح نه ده او نه به قبول کيږي؛ دلیل دادی چې په دې مسئله کي به کفاله یا په بیع کي شرط وي یا به شرط نه وي، یعنی بائع (زید) به یا پر دې شرط خپل کور پر هشتري (حامد) خرڅ کړی وي چې فلانکی سړی (خالد) به ستا لپاره کفیل بالدرك وي. او یا بغیر له شرطه به یې خرڅ کړی وي او وروسته به یو څوک دهغه کفیل سوی وی؛ که چیري کفاله په بیع کي شرط وي، نو په دې صورت کي به دبیع تمام والي (پوره والي) د کفیل پر قبولولو موقوف وي. یعنی کله چې کفیل کفاله بالدرك قبوله کړي، نو بیا بیع پوره کيږي، ځواکي په دې صورت کي د بیع واجبونکی او لازمونکی کس په خپله کفیل دی، نو ځکه تر دې وروسته که کفیل دادعوی وکړي "چې ددې کور مالک زه یم او دا کور زما په ملکیت کي دی"، نو ځواکي دهغه بیع ماته کړه کوم چې په خپله دده له طرفه پوره سوې وه. او ښکاره خبره ده چې دهغه بیع د ماتولو کوشش کول باطل دي کوم چې په خپله دهغه (ماتونکي) له طرفه پوره سوې وي، نو ځکه په دې مسئله کي به د کفیل دا دعوی هم باطله وي "چې زه ددې کور مالک یم"، همدا وجه ده که کفیل په دې مسئله کي شفیع وي، نو دهغه د شفعي حق باطلیږي.

پورتنۍ خبره داسي هم کېدای سي چې کفیل اول دبائع د ملکیت اقرار وکړی او اوس دخپل ملکیت دعوی کوي، نو دهغه په دعوی کي تناقض راغلی، او د تناقض په صورت کي دعوی نه قبول کيږي، نو ځکه د کفیل دادعوی "چې زه د کور مالک یم" به هم نه قبول کيږي.

وان لم تکن مشهودة إلخ: او که چیري کفاله په بیع کي شرط نه وي، نو په دې صورت کي د کفاله (کفیل کېدلو) مقصد دا دی چې بیع مستحکم او مضبوطه سي او مشترې دبیع و طرف ته راغې سي؛ ځکه ډېر ځله ددې بیري په وجه مشترې دبیع را نیولو ته هیڅ رغبت نه کوي چې "مبیع به د بل چا مستحق و خیرې"، نو ځواکي په دې صورت کي کفیل مشترې ته اطمینان ورکوي چې "ته دا کور رانیسه! او بې غمه و سه! دا کور بالکل دبائع ملکیت دی، او که خدای نځه استه یو څوک په دې کور د استحقاق دعوی وکړي او دا کور ستا څخه واخلي نو زه ستا د ثمن ذمه واریم، هغه زه درکوم"، لهذا په دې صورت کي هم د کفیل له طرفه دبائع د ملکیت اقرار موجود سو. او کوم څوک چې دبائع د ملکیت اقرار کوي، دهغه لپاره دا جائز نه دي چې تر دې وروسته دخپل ځان د ملکیت دعوی وکړي (چې زه ددې کور مالک یم).

حاصل دا چي په دې صورت كي كفالہ د بائع د ملكيت د اقرار كولو په درجه كي ده (يعني كفالہ داسي ده لكه كفيل چي دا اقرار وكړي چي بائع ددې كور مالک دی). او كله چي د كفالې په وجه كفيل ددې خبري اقرار وكړي "چي بائع ددې كور مالک دی"، نو تر دې وروسته به د كفيل دا دعوى به "چي زه د دې كور مالک یم" د تناقض په وجه صحيح نه وي او نه به قبول كيږي.

په پورتنۍ مسئله كي د كفالت بالدرك پر خای د گواهي او مهر لگولو بيان

قَالَ: وَلَوْ شَهِدَ وَخَتَمَ وَلَمْ يَكْفُلْ فَرَمَائِي: او كه [يو شوک] گواهي ورکړي او مهر ولگوي [لېکن] كفيل بالدرك نه سي لَمْ يَكُنْ تَسْلِيماً نو دا [د هغه گواه له طرفه] تسليم نه دی وَهُوَ عَلَى دَعْوَاهُ او هغه به پر خپل دعوى باقي پاته وي اِنَّ الشَّهَادَةَ لَا تَكُونُ مَشْرُوطَةً فِي الْبَيْعِ ځكه چي گواهي په بيع كي شرط نه وي وَلَا هِيَ بِإِقْرَارٍ بِالْمِلْكِ او نه گواهي د ملكيت اقرار دی اِنَّ الْبَيْعَ مَرَّةً يَوْجَدُ مِنَ الْبَالِكِ وَتَارَةً مِنْ غَيْرِهِ ځكه بيع كله د مالک له طرفه واقع كيږي او كله د بل چا يعني دوکيل او فضولي له طرفه واقع كيږي وَلَعَلَّهُ كَتَبَ الشَّهَادَةَ لِيَحْفَظَ الْحَادِثَةَ او شايد هغه په دې وجه گواهي ليكلې وي چي دا پېښه [واقعه] محفوظه کړي بِخِلَافِ مَا تَقَدَّمَ په خلاف د مخکنۍ مسئلې قَالُوا: إِذَا كَتَبَ فِي الصِّكِّ: بَاعَ وَهُوَ يَدْلِكُهُ مشائخو فرمايلي دي: كله چي گواه په بيع نامه [گواه نامه] كي داسي وليکي: چي بائع دا کور خرڅ کړی په داسي حال كي چي هغه ددې کور مالک دی أَوْ بَيْعًا بَاطِلًا نَافِذًا يا [بائع دا کور خرڅ کړی] په قطعي نافذه بيع سره وَهُوَ كَتَبَ شَهْدًا بِذَلِكَ او گواه دا وليکي چي هغه ددې شاهد دی يعني دا خبره هم وليکي "چي زه پر دې گواه یم" اَفَهُوَ تَسْلِيمٌ نو دا [د گواه له طرفه] تسليم دی إِلَّا إِذَا كَتَبَ الشَّهَادَةَ عَلَى إِقْرَارِ الْمُتَعَاقِدَيْنِ مګر دا چي كله گواه د عاقدینو پر اقرار گواهي وليکي.

اللفات: ﴿ختم﴾ د نصر ماضي ده: مهر لگول (تاپه لگول)، ﴿تارَةً﴾ كله نا كله، ﴿الحادثة﴾ پېښه.

واقعه، ﴿الصِّكِّ﴾ (د صاد په فتحه سره): ددې لفظ دوې معنوي دي: ① هغه خط کوم چي په معامله او بيع كي د ثبوت لپاره ليکل كيږي چي هغه ته بيع نامه (د بيع رسيد) وايي، ثبوتي خط، مراد ځني گواه نامه ده کوم چي د گواه له طرفه ليکل كيږي، ② د مال اقرار نامه چي هغه ته عموماً چک ويل كيږي، د مال رسيد، دلته

خني مراد اوله معنى ده. (معجم لغة الفقهاء، مصباح منير)، «بائناً» د ضرب د باب فاعل دی: قطمي، حتمي، يقيني (کوم شی چي په ټينگه او په حتمي توگه نافذ سي)، «متعاقدين» دواړه عقد کونکي (بائع او مشتري).

تشریح: صورت د مسئلې: که زید پر حامد کور خرڅ کړي، او یو سړی مثلاً خالد د کور پر خرڅولو گواه سي او پر ورته خپل گواهي وليکي، دستخط پر وکړي او خپل مهر (تاپه) ولگوي، لېکن دا گواه (خالد) کفيل بالدرک جوړ نه سي، نو داسي گواهي د گواه له طرفه دبائع ملکیت تسليمول نه دي، يعنې ددې گواهي مطلب دا نه دی چي گواه (خالد) دا خبره تسليم کړه "چي ددې کور مالک بائع (زید) دی"، لهندا که تر دې وروسته گواه (خالد) دعوی وکړي "چي زه ددې کور مال یم"، نو د هغه دعوی به قبول کيږي، او که چيري بل څوک ددې کور د مالک کېدلو دعوی وکړي او هغه پر دې گواهي پېش کړي، نو د هغه گواهي به هم قبول کيږي.

دلیل دادی چي نه گواهي په بيع کي شرط ده، او نه گواهي (د گواه له طرفه) دبائع د ملکیت اقرار دی؛ گواهي خو ځکه په بيع کي شرط نه ده چي گواهي د بيع سره مناسب نه ده (ځکه چي بيع "ايجاب و قبول" ته وايي، او د گواهي مرحله انکار دی، حال دا چي په بيع کي انکار دېر کم پېښيږي، نو ځکه گواهي د بيع سره لائق او مناسب نه ده)، او گواهي دبائع د ملکیت اقرار ځکه نه دی؛ ځکه بيع او خرڅول کله د مبيع د مالک له طرفه واقع کيږي (په دې توگه چي مالک په خپله خپل مملوک شی خرڅ کړي) او کله د مالک د نائب او د هغه د وکیل له طرفه واقع کيږي (په دې توگه چي وکیل شی خرڅ کړي يا يې فضولي خرڅ کړي)، لهندا فقط د خرڅولو گواهي ورکول دبائع (خرڅونکي) د ملکیت اقرار نه سي کېدای، او کله چي د گواه گواهي دبائع د ملکیت (مالک کېدلو) اقرار نه سو، نو ځکه اوس که گواه د خپل ځان لپاره د ملکیت دعوی وکړي نو د هغه په دعوی کي به تناقض نه وي، او کله چي په دعوی کي تناقض نه راغلی نو د هغه د ملکیت دعوی به هم صحيح وي او هغه به قبول کيږي. په خلاف د مخکنۍ مسئلې (يعنې د کفاله بالدرک د مسئلې)، ځکه چي کفاله بالدرک دبائع د ملکیت اقرار دی، لهندا کله چي کفيل بالدرک دبائع د ملکیت اقرار وکړي، نو ځکه اوس به هغه ته د خپل ملکیت د دعوی کولو حق نه وي، حتی که هغه بيا هم دعوی وکړي، نو دعوی به يې نه قبول کيږي.

ولعله کتب الخ: دا دیو سوال جواب دی، سوال دا دی چي کله د خرڅولو گواهي ورکول دبائع د ملکیت اقرار نه دی، نو بیا د گواهي د لیکلو څه فایده ده؟

ددې جواب دا دی چي ممکنه ده گواهي په دې مقصد سره لیکل سوې وي چي د کور خرڅولو واقعہ په یاد وساتل سي (چي ددې کور په هکله داسي واقعہ پېښه سوې وه)، او له دې څخه د ملکیت اقرار نه لازميږي.

قالوا الخ: ددې حاصل دا دی که گواه په گواه نامه (د گواهي په ورته) کي دا خبره لیکلې وي ”چي فلانکي سړي (زید) دا کور خرڅ کړی دی او هغه ددې کور مالک دی، یا فلانکي (زید) په قطعي بيع نافذ سره دا کور خرڅ کړی دی (يعني فلانکي قطعي بيع کړې ده او بيع يې نافذه کړې ده) (او زه ددې گواه یم“، نو دا حنا فو مشايخو ویلي دي چي دا د گواه له طرفه دبائع ملکیت تسلیمول دي، ځکه چي بيع فقط هغه وخت نافذېدای سي کله چي کور دبائع ملکیت وي، او دلته گواه په خپله ژبه په اول صورت کي په ”وهو يملکه“ سره او په دویم صورت کي په ”بيعاً بائناً نافذاً“ سره دبائع د ملکیت اقرار کړی دی، او کله چي گواه په خپله ژبه دبائع د ملکیت اقرار کړی دی، نو ځکه اوس که هغه دخپل ځان لپاره د ملکیت دعوی وکړي نو د تناقض په وجه به دهغه دعوی صحیح نه وي او نه به قبول کیږي.

إلا إذا كتب الخ: ها! که چيري گواه داسي گواهي لیکلې وي ”چي زه پر دې خبره گواه یم چي عاقدینو زما منته ددې اقرار کړی دی چي بائع د کور مالک دی“، نو دا هم د گواه له طرفه دبائع ملکیت تسلیمول نه دي؛ ځکه چي د عاقدینو په اقرار سره حقيقي ملکیت نه ثابتیږي (او ځکه چي په دې صورت کي د گواه حیثیت فقط د کاتب گواه دی، نه دمقر [اقرار کونکي] گواه).

فَصْلٌ فِي الضَّمَانِ

(دا) فصل د ضمان (په بیان کي) دی

تشریح: صاحب دفتح القدير او صاحب دبنایي ليکلي دي چي د کفاله او ضمان معنی يوه ده (ځکه د دواړو معنی ده: "دغه وار کېدل"). همدا وجه ده چي زیاتره فقهاؤ د "بَابُ الْكَفَالَةِ" پر ځای د "بَابُ الضَّمَانِ" عنوان ذکر کړی دی. لېکن د جامع صغیر په ځینو مسئلو کي د "الکفالة" پر ځای د "الضمان" لفظ ذکر سوی دی، نو په دې وجه صاحب د هدايي رَجَّه الله د ضمان په لفظ سره ذکر سوي مسئلې په جلا فصل کي بیان کړي دي. (فتح القدير، وبنایه ج: ۷، ص: ۵۹۷)

په بیع او مضاربت کي د وکیل او مضارب دغه وار کېدل (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَمَنْ بَاعَ لِرَجُلٍ ثَوْبًا وَضَمَّنَ لَهُ الثَّنَ فَرَمَائِي: او څوک چي دیو سړي لپاره (د وکیل په توګه) اکره خرڅه کړي او دهغه لپاره د ثمن ضامن سي أَوْ مُضَارِبٌ ضَمَّنَ ثَمَنَ مَتَاعِ رَبِّ الْبَالِ یا مضارب درب المال د سامان ضامن سي فَالضَّمَانُ بَاطِلٌ نو [دا] ضمان باطل دی بِإِلَّا الْكَفَالَةَ الْتِزَامُ الْبُطْلَانَةِ ځکه چي کفاله [پر خپل ځان] د مطالبې لازمول دي وَهِيَ إِلَيْهَا او د مطالبې حق دوی دواړو ته سته فَيَصِيرُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا ضَامِنًا لِنَفْسِهِ نو ځکه په دوی کي به هریو د خپل ځان لپاره ضامن وګرځي وَلَا يَنْفَالُ أَمَانَةٌ فِي أَيْدِيهِمَا او ځکه چي مال د دوی دواړو په قبضه کي امانت دی وَالضَّمَانُ تَغْيِيرُ لِحُكْمِ الشَّرْعِ او ضمان د شرع حکم بدلول دي ایمني د امانت په ضامن کېدلو سره د شریعت حکم بدلیږي فَيُرَدُّ عَلَيْهِ نو ځکه دا ضمان به پر هغه اړ وکیل او مضارب ا واپس کیږي ایمني دا ضمان به مردود او باطل وي كَاشْتِرَاطِهِ عَنِ الْبُودَعِ وَالْبُسْتَعِيرِ لکه پر امانت ساتونکي او عاریتاً اخیستونکي چي شرط لګول (مردود او باطل دي).

اللغات: ﴿ثَمَنٌ﴾ قیمت، ﴿يُرَدُّ﴾ د نصر مضارع مجهوله ده: واپس کول، ﴿مَوْدَعٌ﴾ د افعال مفعول

دی: چاته چي امانت کښېښول سي، امانت ساتونکی، امین، (أحسن الهدایه) ﴿مُسْتَعِيرٌ﴾ د استعمال فاعل دی: څوک چي په خواست شی وغواړي، عاریتاً اخیستونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی (۱) که خالد (مثلاً) د حامد له طرفه وکیل جوړ سې او د حامد کپړه خرڅه کړې او بیا وکیل (خالد) په خپله د مؤکل (حامد) لپاره د ثمن ضامن سې. (۲) یا یو مضارب د مضاربت سامان خرڅ کړې او مضارب په خپله د رب المال لپاره د ثمن ضامن سې. نو په دې دواړو صورتونو کې ضمان (ضامن کېدل) باطل دي.

دلیل دادی چې ضمان او کفاله دواړه یو شي دي. او د کفالي معنی ده "پر خپل ځان مطالبه لازمول"، یعنې د کفالي په وجه پر کفیل مطالبه لازمیږي یعنې مکفول له ته دا حق حاصلیږي چې له کفیل څخه هم مطالبه وکړي. او څرنگه چې د بیع حقوق د عاقدینو طرف ته راجع کیږي. نو ځکه له مشتري څخه د ثمن د مطالبه کولو حق وکیل او مضارب ته حاصلیږي. یعنې د عاقد والي په وجه همدوی دوه (وکیل او مضارب) مطالبه کونکي دي. نو ځکه د مؤکل لپاره د دوی ضامن کېدل داسې دي لکه د خپل ځان لپاره ضامن کېدل. او د خپل ځان لپاره ضامن کېدل شرعاً ناجائز دي. نو ځکه د وکیل او مضارب لپاره دا صحیح نه دي چې د خپل مالک (مؤکل او رب المال) لپاره ضامن شي.

(دا دلیل په بله وینا داسې هم ویل کېدای سې چې ضامن کېدل داسې دي لکه کفیل کېدل. او کفاله "پر خپل ځان د مطالبې لازمولو" ته وايي. یعنې مکفول له ته له کفیل څخه د مطالبې کولو حق حاصلیږي. او څرنگه چې په دې مسئله کې دواړه کفیلان په خپله عقد کونکي (بائمين) دي. نو ځکه دوی ته له مشتري څخه هم د مطالبه کولو حق حاصلیږي. لهذا دلته وکیل او مضارب د عاقد والي په وجه مطالب (مطالبه کونکي) وگرځېدل او د ضامن کېدلو په وجه مطالب (چې له هغه څخه مطالبه کیږي) وگرځېدل. حالانکې په یوه وخت کې فقط یو کس (شخص واحد) مطالب او مطالب گرځېدل ناجائز دي. یعنې دا ناجائز او باطل دي چې یو سړی دي هم مطالب وي او هم دي مطالب وي. نو ځکه به د ضمان هم ناجائز او باطل وي).

ولأن المال أمانة إلخ: دویم دلیل دادی چې مال د وکیل او مضارب په قبضه کې امانت دی. نو وکیل و مضارب امین (امانت ساتونکي) سو. او امین د امانت نه سې ضامن کېدلای (لکه مخکې چې څو ځله ذکر سوي دي چې که د امانت مال د امانت ساتونکي سره هلاک سې نو پر هغه ضمان او تاوان نه لازمیږي. او هغه نه ضامن کیږي). ځکه که امین د امانت ضامن وگرځول سې نو د شریعت حکم به بدل سې (ځکه شریعت دوی له ضمان څخه بري کړي دي). او د شریعت حکم د هیچا په بدلولو سره نه سې بدلېدای. نو ځکه د وکیل او مضارب ضامن کېدل به پر دوی واپس کیږي یعنې د دوی ضامن کېدل به مردود او باطل او شرعاً به معتبر نه وي. لکه څرنگه چې پر مودع او مستعیر د ضمان شرط لږول مردود او باطل دي. مثلاً که خالد خپل مال حامد ته په امانت کښیږدي (نوبه د مودع سو) او خالد دا شرط ولگوي چې که مال

ضائع سو نو ته (حامد) ضامن يې! يا مثلاً حامد له خالد څخه يوشی عاریتاً واخلي او خالد دا شرط ولگوي چي که شی ضایع سو نو ته (حامد) ضامن يې!، نو دا شرط باطل دی، يعني د ضایع کېدلو په صورت کي مودع او مستعير (حامد) نه ضامن کيږي؛ او پر مودع او مستعير د ضمان شرط لگول ځکه مردود او باطل دي چي دا شرط لگول گواکي د شريعت حکم متغير کول (بدلول) دي، او د شريعت حکم متغير کول ناجائز دي. همداسي په دې مسئله کي که وکیل او مضارب ضامن وگرځول سي نو هم د شريعت حکم متغير کيږي، نو ځکه د دوی ضامن کېدل به هم مردود او باطل وي. (احسن الهدایه)

يو کس مطالب او مطالب گر ځېدل (بيان او تفصيل)

وَكَذَا رَجُلَانِ بَاعَا عَبْدًا صَفَقَةً وَاحِدَةً أَوْ هُمْدَاسِي دوه خلک چي يو غلام په يوه صفقه [يوه عقد] سره خرڅ کړي. وَضَمِنَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ حَصَّتَهُ مِنَ الثَّمَنِ او په هغه دواړو کي يو دخپل ملگري [شریک] لپاره د هغه د حصې ضامن سي [نو دا ضمان هم باطل او ناجائز دی] لَأَنَّهُ لَوْ صَحَّ الضَّمَانُ مَعَ الشِّرْكَةِ ځکه که د شرکت سره ضمان [ضامن کېدل] صحيح سي يَصِيرُ ضَامِنًا لِنَفْسِهِ نو هغه به دخپل ځان لپاره ضامن وگرځي وَلَوْ صَحَّ فِي نَصِيبِ صَاحِبِهِ خَاصَّةً او که چيري خاص د هغه د ملگري په حصه کي صحيح سي يُؤَدِّي إِلَى قِسْمَةِ الدَّيْنِ قَبْلَ قَبْضِهِ نو دا له قبضې څخه مخکي د قرض د تقسيم سبب گرځي وَلَا يَجُوزُ ذَلِكَ حالانکي دا جائز نه دي بِخِلَافِ مَا إِذَا بَاعَا بِصَفَقَتَيْنِ په خلاف د هغه صورت کله چي دواړه خلک [شريکان] په دوو صفقو سره [غلام] خرڅ کړي لَأَنَّهُ لَا شِرْكَةَ ځکه چي اېه دې صورت کي [شرکت نسته] أَلَا تَرَى أَنَّ لِلْمُشْتَرِي أَنْ يَقْبَلَ نَصِيبَ أَحَدِهِمَا آيا ته نه گوري! چي مشتري ته دا اختيار سته چي له دواړو [شريکانو] څخه د يوه شريک په حصه کي بيع قبوله کړي وَيَقْبِضُ إِذَا نَقَضَ ثَمَنَ حَصَّتِهِ او [مشتري ته دا اختيار هم سته] چي کله د هغه شريک د حصې ثمن اداء کړي نو پر هغه حصه قبضه وکړي وَإِنْ قَبِلَ الْكُلَّ که څه هم هغه د ټوله [غلام] بيع قبوله کړې وي.

اللغات: «صفقة» يو عقد، يوه معامله، «نصيب» حصه، «نقد» د نصر ماضي ده: اداء کول (نقد اداء کول).

تشریح: دا مسئله پر مخکنۍ قاعدې متفرع ده چي «په يوه وخت کي يو کس مطالب او مطالب گر ځېدل ناجائز دي».

صورت د مسئلې: دادی که یو غلام د دوو خلکو په مینځ کې مشترک وي او بیا هغه دواړه شریکان پکې یوه عقد سره دا غلام (مثلاً) په زر درهمه خرڅ کړي او په دواړو کې یو دخپل شریک ملګري لپاره د هغه د حصې ضامن سي، نو فرمایي چې دا ضمان (ضمن کېدل) جائز نه دي، برابره ده هغه د مطلق ثمن ضامن سي یا خاص دخپل شریک د حصې ضامن سي؛ ځکه که هغه د مطلق ثمن ضامن سي، نو هغه به دخپل ځان ضامن وګرځي، په دې توګه چې ثمن د دواړو په مینځ کې مشترک دی، نو ښکاره خبره ده چې د ثمن په هر درهم او هره حصه کې د دواړو شرکت (اشتراک) سته، او څرنگه چې په دوی کې هر یو د عاقد والي په وجه مطالب دی، نو اوس که په دوی کې یو شریک ضامن سي نو هغه به مطالب هم وګرځي، حالانکې تاسو ته معلومه ده چې یو سړی مطالب او مطالب دواړه ګرځېدل جائز نه دي، نو ځکه دا صورت باطل دی. او که یو شریک د مطلق ثمن ضامن نه سي بلکې خاص دخپل شریک د حصې ضامن سي، نو دا هم صحیح نه دي؛ ځکه په دې صورت کې د ثمن کوم چې د مشتري پر نفعه قرض دی له قبضې څخه مخکې د هغه تقسیم لازمیږي، حالانکې له قبضې څخه مخکې د قرض تقسیمول ناممکن دی (ځکه تقسیمول او حصه کول په اعیانو او محسوساتو کې ثابتیږي، په اوصافو کې نه ثابتیږي، او دین یو وصف دی لکه مخکې چې تېر سوه، نو ځکه د دین تقسیم به هم نه ثابتیږي، مګر کله چې پر هغه قبضه وسي نو هغه عین ګرځي، لېکن له قبضې څخه مخکې هغه وصف وي)، نو ځکه د ضمان دا صورت هم باطل او ناجائز دی.

بغلاف ما إذا باعنا إلخ: ددې حاصل دا دی چې که صفقه (عقد) یو نه وي بلکې دواړه شریکان خپل غلام په دوو عقولونو سره خرڅ کړي، یعنې یو شریک خپله حصه جلا په پنځه سوه درهمه خرڅه کړي او بل شریک یې جلا خرڅه کړي، بیا په دوی کې یو د بل لپاره ضامن سي، نو دا ضمان صحیح دی؛ ځکه چې په دې صورت کې د هر یوه حصه د بل یوه له حصې څخه جلا او علیحده ده، نو ځکه په ثمن کې د دواړو شرکت ثابت نه سو (بلکې د هر یوه ثمن جلا دی)، او کله چې شرکت نه ثابتیږي، نو مخکنۍ خرابیاني هم نه لازمیږي، او کله چې مخکنۍ خرابیاني نه لازمیږي نو ضمان به هم صحیح او جائز وي.

الآتری إلخ: څرنگه چې دلته صفقه متفرقه ده یعنې دوې صفقې دي، نو ځکه مشتري ته دا اختیار سته چې که وغواړي نو د دواړو بیع دي قبوله کړي او که وغواړي نو دیو شریک په حصه کې یې بیع قبوله کړي او د بل شریک حصه یې رد کړي، همدارنګه که هغه د ټوله غلام بیع قبوله کړي نو هغه ته پر یوه حصه د قبضه کولو اختیار هغه وخت سته کله چې د هغه حصې ثمن اداء کړي، لېکن که چیرې صفقه یوه وای، نو هغه ته به دا اختیارات نه حاصلېدلای، لهندا د مشتري لپاره دغه اختیارات ثابتېدل د دې خبرې دلیل دی چې دلته صفقه متفرقه ده او ضمان صحیح او جائز دی. (احسن الهدایه)

د يو چا د خراج او محصول (ټيکس) ضامن کېدل (تفصيلي بيان)

قَالَ: وَمَنْ ضَمِنَ عَنْ آخَرٍ خَرَاجَهُ وَنَوَائِبَهُ وَقَسَمَتَهُ فَرَمَايِي: او شوک چي د بل چا له طرفه د هغه د خراج، د هغه د نوابو او د هغه د قسمت ضامن سي فَهُوَ جَائِزٌ نو دا جائز دي أَمَّا الْخَرَاجُ فَقَدْ ذَكَرْنَاهُ کوم چي خراج دی نو هغه موږ إِنْ خَرَجَ ذکر کړی دی وَهُوَ خَالِفُ الزَّكَاةِ او خراج د زکاة مخالف دی ايمني له زکاة څخه جلا دی إِلَّا أَنْهَا مُجَرَّدُ فِعْلٍ ځکه چي زکاة محض فعل دی وَلِهَذَا لَا تُؤْذَى بَعْدَ مَوْتِهِ مِنْ تَرْكِتِهِ إِلَّا بِوَصِيَّةٍ او له همدې وجهي له وصيت څخه بغير د انسان تر مرگ وروسته د هغه له ميراث څخه زکاة نه اداء کيږي وَأَمَّا النَّوَائِبُ فَإِنْ أُرِيدَ بِهَا مَا يَكُونُ بِحَقِّ او کوم چي نواب دي نو که له هغوی څخه هغه نواب مراد وي کوم چي پر حق وي او د يو حق په وجه وي كَكَرِّي النَّهْرِ الشُّشْرِكِ لکه مشترک نهر کيندل وَأَجْرِ الْحَارِسِ او [لکه] د چوکيدار اجرت وَالْمُؤَلَّفِ لِتَجْهِيزِ الْجَنَاشِ وَفِدَاءِ الْأَسَارَى او [لکه] هغه وظيفه محصول او چنده کوم چي د لښکر د تيارولو او د قيديانو د خلاصولو لپاره او د داسي بل کار لپاره مقرر کړی سي جَازَتْ الْكِفَالَةُ بِهَا عَلَى الْإِتِّفَاقِ نو د داسي نوابو کفاله بالاتفاق جائز ده وَأِنْ أُرِيدَ بِهَا مَا لَيْسَ بِحَقِّ او که [له نواب څخه] هغه نواب مراد وي کوم چي نا حق وي كَالْجَبَايَاتِ فِي رَمَانِنَا لکه زموږ په زمانه کي جبايات. ايمني هغه ټيکسونه کوم چي ظلماً مقرر کړل سوي وي فَفِيهِ اخْتِلَافُ الشَّايِخِ نو په دې کي د مشايخو رَجْمُهُ الله اختلاف دی وَمِمَّنْ يَبْتَلِ إِلَى الصَّخَةِ الْإِمَامُ عَلَى الْبَزْدَوِيِّ ^⑥ او يو له هغه حضراتو څخه کوم چي د دې صحيح والي ته ميلان کوي امام علي بزدوي دی وَأَمَّا الْقِسْمَةُ فَقَدْ قِيلَ: هِيَ النَّوَائِبُ بِعَيْنِهَا او کوم چي قسمت دی نو ويل سوي دي: چي هغه بعينه نواب دي ايمني دوی دواړه سره يوشي دي أَوْ حَصَّةٌ مِنْهَا وَالرَّوَايَةُ بِأَوْ يَادِ نوابو يوه حصه ده او [په دې صورت کي] روايت د "أَوْ" په لفظ سره دی وَقِيلَ: هِيَ النَّائِبَةُ الْمُؤَلَّفَةُ الزائبة او ويل سوي دي: چي له قسمت څخه مراد هغه نائبه [محصول] دی کوم چي مقرر او ادائي

⑥ القول المرجع قول المصححين، يعني صحت الكفالة، قال العلامة الحصكفي: وكذا النواب ولو بغير حق كجبايات رماننا.

بالحا في المطالبة كالدبون... وعليه الفتوى (رد مختار ج: ٣، ص: ٣١٤). [القول الداجع ج: ٢، ص: ١٠١]

ٲاڪل سؤى وى وَ الْمَزَادُ بِالنَّوَابِ مَا يَنْبُؤُهُ غَيْرُ رَاتِبٍ اؤ له نواب ٲخه مراد هغه شيان |محصولات| اڊى ڪوم
چى ناڅاپه ٻين سنى وَ الْحُكْمُ مَا يَنْبُؤُهُ اؤ ادنوابو |حڪم| هغه دى ڪوم چى موڊ |اوسر| ابيان ڪري.

اللغات: ﴿خَرَج﴾ (دخاء په فتحه سره) د ذمى ڪافر پر ڪنبت اؤ ڄمڪه، دهغه پر تجارت اؤ دهغه پر ذات چى حڪومت ڪوم محصول (ٽيڪس) اخلي. هغه ته خراج وايي. خراج پر دوه قسمه دى چى هغه به په تشريح ڪي ذڪر سي، ﴿نَوَابِ﴾ جمع د نَائِبَةٍ ده: ٻڀنبه، ناڅاپه (نايره) واقع ڪيڊونكى شى، مراد ڄني غير مستقل اؤ غير دائمي محصول (ٽيڪس) دى، يعنى ناڅاپه چى يو واقعه ٻڀنبه سي اؤ بيت المال خالي وى نوباجا دهغه لپاره پر عامو مسلمانانو محصول مقرر ڪري، نو هغه ته ”نائبه“ وايي، مثالونه به يي په تشريح ڪي ذڪر سي، ﴿قَسَمَت﴾ تقسيم، نوبت (وارى)، مثلاً د محلي د حفاظت لپاره چو ڪيدار ته ضرورت وى نوباجا (حڪومت) پر خلگو مياشتانه مال مقرر ڪري، نو دى ته ”قسمت“ وايي، ڇڪه چى دا په هره مياشت ڪي پر خلگو تقسيم شده وى، (اُثمار الهدايه) ﴿التَّوَكُّة﴾ (پر وزن د ڪلمه) اؤ تَوَكُّة: ڪوم مال چى مري پريبردي، يعنى ميراث، ﴿مَجَزَّد﴾ محض، ﴿كَزَى﴾ د ضرب مصدر دى: ڪيندل، ڪنبل (ڪابل)، ﴿حَارَس﴾ چو ڪيدار (پيره دار)، ﴿مَوْظَف﴾ د تفصيل مفعول دى: مقرر ڪري سوي وظيفه (ٲاڪل سوي وظيفه) مراد ڄني محصول اؤ ٽيڪس دى، ﴿تَجْهِيْز﴾ د تفصيل مصدر دى: تيارول، (لښڪر ته اسلحه اؤ سامان وركول)، ﴿جَيْش﴾ لښڪر، فوج، ﴿أَسَارِي﴾ جمع د أَسِيرٌ ده: بندي، قيدي، ﴿جَبَايَا﴾ جمع د جَبَايَةٍ ده: (په اصل ڪي د محصول اؤ ٽيڪس جمع ڪولو ته وايي)، مراد ڄني هغه ٽيڪس اؤ محصول دى ڪوم چى حڪومت په زور اؤ ظلم سره پر خلگو مقرر ڪري وى، ﴿رَاتِبَةٌ﴾ دائمي اؤ هميشنى، ثابت اؤ ٲاڪل سوي (مثلاً هغه محصول ڪوم چى هره مياشت د حڪومت له طرفه پر خلگو مقرر اؤ ٲاڪل سوي وى)، (اُثمار الهدايه)

تشریح: د خراج. نواب اؤ قسمت معنى په لغاتو ڪي ذڪر سوه، اؤ دنواب، قسمت پوره مطلب به د تشريح په ضمن ڪي هم ذڪر سي.

صورت د مسئلي: دادى ڪه يو سري ديو چاد خراج ضامن سي، ياد هغه دنواب ضامن سي، ياد هغه قسمت ضامن سي، نو دا ضامن جائز دى، لڀڪن دا خبره په ياد لري! چى دلته له خراج ٲخه ”خراج مؤظف“ مراد دى، نه ”خراج مقاسمه“، (۱) خراج مؤظف دادى چى درخت باچا (امام المسلمين) ديو چاد ڄمڪي په پيداوار (فصل) ڪي په اندازه اؤ اٲڪل سره محصول (ٽيڪس) مقرر ڪري، مثلاً باچا يو ذمي ته داسي ووايي چى ته به هر ڪال ستاد ڄمڪي له پيداوار ٲخه دومره خراج اداء ڪوي!، (۲) اؤ

خراج مقاسمه دادی چي دوخت باچا دیو چا دحمکي په پیداواری کي په تقسیم سره محصول مقرر کړي، مثلاً باچا یوه حصه دهغه له پیداواری څخه اخلي او دوی حصې حمکي والا ته ورپرېږدي، نو دلته له خراج څخه "خراج مؤظف" مراد دی، یعنې فقط د خراج مؤظف کفاله (ضمان) جائز دی؛ ځکه خراج مؤظف داسي قرض دی چي د بندگانو له طرفه دهغه مطالبه کول صحیح دي، او د کوم قرض مطالبه کول چي د بندگانو له طرفه صحیح وي، دهغه کفاله جائز ده، نو ځکه د خراج مؤظف کفاله به هم جائز وي، لېکن څرنګه چي خراج مقاسمه (دني) پر ذمه قرض نه وي (بلکي کله چي له کنت څخه پیداواری راوځي نو هغه پر لازميږي)، او کفاله فقط د قرض او دین صحیح کیږي، او کله چي خراج مقاسمه د قرض په معنی سره نه دی نو دهغه کفاله به هم جائز نه وي. (أشرف الهدایه)

وهو یخالف الزکوة إلخ: او د خراج حکم له زکاة څخه جلا دی، یعنې د زکاة او خراج په حکم کي فرق دی، د خراج کفاله جائز ده لېکن د زکاة کفاله جائز نه ده؛ ځکه چي زکاة د فعل نوم دی، نه د دین (قرض)، او د زکاة د مال ضمان هم نه لازميږي، او کفاله فقط د دین صحیح کیږي او دهغه ضمان هم لازميږي، نو ځکه به د زکاة کفاله (ضامن کېدل) جائز نه وي.

همدا وجه ده که یو څوک مړ سي او پر هغه زکاة واجب وي، نو دهغه له وصیت څخه بغیر تر مرګ وروسته دهغه له میراث څخه زکاة نه اداء کیږي.

وأما النوائب إلخ: ددې حاصل دادی چي نوائب پر دوه قسمه دي: ① هغه نوائب کوم چي پر حق او پر ځای وي، مثلاً دوخت باچا داسي نهر (واله) وکیندي کوم چي د عامو مسلمانانو د فایده لپاره وي او بیت المال خالي وي، نو د بیت المال دخالي والي په وجه باچا پر عامو مسلمانانو لږ، لږ مال (چنده) مقرر کړي، یا مثلاً د محلي (کلي) د حفاظت لپاره چوکیدار وټاکل سي او بیت المال خالي وي، نو ځکه تنخوا پر خلکو مقرر کړي، یا مثلاً د کفارو سره د مقابله لپاره د اسلامي لښکر د تیارېدلو خرچه پر عامو مسلمانانو مقرر کړي (او بیت المال خالي وي)، یا د بندیانو د خلاصولو (ازادولو) خرچه پر مسلمانانو مقرر کړي (او بیت المال خالي وي)، یا له دې څخه بغیر د بل یو داسي کار خرچه پر مسلمانانو مقرر کړي چي په هغه کي د عامو مسلمانو مشترکه فایده وي (او دیو چا سره خاص نه وي)، نو دې ته "پر حق نوائب" وايي او دهغه کفاله جائز ده، ځکه چي د باچا (امام المسلمین) د مقرر کولو په وجه دغه نوائب د مسلمانانو پر ذمه واجب وي، او کوم شی چي پر ذمه واجب وي هغه ته دین وايي، نو ځکه دا نوائب به دین وي، او د دین کفاله جائز ده، نو ځکه ددې نوائبو کفاله به هم جائز وي.

② لېکن هغه نوائب چي په هغه کي د مسلمانانو فایده نه وي بلکي دوخت باچا په ظلم او جبر سره هغه پر خلکو مقرر کړي، مثلاً یخواد فارس په ملکونو کی پر خیاط (دوزی)، رنگریز او یر

داسي نورو پېشه گرو به محصول مقرر وو چي هغوی به له خپل گټي څخه هره میاشت څه محصول ورکوی، او نن سبا هم خصوصاً په افغانستان او پاکستان کي پر هر شي محصول (ټیکس) مقرر دی (مثلاً ټلیفون ته د کاد وړاچولو ټیکس چي پر هغه د حکومت له طرفه پنځی کاتیري او داسي نور)، دا ټوله محصولونه په دویم قسم کي داخل دي کوم چي ظلم اخیستل کیږي، شرعاً د هغوی هیڅ وجوب نسته، نو د داسي نوابو د کفالې په روایست او ناروایست کي د مشائخو اختلاف دی، د ځیني مشایخو رایه داده چي د دې نوابو کفاله (کفیل کېدل) ناجائز او ناروا دي، ځکه کله چي هغوی شرعاً پر مسلمانانو واجب نه دي، نو ښکاره خبره ده چي د هغوی کفاله جائز نه ده. لېکن د علامي علي بزوي رَجَّه الله رایه داده چي د هغوی کفاله جائز ده؛ ځکه هغوی هم د باچاله طرفه مقررول کیږي، او د باچا له طرفه مقرر کړی سوی شی که څه هم ظلم وي، لېکن بیا هم هغه د خلکو پر ذمه واجب (ضروري) وي او د باچاله طرفه د هغه مطالبه کیږي، او څرنگه چي کفاله "التزام المطالبة" ته وایي (یعني کفیل پر ځان مطالبه لازمي)، نو ځکه د دې نوابو کفاله به هم جائز وي.

وأما القسمة إلخ: او پاته سو قسمت، نو په دې سلسله کي درې قولونه دي: ①... ځیني حضرات وایي چي قسمت او نواب دواړه یو شی دي په هغوی کي هیڅ فرق نسته. نو په دې صورت کي به د نَوَائِبِهِ وَ قِسْمَتِهِ په مینځ کي "او" د عطف وي او عطف تفسیري به وي، یعنی کوم حکم چي د نواب دی هغه حکم به د قسمت وي، ②... دویم قول دادی چي قسمت د نواب یوه حصه ده، مثلاً باچا د عامو مسلمانانو لپاره یو پل جوړ کړي او د هغه خرچه پر ټولو مقرر کړي، نو پر یوه سړي چي کومه خرچه راسي هغه دده قسمت دی، اوس که یو بل سړی دده له طرفه د هغه خرچې کفیل سي، نو دا جائز دي. په دې صورت کي به د نَوَائِبِهِ او قِسْمَتِهِ په مینځ کي "أو" وي (او ترجمه به یې داوي: د نوابو کفالت یا د قسمت کفالت)، ③ درېیم قول دادی چي د نواب او قسمت په مینځ کي فرق دی، له قسمت څخه مراد هغه "نائبه" (محصول) دی کوم چي مستقلاً او دائمی مقرر کړی سي (مثلاً هره میاشت پر خلکو مقرر کړی سي). او له نواب څخه مراد هغه محصولات (ټیکسونه) دي کوم چي په ناڅاپه توګه مقرر کړل سي، مثلاً ناڅاپه د نهر جوړولو ضرورت پېښ سي، یا ناڅاپه پل مات سي، نو د هغه د جوړولو لپاره چي کومه چنده (وظیفه) پر خلکو مقرر کړی سي، هغه ته "نائبه" وایي، او د نواب حکم اوس څه مخکي بیان سو چي که نواب پر حق وي نو د هغوی کفاله بالاتفاق جائز ده.

د قرض په فوراً اداء كولو كې اختلاف او معتبر قول

وَمَنْ قَالَ لِأَخِي: لَكَ عَلَى مَائَةٍ إِلَى شَهْرٍ أَوْ شَوْكٌ چي بل چاته ووايي: تا پر ماسل درهمه ديوي مياشتي په پور سره باندي دي وَقَالَ الْمُقَرَّرُ لَهُ: هِيَ حَالَةٌ أَوْ مَقْرَلَةٌ ووايي: چي هغه في الحاله دی ايمني اوس دستي پر تادي قرض اداء كول واجب دي اَلْقَوْلُ قَوْلُ الْمُتَدَعِي نواپه دې صورت كي ادمدعي قول معتبر دی وَمَنْ قَالَ: ضَمِنْتُ لَكَ عَنْ فَلَانٍ مَائَةً إِلَى شَهْرٍ أَوْ شَوْكٌ چي ووايي: زه ستا لپاره د فلانكي له طرفه ديوي مياشتي په ميعاد سره د سلو درهمو ضامن ازمه وارايم وَقَالَ الْمُقَرَّرُ لَهُ: هِيَ حَالَةٌ أَوْ مَقْرَلَةٌ ووايي: چي هغه في الحاله اواجب دي اَلْقَوْلُ قَوْلُ الضَّامِنِ نواپه دې صورت كي اقول د ضامن معتبر دی وَوَجْهُ الْفَرْقِ أَنَّ الْمُقَرَّرَ أَقَرَّ بِالذَّيْنِ ثُمَّ ادَّعى حَقَّانَ نَفْسِهِ اَوْ وَجْهَ دَفَرَقٍ دَاوِدَ چي اېه اوله مسئله كي اقر د قرض اقرار وکړی بيا يې د خپل ځان لپاره د يوه حق دعوی وکړه وَهُوَ تَأْخِيرُ الْمُطَالَبَةِ إِلَى أَجَلٍ اَوْ هغه [حق] تريو وخته پوري مطالبه مؤخر کول دي وَفِي الْكِفَالَةِ مَا أَقَرَّ بِالذَّيْنِ اَوْ په کفاله كي مقرر د قرض اقرار نه دی کړی اِنَّهُ لَا ذَيْنَ عَلَيْهِ فِي الصَّحِيحِ ځکه چي د صحيح قول مطابق پر کفيل قرض نسته وَإِنَّمَا أَقَرَّ بِجَزَاءِ الْمُطَالَبَةِ بَعْدَ الشَّهْرِ اَوْ هغه تريوي مياشتي وروسته فقط د مطالبي اقرار کړی دی وَلَئِنْ أَجَلَ فِي الذَّيْنِ عَارِضٌ اَوْ ځکه چي په قرضونو كي ميعاد يو عارضي شی دی حَتَّى لَا يَثْبُتَ إِلَّا بِشَرْطٍ همدا وجه ده چي اېه قرض كي اله شرط څخه بغير ميعاد نه ثابتيږي فَكَانَ الْقَوْلُ قَوْلَ مَنْ أَنْكَرَ الشَّرْطَ نَوْ ځکه قول به د هغه کس معتبر وي کوم چي ادميعاد اله شرط څخه منکروي كَمَا فِي الْخِيَارِ لکه څرنگه چي په خيار كي اهم دا حکم دی اَمَّا الْأَجَلُ فِي الْكِفَالَةِ فَتَوَرَّعَ مِنْهَا پاته سو په کفاله كي ميعاد نو هغه د کفالي يو قسم دی حَتَّى يَثْبُتَ مِنْ غَيْرِ شَرْطٍ همدا وجه ده چي اېه کفاله كي ادميعاد له شرط څخه بغير هم ثابتيږي بَأَنَّ كَانَ مُؤَجَّلًا عَلَى الْأَصِيلِ په دې توگه چي پراصيل قرض ميعادي وي وَالشَّافِعِيُّ أَلْحَقَ الثَّانِي بِالْأَوَّلِ اَوْ امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ اَوَّلَ صَوْرَتِ الْوَلَهْ مَسْئَلَهُ اَدْوِيمَ صَوْرَتِ سِرِهْ لَاحِقَ کړی دی وَأَبُو يُوسُفَ فِي يَرْوِي عَنْهُ الْأَوَّلَ بِالثَّانِي اَوْ امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ په خپل ادنودا پر پيروايت كي اول د دويم سره لاحت کړی دی وَالْفَرْقُ قَدْ أَوْضَحْنَاهُ اَوْ اېه دواړو مسئلو كي افرق موږ په وضاحت سره بيان کړی دی.

الغات: ﴿مُقَرَّرٌ﴾ د افعال د باب فاعل دی: اقرار کونکی، ﴿مُقَرَّرٌ لَهُ﴾ د افعال د باب مفعول دی په صله كي يې "له" ذکر سوی دی: د کوم چا لپاره چي اقرار وسي، مثلاً زيد د خالد لپاره پر ځان اقرار وکړي چي پر ماد هغه سل درهمه باندي دي، نو زيد مقرر دی او خالد مقر له دی. ﴿أَجَلَ﴾ ټاکل سوی وخت،

مودت. ميعاد (مياد)، ﴿دين﴾ قرض، قرضه (پور)، ﴿مؤجل﴾ د كوم شي لپاره چي وخت ټاكل
سوی وي، ميعادي (ميادي)، نېټه داره.

تشریح: د کفاله او ضمان سره متعلق په دې عبارت کي دوې مسئلې بيان سوي دي: (۱)... اوله
مسئله داده که زید اقرار وکړي او خالد ته ووايي "چي دروره! تا پر ماسل درهمه باندي دي، لېکن
هغه د يوې مياشتي په پوره (قرض) سره دي يعني يوه مياشت وروسته زه هغه تا ته درکوم". مگر
مقرله يعني خالد ووايي چي داسل درهمه ميعادي نه دي (يعني د يوې مياشتي په پور سره نه دي) بلکي في
الحاله (اوس دستي) دهغه اداء کول پر تا واجب دي، لهدا ته اوس دستي هغه ما ته راکړه!، نو په دې
صورت کي د مدعي او مقرله يعني د خالد قول معتبر دی.

(۲)... دويمه مسئله داده که (مثلاً) حامد خالد ته ووايي "چي زه د زید له طرفه ستا لپاره د سلو
درهمو کفيل یم لېکن د يوې مياشتي د ميعاد په شرط سره يعني يوه مياشته وروسته تا ته د مطالبې
حق سته"، او مقرله (خالد) ووايي چي دا کفاله غير ميعادي ده او في الحاله ما ته د مطالبې حق سته، نو
په دې صورت کي د مقر او کفيل يعني د حامد قول معتبر دی.

صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فَرَمَايِي چي په دې دوو مسئلو کي د فرق وجه داده چي په اوله مسئله
کي مقر (زید) اول د مقرله لپاره د قرض اقرار کړی دی او تر هغه وروسته يې د خان لپاره د يوې مياشتي
د ميعاد دعوی کړې ده، نو په دې اعتبار سره هغه د ميعاد مدعي سو، او مقرله د ميعاد منکر سو، او
قاعده داده چي که د مدعي سره بېنه نه وي نو د يمين سره د منکر قول معتبر دی، نو ځکه په دې
صورت کي به د منکر يعني د مقرله قول معتبر وي.

د دې په خلاف په دويمه مسئله کي مقر يعني کفيل (حامد) د قرض اقرار نه دی کړی؛ ځکه د
صحيح قول مطابق پر کفيل قرض (دين) نه لازميږي بلکي پر هغه فقط مطالبه لازميږي، او هغه تر
يوې مياشتي وروسته د مطالبې اقرار او دعوی کړې ده، لېکن مقرله في الحاله دهغه دعوی کوي، او مقر
(کفيل) د دې منکر دی يعني له دې څخه انکار کوي او دانه مني، نو ځکه دلته به د کفيل (کوم چي
منکر دی) قول به معتبر وي.

په دې دوو مسئلو کي دويم فرق دا دی چي په قرضونو (ديون) کي ميعاد يو عارضي شی دی،
همدا وجه ده چي له شرط څخه بغير په قرضونو کي ميعاد نه ثابتيږي (يعني همدا وجه ده چي له شرط
کولو او ذکر کولو څخه بغير "قرض" ميعادي نه څرخي)، او څرنگه چي په اوله مسئله کي مقر د ميعاد د
شرطولو دعوی کړې ده (يعني هغه ويلي دي چي سل درهمه د يوې مياشتي په پور سره دي) او مقرله د دې منکر

دی، نو ځکه په دې حواله سره به هم د منکر یعنی د مقرله قول معتبر وي. لکه څرنګه چې په څيار شرط کې هم دا حکم دی چې که په عاقدینو کې یو د څيار شرط دعوی وکړي او بل عاقد له هغه څخه انکار وکړي، نو که چیرې د مدعي سره بینه نه وي نو د منکر قول د یمین سره معتبر دی، نو همداسې به دلته هم د یمین سره د منکر یعنی د مقرله قول معتبر وي.

ددې په خلاف کوم چې دویمه مسئله ده یعنی د کفالي مسئله، نو څرنګه چې په کفاله کې میعاد عارضي شی نه دی بلکې د هغه یوه نوع ده او د میعادي کفالي (کفاله مؤجله) له ذاتیاتو څخه دی، او که چیرې قرض پر اصیل یعنی پر مکفول عنه میعادي وي (یعني د قرض لپاره څه مودت او مهلت ټاکل سوی وي) نو دغه میعاد له شرط کولو څخه بغير هم د کفیل په حق کې ثابتیږي، نو ځکه په دې صورت کې به د کفیل (کوم چې د میعاد مقرر دی) قول به معتبر وي. (میعاد او مهلت ځکه د کفالي له ذاتیاتو څخه دی چې میعاد په کفاله کې شامل وي، لېکن په قرض کې میعاد او مهلت شامل نه وي، بلکې عارضي وي...).

والشافعي إلخ: فرمایي چې امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ دُوِيْمَه مسئله د اولي مسئلې سره لاحق کړې ده، يعني څرنګه چې په اوله مسئله کې د مقرله قول معتبر دی همداسې د هغه په نېز په دویمه مسئله کې هم د مقرله قول معتبر دی. او امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ اوله مسئله د دویمې مسئلې سره لاحق کړې ده او په دواړو مسئلو کې یې د مقر قول معتبر کړی دی.

مګر د هدايې د عربي شارحینو د کلام او بیان مطابق دلته په عبارت کې څه ګډوډي سوې ده (یعني د امام شافعي او ابو یوسف اقوال سره ګډه سوې دي)، او شاید له کاتب څخه د امام شافعي او امام ابو یوسف رَحْمَتُهُمَا اللهُ د قول په ذکر کولو کې سهو سوې وي، کنې صحیح داده چې د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ اوله مسئله د دویمې مسئلې سره لاحق کړې ده او امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ دویمه مسئله د اولي مسئلې سره لاحق کړې ده. (بنایه ج: ۷، ص: ۶۰۳. وهكذا فی العناية والكفاية).

لېکن څرنګه چې په دواړو مسئلو کې فرق دی او د فرق وجه هم په تفصیل سره اوس ذکر سوه، نو ځکه یوه مسئله د بلې مسئلې سره لاحق قول (لکه څرنګه چې امام شافعي او امام ابو یوسف رَحْمَتُهُمَا اللهُ ایښي) صحیح نه دي.

له کفیل بالدرك څخه به کله د مستحق شده مبيع مطالبه کيږي؟

قَالَ: وَمَنْ اشْتَرَى جَارِيَةً فَمَرَّ بِهَا فِي مِثْقَلِ رَجُلٍ بِالذَّكَاءِ أَوْ يَوْسَرِي دهنه
 امشري لپاره کفیل بالدرك سي فاستحققت بيا هغه مينځه مستحقه وخيږي لم يَأْخُذِ الْكَفِيلَ حَتَّى يَقْضَى لَهُ
 بِالثَّمَنِ عَلَى الْهَائِجِ نو مشتري له کفیل څخه [ثمن] نه سي اخيستلای تر دې چي [د قاضي له طرفه] د هغه
 لپاره پر بائع د ثمن فيصله وسي لَأَنْ بِنَجَرِ الْإِسْتِحْقَاقِ لَا يُنْتَقِضُ الْبَيْعُ عَلَى ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ مَا لَمْ يَقْضَ لَهُ
 بِالثَّمَنِ عَلَى الْهَائِجِ ځکه چي د ظاهر روايت مطابق محض په استحقاق سره بيع نه ماتيږي تر څو چي د
 مشتري لپاره پر بائع د ثمن فيصله نه وسي قَدْ يَجِبُ لَهُ عَلَى الْأَصِيلِ رَدُّ الثَّمَنِ فَلَا يَجِبُ عَلَى الْكَفِيلِ لِهَذَا
 [کله چي] پر بائع د ثمن واپس کول واجب نه دي نو پر کفیل به هم واجب نه وي بِخِلَافِ الْقَضَاءِ بِالْخَرِئَةِ
 په خلاف د آزاد والي د فيصلې لَأَنَّ الْبَيْعَ يَنْطَلِقُ بِهَا ځکه چي د آزاد والي په فيصله سره بيع باطليږي لِعَدَمِ
 التَّحْلِيَةِ ځکه چي محل معلوم دی [يعني تر آزادېدلو وروسته مينځه د بيع محل نه پاتېږي] فَيَرْجِعُ عَلَى الْهَائِجِ
 وَالْكَفِيلِ نو ځکه به مشتري پر بائع او کفیل دواړو رجوع کوي وَعَنْ أَنِ يُوسُفَ * أَنَّهُ يَنْطَلِقُ الْبَيْعُ
 بِالْإِسْتِحْقَاقِ او [په أمالي کي] له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت سوی دی چي د استحقاق په وجه [هم]
 بيع باطليږي فَقَلَّ قِيَاسُ قَوْلِهِ يَرْجِعُ بِجَرْدِ الْإِسْتِحْقَاقِ نو د هغه پر دغه قول په قياس کولو سره به مشتري
 محض په استحقاق سره پر کفیل رجوع کوي وَمَوْضِعُهُ أَوَائِلُ الرِّيَاضَاتِ فِي تَرْتِيبِ الْأَصْلِ او د مسئله په اصل
 ترتيب کي د زيادات په اوله حصه کي ذکر سوې ده.

اللغات: «مجرد» محض، خالي، فقط، «لا ينتقض» دافتعال دباب نفي صيغه ده: ماتېدل، «حزیه» آزادي، آزاد والی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مشتري یو مينځه رانیسي او بل سړی هغه ته ووايي "چي ته به غمه هغه رانیسه!، که چيري دامينځه بل چا مستحقه وخيږي نوزه ستاد ثمن کفیل او ضامن یم"، او مشتري د دې کفیل (کفیل بالدرك) پر وينا هغه مينځه رانیسي او بائع ته ثمن ورکړي، تر دې وروسته هغه مينځه د بل چا مستحقه وخيږي يعني بل څوک دعوی وکړي چي دازما مينځه ده او خپله دعوی ثابته کړي او مينځه له مشتري څخه واخلي، نو اوس به مشتري څه کوي؟ فرمایي چي په دې صورت کي حکم دادی چي تر څو

* القول الراجح: هو ظاهر الرواية، قال صاحب العنابة: وإنما قال على ظاهر الرواية احترازاً عما قال أبو يوسف رحمه الله في أمالي (العنابة على هامش الفتح ج: ٦، ص: ٣٣٥)، وكذا في رد المختار (ج: ٤، ص: ٣١٤). [القول الراجح ج: ٢، ص: ١٠١]

قاضي پر بائع د ثمن واپس کولو فيصله نه وکړي تر هغه وخته مشتري ته دا اختيار نسته چي له کفيل بالدرك څخه د ثمن مطالبه وکړي؛ ځکه چي د ظاهر روايت مطابق محض د بيع په استحقاق سره بيع نه فسخ کېږي (نه ماتېږي) بلکي د بيع تر استحقاق وروسته چي کله قاضي بائع ته د ثمن واپس کولو حکم وکړي (چي ته مشتري ته ثمن واپس کړه!) نو بيا بيع فسخ کېږي. لهذا کله چي پر بائع له فيصلې (قضاء) څخه محکمي پر اصيل يعني پر بائع د ثمن واپس کول واجب نه دي نو د هغه پر کفيل به هم ثمن واپس کول واجب نه وي.

د دې په خلاف که هغه مينځه دخپل مالک (مولی) له طرفه آزاده سي. يا مينځه په خپله دخپل آزادوالي دعوی وکړي او دعوی په بڼه سره ثابته کړي او قاضي د هغې د آزادوالي (خریت) فيصله وکړي. نو په دې صورت کي محض د مينځي په آزادوالي سره مشتري ته دا اختيار حاصلېږي چي له کفيل او اصيل (بائع) څخه ثمن واپس واخلي او د قاضي د فيصلې انتظار دي نه کوي (يعني په دې صورت کي به دې ته انتظار نه کېږي چي قاضي پر بائع د ثمن واپس کولو قضاء ا فيصله اوکړي بلکي د مينځي د آزادوالي سره سمدستي مشتري ته د واپس اخيستلو اختيار حاصلېږي)؛ ځکه چي په قضاء بالحريت او قضاء بالاستحقاق (يعني د آزادوالي او داستحقاق د فيصلې په صورت) کي فرق دی، ځکه چي داستحقاق والا په صورت کي محض په استحقاق (مستحقه ختلو) سره بيع نه فسخ کېږي. لېکن د حریت او آزادوالي په صورت کي فقط په قضاء بالحريت سره بيع باطلېږي؛ ځکه چي تر آزادوالي وروسته مينځه د بيع محل نه پاتېږي، نو ځکه په دې صورت کي فقط د مينځي په آزادوالي سره سمدستي مشتري ته دا اختيار حاصلېږي چي له کفيل او بائع څخه ثمن واپس واخلي. لېکن داستحقاق والا په صورت کي فقط په استحقاق سره بيع نه فسخ کېږي. بلکي تر استحقاق وروسته (د قاضي له طرفه) پر بائع د ثمن واپس کولو په فيصله سره بيع فسخ کېږي او ختمېږي (او په دې صورت کي به مشتري د فيصلې تر وخته پوري د ثمن واپس اخيستلو په مکله صبر کوي).

وعند أبي يوسف إلخ: فرمايي چي په امالي کي له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه يو روايت دا نقل سوی دی چي د استحقاق والا په صورت کي هم محض په استحقاق سره بيع باطلېږي. نو ځکه د هغه د دې روايت مطابق محض په استحقاق سره مشتري ته دا اختيار حاصلېږي چي له بائع او کفيل څخه ثمن واپس واخلي او پر بائع د ثمن د واپس کولو تر فيصلې پوري دي انتظار نه کوي. صاحب د هدايې رَجَعَهُ الله فرمايي چي دا روايت د امام محمد رَجَعَهُ الله د ترتيب وړ کړل سوي زيادات په اوله حصه کي ذکر سوی دی

فايده امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله چي د کومو مسئلو املاء کوله او د هغوی لپاره يې بابونه متعين کول، د هغه مسئلو د مجموعې نوم "امالي" دی کوم چي په حقيقت کي د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله تصنيف دی. او د هغه بابونو سره متعلق څه مسئلې امام محمد رَجَعَهُ الله له خپل طرفه ور سره اضافه کړي دي. د هغه مسئلو د مجموعې نوم "زيادات" دی کوم چي په حقيقت کي د امام محمد رَجَعَهُ الله تصنيف دی. امام ابو يوسف رَجَعَهُ

الله چي کله په املاء پېل وکړی. نو دهغه شروع یې په کتاب المأذون سره وکړه. او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ هَم تیر کا هغه ترتیب بدل نه کړی. لېکن شیخ زعفراني رَحْمَةُ اللهِ د زیادات ترتیب بدل کړی او پر هغه ترتیب یې زیادات مُرْتَب کړی کوم چي اوس زموږ په زمانه کي موجود دی.

نو صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي دا مسئله د زیادات اصلي ترتیب یعني دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ د مُرْتَب زیادات په اوله حصه کي ذکر سوې ده. نه د شیخ زعفراني د مُرْتَب زیادات.

د "ضمان عهده" بطلان (تفصیلی بیان)

وَمَنْ اشْتَرَى عَبْدًا او شوک چي یو غلام رانیسي فَضَمَّنَ لَهُ رَجُلًا بِالْعَهْدَةِ بیا دهغه لپاره یو سړی د "عهده" ضامن سي فَالضَّمانُ باطلٌ نو [دا] ضمان باطل دی لِأَنَّ هَذِهِ النِّقْطَةَ مُشْتَبِهَةٌ حُكْمُهُ د لفظ مشتبه دی قَدْ تَقَعَّ عَلَى الصَّكِّ الْقَدِيمِ [حُكْمُهُ] کله د "عهده" لفظ د بیع پر پخواني رسید ویل کیږي وَهُوَ ذَلِكَ الْبَائِعُ حالانکي هغه دبائع ملکیت دی فَلَا يَصِحُّ ضَمَانُهُ نو حُكْمُهُ دهغه ضمان ضامن کېدل صحیح نه دي وَقَدْ تَقَعَّ عَلَى الْعَقْدِ وَعَلَى حُقُوقِهِ او کله د لفظ پر عقد او دهغه پر حقوق ویل کیږي وَعَلَى الدَّرَكِ وَعَلَى الْخِيَارِ او [کله] پر ضمان بالدرك او [کله] پر خيار [ویل کیږي] وَلِكُلِّ ذَلِكَ وَجْهٌ او د دې هر یوه لپاره دلیل موجود دی فَتَعَدَّرَ الْعَمَلُ بِهَا نو پر هغه عمل کول ناممکن سو بِخِلَافِ الدَّرَكِ په خلاف د "درک" د لفظ لِأَنَّهُ اسْتُعْمِلَ فِي ضَمَانٍ إِلَّا اسْتِحْقَاقِ عَرَفًا حُكْمُهُ چي د لفظ په عرف عام کي د ضمان په استحقاق کي مستعمل دی وَلَوْ ضَمَّنَ الْخَلَاصُ او که یو شوک د خلاص اخلاص والي ضامن سي لَا يَصِحُّ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دا ضمان صحیح نه دی لِأَنَّهُ عِبَارَةٌ عَنْ تَخْلِيصِ الْبَيْعِ وَتَسْلِيمِهِ لَا مَحَالَةَ حُكْمُهُ چي دا ضمان [یعني ضمان خلاص] په یقیني توګه د مبيع خالص کولو او ورسپارلو ته وایي وَهُوَ غَيْرُ قَادِرٍ عَلَيْهِ حالانکي کفیل پر دې قادر نه دی وَعِنْدَهُمَا هُوَ بَشْرٌ لَدَارِكِ او د صاحبینو رَحْمَتُهُ اللهُ په نېز "خلاص" د "درک" په درجه کي دی وَهُوَ تَسْلِيمُ الْبَيْعِ أَوْ قِيَمَتِهِ او هغه د مبيع یا د مبيع قیمت ورسپارل دي فَصَحَّ نَحْنُ حُكْمُهُ به ادا ضمان اصحیح وي.

القول الراجح: قول صاحبين رَحْمَتُهُمُ اللهُ، أي ببيع، كما ذكر في الكفاية (ج: ٦، ص: ٣٣٧) وهكذا في العاية، وفي رد مختار (ج: ٢، ص: ٣٠١). [القول الراجح ج: ٢، ص: ٣٠٠]

اللغات: «عهدة» ذمه واري، منصب، ددې لفظ نوري معناوي به په تشریح کي ذکر سي. «صله» د دې معنی مخکي ذکر سوه چي بيع نامه (دبيع رسيد) او د مال اقرارنامه (چک) ته وايي، ثبوتې خط مصنف رَجَّه الله فرمايي چي «عهدة» صک قديم ته وايي، «الصله القديم» د بيع پخوانی رسيد يعنې د مخکنی بيع رسيد (د مخکنی بيع اقرارنامه، وثيقه او سند).

تشریح: د ضمان درې قسمونه دي، او په دې عبارت کي د ضمان همدا درې قسمونه بيان سوي دي: ① ضمان عهده، ② ضمان درک، ③ ضمان خلاص. په دې درېو کي ضمان عهده د ټولو امامانو په اتفاق سره باطل دی، او ضمان درک بالاتفاق جائز دی، لېکن ضمان خلاص مختلف فيہ دی. د ضمان عهده صورت دا دی چي مثلاً يو مشتري غلام رايسي او بل سړی مشتري ته ووايي «چي زه ستا پاره د «عهدي» ضامن یم»، نو دا صورت باطل دی، ددې ضمان د باطلېدلو وجه داده چي د «عهده» لفظ خو معناوي لري يعنې په ډيرو معنوکو کي مستعمل دی، او د هري معنی مستقل دليل دی، لهذا ترڅو چي کفيل او ضامن د هغه پوره وضاحت نه وکړي (چي زما مراد په «عهده» سره دادی)، تر هغه وخته به دې لفظ سره ضمان او کفاله نه منعقد کيږي.

صاحب د هدايي رَجَّه الله د مثال په توگه د «عهدة» خو معناوي بيان کړي دي: ① «عهدة» پخوانی رسيد (دستاورز) ته هم ويل کيږي، ددې معنی دليل دادی چي څرنگه کتاب العهد يعنې د وعدې خط و وثيقه ده، همداسي «صک قديم» يعنې پخوانی رسيد هم و وثيقه ده (و وثيقه اقرارنامه او مضبوط ليک ته وايي چي په هغه سره معامله پنځه او مضبوطه کړی سي)، او په همدې مناسبت سره صک قديم ته «عهدة» وايي، او ددې معنی په صورت کي په دې وجه ضمان باطل او ناجائز دی چي صک قديم (پخوانی رسيد) د بائع ملکيت دی، او د بائع ملکيت پر هغه نه مضمون کيږي (يعنې پر بائع دخپل ملکيت ضمان نه لازميږي)، لهذا کله چي داسی په خپله پر اصيل (بائع) نه مضمون کيږي نو پر کفيل به څنگه مضمون سي، لنډه دا چي په دې معنی سره «عهدة» غير مضمون دی (يعنې ضمان يې نه لازميږي)، او د غير مضمون شي ضامن کېدل او کفيل کېدل صحيح نه دي، نو ځکه به د «عهدة» لفظ په دې معنی سره استعمالول او د هغه ضامن کېدل صحيح نه وي. ② «عهدة» عقد ته هم ويل کيږي؛ او ددې دليل دادی چي لفظ د عهدة له «عهد» څخه مشتق او ماخوذ دی، او عهد او عقد دواړه په يوه معنی سره دي (ځکه د دواړو معنی ده: تړون او معاهده) ③ او څرنگه چي د عقد حقوق د عقد له ثمراتو څخه دي، نو ځکه د «عهدة» لفظ «حقوق» ته هم ويل کيږي. ④ او پر ځييار شرط هم ددې

لفظ اطلاق کيږي، لکه څرنگه چي په دې حديث “عَهْدَةُ الرَّقِيقِ لَكُلِّهٖ اَيَّامٌ” کي د “عهده” لفظ د خیار شرط په معنی سره دی (د حديث ترجمه ده: د غلام خیار شرط درې ورځې دی)، او گوري! دلته له “عهده” څخه خیار شرط مراد دی.

خلاصه دا چي دا لفظ په ډيرو معناوو کي مستعمل دی، او په هره معنی کي يې استعمالول جائز دي، نو ځکه تر څو چي کفيل د يوې معنی وضاحت نه وکړي (چي زما د معنی مراده) تر هغه وخته په دې لفظ سره کفاله صحيح نه ده، ځکه تر څو چي کفيل خپل مراد بيان نه کړي نو پر دې لفظ عمل کول ناممکن دي.

(۲)... د دې په خلاف د ضمان بالدرک کفاله صحيح او جائز ده، ځکه د “درک” لفظ که څه هم د څو معناوو لپاره استعمالیږي، لېکن په عرف عام کي هغه فقط “د استحقاق د ضمان” لپاره مستعمل دی يعني له هغه څخه په عرف کي فقط همدا معنی مراد ده “چي که مبيع مستحق وځيږي نو کفيل به د مشتري لپاره د ثمن ضامن وي”، لهذا کله چي په عرف عام کي د هغه مصداق او مطلب متعين دی او په ډيرو معناوو کي مستعمل نه دی، نو ځکه پر هغه عمل کول ممکن دی، او کله چي پر هغه عمل کول ممکن دي، نو ځکه په دې لفظ سره ضمان او کفاله صحيح ده.

(۳)... ولو ضمن إلخ: له دې ځايه د ضمان درېيم قسم بيانوي کوم چي دامام صاحب او صاحبينو رَجَعَهُمُ الله په مينځ کي مختلف فيده دی، چي هغه ته “ضمان خلاص” وايي، د هغه صورت دادی چي کفيل (ضامن) مشتري ته داسي ووايي “زه د دې ضامن او ذمه واري يم چي مبيع به تا ته له استحقاق او داسي نورو خرايو څخه خالص سپارم”، دامام صاحب رَجَعَهُمُ الله په نيز د ضمان صحيح نه دی؛ ځکه دلته چي کفيل د کوم شي ضامن کيږي “يعني مبيع خالص ورسپارل” هغه په يقيني توگه پر دې قادر نه دی؛ ځکه کېدای سي چي مبيع د بل چا مستحق وځيږي يعني بل څوک د هغه د استحقاق دعوی کوي او هغه واخلي، بنسکاره خبره ده چي په دې صورت کي کفيل د هغه مبيع پر ورسپارلو قادر نه دی. او داسي ضمان صحيح نه دی چي د هغه ورسپارل د کفيل په وس او قدرت کي نه وي، نو ځکه د ضمان باطل دی.

لېکن د صاحبينو رَجَعَهُمُ الله په نيز د ضمان صحيح دی؛ د صاحبينو دليل دادی چي ضمان خلاص د ضمان درک په درجه کي دی، يعني گواکي کفيل مشتري ته داسي وويل “که زه د خالص مبيع پر سپارلو نادرم سوم نو مبيع درته سپارم، او که د مبيع پر سپارلو قادر نه سوم نو د هغه د ثمن ضامن يم”، او داسي ضمان ضمان درک (بالاتفاق صحيح دی، نو ځکه ضمان خلاص به هم صحيح او جائز وي.

بَابُ كَفَالَةِ الرَّجُلَيْنِ

(دا) باب ددوو خلگود کفالت (په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې صاحب د کتاب رَجَمَهُ اللهُ د یوه سړي د کفالت احکام او مسائل بیان کړل، اوس له دې ځایه ددوو خلگود کفالت (کفیل کېدلو) مسائل بیانوي، او څرنگه چي "یو" مفرد دی او "دوه" مرکب دي، او مفرد له مرکب څخه مخکي وي، نو ځکه یې کفالة الرجل له کفالة الرجلین څخه وروسته ذکر کړې ده. (بنايه ج: ۷، ص: ۶۰۷)

که دوه مقروضه (پور وړي) خلک یو د بل کفیل سي (حکم او تفصیل)

وَإِذَا كَانَ الدَّيْنُ عَلَى اثْنَيْنِ وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا كَفِيلٌ عَنْ صَاحِبِهِ أَوْ كَهٍ چيري قرض پر دوو خلگوي اوله هغوی څخه هریو د خپل ملگري له طرفه کفیل وي کما إِذَا اشْتَرِيَ عَبْدًا بِأَلْفٍ دَرَاهِمٍ مثلاً دوه خلک په ۱۰۰۰ درو درهمو په عوض کي یو غلام رانیسي وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَنْ صَاحِبِهِ او له هغوی څخه هریو د خپل ملگري له طرفه کفیل سي قَبْلَ أَنْ يَأْخُذَ بِهَا نو په هغوی کي چي کوم یو څه ثمن اداء کړي لَمْ يَرْجَعْ عَلَى شَرِيكِهِ نو هغه له خپل شریک ملگري څخه واپس نه سي اخیستلای حَتَّى يَرْتَدَّ مَا يُؤَدِّيهِ عَلَى النِّصْفِ تر دې چي اداء کړی سوی مقدار له نصف څخه زیات سي فَبِالرَّجْعِ بِالرِّيَادَةِ نو هغه به زیاتوب اژاند مقدار واپس اخلي لِأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِي النِّصْفِ أَصِيلٌ وَفِي النِّصْفِ الْآخَرِ كَفِيلٌ ځکه چي له هغوی څخه هریو په یوه نصف کي اصیل دی او په بل نصف کي کفیل دی وَلَا مُعَارَضَةَ بَيْنَ مَا عَلَيْهِ بِحَقِّ الْأَصَالَةِ وَبِحَقِّ الْكَفَالَةِ او په هغه نصف کي کوم چي پر هریوه د اصالت په حق سره اواجب دی او په هغه نصف کي کوم چي پر هغه د کفالت په حق سره اواجب دی هیڅ معارضه نسته ایمني په "بحق الاصله" او "بحق الكفاله" سره په واجب مال کي هیڅ منافات او اختلاف نسته لِأَنَّ الْأَوَّلَ دَيْنٌ وَالثَّانِي مَطْلَبَةٌ ځکه چي اول ایمني بحق الاصله والا نصف ادين دی او دویم ابحق الكفالة والا نصف مطالبه دی ځکه چي کفاله پر ځان د مطالبې لازمولو ته وايي ا ثُمَّ هُوَ تَابِعٌ لِلأَوَّلِ

بیا دویم د اول تابع دی فَيَقَعُ عَنِ الْأَوَّلِ نو حُکمه اداء کړی سوی مال به د اول له طرفه واقع کیږي وَفِي الزِّيَادَةِ لَا مُعَارَضَةَ او په زیاتوب کي ایښي له نصف څخه په زائد مقدار کي هیڅ معارضه نسته فَيَقَعُ عَنِ الْكِفَالَةِ نو حُکمه هغه به له کفالي څخه واقع کیږي وَالْأَنَّهُ نَوَقَعُ فِي النِّصْفِ عَنْ صَاحِبِهِ او حُکمه که په نصف کي د هغه د ملگري | شریک | له طرفه واقع سي فَيَرْجِعُ عَلَيْهِ او ملگری له هغه څخه انصف مال | واپس واخلي فَلِصَاحِبِهِ أَنْ يَرْجِعَ نو د هغه ملگري | دویم شریک | ته به هم د واپس اخیستلو اختیار وي لَأَنْ أَدَاءَ نَنْبِهِ كَأَدَائِهِ حُکمه چي د نائب اداء کول داسي دي لکه په خپله د هغه | اصیل | اداء کول فَيُؤَدَّى إِلَى الدَّوَرِ نو حُکمه دا به د دور | تسلسل | سبب وگرځي. | یعنی د سلسله به همداسي روان وي. درېږي به نه. او تسلسل فضول او باطل دي |.

اللغات: ﴿الأصالة﴾ اصلي کېدل، اصیل کېدل، ﴿دور﴾ مراد ځني تسلسل دی، د تسلسل معنی ده: پرلپسې والي، جاري پاتېدل (روان والی)، یعنی یو شی ختمېدل او په هغه پسي متصل هغه شی راتلل او د سلسله همداسي په لامتناهي توګه روانه پاتېدل او نه درېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: د ادى که قرض پر دوو خلکو باندي وي، مثلاً دوه خلک په گډه يو غلام د زرو درهمو په عوض کي له خالد څخه په قرض رانیسي، نو د زر درهمه پر دواړو قرض دی. اوس که تر غلام رانیولو وروسته په دوی کي هریو د خپل شریک له طرفه کفیل سي (یعني هریو د بل کفیل سي)، نو په دې صورت کي چي کوم یو هم د خپل شریک له طرفه د هغه بائع (خالد) ته څه درهم اداء کړي نو هغه (اداء کونکي شریک) ته دا اختیار نسته چي له خپل شریک څخه هغه درهم واپس واخلي ها! که چیري د یوه شریک له طرفه اداء کړی سوي درهم له نصف یعنی له پنځه سوو څخه زیات سي نو په دې صورت کي اداء کونکی شریک ته د زائد درهمو د واپس اخیستلو اختیار نسته؛ دلیل د ادى چي په دې دواړو شریکانو کي هریو په نصف یعنی په پنځو سوو کي کفیل دی او په پنځو سوو کي اصیل (مکفول عنه) دی. په بله وینا دا چي په دوی کي پر هریو پنځه سوه درهمه د اصالت په حق سره (یعني د اصیل والي په وجه) پر واجب دي او پنځه سوه درهمه د کفالت په حق سره (یعني د کفیل والي په وجه) پر واجب دي. او بحق اصالت او بحق کفالت سره په واجب سوو درهمو کي هیڅ منافات او معارضه نسته؛ ځکه کوم درهم چي د اصالت په حق سره واجب دي هغه اقوی دي، حُکمه هغه قرض (دین) دي. او د هغوی په مقابله کي چي کوم درهم د کفالت په حق سره واجب دي هغه د مطالبې دي او اضعف دي. او دا خبره تسلیم سوي ده چي د اقوی او اضعف په مینځ کي هیڅ منافات نسته.

يا دا خبره داسي هم کېدای سي چي کوم دراهم "بحق اصالت" واجب دي هغه د قرض والي (دين کېدلو) په وجه متبوع دي او کوم دراهم چي "بحق كفالت" واجب دي هغه د قرض د مطالبې په وجه تابع دي، او متبوع له تابع څخه اقوی وي، نو په دې وجه هم د اصالت په حق سره واجب سوي دراهم له هغه دراهمو څخه اقوی دي کوم چي د كفالت په حق سره واجب دي. اوس که له دې دوو شريکانو څخه يو د خپل ملګري شريک له طرفه څه دراهم اداء کړي نو هغه اداء کړل سوي دراهم به د اقوی "بحق اصالت" يعني د قرض (دين) و طرف ته ګرځول کيږي، لهندا د قرض په مقدار کي (يعني په پنځه سوه درهمو کي) به اداء کونکي شريک ته د واپس اخيستلو اختيار نه وي لېکن کله چي د هغه اداء کړل سوي دراهم د قرض له مقدار يعني له پنځو سوه څخه تجاوز وکړي نو هغه به په "بحق كفالت" کي شمارل کيږي، او تاسو ته معلومه چي کفيل ته دا اختيار سته چي له مکفول عنه څخه اداء کړی سوي مال واپس واخلي، نو ځکه د قرض له مقدار څخه په زائد اداء کړل سوو دراهمو کي به هم هغه ته له خپل شريک څخه د واپس اخيستلو اختيار وي (ځکه چي له نصف څخه زائد دراهم د كفالت [کفيل کېدلو] په حق سره واجب دي).

ولأنه لووقع إلخ: له دې ځايه صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ د پورتنۍ مسئلې دويم دليل ذکر کړی دی، حاصل يې دا دی که د دويم شريک له طرفه د نصف قرض اداء کولو په صورت کي اداء کونکي شريک ته دا اختيار ورکول سي چي له هغه (دویم شريک) څخه نصف مال واپس واخلي نو په دې سره به تسلسل لازم سي، او تسلسل باطل دی، نو ځکه د واپس اخيستلو اختيار ورکول به هم باطل وي، او په دې مسئله کي په دې توګه تسلسل لازميږي چي اداء کونکي شريک به دويم شريک ته ووايي چي ما نصف قرض د کفيل والي په وجه اداء کړی دی نو ځکه ته! ما ته د هغه په بدله کي نصف مال (پنځه سوه درهم) واپس راکړه!، نو دويم شريک به هغه ته نصف مال (پنځه سوه درهم) واپس ورکړي، بيا به دويم شريک هغه ته ووايي چي ته! د قرض په اداء کولو زمانائب وې، او د نائب اداء کول په حقيقت کي د اصیل اداء کول دي، لهندا ستا اداء کول په حقيقت کي زما اداء کول سو (يعني ستا اداء کول داسي سو لکه ما [دویم شريک] چي قرض اداء کړی) او که چيري دويم شريک د اول شريک له طرفه قرض اداء کړي نو ښکاره خبره ده چي هغه ته د واپس اخيستلو اختيار سته، نو ځکه دويم شريک به له اول شريک څخه هغه نصف مال واپس واخلي کوم چي دويم شريک هغه ته ورکړی وو. او څرنگه چي اول شريک هم د دويم شريک نائب دی (ځکه چي هغه هم په نصف قرض کي کفيل دی)، نو ځکه هغه به هم د دويم شريک په څېر تقرير او خبره وکړي چي ته! خود قرض په اداء کولو کي زمانائب وې، لهندا ستا اداء کول په حقيقت کي زما اداء کول سو، او کله چي ما اداء کړی دی او زه ستا کفيل یم نو ځکه ما ته هغه نصف

[illegible]

تَقْدَرُ په خلاف د مخکنۍ مسئلې فَيَرْجِعُ عَلَى شَرِيكِهِ بِنُصْفِهِ نو ځکه اداء کونکي کفيل به له خپل ملگري څخه نصف واپس اخلي وَلَا يُؤَدِّي إِلَى الدَّوَرِ او دا د تسلسل سبب هم نه گرځي لأن قضيته استواء ځکه چي د دې تقاضا برابري [مساوات] دی وَقَدْ حَصَلَ بِرُجُوعِ أَحَدِهِمَا بِنُصْفِ مَا أَدَّى او دا برابري [مساوات] اداء کړی سوي مال د نصف په واپس اخيستلو سره حاصليري فَلَا يَنْقُضُ بِرُجُوعِ الْآخَرِ عَلَيْهِ نو ځکه پر هغه به د بل يوه ادوم کفيل په رجوع کولو سره برابري نه ختميري بِخِلَافِ مَا تَقْدَرُ په خلاف د مخکنۍ مسئلې ثُمَّ يَرْجِعَانِ عَلَى الْأَصِيلِ بيا به دواړه کفيلان له اصیل څخه اداء کړی سوي مال واپس اخلي [يعني دواړو ته له اصیل (مکفول عنه) څخه د واپس اخيستلو اختيار سته] لأنَّهُمَا أَذْيَا عَنْهُ أَحَدُهُمَا بِنُصْفِهِ وَالْآخَرُ بِنَائِبِهِ ځکه چي په هغوی دواړو کي يوه د اصیل له طرفه بذات خود اداء کړی دی او بل د نائب په ذريعه اداء کړی دی وَإِنْ شَاءَ رَجَعَ بِالْجَبِيْعِ عَلَى الْمَكْفُولِ عَنْهُ او که اداء کونکی کفيل او غواړي نو ټوله اداء کړی سوي مال دي له مکفول عنه څخه واپس اخلي لأنَّهُ كَفَلَ بِجَبِيْعِ الْمَالِ عَنْهُ بِأَمْرِهِ ځکه چي هغه د مکفول عنه له طرفه د هغه په حکم سره د ټوله مال کفيل سوی دی.

اللغات: ﴿کفل﴾ د نصر ماضي ده: کفيل کېدل، کفيل جوړېدل، ﴿موجب﴾ د افعال مفعول دی: نتیجه، اثر، تقاضا، ﴿محتال عليه﴾ پر کوم چا چي قرض حواله کړی سوی وي، ﴿شائع﴾ د ضرب فاعل دی: غوړېدلی، خپور، مشترک، ﴿قضية﴾ تقاضا، مقتضا، ﴿استواء﴾ د استفعال مصدر دی: برابري، برابر والی، ﴿لا ينقض﴾ د نصر د باب نفي صيغه ده: ماتېدل، ﴿مکفول عنه﴾ د چاله طرفه چي يو څوک کفيل سوی وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که دوه خلک د یوه سړي له طرفه پر دې شرط د هغه د قرض کفيلان سي چي په هغوی کي هريو د بل يوه له طرفه هم کفيل وي (مثلا د خالد پر زيد سل درهمه باندي وي. بيا دوه خلک مثلا عمر او حامد هغه ته ووايي: چي موږ دواړه د زيد د قرض کفيلان يو او په موږ کي هريو د بل يوه هم کفيل او ضامن دی. لهندا ته مکفول له (خالد) بې غمه وسه!). نو په دې صورت کي چي له دې دواړو کفيلانو څخه کوم يو د مکفول عنه (زيد) له طرفه څه قرض اداء کړي، نو هغه ته دا اختيار او اجازه سته چي له خپل ملگري څخه د ټوله قرض نصف (مثلا په پور تني مثال کي پنځوس درهمه) واپس

واخلي. برابره ده هغه لږ قرض اداء كړی وي او كه زيات. په دواړو صورتونو كي هغه ته له خپل ملگري شريك څخه د نصف اخيستلو اختيار سته.

صاحب د هدايې رَجَبُ الله فرمايي چي د صحيح قول مطابق د دغه مسئلې مطلب دادی چي له دې كفيلانو څخه هريو د مكفول عنه له طرفه هم د پوره مال (قرض) كفيل سوی دی او د خپل ملگري شريك له طرفه هم د ټوله مال كفيل سوی دی، او مطالبې هم له يوې څخه زياتي دي، په دې توگه چي دواړو كفيلانو يو د مكفول له (خالد) لپاره پر ځان مطالبه لازمه كړې ده او بل يې د خپل ملگري لپاره مطالبه پر ځان لازمه كړې ده، نو ځكه د هر كفيل په حق كي دوې كفالې جمع سوې: ① كفالة عن الاصيل (مكفول عنه) ② كفالة عن الكفيل، او څرنگه چي د كفالې موجب او معنى "پر خپل ځان مطالبه لازمول" دي (او د مكفول له لپاره پر كفيل هم مطالبه لازمه وي لكه څرنگه چي پراصيل لازمه وي). نو ځكه څرنگه چي د اصيل (مكفول عنه) له طرفه كفيل كېدل صحيح دي همداسي به د خپل ملگري كفيل له طرفه هم كفيل كېدل صحيح وي، او څرنگه چي محتال عليه كوم قرض پر ځان لازم كړی وي هغه قرض پر بل چا حواله كول صحيح دي (يعني كه بل څوك د محتال عليه له طرفه هغه قرض پر خپله غاړه واخلي. نو دا صحيح دي)، همداسي به د خپل ملگري كفيل (دويم كفيل) له طرفه كفيل كېدل هم صحيح وي، لڼده دا چي كله دا معلومه سوه چي دواړه كفالې صحيح دي يعنې له دواړو كفيلانو څخه هريو د اصيل له طرفه هم د ټوله مال كفيل دی او د خپل ملگري (دويم كفيل) له طرفه هم د ټوله مال كفيل دی. نو ښكاره خبره ده چي له دې دواړو كفيلانو څخه چي يو كفيل څومره قرض هم اداء كړي هغه به په مشتركه توگه د دواړو له طرفه واقع كيږي (اداء كيږي)، مثلاً كه يو كفيل ټوله قرض (سل درهمه) اداء كړي نو دا قرض (سل درهمه) به د دواړو كفيلانو له طرفه اداء كيږي، يعنې دا به وړل كيږي چي دغه اداء كونكي كفيل نصف قرض (پنځوس درهمه) د كفاله عن الاصيل په وجه اداء كړی وي او نصف قرض يې د كفاله عن الكفيل په وجه اداء كړی دی.

او د دې دليل دادی چي دلته د ټوله قرض كفاله ده، نو ځكه د كفاله عن الاصيل والا قرض هم "بحق كفالت" (د كفالې په حق سره) واجب دی او د كفاله عن الكفيل والا قرض هم "بحق كفالت" واجب دی، د دې په خلاف د تېر عبارت په مسئله كي نصف قرض "بحق اصالت" واجب دی او نصف قرض "بحق كفالت" واجب دی، نو ځكه هلته د واپس اخيستلو د اختيار په صورت كي دور او تسلسل لازم كيږي، لېكن دلته چي كوم صورت دی هغه د تېر عبارت د مسئلې برعكس دی؛ ځكه دلته دواړه نصفونه "بحق كفالت" واجب دي، نو ځكه يوه ته به پر بل هيڅ ترجيح نه وي (چي يواځې دى او بل اضعف دی)، او كله چي يوه ته پر بل هيڅ ترجيح نسته، نو اداء كړی سوی مال (قرض) به د

دواړو كفيلانو له طرفه اداء كيږي، مطلب دا چي نصف اداء كونكي شريك له طرفه اداء سو او نصف د هغه د ملگري له طرفه اداء سو، او ښكاره خبره ده چي كله دلته اداء كونكي شريك د خپل ملگري له طرفه هم مال اداء كړی دی، نو ځكه هغه ته به له خپل ملگري څخه د نصف مال د واپس اخيستلو اختيار وي، او دلته دور او تسلسل هم نه لازميږي؛ ځكه چي دلته د ټوله مال كفاله ده (يعني دواړه كفيلان د مكفول عنه له طرفه هم د ټوله قرض كفيلان دي او دوی دواړه يو د بل له طرفه هم د ټوله قرض كفيل دي). او د ټوله مال كفاله د دې خبري تقاضا كوي چي د دواړو كفيلانو حالت برابر او مساوي پاته سي، او مساوات (برابري) هغه وخت پاتيري كله چي اداء كونكي كفيل له خپل ملگري ”دويم كفيل“ څخه نصف مال واپس واخلي (يعني مساوات هغه وخت حاصليري كله چي يو كفيل ټوله سل درهمه اداء كړي او بيا هغه له خپل ملگري (دويم كفيل) څخه نصف مال يعني پنځوس درهمه واپس واخلي). نو ځكه به هغه له دويم كفيل څخه نصف مال واپس اخلي، اوس كه چيري دغه دويم كفيل ته (چي له هغه څخه نصف مال واپس واخيستل سو) دا اختيار وركول سي چي له اول كفيل (اداء كونكي كفيل) څخه نصف مال واپس واخلي نو مساوات به ختم سي، لهذا د مساوات د پاتېدلو او ثابتېدلو لپاره به دويم كفيل ته د واپس اخيستلو اختيار نه وركول كيږي، او كله چي هغه ته د واپس اخيستلو اختيار نسته، نو دور يعني تسلسل به هم لازم نه سي.

د دې په خلاف د تېر عبارت په مسئله كي چي څرنگه هر شريك ټوله مال د كفالت په حكم سره (بحق كفالت) پر ځان نه دی لازم كړی، بلكي نصف مال يې د شراء (غلام رانيولو) په وجه ”بحق اصالت“ پر ځان لازم كړی دی او نصف يې ”بحق كفالت“ پر ځان لازم كړی دی، نو ځكه كه هلته اداء كړی سوی نصف مال ”بحق كفالت“ وگرځول سي او شريك ملگري ته د واپس اخيستلو اختيار وركول سي، نو ښكاره خبره ده چي په واپس اخيستلو كي به تسلسل لازم سي (لكه د دې پوره تفصيل چي د تېر عبارت په مسئله كي ذكر سو)، لېكن دلته په دې مسئله كي تسلسل نه لازميږي، نو ځكه دلته اداء كونكي كفيل ته له دويم كفيل څخه د واپس اخيستلو اختيار وركول سوی دی.

ثم يرجع ان الخ: فرمائي تردې وروسته دواړه كفيلانو ته دا اختيار سته چي له خپل اصيل يعني له مكفول عنه (زيد) څخه اداء كړی سوی مال واپس واخلي؛ ځكه چي دوی دواړه د هغه په حكم سره كفيلان سوي دي، او كه څه هم په دوی كي فقط يوه كفيل ټوله مال اداء كړی دی، خو څرنگه چي هغه د نائب په توگه نصف مال د خپل ملگري يعني د دويم كفيل له طرفه اداء كړی دی، او د نائب اداء كول داسي دي لكه په خپله چي هغه (دويم كفيل) اداء كړی وي، نو ځكه دواړو ته به له مكفول عنه څخه د اداء كړی سوی مال د واپس اخيستلو حق او اختيار وي.

او كه چيري داداء كونكي كفيل خوښه وي نو هغه دي ټوله اداء كړي سوي مال له مكفول عنه څخه واپس واخلي؛ ځكه چي دا كفاله د ټوله مال ده او هغه ټوله مال اداء كړي دي. لهندا څرنگه چي د مكفول عنه مقصد په يو كفيل سره حاصل سوي دي (يعني يوه كفيل د هغه ټوله قرض اداء كړي دي)، نو ځكه يوه كفيل ته د ټوله مال په وركولو كي به د مكفول عنه لپاره هيڅ ممانعت او خنډ نه وي.

له دواړو كفيلانو څخه يو بري كول (حكم)

قَالَ: وَإِذَا أَهْرَأَ رَبُّ الْمَالِ أَحَدَهُمَا فَرَمَايِي: او كله چي رب المال له دواړو كفيلانو څخه يو بري كړي
أَخَذَ الْآخَرَ بِالْجَبِيْعِ نو هغه له دويم كفيل څخه ټوله مال اخيستلای سي لَأَنَّ إِبْرَاءَ الْكَفِيلِ لَا يُوجِبُ
بِرَاءَةَ الْأَصِيلِ ځكه چي د كفيل بري كول د اصيل بري كېدل نه واجبوي فَبَقِيَ الْمَالُ كُلُّهُ عَلَى الْأَصِيلِ
نو ځكه ټوله مال پر اصيل باقي پاته سو وَالْآخَرُ كَفِيلٌ عَنْهُ بِكُلِّهِ او دويم كفيل د هغه له طرفه د ټوله
مال كفيل دي عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ لكه [مخكي] چي دا موږ بيان كړه وَلِهَذَا يَأْخُذُهُ بِهِ نو په همدې وجه
رب المال كفيل په ټوله مال سره نيولای سي [يعني ټوله مال واپس ځني اخيستلای سي].

اللغات: ﴿إِبْرَاء﴾ د افعال د باب مصدر دی: بري كول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی كه دوه خلك د يوه سړي (زيد) له طرفه د ټوله قرض كفيلان سي او هغوی دواړه په خپل مينځ كي هم يو د بل له طرفه كفيل سي، لېكن بيارب المال يعني مكفول له د هغوی څخه يو كفيل بري كړي، نو په دې صورت كي مكفول له ته د دويم كفيل څخه د ټوله قرض د واپس اخيستلو اختيار حاصلېږي؛ ځكه چي د كفيل په بري كېدلو سره مكفول عنه (زيد) نه بري كيږي، او كله چي مكفول عنه (زيد) بري نه سو نو پر هغه ټوله قرض باقي پاته سو، او دويم كفيل د هغه له طرفه د ټوله قرض كفيل دي (لكه د مسئلې په صورت كي چي موږ ذكر كړه. ځكه په تېر عبارت كي ذكر سوه چي له دې څخه مراد ټوله قرض دی)، لهندا كله چي پر مكفول عنه ټوله قرض پاته دی او دويم كفيل د هغه له طرفه د ټوله قرض كفيل دی، نو ځكه مكفول له د دويم كفيل څخه د ټوله قرض مطالبه كولاى سي.

د شركت مفاوضه تعارف او حكم

قَالَ: وَإِذَا افْتَرَقَ الْمُتَّفَاوِضَانِ فَرَمَايِي: او كله چي د شركت مفاوضه دواړه شريكان سره جلا سي
فَلِأَصْحَابِ الدَّيْنِ أَنْ يَأْخُذُوا أَتَمَّهُمَا شَاءُوا بِجَبِيْعِ الدَّيْنِ نو د قرض مالكانو ته اختيار دی چي په هغه
دواړو كي له هر يوه څخه د هغو خوښه وي ټوله قرض واخلي لَأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا كَفِيلٌ عَنْ صَاحِبِهِ

حُكْمه چي له هغه دواړو اشريكانو اڅخه هريو دخپل ملگري له طرفه كفيل دى عَلَى مَا عَرَفَ لِي الشَّرَكَةِ لكه په كتاب الشركة كي چي معلومه سوه وَلَا يَزُجُّهُمْ أَحَدُهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ حَتَّى يُؤَدَّى أَكْثَرُ مِنَ النِّصْفِ او په هغوى دواړو كي به يو پر خپل ملگري رجوع نه كوي تر دې چي له نصف څخه زيات اداء كړي لِبِمَا مَرَّ مِنَ الْوُجْهَيْنِ فِي كِفَالَةِ الرَّجُلَيْنِ دهغه دوو دليلونو په وجه كوم چي اڅه مخكي ا په "كفالة الرجلين" كي تپير سو.

اللغات: ﴿افترق﴾ دافتعال ماضي ده: جلا كېدل، بېلېدل، ﴿متفاوضان﴾ د تفاعل دباب تشبيه اسم فاعل دى: شرکت مفاوضه كونكي، د شرکت مفاوضه دواړه شريكان، ﴿أصحاب﴾ جمع د صاحب ده: خاوندان، مراد ځني د قرض مالكان دي (چي هغه ته په بله ژبه قرضخواهان هم وايي)، ﴿ديون﴾ قرضونه (پورونه، قرضي)، **تشریح:** "شرکت مفاوضه" داسي کاروبار ته وايي چي په هغه كي دوه خلگ سره شريكان وي او دواړه د مال، عقل او دين په اعتبار سره برابر وي. شرکت مفاوضه وکالت او كفالت دواړه لره متضمن (شامل) دى، يعني له دواړو شريكانو څخه هر شريک دخپل شريک له طرفه وکيل هم دى او كفيل هم دى.

وجه تسميه: مفاوضه له "تفويض" څخه مشتق دى او د "تفويض" معنی ده: ورسپارل. څرنگه چي په دې عقد كي هر شريک خپل شريک ته تصرف ورسپارلی وي، نو ځکه داسي عقد او کاروبار په "مفاوضه" سره نومول سوی دى.

صورت د مسئلې: دادى كه د شرکت مفاوضه له دواړو شريكانو څخه هريو له بل څخه جلا سي يعني شرکت مفاوضه ختم كړي، او پر دواړو دخلگو قرضونه باندي وي، نو په دې صورت كي د قرض مالكانو (قرضخواهانو) ته اختيار دى په دې دواړو كي له هريوه څخه خپل ټوله قرض اخيستلاى سي: ځكه چي په دې دواړو كي هريو د عقد مفاوضه په وجه دخپل شريک له طرفه كفيل دى، نو ځكه پر هريوه نصف قرض "بحق اصالت" پر واجب دى او نصف قرض "بحق كفالت" پر واجب دى (يعني پر هريوه نصف قرض په دې وجه واجب دى چي هغه اصيل امكفول عنه ادى او نصف په دې وجه پر واجب دى چي هغه كفيل دى). لنډه دا چي پر هريوه ټوله قرض لازم دى، او كله چي پر هريوه ټوله قرض لازم دى، نو ځكه به قرضخواهانو ته له هريوه څخه د ټوله قرض داخيستلو اختيار وي. لېكن كله چي قرضخواهان په دې دواړو كي له يوه څخه د قرض مطالبه وكړي او هغه قرض اداء كړي، نو اداء كونكي شريک ته هغه وخت له خپل ملگري څخه د واپس اخيستلو اختيار حاصليري كله چي هغه له

نصف قرض څخه زیات اداء کړي، یعنی د نصف قرض یا له نصف څخه د کم قرض د اداء کولو په صورت کې هغه بالکل له خپل ملګري څخه اداء کړی سوی مال واپس نه سي اخیستلای، او له نصف څخه د زیات قرض اداء کولو په صورت کې فقط زائد مقدار له هغه څخه اخیستلای سي. په دې هکله دوه دلیلولونه مخکې د کفالة الرجلین په اوله مسئله کې تېر سوه. تاسو یې هلته کتلای سئ!.

دوه مکاتب غلامان یو د بل کفیل کېدل (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَإِذَا كُتِبَ الْعَبْدَانِ كِتَابَةً وَاحِدَةً فَرَمَائِي: أَوْ كَلَهُ چي دوه غلامان په یوه کتابت سره ادرز درهمو په عوض کې ا مکاتب جوړ کړل سي وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا كَفِيلٌ عَنِ صَاحِبِهِ او له هغوی څخه هر یو د خپل ملګري له طرفه کفیل وي فَكُلُّ شَيْءٍ أَذَاهُ أَحَدُهُمَا نو په هغوی دواړو کې چي یو کوم څه اداء کړي رَجَعَ عَلَى صَاحِبِهِ بِنِصْفِهِ د هغه نصف به له خپل ملګري څخه واپس اخلي وَوَجْهُهُ أَنَّ هَذَا الْعَقْدَ جَائِزٌ اسْتِحْسَانًا او د دې دلیل دادی چي داسي عقد کفاله استحساناً جائز دی وَطَرِيقُهُ أَنْ يُجْعَلَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَصِيلًا فِي حَقِّ وَجُوبِ الْأَلْفِ عَلَيْهِ او د دې د جواز طریق د ده چي له هغه دواړو غلامانو څخه به هر یو اصیل ګرځول کیږي پر هغه د زرو [درهمو] د واجبهیللو په حق کې (یعني هر یو به د زر درهمو په واجبهیللو کې اصیل ګرځول کیږي، یعنی دوه وېل کیږي چي پر هر یو زر درهمه أصالة واجب دي) فَيَكُونُ عِثْقُهُمَا مُعَلَّقًا بِأَدَائِهِ نو ځکه د هغه دواړو آزادېدل به د زرو [درهمو] پر اداء کولو معلق وي وَيُجْعَلُ كَفِيلًا بِالْأَلْفِ فِي حَقِّ صَاحِبِهِ او هر یو به د خپل ملګري په حق کې کفیل ګرځول کیږي وَسَنَدُ كُرَاهِيَةِ الْمَكَاتِبِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او موږ به دا انشاء الله په کتاب المکاتب کې ذکر کړو وَإِذَا عُرِفَ ذَلِكَ او کله چي دا معلومه سوه فَمَا أَذَاهُ أَحَدُهُمَا نو په هغوی دواړو کې چي یو کوم څه اداء کړي رَجَعَ بِنِصْفِهِ عَلَى صَاحِبِهِ نو د هغه نصف به له خپل ملګري څخه اخلي لِاسْتِثْنَائِهَا ځکه چي دواړه سره برابر دي وَلَوْ رَجَعَ بِالنَّكْلِ [لِکُنْ] که ټوله اداء کړی سوی مال واپس واخلې لَا تَتَحَقَّقُ الْمَسَاوَاةُ نو برابري به ثابته نه سي.

اللغات: «کوتب» د مفاعلي د باب ماضي مجهول ده: مکاتب جوړول. مکاتب ګرځول. «عتق» د ضرب

مصدر دی: آزادېدل. آزادي. «استواء» د افتعال مصدر دی: برابرېدل، برابري (برابر والی).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک (مولی) په یوه عقد سره خپل دوه غلامان مکاتب جوړ کړي. مثلاً دوو غلامانو ته ووايي چي «زه تاسو دواړه د زر درهمه (بدل کتابت) په عوض کې مکاتب جوړوم». او غلامان دا عقد قبول کړي. اوله دوی څخه هر یو د خپل ملګري له طرفه کفیل سي، نو اوس په دې دوو غلامانو کې چي کوم یو هم له بدل کتابت څخه څه دراهم اداء کړي. نو هغه اداء کونکي غلام ته دا حق او اختیار سته

چي له خپل ملگري څخه د هغه نصف واخلي. او دا عقد زموږ په نهز استحساناً جائز دی. قیاساً جائز نه دی. (د ائمه ثلاثه وو قول هم د قیاس مطابق دی).

د قیاس دلیل دا دی چي دمکاتب کفیل کېدل جائز نه دي او نه د بدل کتابت کفاله جائز ده. دمکاتب کفیل کېدل ځکه جائز نه دي چي کفاله (کفیل کېدل) تبرع ده او مکاتب د تبرع اهل نه دی. او د بدل کتابت کفاله ځکه صحیح نه ده چي د کفاله صحیح والي لپاره دین صحیح ضروري دی (لکه مخکي چي ذکر سوه چي دین به "دین صحیح" وي) او بدل کتابت "دین صحیح" نه دی. * نو ځکه د هغه کفاله به هم صحیح نه وي. (نکته) د استحسان دلیل دا دی چي د دغه عقد د صحیح کولو لپاره به دا تأویل کیږي چي له دواړو غلامانو څخه پر هریوه زر درهمه اصالة واجب دي. نه کفاله او دا به ویل کیږي چي د دې غلامانو آزاد والی د زر درهمو پر اداء کولو معلق کړی سوی دی (یعني گواکي مالک په دواړو غلامانو کي هریوه ته داسي ویلي دي: که چیري تازر درهمه اداء کړل نو تاسي دواړه آزاد یاست). لهندا په دې صورت کي به نه دا غلامان مکاتب وي او نه به هغه زر درهمه بدل کتابت وي. (دا په یاد لرئ! چي محض د دې عقد صحیح کولو لپاره ضرورتاً پر هر غلام ټوله مال واجب سوی دی. کنه حقیقت دا دی چي د زر درهمه د دواړو غلامانو د آزادۍ عوض دی. او د زر درهمه به پر دواړو تقسیمېږي او پنځه. پنځه سوه درهمه به پر واجب وي. اشرف الهدایه)

لنډه دا چي زر درهمه "بدل کتابت" نه دی. بلکي پر هغه زر درهمو د دواړو غلامانو آزاد والی معلق کړی سوی دی. نو ځکه په هغه زر درهمو کي به دواړه برابر او مساوي وي. او په دوی کي چي کوم یو هم څه درهم اداء کړي، نو اداء کونکي ته به له خپل ملگري څخه د هغه د نصف اخیستلو اختیار وي. ښکاره دي وي چي اداء کونکي غلام ته فقط د نصف اداء کړی سوي مال د اخیستلو اختیار سته. ټوله واپس نه سي اخیستلای. کنه مساوات او برابري به ثابت نه سي.

که دواړه مکاتب غلامان بدل کتابت اداء نه کړي

او مالک یو آزاد کړي (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَلَوْ لَمْ يُوَدِّيَا شَيْئًا حَتَّى أَعْتَقَ الْتَمُولَ أَحَدَهُمَا فَرَمَائِي: اَوْ كَه دواړه غلامان هېڅ شی اداء نه کړي تر دې چي مالک په هغوی کي یو آزاد کړي جَاءَ الْعَتَقُ نو دا آزادي [یعني آزادول] جائز دي لِبَصَادَقَتِهِ وَلَكُهُ ځکه چي دا آزادي د مالک د ملکیت سره متصل سوه [یعني د هغه په ملکیت کي واقع سوه] وَبَرَّئَ عَنِ النِّصْفِ او هغه [آزاد کړی

* فایده: "دین صحیح" هغه قرض ته وایي کوم چي د یو شي په بدله کي لازم سوی وي او که چیري مقروض له اداء کولو څخه بغیر د دې قرض ساقطول وغواړي نو هغه یې نه سي ساقطولای. او بدل کتابت دین صحیح نه دی؛ ځکه مالک له غلام څخه احساناً مال اخیستی دی او هغه یې آزاد کړی دی. د یو شي په بدله کي نه دی. او که چیري مکاتب د بدل کتابت له اداء کولو څخه عاجز سي نو بدل کتابت له هغه څخه ساقطېږي او هغه دوباره غلام گرځي. نو معلومه سوه چي بدل کتابت "دین صحیح" نه دي.

سوی غلام ا به له نصف انیم بدل کتابت | شخه بري کیمړي لآئنه مَا رَهْنٍ بِالْإِثْرَامِ الْبَالِ إِلَّا لِيَكُونَ الْبَالُ وَسِيلَةً إِلَى الْعِثْقِ حکمه چي هغه غلام فقط په دې وجه پر خپل ځان د مال په لازمولو راضي سوی وو چي مال د هغه د آزادېدلو ذریعه وگرځي وَمَا بَيْنَ وَسِيلَةٍ لېکن [اوس] هغه مال ا د آزادېدلو ذریعه پاته نه سوه حکمه چي غلام په خپله د مالک له طرفه آزاد کړی سو فَيَسْقُطُ نو حکمه به [نصف بدل کتابت] ساقطېږي وَيَتَقَى النِّصْفُ عَلَى الْآخَرِ او نصف به پر دویم غلام باقي پاته وي لَأَنَّ الْبَالِ فِي الْحَقِيقَةِ مُقَابِلٌ بِرَقَبَتَيْهِمَا حکمه چي مال په حقیقت کي د دواړو غلامانو درقې [ذات] په مقابله کي دی وَأَيْتَا جُعِلَ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا احْتِيَالًا لِتَصْحِيحِ الْقَسَانِ او [په تېره مسئله کي] هغه حکمه له دوی شخه پر هریوه واجب کړی سوی دی چي د ضمان [یعني د کفالي] اصحیح کولو ته حيله جوړه سي وَإِذَا جَاءَ الْعِثْقُ لېکن کله چي آزادي [په خپله] راغله أَسْتَفْنَى عَنْهُ نو له هغه شخه استغناء وسوه [یعني هغه ته ضرورت پاته نه سو] فَاعْتَبِرْ مُقَابِلًا بِرَقَبَتَيْهِمَا نو حکمه د مال د دواړو غلامانو درقې [ذات] [مقابل و شمارل سو] [یعني د دواړو په مقابله کي وگرځول سو] فَلِهَذَا يَتَنَصَّفُ نو په همدې وجه [اوس] هغه نصف، نصف سو وَلِلْمَوْلَى أَنْ يَأْخُذَ بِحِصَّةِ الَّذِي لَمْ يُعْتَقْ أَتَيْهَا شَاءَ او مالک ته اختیار دی چي د هغه غلام حصه کوم چي آزاد سوی نه دی په دواړو غلامانو کي چي له کوم یوه شخه د ده خوښه وي هغه دي واخلې [یعني مالک ته اختیار دی که هغه له آزاد سوي مکاتب شخه واخلې، او که یې د هغه له ملگري یعني له نا آزاد سوي مکاتب شخه واخلې] الْمُعْتَقُ بِالنَّكَالَةِ وَصَاحِبِهِ بِالْأَصَالَةِ له آزاد سوي غلام شخه د کفالي په وجه [اخیستلای سي] او د هغه له ملگري شخه د اصلت په وجه [اخیستلای سي] وَإِنْ أَخَذَ الَّذِي أُعْتِقَ او که مالک د له هغه غلام [مکاتب] شخه واخلې کوم چي آزاد سوی دی رَجَعَ عَلَى صَاحِبِهِ بِمَا يُؤَدِّي نو هغه به له خپل ملگري شخه اداء کړی سوی مال واپس واخلې لَأَنَّهُ مُؤَدٍّ عَنْهُ بِأَمْرِهِ حکمه چي هغه [آزاد سوي مکاتب] د خپل ملگري له طرفه د هغه په حکم سره اداء کونکی دی وَإِنْ أَخَذَ الْآخَرَ او که مالک د له دویم یوه [نا آزاد سوي مکاتب] شخه واخلې لَمْ يَرْجَعْ عَلَى الْمُعْتَقِ بِشَيْءٍ نو هغه له آزاد سوي شخه هیڅ شی نه سي اخیستلای [یعني نا آزاد سوي مکاتب ته د اختیار نسته چي هغه له آزاد سوي مکاتب شخه واخلې] لَأَنَّهُ أَدَّى عَنْ نَفْسِهِ حکمه چي هغه د خپل ځان له طرفه اداء کړی دی.

اللفات: ﴿اعْتَق﴾ د افعال ماضي ده: آزادول، ﴿مَصَادِفَةٌ﴾ د مفاعلي مصدر دی: یو شی د بل شي سره مخامخ کېدل، متصل کېدل، پیدا کول، مراد ځني واقع کېدل او صادرېدل دي (احسن الهدایه)، ﴿التزام﴾ د افعال مصدر دی: پر ځان لازمول، پر خپله ذمه لازمول (په خپله غاړه اخیستل)، ﴿استغنى﴾ د استفعال ماضي مجهول

ده: مستغني كېدل، بې پروا كېدل، ضرورت مند نه پاتېدل، «يكنصف» د تفعل د باب مضارع ده: نيمېدل، نصف، نصف گرځېدل (يوشى نيم، نيم كېدل).

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى كه دوه غلامان په يوه عقد سره (په يوه پلا) مكاتب جوړ كړل سي او په دواړو كې هريو دخپل ملگري له طرفه كفيل سي. بيا مالک په دواړو كې يو غلام په داسي حال كې آزاد كړي چې په دواړو كې تر اوسه يوه هم هيڅ مال (بدل كتابت) نه وي اداء كړى. نو دا آزادول جائز دي؛ ځكه چې مالک دا غلام په داسي حال كې آزاد كړى دى چې هغه دده مملوك دى (يعني په پوره توگه دده په ملكيت كې دى). ځكه ترڅو چې پر مكاتب غلام د بدل كتابت څه حصه پاته وي نو هغه دخپل مالک مملوك وي، او مملوك آزادول جائز دي. نو ځكه دهغه آزادول به هم جائز وي او دا آزادي به نافذېږي.

او كله چې په دوى كې يو مكاتب آزاد سو نو هغه به له نيم بدل كتابت څخه بري كيږي؛ ځكه چې هغه پر خپل ځان مال (نيم بدل كتابت) ځكه لازم كړى وو چې دا مال دهغه د آزادېدلو ذريعه وگرځي، خو څرنگه چې آزادي په بله طريقه سره حاصله سوه (يعني مالک په خپله هغه آزاد كړى)، نو ځكه دا مال د آزادېدلو ذريعه پاته نه سوه، نو ځكه له بدل كتابت څخه يو نصف ساقط سو او بل نصف پر دويم مكاتب پاته سو؛ ځكه چې مال (بدل كتابت) په حقيقت كې د دواړو مكاتبينو د آزادۍ عوض او بدل دى. او په تېر مسئله كې پر هريوه ټوله بدل كتابت د كفالي د صحيح كولو لپاره محض يو حيله وه. لېكن كله چې يو مكاتب آزاد سو، نو دې حيلې ته ضرورت پاته نه سو. او دغه بدل كتابت د دواړو مكاتبينو د آزادۍ په مقابل كې وگرځول سو او آزاد سوي مكاتب له نصف بدل كتابت څخه بري كړى سو. او پر دويم مكاتب نصف بدل كتابت باقي پاته سو. او ددغه نصف بدل كتابت په باره كې مالک ته اختيار دى، دهغه مطالبه له دواړو مكاتبينو څخه كولاى سي يعني مالک ته اختيار دى كه دهغه مطالبه له آزاد سوي مكاتب څخه كوي او كه يې له نا آزاد سوي مكاتب څخه كوي؛ له آزاد سوي مكاتب څخه د كفالي (كفيل والي) په وجه مطالبه كولاى سي او له نا آزاد سوي مكاتب څخه په دې وجه مطالبه كولاى سي چې پر هغه اصلاً واجب دى.

اوس كه چيري آزاد سوي مكاتب دا (نيم بدل كتابت) اداء كړي نو هغه به له خپل ملگري څخه هغه واپس واخلي؛ ځكه چې هغه دخپل ملگري په حكم سره اداء كړى دى، او تاسو ته معلومه ده چې كله كفيل د مكفول غڼه په حكم سره قرض اداء كړي نو كفيل ته له مكفول غڼه څخه د واپس اخيستلو اختيار حاصلېږي.

او كه چيري نا آزاد سوي مكاتب دا اداء كړي نو هغه ته د واپس اخيستلو اختيار نسته؛ ځكه هغه چې كوم څه اداء كړي دي دخپل ځان له طرفه يې اداء كړي دي، او دخپل ځان له خپل طرفه اداء كونكي كس ته د واپس اخيستلو اختيار نه حاصلېږي، نو ځكه هغه ته به د واپس اخيستلو اختيار نه وي. والله أعلم بالصواب

بَابُ كَفَالَةِ الْعَبْدِ وَعَنْهُ

دا (باب) د غلام د كفيل كېدلو او د هغه له طرفه (د بېل چا) د
كفيل كېدلو (په بيان كې) دى

تشرېح: مخكې تر دې د آزاد كس د كفيل كېدلو او د هغه له طرفه د بېل چاد كفيل كېدلو احكام ذكر
سول. اوس په دې آخري باب كې د غلام د كفيل كېدلو او د هغه له طرفه د بېل چاد كفيل كېدلو احكام
ذكر كيږي، او څرنگه چې آزاد كس له غلام څخه لوړ او فائق دى (ځكه چې په انسانانو كې حریت اصل
دى)، نو ځكه د آزاد كس د كفالت احكام او مسائل مخكې ذكر سوي دي او تر هغه وروسته د غلام د
كفالت احكام ذكر سوي دي. (عنايه، وبنايه)

که یو څوک د غلام له طرفه كفيل سي (حكم او تفصيل)

وَمَنْ ضَمِنَ عَنْ عَبْدٍ مَالًا لَا يَجِبُ عَلَيْهِ حَتَّى يُغْتَقَ أَوْ څوك چې د يو غلام له طرفه د داسې مال كفيل سي
كوم چې د غلام تر آزادېدلو مخكې پر غلام واجب نه وي وَلَمْ يُسَمَّ حَالًا وَلَا غَيْرَهُ أَوْ كفيل د حال او
غير حال اوس او نا اوس يا دونه نه و كړي [يعني كفيل دا خبره ذكر نه كړي چې زه هغه اوس (فى الحال) اداء
كوم يا يې اوس نه اداء كوم] فَهُوَ حَالٌ نو دا حالي [فى الحال] كفاله ده لِأَنَّ الْمَالَ حَالٌ عَلَيْهِ ځكه چې پر
غلام مال فى الحال [نغد] واجب دى لِوُجُودِ السَّبَبِ وَقَبُولِ الذِّمَّةِ ځكه چې سبب هم موجود دى او د
نمې قبول هم موجود دى [يعني د مال واجبېدلو سبب هم موجود سو، او د غلام ننه د مال قبلولو صلاحيت
(ورتيا) هم لري. يا معنى دا چې كفيل ننه واري هم قبوله كړه] إِلَّا أَنَّهُ لَا يُطَالَبُ لِعُسْرَتِهِ خو د غلام د
تنگلاسى [مفسلواي] په وجه به له هغه څخه د مال مطالبه نه كيږي إِذْ جَبِيْعُ مَا فِى يَدِهِ مِلْكُ الْمَوْلَى
ځكه كوم څه چې د غلام په قبضه كې دي هغه ټوله د مال ملكيت دي وَلَمْ يَرْضَ بِتَعَلُّقِهِ بِهِ او
مالك فى الحال د خپل غلام سره د قرض په متعلق كېدلو راضي نه دى وَالْكَفِيلُ غَيْرُ مُعْسِرٍ او كفيل
تنگلاسى هم نه دى فَصَارَ كَمَا إِذَا كَفَلَ عَنْ غَائِبٍ أَوْ مُفْلِسٍ نو داسې سولكه كفيل چې د غائب يا د
مفلس كس كفيل سي [مفلس هغه كس ته وايي چې قاضي د هغه د مفلس والي فيصله كړې وي] بِخِلَافِ

الَّذِينَ الْمُؤَجَّلُ بِهِ خِلافَ مِيعَادِي قَرْضٍ لِّأَنَّهُ مُتَأَخِّرٌ بِمَوْجَرٍ حُكْمٌ فِي هِنْدَةٍ دُمُؤْخَرٍ كُونِكِي سَبَبٍ
 بِهِ وَجْهٍ مُؤْخَرٍ وَيُثَمَّرُ إِذَا أُوذِيَ بِهَا فِي كُلِّهِ كَفِيلٌ فِي الْحَالَةِ هِنْدَةٍ كَرِي رَجَعَ عَلَى الْعَبْدِ بَعْدَ الْعِشْرِ
 نُو هِنْدَةٍ بِهِ يِي لَهُ غَلَامٌ شَخْخَةٍ تَرِ آزَادِبِلُو وَرُوسْتَه وَاپسِ اخلي لَأَنَّ الطَّالِبَ لَا يَزُجُّ عَلَيْهِ إِلَّا بَعْدَ الْعِشْرِ
 حُكْمٌ فِي مَكْفُولٍ لَهُ يِي هَمُ فَقَطُ تَرِ آزَادِبِلُو وَرُوسْتَه لَهُ هِنْدَةٍ شَخْخَةٍ وَاپسِ اخيستلاي سِي فَكَّنَا
 الْكَفِيلُ نُو هَمْدَاسِي بِهِ كَفِيلٌ وَيِ اِيْنِي هَمْدَاسِي بِهِ دُكْفِيلٌ هَمُ وَيِ اَلْقِيَامِهِ مَقَامِهِ حُكْمٌ فِي كَفِيلٍ
 اِيْهِ مَطْلَبُهُ كِي اِدْمَكْفُولٍ لَهُ قَائِمٌ مَقَامُ دِي.

اللغات: ﴿لَمْ يُسَمَّ﴾ د تفصيل د باب جحد صيغه ده: نومول، ذکر کول (يادونه کول)، ټاکل، ﴿حَالًا﴾
 اوس، فی الحال، ﴿عُسْرَةً﴾ تنگلاسي، غريبي، ﴿مَعْسَرَةً﴾ تنگلاسي کس، غريب او مفلس،
 ﴿مُفْلَسٌ﴾ هغه کس چي قاضي يې د مفلسوالي فيصله او اعلان وکړي (يعني دافصله او اعلان وکړي)
 چي هغه مفلس او دېوالي دي، لهذا شوک دي کار نه په لري، ﴿دَينٌ مَوْجَلٌ﴾ ميعادي قرض (ميادوالا قرض)
 يعني هغه قرض د کوم لپاره چي وخت او مودت (نېټه) ټاکل سوې وي، مثلاً زید له خالد څخه زر
 افغانۍ په قرض واخلي او خالد ته ووايي چي دا قرض زه پنځه مياشتي وروسته درکوم، نو دا ميعادي
 قرض سواو پنځه مياشتي ميعاد (مياد) سو، کله چي ميعاد پوره سي يعني پنځه مياشتي تېري سي
 نو بيا خالد له زید څخه د قرض مطالبه کولای سي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که غلام (مثلاً) د بل چا مال هلاک کړي او هغه د دې اقرار هم
 وکړي لېکن د غلام مالک (مولی) له دې څخه منکر وي، نو بيا هم پر غلام د هلاک سوي مال په اندازه
 مال اداء کول واجب دي، لېکن له غلام څخه به د اداء کولو مطالبه د هغه تر آزادېدلو وروسته کېږي او
 تر آزادېدلو مخکي به د هغه مال د اداء کولو مطالبه نه ځني کېږي. اوس که يو سړی د دې غلام له طرفه د
 هغه مال کفيل سي او کفيل د دې خبرې هيڅ وضاحت نه وکړي چي زما څخه دي في الحال مطالبه
 وسي يا وروسته (په بله وينا دا چي کفيل دا خبره ذکر نه کړي چي زه اوس دا مال اداء نټوم، يا يې اوس نه اداء کوم)، نو
 پر دې کفيل في الحال هغه مال واجبېږي يعني مکفول له ته دا اختيار سته چي له کفيل څخه في
 الحال (سمدستي) د هغه مال مطالبه وکړي. ځکه صحيح خبره خو همدا ده چي که غلام د يو چا مال
 هلاک کړي او بيا د هغه اقرار وکړي نو پر هغه دي هم في الحال ضمان واجب وي، لېکن څرنگه چي
 هغه غلام تر اوسه د مالک (مولی) په ملکيت کي دی، او غلام چي تر څو د مالک په ملکيت کي وي د
 هغه هر څه د مالک شمارل کېږي (او هر څه يې د مولی ملوک وي)، او مالک په دې خبره نه دی راضي

سوی چي دهغه دملکیت یعنی د غلام سره في الحاله دبل چا حق متعلق وي (ځکه هغه له دې څخه منکر دی چي دهغه غلام دي بل چا مال هلاک کړی وي)، نو ځکه اوس غلام مفلس او تنگلاسی (معسر) دی، او د مفلس او تنگلاسی کس له ذمې څخه مطالبه مؤخره کیږي (تر دې چي هغه مالدار سي)، نو ځکه له مذکور غلام څخه به في الحاله د عذر پر بناء (یعني دهغه د معسر کېدلو او دهغه سره د مالک د حق متعلق کېدلو پر بناء) د ضمان مطالبه مؤخره کیږي، او هغه (هلاک سوی مال) به د غلام پر ذمه قرض وي او دهغه پر ذمه به واجب پاته وي، او کوم څوک چي دهغه له طرفه د دې قرض کفیل سي نو کفاله به صحیح وي، ځکه چي د قرض او داسي شي کفاله صحیح ده چي هغه دیو چا پر ذمه واجب پاته وي، او څرنگه چي کفیل د "فی الحاله" او "غیر فی الحاله" هیڅ شرط نه دی لگولی او هغه مفلس هم نه دی، نو ځکه به مکفول له ته دا اختیار وي چي له کفیل څخه في الحاله د ضمان مطالبه وکړي، او د کفیل له ذمې څخه به مطالبه نه ساقطیږي، او د دې مثال داسي دی لکه یو سړی چي دیو غائب کس کفیل سي یا داسي کس کفیل سي چي قاضي دهغه د مفلس والي فیصله او اعلان کړې وي، نو بنکاره خبره ده چي څرنگه له دغه غائب کس او مفلس کس څخه د غائب والي او مفلس والي پر بناء د قرض مطالبه مؤخره کیږي لېکن د دوی د کفیل په حق کي د عذر د نشتوالي په وجه نه مؤخره کیږي، نو ځکه د دوی له کفیل څخه في الحاله مطالبه کېدای سي، همداسي به په دې مسئله کي که څه هم له غلام څخه د قرض مطالبه مؤخره سوې ده، لېکن دهغه له کفیل څخه به نه مؤخره کیږي، نو ځکه مکفول له ته به له کفیل څخه د في الحاله مطالبه کولو حق او اختیار وي.

بغلاف الدين المؤجل إلخ: دا دیو مقدر سوال جواب دی. سوال دادی چي کله په دې مسئله کي له غلام څخه في الحاله د ضمان مطالبه مؤخره سوې ده یعنی تر آزادېدلو وروسته له هغه څخه د مال مطالبه کیږي، نو پکار دا ده چي دغه مال میعادي قرض وگرځول سي او د غلام (مکفول عنه) آزادېدل میعاد وگرځول سي د دې لپاره چي د میعاد تر پوره کېدلو (یعني د مکفول عنه غلام تر آزادېدلو پوري) له کفیل څخه مطالبه مؤخره سي؟

نو د دې په جواب کي صاحب هدایې رَجَبَةُ الله فرمایي چي په مؤجل قرض (میعادي قرض) کي داسي امر په وجه قرض له مکفول عنه څخه مؤخر سوی وي کوم چي تاخیر (مؤخر کول) واجب وي، او هغه امر "تأجيل" دی *، (یعني په بنيادي توګه د مؤخر کولو په وجه دا قرض مؤخر سوی وي). او د مؤجل قرض په صورت کي کفیل دهغه شي التزام کوي کوم چي پر مکفول عنه واجب وي، او پر مکفول عنه مؤجل قرض (میعادي قرض) واجب وي، نو ځکه کفاله (کفیل کېدل) به هم د مؤجل قرض وي، او

* د "تأجيل" معنی ده: مؤجل کول، میعادي کول (په بنيادي توګه مؤخر کول)، لنډه دا چي کوم قرض په بنيادي توګه د مؤخر کولو په وجه مؤخر سوی وي، نو هغه مؤجل دین دی. (اشارات الهدایه ج ۱، ص ۱۹۲)

ښکاره خبره ده چي کله کفاله د "موجل قرض" وي، نو له کفيل څخه في الحاله مطالبه نه سي کېدای. بلکي تر اجل او ميعاد وروسته له هغه څخه مطالبه کېدای سي. او پاته سوه د متن مسئله نو په هغه کي پر غلام في الحاله اداء کول واجب دي لېکن د يو عذر (يعني د هغه د مفلس والي او د مالک د حق) په وجه مطالبه مؤخره سوې ده، او څرنگه چي د کفيل په حق کي دا عذر نسته، نو ځکه له هغه څخه في الحاله په مطالبه کولو کي هيڅ حرج او پروا نسته.

واذا أدى إلخ: فرمايي کله چي کفيل د غلام له طرفه مال اداء کړي، نو کفيل ته د غلام تر آزادېدلو وروسته دا اختيار حاصلېږي چي هغه مال له غلام څخه واپس واخلي؛ ځکه چي په خپله مکفول له ته هم د غلام تر آزادۍ وروسته د مطالبې حق حاصلېږي (نه تر هغه مخکي)، نو ځکه د مکفول له قائم مقام يعني کفيل ته به هم د هغه تر آزادۍ وروسته د مطالبې حق وي.

د غلام له طرفه د کفيل کېدلو په صورت کي د غلام د مرگ حکم

وَمَنْ أَدَّى عَلَى عَبْدٍ مَالًا أَوْ خَوَّكَ فِيهِ غُلَامٌ دَمَالٍ دَعَاؤُهُ وَكَرِي وَكَفَّلَ لَهُ رَجُلٌ بِنَفْسِهِ أَوْ يَوْسَرِي مدعي لپاره د هغه غلام کفيل بالنفس سي فَبَاتِ الْقَعْدُ بِيَا هغه غلام مر سي بَرِي الْكَفِيلُ نو کفيل بري کيږي لِبَرَاءَةِ الْأَمِينِ ځکه چي اصيل بري سو كُنَا إِذَا كَانَ الْكَفُولُ بِنَفْسِهِ حُرًّا لکه کله چي مکفول بنفسه يو آزاد کس وي.

اللغات: «بري» د سمع ماضي ده: بري کېدل، خلاصېدل، دمه فارغېدل (غاره خلاصېدل)، «مکفول بنفسه» هغه کس چي يو څوک د هغه د نفس کفيل سي (چي مثلاً زه د قاضي مجلس ته هغه حاضر وم، هغه پر مادي).

تشرېح: صورت د مسئلې: دادي که يو سړی پر غلام د مال دعوی وکړي او بل څوک د هغه غلام کفيل بالنفس سي، يعني يو بل سړي دغه مدعي سړي ته ووايي چي زه د دې غلام د حاضرولو کفيل او دمه واري م (زه يې تا ته د قاضي په مجلس کي حاضر وم)، بيا غلام يعني مکفول بنفسه مر سي، نو کفيل بري کيږي؛ ځکه چي د مرگ په وجه اصيل (مکفول بنفسه) بري سو، او د اصيل په برائت سره کفيل بري کيږي. لکه څرنگه چي په هغه وخت کي به هم کفيل بري کېدای کله چي مکفول بنفسه آزاد کس وای او بري سوی وای، همداسي به دلته هم د مکفول بنفسه غلام په بري کېدلو سره کفيل بري کيږي. (لنډه دا چي د مکفول بنفسه په مر کېدلو او بري کېدلو سره کفيل هم بري کيږي، برابر ده مکفول بنفسه غلام وي او که آزاد وي)

د پورتني مسئلي بل صورت

قال: فإن ادعى رَقَبَةُ الْعَبْدِ فرمايي: كه يو شوک د غلام در قَبِي اذات [دعوی وکړي اچي دازما غلام
 دى] فَكُلُّ يَهْ رَجُلٌ او يو سړى د هغه غلام كښل بالنفس سي كَمَاتُ الْعَبْدُ بيا غلام مړ سي فَاقَامَ
 الْعَبْدُ الْبَيِّنَةَ أَنَّهُ كَانَ لَهُ نو مدعي پر دې خبره بينه پېش كړي چي هغه زما غلام وو هَمِنْ الْكَفِيلُ
 وَبَيِّنَتُهُ نو كښل د هغه د قيمت ضامن كيږي لِأَنَّ عَلَى الْمَوْلَى رَدًّا وَعَلَى وَجْهِ تَخْلُفِهَا وَبَيِّنَتِهَا حُكْمٌ چي
 پر مالک [قابض] د دې غلام واپس كول په دې توگه واجب دي چي د غلام قيمت د هغه [غلام]
 خليفه وي [مطلب دا چي غلام د چا په قبضه كي وو پر هغه له دوو كارو څخه يو كار لازم دى: يادي ژوندى غلام
 مدعي ته واپس كړي. يادي د هغه قيمت وركړي. او غلام مړ سوى دى. نو ځكه اوس به فقط د هغه قيمت وركوي.]
 وَقَدْ اتَّزَمَ الْكَفِيلُ ذَلِكَ او كښل [همداسي] د هغه التزام كړى دى وَبَعْدَ التَّوَتُّ تَبَقَّى الْقِيَمَةُ وَاجِبَةٌ
 عَلَى الْكَفِيلِ او [څرنگه چي د غلام] تر مرگ وروسته پر اصيل قيمت واجب پاتېږي فَكَذَا عَلَى
 الْكَفِيلِ نو همداسي به پر كښل هم [واجب پاته وي] بِخِلَافِ الْأَوَّلِ په خلاف د اول صورت.

اللغات: «رَقَبَةُ» غاړه، مراد ځني ذات دى (ذات ملكيت)، «رَدٌّ» دنصر مصدر دى: واپس كول،
 «تَخْلُفُهَا» دنصر مضارع ده: خليفه كېدل، نائب كېدل، «التزم» دافتعال ماضي ده: پر ځان
 لازمول، پر ذمه لازمول (په خپله غاړه اخيستل).

تشریح: صورت د مسئلي: دادى چي د خالد په قبضه كي يو غلام وو او زید دعوی وکړه چي ستا
 په قبضه كي کوم غلام دى هغه زما دى، او په دې مینځ كي بل سړى مثلاً حامد د دې غلام د حاضرولو
 کښل سو، بيا غلام مړ سو، او مدعي (زید) پر کښل (حامد) دابینه پېش کړه چي کوم غلام مړ سوى
 دى هغه زما وو، نو په دې صورت كي کښل د هغه د قيمت ضامن كيږي: دليل دادى چي کوم کس
 پر دې غلام قابض دى (يعني خالد) پر هغه واجب دي چي خاص هغه غلام (عين غلام) مدعي ته
 واپس کړي او که چيري قابض د غلام له واپس کولو څخه عاجز وي نو د هغه قيمت دي واپس کړي،
 لهذا کله چي د قيمت ضمان پر اصيل يعني پر قابض (خالد) واجب دى نو پر کښل به هم واجب وي؛
 ځکه چي کښل پر ځان د هماغه شي مطالبه لازمه کړې ده د کوم شي مطالبه چي پر اصيل يعني پر
 قابض لازمه ده، او څرنگه چي د غلام تر مرگ وروسته پر اصيل (قابض) د غلام قيمت واجب دى،
 نو ځکه پر کښل به هم د هغه د قيمت مطالبه واجب وي. د دې په خلاف په تېره مسئله كي (يعني په
 "ومن ادعى على عبد) كي کښل د ژوندي غلام (کوم چي اصيل دى) د حاضرولو کښل سوى دى لېکن

تبر مرگ وروسته په خپله له غلام (اصیل) څخه دخپل ځان ورسپارل او حاضر بدل ساقط سو. نو ځکه له کفیل څخه به هم د هغه د ورسپارلو او حاضرولو حکم ساقطیږي. او څرنگه چي دلته پر اصیل یعنی پر مکفول عنه دمر سوي غلام قیمت واجب دی، نو ښکاره خبره ده چي پر کفیل به هم هغه واجب وي.

فایده: د پورتنی عبارت په متن کي څو خبري د پاملرني وړ دي:

①... په "لَاَنَّ عَلَى الْمَوْلَى" کي له "الْمَوْلَى" څخه مراد هغه کس دی چي غلام یې په قبضه کي وي، یعنی قابض ځني مراد دی، نه مدعي.

②... په "رَدَّهَا، تَخْلُفُهَا أَوْ قِيَمَتُهَا" کي د "هَا" ضمیر "رَقَبَةً" ته راجع دی (یعني د غلام ذات).

③... درېیمه خبره دا چي که په هغه مړ سوي غلام کي د مدعي ملکیت په بینه سره ثابت نه سي، بلکي د قابض په اقرار سي ثابت سي، نو په دې صورت کي فقط پر اصیل یعنی پر مکفول عنه قیمت واجبېږي، پر کفیل نه واجبېږي؛ ځکه چي اقرار "حجت قاصره" دی کوم چي فقط د مقرر (اقرار کونکي) په حق کي ثابتېږي. (عنايه، وبنابه)

غلام د خپل مالک له طرفه يا مالک د غلام له طرفه کفيل کېدل

قَالَ: وَإِذَا كَفَلَ الْعَبْدُ عَنْ مَوْلَاةٍ بِأَمْرِهِ فَرَمَائِي: او که غلام د خپل مالک له طرفه د هغه په حکم سره کفیل سي فَتَحَقَّ بِيَا غَلَامٍ آزَاد سِي فَأَذَاهُ او هغه مال اداء کړي أَوْ كَانَ الْمَوْلَى كَفَلَ عَنْهُ يَا مَالِك د خپل غلام له طرفه کفیل سي فَأَذَاهُ بَعْدَ الْعِتْقِ او هغه د غلام تر آزادېدلو وروسته مال اداء کړي لَمْ يَزِجْهُمُ وَاحِدًا مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ نو له دې دواړو څخه به يو هم له خپل ملګري څخه هيڅ شی واپس نه اخلي وَقَالَ زُفَرٌ: يَزِجُهُمُ او امام زفر رَجَعَهُ اللهُ فَرَمَائِي: چي واپس به يې اخلي وَمَغْنَى التَّوَجُّهِ الْأَوَّلِ أَنَّ لَا يَكُونَنَّ عَلَى الْعَبْدِ دَيْنٌ او د اول صورت مراد دا دی چي پر غلام قرض نه وي حَتَّى تَصَحَّ كَفَالَتُهُ بِالْأَمَالِ عَنْ الْمَوْلَى د دې لپاره چي د مالک له طرفه د هغه کفیل بالمال کېدل صحيح سي إِذَا كَانَ بِأَمْرِهِ په دې شرط چي [کفیل کېدل] د مالک په حکم سره وي أَمَّا كَفَالَتُهُ عَنِ الْعَبْدِ او کوم چي د غلام له طرفه د مالک کفیل کېدل دي فَتَصَحَّ عَلَى كُلِّ حَالٍ نو هغه په هر حال کي صحيح دي لَهُ: أَنَّهُ تَحَقَّقَ الْمَوْجِبُ لِلزُّجُومِ د امام زفر دليل دا دی: چي درجوع واجبونکی شی موجود سو ایمني د مال د واپس اخيستلو سبب موجود سو وَهُوَ الْكِفَالَةُ بِأَمْرِهِ او هغه د مکفول عنه په حکم سره کفیل کېدل دي [چي هغه په اول

صورت کي مالک دی او په دویم صورت کي غلام دی | وَالْمَانِعُ وَهُوَ الرُّقُّ قَدْ زَالَ او کوم شی چي مانع وو
یعني غلاموالی هغه | هم | زائل سو | وَلَكِنَّا: أَتَاهَا وَقَعَتْ غَيْرُ مُوجِبَةٍ لِلرَّجُوعِ او زموږ دلیل دا دی: چي دا
کفاله درجوع واجبونکې واقع نه سوه | لَاَنَّ الْمَوْلَى لَا يَسْتَوْجِبُ عَلَى عَبْدِهِ دَيْنًا حکم چي مالک پر خپل
غلام د قرض مستحق نه وي | یا معنی دا چي مالک پر خپل غلام قرض نه سي واجبولای | وَكَذَا الْعَبْدُ عَلَى
مَوْلَاهُ او همداسي غلام پر خپل مالک فَلَا تَنْقَلِبُ مُوجِبَةً أَبَدًا نو حکم دا کفاله هیڅکله هم موجب
لر رجوع نه سي مگر خپل دای كَمَنْ كَفَلَ عَنْ غَيْرِهِ بِغَيْرِ أَمْرِهِ لکه یو شوک چي د بل چاله طرفه دهغه له
حکم څخه بغیر کفیل سي فَأَجَارَهُ بیا هغه د دې اجازت ورکړي.

اللغات: ﴿تحقق﴾ د تفعل ماضی ده: ثابتېدل، (موجودېدل)، ﴿رق﴾ رقيت، غلامتوب، غلاموالی،
﴿موجبة﴾ د افعال د باب مؤنث فاعل دی: واجبونکی، سبب، ﴿لا تنقلب﴾ د انفعال د باب نفي صيغه
ده: مگر خپل، بدلېدل، او بختل.

تشریح: په دې عبارت کي دوې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... اوله مسئله داده که غلام د خپل مالک له طرفه دهغه په حکم سره کفیل سي، نو دلته دوه
صورتونه دي: ① یا پر غلام به دومره اندازه قرض باندي وي کوم چي دده پر ذات احاطه کړې وي
(يعني دين مستغرق)، ② او یا پر هغه به قرض نه وي، که چيري پر غلام دين مستغرق باندي وي نو د
قرضخواهانو د حق په وجه دهغه کفیل کېدل صحيح نه دي که څه هم د مالک په حکم او اجازت سره
کفیل سي، او که پر غلام دين مستغرق نه وي، نو دهغه کفیل کېدل صحيح دي په دې شرط چي د
مالک په حکم او اجازت سره وي.

(لنډه دا چي که پر غلام د خلکو دومره قرض باندي وي چي هغه د غلام د قيمت سره برابر وي،
نو د خلکو (قرضخواهانو) د حق په وجه دا غلام د هیچا کفیل نه سي جوړېدای، ها! که پر غلام قرض
نه وي، نو بیا هغه کفیل جوړېدای سي. همدا اصول دی).

(۲)... دویمه مسئله داده که مالک د خپل غلام له طرفه کفیل سي، نو دا جائز دي، برابره ده کفیل
بالنفس سي، یا کفیل بالمال سي، او برابره ده غلام مقروض وي او که غیر مقروض وي.

لهذا کله چي په دواړو مسئلو کي کفاله صحيح او جائز ده، نو که غلام تر آزادېدلو وروسته

مکفول به مال اداء کړي (يعني د کوم مال چي کفیل سوی وي هغه تر آزادۍ وروسته اداء کړي)، یا په دویمه
شله کي مالک د خپل غلام تر آزادېدلو وروسته مکفول به مال اداء کړي، نو په اوله مسئله کي غلام

ته له خپل مالک څخه او په دويمه مسئله کي مالک ته له خپل غلام څخه د هېڅ شي د واپس اخيستلو اختيار نسته، او امام زفر رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي هريوه ته د رجوع کولو (واپس اخيستلو) اختيار سته. يعني په اوله مسئله کي غلام ته پر خپل مالک د رجوع کولو او په دويمه مسئله کي مالک ته پر خپل غلام د رجوع کولو اختيار سته.

ومعنى الوجه الأول إلخ: صاحب هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي د اولي مسئلې مراد دادى چي پر غلام قرض باندي نه وي، همدا خبره موږ په اوله مسئله کي دويم صورت وگرځوله چي که پر غلام دين مستغرق نه وي نو د هغه كفيل کېدل صحيح دي... (الخ). او پاته سو د مالک كفيل کېدل نو هغه په هر صورت کي صحيح دي، برابره كفاله بالمال وي او که كفاله بالنفس وي، پر غلام قرض وي او که نه وي.

د امام زفر دليل: دادى چي له مكفول عنه څخه د مكفول به (مال) د اخيستلو موجب او سبب دادى چي كفاله به د مكفول عنه په حكم سره وي، او دلته دا سبب موجود دى او مانع يعني د غلام غلاموالى هم زائل سوى دى، ځكه د مالک د كفيل کېدلو په صورت کي (يعني په دويمه مسئله کي) مالک هم د خپل غلام تر آزادۍ وروسته مكفول به مال اداء کړى دى، لهذا کله چي د رجوع (واپس اخيستلو) سبب هم موجود سو او د رجوع مانع هم زائل سو، نو ځکه به په اوله مسئله کي غلام ته پر خپل مالک او په دويمه مسئله کي مالک ته پر خپل غلام د رجوع کولو اختيار حاصلېږي.

زموږ دليل: دادى چي په دواړو مسئلو کي كفاله د رجوع واجبونکې (د رجوع سبب) نه ده، يعني غلام د خپل مالک له طرفه يا مالک د خپل غلام له طرفه كفيل کېدل موجب للرجوع نه دي (د رجوع کولو سبب نه دي)؛ ځکه چي مالک پر خپل غلام د قرض مستحق نه وي، همدارنگه غلام پر خپل مالک د قرض مستحق نه وي (يعني مالک او غلام ته پر يوه اوبل د قرض حق نسته؛ ځکه چي د غلام هر څه د مالک وي)، لهذا کله چي يوه ته هم د قرض استحقاق حاصل نه دى، نو دا كفاله به غير موجب للرجوع واقع سي (يعني دا كفاله به د رجوع واجبونکې او د رجوع سبب نه وي)، او کومه كفاله چي غير موجب للرجوع واقع سي، هغه هيڅکله هم موجب للرجوع گرځېدلای نه سي، يعني کله چي كفاله په ابتداء کي موجب للرجوع نه وي نو هغه په انتهاء کي هم موجب للرجوع (د رجوع سبب) نه گرځي، او کله چي دا كفاله موجب للرجوع نه ده، نو ځکه د مكفول به مال تر اداء کولو وروسته به نه غلام ته پر مالک د رجوع کولو اختيار وي او نه به مالک ته پر غلام د رجوع کولو اختيار وي.

او د دې مثال داسي دى لکه يو سړى چي د بل چا (مثلاً خالد) له طرفه د هغه له حکم او اجازت څخه بغير كفيل سي، بيا مكفول عنه (خالد) ته خبر ورسېږي او هغه د كفالي اجازت ورکړي، بيا كفيل مكفول به مال اداء

کړي. نو په دې صورت کي کفيل ته پر مکفول عنه درجوع کولو اختيار نه حاصلیږي؛ ځکه که څه هم دلته د بقاء (انتهاء) په حالت کي د مکفول عنه حکم او اجازت موجود دی لېکن په ابتداء کي موجود نه وو. لهذا کله چي په ابتداء کي د مکفول عنه د حکم د نشتوالي په وجه کفيل ته درجوع حق نه وو. نو په انتهاء کي هم هغه ته درجوع حق نسته که څه هم انتهاء د مکفول عنه حکم موجود سو؛ ځکه کومه کفاله چي غیر موجب للرجوع واقع سي هغه هيڅکله بيا موجب للرجوع نه گرځي.

د مال کتابت د کفالت حکم

وَلَا يَجُوزُ الْكِفَالَةُ بِمَالِ الْكِتَابَةِ او د مال کتابت (بدل کتابت) کفاله جائز نه ده حُرِّ تَكْفُلُ بِهِ أَوْ عِنْدَ بَرَابَرِهِ ده آزاد کس د هغه کفيل سي او که غلام لِأَنَّهُ دَيْنٌ ثَبَتَ مَعَ الْبُتَانِ ځکه چي هغه داسي قرض دی کوم چي د منافي باوجود ثابت سوی دی فَلَا يَظْهَرُ فِي حَقِّ صَحَّةِ الْكِفَالَةِ نو ځکه د کفالي د صحيح والي په حق کي به هغه نه ښکاره کیږي وَلِأَنَّهُ لَوْ عَجَزَ نَفْسُهُ او ځکه چي که مکاتب خپل ځان عاجز کړي سَقَطَ نو مال کتابت ساقطیږي وَلَا يُبْكَى اثْبَاتُهُ عَلَى هَذَا الْوَجْهِ فِي ذِمَّةِ الْكَفِيلِ او د کفيل پر ذمه په دې توگه هغه ثابتول ممکن نه دي وَإِثْبَاتُهُ مُطْلَقًا يُبْكَى مَعْنَى الظَّمِّ او د هغه مطلقاً ثابتول د "ضم" (يو ځای کول) د معنی منافي دي لِأَنَّ مِنْ شَرْطِهِ الْإِتِّحَادُ ځکه چي د "ضم" شرط اتحاد دی وَبَدَلِ السَّعَايَةِ كَمَالِ الْكِتَابَةِ فِي قَوْلِ أَبِي حَنِيفَةَ [❦] او د امام صاحب رَجَحَهُ الله په قول کي "بدل سعایه" د مال کتابت په خبر دی لِأَنَّهُ كَأَنَّكَ كَاتِبٌ عِنْدَهُ ځکه چي د امام صاحب رَجَحَهُ الله په نېز سعی کونکی اسامي غلام د مکاتب په خبر دی.

اللغات: ﴿حُرٌّ﴾ آزاد، ﴿تَكْفُلُ﴾ د تفعل ماضي ده: کفيل کېدل، کفيل جوړېدل، ﴿منافي﴾ د افعال باب فاعل دی: معارض، مخالف، ﴿بدل سعایه﴾ دې ته وايي چي مالک د غلام يوه حصه آزاده کړي او غلام د خپل پاته حصې په برابر مال وگټي او مالک ته يې ورکړي. نو دې ته "بدل سعایه" وايي. په بله وينا دا چي که مالک خپل غلام ته ووايي چي "زه ستا نيمه حصه آزادوم، او د پاته نيمي حصې لپاره ته سعی او کوښښ وکړه! او د هغه په اندازه مال وگټه! ماته يې راکړه، نو بيا زه ستا پاته نيمه حصه هم آزادوم"، نو دغه د پاته حصې مال ته "بدل سعایه" وايي.

القول المرجح: قول أبي حنيفة رَجَحَهُ الله، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٦، ص: ٣٤٥)، وكذا في الكفاية (ج: ٦، ص: ٣٤٥).

القول المرجح: قول أبي حنيفة رَجَحَهُ الله، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٦، ص: ٣٤٥).

تشریح: صورت د مسئلي: دادی چي کوم مال د عقد کتابت په وجه پر مکاتب واجب وي. د هغه مال کفاله (کفیل کېدل) صحیح نه دي. برابره ده آزاد سړی د هغه کفیل سي او که غلام. په دواړو صورتونو کي د هغه کفاله جائز نه ده؛ ځکه چي بدل کتابت داسي قرض دی کوم چي د منافي يعني د رقيت (غلامتوب) باوجود ثابت دی په دې توگه چي تر څو پر مکاتب د بدل کتابت (مال کتابت) يوه روپي هم پاته وي تر هغه وخته پوري مکاتب غلام پاتېږي، او په تېر عبارت کي ستاسو منځته ذکر سوه چي مالک پر غلام او غلام پر مالک د قرض مستحق نه وي (يعني يوه ته پر بل د قرض حق نسته). نو ځکه د قياس تقاضا داده چي پر مکاتب دي گرسره بدل کتابت واجبول صحیح نه وي، لېکن ددې باوجود د قرآن کریم د دې آيت "فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِ خَيْرًا" په وجه قياس پرېنولوی سوي دی او د منافي يعني د رقيت (غلامتوب) باوجود پر مکاتب بدل کتابت ثابت او صحیح گرځول سوي دی، او کوم شی چي د منافي سره ثابت وي، هغه غیر مستقروي يعني من وجه ثابت وي او من وجه ثابت نه وي (يعني په پوره توگه ثابت نه وي او ساقطېدونکي وي)، او کله چي بدل کتابت غیر مستقري يعني من وجه ثابت دی او من وجه ثابت نه دی، نو ځکه د کفالي د صحیح والي په حق کي به د هغه دين کېدل (قرض والي) نه ښکاره کېږي؛ ځکه چي کفاله د هغه دين صحیح کېږي کوم چي مستقروي (يعني نه ساقطېدونکي وي). او د غیر مستقري دين کفاله نه صحیح کېږي.

ولائه إلخ: له دې ځايه د بدل کتابت (مال کتابت) د کفالي نه جائز کېدلو په هکله دويم دليل بيان سوي دی، حاصل يې دادی چي که موږ د بدل کتابت کفاله جائز وگرځوو، نو د هغې د جائز کېدلو دوه صورتونه دي او په دواړو صورتونو کي د هغې جائز منل ممکن نه دي: ①... اول صورت دادی چي بدل کتابت پر کفیل هم داسي ثابت وي لکه څرنگه چي پر اصیل (مکاتب) ثابت دی، او پر اصیل يعني پر مکاتب بدل کتابت داسي ثابت دی چي که مکاتب د بدل کتابت له اداء کولو څخه عاجز سي نو د هغه له ذمې څخه بدل کتابت ساقطېږي او هغه دوباره د خپل مالک غلام گرځي، لېکن که کفیل د هغه له اداء کولو څخه عاجز سي نو که څه هم د هغه له ذمې څخه بدل کتابت ساقطېږي لېکن دا کفیل د هيچا غلام نه گرځي، نو په دې اعتبار سره په دواړو کي فرق دی، لهدا په دې صورت کي د بدل کتابت کفاله جائز نه ده.

②... دويم صورت دادی چي بدل کتابت پر کفیل مطلقاً ثابت کړی سي، لېکن دا صورت هم ممکن نه دی؛ ځکه چي د کفالي د صحیح والي شرط دادی چي مکفول به مال چي په کومو اوصافو سره پر اصیل (مکفول غنه) ثابت وي په هغه اوصافو سره به پر کفیل هم ثابت وي، حال دا چي په دې صورت کي پر کفیل مکفول به مال (بدل کتابت) مطلقاً ثابت دی او پر اصیل مقيداً ثابت دی په دې

توگه چي که اصیل یعنی مکاتب دهغه له اداء کولو څخه عاجز سي نو هغه له کفالي څخه بري کيږي، لهذا دهغه په حق کي دمکفول به (بدل کتابت) ثبوت مقيد سو، حال دا چي دکفالي دصحيح والي لپاره "ضم" (يعني داصیل ذمه دکفيل ذمه سره په مطالبه کي يوځای کول) شرط دي، او د "ضم" (يو ځای کولو) شرط اتحاد فی الاوصاف دی، او هغه دلته نه، ته، نو ځکه ددې صورت په اعتبار سره هم د بدل کتابت کفاله جائز نه ده.

وبدل السعایة الخ: فرمايي چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز "بدل سعایه" دکفالي په نه جائز کېدلو کي د "مال کتابت" په څېر دی، يعني څرنگه چي دمال کتابت کفاله صحيح نه ده، همداسي دبدل سعایه کفاله هم صحيح نه ده؛ ځکه چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز سعی کونکی غلام دمکاتب په درجه کي دی (ځکه مکاتب هم دمال کتابت په اداء کولو سره آزاديږي او سعی کونکی غلام هم چي کله مال اداء کړي نو پاته حصه يې آزاديږي)، لهذا څرنگه چي دمکاتب له طرفه دبدل کتابت کفاله جائز نه ده، يعني څرنگه چي دا جائز نه دي چي يو څوک دمکاتب له طرفه دبدل کتابت کفيل سي، نو همداسي د ساعي غلام له طرفه دبدل سعایه کفاله هم جائز نه ده.

لېکن دصاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز دبدل سعایه کفاله جائز ده؛ ځکه چي بدل سعایه مستقر دین (نه ساقطېدونکي قرض) دی، په دې توگه چي که ساعي غلام له اداء کولو څخه عاجز سي نو له هغه څخه بدل سعایه نه ساقطیږي، ددې په خلاف بدل کتابت په عاجز کېدلو سره ساقطیږي، لهذا ساعي غلام داسي دی لکه آزاد مقروض، او دآزاد مقروض له طرفه دقرض کفاله جائز ده، نو ځکه دساعي غلام له طرفه به هم دبدل سعایه کفاله جائز وي. فقط والله أعلم وعلیه أتم

کِتَابُ الْحَوَالَةِ

(دا) کتاب دحوالی (داحکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ "کِتَابُ الْکِفَالَةِ" بیان کړی. او تر هغه وروسته اوس "کِتَابُ الْحَوَالَةِ" بیانوي. دحواله او کفاله په مینځ کي مناسبت دا دی چي دا دواړه دللتزام (پر ځان دلازمولو) عقدونه دي. یعني څرنګه چي په کفاله کي کفیل پر ځان هغه شی لازموي کوم چي پراصلیل (مکفول) عنه) واجب وي، همداسي په حواله کي محتال علیه پر ځان هغه شی لازموي کوم چي پرمخیل واجب وي. او ددې دواړو عقدونو مقصد یو دی یعني اعتماد او توثق (مضبوطوالی). یعني په کفاله کي مکفول له ته اطمینان ورکول کیږي چي هغه (پر مکفول عنه) اعتماد وکړي او مطمئن اوسي، او په حواله کي محتال له ته اطمینان ورکول کیږي چي هغه مطمئن اوسي. په بله وینا دا چي کفاله ددې خبري د مضبوطولو لپاره کیږي چي قرضخواه [مکفول له] ته به خامخا خپل قرض حاصل سي او حواله هم ددې خبري د مضبوطولو لپاره کیږي چي قرضخواه [محتال له] ته به خامخا خپل قرض حاصل سي. او څرنګه چي حواله داصیل برائت لره متضمنه ده (یعني په حواله کي اصيل مقروض ابري کیږي) نو ځکه هغه د مرکب په درجه کي ده. او کفاله داصیل (مکفول عنه) برائت لره متضمنه نه وي نو ځکه هغه د مفرد په درجه کي ده. او مفرد له مرکب څخه مخکي وي. نو ځکه مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ "کِتَابُ الْکِفَالَةِ" مخکي ذکر کړی او تر هغه وروسته اوس "کِتَابُ الْحَوَالَةِ" ذکر کوي.

د "حواله" لغوي او اصطلاحی معنی: د "حواله" لغوي معنی ده: نقلول (منتقل کول). زائلول.

د "حواله" اصطلاحی او شرعي معنی ده: د قرض مطالبه د مقروض له ذمې څخه دبل چا (محتال علیه) ذمې ته نقل کول (یعني د پور وړي له غاړي څخه دبل چا غاړي ته پور نقلول). خلاصه دا چي دحوالی مطلب دا دی چي د مقروض له غاړي څخه قرض واوړي او بل څوک د هغه ذمه وار (کفیل) سي.

د حوالې یو څو الفاظ: په حواله کي څلور الفاظ یاد ساتل ضروري دي:

①... مُجْبِل: پر کوم سړي چي قرض باندي وي یعني "مقروض" (چي هغه خپل قرض پر بل چا حواله کړي). هغه ته مخیل وایي.

(۲)... مُحْتَال عَلَيْهِ: پر کوم چا چي قرض حواله کړی سي، يعني کوم سړی چي د قرض ذمه وار سي چي اوس زه قرض اداء کوم، هغه ته محتال عليه وايي.

(۳)... مُحْتَال لَهُ: د قرض مالک، قرضخواه (چي د هغه لپاره د حوالې عقد وسي). يعني محتال عليه چي د چا لپاره د قرض ذمه وار سي چي ستا قرض زه اداء کوم، هغه ته محتال له وايي.

(۴)... مُحْتَال بِهِ: کوم مال چي حواله کړی سي، يعني محتال عليه چي د کوم قرض حواله قبوله کړې او د هغه ذمه وار سي، هغه ته محتال به وايي.

فايده: ځيني مشايخو ويلې دي چي کله حواله وسي نو محيل چي څرنگه له مطالبې څخه بري کيږي همداسي له قرض څخه هم بري کيږي، او ځينو ويلې دي چي فقط له مطالبې څخه بري کيږي، له قرض څخه نه بري کيږي.

حواله پر دوه قسمه ده: ① حواله مطلقه، ② حواله مقيده.

حواله مطلقه هغه حوالې ته وايي چي په هغه کي هيڅ قيد نه وي، بيا حواله مطلقه پر دوه قسمه ده: ① ميعادي (يعني چي په هغه کي وخت او مودت ټاکل سوی وي)، ② غير ميعادي (يعني في الحاله حواله).

او حواله مقيده دې ته وايي چي محيل يعني مقروض د خپل مقروض و طرف ته مطالبه نقل کړي. مثلاً د خالد پر حامد زر درهمه باندي وي او د حامد پر زيرد پنځلس سوه درهمه باندي وي، بيا حامد زيرد ته ووايي چي ته زما له قرض څخه زر درهمه خالد ته ورکړه!، نو دې ته حواله مقيده وايي.

د حوالې شرعي حيثيت

قَالَ: وَهِيَ جَائِزَةٌ بِالذُّيُونِ فرمايي: او د قرضونو حواله جائز ده. قَالَ الطَّلَبُ: ① «مَنْ أَحْبَلَ عَلَى مَلِكٍ فَلَيْسَ بِهِ»
 نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: ”کوم څوک چي پر مالدار کس حواله کړی سي نو هغه دي اتباع وکړي ايمني هغه دي د قرض اخيستلو په هکله په مالدار [محتال عليه] پسې سي او مقروض (محيل) دي پرېږدي [وَلَا تَهْ أَلْتَزَمَ مَا يَفْقِدُ عَلَى تَسْلِيْمِهِ او ځکه چي هغه [محتال عليه] پر ځان داسي شی لازم کړی دی چي د هغه پر ور سپارلو قادر دی ايمني ور سپارل يې د هغه په وس او قدرت کي دي] فَتَصَحَّ كَالْكَفَالَةِ نو ځکه د کفالې په څېر به حواله هم صحيح وي وَإِنَّمَا اخْتَصَّتْ بِالذُّيُونِ لِإِكْتِنَانِهَا تَنْبِيْهُ عَنِ الثَّقْلِ وَالشَّوْهِلِ او کفاله اېه دې وجه او د قرضونو سره خاص کړی

سوی ده ځکه چې هغه د نفلولو او منتقل کولو خبر ورکوي وَالْتَحْوِيلُ فِي الدِّينِ لَا فِي الْعَيْنِ او نفلول په دين کي وي. نه په عين کي ايعني له يوې ذمې څخه بلې ذمې ته صرف دين منتقل کيږي. عين شي نه منتقل کيږي. ځکه چې عين شي متعين وي لېکن دين متعين نه وي.

اللغات: «ملي» د دې لفظ خپله معنی ده: ډک. مراد ځني موږ او مالدار (شتمن کس) دی. لکه زموږ په اصطلاح کي چې هم ويل کيږي: فلانکی ډېر موږ او ډک دی. «تحويل» د تفيعيل مصدر دی: د دې لفظ او د التَّحْوِيلِ يوه معنی ده: نفلول، منتقل کول. «دين» قرض. مراد ځني دراهم، دنانير، روپۍ او پيسې دي. دا په متعين کولو سره نه متعين کيږي (مثلاً که څوک ووايي چې خاص دغه سل روپۍ به راکوي. نو هغه نه متعين کيږي بلکي د هغه پر ځای نوري سل روپۍ هم ورکولای سي. ځکه چې په پيسو کي هيڅ فرق نه وي ټول يونرخ لري). «عين» عين شي. لکه غنم، وربجي او داسي نور ټوله شيان کوم چې متعين وي (نور وضاحت به د تشریح په آخر کي ذکر سي).

تشریح: په دې عبارت کي د حوالې جواز په نقلي او عقلي دلائلو سره ثابت سوی دی، فرمايي چې حواله جائز ده، او په دې هکله نقلي دليل د ابو هريره رضي الله عنه حديث دی کوم چې په بخاري او مسلم کي په دې الفاظو سره ذکر سوی دی: “مَظْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ فَإِذَا أُتْبِعَ أَحَدُكُمْ عَلَى مَلِيٍّ فَلْيَتَّبِعْ” يعني د مالدار (شتمن کس) ټال متول ظلم دی او کله چې په تاسو کي يو څوک (قرضخواه) په مالدار پسې کړی سي (يعني پر مالدار حواله کړی سي) نو هغه دې اتباع وکړي، يعني محتال له (قرضخواه) ته پکار دي چې دا حواله قبوله کړي او په مالدار دي پسې سي او فقط له مقروض (محيل) څخه دي د قرض اخيستلو ضد نه کوي (چې زه يې خامخاستا څخه غواړم)، او په طبراني کي دا حديث په دې الفاظو سره ذکر سوی دی: “مَظْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ فَإِذَا أُجِيلَ أَحَدُكُمْ عَلَى مَلِيٍّ فَلْيَتَّبِعْ” ترجمه يې ښکاره ده.* حاصل دا چې که مقروض (پور وړی) خپل قرض د يو مالدار و طرف ته منتقل کړي او هغه د اداء کولو ذمه وار مقرر کړي نو مالدار ته پکار دي چې ټال متول نه وکړي بلکي قبول يې کړي، او کله چې مالدار د قرض اداء کولو ذمه وار سي او قبول يې کړي نو قرضخواه يعني محتال له دي هم نخږې نه کوي بلکي دا حواله دي قبوله کړي او د مقروض پر ځای دي له مالدار (محتال عليه) څخه قرض واخلي.

* “مَظْلُ” ټال متول ته وايي، د ټال متول معنی ده: څوک په تمه کېښول، يعني د يو چا حق له يوه وخت څخه بل وخت ته ځنډول چې ته سبا راسه زه به يې درکړم. د سبا ورځ چې راسي نو ووايي چې بل سبا به يې درکړم په همدې توګه هغه له خپل وخت څخه حق ډېر وځنډوي او حقدار ډېر سترې او بېزاره کړي. که څوک وس او طاقت لري يعني مالدار وي. نو د هغه لپاره ټال متول کول ظلم دی. همدارنګه که څوک مالدار وي او پر هغه د بل چا قرض را حواله کړی سي نو هغه دي په دې باره کي هم ټال متول نه کوي يعني د قرض اداء کولو ذمه واري دي واخلي او حواله دي قبوله کړي.

ولأنه التزام ما يقدر إلّا: عقلي دليل دادی چي کله مقروض پر بل سري قرض حواله کړي او دابل سري (محتال عليه) د قرض اداء کول قبول کړي، نو ګواکي هغه (محتال عليه) پر ځان يوشی لازم کړی، او انسان عموماً پر خپل ځان هغه شی لازموي چي د هغه ورسپارل د انسان په قدرت کي وي، او د داسي شی کفاله (کفيل کېدل) صحيح دي چي د هغه ورسپارل د انسان په قدرت کي وي. نو ځکه د هغه حواله به هم صحيح وي.

وإنما ائتممت: فرمايي د متن په اوله جمله ”وَهِيَ جَائِزَةٌ بِالذَّيْنِ“ کي حواله ځکه د قرضونو (دینون) سره خاص کړی سوې ده، نه د اعیانو سره، د دې وجه داده چي د حوالې معنی ده ”تحويل“ (نقلول، منتقل کول)، او تحويل (نقلول) فقط په قرضونو کي ممکن دی لېکن په اعیانو کي ممکن نه دی، ځکه قرض غیر متعین وي، لهذا هغه د هر چا پر ذمه لازمول کېدای سي او هر څوک يې اداء کولای سي، او عین شی متعین وي، لهذا عین فقط هغه کس اداء کولای سي د کوم چا سره چي هغه موجود وي، او د یو چا عین د بل چا سره موجود نه وي، نو ځکه د عین حواله جائز نه ده. (مثلاً که دیو سري پر زید غنم باندې وي او زید هغه سري پر خالد حواله کړي چي ته ورسه! له خالد څخه زما د قرض غنم واخله! نو ښکاره خبره ده چي د خالد سره خاص هغسي غنم نسته کوم چي هغه سري زید ته په قرض ورکړي وه، ځکه غنم عین شی دی کوم چي متعین دی او دیو سري عین شی د بل چا سره نه وي [ځکه په غنمو کي ډېر فرق وي، بعضي ډېر کمزوري وي او بعضي خوندور وي]. لېکن که دیو سري پر زید مثلاً سل روپۍ باندې وي، او زید هغه سري پر خالد حواله کړي، نو ښکاره خبره ده چي د خالد سره خامخاسل روپۍ سته ځکه روپۍ [دراهم او دناتیر... آدین دی او دین په متعین کولو سره نه متعین کېږي او دیو سري سره چي کوم مال او روپۍ وي هغه د بل چا سره هم وي ځکه روپۍ چي هر څنگه وي د ټولو نرخ او قیمت یو وي].

د حوالې شرائط

قَالَ: وَلَمَّا الْحَوَالَةُ بِرِضَاءِ الْمُحِيلِ وَالْمُخْتَالِ وَالْمُخْتَالِ عَلَيْهِ فرمايي: او حواله د محیل، محتال له او محتال عليه په رضا سره صحيح کېږي أَمَّا الْمُخْتَالُ فَلِأَنَّ الدَّيْنَ حَقُّهُ کوم چي محتال له دی نو ځکه [د هغه رضا شرط ده] چي قرض د هغه حق دی وَهُوَ الَّذِي يُنْتَقَلُ بِهَا او همدا قرض د حواله په نریمه منتقل کېږي وَالذِّمَّةُ مُتَّفَاوِتَةٌ او تفاوت په ذمو اذمه واریانو ا کي دی [مطلب دا چي فرق او تفاوت په ذمه واري اخیستونکو خلکو (محتال عليهم) کي دی] فَلَا بُدَّ مِنْ رِضَاكَ نو ځکه د محتال له رضا ضروري ده وَأَمَّا الْمُخْتَالُ عَلَيْهِ فَلِأَنَّهُ يَلْزَمُهُ الدَّيْنُ او کوم چي محتال عليه دی نو ځکه [د هغه رضا شرط ده] چي قرض د هغه پر ذمه لازميږي وَلَا لَزُومَ بِذُنُوبِ التَّزَامِهِ او د هغه د لازمولو څخه بغیر لزوم

نه سي كېدای [يعني بښکاره خبره ده چي قرض هغه وخت پر محتال عليه لازميږي کله چي هغه په خپله د قرض التزام وکړي. يعني په خپله يې پر خپل ځان او ذمه لازم کړي] وَأَمَّا الْجِدِيلُ فَالْحَوَالَةُ تَصَحُّ بِذَوْنِ رِضَا أَوْ كَوْمٍ چي محيل دی نو حواله دهغه له رضا څخه بغير [هم] صحيح کيږي ذَكَرَهُ فِي الرِّبَاذَاتِ دامام محمد رَجَهُ الله په زيادات کي ذکر کړي دي لِأَنَّ التَّزَامَ الدِّينَ مِنَ الْمُحْتَالِ عَلَيْهِ تَصَرُّفٌ فِي حَقِّ نَفْسِهِ ځکه چي پر ځان قرض لازمول د محتال عليه له طرفه د خپل ځان [ذات] په حق کي تصرف دی وَهُوَ لَا يَتَصَرَّرُ بِهِ او محيل ته په دې سره هيڅ ضرر [هم] نه رسيږي بَلْ فِيهِ نَفْعُهُ بلکي په دې کي د هغه نفع ده لِأَنَّهُ لَا يَرْجِعُ عَلَيْهِ إِذَا لَمْ يَكُنْ بِأَمْرِهِ ځکه کله چي حواله د محيل په حکم او رضا [سره نه وي نو محتال عليه له هغه څخه [قرض] واپس نه سي اخيستلای.

اللغات: ﴿محيل﴾ حواله کونکی. د محيل، محتال له او محتال عليه پوره معنی د کتاب الحواله په شروع کي ذکر سوه. ﴿محتال﴾ له دې څخه محتال له يعني قرضخواه (دائن) مراد دی. ﴿الذمة﴾ لغتپوهانو د دې څو معناوي ذکر کړي دي: ذمه، غاړه، مسووليت، عهد و پیمان، ذمه واري. **تشریح:** صوره د مسئلې: دادی چي د حوالي د صحيح والي لپاره د محيل، محتال او محتال عليه ټولو رضا شرط ده.

د محتال له رضا بالاتفاق شرط او ضروري ده، دهغه په شرطوالي کي د چا اختلاف نسته؛ دليل دادی چي قرض د محتال له حق دی او قرض د حواله کولو په ذريعه منتقل کيږي هم، لېکن د کومو خلکو ذمه ته چي نقل کيږي يعني محتال عليهم خلک، په هغوی کي فرق دی د ټولو ذمه (ذمه واري) يو ډول نه وي؛ ځکه بعضې خلک د قرض په اداء کولو کي سوچه او کره وي هيڅ ټال متول نه کوي او خپله ذمه واري پر وخت اداء کوي او بعضي دنيا پرسته خلک په دې هکله ډېر بې پروايي لري او ټال متول او خيانت يې په خمير اخستلی وي، لهدا که د محتال له رضا شرط نه کړی سي نو ډېر مسکنه ده چي محتال له په ضرر او نقصان کي ولوړيږي. په دې توگه چي داسي کس محتال عليه هم نه سي کوم چي ډېر بد مزاجه او په ټال متول عادي وي (او محتال له به په راضي نه وي)، نو څرنگه ځان له داسي سړي څخه خپل قرض اخيستل ډېر مشکل پريوځي. نو ځکه د حوالي د والي لپاره د محتال له رضا شرط گرځول سوې ده.

واما المحتال عليه الخ: او پاته سو محتال عليه، كه چيري پر هغه دمحيل قرض باندي نه وي نو په دې صورت كي دمحتال عليه رضا بالا جماع شرط ده، او كه چيري پر محتال عليه دمحيل قرض باندي وي نو زموږ په نېز په دې صورت كي هم دمحتال عليه رضا شرط ده (لېكن د ائمه ثلاثه وو يعني دامام شافعي، امام مالك او امام احمد رَحِمَهُمُ الله په نېز په دې صورت كي دمحتال عليه رضا شرط نه ده).

فَلَا يَلْزَمُهُ الدَّيْنُ الخ: زموږ د دليل حاصِل دادى چي حواله دمحيل له طرفه پر محتال عليه قرض لازمول دي، يعني په حواله كي محيل دمحتال عليه پر ذمه قرض لازموي او دهغه پر غاړه يې اچوي، او لزوم له التزام څخه بغير نه سې كېداى (يعني يوشى هغه وخت پر سري لازميږي كله چي داسرى په خپله هغه شى پر خپل ذمه لازم كړي. بغير التزام [لازمولو] څخه نه پر لازميږي) كنى هر كس به دخپل خوښى مطابق د بل چا پر ذمه يوشى لازمولاى؛ نو ځكه پر محتال عليه د قرض لازمېدلو لپاره ضروري دي چي هغه يې په خپله پر خپل ځان لازم كړي، او كله چي محتال عليه په خپله پر خپل ځان قرض لازم كړي نو ښكاره خبره ده چي محتال عليه په دې لازمولو راضي سو، نو معلومه سوه چي پر محتال عليه د قرض لازمېدلو لپاره دهغه رضا هم شرط ده.

واما المحيل الخ: پاته سو محيل، نو دهغه په هكله دوه قولونه دي: ① امام قدوري رَحِمَهُ الله په متن كي ويلي دي چي د حوالې د صحيح والي لپاره دهغه رضا هم شرط ده (ځكه هغه ويلي دي: برضاء المحيل والمحتال... الخ). ② لېكن امام محمد رَحِمَهُ الله په زيات كي ذكر كړي دي چي حواله د محيل له رضا څخه بغير هم صحيح كيږي:

د زيات د روايت دليل دادى چي په حواله كي محتال عليه پر خپل ځان قرض لازموي، او دا په خپل ذات كي تصرف كول دى، او انسان چي په خپل ذات كي كوم تصرف كوي دهغه لپاره د بل چا اجازت او رضا شرط نه وي (ځكه هر چا ته دخپل ذاتي تصرف اختيار سته)، نو ځكه دمحيل له اجازت او رضا څخه بغير هم حواله صحيح ده. او بل دا چي په دغه تصرف كي دمحيل نقصان هم نسته بلكي په دې كي دهغه نفع ده، يو نفع خو دا ده چي دمحيل له ذمې څخه به د قرض مطالبه ساقطه سي (يعني تر دې وروسته به قرضخواه [محتال له] له هغه څخه د قرض مطالبه نه كوي) او بله نفع دا چي كله محتال عليه د محيل له حكم او رضا څخه بغير دهغه قرض اداء كړي، نو معلومه خبره ده چي هغه ته به دا اختيار نه وي چي له محيل څخه اداء كړي سوي مال واخلي (ځكه هغه دمحيل له حكم څخه بغير دهغه قرض اداء كړى نى) او په دې كي دمحيل ښكاره نفع ده.

دامام قدری رَحْمَةُ اللهِ دروایت دلیل دادی چي د غیرت او مراني خاوند (بامرؤته سری) فاختره نه خوښوي چي د هغه قرض او بار پر بل چا پریوځي او د بل چا احسان پر ځان واچوي، او داسي کول هغه د ځان سپکاوی بولي، نو ځکه د محیل رضا هم شرط او ضروري ده.

د حوالې تر پوره کېدلو وروسته د محیل حکم

قَالَ: وَإِذَا تَكَّتِ الْحَوَالَةُ فَرَمَائِي: او کله چي حواله پوره سي بَرِئَ الْمُحِيلُ مِنَ الدَّيْنِ بِالتَّحْوِيلِ نو اد حوالې په قبلولو سره اسمدستي محیل له قرض څخه بري کيږي وَقَالَ: زُفَرٌ: لَا يَبْرَأُ او امام زفر رَحْمَةُ اللهِ فرمائي چي نه بري کيږي إِعْتِبَارًا بِالْكِفَالَةِ پر کفاله په قیاس کولو سره إِذْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَقْدٌ تَوَثَّقُ ځکه چي له دې دواړو [حواله او کفاله] څخه هریو د توثق [مضبوطوالي] عقد دی وَلَنَا أَنَّ الْحَوَالَةَ الثَّقُلُ لُغَةً زموږ دلیل دادی: چي د حوالې لغوي معنی ده "منتقل کول" وَمِنْهُ حَوَالَةُ الْفِرَاسِ اوله همدې څخه "حواله الفراس" [مشتق دی] وَالَّذِينَ مَتَّى انْتَقَلَ عَنِ الدِّمَّةِ او قرض چي کله له یوې ذمې څخه منتقل سي لَا يَبْتَقِي فِيهَا نو بیا پر هغه ذمه نه پاتیږي أَمَّا الْكِفَالَةُ فَلِلضَّمِّ او کوم چي کفاله ده نو هغه د "یو ځای کولو" په معنی سره ده وَالْأَحْكَامُ الشَّرْعِيَّةُ عَلَى وَفَاقِ الْمَعَانِ اللُّغَوِيَّةِ او شرعي احکام د لغوي معنی موافق وي وَالْتَوَثُّقُ بِاخْتِيَارِ الْأَمَلِ وَالْأَحْسَنِ فِي الْقَضَاءِ او توثق [مضبوطوالی] د زیات مالدار کس په اختیارولو سره او [د قرض] په اداء کولو کي د ښه کس په اختیارولو سره حاصلیږي وَإِنَّمَا يُجْبَرُ عَلَى الْقَبُولِ إِذَا نَقَدَ الْمُحِيلُ او محیل چي کله [د قرض مال] اداء کړي نو محتال له په دې وجه [د هغه مال] پر قبلولو مجبورول کيږي لَأَنَّهُ يُخْتَبَلُ عَوْدُ الْمُطَالَبَةِ إِلَيْهِ بِالشَّوْءِ ځکه چي مال ضایع کېدلو په وجه د محیل و طرف ته د مطالبې راگرځېدلو احتمال سته فَلَمْ يَكُنْ مُتَبَرِّعًا نو ځکه به محیل مشرع [احسان کونکی] نه وي.

اللغات: ﴿تمت﴾ د ضرب له بابه د واحد مؤنث غائب صیغه ده: پوره کېدل، بشپړ کېدل، ﴿توثق﴾ د

تفعل د باب مصدر دی: مضبوطېدل (پنځېدل، تینګېدل)، قوي کېدل، ﴿الفراس﴾ (د غین په کسره سره): د درختي تازه لښته او نیالګی کوم چي په ځمکه کي شین کړی سي (چي له هغه څخه بیاغته درخته جوړه سي). کله چي نیالګی له یوه ځای څخه بل ځای ته منتقل کړی سي او په بله ځمکه کي ودرول سي (شین کړی سي)، نو دې ته په عربي کي "حواله الفراس" وايي (یعني د نیالګي منتقل کول)، لهذا

معلومه سوه چي د "حوالې" لغوي معنی ده: منتقل کول، نقلول، ﴿ضمه﴾ دنصر دباب مصدر دی، یو ځای کول، ﴿وفاق﴾ موافق کېدل، ﴿أَمْلاً﴾ داسم تفضیل صیغه ده: زیات مالدار (دېر شتمن کس) ﴿عود﴾ دضرب مصدر دی: راگرځېدل، ﴿التوی﴾ دسمع دباب اسم مصدر دی: که ددې په باب صله کي انسان ذکر سي، نو د "هلاکېدلو" معنی ورکوي، او که مال او حق ذکر سي نو د "ضایع کېدلو" او "بربادېدلو" معنی ورکوي (داسي ضایع کېدل چي بیا یې هیڅ امید نه وي).

تشریح: څه مخکي دا خبره ذکر سوه چي د حوالې د صحیح والي لپاره د محتال علیه او محتال له رضا شرط ده، په دې عبارت کي دا راښيي چي کله هم محتال علیه او محتال له په حواله راضي سي او هغه قبوله کړي، نو حواله پوره کیږي او زموږ په نېز محیل له قرض څخه بري کیږي، لېکن دامام زفر رَحْمَةُ اللهِ رايه دا ده چي د محتال علیه او محتال له په قبلولو سره خو حواله پوره کیږي لېکن محیل له قرض او مطالبې څخه نه بري کیږي.

دامام زفر دلیل: قیاس دی، یعني هغه حواله پر کفاله قیاس کړې ده، او د قیاس وجه یې دا ده چي له دې دواړو (کفاله او حواله) څخه هریو د توثق او مضبوطوالي عقد دی، یعني حواله هم د کفالې په څېر ددې خبري د مضبوطولو لپاره کیږي چي قرضخواه (محتال له) ته به خامخا خپل قرض حاصل سي (په بله وینا دا چي د حوالې مطلب دادی چي د قرض اداء کېدل مضبوطه او یقیني سي او محتال له مطمئن سي لکه د کفالې مطلب چي هم دغه دی چي د قرض اداء کېدل د کفیل په ذریعه مضبوطه او یقیني سي او مکفول له [قرضخواه] مطمئن سي)، او تاسو ته معلومه ده چي په کفاله کي اصیل یعني مکفول عنه له قرض څخه نه بري کیږي، نو همداسي به په حواله کي اصیل یعني محیل هم له قرض څخه نه بري کیږي.

زموږ دلیل: دادی چي د حوالې لغوي معنی ده "منتقل کول" (نقلول)، او له همدې څخه "حواله الغراس" د نیالکي (نهال) د منتقل کولو په معنی سره مستعمل دی، لهندا د حوالې په ذریعه د قرض منتقل کېدل ضروري سوه چي هغه به د محیل له ذمي څخه منتقل کیږي، او کله چي قرض د محیل له ذمي (غاري) څخه د محتال علیه ذمي ته منتقل سو نو د محیل ذمه فارغه سوه او قرض د محیل په ذمه کي پاته نه سو (ځکه داسي نه سي کېدای چي یو قرض دي پر دواړو ذمه پاته وي)، لهندا کله چي د محیل پر ذمه قرض باقي پاته نه سو، نو ښکاره خبره ده چي محیل بري سو. او پاته سوه کفاله نو د هغې لغوي معنی ده "ضم" (یو ځای کول) یعني "ضمُّ الذمة إلى الذمة"، او ښکاره خبره ده چي "ضم" هغه وخت ثابتیږي یعني هغه وخت یوه ذمه دبلي ذمي سره یو ځای کیږي کله چي د اصیل (مکفول عنه)

پر ذمه هم قرض باقي پاته وي، او څرنگه چي اصول دادی چي په شرعي احكامو کي دلغوي معنی اعتبار کيږي او هغوی د خپل لغوي معنی موافق وي، نو ځکه د حوالې دلغوي معنی په اعتبار کولو سره به محیل له قرض څخه بري کيږي (ځکه د حوالې لغوي معنی ده: منتقل کول، يعني قرض له يوې نښې څخه بلې ذمې ته نقلول)، او د کفالي دلغوي معنی په اعتبار کولو سره به پر مکفول عنه قرض باقي پاتېږي (ځکه د کفالي لغوي معنی ده: يوه ذمه د بلې ذمې سره يو ځای کول).

والتوثق باختيار الخ: دا د يو مقدر سوال جواب دی. سوال دادی چي تاسو خو حواله د توثق عقد بللې دی، لېکن کله چي قرض له محیل څخه محتال عليه ته منتقل سو او محیل بري سو، نو په هغه کي خو هيڅ توثق (مضبوطوالی) پاته نه سو، صرف دومره وسنه چي قرض مخکي پر محیل وو، او په حواله سره هغه پر محتال عليه راغلی؟.

د دې جواب دادی چي د توثق او مضبوطوالي لپاره دا ضروري نه ده چي قرض به پر دوو خلکو واجب وي او قرضخواه (دائن) ته به له دواړو څخه د مطالبې حق وي، بلکي د محیل د بري کېدلو باوجود هم توثق حاصلېږي، په دې توګه چي د محیل (مقروض) په نسبت محتال عليه زيات مالدار وي، يا د محیل په نسبت محتال عليه د قرض په اداء کولو کي ښه سلوک او معامله کوي او په دې باره کي هيڅ بې پروايي نه کوي، نو په دغه هر صورت کي د محیل په نسبت له محتال عليه څخه د قرض په اخيستلو کي زيات توثق، باور او مضبوطوالی سته، نو معلومه سوه چي د محیل د بري کېدلو باوجود هم په حواله سره توثق حاصلېږي.

وانما يجبر الخ: دا هم د يو مقدر سوال جواب دی. سوال دادی چي ستاسو دا خبره موږ نه تسليموو چي "محیل له قرض څخه بري کيږي"، ځکه که چيري محتال عليه قرض اداء نه کړي بلکي تر هغه مخکي محیل قرض اداء کړي يعني محتال له ته خپل د قرض مال ورکړي، نو حکم دادی چي محتال له به د هغه پر اخيستلو او قبلولو مجبورول کيږي، له دې څخه هم معلومه سوه چي محیل له قرض څخه نه دی بري سوی بلکي قرض د هغه پر ذمه پاته دی؛ ځکه که محیل له قرض څخه بري سوي وای نو محیل به د قرض په اداء کولو کي متبرع وای (ځکه معلومه خبره ده چي کله د يو چا پر ذمه قرض پاته نه وي او بيا هم هغه قرض اداء کړي نو دا د هغه له طرفه اجسان او تبرع وي)، او متبرع (احسان کونکي) چي کومه تبرع (احسان) وکړي د هغه پر اخيستلو هيڅوک نه مجبورول کيږي، لهذا محتال عليه د محیل د مال پر اخيستلو مجبورول کېدل د دې خبرې دليل دی چي محیل له قرض څخه نه دی بري سوی بلکي قرض د هغه پر ذمه باقي دی.

د دې جواب دادی چي په پورتنی صورت کي دمحیل نه متبرع کېدل او محتال علیه دهغه دمال پر اخیستلو مجبورول کېدل ددې احتمال په وجه دي چي که چيري دمحتال علیه سره مال ضایع سي يعني محتال علیه مفلس او دېوالي سي یا هغه له حوالې څخه انکار وکړي نو ښکاره خبره ده چي د قرض مطالبه به بیرته دمحیل (اصیل) و طرف ته راوگرځي او بیرته به هغه قرض اداء کوي. نو ددغه احتمال په وجه محیل متبرع نه گرځي. لهدا کله چي هغه متبرع نه سو. نو ځکه هغه دمحیل دمال قرض پر اخیستلو مجبورول کېږي. (په بله وینا داسي هم ویل کېدای سي چي صرف د پورتنی احتمال په وجه ایمني ددې احتمال په وجه چي کېدای سي دمحیل پر ذمه به بیرته قرض راسي | د قرض اداء کولو په وخت کي دمحیل پر ذمه قرض باقي شمارل کېږي. او کله چي په دې وخت وکي هغه باقي شمارل کېږي. نو ځکه هغه به تبرع نه وي. او کله چي هغه تبرع نه دی. نو په دې وجه محتال علیه دهغه پر اخیستلو مجبورول کېږي. کنې حقیقت همدا دی چي په حواله سره قرض دمحیل له ذمې څخه منتقل کېږي او هغه بري کېږي. همدا وجه ده چي کله محتال علیه محتال له ته قرض ورکړي نو بیا محتال له بالکل دمحیل څخه د قرض مطالبه نه سي کولای).

پر محیل دمحتال له رجوع کولو حکم

قَالَ: وَلَا يَرْجِعُ الْمُحْتَالُ عَلَى الْمُحِيلِ أَوْ مُحْتَالٌ لَهُ بِرِجْعِهِ نَهَى سَيَّ كَوْلَايَ اِيْمَنِي مُحْتَالٌ لَهُ لَهْ مُحِيلِ څخه د قرض اخیستلو اختیار نه | إِلَّا أَنْ يَشُوْى حَقُّهُ مَكْرًا چي دمحتال له حق ضایع سي وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: لَا يَرْجِعُ مَنْ تَوَيَّ أَوْ إِمَامٌ شَافِعِي رَجَعَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چي رجوع به نه کوي که څه هم د هغه حق ضایع سي بِأَنَّ الْبِرَاءَةَ حَصَلَتْ مُطْلَقَةً ځکه چي بري کېدل مطلقاً حاصل سوي دي اِيْمَنِي ځکه چي د کفیل بري کېدل مطلقاً ثابت دي | فَلَا تَعُوْدُ إِلَّا بِسَبَبٍ جَدِيْدٍ نو ځکه له یو نوي سبب څخه بغیر به (پر محیل | قرض نه راگرځي وَلَنَّا: أَنَّهَا مُقَيَّدَةٌ بِسَلَامَةِ حَقِّهِ لَهُ زموږ دلیل دادی: چي بري کېدل دمحتال له د حق په سالموالي | سلامتیا | سره مقید دي | إِذْ هُوَ الْقَصْدُ ځکه چي همدا مقصود دي أَوْ تَفْسُخُ الْحَوَالَةِ لِقَوَاتِهِ یا د مقصود فوتېدلو په وجه به حواله فسخ کېږي لِأَنَّهُ قَابِلٌ لِلْفَسْخِ ځکه چي حواله د فسخ قبولونکې ده اِيْمَنِي فسخ کېدای سي | فَصَارَ كَوْصُفِ السَّلَامَةِ فِي التَّبَيُّعِ نو دا داسي سولک په مبيع کي د سالموالي | سلامتیا | وصف.

اللفات: ﴿يَتَوَيَّ﴾ د سمع د باب مضارع ده: ضایع کېدل، بریادېدل، هلاکېدل، ﴿جَدِيدٌ﴾ نوی، ﴿السَّلَامَةُ﴾ سالموالي، سلامتیا (سلامتي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کله حواله پوره سي نو زموږ په نېز محتال له ته دا اختیار نه چي د قرض په هکله محیل ته رجوع وکړي، ها! که چيري دمحتال له حق ضایع سي، بیا

محتال عليه له حوالې څخه انکار وکړي، یا امر سي یا حاکم د هغه د مفلس والي فيصله او اعلان وکړي، نو په دې صورت کې محتال له پر محیل رجوع کولای سي (یعني له هغه څخه قرض اخيستلای سي). او امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ فرمایي چې د محتال له د حق ضایع کېدلو باوجود هم محتال له ته پر محیل د رجوع کولو اختیار نسته (همدا د امام احمد رَحْمَهُ اللهُ قول دی).

د امام شافعي دلیل: دا دی چې د محیل بري کېدل مطلقاً ثابت دي (یعني د حوالې د منعقد کېدلو په وخت کې محیل مطلقاً بري کېږي) په هغه کې داسې هیڅ قید نسته چې ”که چیرې د محتال له حق ضایع سي نو هغه به نه بري کېږي بلکې پر هغه به محتال له ته د رجوع حق او اختیار وي“، لنډه دا چې کله د محیل بري کېدل مطلقاً ثابت دي نو ځکه پر محیل به بیا (دوباره) قرض نه راگرځي، مگر دا چې کله یو نوی (جدید) سبب موجود سي، مثلاً محیل د محتال له څخه محتال به مال رانیسي یا حواله خپل طرف ته رامنقل کړي، نو فقط په دې صورت کې محتال له ته پر هغه حق او اختیار حاصلېږي.

زموږ دلیل: دا دی چې د محیل بري کېدل د محتال له د حق په سالموالي (سلامتیا) سره مقید دي، ځکه د حوالې مقصد همدا دی چې د محتال له حق سالم او محفوظ پاته سي او هغه ته خپل حق صحیح سلامت ورسېږي، لېکن کله چې دا مقصد او شرط ”یعني د محتال له د حق سلامتیا“ فوت سي او هغه ضایع سي، نو د هغه په فوتېدلو سره به حواله فسخ کېږي، او کله چې حواله فسخ سي نو سمدستي د محتال له حق (قرض) بیرته پر محیل راگرځي، او کله چې د محتال له حق بیرته د محیل پر ذمه راوگرځي، نو ښکاره خبره ده چې محتال له ته به پر محیل د رجوع کولو اختیار هم حاصلېږي.

د دې مثال داسې دی لکه په بیع کې چې د مبیع د سالموالي وصف شرط دی (ځکه هر څوک پر دې شرط یو شی رانیسي چې ما ته به هغه صحیح سلامت راګول کېږي)، لهندا که مشتري یو مبیع رانیسي لېکن هغه له قبضه کولو څخه مخکې هلاک او ضایع سي، نو څرنگه چې د هغه مبیع په هلاکېدلو سره د بیع مقصد (یعني پر مبیع د مشتري قبضه کول) فوت سو، نو ځکه دا بیع فسخ کېږي او د مشتري حق ثمن ته راگرځي او هغه ته دا اختیار حاصلېږي چې له بائع څخه خپل ثمن واپس واخلي، نو همداسې کله چې د حوالې مقصد فوت سي، نو هغه به فسخ کېږي او د محتال له حق به پر من عليه الحق یعني پر محیل راگرځي.

توی (ضایع کبدل) کله ثابتیری؟

قَالَ: وَالتَّوَى عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ أَحَدُ الْأَمْرَيْنِ فَرَمَائِي: أَوْ دَامَامٍ صَاحِبِ رَجْتِهَ اللَّهِ بِه نَبَزَ [د مال] ضَايِعُ كَبْدَلٍ يُوَدِّدُ دَوَّ كَارُونَوْدِي وَهُوَ أَمَّا أَنْ يَجْعَدَ الْحَوَالَةَ وَيَخْلِفَ أَوْ هِنَه دَا چي يَامَحْتَالُ عَلَيْهِ د حَوَالِي انكَار و كړي او قسم و اخلي وَلَا بَيِّنَةً لَهُ عَلَيْهِ أَوْ د هِنَه بِه خِلَاف د مَحْتَالُ سِرِه بَيْنَه نَه وَي أُوَيِّنُوتُ مُفْلِسًا يَا دَا چي مَحْتَالُ عَلَيْهِ د مَفْلَسُ وَالِي بِه حَالَت كِي مَر سِي لِأَنَّ الْعَجْزَ عَنِ الْوُضُولِ يَتَحَقَّقُ بِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا حَكَّة چي [د حق] له اخيستلو څخه عاجزه كېدل په دې دواړو كې په هريوه سره ثابتيري وَهُوَ التَّوَى لِي الْحَقِيقَةِ أَوْ ضَايِعُ كَبْدَلٍ بِه حَقِيقَت كِي هَمْدَادِي وَقَالَ: هَذَانِ الْوُجْهَانِ وَوَجْهٌ ثَالِثٌ أَوْ صَاحِبِينَ رَجْتَهُمَا اللَّهُ فَرَمَائِي: چي دا دوي وجهي [هم] دي او بله درېيمه وجه [هم] سته وَهُوَ أَنْ يَحْكُمَ الْحَاكِمُ بِإِفْلَاسِهِ حَالَ حَيَاتِهِ أَوْ هِنَه دَا چي د مَحْتَالُ عَلَيْهِ په ژوند كې حَاكِم د هِنَه د مَفْلَسُوَالِي فيصله و كړي وَهَذَا بِنَاءٌ عَلَى أَنَّ الْإِفْلَاسَ لَا يَتَحَقَّقُ بِحُكْمِ الْقَاضِي عِنْدَهُ خِلَافًا لَهَا أَوْ دَا اخْتِلَافٍ پَر دې مَبْنِي دِي چي د امام صاحب رَجْتِهَ اللَّهِ په نَبَز د قَاضِي په فيصله كولو سره مَفْلَسُوَالِي نه ثابتيري، په خِلَاف د صَاحِبِينَ رَجْتَهُمَا اللَّهُ لِأَنَّ الْبَيَانَ غَادٍ وَرَائِي حَكَّة چي مال تلونكي او راتلونكي دِي [مطلب دَا چي سهار به يو انسان مالدار وي لېكن ماښام ته به دېوالي وي، او سهار به يو انسان مَفْلَس وي لېكن ماښام ته به مالدار وي].

اللغات: «التوى» د ضرب اسم مصدر دى، د دې لغوي معنى مود څخه مخكې ذكر كړه چي كه په صله كې يې مال او حق ذكر سي نو د «ضايع كېدلو» او «بريادېدلو» معنى وركوي. «يجمع» د فتح مضارع ده: انكار كول، «بيّنة» گواهي (شاهدي)، «مفلس» د افعال د باب فاعل دى: مفلس، دېوالي، «وصول» د ضرب د باب مصدر دى، لغوي معنى يې ده: رسېدل (يعني خپل حق او مال ته رسېدل)، مراد ځنې د حق اخيستل او حاصلول (ترلاسه كول) دي. «غاد» د نصر د باب اسم فاعل دى، غَدَا، يَغْدُو، غَدَا: د سهار په وخت كې تلل يا راتلل (واپس كېدل). د كثر استعمال په وجه مطلق «تگ او راتگ» ته هم وايي هغه كه په هر وخت كې وي.

● القول الرابع: قول ابى حنيفة رَجْتِهَ اللَّهِ، كما قال العلامة ابن عابدين رَجْتِهَ اللَّهِ: وظاهر كلامهم متونا وشرا - تصحيح قول الامام (رد المحتار ج: ۲، ص: ۳۲۶)، وكذا فى فتح القدير (ج: ۶، ص: ۳۵۲). [القول الرابع ج: ۲، ص: ۱۰۴]

﴿رَاجِحٌ﴾ داهم دنصر دباب اسم فاعل دی: دمانبام په وخت کي راتلل يا تلل يا يوبل کار کول. دا باب هم د "غَدَا يَغْدُو" په شهر حيني وخت دمطلق "تگ او راتگ" په معنى استعماليري.

تشریح: مخکي چي د مال او حق په هکله کوم د "توی" لفظ ذکر سو دهغه معنى ده: ضایع کېدل، مال بربادېدل. دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا توی له دوو کارونو څخه دیوه کار په ذریعه ثابتيري: ①... یو دا چي محتال علیه له حوالې څخه انکار وکړي او قسم واخلي. او د محتال علیه په خلاف نه دمحیل سره بینه وي او نه د محتال له سره بینه وي. ②... یا محتال علیه دمفسوالي په حالت کي مړ سي. یعني نه هیڅ مال پرېږدي، او نه یې پر چا قرض باندي وي، او نه یې پر خپل ځان د محتال علیه لپاره کفیل پرې ایښی وي.

دلیل دا دي چي په دې دواړو صورتونو کي محتال له دخپل حق له اخیستلو او حاصلولو څخه عاجز دی: په اول صورت کي خو ځکه چي محتال له د محتال علیه څخه پر مطالبه کولو قادر پاته نه سو. او په دویم صورت کي داسي ذمه (غاره) باقي پاته نه سوه چي دهغه سره د محتال له حق متعلق سي.

وقالا إلخ: ددې حاصل دا د چي د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز له مذکوره دوو صورتونو سره د "توی" درېیم صورت دا دی چي حاکم او قاضي د محتال علیه په ژوند کي دهغه دمفسوالي فیصله وکړي یعني دا اعلان وکړي "چي فلانکی کس (محتال علیه) مفلس ثابت سو، لهذا اوس موږ دهغه په هکله د چا مطالبه نه اورو". نو څرنګه چي په دې صورت کي هم محتال له دخپل حق له حاصلولو څخه عاجز دی، نو ځکه په دې صورت کي به هم "توی" ثابتيري.

صاحب هدایې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي دامام صاحب او صاحبینو دغه اختلاف په اصل کي پر هغه اختلاف مبني دی چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د قاضي په فیصله سره افلاس (مفلس والی) نه ثابتيري، او د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز ثابتيري.

دامام صاحب دلیل دا دی چي مال تلونکی او راتلونکی شی دی، یوه ورځ سړی مفلس وي او بله ورځ بیا مالدار وګرځي، نو ډېره ممکنه چي حاکم د کوم چا دمفسوالي فیصله کړې وي هغه به په نژدې وخت کي مالدار سي، نو ځکه به د قاضي د افلاس فیصلې لږه هیڅ اعتبار نه وي او دا درېیم صورت به د "توی" له صورتونو څخه نه شمارل کيږي.

د خپل مخکني قرض په بدله کي داوسني قرض ور کولو صورت

قَالَ: وَإِذَا طَالَ الْمُحْتَالُ عَلَيْهِ الْمُحِيلُ بِشَلِّ مَالِ الْحَوَالَةِ فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ مُحْتَالٌ عَلَيْهِ لَمْ يَحِيلْ څخه د حوالې د مال اذ قرض د مال په مثل سره مطالبه وکړي فَقَالَ: الْمُحِيلُ: أَحَلَّتْ بِدَيْنٍ لِي عَلَيْكَ نو محیل ووايي: چي ما دهغه قرض په عوض کي اېر تا حواله کړې وه کوم چي زما پر تا باندي دی لَمْ يَقْبَلْ

قَوْلُهُ إِلَّا بِحُجَّةٍ نُوْلُهُ حُجَّتْ | دَلِيلٌ | شَخْصُهُ بَغِيرُهُ دَمَحِيلٌ قَوْلُهُ قَبْلُ كَيْسَرِي وَكَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ الدَّيْنِ
 او پر محیل به د قرض مثل واجب وی إِنَّ سَبَبَ الرُّجُوعِ قَدْ تَحَقَّقَ حُكْمُهُ چي در جوع کولو او اوس
 اخیستلو اسبب موجود سو. وَهُوَ قَضَاءُ دَيْنِهِ بِأَمْرِهِ او هغه د محیل قرض دهغه په حکم سره اداء کول
 دی إِلَّا أَنَّ الْمُحِيلَ يَدْعِي عَلَيْهِ دَيْنًا مگر دا چي محیل پر محتال علیه قرض دعوی کوي وَهُوَ يَنْكِرُ او
 محتال علیه له هغه شخه | منکر دی وَالْقَوْلُ لِلْمُنْكَرِ او قول د منکر معتبر وی وَلَا تَكُونُ الْحَوَالَةُ إِقْرَارًا
مِنْهُ بِالذَّيْنِ عَلَيْهِ او دا حواله به د محتال علیه له طرفه پر خپل حان د قرض اقرار نه وی إِنَّهَا قَدْ
تَكُونُ بِدُونِهِ حُكْمُهُ چي حواله کله له قرض شخه بغیر [هم] کیري.

اللغات: ﴿حجة﴾ دلیل، ﴿دين﴾ قرض، ﴿يدعي﴾ دافتعال مضارع: دعوی کول.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی چي کله محتال علیه د محیل له طرفه قرض اداء کړي بیا له محیل
 شخه اداء کړي سوي مال مطالبه وکړي (یعني محیل ته ووايي چي ما کوم مال ستا په قرض کي اداء کړی هغه
 را کړه!)، نو محیل هغه ته ووايي ”چي دا قرض ما دهغه قرض په عوض کي پر تا حواله کړی وو کوم
 چي زما پر تا باندي دی“، یعنی د حوالې په وخت کي ما تا ته دا ويلي وه ”چي زما کوم قرض پر تا
 باندي دی هماغه قرض محتال له ته ورکړه!“، نو که په دغه صورت کي محیل بینه پېش کړي، نو د
 محتال علیه در جوع (واپس اخیستلو) اختیار باطلیږي، او که چیري محیل بینه پېش نه کړي سي، نو
 د محتال علیه قول به د قسم (یمین) سره منل کیږي او پر محیل به هغومره مال واجب وي خومره مال
 چي محتال علیه دهغه په قرض کي اداء کړی وي.

دلیل دا دی چي له محیل شخه د قرض واپس اخیستلو سبب دا دی چي محتال علیه د محیل له
 طرفه دهغه په حکم سره قرض اداء کړي، او دلته دا سبب موجود دی، او کله چي در جوع سبب موجود
 دی، نو حُکْمُهُ به محتال علیه ته پر محیل در جوع اختیار حاصلیږي. ها! څرنگه چي دلته محیل پر
 محتال علیه دخپل قرض دعوی کوي او محتال علیه له دې شخه منکر دی، او قاعده داده چي که د
 مدعي سره بینه نه وي نو قول د منکر معتبر کیږي، یعنی په دې صورت کي به د منکر قول منل کیږي
 (د قاعدې الفاظ دادي: ”الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ“)، نو حُکْمُهُ دلته به هم د منکر یعنی د
 محتال علیه قول معتبر وي.

لېکن که څوک ووايي چي کله محتال علیه حواله قبوله کړه نو ګواکي محتال علیه دهغه قرض
 اقرار وکړی کوم چي د محیل پر محتال علیه باندي دی؟ نو د دې جواب ښکاره دی چي له قرض شخه

بغير هم حواله کيږي (يعني د حوالې د صحيح کېدلو لپاره د ضروري نه ده چي پر محتال عليه به خامخا دمخيل قرض باندې وي). نو ځکه د حوالې په قبلولو سره به د قرض اقرار نه لازميږي او دا به نه گنجل کيږي چي محتال عليه د هغه قرض اقرار وکړي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

قَالَ: وَإِذَا طَالَ الْمُحْتَالُ بِمَا أَحَالَهُ بِهِ فَرَمَائِي: او کله چي محيل له محتال له څخه د هغه مال مطالبه وکړي په کوم سره چي محيل هغه [محتال له] حواله کړي وي قَال: إِنَّمَا أَخْلَصْتُكَ لِتَقْبِضَهُ لِي او محيل [داسي] ووايي: چي ما ته ځکه [پر محتال عليه] حواله کړې وي چي ته زما لپاره پر هغه مال قبضه وکړې! [او ماته يې راکړې!] وَقَالَ: الْمُحْتَالُ لَا يَلْزَمُ أَخْلَصْتُكَ بِذَيْنِ كَانَ لِي عَلَيْكَ او محتال له ووايي: چي نه! بلکي تازه په هغه قرض سره حواله کړي وم کوم چي ما پر تا باندې وو قَالِقَوْلُ قَوْلِ الْمُحْتَالِ نو! په دې صورت کي! د محيل قول معتبر دی لِأَنَّ الْمُحْتَالَ يَدْعِي عَلَيْهِ الدَّيْنَ ځکه چي محتال له پر محيل د قرض دعوی کوي وَهُوَ يَنْكُرُ او محيل له هغه څخه [منکر دی وَلَفْظَةُ الْحَوَالَةِ مُسْتَعْلَمَةٌ فِي الْوَكَايَةِ او لفظ د "حواله" دوکالت او کيل کېدلو په معنی سره هم مستعمل دی فَيَكُونُ الْقَوْلُ قَوْلَهُ مَعًا يَبَيِّنُهُ نَوْ ځکه د محيل قول به معتبر وي د قسم سره.

اللفات: ﴿طالب﴾ د مفاعلي ماضي ده: مطالبه کول، ﴿لتقبضه﴾ د ضرب د باب مضارع ده، په شروع کي يې "لام جاره" دی تر هغه وروسته "أن مصدریه" مقلد دی، تقدير يې داسي دی: "لأنَّ تَقْبِضَهُ" (دې لپاره چي ته قبضه پر وکړې!)، ﴿دين﴾ قرض، قرضه (پور).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی چي کله محتال عليه قرض اداء کړي يعني محتال له ته د قرض مال ورکړي، نو تر دې وروسته محيل محتال له ته (مثلاً) داسي ووايي چي "دغه د قرض مال ما ته راکړه!، دا ستا حق نه کيږي، ما څو صرف په دې وجه تا ته د دې قرض اخيستل حواله کړي وه چي ته زما لپاره قبضه پر وکړې او بيرته يې ما ته وسپارې!"، او محتال له ووايي چي "داسي نه ده بلکي پر تا چي زما کوم قرض باندې وو، تا د هغه اخيستل ما ته حواله کړي وه، لهدا د آينده لپاره د مال نوم

هم مه اخله!، نو په دې صورت کي دمحيل قول ديمين سره معتبر دی. يعني دمحيل خبره به د قسم سره منل کيږي.

دليل دادی چي دلته محتال له پر محيل د قرض دعوی کونکي (مدعي) دی او محيل له دې څخه منکر دی. او په تېر عبارت کي ستاسو مخته قاعده ذکر سوه چي که د مدعي سره بينه نه وي نو د منکر قول معتبر دی، نو ځکه به په دې مسئله کي د منکر يعني دمحيل قول مع اليمين معتبر وي.

ولفظه الحواله الخ: داديو اعتراض جواب دی. اعتراض دادی چي د حوالې د لفظ معنی ده "قرض منتقل کول". لهذا دمحيل دا خبره چي "ما ځکه تا ته د قرض اخيستل حواله کړي وه چي ته زما لپاره پر هغه قبضه وکړې" بلا دليله او د حقيقت خلاف ده.

ددې جواب دادی چي لفظ د "حوالې" مجازاً د وکالت په معنی سره هم استعمالیږي: ځکه چي په وکالت کي هم له مؤکل څخه د وکیل و طرف ته تصرف منتقل کيږي، نو ممکنه ده چي محيل د حوالې په لفظ سره وکالت مراد کړی وي. يعني کېدای سي چي هغه د "أَخْلَتْكَ" په لفظ سره محتال له ددې کار وکیل جوړ کړی وي چي زما قرض (له محتال عليه څخه) واخله!، نو په دې وجه به هم د محيل خبره منل کيږي مگر د قسم سره: ځکه چي د حوالې په لفظ سره وکالت مرادول څه غونډي د ظاهر خلاف دي.

حواله مقیده

قَالَ: وَمَنْ أَوْدَعَ رَجُلًا أَلْفَ دِرْهَمٍ فرمايي: او څوک چي يو سړي ته زر درهمه په امانت کښيږدي امثلا خالد وحامد ته زر درهمه په امانت کښيږدي | وَأَخَالَ بِهَا عَلَيْهِ آخَرَ بيا | خالد | په دې درهمو سره پر هغه | حامد | بل سړی حواله کړي فَهُوَ جَائِزٌ نو دا جائز دي لِأَنَّهُ أَقْدَرُ عَلَى الْقَضَاءِ ځکه چي | په دې صورت کي | اُمُودَع | حامد | پر اداء کولو زيات قادر دی فَإِنْ هَلَكْتَ بيا که چيري د امانت مال ازړ درهمه | ضايع سي بَرِيءٌ نو مُودَع | حامد | (محتال عليه) | بري کيږي لِتَقْيِدِهَا بِهَا ځکه چي حواله په همدې امانت مال سره مقیده ده فَإِنَّهُ مَا انْتَزَمَ الْأَدَاءَ إِلَّا مِنْهَا ځکه چي محتال عليه | حامد | فقط د همدې مال امانت التزام کړی دی بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَتْ مُقَيَّدَةً بِالْمَنْصُوبِ په خلاف د هغه صورت کله چي حواله په منصوب مال سره مقیده وي لِأَنَّ الْفَوَاتَ إِلَى خَلْفٍ كَلَّا فَوَاتَ ځکه چي د خليفه و طرف ته فوتېدل | يعني د نائب موجودېدل | په وخت کي ضايع کېدل | داسي دي لکه نه فوتېدل وَقَدْ تَكُونُ الْحَوَالَةُ مُقَيَّدَةً

بِالَّذِينَ أَيْضًا أَوْ حَوَالَهُ خِينِي وَخْتٍ په قرض سره هم مقیده وي وَحُكْمُ الْمُقَيَّدَةِ فِي هَذِهِ الْجُنَّةِ أَنْ لَا يَذَلَّ الْمُحِيلُ مُطَابَقَةُ الْمُحْتَالَ عَلَيْهِ أَوْ په دې ټولو صورتونو کي د "حواله مقیده" حکم دادی چي محیل له محتال علیه څخه د مطالبې ملکیت اختیارانه لري لِأَنَّهُ تَعَلَّقَ بِهِ حَقُّ الْمُحْتَالَ عَلَى مِثَالِ الزَّمَنِ ځکه چي دهغه مال سره د محتال له حق متعلق سو، د مرهون شي په څېر ايعني لکه څرنگه چي د مرهون شي سره د مرتهن (قرض ورکونکي) حق متعلق وي. همداسي د حوالې د مال سره د محتال له قرض ورکونکي) حق متعلق دی. وَإِنْ كَانَ أَشَوَّةً لِلْغُرْمَاءِ بَعْدَ مَوْتِ الْمُحِيلِ که څه هم د محیل تر مړي وروسته محتال له د قرضخواهانو سره برابر [احق دار] دی وَهَذَا لِأَنَّهُ لَوْ بَقِيَ لَهُ مُطَابَقَتُهُ أَوْ دَا حُكْم ځکه دی چي که چيري د محیل لپاره دهغه مال مطالبه کول ايعني د مطالبه کولو اختیار باقي پاته سي فَيَأْخُذُهُ مِنْهُ أَوْ محیل له محتال علیه څخه هغه واخلي لَبَطَلَتِ الْحَوَالَةُ نُو حاله به باطله سي وَهِيَ حَقُّ الْمُحْتَالَ حال دا چي حواله د محتال له حق ده بِخِلَافِ الْمُطْلَقَةِ په خلاف د "حواله مطلقه" لِأَنَّهُ لَا تَعَلَّقُ لِحَقِّهِ بِهِ ځکه چي [د حواله مطلقه په صورت کي] دهغه مال سره د محتال له هيڅ حق متعلق نه دی بَلْ بِذِمَّتِهِ بَلْکي [دهغه حق] د محتال علیه د ذمې سره متعلق دی فَلَا تَبْطُلُ الْحَوَالَةُ بِأَخْذِ مَا عَلَيْهِ أَوْ عِنْدَهُ نُو ځکه دهغه مال په اخیستلو سره به حواله نه باطلیږي کوم چي پر محتال علیه باندي دی یا کوم چي دهغه سره دی.

اللغات: ﴿أودع﴾ د افعال د باب ماضي ده: د امانت په توگه ایښول، ﴿أقدر﴾ د ضرب د باب اسم تفضیل دی: زیات قدرت لرونکی، زیات قادر، ﴿خلف﴾ نائب، قائم مقام، ﴿أسوة﴾ برابر، یو ډول، ﴿غرماء﴾ جمع د "غريم" ده: قرضخواه (قرض غوښتونکی)، د قرض مالک، د قرض ورکونکی (يعني یو سړي چي بل چا ته قرض ورکړی وي. هغه ته "غريم" وایي چي هغه ته په بله وينا قرضخواه او د قرض مالک هم وایي).

تشریح: د عبارت تر حل مخکي د حوالې په اقسامو ځان خبر کړئ! حواله پر دوه قسمه ده: ① مقیده (هغه حواله کوم چي مقیده کړی سي)، ② مطلقه (چي په هغې کي هيڅ قيد نه وي).

بیا حواله مقیده هم پر دوه قسمه ده: ① یو دا چي محیل حواله په هغه عین شي سره مقیده کړي کوم چي د محتال علیه په قبضه کي وي (مثلا محیل محتال علیه ته ووايي چي ته زما دهغه شي په عوض کي حواله قبوله کړه کوم چي ستا په قبضه کي دی. يعني هماغه شی محتال له ته ورکړه!)، ② برابره ده هغه.

دمحتال عليه په قبضه کي د امانت په توگه وي يا د غصب په توگه وي. ② دويم دا چي محيل حواله په هغه قرض سره مقیده کړي کوم چي د هغه پر محتال عليه باندي وي.

او حواله مطلقه دا ده چي حواله هسي بې قیده وسي، يعني حواله نه په هغه قرض سره مقیده کړي سي کوم چي د محيل پر محتال عليه باندي دی او نه د محيل په هغه عين شي سره مقیده کړي سي کوم چي د محتال عليه په قبضه کي دی (مثلا محيل داسي نه ووايي چي زما د فلانکي قرض يا فلانکي شي په عوض کي حواله قبوله کړه! بلکي مطلقاً ووايي چي ته دغه سړي (محتال له) ته قرض ورکړه!).

بيا حواله پر دوه قسمه ده: ① ميعادي حواله (چي د هغه لپاره مودت او نېټه ټاکل سوې وي)، ② غير ميعادي حواله (فی الحال واجب الاداء حواله).

غير ميعادي حواله دا ده چي محيل خپل غير ميعادي قرض (فی الحال واجب الاداء قرض) د محتال عليه و طرف ته منتقل کړي، نو په دې صورت کي پر محتال عليه هم د هغه قرض وجوب غير ميعادي او فی الحال دی (يعني څرنکه چي پر محيل سمدستي د قرض اداء کول واجب وه، همدا سي پر محتال عليه هم سمدستي واجب دي)، ځکه چي د حوالې په ذريعه قرض له اصیل يعني له محيل څخه د محتال عليه و طرف ته منتقل کوي، نو ځکه قرض به د محتال عليه و طرف ته په هماغه صفت سره منتقل کيږي کوم چي پر اصیل واجب وي، لهذا کله چي پر اصیل (محيل) قرض غير ميعادي او فی الحال واجب الاداء وي نو پر محتال عليه به هم غير ميعادي او فی الحال واجب الاداء وي. او ميعادي حواله دا ده چي قرض پر اصیل (محيل) مؤجل وي يعني د هغه لپاره ميعاد او نېټه ټاکل سوې وي، نو په دې صورت کي هغه قرض پر محتال عليه هم ميعادي گرځي (يعني کله چي ميعاد او نېټه پوره سي نو بيا به له محتال عليه څخه د قرض مطالبه کيږي، تر هغه مخکي به مطالبه نه ځني کيږي). اوس صورت د مسئلې ته گوري! :

صورت د مسئلې: دا دی که خالد زر درهمه خامد ته د امانت په توگه کښيږدي او پر خالد د زيرد زر درهمه قرض باندي وي، بيا خالد و حامد ته ووايي چي ”زما هغه زر درهمه کوم چي ستا سره د امانت په توگه پراته دي هغه زيرد ته ورکړه!“ (دا حواله مقیده سوه)، نو گواکي دلته خالد د زيرد لپاره پر حامد هغه زر درهمه حواله کړل کوم چي د حامد سره د امانت په توگه پراته دي، نو ځکه دا حواله جائز ده؛ ځکه چي په دې صورت کي محتال عليه (حامد) پر اداء کولو زيات قدرت لري، په دې توگه چي د محيل له طرفه (د محتال عليه سره) په خپله د اداء کولو مال موجود دی، او کله چي د محيل له طرفه د اداء کولو مال موجود دی نو پر محتال عليه به اداء کول مشکل نه وي، او کله چي اداء کول مشکل نه دي، نو ځکه محتال عليه به پر اداء کولو زيات قادر وي. دويمه خبره دا ده چي د امانت مال (وديعت) په خپله حاصل شده وي کسب ته محتاج نه وي لېکن قرض ځيني وخت کسب ته هم محتاج کيږي، يعني د امانت مال د محتال عليه سره بعيثه موجود وي د هغه گټلو او حاصلولو ته هيڅ ضرورت نه وي

لېکن که پر محتال عليه دمحيل قرض باندي وي نو ځيني وخت دهغه گټلو او حاصلولو ته ضرورت پرېوځي (ځکه چې محتال عليه هغه خوړلی وي او دهغه سره نور مال هم نه وي)، لنډه دا چې په مذکوره دواړو وجهو سره معلومه سوه چې په پورتنۍ صورت کې پر اداء کولو دمحتال عليه (حامد) قادر کېدل ددغه حواله مقیده د جواز دليل دی. نو ثابته سوه چې کله حواله پر محتال عليه په يو مال سره مقیده وي نو حواله جائز ده.

او که د امانت مال له محتال عليه (حامد) څخه ضايع سي نو په دې صورت کې محتال عليه له حواله څخه بري کيږي؛ ځکه چې دا حواله د امانت په مال (وديعت) سره مقیده ده، ځکه محتال عليه (حامد) فقط د امانت مال پر ځان لازم کړی دی (او محيل فقط د امانت پر مال حواله کړې ده)، نو ځکه به حواله د همدې امانت مال سره متعلقه وي او د امانت د مال په هلا کېدلو سره به حواله باطلېږي، لکه څرنګه چې زکاة د معين نصاب سره متعلق دی او دهغه معين نصاب په هلا کېدلو سره زکاة ساقطېږي، نو همداسې په دغه پورتنۍ صورت کې هم حواله د امانت مال سره متعلقه ده، نو ځکه د امانت د مال په هلا کېدلو سره به حواله باطلېږي او محتال عليه به بري کيږي.

لېکن که چيرې حواله په مغضوب مال سره مقیده وي، مثلاً محيل محتال عليه (غاصب) ته ووايي چې ”ستا سره چې زما کوم مغضوب شی پروت دی هغه محتال له ته ورکړه!“، نو که په دې صورت کې مغضوب شی له محتال عليه (غاصب) څخه ضايع سي نو حواله نه باطلېږي او محتال عليه يعني غاصب نه بري کيږي، بلکې هغه مغضوب شی که له ذوات الامثال څخه وي نو حواله د هغه د مثل سره متعلق کيږي، او که له ذوات القيم څخه وي نو حواله د هغه د قيمت سره متعلق کيږي؛ او په دې صورت کې حواله ځکه نه باطلېږي چې مغضوب شی که څه هم په هلا کېدلو سره فوت سو لېکن دهغه خليفه (مثل يا قيمت) موجود دی. او په داسې حالت کې د شي فوتېدلو ته فوتېدل نه وايي چې دهغه خليفه موجود وي، بلکې هغه شی حکماً باقي شمارل کيږي؛ او کله چې هغه حکماً باقي دی نو حواله به باطلېږي هم نه، او کله چې حواله باطله نه سوه نو محتال عليه به بري کيږي هم نه.

وقد تكون الحوالة إلى: صاحب هدايتي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې حواله ځيني وخت په دين سره هم مقیده کيږي. په دين سره دمقيد کېدلو صورت دا دی چې مثلاً د زيد پر خالد زر درهمه باندي وي او خالد پر حامد زر درهمه باندي وي، نو خالد پر حامد حواله وکړي چې ”زما زر درهمه چې پر تا باندي دي

هغه زید ته ورکړه!“. نو دلته خالد يعني محیل حواله په هغه قرض سره مقیده کړې ده کوم قرض چې د محیل پر محتال عليه يعني پر حامد باندي دی.

وحکم البقيدة إلخ: فرمايي کله چې حواله په دین سره مقیده وي، یا په عین (عين شي) سره مقیده وي، برابره ده هغه عین د امانت مال وي او که مغضوب مال وي، نو په دې ټولو صورتونو کي حکم دادي چې محیل له محتال عليه څخه د هغه عین یا دین مطالبه نه سي کولای کوم چې په حواله سره مقید سوی دی (يعني کوم چې محتال به جوړ سوی دی)، ځکه چې اوس د هغه مال (عين او دين) سره د محتال له حق متعلق سو، لکه څرنګه چې درهن اېښولو په وخت کي د مرهون شي بېره د مرتهن حق متعلق کيږي او له قرض اداء کولو څخه مخکي زاهن ته له مرتهن څخه د مرهون شي د مطالبه کولو اختيار نه حاصلیږي، نو همداسي به په حواله مقیده کني محیل ته هم له محتال عليه څخه د مطالبه کولو اختيار حاصل نه وي.

وان كان اسوة للفرماء إلخ: په دې عبارت سره د حواله او درهن په حکم کي فرق راښيي، يعني په حواله مقیده کي که څه هم محیل له محتال عليه څخه د مطالبې اختيار نه لري لېکن د محیل تر مرګ وروسته محتال له د محیل د قرضخواهانو سره برابر حقدار دی. او دراهن تر مرګ وروسته مرتهن د راهن د قرضخواهانو سره برابر نه حقداره کيږي بلکي د مرتهن حق به د نورو قرضخواهانو تر حق مخکي کيږي. د دې وضاحت دادي چې کله حواله په يو عین یا دین سره مقیده وي او پر محیل ډېر قرضونه باندي وي بيا محیل مړ سي او هيڅ ميراث نه پرېږدي ما سوال هغه مال (عين یا دين) څخه کوم چې د محتال عليه سره موجود وي یا پر محتال عليه باندي قرض وي، نو په دې صورت کي چې کوم خلګ د هغه محیل قرضخواهان دي د هغوی او محتال عليه حالت سره برابر دی، يعني دا ټوله کسان په هغه مال (عين یا دين) کي برابر حقداره دي، يوه ته پر بل ترجيح او تقدم (مخکي والي) حاصل نه دی. او پاته سو د مرتهن حکم، چې که راهن مړ سي او هغه له مرهون شي څخه بغير بل هيڅ ميراث نه پرېږدي او د هغه نور قرضخواهان هم وي، نو په مرهون شي کي به د مرتهن حق مخکي او مقدم وي، يعني له مرهون شي څخه به اول مرتهن خپل قرض اخلي، بيا چې د هغه تر اخيستلو وروسته کوم څه پاته سي نو هغه به د نورو قرضخواهانو حق وي.

وهذا لأنه لو بقيت إلخ: فرمايي چې په حواله مقیده کي محیل په دې وجه هم له محتال عليه څخه د مطالبه کولو اختيار نه لري، چې که چيري محیل ته دا اختيار ورکول سي او هغه له محتال عليه څخه خپل هغه عین یا دین واخلې نو حواله به باطله سي؛ ځکه په کوم مال (عين یا دين) سره چې حواله مقیده وي که هغه مال واخيستل سي او له منځه ولاړ سي نو آخر به حواله پر کوم شي وسي، نو ځکه

به حواله باطله سي، حال دا چي حواله دمحتال له حق ده يعني په حواله سره هغه مال دمحتال له حق وگرځي، او محيل ته دمحتال له حق باطلولو هيڅ اختيار نسته، لهدا كله چي محيل ته دمحتال له حق باطلولو اختيار نسته، نو ده ته به د هغه مال دمطالبه كولو اختيار هم نه وي.

ها! كه چيري حواله مطلقه وي نو محيل ته له محتال عليه څخه دخپل مال (عين يا دين) دمطالبه كولو اختيار نسته (يعني په دې صورت كي محيل ته د هغه مال دمطالبه كولو حق او اختيار نسته كوم چي د محيل پر محتال عليه قرض وي يا دمحتال عليه سره د امانت يا غصب په توگه موجود وي)، ځكه چي په دې صورت كي د هغه مال (عين يا دين) سره دمحتال له هيڅ حق متعلق نه دی بلكي دلته دمحتال له حق دمحتال عليه د ذمي سره متعلق دی. لهدا كه محيل له محتال عليه څخه هغه مال واخلي، نو په دې سره به د حوالې پر صحت هيڅ اثر نه پرېوځي او حواله به نه باطلېږي.

د سفاتج تعريف او حكم

قَالَ: وَيَكْرَهُ السَّفَاتِجُ فرمايي: او سفاتج مكروه دي وَهِيَ قَرْضٌ اسْتَفَادَ بِهِ الْبَشَرُ سُقُوطَ خَطَرِ الطَّرِيقِ او هغه داسي قرض دی چي د هغه په ذريعه قرض وركونكي د لاري د خطراتو د ليري كولو فايده حاصله كړي [يعني د هغه په وركولو سره د قرض وركونكي مطلب دا وي چي زما د قرض مال د لاري له خطراتو څخه په امن وي] وَهَذَا نَوْعٌ نَفْعٍ اسْتَفِيدَ بِهِ او دا يو قسم نفع ده كوم چي د قرض په ذريعه حاصله كړي سوي ده وَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ قَرْضٍ جَرَّ نَفْعًا حال دا چي نبي كريم ﷺ له داسي قرض څخه منع كړې ده كوم چي نفع كش وي [يعني له داسي قرض څخه يې منع كړې ده چي په هغه سره نفع حاصله كړي سي].

اللغات: ﴿سَفَاتِجٌ﴾ جمع د سَفْتَجَةٍ ده (بضم السين وفتح التاء): ① مختصر تعريف يې دا دی چي يو سړي مثلاً په پاکستان كي چا ته پر دې شرط قرض وركړي چي ته به دا قرض ما ته په افغانستان كي راكړي، يا دا به په افغانستان كي فلانكي سړي ته وركړي (يا مثلاً له يوه ښار څخه بل ښار ته داسي معامله وكړي). ② د "سَفْتَجَةٍ" دويم صورت دا دی چي مثلاً دخالد دوكان او كاروبار په كندهار كي وي او حامد هغه ته په هلمند كي پر دې شرط مال په قرض وركړي (مثلاً دوه لكه روپۍ يا پنځوس منه غنم پر دې شرط په قرض وركړي) چي ته ما ته خط وليكه! چي زه په كندهار كي ستاله دوكان څخه دا مال واخلم،

يا مثلاً ته خپل ملگري ته تليفون وکړه! چي زه په کندهار کي له هغه څخه دامال واخلم، ﴿استفاد﴾
 داستعمال دباب ماضي ده: فايده حاصلول، فايده اخيستل، ﴿مقرض﴾ دافعال دباب فاعل دی:
 قرض ورکونکی، پور ورکونکی (قرضخواه)، ﴿سقوط﴾ دنصر دباب مصدر دی: ساقطېدل، لوېدل،
 ﴿جز﴾ دنصر ماضي ده، کښول، (راکشول).

تشریح: د "سَفْتَجَة" پوره تعريف په لغاتو کي ذکر سو، په شريعت کي "سَفْتَجَة" مکروه ده؛
 ځکه چي قرض ورکونکي (حامد) ددې په ذريعه دلاري له خطراتو څخه خپل مال ساتي، مثلاً له
 پاکستان څخه افغانستان ته يا مثلاً له يوه ښار څخه بل ښار ته چي دمال په وړلو کي کوم خطرات
 دي، هغه ټوله د "سَفْتَجَة" په صورت کي ليري کيږي، او د خطراتو ليري کېدل هم د قرض
 ورکونکي (حامد) لپاره يو نفع ده، او داسي قرض ناجائز دی چي په هغه کي د قرض ورکونکي نفع
 وي، ځکه چي په حديث کي له هر هغه قرض څخه منع سوې ده کوم چي پر نفع مشتمل وي او د
 قرض ورکونکي نفع ورسره متعلق وي، نو ځکه "سَفْتَجَة" مکروه گرځول سوې ده.

يادونه: که چيري له شرط لگولو څخه بغير داسي وسي چي قرض مثلاً په پاکستان کي ورکول سي
 او په افغانستان کي واخيستل سي، يا مثلاً په يوه ښار کي واخيستل سي او په بل ښار کي اداء کړي
 سي، لکه نن سبا چي د بانکو دلاري د چک په صورت کي داسي کيږي، نو دامکروه نه دی؛ دليل د
 عبدالله بن زبير رضي الله عنه عمل دی چي هغه به له شرط لگولو څخه بغير داسي کول، او بيا په دې باره کي له
 ابن عباس رضي الله عنهما څخه پوښتنه وسوه، نو هغه وفرمايل "لَا بَأْسَ بِهِ" يعني ددې گنجائش سته.
 داڅه پروانه لري، په دې شرط چي په پيسو کي به کمي وزياتوب نه کيږي. (أثعار الهداية ج: ۹، ص: ۱۱۱)

کِتَابُ أَدَبِ الْقَاضِي

(دا) کتاب د قاضي دادب (په بيان کي) دی

تشریح: قاضي به څنگه وي، کوم صفتونه به لري او څنگه فيصله به کوي؟، دې ته "أدب القاضي" وايي.

منځکي تر دې صاحب د کتاب رَجَّةُ الله بڼو. کفاله لو حواله بيان کړل. اوس تر هغه وروسته د قاضي او قضاء (قضاوت) احکام بيانوي. د بڼو او نورو معاملاتو سره د "کتاب أدب القاضي" مناسبت دادی چي په بڼو او معاملاتو کي زياتره جنګ او دعوی پیدا کيږي. او بنسکاره خبره ده چي د عام سړي په فيصله سره دا جنګ او دعوی نه ختميږي، بلکي د هغه د ختمولو لپاره د داسي کس فيصله مؤثره وي چي د هغه ولايت عام او تام وي او د خلکو په زړونو کي د هغه قدر او احترام وي، او هغه قاضي دی چي له هغه څخه بغير بل هيڅوک د دې کار لپاره زيات مناسب نه بنسکاري، نو ځکه صاحب د کتاب رَجَّةُ الله د معاملاتو له بيان څخه وروسته اوس "کتاب أدب القاضي" بيانوي.

د ادب او قضاء معنی: د "ادب" معنی ده: په ښه صفتونو او خصلتونو سره ښايسته کېدل (متصف کېدل). او د "قضاء" لغوي معنی ده: لازمول. او په شريعت کي قضاء هغه قول ته وايي کوم چي ملزم وي او په ولايت عامه سره صادر وي، يعني په شريعت کي قضاء هغه قول ته وايي کوم چي له قاضي څخه صادر سي او د مخاطب لپاره پر هغه عمل کول لازم وي.

د قضاء ثبوت: قضاء (قضاوت) په کتاب الله، سنت رسول، اجماع ټولو سره ثابت دی:

①... په کتاب الله کي په دې هکله څو آيتونه ذکر سوي دي چي له هغوی څخه دوه آيتونه دا دي: ﴿وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ (سورة المائدة: ۴۹)، ﴿فَأَحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى﴾ (سورة ص: ۲۶).

②... سنت رسول دا دی چي نبي کریم ﷺ حضرت علي او حضر معاذ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دواړه د قاضي په توګه يمن ته استولي وه، او حضرت معاذ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته يې داستولو په وخت کي فرمايلي وه: "كَيْفَ تَقْضِي إِذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ، قَالَ: أَقْفِي بِكِتَابِ اللَّهِ، قَالَ: "فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي كِتَابِ اللَّهِ، قَالَ: فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: "فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَلَا فِي كِتَابِ اللَّهِ،"

قَالَ: أَجْتَهِدْ رَأْيِي... فَضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَدْرَهُ وَقَالَ: "الْحَنْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَا يُرِضِي رَسُولَ اللَّهِ". (ابوداؤد شریف، باب اجتهد الرأي في القضاء، ص ۵۱۶، حدیث شمېره ۳۵۹۲، وهكذا في الترمذی والنسائي)

③... د قضاء پر ثبوت او مشروعیت د ټولو مسلمانانو اجماع هم ده.

④... او عقلاً هم قضاء ثابته ده، په دې توګه چي په قضاء بالحق سره عدل ښکاره کيږي، د ظالم ظلم ليري کيږي او مظلوم ته انصاف رسيږي، او دا ټوله داسي شيان دي چي د هغه و طرف ته د هر عاقل عقل دعوت ورکوي، نو معلومه سوه چي عقلاً هم قضاء ثابته ده.

د قاضي لپاره د شهادت شرائط

قَالَ: وَلَا تَصِحُّ وَلَايَةُ الْقَاضِي حَتَّى يَجْتَمِعَ فِي الْمَوْضِعِ الشَّهَادَةُ وَيَكُونَ مِنْ أَهْلِ الْاجْتِهَادِ فَرَمَايِي: او قاضي ولي کېدل صحيح نه دي [يعني يو چا ته د قاضي ولايت او منصب ورکول صحيح نه دي] تر دې چي په ولايت ورکړل سوي [قاضي] کي د شهادت شرطونه موجود وي او هغه له مجتهدينو څخه [هم] وي أَمَّا الْأَوَّلُ فَلِأَنَّ حُكْمَ الْقَضَاءِ يُسْتَقْبَلُ مِنْ حُكْمِ الشَّهَادَةِ کوم چي اول دی نو ځکه چي د قضاء حکم د شهادت له حکم څخه مستفاد [او مستنبط] دی [يعني د قضاء حکم د شهادت له حکم څخه راخيستل سوي او حاصل سوي دی] لِأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِنْ بَابِ الْوَلَايَةِ ځکه چي له دې دواړو څخه هريو د ولايت له قبيلې څخه دی فَكُلُّ مَنْ كَانَ أَهْلًا لِلشَّهَادَةِ يَكُونُ أَهْلًا لِلْقَضَاءِ لهذا کوم څوک چي د شهادت اهل وي هغه به د قضاء [قضاوت] هم اهل وي وَمَا يُشْتَرَطُ لِأَهْلِيَّةِ الشَّهَادَةِ يُشْتَرَطُ لِأَهْلِيَّةِ الْقَضَاءِ او کوم څه چي د شهادت د اهل کېدلو لپاره شرط دي هغه به د قضاء د اهل کېدلو لپاره هم شرط وي وَالْقَاضِي أَهْلٌ لِلْقَضَاءِ او فاسق د قضاء اهل دی حَتَّى لَوْ قَلِدَ يَصِحُّ تر دې که هغه قاضي جوړ کړی سي نو صحيح دي إِلَّا أَنَّهُ لَا يَنْبَغِي أَنْ يُقْلَدَ لېکن مناسب نه ده چي هغه قاضي جوړ کړی سي كَمَا فِي حُكْمِ الشَّهَادَةِ فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي أَنْ يَقْبَلَ الْقَاضِي شَهَادَتَهُ لکه څرنګه چي د شهادت په حکم کي دي چي دا مناسب نه ده چي قاضي د فاسق شهادت قبول کړي وَلَوْ قَبِلَ او که چيري [بيا هم] د هغه شهادت قبول کړي جَازَ عِنْدَنَا نو زموږ په نېز جائز دي وَلَوْ كَانَ الْقَاضِي عَدْلًا او که چيري قاضي عادل وي فَفَسَقَ بِأَخْذِ الرِّشْوَةِ بيا د رشوت اخيستلو په وجه يا په بله وجه فاسق وګرځي لَا يَنْعَزِلُ نو هغه اړه خپله نه معزوله کيږي وَيَسْتَحِقُّ الْعَزْلَ او د عزل [معزوله کولو] مستحق کيږي

وَهَذَا هُوَ ظَاهِرُ الْمَذْهَبِ أَوْ هَذَا ظَاهِرُ مَذْهَبِ دِي وَعَلَيْهِ مَشَايِخُنَا أَوْ بِرِ هَمْدِي زَمُودِي مَشَايِخ رَحِمَهُمُ اللَّهُ دِي وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: الْفَاسِقُ لَا يَجُوزُ قَضَاؤُهُ كَمَا لَا يَقْبَلُ شَهَادَتُهُ عِنْدَهُ أَوْ إِمَامُ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَايِي جِي دِ فَاسِقُ قَضَاءُ جَائِزٌ نَهْ دِه، لَكِهْ خَرْنَكِهْ جِي دِهغه په نهز د فاسق شهادت [هم] مقبول نه دی وَغْنِ عَلَيْنَا الثَّلَاثَةُ فِي التَّوَادِرِ ۞ أَنَّهُ لَا يَجُوزُ قَضَاؤُهُ أَوْ زَمُودِي لِهْ دِرِيوِ عَلِمَلُوْ شَخْهْ دِ نَوَادِرِ رَوَايَتِ دَادِي جِي دِ فَاسِقُ قَضَاءُ جَائِزٌ نَهْ دِهْ وَقَالَ بَعْضُ الْمَشَايِخِ: إِذَا قُلِدَ الْفَاسِقُ ابْتِدَاءً أَوْ حِينِي مَشَائِخُو وَيَلِي دِي: جِي كَلِهْ ابْتِدَاءً فَاسِقُ كَسْ قَاضِي جُورِ كَرِي سِي يَصَحُّ نُو صَحِيحِ دِي وَلَوْ قُلِدَ وَهُوَ عَدْلٌ أَوْ كِهْ جِيرِي هغه د عادل والي په حالت كي قاضي جُورِ كَرِي سِي يُنْعَزَلُ بِالْفُسُقِ نُو [وروسته] د فاسق كېدلو په وجه هغه معزوله كيږي لِأَنَّ الْقُلْدَ اعْتَمَدَ عَدَالَتُهُ حُكْمُ جِي قَاضِي جُورِ وَنَكِي كَسْ [اباچا] د هغه پر عادل والي اعتماد كړی وو فَلَمْ يَكُنْ رَاضِيًا بِتَقْلِيدِهِ دُونَهَا نُو حُكْمُ لِهْ عَادِلِ وَالِي شَخْهْ بغير به د هغه پر قاضي جُورِ ولو راضي نه وي وَهَلْ يَصْدُقُ الْفَاسِقُ مُفْتِيًا أَوْ آيَا فَاسِقُ كَسْ مُفْتِي جُورِ پدای سِي؟ قِيلَ: لَا نُو رِيل سوي دي: جِي نه! لِأَنَّهُ مِنْ أُمُورِ الدِّينِ حُكْمُ جِي فَتَوَى لِهْ دِينِي أُمُورِ شَخْهْ دِهْ وَخَيْرُهُ غَيْرُ مَقْبُولٍ فِي الدِّيَانَاتِ أَوْ دِ فَاسِقُ خَبِرِ په دِينِي أُمُورِ كي مقبول نه دی وَقِيلَ: ۞ يَصْدُقُ أَوْ رِيل سوي دي: جِي فَاسِقُ مُفْتِي جُورِ پدای سِي لِأَنَّهُ يَجْتَهِدُ كُلَّ الْجَهْدِ حَدَرًا عَنِ النِّسْبَةِ إِلَى الْخَطَا حُكْمُ جِي هغه به د غلطی. و طرف ته د منسوب كېدلو له بيږي شَخْهْ پوره كوشش كوي [چي صحيح فتوى وركړي].

اللغات: ﴿ولاية﴾ د حسب او ضرب له بابِه مصدر دی: ولي كېدل، ديو كار مشر كېدل، مشري، ﴿مولى﴾ د تفعيل د باب مفعول دی: چا ته چي ديو كار ولايت (مشري) وركول كيږي، څوك چي ولي (مشر) جوړ كړی سِي، ﴿يستق﴾ د استفعال د باب مضارع مجهوله ده: اوبه كېدل، سيراېېدل،

● القول الراجح: هو ظاهر المذاهب (أى لا ينزل ويستحق العزل)، كما قال العلامة ابن اعمام رَحِمَهُمُ اللَّهُ: هذا هو ظاهر المذهب وعله مشايخنا البحارويون والسمرفنديون، وكذا في رد المختار (ج: ٤، ص: ٣٣٩)، والبحر (ج: ٦، ص: ٢٤١). [القول الراجح ج: ٢، ص: ١٠٥]

● القول الراجح: هو قول المانعين (أى لا يصلح)، كما قال العلامة التمرناشي رَحِمَهُمُ اللَّهُ: والفاقد لا يصلح مفتياً، وقال العلامة الحفصيّ: واختاره كثير من المتأخرين وحزم به صاحب الجمع في مثته... إلخ (رد المختار ج: ٤، ص: ٣٣٥)، وكذا في البحر الرائق (ج: ٩، ص: ٢٨١). [القول الراجح ج: ٢، ص: ١٠٦]

مراد ځني مستفاد کېدل (حاصلېدل) دي. «أهلية» اهل کېدل، لائق کېدل (ليانت). «لا يَنْبَغِي» د انفعال د باب نفي صيغه ده، معنی يې ده: پکار نه دي، مناسب نه دي. «لا يَنْعَزِلُ» د انفعال د باب نفي صيغه ده: په خپله معزوله کېدل، برطرفه کېدل، له منصبه ليري کېدل، «عزل» د ضرب مصدر دی: معزوله کول (يعني د بل چاله طرفه معزوله کېدل)، برطرفه کول، له منصبه ليري کول (غوبه کول). «مُقَلَّدٌ» د تفعیل د باب فاعل دی، له «قلادة» څخه مشتق دی، لغوي معنی يې ده: د يو چا په غاړه اېمل (هار) څړونکی (اېمل اچونکی)، مراد ځني هغه کس دی چې هغه ته د قاضي جوړولو ولايت حاصل وي يعنې «قاضي جوړونکی»، چې هغه يا امير المؤمنين (باچا) دی يا د هغه نائب. «اعتمد» د افتعال ماضي ده: اعتماد کول، بروسه کول، «حذر» د سمع د باب ماضي ده: له يو شي څخه پېرېدل، له يو شي څخه ځان ساتل (احتراز کول)، «مفتي» په قاضي او مفتي کي فرق دی، قاضي هغه عالم ته وايي کوم چې د خلکو په مينځ کي د معاملاتو فيصله کوي، او مفتي هغه عالم ته وايي کوم چې د ديني امورو او معاملاتو فتوی ورکوي.

تشریح: په دې عبارت کي صاحب د کتاب رَجَبُ الله د قاضي اوصاف او شرائط بيان کړي دي، فرمايي چې يو څوک قاضي جوړول او د قضاء منصب ورسپارل په هماغه وخت کي جائز دي کله چې په هغه کي د شهادت (گواهي) ټوله شرطونه موجود وي، مثلاً مسلمان، بالغ، عاقل وي، روند او محدود فی القذف نه وي، او افضله خبره داده چې عادل او پاک لمنی (عفيف) وي، او عالم بالسنة وي. او بل دا چې کوم کس ته د قضاء منصب ورسپارل کيږي هغه به له اهل اجتهاد څخه وي. خلاصه دا چې د قاضي لپاره د شهادت او اجتهاد اهل کېدل ضروري دي.

أما الأول (الخ): په قاضي کي د شهادت شرطونه موجودېدل ځکه ضروري دي چې د قضاء حکم د شهادت (گواهي) له حکام څخه مستفاد او را اخیستل سوی دی؛ ځکه چې قضاء او شهادت دواړه د ولايت له بابه دي، او د ولايت مطلب دی «تَنْفِيذُ الْقَوْلِ عَلَى الْغَيْرِ» (پر بل چا خپل قول نافذول)، او تاسو ته معلومه ده چې شاهد (گواه) خپل قول پر بل چا نافذوي، نو څرنگه چې شاهد خپل قول پر بل چا نافذوي، همداسي قاضي هم خپل قول پر بل چا نافذوي، نو ځکه کوم شرطونه چې د شهادت (او گواه جوړېدلو) دي هغه شرطونه به د قضاء (او قاضي جوړېدلو) هم وي، بلکي د قضاء ولايت د شهادت له ولايت څخه عام او زيات کامل دی، نو ځکه د قضاء د ولايت لپاره د شهادت شرطونه موجودېدل په

درجه اولی ضرري دي، لهذا کوم څوک چي د شهادت اهل وي هغه به قاضي هم جوړېدلای سي، او د شهادت د اهليت لپاره چي کوم شيان شرط دي هغه به د قضاء د اهليت لپاره هم شرط وي.

والفاسق إلخ: څرنگه چي فاسق د شهادت اهل دی نو ځکه هغه د قاضي جوړېدلو هم اهل دی، تردې که فاسق کس قاضي جوړ کړی سي (او په هغه کې د شهادت ټوله شرطونه موجود وي) نو دا جائز دي، لېکن هغه قاضي جوړول مناسب نه دي لکه د قاضي لپاره چي د فاسق گواهي قبلول مناسب نه دي، لېکن که بيا هم د فاسق گواهي قبوله کړی سي نو زموږ په نېز جائز دي؛ ځکه چي ”عدالت“ د شهادت له شرائطو څخه نه دی بلکي د شهادت له مناسباتو څخه دی.

ولو كان القاضي إلخ: فرمايي که چيري قاضي عادل وي لېکن در شوت اخيستلو، يا شراب چيښلوياد زنا او داسي نورو په وجه فاسق وگرځي، نو هغه په دې کارو سره نه معزوله کيږي، لېکن هغه د معزوله کولو مستحق گرځي، مطلب دا چي په دې کارو سره هغه په خپله نه معزوله کيږي بلکي په عليحده توگه به د باچا (امير المؤمنين) له طرفه معزولول کيږي او د قضاء له منصب څخه به شړل کيږي، او تر څو چي هغه معزول کړی سوی نه وي تر هغه وخته به د هغه جاري سوي احکام نافذېږي. ها! که چيري د قاضي د ټاکلو په وخت کې باچا دا شرط لگولی وي چي د حرام فعل په کولو سره قاضي معزوله دی، نو په دې صورت کي د حرام فعل په کولو سره هغه په خپله هم معزوله کيږي. همدا ظاهر مذهب دی او پر همدې زموږ د عامو مشائخو عمل دی.

وقال الشافعي إلخ: دامام شافعي رَجَّه الله مذهب دادی چي فاسق کس قاضي جوړول جائز نه دي؛ ځکه چي د هغه په نېز د فاسق شهادت (گواهي) هم مقبوله نه ده، او څرنگه چي قضاء او شهادت يو د بل سره نژدې دي، لهذا کله چي د هغه په نېز فاسق د شهادت اهل نه دی او شهادت يې مقبول نه دی، نو ښکاره خبره ده چي هغه به د قضاء اهل هم نه وي.

له امام صاحب او صاحبينو رَجَّه الله څخه د ”نواذر“ يو روايت دادی چي فاسق کس قاضي جوړول صحيح نه دي، بيا د ځيني مشائخو قول دادی چي که يو فاسق ابتداءً قاضي جوړ کړی سي نو صحيح دي، لېکن که هغه د عادل والي په حالت کي قاضي جوړ کړی سي او بيا هغه فاسق وگرځي نو محض په فسق (فاسق کېدلو) سره هغه معزوله کيږي او په عليحده توگه د هغه د معزوله کولو ضرورت نسته؛ ځکه کله چي هغه عادل وي نو قاضي جوړونکي کس (باچا) د هغه پر عدالت اعتماد وکړي او د عدالت په وجه هغه قاضي جوړ کړي، لهذا قاضي جوړونکی (باچا) له عدالت څخه بغير د هغه د قاضي پر جوړولو راضي نه وي، نو گواکي په دې صورت کي قاضي جوړول د عدالت په بقاء سره

مشروط سوه. لهدا کله چي د قاضي جوړول د عدالت په بقاء سره مشروط دي. نو ځکه د عدالت په نوټېدلو سره به د قضاء عهده او منصب فوتيږي او قاضي به په خپله معزوله کيږي.

وهل يصح الفاسق الخ: پاته سوه دا خبره چي آيا فاسق کس مفتي جوړېدای سي، که نه؟ نو په دې سلسله کي دوه قولونه دي ①... اول قول دا دی چي د فاسق کس مفتي کېدل (او هغه ته د افتاء منصب ورکول) جائز نه دي؛ ځکه چي فتوی ورکول يو ديني کار دی، او په ديني کارو کي د فاسق خبر مقبول نه دی. ②... دويم قول دا دی چي د فاسق مفتي کېدل جائز دي؛ ځکه چي په خلکو کي د بدنامه بدلو او د فسق ښکاره کېدلو په وجه به هغه په فتوی ورکولو کي احتياط کوي او د صحيح فتوی په ليکلو کي به ښه محنت او کوشش کوي، د دې لپاره چي بيا د غلطۍ او خطا و طرف ته منسوب نه کړي سي او نور بدنامه او رسوا نه سي.

د اجتهاد د اهل کېدلو شرط

وَأَمَّا الثَّانِ فَالصَّحِيحُ أَنَّ أَهْلِيَّةَ الاجْتِهَادِ شَرْطُ الْأُولَوِيَّةِ او کوم چي دويم شرط دی [چي قاضي به مجتهد وي] انو صحيح داده چي د اجتهاد اهل کېدل د اولي والي [افضل والي] شرط دی فَأَمَّا تَقْلِيدُ الْجَاهِلِ فَصَحِيحٌ عَيْنًا نو د جاهل [غير مجتهد] قاضي جوړول زموږ په نېز صحيح دي [الشرف الهدايه، احسن الهدايه] خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ په خلاف د امام شافعي رَجَه الله وَهُوَ يَقُولُ: إِنَّ الْأَمْرَ بِالْقَضَاءِ لَيَسْتَدْعِي الْقُدْرَةَ عَلَيْهِ امام شافعي رَجَه الله فرمايي: چي د قضاء حکم د قدرت على القضاء تقاضا کوي [چي انسان به پر قضاء قادر وي] وَلَا قُدْرَةَ دُونَ الْعِلْمِ او له علم څخه بغير [پر هغه] قدرت نه وي وَلَنَا: أَنَّهُ يُكِنُّهُ أَنْ يَقْضَى بِفَتْوَى غَيْرِهِ زموږ دليل دا دی: چي د جاهل [غير مجتهد] قاضي لپاره دا ممکنه ده چي د بل چا پر فتوی فيصله وکړي وَمَقْصُودُ الْقَضَاءِ يَخْضُلُ بِهِ او د قضاء [قضاوت] مقصود په دې سره [هم] حاصلېږي وَهُوَ إِصْطَالُ الْحَقِّ إِلَى مُسْتَحِقِّهِ او د قضاء مقصود "حق خپل مستحق ته رسول" دي وَيَنْبَغِي لِلتَّقْلِيدِ أَنْ يَخْتَارَ مَنْ هُوَ الْأَقْدَرُ وَالْأَوْلَى او د قاضي جوړونکي لپاره پکار دي چي زيات قدرت والا او غوره کس منتخب کړي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «مَنْ قَلَّدَ إِنْسَانًا عَمَلًا وَلِي رَعِيَّتِهِ مَنْ هُوَ أَوْلَى مِنْهُ ځکه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: څوک چي يو انسان ته يو کار وسپاري حال دا چي د هغه په رعيت اموالو کي له هغه څخه غوره انسان موجود وي فَقَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَجَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ نو هغه د

الله او د هغه در رسول او د مسلمانانو د جماعت سره خيانت وكړى وَلِي حَدِّ الْجَهْدِ كَلَامُ عَرَفٍ فِي أَصُولِ
الْفَقْهِ او د اجتهاد په تعريف كي كلام دى كوم چي په اصول فقه كي معلوم سوي دى وَحَاصِلُهُ أَنْ
يَكُونَ صَاحِبَ حَدِيثٍ لَهُ مَعْرِفَةٌ بِالْفَقْهِ او خلاصه يې داده چي مجتهد داسي حديث والا امحدث ادى
چي هغه ته د فقهې علم هم حاصل وي لِيَعْرِفَ مَعَانِيَ الْأَثَارِ د دې لپاره چي د احايثو معناوي پېژني
أَوْ صَاحِبَ فِقْهِ لَهُ مَعْرِفَةٌ بِالْحَدِيثِ يا داسي فقيه دى چي هغه ته د حديث علم هم وي لِيَلَّا يُشْتَغَلَ
بِالْقِيَاسِ فِي النُّصُوصِ عَلَيْهِ د دې لپاره چي په هغه حكم او مسئله اكي په قياس سره مشغول نه سي
چي د هغه په باره كي نص احديث موجود وي وَقِيلَ: أَنْ يَكُونَ مَعَ ذَلِكَ صَاحِبَ قَرِيحَةٍ يَعْرِفُ بِهَا
عَادَاتِ النَّاسِ او ويل سوي دي: چي د دې سره به هغه د طبيعت او ملكې اخاوند هم وي چي د هغه
په ذريعه دخلكو عادات پېژني إِنَّ مِنَ الْأَحْكَامِ مَا يَتَنَبَّهَنَّ عَلَيْهَا حُكْمٌ چي عيني احكام دخلكو پر
عاداتو مبني وي.

اللغات: ﴿اولوية﴾ اولى والى. اولى كېدل. غوره كېدل. افضل كېدل. ﴿يستدعي﴾ داستفعال مضارع ده؛
تقاضا كول. ﴿ايصال﴾ د افعال د باب مصدر دى: رسول. ﴿مُقَلَّدٌ﴾ د دې معنى د تېر عبارت په لغاتو كي ذكر
سوه. ﴿حَانَ﴾ د نصر ماضي ۳: خيانت كول. ﴿منصوص عليه﴾ د كوم شي په باره كي چي نص (حديث) وارد
سوى وي. ﴿قريحة﴾ طبيعت (له چتلياتو څخه پاك او سپېڅلى طبيعت). ذوق. داسي ملكه چي د هغه په
ذريعه انسان د كلام او رايي ايجادولو قدرت لري. جمع: قَرَائِح. (معجم وسيط)

تشرېح: امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ چي د قضاء د منصب لپاره كوم دوه (۲) شرطونه ذكر كړي وه، له هغه
څخه يو شرط (يعني د شهادت د شرائطو شرط) په تېر عبارت كي بيان سو، اوس په دې عبارت كي د دويم
شرط تفصيل بيانېږي. لېكن تاسو دا خبره په ياد لرئ! چي په متن كي دغه شرط د صحت شرط
گرځول سوي (يعني كه څوك د اجتهاد اهليت نه لري نو د هغه قاضي جوړول صحيح نه دي) لكه څرنگه چي امام
قدوري رَحْمَةُ اللهِ په "وَلَا تَصَحُّ" سره همدې ته اشاره كړې ده چي د اجتهاد شرط هم د قضاء د صحت
شرط دى. حالانكي دا صحيح نه ده. بلكي صحيح داده چي اجتهاد د اولويت شرط دى، يعني اولى دا
ده چي قاضي مجتهد هم وي. لنډه دا چي د اجتهاد په اهليت سره د قاضي متصف كېدل اولى او
افضل دي. او داسي قاضي ته پر نورو فوقيت او فضيلت حاصل دى، كنى غير مجتهد كس هم زموږ

په نېز قاضي جوړول جائز دي. که څه هم دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز غير مجتهد کس قاضي جوړول جائز نه دي.

د امام شافعي دليل: دادی چي د يو معاملې په باره کي د قاضي حکم او فيصله کول ددې خبري تقاضا کوي چي قاضي به د هغه حکم په هر طرف واقف وي او په پوره توگه به قاضي ته پر هغه قدرت حاصل وي (لنهم دا چي د هغه معاملې په باره کي به د اجتهاد کولو صلاحيت او قدرت په قاضي کي وي). حال دا چي واقفيت او قدرت له علم څخه بغير نه سي حاصلېدای. له دې څخه معلومه سوه چي د قضاء د حکم لپاره علم ضروري دی، نو ځکه جاهل يعني غير مجتهد کس قاضي جوړول جائز نه دي.

زموږ دليل: دادی چي د قضاء مقصود دادی چي حقدار ته خپل حق ورسېږي. او دا مقصود چي څرنگه په مجتهد قاضي سره حاصلېدای سي همداسي په غير مجتهد قاضي سره هم حاصلېدای سي. په دې توگه چي هغه د يو معتبر او مجتهد عالم د فتوی په رڼا کي فيصله وکړي او د هغه مطابق معامله حل کړي سي، لهدا کله چي د غير مجتهد کس لپاره د يو مجتهد په فتواوو سره د قضاء امور حل کول ممکن دي. نو ځکه به اجتهاد د قضاء د صحت او جواز شرط نه وي. ها! هغه د اوليت (اولی والي) شرط کېدای سي. په دې کي هيڅ حرج نسته.

وينبغي للمقلد الخ: ددې حاصل دادی چي کوم کس ته د قاضي د جوړولو ولايت او اهليت حاصل وي، يعني امير المؤمنين (خليفة المسلمين) يا د هغه له طرفه ټاکل سوی کس، نو هغه ته پکار دي چي داسي کس قاضي جوړ کړي کوم چي پر فيصله کولو قادر وي، او په خپل علم، دينداري، پاک لمني او تقوی کي تر ټولو افضل او غوره وي. او که قاضي جوړونکی ددې په خلاف کار وکړي نو هغه د الله او د هغه در سول سره خيانت وکړي، لکه څرنگه چي په احاديثو کي همدغه وعيد ذکر سوی دی، چي له هغوی څخه يو حديث په عبارت کي مذکور دی: "مَنْ قَلَّدَ إِنْسَانًا عَمَلًا مَنْ هُوَ أَوْلَى مِنْهُ فَقَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَجَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ".

ولحد الاجتهاد الخ: فرمايي چي د اجتهاد تفصيلي تعريف خود اصول فقه په کتابونو کي ذکر سوی دی، لېکن مختصراً عرض دادی چي د مجتهد دوه تعريفونه سوي دي: ①... يو دا چي مجتهد يا داسي محدث دی چي هغه په فقه کي هم مناسب علم او مهارت لري. ددې لپاره چي هغه پر فقهي احکامو او مسائلو د دلالت کونکو احاديثو معناوي پېژني او د هغه احاديثو الفاظ پر خپل صحيح معناو برابرول ور ته آسانه وي. ②... يا داسي فقيه دی چي هغه ته د حديثو علم هم حاصل وي، د

دې لپاره چې د کومو مسئلو په باره کې احاديث موجود دي په هغوی کې قیاس نه وکړي. او ښکاره خبره ده چې کله فقیه ته د احادیثو علم او خبر نه وي نو د یوې مسئلې په باره کې به نص او حدیث موجود وي لېکن هغه فقیه به د ناخبرتیا په وجه په قیاس عمل وکړي.

خلاصه: دا چې مجتهد هغه کس دی کوم چې محدث او فقیه دواړه وي. د محدث والي په وجه به د نص (حدیث) په مقابله کې له قیاس کولو څخه ځان ساتي. او د فقیه کېدلو په وجه به د حدیثو هغه معناوي پېژني کوم چې د احکامو مدار دي. فرق صرف دومره دی چې د اول تعریف په اعتبار سره د حدیث علم غالب دی او د فقهې علم مغلوب دی، او د دویم تعریف په اعتبار سره د دې برعکس دي.

وقيل أن يكون الخ: ځينې حضرات فرمايي چې په پورتني تعريفونو کې د هريوه سره دا هم ضروري دي چې مجتهد به مزاج شناس (مزاج پېژندونکی) او د خلکو په عادتونو واقف وي؛ ځکه چې ځينې مسائل د خلکو پر عادتونو هم مبني دي، او د عادت په مختلف کېدلو سره د هغه مسائلو احکام هم مختلف کېږي، نو ځکه د مجتهد لپاره دا ضروري دي چې د خلکو په عاداتو خبر وي، د دې لپاره چې په فيصله کې د يو مشکل سره مخامخ نه سي او د هر ډول مسئلې په زړه پوري فيصله کولای سي.

د قضاء منصب قبلول

قَالَ: وَلَا بَأْسَ بِالْذُّخُولِ فِي الْقَضَاءِ لِمَنْ يَشُقُّ بِنَفْسِهِ أَنْ يُؤَدِّيَ فَرْضَهُ فرمايي: او د هغه کس لپاره [منصب د] قضاء ته په داخلېدلو کې هيڅ پروا نسته کوم چې پر ځان دا اعتماد لري چې د قضاء فريضه به اداء کړي لِأَنَّ الصَّحَابَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ تَقَدَّوْهُ ځکه چې صحابه وو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ [منصب د] قضاء قبول کړی دی وَكَفَى بِهِمْ قُدْوَةٌ او د هغو اقتداء زموږ لپاره کافي ده وَلَئِنَّ فَرَضَ كَفَايَةٍ او ځکه چې قضاء [قاضي کېدل] فرض کفايي دي لِكُونِهِ أَمْزًا بِالْمَعْرُوفِ ځکه چې هغه امر بالمعروف دي.

اللغات: «يشق» د ضرب مضارع ده: باور لرل، اعتماد لرل، «قدوة» اقتداء، مقتداء، پېشوا.

صور د مسئلې: دا دی چې په کوم سړي کې د قاضي جوړېدلو اهليت او صلاحيت موجود وي او هغه پر ځان دا باور او اعتماد وي چې زه د قضاء فريضه او امور اداء کولای سم، نو د هغه لپاره د دې منصب په قبلولو کې هيڅ حرج او پروا نسته، يعنې په داسې کولو کې شرعاً هيڅ بدې او ممانعت نسته؛ ځکه صحابه کرامو هم د قضاء منصب قبول کړی دی، لکه څرنګه چې نبی کریم ﷺ په خپل ژوند کې حضرت معاذ ﷺ د یمن قاضي جوړ کړی، همدارنګه حضرت علي ﷺ يې هم د قاضي یمن جوړ کړی، بيا حضرت ابو بکر ﷺ د خپل خلافت په زمانه کې حضرت عمر ﷺ قاضي جوړ کړی او حضرت عمر ﷺ ابن مسعود ﷺ قاضي جوړ کړی، او دغه حضراتو د قضاء منصب قبول هم

کړی او په خپل ایماني فراست او ذکاوت (ذهانت) سره یې هغه په ښه توګه اداء هم کړی، او د دې صحابه وو دا منصب قبولول زموږ لپاره کافي دي او دا د هغه د جواز ښکاره دلیل دی.

دویم دلیل دا دی چې قاضي کېدل فرض کفایي دي. ځکه چې امر بالمعروف او نهی عن المنکر فرض کفایي دي او قاضي هم عموماً دغه کار کوي. نو ځکه د ټولنې د منصب په قبولولو سره دغه اهمه فریضه هم اداء کیږي. او که هیڅوک دا منصب قبول نه کړي نو ټوله به ګټه ځاره وي.

دلته د قلدوري پر عبارت یو اعتراض کېدای شي چې قاضي کېدل فرض کفایي دي او فرض کفایي والا مرتبه د استحباب او ندب ده، نو ځکه د هغه قبولول خو به مستحب خامخاوي. حالانکې امام قلدوري رَحْمَةُ اللهِ د "لَا بَأْسَ" لفظ ذکر کړی دی کوم چې فقط پر اباحت (روايت) دلالت کوي. د دې جواب دا دی چې د قضاء په منصب کې عظیم خطرات سته کوم چې پوره همت او ایمانداري غواړي او هر کس هغه نه سي زغملای. نو ځکه مصنف رَحْمَةُ اللهِ د "لَا بَأْسَ" په ویلو سره جواز بیان کړی دی.

د چا لپاره د قضاء منصب قبولل مکروه دي؟

قَالَ: وَيَكْرَهُ الدُّخُولُ فِيهِ لِمَنْ يَخَافُ الْعَجْزَ عَنْهُ وَلَا يَأْمَنُ عَلَى نَفْسِهِ الْخَيْفَ فِيهِ فرمایي: او د هغه کس لپاره قضاء ته داخلېدل مکروه دي کوم چې له قضاء [بالحق] څخه د عاجزه کېدلو په هکله بیربري او په قضاء کې له ظلم کولو څخه پر ځان مطمئن نه وي کيلاً يَصِيرُ شَرّاً لِمُبَاشَرَتِهِ الْقَبِيحَ د دې لپاره [مکروه دي] چې دا داخلېدل له هغه کس [قاضي] څخه د دې بد کار د صادرېدلو ذریعه جوړه نه سي [يعني د هغه د ظلم او ناانصافي کولو ذریعه جوړه نه سي] وَكَرَهُ بَعْضُهُم الدُّخُولَ فِيهِ او ځيني علماء مطلقاً [منصب د] قضاء ته داخلېدل مکروه ګرځولي دي مُخْتَاراً لِقَوْلِهِ الْقَبِيحُ ^①: «مَنْ جَعَلَ عَلَى الْقَضَاءِ فَكَأَنَّمَا ذُبِحَ بِغَيْرِ سَكِينٍ» د هغو دا قول د نبی کریم ﷺ د دې فرمان د اختیارولو په وجه دی: "څوک چې پر قضاء مقرر کړی سي نو ګواکي هغه بغير له چارې ذبح کړی سو" وَالصَّحِيحُ أَنَّ الدُّخُولَ فِيهِ رُخْصَةٌ طَبَعَالِي إِقَامَةِ الْعَدْلِ او صحيح قول دا دی چې د عدل قائمولو په غرض قضاء ته داخلېدلو اجازه سته وَاللَّزْكَ عَزِيَّةٌ او د هغه پرېښوول عزيمت دي فَلَعَلَّهُ يُخْطِئُ ظَنُّهُ وَلَا يُوقَفُ لَهُ ځکه کېدای سي چې د هغه ګومان غلطی وکړي او هغه ته [د اصلاح] توفيق حاصل سي أَوْ لَا

① تخریج: أخرجه ابو داود، باب فی طلب القضاء، ص: ۱۴۷، حديث رقم: ۳۵۷۲. والنزمدي، باب ما جاء عن رسول الله ﷺ

فی القامی، ص: ۲۴۷، حديث رقم: ۱۳۲۵.

يُعِينُهُ عَلَيْهِ غَيْرُهُ يَا اَكْبَدَايَ سِي اچي بل څوڪ د قضاء په باره كي دهغه اعانت امرسته انه وكړي وَلَا
 بُدٌّ مِنَ الْإِعَانَةِ حال دا چي اعانت ضروري دي إِلَّا إِذَا كَانَ هُوَ أَهْلًا لِلْقَضَاءِ دُونِ غَيْرِهِ لېكن كله چي د
 قضاء اهل فقط هغه وي او بل څوڪ نه وي فَحِينَئِذٍ يَقْتَرِضُ عَلَيْهِ التَّقَلُّدُ نو په دې وخت كي پر هغه
 منصب دا قضاء قبول فرض دي صِيَانَةُ الْحَقِّوَقِ الْعِبَادِ وَإِخْلَاءُ لِلْعَالَمِ عَنِ الْفَسَادِ د دې لپاره چي د
 بنديگانو حقوق وساتل سي او دنيا له فساد څخه خالي كړي سي.

اللغات: «عجز» عاجزي، بې وسي، «خيف» (فتح الحاء): ظلم، نا انصافي، «مباشرة» د مفاعلي

د باب مصدر دی: يو کار په خپله کول، ارتکاب، «سکين» چاره، «شرکا» دلته د وسيله او ذریعه په
 معنی سره دی (انصار الهدایه)، «عزیمه» لغوي معنی یې ده: پخه اراده (تینګه اراده)، اصطلاحی معنی
 یې ده: اصل مشروع، صاحب د تعریفات د دې اصطلاحی معنی داسي ذکر کړې ده: «وفي الشريعة
 اسم لها هو أصل المشروعات غير متعلق بالعواض». او صاحب د معجم لغة الفقهاء داسي ويلي
 دي: «الحكم الثابت بدليل خالٍ من معارض راجح». «صيانة» د نصر مصدر دی: ساتل، ژغورل،
 حفاظت کول، «عالم» (فتح اللام): مخلوق (خلک)، دنیا، نړۍ.

تشریح: مخکي ذکر سوه که څوڪ د قضاء بالحق په هکله پر ځان اعتماد او باور لري نو دهغه لپاره د
 دې منصب په قبولو كي څه حرج نسته، اوس په دې عبارت كي داربسيي چي که يو چاته د قضاء
 بالحق او د قضاء د فريضې په هکله دا پيره او اندېښنه وي چي زه به له ظلم او نا انصافي څخه محفوظ نه
 سم، نو داسي کس لپاره د قضاء منصب قبول مکروه تحریمي دي، د دې لپاره چي د قضاء د منصب
 قبول د قبيح امر يعني د ظلم او نا انصافي ذریعه نه وگرځي.

او د بعضي علماؤ په نېز د قضاء منصب قبول مطلقاً مکروه تحریمي دی، برابره ده دهغه پر ځان
 باور وي او که نه وي، صاحب د عنايې رَحْمَةُ اللَّهِ لِيَكْلِي دي چي دلته له کراهت څخه مراد عدم جواز دی
 او په دليل كي يې ويلي دي چي صدر الشهيد په «ادب القاضي» كي فرمايي: «وَمَنْهُمْ مَنْ قَالَ: لَا
 يَجُوزُ الدُّخُولُ فِيهِ إِلَّا مُكْرَهًا» يعني بعضي علماء فرمايي چي د قضاء منصب قبول جائز نه دي مگر
 دا چي د حاکم له طرفه هغه مجبوره کړی سي.

دليل: د بعضي علماؤ دليل د حضرت ابو هريره رضي الله عنه دا حديث دی «چي که څوڪ قاضي وټاکل سي نو
 گواکي هغه بغیر له چارې ذبح کړی سو»: د قضاء منصب ته ځکه د «ذبح بغیر سکين» سره تشبيه ورکول

سوې ده چي د چارې ذبح په ظاهر او باطن دواړو کي اثر کوي، او بغير له چارې ذبح دروځ وتلو په وجه په باطن کي اثر کوي او په ظاهر کي اثر نه کوي؛ ځکه چي د قضاء منصب خو په ظاهره يو عظيم الشان منصب دی لېکن په باطن کي فقط هلاکت دی. همدا وجه ده چي پر امام صاحب رَجَّةُ الله درې واره د قضاء منصب پېش کړی سو مگر هغه درې سره واره انکار وکړی او دانکار کولو په وجه هر وار دېرش (۳۰) درې ووهل سو. همداسي پر امام محمد رَجَّةُ الله هم د قضاء منصب پېش کړی سو نو امام محمد رَجَّةُ الله هم انکار وکړی تر دې چي هغه بنديخانې (جېل) ته ولېږول سو، نو بيا يې مجبوراً قبول کړی.

والصحيح الخ: صاحب هدايې رَجَّةُ الله فرمايي چي صحيح قول دادی چي د عدل او انصاف قائمولو په اراده سره د قضاء منصب قبول جائز دي، يعني که څوک قاضي سي نو نه گنهکاره کيږي، لېکن "عزيمت" د هغه پرېښوول دي. د دې مثال پر موزو: مسح کول او په سفر کي روژه نيول دي، يعني څرنگه چي پر موزو مسح کول رخصت دي او د پښو پرېښوول عزيمت دي او په سفر کي روژه پرېښوول رخصت دي او روژه نيول عزيمت دي، همداسي د قضاء منصب قبول رخصت دي او پرېښوول يې عزيمت دي؛ او د هغه پرېښوول ځکه عزيمت دي چي که قاضي مجتهد نه وي نو د دې امکان سته چي هغه به غلطې وکړي او د صحيح فيصلې توفيق به هغه ته حاصل نه سي، يا دا چي که قاضي مجتهد نه وي نو بل څوک به په دې کار کي د هغه اعانت او مرسته نه وکړي حال دا چي په دې صورت کي اعانت ضروري دی. نو د دغه خطراتو په خاطر د قضاء منصب پرېښوول عزيمت دي. ها! که چيري په يو ځای کي د قضاء اهل او قابل فقط يو سړی وي او له هغه څخه بغير بل هيڅوک د قضاء اهل موجود نه وي، نو په دې صورت کي د قضاء منصب قبول فرض دي. ځکه که هغه داسي نه وکړي نو د بندگانو حقوق به ضايع سي او ټوله سيمه به له فساد او فتنو څخه ډکه سي.

د دې منصب د طلب کولو حکم

قَالَ: وَيَنْبَغِي أَنْ لَا يَطْلُبَ الْوَلَايَةَ وَلَا يَسْأَلَهَا فَرْمَايِي: او مناسب داده چي انسان نه د ولايت طلب [لتون]

وکړي او نه د هغه غوښتنه وکړي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «مَنْ طَلَبَ الْقَضَاءَ وَكَلَّ إِلَى نَفْسِهِ ۱ ځکه نبي ﷺ

فرمايلي دي: څوک چي د قضاء طلب وکړي، هغه به خپل نفس ته وسپارل سي وَمَنْ أُجِبَ عَلَيْهِ

نَزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ يُسَدِّدُهُ» او څوک چي پر [قبولولو] د قضاء مجبوره کړی سي، پر هغه به يوه فرشته

املائکه نازل سي چي هغه به د ده اصلاح کوي وَلَئِنْ مَنْ طَلَبَهُ او ځکه څوک چي د قضاء طلب

* تخريج: أخرجه الترمذی، باب ما جاء عن رسول الله في القاضي، ص: ۳۲۰، حديث رقم: ۱۳۲۳.

کوي يَعْتَمِدُ عَلَى نَفْسِهِ هغه پر خپل ځان اعتماد کوي فَيُخْرُجُ نو ځکه هغه محروم وېل کيږي وَمَنْ أُجْبِرَ عَلَيْهِ او څوک چې پر هغه مجبوره کړي سي يَتَوَكَّلُ عَلَى رَبِّهِ هغه پر خپل پروردگار توکل کوي فَيُلْهِمُ نو ځکه هغه ته الهام کيږي.

اللغات: ﴿ولاية﴾ د سمع د باب اسم مصدر دی: مشري، ولي کېدل (مشر کېدل)، مراد ځني د قضاء منصب دی، ﴿وَكَّلَ﴾ د تفعیل د باب ماضي مجهوله ده: سپارل، ﴿مَلَكَ﴾ فرشته، ملائکه، ﴿يَسْتَدِينُ﴾ د تفعیل مضارع ده: سیده کول (پر سیده لاره ساتل)، اصلاح کول، لارښوونه کول، ﴿يُلْهِمُ﴾ د افعال د باب مضارع مجهوله ده: الهام کول.

تشریح: امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ نصیحتا فرمایي که په یو چا کي د قاضي کېدلو اهلیت او صلاحیت موجود وي، نو بیا هم هغه ته پکار دي چې نه په زړه کي د هغه خواش وکړي او نه په ژبه سره د هغه طلب او غوښتنه وکړي؛ ځکه د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث دی چې رسول الله ﷺ وفرمایي “څوک چې د قضاء د منصب طلب وکړي، هغه به خپل نفس ته و سپارل سي او څوک چې پر دې منصب مجبوره کړي سي نو پر هغه به یوه فرشته را نازله سي چې هغه به دئ پر سیده لاره ساتي” او مسلسل به ده اصلاح او مرسته کوي.

وَلَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَتَوَكَّلَ عَلَى نَفْسِهِ عقلی دلیل دادی چې کوم څوک د دې منصب طلب کوي نو ځواکي هغه پر خپل فهم، ذکاوت (ذهانت) او تقوی باور کوي او پر خپل ځان عجب او کبر کوي، او کوم څوک چې د عجب (خود پسندی) او کبر په وجه پر خپل ځان باور کوي نو هغه له الهي توفیق څخه محروميږي، ځکه الله تعالی فرمایلي دي: ﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾ (یعني نفس انسان ته د بدی امر کوي)، لهذا کوم څوک چې پر خپل نفس باور کوي او له الهي توفیق څخه محرومه سي نو د هغه به څه حال وي؟!.

لېکن کوم څوک چې د دې منصب پر قبولولو مجبوره کړي سي، هغه پر خپل پروردگار باور کوي، او څوک چې پر الله تعالی باور کوي هغه په الهي توفیق سره نازول کيږي، نو ځکه د قضاء د منصب طلب نه کول مناسب دي.

د ظالم باچا له طرفه د قضاء منصب قبول

ثُمَّ يَجُوزُ التَّقْلِيدُ مِنَ السُّلْطَانِ الْجَائِرِ بِيَا دِ ظَالِمٍ بَاچَا له طرفه د قضاء [منصب] قبول جائز دي كَمَا يَجُوزُ مِنَ الْعَادِلِ لَكِه څرنگه چي د عادل باچا له طرفه جائز دي لِأَنَّ الصَّحَابَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ تَقْلَدُوا مِنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَكَمَ چي صحابه وو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ د حضرت معاويه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ له طرفه د قضاء [منصب] قبول كړی وَالْحَقُّ كَانَ يَبْدُ عَلَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي تَوْبَتِهِ حال دا چي د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په واري كي د خلافت حق [په خپله] د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په لاس كي وو وَالتَّابِعِينَ تَقْلَدُوا مِنَ الْحَجَّاجِ او [همدارنگه] تابعينو هغه د حجاج بن يوسف له طرفه قبول كړی وَكَانَ جَائِزًا حال دا چي حجاج ظالم وو إِلَّا إِذَا كَانَ لَا يُكِنُّهُ مِنَ الْقَضَاءِ بِحَقِّ مگر دا چي كله قاضي پر قضاء بالحق قادر نه وي [يا معنی] دا چي كله ظالم باچا هغه ته پر قضاء بالحق قدرت نه ورکوي، يعني د حق فيصلې د کولو اجازه نه ورکوي لِأَنَّ الْقَصْدَ لَا يَحْصُلُ بِالتَّقْلِيدِ حَكَمَ چي [په دې صورت كي] د قضاء په قبولولو سره مقصود نه حاصليري بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ يُكِنُّهُ په خلاف دهغه صورت كله چي قاضي پر هغه قادر وي.

اللفات: «التقْلِيدُ» د تفعل د باب مصدر دی: مراد ځني د قضاء منصب قبول دي (أحسن الهداية)، «جائر» ظالم، غیر عادل، «نوبة» واری، نوبت، «لا يُمَكِّنُهُ» د نفي صيغه ده، که د تفعل له بابه وي نو معنی يې ده: قدرت ورکول، پريوشي قادر کېدل. او که د افعال له بابه وي، نو د «ممکن کېدلو» معنی ورکوي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي څرنگه د عادل او منصف باچا له طرفه د قضاء منصب قبول جائز دي، همداسي د ظالم او جابر باچا له طرفه هم قبول جائز دي، او په اسلام كي د دې مثالونه موجود دي، مثلاً د حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تر شهادت وروسته د خلافت حق د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وو، او ټولو مسلمانانو ته دهغه پر لاس بيعت کول پکار وو، لېکن حضرت معاويه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بغاوت وکړی او په خپله خوښه د «شام» حاکم جوړ سو، ځيني صحابه هم دهغه ملگري سول او دهغه له طرفه حضرت ابو برداء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د قضاء منصب قبول کړی. همدارنگه د صحابه وو له زمانې څخه وروسته حجاج بن يوسف د مسلمانانو خليفه سو، او دهغه ظلم او جبر په ټوله دنيا كي مشهوره سو لېکن بيا هم دهغه له طرفه ځينو تابعينو د قضاء منصب قبول کړی چي له هغو څخه يو عبدالله بن ابي مریم وو، کوم چي د اصفهان قاضي وټاکل سو، له دې څخه معلوميږي چي د ظالم او غیر منصف باچا له طرفه د قضاء

منصب قبول جائز دي. ها! که چيري دا پيره او اندېښنه وي چي باچا به قاضي پر ظلم او انا انصافي مجبور کړي او د غلط قول او فيصلې کولو په هکله به پر هغه فشار او دباؤ واچوي نو په دې صورت کي د هغه له طرفه د قضاء منصب قبول پکار نه دي؛ ځکه چي د قضاء مقصد دا دی چي مستحق ته خپل حق ورسول سي او د خلکو په مينځ کي د عدل او انصاف بيرغ ودرول سي، لېکن کله چي د باچا د فشار او دباؤ په وجه د انصاف فيصله نه سي کېدلای نو ښکاره خبره ده چي د قضاء مقصد به هم حاصل نه سي. لېکن که د باچا له طرفه په قضاء کي د مداخلت بېر نه وي او د قاضي لپاره د حق او انصاف فيصله کول ممکن وي، نو بيا دې منصب په قبول کي هيڅ پروا نسته.

فايده: صاحب د اشرف الهدايې "مولانا جميل احمد سکروډوي" ويلي دي چي زما په نېز حضرت معاويه رضي الله عنه د ظالم باچا په مثال کي پېښول مناسب نه دي، ځکه دا خبره تسليم سوې ده چي د حضرت علي رضي الله عنه څلورم خليفه جوړېدل يو منصوص امر نه دی بلکي مجتهد فيه مسئله ده. ها! دا ويل کېدای سي چي د حضرت معاويه له طرفه د حضرت علي رضي الله عنه مخالفت کول يوه اجتهادي خطاء وه، او د مجتهد خطاء صرف بخښل کيږي نه بلکي پر هغه مجتهد ته اجر هم حاصليږي، لهندا کومه خطاء چي بخښل سوې وي بلکي پر هغه اجر حاصليږي، نو د هغه په وجه د جائز او ظالم الفاظ استعمالول د علامه مرغيناني رحمه الله په څېر عظيم او متقي عالم لپاره مناسب نه دي..... لهندا په آخر کي صرف همدا ويل کېدای سي چي دا به د قلم سهو او تېروتنه وي، او له مصنفينو او مؤلفينو څخه داسي سهو کېدل له قياسه ليري هم نه دي. والله أعلم

نوي ټاکل سوي قاضي به اول کوم کارونه ترسره کوي؟

قَالَ: وَمَنْ قُذِيَ الْقَضَاءُ فَرَمَايِي: او څوک چي قاضي جوړ کړی سي يَسْأَلُ عَنْ دِيَوَانِ الْقَاضِي الَّذِي كَانَ قَبْلَهُ نو هغه دي [اول] د مخکني قاضي د "ديوان" غوښتنه وکړي وَهُوَ الْخَزَائِنُ الَّتِي فِيهَا السَّجَلَاتُ وَغَيْرُهَا او له "ديوان" څخه مراد هغه د څرمني [چمړې] خلتي دي چي په هغه کي د قضاوت رېجسترونه | سرکاري دوسيې | او نور دريکاره کاغذات موجود وي لِأَنَّهَا وُضِعَتْ فِيهَا لِتَكُونَ حُجَّةً عِنْدَ الْحَاجَةِ ځکه چي دا | دوسيې | او نور کاغذات | په هغه خلتي کي د دې لپاره ايښوول کيږي چي د ضرورت په وخت کي حجت وي فَتُجْعَلُ فِي يَدِ مَنْ لَهُ وَلَايَةُ الْقَضَاءِ نو ځکه دا به د هماغه کس په قبضه کي ورکول کيږي چي هغه ته د قضاء ولايت [منصب] حاصل وي ثُمَّ إِنْ كَانَ الْبَيَاضُ مِنْ

بَيْتُ الْمَالِ بيا كه چيري [د هغوی] ساده کاغذات له بیت المال څخه وي فَقَاهُ نوښکاره خبره ده
 اچي هغه به موجوده (نوي) قاضي ته ورکول کيږي | وَكَذَا إِذَا كَانَ مِنْ مَالِ الْخُصْمِ عَلَى الصَّحِيحِ او همدارنگه
 د صحيح قول مطابق [همدا حکم دی] کله چي هغه کاغذات د خصوم [مدعي او مدعي عليه] له مال
 څخه وي لِأَنَّهُمْ وَضَعُوهُنَّ بِإِدْرِهِ لَعَلَّهُ حُكْمٌ چي [په دې صورت کي] هغو دا کاغذات د مخکني قاضي
 په قبضه کي د هغه [د قضات] د کار لپاره ايښي وي وَقَدْ انْتَقَلَ إِلَى الْمَوْلَى حال دا چي [د قضات] کار د
 ولايت ورکړل سوي [نوي قاضي] او طرف ته منتقل سو وَكَذَا إِذَا كَانَ مِنْ مَالِ الْقَاضِي او همدارنگه [دا
 حکم دی] کله چي هغه د قاضي له مال څخه وي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِأَنَّهُ اتَّخَذَهُ تَدْنِيًا لَا
 تَبْذُلًا حُكْمٌ چي مخکني [معزول] قاضي دا کاغذات د ديني کار کولو لپاره ساتلي وي، نه د ذخيره
 کولو لپاره وَيَبْعَثُ أَمِينَيْنِ لِيَقْبِضَاَهَا بِخُضْرَةِ الْبَفْزُولِ أَوْ أَمِينِهِ او نوي قاضي دي دوه امانتداره خلک
 واستوي چي دوی دواړه د مخکني [معزول] قاضي يا د هغه د امين [نائب] په موجوديت کي پر هغه
 خلکو قبضه وکړي وَيَسْأَلَانِهِ شَيْئًا فَشَيْئًا او دوی دواړه دي د هريوه کاغذ په باره کي له هغه څخه
 پوښتنه وکړي وَيَجْعَلَانِ كُلُّ نَوْعٍ مِنْهَا فِي خَرِيطَةٍ كَيْلَا يَشْتَبِهَ عَلَى الْمَوْلَى او دوی دي له هغه څخه هر قسم
 په جلا خلته کي کښيږدي، د دې لپاره چي پر نوي قاضي هغه مشتبه نه سي [يعني] ديو کاغذ په باره
 کي موجوده قاضي ته شبه نه سي | وَهَذَا السُّؤَالُ يَكْشِفُ الْحَالِ لَا لِلْإِثْرَامِ او دا پوښتنه کول د حال د
 وضاحت کولو [حالت معلومولو] لپاره دي، نه د تهمت لگولو لپاره.

اللفات: «ديوان» په اصل کي هغه ريجسټر او دفتر ته وايي چي په هغه کي حساب ليکل کيږي.
 همدارنگه هغه ريجسټر چي په هغه کي دفوج او داسي نورو مهمو کسانو نومونه، پته او کوائف ليکل
 کيږي (مباح منير، معجم وسيط)، صاحب د هدايي رَجَبَهُ اللهُ فرمايي چي له «ديوان» څخه هغه څرمني
 خلتي مراد دي چي په هغه کي د قضات (سرکاري) ريجسټرونه يعني د خلکو د دعوا او منديانو
 کاغذات (دوسيي) او ريکارډونه ايښوول کيږي، او په هغه کي نور اسناد مثلاً د وقف د حکمو
 دوسيي (فائلونه) ايښوول کيږي، او پر وارث او خاوند چي کوم نفقات مقررول کيږي د هغه کاغذات،
 او دوسيي پکښي ايښوول کيږي (اثراف الهدايه)، «خرايط» جمع د خَرِيطَةٌ ده: څرمني خلته (تېلی)،
 له څرمني (چمړې) څخه جوړ هغه پوښ چي په هغه کي کاغذات ساتل کيږي، لکه په اوسني وخت

کي چي دهغه لپاره پلاستيکي پوښونه رائج دي، دو تنه (معجم وسيط، معجم لغة الفقهاء)، «سجلات» جمع د «سجل» ده: هغه ريجستر (دفتر) ته وايي چي په هغه کي مهم او ضروري شيان ليکل چي دهغه ياد ساتل مطلوب وي، د قاضي هغه ريجستر چي دعوي او فيصلې پکښي ليکل کيږي چي د قاضي سره محفوظ پاته سي (معجم وسيط، مصباح اللغات)، مراد ځني هغه کاغذات دي چي په هغه کي د خلکو دعوي (مقدماتو) پوره اسناد او فيصلې پکښي ثبت او درج وي، چي هغه ته دوسيه (فائل) ويل کيږي، «حجة» دليل، «بياض» ساده کاغذ، «تدوين» د تفعل د باب مصدر دی: دینداری کول، مراد ځني ديني کار کول دي (انصار الهداية)، «تمول» د تفعل د باب مصدر دی: يوشی ذخيره کول (دساتلو لپاره جمع کول)، مال ذخيره کول، مالداري حاصلول، «أمينين» تشيه د أمين ده: امانتدار، امانت ساتونکی (دامانت حفاظت کونکی).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي کله يو څوک نوی قاضي وټاکل سي او هغه ته د قضاء منصب و سپارل سي، نو تر ټولو مخکي دهغه کار دا دی چي له معزول قاضي (مخکني قاضي) څخه د هغه خلتو په باره کي پوښتنه وکړي چي په هغه کي د قضاوت کاغذات (دوسيې)، اسناد او ریکارډونه ايښول سوي وي.

دليل دا دی چي په دغه خلتو کي دوسيې (فائلونه) او نور مهم کاغذات ځکه ايښول کيږي چي د ضرورت په وخت کي پکار راسي، نو ځکه هغه به د موجوده واکمن قاضي په لاس کي ورکول کيږي؛ ځکه چي اوس د ټولو معاملاتو تعلق د موجوده قاضي سره دی، د معزول قاضي سره دهیڅ معاملې تعلق نسته، بلکي هغه خو اوس د عامو خلکو په خبرو فرد وگرځېدی.

ثم إن البياض من بيت إلخ: دا دیو سوال تفصيلي جواب دی. سوال دا دی چي دغه کاغذات هغه کسانو ته ورکول پکار دي کوم چي يې مالکان دي (يعني پر کومو کاغذاتو چي د خلکو د مقدماتو او دعويو فيصلې ليکل سوي وي او هغه د همدې خلکو [مدعي او مدعى عليه] له طرفه معزول قاضي ته ورکول سوي وي، دا ټوله دوسيې او فائلونه هغو ته ورکول پکار دي)، نه موجوده قاضي ته؟.

د جواب حاصل دا دی چي دا کاغذات به يا معزول قاضي ته له بيت المال څخه ورکول سوي وي، يا به د مدعي او مدعى عليه له طرفه ورکول سوي وي، يا معزول قاضي به په خپل مال سره راښکولي وي؛ په اول صورت کي له معزول قاضي څخه دا کاغذات اخيستل او معزول قاضي د هغه پر ورکولو مجبوره کول ښکاره دي؛ ځکه کوم څوک چي نوي قاضي وټاکل سي، د بيت المال پر شيانو فقط هغه واکمن او قابض پاتېږي، لهذا څرنگه چي دلته واک لرونکی قاضي دا موجوده نوی قاضي دی، نو ځکه به مذکوره دوسيې، اسناد او د محکمې ټوله ریکارډونه د هغه په قبضه کي پاتېږي.

او که چیري دا ټوله کاغذات د مدعي او مدعي عليه په مال سره رانیول سوي وي نو هم به معزول قاضي پر دې مجبورول کیږي چي هغه ټوله کاغذات موجوده قاضي ته ورکړي؛ ځکه چي مدعي او مدعي عليه دا کاغذات د معزول قاضي په قبضه کي ځکه ورکړي وه چي هغه دخليفه (باچا) له طرفه د قضاوت پر کار مامور دی، لېکن کله چي قضاوت د موجوده قاضي و طرف ته منتقل سو، نو دا کاغذات به هم هغه ته سپارل کیږي او د معزول قاضي سره به هيڅ کاغذ هم نه پرېښوول کیږي.

د کذا اذان کان الخ: او که چیري مذکوره ټول کاغذات د معزول قاضي په مال سره رانیول سوي وي نو هم به معزول قاضي مجبورول کیږي چي هغه ټوله کاغذات موجوده قاضي ته ورکړي، همدا صحیح قول دی؛ ځکه چي معزول قاضي دا کاغذات دخپل ځان سره د امانت په توگه ځکه ایښي وي چي دخلکو دمقدماتو، دعوو او ضروریاتو حفاظت وکړي، او دهغه مقصد دا نه وي چي دغه کاغذات د ځان سره ذخیره کړي او په دې سره ځان مالدار کړي، لهندا کله چي دا کاغذات دهغه سره د امانت په توگه دي او د مملوک مال په توگه نه دي، نو ځکه کوم څوک چي تر هغه وروسته پر دغه منصب راسي، فقط هغه ته به دا سپارل کیږي.

د ځیني حضراتو خیال دا دی چي که ټوله کاغذات د مدعي او مدعي عليه یا د معزول قاضي په مال سره رانیول سوي وي نو په دې دواړو صورتونو کي به معزول قاضي د مذکوره کاغذاتو پر ورکولو نه مجبورول کیږي؛ ځکه کله چي کاغذات د معزول قاضي په مال سره رانیول سوي وي نو فقط معزول قاضي دهغه مالک دی، او که د مدعي او مدعي عليه په مال سره رانیول سوي وي نو مدعي او مدعي عليه خو هغه معزول قاضي ته هبه کړي وي، لهندا په دې صورت کي هم معزول قاضي دهغه مالک دی، او هيڅ انسان دخپل مملوک شي پر ورکولو نه مجبورول کیږي، نو ځکه په دې دواړو صورتونو کي به معزول قاضي پر دې نه مجبورول کیږي چي دا کاغذات موجوده نوي قاضي ته ورکړي، لېکن صحیح او راجع قول هماغه دی کوم چي صاحب هدایي رحمه الله ذکر کړی دی.

وبعث أمینین الخ: په دې عبارت سره صاحب هدایي رحمه الله نوي واکمن قاضي ته د موجوده کاغذاتو داخیستلو کیفیت او طریقه ښیي، نو فرمایي چي واک اخیستونکی قاضي دي دوه معتمد او معتبر خلک معزول قاضي ته واستوي چي دوی د معزول قاضي یا دهغه د نائب په موجودیت کي پر ټولو کاغذاتو او اسنادو قبضه وکړي، او دغه دوه نماینده گان دي د معزول قاضي یا دهغه له نائب څخه د هریوه کاغذ او دوسیې جلا پوښتنه وکړي او د هر قسم کاغذات دي جلا، جلا په خلتو کي کښېږدي. مثلاً دخلکو د دعوو اسناد او دوسیې دي په جلا خلته کي کښېږدي او د نفقاتو اسناد

دي په جلا خلته کي کښيږدي، همداسي د هر قسم دوسيې او کاغذات دي جلا، جلا محفوظ کړي. او داسي به ځکه کوي چي پر موجوده قاضي کاغذات مشتبه او کډوډ نه سي او ديو کاغذ په باره کي ده ته شبهه نه سي چي د هغه په وجه په خپل کار کي دستونزي سره مخامخ سي.

وهذا السؤال اتم: فرمايي چي د موجوده قاضي د نماينده گانو له طرفه د ټولو کاغذاتو په باره کي له معزول قاضي څخه پوښتنه کول محض د معلومات حاصلولو لپاره دي، او په دې سره پر معزول قاضي الزام او تهمت لگول مقصود نه دي.

نوی قاضي به د بنديانو سره کوم سلوک کوي؟

قال: وَيَنْظُرُ فِي حَالِ الْمَخْبُوسِينَ او نوی [موجوده] قاضي به د بنديانو په حالت کي غور کوي لِأَنَّهُ لِيَصِبَ نَاطِرًا ځکه چي هغه نگران ټاکل سوی دی فَتَمَّ اغْتَرَفَ بِحَقِّ نَوَ كُوم بِنْدِي چي د یو حق اقرار وکړي اَلزَّمَهُ اِيَّاهُ نو هغه حق به پر هغه لازموي لِأَنَّ اِلْفَرَا اَر مُلْزَمٌ ځکه چي اقرار لازمونکي حجت دی وَمَنْ اَنْكَرَ او کوم بندي چي انکار وکړي لَمْ يَقْبَلْ قَوْلَ الْمَعْرُوفِ عَلَيْهِ اِلَّا بِبَيِّنَةٍ نو د هغه په خلاف به د معزول قاضي قول نه قبلوي مگر په گواهي سره لِأَنَّهُ بِالْعَزْلِ اِلْتَحَقَّ بِالرَّعَايَا ځکه چي معزول قاضي د معزوله کېدلو په وجه د عوامو سره یو ځای سو وَشَهَادَةُ الْفَرْدِ لَيْسَتْ بِحُجَّةٍ او د یوه فرد گواهي حجت نه ده لَا سِيَّامَا اِذَا كَانَتْ عَلَى فِعْلٍ نَفْسِهِ خصوصاً کله چي هغه پر خپل ذاتي فعل وي فَإِنْ لَمْ تَقُمْ بَيِّنَةٌ او که چيري گواهي پېش نه کړی سي لَمْ يُعْجَلْ بِتَخْلِيَّتِهِ نو نوی قاضي دي د هغه بندي په ايله کولو کي تلوار نه کوي حَتَّى يَنْتَادِيَ عَلَيْهِ وَيَنْظُرَ فِي أَمْرِهِ تر دې چي د هغه په باره کي آوازه [اعلان] وکړي او د هغه په معامله کي غور وکړي اِنَّ فِعْلَ الْقَاضِ الْمَعْرُوفِ حَتَّى ظَاهِرٌ ځکه چي په ښکاره د معزول قاضي فعل صحيح دی فَلَا يُعْجَلُ كَيْلَا يُؤَدَّى اِلَى اِبْطَالِ حَقِّ الْغَيْرِ نو ځکه د بندي په ايله کولو کي به تلوار نه کوي، چي دا د بل چا د حق باطلولو اضيع کولو اسباب جوړ نه سي.

اللفات: ﴿محبوسين﴾ جمع د مَخْبُوسٍ ده: بندي، قيدي. ﴿لُصِبَ﴾ د ضرب د باب ماضي مجهول

ده: درول، ټاکل، ﴿ناظر﴾ نگران، ساتونکی، پام کونکی، محافظ، ﴿الزَّمة﴾ د افعال د باب ماضي ده:

پر بل چا لازمول، ﴿لا سِيَّامَا﴾ خصوصاً، په ځانگړې توگه، ﴿تخليّة﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: ايله

کول، خوشي کول (آزادول)، «پنادی» د مفاعلي د باب مضارع ده؛ رابلل، په زوره آواز کول (مجم و سبط)، مراد ځني اعلان کول دي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کله قاضي ټوله کاغذات او دوسيې (فائلونه) په خپل قبضه کي واخلي او د کار شروع کولو اراده وکړي نو هغه ته پکار دي چي تر ټولو مخکي د بنديانو په حالت کي غور وکړي، يعني خپل يو سړی دي جېل (بنديخانه) ته واستوي او د هغه په ذريعه دي د بنديانو شمېر او نومونه معلوم کړي او له هغو څخه دي پوښتنه وکړي چي دوی په کومه وجه جېل ته اچول سوي دي؛ ځکه چي قاضي د مسلمانانو پر أمور او معاملاتو نگران ټاکل کيږي او د معزول قاضي ټول حجت نه وي، نو ځکه د بنديانو د حالت تفتيش او پلټنه ضروري ده، او د دې صورت دادی چي موجوده (نوی) قاضي ټوله بنديان او د هغو مدعيان يو ځای سره جمع کړي، نو که يو بندي پر ځان د خپل مدعي د حق اقرار وکړي نو موجوده قاضي به پر دې بندي هغه حق لازموي او که مدعي مطالبه وکړي چي هغه دي بيرته جېل ته واستول سي نو قاضي به هغه واپس جېل ته اچوي؛ ځکه چي اقرار داسي حجت دی کوم چي پر سړي هماغه شی لازموي د کوم شي چي هغه اقرار وکړي.

که بندي د خپل مدعي د هغه حق انکار وکړي کوم چي د بندي د حبس او قيد سبب دی (يعني چي د هغه په وجه بندي جېل ته اچول سوی دی) لېکن معزول قاضي ووايي چي هغه د دې بندي د حبس او قيد سبب دی، نو د معزول قاضي قول به نه قبلول کيږي؛ ځکه چي معزول قاضي اوس د معزوله کېدلو په وجه د عوامو يو فرد دی او د يوه فرد گواهي حجت نه ده، خصوصاً کله چي گواهي د هغه ذاتي فعل او کار په هکله وي نو بيا په درجه اولی حجت نه سي کېدای، لهدا د معزول قاضي دا خبره به حجت نه وي “چي ما هغه ځکه بندي کړی دی چي پر هغه رښتيا “حبس” ثابت دی”، همدا د امام شافعي او امام مالک رَجَهَاتُ الله قول دی، او امام احمد رَجَهَاتُ الله فرمايي چي د معزول قاضي قول به تر معزوله کېدلو وروسته هم هغسي قبلول کيږي لکه څرنگه چي تر هغه مخکي قبلول کيږي؛ ځکه چي هغه د شريعت امين دی.

ها! که چيري معزول قاضي د دوو گواهانو په گواهي سره پر بندي د “حبس” حق ثابت کړي او موجوده قاضي د گواهانو په عدالت هم خبر وي نو د حجت قائمېدلو په وجه به موجوده قاضي هغه بندي جېل ته واپس استوي، لېکن که چيري موجوده قاضي د هغه گواهانو په عدالت خبر نه وي نو د هغو په باره کي به معلومات تر لاسه کوي؛ که چيري په معلومات کولو سره د هغو عادل والي ثابت سي نو هم به د حجت قائمېدلو په وجه هغه بندي واپس جېل ته استوي.

فلان لم تقم الخ: او كه چيري دبندي په خلاف گواهي پېش نه كړې سي يا مدعي حاضر نه سي، او بندي دعوى وكړي "چي زما په خلاف هيڅ مدعي نسته، زه په ناحقه توگه بندي سوي يم"، نو موجوده قاضي دي هغه ژر نه ايله كوي بلكي څو ورځي دي اعلان وكړي "چي فلاني دفلاني زوى كوم چي په فلان جېل كي بندي دى، د قاضي له طرفه آزادول كيږي، كه چيري پر هغه ديو چا مطالبه وي نو حاضر دي سي او خپله مطالبه دي ثابته كړي"، كه چيري مدعي حاضر سي نو بڼه ده، كنې يو څو ورځي دي دا اعلان جاري وساتي، كه چيري مدعي حاضر نه سي نو موجوده قاضي دي له هغه بندي څخه كښل بنفسمه واخلي او هغه دي ايله كړي.

صاحب د هدايې رَجِه الله فرمايي چي دبندي په خلاف د گواه نه موجود دېدلو په صورت كي دژر نه ايله كولو حكم ځكه سوي دى چي دمعزول قاضي فعل (يعني د هغه بندي كول) په ښكاره صحيح معلوميري، نو ځكه دي بندي ژر نه ايله كوي؛ ځكه ډېره ممكنه ده چي مدعي غائب وي او دژر ايله كولو په وجه دمدي حق ضايع سي، حال دا چي ديو چا حق ضايع كول جائز نه دي.

نوی قاضي به د وقف او امانت په مال سره څه کوي؟

وَيَنْظُرُ إِلَى الْوَدَائِعِ وَارْتِفَاعِ الْوُقُوفِ او نوی قاضي دي د امانتونو او د وقف د مالونو په حاصلاتو [امدن] كي غور وكړي فَيَقْبَلُ فِيهِ عَلَى مَا تَقُومُ بِهِ الْبَيِّنَةُ او په كومه توگه چي بيښه [گواهي] پېش سي د هغه مطابق دي په هغه مالونو كي عمل وكړي أَوْ يَعْتَرِفُ بِهِ مَنْ هُوَ يَدِّ يَدِ كُوم سړي په قبضه كي چي وي، هغه د دې اقرار وكړي لَأَنْ كُلَّ ذَلِكَ حُجَّةٌ ځكه چي دا هر يو حجت دى وَلَا يَقْبَلُ قَوْلَ الْمَعْرُوفِ او دمعزول قاضي قول به نه قبولل كيږي لِبَيِّنَاتٍ د هغه دليل په وجه كوم چي موږ بيان كړى إِلَّا أَنْ يَعْتَرِفَ الَّذِي هُوَ يَدِّ يَدِ أَنَّ الْمَعْرُوفَ سَلَّمَهَا إِلَيْهِ مگر دا چي د كوم چا په قبضه كي امانتونه وي، هغه [په خپله] اقرار وكړي چي دا ما ته معزول قاضي سپارلي دي فَيَقْبَلُ قَوْلَهُ فِيهَا نو [په دې صورت كي] به د امانتونو په باره كي دمعزول قاضي قول قبولل كيږي لَأَنَّهُ ثَبَتَ بِإِقْرَارِهِ أَنَّ الْيَدَ كَانَتْ لِلْقَاضِي ځكه چي د قابض په اقرار سره ثابته سوه چي حقيقي قبضه [صرف] د قاضي وه فَيَصِحُّ إِقْرَارُ الْقَاضِي كَأَنَّهُ فِي يَدِهِ فِي الْحَالِ نو ځكه دمعزول قاضي اقرار به صحيح وي، هو اكي د امانتونه في الحاله د هغه په قبضه كي دي إِلَّا إِذَا بَدَأَ بِإِقْرَارِ لغيره ثُمَّ أَقَرَّ بِتَسْلِيمِ الْقَاضِي مگر دا چي كله قابض

اول دبل چا لپاره اقرار وکړي بيا د معزول قاضي د ورسپارلو اقرار وکړي فَيُسَلِّمُ مَا فِي يَدِهِ إِلَى الْمُقَرَّرِ لَهُ
الْأَوَّلِ نو ا په دې صورت کي اچي د قابض په قبضه کي کوم مال وي دا به هغه کس ته سپاري چي د
 هغه لپاره يې اول اقرار کړی وي لِسَبْقِ حَقِّهِ ځکه چي د هغه حق مخکي دی وَيَضْمَنُ قِيَمَتَهُ لِلْقَاضِي
بِإِقْرَارِهِ الشَّانِ او د دويم اقرار په وجه به قابض د معزول قاضي لپاره د هغه د قيمت ضامن کيږي
وَيُسَلِّمُ إِلَى الْمُقَرَّرِ لَهُ مِنْ جِهَةِ الْقَاضِي او دا قيمت به هغه کس ته ورکول کيږي چي د هغه لپاره د
 معزول قاضي له طرفه اقرار سوی وي.

اللغات: ﴿وَدَائِعٌ﴾ جمع د "وَدِيعَةٌ" ده: امانت، د امانت مال، ﴿ارْتِفَاعٌ﴾ حاصلات، آمدن، ﴿وَقُوفٌ﴾
 جمع د "وقف" ده، مراد ځني د وقف مال دی. د وقف شی (مثلاً که يو څوک خپله ځمکه د الله لپاره وقف
 وکړي نو دا د وقف ځمکه سوه، او دا ځمکه چي کومه مېوه يا فصل کوي، هغه ته د ځمکي (وقف) آمدن يا حاصلات
 ويايي). ﴿سَبْقٌ﴾ د ضرب مصدر دی: مخکي کېدل، مخکي والي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د بنديانو د مسئلې تر حل کولو وروسته دي موجوده (نوی)
 قاضي د هغه مالونو تحقيق او پلټنه وکړي کوم چي معزول قاضي نورو خلکو ته په امانت ورکړي
 وي، او د وقف د شيانو پر آمدن او گټه دي هم نظر وکړي چي مثلاً د وقف له ځمکو څخه څومره آمدن
 راځي او چيري مصرفول کيږي، او موجوده قاضي دي د امانت او وقف په مالونو کي د گواهانو د
 گواهي مطابق عمل وکړي، مثلاً که پر دې خبره گواهي ورکول سي چي د خالد سره کوم امانت دی
 هغه د زيد دی، نو قاضي به هغه امانت له خالد څخه اخلي او زيد ته به يې ورکوي، يا د چا په قبضه کي
 چي امانت وي يعني قابض که هغه اقرار وکړي چي زما په قبضه کي دا امانت د فلانکي دی، نو
 موجوده قاضي به د هغه د اقرار مطابق عمل کوي: د بېنه يا د قابض د اقرار مطابق د عمل کولو دليل دا
 دی چي د موجوده قاضي د عمل او کار کولو لپاره د ضروري دي چي يو شرعي حجت موجود وي، او
 بېنه يا د قابض اقرار هر يو شرعي حجت دی، نو ځکه قاضي به د بېنه مطابق يا د قابض د اقرار مطابق
 عمل کوي.

او که چيري معزول قاضي د قابض په خلاف څه ووايي مثلاً معزول قاض ووايي چي د خالد
 سره د حامد زر درهمه امانت پراته دي، او خالد له دې څخه انکار وکړي چي دا زر درهمه خوزمادي، نو
 په دې صورت کي به د معزول قاضي قول نه قبلول کيږي؛ ځکه چي د معزول له کېدلو په وجه هغه اوس
 د عوامو يو فرد دی، او تنها د يوه فرد قول حجت نه وي، نو ځکه د معزول قاضي قول به نه قبلول
 کيږي، ها! که چيري قابض اقرار وکړي چي دا "امانت" معزول قاضي ماته سپارلی وو او ماته

معلومه نه ده چي د چا دی؟ يا هغه ووايي؛ ما ته معلومه ده چي د فلان بن فلان دی، او معزول قاضي د هغه لپاره اقرار کوي، نو په دې دواړو صورتونو کي به د معزول قاضي قول قبول کيږي؛ ځکه چي د قابض په اقرار سره ثابته سوه چي پر دغه امانت اصلاً د معزول قاضي قبضه وه، او کله چي مخکي پر دې امانت د معزول قاضي قبضه وه نو گواکي دا امانت في الحاله فقط د معزول قاضي په قبضه کي دی، او تاسو ته به معلومه وي چي د امانت په باره کي د امين يعني د قابض قول معتبر وي، نو ځکه به مذکوره دواړو صورتونو کي به د معزول قاضي قول قبول کيږي.

إلا إذا بدأ الخ: او که چيري قابض يعني امين (مثلاً حامد) اول داسي اقرار وکړي چي زما په قبضه کي دا مال د خالد امانت دی لېکن وروسته دا اقرار وکړي چي ما ته دا مال معزول قاضي سپارلی وو، او معزول قاضي له خالد څخه بغير د بل چا لپاره (مثلاً د عمر لپاره) اقرار کوي، نو په دې صورت کي به قابض (حامد) ته دا حکم کيږي چي دا مال خالد ته وسپاري يعني هغه کس چي د هغه لپاره قابض اول اقرار کړی دی؛ ځکه چي د هغه لپاره د مخکي اقرار کولو په وجه صرف د هغه حق مقدم او مخکي دی، او د دويم اقرار (چي ما ته قاضي سپارلی دی) په وجه به قابض د معزول قاضي لپاره د هغه مال د قيمت ضامن کيږي (يعني د دويم وار اقرار کولو په وجه به حامد معزول قاضي ته د هغه مال قيمت هم ورکوي) که چيري هغه مال له ذوات القيم څخه وي او که له ذوات الامثال څخه وي نو د هغه مثل به ورکوي، او معزول قاضي به دا قيمت يا مثل هغه کس ته ورکوي چي د هغه لپاره معزول قاضي اقرار کړی دی (چي هغه عمر دی).

قاضي به چيري او په کوم حال کي کښيني؟

قَالَ: وَيَجْلِسُ لِلْحَكْمِ جُلُوسًا ظَاهِرًا فِي الْمَسْجِدِ او قاضي دي د فيصله کولو لپاره په ښکاره توگه په مسجد کي کښيني كَيْلَا يَشْتَبَهَ مَكَانُهُ عَلَى الْغُرَبَاءِ وَبَعْضُ الْبُقْعَيْنِ د دې لپاره چي پر مسافرو او پر بعضي مقيمو خلکو د هغه ځای مشتبه نه سي وَالْمَسْجِدُ الْجَامِعُ أَوَّلُ او جامع مسجد غوره دی لِأَنَّهُ أَشْهَرُ ځکه چي هغه زيات مشهوره وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يُكْرَهُ الْجُلُوسُ فِي الْمَسْجِدِ لِلْقَضَاءِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د فيصلې لپاره په مسجد کي کښېستل مکروه دي لِأَنَّهُ يَخْضَرُ الشُّرَكَ ځکه چي مشرک به هم د فيصلې لپاره مسجد ته حاضرېږي وَهُوَ نَجَسٌ بِاللَّيْنِ حالانکي په

قرآني نص سره هغه نجس دی وَالْحَائِضُ او حائضه بنحیه [به هم راخي] وَهِيَ مَنْعُوعَةٌ عَنْ دُخُولِهِ
 حالانکي هغه مسجد ته له داخلېدلو څخه منع کړی سوي ده وَلَنَا قَوْلُهُ الطَّيِّبُ: «إِنَّمَا بُنِيَتِ الْمَسَاجِدُ^١
 لِذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى وَالْحُكْمِ» او زموږ دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی چي: «مسجدونه خو د الله د ذکر او
 فيصله کولو لپاره جوړ سوي دي» وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ^٢ يَقْضِي الْخُصُومَةَ فِي مُعْتَكِفِهِ او نبي
 کریم ﷺ به د خپل اعتکاف په ځای کي د خصومت [دعوی] فيصله کوله وَكَذَا الْخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ
 كَانُوا يَجْلِسُونَ فِي الْمَسَاجِدِ لِقَضِ الْخُصُومَاتِ او همدارنگه خلفاء راشدين به هم د خصوماتو [دعوو] د
 فيصله کولو لپاره په مسجد کي کښېستل وَلِأَنَّ الْقَضَاءَ عِبَادَةً او ځکه چي د قاضي فيصله کول
 يو عبادت دی فَيَجُوزُ إِقَامَتُهَا فِي الْمَسْجِدِ كَالصَّلَاةِ نو ځکه د لمانځه په څېر هغه [هم] په مسجد کي
 ترسره کول جائز دي وَتَجَاسَةُ الْمُشْرِكِ فِي اعْتِقَادِهِ لَا فِي ظَاهِرِهِ او د مشرک نجاست د هغه په اعتقاد
 اعقیده [کي دی] نه د هغه په ظاهري جسم کي فَلَا يَنْتَهِي مِنْ دُخُولِهِ نو ځکه به هغه مسجد ته له
 داخلېدلو څخه نه منع کيږي وَالْحَائِضُ تُخْبِرُ بِحَالِهَا او حائضه بنحیه به [قاضي ته] خپل د حال خبر
 ورکوي فَيُخْرِجُ الْقَاضِي إِلَيْهَا أَوْ إِلَى بَابِ الْمَسْجِدِ بيا به قاضي د هغې و طرف ته يا د مسجد د دروازې
 و طرف ته وځي أَوْ يَبْعَثُ مَنْ يَقْضِي بَيْنَهَا وَبَيْنَ خَصْمِهَا يا [هغې ته] به خپل داسي کس استوي چي
 هغه د بنځي او د هغې د خصم [مدعي] په مينځ کي فيصله وکړي کَمَا إِذَا كَانَتْ الْخُصُومَةُ فِي الدَّائِيَةِ
 لکه کله چي خصومت [دعوی] په يو څاروي کي وي [نو هم داسي کيږي] وَلَوْ جَلَسَ فِي دَارِهِ او که
 قاضي په خپل کور کي کښيني لَا بَأْسَ بِهِ نو په دې کي [هم] هيڅ پروا نسته وَيَأْذَنُ لِلنَّاسِ
 بِالْدُخُولِ فِيهَا او هغه به خلکو ته په کور کي د داخلېدلو [عام] اجازت ورکوي وَيَجْلِسُ مَعَهُ مَنْ كَانَ

١- تخریج: أخرجه مسلم بمعناه في كتاب الطهارة، باب وجوب غسل البول وغيره، حديث رقم: ١٠٠٠ بمعناه. وليس في هذا حديث الحكم.

٢- تخریج: أخرجه البخاري وأبو داود بمعناه. (لنوه) دا چي په دې لفظ سره دا حدیثونه غريب دی. لېکن د دې په معنی سره څو حدیثونه سته چي له هغوی څخه په مسجد کي د فيصله کولو جواز ثابتيږي. او همدا د علامه مرغیناني رحمه الله عادت دی چي هغه څه وخت د حدیث معنی ذکر کوي.)

بَجَسْتُ قَبْلَ ذَلِكَ او کوم خلک چي تر دې مخکي د قاضي سره کښېنستل هغه دې اوس هم د هغه سره کښېني مطلب دا چي قاضي دي يوازي نه کښېني بلکي د هغه سره دي يو شو خلک ناست وي ايا بل چا چا چې د هغه په يوازي کښېنستلو کي تهمت دی.

اللغات: ﴿حکم﴾ د نصر د باب مصدر دی: حکم کول، فيصله کول، ﴿غرباء﴾ جمع د غريبه:

مسافر، بېگانه، پردېسی، ﴿مقيمين﴾ جمع د مقيم ده: ځايي خلک، د يو ځای خپل اوسېدونکي خلک، ﴿المسجد الجامع﴾ هغه مسجد چي د جمعې لمونځ پکښي اداء کيږي، مراد ځني په ښار کي غټ مسجد دی چي په هغه کي زياتره خلک د جمعې لمونځ اداء کوي، ﴿يفصل﴾ د ضرب مضارع ده: فيصله کول، پرېکړه کول، ﴿دابة﴾ سپارلی، څاروی، ﴿وحدہ﴾ يوازي (يواځي)، تنها، **تشریح:** مسئله: داده چي د خلکو د دعوو او معاملاتو د اورېدلو او حل کولو لپاره قاضي ته په مسجد کي په ښکاره توگه کښېنستل پکار دي او په جامع مسجد کي کښېنستل نور هم ښه دی، ځکه جامع مسجد مشهوره وي او زياتره خلکو ته معلوم وي؛ او په مسجد کي به قاضي ځکه کښېني چي پر مسافرو خلکو او پر بعضي ناولده مقيمو خلکو د هغه ځای مشتبه نه سي، او په مسجد کي به کښېنستلو سره د اشتباه امکان ختميږي يا کميږي، نو ځکه د قاضي لپاره په مسجد کي کښېنستل زموږ په نېز جائز نه بلکي افضل دي.

د دې په خلاف د امام شافعي رحمه الله په نېز د فيصله کولو لپاره په مسجد کي د قاضي کښېنستل مکروه دي.

د امام شافعي دليل: دادی چي ځيني وخت مشرک او حائضه ښځه هم قاضي ته د فيصله کولو لپاره راځي، حالانکي مشرک نجس دی او مسجد ته د هغه داخلېدل ممنوع دي لکه څرنگه چي الله تعالی فرمايي: ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ... إلخ﴾ اسورة التوبة: ۱۲۸، او د حائضه ښځي او جنب کس په باره کي نبي ﷺ فرمايلي دي: “إِنِّي لَا أَجِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلَا جُنُبٍ” (زه د حائضه ښځي او جنب کس لپاره مسجد حلال نه ګرځوم).

دويم دليل: دادی چي مسجد د لمانځه او د الله د ذکر لپاره جوړېږي، حالانکي په دعوو او مقلماټو کي درواغ هم ويل کيږي او د درواغو قسمونه خوړل کيږي، نو ځکه مناسب داده چي قاضي د فيصله کولو لپاره په مسجد کي نه کښېني چي د درواغو له گناه څخه مسجد وساتل سي.

زموږ دليل: دا حنفو اول دليل دا حديث دی: “إِنَّمَا بُنِيََتِ الْمَسَاجِدُ لِذِكْرِ اللَّهِ وَالْحُكْمِ” (يعني مساجد الله تعالى د ذکر کولو او فيصله کولو لپاره جوړېږي). له دې حديث څخه په ښکاره توګه معلومه سوه چې په د مسجد کي دمقدماتو او دعوو فيصله کېدای سي.

دویم دليل: دا دی چې نبی کریم ﷺ به د اعتکاف کولو پر مهال خپل د اعتکاف پر ځای دمقدماتو فيصله کوله، او دا خبره تسلیم سوې ده چې اعتکاف صرف په مسجد کي کیږي، له دې څخه هم معلومه سوه چې په مسجد کي دمقدماتو فيصله کېدای سي. همدارنګه له نبی کریم ﷺ څخه په مسجد کي د فيصله کولو نور واقعات هم روایت سوي دي کوم چې صاحب د بنایې په اتم (۸) جلد کي په تفصیل سره ذکر کړي دي.

درېیم دليل: دا دی چې له نبی کریم ﷺ څخه وروسته خلفاء راشدينو هم په مسجدونو کي فیصلې کولې، او څرنګه چې دهغو عمل هم د امت لپاره حجت دی، نو ځکه په دې حواله سره هم په مسجد کي د فيصله کولو جواز ثابتیږي.

څلورم دليل: دا دی چې د حق مطابق د یو شي فیصله کول (قضاء بالحق) یو ډول عبادت دی، او په مسجدونو کي عبادت کول جائز دي، لهذا څرنګه چې په مسجد کي لمونځ کول جائز دي، همداسي په مسجد کي د حق فیصله کول هم جائز دي.

امام شافعي ته جواب: ونجاسة المشرك: مخکي ذکر سوه چې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د مشرک او حائضه ښځي په وجه په مسجد کي دمقدماتو فیصله کول ناجائز ګرځولي دي، له دې ځایه صاحب د کتاب هغه ته جواب ورکوي فرمایي چې مشرک د جسم او ظاهر په اعتبار سره ناپاک نه وي، بلکي په اعتقادي توګه ناپاکه وي (يعني عقیده یې نجسه وي)، او اعتقادي نجاست له دخول مسجد څخه مانع نه دی. لکه څرنګه چې د نبی ﷺ په زمانه کي د ثمامه بن اثال په نامه یو مشرک د مسجد دمیل (پیلر) سره تړل سوی وو، که چیري په مسجد کي د مشرک داخله ممنوع وای نو ثمامه به له مسجد څخه دباندې تړل سوي وای.

همدارنګه د حائضه ښځي په حق کي هم فیصله کول ممکن دي په دې توګه چې حائضه ښځه قاضي خپل په حائضه والي خبر کړي بیا قاضي یا د هغه نائب له مسجد څخه دباندې راسي او د ښځي دعوی واورې او د هغه مطابق فیصله وکړي. لکه کله چې دعوی د یو څاروي (دابه) په هکله وي نو ښکاره خبره ده چې هغه مسجد ته نه راوستل کیږي بلکي هغه له مسجد څخه دباندې درول کیږي او د هغه په هکله فیصله کیږي. همداسي به دلته هم د حائضې ښځي فیصله له مسجد څخه دباندې کیږي.

ولو مجلس فی دارة الخ: ددې حاصل دادی چي که قاضي په خپل کور کي د فيصله کولو لپاره کښېني نو دا هم پروانه لري: ځکه چي اصل مقصد فيصله کول دي. لهدا چيري چي هم فيصله کول ممکن وي هلته دي فيصله وسي. خو شرط دادی چي په هغه کور کي به هر چا ته دراتللو اجازت وي او پر هيچا به پابندي نه وي؛ ځکه په عوامو کي هر کافر او مسلمان ته دا حق حاصل دی چي د قاضي محکمې ته داخل سي.

ويجلس معه الخ: فرمايي کوم خلک چي له قاضي کېدلو څخه مخکي د قاضي سره ناسته ولاړه کوي. هغه دي اوس هم د هغه سره ناسته ولاړه کوي؛ ځکه چي د قاضي په يوازي (تنها) ناسته کي دا خطر ښته چي پر هغه به درشوت اخيستلو يا د زور او ظلم کولو ته متهم ولگول سي. همدا وجه ده چي عثمان عليه السلام به تر هغه وخته هيڅ فيصله نه کوله تر څو چي به د هغه سره څلور صحابه موجود نه وای، او مستحب داده چي د عامو خلکو پر ځای د قاضي سره يو څو علماء او فقهاء ناست وي او قاضي د هغو سره د مسئلو په هکله مشوره کوي چي صحيح فيصله وکړي سي. لکه څرنگه چي د ابو بکر عليه السلام په مجلس کي به حضرت عمر، عثمان او علي رضي الله عنهم حاضر او سپېدل (له همدې کبله زموږ په ځينو علاقو کي د علماء يو جماعت او غونډه جوړه وي چي د ټولو په مشوره سره فيصله کوي او واقعي دانصاف فيصله کوي).

د قاضي لپاره هديه (تحفه) قبول

قَالَ: وَلَا يَقْبَلُ هَدِيَّةً إِلَّا مِنْ ذِي رَحِمٍ مَخْرُومٍ فرمايي: او قاضي دي اد هيچا هديه نه قبلوي ما سواد خپل ذی رحم محرم أَوْ مِنْ جَرَتْ عَادَتُهُ قَبْلَ الْقَضَاءِ بِهَذَا تَه يا (ما سوا) د هغه کس کوم چي تر قاضي کېدلو مخکي ا قاضي ته اد هغه د هديه ورکولو عادت وي إِنَّ الْأَوَّلَ صَلَوةُ الرَّحِمِ ځکه چي اول د صله رحمې په توگه دی وَالثَّانِي لَيْسَ لِلْقَضَاءِ بَلْ جَرَى عَلَى الْعَادَةِ او دويم د قاضي والي ا قاضي کېدلو په وجه نه دی بلکي د عادت پر بناء دی وَفِيمَا وَرَأَى ذَلِكَ يَصْنَعُ أَكْلًا بِقَضَائِهِ او له دې څخه بغير په بل صورت کي به هغه د قاضي والي په وجه خوړونکي وي ايمني له دې څخه بغير په نورو صورتونو کي هديه د قاضي والي په وجه وي او هلته به قاضي د قاضي والي په وجه اخيستونکی او خوړونکی شمارل کيږي حَتَّى لَوْ كَانَتْ لِقَدْ يَبِ خُصُومَةٍ تر دې که د يو قريب دعوی ا مقننه اوي لَا يَقْبَلُ هَدِيَّةً نو د هغه هديه به اهم | نه قبلوي وَكَذَا إِذَا رَأَى النُّهْدَى عَلَى النُّعْتَادِ او همدارنگه کله چي هديه کونکی تر عادي او پخواني مقدار زياته هديه ورکړي أَوْ كَانَتْ لَهُ خُصُومَةٌ يا اد قاضي په محکمه کي اد هغه يو دعوی اروانه |

وي لَأنَّه لِرَجُلٍ الْقَضَاءُ حُكْمٌ چي دا قاضي والي په وجه وي فَيَتَحَامَاؤُ نو حُكْم دي له هغه څخه پرېز کوي وَلَا يَخْضُرُ هَوَاؤُهُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ عَامَّةً او هيڅ دعوت اېلمستيا ته دي نه حاضرېږي، مگر دا چي هغه عام دعوت وي لِأَنَّ الْخَاصَّةَ لِرَجُلٍ الْقَضَاءُ حُكْمٌ چي خصوصي دعوت د قاضي والي په وجه وي فَيَتَنَهَمُ بِالْإِجَابَةِ نو حُكْم د هغه په قبولولو سره به قاضي متهم سي بِخِلَافِ الْعَامَّةِ په خلاف د عام دعوت وَيَدْخُلُ فِي هَذَا الْجَوَابِ قَرِيبُهُ او په دې حکم کي د قاضي قريب (ذی رحم محرم) هم شامل دی وَهُوَ قَوْلُهُمَا او همدا د شيوخينو رَجْتُهُمَا الله قول دی وَعَنْ مُحْتَدٍ * أَنَّهُ يُجِيبُهُ وَإِنْ كَانَتْ خَاصَّةً او له امام محمد رَجْتُهُ الله څخه روايت سوی دی چي د قرب دعوت به قبولوي، که څه هم خصوصي دعوت وي كَالْهَدِيَّةِ لکه هديه [د قرب چي قبولول جائز دي] وَالْخَاصَّةُ مَا لَوْ عَلِمَ الْمُضِيفُ أَنَّ الْقَاضِيَ لَا يَخْضُرُهَا او خصوصي دعوت دا دی چي که کوربه [دعوت کونکي] ته دا معلومه سي چي قاضي به [زما] دعوت ته حاضر نه سي لَا يَتَّخِذُهَا نو [بيا] هغه دا دعوت نه تياروي.

اللغات: ﴿هَدِيَّة﴾ تحفه، سوغات. په هديه او رشوت کي فرق دا دی چي رشوت په دې شرط ورکول کيږي چي اخيستونکی به زما مبد کوي او په هديه کي دا شرط نه وي، ﴿مَهَادَاة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: يو بل ته هديه ورکول (يو تر بله تحفه ورکول). ﴿مَعْتَاد﴾ دعادت مطابق، عادي، ﴿خصومة﴾ جنگ و جنجال، دعویٰ (دعوه)، ﴿يُتَهَمُ﴾ دافتعال د باب مضارع مجهوله ده: متهم کېدل (تهمت پر کېدل)، تورن کېدل، بدنامه کېدل، ﴿يَتَحَامَاة﴾ د تفاعل له باب د واحد مذکر غائب مضارع صيغه ده: ځان ساتل، پرېز کول (پرېز کول)، ﴿يُجِيبُهُ﴾ د افعال د باب مضارع ده: قبولول، ﴿مُضِيف﴾ د افعال د باب فاعل دی: کوربه، مېلمستيا کونکی، دعوت کونکی.

تشریح: امام قدوري رَجْتُهُ الله فرمايي چي قاضي دي له دوو خلکو څخه بغير د بل چا هديه نه قبولوي: ① ذی رحم محرم يعني نژدې قريب، ② هغه کس چي قاضي خپل تر قاضي کېدلو مخکي له هغه څخه هديه اخيستل.

* القول الرابع: قول محمد رَجْتُهُ الله في دعوة القريب، كما ذكر في رد المختار (ج: ٢، ص: ٣٤٧)، وكذا في البحر (ج: ٦،

او په دې باره کي چي د قاضي لپاره هديه قبولول ناجائز دي دليل دا حديث دی: "عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: اسْتَعْمَلَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلًا مِنْ الْأَزْدِ عَلَى الصَّدَقَةِ. فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ: هَذَا كُمْ وَهَذَا أَهْدِي لِي. قَالَ: فَهَلَّا جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ أَوْ بَيْتِ أُمِّهِ فَيَنْظُرَ يُهْدَى لَهُ أَمْ لَا...؟" (بخاري شريف، حديث شمېره ۲۵۹۷)، (يعني نبي کریم ﷺ د "ازد" قبيلې يو سړی پر صدقاتو مقرر کړی، بيا چي کله هغه راغلی نو ويې ويل چي دا ستاسو مال دی او ماته هديه سوی دی، نو نبي ﷺ (وعيدا) وفرمايل چي هغه دي د مور او پلار په کور کي کښېني او بيا دي او گوري چي هغه ته هديه ورکول کيږي، که نه! .... تر دې وروسته نبي ﷺ وفرمايل چي که څوک له دې څخه يوشی واخلي نو د قيامت په ورځ به هغه په دې سره نيول کيږي او سزا به ورکول کيږي). همدارنگه حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يو وخت حضرت ابو هريره د صدقاتو (زکاة او داسي نورو) عامل مقرر کړی، بيا ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دخپل ځان سره جلا مال راوړی، نو عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ پوښتنه ځني وکړه چي داله کومې خوا سو؟، نو ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وويل چي ما ته خلکو په هديه کي را کړی، نو عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وفرمايل: اي بدبخته! ته په کور کي کښېنه او اوگوره! چي تا ته خلک هديه درکوي، که نه!؛ بيا هغه له حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه د مال واخيستی او په بيت المال کي يې جمع کړی.

او د دې رحم محرم هديه قبولول ځکه جائز دي چي هغه هديه د صله رحمې په وجه وي، د قاضي والي (قاضي کېدلو) په وجه نه وي. او همدارنگه له قاضي کېدلو څخه مخکي چي قاضي د چا هديه اخلي، تر قاضي کېدلو وروسته د هغه هديه اخيستل او قبولول هم د قاضي والي په وجه نه وي، بلکي د مخکني عادت پر بناء وي. او کومه هديه چي د قاضي والي په وجه نه وي، د هغه په قبولولو کي هيڅ حرج نسته، نو ځکه د دې دوو کسانو هديه قبولول جائز دي. او څرنگه چي له دوی څخه بغير د بل چا هديه فقط د قاضي والي په وجه وي، نو ځکه د بل چا هديه قبولول ناجائز دي. حتی که يو دې رحم محرم (نژدې قرب) تر دعوي لاندې وي نو قاضي به د هغه هديه هم نه قبولي. يا که هغه له پخواني مقدار څخه زياته هديه قاضي ته راواستوي نو زيات مقدار به نه قبولي؛ ځکه چي دا د قاضي والي په وجه وي. لهذا له دې څخه به قاضي پرېز کوي.

(پاته سوه دا خبره چي که بيا هم قاضي دا ناجائزه هديه قبوله کړي، نو څه به په کوي؟ ځيني مشايخ وايي چي هغه دي بيت المال ته داخله کړي. او د عامو علماؤ مذهب دا دی چي که قاضي هغه ورکونکی سړی پېژني نو هغه ته دي خپل هديه واپس وکړي. او که يې نه پېژني، يا دليري والي په وجه هغه ته واپس کول مشکل وي. نو بيا دي هغه په بيت المال کي جمع کړي او د هغه حکم به د لقطې په څېر وي).

ولا يحضر دعوة الخ: صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهَا فرمايي چي قاضي دي خصوصي دعوت نه قبولي، لېکن عام دعوت قبولولای سي؛ ځکه خصوصي دعوت د قاضي الي په وجه وي او د هغه په قبولولو سره قاضي متهم کيږي (بدناميږي)، په خلاف د عام دعوت، ځکه د عام دعوت په قبولولو کي قاضي نه متهم کيږي.

ويدخل الخ: فرمايي چي په دې حکم کي (يعني د خصوصي دعوت په نه قبلولو کي) د قاضي قريب هم شامل دی. يعني قاضي دي د هيچا دعوت نه قبلوي. برابره ده هغه پردي سړي وي او که د قاضي ذی رحم محرم وي. همدا د شيخينو رَحْمَتُهَا الله قول دی.

امام محمد رَحْمَةُ الله فرمايي چي قاضي به د ذی رحم محرم دعوت قبلوي که څه هم خصوصي دعوت وي. لکه څرنګه چي د ذی رحم محرم هديه قبلول جائز دي.

والخاصة الخ: او په خصوصي او عام دعوت کي فرق دای: ① چي که داعي (کوره) ته دا معلومه سي چي قاضي نه راځي نو هغه ګر سره د دعوت انتظام پرېږدي (يا مثلاً هغه ته معلومه سي چي قاضي په اوس وخت کي مصروفه دی. نو د هغه لپاره دعوت وغځوي) نو دا خصوصي دعوت دی. او که داسي نه وي نو دا عام دعوت دی. ② او ځيني مشايخ فرمايي چي دلېسو څخه کم دعوت خصوصي دی او له هغه څخه زيات عمومي دی. ③ او ځيني وايي چي د نکاح او ختنه له دعوت څخه بغير بل هر دعوت خصوصي (دعوت خاصه) دی. (بنايه وينايه)

د قاضي معاشرتي تعلقات

قَالَ: وَيَشْهَدُ الْجَزَاءَةَ وَيَعُوذُ التَّيْرِضُ او قاضي دي جنازې ته حاضرېږي او د مريض عيادت دي کوي
لَأَنَّ ذَلِكَ مِنْ حُقُوقِ الْمُسْلِمِينَ حُكْمٌ چي دا د مسلمانانو له حقوقو څخه دي قَالَ الْعَلَمَاءُ ①: «لِلْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتَّةُ حُقُوقٍ» نبي ﷺ فرمايلي دي: چي د مسلمان پر مسلمان شپږ حقونه دي وَعَدَّتْ مِنْهَا هَذَيْنِ او په هغوی کي نبي ﷺ دا دوه حقونه [هم] شمارلي دي وَلَا يُفِيفُ أَحَدُ الْخَصْمَيْنِ دُونَ خَصْمِهِ او قاضي دي په دواړو خصمونو ادعي او مدعي عليه کي له يو خصم څه بغير د بل مېلمستيا نه کوي لَأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى ② عَنْ ذَلِكَ حُكْمٌ چي نبي کریم ﷺ له دې څخه منع کړې ده وَلَإِنَّ فِيهِ تَهْنَةً او حُكْمٌ چي په دې کي تهمت دی.

اللغات: «يشهد» د سماع د باب ماضي ده، د دغه باب څو معناوي دي چي له هغه څخه يو معنى

«حاضرېدل» دي، «يعود» د نصر مضارع ده: عيادت کول، بيمار پرسي کول (پر مريض پوښته کول. د

① تخريج: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى، باب النهي عن سب الأموات، حديث رقم: ٢٠٤٥. والنسائي. باب النهي عن سب

الأموات، حديث رقم: ١٩٣٨.

② تخريج: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى، باب لا ينهى للقاضي أن يضيف الخصم...، حديث رقم: ١٥٣٧.

مريض ليدو ته تلل). ﴿لا يضيف﴾ د تفصيل د باب نفي صيفه ده (د افعال له بابه هم کېدای سي. دلې مغوي تنير سره): مهلمستيا كول، دعوت كول.

قشويح: فرمايي که په عوامو کي يو سړی مړ سي نو قاضي ته پکار دي چي د هغه په جنازه کي شرکت وکړي، همدارنگه که يو سړی مريض وي نو قاضي دي پر هغه پوښتنه (عيادت) وکړي؛ ځکه چي دا دواړه د مسلمان له حقوقو څخه دي؛ او د حضرت ابو ايوب انصاري رضي الله عنه په حديث کي د يوه مسلمان پر بل مسلمان شپږ حقوق بيان سوي دي، د حديث الفاظ دا دي: “لِلْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتُّ خِصَالٍ وَاجِبَةٌ اِنْ تَرَكَ شَيْئًا مِنْهَا فَقَدْ تَرَكَ حَقًّا وَاجِبًا عَلَيْهِ: ① اِذَا دَعَاهُ اَنْ يُجِيبَهُ. ② وَاِذَا مَرَضَ اَنْ يَعُوْذَ. ③ وَاِذَا مَاتَ اَنْ يَحْضُرَهُ. ④ وَاِذَا لَقِيَہُ اَنْ يُسَلِّمَ عَلَيْهِ. ⑤ وَاِذَا اسْتَنْصَحَهُ اَنْ يَنْصَحَهُ. ⑥ وَاِذَا عَطَسَ اَنْ يُشَبِّتَهُ” (يعني د يوه مسلمان پر بل مسلمان شپږ حقونه واجب دي، که څوک له هغه څخه يو حق پرېږدي نو ده واجب سوی حق پرېښووی (او هغه شپږ حقونه دا دي): ① که مسلمان ده ته دعوت ورکړي نو هغه دي قبول کړي، ② او کله چي مسلمان مريض سي نو د هغه عيادت دي وکړي، ③ او کله چي مړ سي نو د هغه په جنازه کي دي شریک سي، ④ او کله چي ملاقات ورسره وکړي نو هغه ته دي سلام وکړي، ⑤ او که چيري له ده څخه يو نصيحت وغواړي نو هغه ته دي نصيحت وکړي، ⑥ او کله چي هغه ته نورې (اتروشي) راسي نو د هغه جواب دي ورکړي). دا ټوله شپږ حقونه دي او په دې کي د مريض عيادت او شرکت فی الجنازه دواړه حقونه شامل دي، نو ځکه د عوامو مسلمانانو په څېر قاضي ته هم دا حقونه اداء کول پکار دي.

ولا يضيف إلخ: د دې حاصل دا دی که د قاضي په مجلس کي د دوو خلکو تر مينځ دعوی روانه وي او قاضي مهلمستيا کول وغواړي نو قاضي دي مدعی او مدعی علیه دواړو ته ست (دعوت) وکړي؛ ځکه له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت سوی دی، هغه فرمايي “تَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ اَنْ نُضِيفَ الْخُصْمَ اِلَّا اَنْ يَكُوْنَ خُصْمُهُ مَعَهُ” (يعني نبي ﷺ موږ له دې څخه منع کړي يو چي د يوه خصم مهلمستيا وکړو مگر دا چي د هغه سره خپل خصم هم وي)، يعني نبي کریم ﷺ له دې څخه منع کړي ده چي په مدعی او مدعی علیه کي يوه ته ست وسي او بل پرېښوول سي. دويم دليل دا دی چي په داسي کولو سره قاضي متهم کيږي، يعني خلک به دا تهمت لگوي چي د قاضي ميلان د دې سړي و طرف ته دی.

د قاضي لپاره د ناستي آداب

قَالَ: وَإِذَا احْتَضَرَ الْإِمَامَ قُدُورِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: أَوْ كُلَّهُ چي دواړه خصم امدعى او مدعى عليه حاضر سي سؤى
يَبْنِيهِمَا إِلَى الْجُلُوسِ وَالْإِقْبَالِ نو قاضي به د هغه دواړو تر مينځ په ناسته او توجه كولو كي برابري كوي يَقْضِيهِ
الْعَلِيَّ ١: «إِذَا أُبْتُلِيَ أَحَدُكُمْ بِالْقَضَاءِ حُكْمَ نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ فَرَمَائِي دِي: كُلَّهُ چي په تاسو كي څوك په قضاء
اقتضات سره مبتلا سي فَلْيَسْوِ بَيْنَهُمَا فِي الْجُلُوسِ وَالْإِشَارَةِ وَالنَّظَرِ نو هغه دي د خصومو امدعى كونكو
خلگوا په مينځ كي برابري كوي وَلَا يُسَارِّ أَحَدُهُمَا اِمَام قُدُورِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي او قاضي دي په هغه دواړو كي د
يوه سره پتي خبري نه كوي وَلَا يُشِيرُ إِلَيْهِ او نه دي د يوه و طرف ته اشاره كوي وَلَا يَلْقَنُهُ حُجَّةً او نه دي يوه ته
د دليل تلقين كوي لِلتُّهْمَةِ د تهمت په وجه ايمني د متهم كېدلو په وجه اَلَأَنَّ فِيهِ مَكْسَرَةٌ لِقَلْبِ الْآخَرِ او ځكه
چي په دې كي د دويم خصم د زړه ماتېدل ادل شكني استه فَيَتْرُكُ حَقَّهُ نو ځكه هغه به خپل حق پر سر دي وَلَا
يَضْحَكُ فِي وَجْهِ أَحَدِهِمَا او قاضي دي په هغوى كي د يوه مخته نه خاندي ايمني د يوه سره دي مواجهه نه
خاندي اَلَأَنَّهُ يَجْتَرِي عَلَى خَصْمِهِ ځكه چي هغه به پر خپل خصم دلاوره سي وَلَا يَمَارِزُهُمْ وَلَا وَاحِدًا مِنْهُمْ او
قاضي دي نه د خصومو سره ټوكي اسخري كوي او نه دي يې په هغوى كي د يوه سره كوي اَلَأَنَّهُ يُدْهِبُ
بِنَهَايَةِ الْقَضَاءِ ځكه چي دا د قضاء هيبت اربع اله منحه وړي.

اللغات: ﴿سؤى﴾ د تفعليل د باب ماضي ده: برابرول. ﴿اقبال﴾ د افعال د باب مصدر دى: توجه كول (متوجه
كېدل). پاملرنه كول. ﴿ابتلى﴾ د افتعال ماضي ده: په ازمايښت مبتلا كېدل. (ازمايل كېدل). ﴿النظر﴾ د نصر
اسم مصدر دى: كتل. نظر كول. ﴿لايساز﴾ د مفاعلي د باب نفي صيغه ده. د دې ماده "يسز" ده: يو د بل سره پتي
خبري كول (كراري خبري كول). په غوږ كي خبري كول. ﴿لايلقنه﴾ د تفعليل د باب نفي صيغه ده. لغوي معنى يې ده:
پوهونه. ورنه وونه. ﴿مكسرة﴾ د ضرب د باب مصدر ميمي دى: ماتېدل. ﴿يجترى﴾ د افتعال مضارع ده: بهادر كېدل.
دلاوره كېدل. ﴿لايمارحه﴾ د مفاعلي د باب نفي صيغه ده: ټوكي او مسخري كول (مناق كول). ﴿مهابة﴾ د سمع د باب
مصدر ميمي دى: هيبت. رعب. دېدېه.

تشرېح: په دې عبارت كي صاحب د كتاب رَحِمَهُ اللَّهُ په عدالت (محكمه) كي د ناستي آداب بيانوي. حاصل
يې دا دى چي قاضي ته د دې خبري پوره خيال ساتل پكار دي چي هغه د هر مسلمان او هر بنده په حق كي

١ تخریج: أخرجه طبرانی في المعجم الكبير عن: سلمة، حديث رقم: ١٩٨٧٥، ج: ٢٣، و أبو داؤد معناه، باب كيف يجلس بين
أدى القاضي، حديث رقم: ٣٥٨٨.

ولایسا زالځ. امام قلدوري رَجَبُہ الله فرمايې چې قاضي دي نه دیوه خصم سره پټي. پټي خبري کوي. اونه دي دیوه خصم و طرف ته په خپل سر. لاس یا سترگو سره اشاره کوي. اونه دي یوه ته د حجت او دلیل تلقین (ښوونه) کوي، ځکه چې په داسي کولو سره قاضي په رشوت او طرفداري متهم کیږي. نو له تهمت څخه د ځان ساتلو لپاره به داسي نه کوی.

دورم دليل دادی چي په داسي کولو سره د دورم خصم زړه ماتېږي، يعني کله چي هغه د قاضي دا حرکات او رويه وويني نو هغه به د قاضي په رويه سره مایوسه سي او خپل حق به پرېږدي (يعني دامعامله او دعوی به داغسې ناخله پاته سي)، نو ځکه قاضي ته له دې حرکاتو څخه ځان ساتل پکار دی.

ولايضحك إلخ: فرمايې چې قاضي دي داسې هم نه کوي چې ديوه خصم سره خندا او مسکا کوي؛ ځکه د کوم خصم سره چې هغه خندا (او دشناخت اظهار) وکړي نو هغه به پر دويم خصم جرات او دلاوري ښکاره کړي او په دې توگه به د دويم خصم زړه مات سي. همدارنگه قاضي دي ديوه خصم سره مسخرې او ټوکي هم نه کوي؛ ځکه چې گپه، ټوکي او مسخرې قضاء د منصب رعب او دروند والی له منځه وړي. حال دا چې د قاضي لپاره دروند او بارغه او سبيل ضروري دی.

قَالَ: وَيَكْفُرُ تَلْقِينُ الشَّاهِدِ او گواه ته تلقین کول مکروه دي وَمَعْنَاهُ أَنْ يَقُولَ لَهُ: أَتَشْهَدُ بِكَذَا وَكَذَا او ددې مطلب دادی چي قاضي گواه ته داسي ووايي: آیا ته ددې خبري گواه یې! وَهَذَا إِذْ لَمْ يَمْنَعْ أَحَدَ الْخَصْمَيْنِ او داځکه امرکړه دي چي دایوه خصم سره مرسته کول دي فَيَكْفُرُ كَتْلَقِينِ الْخَصْمِ نوځکه داسي به مکروه وي لکه خودي خصم ته تلقین کول وَاسْتَحْسَنَهُ أَبُو يُوسُفَ ﴿٢٠﴾ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ الشُّهَدَةِ او امام ابویوسف رَجَعَهُ اللَّهُ د تهمت له خایه بغیر په بل حای کې هغه مستحسن (اغوره) گرځولی دي إِنَّ الشَّاهِدَ قَدْ يَخْصُرُ لِبَهَائَةِ

١٠٢٤١ الداجع، هذا أن هـ سبع رستاً. كما ذكر البدو المختار (ج: ٤)، ص: ٢٤٧، وكذا في مجمع الألف (ج: ٣).

الْمَجْلِسِ حُكْمَهُ غَوَاهُ خِيْنِي وَخَتِ دِمَجْلِسِ اسْحَمَ اِلَهَيْبَتَه پَه ژبه کي بند سي فَكَانَ تَلْقِينُهُ اِخِيَاءَ لِحَقِّ
 نو هغه ته تلقين کول به د حق ژوندي کول وي بِئْزِلَةِ الْاَشْخَاصِ وَالتَّكْفِيلِ لکه ادخمس و طرف ته ايو سړي
 استول يا اله خصم څخه ا کفيل اخيستل.

اللفات: ﴿تلقين﴾ د تفميل د باب مصدر دی، لغوي معنی يې ده: پوهونه، خبري وربښوونه (ورزده کونه).
﴿شاهد﴾ گواه، گواهي ورکونکی. **﴿يحصر﴾** بندېدل، درېدل، مراد ځني په ژبه او خبرو کي بندېدل دي.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دي چي د قاضي لپاره گواه ته تلقين کول مکروه دي، دلته د تلقين مطلب دا
 دی چي قاضي گواه ته داسي خبره وکړي کوم چي د شهادت (گواهي) سره متعلق وي، مثلاً قاضي گواه ته
 داسي وايي چي "ايا ته د فلانکي خبري گواه يې!" (يا مثلاً "ايا ته د دې گواه يې!" چي دخالد پريزد سل درهمه باندې
 دي"، يا مثلاً ووايي: "ته داسي گواهي ورکړه!"، داسي تلقين کول مکروه دي؛ د کراهت وجه يې داده چي د گواه په
 تلقين کي له خصمينو (مدعي او مدعي عليه) څخه د يوه خصم مرسته کول لازميږي، لهندا څرنگه چي د قاضي
 لپاره يوه خصم ته تلقين کول مکروه دي همداسي گواه ته تلقين کول هم مکروه دي.

واستحسنه إلخ: امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي د تهمت له ځايه بغير په بل ځای کي د قاضي لپاره گواه
 ته تلقين کول مستحسن او غوره دي؛ ځکه چي قضاء د خلکو د حقوقو د ژوندي کولو لپاره مشروع سوې ده،
 او ځيني وخت گواه د عدالت (محکمي) د هيئت او رعب په وجه په ژبه کي بند سي او خبري يې ودرېږي، نو
 په داسي صورت کي به گواه ته تلقين کول دانساني حق د ژوندي کولو لپاره وي. او د دې مثال داسي دی لکه
 يو خصم چي عدالت ته نه راځي نو قاضي د هغه درابللو لپاره يو سړي هغه ته واستوي، نو دا که څه هم په
 ظاهره ښه نه معلوميږي لېکن د حق ژوندي کولو لپاره دا مستحسن او غوره دي، او لکه قاضي چي له يو خصم
 څخه کفيل واخلي، نو داسي کول هم مستحسن دي، نو ځکه د تهمت له ځايه بغير په بل ځای کي به د تلقين
 کولو په ذريعه د گواه مرسته کول هم مستحسن وي.

د تهمت د ځای مثال دا دی چي مثلاً مدعي د پنځلس سوه درهمو دعوی کوي لېکن مدعي عليه د زر
 درهمو دعوی کوي او له پنځه سوه درهمو څخه انکار کوي او گواه هم د زر درهمو گواهي ورکړي، نو په دې
 مينځ کي قاضي گواه ته ووايي چي شايد مدعي به پنځه سوه درهمه معاف کړي وي، او په دې توگه گواه خپل
 گواهي سمه کړي، نو داسي تلقين بالاتفاق ناجائز دی.

فَصْلٌ فِي الْحَبْسِ

(دا) فصل د بندې کولو (په بیان کي) دی

تشریح: څرنګه چي حبس او قيد (قيدول) د قضاء له احکامو څخه يو حکم دی او د قاضي په عدالت او محکمه کي د انکار کونکو او ټال مټول کونکو لپاره غوره سزا همدا ده چي هغوی قيد او بندي کړل سي تر دې چي حقيقي حالت ښکاره سي. نو ځکه په کتاب القاضي کي د حبس (بندي کولو) احکام او مسائل بيان سوي دي. او څرنګه چي د حبس سره ډېر احکام متعلق دي، نو ځکه هغه په جلا فصل کي بيان سوي دي.

ضروري يادونه: د قاضي له فيصلې څخه مخکي چي د حالاتو د تحقيق لپاره متهم مجرم قيدول کيږي، هغه ته عموماً "حبس" وايي، او تر فيصلې وروسته چي مجرم قيد کړی سي، هغه ته "سجن" وايي. (اثمار الهداية)

حبس په کتاب او سنت دواړو سره ثابت او مشروع دی: ① په کتاب الله سره ځکه، چي په دې آيت "أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ" کي له "نفي" څخه مراد حبس دی. ② او په سنت سره ځکه، چي نبي کریم ﷺ د تهمت په جرم کي يو سړی محبوس کړی. او امام خصاف رَحِمَهُ اللهُ ذکر کړي دي چي د اهل حجاز ځيني خلګو جنگ سره وکړی تر دې چي په خپل مينځ کي يې يو سړی قتل کړی، نو نبي ﷺ هغوی محبوس کړل. د نبي کریم ﷺ په زمانه کي باقاعده بنديخانه موجوده نه وه، وروسته حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خپل خلافت په دور کي يو کور په مکه مکرمه کي په څلور زره درهمه راښوی او له هغه څخه يې بنديخانه جوړه کړه. او د ځيني حضراتو خيال دادی چي د حضرت عمر او حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په زمانه کي هم باقاعده بنديخانه موجوده نه وه. بلکي تر ټولو مخکي حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بنديخانه جوړه کړه، ③ او عقلاً هم د حبس او بنديخانې مشروعيت ثابت دی. په دې توګه چي د قاضي اصل کار خلګو ته خپل حق رسول دي. لېکن کله چي مطلوب د طالب له حق اداء کولو څخه انکار کړي نو قاضي به هغه د حق پر اداء کولو مجبوره کوي. او پر دې ټوله متفق دي چي د وېلو او ډېولو په ذريعه به نه مجبورول کيږي بلکي د حبس (بندي کولو) په ذريعه جبر کول اولی دي. لهدا کله چي جبر د حبس په ذريعه کيږي، نو ځکه حبس به هم مشروع وي او د بنديخانې جوړول به هم مشروع او جائز وي.

به قیدولو (بندی کولو) کي د تلوار نه کولو بیان

قَالَ: وَإِذَا ثَبَتَ الْحَقُّ عِنْدَ الْقَاضِيْ فَرَمَائِي: او کله چي د قاضي په نېز اړ مقروض حق ثابت سي وطلب صاحب الحق حبس غريبه او د حق خاوند دخپل مقروض اړوروي اديدولو طلب وکړي لم يعجل بحبسه نو قاضي دي دهغه په قیدولو کي تلوار نه کوي وأمره بدفع ماعليه او مقروض ته دي پر هغه د ثابت سوي قرض دور کولو حکم وکړي لأن الحبس جزاء الباطلة حکه چي قیدول (بندی کول) د تال متول کولو سزاده فلا بد من ظهورها نو حکه (د مقروض له طرفه) د تال متول ښکاره کېدل ضروري دي وهذا إذا ثبت الحق بإقراره او دا (حکم) هغه وخت دی کله چي د مدعی علیه په اقرار سره حق ثابت سوی وي لأنه لم يعرف كونه مطلقاً في أول الوهلة حکه چي اړه دې صورت کي ا په اوله پلا یعنی په شروع، شروع کي ا کي دهغه تال متول والی معلوم نه سو فلعله طبع في الإمهال فلم يستصحب التال نو شاید هغه د مهلت تر لاسه کولو امید کړی وي او اړه مدي امید ا هغه مال د خان سره نه وي راوړی فإذا امتنع بعد ذلك لهذا کله چي تردې وروسته هغه له حق ورکولو څخه منع سي (انکار وکړي) حبسه نو قاضي به هغه قیدوي لظهور مطلبه حکه چي (اوس) دهغه تال متول کول ښکاره سو أمّا إذا ثبت بالبينة لیکن که چیري د گواهی په ذریعه حق ثابت سوی وي حبسه کما ثبت نو د حق ثابتېدلو سره سم دستي به قاضي هغه قیدوي لظهور التال بآنگاره حکه چي اړه دې صورت کي (دهغه د انکار کولو په وجه) تال متول کول ښکاره سو.

اللغات: ﴿حبس﴾ د ضرب د باب مصدر دی: قیدول، بندی کول، ﴿غريم﴾ مقروض (قرضدار)، پور وړی، ﴿لم يعجل﴾ د تفعیل د باب جحد صیغه ده: تلوار کول، یو کار ژر کول، ﴿الباطلة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: تال متول کول، (تال متالول)، په تمه کېښول، په حيله او بانه کېښېاسل (د تال متول معنی ده: څوک په تمه او په حیلو او بانو کېښاسل، يعني د یو چا حق (قرض) له یوه وخت څخه بل وخت ته ځنډول چي ته سباراسه زه به یې درکړم، د سبا ورځ چي راسي نو ووايي چي بل سبا به یې درکړم په همدې توه هغه له خپل وخت څخه حق ډېر وځنډوي او حقدار به زړه کړي)، ﴿وهلة﴾ لغوي معنی یې ده: خوف او پېره، او ﴿واهلة﴾ دشي اول ته وايي، کله چي د ﴿وهلة﴾ څخه مخکي د ﴿أول﴾ لفظ راسي يعني ﴿أول وهلة﴾ نو هم یې دغه معنی ده: دشي اول او شروع، د کار ابتداء او شروع (چي هغه ته په اصطلاحی پښتو اول گشت یا اوله پلا او داسي نور

وايي). تر ټولو مخکي، لکه څرنگه چې په عربي کي ويل کيږي: لَقَيْتُهُ أَوَّلَ وَهْلَةٍ: تر ټولو مخکي (يا په اوله پلا) ماد هغه سره ملاقات وکړي. ﴿طبع﴾ د سماع د باب ماضي ده: لالچ کول، طمع کول. ﴿امهال﴾ د افعال د باب مصدر دی: مهلت ورکول (وخت ورکول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې کله د قاضي په عدالت (محکمه) کي پریوه سړي د بل سړي حق ثابت سي او بیا د حق خاوند (حقدار) د خپل مقروض د قیدولو مطالبه وکړي، نو د دې نړه صورتونه دي: ① د هغه حق به یا د اقرار په ذریعه ثابت سوی وي، ② او یا به د گواهانو په ذریعه ثابت سوی وي.

①... که چیري اول صورت وي نو قاضي دي د مقروض په قیدولو (بندي کولو) کي تلوار نه کوي، بلکي مقروض ته دي حکم وکړي چې د حقدار سړي قرض اداء کړي، برابره ده قرض یو درهم وي یا له هغه څخه هم کم یا زیات وي.

دلیل دادی چې قید او حبس د ټال متول کولو سزا ده، لهذا د قیدولو لپاره د ضروري دي چې د مقروض له طرفه ټال متول ښکاره سي، نو کله چې د مقروض د خپل اقرار په وجه د حقدار حق ثابت سي نو دلته په اوله وهله (په شروع، شروع کي) خو د مقروض له طرفه د ټال متول اظهار نه سي کېدای، ځکه هغه دا ویلای سي چې "زما دا امید وو چې ما ته به مهلت را کول سي نو ځکه ما د خپل ځان سره مال نه راوړی، لهذا اوس چې تاسو مهلت نه را کوئ نو زه د مقروض حق اوس اداء کوم". لېکن که چیري تر حق ثابتېدلو وروسته مقروض له حق ورکولو څخه منع سي، نو څرنگه چې اوس د مقروض له طرفه ټال متول ثابت سو، نو ځکه په دې صورت کي به قاضي هغه قیدوي.

②... او که چیري دویم صورت وي، یعنی حق د گواهانو په ذریعه ثابت سوی وي، نو قاضي به د حق ثابتېدلو سره سمدستي مقروض (مدعی علیه) قیدوي؛ ځکه د گواهانو په ذریعه هغه وخت حق ثابتول کيږي کله چې مدعی علیه له حق څخه منکر وي. لهذا کله چې مدعی علیه یعنی مقروض د قرض انکار وکړي نو هغه ټال متول کونکی (مماطل) وگرځېدی. او د ټال متول سزا حبس او قید ده، نو ځکه د حق ثابتېدلو سره به سمدستي مقروض قیدول کيږي.

د کوم قرض په عوض کي به مقروض قیدول کيږي؟

قَالَ: فَإِنْ امْتَنَعَ بِيَا كَهْ چیري مقروض [د قرض له اداء کولو څخه] منع سي حَسَنَهُ لِي كُلِّ دَيْنٍ لِرِمَّةٍ بَدَلًا عَنْ مَالٍ حَصَلَ لِي يَدِيَّهْ نو قاضي به مقروض په هر هغه قرض کي قیدوي کوم چې د داسي مال په عوض کي پر ده لازم سوی وي چې هغه [مال] د ده په قبضه کي راغلی وي كَمَنْ التَّبَيُّعُ لَكَ د

مبيع ثمن أو التزمه بعقد یا اداسي قرض وي چي امقروض هغه ديو عقد په ذريعه پر خان لازم كړی وي كالتهرو الكفالة لكه دمهر او كفالي مال لأنه إذا حصل المال في يده حكه كله چي دده قبضې ته مال راغلی ثبت غناه به نو په هغه مال سره دده مالدار والی ثابت سو واقداً منه على التزامه باختیار د دینل یساره او په خپل اختیار سره پر خان د مال لازمولو اقدام كول دهغه د مالدار والي دليل دی هو لا يتنزم إلا ما يقدر على أدائه حكه چي هغه فقط هغه مال پر خان لازموي چي پر اداء كولو يې قادر وي والبراد بالههر معجله دون مؤجله او له مهر خخه مراد مهر معجل دی، نه مهر مؤجل.

اللفات: ﴿امتنع﴾ دافتعال دباب ماضي ده: منع كېدل، انكار كول، ﴿غناه﴾ مالداري، مالدار والی (موړوالی)، ﴿التزم﴾ دافتعال دباب ماضي ده: پر خان لازمول، په خپله ذمه اخيستل، ﴿يسار﴾ مالداري (د مال زياتوالی او پراخوالی).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي كه مقروض د قاضي تر حكم او فيصلې وروسته له قرض اداء كولو خخه منع سي او قرضخواه (د قرض خاوند) دهغه د قيدولو مطالبه وكړي، نو قاضي به مقروض د هر داسي قرض په باره كي قيدوي كوم چي د اداسي مال (شي) په عوض كي وي چي مقروض پر هغه قبضه كړې وي، مثلاً د مبيع ثمن، يعني پر مقروض كه خه هم د ثمن قرض واجب دی لېكن مبيع د هغه په قبضه كي راغلې ده (مقروض قبضه پر كړې ده). یا داسي قرض وي كوم چي هغه د عقد په ذريعه پر خان لازم كړی وي، مثلاً د نكاح كولو په وجه هغه پر خان مهر لازم كړی وي، یا د كفيل كېدلو په وجه يې مكفول به مال پر خان لازم كړی وي.

دليل دادی چي كله د مقروض په قبضه كي مال راغلی (او هغه قبضه پر وكړه) نو دې مال په ذريعه دهغه مالدار والی ثابت سو، او ښكاره خبره ده چي كله مالدار كس له قرض اداء كولو خخه منع سي نو هغه قيدول كيږي، نو حكه په دې قرض كي به دا مقروض هم قيدول كيږي يعني له هغه خخه به دا مطالبه كيږي چي كومه مبيع ستا په قبضه كي ده هغه خرڅه كړه او دبائع ثمن اداء كړه! همدارنگه په خپل اختیار سره پر خان مال لازمول د مالدار والي دليل دی: حكه انسان پر خپل خان داسي مال لازموي كوم چي دهغه په قدرت كي وي او هغه يې پر اداء كولو قادر وي، لهذا كله چي هغه دمهر او كفالي مال پر خپل خان لازم كړی نو څوكي هغه يې پر اداء كولو قادر دی، او ښكاره خبره ده كه انسان پر قرض قادر وي بيا هم قرض اداء نه كړي نو هغه د تال متول كولو (مماطلت) په وجه

قيدول کيږي. نو ځکه دامقروض به هم قيدول کيږي. (لنډه دا چي په دې وجهو به د پورتي هر قرض په عوض کي مقروض بندي کول کيږي).

والمراد بالمهرالخ: فرمايي چي په متن کي له مهر څخه "مهر معجل" مراد دی، ځکه هغه واجب الاداء وي (يعني فقط دهغه اداء کول فوراً واجب وي). "مهر مؤجل" مراد نه دی، ځکه چي هغه ميعادي وي (يعني دهغه لپاره وخت او نېټه ټاکل سوې وي). لهندا که خاوند دمهر معجل له اداء کولو څخه منع سي نوبيا به هغه قيدول کيږي. او مهر مؤجل له دې حکم څخه مستثنی دی، مگر دا چي کله دمهر مؤجل د اداء کولو وخت پوره سي، نوبيا به خاوند دهغه په وجه هم قيدول کيږي.

په کومو صورتونو کي به مقروض نه قيدول کيږي؟

قَالَ: وَلَا يَخْسُهُ قِيَامُ سَوَى ذَلِكَ إِذَا قَالَ: إِنِّي قَدِيرٌ فرمايي: او له مذکوره قرضونو څخه بغير دي قاضي په بل قرض کي مقروض نه قيدوي، کله چي هغه ووايي: زه غريب [مسكين] يم [لَا أَنْ يَثْبُتَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَكْرٌ مَّا مَّا مگر دا چي دهغه قرضخواه دا ثابته کړي چي دهغه سره مال سته فَيَخْسُهُ نو [يَا] به قاضي هغه قيدوي لِأَنَّهُ لَمْ تَوْجَدْ دَلَالََةَ الْيَسَارِ ځکه چي د مالدار والی دليل موجود نه سو فَيَكُونُ الْقَوْلُ قَوْلَ مَنْ عَلَيْهِ الدَّيْنُ نو ځکه قول به دهغه کس معتبر وي چي پر هغه قرض دی [يعني د مقروض قول به قبول کيږي] وَعَلَى الْمُدَّعِ اثْبَاتُ غِنَاهُ او پر مدعي د مقروض مالداري ثابتول واجب دي وَيُرْوَى أَنَّ الْقَوْلَ لِمَنْ عَلَيْهِ الدَّيْنُ فِي جَبْمِ ذَلِكَ او روايت نقل سوی دی چي په دې ټولو صورتونو کي د مقروض قول معتبر دی لِأَنَّ الْأَصْلَ هُوَ الْغِنَاءُ ځکه چي اصل تنگلاسي [مفلس] والي دی وَيُرْوَى أَنَّ الْقَوْلَ لَهُ إِلَّا غِيَا بَدَلَهُ مَالٌ^{۱۰۹} او يو روايت دا [هم] نقل سوی دی چي د مقروض قول معتبر دی مگر په داسي صورت کي کله چي دهغه عوض مال وي وَبِی الثَّقَةِ الْقَوْلُ قَوْلُ الرَّوْحِ أَنَّهُ مُعَصٍ او په نفقه کي د خاوند قول معتبر دی چي "زه تنگلاسي [مفلس] يم وَبِیِ اعْتِاقِ الْمُضَرَّكِ الْقَوْلُ لِلْمُتَّقِ او د مشترک غلام د آزادولو په صورت کي د آزادونکي شریک قول معتبر دی وَالْمُسْتَأْتَانِ

• القول الرجح: قال استاذ صاحب الكتاب "القول الرجح": فالحاصل ان قول الرجح في مسئلة الحسن هو قول المنى رأى نفسه في كل دور لرمه بدلا عن مال او الترمه بعقد ولا يخسه ويحما سوى ذلك... إلخ. والقول الرجح في اعتبار القول هو أن القول من عبه الدين في جميع ذلك لأن الأصل هو العسرة... إلخ [القول الرجح ج: ٢، ص: ١٠٩]

تَوْبِدَانِ الْقَوْلَيْنِ الْخَيْرَيْنِ او دا دواړي مسئلې د آخري دوو قولونو تائيد كوي وَالْتَّخْرِيجُ عَلَى مَا قَالُوا فِي الْكِتَابِ: أَنَّهُ لَيْسَ بِدَيْنٍ مُّطْلَقٍ بَلْ هُوَ صِلَةٌ. او په كتاب [يعني په متن] كي دامام قدوري رَجَعَهُ الله د ذكر سوي قول مطابق تخريج دا ده: چي هغه [يعني نفقه] مطلق قرض نه دی بلكي هغه يو صله ده حَتَّى تَسْقُطَ التَّفَقُّةُ بِالنُّوْتِ عَلَى الْإِثْقَاقِ. همدا وجه ده چي نفقه بالاتفاق [د خاوند] په مرگ سره ساقطېږي وَكَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ صَبَانُ الْإِغْتِاقِ او همداسي دامام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز د آزادولو ضمان [هم ساقطېږي] ثُمَّ فِيمَا كَانَ الْقَوْلُ قَوْلَ الْمُدْعَى أَنَّ لَهُ مَالًا بيا په كوم صورت كي چي د مدعي [دا] قول معتبر وي چي "د مدعي عليه سره مال سته" أَوْ ثَبِتَ ذَلِكَ بِالْبَيِّنَةِ فِيمَا كَانَ الْقَوْلُ قَوْلَ مَنْ عَلَيْهِ يا په كوم صورت كي چي دمقروض قول معتبر وي، په هغه صورت كي دبينه په ذريعه دا ثابته سي [چي د مدعي عليه سره مال سته] يَحْبِسُهُ شَهْرَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةَ [په دې دواړو صورتونو كي] قاضي به هغه دوې يا درې مياشتي قيدوي [دا روايت امام محمد له امام صاحب رَجَعَهُ الله څخه روايت كړى دى] ثُمَّ يُسْأَلُ عَنْهُ بيا به قاضي دهغه په باره كي پوښتنه [او معلومات] كوي فَالْحَبْسُ لِيُظْهَرَ ظُلْمُهُ فِي الْحَالِ نو بندي كول في الحاله دهغه د ظلم ښكاره كېدلو په وجه دي وَإِنَّمَا يَحْبِسُهُ مُدَّةً لِيُظْهَرَ مَالُهُ لَوْ كَانَ يُخْفِيهِ او يو مودت به [يعني دوې يا درې مياشتي به] يې ځكه قيدوي چي دده [مقروض] مال ښكاره سي كه چيري دئ هغه پټ ساتي فَلَا بُدَّ مِنْ أَنْ تَتَبَّدَّ الْمُدَّةُ لِيُقَيَّدَ هَذِهِ الْقَائِدَةُ لهدا ه مودت اوږدېدل ضروري دي چي دا فايده وركړي فَقَدَّرَ بِنَا ذَكَرَهُ نو ځكه امام محمد رَجَعَهُ الله [دا مودت] په ذكره مياشتو سره مقدر كړى دى وَيُرْوَى غَيْرُ ذَلِكَ مِنَ التَّقْدِيرِ بِشَهْرٍ أَوْ أَرْبَعَةٍ إِلَى سِتَّةِ أَشْهُرٍ اوله دې څخه بغير د يوې مياشتې يا له څلورو څخه تر شپږو مياشتو پوري [هم] مقدار ټاكل سوى دى وَالصَّحِيحُ أَنَّ التَّقْدِيرَ مُفْرَضٌ إِلَى رَأْيِ الْقَاضِي * او صحيح دا ده چي ادغه مودت مقدار ټاكل د قاضي رايي ته سپارل سوى دى [يعني ددې مودت مقدار دي قاضي ته وسپارل سي] لِاخْتِلَافِ أَحْوَالِ الْأَشْخَاصِ فِيهِ ځكه چي په دې هكله د ځلگو حالات مختلف وي.

* وهذا هو القول الراجح، كمال قال العلامة حلال الدين الخوارزمي رَجَعَهُ الله: والصحيح أن التقدير مفروض إلى رأى القاضي... إلخ (الكفاية ج: ٦، ص: ٣٧٩)، وكذا في الدر المنقى (ج: ٣، ص: ٢٢٥). [القول الراجح ج: ٢، ص: ١١١]

اللغات: ﴿غريم﴾ دلفظ له اضدادو څخه دی، یعنی "مقروض" او "قرضخواه" دواړو ته وايي. دلته ځني مراد قرضخواه (د قرض مالک) دی. ﴿عسرة﴾ تنګلاسي، مفلسي، غريبوالی، ﴿تقدير﴾ د تفصيل د باب مصدر دی: اندازه کول (اندازه لکول)، وقت يا مقدار ټاکل. مقدار مقرر کول (احسن الهداية).
﴿مفوض﴾ د تفصيل د باب مفعول دی: سپارل سوی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که پر مقروض داسي قرض وي کوم چي ديو مال (شي) په عوض کي پر هغه لازم سوی وي يا ديو عقد په وجه هغه پر ځان لازم کړی وي، او دا مقروض قاضي ته داسي ووايي چي "زه مسکين یم" نو په دې دواړو صورتونو کي به قاضي هغه قیدوي، لېکن که له دې څخه بغير په بل صورت کي مقروض داسي ووايي چي "زه مسکين یم" نو قاضي به هغه نه قیدوي. ها! که چيري قرضخواه (د قرض خاوند) د گواهانو په ذريعه دا ثابته کړي چي هغه مسکين نه دی بلکي مالدار دی (يعني د هغه سره دومره مال سته چي زما قرض دده کړي). نو قاضي به هغه قیدوي. مثلاً یو سړی د بل چا مال هلاک کړي، يا د بل چا مال غصب کړي او ضایع یې کړي، يا پر هغه يو تاوان (ضمان) واجب وي، بيا داسې دعوی وکړي چي "زه اوس مسکين او تنګلاسی یم"، نو د هغه دا قول به قبول کيږي او قاضي به هغه نه قیدوي، لېکن که قرضخواه (د مال او قرض خاوند) ووايي چي هغه مسکين نه دی بلکي هغه د اداء کولو قدرت لري، او قرضخواه دا خبره د بینه په ذريعه ثابته کړي، نو بيا به قاضي هغه قیدوي.

دلیل دادی چي تر څو د قرضخواه له طرفه د مقروض د مالدار والي هيڅ دلیل موجود نه سي، تر هغه وخته به د مقروض قول معتبر وي: ځکه چي خپل په حال هغه زيات خبر دی (که څرنگه چي عربي مقوله ده: "صَاحِبُ الْبَيْتِ أَدْرَى مَا فِي الْبَيْتِ" يعني په کورني حالت او په کورني شيانو د کور مالک زيات خبر دی). لېکن کله چي قرضخواه د بینه په ذريعه د مقروض مالدار والي ثابت کړي، نو اوس د مدعی عليه مال پر اداء کولو قدرت موجود سو، او کله چي مقروض د قرض پر اداء کولو قادر وي لېکن بيا هم هغه نه اداء کوي او ټال متهول کوي، نو د ټال متهول ثابتېدلو په وجه به هغه قیدول کيږي.

وَيُروى أن القول لمن ألخ: فرمايي يو روايت دادی چي په ټولو صورتونو کي (برابره ده پر مقروض ديو مال په عوض کي قرض لازم سوی وي، يا يې په عقد سره پر ځان لازم کړی وي، يا له دې څخه بغير بل صورت وي، په ټولو صورتونو کي) به د مقروض قول معتبر وي: ځکه چي د سړي مفلس والی اصل دی، او مفلس والی ځکه اصل دی چي په پيدايشي توگه دانسان سره هيڅ مال نه وي. نو ځکه د مقروض دا خبره چي "زه مسکين او مفلس یم" د اصل مطابق ده او د قرضخواه دا خبره چي "هغه مالدار دی" خلاف الاصل ده.

او دچا قول چي د اصل مطابق وي هغه ته مدعى عليه وايي، او كه قول يې د اصل خلاف وي نو هغه ته مدعي وايي (همدا اصول دى). نو ځكه به قرضخواه مدعي وي او مقروض به مدعى عليه وي. او د مدعي سره د بښنه (مواهي) نه موجودېدلو په صورت كې د مدعى عليه قول معتبر وي (لكه مخكي چي دا قاعده تېر سوه)، نو ځكه د مدعى عليه يعني د مقروض قول ”زه مسكين يم“ به د قسم سره معتبر وي او هغه به قبلول كيږي. لېكن كه مدعي يعني قرضخواه د بښنه په ذريعه د مقروض مالدار والي ثابت كړي نو بيا د مقروض قول معتبر نه دى او نه به قبلول كيږي (ځكه قاعده همدا ده چي كله د مدعي سره بښنه وي نو بيا فقط د هغه قول معتبر دى. نه د مدعى عليه [مقروض]).

ويروى أن القول له إلخ: او يو روايت دا دى چي كه پر مقروض د يو مال په عوض كي قرض لازم سوى وي، نو په دې صورت كي به د مقروض قول نه قبلول كيږي، لېكن له دې څخه بغير نور په تمام صورتونو كي به قبلول كيږي.

وفي النفقة إلخ: فرمايي كه چيري بڼه دا دعوى وكړي چي ”زما خاوند مالدار دى، لهذا ما ته د مالدارانو په څېر نفقه را كول پكار دي“، او خاوند دعوى وكړي چي ”زه مسكين او غريب يم، لهذا پر ما د غريبانو په څېر نفقه واچېدل پكار دي“، نو څرنگه چي د خاوند قول د اصل مطابق دى، نو ځكه د هغه قول به معتبر وي، لېكن كه چيري بڼه د بښنه په ذريعه د خپل خاوند مالدار والي ثابت كړي نو بيا د خاوند قول معتبر نه دى.

همدارنگه كه يو غلام د دوو خلكو په مينځ كي مشترك وي او يو شريك خپله حصه آزاده كړي او بيا د خپل غريب والي دعوى وكړي چي ”زه مسكين او غريب يم“ د دې لپاره چي د پاته نيمې حصې له ضمان (تاوان) څخه خلاص سي (يعني د دې لپاره د غريب والي دعوى وكړي چي د خپل شريك لپاره د پاته نيم غلام د قيمت ضامن نه سي)، او دويم شريك دعوى وكړي چي ”هغه مالدار دى، لهذا هغه دي زما د حصې ضمان اداء كړي“، نو په دې صورت كي به د آزادونكي شريك (كوم چي خپله حصه آزاده كړې ده) قول معتبر وي؛ ځكه چي د هغه قول د اصل مطابق دى، لېكن كه دويم شريك د بښنه په ذريعه د هغه مالدار والي ثابت كړي، نو بيا د آزادونكي شريك قول معتبر نه دي او پر هغه به د دويم شريك ضمان (تاوان) واچېدل كيږي.

والسائلتان إلخ: صاحب د هدايې رَجَه الله فرمايي چي دا دواړې مسئلې (يعني د بڼې د نفقې مسئله او د مشترك غلام د آزادولو مسئله) د آخري دواړو قولونو تائيد كوي، يعني د ”ويروى أن القول لمن

عليه الدين“ او ”ويروى أن القول له إلا فيما بدله“ رويتونو ته په پورتنۍ دوو مسئلو سره تائيد او تقويت حاصليري لکه څنگه چي دابنکاره خبره ده. او دا پورتنۍ دوې مسئلې داول قول مخالف دي، يعني دهغه قول مخالف دي کوم چي په متن کي ذکر سوی دی؛ ځکه چي دمتن والا په قول (مسئله) کي دمقروض قول معتبر نه دی گڼل سوی بلکي دهغه دقرضخواه دعوی او قول معتبر گڼل سوی دی.

والتخريج على قال إلخ: له دې ځايه صاحب دهدايې د پورتنۍ دوو مسئلو تأويل په داسي اندازه سره کوي چي پر اول قول (د متن پر قول) هيڅ نقض او اعتراض وارد نه سي او دا دواړي مسئلې داول قول مخالف نه سي، نو فرمايي چي دمتن په عبارت ”حَبَسَهُ فِي كُلِّ دَيْنٍ لَزْمَهُ بَدَلًا عَنْ مَالٍ أَوْ التَّزَمَهُ بَعْدَهُ“ کي له ”دَيْن“ څخه مراد مطلق دَيْن دی، او همدې مطلق دَيْن ته ”دَيْن صحيح“ وايي (دَيْن صحيح او دَيْن مطلق هغه قرض ته وايي کوم چي فقط هغه وخت ساقطيري کله چي اداء کړی سي يا د مالک [صاحب الحق] له طرفه مقروض بري کړی سي)، لنډه دا چي دمتن په عبارت کي له ”دَيْن“ څخه مطلق دَيْن مراد دی، او په پورتنۍ دوو مسئلو کي يعني دنفقې په مسئله کي ”دَيْن“ مطلق نه دی بلکي دخواندله طرفه يو صله ده، همدا وجه ده چي دخواند په مرگ سره بالاتفاق نفقه ساقطيري، همدارنگه په دويمه مسئله کي د مشترک غلام د آزادولو ضمان (تاوان) هم دامام صاحب رَجَبَهُ الله په نېز مطلق دَيْن نه دی، لهذا کله چي په اول قول کي يعني دمتن په عبارت کي له ”دَيْن“ څخه مطلق دَيْن مراد دی او په دې دوو کي مسئلو کي نفقه او ضمان مطلق دَيْن نه دي، نو بيا څنگه دا دوې مسئله داول قول (د متن د قول) موافق کېدای سي او په دې دوو سره څنگه پر اول قول نقض وارېدای سي؟! (يعني بنکاره خبره ده چي اوس دا دوې مسئلې داول قول مخالف پاته نه سوې، او په دې سره پر اول قول نقض نه وارديږي).

ثم فيما كان القول إلخ: فرمايي په کوم صورت کي چي دقرضخواه قول (چي ”مقروض مالدار دی“) معتبر وي، يا په کوم صورت کي چي دمقروض قول (چي ”زه مسکين یم“) معتبر وي لېکن قرضخواه دبينه په ذريعه ثابته کړي چي هغه مالدار دی، نو په دې دواړو صورتونو کي به قاضي ددو يادريو مياشتو لپاره مقروض قيدوي، بيا به دمقروض له همسايه گانو او دهغه له متعلقينو څخه د هغه دمفلس والي او مالدار والي معلومات کوي چي دا ځوی مړی مسکين دی که مالدار؟.

فرمايي چي دامقروض به ځکه قيدول کيږي چي د ټال متول کولو په وجه في الحاله دهغه ظالم کېدل بنکاره سوه، او څرنگه چي دظلم سزا قيد او حبس ده، نو ځکه هغه به قيدول کيږي؛ او

درې میاشتي به څکه قیدول کیږي چي هغه مال په دې مودت کي ښکاره سي کوم چي یې مقروض پتوي. نو د همدې مقصد په خاطر د قید مودت اوږدول او دوې یا درې میاشتي ټاکل ضروري دي.

ویروى (الم): فرمایي چي د دوو یا دریو میاشتو له مودت څخه بغیر نور مودتونه هم نقل سوي دي. مثلاً امام طحاوي رَجَنَهُ الله د یوې میاشتي مودت ټاکلی دی. او له امام صاحب څخه حسن بن زباد رَجَنَهُ الله له څلورو څخه تر شپږو میاشتو مودت نقل کړی دی. لېکن صحیح قول دا دی چي د مودت ټاکلو معامله به قاضي ته سپارل کیږي. قاضي صاحب چي څومره مودت مناسب وگڼي هغه دي قید کړي: ځکه چي په دې سلسله کي د ځلگو حالات مختلف وي. بعضي شریفه او د عزت شوقیان خلک د قید او زندان د خواری او رسوایی له بیري څخه ډېر ژر د معاملې ختمولو کوشش کوي. او بعضي داسي بې شرمه او بې حیا خلک وي چي په معمولي قید سره د هغو بې شرمي نه ختمیږي او له ډېر قید څخه وروسته هم دا اقرار نه کوي چي زما سره مال سته. او څرنګه چي قاضي ته خپل د عوامو مزاج معلوم وي. نو ځکه د قید او حبس د مودت معامله به فقط د قاضي رایي ته سپارل کیږي.

کله چي محبوس (بندي) غریب او مفلس ثابت سي

فَإِنْ لَمْ يَظْهَرْ لَهُ مَالٌ بَيَّا كَه د هغه هیڅ مال ښکاره نه سي خَلَّى سَبِيلَهُ نو قاضي دي د هغه لاره ایله کړي يَعْنِي بَعْدَ مَضَى الْبُدَّةِ يعني له مودت تېرېدلو څخه وروسته لَأَنَّهُ اسْتَحَقَّ النَّظْرَةَ إِلَى الْبَيْسَةِ ځکه چي [اوس] هغه د مالداره کېدلو تر وخته پوري د مهلت مستحق سو فَيَكُونُ حَبْسُهُ بَعْدَ ذَلِكَ ظُلْمًا نو ځکه تر دې وروسته به د هغه قیدول ظلم وي وَلَوْ قَامَتِ الْبَيِّنَةُ عَلَى إِفْلَاسِهِ قَبْلَ الْبُدَّةِ او که له مودت تېرېدلو څخه مخکي د هغه پر مفلس والي بینه پېش سي تَقْبَلُ فِي رَوَايَةٍ نو دیوه روایت مطابق به هغه بینه قبول کیږي وَلَا تَقْبَلُ فِي رَوَايَةٍ [❦] او د بل روایت مطابق به نه قبول کیږي وَعَلَى الثَّانِيَةِ عَامَّةِ الْمَشَايِخِ او عام [زیاتره] مشائخ پر دویم روایت دي قَالَ فِي الْكِتَابِ: خَلَّى سَبِيلَهُ وَلَا يَحُولُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ غُرْمَائِهِ او په متن کي چي امام قلدوري رَجَنَهُ الله ويلي دي: چي د هغه لاره دي پرېږدي او د هغه او د قرضخواهانو په مینځ کي دي حائل نه جوړېږي وَهَذَا كَلَامِي الْمُلَازِمَةِ او دا کلام د ملازمت لازم نیولو په باره کي دی وَسَنَدٌ كَرُّهُ فِي كِتَابِ الْحَجَرِ إِذَا شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او هغه به موږ انشاء الله

• القول الرابع: الرواية الثانية، كما قال صاحب الهداية: وعلى الثانية عامة المشايخ. وكذا في مجمع الأثر (ج: ۳، ص: ۲۲۶).

في جمع الروايات (ج: ۶، ص: ۲۸۸). [القول الرابع: ج: ۲، ص: ۱۱۲]

په کتاب الحجر کي ذکر کړو وَالْجَامِعِ الصَّغِيرِ رَجُلٌ أَقْرَبُ عِنْدَ الْقَاضِي بَدْنٍ او په جامع صغير کي اذکر سوي ادي: چي که يو سړی د قاضي سره د قرض اقرار وکړي فَإِنَّهُ يَخْبِسُهُ ثُمَّ يَسْأَلُ عَنْهُ نو قاضي به هغه قيدوي بيا به د هغه په باره کي پوښتنه معلومات کوي فَإِنْ كَانَ مُؤَيَّنًا نو که چيري هغه مالدار وي أَبَدَ حَبْسَهُ نو د هغه قيد به باقي ساتي وَإِنْ كَانَ مُغْسِرًا او که تنگلاسی اغرب او ي خَلَّى سَبِيلَهُ نو د هغه لاره به ايله کوي وَمَرَادُهُ إِذَا أَقْرَبَ عِنْدَ غَيْرِ الْقَاضِي أَوْ عِنْدَهُ مَرَّةً فَظَهَرَتْ مُطَابَقَتُهُ او د دې مراد دا دی چي کله هغه له قاضي څخه بغير د بل چا سره اقرار کړی وي يا يې يو وار د قاضي سره اقرار کړی وي بيا د هغه ټال مټول کول ښکاره سي وَالْحَبْسُ أَوَّلًا وَمُدَّتُهُ قَدْ بَيَّنَّتْهُ او د حبس [قيدولو] ابتداء او د هغه مودت موږ [مخکي] ابيان کړي دي [يعني دا خبره مخکي ذکر سوه چي له کوم وخت څخه به قيدول کيږي او څومره مودت به قيدول کيږي؟] فَلَا نُعَيِّدُهُ نو ځکه موږ هغه [دلته] نه راغږ خوو.

اللغات: ﴿خَلَّى﴾ د تفعليل د باب ماضي ده: ايله کول، پرېښوول، خوشي کول، ﴿مَضَى﴾ د ضرب د باب مصدر دی: تېرېدل، ختمېدل، ﴿النَّظَرَةُ﴾ (لکه کلمه): مهلت، تاخير، انتظار، ﴿لَا يَحُولُ﴾ د نصر د باب نفي صيغه ده: حائل جوړېدل، ددوو شيانو تر مينځ مانع جوړېدل، (ددوو کسانو په مينځ کي ورلوېدل)، ﴿مَلَا زِمَةً﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: يو څوک لازم نيول، په پسې کېدل (يعني په مقروض لازم پسې کېدل او ټينگه مطالبه ځني کول چي قرض اداء کړه!)، ﴿أَبَدَ﴾ د تفعليل د باب ماضي ده، أَبَدٌ يُؤَبِّدُ تَأْبِيْدًا: همېشه ساتل (دائمي او باقي ساتل)، همېشه کول، ﴿مُطَابَقَةً﴾ ټال مټول، ټال مټال، ددې پوره تعريف مخکي ذکر سو.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چيري د حبس مودت ختم سي (کوم چي په تېر عبارت کي ذکر سو) او په دې مودت کي د محبوس (قيدي) مال ښکاره نه سي، نو اوس حکم دا دی چي قاضي دي هغه له بنديخاني څخه وباسي او هغه او خپل قرضخواه دي سره پرېږدي؛ ځکه چي اوس دا مقروض د مالداره کېدلو تر وخته پوري د مهلت مستحق سو (يعني هغه ته اوس شريعت تر مال پيدا کولو پوري مهلت ورکړی، لکه په قرآن کریم کي چي هم داسي الفاظ ذکر سوي دي: وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ)، لهذا کله چي دا مقروض د مهلت مستحق سو، نو ځکه اوس هغه محبوس ساتل ظلم او نا انصافي ده، او قاضي د انصاف قائمولو لپاره ټاکل سوی دی، نه د ظلم او ستم د بازار گرمولو لپاره.

ولو قامت البينة الخ: فرمايي که چيري د حبس له مودت ختمېدلو څخه مخکي د بینه په ذریعه د دې مقروض مفلس والي ثابت سي (يعني دهغه پر غريب والي گواهي پېش کړي سي). نو آيا هغه بینه به قبلول کيږي، که نه؟ په دې سلسله کي دوه روايتونه نقل سوي دي: ① يو روايت دادی چي هغه بینه به قبلول کيږي او قاضي به مقروض ايله کوي، ② دويم روايت دادی چي هغه به نه قبلول کيږي او د حبس تر موده پوري به قاضي دا مقروض محبوس ساتي، همدا د عامو مشائخو مذهب دی، او همدا صحيح روايت دی.

قال في الكتاب خلى سبيله الخ: فرمايي چي د متن په عبارت (د قدوري په متن) کي چي کوم د "خلى سبيله" جمله ذکر سوې ده، دهغه مطلب دادی چي د حبس له مودت څخه وروسته که د مقروض سره مال ښکاره نه سي نو بيا دي قاضي مقروض ايله کړي او دهغه او د قرضخواه په مېنځ کي دي حائل نه جوړيږي (يعني دوی دي سره پريږدي)، لنډه دا چي دا کلام په دې باره کي دی چي د مقروض تر ايله کېدلو او آزادېدلو وروسته به قرضخواه په هغه لازم پسي کيږي، که نه؟ (يعني په ټينگه به د قرض مطالبه ځني کوي، که نه؟) چي دهغه پوره وضاحت به انشاء الله په کتاب الحجر کي ذکر سي.

وفي الجامع الصغير الخ: له دې ځايه صاحب هدايي رحمه الله د قدوري او د جامع صغير د عبارت په مېنځ کي تعارض او تناقض ختموي؛ ځکه په دې عبارتونو کي تناقض دی، په دې توگه چي د فصل په شروع کي د قدوري د متن په تشرېح کي ذکر سوه چي که قرض په اقرار سره ثابت سوی وي نو قاضي دي سمدستي مقروض نه قيدوي (لم يُعجل بحبسه)، او د جامع صغير عبارت دادی چي که يو څوک د قاضي سره د قرض اقرار وکړي نو قاضي دي سمدستي هغه قيد کړي او بيا دي دهغه په باره کي دهغه له همسايه گانو او متعلقينو څخه معلومات وکړي چي هغه مالدار دی، که مفلس؟ که چيري هغه مالدار وي نو د ټال مټول کولو په وجه دي هغه محبوس وساتي او که مفلس وي نو هغه دي ايله کړي. لهذا د جامع صغير په دغه عبارت او د قدوري په مخکني عبارت (متن) کي په ظاهره تناقض سته، نو ځکه صاحب هدايي د جامع صغير د عبارت صحيح مطلب بيانوي او دا تناقض ختموي. فرمايي په جامع صغير کي چي تر اقرار وروسته سمدستي د قيدولو حکم سوی دی له هغه څخه اول اقرار مراد نه دی، بلکي دهغه مطلب دادی چي مقروض يو وار له قاضي څخه بغير د بل چا مخ ته د قرض اقرار کړی وي او بيا د قاضي مخ ته اقرار وکړي، يا يو واريې د قاضي مخ ته اقرار کړی وي او بيا قاضي ته راسي. نو ښکاره خبره ده چي د دويم وار په ليدلو سره به قاضي ته ډېر خښم ورسې چي هغه تر اوسه حقدار ته خپل حق نه دی ورکړی او اوس بيا راروان دی! مطلب دا چي دهغه له

طرفه ټال متول ثابت سو او معلومه سوه چي دهغه نيت سم نه دی، نو ځکه دي قاضي هغه سملستي قيد کړي. (تر دې تاويل وروسته د قدوري او جامع صغير په عبارت کي هيڅ تناقض پاته نه سو)

والعس اولاً الخ: فرمايي چي د حبس (قيدولو) ابتداء او دهغه مودت موږ مخکي ذکر کړل، نو ځکه اوس دهغه راگرځولو ته ضرورت نسته.

بنځي ته نفقه نه ورکونکي خاوند قيدول

قَالَ: وَيُخَسُّ الرَّجُلُ فِي نَفَقَةِ زَوْجَتِهِ فرمايي: او سړی به د خپل بنځي په نفقه کي قيدول کيږي لِأَنَّهُ ظَالِمٌ بِالْامْتِنَاعِ ځکه چي هغه په انکار کولو انفق نه ورکولو ا کي ظالم دی وَلَا يُخَسُّ وَالَّذِي كُنِيَ وَلَدِهِ او پلار به د خپل ځوی په قرض کي نه قيدول کيږي لِأَنَّهُ نَوْعُ عُقُوبَةٍ ځکه چي دا يو قسم سزاده فَلَا يَسْتَحَقُّ الْوَلَدُ عَلَى الْوَالِدِ نو ځوی به پر پلار د دې مستحق نه وي كَالْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ لکه حدود او قصاص إِلَّا إِذَا امْتَنَعَ مِنَ الْإِنْفَاقِ عَلَيْهِ مگر دا چي کله پلار خپل ځوی ته له نفقي ورکولو څخه انکار وکړي رَأَى فِيهِ إِحْيَاءَ لَوْلَدِهِ ځکه چي په نفقه ورکولو کي دهغه د بچي ژوند دی وَلَئِنَّ لَا يُتَدَارَكُ او ځکه چي د نفقي تدارک اتلاني انه سي کېدای لِسُقُوطِهَا بِضَمِّ الزَّمَانِ ځکه چي نفقه د وخت په تېرېدلو سره ساقطېږي.

اللغات: ﴿امتناع﴾ د افتعال د باب مصدر دی: منع کېدل، انکار کول، ﴿عقوبة﴾ سزا، ﴿انفاق﴾ د افعال د باب مصدر دی: پریو چا مال خرچول (مصرفول)، نفقه ورکول، ﴿احیاء﴾ مخکنی صیغه ده: ژوندي کول، ﴿لا يتدارك﴾ د تفاعل له بابو د نفی مجهول صیغه ده: تلاني کول (د تلوان تلاني، جبران)، دفوت سوي شي اصلاح او سمون کول، دفوت سوي شي د حاصلولو کوشش کول، خطاء او غلطې صحیح کول (دا ټوله د تدارک او تلانی معنوي دي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که پریو خاوند د بنځي نفقه قاضي مقررہ کړې وي بیا خاوند او بنځي د نفقي پر مقدار اتفاق کړی وي. بیا خاوند نفقه نه ورکوي، او بنځه د قاضي په عدالت (محکمہ) کي دعوی وکړي، نو قاضي به خاوند قیدوي: ځکه چي د نفقه نه ورکولو په وجه د خاوند ظالم والي ښکاره سوه (چي هغه ظالم دی). او د ظالم سزا حبس او قید دی. نو ځکه به خاوند قیدول کيږي.

او پلار به دخپل ځوی په قرض کي نه قیدول کیږي، یعني که پر پلار دیو ځوی قرض باندي وي او پلار هغه نه اداء کوي او ځوی د قاضي مخ ته دعوی او شکایت وکړي نو قاضي به پلار نه قیدوي؛ ځکه چي قیدول یو ډول سزا ده، او ځوی ته پر خپل پلار داسي سزا هیڅ حق نسته، حتی که پلار خپل ځوی عمداً قتل کړي نو هم له پلار څخه قصاص نه اخیستل کیږي. او که پلار پر خپل ځوی د زنا تهمت ولگوي نو پر پلار حد قذف نه جاري کیږي، همداسي که پلار د ځوی قرض نه اداء کوي نو ځوی ته دا حق هم نه حاصلیږي چي دخپل قرض په وجه پلار بندي کړي، او ځوی ته به څنگه دا حق حاصل سي حال دا چي رب العالمین فرمایلي دي: ﴿وَلَا تَقْلُ لِهَمًا اِنْ وَلَا تَنْهَرُهُمْ وَقُلْ لِهَمًا قَوْلًا كَرِيْمًا. وَ اخْفِضْ لِهَمًا جَنَاحَ الذَّلِّ مِنَ الرِّحْمَةِ...﴾ (الخ). اسورة بني اسرائيل: ۲۳، ۲۴

إلا إذا امتنع الخ: ها! که چيري پلار دخپل ځوی له نفقي څخه انکار وکړي (چي زه نفقه نه ورکوم)، نو هغه به قیدول کیږي؛ ځکه چي په نفقه ورکولو کي د هغه د بچي ژوند او بقاء ده، او نفقه نه ورکول ګواکي د هغه د هلاکولو کوشش کول دی، نو د بچي د هلاکولو له ارادې څخه د منع کولو لپاره به هغه قیدول کیږي.

دویم دلیل دا دی چي د نفقي حالت له نورو قرضونو څخه مختلف دی، ځکه نور قرضونه د وخت په تېرېدلو (مرور الزمان) سره نه ساقطیږي بلکي هر وخت دمقروض پر غاړه باقي پاتېږي نو ځکه د هغوی تلافي تلافي ممکن ده، لېکن د بچي نفقه د وخت په تېرېدلو سره ساقطیږي (ځکه چي هغه یو قسم صله رحمي ده) لهذا د هغه تلافي ممکن نه ده، نو ځکه د بچي له نفقي څخه دانکار کولو په صورت کي به پلار قیدول کیږي او په دې هکله به هغه مجبورول کیږي. فقط والله أعلم و علمه أتم

بَابُ كِتَابِ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي

(دا) باب يوه قاضي ته بل قاضي د خط وړلو (په بيان كي) دی

تشریح: صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللَّهِ حُكْمُهُ لَه "فصل في الحبس" څخه وروسته د "كتاب القاضي إلى القاضي" باب ذکر کړی دی؛ ځکه څرنگه چې د حبس (قیدولو) لپاره قاضي ته ضرورت سته همداسي قاضي ته د خط استولو لپاره هم قاضي ته ضرورت سته. لېکن څرنگه چې په حبس كي صرف په يوه قاضي سره کار کيږي او په "كتاب القاضي إلى القاضي" كي دوو قاضيانو ته ضرورت وي، نو ځکه قضاء بالحبس د مفرد په درجه كي سوه او "كتاب القاضي..." د مرکب په درجه كي سو، او ښکاره خبره ده چې مفرد له مرکب څخه مخکي وي، نو ځکه يې اول "فصل في الحبس" ذکر کړی دی، او اوس تر هغه وروسته "باب كتاب القاضي إلى القاضي" ذکر کوي. (بنايه)

ددې باب اهميت او نور وضاحت په خپله صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللَّهِ په آينده عبارتونو كي بيان کړی دی.

د بل قاضي خط به په کومو حقونو كي قبول کيږي؟

قَالَ: وَيَقْبَلُ كِتَابُ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي فِي الْحُقُوقِ فَرَمَائِي: او "يوه قاضي ته د بل قاضي خط به" په حقونو كي قبول کيږي إِذَا شَهِدَ بِهِ عِنْدَهُ [په دې شرط] کله چې د دويم قاضي سره د هغه خط گواهي ورکول سي لِلْحَاجَةِ [د دې جائز کېدل] د ضرورت په وجه دي عَلَى مَا نَبَيْنُ چې وروسته به موږ د دې بيان وکړو فَإِنْ شَهِدُوا عَلَى خَصْمٍ حَاضِرٍ بَيَّا كَهْ گواهان د حاضر خصم په خلاف گواهي ورکړي حَكَمَ بِالشَّهَادَةِ نو [کاتب] قاضي به د شهادت موافق فيصله کوي لِجُودِ الْحُجَّةِ ځکه چې حجت موجود سو وَكُتِبَ بِحُكْمِهِ او خپل فيصله به ليکي وَهُوَ الْمَدْعُوُّ سَجَلًا او دې خط ته "سجل" وايي فَإِنْ شَهِدُوا بِهِ بِغَيْرِ حَضْرَةِ الْخَصْمِ او که چيري گواهان د خصم په نا موجوديت [غائبوالي] كي گواهي ورکړي لَمْ يَحْكَمْ نو [کاتب] قاضي به فيصله نه کوي لِأَنَّ الْقَضَاءَ عَلَى الْغَائِبِ لَا يَجُوزُ ځکه چې د غائب سري په خلاف فيصله جائز نه ده وَكُتِبَ بِالشَّهَادَةِ [لېکن] قاضي به گواهي ليکي

يَبْحَثُ الْمَكْتُوبُ إِلَيْهِ بِهَا د دې لپاره چي مکتوب إليه قاضي د هغه گواهي موافق فيصله وکړي
وَهَذَا هُوَ الْكِتَابُ الْحُكْمِيُّ او دا "خط حکمي" دی [يعني دې خط ته "خط حکمي" وايي] وَهُوَ نَقْلُ
الشَّهَادَةِ إِلَى الْحَقِيقَةِ او دا په حقيقت کي د گواهي نقلول [منتقل کول] دي وَيَخْتَصُّ بِشَرَايِظٍ او دا
[كتاب القاضي إلى القاضي] په څو شرائطو سره مختص دی نَذَرُهَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى چي هغه به موږ
انشاء الله ذکر کړو وَجَوَازُ لِبَسَاسِ الْحَاجَةِ او د دې جواز د ضرورت په وجه دی [يعني كتاب القاضي ته
ضرورت داعي دی او هغه ته ځيني وخت ضرورت پېښېږي] لِأَنَّ الْمُدْعَى قَدْ يَتَعَذَّرُ عَلَيْهِ الْجَنَعُ بَيْنَ شُهُودِهِ
وَحُصْبِهِ حُكْمُهُ ځيني وخت پر مدعي دخپل گواهانو او مدعي عليه تر مينځ جمع کول مشکل وي
فَأَشْبَهَ الشَّهَادَةَ عَلَى الشَّهَادَةِ نو داد "شهادة على الشهادة" سره مشابه سو.

اللغات: ﴿كتاب﴾ په معنی سره د "مکتوب" دی، یعنی خط، ﴿خصم﴾ مخالف فریق، مخالف
طرف، یعنی مدعي ته هم ویل کیږي او مدعي عليه ته هم ویل کیږي، ﴿حجة﴾ دلیل، ﴿سجل﴾ په
اصل کي د فیصلو رجسټر ته وايي (یعني هغه غټه کتابچه او کاغذات چي په هغه کي قاضي دعوي او فیصلې
لیکي). دلته ځني مراد هغه خط او کتاب دی کوم چي په عبارت کي مذکور دی، ﴿حضره﴾ حاضر
والي، موجودیت (موجودگي)، ﴿مکتوب إليه﴾ کوم چا ته چي خط لیکل سو، وي (د کوم قاضي په نامه
چي خط لیکل سوي وي)، ﴿مساس﴾ د سمع د باب مصدر دی: مسه کول، مرا: داعي کېدل، (ضرورت
پیدا کېدل).

تشریح: مسئله: داده چي دیوه قاضي خط دبل قاضي په نامه په داسي حزنو کي مقبول دی کوم
چي د شهادتو باوجود ثابتیږي، په دې شرط چي دوه گواهان د مکتوب إلى قاضي مخ ته گواهي
ورکړي چي دا خط د فلانکي قاضي دي او داد هغه خپل مهر (تاپه) ده، او مساس حقوق کوم چي د
شهادتو په وجه ساقطیږي لکه حدود او قصاص، په هغوی کي به دیوه قاضي خط دبل قاضي په نامه
نه قبلول کیږي.

بیاد قاضي خط پر دوه قسمه دی: ① سجل، ② خط حکمي.

ځکه گواهانو به یاد مدعي عليه په موجودیت کي (د کاتب قاضي سره) گواهي ورکړې وي یاد
هغه په ناموجودیت کي به یې گواهي ورکړې وي، که چیري گواهانو د مدعي عليه په موجودیت کي
گواهي ورکړې وي نو څرنگه چي په دې صورت کي شرعي حجت موجود سو، نو ځکه کاتب قاضي

به د گواهي (شهادت) موافق فيصله کوي او خپل دافېصله به ليکي چي "ماد گواهي موافق پر فلانکي مدعي عليه فيصله کړې ده"، همدې خط ته "سجل" وايي. لېکن دلته داسوال پيدا کيږي چي کله د مدعي عليه په موجوديت کي گواهي ورکول سي او قاضي دهغه مخ ته فيصله وکړي، نو بيا بل قاضي ته د خط استولو څه ضرورت سته؟ د دې جواب دادی چي ځيني وخت داسي هم کيږي چي قاضي پر حاضر مدعي عليه فيصله وکړي لېکن هغه سمدستي جاري نه کړي او په دې دوران کي مدعي عليه بل ښار ته ولاړ سي، نو ځکه د فيصلې جاري کولو لپاره دهغه ښار قاضي ته د خط ليکلو او استولو ضرورت پيښ سي.

او که چيري گواهانو د خصم (مدعي عليه) په ناموجوديت کي گواهي ورکړې وي نو څرنگه چي زموږ په نېز د غائب په خلاف فيصله کول (تضاء على الغائب) جائز نه ده، نو ځکه په دې صورت کي به کاتب قاضي فيصله نه کوي بلکي فقط گواهي (شهادت) به ليکي، د دې لپاره چي مکتوب إليه قاضي دهغه گواهي موافق فيصله وکړي، همدې خط ته "خط حکمي" وايي. د سجل او خطي حکمي په مينځ کي فرق دادی چي "سجل" چي کله مکتوب إليه قاضي ته ورسېږي نو مکتوب إليه قاضي به هغه خامخا نافذوي، برابره ده هغه د مکتوب إليه درايي موافق وي او که مخالف؛ ځکه چي په دې خط (سجل) کي د کاتب قاضي له طرفه صادره سوې فيصله موجوده وي. او پاته سو خط حکمي نو مکتوب إليه قاضي به دافقط په هغه وخت کي نافذوي کله چي هغه د مکتوب إليه درايي موافق وي، کنې نه به يې نافذوي؛ ځکه چي په هغه کي د کاتب قاضي فيصله موجوده نه وي. همدا وجه ده چي صاحب د هدايې ويلي دي چي خط حکمي په حقيقت کي د شهادت (گواهي) نقلولو ته وايي، يعني کاتب قاضي د مکتوب إليه قاضي و طرف ته صرف شهادت نقل کړی دی، د دې لپاره چي مکتوب إليه قاضي دهغه مطابق فيصله وکړي.

ويختص بشراائط الخ: فرمايي د کتاب القاضي إلى القاضي لپاره څو شرطونه دي چي هغه به په آينه کي انشاء الله ذکر سي، خو مختصراً تاسو دا په ياد لرئ! چي په کتاب القاضي إلى القاضي کي د پنځو شيانو معلومېدل ضروري دي چي هغه صاحب د عنايې داسي ذکر کړي دي: "مِنْ مَعْلُومٍ إِلَى مَعْلُومٍ فِي مَعْلُومٍ لِمَعْلُومٍ عَلَى مَعْلُومٍ" يعني ① کاتب قاضي به معلوم وي، ② مکتوب إليه قاضي به معلوم وي، ③ د کوم شي په باره کي چي خط ليکل سوی وي، هغه به معلوم وي، ④ او د چا لپاره چي خط ليکل سوی وي يعني مدعي، هغه به معلوم وي، ⑤ او د چا په خلاف چي خط ليکل سوی وي، هغه به معلوم وي.

وجواز الـ: له دې ځايه صاحب د كتاب رَحْمَةُ اللهِ د "كتاب القاضي إلى القاضي" جواز او ثبوت بيانوي، فرمايي چي ځيني وخت داسي کيږي چي مدعي په يوه ښار کي وي او مدعي عليه په بل ښار کي وي او ځيني وخت گواهان هم په بل (درېيم) ښار کي وي، او گواهان دې ته تيار نه وي چي د مدعي عليه ښار ته ولاړ سي، او مدعي عليه هم دې ته آماده نه وي چي د گواهانو ښار ته راسي، او په دې صورت کي د مدعي لپاره دا ډېر مشکله وي چي گواهان او مدعي عليه سره يو ځای کړي، او په كتاب القاضي إلى القاضي سره دا مشکل آسانه کيږي، نو ځکه هغه ته ضرورت پيدا سو، او د همدې ضرورت په خاطر هغه جائز گرځول سوی دی. د دې مثال "شهادة على الشهادة" دی (پريوه گواهي د پاسه بله گواهي پېشول)، يعني څرنگه چي د حقدار کس د حق ژوندي کولو په نمرض "شهادة على الشهادة" مشروع او جائز دی، همداسي "كتاب القاضي إلى القاضي" هم جائز گرځول سوی دی، ځکه چي د دې په ذريعه هم حقدار کس ته خپل حق حاصل کيږي او هغه له ډېر زحمت او تکليف څخه ژغورل کيږي. فقط والله أعلم

﴿ د يوه خط نمونه ﴾

ستاسو د معلومات لپاره موږ د نمونې په توگه له اشرف الهديې څخه يو خط د څه تغير سره نقل کوو، کوم چي صاحب د اشرف الهديې له فتح القدير څخه نقل کړی دی:

بسم الله الرحمن الرحيم

د کابل د فلان بن فلان قاضي له طرفه د کندهار فلان بن فلان قاضي ته!

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته!

له حمد و صلاة څخه وروسته! ښکاره دي وي چي ما (کابلي قاضي) ته يو سړی راغلی چي د هغه نوم "خالد بن حامد" دی، او دا بيان يې وکړی چي ما د کندهار پريوه سړي "زيد بن سليم" دوه لکه کلداري قرض باندي دی، او زما څخه يې غوښتنه وکړه چي زه د هغه گواهي (شهادت) واورم او تا ته يې وليکم. نو ما له هغه څخه گواهان طلب کړل، او هغه زما مخته فلان، فلان گواهان حاضر کړل (د گواهانو پوره تعارف، نوم، نسب او داستونکي ځای دي وليکل سي)، او هغه گواهانو زما مخته دا گواهي پېش کړه چي د مدعي "خالد بن حامد" پر مدعي عليه "زيد بن سليم کندهاري" دوه لکه کلداري في الحاله واجب الاداء دي. زما په نېز دا ثابته سوې ده چي پر مدعي عليه دوه لکه کلداري قرض باندي

دی. او د مدعي پر غوښتنه ما تاته دا خط ولیکي، او ما پر دې هم گواهان مقرر کړل چي دا زما خط او زما مهر دی. او ما دا خط په گواهانو هم واورېدی. والسلام

تر دې وروسته دي قاضي خط وپېچي او هغه دي مدعي ته وسپاري. بيا چي کله مدعي دا خط مکتوب إلیه قاضي (د کندهار قاضي) ته راوړي چي دا ستا په نامه د فلان قاضي خط دی، نو مکتوب إلیه قاضي دې پر دې خبره گواهان طلب کړي چي دا زما په نامه د فلان قاضي خط دی. بيا چي تر څو مدعي علیه حاضر سوی نه وي تر هغه وخته دي د گواهانو گواهي نه اوري. او کله چي هغه حاضر سي چي زه فلان بن فلان یم يعني "زید بن سلیم کندهاري" یم، نو مکتوب إلیه قاضي دي د گواهانو گواهي واورې. او که چيري مدعي علیه انکار وکړي، نو مدعي دي په خپل گواهانو سره دا ثابت کړي چي همدا مدعي علیه "زید بن سلیم کندهاري" دی. نو د مدعي علیه تر ثابتېدلو وروسته دي قاضي د مدعي د گواهانو گواهي واورې چي دا خط د فلان کي قاضي دی، بيا چي کله هغوی گواهي ورکړي چي دا د هغه (کابلي قاضي) خط دی او دامهر د هغه دی، نو قاضي دي د هغه گواهانو د عادل والي او دیندارۍ معلومات وکړي، کله چي د هغو دینداري او عادل والي ثابت سي، نو مکتوب إلیه قاضي دي په مدعي علیه خط واوروي او فیصله دي صادره کړي.

د حقونو تفصیل او بیان

وَقَوْلُهُ فِي الْحَقُّوقِ يَنْدَرِجُ تَحْتَهُ الدِّينُ وَالنِّكَاحُ وَالنِّسْبُ وَالْمَغْضُوبُ وَالْأَمَانَةُ الْمَجْجُودَةُ وَالْبَصَارَةُ الْمَجْجُودَةُ او د مصنف رحمه الله تر دې قول "فی الحقوق" لاندې [دا ټوله شيان] داخلېږي: قرض، نکاح، نسب، مغضوب، انکار کړی سوی امانت او انکار کړی سوی مضاربت لَأَنَّ كُلَّ ذَلِكَ بِتَرْكِ الدِّينِ ځکه چي له دې شيانو څخه هریو د قرض په درجه کي دی وَهُوَ يُعْرِفُ بِالْوَصْفِ لَا بِخَتَابٍ فِيهِ إِلَى الْإِشَارَةِ او دا اهر شي په وصف بیانولو سره پېژندل کېدای سي [او] په هغه کي اشارې ته ضرورت نه وي وَيُقْبَلُ فِي الْعَقَارِ أَيْضًا او په غیر منقوله جايداد کي به هم [خط حکمي] قبول کېږي لَأَنَّ التَّعْرِيفَ فِيهِ بِالِتَّحْدِيدِ ځکه چي د حدودو په بیانولو سره د عقار تعريف پېژندنه کېدای سي امثلا که دیوې ځمکي چارطرفه حدود بیان کړی سي چي د فلان کي او فلان کي سړي تر ځمکي پوري زما ځمکه ده، نو ځمکه متعین کېږي او اشارې ته ضرورت نه پرېوځي وَلَا يُقْبَلُ فِي الْأَعْيَانِ الْمَنْقُولَةِ او په منقوله شيانو کي به د قاضي خط نه قبول کېږي لِلْحَاجَةِ إِلَى الْإِشَارَةِ ځکه چي په هغوی کي

اشاري ته ضرورت سته وَعَنْ أَنْ يُوسُفَ أَنَّهُ يَقْبَلُ فِي الْعَبْدِ دُونَ الْأَمَةِ او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ
 څخه روايت دی چي په غلام کي به د قاضي خط قبول کيږي، نه په مينځه کي لِفَلْبَةِ الْإِبَاقِي فِيهِ
 دُونَهَا ځکه چي په غلام کي د تبديلو [احتمال] غالب وي، نه په مينځه کي وَعَنْهُ أَنَّهُ يَقْبَلُ فِيهِمَا
 بِشَرَايَ تُعْرِفُ فِي مَوْضِعِهَا او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه بل روايت دا هم دی چي په غلام او
 مينځه دواړو کي به د قاضي خط قبول کيږي [مگر] د څو شرطونو سره چي هغه به په خپل ځای
 کي معلوم سي وَعَنْ مُحَمَّدٍ * أَنَّهُ يَقْبَلُ فِي جَبِيحٍ مَا يُنْقَلُ وَيُحَوَّلُ او له امام محمد رَحِمَهُ اللهُ څخه روايت
 دادی چي په هغه ټولو شيانو کي به د قاضي خط قبول کيږي کوم چي [له يوه ځای څخه بل ځای ته]
 نقلول کېدای سي وَعَلَيْهِ السَّلَامُ دُونَ او پر همدې روايت متأخرين فقهاء دي.

اللغات: «يندرج» د انفعال د باب مضارع ده: په ضمن کي راتلل، (داخليدل)، «مجمودة» د فتح
 د باب مفعول دی: انکار کړی سوی، له کوم شي څخه چي انکار وسي، «عقار» غير منقوله جايداد،
 يعني ځمکه، کور او داسي نور کوم چي له يوه ځای څخه بل ځای ته نه سي نقل کېدای، «تحديد» د
 تفصيل د باب مصدر دی: حد بندي، حدود بيانول، (مثلاً د ځمکي حدود متعين کول چي له دې ځايه تر دې
 ځايه پوري)، «اعيان منقوله» منقوله شيان کوم چي له يوه ځای څخه بل ځای ته نقل کېدای سي،
 لکه پسه، غوا، غلام، مينځه او داسي نور، «يُحوَّل» د تفصيل د باب مضارع مجهوله ده، دا هم د
 «يُنقل» په معنی سره دی، يعني نقلول، منتقل کول. (أثمار الهداية)

تشریح: په تېر عبارت کي امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ وړيل چي د قاضي خط به په حقونو کي قبول
 کيږي، دلته صاحب هدايي رَحِمَهُ اللهُ دهغه حقونو تفصيل بيانوي چي د «حقوق» په لفظ کي
 قرض، نکاح، نسب، مغبوب شي، هغه امانت مال او مضاربت چي انکار ځني سوی وي دا ټوله
 (پکښي) داخل دي؛ ځکه چي له دې شيانو څخه هريو د قرض په درجه کي دی، يعني څنگه چي
 قرض پر ذمه واجب شي (ماوجب فی الذمه) ته وايي او هغه په وصف بيانولو سره پېژندل کيږي او دهغه
 و طرف ته دا اشاره کولو ضرورت نسته، همداسي دغه مذکوره شيان هم پر ذمه واجب دي او د هغوی تعارف او
 پېژندنه په وصف بيانولو سره کيږي او د هغوی و طرف ته دا اشاره کولو ضرورت نسته.

* القول الرابع: هو هذه الرواية، أي رواية محمد، كما قال العلامة ابن الممام رَحِمَهُ اللهُ: وعليه المتأخرون؛ وبصير الاسيحابي
 عن أن الفتوى عليه (فتح القدر: ج ٦، ص: ٣٨٤)، وكذا في الدر المختار (ج ٢، ص: ٣٩٠). [القول الرابع: ج ٢، ص: ١١٣]

او ښکاره خبره ده چي په قرض کي به د قاضي خط قبول کيږي، نو ځکه کوم شيان چي د قرض په درجه کي دي، په هغوی کي به هم د قاضي خط قبول کيږي.

الدین والنکاح والنسب إلخ: ①... د نکاح صورت دادی چي یو سړی پر ښځي د نکاح دعوی وکړي (چي مادې سره نکاح کړې ده، او ښځه له نکاح څخه انکار کوي) یا ښځه پر سړي د نکاح دعوی وکړي. ②... د نسب صورت دادی چي یو سړی دعوی وکړي چي زه د فلانکي سړي ځوی یا پلاریم. ③... د غصب صورت دادی چي یو سړی دعوی وکړي چي زما دومره مال فلانکي سړي غصب کړی دی. ④ او د امانت محبوره صورت دادی چي یو سړی دعوی وکړي چي زما زر درهمه د فلانکي سره امانتاً پراته دي لېکن اوس هغه نه راکوي او انکار کوي. ⑤ د مضاربت محبوره صورت دادی چي یو سړی دعوی وکړي چي ما فلانکي ته زر درهمه د مضاربت په توگه ورکړي دي لېکن هغه (مضارب) اوس د مضاربت انکار کوي.

ويُقبل في العقار إلخ: فرمایي چي په غیر منقوله جايداد يعني په ځکه او داسي نورو کي هم کتاب القاضی إلى القاضي مقبول او معتبر دی؛ ځکه چي د ځمکي تعارف د حدوداربعه وو په بيانولو سره هم کيږي او په هغه کي اشارې ته ضرورت نه وي، او مخکي ذکر سوه چي کوم شی اشارې ته محتاج نه وي په هغه کي به د قاضي خط قبول کيږي، نو ځکه په عقار کي به هم د قاضي خط قبول کيږي. او په منقوله شيانو کي يعني په څاروي، غلام، مينځه او داسي نورو کي به د قاضي خط نه قبول کيږي؛ ځکه چي منقوله شيان اشارې ته محتاج وي.

وعن أبي يوسف إلخ: له امام ابو يوسف رحمه الله څخه یو روایت دادی چي د قاضي خط به د غلام په باره کي خو قبول کيږي، لېکن د مينځي په باره کي به نه قبول کيږي؛ ځکه چي په غلام کي د تبتهدلو زيات احتمال سته او هغه پر تبتهدلو زيات قادر هم دی او (ځکه هغه دباندیني خدمتونه کوي)، لېکن مينځه پر تبتهدلو زيات قدرت نه لري (ځکه هغه فقط کورني خدمتونه کوي)، نو څرنگه چي په غلام کي د تبتهدلو زيات او قوي احتمال سته او په مينځه کي ددې احتمال ډېر کم دی، نو ځکه صرف د غلام په باره کي به د قاضي خط ته ضرورت پيښيږي، نه د مينځي په باره کي، لهذا په کوم صورت کي چي د قاضي خط ته ضرورت سته صرف هلته به د قاضي خط قبول کيږي؛ ځکه مخکي تاسو ته ذکر سوه چي کتاب القاضی إلى القاضي د ضرورت پر بناء مشروع او جائز گرځول سوی دی.

د امام ابو يوسف رحمه الله دویم روایت دادی چي په غلام او مينځه دواړو کي به د قاضي خط قبول کيږي، مگر په هغه شرطونو سره کوم چي په مبسوط او داسي نورو کي ذکر سوي دي.

ومن محمد الخ: فرمايي چي دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ رايه داده چي په هر هغه شي كي د قاضي خط مقبول او معتبر دی چي په هغه كي د منتقل كېدلو صلاحيت وي (يعني له يوه ځای څخه بل ځای ته نقلول كېدای سي) هغه كه له هري قبيلې څخه وي، او پر همدې د متأخرينو فقهاؤ فتوى ده، او دائمه ثلاثه وو رَحِمَهُمُ اللهُ مسلک هم دادی. (بنایه ج: ۸)

مکتوب إليه قاضي به کله د کاتب قاضي خط قبلوي؟ (اول شرط)

قَالَ: وَلَا يَقْبَلُ الْكِتَابُ إِلَّا بِشَهَادَةِ رَجُلَيْنِ أَوْ رَجُلٍ وَامْرَأَتَيْنِ أَوْ مَكْتُوبٍ إِلَيْهِ قَاضِي دِي د كَاتِب قَاضِي خط نه قبلوي مگر د دوو خلکو يا يوه سړي او دوو ښځو په گواهي سره لَأَنَّ الْكِتَابَ يُشْبِهُ الْكِتَابَ ځكه چي يو خط د بل خط سره مشابه وي فَلَا يَثْبُتُ إِلَّا بِحُجَّةٍ تَامَةٍ نو ځكه له حجت تامه [بشپړ حجت] څخه بغير به د قاضي خط نه ثابتېږي وَهَذَا لِأَنَّهُ مُلْزَمٌ او دا ځكه چي د قاضي خط لازمونكي دی فَلَا بُدَّ مِنَ الْحُجَّةِ نو ځكه حجت ضروري دی بِخِلَافِ كِتَابِ الْإِسْتِثْنَانِ مِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ په خلاف د هغه خط كوم چي د حرييانو له طرفه د امان غوښتو لپاره [راستول سوي] وي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِمُلْزَمٍ ځكه چي هغه لازمونكي نه دی وَبِخِلَافِ رَسُولِ الْقَاضِي إِلَى الْمُزَكِّي او په خلاف د تزكيه كونكي كس و طرف ته د قاضي د قاصد [استازی] وَرَسُولِهِ إِلَى الْقَاضِي او [په خلاف] د قاضي و طرف ته د تزكيه كونكي كس د قاصد: لَأَنَّ الْإِلْزَامَ بِالشَّهَادَةِ لَا بِالشُّرْكَاءِ ځكه چي لازمول په گواهي سره كيږي، نه په تزكيه سره.

اللغات: ﴿شهادة﴾ گواهي، شاهدي، ﴿ملزم﴾ د افعال د باب فاعل دی: لازمونکی، ﴿استثنان﴾ د استعمال د باب مصدر دی: د امان طلب کول، امان غوښتل، ﴿مُزَكِّي﴾ د تفعیل د باب فاعل دی: تزکیه بیانونکی، د گواهانو اهلیت بیانونکی، قاضي چي یو سړی د دې لپاره واستوي چي د گواهانو حالت او عدالت معلوم کړي چي آیا هغوی عادلان دي، که نه، یا مثلاً د مجرم د حالت معلومولو لپاره یې واستوي، نو هغه ته مزکي وايي، په تزکیه سره فقط په فیصله کولو كي مرسته حاصلېږي لېکن پر هغه فیصله نه کیږي، بلکي فیصله خو پر گواهي کیږي، ﴿رسول﴾ استازی، قاصد، خبر وړونکی، پېغام رسونکی.

تشریح: صورت د مسئلي: دادی چي کله کاتب قاضي بل قاضي له خپل خط واستوي نو مکتوب إليه (مرسل إليه) قاضي به هغه وخت د کاتب قاضي دا خط قبلوي کله چي پر هغه بڼه پېش کړي سي، يعني دوه عادلان خلک يا يو سړی او دوې ښځي گواهي ورکړي چي دا د فلانکي قاضي خط او مهر دی او هغه موږ پر دې گواهان مقرر کړو.

دا د جمهورو فقهاؤ مسلک دی، لېکن امام شعبي، امام مالک او په يوه روايت کي امام ابو يوسف رَجَّه الله فرمايي چي له بڼه څخه بغير هم د کاتب قاضي خط قبلول جائز دي، په دې شرط چي مکتوب إليه قاضي به د کاتب قاضي خط او مهر پېژني.

د جمهور فقهاؤ دليل دا دی چي يو خط د بل خط سره مشابه وي، نو ځکه د کاتب قاضي خط به له حجت تامه څخه بغير نه ثابتېږي؛ او حجت تامه بڼه ده، او بڼه ځکه شرط ده چي د قاضي د خط په ذريعه پر مدعي عليه هغه شی لازمول کيږي کوم چي په خط کي ليکل سوی وي، او پر يو چا يو شی لازمول له بڼه څخه بغير نه کيږي، نو ځکه د قاضي د خط قبلولو لپاره بڼه شرط او ضروري ده.

بخلاف كتاب الاستبانه الخ: د دې حاصل دادی چي که د دار الحرب باچا د امان غوښتلو لپاره د دار الاسلام باچا (امير المؤمنين) ته خط واستوي، نو دا خط له بڼه څخه بغير هم قبلول جائز دي؛ ځکه چي د باچا په خط سره پر يو چا شی نه لازمېږي او امير المؤمنين ته د هغه د قبلولو يا نه قبلولو اختيار دی، لهذا کله چي د حربي باچا خط ملزم نه دی، نو له بڼه څخه بغير به د هغه قبلول هم جائز وي.

وبخلاف رسول الخ: همدارنگه که قاضي مزكي کس ته (يعني د گواهانو تزكيه او تعديل کونکي) ته خپل قاصد (استازی) واستوي، يا مزكي کس قاضي ته خپل قاصد واستوي، نو دا دواړه هم له بڼه څخه بغير قبلول جائز دي (يعني د ضروري نه ده چي دوه گواهان د قاضي مخته پر دې گواهي ورکړي چي دا واقعي د مزكي قاصد دی)؛ ځکه چي تزكيه ملزم نه وي، بلکي گواهي ملزم وي، لهذا کله چي تزكيه ملزم نه ده، نو ښکاره خبره ده چي له بڼه څخه بغير به د هغه قبلول هم جائز وي او دا به پر كتاب القاضي إلى القاضي قياسي هم صحيح نه وي (ځکه كتاب القاضي يعني د قاضي خط ملزم وي).

د کاتب قاضي ذمه واري

قال: وَيَجِبُ أَنْ يَتَّخِذَ الْكِتَابَ عَلَيْهِمْ فرمايي: او د کاتب قاضي لپاره واجب دي چي گواهانو ته خط ولوستي لِيَعْرِفُوا مَا فِيهِ د دې لپاره چي هغوی هغه څه وپېژني کوم چي په خط کي دي ايښي چي هغوی د خط په مضمون خبر سي | أَوْ يُغْلِبَهُمْ بِهِ يَاقَاضِي دي [بغير له لوستلو هغوی د خط په مضمون

خبر کړي إِنَّهُ لَا شَهَادَةَ بِدُونِ الْعِلْمِ ځکه چې له علم څخه بغير گواهي نه وي [يعني له علم او خبرتيا څخه بغير گواهي نه سي ورکول کېدای] ثُمَّ يَخْتَبُهُ بِخَصَرَتِهِمْ وَيُسَلِّبُهُ إِلَيْهِمْ بيا دې قاضي د هغو په موجوديت کي مهر ولگوي او خط دي هغو ته وسپاري كَيْلَا يُتَوَهَّمُ التَّغْيِيرُ د دې لپاره چې [په خط کي] د تغير کولو وهم نه وسي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ او دا [حکم] د طرفينو رَجْعَتُهَا الله په نېز دی إِنَّ عِلْمَ مَا فِي الْكِتَابِ وَالْخَتْمَ بِخَصَرَتِهِمْ شَرْطٌ ځکه چې د خط د مضمون علم [يعني د خط په مضمون خبرېدل] او د گواهانو په موجوديت کي مهر لگول شرط دي وَكَذَا حِفْظُ مَا فِي الْكِتَابِ عِنْدَهُمَا او همدارنگه د خط مضمون ياد ساتل [هم] د طرفينو رَجْعَتُهَا الله په نېز شرط دي [يعني دا هم شرط دي چې گواهانو ته به خط ياد وي] وَلِهَذَا يُدْفَعُ إِلَيْهِمْ كِتَابٌ آخَرٌ غَيْرُ مَخْتُومٍ او له همدې کبله به کاتب قاضي گواهانو ته بغير له مهره يو بل خط [هم] ورکوي لِيَكُونَ مَعَهُمْ مُعَاوَنَةً عَلَى حِفْظِهِمْ د دې لپاره چې د هغو سره د هغو [د خط] پر ياد ساتلو مرسته وسي [يعني د دې لپاره چې گواهان د خط هېرېدلو په وخت کي هغه ته گوري او په ياد يې وساتي] وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ آخِرًا: شَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ لَيْسَ بِشَرْطٍ او امام ابو يوسف رَجْعَتُهَا الله په آخر کي وفرمايل: چې له دې څخه يوشی شرط نه دی وَالشَّرْطُ أَنْ يُشْهَدَهُمْ أَنَّ هَذَا كِتَابُهُ وَخَتْمُهُ [بلکي] شرط دا دی چې هغوی پر دې خبره گواه جوړ کړي چې دا د هغه خط او د هغه مهر دی [يعني شرط دا دی چې قاضي فقط هغوی پر دې خبره گواهان کړي! چې دا زما خط او زما مهر دی] وَعَنْ ابْنِ يُوسُفَ [❦] أَنَّ الْخَتْمَ لَيْسَ بِشَرْطٍ أَيْضًا او له امام ابو يوسف رَجْعَتُهَا الله څخه بل روايت دا دی چې د کاتب قاضي مهر هم شرط نه دی فَسَهَّلَ فِي ذَلِكَ لَنَا ابْنُ أَبِي الْقَضَاءِ او امام ابو يوسف رَجْعَتُهَا الله په دې باره کي هغه وخت آساني وکړه کله چې هغه د قضاء په منصب مبتلا سو [يعني امام ابو يوسف رَجْعَتُهَا الله هغه وخت دا آساني پيدا کړې او شرطونه يې ختم کړه کله چې هغه په خپله قاضي سو او په خپلې سترگو [مشاهده] سره يې د قضاء احوال وليدل] وَلَيْسَ الْخَبَرُ كَالْبُعَايَةِ او خبر د مشاهدې په څېر نه وي [يعني اورېدل سوی خبر داسي نه دی لکه په سترگو ليدل سوی حالت] وَاخْتَارَ شَمْسُ الْأَكْبَرَةُ السَّخِيسُ قَوْلَ ابْنِ يُوسُفَ او شمس

❦ القول الرابع: قول أبي يوسف رَجْعَتُهَا الله، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٤، ص: ٣٨٧)، والدر المختار (ج: ٤، ص: ٣٩١).

الائمه سرخي رَحْمَةُ اللهِ [هم] دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ قول اختيار کړی دی.

اللغات: «يختمه» د ضرب مضارع ده: مهر لگول. «حضره» حاضر والی، موجودیت، موجودگي. «تغییر» د تفعیل د باب مصدر دی: بدلول، متغییر کول، بدلون پکښي راوستل، «خاتم» مراد ځني مهر دی، «سَهْل» د تفعیل د باب ماضي ده: آسانه کول، آساني کول، «ابتلي» د افتعال ماضي مجهوله ده: مبتلا کېدل، ازمايل کېدل، «معاینه» د مفاعلي د باب مصدر دی: په سترگو سره لیدنه (مخامخ لیدنه)، مشاهده.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کله کاتب قاضي په خپل خط کي شهادت (گواهي) او داسي نور مضمون وليکي او له خط څخه فارغ سي، نو هغه ته پکار دي چي ټوله مضمون گواهانو ته ووايي او په هغوی يې واورې. د دې لپاره چي هغوی د خط په مضمون خبر سي، يا قاضي دي له ويلو او لوستلو څخه بغير هغوی د خط په مضمون خبر کړي؛ ځکه چي بغير له علم او خبر څخه گواهي نه سي ورکول کېدای (يعني دا گواهان هغه وخت د مکتوب إلیه قاضي سره پر خط گواهي ورکولای سي کله چي دوی په خپله هم د خط په مضمون او مفهوم خبر وي). نو ځکه گواهان د خط په مضمون خبرول ضروري دي. او کله چي گواهان په هغه خبر سي نو بيا د قاضي کار دادی چي پر خط خپل مهر ولگوي او هغه سره بند کړي او بيا دي هغه گواهانو ته وسپاري؛ پر خط مهر لگول او بندول به په دې وجه کوي چي د گواهانو له طرفه په خط کي د تغیر و تبدل کولو وهم ختم سي.

صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي د صاحبينو په نېز گواهان د خط په مضمون خبرول او د هغوی په موجودیت کي مهر لگول، خط بندول او د گواهي د اداء کولو تر وخته پوري گواهانو ته د خط مضمون ياد پاتېدل شرط دي. له همدې کبله حکم دادی چي کاتب قاضي دي گواهانو ته يو بل خلاص خط هم ورکړي چي پر هغه مهر نه وي لگېدلی او بند سوی نه وي. د دې لپاره چي د هر بدلون په وخت کي گواهان هغه ته گوري او ټوله لاره خط په ياد وساتي. همدا دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ اول قول دی.

لېکن دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ آخري قول دادی چي د خط په مضمون د گواهانو خبرېدل او گواهانو ته د هغه مضمون ياد پاتېدل شرط نه دي، بلکي شرط دادی چي قاضي دي گواهان فقط پر دې خبره گواه جوړ کړي چي دا زما خط او زما مهر دی او دا خط ماستاسو په مخ کي بند کړی؛ او تر دې وروسته امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ وفرمايل چي د قاضي لپاره پر خط مهر لگول او بندول هم ضروري نه

دي. صاحب د هدايې وايي چي امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ هغه وخت دا آسانياني پيدا کړې کله چي هغه په خپله قاضي سو او د قضاوت احوال يې په سترگو وليدل. لهذا امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ چي تر مشاهدې او تجربې وروسته کوم څه ويلې دي هغه زيات صحيح دي؛ ځکه چي خبر د مشاهدې په څېر نه سي کېدای. او پر خلکو د آساني کولو لپاره شمس الاثمه سرخسي هم د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ قول اختيار کړی دی.

مکتوب إليه ناصي به خط کله قبلوي؟ (دويم شرط)

قَالَ: فَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْقَاضِي بَيَا چي کله دا خط مکتوب إليه قاضي ته ورسېږي لَمْ يَقْبَلْهُ إِلَّا بِحَضْرَةِ الْخَصْمِ نو هغه دي دا نه قبلوي مگر د مدعي عليه په موجوديت کي لِأَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ أَدَاءِ الشَّهَادَةِ ځکه چي دا خط د گواهي اداء کولو په درجه کي دی فَلَا بُدَّ مِنْ حُضُورِهِ نو ځکه د مدعي عليه حاضر والی ضروري دی بِخِلَافِ سَبَاحِ الْقَاضِي الْكَاتِبِ په خلاف د ليکونکي قاضي د اورېدلو ايمني کتاب قاضي چي کله گواهي اوري نو په هغه وخت کي د مدعي عليه حاضر والی ضروري نه دی لِأَنَّهُ لِلْبَقْلِ لَا لِلْحُكْمِ ځکه چي هغه [گواهي] د نقلولو [منتقل کولو] لپاره وي. نه د فيصله کولو لپاره.

اللفات: ﴿وصل﴾ د ضرب ماضي ده: رسېدل، ﴿حضره﴾ حضور (حاضر والی)، موجوديت، موجودگي، ﴿خصم﴾ مخالف فريق، مدعي او مدعي عليه دواړو ته وايي، دلته مدعي عليه مراد دی. **تشریح:** **صورت د مسئلې:** دا دی چي کله د کاتب قاضي خط مکتوب إليه قاضي ته ورسېږي، نو مکتوب إليه قاضي دي د مدعي عليه په موجوديت کي هغه خط قبول کړي، يعني د مدعي عليه د حاضر والي په وخت کي دي هغه خط له مدعي يا گواهانو څخه واخلي، او د هغه په ناموجوديت (نا حاضر والي) کي دي خط ته لاس هم نه وروړي؛ ځکه چي د کاتب قاضي دا خط د گواهي ورکولو په درجه کي دی، او تاسو ته معلومه ده چي د گواهي ورکولو په وخت کي د مدعي عليه حاضر والی ضروري دی. نو ځکه د هغه خط داخيستلو په وخت کي به هم د مکتوب إليه قاضي سره د مدعي عليه حاضر والی ضروري وي.

ددې په خلاف کاتب قاضي چي کله د گواهانو څخه گواهي اوري نو په هغه وخت کي د مدعي عليه موجوديت ضروري نه دی، يعني که کاتب قاضي د مدعي عليه په ناموجوديت کي د مدعي د گواهانو گواهي واورې نو هم جائز دي؛ ځکه چي د کاتب قاضي له طرفه گواهي اورېدل د فيصله کولو

لپاره نه وي، بلکي د گواهي د الفاظو د نقلولو لپاره وي (يعني کاتب قاضي فقط د دې لپاره گواهي اوري چې هغه وليکي او بل قاضي ته يې منتقل کړي)، نو ځکه په دې صورت کي د مدعي عليه حاضر والی ضروري نه دی.

لېکن څرنګه چې د کاتب قاضي خط ته د مکتوب إليه قاضي په نامه د فيصله کولو لپاره وي (چې مکتوب إليه قاضي د هغه مطابق فيصله وکړي)، نو ځکه د خط قبولولو لپاره د مکتوب إليه قاضي سره د مدعي عليه حاضر والی ضروري دی، کنې قضاء علی الغائب به لازم سي، حالانکي قضاء علی الغائب (د غائب سړي په هکله فيصله کول) جائز نه دي.

د قاضي پر خط د عمل کولو طريقه

قَالَ: فَإِذَا سَلَّمَهُ الشَّهَدُ إِلَى يَدَيْهِ: او کله چې گواهان دا خط مکتوب إليه قاضي ته وسپاري فَكَرَ إِلَى خَتْمِهِ نو مکتوب إليه قاضي دي د خط مهر ته او گوري فَإِذَا شَهِدُوا أَنَّهُ كِتَابُ فَلَانٍ الْقَاضِي سَلَّمَهُ إِلَيْنَا فِي مَجْلِسِ حُكْمِهِ وَقَضَائِهِ بيا چې کله گواهان گواهي ورکړي چې دا خط د فلانکي قاضي دی [او] هغه موږ ته دا د خپل حکم په مجلس [محکم] کي وسپاري وَكَّرَأَا عَلَيْنَا وَخَتَمَهُ او هغه موږ ته ولوستی او خپل مهر يې پر ولګوی [بند يې کړی] فَتَحَهُ الْقَاضِي وَكَّرَأَا عَلَى الْخَصْمِ نو مکتوب إليه قاضي دي هغه خلاص کړي او مدعي اليه ته دي يې ولوستي وَأَلَزَمَهُ مَا فِيهِ او کوم څه چې په خط کي دي هغه دي پر مدعي عليه لازم کړي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ جَنَيْفَةَ وَمُحَمَّدٍ او دا د طرفينو رَجْتَهُمَا الله په نېز دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: إِذَا شَهِدُوا أَنَّهُ كِتَابُهُ وَخَاتَمُهُ او امام ابو يوسف رَجْتَهُ الله فرمايي: چې کله گواهان دا گواهي ورکړي چې دا د هغه خط او د هغه مهر دی قَبِلَهُ نو مکتوب إليه قاضي دي هغه قبول کړي عَلَى مَا مَرَّ لَكُم مَخَكِي چې تير سو وَلَمْ يُشْتَرِطْ فِي الْكِتَابِ ظُهُورَ الْعَدَالَةِ لِلْفَتْحِ او په متن [قدوري] کي د خط خلاصولو لپاره د گواهانو عادل والی بنسټ کاره کېدل نه دي شرط کړی سوي وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ يُفْضَلُ الْكِتَابُ بَعْدَ ثُبُوتِ الْعَدَالَةِ او صحيح داده چې خط دي له عدالت ثابتېدلو څخه وروسته خلاص کړي كَذَا ذَكَرَهُ الْخَصَافُ همداسي امام خصاف رَجْتَهُ الله ذکر کړي دي لِأَنَّهُ رُبَّمَا

* القول الرابع: قول أبي يوسف كما ظهر من قبل. وكذا ذكر في العنایه (ج: ٦، ص: ٣٨٨)، وكذا في البحر الرائق (ج: ٧، ص: ٤٠).

[القول الرابع ج: ٢٠، ص: ١١٥]

يُخْتَارُ إِلَى زِيَادَةِ الشُّهُودِ حُكْمُهُ فِي عَيْنِي وَخَتِ نورو گواهانو ته ضرورت پر پوځي وَإِنَّمَا يُنْكِنُهُمْ أَدَاءُ
 الشَّهَادَةِ بَعْدَ قِيَامِ الْخْتِمِ او د دې نورو گواهانو لپاره [فقط] هغه وخت گواهي اداء كول ممكن ده
 كله چي مهر موجود وي وَإِنَّمَا يَقْبَلُهُ الْكَتُوبُ إِلَيْهِ إِذَا كَانَ الْكَاتِبُ عَلَى الْقَضَاءِ او مكتوب إليه قاضي
 به دا خط هغه وخت قبلوي كله چي كاتب قاضي خپل د قضاء پر منصب پاته وي حَتَّى تَوَمَّاتَ أَوْ
 عَزَلَ أَوْ لَمْ يَبْقَ أَهْلًا لِلْقَضَاءِ قَبْلَ وُصُولِ الْكِتَابِ تر دې كه له خط رسېدلو څخه مخكي كاتب قاضي مړ
 سي، يا معزوله كړى سي، يا د قضاء اهل پاته نه سي لَا يَقْبَلُهُ نُو مَكْتُوبٌ إِلَيْهِ قَاضِي بِهِ [دهغه] خط
 نه قبلوي لِأَنَّهُ التَّحَقُّ بِوَاحِدٍ مِنَ الرِّعَايَا حُكْمُهُ چي [اوس] هغه له عوامو څخه يو فرد وگرځېدى
 وَلِهَذَا لَا يَقْبَلُ إِجْبَارُهُ قَاضِيًا آخَرَ فِي غَيْرِ عَمَلِهِ أَوْ فِي غَيْرِ عَمَلِيَّتِهِ او له همدې كبله بل قاضي ته دهغه خبر
 ور كول به دهغه له عمل اولايت (حكومت) څخه بغير يا د دواړو له عمل څخه بغير (په جلا ولايت
 (حكومت)) كي نه قبلول كيږي وَكَذَا لَوْ مَاتَ الْكَتُوبُ إِلَيْهِ او همدارنگه كله چي مكتوب إليه
 قاضي مړ سي [نو همدا حكم دى] إِلَّا إِذَا كَتَبَ: إِلَى فُلَانٍ بَنِ فُلَانٍ قَاضِي بَلَدٍ كَذَا وَإِلَى كُلِّ مَنْ يَصِلُ إِلَيْهِ مِنْ
 قُضَاةِ الْمُسْلِمِينَ مگر كله چي هغه داسي ليكلي وي: “چي د فلانكي ښار د قاضي فلان بن فلان
 و طرف ته او له مسلمانو قاضيانو څخه د هر هغه قاضي و طرف ته كوم ته چي دا خط ورسېږي”
 لِأَنَّ غَيْرَهُ صَارَ تَبَعًا لَهُ حُكْمُهُ چي (په دې صورت كي) غير مكتوب إليه قاضي د مكتوب إليه قاضي
 تابع سو وَهُوَ مُعَرَّفٌ او (په دې صورت كي) دا غير مكتوب إليه قاضي [هم] معلوم دى بِخِلَافِ مَا إِذَا
 كَتَبَ ابْتِدَاءً: إِلَى كُلِّ مَنْ يَصِلُ إِلَيْهِ په خلاف د دې صورت كله چي هغه ابتداء داسي ليكلي وي: “چي د
 هغه قاضي و طرف ته كوم ته چي دا خط ورسېږي” عَلَى مَا عَلَيْهِ مَشَاهِدُنَا لكه څرنگه چي پر دې زموږ
 مشايخ دي لِأَنَّهُ غَيْرُ مُعَرَّفٍ حُكْمُهُ چي (په دې صورت كي) هغه معلوم نه دى ابلكي مجهول دى وَلَوْ كَانَ مَاتَ
 النُّصْمُ او كه چيري مدعى عليه مړ سي يَنْقُذُ الْكِتَابُ عَلَى وَارِثِهِ نو مكتوب إليه قاضي به دا خط دهغه پر
 وارث نافذوي لِقِيَامِهِ مَقَامَهُ حُكْمُهُ چي اوس دهغه وارث دهغه قائم مقام دى.

اللفات: «سلمه» د تفصيل د باب ماضي ده: ورسپارل، «فتح» د فتح د باب ماضي ده: خلاصول،
 «الزم» د افعال د باب ماضي ده: لازمول (د يو چا پر ذمه شى لازمول)، «يفض» د نصر د باب مضارع ده:

مهر ماتول. مهر خني لير كول. خلاصول او پرانيستل. ﴿في غير عمله﴾ د قاضي ولايت او حكومت چي په كوم ښار او كومه ولسوالي كي وي، هغه ته د قاضي "عمل" وايي. او له هغه څخه بغير نورو ښارونو ته "غير عمل" وايي (اثمار الهدايه)، ﴿معترف﴾ د تفصيل د باب مفعول دی: پېژندل سړی. معلوم، متعين.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کله د کاتب قاضي گواهان د مدعی علیه په موجودیت كي مکتوب إليه قاضي ته د هغه خط و سپاري، نو د مکتوب إليه قاضي کار دادی چي تر ټولو مخکي د خط مهر او گوري، بيا چي کله گواهان دا گواهي ورکړي چي دا د فلان بن فلان او د فلان ښار د قاضي خط دی او هغه قاضي په موږ دا خط واورېدی او پر هغه يې خپل مهر ولگوی (بنديې کړی) او موږ ته يې و سپاری؛ نو اوس دي مکتوب إليه قاضي هغه خط خلاص کړي او په مدعی علیه دي يې واوروي، او کوم څه چي په هغه خط كي ليکل سوي دي هغه دي پر مدعی علیه لازم کړي، دا ټوله تفصيلات د طرفينو رَحْمَهُمُ الله په نيز دي. او دامام ابو يوسف رَحْمَهُ الله مسلک دادی چي که د مکتوب إليه قاضي سره گواهان فقط د دې خبري گواهي ورکړي چي دا فلان قاضي خط دی او دا مهر هم د هغه دی، نو مکتوب إليه قاضي دي خط قبول کړي او له هغو څخه دي نور تحقيق او تفتيش نه کوي.

ولم يشترط الخ: د دې حاصل دادی چي امام قدوري رَحْمَهُ الله په متن كي د خط خلاصولو لپاره د شرط نه دی لگولی چي د گواهانو عدالت (عادل والي) به ښکاره وي، لېکن صحيح خبره داده چي مکتوب إليه قاضي دي له خط خلاصولو څخه مخکي د گواهانو د عدالت په هکله معلومات وکړي، او کله چي د هغه په نيز د گواهانو عادل والی ثابت سي نو بيا دي له خط څخه پاسنی مهر ليري کړي او خط دي خلاص کړي، همدا دامام خصاف رَحْمَهُ الله رايه هم ده؛ د دې دليل دادی چي که د گواهانو عدالت ثابت نه سي او مدعی علیه پر هغه عيب ولگوي او مدعی ته ووايي چي نور گواهان پېش کړه!، او مدعی د هغه پر ځای نور گواهان پېش کړي، نو د دې نورو گواهانو لپاره هغه رخت گواهي اداء کول ممکن ده کله چي مهر موجود وي او خط نه وي خلاص سوی، ځکه چي نور گواهان هم دا گواهي ورکوي چي دا د فلانکي قاضي خط او د هغه مهر دی او هغه بند کړی دی. لېکن کله چي مهر ليري سوی وي او خط خلاص کړی سوي وي، نو ښکاره خبره ده چي بيا به د هغو لپاره دا گواهي څنگه صحيح وي چي دا د فلانکي قاضي مهر دی، لهدا غوره همدا ده چي د مکتوب إليه قاضي دي د گواهانو له عدالت ثابتېدلو څخه مخکي خط نه خلاصوي.

وانا يقبله الخ: فرمايي چي مکتوب إليه قاضي به فقط هغه وخت د کاتب قاضي خط قبلوي کله چي هغه قضاء پر منصب باقي پاته وي او معزوله کړی سوی نه وي، لېکن که کاتب قاضي د قضاء له منصب څخه معزوله کړی سي، یا هغه مړ سي، یا د فاسق کېدلو یا مرتد کېدلو په وجه د هغه د قضاء اهليت ختم سي او تر اوسه د هغه خط مکتوب إليه قاضي ته نه وي رارسېدلی، نو په دې صورت کي به (د طرفينو په نېز) مکتوب إليه قاضي هغه خط نه قبلوي؛ ځکه چي اوس کاتب قاضي د عوامو يو فرد وگرځېدی، او څرنګه چي د عوامو د يو فرد حکم نه نافذېږي همداسي به د دې کاتب قاضي خط او حکم هم نه نافذېږي؛ همدا وجه ده که يو قاضي له خپل ښار څخه بغير په بل ښار کي د هغه ښار قاضي ته يو خبر ورکړي، مثلاً داسي ورته ووايي چي پر فلاني د فلاني حق ثابت دی، نو د هغه بل ښار قاضي به د مخبر قاضي خبر نه قبلوي؛ ځکه چي مخبر (خبر ورکونکي) قاضي په دې ښار کي د يو عام سړي په څېر دی، او د عام سړي قول حجت نه وي. همدارنګه که دوه قاضيان په داسي ښار کي سره يو ځای سي چي هغه د دواړو له ولايت او حکومت څخه بهر وي (يعني په هغه ښار کي د بل قاضي ولايت وي او د هغو د قضاء ولايت نه چلېږي) او بيا په هغو کي يو بل ته ووايي چي زما په نېز د فلان سړي پر فلاني حق ثابت دی، لهدا ته په دې باره کي فيصله وکړه! نو د ابل قاضي فيصله نه سي کولای؛ ځکه چي هغه دواړه قاضيان په دغه پردي ښار کي د عام سړي په څېر دي، او د عام سړي قول حجت نه وځي او د هغه فيصله شرعاً نه نافذېږي، نو همداسي په دې مسئله کي چي مکتوب إليه قاضي ته له خط رسېدلو څخه مخکي کاتب قاضي د قضاء پر منصب پاته نه سو، نو هغه د عام سړي په څېر سو، او د عام سړي قول حجت نه وي، نو ځکه به مکتوب إليه قاضي د هغه خط نه قبلوي.

همدارنګه که مکتوب إليه قاضي ته له خط رسېدلو څخه مخکي په خپله مکتوب إليه قاضي مړ سي، نو هم به د کاتب قاضي خط نه قبلول کېږي؛ ځکه چي کاتب قاضي د مکتوب إليه قاضي پر امانت او ديندارۍ (ديانت) په اعتماد کولو سره هغه ته خط استولی وي، او پر بل قاضي هغه دومره اعتماد نه لري (ځکه چي بل قاضي هغه ته معلوم نه وي)، نو ځکه د بل قاضي په حق کي به د مکتوب إليه قاضي په نامه را استول سوی خط حجت نه وي.

الاذا كتب الخ: لېکن که کاتب قاضي خپل خط په دې انداز سره ليکلی وي چي دا خط د فلانکي ښار د قاضي (فلان بن فلان) و طرف ته او د هر مسلمان قاضي و طرف ته (کوم ته چي دا خط ورسېږي) زما له طرفه استول سوی دی، نو په دې صورت کي د مکتوب إليه قاضي په مرګ سره دا خط نه بېکاره کېږي بلکي د هغه پر ځای چي بل کوم قاضي ټاکل کېږي، د هغه لپاره دا خط قبلول او پر دې فيصله کول جائز دي؛ ځکه چي د مکتوب إليه قاضي پر ځای چي کوم نوی قاضي راځي هغه به يې قائم مقام وي.

او دهغه بنار قاضي به وي، نو ځکه د خط مذکوره صورت او انداز "وَالِیْ کُلِّ مَنْ یَصِلُ اِلَیْهِ مِنْ قَضَاةِ الْمُسْلِمِیْنَ" په خاطر به دانوی قاضي هم دهغه خط مکتوب إلیه وي او معلوم او متعین به هم وي، نو ځکه دهغه لپاره به دې قبول جائز وي. لېکن که چیري کاتب قاضي ابتداء پر هغه خط داسي ليکلي وي چي دا خط د هر هغه قاضي و طرف ته زماله خوا استول سوی دی کوم ته چي دا خط ورسیري، نو په دې صورت کي به هغه خط نه قبول کیري او دیوه قاضي لپاره به هم دهغه اخیستل او خلاصول صحیح نه وي؛ ځکه کله چي ابتداء دا خط د هیڅ قاضي په نامه نه دی او هغه د "کل من یصل إلیه" و طرف ته استول سوی دی، نو ښکاره خبره ده چي مکتوب إلیه (مرسل إلیه) قاضي مجهول دی، او د مکتوب إلیه د مجهول والي په وجه خط لغو او پیکاره کیري، نو ځکه دا خط به هم لغو وي او نه به قبول کیري.

ولوکان مات الخصم الخ: فرمایي که چیري مدعی علیه مړ سي نو په دې صورت کي هم خط نه پیکاره کیري، بلکي مکتوب إلیه قاضي به دا خط دهغه پر وارث نافذوي؛ ځکه چي اوس د مدعی علیه وارث د مدعی علیه قائم مقام دی.

په حدود او قصاص کي د قاضي خط مقبول نه دی

وَلَا يَقْبَلُ كِتَابُ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي فِي الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ او په حدودو او قصاص کي به "دیوه قاضي خط بل قاضي ته" نه قبول کیري لَاَنَّ فِيْهِ شُبْهَةً اَلْبَدَلِيَّةِ ځکه چي په دې کي د بدل والي اېدل کېدلو شبهه سته. فَصَارَ كَالشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ نو دا د شهادت علی الشهادت په څېر سو وَلَاَنَّ مَبْنَاهُمَا عَلَى الْإِسْقَاطِ او ځکه چي د حدونو او قصاص بنیاد پر ساقطولو دی وَلِی قَبُولِهِ سَعْيٌ فِیْ اِثْبَاتِهِمَا او د خط قاضي په قبولولو کي دهغوی د ثابتولو کوشش کول دي.

اللفات: ﴿بدلیة﴾ بدل والي، یوشی دبل شي بدل کېدل، ﴿مبنأ﴾ بنیاد، ﴿سعی﴾ دفتح دباب مصدر دی: کوشش کول (کوښښ کول).

تشریح: مسئله: داده چي په قصاص او حدونو کي به خط قاضي إلی القاضی نه قبول کیري؛ دلیل دادی چي په خط قاضي کي د بدلیت شبهه سته، په دې توگه چي اصلي گواهانو فقط د کاتب قاضي مخته گواهي ورکړې ده، نه د مکتوب إلیه قاضي مخته، او بیا کاتب قاضي فقط هغه شهادت (گواهي) ولیکي او د مکتوب إلیه قاضي و طرف ته یې منتقل کړي، نو گواکي دایکېل سوی شهادت

د هغه اصلي شهادت بدل جوړ سو، نو ځكه په دې حواله سره د قاضي خط د "شهادة على الشهادة" په څېر سو (يعني داسي سولكه پريوه گواهي د پاسه بله گواهي)، او په حدونو او قصاص كي شهادت على الشهادت نه قبولول كيږي، نو ځكه خط قاضي إلى القاضي به هم نه پکښي قبولول كيږي. دويم دليل دا دی چي د حدونو او قصاص بنياد پر ساقطولو دی، يعني حتی الامکان به دا کوشش كيږي چي هغوی ساقط کړي سي، حال دا چي د هغوی په باره كي د قاضي خط قبولول داسي دي لکه د هغوی د ثابتولو کوشش کول (او د ثابتولو کوشش کول د هغوی د مېنا خلاف دي)، نو ځکه په دې حواله سره به هم په حدونو او قصاص كي د قاضي خط نه قبولول كيږي.

فصل آخر

د ابل فصل دی

تشریح: دا فصل د کتاب القاضي إلى القاضي تتمه (بشپړيز) دی، لېکن تر "فصل" وروسته د "آخر" لفظ ذکر کول په ظاهره صحيح نه معلومېږي؛ ځکه د "آخر" معنی ده "بل، دويم"، حالانکي په "كتاب القاضي إلى القاضي" كي تر دې مخکي بل هيڅ فصل نسته. او صاحب د عنايې رَجَه الله ويلي دي چي دا فصل د "باب ادب القاضي" دويم فصل شمارل زيات مناسب دي؛ ځکه چي په "باب ادب القاضي" كي تر دې مخکي "فصل في الحبس" هم ذکر سوی دی، نو ځکه دا به د هغه دويم فصل شمارل صحيح وي.

د ښځي د قضاء حکم

وَيَجُوزُ قَضَاءُ الْمَرْأَةِ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا فِي الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ او د ښځي قضاء [قاضي کېدل] په هر شي كي جائز دي. ما سواله حدود او قصاص څخه إِعْتِبَارًا بِشَهَادَتِهَا فِيهَا د هغې پر گواهي په قياس کولو سره، په دې دواړو كي [يعني په حدود او قصاص كي د ښځي پر گواهي قياس سوی دی] وَقَدْ مَرَّ النَّوْجُ او [د دې] دليل مخکي تېر سوی دی.

اللغات: «قضاء» د ضرب د باب مصدر دی؛ فيصله کول، قاضي کېدل (قاضي جوړېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي زموږ په نېز له حدونو او قصاص څخه بغیر بل په هره مسئله او معامله کي بنځه قاضیه جوړول او دهغې فیصله نافذول جائز دي؛ او دا جواز په اصل کي دهغې له شهادت (گواهي) څخه را اخیستل سوی دی، او مخکي ذکر سوه چي د قضاء حکم د شهادت له حکم څخه مستفاد او را اخیستل سوی دی، یعنی کوم څوک چي د شهادت اهل وي هغه د قضاء هم اهل دی، او بنځه بغیر له حدود او قصاص څخه په نورو معاملاتو کي د شهادت اهل ده، نو ځکه هغه به په نورو معاملاتو کي د قضاء هم اهل وي او هغه به قاضي جوړول جائز او صحیح وي. (أحسن الهدایه) (ښکاره دي چي دا زموږ مذهب دی، لېکن دائمه ثلاثه وو په نېز په هیڅ معامله کي هم بنځه قاضي جوړول جائز نه دي)

د قاضي لپاره د خپل نائب ټاکلو حکم

وَلَيْسَ لِلْقَاضِي أَنْ يَسْتَخْلِفَ عَلَى الْقَضَاءِ أَوْ قَاضِي تَهْ دَا اخْتِيَارِ نَسْتَه چي پر قضاء خليفه [نائب] وټاکي إِلَّا أَنْ يُفَوِّضَ إِلَيْهِ ذَلِكَ مَغْر دَا چي [د باچاله طرفه] هغه ته دا اختيار وسپارل سي لِأَنَّهُ قُدِّرَ الْقَضَاءُ دُونَ التَّقْلِيدِ بِهِ ځکه چي هغه فقط د قضاء [فيصله کولو] لپاره قاضي جوړ سوی دی، نه د قاضي جوړولو او ټاکلو لپاره فَصَارَ كَتَوَكُّيلِ الْوَكِيلِ نو دا داسي سولکه وکیل چي [بل څوک خپل] وکیل جوړ کړي بِخِلَافِ الْأُمُورِ بِإِقَامَةِ الْجُمُعَةِ په خلاف دهغه امام چي هغه ته د جمعې دلمانځه قائمولو حکم سوی وي [يعني د باچاله طرفه د جمعې پر امامت ټاکل سوی وي] حَيْثُ يَسْتَخْلِفُ نو هغه خپل نائب ټاکلای سي لِأَنَّهُ عَلَى شَرَفِ الْفَوَاتِ لِتَوْكُّلِهِ ځکه چي د جمعې لمونځ د وخت متعين کېدلو [وخت محدود کېدلو] په وجه فوتېدلو ته نژدې وي فَكَانَ الْأَمْرُ بِهِ إِذْنًا بِإِلَا سْتَخْلَافٍ دَلَالَةً نو ځکه د جمعې قائمولو حکم کول به دلالتاً د نائب ټاکلو اجازت [هم] وي وَلَا كَذَلِكَ الْقَضَاءُ او قضاء داسي نه ده وَلَوْ قَضَى الثَّانِي بِخُضْعٍ مِنَ الْأَوَّلِ او که چيري دويم قاضي [نائب] د اول قاضي په موجوديت کي فيصله وکړي أَوْ قَضَى الثَّانِي فَأَجَازَ الْأَوَّلُ يا دويم قاضي [د هغه په ناموجوديت کي] فيصله وکړي بيا اول قاضي دهغه اجازت ورکړي جَازَ نو دا جائز دي كَمَا فِي التَّوَكُّلِ لَكِه څرنگه چي په وکالت کي [جائز دي] وَهَذَا لِأَنَّهُ حَضَرَهُ رَأَى الْأَوَّلِ او دا [جواز] ځکه دی چي په دې فيصله کي د اول قاضي رايه شامله سوه وَهُوَ الشَّرْطُ او همدا شرط دي وَإِذَا فُوضَ إِلَيْهِ او کله چي [د باچاله طرفه]

قاضي ته د نائب ټاڪلو اختيار وسپارل سي يَبْدِلُكَ نو قاضي دهغه مالک کي بري ايښي قاضي ته هغه اختيار حاصل کړي | فَيَصِيرُ الشَّانَ نَائِبًا عَنِ الْأَصِيلِ او دويم قاضي به د اصل [باچا] نائب گرځي حَتَّى لَا يَبْدَلَ الْأَوَّلَ عَزْلَهُ تر دې چي اول قاضي ته به دهغه دمزوله کولو ملکيت [اختيار] نه وي إِلَّا إِذَا فَوَّضَ إِلَيْهِ الْعَزْلَ مگر دا چي کله هغه ته دمزوله کولو اختيار هم سپارل سوي وي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده.

اللفات: «يستخلف» د استعمال مضارع ده: يو څوک خپل نائب ټاکل. يو څوک خپل خليفه جوړول، (ځای ناستي ټاکل)، «يفوض» د تفهیل د باب مضارع ده، فَوَّضَ يُفَوِّضُ تَفْوِضًا: ورسپارل، «قُلْد» د تفهیل د باب ماضي ده، قُلْدُ يُقْلِدُ تَقْلِيدًا: مراد ځني «قاضي جوړول» دي، «توقت» د تفعل د باب مصدر دی: مؤقت کېدل، په وخت سره متعین کېدل، (دمحدود او لږ وخت لپاره کېدل)، «شرف» کناره، غاړه، څنډه (ژی)، مثلاً که يو څوک د غره پر څنډه ولاړ وي نو ویل کيږي فُلَانٌ عَلَى شَرَفِ الْهَلَاكِ (فلانکی د هلاکت پر غاړه دی)، يعني هلا کېدلو او اوږدولو ته نژدې دی، نو د «عَلَى شَرَفِ الْفَوَاتِ» معنی ده: ساقطېدلو ته نژدې، «محضر» د نصر د باب مصدر ښيي دی: حضور، حاضر

والی، موجودیت، «عزل» د ضرب د باب مصدر دی: مزوله کول، برطرفه کول، له منصبه ليري کول.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي قاضي ته دا اختيار نسته چي د عذر په وجه يا بغير له عذره د قضاء (قضاوت) په سلسله کي بل قاضي خپل نائب او خليفه وټاکي، ځکه چي د باچا (امير المؤمنين) له طرفه هغه صرف قاضي ټاکل سوي دی او هغه ته د بل قاضي د ټاکلو اختيار نه دی ورکول سوي، نو ځکه هغه ته د بې اختياره کار د نافذولو اختيار نسته. ها! که چيري باچا او حاکم هغه ته د نائب ټاکلو اختيار هم ورکړی وي، نو بيا دهغه لپاره بل قاضي خپل نائب ټاکل جائز دي؛ لکه څرنگه چي وکیل ته پر خپل ځای د بل وکیل ټاکلو اختيار نسته لېکن که چيري مؤکل هغه ته د دې اختيار ورکړی وي نو بيا دهغه لپاره بل څوک وکیل ټاکل جائز دي، بالکل همدا حکم د دغه مسئلې هم دی.

د دې په خلاف که باچا (امير) يو امام د جمعې پر امامت ټاکلی وي، نو دهغه لپاره خپل نائب او خليفه ټاکل جائز دي که څه هم باچا هغه ته د نائب ټاکلو (استخلاف) اجازت نه وي ورکړی؛ ځکه چي د جمعې د لمانځه وخت محدود او لږ وي (ځکه محض د مازيگر د وخت په داخلېدلو سره سمدستي هغه ختميږي)، نو اوس که چيري امام ته يو عذر پېش سي او هغه د نائب ټاکلو لپاره د باچا د اجازت ا حکم طلب وکړي نو کېدای چي په دې دوران کي به جمعه فوت سي، حال دا چي هغه د جمعې لمانځه پر امامت ټاکل سوي دی، نو ځکه د باچا له طرفه د جمعې د لمانځه امام ټاکل به دلالت

استخلاف (نائب ټاکلو) اجازت هم شمارل کيږي، يعني باچا (امير) چي يو امام د جمعې د لمانځه اداء کولو لپاره وټاکي او د لمانځه اداء کولو اجازت ورکړي نو هغه به دلالتاً د دې خبرې اجازت هم وي چي د عذر او ضرورت په وخت کي هغه امام خپل نائب وټاکي، نو ځکه بيا د باچا اجازت ته هيڅ ضرورت نسته. او د قضاء (قضاوت) معامله د دې په خلاف ده، ځکه چي د قضاء هيڅ وخت متعين نه دی او د هغه د فو ټېدلو خطر نه نسته، نو ځکه محض د قضاء اجازت به دلالتاً د استخلاف اجازت نه شمارل کيږي.

ولو قضي الشان إلخ: د دې حاصل دا دی چي که قاضي د باچاله اجازت څخه بغير بل څوک خپل نائب وټاکي، او نائب د اصل قاضي په موجوديت کي يو فيصله وکړي يا د هغه په ناموجوديت کي يو فيصله وکړي خو کله چي هغه (اصل قاضي) ته د فيصلې خبر ورسيږي، هغه دا فيصله نافذ کړي، نو په دې دواړو صورتونو کي د نائب فيصله جائز ده (يعني هغه به نافذيږي)، لکه څرنګه چي يو وکیل د مؤکل له اجازت څخه بغير بل څوک خپل نائب وټاکي او هغه نائب د اصل وکیل په موجوديت کي يو کار وکړي يا د هغه په ناموجوديت کي يو کار وي او بيا اصل وکیل هغه نافذ کړي نو دا جائز دي، همداسي به په دې مسئله کي هم د نائب قاضي کار (فيصله) جائز وي؛ او د هغه د جائز کېدلو دليل دا دی چي د نائب د کار د جواز او نفاذ لپاره د اصل (اصل قاضي) رضا شرط ده، (يعني د نائب کار هغه وخت جائز کيږي او نافذيږي کله چي د نائب اصل هم په هغه کار راضي وي)، او ښکاره خبره ده چي کله نائب د هغه په موجوديت کي يو کار وکړي يا د هغه په ناموجوديت کي يو کار وکړي خو بيا وروسته هغه د خپل نائب کار نافذ کړي، نو ښکاره ده چي د نائب په کار کي د اصل رايه او د هغه رضا موجوده سوه، او همدا خبره د جواز او نفاذ لپاره شرط ده، نو ځکه د هغه د موجودېدلو په وجه به د نائب کار صحيح او نافذ وي.

واذا فوض إلخ: د دې حاصل دا دی چي که باچا يو قاضي ته د ځان د نائب ټاکلو اختيار ورکړي (مثلاً باچا قاضي ته داسي ووايي: "وَلَمْ يَنْ شَيْئًا" يعني څوک چي ستا خوښه وي هغه د ځان نائب وټاکه!)، نو دغه قاضي ته دا اختيار حاصليږي چي بل قاضي د خپل ځان نائب وټاکي، لېکن دا قاضي چي کوم قاضي وټاکي، هغه به د باچا نائب وي، همدا وجه ده چي د دې قاضي (اول قاضي) لپاره دا جائز نه دي چي هغه معزوله کړي، ځکه چي په اصل کي د هغه تقرر (ټاکل کېدل) د باچاله طرفه سوي دي، نو ځکه د معزوله کولو اختيار به هم فقط باچا ته وي. ها! که چيري باچا قاضي ته د معزوله کولو اختيار هم ورکړی وي (مثلاً داسي ورته ووايي: "وَأَسْتَبْدِلُ مَنْ شِئْتَ" يعني څوک چي ستا خوښه وي د هغه په بدل

کي يې وټاکه!)، نو په دې صورت کي اول قاضي ته د معزوله کولو اختيار هم سته او هغه بېله شکه ټاکل سوی قاضي برطرفه کولای سي.

او که چيري باچايو قاضي ته د "قاضي القضاة" منصب وسپاري، نو هغه ته په هر صورت کي ددې بشپړ اختيار سته چي خپل ماتحت قاضيان معزوله کړي يا يې وټاکي؛ ځکه چي قاضي القضاة هماغه کس ته وايي چي هغه ته د قاضيانو د معزوله کولو او درولو هم پوره اجازت وي.

که د يوه حاکم او قاضي فيصله د قاضي عدالت (محکمي)

ته پېش کړی سي نو قاضي به څه حکم کوي؟

قَالَ: وَإِذَا رُفِعَ إِلَى الْقَاضِي حُكْمٌ فَرَمَائِي: أَوْ كَلَهُ چي قاضي ته د يو حاکم فيصله پېش کړی سي أَمْضَاهُ نو قاضي دي هغه فيصله نافذ کړي إِلَّا أَنْ يُخَالِفَ الْكِتَابَ أَوِ السُّنَّةَ أَوِ الْإِجْمَاعَ مگر دا چي هغه فيصله د کتاب يا سنت يا اجماع خلاف وي بِأَنْ يَكُونَ قَوْلًا لَا دَلِيلَ عَلَيْهِ په دې توگه چي داسي قول وي چي پر هغه هيڅ دليل موجود نه وي وَفِي الْجَمَاعِ الصَّغِيرِ: وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ الْفُقَهَاءُ او په جامع صغير کي اذکر سوي دي؟ چي په کومه مسئله کي د فقهاء اختلاف وي فَقَضَى بِهِ الْقَاضِي بيا يو قاضي په هغه کي يو فيصله وکړي ثُمَّ جَاءَ قَاضٍ آخَرُ يَرَى غَيْرَ ذَلِكَ بيا بل [دويم] قاضي راسي چي د هغه رايه د دې په خلاف وي [يعني هغه فيصله د دويم قاضي درايي سره خلاف او ټکروي] أَمْضَاهُ نو هم دي دا [دويم] قاضي هغه نافذ کړي وَالْأَصْلُ أَنَّ الْقَضَاءَ مَتَى لَاقِيَ فَضْلًا مُجْتَهِدًا فِيهِ او قاعده کليه داده چي کله د مختلف فيهِ صورت سره د قضاء حکم يو ځای سي [يعني کله چي په مجتهد فيهِ مسئله کي قاضي فيصله صادره کړي] يُنْفَذُ وَلَا يَرُدُّهُ غَيْرُهُ نو هغه به نافذ يږي او بل [دويم] قاضي هغه نه سي ردولای لَأَنَّ اجْتِهَادَ الشَّانِ كَاجْتِهَادِ الْأَوَّلِ ځکه چي د دويم قاضي اجتهاد د اول قاضي د اجتهاد په څېر دی وَقَدْ تَرَجَّعَ الْأَوَّلُ بِإِتِّصَالِ الْقَضَاءِ بِهِ او [دلته] د اول اجتهاد سره د قضاء متصل کېدلو په وجه هغه راجع گر کېدلی دی فَلَا يُنْقَضُ بِمَا هُوَ دُونُهُ نو ځکه هغه به په داسي اجتهاد سره نه ماتول کيږي کوم چي له هغه څخه کم [د کمي درجې والا دی].

اللفات: ﴿رَفَعَ﴾ د فتح د باب ماضي مجهوله ده: پورته کول، پورته کېدل، د قاضي په محکمه کي يو مسئله او فيصله پېش کېدل، ﴿أَمْضَاهُ﴾ د افعال د باب ماضي ده: نافذول، جاري کول، ﴿لَاقِيَ﴾ د

مفاعلي د باب ماضي ده: ورسره یوځای کېدل. «مجتهد فیه» په کومه مسئله کې چې د فقهاو اختلاف وي او د دواړو طرفونو سره شرعي دلائل موجود وي او دا مسئله د قرآن، حدیث او اجماع په خلاف نه وي، نو دې ته مجتهد فیه مسئله وایي. لکه څرنګه چې په راروان عبارت کې به صاحب هدایې هم د مجتهد فیه مسئلې تعریف ذکر کړي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دیو مسئلې په باره کې یو حاکم او قاضي فیصله وکړي او بیا هغه فیصله د بل قاضي په عدالت کې پېش کړی سي (چې د فیصله څنګه ده؟)، یاله دې بل قاضي څخه دا غوښتنه وسي چې د هغه حاکم او قاضي پر فیصلې نظر ثاني وکړي، نو په دې صورت کې حکم دا دی چې که چیرې د حاکم فیصله د کتاب، سنت او اجماع خلاف نه وي نو قاضي ته پکار دي چې د هغه حاکم او قاضي فیصله نافذ کړي او په هغه کې دي خپله رایه نه شاملوي، او که چیرې د حاکم فیصله د قرآن، حدیث او اجماع خلاف وي، نو بیا دي قاضي هغه نه نافذوي.

صاحب د کفایې او نورو د هغه د مثالونو په لړ کې لیکلي دي چې د قرآن د مخالف کېدلو مثال دا دی ①... چې یو حاکم مثلاً د داسې پسه د حلال والي فیصله وکړي چې هغه له بسم الله څخه بغیر ذبح کړی سوی وي (چې هغه ته متروک التسمیة عا مدا وایي)، نو ښکاره خبره دا چې دا فیصله د قرآن کریم د دې آیت «وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ» خلاف ده، نو ځکه دا فیصله به نه نافذېږي. ②... د حدیث د مخالف کېدلو مثال دا دی چې مثلاً یو ځواند خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړي (چې هغه ته مطلقه ثلاثه وایي)، نو د داسې ښځې سره تر هغه وخته د ځواند نکاح روانه ده تر څو چې دویم ځواند د هغې سره نکاح او وطی نه وکړي: ځکه چې د دې حدیث «لَا، حَتَّى تَذُوقَ مِنْ عُسَيْلَتِهَا وَتَذُوقَ مِنْ عُسَيْلَتِهَا» په وجه د دویم ځواند وطی کول شرط دي، لېکن که یو حاکم او قاضي محض په نکاح سره مطلقه ثلاثه دا ول ځواند لپاره حلاله وګرځوي، نو د حدیث د مخالف کېدلو په وجه به د هغه فیصله نه نافذېږي. ③... د اجماع د مخالف کېدلو مثال دا دی چې د «نکاح متعه» پر حرمت د امت اجماع سوې ده، لېکن که قاضي او حاکم د دې نکاح د جواز فیصله وکړي، نو د هغه فیصله به نه نافذېږي: ځکه چې دا د اجماع مخالف ده.

پان یکن قول بلا دلیل الخ: د دې مطلب دا دی چې څرنګه د قرآن، سنت او اجماع سره د حاکم د فیصلې موافق کېدل ضروري دي. همداسې دا هم ضروري دي چې هغه به داسې فیصله نه وي چې هېڅ سند او دلیل یې نه وي. مثلاً پریو سړي د بل چا (مثلاً د خالد) قرض باندي وي. لېکن قرضخواه (خالد) له ډیرو کلونو څخه د هغه قرض مطالبه نه وي کړې. او بیا حاکم د مطالبه نه کولو په وجه مقروض له قرض څخه بري کړي. نو ښکاره خبره ده چې دا فیصله بلا دلیل قول دی. نو ځکه داسې فیصله به هم قاضي نه نافذوي. (احسن الهدایه)

وفي الجامع الصغير الخ: فرمايې چي په جامع صغير كي پورتنى خبره (يعني د "واذا رفع إلى القاضي... خبره) داسي ذكر سوې ده چي كه په يو مسئله كي د فقهاؤ اختلاف وي او بيا يو قاضي په خپل اجتهاد سره په هغه مسئله كي يو فيصله وكړي، بيا د هغه پر خاى بل قاضي راسي، نو دا دويم قاضي دي هم د هغه مخكني قاضي فيصله نافذ كړي كه څه هم هغه فيصله دده درايي سره ټكرو وي، لېكن شرط دا دى چي د قرآن، سنت او اجماع به موافق وي. (احسن الهداية)

والأصل: صاحب هدايې رحمه الله فرمايې چي د مخكني قاضي د فيصلې نافذېدلو او د هغه دنه رد كېدلو په سلسله كي قاعده كليده دا ده چي كله په يو مختلف فيه (مجتهد فيه) مسئله كي د يو قاضي فيصله صادره سي نو هغه فيصله به نافذېږي او بل قاضي هغه نه سي ردولای؛ ځكه په مختلف فيه مسئله كي چي كله يو قاضي فيصله كوي، نو هغه يې په خپل اجتهاد سره كوي، او ښكاره خبره ده چي د هغه فيصلې ردونكي قاضي به هم خپل اجتهاد كړى وي، او د يوه قاضي اجتهاد د بل قاضي د اجتهاد په څېر دى، او د دوو كسانو اجتهاد برابر وي؛ ځكه چي له دواړو څخه په هريوه كي د خطاء احتمال سته، لېكن كله چي د يوه اجتهاد لپاره د ترجيح وجه حاصله سي نو هغه راجح كيږي، او څرنگه چي په دې مسئله كي د مخكني (اول) قاضي د اجتهاد سره د ترجيح وجه لاحق سوې ده يعني د هغه اجتهاد سره قضاء متصله ده، نو ځكه د همدې مخكني قاضي اجتهاد او فيصله به نافذ او راجح وي او دويم قاضي ته به د هغه د ردولو اختيار نه وي.

د پورتنى مسئلې بل صورت

وَلَوْ قَضَى الْمُجْتَهِدُ فِيهِ مَخَالَفًا لِرَأْيِهِ نَاسِيًا لِمَذْهَبِهِ أَوْ كَهَ قَاضِيٍّ يَهُ يُو مَخْتَلَفٍ فِيهِ مَسْئَلَةٍ كِي داسي فيصله وكړي چي [په هغه فيصله كي قاضي] د خپل رايي مخالفت كونكي وي او د خپل مذهب هېرونكي وي [يعني كه قاضي په يوه مجتهد فيه مسئله كي په هېره د خپل مذهب او رايي په خلاف فيصله وكړي] نَقْدًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رحمه الله په نهز هغه فيصله نافذېږي [يعني هغه به نافذول كيږي] وَإِنْ كَانَ عَامِدًا أَوْ كَه چيري هغه قصداً [داسي] كونكي وي فَيُفِيهِ رَوَايَاتَانِ نو په دې كه دوه روايتونه دي وَوَجْهُ التَّفَاوُتِ أَنَّهُ لَيْسَ بِمَخْلٍ بِتَقْيُنٍ او د نافذېدلو دليل دا دى چي دا فيصله په يقيني توگه غلطه نه ده وَعِنْدَهُمَا لَا يَنْقُذُ فِي الرَّوْجُهِينِ او د صاحبينو رحمه الله په نهز په دواړو صورتونو

* القول الرابع: قول الصحابين رحمه الله، كما هو ظاهر من دأب المصنف رحمه الله، كما ذكر في رد المختار (ج: ٤، ص: ٣٧٢).

کي نه نافذيري لَا تَهْ قَضَى بِهَا هُوَ خَطَا عِنْدَهُ حُكْمه چي ادلته | قاضي د داسي شي فيصله کړې ده کوم چي دهغه په نېز غلط دی وَعَلَيْهِ الْفَتْوَى او پر همدې فتوى ده ثُمَّ السُّجْتَهْدُ فِيهِ أَنْ لَا يَكُونَ مُخَالَفًا دَکَرْنَا بيا مجتهد فيه مسئله دا ده چي دهغه څه مخالف نه وي کوم چي موږ ذکر کړه | يعني قرآن حديث او سنت | وَالْمَرَادُ بِالسُّنَّةِ الشُّهُورَةُ مِنْهَا او له سنت څخه مراد دهغه سنت دی کوم چي مشهور وي وَقِيمًا اجْتِمَاعَ عَلَيْهِ الْجُتْهُورُ لَا يُغْتَبَرُ مُخَالَفَةُ الْبَعْضِ او پر کوم امر چي جمهورو اتفاق کړی وي په هغه کي د بعضو مخالفت معتبر نه دی وَذَلِكَ خِلَافٌ وَلَيْسَ بِاخْتِلَافٍ او هغه | د بعضو مخالفت | خلاف دی، اختلاف نه دی وَالْمُغْتَبَرُ الْاِخْتِلَافُ فِي الصَّدْرِ الْأَوَّلِ او معتبر د صدر اول اختلاف دی.

اللغات: ﴿ناسيًا﴾ د سمع د باب فاعل دی: هېرونکی، په هېره کار کونکی، ﴿عامدا﴾ د ضرب د باب فاعل دی: قصداً کونکی، په قصده کونکی، ﴿الصدر الأول﴾ د شروع زمانه، اول قرون، يعني د صحابه او تابعينو زمانه.

تشریح: صور د مسئلې: دا دی که په يو مختلف فيه مسئله کي قاضي په هېره خپل درايي او مذهب په خلاف فتوى ورکړي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز ددې قاضي د فتوى او فيصله نه نافذيري، او که چيري يو قاضي قصداً د خپل رايي او مذهب په خلاف فتوى ورکړي، نو په دې باره کي له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ څخه دوه روايتونه دي: ① د اول روايت مطابق په دې صورت کي هم دهغه فتوى او فيصله نافذيري، ② او د دويم روايت مطابق نه نافذيري. د اول روايت (يعني د نافذېدونکي روايت) دليل دا دی چي قاضي چي کومه فتوى او فيصله خپل د مذهب خلاف ورکړې ده هغه په يقيني توگه غلطه نه ده؛ حُکْمه چي په هغه کي د صحت او خطاء دواړو احتمال سته، او کله چي د دواړو احتمال پکښي سته نو هغه مجتهد فيه مسئله سوه، او په مجتهد فيه مسئله کي د قاضي فاصله نافذ او معتبر وي، برابره ده هغه د قاضي درايي موافق وي او که مخالف، نو حُکْمه په دې صورت کي به هم د مذکوره قاضي فيصله او فتوى معتبره وي.

لېکن د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز په دې مسئله کي مطلق د قاضي فيصله نه نافذيري، برابره ده هغه فيصله يې په هېره کړې وي او که قصداً، په دواړو صورتونو کي به د قاضي فيصله نه نافذيري؛ حُکْمه چي قاضي دهغه شي فيصله کړې ده کوم چي دده په گومان کي غلط دی، او دانسان په حق کي د هغه د گومان مطابق فيصله کيږي، لهذا څرنگه چي د قاضي په گومان سره د فيصله غلطه ده او

غلطه فيصله نه نافذيري، نو ځكه د قاضي دافصله به نه نافذيري، برابره ده هغه قصداً داسي كړي وي او كه خطاء، او ه صاحبينو رَحْمَتُهَا الله پر قول فتوى هم ده.

ثم المجتهد فيه إلخ: صاحب د هدايي رَحْمَةُ الله فرمايي چي مجتهد فيه هغه مسئلې ته وايي كوم چي د كتاب الله، سنت رسول او د اجماع امت مخالفه نه وي، او له سنت څخه دلته "سنت مشهوره" مراد دی، او سنت مشهوره هغه سنت (حديث) دی كوم چي په صحابه وو او تابعينو كي مشهور او معروف وي او په همدې شهرت او صحيح سند سره تر موږ پوري رارسېدلی وي.

او په كومه مسئله كي چي د جمهورو فقهاؤ او علماؤ اتفاق وي او د بعضي حضراتو اختلاف وي، نو د دې بعضي حضراتو اختلاف د جمهورو پر اتفاق هيڅ اثر نه كوي او د اتفاق مخته د بعضو اختلاف هيڅ ارزښت او حيثيت نه لري؛ ځكه چي د بعضي حضراتو په حقيقت كي اختلاف نه وي بلكي خلاف وي، او خلاف لره اعتبار نسته بلكي اختلاف معتبر دی، او په اختلاف كي هم داولي ابتدائي زماني اختلاف معتبر دی (ځكه چي وروسته خو هوس غالب سو).

ښكاره دي وي چي په خلاف او اختلاف كي په څو وجهو سره فرق دی: ① اول فرق يې دادی چي د اختلاف بنياد پر دليل وي او د خلاف بنياد پر تعصب او عناد وي، ② دويم فرق يې دادی چي په اختلاف كي طريقه كه څه هم مختلفه وي لېكن مقصد متحد وي، لېكن په خلاف كي طريقه او مقصد دواړه مختلف وي. (أحسن الهداية)

يادونه: صاحب د اثمار الهدايي (مولانا ثمير الدين ديوبندي) وايي زما ناقصه رايه داده چي كه چيري پر بل مذهب فتوى ور كولو ته سخته مجبوري وي او د هغه احاديث هم موجود وي، نو فتوى ور كول هم جائز دي او هغه به نافذيري هم. مثلاً د امام شافعي رَحْمَةُ الله په نېز بغير له ولي څخه د ښځي نكاح جائز نه ده، لېكن په اوسني وخت كي (په بعضي هيوادو كي) په زرهاوو ښځي په خپله خوښه بغير له ولي څخه نكاح گاني كوي، نو ځكه په دې صورت كي كه د حنفيت پر مذهب فتوى ور كول سي نو د سخت ضرورت په وجه به نكاح جائز كيږي، همداسي زموږ په مذهب كي هم د دې بعضي مثالونه سته. په آخر كي هغه وايي چي دا زما رايه ده. (اثمار الهدايه ج: ۹، ص: ۱۶۶)

د قاضي فيصله په ظاهر او باطن دواړو كي نافذيري

قَالَ: وَكُلُّ شَيْءٍ قُضِيَ بِهِ الْقَاضِي فِي الظَّاهِرِ بِتَحْرِيمٍ فرمايي: او هر هغه شی چي قاضي په ظاهر كي د هغه د حرام كېدلو فيصله وكړي فَهُوَ فِي الْبَاطِنِ كَذَلِكَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز هغه په باطن كي هم داسي [حرام] دی [يعني په هغه كي د قاضي فيصله باطنا هم نافذيري] وَكَذَا إِذَا قُضِيَ

بِإِخْلَالٍ او همداسي كله چي قاضي ديو شي د حلال كېدلو فيصله وكړي وَهَذَا إِذَا كَانَتْ الدَّعْوَى بِسَبَبٍ مُّعَيَّنٍ او دا حكم په هغه صورت كي دى كله چي دعوى په يو معين سبب سره وي ايمني دعوى په املاك مقيده وو كي وي | وَهِيَ مَسْأَلَةٌ قَضَاءِ الْقَاضِي فِي الْعُقُودِ وَالْفُسُوحِ بِشَهَادَةِ الرَّؤُوسِ او دا په عقولونو او فسوخو كي په درواغجنه گواهي سره د قاضي د فيصلې كولو مسئله ده وَكَذَلِكَ مَرَّتْ فِي النِّكَاحِ او په كتاب النكاح كي دامستله تېره سوي ده.

اللغات: ﴿تحريم﴾ د تفصيل د باب مصدر دى: حرامول، ﴿إحلال﴾ د افعال د باب مصدر دى:

حلالول، حلال گرځول، ﴿زور﴾ باطل، دراغ (د درواغو گواهي، درواغجنه گواهي).

تشریح: د عبارت له تشریح څخه مخکي د تمهيد او معلومات په توگه په دوو خبرو ځان پوه کړئ!!

(۱)... اوله خبره دا چي املاک (ملکیتونه) پر دوه قسمه دي: ① اُمْلَاکٌ مُّرْسَلَةٌ، ② اُمْلَاکٌ مُّقَيَّدَةٌ.

①... املاک مرسله هغه املاک (ملکیتونو) ته وايي چي په هغوی كي د ملکیت سبب ذکر نه

سي، مثلاً يو څوک د قاضي مخته مطلق دعوى وکړي چي دا زما شي دى، زه يې مالک یم، لېکن دا ذکر

نه کړي چي په کوم سبب سره يې زه مالک یم يعني دانه ووايي چي مارانيولې دى يا ما ته په ميراث

کي پاته سوي دى يا ما ته يو چا په تحفه کي راکړى دى او داسي نور، نو دې ته "ملک مرسل" (ملک

مطلق) وايي. او بل مثال يې دا دى چي يو سړى دعوى وکړي چي دا زما بنځه ده، لېکن دا خبره نه

وکړي څنگه زما بنځه ده او كله زما په نکاح سوه؟، نو څرنگه چي هغه د مالک كېدلو وجه ذکر نه کړه

بلکي مطلق يې پرېښووله، نو دې ته "ملک مرسل" وايي چي جمع يې "املاک مرسله" راځي.

②... او املاک مقيده هغه املاک ته وايي چي په هغوی كي د ملکیت سبب ذکر سي، مثلاً يو

سړى دعوى وکړي چي دا مينځه مارانيولې ده يا مثلاً ما ته په ميراث کي پاته سوي ده نو ځکه د دې

مالک زه یم، نو دې ته "ملک مقيد" وايي.

(۲)... دويمه خبره دا ده چي نفاذ (نافذېدل) پر دوه قسمه دي: ① نفاذ ظاهري، ② نفاذ باطني.

①... نفاذ ظاهري دې ته وايي چي حکم او فيصله فيما بين الناس (د خلکو په ظاهر کي) نافذ

کړى سي. ② او نفاذ باطني فيما بينه وبين الله (عند الله) نافذولو ته وايي، مثلاً زید دعوى وکړي چي

فاطمه زما بنځه ده او ما په فلانکي تاريخ نکاح ورسره کړې ده او پر دې گواهي هم پېش کړي، لهذا

قاضي فيصله وکړي چي فاطمه د زید بنځه ده، نو د هغه فيصله ظاهراً هم نافذېږي او باطناً هم، د ظاهراً

نافذېدلو مطلب دا دی چې بنځه دي خپل ځان زید ته وسپاري او زید دي د هغې نفقه اداء کوي، او د باطناً نافذېدلو مطلب دا دی چې عندالله فاطمه د خالد لپاره حلاله سوه (يعني اوس د هغې سره د خالد وطي کول روا سو) او د فاطمې لپاره دا خبره حلاله سوه چې خالد ته پر خپل ځان قدرت ورکړي. **حکم:** که په املاک مرسله کي قاضي د درواغو پر گواهي فيصله وکړي نو قاضي دا فيصله بالا جماع باطناً نه نافذېږي، لېکن ظاهرأ نافذېږي، مثلاً يو سړی (زید) د قاضي مخ ته دعوی وکړي چې دا زما مينځه ده لېکن د ملکيت سبب ذکر نه کړي، بيا مدعي (زید) دوه گواهان پېش کړي (چې هغه په حقيقت کي درواغجن گواهان وي)، او قاضي د گواهانو د گواهي پر بناء د مينځي فيصله وکړي، نو دا فيصله فقط ظاهرأ نافذېږي، يعني مدعي (زید) د هغې مالک کيږي او پر هغه نفقه واجبيږي او پر مينځي د هغه خدمت کول واجبيږي، لېکن دا فيصله باطناً نه نافذېږي يعني فيما بينهما وبين الله (عندالله) د مدعي لپاره د دې مينځي سره وطي کول نه حلالېږي او مينځي ته دا حلال نه دي چې هغه ته پر خپل ځان قدرت ورکړي.

او که په املاک مقیده کي قاضي د درواغو پر گواهي فيصله وکړي، نو هغه دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز ظاهرأ او باطناً دواړه ډوله نافذېږي، مثال به يې لاندې ذکر سي. **صورت د مسئلې:** دا دی چې هر هغه شی کوم چې له املاک مقیده وو څخه وي (يعني مدعي يې د ملکيت سبب ذکر کړي) او قاضي په ظاهر کي د هغه د حلال کېدلو يا حرامېدلو فيصله او فتوی جاری کړي، نو دا فيصله باطناً هم نافذېږي، يعني د هغه شي د ظاهر چې کوم حکم وي هغه به يې د باطن هم وي، نو که هغه د قاضي له طرفه په ظاهر کي (فيما بين الناس) حلال وگرځول سي نو په باطن کي (عند الله) به هم حلال وي، او که په ظاهر کي حرام وگرځول سي نو په باطن کي به هم حرام دي، دا حکم د امام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز دی. (همدا دامام ابو يوسف رَحْمَهُ الله اول قول دی)

مثال يې دا دی چې که بنځه پر خاوند دا دعوی وکړي چې هغه ما ته دري طلاقه را کړي دي او پر خپله دعوی درواغجن گواهان پېش کړي، بيا قاضي د دواړو په مينځ کي د تفریق فيصله وکړي او بنځه له عدت تېرېدلو څخه وروسته د دويم خاوند سره نکاح وکړي، بيا قاضي ته د گواهانو کاذب والي معلوم سي (چې هغوی خو درواغجن وو)، نو دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز د قاضي دا فيصله ظاهرأ او باطناً دواړه ډوله نافذېږي، يعني د اول خاوند لپاره د دې بنځي سره وطي کول حرامېږي او پر هغه د دې نفقه نه واجبيږي، او دويم خاوند لپاره دا بنځه ظاهرأ او باطناً دواړه ډوله حلالېږي.

او كه چيري يوشی له املاك مرسله وو خنجه وي (يعني مدعي يې د ملكيت سبب ذكر نه كړي او گواهي هم درواغجنه وي)، نو په هغه كي دامام صاحب رَجَّةُ الله په نېز د قاضي فيصله ظاهرأ نافذيري او باطنانه نافذيري، لېكن دامام محمد او امام ابو يوسف (في القول الآخر) او دائمه ثلاثه وو رَجَّتْهُمُ الله په نېز په املاك مرسله او املاك مقيدة دواړو كي د قاضي فيصله فقط ظاهرأ نافذيري، باطنانه نافذيري.

وهي مسألة إلخ: فرمايي چي دغه مسئلې ته د "قضاء القاضي في العقود والفسوخ بشهادة الزور" عنوان وركول سوی دی (يعني درواغجنې گواهي پر بنياد په عقدونو او فسخو كي د قاضي فيصله)، خلاصه دا چي د قاضي داسي فيصله (په املا مقيدة وو كي) دامام صاحب رَجَّةُ الله په نېز او دامام ابو يوسف رَجَّةُ الله په اول قول كي ظاهرأ او باطنأ دواړه ډوله نافذيري، لېكن دامام محمد، امام ابو يوسف (في القول الآخر) او دامام مالك، امام شافعي او امام احمد رَجَّتْهُمُ الله په نېز ظاهرأ خو نافذيري، لېكن باطنانه نافذيري. د دې پوره تفصيل په كتاب النكاح كي ذكر سوی دی. (او راجع قول د صاحبينو رَجَّتْهُمُ الله دی (القول الراجح ج: ۲، ص: ۱۱۶))

د غائب سړي په باره كي د فيصله كولو حكم

قَالَ: وَلَا يَقْضِي الْقَاضِي عَلَى غَائِبٍ إِلَّا أَنْ يَخْضَرَ مِنْ يَقُومُ مَقَامَهُ فرمايي: او قاضي به د غائب كس په باره كي فيصله نه كوي مگر دا چي د هغه قائم مقام [نائب] حاضر وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَجُوزُ او امام شافعي رَجَّةُ الله فرمايي: چي [د غائب كس په باره كي فيصله كول] جائز دي لَوْجُودُ الْحُجَّةِ وَهِيَ الْبَيِّنَةُ حَكَمٌ چي حجت موجود دی او هغه بيينه ده فَظَهَرَ الْحَقُّ نو حَكَمٌ حق ښكاره سو وَلَكِنَّا: أَنَّ الْعَمَلَ بِالشَّهَادَةِ لِقَطْعِ الْمُنَازَعَةِ او زموږ دليل دا دی چي پر گواهي [بيينه] عمل كول د جنگ ختمولو لپاره وي وَلَا مُنَازَعَةَ دُونَ الْإِنْكَارِ او له انكار خنجه بغير جنگ نه پېښيري وَلَمْ يُوْجَدْ او [دلته] انكار موجود نه سو وَلَئِنَّهُ يَخْتَلِبُ الْإِفْرَازَ وَالْإِنْكَارَ مِنَ الْخُصْمِ او حَكَمٌ چي د مدعي عليه له طرفه د انكار او اقرار دواړو احتمال سته فَيَسْتَبِيهُ وَجْهُ الْقَضَاءِ نو حَكَمٌ د قضاء وجه مشتبه سوهُ لِأَنَّ أَحْكَامَهَا مُخْتَلِفَةٌ حَكَمٌ چي د دواړو احكام مختلف دي.

اللغات: ﴿قطع﴾ د فتح د باب مصدر دی: غوځول، ختمول، ﴿منازعة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: جنگ او جنجال كول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چیري مدعی علیه د قاضي په مجلس کي موجود نه وي نو د قاضي لپاره د هغه په باره کي فیصله کول زموږ په نېز جائز نه دي، برابره ده هغه فیصله د مدعی علیه په حق کي وي یا د هغه په خلاف وي، ها! که چیري مدعی علیه موجود وي یا د هغه نائب موجود وي، نو بیا د قاضي لپاره فیصله کول جائز دي.

د دې په خلاف د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ مَسْلُک دادی چي که مدعی علیه موجود وي او که نه وي، په دواړو صورتونو کي د قاضي لپاره د هغه په باره کي فیصله کول جائز دي.

د امام شافعي دلیل: د "قضاء على الغائب" پر جواز د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د دلیل دادی چي د دې حدیث "الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ" پر بناء پر مدعي فقط بیښه پېشول لازم دي، لهذا کله چي مدعي بیښه پېش کړي نو د قاضي په نېز به د هغه حق ثابتېږي، او تر حق ثابتېدلو وروسته د قاضي لپاره فیصله کول واجب دي، برابره ده مدعی علیه حاضر وي او که غائب وي، او که قاضي داسي نه وکړي نو پر هغه به د "مَظْل" تهمت لازم سي (يعني دا تهمت به پر لازم سي چي هغه په فیصله کي ټال متول او بې غايه تأخير کوي، لهذا د هغه نیت سم نه ښکاري بلکي طرفداري کوي او داسي نور)، نو ځکه قاضي به له دغه تهمت څخه د ځان ساتلو لپاره د بیښه او حق تر ثابتېدلو وروسته سمدستي د حقدار کس لپاره فیصله کوي او د مدعی علیه د حاضرېدلو انتظار به نه کوي.

زموږ دلیل: د قضاء على الغائب نه جائز کېدلو په هکله زموږ دوه دلیلونه دي: ①... د اول دليل حاصل دادی چي پر بیښه (گواهي) د جنگ او جنجال ختمولو لپاره عمل کېږي، او جنگ او جنجال (منازعه) هغه وخت کېږي کله چي د مدعی علیه مخته قاضي یو فیصله وکړي او مدعی علیه له هغه فیصلې څخه انکار وکړي (يعني مدعي هغه وخت بیښه پېشوي کله چي مدعی علیه د قاضي په حضور کي انکار وکړي او د قاضي فیصله نه مني)، او څرنګه چي د قضاء على الغائب په صورت کي مدعی علیه حاضر نه وي نو ځکه د هغه له طرفه به انکار هم موجود نه سي، او کله چي انکار موجود نه سونو ښکاره خبره ده چي منازعه به هم نه وسي، او کله چي منازعه نسته نو بیا به د هغه ختمولو ته څه ضرورت وي؟

او څرنګه چي دا ټوله شيان د مدعی علیه په ناموجودیت کي د مدعي د بیښې د قبلولو په وجه پیل کېږي، نو ځکه موږ د مدعی علیه په ناموجودیت (غائبوالي) کي بیښه او گواهي قبلول او د مدعی علیه په باره کي فیصله کول ناجائز ګرځولي دي.

⑦... د قضاء على الغائب نه جائز كېدلو په هكله زموږ دويم دليل دا دی چې د مدعي عليه د غائبېدلو په صورت كي چې څرنګه د هغه د انكار احتمال سته همداسي د هغه د اقرار احتمال هم سته، او د اقرار او انكار په وجه د قاضي فيصله بدليږي رابديږي، نو ځكه تر څو چې په يقيني توګه د مدعي عليه انكار يا اقرار معلوم نه سي تر هغه وخته به د قاضي د قضاء (فيصلې) جهت متعين نه وي او د قضاء جهت به مشتبه پاته وي، حال دا چې د قاضي د قضاء پوره واضح كېدل ضروري دي (يعني د ضروري ده چې د قاضي په قضاء كي به هيڅ اشتباه نه وي)، نو ځكه په دې حواله سره هم قضاء على الغائب جائز نه ده.

د مدعي عليه په انكار او اقرار سره د قاضي د قضاء مختلف كېدلو مثال علامه عيني رحمه الله داسي بيان كړی دی چې كه قاضي د مدعي عليه د انكار په صورت كي د بيته (گواهي) پر بناء فيصله وكړي نو هغه فيصله له مدعي عليه څخه بغير د نورو خلګو په حق كي هم نافذېږي او د مدعي عليه د اقرار په وجه چې كومه فيصله وسي هغه فقط پر مدعي عليه واقع كيږي. او بل مثال دا چې كله د بيته په وجه فيصله وسي نو په هغه كي وروسته مدعي عليه پر خپل براءت (بري كېدلو) هم بيته او گواهي پېشولای سي، لېكن كله چې د اقرار په وجه فيصله وسي نو تر هغه وروسته مدعي عليه خپل پر براءت گواهي نه سي پېشولای. (بنايه)

له دعوي څخه تر انكار كولو وروسته د غائبېدونكي مدعي عليه فيصله

وَلَوْ أَنْكَرْتُمْ غَائِبًا أَوْ كَهِيرًا مَدْعَىٰ عَلَيْهِ انْكَارًا وَكُفِيَ [او] ابيا غائب سي فَكَذَّبَكَ نُوْهُم دغه حكم دی إِنَّ الشَّرْطَ قِيَامُ الْإِنْكَارِ وَقَدْ الْقَضَاءُ ځكه چې د قضاء [فيصله كولو] په وخت كي د انكار موجودېدل شرط دي وَفِيهِ خِلَافٌ أَنْ يُؤْسَفَ او په دې كي د امام ابو يوسف رحمه الله اختلاف دی وَمَنْ يَقُومُ مَقَامَهُ او كوم كس چې د مدعي اعله قائم مقام [نائب] وي قَدْ يَكُونُ نَائِبًا بِإِنَابَتِهِ هغه كله د مدعي عليه په نائب جوړولو سره قائم مقام كيږي [نائب كيږي] كَالْوَكِيلِ لكه وکیل أَوْ بِإِنَابَةِ الشَّرْعِ يا [هغه كله] د شريعت په نائب جوړولو سره [نائب كيږي] كَالْوَكِيلِ مِنْ جِهَةِ الْقَاضِي لكه د قاضي له طرفه [تاكل سوی] اَوْ صِي قَدْ يَكُونُ حُكْمًا او كله حكماً نائب كيږي بِأَنْ كَانَ مَا يَدْعَى عَلَى الْغَائِبِ سَبَبًا لِمَا يَدْعَى عَلَى الْحَاضِرِ په دې توګه چې مدعي چې پر غائب د كوم شي دعوی كوي دا

دعوی دهغه شي سبب وي چي مدعي پر حاضر دهغه دعوی کوي وَهَذَا فِي غَيْرِ صُورَةٍ فِي الْكُتُبِ او دا په کتابو کي په بيخي ډېرو صورتونو کي ذکر سوي دي أَمَّا إِذَا كَانَ شَرْطًا لِحَقِّهِ لېکن که هغه د مدعي د حق ثابتېدلو شرط وي فَلَا مُعْتَبَرٌ بِهِ فِي جَعْلِهِ خَصًّا عَنِ الْغَائِبِ نو د غائب له طرفه د حاضر په نائب جوړولو کي به دغه شرط لره اعتبار نه وي وَقَدْ عُرِفَ تَبَاؤُهُ فِي الْجَامِعِ او دا ټوله کلام په جامع صغير کي معلوم سوی دی.

اللغات: ﴿إِنَابَةٌ﴾ نائب جوړول، ﴿يَدْعِي﴾ دافتعال دباب مضارع ده: دعوی کول (دعوه کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چیري "مدعی علیه" د مدعي له دعوي څخه انکار وکړي (چي ستا پر ما هيڅ نسته)، او بيا قاضي د مدعي علیه په باره کي تر اوسه يو فيصله نه وي کړی چي هغه غائب سي، نو په دې صورت کي هم حکم دادی چي د قاضي لپاره دهغه په باره کي فيصله کول جائز نه دي، او که فيصله وکړي نو هغه به نه نافذېږي؛ ځکه چي د قضاء د جواز لپاره دا شرط دي چي د قضاء (فيصله کولو) تر وخته پوري به د مدعي علیه انکار موجود وي يعني هغه به د قضاء تر وخته پوري پر خپل انکار قائم پاته وي، لېکن دلته د مدعي علیه د غائبېدلو په وجه د قضاء په وخت کي د هغه انکار موجود نه سو، لهدا کله چي انکار موجود نه سو نو د فقهي قاعدې "إِذَا فُتِيَ الشَّرْطُ فَاتَّ الْمَشْرُوطُ" پر بناء دهغه په باره کي فيصله کول جائز پاته نه سو.

وفيه خلاف أبي يوسف الخ: فرمايي چي په دې مسئله کي امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ له جمهورو څخه جلا دی. د هغه په نېز تر انکار وروسته د مدعي علیه د غائبېدلو په صورت کي د قاضي قضاء (فيصله کول) جائز دي.

دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی چي کله مدعي علیه تر انکار کولو وروسته غائب سو او د قضاء په وخت کي هم غائب وو، نو د استصحاب الحال په وجه به دا ويل کيږي (يعني د مدعي علیه مخکي انکار به دليل گرځول کيږي او دا به ويل کيږي) چي هغه تر اوسه پر خپل انکار قائم پاته دی او د قضاء په وخت کي دهغه انکار موجود دی، لهدا کله چي د قاضي د فيصله کولو شرط يعني د قضاء تر وخته پر خپل انکار قائم پاتېدل موجود سو، نو ځکه د قاضي فيصله کول به هم جائز وي.

لېکن صاحب د عنايې او بنيانې دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ د دليل دا جواب ورکړی دی چي استحصال الحال دليل گرځول او دهغه په ذريعه يو شی رفع کول (ختمول) خو ممکن او صحيح دي، لېکن د استصحاب الحال په ذريعه د يو شي اثبات (ثابثول) ناممکن او ناصحيح دي، او څرنگه چي د

دې مسئلې تعلق د اثبات سره دی (ځکه د قاضي په فیصله سره پر "مدعی علیه" مدعی به شی ثابتیږي). نو ځکه دلته داستصحاب الحال په ذریعه به د قضاء تر وخته پر انکار قائم پاتېدل نه ثابتیږي، او کله چې د قضاء تر وخته پر انکار قائم پاتېدل ثابت نه سو، نو د قاضي د قضاء شرط هم موجود نه سو، او کله چې دهغه شرط موجود نه سو، نو ځکه په دې صورت کې به د قاضي فیصله کول هم جائز نه وي.

ومن يقوم الخ: مخکې چې (په متن کې) کوم دا خبره ذکر سوه چې که مدعی علیه موجود نه وي او دهغه نائب موجود وي نو دهغه د نائب په موجودیت کې د قاضي لپاره فیصله کول جائز دي، په دې عبارت سره صاحب هدایې رَحْمَةُ اللهِ دهغه (من يقوم مقامه) تفصیل ذکر کوي فرمایي چې قائم مقام او نائب ځینې وخت په خپله د مدعی علیه په ټاکلو سره جوړیږي، مثلاً مدعی علیه یو څوک خپل وکیل وټاکي، او ځینې وخت د شریعت په ټاکلو سره یو څوک نائب او قائم مقام کیږي، مثلاً قاضي یو څوک دیو چاله طرفه وصي وټاکي نو دا نائب من جهة الشرع دی، او ځینې وخت یو څوک حکماً دیو چا نائب او قائم مقام کیږي، مثلاً مدعي چې پر غائب مدعی علیه د کوم شي دعوی کوي دا دهغه شي سبب وي کوم چې مدعي پر حاضر (نائب) دهغه دعوی کوي، مثلاً خالد د قاضي په دربار کې پر حامد دعوی وکړه "چې دا کور زما دی کوم چې د حامد په قبضه کې دی، ما دا کور له زید څخه رانیولی دی او زید اوس غائب دی لېکن حامد په زوره (جبراً) زما پر دې کور قبضه کړې ده"، او حامد له دې خبرې څخه انکار کوي (چې دا خالد کور نه دی بلکې زما کور دی)، لهذا مدعي يعني خالد بینه پېش کړه، نو د خالد د بینه په قبول کیږي او د خالد لپاره به د کور فیصله کیږي، نو دا فیصله چې څرنگه پر حامد (قابض) نافذیږي همداسې به پر غائب زید (بائع) هم نافذیږي، ځکه چې د مدعي (خالد) د دعوی سبب له زید څخه رانیول دي، يعني پر حامد دهغه د دعوی کولو سبب همدا دی چې دهغه له زید څخه کور رانیولی دی، لهذا څوک چې پر دې کور قابض دی يعني حامد دهغه به د غائب بائع حکماً نائب شمارل کیږي، او قاضي به د قابض په موجودیت کې د مدعي بینه قبلوي او د مدعي لپاره به دهغه کور فیصله کوي (په لنډه توګه د دې مثال داسې هم وړل کېدای سي چې مثلاً یو کور د زید او حامد دواړو دی، پر هغه کور یو چاد ملکیت دعوی وکړه چې دا زما کور دی، او د دعوی په وخت کې صرف زید قاضي په دربار کې حاضر وو او حامد غائب وو، او قاضي د زید په خلاف فیصله وکړه چې دا کور د مدعي دی، نو دا فیصله به پر حامد غائب هم نافذیږي، ځکه چې اوس به زید حکماً د حامد نائب وي، او دوی دواړه به په دې فیصله کې سره شریک وي (اثمار الهدایه)، صاحب هدایې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې دا حکماً نائب کېدل د کتابو په ډېرو صورتونو کې ذکر سوي دي (چې له هغه څخه موږ دلته دوه صورتونه ذکر کړه).

أما إذا كان الخ: فرمائي پر غائب کس چي مدعي کومه دعوی کرې وي که چيري هغه سبب نه وي بلکي پر حاضر کس د حق ثابتېدلو شرط وي. نو د غائب کس له طرفه د حاضر کس په حکماً نائب جوړولو کي به د دغه شرط اعتبار نه کيږي او حاضر به د غائب نائب نه شمارل کيږي؛ ددې مثال دادی چي که زید خپلي ښځي ته ووايي "که چيري خالد خپلي ښځي ته طلاق ورکړی نو ته هم پر ما طلاقه يې". بیا وروسته د زید ښځي دعوی وکړه چي "خالد خو خپلي ښځي ته طلاق ورکړی. لهدا پر ما هم طلاق واقع سو" او د زید ښځي خپل پر دعوی ښه (گواهي) پېش کړه، نو دا ښه به نه قبولل کيږي يعني قاضي به د زید پر ښځي د طلاق واقع کېدلو فيصله نه کوي؛ ځکه دلته چي ښځي پر غائب کس يعني پر خالد کومه دعوی کرې ده (چي هغه خو خپلي ښځي ته طلاق ورکړی) دا دعوی پر حاضر کس يعني د زید پر ښځي د حق ثابتېدلو يعني د طلاق واقع کېدلو شرط دی. سبب نه دی. او اوس ذکر سوه چي پر غائب کس چي مدعي کومه دعوی کرې وي که هغه پر حاضر کس د حق ثابتېدلو شرط وي، نو هغه لره اعتبار نسته. نو ځکه دلته به هم ددې شرط اعتبار نه کيږي او د زید پر ښځي به طلاق نه واقع کيږي. صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمائي چي ددې پوره تفصیل او وضاحت په جامع صغیر کي ذکر سوی دی. د تفصیل شوقي حضرات دي جامع صغیر مطالعه کړي.

د یتیمانو مالونه په قرض ورکول

قَالَ: وَيُقْرَضُ الْقَاضِ الْأَمْوَالُ الْيَتَامَى فرمائي: او قاضي دي د یتیمانو مالونه په قرض ورکړي وَيَكْتَسِبُ ذِكْرُ الْحَقِّ او د حق ذکر [خط] دي وليکي لِأَنَّ فِي الْإِقْرَاضِ مَصْلَحَتَهُمْ ځکه چي په قرض ورکولو کي د هغو مصلحت [ښهگنه] ده لِبَقَاءِ الْأَمْوَالِ مَحْفُوظَةً مَضْمُونَةً ځکه چي د هغو مالونه به محفوظ او [د مقروضه خلکو] پر ذمه واجب پاته سي وَالْقَاضِ يَقْدِرُ عَلَى الْإِسْتِخْرَاجِ او قاضي له مقروض خلکو څخه د هغوی پر واپس اخيستلو قدرت لري وَالْكِتَابَةُ لِحَقْظِهِ او خط ليکل د یادښت لپاره دي ايمني د حق ذکر او خط به ځکه ليکي چي قاضي ته هغه په ياد وي اِنْ أَقْرَضَ الْوَمِيءُ او که چيري وصي ادیتيم مال په قرض ورکړي فَصِنَ نَوْهغه به ضامن وي لِأَنَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى الْإِسْتِخْرَاجِ ځکه چي وصي پر واپس اخيستلو قدرت نه لري وَالْأَكْبُ بِمَنْزِلَةِ الْوَمِيءِ لِأَصَحِّ الرِّوَايَتَيْنِ او په دوو روایتونو کي د اصح روایت مطابق پلار د وصي په درجه کي دی لِعَجْزِهِ عَنِ الْإِسْتِخْرَاجِ ځکه چي پلار [هم] له واپس اخيستلو څخه عاجز دی.

اللغات: ﴿يُقْرَضُ﴾ د افعال د باب مضارع ده: په قرض ورکول، په پور ورکول، ﴿مَضْمُونَةٌ﴾ د سمع د باب مفعول دی: د کوم شي ضمان چي پر ذمه واجب وي (کوم شی چي دانسان پر غاړه لازم وي)، ﴿حَقْظٌ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: یاد ساتل، یادښت (یاد دښت)، ﴿إِسْتِخْرَاجٌ﴾ د استفعال د باب مصدر دی: را ایستل، مراد

ځني "واپس اخيستل" دي. «وصي» چاته چي مري وصيت كړی وي. هغه كس چي مري ورته يو كار سپارلی وي. «اصح» د ضرب له بابه د اسم تفصيل صيغه ده: زيات صحيح.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي قاضي مصلحتاً د یتیمانو مال خلگو ته په قرض ورکولای سي؛ ځکه د دېرو مصروفیاتو په وجه د قاضي لپاره دا مشکل دي چي د هغه مالونو حفاظت وکړي، او په قرض ورکولو سره په آسانه توګه د هغوی حفاظت کېدای سي، او قاضي چي کومو خلگو ته د یتیمانو مالونه په قرض ورکړي، نو د هغو نومونه، پته (درس) او د قرض د مال اندازه دي نوټ او درج کړي او د ځان سره دي يې محفوظ کړي، او کله چي ضرورت سي نو له مقروضو خلگو څخه دي هغه واپس واخلي، او که له مقروضه خلگو څخه مالونه ضايع سوي وي نو د هغه ضمان (تاوان) دي ځني واخلي، او که چيري هغه خلګ تهال مهول کوي نو قاضي دي هغو ته زور او قدرت وربکاره کړي، ځکه چي قاضي پر واپس اخيستلو پوره قدرت لري، نو ځکه قاضي ته دا اختيار او اجازه سته چي د یتیمانو مالونه په قرض ورکړي، او د يادښت لپاره دي خط او تفصيل خامخا وليکي.

او له قاضي څخه بغير نورو خلگو ته د دې حق نسته، لهدا که يو وصي د یتيم مال په قرض وکړي، يعني که چيري يو سړی مړ سي او د مرګ په وخت کي هغه يو چاته وصيت وکړي چي زما د یتيم بچي مال محفوظ ساته! (چي هغه ته وصي وايي)، نو هغه ته دا اختيار نسته چي د یتيم مال په قرض ورکړي؛ ځکه چي وصي د قرض له واپس اخيستلو څخه عاجز دی، ځکه د وصي سره د قاضي په څېر طاقت نسته، او نه وصي جبراً له مقروض څخه د قرض پر اخيستلو قدرت لري، او نه د نن سبا وحيان دومره امتتداره او دينداره دي چي په خپله ضمان اداء کړي، نو ځکه د وصي لپاره ښه خبره داده چي د یتيم مال په قرض نه ورکړي، او که چيري هغه په قرض ورکړي او بيا مقروض له قرض ورکولو څخه انکار وکړي، نو وصي به له خپل جېب څخه د هغه تاوان او ضمان ورکوي.

او د یتيم پلار هم د وصي په درجه کي دی، يعني که چيري د يو سړي د بچي سره مال وي مثلاً بچي ته له يو طرفه حاصل سوي وي، نو د پلار لپاره هم هغه په قرض ورکول غوره او مناسب نه دي؛ ځکه که چيري مقروض له قرض څخه انکار وکړي، نو پلار هم د وصي په څېر د هغه له واپس اخيستلو څخه عاجز دی او دا کار هغه ته مشکل او ستونزمن دی. نو ځکه د پلار لپاره هم د دې اختيار او اجازه نسته؛ او که چيري بيا هم فاسي وکړي نو د انکار په صورت کي به له خپل جېب څخه ضمان اداء کوي، همدا اصح روايت دی، لېکن په غير اصح روايت کي پلار ته د دې اجازه ورکول سوي ده.

بَابُ التَّحْكِيمِ

(دا) باب د حَكَم (دریمگری) د ټاکلو (په بیان کي) دی

تشریح: حَكَم ته په پښتو کي دریمگری، منصف او منځگری (فیصله کونکي) وایي، یعنی هغه بهي طرفه منځگری کوم چي د فیصله کولو لپاره وټاکل سي. (پښتوسیند)

د حَكَم او قاضي په مینځ کي فرق دا دی چي قاضي د باچا او امیر له طرفه ټاکل کیږي او د هغه فیصله پر هر چا نافذیږي، او حَكَم (دریمگری) د مدعي او مدعي علیه له طرفه ټاکل کیږي او د هغه فیصله فقط پر هغه دواړو نافذیږي، پر بل چا نه نافذیږي. او که چیري مدعي یا مدعي علیه حَكَم (دریمگری) ساقط کړي چي زه د هغه فیصله نه منم، نو بیا هغه فیصله نه سي کولای.

صاحب د عنایې رَحْمَةُ اللهِ لیکلي دي چي تحکیم (دریمگری جوړول) هم د قضاء له انواعو څخه یو نوع ده، او د تحکیم بیان ځکه د قضاء له بیان څخه وروسته ذکر سوی دی چي د حَكَم او دریمگری (درېمان) درجه د قاضي له درجي څخه ډېره کمه ده، همدارنګه د هغه فیصله په حدود او قصاص کي نه نافذیږي، لېکن د قاضي فیصله په حدود او قصاص ټولو کي نافذیږي. همدارنګه نور فرقونه یې هم په مینځ کي سته، لهذا په دې حوالو سره د قاضي مقام او مرتبه د حَكَم له مرتبې څخه لوړه ده، نو په همدې وجه د قاضي احکام او مسائل مخکي ذکر سول، او اوس تر هغه وروسته د حَكَم (دریمگری) احکام او مسائل ذکر کیږي.

د تحکیم جواز په کتاب، سنت او اجماع ټولو سره ثابت دی، او له هغوی څخه موږ دلته صرف په کتاب الله کفایت کوو، په کتاب الله کي ذکر سوي دي: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا﴾ [سورة النساء: ۱۴] (او که تاسو ته پېره وي چي هغوی په خپل اړخ کي ضداو نفرت لري، نو تاسو یو حَكَم [دریمگری] د خاوند له قربانو څخه او یو حَكَم د ښځي له قربانو څخه وټاکئ او واستوئ!)، دا آیت که څه هم د خاوند او ښځي په مینځ کي د حَكَم ټاکلو پر جواز دلالت کوي، لېکن کله چي د خاوند او ښځي په مینځ کي حَكَم ټاکل جائز دي نو په نورو معاملاتو کي به هم حَكَم ټاکل جائز وي.

د تحكيم (دریمگری ټاكلو) حكم او شرائط

وَإِذَا حَكَمَ رَجُلَانِ رَجُلًا أَوْ كَلَهُ فِي دُوخْلِكِ يَوْ سَرَى خَيْلِ حَكَمِ ادریمگری | جوړ کړي فَحَكَمَ بَيْنَهُمَا أَوْ هَفَ سَرَى د دوی دواړو په مینځ کې فیصله وکړي وَرَضِيَا بِحُكْمِهِ أَوْ د دوی د هغه په فیصله راضي سي جَاَزٌ نُو دَا جَائِزٌ دِي لِأَنَّ لَهُمَا وَلَايَةً عَلَى أَنْفُسِهِمَا حَكَمٌ چي د دوی ته پر خپلو ځانو ولایت حاصل دی فَصَحَ تَحْكِيمُهُمَا نُو حَكَمٌ د دوی حَكَمٌ جوړول ادریمگری ټاکل | به هم صحیح وي وَيَنْفَعُهُ حُكْمُهُ عَلَيْهِمَا أَوْ د هغه حَكَمٌ فیصله به پر دوی دواړو نافذیږي وَهَذَا إِذَا كَانَ الْحَكَمُ بِصِفَةِ الْحَاكِمِ أَوْ دَا [حَكَمٌ] په هغه صورت کې دی کله چې حَكَمٌ ادریمگری | د حاکم [قاضي] په صفت سره وي لِأَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ الْقَاضِي فِيمَا بَيْنَهُمَا حَكَمٌ چي حَكَمٌ د دوی دواړو په مینځ کې د قاضي په درجه کې دی فَيُسْتَرْطُ أَهْلِيَّةُ الْقَضَاءِ نُو حَكَمٌ د قضاء اهلیت | اهل کېدل | شرط دي وَلَا يَجُوزُ تَحْكِيمُ الْكَافِرِ وَالْعَبْدِ وَالذَّمِّيِّ وَالْمُخْدُودِ فِي الْقَذْفِ وَالْفَاسِقِ وَالصَّيِّ أَوْ حَكَمٌ جوړول جائز نه دي د کافر، غلام، نمری، محدود فی القذف، فاسق او کوچني لِأَنَّهُمْ أَهْلِيَّةُ الْقَضَاءِ حَكَمٌ چي | په دې ټولو کې | د قضاء اهلیت نسته اِعْتِبَارًا بِأَهْلِيَّةِ الشَّهَادَةِ د شهادت پر اهلیت په قیاس کولو سره وَالْقَاسِقُ إِذَا حَكَمَ أَوْ فاسق چي کله حَكَمٌ ادریمگری | جوړ کړی سي يَجِبُ أَنْ يَجُوزَ عِنْدَنَا نُو زموږ په نېز جائز کېدل پکار دي کَمَا مَرَّ فِي الْبُكْلَى لکه څرنګه چې د قاضي په مسئله کې | ادب بحث | تېر سو.

اللغات: ﴿حَكَمَ﴾ د تفعیل د باب ماضي ده، حَكَمَ يُحَكِّمُ تَحْكِيمًا: حَكَمٌ جوړول، حَكَمٌ ټاکل، یعني یو څوک دریمگری (درېمان) ټاکل، ﴿وَلَايَةً﴾ د ضرب اسم مصدر دی: اختیار، مشري، ولي کېدل (مشر کېدل)، ﴿مُحَكَّمٌ﴾ د تفعیل د باب مفعول دی: کوم کس چې حَكَمٌ ټاکل سوی وي، ﴿قَذْفٌ﴾ د ضرب مصدر دی: پر یو چا په درواغو سره د زنا تهیمت لګول، ﴿مُخْدُودٌ فِي الْقَذْفِ﴾ هغه کس چې په درواغه پر یو چا د زنا تهیمت ولګوي او بیا د هغه په وجه حد پر جاري کړی سي، ﴿الْعَدَامُ﴾ د انفعال د باب مصدر دی: ختمېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دزید او خالد په مینځ کټي پر یوه معامله جنگ او جنجال وي، او بیا دوی په خپل اتفاق سره یو دریم کس مثلاً حامد خپل حَكَمٌ (دریمگری او فیصله ګونګي) جوړ

کړي او دا وعده سره وکړي چي خالد زموږ په مينځ کي کومه فيصله هم وکړي هغه موږ ته قبوله ده او موږ به يې منو. برابره ده هغه فيصله زموږ موافقه وي او که مخالفه: بيا حکم (خالد) د دوی په مينځ کي فيصله وکړي، نو د هغه فيصله کول جائز هم دي او هغه به نافذ يږي هم؛ ځکه چي محکمينو ته يعني حکم جوړونکو (زید او خالد) ته پر خپل ذات ولايت حاصل دی، نو ځکه د دوی لپاره به دريم کس حکم جوړول جائز وي، او کله چي حکم جوړول جائز دي نو ښکاره خبره ده چي د حکم فيصله به هم جائز او نافذ وي.

وهذا الخ: فرمايي چي يو څوک حکم جوړول او د حکم فيصله نافذ بدل صرف په هغه وخت کي جائز دي کله چي په هغه کي د حکم جوړېدلو (درېمان کېدلو) اهليت او صلاحيت موجود وي، ځکه چي حکم د محکمينو په مينځ کي د قاضي په درجه کي دی، لهدا څرنګه چي د قاضي لپاره د قضاء او شهادت (ګواهي) په اهليت سره متصف کېدل شرط دي، همداسي د حکم لپاره هم په دې اوصافو سره متصف کېدل شرط او ضروري دي، کنې بيا هغه حکم جوړول صحيح نه دي.

ولايجوز الخ: د دې حاصل دا دی چي د قضاء اهليت د شهادت له اهليت څخه مشتق او راخيستل سوی دی، لهدا په کوم سړي کي چي د شهادت (ګواهي ورکولو) اهليت نه وي په هغه کي به د قضاء اهليت هم نه وي، او نا اهل کس حکم او قاضي جوړول جائز نه دي، نو ځکه کافر، غلام، ذمي، محدود فی القذف، فاسق او کوچنی (صبي) حکم جوړول جائز نه دي؛ ځکه چي له دغو کسانو څخه په يوه کي هم د شهادت اهليت نسته (يعني دا ټوله د ګواهي ورکولو اهل نه دي او د دوی ګواهي مقبوله نه ده). لهدا کله چي په دوی کي د شهادت اهليت نسته نو په لازمي توګه به په هغو کي د قضاء (قاضي کېدلو) اهليت هم نه وي، او حکم هم د قاضي په درجه کي دی، نو ځکه په هغو کي به د حکم جوړېدلو اهليت هم نه وي او هغوی به حکم جوړول جائز نه وي.

والفاسق الخ: فرمايي چي فاسق کس حکم جوړول او هغه په خپل مينځ کي درېمګری ټاکل خو جائز نه دي، لېکن که پر يو موقع هغه حکم جوړ کړی سي، نو زموږ په نېز جائز کېدل پکار دي، ځکه چي په "کتاب أدب القاضي" کي دا خبره تېره سوه چي يو فاسق کس (عالم) قاضي جوړول مناسب نه دي، لېکن که بيا هم هغه قاضي جوړ کړی سي نو جائز دي، همداسي فاسق کس حکم جوړول هم غوره او مناسب نه دي، لېکن که جوړ کړی سي نو جائز کېدل پکار دي.

له تحكيم خغه در جوع كولو بيان

وَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الْمُحَكِّمِينَ أَنْ يَرْجِعَ أَوْ يَهْجُجَ دَوَارُ حَكَمٍ جَوْرُونَكُو كِي هريوه ته دا اختيارسته چي اله حَكَم جورو (تحكيم) اخغه رجوع وكري مَا لَمْ يَخْكُمْ عَلَيْهَا تر هغه وخته پوري اهریوه ته دا اختيارسته اتر خو چي حَكَم پر دوی یو فیصله نه وي كړې لَأَنَّهُ مُقَلَّدٌ مِنْ جَهْتِهَا حَكَم چي هغه د دوی دوارو له طرفه حَكَم جوړ سوی دی [یعني هغه د دوارو په رضا سره دریمگری ټاکل سوی دی] فَلَا يَخْكُمُ إِلَّا بِرِضَاهُمَا جَمِيعًا نو حَكَم هغه به د دوارو له رضا خغه بغیر فیصله نه سي کولای وَإِذَا حَكَمَ أَوْ كَلَهُ چي حَكَم [دریمگری] فیصله وكري لَزِمَتْهَا نو هغه فیصله پر دوی دوارو لازمیري لِضِدِّهِ حُكْمِهِ عَنْ وِلَايَةِ عَلَيْهِمَا حَكَم چي پر دوی دوارو د ولایت حاصلېدلو په وجه د هغه له طرفه فیصله صادر سوی ده وَإِذَا رُفِعَ حُكْمُهُ إِلَى الْقَاضِي او کله چي د حَكَم [دریمگری] فیصله قاضي ته پېش کړی سي فَوَاقَقَ مَذْهَبَهُ او هغه فیصله د قاضي د مذهب موافقه وي أَمْضَاهُ نو قاضي به هغه نافذوي لَأَنَّهُ لَا قَائِدَ قَالِي نَقَضِهِ ثُمَّ فِي إِبْرَامِهِ عَلَى ذَلِكَ التَّوَجُّه حَكَم چي د هغه فیصلې په ماتولو او بیا پر هغسي طرفه د هغې په مضبوطولو کي هیڅ فایده نسته [یعني کله چي فیصله د قاضي مذهب مطابق وي نو بیا په دې کي هیڅ فایده نسته چي قاضي هغه ماته کړې او بیا په خپله هغسي فیصله صادره کړې] وَإِنْ خَالَفَهُ او که د حَكَم فیصله د قاضي د مذهب مخالفه وي أَبْطَلَهُ نو قاضي به هغه باطلوي لَأَنَّ حُكْمَهُ لَا يَلْزَمُهُ حَكَم چي د حَكَم فیصله پر قاضي لازمه نه وي لِعَدَمِ التَّخَكُّمِ مِنْهُ حَكَم چي د قاضي له طرفه هغه حَكَم نه دی جوړ سوی.

اللغات: ﴿مُحَكِّمِينَ﴾ د مُحَكِّم تشبیه ده: حَكَم جوړونکی، حَكَم ټاکونکی، کوم شوک چي بل

شوک د ځان حَكَم جوړ کړي، ﴿رُفِعَ﴾ دفتح دباب ماضي مجهول ده: پورته کېدل، پېش کېدل:

﴿لَقَضَ﴾ د نصر دباب مصدر دی: ماتول، ﴿إِبْرَامَ﴾ دافعال دباب مصدر دی: مضبوطول، ټینګول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که دوه خلک یو شوک حَكَم او دریمگری جوړ کړي (چي ته زموږ

په مینځ کي فیصله وکړه!). او بیا د حَكَم تر فیصله کولو مخکي په هغه خلکو کي یو سړی له حَكَم

جوړولو (تحكيم) خغه رجوع کول وغواړي (چي زه حَكَم او دریمگری نه ټاکم)، نو هغه ته دا اختیارسته

او هغه له خپل تحكيم خغه رجوع کولای سي: حَكَم چي دوارو خلکو په ګډه حَكَم ټاکلی دی، نو

ځکه د حکم د حکم او فیصلې د باقي پاتېدلو لپاره به د دواړو خلکو رضا ضروري وي، لهندا که چيري په دواړو کي يو د هغه پر حکم کېدلو راضي نه وي نو د هغه حکم کېدل به باطليري. لېکن دا خبره په یاد لرئ! چي له تحکیم څخه درجوع کولو اختیار فقط تر هغه وخته پوري مه کله چي حکم تر اوسه فیصله نه وي کړې، لېکن که هغه فیصله وکړي نو بیا یو رجوع نه سي کولای بلکي هغه فیصله به پر دواړو لازمه وي او پر دواړو به نافذيري؛ ځکه چي دلته هغه د حکم کېدلو په حالت کي فیصله کړې ده، او د حکم کېدلو په حالت کي هغه ته پر دواړو خلکو ولایت حاصل دی، او څوک چي د ولایت خاوند وي نو د هغه حکم نافذ او لازم وي، نو ځکه د حکم کېدلو په حالت کي به د حکم فیصله او حکم هم لازم وي.

واذا رفع الخ: ددې حاصل دادی چي که حکم د دواړو خلکو په مینځ کي فیصله وکړه او بیا هغه فیصله د قاضي په محکمه کي پېش کړی سوه (چي قاضي صاحب! دا څنگه فیصله ده؟)، نو حکم دادی چي که هغه فیصله د قاضي د مذهب مطابق وي نو قاضي دي هغه نافذ کړي او هغه دي نه ردوي؛ ځکه کله چي د یو شي فیصله سوې وي او هغه فیصله د قاضي د مذهب مطابق هم وي نو ښکاره خبره ده چي هغه ردول بیا هغسي فیصله بیرته صادرول هیڅ فایده نه لري او نه دا څه هوښیاري ده، نو ځکه د مذهب سره د مطابق کېدلو په صورت کي دي قاضي د حکم فیصله سمدستي نافذ کړي، او که چيري د هغه فیصله د مذهب مخالفه وي، نو قاضي دي هغه رد کړي، ځکه چي قاضي هغه حکم نه دی جوړ کړی، بلکي نور دوو خلکو هغه حکم جوړ کړی دی، نو ځکه پر قاضي به د هغه فیصله هم لازمه نه وي، او کله چي پر قاضي د هغه فیصله لازمه نه ده، نو ځکه قاضي ته به د هغه د ردولو او ماتولو پوره اختیار وي او قاضي به هغه ردوي.

په حدود او قصاص کي د تحکیم بیان

وَلَا يَجُوزُ الشَّحْكِيمُ فِي الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ او په حدودو او قصاص کي حکم جوړول [درمکړی تاکل] جائز نه دي إِنَّهُ لَا وِلَايَةَ لَهُمَا عَلَى دَمِهِمَا ځکه چي دوی دواړو احکم جوړونکوا ته پر خپلي ویني [پر خپل ځان] هیڅ ولایت نسته. وَلِهَذَا لَا يَتَدَلَّانِ الْإِبَاحَةَ او له همدې کبله دوی د ویني د مباح کولو ملکیت [اختیار] نه لري [یعني ددې اختیار نه لري چي بل چاته د خپل ځان د وژلو قدرت ورکړي] فَلَا يُسْتَبَاحُ بِرِضَائِهِمَا نو ځکه د دوی دواړو په رضا سره به هم [خون] نه مباح کیږي قَالُوا: وَتَخْصِيصُ الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ يَدُلُّ عَلَى جَوَازِ الشَّحْكِيمِ فِي سَائِرِ الْمُجْتَهَدَاتِ كَالْطَّلَاقِ وَالنِّكَاحِ وَغَيْرِهِمَا مشایخ رَجَحَهُمُ

نه فرمايي: چي د حدونو او قصاص تخصيص كول پر دې خبره دلالت كوي چي په نورو
اجتهادي معاملو انورو مسئلو كي حڪم جوړول جائز دي لكه طلاق او نكاح وَهُوَ صَحِيحٌ او همدا
صحيح ده إِلَّا أَنَّهُ لَا يُفْتَى بِهِ وَيُقَالُ: يُخْتَارُ إِلَى حُكْمِ النُّوْلِ لِهَكُنْ پر هغه به فتوى نه ور كول كيږي او دا
به ويل كيږي چي په دې كي د قاضي فيصلې ته ضرورت سته دَفْعًا لِتَجَانُّبِ الْعَوَامِ فِيهِ ددې لپاره
چي په دې باره كي د عوامو جرات [دلاوري] ليري سي ايمني چي عوام په هره معامله كي د حكم پر
جوړولو جرات نه وكړي إِن كَانَ حُكْمًا فِي دَمٍ خَطَاٍ او كه دوه خلك په قتل خطاء كي يو شو ك حڪم جوړ
كړي فَقَضَى بِالْبَيِّنَةِ عَلَى الْعَاقِلَةِ او هغه حڪم پر عاقله وو د ديت فيصله وكړي لَمْ يَنْفُذْ حُكْمَهُ نود
هغه فيصله نه نافذ كيږي لِأَنَّهُ لَا وَلايَةَ لَهُ عَلَيْهِمْ حكه چي پر عاقله وو هغه ته ولايت حاصل نه دى إِذَا
لَا تَحْكِمُ مِنْ جِهَتِهِمْ حكه د هغوله طرفه [د هغه] حڪم جوړول نه دي صادر سوي وَلَوْ حَكَمَ عَلَى الْقَاتِلِ
بِالْبَيِّنَةِ فِي مَالِهِ او كه چيري حڪم د قاتل په ذاتي مال كي پر هغه د ديت فيصله وكړي رَدَّاهُ الْقَاضِي
وَيَقْضِي بِالْبَيِّنَةِ عَلَى الْعَاقِلَةِ نو قاضي به هغه ردوي او پر عاقله وو به د ديت فيصله كوي لِأَنَّهُ مُخَالَفٌ
لِرَأْيِهِ وَمُخَالَفٌ لِلنَّصِّ أَيْضًا حكه چي [دلته] د حڪم فيصله د قاضي درايي هم مخالفه ده او د نص
احديث اهم مخالفه ده إِلَّا إِذَا ثَبَتَ الْقَتْلُ بِإِقْرَارِهِ مگر دا چي كله قتل د قاتل په اقرار سره ثابت سوي
وي إِنَّمَا الْعَاقِلَةُ لَا تَعْقِلُهُ حكه چي عاقله دا ديت نه اداء كوي.

اللفات: ﴿إِبَاحَةٌ﴾ د افعال د باب مصدر دى: مباح كول، روا كول، روا كړخول، ﴿عَاقِلُهُ﴾ د قاتل
قريبان او د هغه نژدې قوميان او هغه خلك چي د قاتل سره تجارت كوي، هغو ته ”عاقله“ وايي (أثمار
الهداية). ﴿هَدِيَّةٌ﴾ خون بها، هغه مالي بدل چي قاتل يې د مقتول وارثانو ته ور كوي. كه يو سړى په خطاء سره يو
شو ك قتل كړي چي هغه ته ”قتل خطاء“ وايي، نو په هغه كي د مقتول ديت سل او بښان دي، هغه پر ټوله
عاقله وو لازميږي او پر ټولو به تقسيمول كيږي او په درې كاله كي دننه به هغه د مقتول وارثانو ته ور كول
كيږي. ﴿لَا تَعْقِلُهُ﴾ د ضرب د باب نفي صيغه ده: د يو چاله طرفه ديت اداء كول. (مباح منير)

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى چي په احنافو كي د امام خصاف رَجْنَةُ الله په نېز په حدونو او
قصاص كي حڪم جوړول (درېمگري ټاكل) جائز نه دي، لېكن دشمس الاثمه سرخسي رَجْنَةُ الله په

نېز په حد قذف او قصاص کي حکم جوړول جائز دي، خو څرنګه چي دامام قدوري رَحْمَةُ اللهِ په نېز د نه جائز کېدلو قول مختار او راجح دی نو ځکه هغه همدا قول (دامام خصاف قول) په متن کي ذکر کړی دی؛ او په حدود او قصاص کي د تحکیم نه جائز کېدلو دلیل دادی چي د حکم جوړونکو (محکمینو) لپاره دا ضروري ده چي دوی ته به پر هغه شي ولایت او اختیار حاصل وي د کوم شي په باره کي چي دوی یو څوک حکم جوړوي، او پر قصاص يعني پر خون او دیني پر بهولو هېڅ یو انسان ته ولایت نسته، لهذا محکمینو ته نه د خپل ویني پر بهولو ولایت حاصل دی او نه د دې ولایت ورته حاصل دی چي بل چاته پر ځان د خپل ویني د بهولو قدرت ورکړي، نو ځکه په قصاص کي تحکیم جائز نه دی: (احسن الهدایه)

پاته سوه د حدودو مسئله، نو صاحب د عنایې او داسي نورو د هغه دلیل د بیان کړی دی چي د حکم فیصله او حکم فقط د محکمینو په حق کي حجت وي او له دوی څخه بغیر د بل چا په حق کي حجت نه وي، نو ځکه د حکم په فیصله کي به شبهه وي، او حدود او قصاص دواړه په شېهي سره ساقطیږي، لهذا که حکم په یو حد کي فیصله وکړي نو د هغه په فیصله کي به شبهه وي، او د شېهي په وجه به حد نه سي جاري کېدای بلکي هغه به ساقط سي، لهذا کله چي د حکم په فیصله سره حدود او قصاص نه سي جاري کېدای بلکي ساقطیږي، نو ځکه په حدود او قصاص کي به یو څوک حکم جوړول (تحکیم) هم جائز نه وي.

قالوا وتخصيص الخ: متأخرين مشايخ فرمائي چي امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ چي په متن کي د تحکیم د نه جائز کېدلو سره فقط حدود او قصاص خاص کړي دي، دا د دې خبري دلیل دی چي له حدود او قصاص څخه بغیر په نورو مسئلو (طلاق، نکاح او داسي نورو) کي حکم ټاکل او جوړول جائز دي، او همدا صحيح ده، لېکن د هغه د جواز فتوی به له ورکول کېږي بلکي دا جواز به پټ ساتل کېږي او دا به ویل کېږي چي په دې کي د قاضي فیصلې ته ضرورت نسته، ځکه که چیري د حکم جوړولو د جواز فتوی ورکول سي نو عوام به په دې سلسله کي جرأت او دلاوري کوي او هر سړی به د خپلي خوښۍ مطابق حکم (دریمګړی) ټاکي او په دې توګه به د حرام شي د جائز ګرځولو او د جائز شي د حرام ګرځولو کوشش کوي، مثلاً یو سړی خپلي ښځې ته په یوه وار درې طلاقه ورکړي تر دې چي هغه ښځه زموږ په نېز بغیر له حلاله (تحلیل) څخه جائز پاته نه سي، نو اوس که چیري هغه سړي ته دافتنوی معلومه وي چي په دې سلسله کي حکم (دریمګړی) ټاکل جائز دي، نو هغه سړی او ښځه به په ګډه یو شافعي المذهب یا غیر مقلد کس په دې معامله کي حکم وټاکي او هغه به د یوه طلاق واقع کېدلو فیصله وکړي. همدارنګه که یو کس ته په یو مسئله کي ضرورت پېښ سي نو هغه به د داسي

سري تلاش کوي چي دهغه په نهز دامسئله جائز وي او هغه به خپل حُکَم ټاکي که څه هم دهغه کس په نهز دامسئله حرامه وي، نو په دې وجه مشائخو ويلي دي چي حُکَم جوړول (ټاکل) که څه هم جائز دي لېکن دهغه فتوی به نه ورکول کيږي او دهغه جواز به پټ او مخفي ساتل کيږي.

وان حکماء إلخ: د دې حاصل دادی که چيري دوه خلک په قتل خطاء کي پو څوک خپل حُکَم جوړ کړي او حُکَم پر عاقله وو د ديت فيصله وکړي نو د حُکَم دا فيصله به نه نافذیږي؛ ځکه چي عاقله وو خو هغه له خپل طرفه حُکَم نه دی جوړ کړی (بلکي هغه صرف د دوو خلکو له طرفه حُکَم جوړ سوی دی)، نو ځکه پر عاقله وو به حُکَم ته ولایت هم حاصل نه وي، او کله چي پر عاقله وو حُکَم ته ولایت حاصل نه دی نو پر عاقله وو به د حُکَم فيصله هم لازم او نافذ نه وي.

او که چيري حُکَم فقط پر قاتل دهغه له ذاتي مال څخه د ديت ورکولو فيصله وکړي نو قاضي به دغه فيصله ردوي او پر عاقله وو به د ديت ورکولو فيصله کوي، ځکه چي د حُکَم دا فيصله د قاضي د مذهب هم خلاف ده او د حديث هم خلاف ده؛ د مذهب د مخالف کېدلو دليل خو به انشاء په کتاب المعامل کي راسي، او د حديث د مخالف کېدلو دليل دادی چي په يوه حديث کي دا قصه ذکر سوې ده چي دوي بنځي په خپل مينځ کي سره بني وې (يعني د يو صحابي "حمل بن مالک" دوي بنځي وې چي هغه په خپل مينځ کي يوه دبلي بن وه)، بيا يوي خپله بن په ډبره يا د خېمې په مينځ وويشتله چي دهغه په وجه دهغې حمل (د نس بچي) ساقط سو، او کله چي دا معامله د نبی ﷺ په خدمت کي پېش کړی سوه، نو نبی ﷺ د ويښتونکي بنځي پر عاقله وو ديت واجب کړی او دهغې عاقله وو ته يې حُکَم وکړی "قُومُوا فِدْوَةً" (ځی ولاړ سئ! او د قاتل ديت اداء کړئ!)، له دې څخه معلومه سوه چي ديت پر عاقله واجبیږي او د قاتل په ذاتي مال کي نه واجبیږي.

إلا إلخ: فرمايي که چيري قتل د قاتل په اقرار سره ثابت سوی وي (يعني قاتل په خپله اقرار کړی وي چي قتل ما کړی دی)، نو په دې صورت کي د قاتل له ذاتي مال څخه د ديت ورکولو فيصله کول جائز دي؛ ځکه چي په دې صورت پر عاقله وو ديت نه واجبیږي بلکي پر قاتل واجبیږي.

د بینه پېښولو يا له قسم څخه د انکار کولو په صورت کي د حُکَم کار

وَيَجُوزُ أَنْ يَسْتَعْمَلَ الْبَيِّنَةَ وَيَقْضِيَ بِالْكُؤُلِ او د حُکَم ادریمګري لپاره جائز دي چي گواهي واورې ايعني گواهي قبوله کړي او د قسم پر انکار فيصله وکړي وَكَذَا بِالْإِقْرَارِ او همدارنگه ادهغه لپاره جائز دي چي پر اقرار فيصله وکړي لِأَنَّهُ حُكْمٌ مُوَافِقٌ لِلشَّرْعِ ځکه چي دا د شريعت مطابق فيصله ده وَلَوْ أَخْبَرَ بِإِقْرَارِهِ

أَحَدِ الْخَصْمَيْنِ أَوْ بَعْدَ آلَةِ الشُّهُودِ وَهَذَا عَلَى تَحْكِيمِهِمَا أَوْ كَهَ چِيرِي حَكَمِ ادریمگری | دیوه خصم د اقرار یا د گواهانو د عدالت خبر ورکړي، په داسي حال کي چي دوی دواړه خپل پر تحکیم باقي وي يُقْبَلُ قَوْلُهُ نو د هغه قول به قبلو کیږي لِأَنَّ الْوَلَايَةَ قَائِمَةٌ ځکه چي ولایت موجود دی وَلَوْ أَخْبَرَ بِالْحُكْمِ او که حکم د فیصلې خبر ورکړي | چي ماستا په خلاف فیصله وکړه | لَا يُقْبَلُ قَوْلُهُ نو د هغه قول به نه قبول کیږي لِانْقِضَاءِ الْوَلَايَةِ ځکه چي د هغه ولایت ختم سو كَقَوْلِ الْوَلِيِّ بَعْدَ الْعَزْلِ لکه څرنگه چي تر معزوله کېدلو وروسته قول | نه قبول کیږي |.

اللغات: ﴿يسمع﴾ اورېدل، کله چي یې په صله کي “بینه” راسي نو د قبلولو معنی ورکوي (مصباح نیر)، ﴿بیئنه﴾ گواهي، ﴿نکول﴾ دنصر د باب مصدر دی: له قسم څخه انکار کول، ﴿الخصمین﴾ د خَصْمٌ تشبیه ده: د جنگ او دعوي یو طرف والا (یو فریق)، یعنی مدعي “یا” مدعی علیه، ﴿انقضاء﴾ د انفعال د باب مصدر دی: تېرېدل، پوره کېدل.

تشریح: مسئله: داده چي کله دوه خلک یو څوک خپل حکم وټاکي، نو د حکم لپاره دا خبره جائز ده چي که مدعي بینه پېش کړي نو د هغه بینې ته دي غوږ ونیسي یعنی هغه دي قبوله کړي، او که د مدعي سره بینه نه وي او هغه له مدعی علیه څخه د قسم مطالبه وکړي، لېکن مدعی علیه له قسم څخه انکار وکړي یا هغه د مدعي د حق اقرار وکړي، نو حکم دي د مدعي په حق کي فیصله وکړي (داده هغه لپاره جائز دي).

ولو اخبر باقرار إلخ: او که چیري حکم یوه خصم یعنی مدعي یا مدعی علیه ته داسي ووايي چي “تا ماته دخپل ملگري د حق اقرار کړی دی، نو ځکه زه د فیصله کوم چي ته هغه ته خپل حق ورکړه!”، یا مثلاً حکم یوه ته ووايي چي “ستا په خلاف زما مخته بینه (گواهي) پېش کړی سوه او کومو گواهانو چي بینه پېش کړه هغه ټوله عادلان هم وه، نو ځکه ستا په خلاف زه د فیصله کوم چي د فلانکي سړي پر تا حق ثابت دی”، نو د حکم دا قول او فیصله به قبول کیږي په دې شرط چي مدعي او مدعی علیه دواړه تر اوسه د هغه پر حکم جوړولو باقي او راضي وي: ځکه چي د حکم کېدلو په وجه پر دوی دواړو د هغه ولایت باقي دی، او د ولایت خاوند چي فیصله وکړي نو په هغه کي د انکار کولو گنجایش نسته بلکي هغه به قبول کیږي، نو ځکه په دې صورت کي به د حکم دا فیصله قبول کیږي. یعنی هغه خصم به د فیصله قبولي او که هغه انکار وکړي چي ماته اقرار نه

دی کړی یا زما په خلاف بینه نسته نو قاضي به دهغه خبره نه مني بلکي د حکم خبره به مني او دهغه فیصله به نافذوي.

ولو اُخبر بالحکم الخ: او که چیري حکم یوه خصم داسي ته ووايي چي "ما ستا په خلاف د فلانکي شي فیصله وکړه"، نو هغه دا قول به نه قبلول کیږي چي "ما فیصله وکړه (یا مې فیصله کړې ده)". ځکه حکم چي کله فیصله وکړه نو هغه معزوله سو (ځکه حکم فقط د فیصله کولو تر وخته پوري حکم پاتیري او تر فیصله کولو وروسته حکم نه پاتیري)، او کله چي هغه معزوله سوه نو دهغه ولایت هم ختم سو. او تر ولایت ختمېدلو وروسته دهغه قول د خصم په حق کي حجت نه پاتیري، نو ځکه دهغه دا قول "إِنِّي حَكَمْتُ بِكَذَا" (ما د فلانکي شي فیصله وکړه) دا به وروسته نه قبلول کیږي. د دې مثال دادی لکه یو څوک چي قاضي وي بیا هغه معزوله کړی سي، نو اوس که تر معزوله کېدلو وروسته هغه ووايي چي "ما خپل د قاضي کېدلو په وخت کي د فلانکي شي فیصله وکړه" نو دهغه دغه قول او خبر لره اعتبار نسته او دا به نه قبلول کیږي، ځکه چي تر معزوله کېدلو وروسته دهغه ولایت ختم سو، همداسي په دې مسئله کي هم تر فیصلې وروسته د حکم ولایت ختم سوی دی، نو ځکه اوس به دهغه قول او خبر لره اعتبار نه وي.

د خپل مور وپلار، ښځي او بچیانو په باره کي د فیصله کولو حکم

وَحُكْمُ الْحَاكِمِ لِأَبْنَيْهِ وَرَوْحَتِهِ وَوَلَدِهِ بَاطِلٌ او د خپل مور وپلار، خپلي ښځي او خپل اولاد په حق کي د حاکم انصاف کونکي فیصله کول باطل دي وَالْوَلِيُّ وَالْمُحَكَّمُ فِيهِ سَوَاءٌ او قاضي او حکم دواړه په دې کي برابر دي وَهَذَا لِأَنَّهُ لَا تُقْبَلُ شَهَادَتُهُ لِهَوْلَاءِ لِبَكَانِ الشُّهُبَةِ او دا ځکه چي د تهمت په وجه د دې کسانو په حق کي د حاکم گواهي نه قبلول کیږي فَكَذَلِكَ لَا يَصِحُّ الْقَضَاءُ لَهُمْ نو ځکه د دوی په حق کي به فیصله کول هم صحیح نه وي بِخِلَافِ مَا إِذَا حَكَمَ عَلَيْهِمْ په خلاف دهغه صورت کله چي حکم د دوی په خلاف فیصله وکړي لِأَنَّهُ تُقْبَلُ شَهَادَتُهُ عَلَيْهِمْ ځکه چي د دوی په خلاف د هغه گواهي قبلول کیږي لِاتِّفَاقِ الشُّهُبَةِ ځکه چي [په دې صورت کي] تهمت نسته فَكَذَا الْقَضَاءُ نو همداسي به قضاء هم [قبلول کیږي] وَلَوْ حَكَمَا رَجُلَيْنِ او که چیري دوه خلک [دیوه سړي پر ځای] ادوه سړیان حکم جوړ کړي لَا بُدَّ مِنْ اجْتِنَاعِهَا نو اړینه فیصله اد هغه دواړو جمع کېدل ضروري دي لِأَنَّهُ أَمْرٌ يُخْتَارُ فِيهِ إِلَى الرَّأْيِ ځکه چي دا داسي معامله ده چي په هغه کي رایي او مشورې اته ضرورت سته.

اللغات: ﴿حاکم﴾ د نصر د باب فاعل دی: حُکَم کونکی، فیصله کونکی، ﴿مولى﴾ د تفعیل د باب مفعول دی: چا ته چي د باچا (امیر المؤمنین) له طرفه د فیصله کولو ولایت و سپارل سي، یعنی قاضي، ﴿مُحکّم﴾ چا ته چي د طرفینو (مدعي او مدعی علیه) له طرفه د فیصله کولو ولایت و سپارل سي، یعنی دریمگری، درېمان (منځگری).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي که حَکَم یا قاضي د خپل مور و پلار، یا د اولاد، یا د خپلي ښځې په باره کي یو فیصله وکړي، نو هغه معتبره نه ده بلکي باطله ده.

دلیل دادی چي د قضاء (فیصله کولو) لپاره د شهادت اهل کېدل شرط دي، یعنی هغه څوک قاضي او حَکَم جوړېدای سي کوم چي د شهادت (گواهي ورکولو) اهل وي، او د خپل مور و پلار، اولاد، او ښځې په حق کي د یو چا شهادت مقبول او معتبر نه دی، یعنی که یو څوک مثلاً د خپل مور په حق کي گواهي ورکړي، نو هغه به نه قبلول کیږي؛ ځکه چي په دې کي د طرفدارۍ تهمت سته چي شاید هغه به د خپل مور طرفداري وکړي؛ لهدا کله چي د یو چا گواهي او شهادت د خپل مور و پلار، اولاد او ښځې په حق کي مقبول نه دی، نو ځکه د هغه فیصله او حَکَم به هم د هغو په حق کي مقبول او معتبر نه وي.

لېکن که چيري حَکَم یا قاضي د خپل مور و پلار، یا د اولاد، یا د ښځې په خلاف فیصله وکړي، نه د هغو په حق کي، نو هغه به قبلول کیږي؛ ځکه کله چي یو څوک د خپل مور و پلار یا د داسي نورو په خلاف گواهي ورکړي نو هغه قبلول کیږي، ځکه په دې صورت کي د طرفدارۍ تهمت نسته (او مخکي تاسو ته معلومه سوه چي د قضاء [فیصله کولو] حَکَم د شهادت [گواهي] له حَکَم څخه را اخیستل سوی دی)، نو ځکه د هغو په خلاف به فیصله او حَکَم هم قبلول کیږي.

ولو حکما رچلین إلخ: او که چيري مدعي او مدعی علیه په خپل مینځ کي دوه کسان حَکَم او دریمگری وټاکي (چي د دواړه به په مشوره سره زموږ په مینځ کي فیصله وکړي)، نو دا جائز دي او په دې صورت کي د ضروري ده چي کومه فیصله وسي پر هغه به دواړه دریمگری متفق وي؛ ځکه چي په ځیني معاملاتو کي مشورې او رایې ته ضرورت وي. نو دوه کسان حَکَم ټاکل د دې خبره علامت دی چي مدعي او مدعی علیه د دواړو دریمگرو (درېمانو) په رایه او مشوره سره فیصله کول غواړي. لهدا کله چي مدعي او مدعی علیه دواړه په اجتماعي توگه د دواړو دریمگرو په رایه سره فیصله کول غواړي. نو ځکه که له هغو څخه یو دریمگری فیصله وکړي او بل فیصله نه وکړي. نو دا فیصله به جائز نه وي او نه به قبلول کیږي. فقط والله أعلم و علمه أتم

مَسَائِلُ شَتَّى مِنْ كِتَابِ الْقَضَاءِ

له کتاب القضاء شخه بیلابیلی مسئلی

تشیوچ: د مصنفینو عادت دادی چي که په یو باب یا کتاب کي ځیني مسئلې پاته سي، نو د مسئلې دهغه باب یا کتاب په آخر کي د "مسائل شتی، یا مسائل منثورة، یا مسائل متفرقة" په عنوان سره ذکر کوي، نو دلته هم صاحب هدایې رَجَّه الله د کتاب القاضي په آخر کي د "مسائل شتی" په عنوان سره هغه مسئلې ذکر کوي کوم چي په کتاب القاضي کي (له ذکر شخه) پاته سوي دي.

د پاسنی خونې او لاندينی خونې حقوق

قَالَ: وَإِذَا كَانَ عُلُوُّ لِرَجُلٍ وَسُفْلٌ لِآخَرَ فَرَمَائِي: أَوْ كَهَ چیري بالاخانه [پاسنی خون] د یوه سړي وي او لاندي ځای [لاندينی خون] د بل چاوي فَلَيْسَ لِصَاحِبِ السُّفْلِ أَنْ يَتَدَفَّقَ فِيهِ وَتَدَا نود لاندي ځای والا ته دا اختیار نسته چي په هغه کي میخ ټک وهي وَلَا يَنْقَبُ فِيهِ كُوَّةٌ او نه دي په هغه کي ډبرچه [روشنان] جوړوي عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ [دا حکم] د امام صاحب رَجَّه الله په نیز [دی] مَعْنَاهُ بِغَيْرِ رِضَا صَاحِبِ الْعُلُوِّ د دې مطلب دادی چي د بالاخانې والا له رضا شخه بغیر [د داسي کولو اختیار نسته] وَقَالَ: يَصْنَعُ مَا لَا يَصْنَعُ بِالْعُلُوِّ أَوْ صَاحِبِينَ رَجَّهْنَا اللَّهُ فَرَمَائِي: چي [هر] هغه کار کولای سي کوم چي بالاخانې ته ضرر نه رسوي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا أَرَادَ صَاحِبُ الْعُلُوِّ أَنْ يَبْنِيَ عَلَى عُلُوِّهِ أَوْ يَرْمِدِيهِ بِأَخْلَافٍ دې کله چي بالاخانې والا وغواړي چي پر خپله بالاخانه یو ځای جوړ کړي قِيلَ: مَا حَكَمَ عَنْهَا تَفْسِيرُ الْقَوْلِ أَنَّ حَنِيفَةَ وېل سوي دي: چي کوم روایت چي له صاحبینو رَجَّهْنَا اللَّهُ شخه نقل سوی دی هغه د امام صاحب رَجَّه الله د قول تفسیر دی [او جلا قول نه دی] فَلَا خِلَافَ نَوْحُكَ إِد

● القول الرابع: هو هذا القول (أى التطبيق بين رواية الإمام والصاحبين) كما ذكر في فتح القدير (ج: ٤، ص: ٤١١). وفي البحر الرائق: والمختار الفتوى أنه إذا أشكل (اشتب) أنه بضر أم لا، لا يملك، وإذا علم لا أنه لا بضر يملك (ج: ٧).

دوی په مینځ کي ا به هیڅ اختلاف نه وي وَقِيلَ: الْأَصْلُ عِنْدَهَا الْإِبَاحَةُ او ویل سوي دي چي اصل د صاحبینو رَجَمَتَهَا الله په نهز اباحت دی لِأَنَّهُ تَصَرَّفَ فِي مِلْكِهِ ځکه چي دا په خپل ملکیت کي تصرف کول دي وَالْبَلَدُ يَقْتَضِي الْإِطْلَاقَ او ملکیت د مطلق کېدلو تقاضا کوي [یعني ملکیت د مطلق اباحت تقاضا کوي] وَالْخُرْمَةُ بِعَارِضِ الضَّرَرِ او حرمت د ضرر [تاوان] د عارض په وجه دی فَإِذَا أَشْكَلَ لېکن کله چي [د ضرر ثابتېدل] مشتبه سوه لَمْ يَجْزِ النَّمْنَعُ نو ممانعت به جائز نه وي وَالْأَصْلُ عِنْدَهُ الْحُظْرُ او اصل د امام صاحب رَجَمَهُ الله په نهز ممانعت دی لِأَنَّهُ تَصَرَّفَ فِي مَحَلِّ تَعَلَّقَ بِهِ حَقٌّ مُخْتَلِفٌ لِلغَيْرِ ځکه هغه په داسي محل کي تصرف کول دي چي د هغه سره د بل چا حق محترم متعلق دی كَحَقِّ الْمَرْتَهِنِ وَالْمُسْتَأْجِرِ لکه د مرتهن او مستأجر حق وَالْإِطْلَاقُ بِعَارِضٍ او مطلق اباحت د عارض په وجه دی فَإِذَا أَشْكَلَ لېکن کله چي هغه مشتبه سو لَا يَزُولُ النَّمْنَعُ نو ځکه ممانعت به نه زائلېږي عَلَى أَنَّهُ لَا يَغْرَى عَنْ نَوْعِ ضَرَرٍ بِالْعُلُوِّ مِنْ تَوْهِينٍ بِنَاءٍ أَوْ نَقْضِهِ سره د دې چي داسي کول د بالاخانې د بناء [دېوال] د کمزوري کولو يا ماتولو له ضرر څخه هم خالي نه دي فَيَمْنَعُ عَنْهُ نو ځکه له دې څخه به منع کول کيږي.

اللغات: ﴿علو﴾ په دې لفظ کي درې لغات دي: علُو، علُو، علُو: پورتنی منزل (پور)، پريوه ځای د پاسه بل ځای، پاسنی خونه، بالاخانه، ﴿سفل﴾ په دې لفظ کي دوه لغات دي: سُفْل، سُفْل: لاندينی، منزل، لاندينی ځای چي پر هغه د پاسه بل ځای وي، لاندينی خونه، ﴿يتد﴾ د ضرب د باب مضارع ده: مینځ ټک وهل (په دېوال يا داسي بل شي کي مینځ دننه کول)، ﴿وتد﴾ او وتد: مینځ، ﴿ينقب﴾ دنصر مضارع ده: په دېوال کي سوري (سوره) جوړول، سوري کول، ﴿الکوة﴾ پورتنی کوچنی درېچه (کرکی)، په دېوال کي هغه پورتنی سوره (سوري) چي له هغه څخه خوني ته باد او رڼا داخلېږي چي په اردو ژبه کي ورته ”روشندان“ وايي، ﴿يصنع﴾ د فتح مضارع ده: جوړول، يوکار او عمل کول (معجم وسيط)، ﴿حظر﴾ ممانعت (منوع کېدل)، بنديز، ﴿محترم﴾ د افتعال د باب مفعول دی: د احترام او درناوي وړ، حق محترم: داسي حق چي د هغه خيال ساتل پر انسان لازم وي، ﴿توهين﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: مراد ځني ”کمزوري کول“ دي، ﴿نقض﴾ دنصر د باب مصدر دی: ماتول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که پریوې خونې (کمرې) د پاسه بله خونه وي، او پاسنۍ خونه (بالاخانه) دیوه سړي وي او لاندي خونه د بل سړي وي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په ټپز حکم دادی چي د لاندي خونې مالک ته دا اختیار نسته چي د بالاخانې د مالک له اجازت څخه بغیر په دېوال کي مېخونه ټک وهي یا په دېوال کي درېچه (روشندان) جوړ کړي، او نه د بالاخانې مالک ته دا اختیار نسته چي د لاندي خونې د مالک له اجازت څخه بغیر پر خپل بالاخانې د پاسه بل ځای جوړ کړي، یا پر بالاخانې د پاسه کوچنی دېوال یا بیت الخلاء جوړه کړي.

لېکن صاحبین رَحْمَتُ اللهِ فرمایي چي په دې دواړو خلکو کي هر یوه ته د داسي کار کولو اختیار نسته کوم چي د بل یوه د خونې لپاره تاواني (مضر) نه وي، يعني د لاندي خونې مالک هر هغه شی جوړولای سي کوم چي د بالاخانې لپاره مضر نه وي، او د بالاخانې مالک هر هغه شی جوړولای سي کوم چي د لاندي خونې لپاره مضر نه وي.

قيل: ما حكي الخ: صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي د بعضي مشايخو رایه داده چي د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ قول دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د قول تفسیر دی، يعني امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په هماغه صورت کي منع کړې ده کله چي دیوه په کار سره د بل یوه خونې ته ضرر او تاوان رسيږي، يعني امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ له مضر کار څخه منع کړې ده، لېکن کله چي کار مضر نه وي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په ټپز هم ممانعت نسته، لکه څنگه چي د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ قول دی. نو دامام صاحب او صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ الله دواړو په ټپز د پاسنۍ خونې او لاندينۍ خونې په مالکانو کي هر یوه ته په خپله خونه کي داسي تصرف کول جائز دي چي په هغه سره د بل یوه خونې ته ضرر نه رسيږي. (همداراجع قول دی)

دليل: د بعضي مشايخو د دغه قول دليل دادی چي دلته هر سړی په خپل ملکیت کي تصرف کونکی دی، او په خپل ملکیت کي تصرف کول جائز دي، نو ځکه د دواړو لپاره به په خپله خونه کي تصرف کول جائز وي. او پاته سو ممانعت نو هغه فقط هغه وخت نسته کله چي بل یوه ضرر او تاوان رسيږي.

وقيل: الأصل: لېکن بعضي مشايخ وايي چي د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ قول دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د قول تفسیر نه دی، بلکي د صاحبینو په ټپز اصل اباحت دی، نه ممانعت؛ ځکه د لاندي خونې مالک یا د بالاخانې مالک چي په خپله خونه کوم تصرف کړی دی هغه يې په خپل ملکیت کي تصرف کړی دی، او ملکیت دا تقاضا کوي چي مطلقاً تصرف دي مباح او جائز وي، او تصرف فقط په هغه صورت کي حرامېدای سي کله چي بل یوه ته ضرر رسيږي، يعني د یوې خونې د مالک لپاره د تصرف کولو

ممانعت صرف په دې وجه دی چې د بل یوه خونې ته به ضرر ورسېږي، لېکن دا خبره مشتبه او شکمنه ده چې دیوه د تصرف کولو په وجه به د بل یوه خونې ته ضرر ورسېږي، که نه؟ لهذا کله چې دا مشتبه امر دی، نو ځکه هغه به له تصرف کولو څخه منع کول جائز نه وي؛ ځکه چې د تصرف اباحت (روایت) خو په یقین سره ثابت دی، او ممانعت په شک سره ثابت دی، او یقین د شک په وجه نه زائلېږي، نو ځکه د مشتبه ضرر په وجه به یقیني امر يعني اباحت نه زائلېږي.

والأصل عندنا إلخ: او دامام صاحب رَجَّه الله په نېز اصل ممانعت دی؛ ځکه کله چې دلاندې خونې مالک په خپله خونه کې یا د بالا خانې مالک په خپله خونه کې تصرف وکړي نو هغه په داسې محل کې تصرف وکړی چې د هغه سره د بل یوه حق متعلق دی (يعني دلاندې خونې سره د بالا خانې والا حق متعلق دی او د پاسني خونې سره دلاندې خونې والا حق متعلق دی، ځکه چې دواړې خونې پر یوه بنیاد جوړې سوي دي او دواړې دیوه عمارت دوی حصې دي)، او د مالک سړي د ملکیت سره د بل چا حق متعلق کېدل مالک له دې څخه منع کوي چې هغه په خپل ملکیت کې تصرف وکړي، لکه څرنګه چې د مرتهن حق په مرهون شي کې مالک له تصرف کولو څخه منع کوي، یا لکه څرنګه چې د مستأجر حق په مستأجر شي کې مالک له تصرف کولو څخه منع کوي، يعني مثلاً خالد زید ته قرض ورکړي او زید هغه ته د قرض په عوض کې یو شی په رهن (په ګرو) ورکړي (په دې مثال کې خالد مرتهن سو او زید [يعني د شي مالک] راهن سو)، نو اوس د هغه شي سره د مرتهن (خالد) حق متعلق سو، نو ځکه اوس د شي مالک (زید) ته د مرتهن له اجازت څخه بغیر په هغه شي کې د تصرف کولو اختیار نسته، یا مثلاً حامد له عمر څخه یو موټر په کرایه واخلي (په دې مثال کې عمر [يعني د موټر مالک] مجیر سو او حامد مستأجر سو)، نو اوس د هغه موټر سره د مستأجر (حامد) متعلق سو، لهذا اوس مالک (عمر) ته د مستأجر له اجازت څخه بغیر په دې موټر کې د تصرف کولو اختیار نسته، نو همداسې دلاندې خونې سره د بالا خانې مالک حق متعلق سوی دی او د بالا خانې سره دلاندې خونې د مالک حق متعلق سوی دی، نو ځکه یوه ته به هم د بل یوه له اجازت څخه بغیر په خپله خونه کې د تصرف کولو اجازت نه وي.

حاصل دا چې اصل د تصرف ممانعت (منوع کېدل) دي، او اباحت صرف درضا د عارض کېدلو په وخت کې سته، يعني دلاندې خونې یا د بالا خانې مالک ته صرف په هغه وخت کې د تصرف کولو اختیار سته کله چې د هغه ملګری راضي وي، لېکن له راضي کېدلو (اجازت ورکولو) څخه مخکې د

رضا او عدم رضا معامله مشتبه ده، نو ځکه حکم به پر خپل اصل يعني پر ممانعت باقي پاته وي او تصرف به ممنوع وي؛ ځکه چې د تصرف "ممانعت" اصل او يقيني شی دی، نو ځکه اصل او يقيني شی به د شکمن او مشتبه شي "اباحت" په وجه نه زائلېږي.

علی أنه إلخ: د تصرف د ممانعت دویمه وجه داده چې دیوه د تصرف کولو په وجه د بل یوه خونې ته د ضرر او تاوان رسېدلو خطر هم سته، ځکه ښکاره خبره ده چې د تصرف کولو (يعني د منځ تېک وړلو) سوري جوړولو او داسې نورو) په وجه په دېوال کې کمزوري او ماتېدل راځي، او د دېوال په کمزوري کېدلو کې بل یوه ته د تاوان رسېدلو خطر سته. او د خپلې فایده لپاره بل چاته تاوان رسول جائز نه دي، لکه څرنګه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي "لَا ضَرَرَ وَلَا ضَرَارَ فِي الْإِسْلَامِ" (يعني په اسلام کې د ضرر رسولو او ضرر پورته کولو ازغملو اجازت نسته)، نو ځکه د هر یوه لپاره به داسې تصرف کول ناجائز او ممنوع وي چې په هغه سره بل یوه ته ضرر او تاوان رسیږي.

په بنده یا خلاصه کوڅه کې د بلي کوڅې والا کور لپاره د دروازي خلاصولو بیان

قَالَ: وَإِذَا كَانَتْ زَائِنَةٌ مُسْتَطِيلَةً تَنْشَعِبُ مِنْهَا زَائِنَةٌ مُسْتَطِيلَةٌ فَرَمَايِي: او که چیرې یوه اوږده کوڅه [عمومي لاره] وي چې له هغه څخه بله اوږده کوڅه راوځي وَهِيَ غَيْرُ نَائِفَةٍ او دا بله [دویمه] کوڅه بنده وي فَلَيْسَ لِأَهْلِ الزَّائِنَةِ الْأُولَى أَنْ يَفْتَحُوا بَابًا إِلَى الزَّائِنَةِ الْقُصْوَى نو د اولي کوڅې [عمومي لاري] والا خلکو ته دا اختیار نسته چې په هغه بنده کوڅه کې دروازه را خلاصه کړي لِأَنَّ فَتْحَهُ لِلْمُرُورِ ځکه چې د دروازي خلاصول د تېرېدلو [تګ راتګ] لپاره وي وَلَا حَقَّ لَهُمْ فِي الْمُرُورِ حالانکې د اولي کوڅې والا [زائنه اولی] لپاره د تېرېدلو حق نسته إِذْ هُوَ لِأَهْلِهَا خُصُوصًا ځکه چې دا [تګ راتګ] صرف د بندي کوڅې والا د خلکو حق دی حَتَّى لَا يَكُونَ لِأَهْلِ الْأُولَى فِيمَا بَيْنَهُمَا حَقُّ الشَّفْعَةِ همدا وجه ده چې په هغه بنده کوڅه کې کوم ځای خرڅ کړی سي نو د اولي کوڅې [زائنه اولي] والا خلکو ته په هغه کې د شفعي حق نسته بِخِلَافِ النَّائِفَةِ به خلاف د خلاصې کوڅې [چې د هغې دواړه طرفونه خلاص وي] لِأَنَّ الْمُرُورَ فِيهَا حَقُّ الْعَامَّةِ ځکه چې په خلاصه کوڅه کې تېرېدل د عامو خلکو حق دی

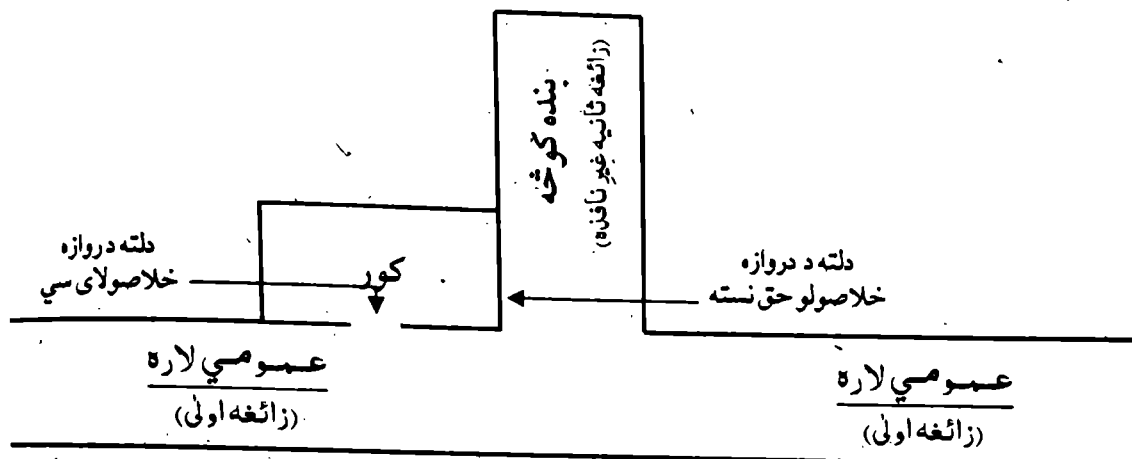
قِيلَ: الْمَنْعُ مِنَ الْمُرُورِ لَا مِنْ فَتْحِ الْبَابِ وَيَلْ سَوِي دِي چي ممانعت له تهرېدلو [تک راتک] څخه دی، نه له دروازې خلاصولو څخه لِأَنَّهُ رَفَعَ جِدَارَهُ ځکه چي دروازه خلاصول د خپل دېوال اد بعضې حصې ماتول دي وَالْأَصَحُّ أَنَّ الْمَنْعَ مِنَ الْفَتْحِ او زیاته صحیح داده چي ممانعت له دروازې خلاصولو څخه دی لِأَنَّ بَعْدَ الْفَتْحِ لَا يُبْكَئُهُ الْمَنْعُ مِنَ الْمُرُورِ فِي كُلِّ سَاعَةٍ ځکه چي له دروازې خلاصولو څخه وروسته به هر گړې له تهرېدلو [تک راتک] څخه منع کول ممکن نه وي وَلِأَنَّهُ عَسَاهُ يَدْعِي الْحَقَّ فِي الْقُصْوَى بِتَرْكِيْبِ الْبَابِ او په دې وجه هم چي کېدای سي د دروازې جوړولو [کولو] په وجه هغه سړی په بنده کوڅه کي دیو حق دعوی وکړي.

اللغات: ﴿زائغة﴾ مراد ځني کوڅه ده، يعني په کلي او ښار کي د کورونو تر مینځ اوږده فاصله چي هغه ته ځلي هم وايي، ﴿مستطيلة﴾ اوږده، مراد ځني هغه کوڅه ده کوم چي په اوږدول پرته وي، ﴿تنشعب﴾ د انفعال د باب مضارع ده: ښاخ راوتل، له یوې کوڅې څخه بله کوڅه راجلا کېدل، ﴿قُصْوَى﴾ ليري والا کوڅه، مراد ځني بنده کوڅه ده، ﴿مرور﴾ د ضرب د باب مصدر دی: په لاره کي تهرېدل.

تشریح: د عبارت تر حل مخکي په دې خبره ځان پوه کړئ! چي دامثله پر دې اصول مبني ده چي په کومه کوڅه او کومه لاره کي انسان د تهرېدلو حق نه لري، هلته د خپل کور دروازه نه سي را خلاصولای. او بل په دې ځان پوه کړئ! چي په عبارت کي له اول "زائغة مستطيلة" څخه عمومي لاره او غټه کوڅه مراد ده چي هغه ته مصنف رَجَّه الله "زائغة أولى" هم ويلي دي، اوله دویم "زائغة مستطيلة" څخه هغه کوڅه مراد ده کوم چي له دغه عمومي لاري (غټي کوڅې) څخه راوتلې وي چي هغه ته "زائغة ثانیة (منشعبه)" ويل کيږي. د کومي کوڅې دواړه طرفونه چي خلاص وي هغه ته "زائغة نافذة" وايي، او کومه کوڅه چي په آخر کي بنديږي هغه ته "زائغة غیر نافذة" وايي، او له "قُصْوَى" څخه هم بنده کوڅه مراد ده.

صورت د مسئلې: دادی چي که یوه عمومي لاره وي، برابره ده هغه بنده وي او که خلاصه وي، او بیا له هغې یوه کوڅه راوتلې وي کوم چي بنده وي (چي هغه ته زائغة غیر نافذة وايي)، نو که په داسي صورت

کي ديو سري کور د دغه بندي کوڅې په سر کي وي يعني يو طرف ته يې عمومي لاره وي او بل طرف ته يې بنده کوڅه وي، نو هغه ته دا حق او اجازت نسته چي بندي کوڅې ته دروازه را خلاصه کړي او خپل د تگ راتگ لاره يې جوړه کړي. له دليل څخه مخکي نقشي ته او گورئ! چي په صورت د مسئلې موبنه سر خلاص سي:

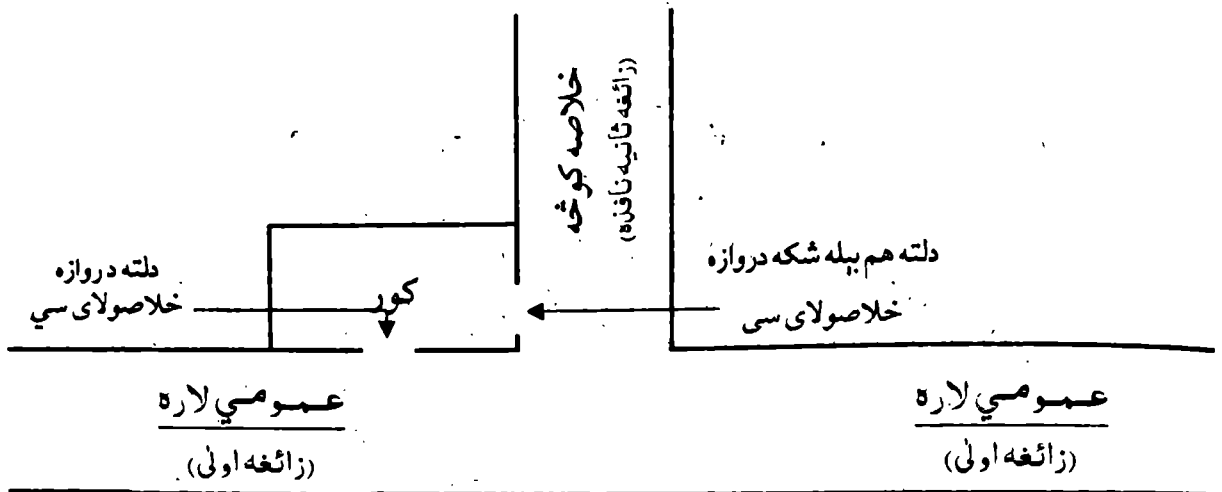

دليل: دادی چي د دروازي خلاصولو مقصد تگ راتگ دی، حال دا چي د عمومي لاري (زائغه اولی) والا خلگو لپاره په بنده کوڅه (زائغه ثانيه غير نافذه) کي د تگ راتگ هيڅ حق نسته، ځکه بنده کوڅه خو خاص د هغه خلگو لپاره ده کوم چي په هغه کي اباد (استوگن) وي، همدا وجه ده که په بنده کوڅه کي يو کور يا ځمکه خرڅه سي، نو د عمومي لاري (زائغه اولی) خلگو ته په هغه کي د شفعي حق نه حاصليري، معلومه سوه چي د بندي کوڅې و طرف ته د عمومي لاري د خلگو هيڅ حق نسته، لهذا کله چي د عمومي لاري والا خلگو ته په بنده کوڅه کي هيڅ حق نسته، نو ځکه د عمومي لاري د طرف سري ته به دا حق او اجازت هم نه وي چي د بندي کوڅې و طرف ته دروازه را خلاصه کړي.

بغلاف النافذة الخ: ها! که چيري هغه کوڅه بنده نه وي کوم چي له عمومي لاري (زائغه اولی) څخه راوتلې وي بلکي نافذه وي يعني په آخر کي بلې لاري ته را خلاصه وي (لکه عامي کوڅې چي د هغه په فریمه خلک يوې لاري او بلې لاري ته وځي)، نو په دې صورت کي د عمومي لاري (زائغه اولی) د طرف سري ته دا پوره حق سته چي په هغه کوڅه کي لاره را خلاصه کړي او تگ راتگ پري جاري کړي؛ ځکه چي په دغه خلاصه کوڅه (زائغه ثانيه نافذه) کي عامو خلگو ته د تگ راتگ حق حاصل دی او هغه د

هیچا لپاره خاص نه ده، او کله چي په هغه کي عامو خلکو د تگ راتگ حق سته، نو ځکه په هغه کي به د دروازي خلاصولو حق او اجازت هم وي.

د خلاصې کوڅې (زائغه ثانيه نافذه) شکل داسي دی:

قیل: الخ؛ فرمایي څه مخکي چي کوم دا خبره ذکر سوه چي په بنده کوڅه (زائغه ثانيه غیر نافذه) کي د عمومي لاري والا سړي ته د دروازي خلاصولو حق نسته، د ځيني مشايخو په قول د دې مطلب دادی چي له هغه څخه صرف د تگ راتگ ممانعت مراد دی، يعني د عمومي لاري (زائغه اولی) د سړي لپاره په بنده کوڅه (زائغه ثانيه نافذه) کي صرف تگ راتگ ممنوع دي، د هغه لپاره دروازه خلاصول ممنوع نه دي (بلکي هغه په بنده کوڅه کي هم دروازه را خلاصولای سي، د دې لپاره چي د ضرورت په وخت کي د يو چا سره وړني): ځکه د دروازي خلاصولو معنی داده چي انسان خپل د دېوال يوه حصه ماته کړي، حالانکي هغه ته خپل د ټوله دېوال د ماتولو حق سته، نو د يوې حصې د ماتولو حق خو به هغه ته په درجه اولی وي.

لېکن زياته صحيح خبره داده چي د دروازي خلاصولو ممانعت مراد دی، نه صرف د تگ راتگ ممانعت؛ ځکه کله چي يو وار دروازه را خلاصه کړی سي نو بيا پر تگ راتگ پابندي لگول او هر وخت له هغه څخه منع کول تقريباً ناممکن دي (ځکه عموماً دروازه د همدې تگ راتگ لپاره لگول کيږي)، نو ځکه له تگ راتگ څخه د منع کولو لپاره به د دروازي خلاصول (لگول) هم ممنوع وي.

او دويمه وجه داده چي که د عمومي لاري (زائغه اولی) د طرف سړي ته په بنده کوڅه (زائغه ثانيه) کي د دروازي خلاصولو او لگولو اجازت ورکول سي نو ډېره ممکنه ده چي هغه به يو څو وخت وروسته دادعوی وکړي چي "په دې کوڅه کي زه د تگ راتگ حق هم لرم، يا د شفعي حق هم لرم (که مي حق نه درلودای نو بيا ما ولي دروازه لگوله)". او ښکاره خبره ده چي په دې کي د بندي کوڅې داستوگنو

خلگو لپاره نقصان دی. نو ځکه په دې وجه به هم د عمومي لاري د طرف سړي ته د دروازه خلاصولو حق او اجازت نه وي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

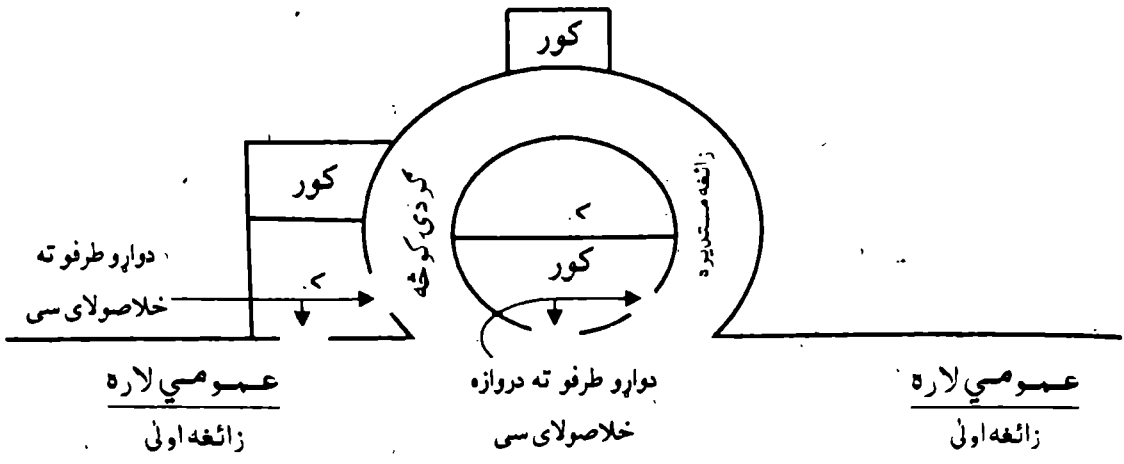
وَإِنْ كَانَتْ مُسْتَدِيرَةً قَدْ لَزِقَ طَرَفَاهَا أَوْ كَهَ دَا بِلَه [دویمه] کوڅه گردۍ [گول] وي چي د هغې دواړه طرفونه [د زائغه اولۍ سره] لگېدلي وي فَلَهُمْ أَنْ يَفْتَحُوا بَابًا نُو د زائغه اولۍ [عمومي لاري] والا خلگو ته دا اختیار هم سته چي [د گردۍ کوڅې و طرف ته] دروازه را خلاصه کړي [همدارنگه د گردۍ کوڅې والا خلگو ته دا اختیار هم سته چي د عمومي لاري و طرف ته دروازه را خلاصه کړي] إِنْ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ حَقُّ الْبُرُورِ فِي كُلِّهَا ځکه چي له هغو څخه هریوه ته په هره کوڅه کي د تېرېدلو [تک راتګ] حق سته إِذَا هِيَ سَاحَةٌ مُشْتَرَكَةٌ ځکه چي د یو مشترک صحن [خالي گاه] ده وَلِهَذَا يَشْتَرِكُونَ فِي الشَّفْعَةِ إِذَا بَيَعَتْ دَارٌ مِنْهَا او همدا وجه ده که چیري په دې کوڅه کي یو کور خرڅ کړی سي نو ټوله د شفعي په حق کي شریک کیږي.

اللغات: «مستديره» گردۍ، گول مول، مراد ځني هغه کوڅه ده کوم چي په گردۍ والي پرته وي، «لزق» د سمع د باب ماضي ده: متصل کېدل، يوشي د بل شي سره لگېدل، «ساحة» صحن، غولۍ، ميدان، خالي گاه.

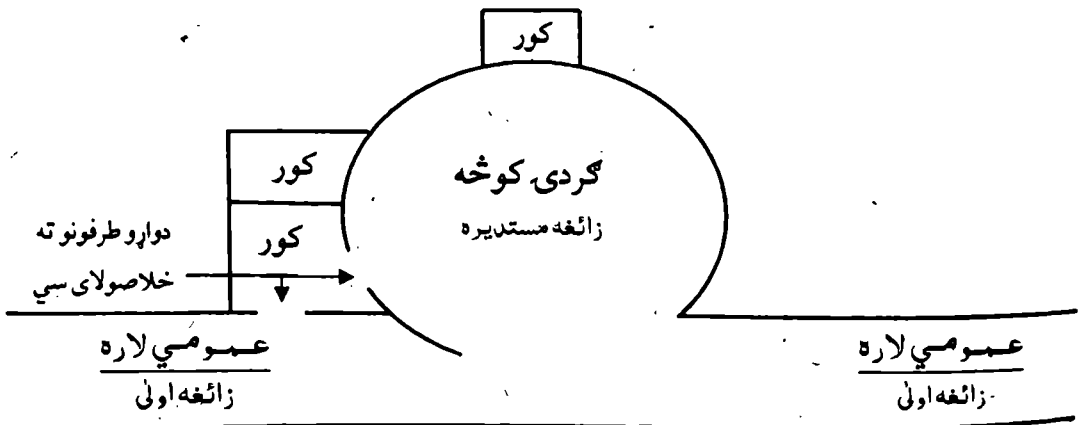
تشریح: مسئله: داده که چیري له عمومي لاري (کوڅي) څخه راوتلې کوڅه داسي نه وي لکه عامي کوڅې چي په اوږدوالي غځېدلي وي، بلکي هغه گول او گردۍ کوڅه وي او د هغې دواړه طرفونه يعني دواړه سرونه د عمومي لاري (زائغه اولۍ) سره لگېدلي وي (چي د هغه په ذریعہ خلک عمومي لاري ته ځي راځي)، نو په دې صورت کي د عمومي لاري (زائغه اولۍ) د طرف خلگو ته دا حق سته چي په هغه گردۍ کوڅه (زائغه ثانيه مستديره) کي دروازه را خلاصه کړي؛ ځکه د دې گردۍ کوڅې چي کوم صحن او خالي گاه ده، هغه د ټولو په مینځ کي مشترک ده، نو ځکه په هغو کي هریوه ته د تګ راتګ حق هم سته، همدارنگه د گردۍ کوڅې او د عمومي لاري په مینځ کي چي کوم خلک پراته دي، هغو ته هم دا حق سته چي د عمومي لاري (زائغه اولۍ) و طرف ته خپل دروازه را خلاصه کړي؛ ځکه چي په عمومي لاره کي هم د هغو حق سته. لنډه دا چي دا گردۍ کوڅه د ټولو په مینځ کي مشترک ده، خپل خلک هم حق پکښي لري او د عمومي لاري د طرف سړي هم حق پکښي لري؛ همدا وجه ده که چیري په دغه ټوله کوڅه کي یو کور خرڅ سي، نو د شریعت مطابق ټولو ته د شفعي حق

حاصلیږي (یعني هر سړی د شفعي دعوی کولای سي. برابره ده هغه د عمومي لاري د طرف سړی وي او که د گردی کوڅې والا سړی وي).

①... د اثمار الهدایې د بیان مطابق نقشه:

②... د اشرف الهدایې او احسن الهدایې د بیان مطابق نقشه:

یادونه: دواړي نقشې صحیح دي، لږ څه غور پکښي وکړئ!، د دویمي نقشې مطابق د گردی کوڅې او د عمومي لاري په مینځ کي کور نسته او کوڅه د کورو مخته تېره سوې ده. خبره صرف په خالي گاه (ساحه) کي ده، د دویمي نقشې مطابق خالي گاه غټه ده او په اوله نقشه کي صرف د کوڅې مطابق خالي گاه ده.

پر انكار صلح كول (صلح عن الانكار)

قَالَ: وَمَنْ ادَّعى فِي دَارِ دَعْوَى فَرَمَائِي: اَوْ كَهْ شُوكَ پَه يُو كُور دَعْوَى وُكْرِي وَأَنْكَرَهَا الَّذِي هِيَ فِي يَدِهِ اَوْ دَچَا پَه قَبْضَه كِي چي دا كور وي، هغه انكار وُكْرِي ثُمَّ صَالَحَهُ مِنْهَا بِيَا مَنكَر دَهغه دَعْوَى پَه سلسله كِي دَمَدعي سره صلح وُكْرِي فَهُوَ جَائِزٌ نُو دَا جَائِزِ دِي وَهِيَ مَسْأَلَةُ الصُّلْحِ عَلَى الْإِنْكَارِ اَوْ دَا پَرِ انكار د صلح كولو مسئله ده وَسَنَدُ كُرْهَاتِ الصُّلْحِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى اَوْ هغه به مَوْبَرِ انشاء الله په كتاب الصلح كِي ذَكَرْ كِرُو وَالْبُدْعَى وَإِنْ كَانَ مَجْهُولًا اَوْ مَدْعَى بِهِ كَهْ شَخْهُ هَمْ مَجْهُول دِي قَالِ الصُّلْحُ عَلَى مَعْلُومٍ عَنْ مَجْهُولٍ جَائِزٌ عِنْدَنَا لِبَكْنِ پَرِ معلوم شي د مَجْهُول شي [مَجْهُول حَق] پَه عَوْضِ كِي صلح كول زَمَوْبَرِ پَه نَبَزِ جَائِزِ دِي لِأَنَّهُ جَهَالَةٌ فِي السَّنَاقِطِ حُكْمُ چي دا جَهَالَتِ پَه سَاقِطِ هُونِ كِي شي كِي دِي فَلَا تُقْضَى إِلَى التُّبَارَعَةِ نُو حُكْمُ دَا بَه جَنَگِ تَه رَسُولِ نَه كُوي عَلَى مَا مَرَّلَكَه [مَخْكَي] چي تَبَرِ سَو.

اللغات: ﴿مَدْعَى﴾ د افتعال د باب مفعول دی: مدعي چي د کوم شي دعوی کړې وي. هغه ته مَدْعَى اَوْ مَدْعَى بِهِ وايي، ﴿لَا تَقْضَى﴾ د افعال د باب نفي صيغه ده: رسول، رسېدل، سبب جوړېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي یو کور مثلاً د خالد په قبضه کي دی او زید په هغه دعوی وکړه چي ”په دې کور کي زما هم حق سته“، او زید د حق مقدار بیان نه کړی، لېکن قابض یعنی خالد بالکل د هغه له دعوی څخه انکار وکړی چي ستا دعوی زه نه تسلیموم، بیا ناڅاپه قابض د مدعي (زید) دعوی تسلیم کړه او د هغه حق په باره کي یې د مدعي سره صلح وکړه (مثلاً قابض وویل چي زه ستا د حق په عوض کي سل درهمه درکوم، او مدعي هغه قبول کړل) نو دا صلح جائز ده، او د دې مسئلې نوم ”صلح عن الانکار“ دی چي پوره تفصیل به یې انشاء الله په کتاب الصلح کي ذکر سي.

لېکن دا خبره په یاد لرئ! چي دلته مدعي چي د کوم حق دعوی کړې ده (یعني مدعی به) هغه مجهول دی، ځکه چي د هغه مقدار معلوم نه دی، حال دا چي د دعوی د صحت (صحیح کېدلو) لپاره دا شرط دي چي د مدعی به مقدار به معلوم وي، لېکن دلته معلوم نه دی، خو بیا هم زموږ په نېز پر دغه دعوی صلح كول صحيح دي؛ ځکه زموږ په نېز که د مجهول حق په عوض کي پریو معلوم مقدار صلح وسي نو هغه صحيح ده؛ ځکه چي مدعی به که څه هم مجهول دی لېکن د هغه جهالت په یو څو دقیقو کي ساقطیږي په دې توګه چي د صلح په وجه د مدعی علیه (قابض) له ذمې څخه د مدعي حق

او مطالبه دواړه ساقطېږي، او په کوم ځای کې چې جهالت ساقطېدلو ته نژدې وي هلته جهالت مَفْضِي الی النزاع (د جنګ سبب) نه ګرځي، نو ځکه په دې صورت کې به هم د مدعي به جهالت مَفْضِي الی النزاع نه وي او د جهالت باوجود به هم صلح کول جائز وي.

د متضاده دعوی او گواهيانو حکم

قَالَ: وَمَنْ ادَّعى دَارًا يَدْرَجُ لَهَا أَنَّهُ وَهَبَهَا لَهُ فِي وَقْتٍ كَذَا [امام محمد رَحِمَهُ اللهُ] فرمائي: او که يو څوک د يو سړي په قبضه کې په موجود کور [داسي] دعوی وکړي چې هغه دا کور ما ته په فلانکې وخت کې هېه کړی دی فَسِيلَ الْبَيِّنَةِ بيا چې له هغه [مدعي] څخه گواهي طلب کړي سوه فَقَالَ: جَحَدَنِ الْهَبَةَ فَاشْتَرَيْتُهَا مِنْهُ نو مدعي وويل: لېکن بيا هغه [واهب] ما ته [د کور] له هېه کولو څخه انکار وکړی نو ما دا کور له هغه څخه رانيوی وَأَقَامَ الْمُدَّعى الْبَيِّنَةَ عَلَى الشَّراءِ قَبْلَ الْوَقْتِ الَّذِي يَدَّعى فِيهِ الْهَبَةَ او مدعي خپل پر رانيولو له هغه وخت څخه مخکې بېنه پېش کړه په کوم وخت کې چې هغه د هېه دعوی کوي لَا تُقْبَلُ بَيِّنَتُهُ نو د هغه بېنه به نه قبلول کيږي لِظُهُورِ التَّنَاقُضِ ځکه چې [د هغه په دعوی او بېنه کې] تناقض ښکاره سو إِذْهُوَ يَدَّعى الشَّراءَ بَعْدَ الْهَبَةِ وَهُمْ يَشْهَدُونَ بِه قَبْلَهَا ځکه مدعي له هېه څخه وروسته د رانيولو دعوی کوي او گواهان له هېه څخه مخکې د رانيولو گواهي ورکوي وَلَوْ شَهِدُوا بِه بَعْدَهَا او که چيري گواهان له هېه څخه وروسته د رانيولو گواهي ورکړي تُقْبَلُ نو هغه قبلول کيږي لِوُضُوحِ التَّوْفِيقِ ځکه چې توافق [موافقت پيدا کول] ښکاره دی وَلَوْ كَانَ ادَّعى الْهَبَةَ او که چيري هغه د هېه دعوی وکړي ثُمَّ أَقَامَ الْبَيِّنَةَ عَلَى الشَّراءِ قَبْلَهَا وَلَمْ يَقُلْ: جَحَدَنِ الْهَبَةَ فَاشْتَرَيْتُهَا بيا له هېه څخه مخکې پر رانيولو بېنه پېش کړي او داسي نه ووايي: چې هغه ما ته [د کور] له هېه کولو څخه انکار وکړی نو ما هغه رانيوی لَمْ تُقْبَلْ أَيْضًا نو هم به بېنه نه قبلول کيږي ذَكَرْنَا فِي بَعْضِ النُّسخِ همداسي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ [د جامع صغير] په بعضي نسخو کې ذکر کړي دي لِأَنَّ دَعْوَى الْهَبَةِ إِقْرَأُ مِنْهُ بِالْهَبَةِ لِلْوَاهِبِ ځکه چې د هېه دعوی کول د مدعي له طرفه د هېه کونکي کس د ملکیت اقرار دی وَدَعْوَى الشَّراءِ رُجُوعٌ عَنْهُ او د رانيولو دعوی کول [بیرته] له دغه اقرار څخه رجوع کول دي فَعَدَّ مَنَاقِضًا نو ځکه هغه به مناقض [تناقض والا] شمارل کيږي بِخِلَافِ

مَا إِذَا ادَّعى الشَّراءَ بَعْدَ الهَبَةِ په خلاف دهغه صورت كله چي تر هېې وروسته درانيولو دعوى وكړي لَأَنَّهُ تَقَرَّرُ مِلْكُهُ عِنْدَهَا ځكه چي دادهېې په وخت كي دهبه كونكي ملكيت ثابتوي.

اللفات: ﴿يد﴾ قبضه، ﴿بينة﴾ گواهي، ﴿جحد﴾ دفتح دباب ماضي ده: انكار كول، ﴿التوفيق﴾ دتفصيل دباب مصدر دی: موافق كول، موافقت پيدا كول (تطبيق وركول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي يو كور مثلاً دخالد په قبضه كي دی، اوزيد د قاضي په دربار كي په هغه دادعوى وكړه چي "چي خالد هغه كور ماته ددې كال درجب د مياشتي پر شلم تاريخ هبه كړی"، قاضي وويل چي صحيح ده! خپل پردعوى بيښه پېش كړه!، نو په دې خبري سره دزید (مدعي) دماغ ځای ته راغلی او ويې ويل "جَحَدَنِي فَأَشْتَرَيْتُهَا" يعني "اول خالد هغه كور ماته هبه كړی لېكن وروسته هغه له هېې څخه انكار وكړی، نو بيا ما كور ځني رانيوی" او پر رانيولو زما سره بيښه سته، قاضي وويل چي خپل بيښه او گواهان حاضر كړه!، كله چي گواهان راغله نو هغو دا گواهي يې پېش كړه چي زید له خالد څخه هغه كور درجب د مياشتي پر پنځم تاريخ رانيوی، يعني گواهانو دهېې له وخت (شلم رجب) څخه پنځلس ورځي مخكي درانيولو وخت بيان كړی، نو په دې صورت كي به قاضي د مدعي (زید) دعوى نه قبلوي؛ ځكه چي د گواهانو د گواهي او د مدعي د دعوى تر مينځ ښكاره تضاد سته، په دې توگه چي درانيولو دعوى او گواهي بايد پر شلم رجب واى يا تر هغه وروسته واى (يعني بايد گواهان داسي ويلي واى چي زید هغه كور درجب د مياشتي پر شلم يا مثلاً پنځو شتم تاريخ له خالد څخه رانيوی، نو په دې صورت كي به دعوى او بيښه په مينځ كي مطابقت واى) حال دا چي دلته بيښه (گواهي) له شلم رجب څخه دمخكي تاريخ ده، او ښكاره خبره ده چي دعوى د صحت لپاره دا هم شرط او ضروري دي چي بيښه به د دعوى مطابق وي، نو ځكه به قاضي د مدعي (زید) دادعوى ردوي. لېكن كه چيري گواهان مثلاً په پنځو شتم رجب درانيولو گواهي وركړي (چي زید هغه كور په پنځو شتم يا مثلاً په نهه و شتم تاريخ رانيولی دی)، نو څرنگه چي په دې صورت كي بيښه د مدعي تر دعوى د وروسته تاريخ والا ده او د دعوى مطابق ده، نو ځكه قاضي به هغه قبلوي او په قابض (خالد) به هغه كور خالي كوي.

ولو كان ادَّعى إلخ: فرمايي چي كه زید دادعوى وكړه چي "خالد درجب پر شلم تاريخ دا كور ماته هبه كړی"، او دا خبره يې نه وكړه "جَحَدَنِي فَأَشْتَرَيْتُهَا"، بلكي صرف درانيولو دعوى يې وكړه او گواهانو له شلم رجب څخه دمخكي تاريخ گواهي وركړه، مثلاً هغو وويل چي زید دا كور په پنځم رجب له

خالد څخه رانیوی، نو په دې صورت کي به هم د مدعي (زید) دعوی نه قبولول کيږي، همداسي د جامع صغیر په بعضي نسخو کي ذکر سوي دي.

د دې دلیل دادی چي مدعي (زید) چي کله د دې کور د هبې دعوی وکړه (چي دا کور واهب ماته پر شلم رجب هه کړی) نو ګواکي زید د واهب د مالک کېدلو اقرار وکړی چي واهب (خالد) پر شلم رجب د دې کور مالک وو، لېکن بیا چي کله هغه پر پنځم تاریخ درانیولو دعوی وکړه نو ګواکي هغه له خپل مخکني اقرار څخه رجوع وکړه، يعني کله چي ګواهانو وویل چي زید دغه کور په پنځم رجب له خالد څخه رانیوی، نو دا د دې خبره دعوی ده چي په شلم رجب خالد د دې کور مالک نه وو، حال دا چي زید مخکي په شلم رجب د خالد د مالک کېدلو اقرار کړی دی، نو څرنگه چي په دې صورت کي هم د مدعي په دعوو کي تضاد او تناقض دی، نو ځکه دلته به هم نه د هغه درانیولو دعوی معتبره وي او نه به د هغه بینه معتبره او مقبوله وي (يعني بینه به یې نه قبولول کيږي).

بخلاف ما ادعی: ها! که چیري هغه تر هبې وروسته درانیولو دعوی وکړي او بینه هم د وروسته تاریخ والا پېش کړي، مثلاً داسي ووايي چي "خالد پر شلم رجب دا کور ماته هه کړی بیا په پنځو شتم رجب ما دا کور له هغه څخه رانیوی"، نو څرنگه چي دلته د هبې او رانیولو په دواړو دعوو کي صرف واهب (خالد) د هغه کور مالک شمارل سوی دی، يعني په دواړو دعوو کي د خالد د مالک کېدلو اقرار سوی دی، نو ځکه د هغه په دعوو کي تضاد او تناقض پاته نه سو، او کله چي د هغه (زید) په دعوو کي تضاد پاته نه سو، نو ځکه په دې صورت کي به د هغه بینه هم قبولول کيږي.

د مشتري له رانیولو څخه د انکار کولو بیان

وَمَنْ قَالَ لِأَخِي: اشْتَرَيْتَ مِنِّي هَذِهِ الْجَارِيَةَ او که څوک بل چاته ووايي: چي تازما څخه دا مينځه رانیولې وه فَأَتَاكَ الْآخَرُ او دابل يوه انکار وکړی إِنَّ أَجْمَعَ الْبَائِعِ عَلَى تَرْكِ الْخُصُومَةِ نو که [په دې صورت کي] بائع د دعوی [او جنګ] پرېښوولو پخه اراده وکړي وَسِعَهُ أَنْ يَطَّأَهَا نو بیا د بائع لپاره دا جائز دي چي د هغه مينځي سره وطي وکړي [يعني د خصومت پرېښوولو د عزم په صورت کي د هغې سره د بائع وطي کول حلال دي] لِأَنَّ الْبُشْتَرِي لَمَّا جَعَلَ حُكْمَهُ كَلَهُ چي مشتري انکار وکړی كَانَ فَسْخًا مِنْ جِهَتِهِ نو دا د هغه له طرفه [د بيع] فسخ کول سو إِذَا الْفَسْخُ يَثْبُتُ بِهِ ځکه چي په انکار سره فسخ ثابتيږي کما إِذَا تَجَاوَزَ لَكَ څرنگه چي [په هغه وخت کي فسخ ثابتيږي] کله چي دواړه انکار وکړي فَإِذَا عَزَمَ الْبَائِعُ

عَلَى تَرَكَ الْخُصُومَةِ بِيَا چي كله بائع د خصومت پر بنوولو عزم وکړی تَمَّ الْفَسْخُ نو فسخ پوره سوه
وَبُجَرِدَ الْعُزْمُ إِنْ كَانَ لَا يَثْبُتُ الْفَسْخُ او محض په عزم کولو سره که څه هم فسخ نه ثابتیږي فَقَدْ
اِقْتَرَنَ بِالْفِعْلِ لِبُكْنٍ [دلته] هغه دیو فعل سره متصل سوه وَهُوَ امْسَاكُ الْجَارِيَةِ وَنَقْلُهَا وَمَا يُضَاهِيهِ او
هغه [فعل] مینځه د ځان سره راگرځول او هغه [خپل کور ته] انقلول او داسي نور دي وَلِأَنَّهُ لَهَا تَعَدُّ
اِسْتِيفَاءُ الثَّمَنِ مِنَ الْمُشْتَرِي او ځکه كله له مشتري څخه د ثمن اخیستل ناممکن سو فَاتَّ رِضَاءُ
الْبَائِعِ نو د بائع رضا فوت سوه فَيُسْتَبَدُّ بِفَسْخِهِ نو ځکه هغه به د دې عقد په فسخ کولو کي مستقل
وي.

اللغات: ﴿أجمع﴾ د افعال د باب ماضي ده: مراد ځني ټينگه او پخه اراده کول دي، همدا معنی د عَزَمَ
ده، ﴿خصومة﴾ جنگ او جنجال، دعوی، ﴿وسعه﴾ د سمع د باب ماضي صیغه ده، وَسِعَ يَسْعُ سَعَةً
گنجایش کېدل، په یو شي کي تنگي نه کېدل او پراخي پکښي راتلل، مراد ځني جائز کېدل دي،
ځکه دیو کار د جائز کېدلو مطلب همدا دی چي په هغه کي تنگي نه کېدل بلکي پراخي او گنجایش
پکښي راتلل (معجم وسيط)، ﴿يُضَاهِيهِ﴾ د مفاعلي د باب مضارع ده: مشابه کېدل، ورته کېدل،
﴿يستبدد﴾ د استفعال د باب مضارع ده: مستقل کېدل، منفرد کېدل، یوازينی کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی (مثلاً خالد) بل سړي (حامد) ته ووايي چي "تازما څخه
دا مینځه رانیولې وه" مگر مشتري (حامد) له دې څخه انکار وکړي، اوس که بائع (خالد) دا عزم او پخه
اراده وکړي چي "زه به وروسته د مشتري سره د بیع په باره کي جنجال او دعوی نه کوم"، نو بیا د بائع
(خالد) لپاره د دې مینځي سره وطي کول حلال دي، که څه هم بائع په زباني توگه دا عزم ښکاره نه
کړي، یعني په ژبه سره دا پورتنی خبره نه وکړي چي "زه به وروسته د مشتري سره... الخ".
دلیل دادی چي كله مشتري (حامد) د بیع له عقد څخه انکار وکړی نو د مشتري له طرفه د بیع
فسخ کېدل ثابت سو؛ ځکه بیع چي څرنگه د فسخ په لفظ سره فسخ کیږي همداسي په جحد
(انکار) سره هم فسخ کیږي؛ ځکه د جحد معنی ده "له عقد څخه انکار کول"، او د فسخ معنی ده
"عقد ماتول او ختمول"، او په دې دواړو معناوو کي مناسبت ښکاره دی، لهذا كله چي په دواړو
معناوو کي مناسبت سته نو ځکه دا دواړه لفظونه یعني "جحد او فسخ" به یو د بل پر ځای استعمالول
صحیح وي.

لهذا څرنگه چي په هغه وخت کي په يقيني توگه فسخ ثابتيږي کله چي بائع او مشتري دواړه په گډه دبيع له عقد څخه انکار وکړي، نو همداسي کله چي مشتري ذبيع له عقد څخه انکار وکړي نو داهم به د مشتري له طرفه فسخ وي. لنډه دا چي د مينځي دغه بيع د مشتري له طرفه فسخ سوه، او بيا چي کله بائع د خصومت او دعوی پرېښوولو پخه اراده وکړه، نو له دواړو طرفو څخه فسخ پوره سوه، او کله چي د بائع او مشتري دواړو له طرفه بيع فسخ سوه، نو ځکه د بائع لپاره به په خپل مبيع يعني په مينځه کي تصرف کول حلال او جائز وي.

وبجرد العزم الخ: دا د يو مقدر سوال جواب دی. سوال دا دی چي فسخ يو فعل دی او محض په عزم او اراده سره هيڅ فعل او هيڅ حکم نه ثابتيږي، لهذا په ژبه سره ويل او په ژبه سره فسخ کول ضروري دي، نو ځکه دلته به محض د بائع په عزم (چي زه به خصومت نه ورسره کوم) سره فسخ نه ثابتيږي، او کله چي د بائع په عزم سره فسخ ثابته نه سوه، نو بيا به څنگه دهغه مينځي سره د بائع وطي کول حلال وي؟ د دې جواب دا دی چي د بيع فسخ که څه هم محض په عزم او اراده سره نه ثابتيږي، لېکن دلته د عزم او ارادې سره، سره د بائع له طرفه يو فعل هم صادر سوی دی او هغه دا چي بائع مينځه د ځان سره راگرځولې ده او هغه يې خپل کور ته راوستې ده (او اوس په هغې خپل خدمتونه کوي)، او معلومه خبره ده چي د بائع له طرفه دا ټوله افعال بغير له فسخ نه صادرېږي، نو ځکه دلالتاً د بائع له طرفه هم د بيع فسخ موجوده سوه، او کله چي د بيع فسخ موجوده سوه، نو د بائع لپاره به دهغه مينځي سره وطي کول هم حلال او جائز وي.

ولأنه لما تعذر الخ: دويم دليل دا دی چي کله مشتري د بيع له عقد څخه انکار وکړی نو ښکاره خبره ده چي اوس له هغه څخه ثمن اخيستل ناممکن شو (يعني اوس بائع له هغه څخه ثمن نه سي اخيستلای)، حال دا چي بائع صرف د ثمن په خاطر په دې عقد (بيع) راضي سوی دی، لېکن کله چي د ثمن اخيستل ناممکن سوه، نو ځکه د بائع رضا هم فوت سوه او بائع په خپله د دې عقد په فسخ کولو کي مستقل او منفرد سو، لهذا کله چي هغه د عقد په فسخ کولو کي مستقل دی، نو برابره ده هغه په عزم او اراده سره عقد فسخ کړي او که په زباني توگه يې فسخ کړي، په هر صورت کي به دهغه له طرفه فسخ ثابتيږي.

له يو چا څخه پر خپل څه مال د قبضه کولو اقرار کول (تفصيلي بيان)

قَالَ: وَمَنْ أَكْرَأَ أَنَّهُ قَبِضَ مِنْ فُلَانٍ عَشْرَةَ دَرَاهِمَ فرمايي: او که څوک اقرار وکړي چي ما له فلانکي څخه [خپل] لس دراهم قبضه کړل ثُمَّ ادْعَى أَنَّهُارْيُوفَ بيا هغه دعوی وکړي چي هغه دراهم کوته دي صِدَقَ نو دهغه تصديق به کيږي [يعني قول او دعوی به يې قبول کيږي] وَفِي بَعْضِ النُّسخِ: اقْتَضَى وَهُوَ عِبَارَةٌ عَنِ الْقَبْضِ أَيْضًا او [د جامع صغير] په بعضي نسخو کي د "اقتضى" لفظ ذکر سوی دی او

هغه هم له قبضې څخه عبارت دی وَوَجْهَهُ: أَنَّ الزُّيُوفَ مِنْ جِنْسِ الدَّرَاهِمِ او د دې وجه داده چي
کوته دراهم [هم] د دراهمو له جنس څخه دي إِلَّا أَنَّهَا مَعِيبَةٌ مگر دا چي هغه عییبجن دي وَلِهَذَا لَوْ
تَجَوَّزَ بِهِ فِي الصَّرْفِ وَالسَّلَمِ او همدا وجه ده که یو څوک په بیع صرف او بیع سلم کي د کوته دراهمو
په اخیستلو کي چشم پوشي وکړي [یعني کوته دراهم وړني خوبیا هم قصد استرگي پر پتي کړي او قبول
یې کړي] جَازٌ نَوْ جَائِزٌ دِي الْقَبْضِ لَا يَخْتَصُّ بِالْحَيَادِ او قبضه کول د کره دراهمو سره خاص نه دي
فَيُصَدِّقُ نَوْ ځکه د هغه تصدیق به کيږي لِأَنَّهُ أَنْكَرُ قَبْضٍ حَقَّهُ ځکه چي هغه پر خپل حق له قبضه
کولو څخه انکار وکړي بِخِلَافِ مَا إِذَا أَقَرَّ أَنَّهُ قَبْضُ الْحَيَادِ أَوْ حَقَّهُ أَوْ الشَّنِّ أَوْ اسْتَوْفَى په خلاف د هغه
صورت کله چي هغه پر کره دراهمو د قبضه کولو یا پر خپل حق د قبضه کولو یا پر ثمن د قبضه
کولو یا په پوره توگه [د خپل حق] د اخیستلو اقرار وکړي [د دې جملې ترجمه داسي هم وړل کېدای سي:
په خلاف د هغه صورت کله چي هغه داسي اقرار وکړي چي ما پر کره دراهمو قبضه وکړه. یا مي پر خپل حق یا پر
ثمن قبضه وکړه. یا مي خپل حق په پوره توگه واخیستی] لِإِقْرَارِهِ بِقَبْضِ الْحَيَادِ صَرِيحًا أَوْ دَلَالَةً ځکه چي
[په دې صورتونو کي] هغه پر کره دراهمو د قبضه کولو صراحت یا دلالت اقرار کړی دی فَلَا يُصَدِّقُ نَوْ
ځکه د هغه تصدیق به نه کيږي وَالْتَّبَهْرَجَةُ كَالزُّيُوفِ او نېهرجه دراهم د کوته دراهمو په څېر دي وَنِي
السُّتُوقَةِ لَا يُصَدِّقُ او د ستوقه دراهمو په صورت کي به د هغه تصدیق نه کيږي لِأَنَّهُ لَيْسَ مِنْ
جِنْسِ الدَّرَاهِمِ ځکه چي هغه د دراهمو له جنس څخه نه دي حَتَّى لَوْ تَجَوَّزَ بِهِ فِيمَا ذَكَرْنَا همدا وجه ده
که زموږ په ذکر سوي عقدونو [یعني په بیع صرف او بیع سلم] کي یو څوک په ستوقه دراهمو کي
چشم پوشي وکړي لَا يَجُوزُ نَوْ جَائِزٌ دِي وَالْزَيْفُ مَا رَيْفَةُ بَيْتِ الْمَالِ او زيف هغه درهم دی کوم چي
یې بیت المال کوته وگرځوي وَالْتَّبَهْرَجَةُ مَا يَرُدُّهُ الشُّجَارُ او نېهرجه هغه دراهم دي کوم چي یې
تاجران ردوي وَالسُّتُوقَةُ مَا يَغْلِبُ عَلَيْهِ الْغُشُّ او ستوقه هغه دراهم دي چي پر هغوی کوټ [کوته
والی] غالب وي.

اللغات: «زُيُوف» جمع د زَيْف ده: کوته درهم، یعني هغه درهم کوم چي خالص سپین زرنه وي
بلکي بل شی (مثلاً زریا میلتي یا داسي بل فلز) هم په گډوي لېکن سپین زر پکښي غالب وي، او
صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللَّهِ يې داسي تعریف کړی دی چي “زيف” هغه درهم ته وایي کوم چي یې

بیت المال کوته و شماری لېکن کاروباري حضرات هغه قبلوي. ﴿تجوز﴾ د تفعل ماضي ده: چشم پوشي کول، پر تاوان سترگي پټول، نقصان برداشت کول (مثلا که مالک دمزدور په کار کي خرابي وويني، خوبيا هم قصداً سترگي پر پټي کړي او هغه برداشت کړي [وزغمي] او معاف يې کړي. نو دې ته “تجوز” وايي). ﴿جیاد﴾ جمع د جید ده: کره درهم، يعني هغه درهم کوم چي له خالص سپینوزرو څخه جوړ وي، ﴿استونی﴾ حق په پوره توګه اخیستل، ترلاسه کول، ﴿البهرجة﴾ داد مصنف رَجَه الله په علاقو کي یو قسم کوته درهم وويي کونکې (ژرياداسي بل فلز) به په ګډ وو. او سپين زر بيمې غالب وو. لېکن تاجرانو به هغه نه قبلوي، ګواکي نېهرجه دراهم له زيواف څخه هم کمزوري ول، ﴿ستوقه﴾ ددې لغوي معني ده: “درې طاقه والا”، هغه درهم ته وايي کوم چي له ژړو يا داسي بل فلز او معدن څخه جوړ وي او فقط د پاسه د سپینوزرو رنگ ورکول سوی وي، يعني ستوقه درهم دننه ټوله کوټ وي، ﴿غش﴾ کوټ (مراد غني دبل شي ګډون دی).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی (مثلا خالد) دا اقرار وکړي چي “ماله فلانکي سړي څخه دخپل قرض يا دخپل ثمن پر لسو درهمو قبضه وکړه” بيا متصلاً يا څخه وخت وروسته دا دعوی وکړي چي “هغه دراهم کوته وه”، نو ددغه مقر (خالد) قول مع اليمين معتبر دی، يعني دهغه قول او دعوی به د قسم سره قبول کيږي.

ولی بعض النسخ الخ د جامع صغیر په ځیني نسخو کي د “قَبْضَ” پر ځای د “اِقْتَضَى” لفظ ذکر سوی دی، په دې ځای کي د دواړو معنی یوه ده يعني “قبضه کول”.

وجه الخ: د پورتنۍ مسئلې دلیل دادی چي کوته دراهم (زيوف) هم د درهم له جنس څخه دي، يعني کوته دراهم خو هم دراهم دي، صرف خبره داده چي کوته دراهم عیجن دراهم دي؛ دلیل ددې خبري چي کوته دراهم (زيوف) هم درهم له جنس څخه دي، دادی چي په بیع صرف او بیع سلم کي پر دواړو عوضونو له قبضه کولو څخه مخکي استبدال جائز نه دی، يعني په بیع صرف او بیع سلم کي پر یوه عوض له قبضه کولو څخه مخکي دهغه په بدله کي بل شی اخیستل (يعني یو عوض په بل شي سره بدلول) جائز نه دي، حالانکي که په بیع صرف کي یو عاقد د کره (جیاد) دراهمو پر ځای بل عاقد ته کوته درهم ورکړي او دابل عاقد هغه کوته دراهم قصداً قبول کړي، نو دا جائز دي (يعني په دې صورت کي بیع صرف جائز ده)، له دې څخه معلومه سوه چي کوته دراهم (زيوف) هم دراهم دي، ځکه که هغه دراهم نه وای بلکي بل شی وای نو پر دراهمو (بدل صرف) به له قبضه کولو څخه مخکي استبدال لازم سوي وای (يعني دابه وبل کېدای چي ګواکي دغه عاقد د کره دراهمو په بدله کي بل شی واخیستی) او په بیع

صرف کي استبدال ناجائز دی. لڼه دا چي د کره دراهمو پر خای د کوته دراهمو د ورکولو جائز کېدل د دې خبري علامت دی چي کوته دراهم (زیوف) هم دراهم دي. او د بیع سلم صورت دادی چي مثلاً یو شوک د پنځوس درهمو په عوض کي پنځه منه غنم په بیع سلم سره رانیسي، بیارب السلم د پنځوس کره دراهمو پر خای کوته دراهم ورکړي او مسلم الیه هغه قبول کړي، نو دا جائز دي، له دې څخه هم معلومه سوه چي کوته دراهم (زیوف) دراهم دي؛ ځکه که هغه دراهم نه وای بلکي بل شی وای نو دا بیع سلم به جائز نه وای؛ ځکه چي پر رأس المال له قبضه کولو څخه مخکي د هغه په بدل کي بل شی اخیستل ناجائز دي.

والقبض لا یختص بالبیاد إلخ: دا دیو مقدر سوال جواب دی. سوال دادی چي کله مقر (خالد) پر لسو درهمو د قبضه کولو اقرار وکړی نو ګواکي هغه پر خپل حق د قبضه کولو اقرار وکړی (یعني ګواکي هغه وویل چي ما پر خپل حق قبضه وکړه)؛ ځکه چي د قبضې اقرار کول پر خپل حق د قبضه کولو اقرار لره مستلزم وي، او ښکاره خبره ده چي د هغه حق په کره دراهمو کي دی، نو د مقر مطلقاً اقرار کول پر کره دراهمو د قبضه کولو اقرار لره مستلزم سو، یعني ګواکي مقر پر کره دراهمو قبضه وکړه، او کله چي تر پر کره دراهمو د قبضې اقرار کړی دی، نو ځکه وروسته د مقر په دې دعوی "چي هغه کوته دراهم وه" سره به د مقر په قول کي تناقض راسي، او ښکاره خبره ده چي د تناقض په صورت کي دعوی نه قبولول کیږي، نو ځکه د مقر دغه قول او دعوی هم قبولول پکار نه دي.

د دې جواب دادی چي قبضه فقط د کره دراهمو سره خاص نه ده بلکي په کره او کوته دواړو درهمو کي ثابتیږي، مثلاً که یو شوک داسي ووايي چي "ما پر لسو درهمو قبضه وکړه" نو دا قبضه پر کره او کوته دواړو درهمو صادق ږي، یعني دا هم کېدای سي چي هغه دي لس کره دراهم وي او دا هم کېدای سي چي هغه دي کوته دراهم وي، لهندا کله چي قبضه د کره دراهمو سره خاص نه ده، نو پر لس درهمو د قبضه کولو اقرار به پر کره دراهمو د قبضه کولو اقرار لره مستلزم نه وي، او کله چي پر لس درهمو د قبضې اقرار پر کره دراهمو د قبضې اقرار لره مستلزم نه دی، نو ځکه تر قبضې وروسته به د هغه دراهمو د کوته والي په دعوی سره د مقر په قول کي تناقض رانه سي، بلکي مقر به پر خپل حق له قبضه کولو څخه منکروي (یعني د مقر مطلب دادی چي ما پر خپل حق [کره دراهمو] قبضه نه ده کړې)، او د منکر قول مع اليمين معتبر وي، نو ځکه د هغه قول به هم مع اليمين معتبر وي او د هغه قول او دعوی به قبولول کیږي.

بخلاف إلخ: ها! که یو سړی دا اقرار وکړي چي "ما پر کره لس دراهمو قبضه وکړه، یامي پر خپل حق قبضه وکړه، یامي پر ثمن قبضه وکړه، یامي په پوره توګه خپل حق واخیستی"، او تردې وروسته

داسې د هغه دراهمو د کوټه والي (زیاغت) دعوی وکړي، نو د هغه قول به نه منل کیږي، یعنې د کوټه والي (زیاغت) دعوی به یې نه قبلول کیږي؛ ځکه چې دلته دغه سړي صراحتاً یا دلالتاً پر گره دراهمو د قبضه کولو اقرار کړی دی؛ په اول صورت کې خو پر گره دراهمو د قبضې اقرار صراحتاً ثابت دی، او په دویم صورت کې ځکه (پر گره دراهمو د قبضې اقرار دی، ځکه) چې هغه داسې ویلي دي چې ما پر خپل حق قبضه وکړه، او د هغه حق په گره دراهمو کې دي، نو ځکه پر خپل حق د قبضې اقرار کول پر گره دراهمو د قبضې اقرار کول دي. او همدارنګه کله چې هغه داسې وویل چې ما پر خپل ثمن قبضه وکړه او ثمن مې واخستی، نو دا هم پر گره دراهمو د قبضې اقرار دی، ځکه چې په ثمن کې گره دراهم ټاکل کیږي، نه کوټه دراهم. همدارنګه کله چې هغه د "استوفی" لفظ ذکر کړی یعنې "ما په پوره توګه خپل حق واخیستی"، نو دا هم پر گره دراهمو د قبضې اقرار دی؛ ځکه په پوره توګه اخیستل هغه وخت ثابتیږي کله چې په وصف تام (کامل وصف) سره قبضه سوې وي، او وصف تام جودت (گره والي) دی، نه زیافت (کوټه والي). نو معلومه سوه چې په دې صورت کې هم مقر پر گره دراهمو د قبضې اقرار کړی دی، لهذا کله چې په دې ټولو صورتونو کې هغه صراحتاً یا دلالتاً پر گره دراهمو د قبضه کولو اقرار کړی دی، نو ځکه تر دې وروسته به د هغوی د کوټه والي دعوی کول د مقر په قول کې تناقض پیدا کړي، او د تناقض په صورت کې دعوی معتبره نه وي یعنې نه قبلول کیږي، نو ځکه په مذکوره صورتونو کې به هم د مقر د کوټه والي دعوی نه قبلول کیږي.

والنهرجه إلخ: فرمایي چې د نهرجه دراهمو حکم هم د کوټه دراهمو په څېر دي، یعنې که یو سړی (مثلاً خالد) ووايي چې "ما له فلانکي څخه پر لسو درهمو قبضه وکړه"، او بیا داسې (خالد) دعوی وکړي چې "هغه نهرجه دراهم وه" نو د هغه قول او دعوی به قبلول کیږي، لکه څرنګه چې د کوټه والي د دعوی په صورت کې د هغه قول قبلول کیږي. لنډه دا چې څرنګه کوټه دراهم د دراهمو له جنس څخه دي همداسې نهرجه هم د دراهمو له جنس څخه دي.

لېکن که داسې د قبضې تر اقرار وروسته د هغه دراهمو دستوقه والي دعوی وکړي (چې هغه ستوقه دراهم وه) نو دا دعوی به نه قبلول کیږي؛ ځکه چې ستوقه دراهم د دراهمو له جنس څخه نه دي، همدا وجه ده که یو عاقل له قبضه کولو څخه مخکې په بیع صرف یا بیع سلم کې د گره دراهمو په بلله کې ستوقه دراهم ورکړي او بل عاقل یې قصداً قبول کړي، نو دا جائز نه دي؛ ځکه چې دراهم ستوقه د دراهمو له جنس څخه نه دي.

والریف ماریفه إلخ: د زیوف، نهرجه او ستوقه پوره تعریف په لغاتو کې ذکر سو.

له اقرار ردولو څخه وروسته دعوی کول

قَالَ: وَمَنْ قَالَ لِأَخِي: لَكَ عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ فَرَمَائِي: أَوْ كَيْ يُوَسِّرِي بَلْ سَرِي تَهْ وَوَائِي: چي ستا پر مازر درهमे دي قَال: لَيْسَ لِي عَلَيْكَ شَيْءٌ نَوْ هغه ووایی: چي ستا پر ما هیخ شی نسته ثُمَّ قَالَ لِي مَكَاهِ: بَلْ لِي عَلَيْكَ أَلْفٌ دِرْهَمٍ بیا اول سړی پر هغه ځای ووایی: چي بلکي زما پر تازر درهमे دي فَلَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ نو پر هغه هیخ شی واجب نه دي لِأَنَّ إِقْرَارَهُ هُوَ الْأَوَّلُ ځکه چي د هغه اقرار اتر دعوی مخکي دی وَقَدْ ارْتَدَّ بِرَدِّ الْبَقِيَّةِ لَهُ أَوْ هغه دمقرله په ردولو سره رد سو وَالثَّانِي دَعْوَى أَوْ دویم دعوی ده فَلَا بُدَّ مِنَ الْحُجَّةِ أَوْ تَصْدِيقِ خَصْمِهِ نو ځکه حجت یا د هغه د خصم تصدیق ضروري دی بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ لِغَيْرِهِ: اشْتَرَيْتَ په خلاف د هغه صورت کله چي [یو څوک] بل چا ته ووایی: تا [زما څخه] رانیوی وَأَنْتَ الْآخَرُ اَوْ هغه بل یو انکار وکړي لَهُ أَنْ يُصَدِّقَهُ نو [هم] هغه ته دا اختیار سته چي د مشتري د قول تصدیق وکړي لِأَنَّ أَحَدَ الْمُتَعَاقِدَيْنِ لَا يَتَفَرَّدُ بِالْفَسْخِ ځکه چي [فقط] یو عاقد یوازي [عقد] نه سي فسخ کولای کما لَا يَتَفَرَّدُ بِالْعَقْدِ لکه څرنګه چي هغه یوازي عقد نه سي کولای وَالْبُعْثُ أَنَّهُ حَقُّهَا اَوْ په دې کي راز دادی چي فسخ د هغوی دواړو حق ده فَبَقِيَ الْعَقْدُ نو ځکه عقد به باقي پاته سي فَيَعْمَلُ التَّصْدِيقَ اَوْ پر تصدیق به عمل کيږي أَمَّا الْبَقِيَّةُ لَهُ يَتَفَرَّدُ بِرَدِّ الْإِقْرَارِ اَوْ پاته سو مقرله نو هغه یوازي اقرار ردولای سي فَافْتَرَقَا نو ځکه دواړه مسئلې یو له بل څخه جلا سوې.

اللغات: «ارتد» دافتعال دباب ماضي ده: ردېدل (رد کېدل)، «تصديق» دتفعيل دباب مصدر

دی: رېښتونی بلل (ګڼل)، خبره ورسره منل، «خصم» مخالف فریق (بل طرف والا)، مدعي او مدعي عليه

یو د بل خصم دي، «يتفرّد» دتفعل مضارع ده: یوازي کېدل (په یو کار کي یوازينی کېدل). تنها کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مثلاً خالد و حامد ته ووایی چي ستا پر مازر درهमे باندي

دي، او مقر له يعني حامد ووایی چي «ما پر تا هيخ ثمن نسته»، بيا مقر يعني خالد پر هغه ځای

ناسي ووایی «بلکي ما پر تازر درهमे باندي دي»، نو پر مقر يعني پر خالد هيخ شی نه واجبېږي.

دليل دادی چي دلته دمقر (خالد) له طرفه دوي خبري سوي دي: ① يو دمقرله (حامد) لپاره د

زرو درهمو اقرار، ② او دویم پر حامد د زرو درهمو دعوی، اوله خبره يعني د زرو درهمو اقرار، نو هغه

خو دمقرله (حامد) په ردولو سره رد سو؛ ځکه چې اقرار بالدين او همدارنگه اقرار بالعين دمقرله په ردولو سره رد کيږي، لهذا کله چې دمقر (خالد) له طرفه دزر درهمو اقرار دمقرله (حامد) په ردولو سره رد سو، نو ځکه دمقر (خالد) به هيڅ شی واجب نه وي. لهذا که چيري له ردولو څخه وروسته مقرله دمقر تصديق وکړي (چې "هو! ما پر تازر درهمه باندي دي")، نو دهغه تصديق به معتبر نه وي.

او پاته سوه دويمه خبره يعني پر حامد دزر و درهمو دعوی، نو دهغه د ثابتولو لپاره به يا خالد بيښه پشوي يا خصم يعني حامد به دهغه تصديق کوي.

بخلاف الخ: فرمايي که خالد مثلاً و حامد ته وايي چې "تازما څخه دا غلام رانيولی دی". او حامد انکار وکړي، نو په دې صورت کي که څه هم تر انکار وروسته حامد دخالد د قول تصديق وکړي، نو دهغه تصديق کول به صحيح او معتبر وي. لهذا داقرار بالدين او اقرار بالبيع دمسئله په مينځ کي فرق داسو چې اقرار بالدين دمقرله په ردولو سره رد کيږي، او اقرار بالبيع دمقرله په ردولو سره نه رد کيږي؛ او وجه دفرقي يې داده چې څرنگه يو عاقد يوازي (پر خپل سر) بيع نه سي منعقد کولای (ځکه چې بيع د دواړو عاقدينو په ايجاب و قبول سره منعقد کيږي) همداسي يو عاقد يوازي هغه فسخ کولای هم نه سي؛ ځکه چې فسخ د دواړو عاقدينو حق ده، نو ځکه دمقرله يعني د حامد په ردولو سره به بيع نه فسخ کيږي، او کله چې د حامد د ردولو باوجود بيع باقي پاته سوه، نو ځکه له ردولو څخه وروسته به د حامد تصديق کول مفيد او مؤثر وي، او کله چې د حامد تصديق کول مفيد او مؤثر دي، نو دهغه تصديق به معتبر هم وي.

او پاته سوه داقرار بالدين مسئله، نو اقرار بالدين يوازي مقرله ردولای سي، او کله چې مقرله يوازي اقرار بالدين ردولای سي، نو ځکه دهغه له ردولو څخه وروسته دين باقي پاته نه سو، او کله چې دين باقي نه سو پاته، نو ځکه له ردولو څخه وروسته به دمقرله له طرفه د قرض تصديق کول هم معتبر نه وي. همدا داقرار بالدين او اقرار بالبيع په مينځ کي فرق دی.

که منکر کس د مدعي تر بيني وروسته خپل پر اداء کولو

يا بري کولو بيښه پېش کړي (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ ادْعَى عَلَى آخَرَ مَالًا فرمايي: او که يو سړي د بل چا په مال دعوی وکړه فَقَالَ: مَا كَانَ لَكَ عَلَى شَيْءٍ قَطُّ نو مدعی عليه وويل: چې ستا پر ما هيڅکله هيڅ شی نه وو فَأَقَامَ الْبَدْعَى الْبَيِّنَةَ عَلَى الْاَلِفِ وَأَقَامَ هُوَ الْبَيِّنَةَ عَلَى الْقَضَاءِ نو مدعي پر زر درهمو بيښه پېش کړه او مدعی عليه پر اداء کولو بيښه پېش کړه قُبِلَتْ بَيِّنَتُهُ نو د مدعی عليه بيښه به قبول کيږي وَكَذَلِكَ عَلَى الْاِبْرَاءِ او همدارنگه پر بري کولو وَقَالَ زُفَرٌ: لَا تُقْبَلُ او امام زفر رَجَعَهُ الله فرمايي: چې د مدعی عليه بيښه به نه قبول

کیږي لِأَنَّ الْقَضَاءَ يَتَلَوُّ الْوُجُوبَ حُكْمَ چي اداء کول تر وجوب وروسته وي وَقَدْ أَنْكَرَهُ حَال داجي هغه له وجوب څخه انکار کړی دی فَيَكُونُ مُنَاقِضًا نو حُكْمَ هغه به مناقض [تناقض پیدا کونکی] وي وَلَكِنَّا: أَلَّا التَّوْفِيقَ مُنْكَرُ اوزمور دلیل دادی چي توافق [موافقت پیدا کول] ممکن دي لِأَنَّ غَيْرَ الْحَقِّ قَدْ يَقْضَى وَيُبْرَأُ مِنْهُ دَفْعًا لِلْخُصُومَةِ او حُكْمَ چي عیني وخت د خصومت دفع کولو لپاره ناحق مال هم اداء کول کیږي او له هغه څخه ځان بري کول کیږي أَلَا تَرَى أَنَّهُ يُقَالُ: قَضَى بِبَاطِلٍ آيا ته نه گوري! ویل کیږي: چي فلانکي په ناحقه توگه اداء کړی [یا فلانکي ناحق مال اداء کړی] وَقَدْ يُصَالِحُ عَلَى شَيْءٍ او عیني وخت پر یو شي صلح کیږي فَيَنْبُتُ ثُمَّ يَقْضَى نو هغه شی ثابتیږي بیا اداء کول کیږي وَكَذَا إِذَا قَالَ: لَيْسَ لَكَ عَلَى شَيْءٍ قَظٌّ او همدارنگه کله چي مدعی علیه ووايي: تا پر ما هیڅ شی نسته لِأَنَّ التَّوْفِيقَ أَظْهَرَ حُكْمَ چي توافق ممکن دی.

اللغات: «بینه» گواهي، «یتلو» دنصر مضارع ده: یو شی له بل څخه وروسته کېدل، تابع کېدل (ورپسې کېدل)، «توفیق» دتفعیل دباب مصدر دی: موافق کول، موافقت پیدا کول (تطبیق ورکول).
تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړي پر بل چا (مثلا پر زید) د مال دعوی وکړه چي «ما پر تا مال باندي وو»، او مدعی علیه (زید) وویل چي «ستا پر ما هیڅکله هیڅ شی نه وو»، نو بیا مدعی پر زردرهمو بینه پېش کړه (چي ما پر هغه زردرهمه مال باندي وو)، او مدعی علیه (زید) پر دې خبره بینه پېش کړه چي «ما د هغه مال اداء کړی، یا زمدعي بري کړم»، نو په دې صورت کي به د مدعی علیه بینه قبول کیږي. لېکن امام زفر او ابن ابی لیلی رَحِمَهُمَا اللهُ فرمایي چي د مدعی علیه بینه به نه قبول کیږي.

دلیل: دامام زفر او ابن ابی لیلی رَحِمَهُمَا اللهُ دلیل دادی چي اداء کول تر وجوب وروسته کیږي (یعني اول یو شی واجبیږي، او تر واجبیډلو وروسته هغه اداء کیږي)، نو د مدعی علیه له طرفه خپل د قرض اداء کولو یا د بري کولو په هکله بینه پېشول ددې خبري علامت دی چي مدعی علیه د مال د وجوب اقرار کوي (چي «پر ما ستا مال باندي وو»)، حالانکي هغه تر دې مخکي د مال له وجوب څخه انکار کړی دی (چي «ستا پر ما هیڅ شی نه وو»)، نو حُكْمَ د مدعی علیه په دعوی کي تناقض راغلی، او په دعوی کي تناقض دعوی فاسدوي، نو حُكْمَ د مدعی علیه د قرض اداء کولو یا د مدعي د بري کولو دعوی به فاسد

وي، او ښکاره خبره ده چې بینه صرف هماغه بینه قبول کيږي کوم پر صحيح دعوی پېش کړی سي، پر فاسده دعوی چې کومه بینه پېش کړی سي هغه نه قبول کيږي، نو ځکه د قرض اداء کولو یا بري کولو په هکله به د مدعی علیه بینه نه قبول کيږي، او کله چې د مدعی علیه بینه قبوله نه سوه، نو ځکه د قرض د وجوب په هکله به د مدعی بینه قبول کيږي.

زموږ دليل: دادی چې دلته د مدعی علیه د انکار په دعوی کې او د قرض اداء کولو په دعوی کې تطبيق ورکول (موافقت پیدا کول) ممکن دي، نو ځکه هیڅ تناقض به نه وي، او تطبيق ځکه ممکن دی چې ځینې وخت شریف انسان د جنگ او جنجال د لیري کولو لپاره ناحق مال هم اداء کوي او دخپل عزت د ساتلو لپاره له هغه څخه ځان بري کوي، همدا وجه ده چې داسي ویل کيږي “قَضَى بِبَاطِلٍ” (فلانکې ناحق مال اداء کړی) لکه څرنګه چې “قَضَى بِحَقٍّ” ویل کيږي (فلانکې پر حق مال اداء کړی)، له دې څخه معلومه سوه چې څرنګه اداء کول په حقه طریقه سره کيږي همداسي په ناحقه طریقه سره هم کيږي. همدارنګه ځینې وخت مدعی علیه له ناحق مال څخه انکار وکړي، لېکن بیا له جنگ او ذلالت څخه د ځان ساتلو لپاره د مدعي سره پر څه مال صلح وکړي او د صلح په نتیجه کې هغه مال ثابت سي او بیا هغه اداء کړی سي، یعنې هغه مال اول په ناحقه توګه ثابت سي او بیا هغه اداء کړی سي، له دې څخه هم معلومه سوه چې د مال اداء کول په ناحقه توګه هم کيږي. نو ځکه د مدعی علیه (زید) دا خبره چې “ستا پر ما هیڅکله هیڅ شی باندي نه وو”، د دې مطلب دادی چې “ستا پر ما په حقه توګه هیڅ شی باندي نه وو”، او د مدعی علیه اداء کولو د دعوی مطلب دادی چې “ستا که څه هم هیڅ شی پر ما باندي نه وو، مګر ما له جنگ او جنجال څخه د ځان ساتلو لپاره په ناحقه سره ستا مال اداء کړی”. اوس تاسو غور وکړی! د مدعی علیه په دې دعوی کې هیڅ تناقض نسته، او کله چې د مدعی علیه په دعوی کې تناقض نسته، نو د مدعی علیه له طرفه به د مال اداء کولو یا د مدعي د بري کولو دعوی هم صحيح وي، او کله چې د مدعی علیه دعوی صحيح ده، نو پر هغه پېش کړل سوې بینه به هم قبول کيږي.

وَكَذَا الْخ: همدارنګه که یو سړی پر بل چا د مال دعوی وکړي او مدعی علیه انکار وکړي چې “ستا پر ما هیڅکله هیڅ شی نسته”، بیا مدعي پر خپله دعوی او مدعی علیه د مال پر اداء کولو بینه پېش کړي، نو هم به د مدعی علیه بینه قبول کيږي؛ ځکه چې په دې صورت کې د مدعی علیه په قول کې تطبيق او موافقت زیات ښکاره دی، په دې توګه چې په “لَيْسَ لَكَ عَلَى شَيْءٍ قَطُّ” کې د “لَيْسَ”

لفظ د حال د نفی لپاره دی، یعنی مدعی علیه وایي چي "په اوسني (حالي) وخت کي د مدعي پر ما بالکل هیڅ شی باندي نه دی"، او کوم مال که په تېر وخت (ماضي) کي پر ما باندي وو، نو هغه ملأء کړی دی یا مدعي زه په تېر وخت کي بري کړی یم او اوس زما او د هغه هیڅ حساب سره نسته. نو ځکه په دې صورت کي هم د مدعی علیه په قول او انکار کي هیڅ تناقض نسته، او کله چي تناقض نسته، نو ځکه د مدعی علیه له طرفه پېش کړل سوې بینه به هم قبول کيږي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

وَلَوْ قَالَ: مَا كَانَ لَكَ عَلَى شَيْءٍ قَطُّ وَلَا أَعْرِفُكَ او که چيري مدعی علیه وایي: چي ستا پر ما هیڅکله هیڅ شی نه وو او نه زه تا پېژنم لَمْ تُقْبَلْ بَيْنَتُهُ عَلَى الْقَضَاءِ نو د هغه بینه به نه قبول کيږي وَكَذَا عَلَى الْإِبْرَاءِ او همداسي پر بري کولو لَتَعَذَّرَ التَّوْفِيقُ ځکه چي توافق ناممکن دی لِأَنَّهُ لَا يَكُونُ بَيْنَ اثْنَيْنِ أَخْذٌ وَإِعْطَاءٌ وَقَضَاءٌ وَاقْتِضَاءٌ وَمُعَامَلَةٌ وَمُصَالَحَةٌ بِدُونِ الْمَعْرِفَةِ ځکه چي د دوو خلکو په مینځ کي اد قرض اخيستل او ورکول، اداء کول او ترلاسه کول، معامله او صلح کول له پېژندلو څخه بغير نه سي کېدای وَذَكَرَ الْقُدُورِيُّ أَنَّهُ تُقْبَلُ أَيْضًا او امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ ذکر کړي دي چي د هغه بینه به قبول کيږي لِأَنَّ الْمُحْتَاجَ أَوْ الْمُخْدَرَةَ قَدْ يُؤْذَى بِالشَّغْبِ عَلَى بَابِهِ ځکه چي گوښه ناستی ایمني د خلکو سره تعلق نه ساتونکی کس او پردناکه ښځه ځيني وخت خپل پر دروازه له شر او شورا جوړېدلو څخه په تکلیف کيږي [او شرم محسوسوي] فَيَأْمُرُ بَعْضُ وَكَلَايَةِ بِإَرْضَائِهِ نو ځکه په خپلو وکیلانو کي یو وکیل ته حکم کوي چي هغه شر جوړونکی راضي کړي وَلَا يَعْرِفُهُ خال دا چي د هغه نه پېژني ثُمَّ يَعْرِفُهُ بَعْدَ ذَلِكَ [پکې] بیا هغه تر دې وروسته وپېژني فَأَمَكَنَّ التَّوْفِيقُ نو ځکه [دلته هم] توافق ممکن سو.

اللفات: ﴿أَخَذَ﴾ د نصر مصدر دی: اخيستل، ﴿عَطَاءٌ﴾ د افعال د باب اسم مصدر دی: ورکول، ورکړه، ﴿قَضَاءٌ﴾ د ضرب د باب مصدر دی: اداء کول، ﴿اِقْتِضَاءٌ﴾ د افتعال مصدر دی، کله چي د دې باب په صله کي مال، قرض یا بل حق ذکر سي نو د "ترلاسه کولو" او "حاصلولو" معنی ورکوي، ﴿مُحْتَاجٌ﴾ د افتعال د باب فاعل دی: پتېدونکی کس، گوښه ناستی، گوشه نشین (په گوښه [کوچ] کي ځانله کېښتونکی)، د خلکو سره تعلق او اختلاط نه کونکی کس، ﴿مُخْدَرَةٌ﴾ پردناکه ښځه

(سترناکه بنځه). ﴿الشغب﴾ دفتح دباب مصدر دی: شر جوړول، شر او فساد جوړېدل. (صاحب د احسن الهدایې لیکلي چي مراد ځني شور او جنجال جوړول، چيغې او نعرې وهل دي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی د بل سړي په مال دعوی وکړي، او دابل سړی يعني مدعی علیه په دې الفاظو سره انکار وکړي چي ”ستا پر ما هیڅ شی نه وو، اوزه تانه پېژنم“، بیا مدعي پر خپله دعوی بینه پېش کړې او مدعی علیه د مال پر اداء کولو یا د مدعي پر بري کولو بینه پېش کړې (چي ماد قرض مال اداء کړی دی یا زه مدعي بري کړی یم)، نو د جمهورو علماؤ په نیزبه دلته د مدعی علیه بینه نه قبول کيږي: ځکه دلته د مدعی علیه په قول کي داسي تناقض دی چي دهغه ختمول او دهغه په دواړو قولونو کي توافق او تطبیق ورکول ناممکن دي، او ناممکن په دې وجه دي، ځکه کله چي مدعي هغه د قرض مال اداء کړی دی، نو په دې صورت کي د مدعي له طرفه اخیستل او ترلاسه کول او د مدعی علیه له طرفه ورکول (اداء کول) موجود سول، لنډه دا چي کله مدعی علیه د قرض مال اداء کړی دی نو د مدعي او مدعی علیه دواړو په مینځ کي معامله او صلح وسوه، او د دواړو خلکو په مینځ کي له پېژندلو (معرفت) څخه بغير معامله او صلح نه سي کېدای، نو ځکه د مدعی علیه له دې وینا ”لَا أَعْرِفُكَ“ څخه وروسته دهغه د اداء کولو دعوی غلطه ده، او کله چي د مدعی علیه اداء کولو دعوی غلطه ده نو دهغه پېش کړل سوې بینه به هم نه قبول کيږي. (حاصل دا چي څرنگه په مخکني صورتونو کي تطبیق ورکول ممکن نه دي، دلته هغسي تطبیق ورکول ممکن نه دي).

و ذکر القدوري إلخ: امام قدوري رحمه الله فرمایي چي په دې صورت کي به د مدعی علیه بینه قبول کيږي: ځکه چي په دې صورت کي تطبیق ورکول ممکن دي، او هغه په دې توگه چي ځيني وخت مدعی علیه ډېر شریف انسان وي او د عامو خلکو سره تعلق نه ساتي او دهغو سره ناسته، ولاړه او اختلاط نه کوي، یا مثلاً مدعی علیه یوه پرده ناکه شریفه بنځه وي او هغه د هیچا مخته تلل نه خوښوي، او مدعي هره ورځ د مدعی علیه پر دروازه شر جوړوي، چيغې او نعرې ووهي او د خپل قرض تقاضا کوي، چي په دغه سپک حرکت سره شریف مدعی علیه ته ډېر تکلیف رسيږي، نو ځکه مدعی علیه له دغه تکلیف څخه د ځان ساتلو لپاره د خپل یو وکیل په ذریعه دا معامله ختمه کړي او دهغه قرض اداء کړي، حال دا چي مدعی علیه هغه (شر جوړونکی) نه پېژني او نه یې تر اوسه لیدلی وي، بیا چي یو وخت دوی دواړه په یو مجلس کي سره وړيني او مدعي خپل ځان وپېژني (چي مثلاً زه هماغه نعرې ووهونکی کس یم)، نو په هغه وخت کي مدعی علیه هغه وپېژني. نو له دغه تقریر

او وضاحت څخه وروسته دا خبره ممکنه ده چي مدعی علیه اول داسي وويي چي "ستا پر ماهيڅ شی نه وو او نه زه تا پېژنم" او بيا د اداء کولو دعوی وکړي؛ ځکه د مذکوره تقرير په رڼا کي دواړه خبري سره جمع کېدای سي. لهدا کله چي تطبيق ورکول ممکن دي، نو د مدعی علیه په دعوی کي هيڅ تناقض پاته نه سو، او کله چي يې په دعوی کي هيڅ تناقض پاته نه سو، نو ځکه د مدعی علیه د اداء کولو دعوی او بيښه به قبول کيږي.

(لېکن د جمهورو له طرفه امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ تَعَالَى ته دا جواب ورکول کېدای سي چي صحيح ده! د مذکوره وضاحت او تقرير په صورت کي د مدعی علیه د قول او بيښې قبول موږ تسليموو. لېکن که مدعی علیه پورتي صفت نه لري [يعني گوشه نشيني او داسي نور] نو بيا دهغه ديني قبول موږ نه سوزغملای).

که د خر څولو منکر وروسته د برائت عن کل العيوب

په هکله بيښه پېش کړي (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ ادَّعى عَلَى آخَرٍ أَنَّهُ بَاعَهُ جَارِيَةً [امام محمد رَحْمَةُ اللهِ تَعَالَى فرمايي: او که يو سړي پر بل چا دعوی وکړه چي هغه پر ما خپله مينځه خرڅه کړې ده قَال: لَمْ أَبْغَهَا مِنْكَ قَطُّ نو مدعی علیه وويل: چي ما پر تا هيڅکله نه ده خرڅه کړې فَأَقَامَ الْمُشْتَرِي الْبَيْتَةَ عَلَى الشَّهَادَةِ بِيَا مَدْعِي پر رانيولو بيښه پېش کړه فَوَجَدَ بِهَا أَصْبَعًا رَايِدَةً او هغه په مينځه کي يوه زياته [اضافه] گوته وليدله فَأَقَامَ الْبَائِعُ الْبَيْتَةَ أَنَّهُ بَرِيءٌ إِلَيْهِ مِنْ كُلِّ عَيْبٍ بِيَا بَائِعٍ [مدعی علیه] پر دې خبره بيښه پېش کړه چي زه دهغه له هر عيب څخه بري يم لَمْ تُقْبَلْ بَيْتَةُ الْبَائِعِ نو د بائع [مدعی علیه] بيښه به نه قبول کيږي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ أَنَّهَا تُقْبَلُ او له امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ تَعَالَى څخه روايت سوی دي چي د بائع بيښه به قبول کيږي اَعْتَبَارًا بِمَا ذَكَرْنَا پر [مخکنيو] مذکوره مسئلو په قياس کولو سره وَوَجَّهُ الظَّاهِرُ: أَنَّ شَرْطَ الْبَرَاءَةِ تَغْيِيرُ اللَّعْقَدِ مِنْ اقْتِضَاءِ وَصْفِ السَّلَامَةِ إِلَى غَيْرِهِ او د ظاهر روايت دليل دادی: چي د بري کېدلو شرط لگول [داسي دي لکه] عقد د سالموالي د وصف له اقتضاء څخه د نا سالموالي و طرف ته متغير کول فَيَسْتَدْعِي وَجُودَ الْبَيْعِ نو ځکه هغه د بيع د موجودوالي تقاضا کوي [ځکه د بيع له موجودوالي څخه بغير بيع له يوه وصف څخه د بل و طرف ته نه سي متغير کېدای] وَقَدْ أَنْكَرَهُ حَالٌ دَاخِلِيٌّ بَائِعٍ دَبَّيْعٍ انْكَارُ كَرِي دِي فَكَانَ مُنَاقِضًا نو ځکه هغه به [په خپله دعوی کي] مناقض وي بِخِلَافِ الدَّيْنِ په خلاف د قرض لاندۀ

قَدْ يُقْضَىٰ وَإِنْ كَانَ بَاطِلًا حُكْمُهُ قَرْضٌ كَمَا هُمْ بِاطِلٍ أَنَا حَقُّهُ أَوْ يَنْوِيهِمْ أَهْلُهُ أَدَاءُ كَيْسَرِي عَلَى مَا مَرَّ
لَكَ [مَخْكَي] چي تهر سو.

اللغات: ﴿أَصْبَحَ﴾ او اَصْبَحَ: گوته، جمع: أَصَابِعُ، ﴿يَسْتَدْعِي﴾ داستعمال دباب مضارع ده: تقاضا
كول، غوښتل، ﴿تَغْيِيرُ﴾ دتفعیل دباب مصدر دی: متغییر كول، بدلول، ﴿سَلَامَةٌ﴾ سلامتی،
سلامتیا، سالموالی (سالم والی).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مثلاً خالد پر حامد دادعوی وکړه چي "حامد پر ما خپله
فلانکې مینځه خرڅه کړې ده"، لېکن مدعی علیه يعني حامد له بيع څخه انکار وکړی چي "ما
هیڅکله پر تا مینځه نه ده خرڅه کړې"، نو وروسته مدعي یعنی خالد د مینځي پر رانیولو بینه پېش
کړه (چي ما دا مینځه له حامد [مدعی علیه] څخه رانیولی ده او هغه پر ما خرڅه کړې ده) او په دې توگه یې له
مدعی علیه څخه مینځه واخیستله او قبضه یې پر وکړه، او له قبضې څخه وروسته مدعي (مشتري
یعني خالد) د مینځي په داسي عیب خبر سو چي دهغه په قبضه کي د داسي عیب پیدا کېدل ناممکن
وي، یعنی په داسي عیب خبر سو چي د مدعی علیه يعني دبائع (حامد) په قبضه کي دهغه پیدا
کېدل یقیني وي، مثلاً د مینځي په لاس کي یوه گوته زیاته وه (یعني د مینځي دیوه لاس گوتي شپړوې)،
نو دخیار عیب پر بناء مدعي (مشتري) د مینځي د واپس کولو اراده وکړه لېکن مدعی علیه (بائع) پر
دې خبره بینه پېش کړه چي "ما له هر عیب څخه د بري کېدلو پر شرط مینځه پر مدعي (مشتري)
خرڅه کړې وه، لهذا زه له هر عیب څخه بري یم"، نو په داسي صورت کي به د ظاهر روایت مطابق د
مدعی علیه (بائع) بینه نه قبولول کیږي.

لېکن له امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه یو روایت دادی چي په دې صورت کي به هم د مدعی
علیه (بائع) بینه قبولول کیږي؛ دهغه دلیل قیاس دی، یعنی امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ دغه د بیع مسئله د
قرض پر مخکنیو مسئلو قیاس کړې ده، یعنی څرنګه چي په تیرو مسئلو کي د مدعی علیه په اقوالو
کي د تطبیق او موافقت د ممکن والي په وجه دهغه بینه قبولول کیږي، همداسي به په دې مسئله کي
هم د تطبیق ممکن والي په وجه دهغه بینه قبولول کیږي؛ او په دې مسئله کي په دې وجه تطبیق او
موافقت ممکن دی، ځکه کله چي مدعی علیه (بائع) د مینځي له خرڅولو څخه انکار وکړی نو د دې
مطلب دادی چي "زما او د مدعي په مینځ کي هیڅ بیع نه ده سوې لېکن کله چي مدعي د بیع دعوی او
تینګار وکړی (چي بیع سوې ده) نو ما له هر عیب څخه د بري کېدلو پر شرط پر هغه مینځه خرڅ کړه"،

نو گواکي مدعی علیه د مدعی له دعویٰ څخه مخکي د بیع انکار کړی دی او د دعویٰ په وخت کي یې د بیع اقرار کړی دی، نو ځکه د مدعی علیه په اقوالو او دعویٰ کي هیڅ تناقض پاته نه سو، او کله چي تناقض نسته، نو ځکه دهغه د بښنې په قبولولو کي به هیڅ حرج او پروانه وي.

ووجه الظاهر الخ: د ظاهر روایت دلیل دا دی چي له هر عیب څخه د مبيع د بري کېدلو شرط لگول داسي دي لکه عقد (بيع) چي د سالموالي له وصف څخه د غیر سالموالي د وصف و طرف ته متغیر کول، ځکه که د بري کېدلو شرط نه وای لگول سواي نو مبيع (مینځه) به د مشتري لپاره صحیح سالم پاته وای، لېکن کله چي دا شرط ولگول سو نو اوس د مبيع صحیح سالم کېدل ضروري نه سو (لهذا دال سالموالي څخه د غیر سالموالي و طرف ته د عقد متغیر کول سو)، او عقد د سالموالي له وصف څخه د غیر سالموالي د وصف و طرف ته متغیر کول د دې خبري تقاضا کوي چي اصل عقد موجود وي (ځکه کله چي عقد ابيع موجود نه وي نو بیا څنگه هغه له یوه وصف څخه د بل وصف و طرف ته متغیر کېدای سي، لهندا دې لپاره د اصل عقد ابيع موجود بدل ضروري دي)، حال دا چي مدعی علیه (بائع) مخکي د اصل عقد انکار کړی دی، نو ځکه دهغه په دعویٰ کي تناقض پیدا سو، او په دعویٰ کي د تناقض پیدا کېدلو په صورت کي بښنه نه قبولول کيږي، نو ځکه په دې صورت کي به هم د مدعی علیه (بائع) بښنه نه قبولول کيږي.

د دې په خلاف د قرض مسئله ده؛ ځکه چي قرض کله په ناحقه توگه هم اداء کيږي، او د قرض په صورت کي د مدعی علیه په اقوالو کي پیدا سوي تناقض د تطبیق او توافق په ذریعه ليري کول ممکن دي، نو په دې وجه د قرض په مسئلو کي د مدعی علیه قول او بښنه قبولول کيږي، لېکن څرنگه چي د بیع په دې مسئله کي د تطبیق وړ کولو په ذریعه تناقض ليري کول ممکن نه دي، نو ځکه دلته به د مدعی علیه بښنه نه قبولول کيږي، او د بیع مسئله به د قرض پر مسئلو قیاسول قیاس مع الفارق وي.

له مجهول تمليک څخه وروسته "انشاء الله" ويل

قَالَ: ذِكْرُ حَقِّ كُتْبِ فِي أَصْفَلِهِ: "وَمَنْ قَامَ بِهَذَا الذِّكْرِ الْحَقِّ فَهُوَ وَلِيُّ مَا فِيهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى" فرمايي: [که] [د یو حق] [په باره کي] خط وي چي دهغه په آخر کي داسي لیکلي وي: "او کوم سړی چي د دې خط مالک سي نو څه چي په دې خط کي دي هغه سړی د هغوی ولي [مستحق] دی" أَوْ كُتِبَ لِلْيَمِينِ: "فَعَلَى فُلَانٍ خَلَاصُ ذَلِكَ وَتَسْلِيْمُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى" یا خط درانیولو په باره کي لیکل سوي وي او دهغه په آخر کي داسي جمله وي: "نو پر فلانکي دهغه خلاصولول او مشتري ته ورسپارل لازم دي" بَطَلَ الذِّكْرُ كُلُّهُ نو دا ټوله خط باطلیږي اېکاره کيږي! وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دا احکم اداام

صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نيز دى وَقَالَ: **إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى هُوَ عَلَى الْخَلَاصِ وَعَلَى مَنْ قَامَ بِذِكْرِ الْحَقِّ** او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي د "انشاء الله" لفظ فقط د "خلاص" او د "على مَنْ قَامَ بِذِكْرِ الْحَقِّ" سره متعلق دى وَقَوْلُهُمَا **اسْتَحْسَنَ** او د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ قول استحسان دى **ذَكَرَ ذُلِّي الْإِقْرَارِ** [او] هغه امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ [د مبسوط] په كتاب الاقرار كي ذكر كړى دى **لَا إِلَهَ إِلَّا اسْتِثْنَاءُ يُنْصَرِفُ إِلَى مَا يَلِيهِ** حكه چي استثناء د خپل متصل جملې و طرف ته گرځي **لَا إِلَهَ إِلَّا الذِّكْرُ لِلْإِسْتِثْنَاءِ** حكه خط اد نماملې [د مضبوطوالي لپاره وي **وَكَذَا الْأَصْلُ فِي الْكَلَامِ** **الْإِسْتِثْنَاءُ** او همدارنگه په كلام كي مستقل كېدل اصل دي [يعني اصل دا دى چي كلام مستقل وي] **وَلَهُ: أَنَّ الْكُلَّ كَشَيْءٍ وَاحِدٍ بِحُكْمِ الْعَطْفِ** او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دا دى: چي د عطف په وجه ټوله خط د يوه شي په څېر دى **فِيضَرَفُ إِلَى الْكُلِّ** نو حكه د "انشاء الله" لفظ به د ټوله خط و طرف ته گرځول كيږي **كَمَا فِي الْكَلِمَاتِ الْمَعْطُوفَةِ** لكه څرنگه چي په معطوفه كلماتو كي [داسي كيږي] **مِثْلُ قَوْلِهِ: عَبْدُهُ حُرٌّ وَأَمْرَأَتُهُ طَالِقٌ وَعَلَيْهِ النَّشْؤُ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ تَعَالَى إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى** مثلاً د يو سړي دا قول: زما غلام آزاد دى او زما ښځه طلاق ده او پر ماييت الله ته تلل واجب دي انشاء الله تعالى **وَلَوْ تَرَكَ فُرْجَةً** او كه ليكونكى [كاتب] په مينځه كي شه ځاى خالي پرېږدي [بيا انشاء الله وليكي] **قَالُوا: لَا يَلْتَحِقُ بِهِ** نو مشايخو فرمايلي دي: چي دا [انشاء الله] د مخكني خط سره نه متصل كيږي **وَيَصِيرُ كَفَاصِلِ الشُّكُوتِ** او هغه [كاتب] داسي وگرځي لكه د چيپېدلو په ذريعه فاصله كونكى [يعني دا به داسي وي لكه د خبرو په مينځ كي چي شه وخت چپ ودرېږي او بيا انشاء الله ووايي].

اللفات: ﴿ذَكَرَ﴾ مراد ځني خط او يادښتليك دى، د يو حق ثابتولو خط چي هغه ته سند او دستاويز هم وايي. ﴿خلاص﴾ د نصر د باب مصدر دى؛ خلاصول، خلاصېدل، نجات موندل، ﴿استيثاق﴾ د استعمال د باب مصدر دى؛ مضبوطول، ټينګول، ﴿مَشَى﴾ د ضرب د باب مصدر دى؛ تلل (پياده تلل)، ﴿فُرْجَةً﴾ خالي ځاى، فاصله، ﴿فاصل﴾ د ضرب د باب فاعل دى؛ جلا كونكى، فاصله كونكى (فاصله راوستونكى).

● القول الرابع: قول صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ، كما قال العلامة المحصن رَحْمَةُ اللَّهِ: هو استحسان راجح على قوله (الدر المختار

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړي پر خپل ځان د بل چا د حق اقرار وکړي (چې د هغه پر ما مثلاً قرض او نور حقوق باندې دی) او د سند او ثبوت په توګه د اقرار خط وليکي او د هغه په آخر کې داسې وليکي، "وَمَنْ قَامَ بِهَذَا الذِّكْرِ فَهُوَ وَلِيُّ مَا فِيهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى" (يعني دا اقرارنامه [سند] چې د کوم چا سره وي هغه به په دې سند کې د لیکل سوي حقوقو مستحق وي، انشاء الله تعالی)، یا مثلاً یو سړي د یو شي د خرڅولو او رانیولو خط یعنی بیعنامه وليکي او د هغه په آخر کې داسې وليکي چې "که د دې شي مشتري ته د زک لاحق سي، یعنی که یو سړي د دې شي د مستحق کېدلو دعوی وکړي او هغه له مشتري څخه واخلي "فَعَلَى فُلَانٍ خُلَاصٌ ذَلِكَ وَتَسْلِيْمُهُ" نو پر فلانکې کس یعنی پر ما د هغه خلاصول او مشتري ته ور سپارل واجب دي، انشاء الله تعالی".

لنډه دا چې د خط په آخر کې "انشاء الله" وليکي، نو په دې دواړو صورتونو کې د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز ټوله خط باطلیږي او کالعدم ګرځي، او صاحبین رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمایي چې د "انشاء الله" تعلق فقط د آخري جملې سره دی، یعنی په اول صورت کې "انشاء الله" د "وَمَنْ قَامَ بِهَذَا الذِّكْرِ فَهُوَ وَلِيُّ مَا فِيهِ" سره متعلق دی، او په دویم صورت کې د "فَعَلَى فُلَانٍ خُلَاصٌ ذَلِكَ وَتَسْلِيْمُهُ" سره متعلق دی، او لفظ د "انشاء الله" چې د کومې جملې سره متعلق وي هغه باطلوي؛ ځکه چې "انشاء الله" داسې کلمه ده چې په هغه سره هېڅ امر نه لازم نه پاتېږي (یعني د هغه په ویلو سره هېڅ کار او هېڅ شی نه لازمیږي)؛ ځکه په "انشاء الله" سره هغه کار د الله پر مشیت (خوښه) معلق سوی وي، او د الله تعالی مشیت هېچا ته معلومېدای نه سي، لهندا کوم شی چې د الله پر مشیت معلق وي، هغه به هم نه واقع کیږي بلکې باطل او کالعدم به وي. لکه کله چې یو څوک خپلې بڼې ته ووايي "أَنْتَ طَالِقٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ"، نو دا طلاق نه واقع کیږي. لنډه دا چې په مذکوره مسئله کې د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ مذهب دادی چې د "انشاء الله" په لیکلو سره ټوله خط باطلیږي، او د صاحبینو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ مذهب دادی چې فقط آخري عبارت باطلیږي د کوم سره چې د "انشاء الله" لفظ متعلق دی.

د صاحبینو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ مذهب استحسان دی او د هغو دلیل دادی چې سند (ثبوتي خط) ځکه لیکل کیږي چې په هغه سره معامله مضبوطه او پخه سي، نو ځکه انشاء الله د ټوله خط و طرف ته ګرځول او هغه باطل او کالعدم کول خلاف الاصل دي. او کله چې ټوله خط باطلول خلاف الاصل دي نو ځکه د انشاء الله لفظ به د هغه څه و طرف ته ګرځول کیږي کوم چې د دې لفظ تر څنګ دي، یعنی په اول صورت کې به د "وَمَنْ قَامَ بِهَذَا الذِّكْرِ فَهُوَ وَلِيُّ مَا فِيهِ" و طرف ته ګرځول کیږي او په دویم صورت کې به د "فَعَلَى فُلَانٍ خُلَاصٌ ذَلِكَ وَتَسْلِيْمُهُ" و طرف ته ګرځول کیږي.

همدارنگه په کلام کي اصل دادی چي هغه مستقل وي، نو څو اكي د خط هره جمله مستقلة ده، او کله چي د خط هره جمله مستقلة ده، نو ځکه د “انشاء الله” لفظ به فقط د آخري مستقلي جملې سره متعلق وي او فقط هغه به باطلیږي، او باقي نور خط به هغسي صحيح پاته وي.

وله أن الكل إلخ: دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د دليل حاصل دادی چي پېشکه په کلام کي اصل دادی چي هغه مستقل وي، مگر دا په هغه وخت کي دي کله چي د دې پر خلاف دليل موجود نه وي، لهندا که چيري د کلام پر مستقل کېدلو دليل موجود وي نو هغه کلام به مستقل نه وي بلکي غير مستقل به وي، او دلته دليل موجود دی په دې توگه چي د خط آخري جمله “وَمَنْ قَامَ بِهَذَا الذِّكْرِ فَهُوَ وَلِيُّ مَا فِيهِ” په عطف سره ذکر سوې ده، يعني داولي جملې په شروع کي “او” دی او د دويمې جملې په شروع کي “فأ” ده (او دا دواړه د عطف حرفونه دي)، او قاعده داده چي د عطف په وجه ټوله خط او ټولي خبري د يوه شي په خېر گرځي، مثلاً که يو څوک ووايي: “عَبْدِي حُرٌّ وَأَمْرَأَتِي طَالِقٌ وَعَلَيَّ الْمَشْيُ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ تَعَالَى” او بيا په آخر کي “انشاء الله” ووايي، نو د “انشاء الله” په وجه نه غلام آزادېږي، نه بنځه طلاقيږي او نه پر هغه بيت الله ته تلل (حج) واجبېږي، نو څرنگه چي دلته هم د خط او سند عبارت په عطف سره ليکل سوی دی، نو ځکه ټوله خط به د يوه شي په خېر وي، او د “انشاء الله” په وجه به ټوله خط لازم نه وي بلکي هغه ټوله به باطل او کالعدم وي.

ولو ترك إلخ: فرمايي چي دا اختلاف په هغه وخت کي دی کله چي ليکونکي کس د عبارت سره “انشاء الله” متصل ليکلې وي، لېکن که هغه په مينځ کي څه ځای پرې ايښي وي او بيا يې انشاء الله ليکلې وي (مثلاً داسي: “وَمَنْ قَامَ بِهَذَا الذِّكْرِ فَهُوَ وَلِيُّ مَا فِيهِ..... إِنْ شَاءَ اللَّهُ”)، نو مشايخو فرمايلي دي چي په دې صورت کي به د “انشاء الله” لفظ د خط سره متصل نه شمارل کېږي او د هغه په وجه به د خط هيڅ حصه نه باطلیږي، لکه څرنگه چي د ويلو په صورت کي يو څوک داسي وکړي نو د “انشاء الله” لفظ نه مؤثر کېږي (يعني که يو څوک مثلاً ووايي: “عَبْدِي حُرٌّ” بيا څه وخت چپ پاته سي او وروسته ووايي “انشاء الله” نو په دغه فصل بالسکوت والا “انشاء الله” سره د غلام آزاد والی نه متاثر کېږي او هغه آزادېږي)، نو همدا سبب به د “انشاء الله” د ليکلو په صورت کي هم د څه ځای پرېښوولو په وجه د خط هيڅ حصه نه متاثر کېږي بلکي پر ټوله خط به عمل کېږي.

فَصْلٌ فِي الْقَضَاءِ بِالْمَوَارِيثِ

(دا) فصل دميراثونو په باره کې (د قاضي) د فيصله کولو (په

بيان کي) دی

تشریح: څرنگه چي په دنيوي حالاتو کي دانسان تر ټولو آخري حالت مړگ دی، نو ځکه په همدې مناسبت مصنف رَجَبُ الله د مړگ سره اړوند احکام په آخر کي ذکر کړي دي.

مواريث: جمع د ميراث ده، معنی يې ده: د مړي پاته سوی مال، يعنې مړی چي خپل تر شا کوم مال او کوم شيان پرېږدي، هغه ته ميراث او اړت وايي.

د نصراني خاوند د ميراث دعوی کونکي ښځي بيان

قَالَ: وَإِذَا مَاتَ نَصْرَانِيٌّ فَجَاءَتْهُ امْرَأَتُهُ مُسْلِمَةً فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ چيري یو نصراني مړ سو او دهغه ښځه د مسلمان والي په حالت کي راغله وَقَالَتْ: أَسْلَمْتُ بَعْدَ مَوْتِهِ أَوْ هُنَّ وَوِيل: چي ما دهغه تر مړگ وروسته اسلام راوړی دی وَقَالَتِ الْوَرَثَةُ: أَسْلَمْتُ قَبْلَ مَوْتِهِ أَوْ وراثانو وویل: چي تا دهغه تر مړگ مخکي اسلام راوړی دی فَالْقَوْلُ قَوْلُ الْوَرَثَةِ نو قول د وراثانو معتبر دی وَقَالَ زُفَرٌ: الْقَوْلُ قَوْلُهَا أَوْ امام زفر رَجَبُ الله فرمائي: چي قول د ښځي معتبر دی لِأَنَّ الْإِسْلَامَ حَادِثٌ ځکه چي اسلام نوی دی [يعني دهغه اسلام راوړل یو حادث او نوی امر دی] فَيُضَافُ إِلَى أَقْرَبِ الْأَوْقَاتِ نو ځکه هغه به تر ټولو د نژدې وخت و طرف ته منسوب کيږي وَلَكِنَّا: أَنَّ سَبَبَ الْجُرْمِ مَانِ ثَابِتٌ فِي الْحَالِ او زموږ دليل دادی: چي له ميراث څخه د محروم والي سبب في الحاله [اوس] ثابت دی اځکه چي ښځه مسلمانده [فَيُثْبِتُ فِيهَا مَطْلُ، تَخْكِتًا لِلْحَالِ نو ځکه په تېره [ماضي] زمانه کي به هم محروم والي ثابتيږي، د حالي زمانې په

* القول الرجح: هو قولنا، كما ذكر في رد المختار (ج: ۴، ص: ۴۰۶). وكما قال المفتي غلام قادر النعماني بدليل آخر: القول

قول الورثة؛ لأن النزاع ليس على إسلام المرأة، بل النزاع على الميراث، وفي الميراث تدعى المرأة وتكر الورثة، والقول قول المكر دون المدعي. [القول الرجح ج: ۲، ص: ۱۲۲]

حَكَم جوړولو سره [يعني پر استصحاب الحال په عمل کولو سره] کُنَانِي جَرَّانِ مَاءِ الطَّاحُونَةِ لکه څرنگه چې د "اوبو د ژرندي" د اوبو جاري کېدلو په هکله [داسي کيږي] وَهَذَا ظَاهِرٌ نَعْتِرُهُ لِلدَّفْعِ او دا ظاهري حالت موږ د دفع کولو لپاره معتبر گڼو [يعني استصحاب الحال موږ د دفع لپاره استعمالوو] وَهُوَ نَعْتِرُهُ لِلِاسْتِحْقَاقِ او امام زفر رَجَّه الله هغه د مستحق کېدلو لپاره معتبر گڼي.

اللغات: ﴿اسلمت﴾ د افعال له باب ېه د واحد متکلم ماضي صيغه ده: اسلام راوړل، مسلمان کېدل (مسلمانېدل)، ﴿حادث﴾ د نصر د باب فاعل دی: نوی، نوی پېښېدونکی شی، ﴿تحکيماً﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: حَکَم جوړول، فیصله کونکی (فیصل) جوړول، ﴿حال﴾ حالي زمانه، اوسنۍ زمانه، اوسنی وخت، ﴿تحکيماً للحال﴾ د اوسنۍ زمانې په حَکَم (فیصل) جوړولو سره، يعني کوم حَکَم او فیصله چې اوس ده، هغه فیصله په ماضي کي هم وکړی سي، همدې ته استصحاب الحال وايي چې د هغه پوره تعريف او تفصيل به په عبارت کي هم ذکر سي، ﴿الطاحونة﴾ هغه ژرنده چې د اوبو په ذريعه گرځول کيږي (چلول کيږي)، لکه مخکي چې د داسي ژرندو عادت وو، ﴿استحقاق﴾ د استعمال د باب مصدر دی: مستحق کېدل، حقداره کېدل.

تشریح: د عبارت له حل څخه مخکي دا خبره په یاد لری! چې ښځه هغه وخت د خپل خاوند د میراث مستحقه کيږي، کله چې د خاوند او د هغې دین سره متحد وي، لېکن که د دواړو دین سره مختلف وي نو بیا ښځه د خاوند له میراث څخه محروميږي، مثلاً که خاوند نصراني وي او ښځه مسلمان وي نو بیا هغې ته میراث نه حاصلیږي، يعني د خاوند په میراث کي به حصه نه ورکول کيږي.

صورت د مسئلې: دا دی که یو نصراني سړی مړ سو بیا د هغه ښځه د مسلمان والي په حالت کي د قاضي دربار ته راغله او دعوی یې وکړه چې "زه د هغه تر مرگ وروسته مسلمان سوې یم، يعني د هغه د مرگ په وخت کي زه نصرانيه وم، لهذا د ديني اتحاد په وجه ما ته د هغه میراث حاصلېدل پکار دي"، لېکن د نصراني خاوند وارثانو وويل چې "هغه خو د خاوند تر مرگ مخکي د هغه په ژوند کي مسلمان سوې ده، لهذا د ديني اختلاف په وجه هغه د میراث حقداره نه ده"، نو په داسي صورت کي د وارثانو قول معتبر دی (يعني د هغو قول او دعوی به منل کيږي)، لېکن امام زفر رَجَّه الله فرمایي چې د ښځې قول معتبر دی، همدا د امام شافعي رَجَّه الله قول دی.

د امام زفر دليل: دادی چي مسلمان کېدل ددې بنځي په حق کي حادث امر دی (يعني اسلام راوړل د هغې په حق کي نوی کار او نوی شی دی)، او قاصده داده چي کوم شی حادث (نوی) وي هغه د خپل نژدې وخت و طرف ته منسوب کيږي، او ددې بنځي د مسلمان کېدلو نژدې وخت د نصراني تر مرګ وروسته وخت دی، نه د هغه تر مرګ مخکي وخت، نو ځکه د هغې مسلمان کېدل به د نصراني تر مرګ وروسته وخت ته منسوبول کيږي، يعني د اېه ويل کيږي چي دا بنځه د خپل نصراني خاوند تر مرګ وروسته مسلماننه سوې ده، او ښکاره خبره ده چي په دې صورت کي هغه د خاوند د مرګ په وخت کي هم نصرانيه ده، نو ځکه د ديني اتحاد په وجه به هغه د خپل خاوند د ميراث مستحقه وي.

زموږ دليل: اول تاسو داستصحاب الحال په معنی او تفصيل ځان پوه کړئ!، بيا به دليل ذکر سي^(۱)، زموږ دليل حاصل دادی چي في الحاله د دين مختلف کېدلو په وجه دا بنځه له ميراث څخه محرومه ده، او کوم حکم چي في الحاله ثابت وي هغه داستصحاب الحال په وجه په ماضي کي هم ثابتيږي، نو دا به ويل کيږي چي څرنگه في الحاله دا بنځه دا اختلاف الدين په وجه له ميراث څخه محرومه ده همداسي د نصراني خاوند د مرګ په وخت کي هم محرومه وه، او د نصراني خاوند د مرګ په وخت کي دا بنځه په هغه صورت کي محرومېدای سي کله چي د هغه تر مرګ وروسته دا مسلماننه سوې وي، او څرنگه چي د نصراني خاوند وارثان هم دغه خبره کوي نو ځکه د هغو قول به معتبر وي.

ددې مثال دادی لکه داوبو د ژرندي (طاحونة الماء) داوبو جاري کېدلو په هکله چي د مالک او مستأجر اختلاف سي، مثلاً د ژرندي مالک ووايي چي ټوله شپه پر ژرندي اوبه جاري وې نو ځکه زما د ژرندي اجرت را کړه!، او مستأجر ووايي چي ټوله شپه اوبه بندي وې، لهذا پر ما اجرت واجب نه دی، نو دې ته به کتل کيږي چي في الحاله اوبه جاري دي، که نه؟، که چيري في الحاله اوبه جاري وي نو د ژرندي د مالک قول به معتبر وي يعني د شپې به هم اوبه جاري شمارل کيږي او پر مستأجر به د اجرت واجبېدلو فيصله کيږي، داستصحاب الحال په وجه، او که في الحاله اوبه بندي وي نو د مستأجر قول به معتبر وي يعني داستصحاب الحال په وجه به په شپه کي هم اوبه جاري نه شمارل کيږي او پر مستأجر به د اجرت نه واجبېږي، او څرنگه چي دلته هم بنځه في الحاله د ميراث حقداره نه ده نو ځکه داستصحاب الحال په وجه به په ماضي کي هم هغه د ميراث حقداره نه شمارل کيږي.

^(۱) استصحاب الحال د اصول فقه يوه اصطلاح ده. داستصحاب الحال مختصر او آسانه تعريف دادی چي کوم حالت له مخکي څخه را روان وي او د هغه په خلاف هيڅ قرينه نه وي نو هغه حالت به اوس هم موجود شمارل کيږي او پر هغه به فيصله کيږي. يا کوم حالت چي اوس روان دی نو هغه به په ماضي کي هم ثابت او موجود شمارل کيږي، دې ته استصحاب الحال وايي. او همدا داستصحاب دوه صورتونه دي. حکم: استصحاب الحال زموږ په نېز حجت دافعه دی، حجت مثبت نه دی. يعني داستصحاب الحال په ذريعه خو يو شی دفع کېدای سي، لېکن ثابتېدای نه سي. او د امام زفر رحمه الله په نېز هغه حجت مثبت نه دی.

وهذا ظاهر الم: فرمايي چي استصحاب الحال يو ظاهري حالت دی، او هغه موږ صرف د دعوی دفع کولو لپاره استعمالوو، نه د استحقاق ثابتولو لپاره، لېکن امام زفر رَحِمَهُ اللهُ يې د استحقاق ثابتولو لپاره استعمالوي (لنډه دا چي استصحاب الحال زموږ په نېز حجت دافعه دی، حجت مُثَبِّتَه نه دی، لېکن دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز حجت مُثَبِّتَه دی)، همدا وجه ده چي امام زفر رَحِمَهُ اللهُ په دې مسئله کي مدعيه بنځي ته حق ورکړی دی او موږ نه دی ورکړی.

د مسلمان خاوند د ميراث دعوی کونکي بنځي بيان

وَلَوْ مَاتَ الْمُسْلِمُ وَلَهُ امْرَأَةٌ نَصْرَانِيَّةٌ اَوْ كَهْ مُسْلِمَانٍ مِّنْ سِوَاوِ د هغه بنځه نصرانيه وه فَجَاءَتْ مُسْلِمَةً بَعْدَ مَوْتِهِ وَقَالَتْ: أَسْلَمْتُ قَبْلَ مَوْتِهِ بيا هغه د خاوند تر مرګ وروسته راغله او ويې ويل: چي ما د خاوند له مرګ څخه مخکي اسلام راوړی دی وَقَالَتْ الْوَرَثَةُ: أَسْلَمْتَ بَعْدَ مَوْتِهِ او وارثانو وويل: چي تاد هغه تر مرګ وروسته اسلام راوړی دی فَالْقَوْلُ قَوْلُهُمْ أَيْضًا نو هم د وارثانو قول معتبر دی وَلَا يُحْكَمُ الْحَالُ اَوْ حَال [استصحاب الحال] به حَكَمَ نه جوړول کيږي لِأَنَّ الظَّاهِرَ لَا يَصُدُّ حُجَّةً لِإِسْتِحْقَاقِ ځکه چي ظاهري حالت [يعني استصحاب الحال] د استحقاق [ثابتولو لپاره] د حجت جوړېدلو صلاحيت نه لري وَهِيَ مُحْتَاجَةٌ إِلَيْهِ حال دا چي بنځه همدې [استحقاق] ته محتاجه ده أَمَّا الْوَرَثَةُ فَهُمْ الدَّافِعُونَ او پاته سو وارثان نو هغوی [د استحقاق] دفع کونکي دي وَيَشْهَدُ لَهُمْ ظَاهِرُ الْخُذُوثِ أَيْضًا او د حادث والي [يعني د دې بنځي دنوي مسلمان کېدلو] ظاهر هم د هغو لپاره گواه دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مسلمان مړ سو او د هغه نصرانيه بنځه د مسلمان والي په حالت کي د قاضي دربار ته راغله او دعوی یې وکړه چي ”زه دخپل مسلمان خاوند تر مرګ وروسته مسلمان سوې یم، يعني زه د هغه د مرګ په وخت کي مسلمانم وم، لهندا ديني اتحاد په وجه ماته ميراث را کول پکار دي“، لېکن د خاوند وارثانو وويل چي ”هغه د خاوند تر مرګ مخکي مسلمان نه سوې ده، لهندا ديني اختلاف په وجه هغه د ميراث حقداره نه ده“، نو په دې صورت کي هم د وارثانو قول معتبر دی يعني دغه بنځي ته به ميراث نه ورکول کيږي. او د دې بنځي په حق کي به استصحاب الحال حجت نه گرځول کيږي، يعني دا به نه ويل کيږي چي دا بنځه خو في الحاله مسلمان ده نو ځکه د خاوند تر مرګ مخکي به هم د هغې مسلمان والی ثابتيږي؛ ځکه چي په داسي کولو سره به د دې بنځي لپاره د ميراث استحقاق ثابت سي يعني استصحاب الحال به حجت مُثَبِّتَه وگرځي، حال دا

چي زموږ په نېز استصحاب الحال حجت دافعه دی، نو هله به حجت مثبتې نه ګرځول کيږي يعني د استصحاب الحال په وجه به د بنځي لپاره د ميراث د استحقاق فيصله نه کيږي. او څرنگه چي دمري وارثان هم دغه خبره کوي، يعني هغوی له دغه بنځي څخه ميراث دفع کوي، نو ځکه دلته به استصحاب الحال د هغو لپاره حجت وي او دا به ويل کيږي چي دا بنځه په ماضي کي يعني د مسلمان خاوند په ژوند کي نصرانيه وه نو ځکه د خاوند د مرګ په وخت کي او تر مرګ وروسته هم نصرانيه ده، لهدا اختلاف الدين په وجه به د ميراث مستحقه نه وي.

ويشهدهم إلخ: دا دويم دليل دی، حاصل يې دا دی چي اسلام (يعني د نصراني بنځي مسلمان کېدل) يو حادث او نوی امر دی، او حادث امر د خپل نژدې وخت و طرف ته منسوبول کيږي، او نژدې وخت د خاوند تر مرګ وروسته وخت دی، نه د هغه تر مرګ مخکي والا وخت، نو ځکه د نژدې وخت و طرف ته په منسوب کولو سره به همدا ويل کيږي چي دا بنځه د خپل خاوند تر مرګ وروسته مسلمانې سوي ده او د هغه د مرګ په وخت کي نصرانيه وه، نو ځکه د ديني اختلاف په وجه به هغه د خپل خاوند ميراث مستحقه نه وي.

د امانت اقرار کونکی چي کله به خپله يو څوک د مري وارث و شمېري (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ مَاتَ وَلَهُ فِي يَدِ رَجُلٍ أَرْبَعَةُ آلَافٍ دِرْهَمٍ وَوَيْعَةُ فَرَمَايې: او که يو څوک مړ سي او د هغه څلور زره درهمه د يو سړي سره امانت پراته وي فَقَالَ: اَلْمُسْتَوْدَعُ: هَذَا ابْنُ الْيَتِيمِ لَا وَارِثَ لَهُ غَيْرُهُ بيا مستودع امانت ساتونکی او وايي: چي دا د مري ځوی دی او له ده څخه بغير د مري بل وارث نسته فَإِنَّهُ يَدْفَعُ الْمَالَ إِلَيْهِ نو مستودع به د امانت مال د هغه وځوی ته ورکوي لِأَنَّهُ أَقْرَأُ أَنَّ مَا فِي يَدِهِ حَقُّ الْوَارِثِ خِلَافَهُ ځکه چي مستودع دا اقرار وکړي چي کوم څه چي زما په قبضه کي دي هغه نيابتاً د مري د وارث [ځوی] حق دی فَصَارَ كَمَا إِذَا أَقْرَأَ أَنَّهُ حَقُّ الْوَارِثِ وَهُوَ حَقُّ أَصَالَةٍ نو دا داسي سو لکه کله چي مستودع د مري په ژوند کي اقرار وکړي چي دا مال اصالتاً د مورث حق دی بِخِلَافِ مَا إِذَا أَقْرَأَ لِرَجُلٍ أَنَّهُ وَكَيْلُ الْيَتِيمِ بِالْقَبْضِ په خلاف د هغه صورت کله چي مستودع د يو سړي لپاره دا اقرار وکړي چي دا سړی د امانت ايښونکي وکيل بالقبض دی أَوْ أَنَّهُ اشْتَرَاهُ مِنْهُ يا [دا اقرار وکړي چي] دغه سړي له امانت ايښونکي څخه هغه مال رانيولی دی حَيْثُ لَا يُؤْمَرُ بِالَدَّفْعِ إِلَيْهِ نو مستودع ته به دا حکم نه کيږي چي هغه و دې سړي ته د امانت مال ورکړي لِأَنَّهُ أَقْرَأُ بِقِيَامِ حَقِّ الْيَتِيمِ ځکه چي

مستودع دا قرار وکړی چي د امانت ایښونکي حق باقي دی إِذَا هُوَ تَرَ حَكَّهُ چي هغه ژوندی دی فَيَكُونُ إِقْرَارًا عَلَى مَالِ الْغَيْرِ نو دا اقرار به [داسي وي لکه] د بل چا پر مال اقرار کول وَلَا كَذَلِكَ بَعْدَ مَوْتِهِ او د مودع تر مرګ وروسته [اقرار کول] داسي نه دي بِخِلَافِ الْمَدْيُونِ إِذَا أَقْرَأَ بِتَوْكِيلٍ غَيْرِهِ بِالْقَبْضِ په خلاف د مقروض کله چي هغه د بل چا په باره کي د قرضخواه له طرفه د وکیل بالقبض کېدلو اقرار وکړي لِأَنَّ الدَّيُونَ تُقْضَى بِأَمْثَالِهَا حکه چي قرضونه بالمثل اداء کيږي فَيَكُونُ إِقْرَارًا عَلَى نَفْسِهِ نو دا به پر خپل ځان اقرار وي فَيُؤْمَرُ بِالَدَفْعِ إِلَيْهِ نو حکه مقروض ته به حکم کيږي چي هغه وکیل بالقبض ته ورکړي.

اللفات: ﴿المستودع﴾ د استفعال د باب مفعول دی: چاته چي امانت ایښول سوي وي، او هغه ته مودع (بفتح الدال) هم وایي، ﴿وارث﴾ د ضرب فاعل دی: میراث خور، ﴿مورث﴾ له افعال او تفعیل دواړو بابونو څخه راتلای سي، د فاعل صیغه ده: میراث پرېښوونکی، مراد ځني مړی دی کوم چي خپل تر شا میراث پرېږدي، ﴿مودع﴾ (بکسر الدال) د افعال د باب فاعل دی: امانت ایښونکی، امانت ورکونکی (هغه کس چي بل چاته خپل شی په امانت کېږدي)، ﴿المديون﴾ مقروض، پور وړی، ﴿توکیل﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: وکیل جوړول (بل څوک خپل وکیل ټاکل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی مثلاً خالد مړ سي او دهغه څلور زره درهمه د بل سړي مثلاً د حامد سره امانتاً پراته وي، او د خالد تر مرګ وروسته مستودع يعني حامد ووايي چي "داسې مثلاً زید دهغه مړي (خالد) ځوی دی او له دې څخه بغير د مړي بل هيڅ وارث نسته"، حاصل دا چي مستودع يعني حامد یو دا دعوی وکړي چي زید د مړي (خالد) ځوی دی او بل دا دعوی وکړي چي له دې څخه بغير د مړي بل هيڅ وارث نسته، نو په دې صورت کي به قاضي مستودع (حامد) ته حکم کوي چي امانت مال د مړي ځوي يعني زید ته وسپاري.

دلیل دا دی چي مستودع دا اقرار کړی دی چي کوم امانت چي زما په قبضه کي دی هغه د مړي (خالد) د نائب کېدلو په حیثیت سره د وارث (زید) حق او ملکیت دی، او کوم څوک چي داسي اقرار وکړي چي زما سره د بل سړي ملکیت موجود دی نو پر هغه واجب دي چي دا ملکیت هغه سړي (مقرئ) ته وسپاري. لکه کله چي مورث يعني خالد ژوندی وای او مستودع دهغه د حق اقرار کړي وای نواصالتاً به مورث ته امانت ورسپارل واجب وای، نو همدا سي د مورث تر مرګ وروسته چي کله مستودع د وارث (زید) لپاره نیابتاً اقرار وکړی نو پر مستودع به وارث (زید) ته امانت ورسپارل واجب او ضرري وي.

بخلاف ما الخ: ددې په خلاف که دیو سړي مثلاً د حامد سره د زید خلور زړه درهمه امانتاً پراته وي (او مودع امانت ایښونکی [یعني زید تر اوسه ژوندی وي]. بیا حامد اقرار وکړي چي فلانکی سړی مثلاً سلمان د مودع یعنی د زید له طرفه پر دغه امانت (زر درهمه) د قبضه کولو وکیل دی (یعني سلمان د دغه امانت وکیل بالقض دی). یا مثلاً د حامد سره د زید یو پسه امانتاً موجود وي او حامد اقرار وکړي چي سلمان دغه امانت (پسه) له مودع یعنی له زید څخه رانیولی دی (یعني سلمان د دغه امانت مشتري دی). نو په دې صورت کي به قاضي مستودع (حامد) ته دا حکم نه کوي چي دغه امانت وکیل بالقض یا مشتري (یعني سلمان) ته وسپاري؛ ځکه چي مستودع د مودع (امانت ایښونکي) د حق او ملکیت اقرار کړی دی په داسي حال کي چي مودع (زید) ژوندی هم دی؛ ځکه کله چي مستودع دا خبره وکړه چي سلمان د مودع یعنی د زید له طرفه پر دغه امانت د قبضه کولو وکیل دی، نو څو اکی مستودع دا اقرار وکړی چي دغه امانت دهغه یعنی د زید حق او ملکیت دی، همدارنگه کله چي مستودع دا خبره وکړه چي سلمان دغه امانت مال له زید څخه رانیولی دی نو څو اکی هغه دا اقرار وکړی چي زید د دې امانت مالک دی. لنډه دا چي مستودع د مودع (زید) د حق او ملکیت اقرار کړی دی چي دغه امانت دهغه حق دی او هغه ژوندی هم دی، نو ځکه د مستودع له طرفه دا اقرار چي سلمان د مودع یعنی د زید وکیل بالقض دی، دا د بیل چا یعنی د مودع پر مال اقرار دی (یعني د مستودع له طرفه د وکیل بالقض په حق کي اقرار کول داسي دي لکه د بیل چا [زید] پر مال اقرار کول، نه پر خپل مال، یعنی څو اکی مستودع د بیل چا (یعني د زید) د مال اقرار د بیل سړي لپاره وکړی، چي دده مال دهغه دی)، او تاسو ته به معلومه وي چي اقرار "حجت قاصره" دی، نو ځکه د بیل چا په حق کي به دهغه اقرار صحیح نه وي، او کله چي د مستودع دا اقرار صحیح نه دی، نو ځکه مستودع ته دا به حکم هم نه کیږي چي هغه امانت مال وکیل بالقض یعنی سلمان ته وسپاري.

همدارنگه کله چي مستودع دا خبره وکړه چي سلمان دغه امانت (پسه) له مودع یعنی له زید څخه رانیولی دی، نو څو اکی مستودع د مودع (زید) د ملکیت زائیلېدلو اقرار وکړی، حال دا چي مستودع ته دا اختیار نسته چي د مودع ملکیت زائل او باطل کړي، نو ځکه د مستودع په اقرار سره به د مودع ملکیت نه زائیلېږي، او کله چي ملکیت زائل نه سو، نو ځکه قاضي به مستودع ته دا حکم هم نه کوي چي مشتري یعنی سلمان ته هغه امانت وسپاري.

او که د مودع تر مرګ وروسته مستودع اقرار کړی وي (لکه په اول صورت کي)، نو دا د بیل چا یعنی د مودع پر مال اقرار کول نه دي؛ ځکه چي د مودع ملکیت دهغه د مرګ په وجه زائل سو، یعنی تر مرګ وروسته مودع د امانت مالک پاته نه سوبلکي دهغه وارث د امانت مالک سو، او کله چي وارث مالک سو، او مستودع هم دهغه لپاره اقرار کړی دی، نو ښکاره خبره ده چي دا د بیل چا پر مال اقرار نه دی، نو ځکه په دې صورت کي د مستودع له طرفه د مودع د وارث لپاره اقرار کول صحیح دي.

بغلاف المديون إلخ: فرمايي که چيري مقروض دا اقرار وکړي چي قرضخواه (د قرض مالک) فلانکي سړی پر قرض د قبضه کولو وکیل جوړ کړی دی، نو قاضي به مقروض ته دا حکم کوي چي د قرض مال وکیل ته وسپاري؛ ځکه چي قرض بعينه نه اداء کيږي بلکي بالمثل اداء کيږي، يعني په قرض کي چي کوم شی اخيستل سوی وي، خاص هغه شی نه اداء کيږي بلکي د هغه مثل اداء کيږي، او د مثل مالک په خپله مقروض دی، نه قرضخواه، لهذا مقروض له طرفه د وکیل بالقبض په باره کي اقرار کول داسي دي لکه پر خپل ځان اقرار کول، او ښکاره خبره ده چي په دې کي هيڅ حرج او پروا نسته چي څوک پر خپل ځان اقرار وکړي، نو ځکه دا اقرار به صحيح وي، او کله چي دا اقرار صحيح دی، نو ځکه مقروض ته به دا حکم هم کيږي چي د قرض مال هغه (وکیل بالقبض) ته وسپاري.

د پورتني مسئلې بل صورت

وَلَوْ قَالَ: الْمُدَّعِيُ الْآخَرُ: هَذَا ابْنُهُ أَيْضًا أَوْ كَه مُستودع د بل چا په باره کي ووايي: چي داهم دمړي ځوی دی وَقَالَ الْأَوَّلُ: لَيْسَ لَهُ ابْنٌ غَيْرِي أَوْ اَوَّل ځوی ووايي: چي زما څخه بغير د هغه بل ځوی نسته قَطْعٌ بِالنَّهْلِ لِلْأَوَّلِ نو د مال فيصله به د اَوَّل ځوی لپاره کيږي إِنَّهُ لَنَا صَاحِبٌ اِقْرَأْهُ لِلْأَوَّلِ ځکه کله چي د اَوَّل ځوی لپاره د مستودع اقرار صحيح سو اِنْقَطَعَ يَدُهُ عَنِ النَّهْلِ نو له مال څخه د هغه قبضه منقطع سوه فَيَكُونُ هَذَا اِقْرَأَ عَلَى الْأَوَّلِ نو ځکه دا [د مستودع دويم اقرار] به پر اَوَّل ځوی اقرار کول وي او اقرار على الغير صحيح نه دی [فَلَا يَصِحُّ اِقْرَأْهُ لِلثَّانِي نو ځکه د دويم يوه لپاره به د هغه اقرار صحيح نه وي كَمَا إِذَا كَانَ الْأَوَّلُ ابْنًا مَعْرُوفًا لَكَ [په هغه صورت کي] کله چي اول مشهوره ځوی وي وَلَئِنَّهُ جَدُّنْ أَقْرَأَ لِلْأَوَّلِ او ځکه کله چي مستودع د اَوَّل ځوی لپاره اقرار وکړی لَا مُكَذِّبَ لَهُ نو [په هغه وخت کي] د ده هيڅ تکذيب کونکی نه وو فَصَحَّ نو ځکه هغه اقرار صحيح سو وَجِئْنِ أَقْرَأَ لِلثَّانِي او کله چي هغه د دويم لپاره اقرار وکړی لَهُ مُكَذِّبٌ نو [په دې وخت کي] د ده تکذيب کونکی موجود دی [چي هغه اول ځوی دی] فَلَمْ يَصَحَّ نو ځکه دا [دويم اقرار] به صحيح نه وي.

اللفات: ﴿مُدَّعٍ﴾ د افعال د باب مفعول دی، د "مستودع" په معنی سره دی يعني: چاته چي امانت ايښودل

سوی وي. ﴿القطع﴾ د انفعال د باب ماضي ده: ختمېدل، قطع کېدل. ﴿مُكَذِّبٌ﴾ د تفعيل د باب فاعل دی:

د رواجن گونکي (هغه کس کوم چي بل څوک درواجن مني)، درواجن غرځونکي، تکذيب کونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مستودع (امانت ساتونکی) د مودع (امانت اېښونکي) تر مړي وروسته د يو سړي په باره کي ووايي چي داهم د مړي ځوي دی، مگر اول ځوی د هغه انکار وکړي او داسي ووايي چي زما څخه بغير د مړي بل هيڅ ځوی نشته، نو په دې صورت کي به قاضي مستودع ته دا حکم کوي چي ټوله امانت مال اول ځوی ته وسپاري او دويم سړي ته به هيڅ شی نه ورکوي (يعني مستودع چي ثانياً د کوم سړي لپاره د ځوي والي اقرار کړی دی چي داهم د مړي ځوی دی، هغه ته به په امانت مال کي هيڅ حصه نه ورکوي).

دليل دادی چي د مستودع اقرار د اول ځوی لپاره په داسي وخت کي صحيح سو چي په هغه وخت کي هيڅ مزاحم نه وو، او کله چي د هغه لپاره اقرار صحيح سو، نو له امانت مال څخه د مستودع قبضه ختمه سوه، او کله چي د هغه قبضه ختمه سوه نو تر دې وروسته د دويم سړي لپاره د مستودع اقرار کول (چي داهم د مړي ځوی دي) داسي دي لکه پر بل چا يعني پر اول ځوی اقرار کول، او دا خبره تسليم سوې ده چي پر بل چا (غير) اقرار کول صحيح نه دي، لهذا کله چي پر غير اقرار کول صحيح نه دي، نو ځکه د مستودع له طرفه به د دويم سړي لپاره هم اقرار کول هم صحيح نه وي. لکه څرنګه چي په هغه صورت کي د دويم سړي لپاره د مستودع اقرار صحيح نه دی کله چي د مړي اول ځوی مشهوره وي يعني ټوله خلګ يې پېژني چي د مړي ځوی دي، لهذا کله چي د دويم سړي لپاره اقرار کول صحيح نه سو، نو ځکه مستودع ته به دا حکم کيږي چي ټوله امانت مال اول ځوی ته وسپاري.

ولأنه حينئذٍ: دويم دليل دادی چي کله مستودع د اول ځوی لپاره اقرار وکړی، نو دده هيڅ تکذيب کونکي نه وو (يعني داسي هيڅوک نه وو چي مستودع په خپل اقرار کي درواغجن و شماري چي د مړي ځوی نه دی)، نو ځکه د اول ځوی لپاره اقرار کول صحيح سو، لېکن کله چي مستودع د دويم سړي لپاره هم د ځوي والي اقرار وکړی نو اول ځوی دده تکذيب کونکی سو، لهذا د دويم ځوی لپاره اقرار صحيح نه سو، او کله چي د هغه لپاره اقرار صحيح نه سو، نو ځکه د امانت ټوله مال به اول ځوی ته ورکول کيږي او دويم ځوی ته به د امانت مال هيڅ حصه نه ورکول کيږي.

د مړي له وارثانو او قرضخواهانو څخه د کفيل اخيستلو حکم

قَالَ: وَإِذَا قُسِمَ الْبَيِّنَاتُ بَيْنَ الْفَرَمَاءِ وَالْوَرَثَةِ فَرَمَائِي: او کله چي [د قاضي له طرفه] د مړي ميراث د قرضخواهانو او وارثانو په مینځ کي تقسيم کړی سي فَإِنَّهُ لَا يُؤْخَذُ مِنْهُمْ كَفِيلٌ نو له هغو څخه به کفيل نه اخيستل کيږي وَلَا مِنْ وَاَرِثٍ او نه له وارث څخه وَهَذَا شَيْءٌ أَحْتَاطَ بِهِ بَعْضُ الْقَضَايَا او دا [کفيل اخيستل] داسي شی دی چي د هغه په باره کي ځيني قاضيانو احتياط کړی دی وَهُوَ ظَنُّ

حال دا چي دا ظلم دی [يعني بنه کار نه دی] وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ او دا [حکم] دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نيز دی وَقَالَ: يُؤْخَذُ الْكَفِيلُ او صاحبين رَحْمَتُ اللهِ فرمايي: چي [له هغو څخه] به کفيل اخيستل کيږي وَالْمَسْأَلَةُ فِيمَا إِذَا ثَبِتَ الدَّيْنُ وَالْإِرْثُ بِالشَّهَادَةِ او دا مسئله په هغه صورت کي ده کله چي قرض او ميراث په گواهي [بينه] سره ثابت سوي وي وَلَمْ يَقُلِ الشُّهُودُ: لَا نَعْلَمُ لَهُ وَاِرْثًا غَيْرَهُ او گواهانو دا نه وي ويلي: چي موږ له هغه څخه بغير د مري بل وارث نه پېژنو لَهْمَا: أَنَّ الْقَاضِيَ نَاطِرٌ لِلْغُيُوبِ د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ دليل دا دی: چي قاضي د غائبو خلکو [حقدارانو] نگران دی [يعني د هغو د حق حفاظت کونکي دی] وَالظَّاهِرُ أَنَّ فِي التَّرَكَةِ وَارِثًا غَائِبًا أَوْ غَيْرِنَا غَائِبًا او ښکاره داده چي په ميراث کي به يو وارث غائب وي يا يو قرضخواه به غائب وي لِأَنَّ الْمَوْتَ قَدْ يَقَعُ بَعَثَةً ځکه چي مرگ کله ناڅاپه واقع کيږي فَيَخْتَلِطُ بِالْكَفَالَةِ نو ځکه په کفيل اخيستلو سره به قاضي احتياط کوي [يعني احتياط به له هغو څخه کفيل واخلي] كَمَا إِذَا دَفَعْنَا الْأَيْتِقَ وَاللُّقْطَةَ إِلَى صَاحِبِهِ لکه کله چي قاضي تبستېدلی غلام يا په لاره کي لوېدلی شی خپل مالک ته واپس کړي أَوْ أَعْطَى امْرَأَةً الْغَائِبِ الْفَقَّةُ مِنْ مَالِهِ يا [لکه کله چي] قاضي د غائب ښځي ته د هغه له مال څخه نفقه ورکړي وَلَا بَيِّنَ حَافِيَةَ: أَلَّا حَقَّ الظَّاهِرُ ثَابِتٌ قَطْعًا أَوْ ظَاهِرًا او دامام صاحب دليل دا دی: چي د حاضر [خلکو] حق په يقيني توگه ثابت دي يا په ظاهري توگه ثابت دی فَلَا يُوْخَرُ بِحَقِّ مَوْهُومٍ إِلَى زَمَانٍ الشَّكْفِيلِ نو ځکه د وهمي حق په وجه به د کفيل اخيستلو [کفيل جوړولو] تر زمانې پوري د حاضر حق نه ځنډول کيږي كَمَنْ أَثْبِتَ الشَّيْءَ مِنْ بِيَدِهِ لکه څوک چي له قابض څخه [د مقبوض شي] رانيول ثابت کړي [چي ما هغه څني رانيولی دی او زه مشتري يم] أَوْ أَثْبِتَ الدَّيْنُ عَلَى الْعَبْدِ حَتَّى يَبْعَ فِي دَيْنِهِ يا پر غلام قرض ثابت کړي [چي زه د هغه قرضخواه يم] تر دې چي غلام د هغه په قرض کي خرڅ کړی سي لَا يُكْفَلُ نو [په دې صورت کي له مشتري يا قرضخواه څخه] کفيل نه اخيستل کيږي وَلِأَنَّ الْكَفُولَ لَهُ

القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما قال صاحب الكتاب "القول الرابع": يظهر من دأب المصنفين رحمه الله ترجيح

قول أبي حنيفة رحمه الله، وأيضاً قوله مذكور في المتن، وكذا في رد المختار (ج: ٢، ص: ٢٠٦). [القول الرابع ج: ٢، ص: ١٢٢]

مَجْهُولٌ او حَكَمه چي مكحول له مجهول دى فَصَارَ كَمَا إِذَا كُفِّلَ لِأَحَدِ الْغُرَمَاءِ نو داسي سولكه ديو
 قرضخواه لپاره چي كفيل سوي وي بِخِلَافِ الثَّقَّةِ په خلاف د نفقي لَأَنَّ حَقَّ الزَّوْجِ ثَابِتٌ وَمَوْ
مَعْلُومٌ حَكَمه چي د خاوند حق ثابت دى او خاوند معلوم [هم] دى وَأَمَّا الْأَبْقَى وَاللَّقْطَةُ فَنَفِيهِ رَوَاتَانِ
 او كوم چي تبتهدلى غلام او لقطه دي نو په دې باره كي دوه روايتونه دي وَالْأَصَحُّ أَنَّهُ عَلَى الْخِلَافِ او
 زياته صحيح داده چي دامسئله [هم] مختلف فيه ده وَقِيلَ: إِنَّ دَفْعَ بَعْلَامَةِ اللَّقْطَةِ أَوْ إِرَاءَ الْعَبْدِ او
 ويل سوي دي: چي كه قاضي لقطه خپل مالك ته [د لقطې د علامت بيانولو پر بناء وركړي يا غلام
 خپل مالك ته] د غلام د اقرار كولو پر بناء وركړي يُكْفَلُ بِالْإِجْتِمَاعِ نو بالاتفاق به [له مالك څخه] كفيل
 اخيستل كيږي لَأَنَّ الْحَقَّ غَيْرُ ثَابِتٍ حَكَمه چي حق ثابت نه دى وَلِهَذَا كَانَ لَهُ أَنْ يَنْتَمَ او له همدې
 كبله قاضي ته دا اختيار سته چي مالك هغه منع كړي [يعني خپل مالك ته يې نه وركړي] وَقَوْلُهُ وَهُوَ ظَلَمٌ
أَيُّ مَيْلٍ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ او د امام صاحب رَجَعَهُ اللهُ د قول "وَهُوَ ظَلَمٌ" [معنى داده] يعني له سیده
 لاري څخه او بختل وَهَذَا يَكْشِفُ عَنْ مَذْهَبِهِ أَنَّ الْمُجْتَهِدَ يُخْطِئُ وَيُصِيبُ او دا [د "وَهُوَ ظَلَمٌ" ويل] دا خبره
 ښكاره كوي چي د امام صاحب رَجَعَهُ اللهُ مذهب دا دى چي مجتهد [ځيني وخت] غلطې هم كوي او
 صحيح [فيصله] هم كوي لَا كَمَا ظَنَّهُ الْبَعْضُ [او] داسي نه ده لكه ځيني خلك چي گومان كوي.

اللغات: ﴿غرماء﴾ جمع د غَرِيْمٌ ده، دالفظ له اضدادو څخه دى مقروض ته هم وايي او قرضخواه
 (يعني د قرض مالك) ته هم وايي، ﴿غيب﴾ جمع د غَائِبٌ ده: نا حاضر، غائب، ﴿غريم﴾ قرضخواه، د
 قرض مالك، قرض وركونكى، ﴿بغته﴾ ناڅاپه، نابره، ﴿التركة﴾ (د راء په كسر سره) مړي چي كوم
 مال پرې ايښي وي هغه ته تركه وايي، ميراث، ﴿لقطة﴾ هغه شى كوم چي په عامه لاره كي له يو چا
 څخه لوبدلى وي او بل څوك يې پيدا كړي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى كه يو سړى مړ سو، او پر هغه د خلكو قرض باندي وو لېكن دا
 قرض ښكاره نه وو، او هغه خلكو (قرضخواهانو) په بيښه سره دا ثابته كړه چي زموږ پر هغه قرض
 باندي دى، همدارنگه ددې مړي يو ځمكه دبل چا په قبضه كي وه، او دمړي وارثانو د بيښه او گواهي
 په ذريعه دا ثابته كړه، او قاضي د هغو په مينځ كي تقسيم شروع كړى، نو د امام صاحب رَجَعَهُ اللهُ په
 نېز قاضي نه له يو قرضخواه څخه كفيل اخيستلاى سي او نه يې له يو وارث څخه اخيستلاى سي.

که څه هم ځيني قاضيانو (مثلا ابن ابی لیلی) په داسي صورت کي کفيل اخيستی دی لېکن شرعاً دا ظلم دی (دا تفصيل دامام صاحب په نېز دی). او دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دواړو شاگردانو (صاحبينو) په دې مسئله کي د قاضي لپاره کفيل اخيستل جائز گرځولي دي.

د صاحبينو دليل: دا دی چي قاضي د غائبو حقداره خلکو د حقونو د حفاظت او ساتلو لپاره مقررول کيږي، او دا ښکاره خبره ده چي شايد په ميراث کي له موجوده حقداره خلکو (يعني له وارثانو او غرماؤ) څخه بغير يو بل حقدار غائب وي، ځکه مرگ کله ناڅاپه واقع کيږي، لهدا د احتياط تقاضا همدا ده چي قاضي له موجوده حقدارانو څخه کفيل واخلي، د دې لپاره چي قاضي دهغه کفيل په ذريعه د غائب حقدار حق اداء کړی سي.

صاحبينو رَحْمَةُ اللهِ دخپل مسلک په تائيد کي درې مثالونه پېش کړي دي: ①..... که يو غلام و تنبتي او قاضي هغه ونيسي، بيا دهغه مالک راسي او د قاضي په نېز دهغه مالک والي ثابت سي، نو حکم دادی چي قاضي به تنبېدلی (ابق) غلام هغه ته ورکوي او له هغه څخه به کفيل اخلي. ②... دويم مثال دادی که يو شی په لاره کي لوېدلی وي (چي هغه ته لقطه وايي)، او هغه قاضي ته په لاس ورسې، بيا يو سړی دهغه د مالک کېدلو دعوی وکړي (چي د دې لقطې مالک زه يم)، نو قاضي چي کله هغه ته د لقطه ورکولو اراده وکړي نو له هغه څخه به کفيل اخلي. ③... درېيم مثال دادی که خالد بل سړي ته (مثلا حامد ته) خپل مال امانتاً کښيږدي او په خپله غائب سي، بيا د خالد ښځه له قاضي څخه د نفقې غوښتنه وکړي (چي زما د خاوند [خالد] مال د فلانکي سړي [حامد] سره پروت دی او ما ته له هغه څخه نفقه راکړه!)، او تر تحقيق وروسته ثابته سي چي دهغه سړي (حامد) سره د غائب خاوند مال پروت دی او هغه سړي (حامد) د دې اقرار هم کوي، نو قاضي به له هغه څخه مال اخلي او د غائب خاوند ښځي ته به نفقه ورکوي او له ښځي څخه به يو کفيل اخلي. لهدا څرنگه چي په دغه صورتونو کي قاضي کفيل اخلي او کفيل اخيستل جائز دي، همداسي به په پورتني مسئله کي هم قاضي کفيل اخلي او کفيل اخيستل به جائز وي.

دامام صاحب دليل: دا دی چي له قرضخواهانو او وارثانو څخه چي کوم خلک في الحاله حاضر او موجود دي، دهغو حق په يقيني توگه ثابت دی، او که چيري له هغو څخه بغير بل حقداره کس هم وي لېکن هغه في الحاله حاضر نه وي، نو په دې صورت کي د حاضرينو حق په ظاهري توگه ثابت دی او کوم کس چي حاضر نه دی دهغه حق ثابت نه دی بلکي موهوم (شکمن) دی، او د موهوم حق په وجه موجود او ثابت حق نه ځنډول کيږي، نو ځکه په دې مسئله کي به د کفيل اخيستلو په وجه د حاضرينو د حقوقو اداء کول نه ځنډول کيږي بلکي له کفيل اخيستلو څخه بغير به دهغو حقونه ورکول کيږي.

ددې يو مثال دادی لکه خالد چي مثلاً پر دې خبره بېنه پېش کړي چي کوم پسه دزید په قبضه کي دی، هغه ماله زید څخه رانیولی دی، نو په دې صورت کي به قاضي وقابض (زید) ته دا حکم کوي چي هغه پسه مشتري (خالد) ته وسپاري، لېکن قاضي به ددې وهم په وجه له مشتري څخه کفیل نه اخلي چي شاید بل سړی به هم ددې پسه درانیولو دعوی وکړي (چي ماما پسه له زید څخه رانیولی دی). او بل مثال یې دادی که یو سړی (مثلاً خالد) دعوی کړي چي پر فلانکي غلام زما دومره قرض باندي دی او مدعي (خالد) هغه قرض په بېنه سره ثابت کړي، نو قاضي به دا غلام د هغه (خالد) په قرض کي خرڅوي، لېکن ددې وهم په وجه به له هغه (خالد) څخه کفیل نه اخلي چي کېدای سي پر غلام به د بل چا قرض باندي وي او هغه به هم دعوی وکړي. لهذا څرنګه چي په دغه مثالو کي قاضي ته دوهم پر بنیاد د کفیل اخیستلو اختیار نسته، همداسي په پورتنۍ مسئله کي هم قاضي ته له موجوده قرضخواهانو او وارثانو څخه د کفیل اخیستلو اختیار نسته.

ولأن المكفول إلخ: د کفیل نه اخیستلو دویم دلیل دادی چي د کفالي (کفیل کېدلو) د صحیح والي لپاره دا ضروري ده چي مکفول له به معلوم وي، حالانکي دلته چي کوم حقدار غائب دی هغه مجهول دی، او د مجهول کفاله صحیح نه ده. او څرنګه چي په ټولو قرضخواهانو کي دیو نا معلوم قرضخواه لپاره کفیل کېدل صحیح نه دي همداسي دیو غائب او نا معلوم حقدار لپاره هم کفیل کېدل صحیح نه دي.

بخلاف النفقة إلخ: له دې ځایه د صاحبینو رَحْمَةُ اللَّهِ د مذکوره مثالونو جواب ورکوي، نو د بنځي د نفقې والا مثال (درېیم مثال) په جواب کي فرمایي چي دا پورتنۍ مسئله د بنځي پر نفقې قیاسول صحیح نه دي؛ ځکه چي دا نفقه د خاوند له امانت مال (ودیعت) څخه ورکول سوې ده او په دې مال کي د خاوند حق ثابت دی او په خپله خاوند هم معلوم دی، او د معلوم کفاله صحیح ده، نو په همدې وجه د نفقې والا په مسئله کي کفیل اخیستل صحیح دي، لېکن په پورتنۍ مسئله کي مکفول له مجهول دی، نو ځکه هلته به کفیل اخیستل صحیح نه وي.

او د صاحبینو رَحْمَةُ اللَّهِ د نورو مثالونو (یعني د آبق او د لقطې له مالک څخه د کفیل اخیستلو) جواب دا دی چي په دې سلسله کي له امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ څخه دوه روایتونه نقل سوي دي: په یوه روایت کي امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ د کفیل اخیستل اختیار کړي دي (چي کفیل به ځني اخیستل کیږي)، او په دویم روایت کي یې دا نه دي خوښ کړي، لېکن صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي چي زیاته صحیح داده چي په آبق او لقطه کي د کفیل اخیستلو صورتونه مختلف في دي او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز په

دې صورتونو کي کفيل نه اخیستل کیږي، او کله چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز په دغه صورتونو کي کفيل نه اخیستل کیږي نو ښکاره خبره ده چي په دې صورتونو سره به دهغه په خلاف دلیل نیول هم صحیح نه وي.

وقيل الخ: فرمایي چي د ځيني حضراتو په نېز که مدعي کس دلقطې علامت بیان کړي (چي مثلاً د مېنې رنگ او شکل داسي دی او دومره شی دی) او د علامت بیانولو پر بناء قاضي دا لقطه مدعي ته وسپاري، یا غلام اقرار وکړي چي زه د فلانکي سړي غلام یم او د غلام د اقرار پر بناء قاضي دا غلام هغه سړي (مقر) ته وسپاري، نو (ځيني حضرات وايي چي) په دې صورت کي دامام صاحب او صاحبینو ټولو په نېز له مالک څخه کفيل اخیستل کیږي؛ ځکه چي نه په علامت بیانولو سره د یو چا ملکیت (مالکانه حق) ثابتیږي او نه د غلام په اقرار سره د مقر له لپاره ملکیت ثابتیږي، ځکه د علامت بیانولو او اقرار کولو باوجود هم په لقطه او غلام کي د بل چا د مملوک کېدلو احتمال باقي پاتېږي (چي شاید دا لقطه او غلام به د بل چا وي)، نو ځکه د دغه احتمال په وجه به قاضي له هغه څخه کفيل اخلي. له همدې امله قاضي ته دا اختیار هم سته چي علامت بیانونکي کس ته لقطه نه ورکړي او مقر له غلام نه ورکړي، لهذا کله چي قاضي ته د نه ورکولو اختیار سته، نو قاضي ته به د کفيل اخیستلو تر وخته پوري د هغوی د ځنډولو اختیار هم وي.

وقوله الخ: فرمایي چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په دې قول "وهو ظلم" کي د ظلم معنی ده "له سیده لاري څخه او بښتل يعني انحراف" (لنډه دا چي امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په مجتهد فیه کي مسئله کي د کفيل پر اخیستلو د ظلم [انحراف] اطلاق کړی دی)، نو په مجتهد فیه مسئله کي د ظلم په اطلاق کولو سره دا خبره ښکاره سوه چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ مذهب دا دی چي کله مجتهد په یو مسئله کي اجتهاد وکړي نو ځيني وخت دهغه اجتهاد صحیح وي او ځيني وخت غلط او خطا وي، يعني د مجتهد په اجتهاد کي د صحیح او خطا دواړو احتمال سته، داسي نه ده لکه معتزله چي وايي چي د مجتهد اجتهاد همېشه صحیح وي (او هغه همېشه صحیح فیصله کوي)، او داسي نه ده لکه معتزله چي گومان کوي چي همدا دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ مذهب دی (يعني د احنافو په نېز هم د مجتهد اجتهاد همېشه صحیح دی)، دامام صاحب او احنافو و طرف ته د دې عقیدې نسبت کول بالکل غلط دي.

د پورتني مسئلي بل صورت

قَالَ: وَإِذَا كَانَتْ الدَّارُ فِي يَدِ رَجُلٍ فَرَمَائِي: كُلُّهُ فِي يَدِ كُور دِيو سَرِي پِه قَبْضِهِ كِي وَي وَأَقَامَ الْأَخْرَجَ
 الْبَيْتَةَ أَنَّ أَبَوَهُ مَاتَ وَتَرَكَهَا مِيرَاثًا بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ فَلَانَ الْغَائِبِ أَوْ بَل سَرِي پَر دِي خبره بينه پېش
 كړي چي زما پلار مړ سو او هغه دا كور زما او زما د فلانكي غائب ورور پِه مینځ كې ميراث
 پرېښووي قُضِيَ لَهُ بِالنِّصْفِ نو د هغه لپاره به د نصف كور فيصله كيږي وَتَرَكَ النِّصْفَ الْأَخْرَجَ يَدَ
 الَّذِي هِيَ فِي يَدِهِ أَوْ بَل [پاته] نصف به د هغه كس پِه قَبْضِهِ كِي پرېښوول كيږي د كوم پِه قَبْضِهِ كِي
 چي كور دى يعنې د غائب ورور نصف كور به د قابض پِه قَبْضِهِ كِي پرېښوول كيږي وَلَا يُسْتَوْثَقُ مِنْهُ
 بِكَفَيْلٍ اَوْ لِه قابض څخه به د وثوق [مضبوطوالي او اعتماد] لپاره كنفيل نه اخيستل كيږي وَهَذَا عِنْدَ
 أَبِي حَنِيفَةَ أَوْ دَا [حكم] د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ پِه نېز دى وَقَالَ: إِنْ كَانَ الَّذِي هِيَ فِي يَدِهِ جَاهِدًا أَوْ
 صَاحِبِينَ رَحِمَهُمَا اللهُ فَرَمَائِي: كِه چيري قابض [د مدعي د دعوي] منكر وي أَخَذَ مِنْهُ وَجَعَلَ فِي يَدِ
 أَمِينٍ نو پاته نصف به [هم] له هغه څخه اخيستل كيږي او د يو امين [امانت ساتونكي] كس پِه
 قَبْضِهِ كِي به ور كول كيږي وَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَوْ كِه هغه منكر نه وي تُرِكَ فِي يَدِهِ نو د هغه پِه قَبْضِهِ كِي به
 پرېښوول كيږي لَهُمَا: أَنَّ الْجَاهِدَ خَائِرٌ د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ دليل دا دى: چي [د حق او دعوي]
 منكر خائن وي فَلَا يُتْرَكُ الْبَالُ فِي يَدِهِ نو ځكه د هغه پِه قَبْضِهِ كِي به مال نه پرېښوول كيږي بِخِلَافِ
 الْبَقِيَّةِ پِه خلاف د اقرار كونكي لِأَنَّهُ أَمِينٌ ځكه چي هغه امين وي وَلَهُ: أَنَّ الْقَضَاءَ وَقَعَ لِلْبَيْتِ
 مَقْضُودًا د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دى: چي فيصله بالقصد د مري لپاره واقع سوې ده يعنې د
 قاضي فيصله اصلاً او اولاً د مري لپاره سوې ده | وَاحْتِمَالُ كَوْنِهِ مُخْتَارًا لِلْبَيْتِ ثَابِتٌ اَوْ د مري له طرفه د
 قابض د اختيار من كېدلو احتمال ثابت دى فَلَا يُنْقَضُ يَدُهُ نو ځكه د هغه قَبْضِهِ به نه ختمول كيږي
 كَمَا إِذَا كَانَ مُقَرًّا لَكِه | پِه هغه صورت كې چي نه ختمول كيږي | كله چي هغه اقرار كونكى وي وَجُودُهُ

● القول الراجح: قول الصاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ ، كما قال العلامة المحصن... وفولهما استحسان (الدر المنسف ج: ۳)

(ص: ۲۵۰)، والاستحسان مقدم على القياس [القول الراجح ج: ۲، ص: ۱۲۳]

قَدْ اَرْتَفَعَ بِقَضَاءِ الْقَاضِيْ او دهغه انكار د قاضي د فيصلې په وجه ختم سو وَالطَّاهِرُ عَدَمُ الْجُحُوْدِي
الْمُسْتَقْبَلِ او په راروان وخت كي [دهغه] انكار نه كول ښكاره دي لَيُضَيِّرُ رَاقَةَ الْحَادِثَةِ مَعْلُومَةً لَهُ
وَلِلْقَاضِي حُكْمٌ چي دا واقعه هغه او قاضي دواړو ته معلومه ده.

اللغات: ﴿جحود﴾ دفتح دباب مصدر دی: انکار کول، ﴿ارتفع﴾ دافتعال دباب ماضي ده: پورته

کېدل، ليري کېدل، ختمېدل، ﴿صيرورة﴾ دضرب دباب مصدر دی: گرځېدل، کېدل.
تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که یو کور دزید په قبضه کې وي، او بل سړی مثلاً خالد پر دې
 خبره ښه پښ کړي چي "زما په پلامې سو او هغه دا کور زما او زما دورور حامد لپاره په میراث کې
 پرېښوی او زما ورور حامد اوس غائب دی"، نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په ټېز حکم دادی چي ددې
 کور یو نصف (نیمه حصه) به خالد ته ورکول کیږي او بل نصف به د قابض یعنی دزید په قبضه کې
 پرېښوول کیږي، تر دې چي غائب ورور (حامد) راسي. او له قابض (زید) څخه به بالا جماع کفیل نه
 اخيستل کیږي.

صاحبین رَحِمَهُمَا اللهُ فرمایي چي که قابض (زید) دمدعي (خالد) له دعوي څخه انکار کوي او
 مدعي (خالد) پر خپله دعوي ښه پېش کړي، نو په دې صورت کې به د کور یو نصف هغه (خالد) ته
 ورکول کیږي او بل نصف يعني د غائب ورور نصف به د قابض (زید) له قبضې څخه ايستل کیږي
 او دداسي کس په قبضه کې به ورکول کیږي کوم چي امین او دینداره وي. او که چیري قابض (زید)
 د خالد يعني دمدعي له دعوي څخه منکر نه وي، نو په دې صورت کې به د کور بل نصف د قابض په
 قبضه کې پرېښوول کیږي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي کله قابض (زید) دمدعي (خالد) له دعوي څخه منکر وي، نو د انکار په
 وجه د قابض خیانت ښکاره سو، او د خائن کس په قبضه کې د بل چا مال نه پرېښوول کیږي، نو په
 دې وجه د انکار کولو په صورت کې به د کور بل نصف د قابض (زید) په قبضه کې نه پرېښوول
 کیږي بلکي یو امین او دینداره کس ته به ورسپارل کیږي. او د خائن کس په قبضه کې د نه
 پرېښوولو حکم ځکه دی چي هغه د خیانت په وجه په دې کور کې تصرف کولای سي (ځکه قابض دا
 کور خپل ملکیت گڼي او گواهان درواغجن گڼي)، نو ځکه د غائب ورور (حامد) د حصې د حفاظت په خاطر
 به پاته نصف کور د قابض له قبضې څخه ايستل کیږي او یو امین او دینداره کس ته به ورسپارل
 کیږي. او که چیري قابض (زید) دمدعي (خالد) دعوي اقرار کوي، نه انکار، نو د دعوي د اقرار په
 وجه هغه امین دی، او په دې کې هیڅ حرج او پروانسته چي دامین کس په قبضه کې د بل چا مال

پربنسول سي، بلکي غوره هم داده چي د اقرار په صورت کي کور د قابض (زید) په قبضه کي پربنسول سي؛ ځکه چي مري هغه ته په اعتماد سره کور امانتاً ورکړی وو، او د هغه له طرفه تر اوسه خیانت ښکاره سوی نه دی، نو ځکه دمري د اعتماد کولو په وجه هغه (زید) د دې زیات حقدار دی چي د غائب (حامد) تر راتگه پوري د هغه د نصف کور حفاظت وکړي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چي د مدعي (خالد) د بینه پر بناء چي قاضي کومه فیصله کوي هغه اولاً او اصلاً پر مري واقع کیږي او هغه کور اول دمري لپاره ثابتیږي، او که له هغه کور څخه بغیر دمري بل مال نه وي نو تر ټولو مخکي به له هغه څخه دمري قرضونه (پورونه) اداء کیږي او د هغه له دریمي حصې څخه به دمري وصیت نافذول کیږي. او د قابض (زید) د انکار باوجود دا احتمال سته چي مري به قابض د همدې کار لپاره اختیار کړی وي، او کله چي دا احتمال سته، نو ځکه د هغه قبضه به نه ختمول کیږي، لکه څرنگه چي په هغه صورت کي د قابض قبضه نه ختمول کیږي کله چي هغه د مدعي د دعوي اقرار کوي. (لکه مخکي چي ذکر سوه چي که قابض د دعوي اقرار کوي نو د هغه له قبضې څخه به پاته نصف کور نه ایستل کیږي)

وجوده قدر تفهم إلخ: دا د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ د دلیل جواب دی، د جواب حاصل دا دی چي ستاسو دا خبره صحیح ده چي کله قابض د مدعي د دعوي منکر وي نو د هغه خیانت ښکاره سو او د خائن په قبضه کي د بل چا مال نه پربنسول کیږي (دا خبره موږ منو چي صحیح ده)، لېکن د دعوي د منکر کېدلو په وجه د خیانت ښکاره کېدل به یا د ماضي په اعتبار سره وي یا د مستقبل په اعتبار سره به وي، که چيري د ماضي په اعتبار سره وي يعني د قاضي له فیصله کولو څخه مخکي قابض د مدعي د دعوي انکار وکړي او بیا مدعي بینه پېش کړي او خپله دعوي ثابتې کړي، نو په دې صورت کي چي کله قاضي د بینه پر بناء فیصله وکړي نو د فیصله کولو په وجه د قابض د انکار دعوي ختمه سوه، او کله چي د قابض انکار ختم سو، نو د هغه سره لازم شی يعني خیانت هم ختم سو، او کله چي خیانت ختم سو، نو ځکه اوس به د هغه په قبضه کي د پاته نصف کور په پربنسولو کي هیڅ حرج او پروانه وي. او پاته سوه دا خبره چي په مستقبل کي به قابض د مدعي د دعوي انکار وکړي، نو دا په ښکاره (ظاهراً) معلوم دي، يعني ظاهري حالت همدا دی چي هغه به انکار نه وکړي؛ ځکه چي د دې واقعي حال قاضي او قابض دواړو ته معلوم دی او دا واقع د قاضي په دفتر (يعني د فیصلو په کتابچه) کي هم لیکل سوې ده، نو ظاهراً همدا امید سته چي قابض به په آینده وخت کي د هغه انکار نه وکړي (ځکه په انکار کولو سره هغه په خپله رسوا کیږي)، لهذا کله چي په آینده وخت کي په ښکاره د انکار دعوي کول معلوم دي، نو ځکه په دې کي به هیڅ ضرر او پروانه وي چي پاته نصف کور د قابض په قبضه کي پربنسول سي.

او که شوک دا اعتراض وکړي چي که چيري قاضي او گواهان مړه سي ياله دواړو شخه دا واقعہ مېره سي او دفتر (د فيصلو کتابچه) وسوځي، نو په دې صورت کي خود قابض (زید) له طرفه دانکار کولو احتمال سته؟ نو د هغه جواب دادی چي دا احتمال نادر دی، او نادر لره هيڅ حکم او اعتبار نه وي.

د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت

وَلَوْ كَانَتِ الدَّعْوَى فِي مَنْقُولٍ أَوْ كَهٍ چيري دعوی په منقول مال [سامان] کي وي فَقَدْ قِيلَ: يُؤْخَذُ مِنْهُ بِالِاتِّفَاقِ نو ویل سوي دي: چي بالاتفاق به له قابض شخه پاته مال اخیستل کیږي لِأَنَّهُ يَخْتَابُ فِيهِ إِلَى الْحِفْظِ ځکه چي په منقول مال کي حفاظت ته ضرورت سته وَالنَّزْعُ أَبَدٌ فِيهِ او [د قابض له قبضې شخه د مال] په ایستلو کي حفاظت زیات دی بِخِلَافِ الْعَقَارِ په خلاف د غیر منقوله جايداد لِأَنَّهَا مُحَصَّنَةٌ بِنَفْسِهَا ځکه چي هغه بذات خود محفوظ وي وَلِهَذَا يَبْدُلُ الْوَصِيُّ الْمَنْقُولَ عَلَى الْكَبِيرِ الْغَائِبِ دُونَ الْعَقَارِ او له همدې کبله د مړي وصي د غائب وارث په حق کي د منقول مال د خرڅولو ملکیت [اختیار] لري، نه د غیر منقوله جايداد وَكَذَا جُكُمُ الْوَصِيِّ الْأَخِ وَالْأَخِ وَالْعَمِّ عَلَى الصَّغِيرِ او همدا حکم د مور او د ورور او د اکا د وصي دی د نابالغه کوچني په حق کي وَقِيلَ: الْمَنْقُولُ عَلَى الْخِلَافِ أَيْضًا او ویل سوي دي: چي منقول مال هم مختلف فيه دی وَقَوْلُ ابْنِ حَنِيفَةَ فِيهِ أَظْهَرَ او د منقول په باره کي د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ قول زیات ښکاره دی لِحَاجَتِهِ إِلَى الْحِفْظِ ځکه چي منقول مال حفاظت ته محتاج دی وَإِنَّمَا لَا يُؤْخَذُ الْكَفِيلُ لِأَنَّهُ إِنْشَاءُ خُصُومَةٍ او کفیل به په دې وجه نه اخیستل کیږي، ځکه کفیل اخیستل خصومت [جنگ او جنجال] پیدا کوي وَالْقَاضِي إِنْ ثَابِتَ لِقَطْعِهَا لَا لِإِنْشَائِهَا او قاضي خو صرف د خصومت ختمولو لپاره ټاکل کیږي، نه د خصومت پیدا کولو لپاره.

اللفات: ﴿النزع﴾ د فتح د باب مصدر دی: ایستل، کښل، ﴿عقار﴾ غیر منقوله جايداد، يعني کور او داسي نور، ﴿محصنة﴾ د افعال او تفعیل د باب مفعول دی: محفوظ، خوندي، ﴿وصي﴾ چا ته چي مړي وصیت کړی (د کوچني نگران او ساتونکی)، ﴿خصومة﴾ جنگ او جنجال، دعوی، ﴿نصب﴾ د نصر او ضرب له بابیه د ماضي مجهولي صیغه ده: درول، ټاکل، مقرر کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مخکنی دعوی د منقول مال په باره کي وي، يعني منقول مال (سامان) د یو سړي په قبضه کي وي او بل سړی د اېینه پېش کړي چي ”زما پلار مړ سو او هغه د مال زما او زما د غائب ورور لپاره په میراث کي پرېښووی“، نو په دې صورت کي د ځيني مشايخو رایه دا ده چي قاضي به پاته نصف مال (يعني د غائب ورور حصه) هم له قابض څخه اخلي او یو امین کس ته به یې سپاري؛ ځکه چي په منقول مال کي د حفاظت ضرورت سته يعني منقول مال حفاظت ته محتاج دی، په دې توگه چي هغه بذات خود محفوظ نه دی او له یوه ځای څخه بل ځای ته منتقل کېدای سي، او د قابض له قبضې څخه په ایستولو کي هغه زیات محفوظه کيږي؛ ځکه کله چي قابض د مدعي د دعوي منکر دی چي زما په قبضه کي د مړي هیڅ مال نسته، نو د خیانت کولو په وجه په هغه کي تصرف هم کولای سي، لهذا کله چي قاضي د هغه له قبضي څخه مال وباسي او د یو امین سړي په قبضه کي یې ورکړي او هغه امین سړی عادل هم وي، نو دا مال به زیات محفوظ سي، نو ځکه د حفاظت په خاطر به پاته نصف مال هم د قابض له قبضې څخه ایستل کيږي.

ها! که چيري دعوی په غیر منقول جايداد (کور) کي وي نو هغه بذات خود محفوظ وي او په هغه کي د غصب او غلا هیڅ احتمال نسته، نو ځکه د قابض په قبضه کي د هغه مال په پرېښولو کي هیڅ جرح او پروانسته.

ولهذا ايلك الخ: څرنګه چي څه مخکي ذکر سوه چي منقول مال حفاظت ته محتاج دی، نو ځکه د مړي وصي ته دا اختیار حاصل دی چي که د مړي یو بالغ وارث غائب وي، نو وصي د هغه له اجازت څخه بغیر د هغه منقول مال خرڅولای سي، او کله چي وصي هغه خرڅ کړي نو د وصي دا بیع پر بالغ وارث (غائب) نافذیږي. لېکن که د بالغ وارث مال غیر منقوله وي نو وصي ته د هغه د خرڅولو اختیار نسته؛ ځکه چي غیر منقوله مال (کور) په خپله محفوظ وي، نو ځکه د هغه د خرڅولو هیڅ ضرورت نسته. او څرنګه چي منقول مال بذات خود محفوظ نه وي، نو ځکه د خرڅولو په ذریعه به د هغه د قیمت حفاظت کيږي.

همدارنګه د مور وصي، یا د ورور وصي، یا د اکا وصي د نابالغه وارث منقوله مال خرڅولای سي. که څه هم د مور، ورور او د اکا وصي ته د تصرف کولو اختیار نسته بلکي فقط د حفاظت کولو اختیار ورته سته، خو څرنګه چي د منقول مال خرڅول هم د حفاظت کولو یوه طریقه ده، نو په دې وجه د هغو وصي ته د نابالغ وارث د منقول مال د خرڅولو اختیار ورکول سوی دی.

وقيل الخ: ځيني مشايخو ویلي دي چي د غیر منقول مال په څېر په منقول مال کي هم د امام صاحب او صاحبینو اختلاف دی، د صاحبینو مسلک دادی چي که قابض منکر وي نو د هغه له قبضې څخه

به د پاته منقول مال نصف هم ايستل كيږي او يو امين كس ته به ايښوول كيږي، او امام صاحب رَجْعَه الله فرمايي چي په منقول مال كي به هم پاته نصف د قابض په قبضه كي پرېښوول كيږي.

صاحب د هدايي رَجْعَه الله فرمايي چي د منقول مال په صورت كي د امام صاحب رَجْعَه الله قول اظهار دي يعني د صاحبينو له قول څخه زيات واضح دي؛ ځكه چي په منقول مال كي د حفاظت ضرورت سته، او د قابض په قبضه كي د منقول مال د پرېښوولو په صورت كي د هغه حفاظت زيات كيږي، په نسبت ودې ته چي د قابض له قبضې څخه هغه ويستل سي او د بل امين سړي په قبضه كي وركول سي؛ ځكه چي د قابض سره مال صورتا او معنا دواړه ډوله محفوظ دي، ځكه كه مال له هغه څخه هلاك سي نو پر هغه د مال ضمان (تاوان) واجبيږي، او ځكه پر واجبيږي چي قابض د مدعي له دعوي څخه د انكار كولو په وجه د هغه ضامن سوي دي. لېكن كه له قابض څخه مال واخيستل سي او يو امين سړي ته وركول سي نو دا مال به معنا محفوظ نه وي؛ ځكه د هغه هلاكېدلو په صورت كي پر امين ضمان نه واجبيږي (لكه مخكي چي څو ځله ذكر سوي دي چي كه امانت مال هلاك سي، نو پر امانت ساتونكي امين د هغه ضمان نه واجبيږي)، حاصل دا چي نصف مال د قابض سره په هر صورت كي محفوظ دي برابره ده هغه هلاك سوي وي او كه نه، او د امين سره د هلاكېدلو په صورت كي بالكل محفوظ نه دي. او د امام صاحب رَجْعَه الله قول هم دا دی چي پاته نصف مال به د قابض سره پرېښوول كيږي، نو ځكه د صاحبينو د قول په مقابله كي د امام صاحب قول زيات واضح دي.

وإِذَا لَیُؤْخَذُ الْخ: فرمايي په متن كي چي كوم دا خبره ذكر سوي ده چي له قابض څخه به كفيل نه اخيستل كيږي؛ د هغه دليل دا دی چي كفيل اخيستل جنگ او جنجال پيدا كوي، په دې توگه چي قابض به له كفيل وركولو څخه انكار كوي او قاضي به له هغه څخه مطالبه كوي او په دې ډول به معامله لانجمنه او اوږده سي، حال دا چي قاضي د جنگ او جنجال د ختمولو لپاره ټاكل كيږي، نه د هغه د پيدا كولو لپاره، نو ځكه به له قابض څخه كفيل نه اخيستل كيږي.

په پورتنی صورت كي د غائب وارث د راتللو بيان

وَإِذَا حَضَرَ الْغَائِبُ او كله چي غائب وارث حاضر سي لَا يَخْتِاجُ إِلَى إِعَادَةِ الْبَيِّنَةِ نو هغه ته د گواهي راگرخولو ضرورت نسته يعني پر هغه دا ضروري نه ده چي دوباره بيته پېش كړي | وَيُسَلَّمُ النِّصْفُ إِلَيْهِ بِذَلِكَ الْقَضَاءِ او پاته نصف كور به ده ته په هغه [مخكني] فيصلي سره ورسپارل كيږي لِأَنَّ أَحَدَ النُّزُتَةِ يَنْتَسِبُ خَصْمًا عَنِ الْبَاقِينَ فَيَأْتِي سَتَحَقُّ لَهُ وَعَلَيْهِ ځكه چي يو وارث حاضر وارث د باقي وارثانو

له طرفه په هر هغه معامله کي خصم گرځي کوم چي د هغه لپاره مستحق وي يا پر هغه مستحق وي دَيْنًا كَانَ اَوْ عَيْنًا برابره ده هغه قرض وي او که عَيْن شى وي لَآ اَنَّ الْقَضَى لَهُ وَعَلَيْهِ اِنَّهُ هُوَ الْبَيْتُ فِي الْحَقِيقَةِ ځکه فيصله چي د چالپاره يا پر چاسوي ده هغه په حقيقت کي مري دى انه وارث | وَوَاحِدٌ مِنَ الْوَرَثَةِ يَصْلَحُ خَلِيفَةً عَنْهُ فِي ذَلِكَ اويو وارث هم په دې معامله کي دمري له طرفه نائب کېدای سي بِخِلَافِ اِلَا سْتِيفَاءِ لِنَفْسِهِ په خلاف دخپل ځان لپاره د حق حاصلولو لَآ اِنَّهُ عَامِلٌ فِيهِ لِنَفْسِهِ ځکه په دې صورت کي هغه [حاضر وارث] دخپل ذات لپاره کار کونکي دى فَلَا يَصْلَحُ نَائِبًا عَنْ غَيْرِهِ نو ځکه د بل چا له طرفه نائب نه سي جوړېدای وَلِهَذَا لَا يَسْتَوِي اِلَّا نَصِيبُهُ او له همدې کبله هغه فقط پر خپله حصه قبضه کولای سي وَصَارَ كَمَا اِذَا قَامَتِ الْبَيِّنَةُ بَدَيْنِ الْبَيْتِ او داداسي سولکه دمري پر قرض چي گواهي پېش سي اِلَّا اِنَّهُ اِنَّمَا يَثْبُتُ اسْتِحْقَاقُ الْكُلِّ عَلَى أَحَدِ الْوَرَثَةِ اِذَا كَانَ الْكُلُّ فِي يَدِهِ مگر دا چي پريوه وارث [حاضر وارث] د ټوله مال استحقاق فقط په هغه صورت کي ثابتېږي کله چي ټوله ميراث د هغه په قبضه کي وي ذَكَرْتُ فِي الْجَامِعِ دا امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په ”جامع کبير“ کي ذکر کړي دي لَآ اِنَّهُ لَا يَكُونُ خَصْمًا بَدُونِ الْيَدِ ځکه چي حاضر وارث له قبضې څخه بغير خصم نه سي گرځېدای فَيَقْتَصِرُ الْقَضَاءُ عَلَى مَا فِي يَدِهِ نو ځکه [د قاضي] فيصله به پر هغومره مال منحصره وي څومره چي د حاضر وارث په قبضه کي وي.

اللغات: «ينتصب» دافتعال مضارع ده: مقرر کېدل، ټاکل کېدل، «مقضي له» د چالپاره چي ديو شي فيصله سوې وي، مقضي عليه: پر چا چي ديو شي فيصله سوې وي، «عين» معين شى، لکه پسه، آس، غوا، غنم او داسي نور، «يستوفى» داستعمال دباب مضارع ده: خپل حق پوره اخيستل، حاصلول، ترلاسه کول، «نصيب» حصه، برخه.

تشرېح: مخکي چي کوم دامستله ذکر سوه چي ”که يو کور ديو سري په قبضه کي وي او بل سري پر دې خبره بينه پېش کړي چي دا کور زما دمړه پلار دى او هغه دازما او زما د غائب ورور لپاره په ميراث کي پريښووي، نو قاضي به دنصف کور فيصله دمدعي لپاره کوي او پاته نصف کور به د غائب وارث تر راتگه پوري د قابض په قبضه کي پريښوول کيږي“، اوس چي کله هغه غائب وارث حاضر سي نو دخپل حق ثابتولو لپاره پر هغه دوباره بينه پېشول ضروري دي، که نه؟ نو په دې

باره کي دځيني حضراتو قول دادی چي پر غائب وارث تر حاضر بدل وروسته بینه پېشول ضروري دي؛ ځکه مدعي چي کومه بینه پېش کړې وه هغه خاص د مدعي لپاره وه، نو ځکه دا غائب به دخپل حق ثابتولو لپاره جلا بینه پېشوي. او صاحب د هدايې رَجَّةُ الله فرمايي چي غائب ته د دې هيڅ ضرورت نسته چي بینه پېش کړي، بلکي د قاضي پر مخکنۍ فيصله به اکتفاء کيږي او په همدې مخکنۍ فيصله سره به غائب ته خپل پاته نصف کور ورسپارل کيږي؛ ځکه چي د حاضر مدعي بینه په خپله د هغه لپاره هم ده او د هغه د غائب ورور لپاره هم ده.

لېکن که څوک دا سوال وکړي چي د غائب له طرفه هيڅ دعوی سوې نه ده او د هغه له طرفه خصم موجود نه دی نو د حاضر مدعي پېش کړل سوې بینه به څنگه د غائب له طرفه معتبره وي؟ د دې جواب دادی چي يو وارث د باقي وارثانو له طرفه په هره هغه معامله کي خصم گرځي چي په هغه کي دمري لپاره يو حق ثابت وي يا پر مري يو حق ثابت وي (برابره ده هغه حق قرض وي يا معين مال وي)، يعني که د قاضي په فيصله سره د يوه وارث په حضور کي دمري لپاره يو حق ثابت سي يا پر مري يو حق ثابت سي، نو د قاضي دا فيصله پر ټولو وارثانو نافذ کيږي او ټوله وارثان په دې کي شريک دي، ځکه ټوله وارثان حاضر دي يعني يو حاضر وارث د باقي ټولو وارثانو له طرفه قائم مقام او خصم گرځي. لهندا کله چي يو وارث د باقي ټولو وارثانو له طرفه خصم گرځي، نو په مذکوره مسئله (د عبارت په مسئله) کي به هم حاضر مدعي دخپل غائب ورور له طرفه خصم وي او د هغه پېش کړل سوې بینه چي څرنگه د هغه له طرفه معتبره ده همداسي به د هغه د غائب ورور له طرفه هم معتبره وي، او کله چي د حاضر مدعي پېش کړل سوې بینه د هغه د غائب ورور له طرفه معتبره ده، نو بيا د جلا بېنې پېشولو ته څه ضرورت سته!

لأن البقضى له وعليه الخ؛ پاته سوه دا خبره چي يو وارث د باقي وارثانو له طرفه ولي خصم گرځي؟، نو د هغه جواب دادی چي په دا ډول مسئله کي چي قاضي د کوم چا لپاره فيصله کوي يا پر کوم چا چي فيصله کوي هغه په حقيقت کي مري (ميت) دی، او مري فقط يو دی، نو ځکه د هغه له طرفه فقط يو وارث خليفه او نائب کېدای سي، لهندا په مذکوره مسئله کي چي د حاضر مدعي لپاره د کور فيصله سوې ده، هغه په حقيقت کي دمري لپاره سوې ده، يعني قاضي دا فيصله کړې ده چي دا کور دمري دي. او کله چي دا ثابته سوه چي کور دمري دی نو دا کور به د حاضر او غائب دواړو لپاره وي، ځکه چي دواړه دمري وارثان دي، لهندا کله چي په يوه فيصله سره د حاضر او غائب دواړو لپاره په کور کي حق ثابت سو، نو ځکه د حق ثابتولو لپاره غائب وارث ته دوباره د جلا بېنې پېشولو هيڅ ضرورت نسته.

بغلاف الاستيفاء إلخ: داديومقدر سوال جواب دی. سوال دادی چي تاسو وویل چي فقط یو وارث دمړي له طرفه نائب کېدای سي، او دا معلومه خبره ده چي مړي ته خپل پر ټوله کور قبضه کول جائز وه، نو ځکه د نائب کېدلو په وجه دا هم جائز کېدل پکار دي چي حاضر وارث هم پر ټوله کور قبضه وکړي (يعني د غائب وارث پر حصه هم قبضه وکړي)، حال دا چي هغه بالا جماع له خپلي حصې څخه بغير د بل وارث پر حصې قبضه نه سي کولای؟

جواب دادی چي نائب (حاضر وارث) پر خپلي حصې د قبضه کولو په صورت کي دخپل ذات لپاره کار کونکي دی، نه دمړي لپاره، او کوم څوک چي دخپل ذات لپاره کار کوي هغه د بل چاله طرفه نه سي نائب کېدای، په همدې وجه یو وارث فقط پر خپله حصه قبضه کولای سي، د بل وارث پر حصه د قبضه کولو اجازت هغه ته نسته. او ددې مثال داسي دی لکه یو وارث چي ذبیسنه په ذریعه پریوسړي دمړي قرض ثابت کړي (يعني یو وارث پر دې خبره بیښه پېش کړي چي پر فلانکي سړي زموږ دمړي قرض باندي دی)، او قاضي له هغه سړي څخه دمړي ټوله قرض واخلي، نو په دې صورت کي دا وارث له هغه قرض څخه فقط خپله حصه اخیستلای سي، د باقي وارثانو پر حصو قبضه نه سي کولای، همداسي به په مذکوره مسئله کي هم حاضر مدعي ته په کور کي فقط پر خپله حصه د قبضه کولو اجازت وي، او د غائب وارث د کور پر حصه به هغه ته د قبضه کولو اجازت نه وي.

إلا أنه لما ثبت إلخ: دا عبارت د "لأن أحد الورثة ينتصب خصماً إلخ" څخه استثناء ده، يعني یو حاضر وارث په هره هغه معامله کي د باقي وارثانو له طرفه خصم گرځي چي په هغه معامله کي دمړي لپاره یا پر مړي حق ثابت وي يعني قاضي چي کله دمړي لپاره یا پر مړي دیو حق فیصله وکړي نو دا فیصله پر ټولو وارثانو نافذیږي، لېکن دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي ټوله میراث د هغه حاضر وارث په قبضه کي وي؛ ځکه چي له قبضې څخه بغير هیڅوک خصم نه سي گرځېدای، لهذا که چیري د حاضر وارث په قبضه کي لږ میراث وي نو د قاضي فیصله به پر حاضر وارث د هغه میراث په اندازه نافذیږي، او د میراث کوم مقدار چي د هغه په قبضه کي نه وي پر هغه به د قاضي فیصله نه نافذیږي. دا د "جامع کبیر" مسئله ده.

څوک چي ووايي: زما مال صدقه دی

نو له هغه څخه کوم مالونه مراد یږي؟

وَمَنْ قَالَ: مَالِي فِي الْمَسَاكِينِ صَدَقَةٌ أَوْ څوک چي ووايي: زما مال مسکینانو ته صدقه دی فَهُوَ عَلَى مَا فِيهِ الزَّكَاةُ نو دا [د مال لفظ] په هره هغه مال باندي واقع کیږي چي په هغه کي زکاة وي وَإِنْ أَذْطَى بِشَيْءٍ مَالِهِ او که هغه دخپل مال د درېیمي حصې وصیت وکړي فَهُوَ عَلَى ثُلُثِ كُلِّ شَيْءٍ نو دا وصیت د هر شي [هر مال] پر درېیمه حصه واقع کیږي وَالْقِيَاسُ أَنْ يُلْزَمَهُ الثُّلُثُ بِأَكْلِ الْوَصِيَّةِ او قیاس دادی چي پر

هغه اصدقہ کونکي سري ا د ٽوله مال صدقه کول واجب وي وَبِهِ قَالَ زُفْرٌ او همدا امام زفر رَحْمَةُ الله فرمايلي دي لِعُيُومِ اسْمِ النَّالِ حڪم چي د مال لفظ عام دي كُنَانِي الْوَصِيَّةِ لکه د وصيت په صورت کي چي دي وَجْهَ الْاِسْتِحْصَانِ: اَنّ اِيْجَابُ الْعَبْدِ مُعْتَبَرٌ بِاِيْجَابِ اللَّهِ تَعَالَى د استحسان دليل دادی: چي د بنده واجبول د الله پر واجبولو قياس کړی سوي دي فَيَنْصَرِفُ اِيْجَابُهُ اِلَى مَا اَوْجَبَ الشَّارِعُ فِيهِ الْصَّدَقَةُ مِنَ النَّالِ نو حڪم د بنده واجبول به د هغه مال و طرف ته راجع کيږي چي په هغه کي شريعت صدقه واجب کړې ده أَمَّا الْوَصِيَّةُ فَأُخْتُ الْبِيْرَاثِ کوم چي وصيت دی نو هغه د ميراث خور ده لِأَنَّهَا خِلَافَةٌ كَهَيِّ حڪم وصيت هم د ميراث په شېر خلافت دی ايمني څرنگه چي ميراث تر مرگ وروسته ثابتيږي همداسي وصيت هم تر مرگ وروسته نافذيږي فَلَا يَخْتَصُّ بِهَالِ دُونَ مَالٍ نو حڪم هغه به د يو [مخصوص] مال سره خاص نه وي [يعني هغه به داسي نه وي چي د يوه مال سره خاص وي او د بل سره خاص نه وي] وَلَأَنَّ الظَّاهِرَ اِتِّزَامُ الصَّدَقَةِ مِنْ فَاضِلِ مَالِهِ او حڪم بنکاره داده چي انسان په خپل زائد [اضافه] مال کي پر ځان صدقه لازموي وَهُوَ مَالُ الرِّكَازِ او هغه [زائد مال] د زکاة مال دی أَمَّا الْوَصِيَّةُ تَقْتَضِي حَالِ الْاِسْتِغْنَاءِ کوم چي وصيت دی نو هغه د مستغني والي په حالت کي واقع کيږي فَيَنْصَرِفُ اِلَى الْكُلِّ نو حڪم د ټوله مال و طرف ته به راجع کيږي وَتَدْخُلُ فِيهِ الْأَرْضُ الْعُشْرِيَّةُ عِنْدَ ابْنِ يُوسُفَ او د امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله په نېز په هغه [صدقہ کولو] کي عشري ځمکه هم داخلېږي لِأَنَّهَا سَبَبُ الصَّدَقَةِ حڪم چي هغه د صدقې سبب ده إِذْ جَهَةُ الصَّدَقَةِ فِي الْعُشْرِيَّةِ رَاجِعَةٌ عِنْدَهُ حڪم د امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله په نېز په عشري ځمکه کي د صدقې اړخ راجع دی وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ لَا تَدْخُلُ [❦] او د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز نه داخلېږي لِأَنَّهَا سَبَبُ الْمُوْنَةِ حڪم چي هغه د موْنت سبب ده إِذْ جَهَةُ الْمُوْنَةِ رَاجِعَةٌ عِنْدَهُ حڪم د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز [په عشري ځمکه کي] د موْنت اړخ راجع دی وَلَا

❦ القول الرابع: قول محمد رَحْمَةُ الله، لأن معه أبي حنيفة كما قال صاحب العنابة: وذكر الإمام الترمذاني قول أبي حنيفة مع محمد رَحْمَةُ الله (العنابة ج: ٥، ص: ٢٣٧). وقال العلامة ابن عابدين رَحْمَةُ الله: وإن كانت المسألة مختلفاً فيها بين أصحابنا، فإن كان مع أبي حنيفة أحد أصحابه، يأخذ بقولهما لوفور الشرائط واستجماع أدلة الصواب فيها (شرح عقود رسم المفتي ص: ٧١). [القول الرابع ج: ٢، ص: ١٢٢]

تَدْخُلُ أَرْضُ الْخَرَّاجِ بِالْإِجْتِمَاعِ او خراجي حُكْمَكُمَا بِالاتِّفَاقِ نَهْ [پكښي] داخليري لِأَنَّهُ يَتَمَتَّعُ مُؤَانَّةً حُكْمَكُمَا هِنَا خَالِصَ مُؤْنَتِ دِي.

اللفات: «يَتَمَتَّعُ» د تفعل د باب مضارع ده: خالص كېدل، محض كېدل، «مؤنة» خرجه، لكښت، مشقت، خرچ او بار، د يو شي د پاتېدلو او بقاء چي كوم خرچ او سبب وي هغه ته مؤنت ويل كيږي، لكه نفقه چي د بنځي د بقاء وژوندون خرچ او سبب دي همدارنگه عشر او خراج هم د مالک په قبضه كي د حُكمي د بقاء (پاتېدلو) اسباب دي، نور تفصيل او تحقيق د هدايي په حاشيه كي ذكر سوي دي.

تشریح: په دې عبارت كي دوي مسئلې بيان سوي دي: (۱)... اوله مسئله دا ده كه يو سړي داسي ووايي: «مَا لِي فِي الْمَسَاكِينِ صَدَقَةٌ» (زما مال مسكينانو ته صدقه دي)، فو زموږ په نېز د هغه دا قول پر هغو مالونو صادقېږي چي په هغوي كي زكاة واجبيږي، لكه نغدي پيسې، سره او سپين زر، د تجارت مالونه او سامانونه، سائمه خاوريان، غله او عشري مېوي (برابره ده هغه نصاب ته رسېدلي وي، كه نه)، همدا استحسان دي، لېكن له احنافو څخه امام زفر رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي د هغه سړي دا قول د هغه هر مال ته شاملېږي، برابره ده په هغه كي زكاة واجبيږي، كه نه، لكه كورنۍ سامان، د خدمت غلامان او ذاتي استعمال شيان، او د قياس تقاضا هم داده چي په هر مال كي دي صدقه واجب سي.

(۲)... دويمه مسئله داده كه يو سړي د خپل مال په درېيمه حصه كي وصيت وكړي چي (چي زما د مال له درېيمې حصې څخه دي زما وصيت نافذ كړي سي)، نو د هغه دا وصيت د هغه د هر مال پر درېيمه حصه واقع كيږي، برابره ده هغه د زكاة له جنس څخه وي (يعني د زكاة مال وي)، كه نه وي، دامسئله متفق عليه ده.

دليل: په اوله مسئله كي د امام زفر رَحِمَهُ اللهُ او د قياس دليل دادی چي په دې قول «مَا لِي فِي الْمَسَاكِينِ صَدَقَةٌ» كي لفظ د «مال» عام دی او پر هر ډول مال د هغه اطلاق كيږي، نو حُكْمَكُمَا په هر مال كي به صدقه واجب وي، برابره ده هغه مال د زكاة له جنس څخه وي، كه نه وي، لكه څرنګه چي د وصيت كولو په صورت كي وصيت د هر مال پر درېيمه حصه واقع كيږي او د هيڅ مال سره يې خاص كيږي.

وجه الاستحسان إلخ: زموږ او د استحسان دليل دادی چي د بنده له طرفه پر خپل ځان واجبول به د شريعت پر واجبولو قياسول كيږي، او شريعت چي په كومو مالونو كي زكاة واجب كړی دی په هغه مالونو كي به بنده ته هم پر ځان د صدقې واجبولو اختيار وي، او څرنګه چي شريعت فقط په مخصوص مالونو كي زكاة واجب كړی دی، نو حُكْمَكُمَا د بنده له طرفه د صدقې واجبول (مالي في المساكين

صدقة) به هم د مخصوص مالونو سره خاص وي او فقط هغه مالونو ته به شاملیږي چي په هغوی کي زکاة واجبېږي او پر هر مال به د هغه اطلاق نه کیږي.

او دا پر وصیت قیاسول صحیح نه دي؛ ځکه چي وصیت د میراث په څېر دی، ځکه څرنګه چي میراث د مورث تر مرګ وروسته ثابتیږي، همداسي وصیت هم د موصي تر مرګ وروسته ثابتیږي، او څرنګه چي میراث د یو مال سره خاص نه دی او په هر ډول مال کي واقع کیږي، همداسي به وصیت هم د یو مال سره خاص نه وي او د هر مال په درېیمه حصه کي به واقع کیږي.

ولأن الظاهر الخ: دویم دلیل دا دی چي د صدقه کونکي سړي له ظاهري حالت څخه هم د ښکاره کیږي چي هغه د زائد او اضافه مال صدقه کول غواړي؛ ځکه په ژوند کي هغه ډېر ویشیانو ته محتاج او ضرورت من دی، او هر ضرورت پر مال منحصر دی، او ښکاره خبره ده چي که هغه ټوله مال صدقه کړي نو په خپله به ډېوالي او صدقه غوښتونکی (خیرات غوښتونکی) وګرځي، نو په دې حواله سره به هم د هغه دا قول فقط پر مخصوص مالونو يعني د زکاة پر مالونو صادقېږي؛ ځکه چي همداد زکاة مالونه له ضرورت څخه زائد وي.

د دې په خلاف د وصیت مسئله ده، ځکه وصیت په هغه وخت کي واقع کیږي کله چي انسان له مال څخه مستغني سي، يعني وصیت د انسان تر مرګ وروسته نافذیږي او تر مرګ وروسته انسان له خپل مال څخه مستغني او بې پروا کیږي، نو ځکه وصیت به د هر مال په درېیمه حصه کي واقع کیږي او د مخصوص مالونو سره به خاص نه وي.

وتدخل الخ: د دې حاصل دا دی که یو څوک ”مَالِي فِي الْمَسَاكِينِ صَدَقَةٌ“ ووايي، نو دامام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز عَشْرِي ځمکه هم په دې قول کي داخلېږي يعني د هغه صدقه کول هم واجب دي؛ ځکه چي دامام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز په عَشْرِي ځمکه کي د صدقې جهت راجع دی، نو ځکه دامام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز هغه د صدقې سبب ده نو د هغې صدقه کول به هم واجب وي. د دې په خلاف دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز په عَشْرِي ځمکه کي د مؤنت جهت راجع دی، نو ځکه دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز هغه د صدقې سبب نه ده او د ”مَالِي فِي الْمَسَاكِينِ صَدَقَةٌ“ په ویلو سره به د هغې صدقه کول واجب نه وي.

ولا يدل على الخ: د عَشْرِي ځمکي مسئله خو مختلفه ده، لېکن د خراجي ځمکي په مسئله کي اختلاف نسته او بالاتفاق خراجي ځمکه د ”مَالِي فِي الْمَسَاكِينِ صَدَقَةٌ“ په قول کي نه داخلېږي او د

هغه صدقه كول نه واجبيبري؛ ځكه چي خراج سر تر پايه مؤنت دی او په هغه کي بالکل د صدقي معنی نسته.

د پورتنی مسئلې بل صورت

وَلَوْ قَالَ: مَا أَمْلِكُهُ صَدَقَةٌ فِي الْمَسَاكِينِ او که چيري يو څوک ووايي: د کوم شي چي زه مالک یم هغه مسکینانو ته صدقه دی [يعني کوم شيان چي زما په ملکيت کي دي هغه مساکينو ته صدقه دي] فَقَدْ قِيلَ: يَتَنَاوَلُ كُلُّ مَالٍ نُوَيْلُ سَوِي دِي: چي دا هر مال ته شامليري لِأَنَّهُ أَعْمٌ مِنْ لَفْظِ الْمَالِ ځکه چي د "ملکيت" [املك] لفظ د "مال" له لفظ څخه عام دی وَالتَّقْيِيدُ إِيحَابُ الشَّرْحِ او [د زکاة د مال سره] مقيد کونکی شی د شريعت ايحاج دی وَهُوَ مُخْتَصٌّ بِلَفْظِ الْمَالِ او هغه د "مال" د لفظ سره خاص دی وَلَا مُخْتَصٌّ فِي لَفْظِ الْمَالِ او د "ملکيت" په لفظ کي هيڅ تخصيص کونکی نسته فَيَقِي عَلَى الْعُمُومِ نو ځکه د "ملکيت" لفظ به پر خپل عموم پاته وي وَالصَّحِيحُ أَنَّهُمَا سَوَاءٌ او صحيح داده چي د ملکيت لفظ او د مال لفظ دواړه سره برابر دي لِأَنَّ الْمُتَنَزِّهَ بِاللَّفْظَيْنِ الْفَاضِلَ عَنِ الْحَاجَةِ ځکه چي په دې دواړو لفظونو سره هغه مال لازم کړی سوی دی کوم چي له ضرورت څخه زائد دی [يعني صدقه کونکي سړي په دې دواړو لفظونو سره زائد از ضرورت مال پر ځان لازم کړی دی] عَلَى مَا مَرَّ لَكَ [مخکي] چي تېر سوه ثُمَّ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ سِوَى مَا دَخَلَ تَحْتَ الْإِيحَابِ بيا که د هغه [صدقه کونکي] سره هيڅ مال نه وي مامواله هغه مال څخه کوم چي تر ايحاج [صدقه کولو] لاندې داخل سو يُنْسِكُ مِنْ ذَلِكَ قُوَّتُهُ نو له هغه [صدقه کړي سوي مال] څخه به خپل د خوراک مال راگرځوي ثُمَّ إِذَا أَصَابَ شَيْئًا بيا چي کله هغه ته يوشی حاصل سي تَصَدَّقَ بِهَا أَمْسَكَ نو راگرځول سوی مال دي صدقه کړي لِأَنَّ حَاجَتَهُ هَذِهِ مُقَدَّمَةٌ ځکه چي د هغه دا حاجت مخکي دی وَلَمْ يُقَدَّرْ بِشَيْءٍ او هغه په هيڅ مقدار سره اندازه کړی سوی نه دی [چي څومره مال به راگرځوي] لِاخْتِلَافِ أَحْوَالِ النَّاسِ فِيهِ ځکه چي په دې باره کي د خلکو حالتونه مختلف دي وَقِيلَ: الْبُخْتَرِيُّ يُنْسِكُ قُوَّتَهُ لِيُؤْمِرَ او ويل سوي دي: چي پېشه گر [کسب گر] سړی به د يوې ورځي لپاره د خوراک مال راگرځوي وَصَاحِبُ الْقَلَّةِ لِيُشْهِرَ او

د غلې والا به يې د يوې مياشتې لپاره راگرځوي وَصَاحِبُ الْفَيْاعِ لِسَنَةِ او د كښت او كرني والا به يې د يوه كال لپاره راگرځوي عَلَى حَسَبِ التَّفَاوُتِ فِي مُدَّةٍ وَصُولِهِمْ إِلَى النَّالِ او دا تفصيل هغو ته د مال رسېدلو په مودت كي د تفاوت په اعتبار سره دی وَعَنِ هَذَا صَاحِبُ التَّجَارَةِ يُنْسِكُ بِقَدَرِ مَا يَرْجِعُ إِلَيْهِ مَالُهُ او په همدې اعتبار سره به تاجر د دومره مودت مال راگرځوي په څومره مودت كي چي هغه ته خپل [د تجارت] مال واپس راځي.

اللغات: «مخصص» د تفصيل د باب فاعل دی: تخصيص کونکی، خاصونکی سبب، «محترف» د افتعال د باب فاعل دی: کسب او پېشې والا، پېشه گر، کسب گر، مراد ځني هغه مزدور او پېشه گر دی کوم ته چي روزانه څه مال په لاس ورځي، «قوت» د گزاری خوراک، دومره خوراک چي په هغه سره د انسان گزاره وسي او ژوندی پاته سي (مصباح منير)، «صاحب الغلة» د غلّۀ د لفظ څلور معناوي دي: ① پيداوار، يعني له ځمکي څخه راوتلی فصل او دانې، لکه غنم، وريجي او داسي نور، ② د ځمکي او جايداد اجرت او کرایه، يعني پر کور، دوکان او داسي نورو چي کومه کرایه اخيستل کيږي، ③ د غلام گټه، يعني غلام چي په کسب او مزدوري سره کوم مال گټلی وي، ④ هغه کوټه دراهم کوم چي يې بيت المال (سرکار) نه قبلوي لېکن تاجران يې قبلوي، نو «صاحب الغلة» هغه سړي ته وايي کوم چي خپل جايداد د مياشتي په کرایه ورکړی وي، مراد ځني هغه کس دی کوم ته چي يوه مياشت او بله مياشت مال په لاس ورځي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړی داسي ووايي: «مَا أَمْلِكُكَ صَدَقَةً فِي الْمَسَاكِينِ» (يعني زه چي د کومو شيانو مالک یم هغه مسکينانو ته صدقه دي)، نو په دې صورت كي د بعضي مشايخو رايه داده چي د هغه سړي (صدقه کونکي) دا قول هر ډول مال ته شامل دی، برابره ده هغه د زکاة مال وي، که نه وي؛ ځکه چي هغه د «ملکيت» (أَمْلِكُكَ) لفظ استعمال کړی دی، او دا لفظ د «مال» له لفظ څخه هام دی او د دې اطلاق د اموال ظاهره سره، سره پر اموال باطنه وو هم کيږي، نو ځکه په هغه كي به هر ډول مال شاملیږي او د ټولو صدقه کول به واجب وي.

والبقيّة إلخ: دا د يو سوال جواب دی. سوال دادی چي څرنگه چي د «مَالِي... إلخ» په صورت كي صدقه د شريعت د مقيد سوي مال (زکاة) سره خاص ده، همداسي په دې مذکوره صورت كي هم صدقه د هغه مال يعني د زکاة سره خاص کېدل پکار دي؟ نو د دې جواب دادی چي د «مال» د لفظ په صورت كي چي شريعت کوم تخصيص کړی دی، هغه يې د يو مخصص په وجه کړی دی او

مخصص د قرآن كريم دايت دى "خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً... إلخ" اسورة التوبة: ۱۱۰۳، او د ملكيت د لفظ په هكله هيڅ داسي مخصص نسته، نو ځكه دا لفظ به پر خپل عموم پاته وي او د انسان هر ملكيت لره به شامل وي، برابره ده هغه د زكاة مال وي او كه نه وي، په هر صورت كي به دهغه صدقه كول واجب وي (ځكه انسان چي كوم مالونه لري هغه ټوله دده په ملكيت كي داخل دي).

والصحيح إلخ: مخكي خو د بعضي مشايخو رايه ذكر سوه، اوس صاحب هدايي رَجَّه الله فرمايي چي صحيح رايه داده چي د مال او ملكيت دواړه لفظونه په حكم كي سره برابر دي، يعني څرنگه چي د "مَالِي فِي السَّائِكِينَ صَدَقَةً" په صورت كي د صدقې وجوب د زكاة د مالونو سره خاص دى، همداسي به په دې مسئله يعني د "مَا أَمْلِكُهُ... إلخ" دويلو په صورت كي هم د صدقې وجوب د زكاة د مالونو سره خاص وي او په دواړو صورتونو كي به د زكاتي مالونو صدقه كول واجب وي؛ ځكه صدقه كونكي (نذر منونكي) سړي د هماغه مال د صدقه كولو اراده كړې ده كوم چي دهغه له ضرورت څخه زائد او اضافه وي، او زائد مال خاص د زكاة مال دى، نو ځكه فقط هغه به واجب التصديق وي او هر ډول مال به په هغه كي نه داخليږي. كنې بېچاره صدقه كونكي به په خپله ډېوالي او د صدقې مستحق وگرځي.

ثم إذا لم يكن إلخ: د دې حاصل دادى چي كه د ټوله مال د صدقه كونكي سړي سره فقط د زكاة مال وي لو له هغه څخه بغير نور مال ورسره نه وي، نو دده لپاره حكم دادى چي له هغه مال څخه خپل د گذارې او خرچې لپاره مال راوگرځوي، كنې هغه به په خپله فقير او د صدقې مستحق وگرځي او د سخاوت به هغه د لوږي كندي ته وغورځوي، حال دا چي په اسلام كي د دې هيڅ مثال نسته او اسلام پر هره موقع د اعتدال او منځلارې ټينگار كړى دى او د انسان حاجت او ضرورت اسلام له خپلو حقوقو څخه مخكي كړى دى، نو ځكه غوره داده چي داسي صدقه كونكى سړى خپل د گذارې مال راوگرځوي، بيا چي كله هغه ته نور مال په لاس ورسې نو دهغه راگرځول سوي مال په اندازه دي بيرته صدقه كړي.

ولم يقدر إلخ: فرمايي د خوراك، لباس او د اهل و عيال د لږوالي او ډېروالي په اعتبار سره د خلكو حالات مختلف وي، نو ځكه فقهاؤ د مال راوگرځولو هيڅ مقدار نه دى بيان كړى، لېكن له بعضي مشايخو څخه دا نقل سوي دي چي كه صدقه كونكى سړى پېشه گر او روزانه والا مزدور وي، نو هغه دي د يوې ورځي خرچه راوگرځوي؛ ځكه را روانه ورځ به هغه ته انشاء الله بيا مال په لاس ورسې، او كه هغه ته يوه مياشت او بله مياشت اجرت او تنخوا په لاس ورځي، نو د يوې مياشتي خرچه دي

راوگر ځوي؛ ځكه چي له يوې مياشتي څخه مخکي هغه ته نور مال په لاس نه ورځي. او که چيري هغه کښتگر او بزگر وي نو د ټوله کال خرچه دي راوگر ځوي؛ ځکه چي هغه ته په کال کي يو وار امدن په لاس ورځي. همدارنگه که هغه تاجر وي نو په څومره ورځو کي چي د هغه د مال راتللو اميد وي، د هغومره ورځو خرچه او نفقه دي راوگر ځوي. لنډه دا چي دا تفصيل د مال حاصلېدلو د مودت پر تفاوت مبني دی، يعني چا ته چي په څومره مودت کي د مال حاصلېدلو اميد وي، د هغومره مودت خرچه او نفقه دي د صدقې له مال څخه راوگر ځوي.

که وصي خپل په وصي کېدلو خبر نه وي او بيا له ميراث څخه يوشی خرڅ کړي (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ أَوْصَى إِلَيْهِ فَرَمَائِي: اَوْ چا ته چي وصيت وکړی سي [يعني وصي جوړ کړی سي] وَلَمْ يَعْلَمْ بِالْوَصَايَةِ [لېکن] هغه خپل په وصي کېدلو خبر نه سي [چي ماته وصيت سوی دی] حَتَّى بَاعَ شَيْئًا مِنَ التَّرِكَةِ تر دې چي هغه له ميراث څخه يوشی خرڅ کړي فَهُوَ وَصِيٌّ وَالْبَيْعُ جَائِزٌ نو هغه وصي دی او بيع جائز ده [دا ظاهر روايت دی] وَلَا يَجُوزُ بَيْعُ الْوَكِيلِ حَتَّى يَعْلَمَ اَوْ د وکیل بيع جائز نه ده تر دې چي هغه [خپل په وکیل کېدلو] خبر سي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ ۞ اَنَّهُ لَا يَجُوزُ فِي الْفَضْلِ الْأَوَّلِ اَيْضًا اَوْ له امام ابو يوسف رَجَحَهُ الله څخه روايت سوی دی چي په اول صورت کي هم بيع جائز نه ده لِأَنَّ الْوَصَايَةَ إِنَابَةٌ بَعْدَ الْمَوْتِ ځکه چي وصي کېدل تر مرگ وروسته قائم مقام کېدل دي فَتُعْتَبَرُ بِالْإِنَابَةِ قَبْلَهُ نو ځکه دا به له مرگ څخه پر مخکي قائم مقام کېدلو قياسيول کيږي وَهِيَ الْوَكَالَةُ اَوْ هغه وکالت [وکیل کېدل] دي وَرَجَحَ الْفَرَقَ عَلَى الظَّاهِرِ أَنَّ الْوَصَايَةَ خِلَافَةٌ اَوْ د ظاهر روايت مطابق د فرق وجه دا ده چي وصي کېدل خليفه کېدل دي لِإِصَافَتِهَا إِلَى زَمَانٍ بَطْلَانِ الْإِنَابَةِ ځکه چي هغه د داسي وخت و طرف ته منسوب دي چي په هغه کي نائب جوړول باطل دي [ځکه مری تر مرگ وروسته يوشوکی خپل نائب نه سي جوړولای] فَلَا يَتَوَقَّفُ عَلَى الْعِلْمِ نو ځکه دا به [د وصي] پر خبرېدلو موقوف نه وي كِنَانِي تَصَرُّفِ الْوَارِثِ لَكِه د وارث په تصرف کي [چي هم دغه حکم دی] أَمَّا الْوَكَالَةُ فَإِنَابَةٌ اَوْ کوم چي وکالت

القول الرابع: هو ظاهر الرواية، كما ذكر في الدر المختار (ج: ٤، ص: ٤٠٨)، وكذا في منحة الخالق (ج: ٧، ص: ٢٩٠).

القول الرابع: ج: ٢، ص: ١٢٥.

دی نو هغه نیابت دی لِقِيَامِ وَلَايَةِ الْمُنُوبِ عَنْهُ ځکه چې د منوب عنه ولایت باقی دی فَيَتَوَقَّفُ عَلَى الْعِلْمِ نو ځکه وکالت به [د وکیل] پر خبرېدلو موقوف وي وَهَذَا لِأَنَّهُ لَوْ تَوَقَّفَ عَلَى الْعِلْمِ او دا حکم ځکه دی چې که وکالت [د وکیل] پر خبرېدلو موقوف وي لَا يَفُوتُ النَّظَرُ نو هیڅ مصلحت به نه فوتیږي لِقُدْرَةِ الْمُوَكَّلِ ځکه چې موکل قادر دی وَنِي الْأَوَّلِ يَفُوتُ او په اول صورت کې مصلحت فوتیږي لِعَجْزِ الْمُوصِي ځکه موصي [یعني مری] په خپله عاجز دی وَمَنْ أَعْلَنَهُ مِنَ النَّاسِ بِالْوَكَالَةِ او که له [عامو] خلکو څخه یو څوک هغه ته د وکالت خبر ورکړي [چې ته فلانکې سړي خپل وکیل جوړ کړې!] يَجُوزُ تَصَرُّفُهُ نو د هغه تصرف جائز دی لِأَنَّهُ إِثْبَاتٌ حَقٌّ لَا لِإِلْزَامٍ امر ځکه چې دا د یو حق ثابتول دي نه د یو حکم لازمول.

اللغات: ﴿أَوْصَى﴾ د افعال د باب ماضی مجهوله ده: وصیت کول، یو څوک خپل وصي جوړول

(وصي ټاکل)، ﴿وَصَايَةً﴾ او وَصَايَةً: اسم مصدر دی: وصي والي، وصي کېدل، ﴿وَصَى﴾ چاته چې

مړي وصیت کړی وي، چاته چې مړي یو کار او یو شی سپارلی وي، ﴿مُوصِي﴾ د افعال د باب فاعل

دی: وصیت کونکی، وصي جوړونکی، ﴿وَكَالَةً﴾ اسم مصدر دی: وکیل والی، وکیل کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړي په خپل ژوند کې بل څوک (مثلاً خالد) د خپل مال

وصي مقرر کړی (مثلاً یو سړي خپل د میراث مال خالد ته وسپاری چې زما تر مرګ وروسته دا مال د خالد پر نه

دی)، لېکن وصي (خالد) په دې خبر نه سو او د سړي (موصي) تر مرګ وروسته هغه (خالد) له میراث

څخه یو شی خرڅ کړی، نو د ظاهر روایت مطابق د هغه (خالد) وصي کېدل هم صحیح دي او د هغه

خرڅول هم صحیح دي. د دې په خلاف که یو سړي بل څوک خپل وکیل مقرر کړی او وکیل په دې

خبر نه سو، بیا وکیل د هغه سړي (موکل) یو شی خرڅ کړی، نو د دغه وکیل بیع جائز نه ده.

له امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه د نوادر روایت دادی چې څرنگه د وکیل والا په صورت کې بیع

جائز نه ده، همداسې په اول صورت یعنې د وصي والا په صورت کې هم بیع جائز نه ده. او د دې

روایت دلیل قیاس دی، یعنې امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ د وصي والا صورت د وکیل پر صورت قیاس

کړی دی او دلیل یې دا پېش کړی دی چې وصي کېدل داسې دي لکه د موصي تر مرګ وروسته د هغه

نائب کېدل، لکه څرنگه چې وکیل کېدل داسې دي لکه د موکل په ژوند کې د هغه نائب کېدل، او په

وکالت (وکيل کېدلو) له خبرېدلو څخه مخکې د وکیل لپاره تصرف جائز نه دی، نو ځکه په وصایت (وصي کېدلو) کې به هم له خبرېدلو څخه مخکې د وصي تصرف جائز نه وي.

وجه الفرق إلخ: صاحب هدایې رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي چې په ظاهر روایت کې د وصي او وکیل حکم سره جلا او مختلف دی، او په دواړو کې د فرق وجه داده چې وصي کېدل انابت نه دی بلکې خلافت دی، یعنی وصي (خالد) هغه وخت د موصي نائب او وصي ګرځي کله چې موصي مړ سي يعني تر مرګ وروسته د هغه وصي او نائب ګرځي (او دا ډول وروستي نائب ته خليفه وبل کېږي)، او تر مرګ وروسته د موصي (وصي جوړونکي) لپاره دا ناممکنه ده چې يو څوک خپل نائب جوړ کړي، ځکه چې تر مرګ وروسته هيڅوک د تصرف اهل نه پاتېږي، نو ځکه وويل سوه چې وصيت انابت نه دی بلکې خلافت (خليفه کېدل) دي، او د خليفه تصرف پر دې موقوف نه دی چې هغه به خپل په خليفه کېدلو خبر وي (يعني په خلافت له خبرېدلو څخه مخکې هم د خليفه لپاره تصرف کول جائز دي)، نو ځکه وصي کوم چې په حقيقت کې د مړي خليفه دی د هغه تصرف او د هغه بيع به جائز وي، که څه هم تر اوسه هغه خپل په خليفه کېدلو (خلافت) خبر نه وي. د دې مثال دا دی لکه د مړي يو وارث چې د هغه په ميراث کې تصرف وکړي په داسې حال کې چې وارث د هغه په مرګ خبر نه وي، نو د هغه دا تصرف جائز دی، لهذا همداسې به د مذکوره مسئلې په اول صورت کې د وصي تصرف هم په وصایت له خبرېدلو څخه مخکې جائز او صحيح وي. او پاته سوه د وکالت مسئله، نو وکالت انابت دی، نه خلافت، يعني وکیل د مؤکل په ژوند کې د هغه نائب دی، او د ژوندي سړي لپاره دا ممکنه ده چې يو څوک خپل نائب جوړ کړي، نو ځکه د وکیل تصرف به د وکالت پر خبر موقوف وي (يعني هغه ته به خپل د وکیل کېدلو خبر وي، بيا د هغه له تصرف کول جائز دي)، او څرنگه چې په مذکوره مسئله کې وکیل په وکالت له خبرېدلو څخه مخکې تصرف کړی دی، نو ځکه د ظاهر روایت مطابق د هغه تصرف جائز نه دی.

وهذا إلخ: اوس ذکر سوه چې د وکیل د تصرف کولو لپاره د ضروري ده چې هغه خپل په وکالت (وکيل کېدلو) خبر وي؛ ځکه کله چې د وکیل تصرف د وکالت پر خبر موقوف وي نو په دې صورت کې هيڅ مصلحت او ښېګڼه نه فوتېږي؛ ځکه چې مؤکل بذات خود پر تصرف کولو قادر دی، لهذا کله چې د مصلحت موقع يا د يو نقصان خطر پېښه سي نو مؤکل به په خپله تصرف وکړي. د دې په خلاف که چيرې د وصي تصرف د وصایت پر خبر موقوف سي، نو مصلحت به فوت سي؛ ځکه چې موصي (مړی) بذات خود له تصرف څخه عاجز او بې وسه دی، نو په دې وجه د وصي تصرف د وصایت (وصي کېدلو) پر علم او خبر نه دي موقوف کړی سوي.

وَمَنْ أَعْلَمَهُ الْخُ: دَامِسْئَلُهُ دَو كَالْت سِرِه مَتَعْلَق دِه، خِرَنگِه چي اوس ذڪر سوه چي د وكييل د تصرف لپاره دا ضروري ده چي هغه به خپل په وكييل كېدلو خبر وي، نو كه يو عاقل، بالغ او معتمد كس بل سړي ته (مثلا خالد ته) دا خبر ور كړي چي فلانكي سړي ته خپل وكييل جوړ كړي يې، او داسې (خالد) د هغه كس پر خبره اعتماد و كړي او د موكل په مال كي تصرف و كړي، نو دده تصرف جائز او صحيح دى؛ ځكه كوم سړي چي ده ته د وكييل كېدلو خبر ور كړى دى هغه دده لپاره د تصرف كولو حق ثابت كړى دى او پر هغه يې هيڅ شى لازم كړى نه دى، او د اثبات الحق (حق ثابتولو) په باره كي د يوه نفر (شخص واحد) خبر معتبر او صحيح دى، نو ځكه د مذكوره سړي خبر ور كول هم صحيح دي او د وكييل تصرف هم صحيح دى.

د وكييل د معزوله كولو (برطرفه كولو) بيان

قَالَ: وَلَا يَكُونُ الثَّغْمُ عَنِ الْوَكَاةِ حَتَّى يَشْهَدَ عِنْدَهُ شَاهِدَانِ أَوْ رَجُلٌ عَدْلٌ فَرَمَائِي: اُوله و كالت څخه منع كړل نه ثابتېږي تر دې چي دوه خلگ يا يو عادل سړى د وكييل سره گواهي ور كړي وَهَذَا عِنْدَ إِنْ حَنِيفَةً اَوْ دَا [حكم] د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نېز دى وَقَالَ: هُوَ الْأَوَّلُ سَوَاءً اَوْ صَاحِبِينَ رَجْتُهُمَا اللهُ فَرَمَائِي: چي دا او اول دواړه سره برابر دي لِأَنَّهُ مِنَ الْعَامَلَاتِ ځكه چي دا [دواړه] د معاملاتو له قبيلې څخه دي وَبِالْوَاحِدِ فِيهَا كِفَايَةٌ اَوْ په معاملاتو كي د يوه سړي خبر كافي دى وَلَهُ: أَنَّهُ خَيْرٌ مُلْزِمٌ اَوْ د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ دليل دا دى: چي دا خبر لازمونكى دى فَيَكُونُ شَهَادَةٌ مِنْ وَجْهِ لِهَذَا د ابه په يوه اعتبار سره شهادت [گواهي] وي فَيُشْطَرُطُ أَحَدُ شَطْرَيْهَا نو ځكه د شهادت له دواړو جزؤنو څخه به يو جزء شرط وي وَهُوَ الْعَدْلُ أَوْ الْعَدَالَةُ اَوْ هغه عدد يا عدالت دى بِخِلَافِ الْأَوَّلِ په خلاف د اول وَبِخِلَافِ رَسُولِ الْمُوَكَّلِ اَوْ په خلاف د موكل د قاصد لِأَنَّ عِبَارَتَهُ كَعِبَارَةِ الْمُرْسَلِ ځكه چي د قاصد عبارت د استونكي [موكل] د عبارت په څېر دى لِلْحَاجَةِ إِلَى الْإِرْسَالِ ځكه [د قاصد] استولو ته ضرورت پېښېږي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا أَخْبَرَ الْمُوَكَّلُ بِجَنَائَةٍ عِنْدَهُ اَوْ پر همدغه اختلاف دي كله چي مالک ته د هغه د غلام د جرم خبر ور كول سي وَالشَّفِيعُ وَالْبَكْرُ يا شفيع يا باكره بنځي ته [خبر

● القول الرابع: هو قول صاحبين رَجْتُهُمَا اللهُ، لأن قولهما أوفى بهذا الزمان، وكذا ذكر لى فتح القدير (ج: ٦، ص: ٤٣٩) ورد المختار (ج: ٤، ص: ٤٠٨). [القول الرابع ج: ٢، ص: ١٢٦]

وركول سي [وَالْمُسْلِمُ الَّذِي لَمْ يُهَاجِرْ إِلَيْنَا] يا هغه مسلمان ته [خبر وركول سي] كوم چي زموږ
وطرف ته هجرت نه وي كړې.

اللغات: «شطريها» په اصل كي شَطْرَيْن دى، د «ها» ضمير ته دمضاف كېدلو په وجه نون حذف

كړې سوي دى، تشبيه د شَطْرُ ده: حصه، جزء. د شهادت دوي حصې او دوه جزئ دي: ① عدد، ② عدالت. د عدد مطلب دادى چي گواهان به دوه خلك وي، يا يو سړى او دوي بنحوي به وي، د عدالت مطلب دادى چي يا يو عادل سړى به وي. (اثمار الهداية)

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى كه مؤكل خپل وكيل له وكالت څخه معزوله كړي (چي اوس هغه زما وكيل نه دى)، نو تر څو چي هغه ته دوه خلك يا يو عادل سړى د عزل اطلاع او گواهي نه وركړي، تر هغه وخته پوري دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز هغه نه معزوله كيږي. لېكن د صاحبينو رَحْمَةُ اللهِ په نېز وكيل جوړول او له وكالت څخه معزوله كول دواړه سره برابر دي، يعنې څرنگه چي د يوه فاسق (نا عادل) سړي په اطلاع او خبر سره انسان وكييل جوړيږي، همداسي د يوه فاسق په خبر سره هغه معزوله كيږي هم، او په دې كي نه عدد شرط دى (چي دوه خلك به وي) او نه عدالت شرط دى (چي يو عادل سړى به وي).

د صاحبينو دليل: دادى چي وكيل جوړول او له وكالت څخه معزوله كول د معاملاتو له قبيلې او جنس څخه دي، او په معاملاتو كي د يوه سړي اطلاع او خبر معتبر او صحيح دى (يعنې جنس د معاملې د يوه سړي په خبر سره هم ثابتيږي)، برابره هغه يو سړى عادل وي او كه فاسق. مثلاً وكالت د يوه فاسق سړي په خبر (اطلاع) سره هم ثابتيږي او د غلام مأذون فى التجارة كېدل د يوه فاسق په خبر سره هم ثابتيږي، نو همداسي به معزوله كېدل هم د يوه فاسق سړي په خبر (اطلاع) سره ثابتيږي.

د امام صاحب دليل: دادى چي له وكالت څخه د معزوله كېدلو خبر «خبر ملزم» (لازمونكى خبر) دى، په دې توگه چي دا خبر پر وكيل له تصرف څخه منع كېدل لازمي (لكه څرنگه چي شهادت اگواهي اشي لازمي)، نو ځكه په يوه اعتبار سره دا خبر د شهادت (گواهي) په معنى سره دى، او شهادت هغه وخت ثابتيږي كله چي د شهادت له دواړو جزؤنو څخه يو جزء يعنې عدد يا عدالت موجود وي، نو په همدې وجه موږ وويل چي وكيل به هماغه وخت معزوله كيږي كله چي دوه خلك يا يو عادل سړى د عزل شهادت او گواهي وركړي. د دې په خلاف دو وكيل جوړولو په صورت كي ځكه د يوه سړي گواهي او خبر معتبر دى (كه څه هم هغه فاسق وي)؛ ځكه په دې خبر كي فقط اثبات الحق سته، نه الزام الامر، لهذا هغه په يوه اعتبار سره هم د شهادت په معنى سره نه دى، نو ځكه دهغه لپاره به نه عدد شرط وي او نه عدالت، بلكي د يوه فاسق سړي خبر به هم كافي وي.

همدارنگه که مؤکیل د وکیل د معزوله کولو لپاره یو سړی (قاصد) واستوي، نو په دې صورت کې به هم نه عدد شرط وي او نه عدالت، بلکې که قاصد یوازې وي او فاسق وي، نو د هغه په خبر سره به هم وکیل معزوله کیږي؛ ځکه چې د قاصد له طرفه د عزل خبر ورکول داسې دي لکه په خپله چې مؤکل هغه معزوله کړي، او کله چې مؤکل په خپله وکیل معزوله کړي، نو ښکاره خبره ده چې په دې صورت کې نه عدد شرط دی او نه عدالت، نو همداسې به د قاصد په ذریعه د معزولو په صورت کې هم عدد او عدالت شرط نه وي. او بل دا چې هر وخت د عادل کس تر لاسه کول مشکل دي او د قاصد استولو ته ضرورت متحقق دی، نو ځکه په دې حواله سره په دې خبر کې عدد او عدالت شرط نه دی.

وعلى هذا الخلاف إلخ: فرمائي دامام صاحب او صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ تر مینځ په دې مسئلو کې هم اختلاف دي: ①... که یو مالک (مولی) ته خبر ورکول سي چې ستا غلام جرم وکړی، مثلاً یو څوک یې خطا قتل کړی، یا دیو سړي مال یې ضایع کړی، نو که چیرې خبر ورکونکي (مخبر) یو او عادل وي، نو په دې صورت کې د ټولو په نېز د غلام جرم ثابتیږي، او که چیرې هغه یو وي او فاسق وي نو دامام صاحب رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز د غلام جرم نه ثابتیږي او د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز ثابتیږي. ②... دویمه مسئله داده که زید خپل کور خرڅ کړي او خالد د هغه همسایه وي، بیا خالد ته خبر ورکول سي چې ستا د څنگ والا کور خرڅ کړی سو، او خالد خاموش پاته سي، نو دلته له هم که مخبر دوه خلک وي یا یو عادل سړی وي نو بالاتفاق د خالد په خاموشي (چټیا) سره د هغه د شفعي حق ساقطیږي، لېکن که مخبر یو فاسق سړی وي نو د صاحبینو په نېز په دې صورت کې هم د هغه د شفعي حق ساقطیږي لېکن دامام صاحب په نېز نه ساقطیږي؛ ځکه دامام صاحب رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز د الزام الامر په هکله دیو فاسق خبر معتبر نه دی (لکه مخکې چې ذکر سو). ③... درېیمه مسئله داده که باکرې ښځې ته دا خبر ورکول سي چې ستا "ولي" د فلانکې سړي سره ستانکاح وکړه، او هغه خاموشه پاته سي، نو که مخبر دوه خلک وي یا یو عادل سړی وي نو بالاتفاق د هغې سکوت او خاموشي د هغې درضا (راضي کېدلو) دلیل دی، او که مخبر یو فاسق سړی وي نو دامام صاحب رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز د هغې سکوت د رضا دلیل نه دی. او د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز په دې صورت کې هم د هغې سکوت درضا دلیل دی. ④... څلورمه مسئله داده که یو کافر په دار الحرب کې مسلمان سي لېکن هغه دار الاسلام ته هجرت نه وکړي بلکې په دار الحرب کې پاته سي، نو په دې صورت کې که هغه ته د اسلامي احکامو (فرائضو او واجباتو) خبر ورکول سي، نو حکم دا دی چې که مخبر دوه خلک وي یا یو عادل سړی وي نو بالاتفاق پر هغه احکام لازمیږي، او که مخبر یو فاسق سړی وي نو دامام صاحب رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز د تصدیق نه کولو په صورت کې پر هغه احکام نه لازمیږي، او د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز په هر صورت کې پر هغه احکام لازمیږي، برابره ده مخبر د هغه تصدیق وکړي او که یې نه وکړي. (احسن الهدایه)

د قاضي او داسي نورو په بيع كي د مبيع د استحقاق په صورت كي د ضمان حكم او تفصيل

قَالَ: وَإِذَا بَاعَ الْقَاضِي أَوْ أَمِينُهُ عَبْدًا لِلْغُرْمَاءِ فَرَمَاي: او كه چيري قاضي د قرضخواهانو لپاره [د] مقروض مري غلام خرڅ كړي وَأَخَذَ الْمَالَ او مال [ثمن] واخلي فَمَقَامُ الْقَاضِي وَالْأَمِينِ بِيَا هُنَا مَال ضَايِعٌ سَيِّئٌ او غلام مستحق وخيري لَمْ يَفْضَلْهُ نُو [يو هم] نه ضمان كيږي لِأَنَّ أَمِينَ الْقَاضِي قَائِمٌ مَقَامَ الْقَاضِي وَالْقَاضِي مَقَامَ الْإِمَامِ حُكْمٌ چي د قاضي امين د قاضي قائم مقام وي او قاضي د امام المسلمين [امير المؤمنين] قائم مقام وي وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ لَا يُلْحَقُهُ ضَمَانٌ، كَيْلَا يَتَقَاعَدُ عَنْ قَبُولِ هَذِهِ الْأَمَانَةِ او په دې كسانو كي يوه ته هم ضمان نه لاحق كيږي، د دې لپاره چي خلگ د دې امانت [انصب] له قبلولو څخه انكار نه وكړي فَتَضَيُّعُ الْحَقُوقِ نو [په دې توگه] به حقونه ضايع سي وَيَرْجِعُ الْبُشْتَرِيُّ عَلَى الْغُرْمَاءِ او مشتري به خپل مال [ثمن] له قرضخواهانو څخه واپس اخلي لِأَنَّ الْبَيْعَ وَاقِعٌ لَهُمْ حُكْمٌ چي بيع د هغو لپاره واقع سوې ده فَيَرْجِعُ عَلَيْهِمْ عِنْدَ تَعَدُّرِ الرَّجُوعِ عَلَى الْعَاقِدِ نو حُكْمٌ له عاقد څخه [د ثمن] واپس اخيستلو د ناممكن والي په صورت كي به مشتري له هغو څخه [ثمن] واپس اخلي كَمَا إِذَا كَانَ الْعَاقِدُ مَحْجُورًا عَلَيْهِ لَكِه كله چي عاقد محجور عليه وي وَلِهَذَا يُبَاءُ بِطَلَبِهِمْ او له همدې كبله د قرضخواهانو په طلب [او غوښتنه] سره غلام خرڅول كيږي.

اللغات: ﴿محجور عليه﴾ هغه كس چي له يو كار څخه منع كړې سوي وي، مراد ځني هغه غلام او كوچنی دی چي دخپل مشر له طرفه د تجارت كولو پابندي پر لگول سوې وي چي كاروبار او تجارت به نه كوي، ﴿الغرماء﴾ جمع د غَرِيمٍ: د قرض مالک، قرض وركونکی، قرض غوښتونکی، قرضخواه.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی كه قاضي يا د هغه امين او معتمد سړی د يو مقروض مري غلام د دې لپاره خرڅ كړي چي د مري د قرضخواهانو قرض په اداء كړي، بيا قاضي يا د هغه امين پر ثمن قبضه وكړي لېكن له قاضي يا امين څخه هغه ثمن ضايع سي او مبيع يعني غلام د بل چا مستحق وخيږي (يعني يو څوك دعوی وكړي چي دا غلام زما دی او خپله دعوی ثابته هم كړي او غلام واخلي)، نو په دې صورت كي عاقد يعني قاضي يا امين د هغه ثمن نه ضمان كيږي (يعني د غلام د ثمن ضمان [تاوان] پر

قاضي او د هغه پر امين نه واجبيږي يعني مشتري به له هغو څخه خپل د ثمن تاوان نه اخلي؛ ځكه د قاضي امين د قاضي قائم مقام وي او قاضي دامير المؤمنين قائم مقام وي، او له دې كسانو څخه يو هم نه سي ضامن كېداى؛ ځكه كه چيري دغه حضرات ضامن وگرځول سي نو هيڅوك به د امانت "يعني د قضاوت او امارت منصب" نه قبلوي او په دې توگه به د خلكو حقوق ضايع سي (ځكه هيڅ نيمه كونكي مشر به نه وي)، نو ځكه شريعت د "حقوق العباد" د حفاظت كولو په خاطر قاضي او د هغه امين او امير المؤمنين له ضمان څخه بري كړي دي.

ويرجع إلخ: فرمايي چي په دې صورت كي به مشتري خپل ثمن د مري له قرضخواهانو څخه واپس اخلي؛ ځكه چي د مري غلام د همدې قرضخواهانو لپاره خرڅ كړى سوي دى، يعني قاضي يا امين فقط د قرضخواهانو د قرض اداء كولو لپاره هغه غلام پر مشتري خرڅ كړى دى، همدا وجه ده چي قاضي يا د هغه امين به د قرضخواهانو په طلب او غوښتنه سره د مري غلام خرڅوي (يعني كله چي قرضخواهان له قاضي څخه غوښتنه او طلب وكړي چي د مقروض غلام دي زموږ په قرض كي خرڅ كړى سي. نو بيا به قاضي هغه خرڅوي)، لنډه دا چي كله بيع د قرضخواهانو لپاره واقع سوي ده او له عاقد يعني له قاضي يا امين څخه د ثمن واپس اخيستل ناممكن او متعذر دي (لكه څه مخكي چي دليل ذكر سو)، نو ځكه اوس به ثمن له همدې قرضخواهانو څخه واپس اخيستل كيږي (بله لاره نسته). د دې مثال داسي دى لكه عاقد چي محجور عليه وي، يعني نابالغه كوچنى وي يا غير مأذون فى التجارة غلام وي بيا هغه د وكيل په توگه د يو سري شى خرڅ كړي او پر ثمن قبضه وكړي، لېكن ثمن له هغه څخه ضايع سي او مبيع د بل چا مستحق وځيږي، نو څرنگه چي په دې صورت كي عاقد محجور عليه دى او له هغه څخه ثمن واپس اخيستل ناممكن دي، نو ځكه مشتري به د هغه له مؤكل څخه ثمن واپس اخلي (يعني كوم سري چي دغه محجور عليه كوچنى يا غلام د خپل ځان وكيل كړى دى، مشتري به له هغه څخه ثمن اخلي)، ځكه چي عاقد يعني محجور عليه فقط د هغه لپاره دا عقد كړى دى يعني دا بيع فقط د مؤكل لپاره واقع سوي ده. نو همدا سي دلته هم بيع فقط د مري د قرضخواهانو لپاره واقع سوي ده، نو ځكه مشتري به له هغو څخه ثمن واپس اخلي.

په پورتني مسئله كي د وصي د بيع حكم

وَإِنْ أَمَرَ الْقَاضِيُ الْوَصِيَّ بِالْفُرْمَاءِ أَوْ كَهَ چيري قاضي ادمقروض مري اوصي ته د قرضخواهانو لپاره د مري د غلام خرڅولو حكم وكړي ثُمَّ اسْتَحَقَّ أَوْ مَاتَ قَبْلَ الْقَبْضِ وَضَاعَ الْبَالُ بيا هغه غلام مستحق وخيبري يا ادمشري اله قبضي څخه مخكي مري او ثمن ضايع سي رَجَعَ الْبُشْتَرِيُّ عَلَى الْوَصِيَّ نو مشري به خپل ثمن له وصي څخه واپس اخلي لِأَنَّهُ عَاقِدٌ نِيَابَةً عَنِ الْبَيْتِ ځكه چي وصي د مري له طرفه د نائب په توگه عقد كونكي دي وَإِنْ كَانَ بِإِقَامَةِ الْقَاضِي عَنْهُ كَه هغه د مري له طرفه مقرر كړي دي فَصَارَ كَمَا إِذَا بَاعَهُ بِنَفْسِهِ نو داسي سوه لكه مري چي په خپله هغه خرڅ كړي وي قَالَ: وَيَرْجَعُ الْوَصِيُّ عَلَى الْفُرْمَاءِ فرمايي: او وصي به [د ثمن تاوان] له قرضخواهانو څخه واپس اخلي لِأَنَّهُ عَامِلٌ لَهُمْ ځكه چي هغه د قرضخواهانو لپاره كار كونكي دي وَإِنْ ظَهَرَ لِلْبَيْتِ مَالٌ [بيا] كه چيري د مري لپاره يو مال ښكاره سي يَرْجَعُ الْغَرِيمُ فِيهِ بِذَنْبِهِ نو قرضخواه به له هغه څخه خپل قرض اخلي قَالُوا: وَيَجُوزُ أَنْ يُقَالَ: يَرْجَعُ بِالْبَيَّاتَةِ الَّتِي غَرَمَهَا أَيْضًا مشايخو فرمايلي دي: او دا وويل هم جائز دي: چي قرضخواه هغه سل درهمه هم واپس واخلي كوم چي يې اوصي ته [د تاوان] په توگه وركړي دي لِأَنَّهُ لِحَقِّهِ فِي أَمْرِ الْبَيْتِ ځكه چي دا هم قرضخواه ته د مري په معامله كي لاحق سوي دي وَالْوَارِثُ إِذَا بَيَّعَ لَهُ أَوْ كَه د وارث لپاره [دميراث يوشى] خرڅ كړي سي بِبُزْزَاةٍ الْغَرِيمُ نو هغه د قرضخواه په درجه كي دي لِأَنَّهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي التَّرِكَةِ دَيْنٌ ځكه كله چي په ميراث كي قرض نه وي كَانَ الْعَاقِدُ عَامِلًا لَهُ نو عاقد به د وارث لپاره كار كونكي وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی كه قاضي د مري وصي ته دا حكم وكړي چي "ته د مري غلام د هغه د قرضخواهانو لپاره خرڅ كړه او دهغو قرضونه په اداء كړه!"، بيا وصي د مري غلام خرڅ كړي او پر ثمن قبضه وكړي. لېكن هغه ثمن له وصي څخه ضايع سي او غلام د بېل چا مستحق وخيبري يا د مشري له قبضي كولو څخه مخكي غلام د وصي (بائع) په قبضه كي مري سي، نو په دې دواړو صورتونو كي به مشري خپل ثمن له وصي څخه واپس اخلي؛ ځكه چي وصي د مري نائب دی او د نيابت په توگه د مري له طرفه عقد كونكي دي؛ او نائب ځكه دی، ځكه كه چيري مري په خپله هغه وصي مقرر كړي وي نو په دې صورت كي خود هغه نائب كېدل ښكاره دي او كه چيري قاضي مقرر

کړی وي نو بیا هم هغه د مړي نائب دی؛ ځکه چې قاضي هغه د مړي له طرفه نائب مقرر کړی دی، نه د خپل ځان له طرفه، لڼده دا چې وصي د مړي نائب دی، او د نائب عقد کول داسي دي لکه د اصل (منوب عنه) عقد کول، نو د وصي خرڅول داسي سوه لکه مړي چې په خپل ژوند کي غلام خرڅ کړی وي، او که مړي په خپل ژوند کي غلام خرڅ کړي وای او بیا پورتنۍ صورت (يعني د غلام د مستحق ختليو یاد هغه د مړ کيدلو صورت) پېښ سوي وای نو ښکاره خبره ده چې په دې صورت کي به مشتري له هغه څخه خپل ثمن واپس اخيستلای، نو ځکه په دې مسئله کي به هم مشتري د هغه (مړي) له نائب يعني له وصي څخه ثمن واپس اخلي. او وصي به د مړي له قرضخواهانو څخه ثمن (د ثمن تاوان) واپس اخلي؛ ځکه چې وصي د هغو لپاره دا کار کړی دی. بیا که چيري د مړي يو مال ښکاره سي نو قرضخواهان به له هغه څخه خپل قرضونه اخلي.

قالوا إلخ: فرمایي قرضخواهانو چې وصي ته څومره ثمن (د ثمن تاوان) ورکړی وي مثلاً سل درهمه، آیا قرضخواهان هغه هم د مړي له مال څخه اخيستلای سي، که نه؟ نو په دې باره کي ځيني مشايخو ويلي دي چې هغه هم اخيستلای سي، ځکه چې هغو دا ثمن هم د مړي په معامله کي ورکړی دی، نو ځکه د هغه تاوان يعني سل درهمه به هم د مړي له مال څخه اخلي. او ځيني مشايخو ويلي دي چې هغو ته دا حق نسته چې د مړي له مال څخه تاوان (ضمان) واخلي.

والوارث إلخ: او که چيري د وارث لپاره يوشی خرڅ کړی سي نو په دې صورت کي د وارث حکم هم د قرضخواه په څېر دی، يعني که وارث نابالغه وي او د مړي وصي له ميراث څخه د دغه نابالغ وارث لپاره يوشی خرڅ کړي او پر ثمن قبضه وکړي، او بیا له وصي څخه ثمن ضايع سي او هغه شی مستحق وخيږي، نو په دې صورت کي به مشتري خپل ثمن له وصي څخه واپس اخلي، او وصي به يې له وارث څخه اخلي؛ ځکه کله چې د مړي په ميراث کي د هيچا قرض نه وي نو عاقد يعني وصي د همدې وارث لپاره کار کونکی دی (نه د قرضخواه لپاره، ځکه چې قرضخواه سته نه)، او کار چې د کوم چا لپاره کيږي، د کار نفع او نقصان هغه ته راجع کيږي (يعني د چا لپاره چې يو کار سوی وي، د کار نفع هم د هغه ده، او د کار نقصان هم پر هغه دی).

فَصْلٌ آخَرُ

دابل فصل دی

تشریح: په دې فصل کي دا اصل بیان سوی دی چي آیا تنهاد قاضي قول تر معزوله کېدلو مخکي یا تر معزوله کېدلو وروسته مقبول دی او که نه؟.

د قاضي له طرفه د یو حد یا قصاص فیصله کېدل (حکم او تفصیل)

وَإِذَا قَالَ الْقَاضِي: قَدْ قَضَيْتُ عَلَى هَذَا بِالرَّجْمِ فَأَرْجُمُهُ أَوْ كَ قَاضِي وَوَابِي: ما پر دغه سړي د رجم فیصله کړې ده نو ته هغه رجم کړه! أَوْ بِالْقَطْعِ فَأَقْطَعْهُ یا ما پر هغه د لاس پرېکولو فیصله کړې ده نو ته د هغه لاس پرېکړه! أَوْ بِالضَّرْبِ فَاضْرِبْهُ یا ما په دروسره د وهلو فیصله پر کړې ده نو ته هغه ووهه! وَسَعَلَ أَنْ تَقْعَلَ نُو سْتَا لپاره داسي کول جائز دي وَعَنْ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ رَجَعَ عَنْ هَذَا وَقَالَ: لَا تَأْخُذْ بِقَوْلِهِ حَتَّى تُعَايِنَ الْحُجَّةَ او له امام محمد رَجَعَهُ اللهُ شَخْه روایت سوی دی چي هغه له دې قول شَخْه رجوع وکړه او ویې ویل: چي ته د هغه قول مه قبلوه تر دې چي حجت مشاهده کړې ایغني تر هغه وخته د قاضي قول او حکم مه قبلوه تر دې چي د هغه دلیل په سترگو وورېږي! لِأَنَّ قَوْلَهُ يَحْتَمِلُ الْغُلْطَ وَالْخَطَأَ حُكْمٌ چي د قاضي قول د غلطۍ او خطاء احتمال لري وَالشَّذَارُكُ غَيْرُ مُبْكَرٍ او تلافی ممکن نه ده [یعني که د قاضي غلط قول ومنل او د هغه په غلط حکم سره مثلاً د سړي لاس پرېکول سي او وروسته پرېکونکي ته معلومه سي چي د قاضي قول او فیصله غلطه وه نو په دې صورت کي د هغه پرېکول سوي لاس تلافی ممکن نه ده چي د هغه پر ځای بل لاس ولگول سي] وَعَلَى هَذِهِ الرِّوَايَةِ لَا يَقْبَلُ كِتَابُهُ او د همدې روایت پر بناء به د قاضي خطا هم نه قبول کيږي وَاسْتَحْسَنَ الْمَشَايِخُ هَذِهِ الرِّوَايَةَ او مشايخو دغه روایت مستحسن گرجولی دی لِقَسَادِ حَالِ أَكْثَرِ الْقَضَاةِ فِي زَمَانِنَا حُكْمٌ چي زموږ په زمانه کي د زیاتره

القول الراجح: قول محمد رَجَعَهُ اللهُ، كما قال المصنف: واستحسن المشايخ هذه الرواية لفساد... إلخ. وقال العلامة ابن عابدين

رَجَعَهُ اللهُ: وعليه الفتوى (الدر المختار ج: ٤، ص: ٤٠٩). وكذا في مجمع الأهمر (ج: ٣، ص: ٢٠٤). [القول الراجح ج: ٢،

قاضيانو حالت خراب دی إِلَّا فِي كِتَابِ الْقَاضِي ماسواد قاضي له خط خخه لِلْحَاجَةِ إِلَيْهِ حكه چي هغه ته ضرورت دی وَجْهٌ ظَاهِرٌ لِلرَّوَايَةِ: أَنَّهُ أَخْبَرَ عَنْ أَمْرِ بَيْتِكَ إِنْ شَاءَ د ظاهر روایت دلیل دادی: چي قاضي د داسي امر خبر ورکړی دی چي قاضي دهغه د ایجادولو مالک دی ایعني قاضي هغه کولای سې فَيُقْبَلُ بِلُحْوَةٍ عَنِ التَّهْمَةِ نو حكه له تهمت خخه دخالي کېدلو په وجه به د قاضي حکم قبول کیږي [او دهغه د قول تصدیق به کیږي] وَلَأَنَّ طَاعَةَ أَوَّلِ الْأَمْرِ وَاجِبَةٌ او حكه چي د حاکماتو اطاعت افرمانبرداري [واجب ده] وَفِي تَصْدِيقِهِ طَاعَةٌ او اطاعت دهغه په تصدیق کولو کي دی وَقَالَ الْإِمَامُ أَبُو مَنْصُورٍ: إِنْ كَانَ عَدْلًا عَالِمًا او امام ابو منصور رَجَمَهُ الله ویلي دي: چي که قاضي عالم او عادل وي يُقْبَلُ قَوْلُهُ نو دهغه قول به قبول کیږي لَا نَعْدَامُ تَهْمَةَ الْخَطَا وَالْخِيَانَةِ حكه چي [په دې صورت کي] دخطاء او خیانت کولو تهمت نسته وَإِنْ كَانَ عَدْلًا جَاهِلًا او که قاضي عادل او جاهل وي يُسْتَفْسَرُ نو د تفسیر [تشریح] پوښتنه به ځني کیږي فَإِنْ أَحْسَنَ التَّفْسِيرَ نو که چیري هغه ښه تفسیر [او] دلیل [بیان] کړي وَجَبَ تَصْدِيقُهُ نو دهغه تصدیق کول واجب دي وَالْأَقْلَا کنې نو واجب نه دي وَإِنْ كَانَ جَاهِلًا فَاسِقًا أَوْ عَالِمًا فَاسِقًا او که جاهل فاسق وي یا عالم فاسق وي لَا يُقْبَلُ نو دهغه قول به نه قبول کیږي إِلَّا أَنْ يُعَايِنَ سَبَبَ الْحُكْمِ مگر دا چي د حکم [او فیصلې] سبب مشاهده کړي لِتَهْمَةِ الْخَطَا وَالْخِيَانَةِ حكه چي [په دې صورت کي] دخطاء او خیانت کولو تهمت سته.

اللغات: ﴿تُعَايِنَ﴾ د مفاعلي له بابه د واحد مذکر مخاطب صیغه ده: په سترگو لیدل، مشاهده کول، ﴿التداریک﴾ تفاعل له بابه مصدر دی: تلافي کول (د تاوان تلافي، جبران)، دفوت سوي شي اصلاح او سمون کول، دفوت سوي شي د حاصلولو کوشش کول، ﴿يستفسر﴾ داستفعال دباب مضارع مجهوله ده: د تفسیر او تشریح پوښتنه ځني کول، په یو چا خبره سپینول (څرگندول).
تشریح: صورت د مسئلې: دادی که قاضي یو سړي ته (مثلاً خالد ته) ووايي چي "ما پر فلانکي سړي درجم حکم او فیصله کړې ده لهندا ته ولاړسه او هغه رجم کړه!" یا "ما پر فلانکي سړي د لاس پرېکولو یا په دروسره دوهلو فیصله کړې ده، نو ته دهغه لاس پرېکړه! یا یې په دروسره ووهه! نو ظاهر روایت دادی چي هغه سړي (خالد) ته د قاضي پر دغه حکم او فیصله عمل کول جائز دي. لېکن له امام محمد رَجَمَهُ الله خخه دنواړ روایت دادی چي هغه په دې مسئله کي له ظاهر روایت

څخه رجوع کړې ده او ويلي يې دي چي قاضي کوم سړي ته داسي حکم وکړي، نو هغه ته پکار ده چي په ښه توگه د هغه د حجت او دليل تحقيق وکړي او پر هغه دي گواهي طلب کړي (يعني گواهان دي د خالد په موجوديت کې د مجرم د جرم گواهي ورکړي). تر دې وروسته دي هغه د قاضي د فيصلې مطابق سزا نافذ کړي؛ ځکه چي د قاضي په قول کي د خطاء او غلطۍ شبهه سته، او د شبهاتو په وجه حدود ماقطبري لکه څرنګه چي دا د فقه مشهوره قاعده ده: “الْحُدُودُ تُنْذِرُ بِالْشُّبُهَاتِ”. او بل دا چي که څوک په داسي صورت کي سمدستي د قاضي پر حکم او خبره عمل وکړي او وروسته معامله غلطه ثابته سي نو بيا د هغه تلافی نه سي کېدای، نو ځکه په دې حواله سره هم د هغه سړي لپاره د ضروري بي چي د معاملې او دليل تحقيق وکړي او دليل په خپله وويني.

وَعَلَى هَذِهِ إلخ: فرمايي چي د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ د دې روايت مطابق د قاضي خط هم قبلول پکار نه دي؛ ځکه چي په هغه کي هم د خطاء او غلطۍ احتمال سته، لېکن څرنګه چي “کتابُ القاضي إلى القاضي” ته ضرورت متحقق دی، نو ځکه حنفي مشايخو په دې باره کي دغه روايت پرې ايښی دی، لېکن له “کتابُ القاضي” (د قاضي له خط) څخه بغير په نورو ځايو کي حنفي مشايخو د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ دا روايت مستحسن او غوره گڼلی دی؛ ځکه چي زموږ په زمانه کي د زياتره قاضيانو حالت خراب سوی دی او د مال او رشوت په خاطر غلطې فيصلې کوي (خصوصاً په اوسني وخت کي چي د آخري زمانې زياتره علامات ښکاره سوي دي).

وجه الظاهر إلخ: د ظاهر روايت دليل دا دی چي په دې صورت کي چي قاضي د کوم شي خبر ورکړی دی يعني رجم کول، لاس پرېکول او په درو سره وهل، هغه د دې شيانو پر ايجاد قادر دی (يعني هغه ته د دې شيانو د فيصله کولو او صادرولو حق سته). ځکه قاضي د همدې کار متولي دی، او کوم څوک چي د هغه شي پر ايجاد قدرت لري د کوم شي چي هغه خبر ورکړی وي، نو هغه په خپل خبر کي متهم او تورن نه وي يعني د هغه خبر له تهمت څخه خالي وي، لهندا کله چي د قاضي حکم او خبر له تهمت څخه خالي دی، نو ځکه د هغه حکم او فيصله به منل کېږي.

دويم دليل دا دی چي قاضي له اولي الامر کسانو څخه دی، او د اولو الامر اطاعت واجب دی، لکه څرنګه چي الله تعالی فرمايلي دي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ اسورة النساء: ٥٩. او اطاعت په همدې کي دی چي د قاضي تصديق وسي يعني د هغه قول او حکم ومنل سي، نو ځکه د هغه حکم به منل کېږي.

وقال الإمام أبو منصور الخ: شيخ أبو منصور ماتريدي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي كه قاضي عالم (مجتهد) هم وي او عادل هم وي. نو سمدستي به دهغه قول او حكم منل كيږي؛ ځكه چي د عالم والي (مجتهد والي) په وجه د خطاء او غلطۍ تهمت ختم سو چي هغه به په فيصله كي غلطې وكړي، او د عال والي په وجه د خيانت تهمت ختم سو. او كه قاضي عادل وي لېكن جاهل وي، نو د داسي قاضي د فيصلې په باره كي به له هغه څخه تحقيق كيږي او دهغه د تشرېح پوښتنه به ځني كيږي. (چي ستاد قول او فيصلې تشرېح او دليل بيان كړه!)، ځكه چي د جاهل والي په وجه د غلطۍ تهمت موجود دی. نو كه چيري هغه قاضي د شريعت مطابق د خپل قول او فيصلې تشرېح بيان كړي، نو هم دهغه تصديق كول واجب دي، او كه قاضي د شريعت مطابق تشرېح بيان نه كړي، نو بيا دهغه تصديق كول واجب نه دی او دهغه قول او حكم به نه منل كيږي.

او كه چيري قاضي جاهل وي او فاسق هم وي، يا عالم وي او فاسق هم وي نو په دې دواړو صورتونو كي به دهغه قول او حكم نه منل كيږي؛ ځكه چي په اول صورت كي د خطاء او خيانت دواړو احتمال سته او په دويم صورت كي د خيانت احتمال سته. ها! كه چيري هغه سړی (كوم ته چي قاضي حكم كړی دی) په خپله د فيصلې تحقيق وكړي او دهغه دلائل او تفصيل خپله وويني نو بيا دي د قاضي پر حكم او فيصله عمل وكړي، كنې په يوه غوږي دي يې واوري او تر بل غوږي دي يې وباسي.

تر معزوله كېدلو وروسته د قاضي دعوي او مخاصمات (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَإِذَا عَزَلَ الْقَاضِيُ فَرَمَائِي: او كله چي قاضي معزوله كړی سو فَقَالَ نَمْرُجُلٌ أَخَذْتُ مِنْكَ أَلْفًا وَدَفَعْتُهَا إِلَى فُلَانٍ قَدْ قَضَيْتُ بِهَا لَهُ عَلَيْكَ نو هغه يو سړي ته وويل: چي ما ستا څخه زر درهمه واخيستل او فلانكي ته مي وركړه [په هغه وخت كي] چي ما دهغه لپاره پر تاد زرو درهمو فيصله وكړه. فَقَالَ الرَّجُلُ: أَخَذْتُهَا ظُلْمًا نو هغه سړي وويل: چي تا هغه درهم [زما څخه] په ناحقه توگه واخيستل فَالْقَوْلُ قَوْلُ الْقَاضِيِ نو قول د قاضي معتبر دی [يعني په دې صورت كي به د قاضي قول منل كيږي] وَكَذَلِكَ قَالَ: قَضَيْتُ بِقَطْعِ يَدِكَ فِي حَقِّ او همدارنگه كه قاضي ووايي: چي ما په حق او صحيح معامله كي ستا د لاس پرېكولو فيصله وكړه [نو هم د قاضي قول معتبر دی] هَذَا إِذَا كَانَ الَّذِي قُطِعَتْ يَدُهُ وَالَّذِي أَخَذَ مِنْهُ الْمَالُ مُقَرَّرَيْنِ أَنَّهُ فَعَلَ ذَلِكَ وَهُوَ قَاضٍ او دا حكم هغه وخت دی كله چي هغه كس د كوم چي لاس پرېكړل سوی وي او هغه كس له كوم څخه چي مال اخيستل سوی وي ادواړه! د دې خبري اقرار كونكي وي چي قاضي دا كار خپل د قاضي والي په حالت كي كړی دی

ايښي د قاضي قول هغه وخت معتبر دی کله چي مقطوع اليد او ماخوذ منه المال د دې خبري اقرار وکړي چي قاضي دا فيصله او عمل خپل د قضاوت (قاضي والي) په زمانه کي کړي دي | وَوَجْهُهُ أَنَّهُمَا لَبَّاتَوَافَقًا أَنَّهُ فَعَلَ ذَلِكَ فِي قَضَائِهِ او د دې وجه داده چي کله هغوی دواړه اتفاق وکړي چي قاضي دا فعل خپل د قضاوت په زمانه کي کړی دی كَانَ الظَّاهِرُ شَاهِدًا لَهُ نو ظاهري حال به د قاضي په حق کي گواه وي إِذَا الْقَاضِي لَا يَقْضِي بِالْجَوْرِ ظَاهِرًا ځکه چي په ظاهره قاضي د ظلم فيصله نه کوي وَلَا يَبْدُنْ عَلَيْهِ او پر دغه معزوله قاضي قسم [هم] نسته لَأَنَّهُ ثَبَتَ فِعْلُهُ فِي قَضَائِهِ بِالتَّضَادِّ ځکه چي د قاضي فعل د هغه د قضاوت په زمانه کي په خپل مينځوي اتفاق سره ثابت سوی دی [يعني پر دې خبره قاضي او مقضي عليه (مجرم) دواړه اتفاق کړی دی چي دا کار قاضي خپل د قضاوت په زمانه کي کړی دی] وَلَا يَبْدُنْ عَلَى الْقَاضِي او پر قاضي قسم نه وي.

اللفات: ﴿التضاد﴾ د تفاعل د باب مصدر دی: يو د بل تصديق کول (يو بل ته رښتوني ويل)، يو تر بله پر يو خبره اتفاق کول يعني پر يو خبره د دوو کسانو متفق کېدل.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که يو قاضي د قضاوت له منصب څخه معزوله کړی سو، تر دې وروسته هغه يو سړي ته مثلاً خالد ته وويل چي ”ما خپل د قضاوت په زمانه کي پر تاد حامد لپاره د زرو درهمو فيصله وکړه او ستا څخه مي زر درهمه واخيستل او حامد ته مي ورکړه“. لېکن خالد وويل چي ”تا زما څخه هغه زر درهمه ظلماً او په ناحقه اخيستي وه لهدا اوس هغه په سمه راکړه!“، نو که په دې صورت کي داسې (ماخوذ منه المال) يعني خالد خپل د ظلم دعوی په بڼه سره ثابته نه کړي، نو د قاضي قول معتبر دی او پر هغه ضمان (تاوان) واجب نه دی. همدارنگه که قاضي يو سړي ته وويل چي ”ما په صحيح او حق معامله کي ستا د لاس پرېکولو فيصله کړې وه“، لېکن هغه وويل چي ”ستا زما لاس په ناحقه پرېکړئ!، لهدا زه اوس تاوان غواړم“، نو که داسې (مقطوع اليد) خپل د ظلم دعوی په بڼه سره ثابته نه کړي، نو د قاضي قول معتبر دی. او په دې دواړو صورتونو کي د قاضي قول هغه وخت معتبر دی کله چي مقطوع اليد او ماخوذ منه المال دواړه د دې خبري اقرار وکړي چي ”قاضي د مال اخيستلو او لاس پرېکولو فيصله او عمل خپل د قضاوت په زمانه کي کړي دي“؛ او د دې وجه داده چي دلته ماخوذ منه المال او قاضي، يا مقطوع اليد او قاضي پر دې خبره اتفاق وکړی چي قاضي دغه عمل خپل د قضاوت په زمانه کي کړی دی، او ظاهري حال همدا دی چي کله قاضي د قضاوت پر منصب ناست وي نو د ظلم فيصله نه کوي، لهدا ظاهري حال د قاضي لپاره گواه سو، او

قاعدہ داده چي ظاهري حال د کوم چالپاره گواه وي دهغه قول معتبر دی. نو ځکه به د قاضي قول معتبر وي. او پر دغه معزوله قاضي قسم هم نه لازميږي؛ ځکه چي ددې قاضي فعل دهغه د قضاوت په زمانه کي دهغه او مقضى عليه (مجرم) په اتفاق سره ثابت سوی دی، يعني د دواړو په اتفاق سره دا خبره ثابته سوه چي د قاضي دغه فعل د قاضي د قضاوت په زمانه کي صادر سوی دی، او څوک چي قاضي وي او د قضاوت پر منصب ناست وي پر هغه قسم نسته، لهدا په دې صورت کي به هم پر قاضي قسم نه وي.

او پر قاضي په دې وجه قسم نسته، ځکه که پر هغه قسم لازم کړی سي نو علماء به د قضاوت منصب نه قبلوي او د قضاوت منصب به هسي خالي پاته وي، او په دې توگه به د خلکو حقوق ضايع سي. دويم دليل دا دی چي قاضي امين دی، خصم نه دی (يعني مدعي يا مدعى عليه نه دی) او قسم پر خصم لازميږي، نه پر امين، نو په دې وجه هم پر قاضي قسم نه لازميږي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

وَلَوْ أَقَرَّ الْقَاطِعُ وَالْأَخْذُ بِمَا أَقَرَّ بِهِ الْقَاضِيْ او که چيري لاس پرېکونکی او مال اخيستونکي د هماغه څه اقرار وکړي د کوم څه چي قاضي اقرار کړی دی لَا يَضْمَنُ أَيْضًا نو هغه هم نه ضامن کيږي لِأَنَّهُ فَعَلَهُ فِي حَالِ الْقَضَاءِ ځکه چي هغه د قضاوت په حالت کي داسي کړي دي وَدَفَعُ الْقَاضِي صَحِيحٌ او د قاضي ورکول صحيح دي کما اِذَا كَانَ مُعَايِنًا لکه [په هغه صورت کي چي صحيح دي] کله چي مشاهد [او مخامخ] وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کوم سړي د قاضي په حکم د بل چا لاس پرېکړی وي يا کوم سړي چي د قاضي په حکم له بل چا څخه مال اخيستی وي، که چيري دا دواړه خلک د پرېکولو او اخيستلو په وجه کي د قاضي د بيان کړی سوي وجهي موافقت وکړي او دا اقرار وکړي چي "موږ د قاضي په حکم او فيصله سره دهغه د قضاوت په زمانه کي داسي کړي دي"، نو څرنگه چي پر قاضي ضمان (تاوان) نه واجبيږي، همداسي پر دوی هم هيڅ ضمان نه واجبيږي؛ ځکه چي قاضي خپل د قضاوت په حالت کي دا کارونه کړي او په کړي دي، او ښکاره خبره ده چي څوک د قضاوت پر منصب ناست وي دهغه لپاره دا صحيح دي چي خپله يا د بل سړي په ذريعه مثلاً د مدعي په ذريعه له مدعى عليه (مقروض) څخه مال واخلي او مدعي يعني حقدار کس (قرضخواه) ته يې ورکړي. لکه په هغه صورت کي چي صحيح دي کله چي مدعى عليه (مقروض) د قاضي منځته حاضر وي او دهغه په موجوديت کي قاضي له هغه څخه مال واخلي او دهغه منځته يې مدعي يعني حقدار کس ته ورکړي،

نو څرنگه چي دا صحيح دي او اخيستونکي (حقدار کس) نه ضامن کيږي، همداسي که مدعي عليه (مقروض) موجود نه وي او قاضي د بل سړي په ذريعه له هغه څخه مال واخلي، نو هم به اخيستونکي نه ضامن کيږي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

وَلَوْ زَعَمَ الْمُقْطُوعُ يَدَهُ أَوْ الْبَاخُذُ مَالَهُ أَنَّهُ فَعَلَ قَبْلَ التَّقْلِيدِ أَوْ بَعْدَ الْعَزْلِ أَوْ كَهَ چيري مقطوع اليد يا ماخوذ منه المال دا گومان وکړي چي قاضي تر قاضي جوړېدلو مخکي يا تر معزوله کېدلو وروسته داسي کړي دي [يعني هغوی ووايي چي قاضي خپل د قضاوت له زمانې څخه مخکي يا وروسته دا فيصله کړې ده، او قاضي له دې څخه انکار کوي] قَالَ قَوْلُ الْقَاضِي أَيْضًا نَوْهَمَ د قاضي قول معتبر دی هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَأَنَّهُ اسْتَدَّ فِعْلُهُ إِلَى حَالِهِ مَعْهُدَةٌ مُنَافِيَةٌ لِلضَّمَانِ ځکه چي قاضي خپل قول د داسي معلوم حالت و طرف ته منسوب کړی دی کوم چي د ضمان منافي دی [چي هغه د قضاوت زمانه ده، ځکه تر څو چي قاضي د قضاوت پر منصب وي نو پر هغه ضمان نه لایميږي] فَصَارَ كَمَا إِذَا قَالَ: طَلَّقْتُ أَوْ أَعْتَقْتُ وَأَنَا مَجْنُونٌ نو دا داسي سو لکه يو څوک چي ووايي: ما [خپل بنځي ته] طلاق ورکړی يا ما [خپل غلام] آزاد کړی په داسي حال کي چي زه لهوني وم وَالْجُنُونُ مِنْهُ كَانَ مَعْهُدًا او [په هغه وخت کي] دده لهوتوب معلوم وو.

اللغات: «تقليد» د تفعیل د باب مصدر دی: مراد ځني قاضي جوړېدل دي. قاضي کېدل، لکه مخکي چي د دې لفظ تشریح وسوه، «معهود» د سماع د باب مفعول دی: مراد ځني معلوم دی، معروف.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که قاضي خالد ته وویل چي «ما خپل د قضاوت په زمانه کي ستا څخه زر درهمه واخیستل او حامد ته مي ورکړه»، يا قاضي يو سړي ته وویل چي «ما خپل د قضاوت په زمانه کي ستا لاس پرېکړی وو» لېکن ماخوذ منه المال (خالد) او مقطوع اليد وویل چي «تا تر قاضي جوړېدلو مخکي يا تر معزوله کېدلو وروسته داسي وکړه»، نو هم د صحيح قول مطابق د قاضي قول معتبر دی او پر هغه ضمان واجب نه دی؛ ځکه چي قاضي خپل فعل د داسي حالت و طرف ته منسوب کړی دی کوم چي د ضمان منافي دی يعني قاضي خپل فعل د قضاوت زمانې ته منسوب کړی دی او د قضاوت وخت د ضمان منافي دی (يعني پر قاضي ضمان نه سي لازميږي)، نو ځواکي قاضي د دې منسوب کولو په وجه د ضمان منکر سو، او تاسو ته معلومه ده چي که د مدعي سره بيښه نه وي نو

په دې صورت کي د منکر قول معتبر دی، نو ځکه دلته به هم د قاضي قول معتبر وي. د دې مثال داسي دی لکه يو څوک چي ووايي ”ما خپلي بنځي ته د لېونتوب په حالت کي طلاق ورکړی، يا خپل غلام مي د لېونتوب په حالت کي آزاد کړی (يعني زه مجنون وم په ځان نه پوهېدم)“، او په هغه وخت کي دده مجنون والی خلکو ته هم معلوم وو، نو دده قول معتبر دی، يعني نه پر بنځي طلاق واقع کيږي او نه غلام آزاديږي؛ ځکه چي ده طلاق او اعتاق د داسي حالت و طرف ته منسوب کړي دي کوم چي د طلاقولو او آزادولو منافي دی (يعني په داسي حالت کي طلاقول او آزادول نه سي واقع کېدای).

وَلَوْ أَقَرَّ الْقَاطِعُ أَوْ أَخَذَ فِي هَذَا الْفَضْلِ بِنَا أَقَرَّ بِهِ الْقَاضِيْ او که چيري لاس پرېکونکی يا مال اخيستونکی په دې صورت کي د هغه څه اقرار وکړي د کوم څه چي قاضي اقرار کړی دی يُضْمَنَان نو دوی دواړه ضامن کيږي لِأَنَّهُمَا أَقَرَّا بِسَبَبِ الضَّمانِ ځکه چي دوی د ضمان د سبب اقرار کړی دی وَقَوْلُ الْقَاضِيْ مَقْبُولٌ فِي دَفْعِ الضَّمانِ عَنْ نَفْسِهِ او د قاضي قول [فقط] له خپل ذات څخه د ضمان په ليري کولو کي مقبول دی لِأَنِّيْ أَبْطَلُ سَبَبَ الضَّمانِ عَلَى غَيْرِهِ [لېکن] پر بل چا د ضمان د سبب په باطلولو کي مقبول نه دی بِخِلَافِ الْأَوَّلِ په خلاف د اول صورت لِأَنَّهُ ثَبَتَ فِعْلُهُ فِي قَضَائِهِ بِالتَّصَدُّقِ ځکه چي هلته په اتفاق سره د قاضي فعل د قضاوت په زمانه کي ثابت سوی دی.

اللغات: «فصل» د دې لفظ څو معناوي دي، دلته يې د ”صورت“ معنی مراده ده.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که لاس پرېکونکی سړی (جلاد) يا مال اخيستونکي سړی د هغه څه اقرار وکړي د کوم څه چي قاضي اقرار کوي، يعني قاطع او آخذهم د دې خبري اقرار وکړي چي ”موږ دا کار د قاضي په حکم او فيصله سره د هغه د قضاوت په زمانه کي کړی دی“، لېکن مقطوع الید او ماخوذ منه المال وويل چي ”هغو دا کار د قاضي د قضاوت له زمانې څخه مخکي يا د قاضي تر معزوله کېدلو وروسته کړی دی“، نو په دې صورت کي پر قاطع او آخذ ضمان (تاوان) واجبيږي او پر قاضي نه واجبيږي؛ ځکه چي دوی دواړو د ضمان د سبب اقرار کړی دی (يعني دوی د لاس پرېکولو او مال اخيستلو اقرار کړی دی)، او د قاضي قول فقط له خپل ځان څخه په ضمان ليري کولو کي معتبر دی لېکن له بل چا څخه د ضمان د سبب په باطلولو کي معتبر نه دی، لهذا کله چي مقطوع الید او ماخوذ منه المال د قضاوت د زمانې اقرار نه کوي نو ځکه پر قاطع او آخذ به ضمان واجب وي. په خلاف د اول صورت: ځکه چي هلته د قاضي فعل د ټولو په اتفاق او تصدیق سره د قضاوت په زمانه کي ثابت سوی دی.

د پورتني مسئلي بل صورت

وَلَوْ كَانَ الْمَالُ فِي يَدِ الْآخِذِ قَائِمًا أَوْ كَهَ چيري مال داخيستونكي سره موجود وي وَقَدْ أَقَرَّ بِمَا أَقَرَّ بِهِ الْقَاضِي أَوْ دى دهغه څه اقرار وکړي د کوم څه چي قاضي اقرار کړى دى وَالْمَأْخُذُ مِنْهُ الْمَالُ صَدَّقَ الْقَاضِي فِي أَنَّهُ فَعَلَهُ فِي قَضَائِهِ أَوْ مَخُودٌ مِنْهُ الْمَالُ په دې باره کي د قاضي تصديق وکړي چي قاضي دا کار خپل د قضاوت په زمانه کي کړى دى أَوْ ادَّعى أَنَّهُ فَعَلَهُ فِي غَيْرِ قَضَائِهِ ياهغه دا دعوى وکړي چي قاضي دا کار خپل د قضاوت له زمانې څخه بغير په بل وخت کي کړى دى يُؤْخَذُ مِنْهُ نوله آخذ [اخيستونکي] څخه به مال اخيستل کيږي لِأَنَّهُ أَقَرَّ أَنَّ الْيَدَ كَانَتْ لَهُ حُكْمٌ چي د دې خبري اقرار وکړى چي [پر مال] د ماخوځمنه قبضه وه فَلَا يُصَدَّقُ فِي دَعْوَى تَمْلِكِهِ إِلَّا بِحُجَّةٍ نو دهغه د مالک کېدلو په دعوى کي به دهغه تصديق نه کيږي مگر په حجت سره وَقَوْلُ الْمَعْزُولِ فِيهِ لَيْسَ بِحُجَّةٍ او د معزوله قاضي قول په دې باره کي حجت نه دى.

اللغات: ﴿قَائِمًا﴾ د نصر د باب فاعل دى: ولاړ، موجود، باقي، ﴿تَمْلِكُ﴾ د تفعل د باب مصدر دى: د يوشي مالک کېدل، مالک جوړېدل، ﴿مَعْزُولُ﴾ د ضرب د باب مفعول دى: له منصبه ليري سوي، برطرفه سوي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى چي کوم مال د قاضي په حکم او فيصله له ماخوځمنه څخه اخيستل سوي دى، که هغه مال بعينه د آخذ (اخيستونکي) سره موجود وي او آخذ دهغه څه اقرار وکړي کوم چي يې قاضي کوي، يعني قاضي وويل چي ”ما خپل د قضاوت په دور کي له فلانکي سرې څخه د مال اخيستلو فيصله وکړه او مال مي دغه سرې (آخذ) ته ورکړى“، او هغه سرې (آخذ) وويل چي ”هو! قاضي د قضاوت په زمانه کي زما لپاره د مال اخيستلو فيصله وکړه او مال يې ماته راکړى“، نو په دې صورت کي به هغه مال له آخذ څخه اخيستل کيږي او ماخوځمنه ته به ورکول کيږي، برابره ده ماخوځمنه په دې باره کي د قاضي تصديق وکړي (چي ”هو! هغه خپل د قضاوت په زمانه کي داسي وکړه“) او که دهغه تکذيب وکړي (چي ”نه! هغه خپل د قضاوت له وخت څخه مخکي يا تر معزوله

كېدلو وروسته داسي وکړه، په هر صورت کي به هغه مال له آخذ څخه اخيستل کيږي؛ ځکه چې دلته آخذ په حقيقت کي دا اقرار کوي چې مخکي پر دغه مال د ماخوځ منه قبضه او حق وو (يعني د هغه له اقرار څخه دا خبره ښکاره ده چې مخکي پر دې مال د ماخوځ منه قبضه وه، او دا مال د هغه وو). لېکن د دې سره، سره هغه (آخذ) خپل د مالک کېدلو دعوی هم کوي چې زه د دې مال مالک یم، نو ځکه د هغه دا دعوی به په شرعي حجت سره معتبره وي او له حجت څخه بغير به نه قبلول کيږي؛ او دلته د آخذ سره شرعي حجت (يعني گواهان) نسته او د معزوله قاضي قول او گواهي هم حجت نه ده؛ ځکه تر معزوله کېدلو وروسته هغه د عام سړي په څېر وگرځېدی او د دعوي د قبلولو لپاره فقط د يوه سړي قول او گواهي معتبره نه ده، لهدا کله چې د آخذ سره هيڅ حجت نسته، نو ځکه له هغه څخه به مال اخيستل کيږي او ماخوځ منه ته به ورکول کيږي.

لېکن که چيري هغه مال بعينه د آخذ سره موجود نه وي بلکي هلاک سوی وي، نو په دې صورت کي د قاضي قول حجت دی او معتبر دی؛ ځکه چې د مال هلاکېدلو په صورت کي قاضي په حقيقت کي له ضمان واجبېدلو څخه منکر دی، او قول د منکر معتبر دی، په دې شرط چې د مدعي سره گواهان نه وي. (بنايه ج: ٨، ص: ١١٩)

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيد المرسلين

ربنا تقبل منا إنك أنت السميع العليم، وثب علينا

إنك أنت التواب الرحيم

کِتَابُ الشَّهَادَةِ

(دا) کتاب د گواهی (د احکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې صاحب د کتاب رَجَّهُ الله "کتاب ادب القاضي" بیان کړی، او اوس له دې ځايه "کتاب الشهادة" بیانوي، په دواړو کي مناسبت دا دی چي کله قاضي ته یو دعوی او مخاصمه (لاندې منځمنه معامله) پېش کړل سي او خصم يعني مدعی علیه انکار کوي، نو په دې وخت کي قاضي د گواهانو شهادت (گواهی) ته محتاج وي، نو ځکه یې دا کتاب له "کتاب ادب القاضي" څخه وروسته بیان کړی دی.

د شهادت لغوي او اصطلاحي معنی: د شهادت لغوي معنی ده: "الإِخْبَارُ بِالشَّيْءِ عَنْ مُشَاهَدَةٍ وَعَيَانٍ، لَا عَنْ تَخْبِيرٍ وَحُصْبَانٍ" (تر مشاهده او ليدني وروسته د یو شي خبر ورکول، نه په اټکل او انداز سره خبر ورکول) يعني شهادت او گواهي په لغت کي دې ته وايي چي کله انسان په خپلو سترگو يوشی وويني (چي هغه ته مشاهده او معاینه وایي) بیا د هغه په باره کي قاضي یا بل چا ته خبر او گواهي ورکړي.

د شهادت اصطلاحي معنی ده: "إِخْبَارٌ عَنْ صِدْقٍ بَلْفِظِ الشَّهَادَةِ فِي مَجْلِسِ الْقَضَاءِ وَالْحُكْمِ" (يعني د قاضي په مجلس کي د شهادت په لفظ [أَشْهَدُ] سره رېښتونی خبر ورکول).
د شهادت حکم: "وَجُزُّ الْحُكْمِ عَلَى الْقَاضِي بِمَا يَثْبُتُ بِهَا" (په شهادت سره د ثابتېدونکي شي مطابق پر قاضي د فیصلې کولو وجوب) يعني د شهادت حکم دا دی چي کله د شهادت او گواهی په نړیمه یوشی ثابت سي نو پر قاضي د هغه مطابق فیصله کول واجب دي.

﴿ د شهادت شپږ قسمونه ﴾

شهادت يعني گواهي پر شپږ قسمه ده او شپږ مرتبې لري، چي ستاسو د معلومات لپاره موږ په مختصره توگه هغه دلته ذکر کوو:

①... اول قسم د زنا گواهي ده، دا تر ټولو اعلى ده، د زنا د ثابتولو لپاره د څلورو خلکو گواهي ضروري ده او هغوی به ټوله عادلان وي، او په دې کي د ښځي گواهي نه چلیږي.

②... دریم قسم له زنا څخه بغیر دنورو حدونو او قصاص گواهي ده، دهغه د ثابتولو لپاره ددوړو عادلو خلکو گواهي ضروري ده، او په دې کي هم دښځي گواهي مقبوله نه ده.

③... درېیم قسم د معاملاتو گواهي ده، دهغه د ثابتولو لپاره ددو عادلو خلکو یا دیوه عادل سړي او دوو ښځو گواهي ضروري ده.

④... څلورم قسم "شطر الشهادة" دی، يعني که یو عادل سړی وي یا دوه مستور الحاله خلک وي، نو بیا هم گواهي مقبوله ده، دا په حقیقت کي گواهي نه ده بلکه خبر دی، همدا وجه ده چي د معاملاتو د ثابتولو لپاره داسي گواهي کافي نه ده.

⑤... څلورم قسم خبر دی، چي په هغه کي د بچي او مینځي خبر هم کافي دی، مثلاً یو کوچنی شاگرد خپل استاذ ته د خوراک یوشی راوړي او خبر ورکړي چي دازما مور تاته په تحفه کي را استولی دی، نو د استاد لپاره دهغه خوړل جائز دي. او په دې ډول کوچنی خبره کي د بچي او مینځي خبر هم مقبول دی.

⑥... شپږم قسم دهغه شي گواهي ده چي سړی (نارینه) په هغه نه سي خبرېدای، لکه دښځي د لنگوالي او د بچي د پیدا کېدلو (ولادت) مسئله، نو هلته صرف دښځي گواهي مقبوله ده؛ ځکه چي مجبوري ده.

یادونه: په دغو اقسامو کي څلورم قسم د خبر حیثیت لري او پنځم قسم بعینه خبر دی، نو په همدې وجه صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللهِ د گواهی په مراتبو او اقسامو کي دا دوه قسمه نه دي ذکر کړي، چي وروسته به تاسو معلومه سي، لېکن څرنګه چي دا هم د گواهی په ضمن کي داخل دي نو ځکه صاحب د اثمار الهدایې هغه د گواهی اقسام شمېرلي دي.

د گواهی ورکولو شرعي حیثیت

قَالَ: الشَّهَادَةُ فَرْقٌ تَلْزَمُ الشُّهُودَ فَرْمَايِي: گواهي داسي فرض ده کوم چي پر گواهانو لازم ده ایا: گواهي داسي فريضه ده کوم چي پر گواهانو لازم ده | وَلَا يَسْعَهُمْ كِتَابُهَا إِذَا طَالَ: الْبُدْعُ او د گواهانو لپاره د گواهی پټول جائز نه دي کله چي مدعي له هغو څخه مطالبه وکړي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَلَا يَأْتِي الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا﴾ ځکه الله تعالی فرمایلي دي: "او گواهان دي انکار نه کوي کله چي هغوی [گواهی] ته راوبلل سي" وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ إِثْمٌ قَلْبُهُ﴾ او [ځکه چي] الله تعالی فرمایلي دي: او تاسي اې گواهانو! گواهي مه پټوئ او څوک چي هغه پټه کړي نو

پيشكه دهغه زړه گنهگار دی وَإِنَّمَا يُشِطُّ طَلَبُ الْبُدْعَى لِأَنَّهَا حَقُّهُ او د مدعي مطالبه کول په دې وجه شرط دي ځکه چي گواهي د مدعي حق ده فَيَتَوَقَّفُ عَلَى طَلَبِهِ كَسَائِرِ الْحُقُوقِ نو ځکه د نورو حقونو په څېر به گواهي هم دهغه پر مطالبه کولو موقوف وي.

اللفات: ﴿لَا يَسْعَهُ﴾ د سماع له باب نه د نفي صيغه ده، وَسِعَ يَسْعُ سَعَةً: پراخېدل، نه تنگېدل، گنجایش کېدل، مراد ځني جائز کېدل، ځکه د يو کار د جائز کېدلو مطلب همدا دی چي په هغه کي تنگي نه کېدل بلکي پراخي او گنجایش پکښي راتلل (معجم وسيط)، ﴿كتمان﴾ د نصر د باب مصدر دی: پټول، پرده پراچول، ﴿لَا يَأْتِي﴾ د فتح د باب نفي صيغه ده: اټکار کول، ﴿أثم﴾ گنهگار (گناهکار).

تشریح: امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي کله مدعي له گواهانو څخه د گواهي مطالبه وکړي، نو پر گواهانو دا فرض او لازم دي چي د قاضي مجلس ته حاضر سي او گواهي ورکړي، په دې صورت کي گواهي پټول او له هغه څخه ځان کښل جائز نه دي؛ ځکه په قرآن کریم په ښکاره توگه دا اعلان سوی دی ﴿وَلَا يَأْتِي الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا﴾ (البقرة: ۲۸۲)، يعني کله چي گواهان د گواهي لپاره طلب کړل سي نو هغوی دي انکار نه کوي بلکي سمدستي دي گواهي ته حاضر سي، او په بل آيت کي ذکر سوي دي ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ أِثْمٌ قَلْبُهُ﴾ (البقرة: ۲۸۳)، يعني تاسو شهادت (گواهي) مه پټوئ او څوک چي شهادت پټوي دهغه زړه گنهگار دی. او ښکاره خبره ده چي زړه رئيس الاعضاء دی، لهذا کله چي زړه گنهگار وي نو لازماً به ټوله اعضاء (اندامونه) گنهگاره وي، او دا خبره تسليم سوې ده چي انسان د واجب او لازم کار په پرېښوولو سره گنهگاره کيږي، نو ځکه د گواهي اداء کول لازم او ضروري دي او دهغه پرېښوول په شريعت کي ناجائز او ناروا دي.

وانما يشترط إلخ: صاحب د هدايي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي په متن کي د «إِذَا طَالَبَهُمُ الْبُدْعَى» په عبارت سره د گواهي اداء کولو لپاره د مدعي مطالبه ځکه شرط گرځول سوې ده، چي گواهي د مدعي حق ده، نو څرنګه چي د مدعي نور حقوق دهغه پر مطالبه موقوف دي، همداسي به دهغه دا حق هم دهغه پر مطالبه او غوښتنه موقوف وي، او کله چي هم هغه د دې حق يعني د گواهي مطالبه او غوښتنه وکړي، نو پر «من عليه الحق» يعني پر گواه به دهغه حق اداء کول واجب وي.

د گواهۍ په وجوب كې د حقوق الله او حقوق العباد فرق

وَالشَّهَادَةُ فِي الْحُدُودِ يُخَيَّرُ فِيهَا الشَّاهِدُ بَيْنَ السَّتْرِ وَالْإِظْهَارِ او د حملونو په گواهۍ كې گواه ته د پتولو او ښكاره كولو په مینځ كې اختیار دی لَا تُهْمُ بَيْنَ حَسْبَتَيْنِ: إِقَامَةُ الْحَدِّ وَالتَّوَقُّعُ عَنِ الْهَتِكِ حكه [د حد په گواهۍ كې] گواه دوو اجرونو [ثوابونو] تر مینځ دی: د حد قائلولو [ثواب] او د مسلمان له پردې لیرې كولو څخه د ځان ساتلو [ثواب] وَالسَّتْرُ أَفْضَلُ لېكن پتولو [او د مسلمان پرده ساتل] افضل دي لِقَوْلِهِ ﷺ لِلَّذِي شَهِدَ عِنْدَهُ ①: «لَوْ سَتَرْتَهُ بِثَوْبِكَ لَكَانَ خَيْرًا لَكَ» حكه كوم سړي چي نبي ﷺ ته [د حضرت ماعز ؓ د زنا] گواهي ور كړه هغه ته نبي ﷺ وفرمايل: “كه چيري تا هغه په خپل جامه سره پټ كړي وای نو ستا لپاره به دا خير وای” وَقَالَ ﷺ ②: «مَنْ سَتَرَ عَلَى مُسْلِمٍ سَتَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» [همدارنگه] نبي كريم ﷺ فرمايلي دي: “او څوك چي د يو مسلمان پر عيب پرده واچوي الله تعالى به په دنيا او آخرت كې د هغه پر عيونو پرده واچوي” وَفِيمَا نُقِلَ مِنْ تَلْقَيْنِ الدَّرَرِ عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ③ وَأَصْحَابِهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ دَلَالَةً ظَاهِرَةً عَلَى أَفْضَلِيَّةِ السَّتْرِ او د حد دفع كولو د تلقين په هكله چي له نبي كريم ﷺ او صحابه وو څخه كوم اقوال نقل سوي دي هغوی د پتولو د افضل والي ښكاره دليل دی إِلَّا أَنَّهُ يُجِبُ أَنْ يَشْهَدَ بِالنِّسْبَةِ لېكن په غلا كې دا واجب دي چي گواه به د مال گواهي وركوي فَيَقُولُ: أَخَذْتُ اخِيَاءَ لِحَقِّ الْمُسْرُوقِ مِنْهُ نو حكه [د غلا په گواهي كې] به گواه د مسروق منه د حق ژوندي كولو لپاره داسي وايي: أَخَذْتُ اخِيَاءَ لِحَقِّ الْمُسْرُوقِ [د غلا په گواهي كې] به گواه د مسروق منه د حق ژوندي كولو لپاره داسي نه وايي: سَرَقْتُ اخِي فَلَا تَكُنِي مَالِ غُلَا كَرِي وَلَا تُقُولُ: سَرَقْتُ مَخَافَةَ عَلَى السَّتْرِ او د پردې ساتلو په خاطر به داسي نه وايي: سَرَقْتُ اخِي فَلَا تَكُنِي مَالِ غُلَا كَرِي وَلَا تُقُولُ: سَرَقْتُ مَخَافَةَ عَلَى السَّتْرِ او حكه كه چيري غلا ښكاره سي لَوْجَبَ الْقَطْعُ نو د [د لاس] پرېكول به واجب سي وَالضَّمَانُ لَا يُجَامِعُ الْقَطْعُ او اخرنگه چي [د قطع سره ضمان جمع كېداى نه سي] فَلَا يَحْضُلُ اخِيَاءَ حَقَّهُ نو حكه د حق ژوندي كول به [هم] حاصل نه سي.

① تخريج: أخرجه ابو داؤد فى كتاب الحدود، باب الستر على أهل الحدود، حديث رقم: ۴۳۷۷.

② تخريج: أخرجه الترمذى فى كتاب الحدود، باب ما جاء فى الستر على المسلم، حديث رقم: ۱۶۲۵.

③ تخريج: أخرجه ابو داؤد، كتاب الحدود، باب رجم معز بن مالك، حديث رقم: ۴۴۲۶، ۴۴۲۷.

اللفات: ﴿حسبتين﴾ تشنيه د حِسْبَةً ده: اجر او ثواب، داسي کار چي پر هغه د ثواب تر لاسه کېدل
 گومان وي، ﴿التوق﴾ د تفعل د باب مصدر دی: ځان ساتل، پرېز کول، ﴿الهتك﴾ د ضرب مصدر
 دی: پرده ليري کول، (عيب بنکاره کول)، رسوا کول، ﴿ستر﴾ د نصر د باب مصدر دی: پټول، عيب
 پټول، پرده ساتل (پرده پوشي)، ﴿تلقين﴾ د تفعیل د باب د مصدر دی: لارښوونه، د چامخته په لور
 آواز سره څه ويل چي هغه يې ووايي، لکه په حديث کي چي راځي چي د سړي د زکندن پر وخت
 تاسو هغه ته د کلمې تلقين کوئ!، يعني د هغه مخته کلمه وایاست د دې لپاره چي د هغه پر خوله هم
 کلمه راسي، ﴿الدرء﴾ د فتح د باب مصدر دی: دفع کول، ليري کول، ﴿مسروق منه﴾ هغه کس چي
 مال ځني غلا سوی وي، يعني د غلا سوي مال مالک.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي په تېر عبارت کي چي د گواهي د فرضيت په هکله کومه
 خبره ذکر سوه (چي د گواهي اداء کول فرض او لازم دي)، د هغه تعلق د حقوق العباد سره دی، يعني په
 حقوق العباد کي همدغه حکم دی چي انسان به گواهي نه پتوي بلکي هغه به لازماً اداء کوي، لېکن په
 حقوق الله مثلاً په حدودو کي گواه ته د گواهي ورکولو او نه ورکولو اختيار دی؛ ځکه دا يو داسي موقع
 ده چي هلته په گواهي ورکولو کي هم ثواب سته او په نه ورکولو کي يې هم ثواب سته؛ ځکه که يو
 څوک پر دې موقع گواهي ورکړي نو هغه ته به د حد قائمولو او جاري کولو ثواب حاصل سي، او که
 گواهي نه ورکړي او د مسلمان پر عيب پرده واچوي نو هغه ته به د ستر (عيب پټولو) ثواب حاصل
 سي، نو ځکه هغه ته د دواړو اختيار سته، مگر بيا هم که هغه ستر او عيب پټول اختيار کړي نو دا به
 زيات غوره وي؛ ځکه په حديث کي د ستر او پرده ساتلو فضيلت بيان سوی دی، لکه څرنگه چي د
 نبي ﷺ په زمانه کي د هزال په نامه يوه سړي حضرت ماعز اسلمي ؓ دې ته تيار کړی چي د نبي ﷺ
 په دربار کي د زنا اقرار وکړي، او کله چي حضرت ماعز ؓ د زنا اقرار وکړی نو نبي کریم ﷺ هزال
 ته وفرمايل: "لَوْ سَتَرْتَهُ بِثَوْبِكَ لَكَانَ خَيْرًا لَّكَ" يعني که تاد ماعز ؓ عيب پټ کړي وای او هغه دي
 اقرار ته اماده کړي نه وای، نو دا به ستا لپاره خير وای. همداسي په يوبل حديث کي ذکر سوي دي
 "مَنْ سَتَرَ عَلَى مُسْلِمٍ سَتَرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ" يعني څوک چي د يو مسلمان عيب پټ کړي،
 الله تعالی به په دنيا او آخرت دواړو کي د هغه عیبونه پټ کړي.

همدارنگه له نبي ﷺ او د هغه له صحابه وو څخه ډېر داسي واقعات صادر سوي دي چي په
 هغوی کي حتی الامکان د حد ليري کولو او دفع کولو کوشش سوی دی، لکه څرنگه چي د همدې
 ماعز اسلمي ؓ په واقع کي نبي کریم ﷺ له هغه څخه څو ځله د حد دفع کولو کوشش وکړی او

هغه ته يې وفرمايل "لَعَلَّكَ قَبْلَكَ أَوْ غَمَرْتَ أَوْ نَظَرْتَ" (بخاري شريف، حديث رقم: ٦٨٢٢)، يعنې کېدای سې تابه صرف هغه ښځه مچ کړې وي، یا به دي اشاره ورته کړې وي یا به دي صرف ورته کتلي وي (او پر دې شيانو به تاد زنا خیال کړي وای چې ګواکي مازنا وکړه)، يعنې نبی کریم ﷺ هغه ته د حد دفع کولو تلقین او لارښوونه وکړه، لېکن کله چې هغه د دې باوجود زنا پر اقرار ټینګار وکړی چې مابالکل زنا کړې ده، نو بیا نبی ﷺ د هغه د رجم کولو (سنگسارولو) فیصله وکړه.

همدا ډول په یو اثر کې ذکر سوي دي چې حضرت ابو مسعود انصاري ؓ ته یوه ښځه راوستل سوه چې هغې اوبښ غلا کړی وو، نو ابو مسعود ؓ هغې ته وویل "أَسْرَقْتَ" آیا ته اوبښ غلا کړی دی او بیا یې ورته وویل "قُولِي: لَا!" يعنې ته انکار وکړه چې نه!، نو کله چې هغې "لَا" وویل او انکار یې وکړی چې مانه دی غلا کړی، نو ابو مسعود ؓ هغه پرېښووله. او له ابو درداء ؓ څخه هم بالکل داسې واقعه نقل سوي ده. همدارنګه له حضرت عمر، حضرت علي او حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ څخه هم په دې سلسله کې تلقین او لارښوونه منقول ده، نو دا ټوله واقعات د دې خبرې ښکاره دلیل دی چې په حدونو کې ګواهي پټول افضل او غوره دي.

لېکن چیرې چې حق الله او حق العبد دواړه سره جمع سي، مثلاً دلته په غلا کې حق الله هم سته او حق العبد هم سته، يعنې که غلا ثابته سي نو د غله لاس به پرېکول کیږي داد الله تعالیٰ حق دی، او غلا سوی مال د بنده حق دی، نو په داسې صورت کې د حق الله يعنې د غلا ګواهي پټول افضل دي لېکن د حق العبد يعنې د مال ګواهي ورکول واجب دي، نو ځکه په دې صورت کې به ګواه داسې وایي "أَخَذْتُ" يعنې فلانکې سړی مال واخیستی او داسې به نه وایي "سَرَقْتُ" چې هغه غلا کړی، کنې ستر به فوت سي.

په دې باره کې دویم دلیل دادی چې ضمان او قطع الید دواړه نه سي سره جمع کېدای، يعنې که ګواه د "سَرَقْتُ" په لفظ سره ګواهي ورکړي نو د غله لاس به پرېکړل سي او کله چې د غله لاس پرېکړل سي نو بیا پر هغه د مالک لپاره ضمان نه سي واجبهېدای (که چیرې د غله سره غلا سوی مال موجود نه وو)، نو په دې صورت کې به حق العبد فوت سي او حق الله به پوره سي، حالانکې ضروري داده چې حق العبد پوره سي، ځکه الله تعالیٰ غني ذات دی او هيڅ څه ته محتاج نه دی (په همدې وجه په شریعت کې حق العبد له حق الله څخه مخکې سوی دی)، نو ځکه پر دې موقع ګواه ته پکار ده چې "أَخَذْتُ" وایي او د مال اخیستلو ګواهي ورکړي. د دې لپاره چې حق العبد ژوندی او پوره سي (يعنې مالک ته خپل مال په لاس ورسي)، او د "سَرَقْتُ" په لفظ سره دي ګواهي نه ورکوي، د دې لپاره چې مجرم له قطع الید څخه محفوظ سي.

د گواهي مراتب او اقسام

قَالَ: وَالشَّهَادَةُ عَلَى مَرَاتِبٍ | امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ | فرمايي: او د گواهي | خو مرتبې | درجې | دي | مِنْهَا
 الشَّهَادَةُ فِي الزَّنا | چي له هغوی | څخه يوه د زنا گواهي ده | يُعْتَبَرُ فِيهَا أَرْبَعَةٌ مِنَ الرِّجَالِ | په زنا کي د
 څلورو خلکو گواهي معتبره ده | لِقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَاللَّائِي يَأْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاَسْتَشْهَدُوْا عَلَيْهِنَّ
 اَرْبَعَةٌ مِنْكُمْ﴾ | ځکه الله تعالى فرمايلي دي: "او ستاسو [د مسلمانانو] له ښځو څخه چي کومي
 ښځي بدکاري وکړي نو تاسي [اې قاضيانو!] پر هغه [متهمو] ښځو له خپلو [مسلمانانو] څخه څلور
 گواهان وغورځئ!" | وَلِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ﴾ | او ځکه چي الله تعالى فرمايلي دي:
 "بيا که هغوی څلور گواهان پېش نه کړي" | وَلَا يُقْبَلُ فِيهَا شَهَادَةُ النِّسَاءِ | او په زنا کي د ښځو
 گواهي نه قبول کيږي | لِحَدِيثِ الزُّهْرِيِّ ^①: مَضَتْ السُّنَّةُ مِنْ لَدُنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَالْخَلِيفَتَيْنِ مِنْ
 بَعْدِهِ أَنْ لَا شَهَادَةَ لِلنِّسَاءِ فِي الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ | د حضرت زهري رَحِمَهُ اللهُ | د حديث په وجه چي [په هغه
 کي ذکر سوي دي]: ادبي کريم رَحِمَهُ اللهُ | او د هغه د دوو خليفه گانو له وخت څخه دا سنت جاري دی چي
 په حدونو او قصاص کي د ښځو گواهي معتبره نه ده | وَلَآنَ فِيهَا شُهَّةُ الْبَدَلِيَّةِ | او ځکه چي د ښځو
 په گواهي کي د بدليت [بدل والي] شبهه سته | لِقِيَامِهَا مَقَامَ شَهَادَةِ الرِّجَالِ | ځکه د هغوی گواهي د
 خلکو د گواهي قائم مقام ده | فَلَا تُقْبَلُ فِيَا يَنْدَرِي بِالشُّبُهَاتِ | نو ځکه د ښځو گواهي به په هغه
 معاملو کي نه قبول کيږي کوم چي په شبهاتو سره ساقطېږي | وَمِنْهَا الشَّهَادَةُ بِبَيِّتَةِ الْحُدُودِ
 وَالْقَصَاصِ | او له هغه [مراتبو] څخه [درېمه مرتبه] د نورو حدونو او قصاص گواهي ده | تُقْبَلُ فِيهَا شَهَادَةُ
 رَجُلَيْنِ | په هغوی کي به د دوو خلکو گواهي قبول کيږي | لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَاسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ

① تخريج: أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه، باب في شهادة النساء في الحدود، ج: ٥، ص: ٥٢٨، رقم: ٢٨٧٠٥. مصنف عبد

الرزاق ج: ٨، ص: ٢٥٤، رقم: ١٥٨٤. سنن بيهقي ج: ١٠، ص: ٢٥٠، رقم: ٢٠٥٢٨.

رَجَائِكُمْ ۞ حُكِمَ اللهُ تَعَالَى فَرَمَائِلِي دِي: اَو تَاسِي اِپَه مَعَامِلُو كِي اَلَه خِپَلُو خَلِكُو شَخْه دوه گواهان
وَدِرُو! وَلَا يَقْبَلُ فِيهَا شَهَادَةُ النِّسَاءِ اَو پَه دِي حَدُونُو اَو قِصَاص كِي بَه هَم دِنَبْخُو گواهي بَه قَبْلُول
كِبِرِي لَبَا ذَكْرَنَا دَهغه دِلِيلُونُو پَه وَجَه كُوم چي مَوْر ذَكْر كِرَل.

اللغات: ﴿فاحشة﴾ بدکاری، ﴿مضت﴾ دضرب دباب ماضي ده، ددې باب نحو معناوي دي؛
تېرېدل، جاري کېدل، نافذېدل، جاري کول (مصباح منير، مصباح اللغات)، ﴿اسْتَشْهَدُوا﴾ داستعمال له بابه د
جمع مذکر امر حاضر صيغه ده: گواه درول، د گواه تلاش او طلب کول، گواه غوښتل، ﴿يندرئ﴾ د
انفعال دباب مضارع ده: ليري کېدل، دفع کېدل.

تشریح: د گواهي شپږ مرتبې او قسم دي چي له هغوی شخه دوه په دې عبارت کي بيان سوي دي:
①... د گواهي اول قسم او مرتبه دزنا گواهي ده، او د هغه لپاره د خلورو خلکو گواهي معتبره ده،
يعني کله چي خلور خلک ديو سړي په هکله دزنا گواهي ورکړي نو بيا پر هغه زنا ثابتيري، کنې نه
ثابتيري؛ ددې اول دليل د قرآن کریم دا آيت دی ﴿وَاللَّائِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاَشْهَدُوا
عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ﴾ النساء: ۱۵، يعني کومي بنحې چي بدکاري وکړي نو د هغوی په خلاف دي
خلور خلک گواهي پېش کړي. او دويم دليل دا آيت دی ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا
بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾ النساء: ۱۴، يعني کوم خلک چي پر پاک لمنو ښخو دزنا
تهمت ولگوي بيا خلور نارينه گواهان پېش نه کړل سي، نو تهمت لگونکو خلکو ته دي اتيادې سزا
ورکول سي. په دې دوو آيتونو سره موږ داسي دليل نيسو چي دا آيتونه د گواهانو د شمېر او نارينه والي
په هکله نص او صريح دي؛ يعني د "اَرْبَعَةً" په لفظ سره په ښکاره توگه د گواهانو خلور والي ثابت
دی چي هغوی به خلور کسان وي، او د گواهانو نارينه والي په دې توگه ثابت دی چي په دې دواړو
آيتونو کي د "اَرْبَعَةً" لفظ مؤنث ذکر سوی دی، او عربي قاعده داده چي له دريو شخه تر نهو پوري که
چيري عدد مذکر وي نو معدود مؤنث راځي او که عدد مؤنث وي نو معدود مذکر راځي، او څرنگه
چي په دې آيتونو کي د "اَرْبَعَةً" عدد مؤنث دی نو حکم به د هغه معدود مذکر وي، نو ثابته سوه چي د
زنا د ثابتېدلو لپاره د خلورو نارينه وو گواهي ضروري ده.

ولا يقبل إلخ: ددې حاصل دا دی چې د زنا په ثابتېدلو کې به د ښځو گواهي نه قبلول کيږي او په دې هکله هغه معتبره نه ده؛ دليل د حضرت زهري حديث دی چې په هغه کې ذکر سوي دي چې د نبی کریم ﷺ او تر هغه وروسته د حضرت ابو بکر او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا له زمانې څخه دا سنت جاري دی چې په حدونو او قصاص کې د ښځې گواهي نه قبلول کيږي. صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ ځکه په خصوصي توګه د حضرت ابو بکر او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يادونه کړې ده. ځکه چې د دې حضراتو په حق کې نبی کریم ﷺ فرمايلي دي: «اَقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِي: أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ» يعني له ما څخه وروسته تاسو د ابو بکر او عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا اقتداء کوئ! (په دې حديث کې نبی کریم ﷺ په خصوصي توګه د هغو ذکر کړی دی).

ولأن فيها شبهة إلخ: په حدونو او قصاص کې د ښځو د گواهي نه قبلولو عقلي دليل دا دی چې د ښځو په گواهي کې د بدليت (بدل والي) شبهه سته، يعني د ښځو گواهي د خلکو د گواهي بدل او قائم مقام ده، په دې توګه چې په دې آيت ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾ [البقرة: ۲۸۲] کې ذکر سوي دي چې که دوه خلک نه وي نو بيا دي دوي ښځې گواهي ورکړي، له دې څخه دا محسوسه او معلومه سوه چې په گواهي کې سړی (نارینه) اصل دی او ښځه د هغه بدل او قائم مقام ده، لېکن څرنگه چې د سړي په موجوديت کې ښځه هم گواهي ورکولای سي يعني يو سړی او دوي ښځې په ګډه گواهي ورکولای سي، نو ځکه د ښځې گواهي په حقيقت کې بدل نه ده بلکې په هغه کې د بدليت شبهه سته، لهذا په هغه معاملو کې به د ښځو گواهي معتبره نه وي کوم چې په شېهي سره ساقطیږي، او څرنگه چې حدود او قصاص هم په شېهي سره ساقطیږي، نو ځکه په هغوی کې به د ښځو گواهي معتبره (مقبوله) نه وي.

ومنها إلخ: ②... د گواهي دويم قسم او مرتبه له زنا څخه بغير د نورو حدونو او قصاص گواهي ده، مثلاً حد قذف، حد شرب الخمر، حد سرقه، په دغو حدونو او قصاص کې د دوو خلکو گواهي معتبره ده؛ دليل دا آيت دی ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ﴾، ځکه په دې آيت کې د «شَهِيدَيْنِ» لفظ پر دوو گواهانو او د «مِنْ رَجَالِكُمْ» لفظ د گواهانو پر نارينه والي دلالت کوي.

صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې له زنا څخه بغير په نورو حدونو او قصاص کې هم د ښځو گواهي معتبره نه ده؛ دليل د حضرت زهري حديث او د بدليت شبهه ده کوم چې څه مخکې ذکر سول.

د گواهي مراتب او اقسام

قَالَ: وَمَا سِوَى ذَلِكَ مِنَ الْحَقِّ يُقْبَلُ فِيهَا شَهَادَةُ رَجُلَيْنِ أَوْ رَجُلٍ وَأَمْرَاتَيْنِ فَرِمَائِي: او له حدونو او قصاص شخه بنغير په نورو حقونو کي به د دوو خلکو يا د يوه سړي او دوو ښځو گواهي قبول کيږي سَوَاءٌ كَانَ الْحَقُّ مَالًا أَوْ غَيْرَ مَالٍ برابره ده هغه حق مال وي او که غير مال وي. مِثْلُ النِّكَاحِ وَالطَّلَاقِ وَالْوَكَالَةِ وَالْوَصِيَّةِ وَنَحْوِ ذَلِكَ لکه نکاح، طلاق، وکالت، وصيت او داسي نور. وَقَالَ:

الشَّافِعِيُّ: لَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ النِّسَاءِ مَعَ الرِّجَالِ إِلَّا فِي الْأُمُوالِ وَتَوَابِعِهَا او امام شافعي رَجَّهَ الله فرمايي: چي د ښځو گواهي به د خلکو سره په هېڅ معامله کي نه قبول کيږي ماسوا له مال او د هغه له توابعو

شخه لَأَنَّ الْأَصْلَ فِيهَا عَدَمُ الْقَبُولِ ځکه چي د ښځو په گواهي کي اصل نه قبول دي [يعني اصل دا

دی چي قبوله نه سي] لِنَقْضِ الْعَقْلِ وَاجْتِلَالِ الضَّبْطِ وَقُصُورِ الْوَلَايَةِ د عقل د ناقص والي او ضبط د مختل والي او د ولايت د کموالي په وجه [يعني ځکه چي ښځي ناقصات العقله دي او په ضبط کي يې خلل

دی او په ولايت کي يې کوتاهي او کمي ده]. فَإِنَّهَا لَا تَصُدِّحُ لِلْإِمَارَةِ همدا وجه ده چي هغوی د امير

جوړېدلو قابله نه دي وَلِهَذَا لَا يُقْبَلُ فِي الْحُدُودِ او په همدې وجه په حدونو کي د هغوی گواهي نه

قبول کيږي وَلَا يُقْبَلُ شَهَادَةُ الْأَرْبَعِ مِنْهُمْ وَحَدُّهُمْ او تنها د خلورو ښځو گواهي هم نه قبول

کيږي إِلَّا أَنَّهُمَا قُبِلَتْ فِي الْأُمُوالِ ضَرُورَةً لېکن په مالونو کي هغه د ضرورت پر بناء قبوله کړی سړي ده

وَالنِّكَاحُ أَكْثَرُ خَطَرًا وَأَقْلَى وَقُوْعًا او [څرنګه چي] د نکاح مرتبه غټه ده او د هغې واقع کېدل لږ دي فَلَا

يَلْتَحِقُ بِهَا هَوَادُنِي خَطَرًا وَكَثْرُ جُودًا نو ځکه نکاح به د هغه شي سره نه لاحق کيږي چي د هغه مرتبه

کمه او موجودېدل يې زيات دي [يعني د مال سره به نه لاحقول کيږي] وَلَنَا: أَنَّ الْأَصْلَ فِيهَا الْقَبُولُ او

زموږ دليل دا دی: چي د ښځو په گواهي کي قبول اصل دي لِوُجُودِ مَا يُبْتَنَى عَلَيْهِ أَهْلِيَّةُ الشَّهَادَةِ

ځکه چي [په ښځو کي هم] هغه شيان موجود دي چي پر هغوی د گواهي د اهليت مدار دی وَهُوَ

الشَّاهِدَةُ وَالضَّبْطُ وَالْإِدَاءُ او هغه مشاهده، ضبط او اداء دي إِذْ بِالْأَوَّلِ يَنْصُلُ الْعِلْمُ لِلشَّاهِدِ ځکه چي

په مشاهده کېدلو سره گواه ته علم [خبر] حاصلېږي وَبِالْثَّانِي يَنْقُي او په ضبطولو سره هغه علم

باقي پاتېږي وَبِالْثَّلَاثِ يَنْصُلُ الْعِلْمُ لِلْقَاضِي او اد گواهي [په اداء کولو سره قاضي ته علم حاصلېږي]

وَلِهَذَا يُقْبَلُ إِخْبَارُهَا فِي الْأَخْبَارِ أَوْ بِهَمْدٍ وَجْهٌ بِهَ احَادِيثُو كِي دَنْخُو خِبر ورکول مقبول دي
وَنَقْصَانُ الْقَبْطِ بِزِيَادَةِ النَّسِيَانِ اِنْجَبَرِ بَضْمُ الْاُخْرَى إِلَيْهَا أَوْ دَهيري دزياتوب په وجه چي ا په بنخه کي ا
کوم نقصان دی هغه د يوې بنخي سره د بلي بنخي د يو خای کولو په وجه پوره سوه [تلافي يې
وسوه] فَلَمْ يَبْقَ بَعْدَ ذَلِكَ إِلَّا الشُّبْهَةُ نو تر دې وروسته اد بدليت له شېهي څخه بغير بله هيڅ نقصان
اکمي ا پاته نه سو فَلِهَذَا لَا تُقْبَلُ فِيمَا يَنْدَرِي بِالشُّبْهَاتِ نو په همدې وجه په هغه معاملاتو کي د
بنخو گواهي نه قبول کيږي کوم چي په شبهاتو سره ساقطيري وَهَذِهِ الْحَقُوقُ تَثْبُتُ مَعَ الشُّبْهَاتِ
او دغه [بيان سوي] حقوقو د شبهاتو باوجود ثابتيري وَعَدَمُ قُبُولِ الْأَرْبَعِ عَلَى خِلَافِ الْقِيَاسِ او
[تنها] دخلورو بنخو گواهي نه قبول خلاف القياس دي كَيْلَا يَكْثُرُ خُرُوجُهُنَّ ددې لپاره چي د بنخو
بهر وتل زيات نه سي.

اللغات: ﴿قَبُولٌ﴾ او قُبُول (بضم القاف وفتح القاف): قبول، ﴿اهلية﴾ اهل کېدل، قابليت (ديوشي
قابل کېدل، لايق کېدل)، ﴿ضبطٌ﴾ د ضرب مصدر دی: ټينګ ياد ساتل، په ښه توګه په يو معامله ځان
پوه کول او بيا په ښه توګه ياد ساتل، ﴿خطرٌ﴾ اهميت او مرتبه، ﴿يبتغي﴾ دافتعال دباب مضارع
مجهوله ده: مبني کېدل، مدار کېدل، ﴿لا يلتحق﴾ دسمع له بابه د نفي صيغه ده: لاحق کېدل، يوشي
بل شي سره لګېدل (ورسره مېلېدل، ورسره يوځای کېدل، متصل کېدل)، ﴿ضمٌ﴾ د نصر دباب مصدر دی:
ورسره يوځای کول، ﴿أخبارٌ﴾ جمع د "خَبَر" ده، مراد ځني احاديث دي، ﴿إخبارٌ﴾ د افعال دباب
مصدر دی: خبر ورکول، مراد ځني روايت کول دي، ﴿انجبر﴾ د انفعال دباب ماضي ده: د نقصان
(تاوان) تلافي کېدل، يعني پېښ سوی تاوان ليري کېدل او پوره کېدل، دفوت سوي شي اصلاح
کېدل او سمېدل.

تشریح: په دې عبارت کي د گواهي درېيم قسم او مرتبه بيان سوې ده، حاصل يې دادی چي زموږ
په نېز له حدود او قصاص څخه بغير په نورو حقونو کي د دوو خلکو يا د يوه سړي او دوو بنخو گواهي
مقبوله او معتبره ده، برابره ده هغه مالي حقوق وي لکه د بيع و شراء معامله، او که غير مالي حقوق وي
لکه نکاح، طلاق، وکالت، وصيت، رجعت او داسي نور معاملات. ددې په خلاف دامام شافعي رَجَحَهُ
نه مسلک دادی چي په هيڅ معامله کي هم د خلکو سره د بنخو گواهي مقبوله نه ده ماسواله مال او د

هغه له توابعو څخه، د مال توابع لکه اعاره، اجاره، كفاله او داسي نور، يعني د مال او دهغه په توابعو کي دهغه له توابعو گواهي هم مقبوله ده لېکن له دې څخه بغير په نورو معاملو مثلاً په نکاح او طلاق کي د بنځو گواهي مقبوله نه ده که څه هم سړی ور سره وي. همدا د امام مالک رَحْمَةُ اللهِ مَسْلُک دی او د امام احمد رَحْمَةُ اللهِ يور وایت هم دا دی (لنډه دا چي که د دوو گواه بنځو سره يو نارينه گواه وي نو بيا هم د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز په نورو معاملو کي دهغو گواهي مقبوله نه ده. لېکن زموږ په نېز مقبوله ده).

د امام شافعي دليل: دا دی چي د بنځو په گواهي کي نه قبلول اصل دي يعني اصل دا دی چي د هغوی گواهي قبوله نه سي، ځکه چي د گواهی د اهليت لپاره دا ضروري ده چي انسان به کامل العقل، تام الضبط او د ولايت اهل وي، حال دا چي بنځي ناقصات العقلة دي، او دهيري د غلبې په وجه د هغوی په ضبط (يادښت) کي هم خلل سته او د هغوی په ولايت کي هم قصور او کمي سته همدا وجه ده چي بنځه اميره نه سي جوړېدای، او په همدې وجه په حدود او قصاص کي د بنځو گواهي معتبره نه ده او په همدې وجه تنها د څلورو بنځو گواهي هم معتبره نه ده، نو ځکه له مال او دهغه له توابعو څخه بغير به هيڅ ځای هم د بنځو گواهي مقبوله او معتبره نه وي، لېکن په مال او دهغه په توابعو کي به د حقوق العباد د ژوندي کولو او پوره کولو په خاطر د هغوی گواهي مقبوله او معتبره وي.

او که څوک دا سوال وکړي (پر امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ) چي له مال څخه بغير نور معاملات يعني نکاح، طلاق او داسي نور هم د مال سره لا حقول پکار دي او په هغوی کي هم د بنځو گواهي قبلول پکار دي. نو د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ له طرفه دهغه جواب دا دی چي ”النکاحُ اعظمُ خطراً“ يعني نکاح، طلاق او داسي نور معاملات د مرتبې په اعتبار سره عظيم (غت) دي او د وقوع په اعتبار سره قليل (لږ) دي (يعني په ژوند کي ډېر لږ پېښېږي)، او اموال د مرتبې په اعتبار سره کم او حقير دي او د وقوع په اعتبار سره كثير (زيات) دي، او يو عظيم المرتبه قليل الوقوع شی د حقير المرتبه كثير الوقوع شي سره نه سي لا حقول کېدای؛ ځکه چي د الحاق لپاره دا ضروري ده چي د ملحق او ملحق به په مينځ کي به څه مناسبت وي، حالانکي د مال او د غير مال يعني د نکاح او داسي نورو په مينځ کي د مذکوره تفاوت په وجه هيڅ مناسبت نسته، لهذا کله چي هيڅ مناسبت پکښي نسته، نو بيا نکاح او داسي نور معاملات د مال سره لا حقول کېدای هم نه سي.

زموږ دليل: دا دی چي د بنځو په گواهي کي قبلول اصل دي يعني اصل دا دی چي د هغوی گواهي قبوله سي؛ ځکه پر کومو شيانو چي د گواهی د اهليت مدار دی يعني ① مشاهده، ② اداء ③ او ضبط، د اشيان په بنځو کي هم موجود دي (يعني په بنځو کي هم د معاملې د ليدلو او مشاهده کولو، ياد ساتلو او د گواهی اداء کولو قابليت سته)، او پر دغه شيانو د گواهی د اهليت مدار ځکه دی چي د مشاهدې

(ليدني) په ذريعه گواه ته دهغه شي خبر حاصلېږي د کوم شي په باره کي چي گواهي ورکوي. او د ضبط يعني په ښه توگه د ياد ساتلو په وجه د شهادت اداء کولو تر وخته پوري (دهغه ليدل سوي معاملې) علم او خبر باقي پاتېږي، او د گواهي اداء کولو په وجه قاضي ته علم (خبر) حاصلېږي. او کله چي په ښځو کي هم هغه شيان موجود دي پر کوم چي دگه اهي داهليت مدار دی، نو ځکه د ښځو گواهي به هم قبوله او مقبوله وي او دهغوی په گواهي کي به قبلول اصل وي، او څرنگه چي د ښځو په گواهي کي اصل دادی چي قبوله سي نو په همدې وجه په احاديثو کي د ښځي خبر ورکول يعني د ښځي روايت کول معتبر دي او محدثينو هغه قبول کړی دی، لهذا کله چي په احاديثو کي د ښځو خبر مقبول دی (سره ددې چي په احاديثو کي زيات احتياط کيږي) نو ځکه په نورو معاملو کي به په درجه اولی د ښځو گواهي او شهادت مقبول او معتبر وي.

ونقصان الضبط إلخ: دا د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د دليل جواب دی، حاصل يې دادی چي که موږ ستا سره دا خبره تسليم هم کړو چي د ښځو ضبط او يادانيت کمزوري دی نو هم دا خبره د گواهي له قبلولو څخه مانع نه ده؛ ځکه کله چي يوه ښځه دبلي ښځي سره يوځای کړل سي نو ددې کمزوري تلافی به وسني او د دواړو ښځو ضبط به په گډه د يوه سړي د ضبط برابر سي او د ضبط کمزوري او نقصان به پاته نه سي، او فقط د بدليت د شبي خرابي به پاته سي، نو ځکه کوم حقوق او معاملات چي په شبهاتو سره ساقطېږي (يعني حدود او قصاص)، فقط په هغوی کي به د ښځو گواهي مقبوله نه وي، او کوم حقوق چي د شبهاتو باوجود ثابتېږي، په هغوی کي به د ښځو گواهي مقبوله وي، او دلته چي کوم حقوق بيان سوي دي يعني نکاح، طلاق او داسي نور، هغوی د شبهاتو باوجود ثابتېږي، نو ځکه په هغوی کي به د ښځو گواهي هم مقبوله او معتبره وي.

وعدم قبول الأربع إلخ: دا د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د قياس جواب دی، حاصل يې دادی چي د څلورو ښځو گواهي نه قبلېدل خلاف القياس دي (يعني په دې کي قياس پر ښوول سوی دی)؛ که څه هم د قياس تقاضا دا ده چي کله د يوه سړي پر ځای د دوو ښځو گواهي مقبوله ده نو د دوو څلگو پر ځای د څلورو ښځو گواهي هم قبلول پکار دي، لېکن څرنگه چي په داسي کولو سره به د ښځو خروج او بهر وتل زيات سي او په هره معامله کي به هغوی د گواهي لپاره حاضرېږي چي ددې په وجه به نور فساد او فتنه پيداسي، نو ځکه په څلورو ښځو کي قياس پر ښوول سوی دی او خلاف القياس تنها د څلورو ښځو گواهي هم معتبره نه ده گرځول سوي.

يادونه: امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ چي کوم دليل ذکر کړی دی، صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ صرف دهغه د يوه جزء يعني د "نقصان الضبط" جواب ورکړی دی، نه د نقصان العقل او قصور الولايه جواب، او صاحب د بنياني رَحْمَةُ

الله ددې جواب ورکړی دی. هغه فرمایي چي دانساني نفس خلور مرتبې دي: ① استعداد عقل ② عقل بالملکه ③ عقل بالفعل ④ عقل مستفاد. له دې خلورو څخه چي کوم دویمه مرتبه ده يعني د عقل بالملکه والا مرتبه. د هغه په ذریعه حواس په جزئیاتو کي استعمالول کيږي او په دې سره بديهیات حاصلول کيږي او پر همدې عقل د احکاماتو د مکلف کېدلو مدار دی او دا ملکه په نر او ښځه کي برابره وي. همدا وجه ده چي دواړه په شرعي احکامو، فرائضو او واجباتو سره مکلف کيږي، نو ځکه په ښځو کي د نقصان عقل او قصور ولایت دعوی کول صحیح نه دي، او چيري چي ښځو ته ناقصات العقله ویل سوي دي هلته د عقل بالفعل په اعتبار سره ورته ویل سوي دي (او د اوسني وخت یو اسلامي محقق | عبد الدائم الکحیل | اوبلي دي چي تر ډېر تحقیق وروسته ماته معلومه سوه چي په حدیث مبارک کي له نقصان العقل څخه مادي نقصان مراد دی. نه معنوي. يعني ددې مطلب دادی چي د ښځي عقل او دماغ د وزن او ترکیب په اعتبار سره مختلف دی او په وزن کي دسړي تر دماغ څه کم دی. لکه اوسني ساینسپوهان چي هم دا خبره کوي)، لنډه دا چي ښځو ته د عقل بالفعل په اعتبار سره ناقصات العقله ویل سوي دي، او څرنگه چي د مکلف کېدلو مدار پر هغه نه دی (بلکي پر عقل بالملکه دی)، نو ځکه هغه لره به هیڅ اعتبار هم نه وي. (بنايه ج: ۸، ص: ۱۲۹)

د گواهي مراتب او اقسام

قَالَ: وَيُقْبَلُ فِي الْوَلَادَةِ وَالْبَكَارَةِ وَالْعِيُوبِ بِالنِّسَاءِ فِي مَوْضِعٍ لَا يَطْلَعُ عَلَيْهِ الرَّجَالُ شَهَادَةُ امْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ فرمایي: او په ولادت، بکارت او د ښځو په هغه عیبونو کي چي خلک په هغوی خبرېدای نه سي د یوې ښځي گواهي مقبوله ده لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ① «شَهَادَةُ النِّسَاءِ جَائِزَةٌ فِيمَا لَا يَسْتَطِيعُ الرَّجَالُ النَّظَرَ إِلَيْهِ» ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: "چي په کوم ځای کي خلک نه سي کتلای هلته د ښځو گواهي جائز ده" وَالْجَدْعُ الْبُحْلُ بِالْأُفِّ وَاللَّامِرُ يُرَادُ بِهِ الْجِنْسُ او هغه جمع کوم چي په الف لام سره معرف وي، په هغه سره جنس مرادیږي فَيَتَنَاوَلُ الْأَقْلَّ نو ځکه هغه به اقل [کمترین فرد] لره شامل وي [چي هغه واحد (یو) دی] وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ فِي اشْتِرَاطِ الْأَرْبَعِ او دا حدیث د خلورو ښځو په شرط لگولو کي دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په خلاف حجت دی وَلَئِنَّهُ إِنَّمَا سَقَطَتِ الدُّكُورَةُ لِخِفَتِ النَّظَرِ او ځکه چي د مذکر کېدلو قید ددې لپاره ساقط سوی دی چي کتل خفیف [سپک] سي [يعني ددې لپاره چي د

① تخریج: أخرجه دار قطنی، معناد، فی کتاب الأقضية، غریب هذا اللفظ، حدیث رقم: ۴۵۱۱، ۴۵۱۲. همدارنگه په بخاري شریف، ابوداؤد شریف او نورو کي هم داسي احادیث ذکر سوي دي چي په هغه سره د یوې ښځي د گواهي جواز او قبول ثابتیږي: بخاري شریف، باب شهادة الاماء والعبيد، حدیث رقم: ۲۶۵۹، ابو داؤد شریف، باب الشهادة على الرضاع، حدیث رقم: ۴۶۰۳.

بنهي و طرف ته داسي کتل واقع سي کوم چي خفيف او سپک دی. او هغه د بنهي کتل دي | لَا نَنْظُرُ الْجَنَسَ إِلَى
الْجَنَسِ أَخْفُ حُكْمُهُ چي د جنس و طرف ته د جنس کتل اخف | سپک | دي ايمني د بنهي و طرف ته د
 بنهي ته کتل اخف دي او ډېر بد نه دي | فَكَذَا يَسْقُطُ اعْتِبَارُ الْعَدَدِ نو همداسي به د عدد اعتبار هم
 ساقطيري | إِلَّا أَنَّ الْبَشَرِيَّ وَالْثَلَاثَ أَحْوَجُ لېکن په دوو او دريو بنحو کي زيات احتياط دی لِبَاقِيهِ مِنْ
مَعْنَى الْإِلْزَامِ حکه چي په دې کي ايمني د يوې بنهي په گواهي کي هم | د لازمولو معنی سته ثُمَّ حُكْمُهَا
فِي الْوِلَادَةِ شَرْخَاهُ فِي الطَّلَاقِ بيا د ولادت په باره کي د يوې بنهي د گواهي حکم موږ په کتاب
 الطلاق کي په وضاحت سره ذکر کړی دی وَأَمَّا حُكْمُ الْبَكَارَةِ فَإِنْ شَهِدْنَ أَنَّهَا بَكْرٌ او کوم چي د
 بکارت حکم دی نو که | يو شو | بنهي دا گواهي ورکړي چي دانبه باکره ده يُؤْجَلُ فِي الْعَيْنِ سَنَةً نو
 | د هغې | عین خاوند ته به يو کال مهلت ورکول کيږي وَيُقَرَّقُ بَعْدَهَا او تر هغه وروسته به | د خاوند
 او بنهي په مينځ کي | تفریق کيږي لَا تَهَا تَأَيَّدَتْ بِبُؤْيِدٍ حکه چي دغه گواهي ته تائيد حاصل سو | إِذْ
الْبَكَارَةُ أَصْلٌ حکه چي باکره کېدل اصل دي وَكَذَا فِي رَدِّ الْبَيْعَةِ إِذَا اشْتَرَاهَا بِشَرْطِ الْبَكَارَةِ او
 همداسي د رانيول سوي مينځي دغه حکم دی | په دې شرط | کله چي مشتري هغه د باکره والي په
 شرط رانيولې وي فَإِنْ قُلْنَ إِنَّهَا ثَيِّبٌ نو که بنهي ووايي چي هغه ثيبه ده يُخْلَفُ الْبَائِعُ نو له بائع
 څخه به قسم اخيستل کيږي لِيَنْضَمَّ نَكُولُهُ إِلَى قَوْلِهِنَّ د دې لپاره چي د بائع انکار | د گواهي ورکونکو |
 بنحو د قول سره يو ځای سي | او د هغو گواهي ته تائيد حاصل سي | وَالْعَيْبُ يَثْبُتُ بِقَوْلِهِنَّ او عيب | ثيبه
 والي | خو د بنحو په قول سره ثابتيږي | إِذَا دِيُو سَوَالِ جَوَابُ دِي چي هغه به په تشریح کي ذکر سي | فَيُخْلَفُ
الْبَائِعُ نو له بائع څخه به قسم اخيستل کيږي وَأَمَّا شَهَادَتُهُنَّ عَلَى اسْتِهْلَالِ الصَّبِيِّ لَا تُقْبَلُ عِنْدَ إِنْ
حَنِيفَةٍ حَتَّى الْإِزْثِ او د پيدا کېدلو | زېږيدلو | په وخت کي د بچي پر آواز کولو | اثرولو | د بنحو گواهي
 د ميراث په حق کي د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز مقبوله نه ده | لَأَنَّهُ مَبْطُؤٌ عَلَيْهِ الرِّجَالُ حکه چي د
 بچي آواز کول له هغو شيانو څخه دي چي په هغوی خلک خبرېدای سي | إِلَّا فِي حَتَّى الصَّلَاةِ مگر | پر
 بچي د جنازې | د لمانځه کولو په حق کي | د هغه بنحو گواهي مقبوله ده | لَأَنَّهَا مِنْ أُمُورِ الدِّينِ حکه چي

لمونخ له ديني امور و شخه دى وَعِنْدَهُمَا ﴿٢٥٨﴾ تَقْبَلُ لِي حَقَّ الْإِزْثِ أَيْضًا او د صاحبو رَجَحَهُمَا الله په نيز اد
 بنخو گواهي ا د ميراث په حق كي هم مقبوله ده لِأَنَّهُ صَوْتُ عِنْدَ الْوِلَادَةِ حَكَمٌ چي استهلال د ولادت
 از بريدلو په وخت كي آواز دى وَلَا يَخْضُرُهَا الرِّجَالُ عَادَةً او خلگ عموماً ا د ولادت په وخت كي ا د
 بنخي سره حاضر نه وي فَصَارَ كَشْهَادَتَهُنَّ عَلَى نَفْسِ الْوِلَادَةِ نو دا داسي سولكه پر خودي ولادت د
 بنخو گواهي وركول.

اللغات: ﴿بَكَارَةٌ﴾ باكره والي، پېغلتوب (چي تراوسه جماع وړ سره سوې نه وي او د بېكر پرده يې پاته وي).
 ﴿أُحْوَطٌ﴾ د اسم تفصيل ضيغه ده: زيات احتياط والا، ﴿يُؤْخَلُ﴾ د تفعيل ذباب مضارع مجهوله ده:
 مهلت وركول، ﴿عَيْنَيْنِ﴾ (بكر العين والنون المشددة) له وطي او جماع شخه عاجز، هغه سړى كوم
 چي پر جماع كولو هيڅ قدرت نه لري، نامرد (معجم لغة الفقهاء)، ﴿ذُكُورَةٌ﴾ مذكر كېدل، نارينه كېدل،
 سړى والى، ﴿نُكُولٌ﴾ د نصر د باب مصدر دى: له قسم (يمين) شخه انكار كول، ﴿يُحْلَفُ﴾ د تفعيل د
 باب مضارع مجهوله ده: په بل چا قسم اخيستل، قسم په كول، ﴿اسْتَهْلَالٌ﴾ د استفعال د باب مصدر
 دى: د پيداينست په وخت كي د بچي چيغه وهل، د پيداينست پر مهال د كوچني ژړل او آواز كول،
 آواز پورته كول.

تشرېح: صاحب د كتاب رَجَحَهُ الله په دې عبارت كي د گواهي څلورمه مرتبه بيانوي، نو فرمايي چي
 د گواهي څلورم قسم او مرتبه داده چي ولادت (يعني د بچي پيدا كېدل)، بَكَارَت (باكره كېدل) او د بنخو
 هغه مخفي عيونه چي په هغوى صرف بنخي خبرېداى سي په دې ټولو كي زموږ په نيز د يوې بنخي
 گواهي كافي ده، لېكن دامام شافعي رَجَحَهُ الله په نيز د څلورو بنخو گواهي ضروري ده.

د امام شافعي دليل: دا دى چي د گواهي په باب كي دوي بنخي د يوه سړي قائم مقام دي، نو ځكه
 څلوري بنخي به د دوو خلگو قائم مقام وي، او چيري د خلگو لپاره گواهي ممكن نه وي، هلته به د
 څلورو بنخو گواهي شرط او ضروري وي.

زموږ دليل: دا حديث دى "شَهَادَةُ النِّسَاءِ جَائِزَةٌ... إلخ"، يعني كومو شيانو او ځايونو ته چي سړى
 (نارينه) نه سي كتلاى په هغوى كي د بنخو گواهي جائز ده. په دې حديث سره موږ په دې توگه دليل

● القول الرابع: قول صاحب رَجَحَهُمَا الله، كما ذكر في فتح القدير: وهم راجع وبقولهما قال الشافعي و أمّا رَجَحَهُمَا الله،

وكذا في الدر المنثور (ج: ٤، ٤١٣)، وفي الهندية (ج: ٣، ص: ٢٥١). [القول الرابع ج: ٢، ص: ١٢٨]

نیسو چي لفظ د "النساء" جمع ده او الف لام پر داخل دی (چي هغه ته جمع معرف باللام وایي)، اوله جمع معرف باللام څخه جنس مراد یږي او د جنس اطلاق پر کثیر هم کیږي او پر قليل هم کیږي، او د جنس قليل او کمترین فرد یو دی، نو ځکه لفظ د "نساء" په دیوې بنځي گواهی ته هم شامل وي او یوازي دیوې بنځي په گواهی سره به هم ولادت، بکارت او داسي نور ثابتیږي، او د څلورو بنځو د گواهی شرط لگول به د دې حدیث پر اطلاق زیاتوب کول وي لکه څرنګه چي امام شافعي رَجَّه الله هغه شرط کړې ده، په همدې وجه صاحب د هدایې رَجَّه الله دغه حدیث د امام شافعي په خلاف حجت او دلیل ګرځولی دی.

ولأنه إلخ: دا په ولادت، بکارت او داسي نورو کي دیوې بنځي د گواهی پر کافي کېدلو زموږ عقلي دلیل دی، حاصل یې دای چي په ولادت، بکارت او داسي نورو کي موږ د گواه مذكر کېدل (سړی کېدل) د دې لپاره ساقط کړي دي، چي د بنځي و طرف ته خفیف او سپک کتل واقع سي، نه غلیظ او سنگین کتل؛ ځکه چي د بنځي و طرف ته کتل حرام دي، او ښکاره خبره ده چي د بنځي و طرف ته د بنځي کتل خفیف او سپک دي په نسبت د سړي د کتلو، يعني د بنځي و طرف ته چي د سړي کتل څومره غلیظ (سنگین) او بد دي، د بنځي و طرف ته د بنځي کتل دومره غلیظ او بدنه دي؛ ځکه کله چي بنځه د بلي بنځي بدن او اندامونو ته او ګوري نو ښکاره ده چي دهغې د شهوت راپورته کېدلو خطر نه ست، لېکن د سړي د کتلو په صورت کي د شهوت راپورته کېدلو خطر نه بلکي یقین یې سته؛ ځکه چي سړی د بنځي و طرف ته په کتلو سره زیات مشتعل او بې حواسه کیږي، نو ځکه د بنځي و طرف ته د سړي د کتلو په مقابله کي د بنځي کتل اخف او سپک دي، لهذا کله چي د بنځي و طرف ته د کتنې د سپکولو لپاره په گواه کي د مذكر کېدلو شرط ساقط کړی سوی دی، نو د همدې مقصد په خاطر به د عدد (شمر) شرط هم ساقطول کیږي؛ ځکه دا ښکاره خبره ده چي دیوې بنځي کتل د دوو یا څلورو بنځي له کتلو څخه زیات خفیف دي، يعني د بنځي و طرف ته دیوې بنځي کتل خفیف دي او د ډیرو بنځو وړ ته کتل غلیظ دي، نو ځکه د بنځي په کتلو کي به د عدد يعني د دوو، ډیرو او څلورو قید ساقطول کیږي او فقط دیوې بنځي گواهی به هم کافي وي.

إلا أن الشئ والثالث أحوط إلخ: صاحب د هدایې رَجَّه الله فرمایي چي په ولادت، بکارت او داسي نورو کي که څه هم دیوې بنځي گواهی کافي ده، لېکن که دوی، یا درې بنځي گواهی ورکړي، نو په دې کي زیات احتیاط دی؛ ځکه چي د ولادت، بکارت او داسي نورو په سلسله کي دیوې بنځي په گواهی کي هم د لازمولو معنی سته، مثلاً د ولادت په مسئله کي دیوې بنځي په گواهی سره پر بل

چا بچی لازم ول کیري يعني که یوه بنځه ددې گواهي ورکړي چي زه د فلانکۍ بنځي دلنگوالي په وخت کي موجوده وم چي له هغې څخه دا بچی پيدا سو نو د هغه لنګي بنځي پر خاوند دا بچی لازمیري، (څرنگه چي دیوې بنځي په گواهي کي هم د لازمولو معنی سته، نو په همدې وجه دا شرط او ضروري ده چي گواهي ورکونکې بنځه به آزاده، عاقله، مسلمان وې او د قاضي په مجلس کي به گواهي ورکوي)، او د لازمولو د معنی تقاضا داده چي د بنځي په گواهي کي د عدد اعتبار وسي يعني غوره داده چي دوې یا درې بنځي گواهي ورکړي (ځکه چي پر یو بل چاشی لازمول یو سنگین کار دی)، نو ځکه دا احتیاط پر بناء موږ دا جائز او غوره گرځولي دي.

ثم حکمها الخ: فرمایي چي د ولادت په هکله دیوې بنځي د گواهي حکم موږ د کتاب الطلاق په "باب ثبوت النسب" کي په وضاحت سره بیان کړی دی، لهدا د تفصیل لپاره هلته رجوع وکړئ!

وأما حکم البکارۃ الخ: ددې حاصل دا دی چي که یو عنین خاوند دعوی وکړي چي زه دخپلي بنځي سره پر جماع کولو قادر سوم او ما د هغې سره جماع وکړه، لېکن د هغه بنځه د جماع انکار وکړي، نو په دې صورت کي به قاضي یو څو بنځو ته حکم وکړي چي د عنین خاوند د بنځي بکارت او ثبوت او گوري (چي آیا د هغې ډېکر پرده پاته ده، که نه)، نو که هغه کتونکي بنځي دا گواهي ورکړي چي دا بنځه اوس هم باکره ده (يعني ډېکر پرده یې پاته ده)، نو قاضي به دغه عنین خاوند ته د علاج او درملني لپاره یو کال مهلت ورکوي او سمدستي به ددوی په مینځ کي تفریق نه کوي، بیا که چیري تر یوه کال وروسته هم هغه پر جماع قادر نه سي نو قاضي به د هغه او د بنځي په مینځ کي تفریق کوي (يعني د دوی په مینځ کي به طلاق واقع کوي)، ځکه چي د کتونکو (معاینه کونکو) بنځو گواهي ته یو تائید حاصل سوي معني باکره کېدل؛ ځکه چي باکره کېدل اصل دي، نو د کتونکو بنځو گواهي په دې اصل سره مؤیده (مؤکده) سوه او دغه اصل ته د بنځو په گواهي سره تقویت حاصل سو، نو ځکه د بنځي د باکره والي فیصله به کیري او دیوه کال تر مهلت وروسته به د هغې او د خاوند تر مینځ تفریق کیري.

همدارنگ که یو سړی د باکره والي پر شرط یوه مینځه رانیسي او پر مینځي قبضه وکړي، بیا شو ورځي وروسته داسې يعني مشتري دعوی وکړي چي هغه مینځه باکره نه ده بلکي ټیبه ده، لېکن بائع انکار وکړي او ووايي چي هغه باکره وه، نو په دې صورت کي به قاضي د مینځي د کتلو او معاینه کولو لپاره څو بنځي استوي، نو که هغه بنځي ووايي چي مینځه باکره ده، نو مشتري تېبه د بیع فسخ کولو حق نه ورکول کیري يعني دا اختیار به نه ورکول کیري چي مینځه بائع ته واپس کړي؛ ځکه چي باکره کېدل اصل دي او ددغه اصل سره د کتونکو بنځو گواهي لاحق سوه، نو ځکه د مینځي باکره والي به تسلیمول کیري او د همدې فیصله به کیري، او که چیري هغه کتونکي بنځي د

مینځي د ټیبه والي گواهي ورکړي، نو په دې صورت کي به قاضي له بائع څخه قسم اخلي، او که بائع له قسم څخه انکار وکړي نو بیا به مشتري ته د بیع فسخ کولو (د مینځي واپس کولو) حق ورکول کیږي؛ ځکه چې اوس د بنځو د گواهي لپاره د بائع انکار مؤید (تائید کونکی) سو، لېکن که بائع قسم واخلې چې په الله قسم! ما د مینځه د باکره والي په حالت کي مشتري ته وسپارله، نو بیا به مشتري ته د بیع فسخ کولو حق نه ورکول کیږي؛ ځکه چې په دې صورت کي د بنځو گواهي لره هیڅ مؤید حاصل نه سو. او څرنګه چې د بیع فسخ کولو حق د بنځو له گواهي څخه اقری (زیات قوي) دی، نو ځکه یوازې د بنځو په گواهي سره به مشتري ته د فسخ حق او اختیار نه ورکول کیږي.

والعیب یثبت الخ: دا دیو مقدر سول جواب دی؛ سوال دا دی چې مخکي تاسو وویل چې د بنځي په کومو عیبونو چې سړی خبرېدای نه سي د هغوی په هکله دیوې بنځي گواهي هم کافي ده، او په دغه پورتنۍ مسئله کي خو ډېرو بنځو دا گواهي ورکړې ده چې فلانکۍ مینځه ټیبه ده، نو د هغو د گواهي مطابق مشتري ته د مینځي د واپس کولو یعنی د بیع فسخ کولو حق ورکول پکار دي؛ حال دا چې تاسو په دې صورت کي د بائع لپاره قسم اخیستل ضروري ګرځولي دي، آخر داسي ولي ده؟ دا خود دې حدیث "شهادة النساء جائزة الخ" خلاف دي.

د دې جواب دا دی چې دلته (مور دا خبره تسلیمو چې) عیب یعنی د مینځي ټیبه والی خود د کتونکو بنځو په گواهي سره ثابت دی او په حدیث په عمل کولو سره مور هغه مینځه ټیبه شمارلې ده، لېکن تر دې وروسته له بائع څخه ځکه قسم اخلو چې دا خبره ښکاره سي چې هغه مینځه چیري ټیبه سوې ده، د مشتري سره او که د بائع سره، نو که چیري د بائع سره په هغې کي دا عیب پیدا سوې وي نو مشتري ته به د بیع د فسخ کولو اختیار وي او که چیري د مشتري سره دا عیب پیدا سوې وي نو بیا به هغه ته د بیع د فسخ کولو اختیار نه وي، نو په دې مسئله کي فقط پر همدې خبره له بائع څخه قسم اخیستل کیږي، نه د مینځي پر معیوب کېدلو او نه کېدلو.

وأما شهادتها الخ: د دې حاصل دا دی که څو بنځي دا خبر ورکړي چې د ولادت په وخت کي د فلانکۍ بنځي بچي آواز او ژړا وکړه بیا مو سو، یعنی ژوندی پیدا سو او مو سو، نو د هغو دا گواهي به د جنازې د لمانځه په حق کي بالاتفاق قبلول کیږي یعنی پر هغه بچي به د جنازې لمونځ کیږي؛ ځکه چې د جنازې لمونځ له دیني أمورو څخه یو امر دی او په دیني أمورو کي بالاتفاق دیوې بنځي گواهي معتبره ده. او دلته خو یوه نه بلکي څو بنځي دي، نو ځکه په درجه اولی به قبلول کیږي؛ لېکن دامام صاحب رحمته الله په نیز د میراث په حق کي د بنځو دا گواهي معتبره او مقبوله نه ده یعنی که د دې بچي پلار مخکي مړ سوې وي، نو دغه بچی ته به د خپل پلار په میراث کي حصه نه ورکول کیږي، لېکن

د صاحبینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز د میراث په حق کې هم د دې بُخې گواهي مقبوله ده او دغه مړه بچي ته د خپل پلار میراث ورکول کيږي.

دامام صاحب رَحْمَتُ اللَّهِ دلیل دادی چې د ولادت په وخت کې د بچي آواز کول او ژړل داسې امر دی چې په هغه سړي (نارینه) هم خبرېدای سي، او په کوم شي چې د سړي خبرېدل ممکن وي د هغه شي په هکله د بُخو گواهي معتبره نه وي، نو ځکه د ولادت په وخت کې به د بچي پر آواز کولود میراث په حق کې تنها د بُخو گواهي معتبره نه وي.

د صاحبینو رَحْمَتُ اللَّهِ دلیل دادی چې صحیح ده! د ولادت په وخت کې د بچي په آواز او ژړا سړی هم خبرېدای سي لېکن عموماً او عادتاً په دې وخت کې هلته سړی حاضر نه وي، نو ځکه د ولادت په وخت کې د بچي پر آواز کولود د بُخو گواهي ورکول داسې دي لکه پر خودي ولادت گواهي ورکول، او څه مخکې ذکر سوه چې پر ولادت د بُخو گواهي معتبره ده، نو ځکه د ولادت په وخت کې به د بچي پر آواز او ژړا کولو هم د هغو گواهي معتبره وي.

د گواهي شرائط (عدالت او د شهادت لفظ استعمالول)

قَالَ: وَلَا بُدَّ فِي ذَلِكَ كَلِمَةٍ مِنَ الْعَدَالَةِ وَلَفْظَةٍ الشَّهَادَةِ فرمایي: او د شهادت په دغه ټولو صورتونو او مراتبو کې عدالت [عادل والي] او د شهادت لفظ ضروري دی فَإِنْ لَمْ يَذْكُرِ الشَّاهِدُ لَفْظَةَ الشَّهَادَةِ وَقَالَ: أَعْلَمُ أَوْ أَتَيْقُنُ نو که چیرې گواه د شهادت لفظ ذکر نه کړي او [داسې] ووايي: زه خبره یم [ماته معلومه ده] یا زه یقین کوم لَمْ تُقْبَلْ شَهَادَتُهُ نو د هغه گواهي به نه قبلول کيږي أَمَّا الْعَدَالَةُ او کوم چې عدالت دی [نو ځکه شرط او ضروري دی] فَلِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿مَنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ﴾ ځکه الله تعالی فرمایلي دي: "کوم گواهان چې تاسي خوښ کړئ" [یعني کوم گواه چې تاسو ته خوښ وي او تاسو په راضي یاست هغه گواه جوړ کړئ!] وَالْبُرْهُنُ مِنَ الشَّاهِدِ هُوَ الْعَدْلُ او [خلکو ته] خوښ گواه هغه عادل گواه دی وَلِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ او ځکه چې الله تعالی فرمایلي دي: "تاسي اې مسلمانانو! له خپلو څخه عادل گواه ودرؤئ! وَلَئِنْ الْعَدَالَةُ هِيَ الْبُعِيْنَةُ لِلصِّدْقِ او ځکه چې همدا عدالت د صدق اړتیا والي [متعین کونکي] دی لِأَنَّ مَنْ يَتَعَاطَى غَيْرَ الْكَذِبِ ځکه کوم سړی چې له درواغو څخه بغیر د نورو جرائمو ارتکاب کوي [یعني کوم فاسق چې درواغ نه وایي]

لېکن نور ممنوع کارونه کوي | قَدْ يَتَعَاطَاهُ هُنَا حِينِي وَخَت ددرواغو ارتکاب هم کوي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ
أَنَّ الْفَاسِقَ إِذَا كَانَ وَجْهًا فِي النَّاسِ ذَا مَرْؤَةٍ او له امام ابو يوسف رَجَمَهُ اللهُ شخه روايت سوي دی چي که
 فاسق په خلکو کي قدرمن وي او د مړاني خاوند وي تَقْبَلُ شَهَادَتُهُ نو د هغه گواهي به قبول
 کيږي لَأَنَّهُ لَا يَسْتَأْجِرُ لَوَجَاهَتِهِ ځکه چي د خپل قدر او عزت | په وجه به هغه په کرايه نه اخيستل
 کيږي | يعني هغه به د خپل قدر او عزت د خيال ساتلو په وجه د يو څو روپيو لپاره خپله گواهي نه خرڅوي |
وَيَسْتَتِمْ عَنْ الْكُذْبِ لِمَرْؤَتِهِ او د خپل مړاني په وجه به له درواغو شخه ځان ساتي وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ * او
 اول قول زيات صحيح دي إِلَّا أَنَّ الْقَاضِيَ لَوْ قَضَى بِشَهَادَةِ الْفَاسِقِ لېکن [بيا هم] که قاضي د فاسق پر
 گواهي فيصله وکړي يَصِحُّ عِنْدَنَا نو زموږ په نېز صحيح کيږي وَالْبَسْأَلَةُ مَعْرُوفَةٌ او دا مسئله
 مشهوره ده وَأَمَّا لَفْظَةُ الشَّهَادَةِ فَلِأَنَّ النَّصُوصَ نَطَقَتْ بِاشْتِرَاطِهَا او کوم چي د شهادت لفظ دی | نو هغه
 ځکه شرط دی | ځکه چي نصوص د هغه په شرط کېدلو سره گويادي إِذَا أَمُرْفِيهَا بِهَذِهِ اللَّفْظَةِ ځکه
 چي په نصوصو کي په همدې لفظ سره امر وارد دی وَلَأَنَّ فِيهَا زِيَادَةً تَوْكِيدًا او ځکه چي د شهادت
 په لفظ کي زيات ټينگار | او مضبوطي | ده فَإِنَّ قَوْلَهُ أَشْهَدُ مِنَ الْقَاضِي ځکه د گواه دا قول
 ”أشْهَدُ“ د قسم له الفاظو شخه دی فَكَانَ الْإِمْتِنَانُ عَنِ الْكُذْبِ بِهَذِهِ اللَّفْظَةِ أَشَدَّ نو ځکه د دې لفظ
 [أشْهَدُ] په وجه به له درواغو شخه په ټينگه ځان ساتل کيږي | لکه څرنګه چي د قسم اخيستلو په
 صورت کي له هغه شخه په ټينگه ځان ساتل کيږي | وَقَوْلُهُ “فِي ذَلِكَ كَلِمَةٌ” إِشَارَةٌ إِلَى جَبِيْعٍ مَا تَقَدَّمَ او د
 ماتن په دې قول ”فِي ذَلِكَ كَلِمَةٌ“ کي د گواهي د ټولو مخکنيو اقسامو | او مراتبو | و طرف ته اشاره ده
حَتَّى يَشْتَرِطَ الْعَدَالَةَ وَلَفْظَةُ الشَّهَادَةِ فِي شَهَادَةِ النِّسَاءِ فِي الْوِلَادَةِ وَغَيْرِهَا تر دې چي د ولادت او داسي
 نورو په هکله د بڼځو په گواهي کي [هم] عدالت او د شهادت لفظ شرط دی هُوَ الصَّحِيحُ همدا
 صحيح ده لَأَنَّهَا شَهَادَةٌ ځکه چي دا [هم] گواهي ده لِبَيَانِهِ مِنْ مَعْنَى الْإِلْزَامِ ځکه چي په دې کي د

* القول الرابع قول الأول كما قال صاحب الهدايه رَجَمَهُ اللهُ: والأول أصح، وهو قول الطرفين رَجَمَهُمَا اللهُ، كذا ذكر في فتح

الهداي (ج ۴، ص ۲۵۵). ورد المختار (ج ۲، ص ۲۱۴). [القول الرابع (ج ۲، ص ۱۲۹)]

لازمولو معنى سته حَتَّى اخْتَصَّ بِتَجْلِيسِ الْقَضَاءِ همدا وجه ده چي دا گواهي هم د قاضي د مجلس سره خاص ده. وَلِهَذَا يُشْتَرَطُ فِيهِ الْحُرِّيَّةُ وَالْإِسْلَامُ او په همدې وجه په دې گواهي كي اهم آزاد كېدل او مسلمان كېدل شرط دي.

اللغات: ﴿ترضون﴾ د سماع له بابه د جمع مذكر مخاطب صيغه ده: په يوشي راضي كېدل، خوښول، ﴿مرضون﴾ د سماع د باب مفعول دى: خوښ كړى سوى (خوښ)، ﴿صدق﴾ صداقت، رښتيا والى، ﴿يتعاطل﴾ د تفاعل د باب مضارع ده، د دې باب په صله كي چي يو جرم ذكر سي نود "كولو" معنى وركوي، يعنې جرم كول، د جرم ارتكاب كول (معجم وسيط)، ﴿وجهيه﴾ مخور كس، يعنې قلدرو عزت والا، قدرمن (معجم وسيط)، ﴿توكيد﴾ د تفعيل د باب مصدر دى: ټينگار كول، مؤكد كول (تينكول).
تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى چي د شهادت او گواهي په دغه ټولو اقسامو او مراتبو كي د شهادت (أَشْهَدُ) په لفظ سره گواهي وركول او د گواهانو عادل والي شرط او ضروري دى، نو كه يو گواه د "أَشْهَدُ" پر حاي د "أَعْلَمُ" يا "أَتَيَقَّنُ" لفظ وويي يعنې كه يوه گواه د "زه گواهي او شاهدي وركوم" پر حاي داسي وويي "زه په هغه عالم او خبريم" يا "زه يقين كوم"، نو د هغه شهادت (گواهي) به نه قبلول كيږي؛ ځكه چي د "أَشْهَدُ" په لفظ سره گواهي وركول شرط دي، لهندا چيري چي دا شرط فوت سي هلته به مشروط يعنې د شهادت اداء كول هم فوتيږي او هغه لره به هيڅ اعتبار نه وي.

دليل: د گواهانو عادل والى ځكه ضروري دى چي الله تعالى فرمايي: ﴿مَنْ كَرَّضُونَ مِنَ الشُّهَدَاءِ﴾ (البقرة: ۲۸۲)، يعنې تاسي دوه گواهان ودرؤ! له هغو گواهانو څخه كوم چي يې تاسو خوښؤ، لنده دا چي گواه به په خلكو كي خوښ او غوره كس وي، او دا ښكاره خبره ده چي فاسق سړى په خلكو كي خوښ نه شمارل كيږي، نو له دې آيت څخه معلومه سوه چي گواه (شاهد) به فاسق سړى نه وي بلكي د هغه عادل والي ضروري دى. او په بل آيت كي ذكر سوي دي: ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ (العلاق: ۱۲)، يعنې تاسي په مسلمانانو كي دوه عادل خلك گواهان وټاكئ! له دې آيت څخه هم معلومه سوه چي د گواه عادل والى ضروري دى.

او عقلي دليل دا دى چي فقط همدا عادل والى صداقت او رښتيا والى متعين كوي (يعنې څوك چي عادل وي هغه به لازمآ رښتونى هم وي او رښتيا گواهي به وركوي)، ځكه هغه فاسق كوم چي درواغ نه وويي لېكن نور جرائم او ممنوع كارونه كوي، هغه ځيني وخت درواغ هم نه پرېږدي.

له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ شَخْخه روايت سوي دى چي كه فاسق كس په خلكو كي قدرمن او د مړاني خاوند وي. نو د هغه گواهي به قبلول كيږي؛ ځكه هغه به دخپل قدر او عزت په خاطر د درواغجن شهادت (گواهي) لپاره خپل ځان نه خرڅوي (يعني هغه به دخپل غټ نوم او قدر په وجه داسي نه كوي چي له مدعي شخه يو خور وېي. واخلي او د درواغو گواهي وركړي) او هغه به دخپل مړاني او نرتيا په وجه له درواغو شخه ځان ساتي.

لېكن اول قول زيات صحيح دى چي مطلقاً د فاسق قول به نه قبلول كيږي هغه كه هر څه بلا وي؛ ځكه الله تعالى د "وَأَشْهَدُوا ذَوْنِي عَدْلٍ" په فرمان سره د عادل گواه درولو حكم كړى دى. نو ځكه د دې الهي حكم په خاطر فاسق كس گواه جوړول صحيح نه دي هغه كه هر څومره شريف او ريښتوني يا قدرمن او مړنى وي. او بل دا چي په حديث كي ذكر سوي دي: "أَكْرِمُوا الشُّهُودَ" (د گواهانو اكرام او درناوى كوئ!)، او ښكاره خبره ده چي د فاسق د شهادت قبلولو مطلب دا دى چي د فاسق اكرام او درناوى دي وسي. حال دا چي موږ ته د فاسق داهانت او سپكاوي حكم سوي دى، لكه په دې حديث كي چي مذكور دي: "إِذَا لَقِيتَ الْفَاسِقَ فَالْقِهِ بِوَجْهِ مُكْفَرٍ" (يعني كه چيري د يو فاسق سره ستا ملاقات وسي! نو د هغه سره په ترش مخ ملاقات كوه! يعني په خنده رويه او باهوسه مخ د هغه سره مه ملاقي كېږه!)، نو ځكه په دې حوالو سره هم د فاسق شهادت او گواهي معتبر گرځول او هغه قبلول صحيح نه دي.

لېكن بيا هم كه قاضي د يو فاسق پر گواهي فيصله وكړي، نو زموږ په نېز دا فيصله جائزه او هغه به نافذول كيږي هم، او دا مسئله مشهوره ده لكه د كتاب ادب القاضي په شروع كي چي په دې هكله تفصيلي بحث تېر سو.

وَأَمَّا لَفْظُ الشَّهَادَةِ (X): فرمايي د شهادت په لفظ (أَشْهَدُ) سره گواهي وركول ځكه شرط او ضروري دي چي د قرآن او حديث نصوص په همدې لفظ سره وارد سوي دي يعني په قرآن او حديث كي چي هر ځاى د گواهي حكم او بيان سوي دى هلته د شهادت لفظ او ماده ذكر سوي ده. مثلاً الله تعالى فرمايلي دي: ① أَقْبُوا الشَّهَادَةَ، ② وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ، ③ وَاسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ، ④ وَأَشْهَدُوا ذَوْنِي عَدْلٍ مِنْكُمْ. تاسو او گورئ! په دې هر آيت كي د "شهد" ماده ذكر سوي ده. همدارنگه په حديث كي دي: "إِذَا عَلِمْتَ مِثْلَ الشَّمْسِ فَأَشْهَدْ إِلَّا قَدَحٌ" (يعني كله چي تاته د لمر په شان د يو معاملې خبر ښكاره سي نو بيا گواهي وركوه!)، كښ هغه پرېږده!)، لهذا كله چي په قرآن او حديث

کي صراحتاً د شهادت لفظ ذکر مسوی دی، نو ځکه د گواهي په باب کي به د شهادت په لفظ سره گواهي ورکول شرط وي او د هغه پر ځای به د بل لفظ (أَعْلَمُ، أَتَيَقَّنُ) استعمالول صحیح نه وي. دویم دلیل دادی چي د شهادت په لفظ سره په گواهي ورکولو کي مضبوطي او ټینګار زیات دی؛ ځکه چي دا لفظ پر مشاهده او لیدني دلالت کوي (چي ماخپل په سترگو ولیده)، او بل دا چي د شهادت لفظ د قسم (یمین) له الفاظو څخه دی؛ نو ځکه په دې لفظ سره د گواهي ورکولو په صورت کي به گواه نور هم احتیاط کوي او له درواغو څخه به په ټینګه ځان ساتي، او په گواهي (شهادت) کي مقصود هم دغه خبره ده چي گواه له درواغو څخه پرېز وکړي؛ لهدا کله چي د شهادت په لفظ کي ټینګار او مضبوطي سته او په دې لفظ کي گواه په ټینګه له درواغو څخه ځان ساتي، نو ځکه په دې وجه هم د شهادت په لفظ سره گواهي ورکول ضروري ګرځول سوي دي.

وقوله إلخ: فرمایي چي په متن کي د امام قدوري رَحْمَهُ اللهُ دا قول "لا بد في ذلك كله" د دې خبري و طرف ته اشاره ده چي د گواهي په ټولو اقسامو او مراتبو کي د گواه عادل والي او د شهادت په لفظ سره گواهي ورکول ضروري دي، حتی د ولادت او داسي نورو په باره کي چي کومي بنځي گواهي ورکوي د هغو عادل والی او د شهادت په لفظ سره گواهي ورکول هم ضروري دي او همدا صحیح قول دی؛ ځکه چي په دې کي هم د الزام (لازمولو) معنی موجوده ده؛ همدا وجه ده چي د ولادت، بکارت او داسي نورو په باره کي چي کومي بنځي گواهي ورکوي د هغو آزاد والی، عاقل والی، بلوغت او مسلمان والی شرط دی او د هغو لپاره د قاضي په مجلس کي گواهي اداء کول ضروري دي؛ او څرنګه چي دغه ټوله شيان (يعني آزادي، عقل، اسلام...) د شهادت شرطونه دي، نو په همدې وجه په ولادت او داسي نورو کي د شهادت په لفظ سره گواهي ورکول شرط دي. لېکن د عراقی فقهائو په نېز په دې لفظ سره گواهي ورکول شرط نه دي.

د گواهانو د عدالت معیار (او د گواهانو ترکیه به کله کیږي؟)

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: يَقْتَضِي الْحَاكِمُ عَلَى ظَاهِرِ الْعَدَالَةِ فِي الْمُسْلِمِ إِمَامَ صَاحِبِ رَجَبِهِ اللهُ فرمایي: چي د مسلمان گواه په حق کي به قاضي پر ظاهري عدالت اکتفاء کوي وَلَا يَسْأَلُ عَنْ حَالِ الشُّهُودِ حَقُّ يَطْعَنَ الْخُصْمُ او د گواهانو د حالت په باره کي به پوښتنه [معلومات] نه کوي تر دې چي مدعی علیه پر منو عیب ولکوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «الْمُسْلِمُونَ عُدُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا مَخْدُودًا فِي قَذَابٍ» ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي چي "مسلمانان بعضي پر بعضو عادلان دي مګر محدود فی

① تخریج: أخرجه مُصَنَّف ابن أبي شيبة، باب من قال لا يجوز شهادته إذا تاب، ج: ٤، ص: ٣٣٠، حديث رقم: ٢٠٦٥.

القذف [يعني مسلمانان عادلان دي او بعضي پر بعضو حجت دي. مگر هغه کس چي د زندا ته بهت لکولو په وجه پر هغه حد جاري سوي وي] وَمِثْلُ ذَلِكَ مَزُوٌّ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ* او همداسي [قول] له حضرت عمر رضي الله عنه شخه هم روايت سوي دي وَلَئِنْ الظَّاهِرُ هُوَ الْإِنْجَارُ عَنَّا هُوَ مُحَرَّمٌ دِينِهِ او حکمه چي د مسلمان ظاهري حالت له هغه شي شخه منع کېدل اځان ساتل دي کوم چي د هغه په دين کي حرام وي وَبِالظَّاهِرِ كَفَايَةٌ او پر ظاهري حالت اکتفاء ده [يعني دلته به پر همدې ظاهري حالت اکتفاء کيږي] اِذَا لَا وَصُولَ إِلَى الْقَطْعِ حکمه چي [په دې باره کي] يقيين ته انسان نه سي رسېدای [يعني په يقيني توگه د گواه صادق کېدل (عادل کېدل) يا کاذب کېدل نه سي معلومېدای] إِلَّا فِي الْحُدُودِ وَالْقصاصِ فَإِنَّهُ يَسْأَلُ عَنِ الشُّهُودِ مگر په حدونو او قصاص کي، نو [په هغوی کي] به قاضي د گواهانو په باره کي پوښتنه کوي لِأَنَّهُ يُخْتَالُ لِإِسْقَاطِهَا حکمه چي د حدونو ساقطولو ته به حيله کيږي [که مخکي چي خوځله ذکر سوي دي چي حتی الامکان به د حد ساقطولو ته يو حيله او بانه جوړول کيږي او خپل تر وښه به د هغه د ساقطولو کوشش کيږي. همدا د شريعت حکم دی و قاضي او حد قائمونکي ته] فَيُسْتَرْطَبُ إِلَّا سِتْقَاءَ فِيهَا نو حکمه [په حد او قصاص کي] به د عدالت په هکله پوره تفتيش کول شرط وي وَلَئِنْ الشُّبْهَةُ فِيهَا دَارَتْهُ او حکمه چي په حلونو کي شبهه دفع کونکې ده [يعني په شېهي سره حدود ساقطيږي] وَإِنْ طَعَنَ الْخَصْمُ فِيهِمْ او که چيري مدعي عليه پر گواهانو عيب ولگوي يَسْأَلُ عَنْهُمْ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ نو قاضي به په پټه او په ښکاره توگه د هغو په باره کي پوښتنه کوي لِأَنَّهُ تَقَابَلَ الظَّاهِرَانِ حکمه چي [دلته] دوه ظاهري حالت سره مقابل سول فَيَسْأَلُ طَلَبًا لِلتَّرْجِيحِ نو حکمه د ترجيح ورکولو لپاره به [د گواهانو په باره کي] پوښتنه کوي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ : لَا بُدَّ أَنْ يَسْأَلَ عَنْهُمْ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ فِي سَائِرِ الْحُقُوقِ او صاحبين رَجَّتْهُمَا الله فرمايي: چي په ټولو حقونو [او معاملو] کي د گواهانو [د عدالت] په باره کي په پټه او په ښکاره توگه پوښتنه کول ضروري دي لِأَنَّ الْقَاءَ مَبْنَاهُ عَلَى الْحُجَّةِ حکمه چي د قاضي د

* لم يروى: أخرجه دار قطن في كتاب الألفية، باب كتاب عمر إلى أبي موسى الأشعري رضى الله عنهما، ج: ٤، ص: ١٣٢، رقم: ٢٢٢٥.

القول الراجح: قول صاحبين رَجَّتْهُمَا الله، كما قال صاحب الهداية رَجَّتْهُمَا الله: والفتوى على قولهما في هذا الزمان، وكذا في رد

مختار (ج: ٢، ص: ٤١٤). [القول الراجح ج: ٢، ص: ١٣٠]

فيصلي بنياد پز حجت دي وهي شهادة العدل او حجت د عادلو گواهانو گواهي ده فَيَتَعَرَّفُ عَنِ
الْعَدَالَةِ نو حكه به قاضي د عدالت په باره كي معلومات او پوښتنه كوي وَفِيهِ صَوْنٌ قَضَائِهِ عَنِ
الْبُطْلَانِ او په دې كي له باطلېدلو څخه د قاضي د فيصلي حفاظت اهم استه وَقِيلَ: هَذَا اخْتِلَافٌ
عَصْرٍ وَزَمَانٍ او ويل سوي دي: چي دا د دور او زمانې اختلاف دي وَالْفَتْوَى عَلَى قَوْلِهِمَا فِي هَذَا الزَّمَانِ
 او په دې زمانه كي د صاحبينو پر قول فتوى ده.

اللغات: ﴿يقتصر﴾ دافتعال مضارع ده: اكتفاء كول، كفايت كول، ﴿يطعن﴾ د مضارع صيغه ده، له
 نصر او فتح دواړو څخه راځي: عيب لگول، اعتراض كول (معجم وسيط)، ﴿خصم﴾ مخالف فریق،
 يعني مدعي يا مدعى عليه، ﴿انزجار﴾ د انفعال مصدر دی: منع کېدل، ځان ساتل، ﴿قطع﴾ قطعي او
 يقيني کیفیت، ﴿يحتال﴾ دافتعال دباب مضارع صيغه ده: حيله او بانه كول، حيله جوړول، چل او
 تدبير كول، ﴿دارئة﴾ دفتح دباب مؤنث فاعل دی: دفع کونکی، ليري کونکی (ساقطونکی)، ﴿في
السِّرِّ﴾ په پټه، په مخفي توگه، في العلانية: په ښکاره توگه، ﴿صون﴾ د نصر دباب مصدر دی:
 ساتل، حفاظت كول، ژغورل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کله د قاضي په مجلس كي مدعي خپل گواهان پېش کړي او
 مدعی علیه د مدعي پر پېش کړل سوو گواهانو عيب نه ولگوي او نه داسي نقص پکښي ثابت کړي
 چي دهغه په وجه د گواهانو گواهي (شهادت) رد کيږي، نو په دې صورت كي د امام صاحب رجه
 الله په نېز حکم دادی چي قاضي دي د گواهانو پر ظاهري حالت اکتفاء وکړي او د گواهانو د عدالت
 (عادل والي) په باره كي دي تحقيق او پوښتنه نه کوي؛ حكه په حديث كي ذکر سوي دي "المُسْلِمُونَ
 عُذُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا مَخْدُودًا فِي قَدْفٍ" (يعني له محدود في القذف څخه بغير نور ټوله
 مسلمان عادل دي او يو د بل په خلاف حجۃ دي)، همدارنگه حضرت عمر رضي الله عنه د ابو موسی اشعري
رضي الله عنه په نامه په يو خط كي خاص همدغه الفاظ ليکلي وه کوم چي اوس په حديث كي ذکر سوه. له
 دې څخه معلومه سوه چي که مسلمان گواه په ښکاره عادل وي نو دهغه پر ظاهري عدالت به اکتفاء
 کيږي او دهغه په هکله به نور تحقيق او تفتيش نه کيږي.

ولأن الظاهر الخ: دمسلمان گواه په باره کي د تحقیق او تفتیش نه کولو عقلي دلیل دادی چي د مسلمان ظاهري حالت همدا دی چي هغه به له هر داسي فعل څخه ځان ساتي کوم چي په دین کي حرام وي، او څرنگه چي درواغ وریل په اسلام کي حرام دي. لهذله مسلمان څخه د درواغو ویلو توقع نسته، نو ځکه دهغه پر ظاهري حالت په اعتماد کولو سره به دهغه گواهي منل کیږي او دهغه د عدالت په باره کي به تحقیق او تفتیش نه کیږي؛ ځکه چي په دې تحقیق او تفتیش سره هم دیو گواه صادق یا کاذب کېدل په یقيني توګه نه سي معلومېدای، نو ځکه دا کار به فضول او بې معنی وي او قاضي د فضول کارو لپاره نه ټاکل کیږي. (أحسن الهدایه)

إلا أن الحدود الخ: فرمایي که چیري په حد او قصاص کي د گواهي معامله پېښه سي، نو په دې صورت کي به قاضي د گواهانو پر ظاهري عدالت اکتفاء نه کوي، برابره ده مدعی علیه پر هغو عیب ولگوي، که نه، په دې هر صورت کي به قاضي د گواهانو د عدالت او دیندارۍ او دهغو د صداقت او امانت پوره تحقیق او معلومات کوي؛ ځکه چي د حد او قصاص معامله ډېره اهمه ده، او بل دا چي قاضي ته حتی الامکان د حد او قصاص دفع کولو حکم سوی دی (یعني په حد او قصاص کي به خپل تر وږه دا کوشش کیږي چي هغه ساقط کړي سي)، نو ځکه قاضي به په پوره توګه د گواهانو تحقیق کوي، د دې لپاره چي یو داسي نقص او عیب ښکاره سي کوم چي د گواهي د نه جائز کېدلو او د حد ساقطېدلو لپاره خپله جوړه سي او حد ساقط سي.

په دې هکله دویم دلیل دادی چي که په حد او قصاص کي قاضي د گواهانو پر ظاهري عدالت اکتفاء وکړي نو بیا هم دهغو د نا عادل والي شبهه خامخا پاتېږي (چي کېدای سي هغوی به په حقیقت کي عادلان نه وي)، او حدود په شبهاتو سره ساقطیږي، نو ځکه په دې حواله سره هم په حد او قصاص کي د گواهانو د حالت بشپړ تحقیق او تفتیش ضروري دی.

لأن طعن الخصم الخ: د دې حاصل دادی چي که له حد او قصاص څخه بغیر په نورو معاملو او دعوو کي مدعی علیه پر گواهانو عیب ولگوي نو قاضي به په پټه توګه هم د گواهانو د حالت پوښتنه کوي او په ښکاره (علانيه) توګه هم؛ ځکه چي دلته دوه ظاهري حالتونه او دوه معارض سره جمع دي، اول خودادی چي گواهان به د مسلمان کېدلو په وجه درواغ نه وایي او دویم دادی چي مدعی علیه هم مسلمان دی نو هغه به په خپل عیب لگولو کي درواغجن نه وي؛ دا دواړه ظاهري حالتونه یو د بل مقابل دي، نو ځکه د مدعي او مدعی علیه په حق کي به د ترجیح په وجه فیصله کیږي، او په دې مسئله کي د ترجیح لاره همدا ده چي قاضي د گواهانو د حالت تحقیق او معلومات وکړي، نو که چیري د

هغو عدالت ثابت سي نو فيصله به د مدعي په حق کي کيږي، او که د هغو عدالت ثابت نه سي نو فيصله به د مدعي عليه په حق کي کيږي. لنډه دا چي که له حد او قصاص څخه بغير په نورو معاملو کي مدعي عليه د گواهانو پر عدالت عيب ولگوي نو قاضي به د هغو د حالت (عدالت) پوښتنه او معلومات کوي، کنې نه به يې کوي.

و عن ابن يوسف ومحمد الخ: صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي چي د حد او قصاص په څېر په باقي ټولو معاملو او حقوقو کي هم د قاضي لپاره د گواهانو د حالت پوښتنه او تحقيق کول ضروري دي. بېرته ده مدعي عليه عيب ولگوي، که نه؛ ځکه د قاضي د فيصلې (قضاء) دار و مدار پر "حجت" دي، او "حجت" د عادلو گواهانو گواهي ته وايي، او د گواهانو عادل والي (عدالت) له تحقيق او پوښتني څخه وروسته ثابتيږي، نو ځکه په هره معامله کي د گواهانو د حالت تحقيق او معلومات کول ضروري دي.

دويم دليل دا دی چي کله قاضي د گواهانو له تحقيق څخه وروسته يو فيصله وکړي نو د هغه فيصله به له باطلېدلو څخه محفوظ پاته سي، او که چيري له تحقيق څخه بغير قاضي فيصله وکړي او وروسته د گواهانو نا عادل والي ښکاره سي (مثلا هغوی غلامان يا محدود فی القذف و خيږي)، نو په دې صورت کي به د قاضي هغه فيصله باطله سي، او ښکاره خبره ده چي د قاضي فيصله حتی الامکان له باطلېدلو څخه ساتل ضروري دي، نو په دې وجه هم په هره معامله کي د گواهانو د حالت تحقيق او پوښتنه کول ضروري دي.

وقيل هذا الخ: ځيني مشايخو د امام صاحب او صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ دغه اختلاف د دور او زماني اختلاف گرځولی دی، يعني څرنګه چي د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دور خير القرون ته نژدې وو، او د هغه د زماني په خلکو کي صلاح، رښتيا گلوي او حق گلوي غالبه وه، نو ځکه هغه د گواهانو پر ظاهري حالت اکتفاء کړې ده (لکه څرنګه چي په حديث کي ذکر سوي دي "خَيْرُ الْقُرُونِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَفْشُو الْكَذِبُ" په دې حديث کي درې دورو ته خير دورونه ويل سوي دي: ① د صحابه وو دور او زمانه، ② د تابعينو دور، ③ د تبع تابعينو دور، او د څلورم دور او قرن په باره کي نبي ﷺ فرمايلي دي چي په هغه کي به درواغ عام سي، او امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د دويم او درېيم دور له خلکو څخه وو)، او د صاحبينو په زمانه کي شر او فساد غالب سو او درواغ ويل عام سو (ځکه چي د هغو دور څلورم دور وو)، نو ځکه هغو په هره معامله کي د گواهانو د حالت تحقيق او پوښتنه کول ضروري و ګرځول. او فتوی هم د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ پر قول ده.

د تزکيې اقسام او طريقه

ثُمَّ التَّزْكِيَةُ فِي السِّرِّ أَنْ يَبْعَثَ الْمُسْتَوْرَةَ إِلَى الْمُعَدِّلِ بِيَا په پته توگه تزکيه دا ده چي قاضي تعديل کونکي کس [مزکي] ته پت خط واستوي فِيهَا النَّسَبُ وَالْحُلُ وَالْمُصَلُّ چي په هغه کي د گواهانو نسب، حليه [شکل او جوله] او [نوم د] مسجد ليکلي وي وَيُرَدُّهَا الْمُعَدِّلُ او تعديل کونکي دي هغه خط [ته جواب وليکي او قاضي ته دې] واپس کړي وَكُلُّ ذَلِكَ فِي السِّرِّ او دا ټوله به په پته توگه وي [يعني د خط ټوله کاروايي په خفيه توگه ترسره کول پکار دي] كَيْلَا يَظْهَرَ د دې لپاره چي ښکاره نه سي فَيُخْدَمُ أَوْ يُقَصَّدُ [ځکه که ښکاره سي] نو د تعديل کونکي [مزکي] سره به دوکه او مکر وسي يا هغه ته به د تکليف ورکولو اراده وسي وَفِي الْعَلَانِيَةِ لَا بُدَّ أَنْ يَجْهَرَ بَيْنَ الْمُعَدِّلِ وَالشَّاهِدِ او په ښکاره تزکيه کي د ضروري ده چي قاضي به تعديل کونکي کس او گواه دواړه سره يو ځای کوي لِيَسْتَفِي شُبْهَةً تَعْدِيلٍ غَيْرَهُ د دې لپاره چي د بل چا د تعديل شبهه ختمه سي وَقَدْ كَانَتْ الْعَلَانِيَةُ وَحْدَهَا فِي الصَّدْرِ الْأَوَّلِ او [د اسلام] د شروع په زمانه کي تعديل فقط علانيه [په ښکاره توگه] او وَوَقَعَ الْاِكْتِفَاءُ بِالسِّرِّ فِي زَمَانِنَا او زموږ په زمانه کي پر خفيه تعديل اکتفاء وسوه تَحَرُّزًا عَنِ الْفِتْنَةِ له فتنې څخه د ځان ساتلو لپاره وَيُرَوَّى عَنْ مُحَمَّدٍ: تَزْكِيَةُ الْعَلَانِيَةِ بَلَاءٌ وَفِتْنَةٌ او له امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ څخه روايت سوي دي چي: "علانيه تزکيه يو ازمايښت او فتنه ده" ثُمَّ قِيلَ: لَا بُدَّ أَنْ يَقُولَ الْمُعَدِّلُ: هُوَ حُرٌّ عَدْلٌ جَائِزُ الشَّهَادَةِ بِيَا وِيل سوي دي: چي د معدل [مزکي] لپاره داسي ويل ضروري دي: چي "هغه گواه آزاد، عادل او جائز گواهي والا دی" لِأَنَّ الْعَبْدَ قَدْ يُعَدَّلُ ځکه ځيني وخت غلام هم عادل وي وَقِيلَ: يَكْتَفَى بِقَوْلِهِ: هُوَ عَدْلٌ او ويل سوي دي: چي هغه دي خپل پر دې قول اکتفاء کوي: چي "هغه عادل دی" لِأَنَّ الْحُرِّيَّةَ ثَابِتَةً بِالْأَدَارِ ځکه چي آزاد والي په دار الاسلام سره ثابت دی وَهَذَا أَصَحُّ او مداريات صحيح قول دی.

اللغات: ﴿فِي السِّرِّ﴾ په پته (په پته توگه)، په خفيه توگه، ﴿تَزْكِيَّة﴾ او تَعْدِيلُ: د يو چا د عادل کېدلو او غير عادل کېدلو پوښتنه او تحقيق کولو ته وايي. مُزَكِّي او مُعَدِّلُ: تزکيه او تعديل کونکي

ته وايي، ﴿مُعَدِّل﴾ د تفعليل د باب فاعل دی: تعديل کونکی، د يو چا په باره کي د عادل او غير عادل کېدلو تحقيق کونکی، ﴿مستورة﴾ پټ خط، خفيه خط، هغه خط ته وايي چي قاضي په هغه کي د گواهانو نوم، نسب، شکل او جوله (حليه) او دهغوی د کلي او مسجد نوم وليکي او بيا يې د خپل امين کس په لاس په پټه توگه مزکي ته واستوي، څرنگه چي دغه خط د عوامو له نظر څخه پټول مقصود دي، نو ځکه هغه ته ”مستورة“ ويل سوي دي، ﴿حلي﴾ او حلي جمع د حُلِيَّة ده: دانسان شکل او جوله، بڼه او قواره، رنگ او صورت، يعني قاضي به په هغه خط کي د گواهانو شکل، رنگ او صورت هم ليکي چي دا ډول کسان دي، ﴿يُخْلَع﴾ د فتح د باب مضارع مجهوله ده: دوکه ورکول، د يو چا سره چل او مکر کول، ﴿علانية﴾ په ښکاره، په ظاهري توگه، ﴿تحرز﴾ د تفعل د باب مصدر دی: ځان ساتل، پرېز کول، ﴿بلاء﴾ ازمايښت (ازمايش)، امتحان.

تشریح: مخکي چي کوم په پټه او ښکاره توگه د تزکيه کولو خبره وسوه، په دې عبارت کي دهغه

وضاحت کوي، حاصل يې دا دی چي تعديل او تزکيه پر دوه قسمه ده: ① تزکيه في السر، ② تزکيه في العلانية. تزکيه في السر دې ته وايي چي قاضي د گواهانو نوم، نسب، حليه او دهغود کلي (محلي) او مسجد نوم وليکي او په پټه يې د خپل يو امين او معتمد سړي په ذريعه د مزکي و طرف ته واستوي: او بيا د مزکي کار دا دی چي د گواهانو په باره کي دهغوله همسايه گانو، ملگرو او دهغود ناستي ولاړي والا خلگو څخه پوښتنه وکړي، او بيا چي کله مزکي پوره تحقيق او تفتيش وکړي نو هغه دي وليکي او د کوم گواه عدالت او دينداري چي دهغه په ښه ثابت سي دهغه تر نامه لاندې دي وليکي ”هُوَ عَدْلٌ مَقْبُولٌ مَرَضِيٌّ جَائِزُ الشَّهَادَةِ“ (يعني دا گواه زما په ښه عادل، خوښ سوی، مقبول او جائز گواهی والای)، او د کوم گواه په باره کي چي نا عدالت او نقص ثابت سي، دهغه په باره کي دهیڅ نه ليکي يا دي صرف دې ته اشاره وکړي چي دهغه گواهي مقبوله نه ده، خو دهغه نقص او عيب دي نه ښکاره کوي: بيا دي په پټه توگه دا خط قاضي ته واستوي او د دې خبري دي پوره خيال ساتي چي هيڅ يو گواه يابل سړي ته خط ښکاره نه سي، ځکه که گواه په خط خبر سي نو کېدای سي چي مزکي او خط وړونکي ته رشوت وکړي او په خط کي تغير او تبدل وکړي، او درشوت نه قبلولو په صورت کي به گواه هغه ته تکليف ورسوي، نو د دې خطراتو او اندېښنو په خاطر به مزکي (معدل) خپل ټوله کار وايي په پټه توگه ترسره کوي.

②... د تزکيه في العلانية طريقه داده چي قاضي دي گواه او مزکي دواړه د قضاوت په مجلس کي سره يوځای کړي او بيا دي په مزکي سره د گواه تعديل او تزکيه وکړي او پوښتنه دي ځني وکړي

چي ”ايا دا هغه گواه دی د کوم تعديل چي تا کړی دی“، نو مزکي دي هغه گواه ته اشاره وکړي چي ”هو! دا هغه گواه دی“، د گواه و طرف ته اشاره کول د دې لپاره ضروري دي چي له هغه څخه بهير د بل گواه د تعديل شبهه پاته نه سي (يعني دهغه پر ځای د بل گواه تعديل نه وسي)؛ ځکه ځيني وخت دوه خلک په نوم او نسب دواړو کي سره شريک وي نو که مزکي د گواه و طرف ته اشاره نه وکړي بلکي د هغه د نوم او نسب په بيانولو اکتفاء وکړي، نو کېدای سي چي د قاضي خيال دهغه د همنامي گواه و طرف ته منتقل سي.

وقد كانت إلخ: فرمايي چي د اسلام په اول دور او زمانه کي يعني د صحابه وو په دور کي فقط د تعديل يو قسم يعني علانيه تعديل رائج وو، ځکه هغه دور او قرن له خير القرون څخه وو، او دهغه دور په ټولو مسلمانانو کي امانت او دينداري غالبه وه او د هيچا له طرفه د ظلم او زياتوب خطر نه وه، نو ځکه په هغه دور کي فقط پر علانيه تعديل اکتفاء کېدل، لېکن موجوده دور بالکل د اول قرن برعکس دی او په دې دور کي د فتنې او فساد بازار گرم دی، نو ځکه فقهاؤ په دې زمانه کي فقط پر خفيه تعديل اکتفاء کړې ده، او له همدې کبله امام محمد رَحِمَهُ اللهُ علانيه تعديل کولو ته فتنه او بلاء ويلي دي (ځکه که په اوسني دور کي مزکي په علانيه او بنکاره توگه تعديل وکړي نو د مزکي او گواهانو په مينځ کي به فتنه او فساد جوړ سي او د دوی په مينځ کي به دښمني پيدا سي).

ثم قيل إلخ: د ځيني مشايخو رايه داده چي تعديل کونکي مزکي به فقط پر ”هُوَ عَدْلٌ جَائِزُ الشَّهَادَةِ“ اکتفاء نه کوي بلکي د ”و هو حُرٌّ“ لفظ ويل هم ضروري دي، يعني داسي به ليکي چي ”دا گواه آزاد، عادل او جائز الشهادة دی“؛ دليل دادی چي ځيني وخت غلام هم عادل وي حال دا چي دهغه گواهي معتبره نه ده، نو ځکه د گواه د آزادوالي وضاحت کول هم ضروري دي، او ځيني مشايخو ويلي دي چي د گواه په باره کي فقط ”هُوَ عَدْلٌ“ ويل کافي دي. ”حُرٌّ او جَائِزُ الشَّهَادَةِ“ ويل ضروري نه دي؛ ځکه په دار الاسلام کي د گواه موجودېدل د هغه د حریت او آزادوالي بنکاره دليل دی. او د دې زمانې په اعتبار سره همدا قول زيات صحيح دی.

د مدعی علیه د تزکیه او تعديل حکم

قَالَ: فَمَنْ قَوْلُ مَنْ رَأَى أَنْ يَسْأَلَ عَنِ الشُّهُودِ فرمايي: او دهغه حضراتو په قول کي چي دهغو رايه دا ده چي قاضي به د گواهانو په باره کي پوښتنه کوي [يعني کوم حضرات چي وايي: قاضي به د گواهانو په باره کي تحقيق او پوښتنه کوي، چي هغه صاحبين رَحِمَهُمُ اللهُ دي] لَمْ يَقْبَلْ قَوْلَ الْخَصْمِ أَنَّهُ عَدْلٌ ادهغو په قول کي ادا خصم دا قول به نه قبلول کيږي چي گواه عادل دی مَغْنَاهُ قَوْلُ الْبُدْعِيِّ عَلَيْهِ مَطْلَبُ يَیْ دا دی چي د مدعی علیه قول به نه قبلول کيږي [يعني له خصم څخه مدعی علیه مراد دی، لکه څرنگه چي دا

بنکاره خبره ده | وَعَنْ أَنْ يُوسُفَ وَمُحَمَّدٍ أَنَّهُ يَجُوزُ تَزْكِيَتُهُ او له صاحبینو رَحِمَهُمَا اللهُ شخه روایت دی چي مدعی علیه تزکیه [تعديل] جائز دی لِکِنْ عِنْدَ مُحَمَّدٍ يُضْمُ تَزْكِيَةُ الْآخِرِ إِلَى تَزْكِيَتِهِ لېکن دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز به د مدعی علیه د تزکیې سره د بل سړي تزکیه هم يو ځای کول کيږي لَأَنَّ الْعَدَدَ عِنْدَهُ شَرْطٌ ځکه چي دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز عدد شرط دی وَوَجْهُ الظَّاهِرِ: أَنَّ زَعْمَ الْمُدْعَى وَشُهُودَهُ أَنَّ الْخَصْمَ كَاذِبٌ فِي انْكَارِهِ مُبْطِلٌ فِي إِصْرَارِهِ او د ظاهر روایت دلیل دادی: چي د مدعی او دهغه د گواهانو په گومان کي مدعی علیه په خپل انکار کي درواغجن او په خپل ټینګار کي پر باطله دی فَلَا يَصْلُحُ مُعَدِّلاً نو ځکه هغه به د معدل [مزکي] کېدلو لایق نه وي وَمَوْضُوعُ السَّأَلَةِ إِذَا قَالَ: هُمْ عَدُوٌّ إِلَّا أَنَّهُمْ أَخْطَئُوا أَوْ نَسُوا او د مسئلې صورت دا دی [یعني د مسئله په هغه صورت کي وضع سوې ده] کله چي مدعی علیه داسي ووايي: چي دا گواهان عادل دي، لېکن تېروتلې دي یا یې په هیره [داسي] کړي دي أَمَّا إِذَا قَالَ: صَدَقُوا أَوْ هُمْ عَدُوٌّ صَدَقَتْ لېکن که مدعی علیه ووايي: چي هغو رېښتیا ويلي دي یا هغوی عادل او رېښتوني دي فَقَدْ اعْتَرَفَ بِالْحَقِّ نو [په دې صورت کي] مدعی علیه د حق اقرار وکړی.

اللغات: ﴿شهود﴾ جمع د شاهد ده: گواه، شاهدي اداء کونکی، ﴿أخطئوا﴾ د افعال له باب ېه د جمع مذكر غائب ماضي معلوم صيغه ده: خطاء او غلطي کول، تېروتل (تېروتنه کول)، ﴿نسوا﴾ د سمع له باب ېه مخکنۍ صيغه ده: هېرول، له يو چا څخه هېرېدل.

تشریح: مخکي دا خبره ذکر سوه چي د صاحبینو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز د قاضي لپاره د گواهانو تعديل کول ضروري دي، برابره ده مدعی علیه پر هغو عیب ولگوي، که نه (او دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ مسلک دا وو چي د عیب نه لگولو په صورت کي قاضي د گواهانو پر ظاهري عدالت اکتفاء کوي)، په دې عبارت کي پر هماغه قول تفریع کوي فرمایي چي که د مزکي (معدل) پر ځای په خپله مدعی علیه د مدعی د گواهانو تعديل وکړي نو په ظاهر روایت کي د هغه تعديل لره هيڅ اعتبار نسته، لېکن د صاحبینو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز د مدعی علیه تعديل جائز دی، لېکن په صاحبینو کي دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز حکم دادی چي د مدعی علیه د تعديل سره به د بل معتبر سړي تعديل هم شاملول کيږي؛ ځکه دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ

الله په نېز عدد شرط دی یعنی دهغه په نېز دا ضروري ده چي په تعديل او تزکيه کي به مزکیان دوه وي، نو ځکه د مدعی علیه د تعديل سره به دېل معتبر او معتمد سړي تعديل هم شاملول کيږي.

دوجه الظاهر الخ: د ظاهر روایت د دلیل حاصل دا دی چي تاسو معلومه ده چي مدعي دخپل دعوی د ثابتولو لپاره صرف هغه وخت گواهان پېشوي کله چي مدعی علیه د مدعي له دعوی څخه منکروي او پر خپل انکار ټینګار کوي او مدعي او گواهان هغه په خپل انکار او ټینګار کي درواغجن ګڼي، او کوم څوک چي د یو سړي په گومان کي درواغجن وي دهغه سړي په حق کي دهغه (درواغجن) تصدیق نه سي کېدای سي؛ ځکه کوم څوک چي درواغجن وي هغه عادل کېدای نه سي، نو ځکه د مدعی علیه تعديل او تصدیق لره به هیڅ اعتبار نه وي او هغه په د مزي کېدلو لایق نه وي، ځکه چي د مزي عادل والی شرط دی لېکن هغه دلته د مدعي او مدعي د گواهانو په گومان او عقیده کي درواغجن دی.

وموضوع المسألة الخ: دا دیو مقدر سوال جواب دی، سوال دا دی چي د مدعی علیه له طرفه د گواهانو تعديل کول په حقیقت کي پر خپل ځان د مدعي د حق اقرار کول دي (یعني کله چي مدعی علیه د مدعي د گواهانو تعديل وکړی نو گواکي هغه منکر نه دی بلکي پر خپل ځان د مدعي د حق مقر [اقرار کونکي] دی)، او د مقر اقرار مقبول او معتبر دی، ځکه د مقر عادل والی بالاتفاق شرط نه دی، نو ځکه په دې مسئله کي د مدعی علیه (مزي) تعديل قبول پکار دي (که څه هم هغه درواغجن او غیر عادل دی، ځکه چي د مقر عادل والی شرط نه دی)، حال دا چي په ظاهر روایت کي دهغه تعديل نامقبول او نامعتبر ګرځول سوی دی.

جواب دا دی چي پورتنۍ مسئله په داسي صورت کي وضع سوې ده کله چي مدعی علیه د گواهانو د تعديل کولو سره، سره دا خبره هم وکړي ”گواهان خو عادل دي لېکن له هغو څخه په تعديل کولو کي غلطې او تېروتنه سوې ده یا هغوی په هېره او غفلت سره تعديل کړی دی“، نو ښکاره ده چي په دې صورت کي به د مدعی علیه له طرفه دا خبره اقرار نه وي بلکي دا به تعديل وي، او د تعديل لپاره دا شرط دي چي مزي به عادل وي، حال دا چي دلته مدعی علیه (مزي) د مدعي او د هغه د گواهانو په گومان او عقیده کي درواغجن او غیر عادل دی، نو په همدې وجه دهغه تعديل لره هیڅ اعتبار نسته.

د دې په خلاف که مدعی علیه فقط داسي ووايي چي ”د مدعي گواهان رښتوني دي یا ووايي چي عادل او رښتوني دي (او داسي نه ووايي چي هغوی تېروتنلي دي)“، نو په دې صورت کي د مدعی علیه

قول معتبر دی؛ حُکمه دلته په حقیقت کي هغه پر خپل ځان د مدعي د حق اقرار وکړی، نو حُکمه د هغه دا قول د اقرار په وجه معتبر دی، نه د تعدیل په وجه.

د تزکیه (تعدیل) کونکو د تعداد بیان

قَالَ: وَإِذَا كَانَ رَسُولُ الْقَاضِي الَّذِي يُسْأَلُ عَنِ الشُّهُودِ وَاحِدًا فَرَمَائِي: أَوْ د قَاضِي هُغْه قَاصِد [استازی] چي له هغه څخه د گواهانو په باره کي پوښتنه کيږي که چيري هغه یو وي [”يُسْأَلُ“ د مجهول صیغه او د ”الذی یُسْأَلُ عَنِ الشُّهُودِ“ جمله د ”الرسول“ (قاصد) صفت ده، آسانه ترجمه یې داده چي: که چيري د گواهانو مزکي (معدل) فقط یو سړی وي] جَاَزَ نُو جَائِزِ دِي وَالْإِثْنَانِ أَفْضَلُ أَوْ دوه افضل دي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُونُسَ أَوْ دَادِ شَيْخَيْنِو رَجَحَهُمَا اللَّهُ په نېز دي وَقَالَ مُحَمَّدٌ: لَا يَجُوزُ إِلَّا اثْنَانِ أَوْ امام محمد رَجَحَهُ اللَّهُ فرمائي: چي جائز نه دي مگر دوه [مزکیان] وَالْمُرَادُ مِنْهُ الْمُرْتَبِعُ أَوْ مراد له دې [رسول القاضی] څخه مزکي دی وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ رَسُولُ الْقَاضِي إِلَى الْمُرْتَبِعِ أَوْ پر همدغه اختلاف دي د مزکي و طرف ته د قاضي استول سوی قاصد وَالْمُرْتَبِعُ عَنِ الشَّاهِدِ أَوْ [پر همدغه اختلاف دي] د گواه له طرفه ترجمه کونکی کس له: أَنَّ التَّزْكِيَةَ فِي مَعْنَى الشَّهَادَةِ د امام محمد رَجَحَهُ اللَّهُ دلیل دا دی: چي تزکیه د گواهي په معنی سره ده لِأَنَّ وَلَايَةَ الْقَضَاءِ تَبْتَنِي عَلَى ظُهُورِ الْعَدَالَةِ حُكْمَ چي د قضاء ولایت د عدالت پر ښکاره کېدلو مبني دی وَهُوَ بِالتَّزْكِيَةِ أَوْ عدالت په تزکیه [تعدیل] کولو سره ښکاره کيږي فَيُشْتَرَطُ فِيهِ الْعَدَدُ نُو حُكْمَ په تزکیه کي به عدد [دوه مزکیان] شرط وي كَمَا تُشْتَرَطُ الْعَدَالَةُ فِيهِ لَكِه څرنګه چي په هغه کي عدالت شرط دی وَتُشْتَرَطُ الدُّكُورَةُ فِي الْمُرْتَبِعِ فِي الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ أَوْ لکه څرنګه چي [په حدونو او قصاص کي د گواهانو د مزکي ”مذکر کېدل“ شرط دي وَلَهُمَا: أَنَّهُ لَيْسَ فِي مَعْنَى الشَّهَادَةِ أَوْ د شېخینو رَجَحَهُمَا اللَّهُ دلیل دا دی: چي تزکیه د گواهي په معنی سره نه ده وَلِهَذَا لَا يُشْتَرَطُ فِيهِ لَفْظَةُ الشَّهَادَةِ وَمَجْلِسُ الْقَضَاءِ همدوا وجه ده چي په تزکیه کي د شهادت لفظ او د قضاء [قاضي] مجلس شرط نه دی وَاشْتِرَاطُ الْعَدَدِ أَمْرٌ حُكْمِيٌّ فِي الشَّهَادَةِ أَوْ په گواهي ګي عدد شرط کېدلو یو

❦ القول الرابع: قول الشيخين رَجَحَهُمَا اللَّهُ، كما قال العلامة المحقق رَجَحَهُ اللَّهُ: كَفَى عَدْلًا وَاحِدًا لِلتَّزْكِيَةِ وَترجمة الشاهد والمصمم والرسالة من القاضي إلى المزكي والإنسان أجود (الدر المختار ج: ٤، ص: ٤١٦)، وكذا في المفتي الأبحر (ج: ٣، ص: ٢٤٣). [القول الرابع ج: ٢، ص: ١٣٢]

حکمي او خلاف القياس امر دی فَلَا يَتَعَدَّاهَا نو ځکه هغه به د تزکيه و طرف ته نه متعدي کيږي.

اللغات: «رسول» کوم سړی چي په يو کار پسي استول سوی وي، استازی، قاصد، پېغام وړونکی، «مُزَكِّي» د تفعیل د باب فاعل دی: د گواهانو صفایي کونکي، يعني د گواهانو د صفایي (عادل والي) په باره کي تحقیق کونکي چي هغه ته معدل (تعديل کونکي) هم وايي، «مُتَرْجِم» د فَعَّلَهُ د باب فاعل دی، تَرْجَمَ يُتَرْجَمُ ترجمه: په عربي ژبه کي د دغه باب د يوې معناوي مذکوره دي: خپل د کلام وضاحت او تشریح کول، د بل چا کلام له يوې ژبي څخه بلې ژبي ته اړول چي هغه ته ترجماني وايي، او «الترجمة» دانسان د سيرت او ژوند ذکر کولو ته هم وايي (مصباح منير، معجم لغة الفقهاء)، «تَبَتَّنِي» د افتعال د باب مضارع ده: مبني کېدل، پريوشي د بل شي مدار کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د گواهانو د تعديل او تزکيه کولو لپاره چي قاضي کوم سړی مقرر کړی وي (چي هغه ته مُزَكِّي او مُعَدِّل وايي)، که چيري هغه يو وي نو هم جائز دي، لېکن که دوه وي نو افضل او غوره دي، دا حکم د شېخينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز دی، امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي چي په تزکيه او تعديل کي دا شرط او ضروري ده چي مزکیان به کم از کم دوه وي، او له دوو څخه کم جائز نه دي، دامام محمد او شېخينو رَحْمَتُ اللَّهِ په مینځ کي دغه اختلاف په هغه صورت کي هم دی کله چي قاضي د گواهانو د تحقیق لپاره خپل يو سړی د مزکي (مُعَدِّل) و طرف ته واستوي يا مزکي د قاضي و طرف ته يو سړی را واستوي يا کوم سړی چي د گواهانو له طرفه ترجمان وي يعني د گواهانو د بیان او خبرو ترجماني کوي، نو په دې صورتونو کي هم د شېخينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز يو سړی کافي دی او که دوه سړيان وي نو افضل دي، لېکن دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دا شرط او ضروري ده چي هغه به دوه سړيان وي.

دامام محمد دليل: دادی چي تزکيه د گواهی په معنی سره ده؛ ځکه چي د قاضي ولایت (يعني د هغه فيصله کول) د گواهانو د عدالت پر ښکاره کېدلو موقوف دي يعني کله چي د گواهانو عدالت ښکاره سي نو بيا قاضي فيصله کولای سي، نه تر هغه مخکي؛ او د گواهانو د عدالت ښکاره کېدل پر تزکيه او تعديل موقوف دي يعني د گواهانو عادل والی هغه وخت ښکاره کيږي کله چي مزکي د هغو تزکيه او تعديل وکړي، لهندا په بله وينا دا چي گرسره گواهي پر تزکيه موقوف ده، او د گواهی لپاره عدد او عدالت شرط دی (لکه مخکي چي دامسئله ذکر سوه)، لهندا کوم شی چي د گواهی په معنی سره دی يعني

تزکیه، په هغه کي به هم عدد (دوه والي) او عدالت شرط وي او کم از کم دوه مزکیان به ضروري وي، لنډه داچي څرنگه په گواهي (شهادت) کي کم از کم دوه گواهان شرط دي، همداسي به په تزکیه هم کم از کم دوه مزکیان شرط وي، همدا وجه ده څرنگه چي په حد او قصاص کي د گواهانو مذکر کېدل شرط دي، نو همداسي په حد او قصاص کي د گواهانو د تزکیه کونکي کس مذکر کېدل هم شرط دي چي د هغو مزکي به مذکر يعني نارینه وي (او څرنگه چي د زنا په حد کي د گواهانو څلور والي ضروري دي چي گواهان به څلور وي، نو د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز به د هغو د مزکیانو څلور والی هم ضروري وي لکه په راروان عبارت کي چي مذکور دي).

د شیخینو دلیل: دا دی چي تزکیه د گواهي (شهادت) په معنی سره نه ده، همدا وجه ده چي په تزکیه کي نه د شهادت لفظ (أَشْهَدُ) شرط دی او نه د قضاء په مجلس کي د هغه واقع کېدل او ترسره کول شرط دي، حال دا چي په گواهي (شهادت) کي دا دواړه شیان شرط دي، له دې څخه معلومه شوه چي تزکیه د گواهي په معنی سره نه ده، او کله چي تزکیه د گواهي په معنی سره نه ده نو د تزکیه لپاره به هغه شیان هم شرط نه وي کوم چي د گواهي لپاره شرط دي يعني عدد (دوه مزکیان) او عدالت. او کوم چي په گواهي کي د عدد (دو گواهانو) د شرط کېدلو مسئله ده، نو د هغه جواب دا دی چي په گواهي کي د عدد (دوه والي) شرط په دې قرآني نص "وَأَسْتَشْهَدُ وَ أَشْهَدُ يَنْ مِنْ رَجَالِكُمْ" سره خلاف القیاس ثابت سوی دی، کنې د قیاس تقاضا خو دا ده چي دوه گواهان شرط نه وي، ځکه څرنگه چي د یوه گواه په صورت کي د کذب او درواغو احتمال سته همداسي د دوو گواهانو په صورت کي هم د کذب احتمال سي، نو ځکه په گواهي کي د دوه والي شرط خلاف القیاس دی، او قاعده داده "چي کوم شی خلاف القیاس ثابت وي هغه د بل شي و طرف ته نه متعدي (متجاوز) کیږي او پر هغه بل شي نه سي قیاسول کېدای"، نو ځکه د گواهي عدد يعني "دوه والي" به د تزکیه و طرف ته نه متعدي کیږي او په تزکیه کي به "دوه والي" (دوه مزکیان) شرط نه وي او په دې مسئله کي به تزکیه پر گواهي قیاسول صحیح نه وي لکه څرنگه چي امام محمد رَحْمَةُ اللهِ فرمایي.

په مزکي کي د گواهي (شهادت) اهلیت شرط دی، که نه؟

وَلَا يَشْتَرُ أَهْلِيَّةُ الشَّهَادَةِ عَلَى الْمُزَكِّيِّ تَزْكِيَةُ السِّبَةِ أَوْ بِتَه [خفيه] تَزْكِيَةُ كِي په مزکي کي د گواهي اهلیت شرط نه دی حَتَّى صَلَحَ الْعَبْدُ مُزَكِّيًّا همددا وجه ده چي غلام هم مزکي جوړېدای سي فَأَمَّا لِ تَزْكِيَةِ الْعَلَانِيَةِ فَهَوْ شَرْطٌ لِبَكْنٍ په ښکاره تزکیه کي د گواهي اهلیت شرط دی وَكَذَا الْعَدَدُ بِالْإِجْتِمَاعِ او همداسي عدد هم بالاتفاق [شرط دی] عَلَى مَا قَالَهُ الْخَصَّافُ لکه څرنگه چي امام خصاف رَحْمَةُ

الله ويلي دي لاختصاصها بنجلس القضاء حكه چي علانيه تزكيه د قضاء دمجلس سره خاص ده
 قالوا: يشترط الأربعة في تزكية شهود الزنا عند مُحَدِّد مشايخو ويلي دي: چي دامام رَحْمَةُ الله په نيز د
 زناد گواهانو په تزكيه كولو كي [هم] خلور خلگ شرط دي.

اللغات: ﴿اهلية﴾ اهل كېدل، قابل كېدل، ﴿صَلَح﴾ دماضي صيغه ده، له كرم، فتح او نصر ټولو
 بابونو څخه راځي، سمېدل، مناسب كېدل، ديو كار لايق كېدل (ديو كار قابل جوړېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي په پټه او خفيه توگه د تزكيه كولو په صورت كي د شرط نه
 دي چي په مزكي كي به د گواهي او شهادت اهليت وي (يعني د شرط نه دي چي هغه به آزاد او داسي نور
 وي)، په همدې وجه فقهاؤ د غلام مزكي كېدل جائز گرځولي دي يعني غلام هم مزكي جوړېدای سي،
 لېكن په علانيه او ښكاره توگه د تزكيه كولو په صورت كي په مزكي كي د شهادت اهليت شرط دی
 او دامام خصاف رَحْمَةُ الله د قول مطابق په علانيه تزكيه كي دوه والي هم بالاتفاق شرط دی (چي مزكيان
 به دوه وي)؛ دليل دادی چي علانيه تزكيه كول د قاضي دمجلس سره خاص دي (يعني علانيه تزكيه او
 تعديل صرف د قاضي په مجلس كي كيږي، لكه مخكي چي ذكر سوه)؛ او د قاضي دمجلس سره خاص كېدل د
 دې خبري دليل دی چي علانيه تزكيه د گواهي (شهادت) په معنى سره ده، او كله چي هغه د گواهي
 په معنى سره ده نو ښكاره خبره ده چي په علانيه تزكيه كي به هغه شيان هم شرط وي كوم چي په
 گواهي كي شرط دي، او په گواهي كي آزاد والی (حریت)، عدالت او عدد شرط دي، لهذا په علانيه
 تزكيه به هم د شيان شرط وي.

قالوا الخ: څه مخكي ذكر سوه چي امام محمد رَحْمَةُ الله د عدد په حق كي تزكيه پر گواهي قياس كړې
 ده او هغه فرمايي چي تزكيه د گواهي په معنى سره ده، نو ځكه مشايخو ويلي دي چي دامام محمد
 رَحْمَةُ الله په نيز په زنا كي د گواهانو د تزكيه كونكو خلگو څلور والی شرط دی، يعني څرنكه چي د زنا
 د ثابتولو لپاره څلور گواهان ضروري دي، همداسي به د هغو د تزكيه كولو لپاره هم څلور مزكيان
 ضروري وي.

فَصْلٌ

تشریح: د گواهی د مراتبو او اقسامو له بیان څخه وروسته اوس په دې فصل کې مصنف رَحِمَهُ اللهُ د هغه شیانو اقسام بیانوي چې گواه په خپله ذمه د هغوی گواهي واخلې یعنې د هغوی گواه جوړ سي.

گواه جوړ بدل او گواه جوړول (حکم او تفصیل)

وَمَا يَتَحَكَّمُ الشَّاهِدُ عَلَى مَرْبُوبٍ أَوْ غَوَاهٍ فِي دُكُومٍ شَخْهٍ غَوَاهِي [په خپله ذمه] اخلي هغه پر دوه قسمه دي أَحَدُهُمَا مَا يَشْهَدُ حُكْمُهُ بِنَفْسِهِ يَوْ قَسَمَ هَغَهُ دِي چې حکم يې بذات خود [په خپله] ثابتېږي وَمِثْلُ الْبَيْعِ وَالْإِقْرَارِ وَالْقَضْبِ وَالْقَتْلِ وَحُكْمِ الْحَاكِمِ لَكِه بِيْع، اَقْرَار، غَضَب، قَتْل اَوْ د حَاكِم فَيَصْلُهُ فَإِذَا سَمِعَ ذَلِكَ الشَّاهِدُ أَوْ رَأَاهُ نَو كَلِه چې گواه هغه [يعني په دې شيانو او معاملو کې يو معامله] واورې يا يې وويني وَسَعَهُ أَنْ يَشْهَدَ بِهِ نَو دده لپاره جائز دي چې [نو هغه په باره کې] گواهي ورکړي وَإِنْ لَمْ يَشْهَدْ عَلَيْهِ كِه شَخْه هَم دِي پر هغه [معامله] گواه جوړ نه کړل سي [يعني که شَخْه هَم بل څوک دِي پر هغه معامله گواه جوړ نه کړي] لِأَنَّهُ عَلِمَ مَا هُوَ الْوَجِبُ بِنَفْسِهِ حُكْمُهُ چې دا گواه [دا ور بدل او بدل و په وجه] په هغه شي خبر سو کوم چې بذات خود موجب [سبب] دي وَهُوَ الزُّكْنُ فِي إِطْلَاقِ الْأَدَاءِ اَوْ هَمْدًا عِلْم [خبر بدل] د گواهي. داء کولود جواز رکن دی قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ الله تعالى فرمايلي دي: [او کفار چې له الله تعالى څخه بغیر د کومو شیانو او د کومو کسانو عبادت کوي هغوی هېڅ د شفاعت اختیار نه لري] ما سواله هغه کسانو کوم چې په حق سره گواهي ورکړې وي په داسې حال کې چې دوی خبر او یقین کونکي وي اوي [په هغه شَخْه د کوم شَخْه په باره کې چې يې گواهي ورکړې وي] وَقَالَ: النَّبِيُّ ﷺ: «إِذَا عَلِمْتَ مِثْلَ الشُّبْهِ فَاشْهَدْ وَالْأَفْذَمُ» او نبي ﷺ فرمايلي دي. 'کله چې [خبره] دلته په شان تا ته معلومه سي [يا ترجمه دا چې: کله ته دلته په شان په هغه خبره سي] انوبيا گواهي و. کنه! کنه! هغه پرېږده!'

اللغات: ﴿يَتَحَكَّمُ﴾ د تفعل د باب مضارع ده: اخيستل، پورته کول، تحتل الشهادة: گواه جوړ بدل، د گواهي ذمه واري اخيستل، ﴿وَسَعَهُ﴾ د سمع د باب ماضي صيغه ده، وَسَعٌ يَسْعُ

ننځه: پراخېدل، نه تنگېدل، گنجایش کېدل. مراد ځني جائز کېدل دي. ځکه ديو کار د جائز کېدلو مطلب همدا دی چې په هغه کې تنگي نه کېدل بلکې پراخي او گنجایش پکښې راتلل (معجم وسيط).

(موجب) د افعال د باب فاعل دی: ثابتونکی، سبب. (أحسن الهداية)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې یو سړی (گواه) چې د کومو شیانو گواه جوړېدای سې، هغه پر دوه قسمه دي: ① یو هغه شیان چې د هغوی حکم بذات خود (په خپله) ثابتیږي یعنې په هغوی کې دې ته ضرورت نسته چې گواه جوړ کړل سې بلکې کله چې هم یو سړی هغه وويني نو هغه سړی خپله (خود بخوده) گواه جوړیږي او بیا د هغه لپاره گواهي اداء کول جائز دي (دې ته ضرورت نسته چې بل څوک هغه ددې گواه جوړیږي)، لکه بیع، اقرار، غصب، قتل، د حاکم او قاضي فیصله. نو که یو سړی د بیع یا اقرار یا غصب معامله په خپله وويني یا د حاکم فیصله واورې نو داسې سړی په خپله (خود بخوده) د هغه معاملې گواه جوړیږي او دده لپاره گواهي اداء کول جائز دي، که څه هم بل څوک ددې گواه جوړ نه کړي؛ دلیل دادی چې داسې معاملې په لیدلو یا اورېدلو سره دغه سړي (گواه) ته د هغه شي علم او خبر حاصل سو کوم چې بذات خود (د گواهي اداء کولو) موجب او سبب دی، نو ځکه د هغه لپاره گواهي اداء کول جائز دي. په بله وینا دا چې په داسې معاملو او شیانو کې د گواه جوړېدلو او د گواهي ورکولو لپاره د علم او خبر ضرورت نسته چې گواه به په هغه خبر وي، او په لیدلو او اورېدلو سره علم او خبر حاصلیږي یعنې کله چې انسان لیدل کېدونکی (مبصر) شی وويني یا اورېدل کېدونکی (مسموع) شی واورې نو ده ته سمدستي د هغه شي په باره کې علم او خبر حاصلیږي، او همدا علم او خبر د شهادت اداء کولو رکن (شرط) دي، لکه څرنګه چې الله تعالی فرمایلي دي ﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ [الزخرف: ۸۶]، یعنې کوم کسان چې په حق خبر وي او د حق گواهي یې ورکړې وي. له دې آیت څخه معلومه سوه چې د گواهي لپاره علم (خبرېدل) ضروري دي، او همدارنګه په حدیث کې ذکر سوي دي ”إِذَا عَلِمْتَ مِثْلَ الشَّيْءِ فَأَشْهَدُ وَإِلَّا فَدَعْ“، یعنې کله چې د لمر په شان د یو معاملې خبر تا ته څرګند او ښکاره سې نو بیا گواهي ورکړه!، کنې خاموش اوسه! لنډه دا چې له دې آیت او حدیث څخه معلومه سوه چې د گواهي لپاره د ضروري ده چې انسان به په هغه شي خبر وي د کوم شي په باره کې چې گواهي ورکوي، او څرنګه چې انسان په لیدلو او اورېدلو سره په هغه خبریږي، نو ځکه د لیدلو او اورېدلو په صورت کې به هغه د بل چاله گواه جوړولو څخه بغیر په خپله (خود بخوده) گواه جوړیږي او د هغه لپاره به گواهي اداء کول صحیح او جائز وي.

د پورتنی مسئلې نور وضاحت

قَالَ: وَيَقُولُ: أَشْهَدُ أَنَّهُ بَاءٌ وَلَا يَقُولُ: أَشْهَدُ أَنَّهُ فَرَمَائِي: او گواه به داسي وايي: زه گواهي ورکوم چي هغه خرڅ کړی او داسي به نه ووايي: چي هغه زه گواه جوړ کړم لِأَنَّهُ كَذِبٌ ځکه چي دا درواغ دي وَلَوْ سَمِعَ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ او که هغه د پردې تر شا ايو معامله او وري لَا يَجُوزُ لَهُ أَنْ يَشْهَدَ نو د هغه لپاره دا جائز نه دي چي گواهي ورکړي وَلَوْ فَتَرَ لِلْقَاضِي او که [بيا هم] هغه قاضي ته [د معاملې] تشرېح وکړي لَا يَقْبَلُهُ نو قاضي به د هغه گواهي نه قبلوي لِأَنَّ النَّفْعَةَ تُشْبِهُ النَّفْعَةَ ځکه چي يو آواز د بل آواز سره مشابه وي [يعني آوازونه يو بل ته سره ورته دي] فَلَمْ يَحْضِلِ الْعِلْمُ نو ځکه علم [خبر] به حاصل نه سي [أَلَا إِذَا كَانَ دَخَلَ الْبَيْتَ وَعَلِمَ أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ أَحَدٌ سِوَاهُ مَكَرَ دَا چي گواه يو خوني [کمرې] ته داخل سي او ده ته معلومه سي چي په خونه کي له هغه [مدعي عليه] څخه بغير بل څوک نسته ثُمَّ جَلَسَ عَلَى الْبَابِ بِيَا گواه د دروازې سره کښېني وَلَيْسَ فِي الْبَيْتِ مَسْلُكٌ غَيْرُهُ او په دې خونه کي له هغه دروازې څخه بغير بله لاره نه وي فَسَمِعَ أَقْرَارَ الدَّاخِلِ وَلَا يَرَاهُ بِيَا دا گواه په خونه کي د موجود سړي اقرار او وري لَهُ أَنْ يَشْهَدَ نو [په دې صورت کي] دده لپاره دا جائز دي چي گواهي ورکړي لِأَنَّهُ حَصَلَ الْعِلْمُ فِي هَذِهِ الصُّورَةِ ځکه چي په دې صورت کي [هغه ته] خبر حاصل سو.

اللغات: ﴿أشهديني﴾ د افعال د باب ماضي معلومه ده: گواه جوړول، گواه ټاکل، نو د "أشهديني" معنی ده: زه هغه گواه جوړ کړی يم، ﴿حجاب﴾ پرده، هره هغه شی کوم چي د دوو کسانو (دوو جسمونو) تر مینځ پرده او حائل وي (مصباح منیر)، ﴿فسر﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: وضاحت او تشرېح کول، ﴿نغمة﴾ آواز، ﴿مسلك﴾ لاره، د تېرېدلو ځای.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی چي کله یو سړي ته په لیدلو یا اورېدلو سره دیو شي علم او خبر حاصل سي مثلاً یو سړی دوه خلک پر بیع کولو سره وړيني، یا یو سړی بل سړی پر قتل وړيني، یا یو سړی د بل چا اقرار او وري، او بیا له دغه لیدونکي او اورېدونکي سړي څخه د گواهي مطالبه وسي، نو داسې (گواه) به داسي وايي چي "زه گواهي ورکوم چي فلانکي سړي بیع وکړه، یا فلانکي سړي فلانی قتل کړی، یا فلانکي سړي د فلاني شي اقرار وکړی"، او داسي به نه وايي چي "زه هغه گواه

جوړ کړم، ځکه چې دا بالکل درواغ دي، ځکه ښکاره خبره ده چې هغه هیچا گواه نه دی جوړ کړی بلکې د معاملې په لیدلو او اورېدلو سره هغه خپله گواه جوړه کړې ده.

ولوسم الخ: فرمایي که یو څوک د پردې تر شا یو خبره واورې، مثلاً یو سړی د پردې یوه خوا ته ولاړ وي او د پردې بلې خوا ته د دوو خلکو د بیع خبرې واورې، یعنې یو سړی ووايي چې "دا شی زه په دومره خرڅوم" او بل سړی ووايي چې "زما قبول دی، رایې کړه!"، نو د اورېدونکي سړي (گواه) لپاره جائز نه دي چې پر یو خاص سړي دبائع یا مشتري کېدلو گواهي ورکړي، او که هغه د قاضي مخه ددې خبرې تشریح او وضاحت وکړي چې ماد پردې تر شا د فلانکي او فلانکي د بیع معامله واورېده، نو قاضي به د هغه گواهي نه قبلوي، ځکه چې دیو سړي آواز د بل سړي د آواز سره مشابه وي او پردې تر شا اورېدل سوی آواز نور هم مشتبه وي، او په مشتبه شي سره علم او خبر نه حاصلېږي، حال دا چې د گواهي لپاره علم او خبر شرط دی، نو ځکه د پردې تر شا پر اورېدل سوې خبره گواهي ورکول جائز نه دي.

إلا إذا كان دخل البيت الخ: لېکن که یو سړی یوې خونې ته داخل سي او هغه ته معلومه سي چې په خونه کي له خالد څخه بغیر بل هیڅوک نسته، بیا هغه سړی د خونې مخته کښیښي او دا خونه بله دروازه هم نه لري، بیا هغه سړي په خونه کي د موجود سړي یعنې د خالد خبره او اقرار واورې، نو په دې صورت کي که څه هم هغه سړي خالد (مقر) نه دی لیدلی یعنې خالد یې پر اقرار کولو نه دی لیدلی، لېکن بیا هم د هغه لپاره پر اورېدل سوې خبره گواهي ورکول جائز دي؛ ځکه کله چې په خونه کي له خالد (مقر) څخه بغیر بل هیڅوک نسته، نو ښکاره خبره ده چې په دې صورت کي به اورېدل سوې خبره صرف د خالد وي او د خبرې په اورېدلو سره به هغه ناست سړي ته علم حاصل سي، او همدا علم (خبر) د گواهي اداء کولو لپاره شرط دی، نو ځکه ددې شرط د موجودېدلو په وجه به د هغه سړي لپاره گواهي ورکول جائز وي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

وَمِنْهُ مَا لَا يَثْبُتُ الْحُكْمُ فِيهِ بِنَفْسِهِ أَوْ لَهُ هُغَ [تَحْمِلُ شَهَادَتِ] شَخْصٍ دَرِيمِ قَسَمِ هُغَ دى چي حکم یې بنات خود نه ثابتېږي مِثْلُ الشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ لکه پر گواهي د پاسه گواهي ورکول فَإِذَا سَمِعَ شَاهِدًا يُشْهَدُ بِشَيْءٍ نَوَ كَلَهُ چي یو څوک واورې چي گواه دیو شي گواهي ورکوي لَمْ يَجْزَلْهُ أَنْ يُشْهَدَ عَلَى شَهَادَتِهِ إِلَّا أَنْ يُشْهَدَ عَلَيْهَا نو دده اورېدونکي لپاره دا جائز نه دي چې د هغه [اصل گواه] پر

گواهي، گواهي ور کړي مگر دا چي هغه پر خپله گواهي دئ گواه جوړ کړي لَا تَلْ شَهَادَةً غَيْرُ مُوجِبَةٍ
بِنَفْسِهَا ځکه چي گواهي بذات خود واجبونکې اثباتونکې نه ده وَإِنَّمَا تَصِيرُ مُوجِبَةً بِالنَّظَرِ إِلَى
مَجْلِسِ الْقَضَاءِ بلکي هغه د قاضي د مجلس و طرف ته په منتقل کولو سره واجبونکې گرځي فَلَا
بُذْنٍ مِنَ الْإِنَابَةِ وَالتَّحْمِيلِ نو ځکه دا ضروري ده چي [اصل گواه] هغه خپل نائب جوړ کړي او پر
هغه د گواهي بوج کنسیر دي وَلَمْ يُوجَدْ او [دلته] نائب جوړول موجود نه سو [يعني اصل گواه هغه خپل
نائب او گواه جوړ نه کړي] وَكَذَا التَّوَسُّعُ يُشْهَدُ الشَّاهِدَ عَلَى شَهَادَتِهِ او همدارنگه که يو څوک واورې
چي اصل گواه پر خپله گواهي بل شاهد گواه جوړوي لَمْ يَسْمَعْ لِلْسَّامِعِ أَنْ يُشْهَدَ نو د اورېدونکي
لپاره جائز نه دي چي گواهي ور کړي لَا تَلْ مَا حَتَّلَهُ وَإِنَّمَا حَتَّلَ غَيْرُهُ ځکه چي اصل گواه پر هغه
[اورېدونکي] د گواهي بوج نه دی ايښی بلکي پر بل چايي ايښی دی. [يعني هغه بل څوک گواه جوړ کړی
دی. نه سامع].

اللغات: ﴿مُوجِبَةٌ﴾ د افعال د باب مؤنث فاعل دی: واجبونکې، ثابتونکې، سبب، ﴿إِنَابَةٌ﴾ د افعال د

باب مصدر دی: نائب جوړول، قائم مقام جوړول، ﴿الشاهد﴾ گواه، گواهي ور کونکی، ﴿تحميل﴾ د
تفعیل د باب مصدر دی: بوج او بار پر اچول، د يو چا په غاړه او ذمه يو کار ور کول.

تشریح: په دې عبارت کي د "تحمل شهادت" دویم قسم بیان سوی دی يعني هغه څه چي د هغه
حکم بذات خود (په خپله) نه ثابتیږي بلکي په هغه کي د گواه جوړولو ته ضرورت سته، لکه شهادة
على الشهادة يعني د بل چا پر گواهي د پاسه گواهي ور کول، نو که زید وغواړي چي د بل چا مثلاً د
خالد پر گواهي، گواهي ور کړي، نو تر څو چي اصل گواه يعني خالد هغه (زید) خپل گواه او نائب
جوړ نه کړي او هغه ته د گواهي حق نه وسپاري، تر هغه وخته د زید لپاره د اصل گواه پر گواهي خپله
گواهي ور کول جائز نه دي؛ د دې تفصیلي مثال دا دی که خالد مثلاً په يو دوکان کي حامد او عیمر د بیع
پر معامله سره ولیدل چي دوی بیع او سودا سره وکړه او پر عمر د حامد پنځه سوه روپۍ قرض پاته
سو (يعني خالد داهم وار وېدل او وېي لیدل چي په دې بیع کي پر عمر د حامد پنځه سوه قرض باندي سو)، بیا اصل
گواه يعني خالد خپل دغه گواهي يو ځای بیان کړه او زید هغه واورېده، نو اوس د زید لپاره دا جائز نه
دي چي پر عمر د حامد د پنځه سوه قرض گواهي ور کړي؛ ځکه چي دلته زید فقط اورېدونکی
(سامع) دی، گواه او لیدونکی نه دی. بلکي گواه او لیدونکی خو په اصل کي خالد دی، لهذا تر څو

چي خالد اور ٻڌونکي کس يعني زيد خپل نائب جوڀ نه کڙي او هغه ته خپل د گواهي حق نه وسپاري، تر هغه وخته به زيد ته د خالد پر گواهي، گواهي ورکول جائز نه وي.

دليل څه مشكل دی خو آسانه حاصل يې دا دی چي گواهي بذات خود حکم نه واجبيوي، يعني محض د خالد يا زيد په گواه کېدلو سره پر عمر (مدعی علیه) قرض نه واجبيږي بلکي گواهي هغه وخت (پر عمر) حکم واجبيوي کله چي گواه د قاضي مجلس ته ولاړ سي او هلته خپله گواهي منتقل کړي يعني هلته د قاضي مخته خپله گواهي ذکر او پېش کړي، او د قاضي مجلس ته تلل او هلته گواهي پېشول د اصل گواه حق دي، نه د فرع (يعني اول به اصل گواه يعني خالد گواهي ورکوي بيا به زيد د هغه په رضا سره د هغه پر گواهي خپله گواهي ورکوي، ځکه چي فقط اصل گواه هغه معامله ليدلې ده)، اوس که د اصل گواه د گواهي اور ٻڌونکي کس (يعني زيد) مخکي گواهي ورکړي نو د اصل گواه دا حق به ختم سي او هغه به محرومه سي، نو ځکه وييل سوه چي تر خواصل گواه (خالد) خپل حق او اور ٻڌونکي گواه (زيد) ته په خپله رضا سره نه وسپاري يعني تر څو چي هغه خپل گواه او نائب جوڀ نه کڙي، تر هغه وخته د اور ٻڌونکي گواه (زيد) لپاره گواهي ورکول جائز نه دي، او څرنگه چي په پورتنۍ مسئله کي د اصل گواه (خالد) له طرفه د هغه (زيد) نائب جوڀول موجود نه سوه، نو ځکه هغه ته به د اصل گواه پر گواهي، گواهي ورکول هم جائز نه وي. (اثمار الهدايه ج: ۹، ص: ۲۶۰)

و کذا الوسيعة إلخ: د دې حاصل دا دی که اصل گواه يعني خالد بل څوک مثلاً سلمان پر خپله گواهي گواه جوڀ کړي چي ته زمانائب يې او زما پر گواهي ته هم گواهي ورکړه، او په دې وخت کي بل څوک مثلاً عمران د دوی خبري واورې چي خالد عمران خپل گواه جوڀ کړی، نو په دې صورت کي هم اور ٻڌونکي کس يعني عمران ته دا اختيار نه چي د اصل گواه (خالد) پر گواهي خپله گواهي ورکړي؛ ځکه چي اصل گواه د خپل گواهي بوج پر اور ٻڌونکي (عمران) نه دی ايښی بلکي پر بل چا يعني پر سلمان يې ايښی دي يعني خالد فقط سلمان ته د گواهي حق ورسپارلی دی، نه اور ٻڌونکي عمران ته؛ نو ځکه د عمران لپاره گواهي ورکول او د دوی په مينځ کي ورلوېدل بالکل صحيح نه دي، ها! سلمان ټوله شکه گواهي ورکولای سي؛ ځکه چي هغه اصل گواه خپل نائب جوڀ کړی دی.

له خط څخه گواهي ورکول (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَلَا يَحِلُّ لِلشَّاهِدِ إِذَا رَأَى خَطَّهُ أَنْ يَمُهِدَ أَوْ دَ گواه لپاره داروانه دي چي کله خپل خط وويني نو له يادانيت څخه بغير | گواهي ورکړي | إِلَّا أَنْ يَتَذَكَّرَ الشَّهَادَةَ مَكَرَ دَا چي گواهي يې په ياد سي | لَأَنَّ الْخَطَّ يُشَبِّهُ الْخَطَّ ځکه چي يو خط د بل خط سره مشابه وي فَلَمْ يَخْصُلِ الْعِلْمُ نُو ځکه | هغه ته | به

خبر حاصل نه سي قِيلَ: هَذَا عَلَى قَوْلِ ابْنِ حَنِيفَةَ ويل سوي دي ايغني دريم قول دادی: چي دا
 [حکم] امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پَر قول دی وَعِنْدَهُمَا يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَشْهَدَ او د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په
 نيز د هغه لپاره گواهي ور کول روا دي وَقِيلَ: هَذَا بِاتِّفَاقٍ او ويل سوي دي ايغني بل قول دادی:
 چي دا په اتفاق سره [ناروا] دي وَأَنَّهَا الْخِلَافُ فِيهَا إِذَا وَجَدَ الْقَاضِي شَهَادَتَهُ فِي دِيَوَانِهِ أَوْ قَضَيْتِهِ او
 اختلاف په هغه صورت کي دی کله چي قاضي د يو چا گواهي په خپل دفتر [ريجستر] يا فيصله
 نامه کي وويني لَاَنْ مَا يَكُونُ فِي قَبْطَرَةٍ حکه کوم څه چي د قاضي په فايل [دوسيه] کي وي فَهُوَ تَحْتَ
خَتْمِهِ يُؤْمَنُ عَلَيْهِ مِنَ الزِّيَادَةِ وَالنَّقْصَانِ نو هغه د قاضي تر مهر لاندې وي او هغه له کمي وبيشي
 څخه محفوظ وي فَحَصَلَ لَهُ الْعِلْمُ بِذَلِكَ نو حکه په هغه سره به قاضي ته خبر حاصل سي وَلَا
كَذَلِكَ الشَّهَادَةُ فِي الصَّكِّ او په دستاويز [ثبوتې خط] کي ليکل سوې گواهي داسي نه وي لَاَنْهُ فِي يَدِ
غَيْرِهِ حکه چي هغه د بل چا په لاس [قبضه] کي وي وَعَلَى هَذَا إِذَا تَذَكَّرَ الْمَجْلِسَ الَّذِي كَانَ فِيهِ
الشَّهَادَةُ او پر همدغه اختلاف دي کله چي [گواه ته] هغه مجلس په ياد سي په کوم کي چي
 گواهي وي [يعني په کوم مجلس کي چي هغه گواهي ورکړې وي] أَوْ أَخْبَرَهُ قَوْمٌ مِمَّنْ يَشْتَقُّ بِهِ أَنَّا شَهِدْنَا نَحْنُ
وَأَنْتَ يا يو (داسي) جماعت (چي پر هغه دده اعتماد وي) ده ته دا خبر ورکړي چي موږ او تا [په
 گډه] گواهي ورکړې وه.

اللفات: «يتذکر» د تفعل د باب مضارع ده: يادېدل (په ياد کېدل)، ياد راټلل، «ديوان» دفتر،
 ريجستر، د قاضي هغه کتابچه چي په هغه کي دخلگو دعوي او د قاضي فيصلې ليکلي وي،
 «قضیة» د قاضي فيصله، هغه لانجمنه مسئله او معامله کوم چي قاضي ته د فيصلې لپاره پېش
 کړی سي، دهدايې اردو شارحينو په ترجمه کي د دې لفظ معنی په «فيصله نامه» سره کړې ده لېکن
 په تشریح کي يې د دې معنی په «فيصله» سره کړې ده (مطلب دا چي هغو په يوه عبارت کي د يوه لفظ دوي
 معنوي کړي دي کوم چي صحيح نه ښکاري)، او لغتپوهانو هم د «فيصله نامه» معنی ته هيڅ اشاره نه ده
 کړي، نور په حقيقت الله خبر دی، «قَبْطَرَةٍ» (بکسر القاف وفتح الميم وسكون الطاء): هغه څه چي خطونه
 او کتابونه پکښي ساتل کيږي، هغه خلته او بسته چي پاني او ورقي پکښي ساتل کيږي چي هغه

ته دوسيه (دوتنه) او فايل وايي (مصباح منير، معجم لغة الفقهاء)، ﴿الصلق﴾ (دصاد په فتحه سره): د دې لفظ دوي معناوي دي: ① د مال اقرارنامه چې هغه ته عموماً چک ويل کيږي. د مال رسيد، ② هغه خط کوم چې د يو معاملې د ثبوت لپاره ليکل سوی وي چې هغه ته دستاويز (لاسوند) او سند وايي. دلته دويمه معنی مراده ده، ﴿يشق﴾ د ضرب د باب مضارع ده: اعتماد او باور کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی د یو معاملې په باره کې گواهي ورکړي او بیا داسې هغه گواهي په یو ورقه (یا کتابچه) کې وليکي او ورقه د ځان سره محفوظ کړي، لېکن د کومي معاملې او واقعې په باره کې چې ده گواهي ورکړې وي دهغه نوم او تفصيل نه وليکي؛ بیا څه مودت وروسته هغه گواهي ته ضرورت پېښ سي او دې خپل په ورقه کې هغه گواهي ليکل سوې وړيني لېکن ده ته هغه معامله او واقعه په یاد نه وي د کوم په باره کې چې يې گواهي ورکړې وي او نه يې گواهي ورکول په یاد وي (چې آیا ماد قاضي په دربار کې دا گواهي ورکړه، که مي هسي وليکل)، نو آیا په دې صورت کې دده لپاره دا جائز دي چې خط ته په کتلو سره گواهي ورکړي (يعني محض له هغه خط څخه گواهي ورکړي) او که جائز نه دي، په دې سلسله کې درې قولونه دي: ① اول قول د امام قدوري رَجَّه الله دی،

هغه فرمايي چې جائز نه دي، ② همدارنگه ځيني مشايخو د امام صاحب او صاحبينو رَجَّه الله په اتفاق سره هغه ته ناجائز ويلي دي، يعني محض خط ته په کتلو سره دهغه لپاره گواهي ورکول جائز نه دي.

د دې دواړو قولونو دليل دادی چې يو خط د بل خط سره مشابه وي، نو ځکه تر څو چې ده ته په يقيني توگه هغه معامله او واقعه په یاد نه سي، تر هغه وخته ده ته په يقيني توگه دهیڅ معاملې علم او خبر نه حاصلېږي، او له علم څخه بغير گواهي ورکول جائز نه دي (لکه مخکې چې ذکر سو)، نو ځکه محض هغه خط ته په کتلو سره گواهي ورکول جائز نه دي.

قیل هذا إلخ: ③... ځيني مشايخ (لکه فقيه ابو الليث سمرقندي، شمس الاثمه او داسي نور) فرمايي چې خط ته په کتلو سره گواهي ورکول فقط د امام صاحب رَجَّه الله په نېز جائز نه دي، او د صاحبينو رَجَّه الله په نېز داسي کول جائز دي (بنايه ج: ۸، ص: ۱۴۹)، همدا درېيم قول دی چې په هغه کې د امام صاحب او صاحبينو رَجَّه الله اختلاف ذکر سوی دی، کنې په اول او دويم قول کې بالاتفاق داسي کول ناجائز ګرځول سوي دي. او اختلاف فقط په هغه صورت کې ذکر سوی دی کله چې قاضي خپل په کتابچه (د فيصلو په رجستر) کې گواهي وړيني لېکن د کومي معاملې په باره کې چې گواهي ليکل سوې وي، هغه د نوم نه ليکلو په وجه قاضي ته په یاد نه سي، یا قاضي ته دا په یاد نه سي چې آیا ماد دې گواهي په باره کې يو فيصله کړې وه، که نه، نو په دې دواړو صورتونو کې د امام

صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز حکم دادی چي تر څو د معاملې او گواهي پوره تحقيق نه وسي، تر هغه وخته به قاضي محض د ليکل سوي گواهي پر بنياد هيڅ فيصله نه کوي، ځکه چي يو خط د بل خط سره مشابه وي، لهذا د معاملې او واقعي د نه يادېدلو په صورت کي به معامله مشتبه پاته وي، نو ځکه دهغه په باره کي به فيصله کول جائز نه وي. (احسن الهداية)

ددې په خلاف د صاحبينو رَحْمَةُ اللهِ په نېز په دې صورتونو کي د قاضي لپاره فيصله کول جائز دي؛ ځکه کله چي د قاضي په کتابچه (اوريجستر) کي د گواهي په باره کي خط ليکل سوی دی او پر هغه د قاضي مهر لگول سوی دی، نو دا گواهي له کمي و بيشي څخه محفوظ ده او دهغې په صحيح کېدلو کي شبهه نسته. راجح قول هم د صاحبينو رَحْمَةُ اللهِ دی. (القول الراجح ج: ۲، ص: ۱۳۳)

پاته سو دا سوال چي قاضي ته خو ددې گواهي واقعه او معامله په ياد نه ده، نو ددې جواب دادی چي پر قاضي هر وخت گنه گونه وي او د هري واقعي ياد ساتل دهغه لپاره مشکل وي، نو ځکه که له قاضي څخه يو واقعه او معامله هېره سي لېکن دهغې گواهي دده سره ليکل سوې موجوده وي او بيا مدعي د خپل حق دعوی وکړي نو د قاضي لپاره دهغه گواهي مطابق د فيصله کولو گنجائش او اجازت سته؛ ځکه کله چي مذکوره گواهي د قاضي سره موجوده وي نو دهغه په ذريعه به قاضي ته تر ډيره حده پوري دهغه گواهي واقعه او معامله هم په ياد ورسې، نو ځکه د قاضي لپاره فيصله کول جائز دي. (عنايه، بنايه)

ولا کذا لک إلخ: فرمايي که گواه په يو سند (ثبوتي خط) کي خپله گواهي وويني او ده ته دا يقين هم سي چي همدا زما خط دی، نو تر څو چي د گواهي سره متعلق واقعه او معامله ده ته په ياد نه سي، تر هغه وخته دده لپاره محض خط ته په کتلو سره گواهي ورکول جائز نه دي؛ ځکه چي سند (ثبوتي) خط د بل چا سره موجود وي او له کمي و زياتوب څخه محفوظ نه وي، نو ځکه په سند (ثبوتي خط) کي په ليکل سوې گواهي سره به يقيني علم (خبر) حاصل نه سي، او له علم څخه بغير گواهي ورکول جائز نه دي، نو ځکه په دې صورت کي گواه ته د گواهي ورکولو اجازت نه دی ورکول سوی.

وعلى هذا إلخ: فرمايي که گواه ته دا خبره په ياد وي چي ما په فلانکي مجلس کي گواهي ورکړې وه لېکن دا يې په ياد نه وي چي د کوم شي او معاملې په باره کي مي گواهي ورکړې وه يا معتطده خلک هغه ته خبر ورکړي چي وروره! موږ او تا په گډه گواهي ورکړې وه، لېکن د گواهي سره متعلق معامله او واقعه يې په ياد نه وي، نو په دې صورت کي هم امام د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز گواهي ورکول جائز نه دي لېکن د صاحبينو رَحْمَةُ اللهِ په نېز جائز دي، دا د فقيه ابو الليث سمرقندي او داسي نورو رايه ده (کوم چي درېيم قول دی)، او د عيني مشايخو رايه داده چي په دې صورت کي بالاتفاق گواهي ورکول جائز نه دي.

له مشاهده (لیدلو) خخه بغیر د کومو شیانو گواهي ورکول جائز دي؟

قَالَ: وَلَا يَجُوزُ لِلشَّاهِدِ أَنْ يَشْهَدَ بِشَيْءٍ لَمْ يُعَايِنَهُ فرمائي: او د گواه لپاره جائز نه دي چي داسي شي په باره کي گواهي ورکړي کوم چي يې مشاهده کړی [لیدلی] نه وي إِلَّا النَّسَبَ وَالْمَوْتَ وَالنِّكَاحَ وَالذُّخُولَ وَوِلَايَةَ الْقَاضِي ما سواله نسب، مرګ، نکاح، دخول او د قاضي له ولايته فَإِنَّهُ يَسْمَعُهُ أَنْ يَشْهَدَ بِهِذِهِ الْأَشْيَاءِ نو دده لپاره ددې شیانو گواهي ورکول جائز دی إِذَا أَخْبَرَهُ بِهَا مَنْ يَشُقُّ بِهِ [په دې شرط] کله چي ده ته داسي سړي خبر ورکړی وي چي پر هغه دده اعتماد [باوري] يعني معتمد او معتبر سړي خبر ورکړی وي وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ او دا استحسان دی وَالْقِيَاسُ أَنْ لَا تَجُوزَ او قیاس دا دی چي جائز نه وي لَأَنَّ الشَّهَادَةَ مُسْتَقَّةٌ مِنَ الْبُشَاهِدَةِ ځکه چي شهادة [گواهي] له مشاهدې [لیدني] خخه مشتق ده وَذَلِكَ بِالْعِلْمِ او مشاهده په علم [خبرېدلو] سره حاصلیږي وَلَمْ يَخْصُلْ او هغه [ده ته] حاصل نه سو فَصَارَ كَالْبَيْعِ نو دا دبیع په څېر سوه وَجُهْ الاستحسان: أَنْ هَذِهِ أُمُورٌ تَخْتَصُّ بِعُيُونَةٍ أَسْبَابُهَا خَوَاصٌ مِنَ النَّاسِ او دا استحسان دلیل دا دی: چي دایو داسي أمور دي چي دهغوی داسبابو په مشاهده [لیدلو] سره خاص خاص خلګ مختص دي [يعني دا شیان فقط هغه کسان لیدلای او په خبرېدلای سي کوم چي ددې شیانو سره خاص دي، مثلاً دخول کول خاص بنځه او خاوند لیدلای او په خبرېدلای سي] وَيَتَعَلَّقُ بِهَا أَحْكَامٌ تَبْقَى عَلَى انْقِضَاءِ الْقُرُونِ او د دغو أمورو سره داسي احکام متعلق دي کوم چي له ډېر مودت تېرېدلو باوجود هم باقي پاتېږي فَلَوْ لَمْ يُقْبَلْ فِيهَا الشَّهَادَةُ بِالنَّسَامَةِ لهندا که په دغو أمورو کي [د خلکو له خولې خخه] د خبر پر اورېدلو گواهي قبوله نه کړل سي أَدَّى إِلَى الْحَرَجِ وَتَغْطِيلِ الْأَحْكَامِ نو دا به د حرج او د احکامو [او حقوقو] د معطل کېدلو [او ضایع کېدلو] سبب جوړ سي بِخِلَافِ الْبَيْعِ په خلاف دبیع لَأَنَّهُ يَسْمَعُهُ كُلُّ أَحَدٍ ځکه چي هغه هر کس اورېدلای سي وَإِنَّمَا يَجُوزُ لِلشَّاهِدِ أَنْ يَشْهَدَ بِالِاشْتِهَارِ او د گواه لپاره [د اورېدل سوي خبر] گواهي ورکول پر اشتهار [مشهوره کېدلو] جائز دي وَذَلِكَ بِالنَّوَائِرِ او اشتهار په تواتر سره حاصلیږي [يعني چي ډېر خلګ خبر ورکړي] أَوْ بِإِخْبَارٍ مَنْ يَشُقُّ بِهِ یا د یوه معتمد [باوري] سړي په خبر ورکولو سره [حاصلیږي] كَمَا قَالَ فِي الْكِتَابِ

لکه څرنگه چي يې په قدوري [متن] کي ويلي دي وَيُشْطَرُّ أَنْ يُخْبِرَهُ رَجُلَانِ عَدْلَانِ أَوْ رَجُلٍ
وَأَمْرَاتَانِ او شرط دي چي گواه ته به دوه عادل څلک يا يو سړی او دوي بنځي خبر ورکوي لِيَحْضَلَ
لَهُ نَوْعٌ عَلَيْهِ د دې لپاره چي هغه ته يو ډول علم [خبر] حاصل سي وَقِيلَ: فِي الْمَوْتِ يَكْتَفِي بِإِخْبَارِ وَاحِدٍ
أَوْ وَاحِدَةٍ او ويل سوي دي: چي د مرگ په خبر کي به د يوه سړي يا يوې بنځي پر خبر ورکولو
اکتفاء کيږي لَأَنَّهُ قَلْبًا يَشَاهِدُ حَالَهُ غَيْرُ الْوَاحِدِ ځکه چي له يوه سړي څخه بغير ډېر کم د مړي د
حالت مشاهده کوي إِذَا الْإِنْسَانُ يَهَابُهُ وَيَكْرَهُهُ ځکه چي انسان له مرگ څخه بيسربري او هغه نه
خوښوي فَيَكُونُ فِي اشْتِرَاطِ الْعَدَدِ بَعْضُ الْحَرَجِ نو ځکه د عدد په شرط لگولو کي به څه حرج وي وَلَا
كَذَلِكَ السَّبَبُ وَالنِّكَاحُ او نسب او نکاح داسي نه دي وَيَنْبَغِي أَنْ يُطْلَقَ أَدَاءُ الشَّهَادَةِ او مناسب داده
چي [اورېدونکی گواه] د گواهي اداء کول مطلق وساتي أَمَّا إِذَا فَتَرَ لِلْقَاضِي أَنَّهُ يَشْهَدُ بِالنَّسَامِ لېکن
که هغه د قاضي مخته د دې وضاحت [تشریح] وکړي چي زه د اورېدلو پر بناء گواهي ورکوم. لَمْ
يَقْبَلْ شَهَادَتَهُ نو قاضي به د هغه گواهي نه قبلوي كَأَنَّ مُعَايِنَةَ الْيَدِي الْأَمْلاَكِ تُطْلَقُ الشَّهَادَةُ لکه
څرنگه چي په ملکیتونو کي د قبضې مشاهده [ليدنه] د گواهي اجازت ورکوي ثُمَّ إِذَا فَتَرَ [لېکن]
بيا چي کله گواه وضاحت وکړي لَا يَقْبَلُ نو د هغه گواهي نه قبول کيږي كَذَا هَذَا همداسي دا
[مسئله] هم ده.

اللغات: ﴿لم يعاينه﴾ د مفاعلي د باب جحد صيغه ده: په سترگو ليدل، مشاهده کول، ﴿يسعه﴾ د

سمع د باب مضارع ده: گنجایش کېدل، مراد ځني جائز کېدل، ﴿النقض﴾ د انفعال د باب مصدری:

تېرېدل، ختمېدل، ﴿قرون﴾ جمع د قرن ده: سدی، پېړۍ، مودت او زمانې ته هم ويل کيږي، دا

لفظ نوري معنای هم لري (مصباح منير)، ﴿الحرج﴾ تنگي، سختي، تکليف، ﴿تسامع﴾ له عامو خلکو

يو خبر اورېدل (د خلکو له خولې د يوشی خبر اورېدل)، يو له بله د يوشی خبر اورېدل او يو بل ته نقل کول

(معجم وسيط، معجم لغة الفقهاء)، د اورېدل سوي خبر اعتبار کول، ﴿تعطيل﴾ د تفعيل د باب مصدری د

صلي په بدلون سره يې معنی بدلېږي: پرېښوول (پراخکامو عمل نه کول)، معطل کول، ضایع کول

(معجم وسيط)، «اخبار» د افعال د باب مصدر دی: خبر ورکول، «پهابه» د فتح د باب مضارع ده: دلت د «بهرېدلو» معنی ځني مراد ده، «پکړه» د سماع د باب مضارع ده: ناخوښول، له یو شي بد وړل، «فستر» د تفعلیل د باب ماضي ده: وضاحت او تشریح کول، یو خبره سپینول او ښکاره کول.

تشریح: مسئله: داده چي دانسان لپاره د داسي شي په باره کي گواهي ورکول جائز نه دي کوم چي يې په خپلو سترگو ليدلی نه وي، لېکن پنځه شيان داسي دي چي دهغه په باره کي له مشاهدې (لیدني) څخه بغير محض له معتمده خلکو څخه د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول جائز دي: ① نسب، ② مرگ، ③ نکاح، ④ دخول (يعني په ښځي دسري دخول کول)، ⑤ د قاضي ولايت. نو که يو څوک د بل سري په باره کي واورې چي هغه د فلانکي ځوی دی، نو دده (اورېدونکي) لپاره جائز دي چي دهغه سري لپاره گواهي ورکړي چي دا د فلانکي ځوی دی. همدارنگه که يو څوک واورې چي فلانکي سري مړ سو، يا فلانکي سري د فلانکي ښځي سره نکاح يا دخول وکړی، يا فلانکي عالم د فلاني ښار قاضي سو او هلته دده حکم او فيصله چليږي، نو په دې ټولو صورتونو کي هم د اورېدونکي کس لپاره د دې مذکوره شيانو په هکله گواهي ورکول جائز دي که څه هم هغه په دې کي يوشی ليدلی نه وي؛ ځکه چي مذکوره پنځه شيان داسي دي چي دهغو مشاهده او ليدنه خاص خلک کوي او عام خلک په هغه نه سي خبرېدای، حال دا چي د دې شيانو سره بعضي داسي احکام متعلق دي کوم چي له ډېر زيات مودت تېرېدلو باوجود هم باقي پاتېږي، مثلاً د نسب، مرگ او نکاح سره ميراث متعلق دي، همداسي د دخول سره کامل مهر او د نسب ثبوت متعلق دي. اوس ښکاره خبره ده که يو څوک له ډېر مودت څخه وروسته دخپل نسب او ميراث دعوي وکړي (چي زه د فلانکي سري ځوی يم او زه دهغه په ميراث کي حصه لرم)، نو ښکاره خبره ده چي په دې صورت کي به محض د خلکو له خولې څخه دخبر پر اورېدلو اعتماد کولو ته ضرورت وي، کنې دسري حقوق به ضايع سي، نو ځکه حقوق له ضايع څخه د ساتلو لپاره محض د سماع (اورېدلو) پر بناء د دې شيانو گواهي ورکول جائز دي. لېکن د سماع پر بناء د گواهي ورکولو جواز فقط استحسان دی، او قياساً دا جائز نه دي؛ ځکه چي شهادت (گواهي) له مشاهده څخه مشتق ده، او مشاهده په علم او ليدلو سره حاصلېږي، نه په اورېدلو او د بل چا له طرفه په خبرېدلو سره، نو ځکه د عقل او قياس له رويه دا جائز نه دي. مگر بيا هم استحساناً دا جائز گرځول سوي دي، لېکن له دې څخه بغير په نورو شيانو کي استحسان هم خاموشي اختيار کړې ده، مثلاً که يو څوک په خپله د يو چا بيع (خرڅول او رانيول) نه وويني يا په خپله دبائع او مشتري خبري نه واورې، نو د بل چا په خبر او د بل چا په سماع سره دهغه لپاره د بيع گواهي ورکول جائز نه دي.

وانما يجوز الخ: دا ديو مقدر سوال جواب دی، سوال دا دی چي په کومو پنځو شيانو کي چي تاسو استحضار د سماع پر بناء گواهي جائز گرځولې ده، موږ دانه تسليموو؛ ځکه چي دا د کتاب الله او سنت مخالف دي؛ ځکه په قرآن کریم کي د ﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ په آيت سره او په حديث کي د "إِذَا عَلِمْتَ مِثْلَ الشَّمْسِ... الخ" په حکم سره علم او خبر ضروري گرځول سوی دی چي گواه به په هغه څه عالم او خبر وي د کوم څه په باره کي چي گواهي ورکوي، او علم (خبر) له مشاهده او ليدني څخه بغير نه حاصلېږي؛ نو ځکه محض د سماع (اورېدلو) او د بل چاله طرفه د خبرېدلو پر بناء گواهي جائز گرځول صحيح نه دي.

د دې جواب دا دی چي څرنگه په مشاهده او ليدني سره علم حاصلېږي همداسي په سماع او خبر سره هم علم حاصلېږي، او که يو خبر په تواتر سره مشهوره وي يعني له عامو خلکو څخه اورېدل سوی وي، يا د معتمدو خلکو په ذريعه نشر سوی وي، نو په هغه سره هم يقيني علم حاصلېږي، او په مشاهده سره همدا علم حاصلېږي، نو ځکه د مشاهده په څېر به په سماع (اورېدلو) سره هم گواهي ورکول جائز او صحيح وي.

ويشترط أن يخبره الخ: او د صاحبينو رَحْمَهُمُ الله په نېز د دوو عادل خلکو يا د يوه عادل سړي او دوو ښځو خبر ورکول ضروري دي، د دې لپاره چي اورېدونکي ته څه غوندي علم حاصل سي، لېکن امام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز فقط حقيقي اشتها معتبر دی يعني د اورېدونکي لپاره هغه وخت د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول جائز دي کله چي هغه له عامو خلکو څخه خبر اورېدلي وي، او دهغه (امام صاحب رَحْمَهُ الله) په نېز له دوو عادل خلکو څخه اورېدل د گواهي ورکولو لپاره کافي نه دي.

وقيل الخ: فرمايي د ځيني حضراتو رايه داده چي ديو چا د مرگ په باره کي د گواهي ورکولو لپاره د يوه عادل سړي يا د يوه عادل ښځي خبر هم کافي دی؛ ځکه چي له مرگ او مړي څخه انسان بيرېږي او هغه ته حاضرېدل نه خوښوي، نو ځکه د مرگ د حالت مشاهد کونکي کسان ډېر کم وي بلکي د هيبت او ناخوښۍ په وجه عموماً يو، دوه خلک دهغه مشاهده وکړي، نو ځکه په داسې صورت کي که عدد شرط وگرځول سي يعني که دا شرط ولگول سي چي دوه خلک به د مرگ خبر ورکوي او هغه به هم عادلان وي يا يوه ښځه او دوه خلک به دهغه خبر ورکوي، نو دا شرط به د حرج او سختی سبب وگرځي، او په شريعت کي حرج ليري کړی سوی دی، نو ځکه د مرگ د خبر ورکولو لپاره يو عادل سړي يا يوه عادل ښځه هم کافي دي. د دې په خلاف د نسب، نکاح او د قاضي د ولايت مسئله ده، نو دا شيان د ډېرو کسانو (جماعت) منځته ثابتېږي؛ ځکه ښکاره خبره ده چي د نکاح تر لاسه (واده) په وخت

کي دېر خلگ موجود وي، همدارنگه د ولادت په وخت کي هم عموماً شو بنځي موجوده وي، همداسي کله چي يو عالم ته د قضاء ولايت او منصب سپارل کيږي، په هغه وخت کي هم د مسلمانانو غټ جماعت موجود وي، نو ځکه د مرگ او باقي شيانو په مينځ کي ددې فرق په وجه به په مرگ کي عدد شرط وي او په باقي شيانو کي به شرط نه وي.

وينځلېځ: فرمايي د کومو شيانو په باره کي چي د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول جائز دي، په هغه کي گواه ته پکار دي چي مطلق گواهي ورکړي او دا به نه وايي چي زه د اورېدلو پر بناء گواهي ورکوم، يعني فقط داسي به وايي چي ”د د فلانکي سړي ځوی دي، يا فلانکي سړي د فلانکي بنځي سره نکاح وکړه او زه ددې گواه هم یم“، نو که هغه داسي مطلق گواهي ورکړي نو د هغه گواهي به قبول کيږي؛ ځکه په دې صورت کي همدا گومان کيږي چي د هغه په زړه کي ددې خبري صداقت او رښتياوالي موجود دی، او کله چي د هغه په زړه کي ددې خبري صداقت سته نو گواکي هغه ته ددې خبري علم او خبر سته، او تاسو ته معلومه ده چي د علم پر بنياد کومه گواهي ورکول سي هغه معتبره وي او قبول کيږي.

لېکن که هغه د گواهي وجه هم بيان کړي يعني داسي ووايي چي ”د د فلانکي سړي ځوی دی او دا خبره ماله فلانکي څخه اورېدلې ده، نو ځکه زه گواه یم“، نو په دې صورت کي به د هغه گواهي نه قبول کيږي؛ ځکه د گواهي د وجهي په بيانولو سره دا احتمال پيدا سو چي د هغه په زړه کي ددې خبري صداقت نسته (يعني زړه ته يې پوره نه لوريږي) نو گواکي هغه ته ددې علم نسته، لهذا د هغه دا گواهي د علم پر بنياد نه سوه او د علم روح ځني ووتی، نو ځکه به دا گواهي معتبره نه وي او نه به قبول کيږي.

د قضاء گواهي

وَكَاذِبُ الرَّأْيِ إِنْسَانًا جَلَسَ مَجْلِسَ الْقَضَاءِ يَدْخُلُ عَلَيْهِ الْخُصُومُ أَوْ هَمْدَارَنُكَهْ كَهْ خُوكْ يُوَانِسَانُ وَوِينِي
چي هغه د قضاء په مجلس کي ناست دی او هغه ته د دعوي والا خلگ راځي حَلَّ لَهُ أَنْ يَشْهَدَ عَلَى
كَوْنِهِ قَاضِيًا نو ده [لیدونکي] لپاره جائز دي چي د هغه انسان د قاضي کېدلو گواهي ورکړي وَكَاذِبًا
إِذَا رَأَى رَجُلًا وَأَمْرًا قَائِمًا بَيْنَهُمَا او همدا [حکم دی] کله چي يو سړی او بنځه وويني چي هغوی
دواړه په يوه کور [او خونه] کي اوسيږي وَيَنْبَسِطُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِلَى الْآخَرِ انبساط [او په هغوی
کي هريو د بل سره د خاوند او بنځي په څير د بې تکلفي] او آزادي [اژوند کوي] يعني يوله بل څخه
پرده نه کوي بلکي د خاوند او ماينې په څير يو د بل سره مخامخ کيږي او په آزاده توگه مَرَّحِي [کېدا] إِذَا رَأَى عَيْنًا لای

يَدَّغِيرِه ادمي مثال دادي الكه كله چي شوک دبل چا په قبضه کي يو عین شی ووريني اوبيا گواهي ورکړي چي داسی دهنه دی. نو جائز او روا دي ا وَمَنْ شَهِدَ اَنَّهُ شَهِدَ دَفَنَ فُلَانٍ اَوْ صَلَّى عَلَيْهِ جَنَازَتَهُ اَوْ شَوَّكَ چي دا گواهي ورکړي چي هغه دفلا نكي مړې په بنخولو کي حاضر وويایې دهنه پر جنازه لمونځ وکړی فَهُوَ مُعَايَنَةٌ نو دا مشاهده ده حَتَّى لَوْ قَسَّ بِالْقَاضِي همدارو وجه ده که هغه قاضي ته ددې وضاحت وکړي قَبْلَهُ نو ا هم ا به قاضي هغه قبلوي.

اللفات: ﴿خصوم﴾ جمع د خَصْمٌ ده: دعوي والا خلک، مدعي او مدعي عليه، ﴿ينبسط﴾ دانفعال باب مضارع ده: ددغه باب شو معناوي دي چي له هغه څخه يوه معنی داده: بې تکلفي کول (پابندي پرېښوول)، ﴿عين﴾ د دَين ضد دی، مُتَعَيْن شی، لکه غنم، څاروی، موټر او داسي نور، ﴿شَهِد﴾ د سمع د باب ماضي ده، د صلي په بدلون سره ددې باب معنی بدلېږي، مثلاً که په صله کي يې ”علی“ يا داسي نور الفاظ ذکر سي نو د ”گواهي ورکولو“ معنی ورکوي، او که په صله کي يې مجلس يا داسي بل شی لکه دفن (بنخول)، جنازه او داسي نور ذکر سي نو ”د حاضرېدلو“ معنی ورکوي، ﴿جَنَازَةٌ﴾ (د جیم په کسره او فتحه دواړو سره ويل کېدای سي): مړی چي کله په تخته او تابوت کي پروت وي، دمړي تابوت او تخته (کت)، ځيني حضرات وايي چي ”جنازه“ د جیم په کسره سره مړي ته وايي او د جیم په فتحه سره دمړي تخته او تابوت ته وايي، او ځيني ددې برعکس قائل دي. (مصباح منير. معجم لغة الفقهاء.)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو شوک د قضاء په مجلس کي يو عالم د قاضي پر منبر ناست ووريني او دا هم ووريني چي خلک هغه ته د دعوي د حل کولو لپاره راروان دي، نو ليدونکي سړي ته دا گواهي ورکول جائز دي چي دا عالم ددغه ښار قاضي دی که څه هم ليدونکي سړي دهنه د قاضي جوړېدلو منظر نه وي ليدلی (يعني که څه هم دې په هغه وخت کي موجود نه وي کله چي امير المؤمنين دا عالم قاضي جوړ کړی وي).

همدارنگه که يو شوک په يو کور کي سړی او ښځه استوگن ووريني چي هغوی يو دبل سره د خاوند او ماینې په څېر سلوک او چلند کوي، نو د ليدونکي لپاره داسي گواهي ورکول جائز دي چي دا سړی دهنې خاوند دی او دا ښځه دهنه ماینه (زوجه) ده.

لکه څرنگه چي يو شوک د يو سړي په قبضه کي عین شی ووريني (مثلاً يو شوک د يو سړي پر اوږه قبمې څادر اېتو او وړيني)، نو ليدونکی دا گواهي ورکولای سي چي دا عین (څادر) د قابض ملکيت دی.

او که یو شوک (مثلاً خالد) دا گواهي ورکړي چي "فلانکی سړی مړ سو ځکه زه دهغه د جنازې او بنځولو په وخت کي حاضر وم. یا ما پر هغه د جنازې لمونځ وکړي"، نو دا معاینه (مشاهده) ده، یعنې گواکي هغه (خالد) دمړي د مرگ مشاهده او لیدنه وکړه او د مشاهدې پر بناء یې گواهي ورکړه؛ ځکه چي بنځول صرف دمړي کيږي او د جنازې لمونځ هم صرف پر مړي کيږي، نو په بنځولو یا د جنازې په لمانځه کي شریک کېدل گواکي د مرگ مشاهده کول دي. همدا وجه که گواه (خالد) د قاضي مخته خپل د گواهي وضاحت وکړي مثلاً داسي ووايي چي "فلانکی مړ سو، ما هغه د مرگ په وخت کي نه دی لیدلی لېکن زه یې د بنځولو یا د جنازې د لمانځه په وخت کي حاضر وم"، نو هم به قاضي دهغه گواهي قبلوي.

له پورتنۍ مسئلې څخه استثناء

ثُمَّ قَصْرُ إِلَّا سِتْنَاءَ فِي الْكِتَابِ عَلَى هَذِهِ الْأَشْيَاءِ الْخَمْسَةِ يُنْفَعُ إِعْتِبَارُ التَّسَامُعِ فِي الْوَلَاءِ وَالْوَقْفِ بِنَا بِه
قدوري [متن] کي په دې پنځه شیانو کي د استثناء منحصر کول په ولاء او وقف کي [هم] اد
اورېدلو او پر بناء د گواهي معتبر کېدل نفی کوي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ أَخْبَرَنَا أَنَّهُ يُجُوزُ فِي الْوَلَاءِ اوله امام ابو
یوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه په آخر کي د روایت سوی دی چي په ولاء کي جائز دي لَأَنَّهُ بِتَنْزِيلَةِ النَّسَبِ
ځکه چي ولاء د نسب په درجه کي ده لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ①: «الْوَلَاءُ لُحْنَةٌ كُلُّ حَنْبَةٍ النَّسَبِ» ځکه نبي ﷺ
فرمایلي دي چي: «ولاء یو قرابت دی لکه د نسب قرابت» وَعَنْ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ يُجُوزُ فِي الْوَقْفِ اوله امام
محمد رَحِمَهُ اللهُ څخه روایت سوی دی چي په وقف کي جائز دي یعنې په وقف کي د اورېدلو پر بناء
گواهي ورکول جائز دي لَأَنَّهُ يُبْتَنَى عَلَى مَرِّ الْأَعْصَارِ ځکه چي د زمانو د تېرېدلو باوجود وقف باقي
پاتېږي إِلَّا أَنَّا نَقُولُ: الْوَلَاءُ يُبْتَنَى عَلَى زَوَالِ الْبَلَدِ لېکن موږ وایو: چي ولاء پر "زوال الملک" اد
ملکیت پر زائلېدلو مبني ده وَلَا بُدَّ فِيهِ مِنَ الْبُعَايَةِ حال دا چي په هغه کي مشاهده لیدنه ضروري
ده فَكَذَا فَيُيْتَنَى عَلَيْهِ نو همداسي به په هغه شي کي هم مشاهده ضروري وي کوم چي پر "زوال
الملک" مبني دی وَأَمَّا الْوَقْفُ فَالصَّحِيحُ أَنَّهُ يُقْبَلُ الشَّهَادَةُ بِالتَّسَامُعِ لِي أَصْلِهِ او پاته سو وقف نو
صحیح داده چي په اصل وقف کي به د اورېدلو پر بناء گواهي قبول کيږي دُونَ شَرِائِطِهِ او دهغه

په شرائطو او تفصيلاتوا کي به نه قبلول کيږي لَأَنَّ أَضْلَهُ هُوَ الَّذِي يَشْتَهَرُ حُكُهُ چي فقط همدا اصل وقف مشهور وي انه دوقف شرائطاً.

اللغات: «قصر» دنصر دباب مصدر دی، ددغه باب په صله کي چي «علی» راسي نو معنی یې ده: منحصر کول، راگرځول، لکه په عربي کي چي ویل کيږي «قَصَرْتُ عَلَى نَفْسِي نَاقَةً» يعني دماډ خپل ځان د شیدو لپاره اوښه راوگرځوله (مصباح منیر)، «الولاء» آزاد کړی سوی غلام چي کله مړ سي نو دهغه میراث به دهغه آزادونکي مالک ته ورکول کيږي، همدې ته ولاء وايي، په لنډه توگه دا چي د آزاد سوي غلام میراث ته ولاء وايي، او ولاء دهغه سړي حق کيږي کوم سړي چي هغه غلام آزاد کړی وي، «لحمية» مراد ځني قرابت دی (احسن الهدایه)، «مَرْءٌ» دضرب مصدر دی: تېرېدل (وخت او زمانه تېرېدل)، «أعصار» جمع د عَصْرُ ده: زمانه.

تشریح: صاحب دهدایې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي د قیلوري په متن کي چي مخکي کوم استثناء سوې ده چي «له نسب، مرگ، نکاح، دخول او د قاضي له ولایته بغیر په نورو شیانو کي محض د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول جائز نه دي»، دا استثناء پر دې خبره دلالت کوي چي په ولاء او وقف کي دي هم د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول جائز نه وي، مثلاً که یو څوک (خالد) دا خبره واورې چي دا غلام د فلانکي سړي (مثلاً دزید) له طرفه آزاد سوی غلام دی، بیا اورېدونکی (خالد) ددې گواهي ورکړي چي «دا د فلانکي سړي (زید) آزاد سوی غلام دی نو ځکه دده ولاء دهغه حق کيږي»، یا مثلاً یو څوک دا گواهي ورکړي چي «حامد خپل کور د عمر لپاره وقف کړی دی او ما دا خبره له فلانکي څخه اورېدلې ده»، نو داسي گواهي ورکول جائز نه دي؛ ځکه چي امام قیلوري رَحْمَةُ اللهِ صرف د پنځو شیانو استثناء کړې ده، نو ځکه له هغه پنځو څخه بغیر نور شیان د نه جائز کېدلو په حکم کي داخل دي، نو وقف او ولاء به هم په هغه حکم کي داخل وي. همدا ظاهر روایت دی.

لېکن په دې باره کي له امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ څخه آخري روایت دای چي د نسب په څېر په ولاء کي هم محض د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول جائز دي.

ددې روایت دلیل دای چي نبی کریم ﷺ «ولاء» د نسبي قرابت په څېر گرځولې ده (يعني گواکي آزاد سوی غلام داسي دی لکه د آزادونکي سړي قریب)، او مخکي ذکر سوه چي په نسب کي محض د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول جائز دي، نو ځکه په ولاء کي به هم محض په اورېدلو سره گواهي ورکول جائز وي.

وعن محمد رَحِمَهُ اللهُ الْخ: فرمايې چي له امام محمد رَحِمَهُ اللهُ شخه يوروايت دادی چي په وقف کي هم د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول جائز دي؛ ځکه چي وقف تر ډيرو زمانو پوري باقي پاتېږي او په داسي وخت کي هم دهغه په هکله گواهي ته ضرورت پېښېږي چي په هغه وخت کي د وقف مشاهده کونکی هيڅ سرې ژوندی پاته نه وي، لهدا که په وقف کي د مشاهده او ليدني شرط ولگول سي نو د وقف باطلېدل به لازم سي، نو ځکه له بطلان شخه به د وقف د ساتلو لپاره په هغه کي محض د اورېدلو پر بناء هم گواهي ورکول جائز وي.

إلا أنا نقول الْخ: په دې عبارت سره د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ داخري روايت جواب ورکوي، حاصل يې دادي چي په ولاء کي د اورېدلو پر بناء گواهي جائز گرځول صحيح نه دي؛ ځکه د ولاء ثبوت پر زوال الملك موقوف دی يغني آزادسوی غلام هغه وخت د ولاء مستحق کېږي کله چي له غلام شخه د مالک (مولی) ملکيت زائل سي، او د زوال الملك په گواهي کي دا شرط دي چي د ملک (ملکيت) زائلېدلو په وخت کي به گواه حاضر او ليدونکی وي او هغه به په خپلو سترگو د ملکيت د زوال (آزادولو) مشاهده کړې وي، او څرنگه چي ولاء هم پر زوال الملك موقوف ده، نو ځکه د وقف په گواهي کي به هم مشاهده او ليدنه شرط وي او له مشاهدې شخه بغير محض د اورېدلو پر بناء به د وقف گواهي ورکول جائز نه وي.

او پاته سو وقف نو صحيح داده چي که څوک له خلکو شخه د اصل وقف خبر واوري او دهغه گواهي ورکړي، نو دا گواهي به قبول کېږي، لېکن د وقف په شرائطو او تفصيلاتو کي به د اورېدلو پر بناء گواهي نه قبول کېږي. په اصل وقف کي د گواهي ورکولو صورت دادی چي مثلاً په عامو خلکو کي دا خبره مشهوره وي چي فلانکي سړي دغه باغ د مدرسي لپاره وقف کړی دی، نو له خلکو شخه د اورېدلو پر بناء د اورېدونکي سړي لپاره دا گواهي ورکول جائز دي چي دا باغ د مدرسي لپاره وقف دی.

او د وقف په شرائطو او تفصيلاتو کي د گواهي ورکولو صورت دادی چي مثلاً گواه له بعضي خلکو شخه دا هم اورېدلي وي چي د دې باغ دومره امدن (پيداوار) د مدرسي د طالبانو لپاره دی او دومره د کتابو لپاره دی او دومره د استاذانو د تنخوا لپاره دی، نو له خلکو شخه د اورېدلو پر بناء د دې تفصيلاتو گواهي ورکول جائز نه دي؛ او وجه يې داده چي اصل وقف خو په خلکو کي مشهوره وي لېکن دهغه تفصيلات او شرائط مشهوره نه وي، نو ځکه د اصل وقف په باره کي محض د اورېدلو پر بنياد گواهي ورکول جائز دي، او د وقف د شرائطو او تفصيلاتو د نه مشهوره کېدلو په وجه دهغوی په باره کي محض د اورېدلو پر بنياد گواهي ورکول جائز نه دي.

محض د قبضي په لېدلو سره د ملكيت گواهي وركول (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ كَانَ فِي يَدِهِ شَيْءٌ سِوَى الْعَبْدِ وَالْأَمَةِ [امام محمد رَحِمَهُ اللهُ] فرمايي: او د چا په قبضه كې چې له غلام او مينځي څخه بغير بل شى وي وَسِعَكَ أَنْ تَشْهَدَ أَنَّهُ لَهُ نو ستا لپاره دا گواهي وركول جائز دي چې "دا شى د هغه دى" [يعني چې د هغه په ملكيت كې دى او هغه د دې مالك دى] لِأَنَّ الْيَدَ أَقْصَى مَا يُسْتَدَلُّ بِهِ عَلَى الْيَدِ حُكْمٌ چې قبضه هغه آخري شى ده چې د هغه په ذريعه پر ملكيت املك كېدلو دليل نيول كېداى سي إِذْ هُوَ مَرْجِعُ الدَّلَالَةِ فِي الْأَسْبَابِ كُلِّهَا حُكْمٌ چې [د ملكيت] په ټولو اسبابو كې همدا قبضه د دلالت مرجع ده فَيُكْتَفَى بِهَا نَوْ حُكْمٌ صرف پر قبضې به اكتفاء كيږي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ أَنَّهُ يُشْتَرَطُ مَعَ ذَلِكَ أَنْ يَقَعَ فِي قَلْبِهِ أَنَّهُ لَهُ او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه روايت سوي دى چې د دې سره، سره دا هم شرط دي چې د گواه زړه ته به دا خبره لوېږي چې دا شى [بالكل] د هغه دى قَالُوا: وَيَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ هَذَا تَفْسِيرًا لِإِطْلَاقِ مُحْتَدٍ فِي الرِّوَايَةِ او مشايخو ويلې دي: چې كېداى سي دا [د زړه د گواهي روايت] د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ د مطلق روايت [يعني د متن د مسئلې] تفسير وي فَيَكُونُ شَرْطًا عَلَى الْإِثْقَاقِ نو حُكْمٌ دا [د زړه گواهي] به بالاتفاق شرط وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: دَلِيلُ الْيَدِ الْيَدُ مَعَ التَّصَرُّفِ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چې د ملكيت دليل د تصرف سره قبضه ده [يعني كله چې قبضه د تصرف سره وي نو دا د ملكيت دليل دى] وَبِهِ قَالَ بَعْضُ مَشَايِخِنَا او زموږ ځيني مشايخو هم دا ويلې دي لِأَنَّ الْيَدَ مُتَوَعِّعَةً إِلَى إِبَابَةِ وَمِلْكٍ حُكْمٌ چې قبضه د امانت او ملكيت و طرف ته تقسيم سوي ده قُلْنَا: وَالتَّصَرُّفُ يَتَنَوَّعُ أَيْضًا إِلَى نِيَابَةٍ وَأَصَالَةٍ موږ جواب وركوو: چې تصرف هم د نيابت او اصالت و طرف ته تقسيمېږي.

اللغات: ﴿يد﴾ لاس، قبضه، ﴿وسعك﴾ د سمع د باب ماضي ده: گنجائش كېدل، جائز كېدل، ﴿أقصى﴾ د اسم تفضيل صيغه ده: د آخري درجې، د انتهائي درجې، ﴿يتنوع﴾ د تفعل د باب مضارع ده: قسم، قسم كېدل (يوشى څو قسمه كېدل)، څو نوع گرځېدل، ﴿نيابة﴾ د نصر د باب مصدر دى: نائب كېدل، قائم مقام كېدل، ﴿أصالة﴾ د كرم د باب مصدر دى: اصل كېدل (اصيل كېدل) مراد ځني مالك كېدل دي. (اثمار الهداية)

تشریح: صورت د مسئلي: دادی که یو شوک (مثلاً خالد) دیو سړي (زید) په قبضه کي له غلام او مینځي څخه بغیر بل شی مثلاً پسه وويني، وروسته (خالد) همدا پسه دبل چا په قبضه کي هم وويني، بیا اول قابض (زید) دعوی وکړه چي دا پسه خوزمادی، نو د لیدونکي (خالد) لپاره دا گواهي ورکول جائز دي چي دا پسه د مدعي (زید) دی او دهغه په ملکیت کي دی؛ دلیل دادی چي قبضه د ملکیت ثابتولو (اثبات الملك) آخري پړاو او مرحله ده، يعني آخر د همدې قبضې په ذریعه ملکیت ثابتول کېدای سي، مثلاً کله چي یو شوک له بائع (دوکاندار) څخه د شي رانیولو اراده وکړي نو هغه همدې ته گوري چي د اشی د بائع په قبضه کي دی او په همدې سره هغه ته ثابتې سي چي د اشی د بائع په ملکیت کي دی، یا مثلاً د میراث تقسیمولو په وخت کي همدې ته کتل کیږي چي د اشی د مړي په قبضه کي رو، که نه، لهذا په آخر کي په همدې قبضه سره د هغه ملکیت ثابتول کېدای سي، او د ملکیت په ټولو اسبابو (مثلاً په میراث، صدقه او هبه کي) همدا قبضه د ملکیت دلیل ده، (مثلاً صدقه اخيرات) د ملکیت سبب دی يعني په صدقه سره د فقیر ملکیت ثابتیږي، لېکن په دې سره د فقیر ملکیت هغه وخت ثابتیږي کله چي دا معلومه سي چي صدقه کونکی په خپله هم د دې شي مالک دی، او د صدقه کونکي مالک کېدل په قبضه سره معلومیږي چي د اشی په ظاهره د هغه په قبضه کي دی، که نه، لنډه دا چي د ملکیت په ټولو اسبابو کي د انجام په اعتبار سره همدا قبضه ظاهر دلیل دی، نو ځکه وویل سوه چي محض د قبضې په لیدلو سره د قابض د ملکیت (مالک کېدلو) گواهي ورکول جائز دي يعني که یو شوک محض دبل سړي په قبضه کي یو شی وويني، نو د لیدونکي لپاره دا گواهي ورکول جائز دي چي د اشی د هغه (قابض) دی.

وعن أبي يوسف إلخ: فرمائي له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه روایت سوی دی چي محض د قبضې په لیدلو سره د قابض د ملکیت په گواهي ورکولو کي دا خبره هم شرط ده چي د گواه په زړه کي به دا یقین وي چي د اشی بالکل د قابض په ملکیت کي دی او محض د قبضې په لیدلو سره د هغه د ملکیت گواهي ورکول جائز نه دي؛ ځکه چي محض د قبضې په لیدلو سره لیدونکي ته یقيني علم (قطعي خبر) نه حاصلیږي، حال دا چي د دې حدیث "إِذَا عَلِمْتَ مِثْلَ الشَّيْءِ فَأَشْهَدُ وَإِلَّا فَدَعْ" په وجه د گواهي اداء کولو لپاره یقيني علم او خبر شرط دی، لېکن کله چي یقيني علم ناممکن سي نو د زړه د گواهي و طرف ته به رجوع کیږي، يعني کم از کم زړه به د دې خبري گواه او شاهد وي چي مقبوض شی د قابض په ملکیت کي دی، نو ځکه شرط دادی چي کله د لیدونکي گواه په زړه کي د یقین سي چي د اشی د قابض په ملکیت کي دی او فقط هغه د دې مالک دی او د لیدونکي زړه ته دا خبره ولویږي، نو بیا د هغه لپاره د قابض په حق کي گواهي ورکول جائز دي.

استحساناً گواهي ورکول جائز دي | لَأَنَّ النَّسَبَ يَثْبُتُ بِالنَّسَامِ عَ حُكْمَ چي [د مالک] نسب [له خلکو څخه] د اورېدلو پر بناء ثابتېږي فَيُخْصَلُ مَعْرِفَتُهُ نو ځکه پېژندنه [او علم] به حاصل سي وَإِنْ لَمْ يُعَايِنُهَا أَوْ عَايَنَ النَّالِكَ دُونَ الْبَلَدِ او که هغه د دواړو مشاهده کړې وي يا يې [فقط] د مالک مشاهده کړې وي، نه د ملکيت لَا يَحِلُّ لَهُ نو د هغه لپاره گواهي ورکول زوا نه دي.

اللفات: ﴿عَايَنَ﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: په سترگو ليدل، حقيقي ليدل، مشاهده کول، ﴿مَلَكَ﴾ ملکيت، په دې عبارت کي له مَلَكَ (ملکيت) څخه مراد مملوک شى دى، يعنې هغه شى کوم چي د مالک په ملکيت کي وي، ﴿حُدُودَ﴾ جمع د حَدٍّ ده: دلته يې مطلب دادى که ليدونکي گواهه د ځمکي او جايداد په باره کي گواهي ورکوي نو له حدود څخه مراد د هغه ځمکي او جايداد څلور سزه حدود او طرفونه دي، او که د بل شي په باره کي گواهي ورکوي نو له حدود څخه مراد د هغه شي اهم تفصيلات دي. (اثمار الهدايه)

تشرېح: فرمايي په تېر عبارت کي چي د ليدونکي گواهه لپاره د گواهي ورکولو کومه مسئله بيان سوې ده، د هغه مسئلې څلور صورتونه دي:

①... يو صورت دادى چي ليدونکي سړي مالک او ملکيت دواړه ليدلي وي (د دواړو مشاهده يې کړې وي)، ②... دواړه يې نه وي ليدلي، ③... ملکيت يې ليدلى وي او مالک يې نه وي ليدلى، ④... مالک يې ليدلى وي او ملکيت يې نه وي ليدلى. (په دې ټولو صورتونو کي له ملکيت څخه مملوک شى مراد دى، لکه په لغاتو کي چي هم دا خبره ذکر سوه).

(۱)... که چيري اول صورت وي، يعنې ليدونکي گواهه د مالک مشاهده (ليدنه) هم کړې وي په دې توگه چي هغه مالک ليدلى وي او مالک د خپل نوم او نسب سره پېژني، او د ملکيت مشاهده يې هم کړې وي په دې توگه چي هغه د دې مملوک شى ټوله حدود (تفصيلات) ليدلي وي او ټوله تفصيلات يې پېژني، او هغه ته دا يقين وي او زړه ته يې لوېدلي وي چي داشى د همدې مالک (قابض) په ملکيت کي دى، نو په دې صورت کي د ليدونکي (مشاهده کونکي) لپاره دا گواهي ورکول جائز دي چي "دا شى د قابض په ملکيت کي دى او فقط قابض د دې شي مالک دى"؛ ځکه چي دلته گواه په علم او خبر سره گواهي ورکړې ده، او مخکي ذکر سوه چي کومه گواهي د علم او خبر پر بنياد وي، هغه قبول کيږي، نو ځکه په دې صورت کي به هم د گواه گواهي قبول کيږي.

(۲)... او که دويم صورت وي، يعنې هغه د مالک او ملکيت دواړو مشاهده نه وي کړې بلکي فقط له خلکو څخه يې اورېدلي وي چي په فلانکي ښار کي د فلان سړي دومره جايداد سته، حالانکي

اورېدونکي گواه نه هغه جايداد پېژني او نه يې پر هغه د چا قبضه ليدلې وي، نو په دې صورت کې د اورېدونکي گواه لپاره دا گواهي ورکول جائز نه دي چي دا جايداد د فلان بن فلان په ملکيت کې دی؛ ځکه چې په دې صورت کې د گواه گواهي محض په اټکل او اندازه سره ده، حالانکې د گواهي اداء کولو لپاره د هغه شي علم او خبر ضروري دي د کوم په باره کې چې گواهي ورکوي، او دلته گواه په هغه خبر نه دی، نو ځکه په دې صورت کې به گواهي ورکول هم جائز نه وي.

(۳)... او که درېيم صورت وي، يعني ليدونکي گواه فقط د ملکيت مشاهده او ليدنه کړې وي، لېکن مالک نه پېژني، يعني نه يې د مالک شکل او صورت ليدلی وي او نه د هغه نسب پېژني (چې فلان بن فلان)، بلکې محض د اورېدلو پر بناء داسي ووايي چې "فلانکې جايداد کوم چې ماليدلی دی د هغه په باره کې ما اورېدلي دي چې دا د فلان بن فلان دی"، نو په دې صورت کې د قياس تقاضا دا ده چې د هغه دا گواهي دي جائز نه وي؛ ځکه ليدونکي سړی چې د چا لپاره گواهي ورکوي هغه يې نه دی ليدلی. ها! داستحسان پر بناء دا گواهي جائز ده؛ ځکه په دې صورت کې خو ملکيت په مشاهده او ليدنه سره معلوم سوی دی او د مالک نسب له عامو خلکو څخه د اورېدلو پر بناء ثابت سوی دی، او مخکې ذکر سوه چې په نسب کې د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول جائز دي، نو ځکه په دې صورت کې به استحساناً گواهي ورکول جائز وي.

(۴)... او که څلورم صورت وي، يعني ليدونکي گواه فقط د مالک مشاهده او ليدنه کړې وي لېکن د ملکيت يې مشاهده نه وي کړې، نو په دې صورت کې هم د ليدونکي گواه لپاره گواهي ورکول جائز نه دي؛ ځکه د گواهي اداء کولو لپاره د هغه شي علم شرط دي د کوم شي په باره کې چې گواهي ورکوي، او دلته گواه هغه ليدلی نه دی او په هغه هېڅ علم او خبر نه لري، نو ځکه په دې صورت کې گواهي ورکول جائز نه دي.

د غلام او مينځي گواهي (حکم او تفصيل)

وَأَمَّا الْعَبْدُ وَالْأَمَةُ فَإِنْ كَانَ يَعْرِفُ أَنَّهَا رَقِيقَانِ او کوم چې غلام او مينځه دي نو که [ليدونکي سړی] دا پېژني چې هغه دواړه رقيق دي [يعني په دې هم خبر وي چې هغوی د مالک تر غلامی لاندې دي] فَكَذَلِكَ نو [په هغوی کې] اهم دغه حکم دی لِأَنَّ الرَّقِيقَ لَا يَكُونُ لِي يَدِ نَفْسِهِ ځکه چې رقيق د خپل ځان په قبضه [قدرت] کې نه وي [يعني هغه پر خپل ذات قدرت او اختيار نه لري] وَإِنْ كَانَ لَا يَعْرِفُ أَنَّهَا رَقِيقَانِ او که [ليدونکي سړی] دانه پېژني چې هغه دواړه [د مالک] تر غلامی لاندې دي إِلَّا أَنَّهَا صَغِيرَانِ لَا يُعَبَّرَانِ عَنْ أَنْفُسِهِنَّ مگر هغه دواړه [دومره] کوچني وي چې د خپل ځان په باره کې اظهار نه سي

کولای ایعني دخپل خان په باره کي معلومات نه سي ورکولای چي زه غلام یم. که نه | فَكَذَلِكَ نُوهِمُ دَعَا
حکم دی لِأَنَّهُ لَا يَدُلُّهَا حُكْمٌ چي هغو لره هیڅ قبضه او اختیار انسته وَإِنْ كَانَا كَيِّدَيْنِ او که هغه
دواړه غتان وي فَذَلِكَ مَصْرُفُ الْإِسْتِثْنَاءِ نو همدا د استثناء محل دی لِأَنَّ لَهَا يَدًا عَلَى أَنْفُسِهَا حُكْمٌ
چي هغو ته پر خپل ذات قبضه [قدرت] حاصل دی فَيَدْفَعُ يَدُ الْعَبْدِ عَنْهَا لِهَذَا (پر خپل ذات
قدرت حاصلېدل) به له هغو څخه د بل چا قبضه لیري کړي فَانْعَدَمَ دَلِيلُ الْمَلِكِ نو د ملکیت دلیل به
ختم سي وَعَنْ ابْنِ حَنِيفَةَ أَنَّهُ يُحِلُّ لَهُ أَنْ يَشْهَدَ فِيهَا أَيْضًا او له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څخه روایت دی
چي په دې په دواړو کي هم دهغه لپاره گواهي ورکول جائز دي اِعْتِبَارًا بِالْغِيَابِ پر کپړو په قیاس
کولو سره وَالْفَرْقُ مَا بَيْنَهُمَا او فرق هغه دی کوم چي موږ بیان کړی ایعني کبیر غلام او مینځه پر خپل
ذات قدرت او اختیار لري، لېکن کپړې لره هیڅ ذاتي اختیار نسته.

اللغات: ﴿رقيق﴾ مملوک، دیو چا تر ملکیت لاندې غلام، ﴿لا يعتبران﴾ د تفعیل له بابو د تشبیه
غائب صیغه ده: تعبیر کول، اظهار کول، څرگندول (احسن الهدایه)، مراد ځني دخپل ذات تعریف کول
او د خان په باره کي معلومات ورکول دي، ﴿مصرف﴾ د اسم ظرف صیغه ده: دمصرفولو
(استعمالولو) ځای، مراد ځني محل دی، ﴿ثیاب﴾ جمع د ثوب ده: کپړه، جامه.

تشریح: له تېر عبارت څخه دمخکي عبارت په متن کي چي کوم د غلام او مینځي استثناء وسوه
چي که یو څوک له غلام او مینځي څخه بغیر بل شی دیو چا په قبضه کي وويني (سوى العبد
والأمة)، په دې عبارت کي دهغه تفصیل بیانوي، حاصل یې دا دی که یو څوک دیو چا په قبضه کي
مینځه یا غلام وويني او په دې هم خبر سي چي هغه رقیق دي یعني په یقیني توگه دا هم ورته معلومه
سي چي دا مینځه یا غلام دهغه قابض په ملکیت کي دي، نو د لیدونکي سړي لپاره دا گواهي ورکول
جائز دي چي ”دا مینځه یا غلام د قابض مملوک دي یعني دهغه په ملکیت کي دی“؛ ځکه چي
رقیق (یعني مینځه او غلام) من کل وجه او په بشپړه توگه د قابض په ملکیت کي وي او هغه ته پر خپل
ذات هیڅ ولایت او قدرت حاصل نه وي، نو ځکه د بل چا په قبضه کي به د غلام او مینځي موجودېدل
دهغوی دمملوک کېدلو دلیل وي.

دان کان لا یعرف إلخ: فرمایي که لیدونکی سړی د غلام او مینځي په رقیق کېدلو خبر نه سي، لېکن
هغوی دواړه دومره کوچني وي چي دخپل خان په باره کي ښه معلومات نه سي ورکولای (او خپل مافی

الضمير نه سي اداء كولاى)، نو په دې صورت كي هم د ليدونكي لپاره دا گواهي ور كول جائز دي چي "دا د قابض په ملكيت كي دي"؛ ځكه چي په دې صورت كي هم هغو ته پر خپل ذات هيڅ قدرت او اختيار حاصل نه دى.

او كه چيري غلام او مينځه غټان يعني عاقله وي او دخپل ځان په باره كي معلومات ور كولاى سي، نو په متن كي د همدې صورت استثناء سوې ده (په سَوَى الْعَبْدِ وَالْأَمَةِ سره)، يعني په دې صورت كي محض په قبضه ليدلو سره د قابض د ملكيت گواهي ور كول جائز نه دي؛ ځكه چي د بالغ والي په وجه هغو ته پر خپل ذات قدرت حاصل دى، همدا وجه ده كه دوى خپل د پيدايشي آزاد والى دعوى وكړي نو دعوى به يې منل كيږي او پر دوى به د هيچا قبضه نه ثابتيږي، لهذا كله چي دوى ته پر خپل ذات قدرت حاصل دى نو دا له دوى څخه د بل چا قبضه ليري كوي، او كله چي له دوى څخه د بل چا قبضه ختمه او ليري سوه نو د ملكيت دليل (يعني قبضه) هم معدوم سو، او كله چي دليل معدوم او ختم سو، نو ځكه د ليدونكي لپاره به محض د قبضي په ليدلو سره د قابض د ملكيت او د غلام او مينځي د مملوك كېدلو گواهي ور كول جائز نه وي.

وعن أبي حنيفة إلخ: فرمائي له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څخه يو روايت دا دى چي كه غلام او مينځه غټان وي او د يو چا په قبضه كي وي، نو په دې صورت كي هم د قابض د ملكيت گواهي ور كول جائز دي؛ ځكه چي قبضه د ملكيت دليل ده؛ همدا وجه ده كه يو څوك پر كپرې قابض وي (مثلا په قبضه كي يې د كپرې يو تان وي)، نو د ليدونكي لپاره پر هغه كپرې د قابض د ملكيت گواهي ور كول جائز دي، همداسي كه څوك پر مينځه او غلام قابض وي نو د هغه د ملكيت گواهي ور كول به هم جائز وي.

لېكن صاحب هدايې فرمائي چي د مينځي و غلام او د كپرې په مينځ كي چي كوم فرق دى هغه موږ بيان كړى دى، يعني غلام او مينځه پر خپل ذات قدرت او اختيار لري او د غټوالي په وجه هغوى دخپل ځان په هكله معلومات هم ور كولاى سي، حال دا چي كپرې يو بې جانه شى دى كوم چي هيڅ ذاتي اختيار نه لري، نو ځكه پر هغه به د قابض قبضه معتبره وي، او څرنگه چي غلام او مينځي پر ځان ذاتي اختيار لري، نو ځكه پر هغو به د بل چا قبضه معتبره نه وي، او د همدې فرق په وجه به

غلام او مينځه پر كپرې قياسول صحيح نه وي. والله أعلم

بَابُ مَنْ يُقْبَلُ شَهَادَتُهُ وَمَنْ لَا يُقْبَلُ

(دا) فصل دهنو خلگو (په بیان کی) دی چي گواهي به یې قبول کيږي
او دهنو خلگو (په بیان کی) دی چي گواهي به یې نه قبول کيږي

تشریح: مخکي تر دې دهنه شیانو بیان وو چي دهنوی په باره کي گواهي قبول کيږي، یا نه قبول کيږي، او په دې باب کي دهنو خلگو (گواهانو) بیان دی چي دهنو گواهي قبول کيږي، یا نه قبول کيږي؛ او د کوم شي په باره کي چي گواهي قبول کيږي یا نه قبول کيږي، هغه شی د گواهي (شهادت) محل دی، او محل د شرط په درجه کي وي، او شرط پر مشروط مخکي وي، نو ځکه دهنه شیانو بیان د خلگو له بیان څخه مخکي کړی سوی دی چي دهنوی په باره کي گواهي قبول کيږي، یا نه قبول کيږي. (بنابه ج: ۸، ص: ۱۶۰)

د رانده کس د گواهي حکم او تفصیل

قَالَ: وَلَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ الْأَعْمَى فرمایي: او د نابینا رانده کس ا گواهي به نه قبول کيږي وَقَالَ زُذْرُوهُ رَوَايَةً عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ: تُقْبَلُ فِيمَا يَجْرِي فِيهِ السَّامِعُ او امام زفر رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي (او همدا له امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ څخه یو روایت دی): چي په کومو شیانو کي تسامع جاري دی په هغوی کي به د نابینا گواهي قبول کيږي لِأَنَّ الْحَاجَةَ فِيهِ إِلَى السَّمَاعِ ځکه په داسي گواهي کي فقط اورېدلو ته ضرورت وي وَلَا خَلَلَ فِيهِ او د نابینا په اورېدلو کي هېڅ خلل نه وي ايعني هغه په غوږو اورېدلاي سي ا وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَالشَّافِعِيُّ: يَجُوزُ إِذَا كَانَ بَصِيرًا وَقَتَ التَّحْمِلِ امام ابو يوسف او امام شافعي رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمایي: چي د نابینا گواهي جائز ده (په دې شرط) کله چي نابینا د "تَحْمِلِ شَهَادَةٍ" [گواه جوړېدلو] په وخت کي لیدونکی اېښا وي لِحُصُولِ الْعِلْمِ بِالْمُعَايَنَةِ ځکه چي په مشاهده ایدلو سره هغه ته خبر حاصل سو وَالْأَدَاءُ يَخْتَصُّ بِالْقَوْلِ او د گواهي اداء کول د وينا او ژبي سره خاص دي وَلِسَانُهُ غَيْرُ

القول الراجح: قول الطرفين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ، كما قال العلامة المحقق رَحْمَةُ اللَّهِ: لَا تُقْبَلُ مِنْ أَعْمَى أَيْ لَا يُقْبَلُ مِنْ... إلخ (رد

اختار ج: ۴، ص: ۴۲۱) [القول الراجح ج: ۲، ص: ۱۳۵]

مُؤَبَّ او د نابينا ژبه آفت زده [عييداره] نه وي وَالْتَّعْرِيفُ يَخْصُلُ بِالنِّسْبَةِ او تعارف [او علم] ادنسب په بيانولو سره حاصلېږي كَمَا فِي الشَّهَادَةِ عَلَى النَّبِيِّ لکه پر مري د گواهي ورکولو په باره کي وَلَنَا: أَنَّ الْأَدَاءَ يَفْتَقِرُ إِلَى التَّشْيِيزِ بِالْإِشَارَةِ بَيْنَ الشُّهُودِ لَهُ وَالشُّهُودِ عَلَيْهِ او زموږ دليل دا دی: چي د گواهي اداء کول دې ته محتاج دي چي د مشهود له او مشهود عليه امدعي او مدعي عليه تر مينځ د اشارې په ذريعه فرق وکړي سي [په لنډه توگه دا چي د گواهي ورکولو په وخت کي د مدعي او مدعي عليه په مينځ کي د اشارې په ذريعه تميز کول ضروري دي] لَا يُبَيِّزُ الْأَعْمَى إِلَّا بِاللَّغْبَةِ او نابينا فرق [تميز] نه سي کولای مگر فقط د آواز په ذريعه وَفِيهِ شُبْهَةٌ او په آواز کي شبهه ده يُنْكَرُ التَّحَرُّلُ عَنْهَا بِجِنْسِ الشُّهُودِ چي د جنس گواهانو ايعني د نورو سمو گواهانو په ذريعه له هغه شبهې څه ځان ساتل ممکن دي وَالنِّسْبَةُ لِتَعْرِيفِ الْغَائِبِ دُونَ الْحَاضِرِ او نسب بيانول د غائب سړي د تعارف لپاره دي، نه د حاضر سړي فَصَارَ كَالْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ نو دا د حدونو او قصاص په څير سو وَلَوْ عَنِ الْأَدَاءِ او که يو شوک د گواهي تر اداء کولو وروسته نابينا سي يَبْتَدِئُ الْقَضَاءُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ * نو د طرفينو رَجْعَتُهَا الله په نېز د قاضي فيصله ممتنع کيږي ايعني قاضي د هغه پر گواهي فيصله ته سي کولای لَأَنَّ قِيَامَ أَهْلِيَّةِ الشَّهَادَةِ شَرْطٌ وَقْتُ الْقَضَاءِ ځکه چي د قاضي د فيصلې په وخت کي د گواهي اهليت شرط دی لِيَصِيرُوا رَتَبًا حُجَّةً عِنْدَهُ ځکه چي گواهي د قاضي د فيصلې په وخت کي حجت گرځي وَقَدْ بَطَلَتْ حال دا چي [دلته] دا حجت باطل سو وَصَارَ كَمَا إِذَا خَرَسَ أَوْ جُنَّ أَوْ فَسَقَ او دا داسي سو لکه گواه چي گونگی سي يا لهونی سي يا فاسق سي بِخِلَافِ مَا إِذَا مَاتُوا أَوْ غَابُوا په خلاف د هغه صورت کله چي گواهان مړه سي يا غائب سي لَأَنَّ الْأَهْلِيَّةَ بِالْمَوْتِ قَدْ انْتَهَتْ ځکه چي [د گواهي] اهليت د مرگ په وجه پوره سو [انتهاء ته ورسېدی] وَبِالْغَيْبَةِ مَا بَطَلَتْ او [د گواهانو] د غائبېدلو په وجه باطل نه سو ايعني په دې دواړو صورتونو کي د گواهانو اهليت نه باطليږي بلکي ثابت او باقي پاتېږي.

* القول الرابع: قول الطرفين رَجْعَتُهَا الله، كما قال صاحب درر الحکام: والصحيح والمفتي به ظاهر هو هذا أي قول الطرفين. (درر الحکام ج: ۴، ص: ۳۵۷)، وكذا في رد المختار (ج: ۴، ص: ۴۲۱). [القول الرابع ج: ۲، ص: ۱۳۴]

اللغات: ﴿اعنی﴾ روند، نابینا، ﴿تسامع﴾ د تفاعل د باب مصدر دی: له خلگو څخه یو خبر اورېدل، د اورېدل سوي خبر اعتبار کول، ﴿بصیر﴾ د صفت مشبه صیغه ده: لیدونکی، بینا، ﴿معاينة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: په سترگو لیدنه، مشاهده، ﴿تحمل﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: گواهي په خپله ذمه اخیستل، مراد: گواه جوړېدل، گواه کېدل، ﴿تعریف﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: تعارف کول، نوم او نسب معلولول، ﴿النسبة﴾ نسب، ﴿یفتقر﴾ دافتعال د باب مضارع ده: محتاج کېدل، ضرورت من کېدل، ﴿مشهود له﴾ د کوم چا لپاره چي گواهي ورکول کېږي، ﴿مشهود علیه﴾ د کوم چا په خلاف چي گواهي ورکول کېږي، ﴿نغمه﴾ آواز، ﴿تحرز﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: ځان ساتل، ژغورل، ﴿خرس﴾ د سماع د باب ماضي ده: گونگی کېدل، گونگېدل، چي خبري نه سي کولای، ﴿جن﴾ د نصر د باب ماضي مجهوله ده: مجنون کېدل، لېونی او دېوانه کېدل، ﴿انتھت﴾ دافتعال د باب ماضي ده: انتهاء ته رسېدل، دا د فقه یو مجاوره ده، مطلب یې دا دی چي د سړي د مړه کېدلو په وجه دا خبره پخه او مضبوطه سوه او آخر ته ورسېده. (اثار الهدایه)

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي په حد او قصاص کي خو د نابینا کس گواهي بالاتفاق مقبوه نه ده (یعني نه به قبول کېږي)، لېکن له حد او قصاص څخه بغير په نورو معاملاتو کي د امام زفر رَجَه الله په نېز د نابینا گواهي مقبوله ده په دې شرط چي دده گواهي په هغه (پنځو) شیانو کي وي چي د هغوی په باره کي د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول جائز دي (کوم چي مخکي ذکر سول)، لکه نکاح، نسب، مرګ او داسي نور، نو د امام زفر رَجَه الله په نېز به په دې شیانو کي د نابینا گواهي قبول کېږي، او همدا له امام صاحب رَجَه الله څخه هم یو روایت دی کوم چي محمد بن شجاع نقل کړی دی.

د طرفینو رَجَه الله مذهب دا دی چي څرنګه په حد او قصاص کي د نابینا گواهي مقبوله نه ده، همداسي په نورو معاملاتو کي هم دهغه گواهي مقبوله نه ده. د امام ابو یوسف او امام شافعي رَجَه الله مسلک دا دی چي که نابینا د "تحمل شهادت" (گواه جوړېدلو) په وخت کي بینا او روغ وي (او د کوم شي په باره کي چي گواهي ورکوي هغه منقول شی وي)، نو په دې صورت کي دهغه گواهي جائز او مقبوله ده.

لنډه دا چي د نابینا (رانده کس) د گواهي په هکله درې مسلکونه دي: ①... د امام زفر رَجَه الله په نېز په مسموعاتو کي د نابینا گواهي جائز ده، یعني د امام زفر رَجَه الله په نېز په هغه شیانو کي د نابینا

گواهي جائز ده چني په هغوی کي د اورېدلو پر بناء گواهي ورکول صحيح وي، ②... دامام ابو يوسف او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ په نيز که نابينا د "تحمل شهادت" په وخت کي په سترگوسم او بينا وي، نو د هغه گواهي جائز ده، ③... او د طرفينو رَحْمَهُمَا اللهُ په نيز مطلقاً د هغه گواهي جائز نه ده. دامام زفر دليل: دادی چي په کومو شيانو کي د اورېدلو پر بناء گواهي جائز وي په هغوی کي د گواهي دار و مدار پر اورېدلو (سماع) وي، نه پر ليدلو، او څرنگه چي د نابينا کس په اورېدلو کي هيڅ خلل نه وي (بلکي هغه په غوړيو هره خبره اورېدلای سي)، نو ځکه په مسموعاتو کي به هغه د گواهي ورکولو اهل وي او د هغه گواهي به جائز وي.

دامام ابو يوسف او نورو دليل: دامام ابو يوسف او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ دليل دادی چي کله د "تحمل شهادت" (گواه جوړېدلو) په وخت کي يو څوک بيا او ليدونکی وي نو هغه ته د مشهود به په هکله يقيني علم حاصل وي، يعني د کوم شي په باره کي چي اوس نابينا گواهي ورکوي، د هغه شي د ليدلو په وجه نابينا ته مخکي د هغه قطعي او يقيني خبر حاصل سوی وي، نو اوس فقط د گواهي اداء کولو معامله پاته ده، او د گواهي اداء کولو تعلق فقط د ژبني سره دی او د نابينا په ژبه کي هيڅ خلل نه وي، نو ځکه د هغه په حق کي به له گواهي ورکولو څخه هيڅ شی مانع نه وي، او کله چي هيڅ مانع نسته، نو ځکه د هغه گواهي به جائز او مقبوله وي.

والتعريف يحصل بالنسبة إلخ: پاته سو دا سوال چي په دې صورت کي خو نابينا د گواهي اداء کولو په وخت کي په سترگو نه ويني، نو ځکه هغه ته به د مشهود له علم نه وي (يعني د چالپاره چي گواهي ورکوي هغه به نه پېژني)، او د مشهود له جهالت له گواهي اداء کولو څخه مانع دی؟ نو دامام ابو يوسف او امام شافعي له طرفه د دې سوال جواب دادی چي د نابينا په حق کي د مشهود له جهالت له گواهي اداء کولو څخه مانع نه دی؛ ځکه چي د گواهي اداء کولو په وخت کي د مشهود له و طرف ته اشاره کول ضروري نه دي، بلکي د هغه دنوم او نسب علم او خبر پکار دی يعني گواه به د مشهود له نوم او نسب پېژني، او له خلکو څخه د اورېدلو پر بناء هر چا ته د مشهود له دنوم او نسب علم حاصلېږي او په دې توگه هغه د مشهود له په هر څه خبرېږي او په پتو سترگو د هغه دمور او بنځي نوم هم ورښوولای سي، نو ځکه د نابينا په حق کي به دغه شی له شهادت اداء کولو څخه مانع نه وي. د دې مثال دادی لکه پريو مري (ميت) چي د خلکو قرضونه باندي وي بيا هغه خلک (قرضخواهان) دعوی وکړي او گواهان پېش کړي، نو پر گواهانو دا ضروري نه ده چي د بنځ کړل سي مري و طرف ته اشاره وکړي بلکي له

اشاره کولو څخه بغیر فقط دنسب (فلان بن فلان) په بیانولو سره هم دهغو گواهي قبلول کیږي، نو همداسي به په دې مسئله کي هم پر نابینا کس دا ضروري نه وي چي د مشهود له و طرف ته اشاره وکړي بلکي فقط دنسب په بیانولو سره به دهغه گواهي قبلول کیږي.

زموږ دلیل: په دې مسئله کي زموږ يعني د طرفینو رَجَهَاتُ الله دلیل دادی چي د گواهي د اداء کولو لپاره دا ضروري ده چي گواه به د مدعي او مدعی علیه په مینځ اكي په اشاره سره فرق او تمیز (بېلوالی) کوي، او نابینا کس بالکل د دوی تر مینځ په اشاره سره فرق او تمیز نه سي کولای، بلکي هغه فقط د آواز په ذریعه د دوی تر مینځ فرق کولای سي، او تاسو ته معلومه ده چي ځيني وخت یو آواز د بل آواز سره مشابه وي، نو ځکه د آواز په ذریعه چي کوم فرق او تمیز سوی وي په هغه کي به یو ډول شبهه او نقص وي، او د جنس گواهانو په ذریعه يعني د سمو او بینا گواهانو په ذریعه دغه شبهه او نقص ختمول کېدای سي، نو ځکه غوره همدا ده چي د نابینا گواهي معتبره او قبوله نه کړل سي بلکي دهغه پر ځای یو روغ او بینا کس گواه کړی سي او دهغه د گواهي اعتبار وسي.

والنسبة إلخ: دا دیو مقدر سوال جواب دی. سوال دادی چي صحیح ده! کله چي د آواز په ذریعه د مدعي او مدعی علیه تر مینځ په فرق کولو کي یو ډول شبهه او نقص سته، نو تاسو داسي وکړئ! چي د آواز په ذریعه په نابینا سره د مدعي او مدعی علیه نسب هم معلوم کړی، او کله چي هغه نسب بیان کړي نو ښکاره خبره ده چي د مدعي او مدعی علیه تر مینځ به ښه فرق او تمیز راسي، او تر نسب بیانولو وروسته به نابینا د گواهي اداء کولو قابل وگرځي؟

د طرفینو رَجَهَاتُ الله له طرفه د دې سوال جواب دادی چي په گواهي کي د غائب سړي نسب بیانول کیږي نه د حاضر سړي، او څرنگه چي په دې مسئله کي مدعي او مدعی علیه دواړه حاضر دي، نو ځکه د نسب بیانولو ته به ګرځېدو ته پېش نه سي او دهغه په ذریعه د فرق کولو نوبت به هم رانه سي، نو ځکه په دې خاطر به هم نابینا د گواهي پر اداء کولو قادر نه شمارل کیږي او دهغه گواهي به معتبره او مقبوله نه وي. لکه څرنگه چي په حد او قصاص کي د نابینا گواهي لږه هیڅ اعتبار نسته.

لېکن شارح د احسن الهدایې وایي چي د طرفینو رَجَهَاتُ الله دا جواب قوي نه ښکاري او دامام ابو یوسف رَجَهَاتُ الله سوال زورداره معلومېږي؛ ځکه چي له نسب څخه زیات فرق کونکی او تمیز کونکی بل شی نسته، تر دې چي په اشاره کي هم ځيني وخت غلطی کیږي. (احسن الهدایه ج: ۱۰، ص: ۵۰)

ولوعى إلخ: ددې حاصل دادى كه يو سړى د گواه جوړېدلو (تحمل شهادت) او گواهي اداء كولو په وخت كې بېنا او ليدونكى وي لېكن د گواهي تر اداء كولو وروسته او د قاضي تر فيصله كولو مخكې هغه وړند او نابېنا سي، نو په دې صورت كې د طرفينو رَجْتُهُ الله په نېز د قاضي لپاره دا جائز نه دي چي د هغه پر گواهي فيصله وكړي، لېكن دامام ابو يوسف رَجْتُهُ الله په نېز جائز دي.

دامام ابو يوسف دليل قياس دى، هغه فرمايي كه د گواهي تر اداء كولو وروسته يو گواه مړ سي يا هغه غائب سي او قاضي تر اوسه فيصله نه وي كړې، نو په دې صورتونو كې د قاضي لپاره دا جائز دي چي د هغه مړه گواه يا غائب گواه پر گواهي فيصله كړي، لهذا څرنگه چي په دې دواړو صورتونو كې د قاضي فيصله جائز ده، نو همداسي كله چي تر گواهي اداء كولو وروسته گواه نابېنا سي، نو هم به د قاضي لپاره د هغه پر گواهي فيصله كول جائز وي.

د طرفينو دليل دادى چي گواهي فقط د قاضي د فيصله كولو په وخت كې حجت گرځي، نو په دې وجه د فيصله كولو په وخت كې په گواه كې د گواهي اهليت شرط او ضروري دى، حال دا چي دلته (په دې مسئله كې) د فيصله كولو په وخت كې د وړند والي په وجه په نابېنا گواه كې د گواهي اهليت ختم سوي دى، او كله چي په هغه كې د گواهي اهليت ختم سوي دى، نو ځكه د هغه د گواهي حجت والى باطل سو، او قاضي پر باطل حجت فيصله نه سي كولاى، نو ځكه په دې مسئله كې د طرفينو رَجْتُهُ الله په نېز د قاضي لپاره فيصله كول جائز نه دي. ددې مثال داسي دى لكه د گواهي تر اداء كولو وروسته او د قاضي تر فيصلې مخكې چي گواه فاسق وگرځي يا گونگى سي يا لهونى سي، نو په دې صورتونو كې هم د قاضي لپاره د هغه پر گواهي فيصله كول جائز نه دي، ځكه چي په دې هر صورت كې په گواه كې د گواهي اهليت ختم سو، همداسي په دې مسئله كې هم د قاضي تر فيصلې مخكې گواه نابېنا سوي دى او د هغه د گواهي اهليت ختم سوي دى، نو ځكه په دې مسئله كې به هم د قاضي لپاره فيصله كول جائز نه وي.

بخلاف ما إذا ماتوا إلخ: دا دامام ابو يوسف رَجْتُهُ الله د قياس جواب دى، حاصل يې دادى چي د گواهي تر اداء كولو وروسته د گواه نابېنا كېدل د گواهانو پر مړه كېدلو يا غائبېدلو قياسول صحيح نه دي؛ ځكه چي د گواهانو د مړه كېدلو او غائبېدلو په وجه د هغو اهليت نه باطلېږي، ځكه د مړگ په وجه خو د هغو اهليت خپل انتهاء ته رسيږي او شى چي خپل انتهاء ته ورسېږي نو هغه نور ثابت او مضبوط گرځي، لنډه دا چي كله د مړگ په وجه د گواهانو اهليت باطل نه سولكي نور ثابت سو، نو ځكه د قاضي لپاره د هغو پر گواهي فيصله كول جائز دي.

همدارنگه د گواهانو د غائبېدلو په صورت کي هم د هغو اهلیت نه باطلېږي بلکي باقي او برقرار پاتېږي (يعني په غائبېدلو سره د گواهانو اهلیت نه دی ختم سوی صرف گواهان غائب دي). نو ځکه د گواهانو د غائبېدلو باوجود هم د قاضي لپاره د هغو پر گواهي فیصله کول جائز دي. لېکن په دې مسئله کي د گواه د نابینا کېدلو په وجه بالکل د هغه اهلیت ختم سوی او باطل سوی دی، نو ځکه په دې صورت کي به د هغه پر گواهي د قاضي لپاره فیصله کول جائز هم نه وي.

د غلام د گواهي حکم

قَالَ: وَلَا التَّمْلُوكُ او د مملوک گواهي هم مقبوله نه ده [يعني د غلام او مینځي گواهي به هم نه قبلول کېږي] لِأَنَّ الشَّهَادَةَ مِنْ بَابِ الْوِلَايَةِ ځکه چي گواهي د ولایت اولي کېدلوا له باب څخه ده وَهُوَ لَا يَلِي نَفْسَهُ او مملوک د خپل ذات ولي نه دی [يعني هغه پر خپل ځان هم ولایت او اختیار نه لري] فَأُولَئِكَ لَا يَنْبَغُ لَهُ الْوِلَايَةُ عَلَى غَيْرِهِ نو ځکه پر بل چا به په درجه اولی د هغه ولایت نه ثابتېږي.

اللغات: «مملوک» کوم څوک چي د بل چا تر ملکیت لاندې وي، يعني غلام او مینځه، «لا يلي» د ضرب د باب نفي صيغه ده: ولي کېدل، مشر کېدل، واکمن او اختیار من کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي څرنګه د نابینا گواهي مقبوله نه ده، همداسي د مملوک (غلام او مینځي) گواهي هم مقبوله نه ده يعني قاضي به یې گواهي نه قبلوي؛ ځکه چي د گواهي لپاره ولایت (ولي کېدل) ضروري دی، ځکه گواهي د ولایت له باب نه ده، او د ولایت اصطلاحی معنی ده «تَنْفِيزُ الْقَوْلِ عَلَى الْغَيْرِ» (يعني پر بل چا یو قول نافذول)، او فقط هغه کس پر بل چا قول نافذولای سي چي هغه ته پر خپل ځان ولایت حاصل وي، او ښکاره خبره ده چي مملوک ته پر خپل ځان هیڅ ولایت حاصل نه دی (ځکه چي د هغه ولي او واکمن فقط مالک دی او د هغه هر څه د مالک په لاس کي دي)، او کله چي مملوک ته پر خپل ځان د ولایت حق نسته نو پر بل چا خو به په درجه اولی هغه ته د ولایت حق نه وي، او کله چي غلام ته د ولایت حق نسته نو هغه ته به پر بل چا د گواهي ورکولو حق هم نه وي. نو ځکه وویل سوه چي د مملوک گواهي مقبوله او معتبره نه ده. او د دې نقلي دلیل د ابن عباس رضی الله عنه دا

فرمان دی «لَا تَجُوزُ شَهَادَةُ الْعَبْدِ» يعني د غلام گواهي جائز نه ده. (بنایه ج ۸۱، ص ۶۳۸)

د محدود في القذف د گواهي حكم

وَلَا الْمَحْذُورُ فِي قَذْفٍ وَإِنْ تَابَ أَوْ نَهَ د محدود في القذف گواهي مقبوله ده كه څه هم توبه وكړي اوتوبه وباسي اَلِقَوْلِ تَعَالَى: ﴿وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا﴾ ځكه الله تعالى فرمايلي دي: "او تاسي هيڅكله هم د هغو [محدود في القذف كسانو] گواهي مه قبلوئ! وَلَئِنَّهُ مِنْ تَكْمِلِ الْحَدِّ أَوْ ځكه چي د هغو گواهي ردول [نه قبلول] هم د حد تتمه ده لِكُونِهِ مَانِعًا ځكه چي د گواهي ردول [له بهتان لگولو څخه] مانع دي [يعني لكه څرنګه چي د حد جاري كولو په وجه محدود في القذف كس له بهتان او تهمت لگولو څخه منع كيږي همدا سي كه د هغه گواهي نامقبوله او رد كړل سي نو په دغه سزا سره هم هغه د آينده لپاره له بهتان او قذف څخه منع كيږي، نو په دې حواله سره د گواهي نه قبلول د حد تتمه او بشپړيزه ده، يعني په دې سره د محدود في القذف حد او سزا پوره كيږي] فَيَبْقَى بَعْدَ التَّوْبَةِ كَأَصْلِهِ نو ځكه د گواهي رد كېدلو [نه قبلېدل] به له توبې څخه وروسته هم باقي پاته وي لكه څرنګه چي اصل حد باقي پاتېږي بِخِلَافِ الْمَحْذُورِ فِي غَيْرِ الْقَذْفِ په خلاف د هغه كس چي له قذف څخه بغير د بل جرم په وجه حد پري جاري سوي وي لِأَنَّ الرَّدَّ لِلْفُسْخِ ځكه چي د گواهي ردول د فسق [فاسقوالي] په وجه وي وَقَدْ ارْتَفَعَ بِالتَّوْبَةِ او د توبه په وجه فسق ختم سو وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: تَقْبَلُ إِذَا تَابَ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د محدود في القذف گواهي به قبلول كيږي كله چي هغه توبه وكړي اَلِقَوْلِ تَعَالَى: ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾ ځكه الله تعالى فرمايلي دي: "نه هغه كسان كوم چي توبه وكړي" اِسْتَشْنَى الثَّائِبُ [په دې آيت كي] الله تعالى د توبه كونكي استثناء كړې ده قُلْنَا: اِلَا سِتْنَاءً يُنْصَرَفُ إِلَى مَا يَلِيهِ مَوْجِبُ جَوَابٍ وركوو: چي استثناء د هغه [جملې] و طرف ته ګرځي كوم چي د استثناء سره متصل وي وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ او هغه د الله تعالى د فرمان دي: "وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" اَوْ هُوَ اسْتِثْنَاءٌ مُنْقَطِعٌ بِغَنَى لَكِنْ يا هغه د "لكن" په معنى سره "استثناء منقطع" ده وَلَوْ حُدَّ الْكَافِرُ فِي قَذْفٍ ثُمَّ أَسْلَمَ او كه چيري پر كافر د قذف په وجه حد جاري كړى سي بيا هغه اسلام راوړي يُقْبَلُ شَهَادَتُهُ نو د هغه گواهي به قبلول كيږي لِأَنَّ لِلْكَافِرِ شَهَادَةً ځكه چي اد كفر په حالت كي اد كافر لپاره د گواهي اجلا حق وو فَكَانَ رَدُّهَا مِنْ تَكْمِلِ الْحَدِّ نو ځكه د هغه گواهي ردول به [د هغه] د حد تتمه وي وَبِالْإِسْلَامِ

حَدَّثَتْ لَهُ شَهَادَةً أُخْرَىٰ أَوْ دَاوِدَ رَاوِدًا لَهُ وَجْهَ دَهْنٍ لِّبَارِهِ بِلَه [نَوِي] گواهي پيدا سوه [يعني د مسلمانېدلو په وجه هغه ته د گواهي نوي حق حاصل سو] بِخِلَافِ الْعَبْدِ إِذَا حَدَّثَ ثُمَّ أُعْتِقَ په خلاف د غلام كله چي پر هغه حد جاري كړي سي بيا آزاد كړي سي لِأَنَّهُ لَا شَهَادَةَ لِلْعَبْدِ أَصْلًا حُكْمٌ چي د غلام لپاره بالكل د گواهي حق نه وو فَتَبَاءُ حَذَّةً بَرْدَ شَهَادَتِهِ بَعْدَ الْعِتْقِ نو حُكْمٌ تر آزادي وروسته به د هغه د گواهي ردول انه قبول ا د هغه د حد تتمه وي.

اللغات: ﴿محدود﴾ د نصر د باب مفعول دی: هغه کس چي پر هغه د يو جرم حد جاري كړي سي، ﴿قذف﴾ د ضرب د باب مصدری: په درواغه د زنا تهمت (تور) لگول، پر پاک لمني کس د زنا درواغن تهمت لگول، ﴿ارتفع﴾ د افتعال د باب ماضي ده: پورته کېدل، ليري کېدل، ختمېدل، ﴿ينصرف﴾ د انفعال د باب مضارع ده: گرځېدل، راجع کېدل، ﴿يليه﴾ د حسب د باب مضارع ده: متصل کېدل، څرمه کېدل، ﴿استثناء منقطع﴾ د علم النحويو اصطلاح ده، مطلب يې دادی چي له "إِلَّا" څخه وروسته والا جمله د مخکني جملې سره هيڅ تعلق نه لري بلکي دا يو جلا مستقلة جمله ده، ﴿حد﴾ د نصر د باب ماضي مجهوله ده: پر يو مجرم حد جاري کول، حد نافذول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړی پر يو مسلمان د زنا تهمت ولگوي او بيا خپل تهمت ثابت نه کړي سي، نو د تهمت لگولو په وجه پر هغه سړي حد جاري کيږي چي هغه اتيا (۸۰) درې دي، كله چي پر داسي سړي حد جاري كړي سي نو ده ته د شريعت په اصطلاح كي "محدودفي القذف" وايي، او په گواهي كي د محدودفي القذف حكم دادی چي په هيڅ صورت كي زموږ په نېز د هغه گواهي مقبوله نه ده، يعني برابره ده توبه وكړي، كه نه، په دواړو صورتونو كي به د هغه گواهي نه قبول كيږي؛ دليل دا آيت دی: ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ كَفَرُوا بِأَرْبَعَةِ شَهَدَاءَ فَأَجْلِدْهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ [النور: ۴]، يعني كوم خلك چي پر پاک لمنو بڼڅو د زنا تهمت ولگوي او بيا څلور گواهان پېش نه كړي سي نو تاسي هغو ته اتيا درې سزا ورکړئ! او د همېشه لپاره په هيڅ يو خبره كي د هغو گواهي مه قبلوئ! او هغوی فاسقان دي. په دې آيت كي په واضحو الفاظو سره دا اعلان سوی دی چي د محدودفي القذف گواهي هيڅكله مقبوله نه ده او د همېشه لپاره مردوده ده، لكه څرنگه چي د "أَبَدًا" لفظ پر همدې ښكاره دلالت كوي.

ولأنه الخ: دريم دليل دادی چي د محدود فی القذف اصلي حد خو اتيادرې دی او د هغه د گواهی ردول او نه قبول د هغه د حد تتمه (بشپړزه) ده؛ ځکه چي د حد په څېر به دا عمل (گواهي ردول) هم هغه د آينده لپاره له بهتان لگولو څخه منع کوي (لکه څرنګه چي د اتيادرو سزا هغه مع کوي. نو معلومه سوه چي دا عمل يعني د گواهی ردول د حد تتمه ده. يعني په دې سره حد پوره کيږي). و تاسو ته معلومه ده چي په توبه سره اصلي حد نه ساقطیږي لهذا د هغه تتمه يعني د گواهی رد کيدل به هم نه ساقطیږي او د هميشه لپاره به هغه له گواهی څخه محروم کيږي.

ها! له محدود فی القذف څخه بغير نور مجرمين لکه زاني، غل، شرابي او داسي نور، که چيري هغو ته خپل حد او سزا ورکول سي او بيا هغوی توبه وکړي، نو له توبه کولو (توبه ايستلو) څخه وروسته به د هغو گواهي قبول کيږي؛ ځکه د هغو د گواهی رد کيدل (نه قبوليدل) د هغو د فسق پر بنياد وي او په توبه کولو سره د هغو فسق ختم سي، نو ځکه له توبې وروسته به د هغو گواهي جائز او مقبوله وي، لکه څرنګه چي همدا د فقهي قاعده هم ده: "إِذَا زَالَ الْمَنَاعُ عَادَ الْمُنْتَعُ" (يعني کله چي مانع ختم سي نو ممنوع شی واپس راګرځي او هغه بيرته جائز کيږي).

وقال الشافعي الخ: في ما يي كله چي محدود فی القذف توبه وکړي نو له توبې وروسته دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز د هغه گواهي مقبوله ده؛ ځکه الله تعالی چي په کوم آيت کي د هغه د گواهی نه قبولولو (ردولو) ذکر کړی دی يعني ﴿فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا﴾ [النور: ۴]، تر هغه آيت وروسته متصل د ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ [النور: ۵] په فرمان سره الله تعالی د توبه کونکو استثناء کړې ده او دا خبر يې ورکړی دی چي که محدود فی القذف توبه وکړي نو د هغه گواهي به قبول کيږي، همدا دامام مالک او امام احمد رَحِمَهُمُ اللهُ مذهب هم دی.

قلنا الخ: صاحب د هدايې دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د مسلک او دليل په جواب کي فرمايي چي په ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾ سره چي کومه استثناء سوې ده هغه د "وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا" سره متعلق نه ده، بلکي هغه د "وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" سره متعلق ده؛ ځکه استثناء د هغه جملې سره متعلق کيږي کوم چي د استثناء سره متصل وي او دلته د استثناء سره د "وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" جمله متصل ده. لهذا استثناء به د هغه سره متعلق وي او مطلب به يې دا وي چي که محدود فی القذف توبه وکړي نو د هغه فسق زائلیږي، لېکن د هغه حد او د گواهی رد کيدلو معامله پر خپل ځای پاتېږي.

دويم جواب دادی چي په "لَا الذَّيْنِ" کي چي کوم "إِلَّا" ده. هغه د "لَكِنْ" په معنی سره ده او هغه "استثناء منقطع" ده. او دهغه تعلق د گواهي د قبول يا ردولو سره نه دی بلکي د آيت مطلب دا دی چي داسي حرکت کونکي نه. فاسقان دي لېکن څوک چي توبه وکړي نو هغوی د فاسقانو په فهرس کي داخل نه دي بلکي د هغوی فسق (فاسق والي) ختمیږي.

ولوخذ الکافر إلخ: د دې حاصل دادی که یو ذمي کافر پر ذمیه بنسخي د زنا تهمت ولگوي او بیا خپل تهمت ثابت نه کړی سي او په دې وجه پر هغه حد جاري کړی سي، نو په آینده کي به د بل هېڅ ذمي په هکله دهغه گواهي نه قبول کيږي (لکه څرنگه چي د مسلمان محدود فی القذف گواهي دهېڅ مسلمان په حق کي نه قبول کيږي)، لېکن که دا محدود فی القذف کافر اسلام راوړي نو بیا به دهغه گواهي قبول کيږي؛ ځکه کله چي د کفر په حالت کي پر هغه حد جاري کړی سو او دهغه گواهي هم رد کړل سوه نو دهغه حد او سزا پوره سوه او معامله يې ختمه سوه، او د مسلمان کېدلو په وجه ده ته دویم ځل د گواهي نوی حق حاصل سو، او څرنگه چي تر مسلمان کېدلو وروسته بیا ده پر هېڅا بهتان نه دی لگولی، نو ځکه اوس به دهغه نوي حق په وجه ده ته د گواهي ورکولو اختیار وي او ده گواهي به مقبوله هم وي.

د دې په خلاف که پر یو غلام حد جاري کړی سي بیا هغه آزاد کړی سي، نو تر آزادی وروسته به هم دهغه گواهي مقبوله نه وي يعني نه به قبول کيږي؛ ځکه چي د غلام والي په حالت کي هغه ته بالکل د گواهي حق حاصل نه وو (نه دیو مسلمان لپاره دهغه گواهي مقبوله وه او نه د کافر لپاره). بلکي تر آزادی وروسته هغه ته د گواهي حق حاصل سو، لهذا دهغه د حد تتمه داده چي تر آزادی وروسته به هم دهغه گواهي نامقبوله او مردوده گرځول کيږي، نو ځکه وویل سوه چي تر آزادی وروسته به دهغه گواهي نه قبول کيږي.

د پلار، نیکه او ځوی د گواهي حکم

قَالَ: وَلَا شَهَادَةَ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ وَوَلَدِهِ لِوَالِدِهِ فَرَمَايِي: او نه د پلار گواهي دخپل ځوی ازوي او لمسي په حق کي مقبوله ده وَلَا شَهَادَةَ الْوَلَدِ لِأَبِيهِ وَأَجْدَادِهِ او نه د ځوی گواهي دخپل مور و پلار او نیکه گانو په حق کي مقبوله ده وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ^① «لَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ الْوَلَدِ لِوَالِدِهِ أَوْ أَصْلٍ بِهِ دې

① تخریج: غریب هذا الملفظ (دا حدیث په دې لفظ سره غریب دی)، صاحب د اثمار الهدایې وایي چي دا روایت خاص په دغو الفاظو سره د تابعي قول دی کوم چي په مصنف عبد الرزاق او مصنف ابن أبي شيبة کي ذکر سوی دی (مصنف عبد الرزاق، باب شهادة الأخ لأخيه... إلخ، ج. ۸، ص. ۲۶۸، رقم: ۱۵۵۶۹، مصنف ابن أبي شيبة، باب في شهادة الولد لوالده، ج. ۴، ص. ۵۲۲، رقم: ۲۲۵۱).

بازه کي د نبي ﷺ دا فرمان دی: "نه به قبول کيږي د خوی گواهي دخپل پلار لپاره وَلَا الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ اونه د پلار گواهي دخپل خوی لپاره وَلَا الْمَرْأَةُ لِزَوْجِهَا اونه د ښځي گواهي دخپل خاوند لپاره وَلَا الزَّوْجُ لِمَرْأَتِهِ اونه د خاوند گواهي دخپلي ښځي لپاره وَلَا الْعَبْدُ لِسَيِّدِهِ اونه د غلام گواهي دخپل مالک لپاره وَلَا الْمَوْلَى لِعَبْدِهِ اونه د مالک گواهي دخپل غلام لپاره وَلَا الْأَجِيرُ لِمَنْ اسْتَأْجَرَهُ» اونه د مزدور گواهي دهغه سړي لپاره چا چي هغه په اجرت نیولی وي وَلَا لِمَنْ تَفَقَّهَ بَيْنَ الْأَوْلَادِ وَالْآبَاءِ مُتَّصِلَةً او حکه چي د حامنو او پلرونو په مینځ کي منافع مشترک وي وَلِهَذَا لَا يَجُوزُ ادَاءُ الزَّكَاةِ إِلَيْهِمْ همدا وجه ده چي هغو ته زکاة ورکول جائز نه دي فَتَكُونُ شَهَادَةُ لِنَفْسِهِ مِنْ وَجْهِ نَوَ حکه دا گواهي به په يوه اعتبار سره دخپل ځان لپاره گواهي ورکول وي أَوْ تَتَكَنَّ فِيهِ الشُّهْنَةُ يا اكم از کم په دې گواهي کي به تهمت ځای ونيسي [يعني دابه يادخپل ځان لپاره گواهي ورکول وي، يا کم از کم په دې کي به د تهمت پيداسي چي هغه دخپل ځان د نفع او فايدي لپاره گواهي ورکړې ده] قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: وَالْمُرَادُ بِالْأَجِيرِ عَلَى مَا قَالُوا التَّلْبِيزُ الْخَاطِئُ الَّذِي يَعْدُو ضَرَرٌ أَسْتَاذُهُ ضَرَرٌ نَفْسِهِ وَنَفْعُهُ نَفْعُ نَفْسِهِ صاحب د هدايي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د ماشينو د قول مطابق [دلته] له اجير څخه داستاذ هغه خاص شاگرد مراد دی کوم چي داستاذ نقصان خپل نقصان گڼي او دهغه نفع خپل نفع گڼي وَهُوَ مَعْنَى قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ②: «لَا شَهَادَةَ لِنَقَارِعِ بَاهِلِ الْبَيْتِ لَهُمْ» او د نبي کریم ﷺ د دې فرمان همدا معنی ده چي "کوم څوک د يو کور والا خادم [او تابع] وي نو دده لپاره دهغو گواهي مقبوله نه ده" وَقِيلَ: الْمُرَادُ الْأَجِيرُ مُسَانَهَةً أَوْ مُشَاهَرَةً أَوْ مَيَاوَمَةً او ويل سوي دي: چي له [اجير څخه] مراد هغه مزحور دی کوم چي سالانه، يا مياشتانه يا روازنه ټاکل سوی وي فَيَسْتَوْجِبُ الْأَجِيرُ بَنَافِعَهُ عِنْدَ ادَاءِ الشَّهَادَةِ نو داسي مزدور به د گواهي اداء کولو په وخت کي دخپل منافعو په وجه د اجرت مستحق وي فَيَصِيرُ كَالْمُسْتَأْجَرِ عَلَيْهَا نو دئ به دهغه کس په څېر وگرځي کوم چي د گواهي ورکولو لپاره په اجرت نيول سوی وي [يعني دهغه کس په څېر به وي کوم ته چي د گواهي ورکولو لپاره پيسې ورکول سوي وي].

② تخریج: أخرجه الترمذی، باب ما جاء فیمن لا تجوز شهادته، ص: ۵۲۶، حدیث رقم: ۲۲۹۸. و ابو داؤد، باب من ترد شهادت، ص: ۵۱۷، حدیث رقم: ۳۶۰۰.

اللغات: ﴿أجداد﴾ جمع د جدّ ده: نيكه، ﴿سيتد﴾ سردار، مشر، مالک، ﴿أجير﴾ مزدور، په أجرت کار کونکی، ﴿استأجرة﴾ داستعمال دباب ماضي ده: په أجرت اخيستل، په أجرت نيول، (په مزدوري نيول)، ﴿تتمکن﴾ د تفعل دباب مضارع ده: ځای نيول، ﴿تلميد﴾ شاگرد، داستاذ خادم (معجم وسيط)، ﴿يعذ﴾ دنصر دباب مضارع ده: شمارل، گڼل، ﴿القانع﴾ دسمع دباب اسم فاعل دی، هسي خوددې لفظ معنی ده قناعت کونکی، په يوشي راضي کېدونکی، لېکن کله چي دالفظ د قوم يا کور والا سره ذکر سي مثلاً "قانع القوم" نو بيا ددې معنی ده: د قوم خادم، تابع، اجير يعني مزدور، (معجم وسيط، معجم لغة الفقهاء)، ﴿مسانهة﴾ د مفاعلي دباب مصدر دی، له سَنَّة شخه مشتق دی: د پوره کال لپاره يو معامله کول، د يوه کال لپاره په مزدوري نيول، سالانه، کالانه، مراد ځني کالنی مزدور دی، ﴿مشاهدة﴾ مخکنی صيغه ده: د يوې مياشتي لپاره يو معامله کول، مياشتانه، ﴿مياومة﴾ مخکنی صيغه ده: د يوې ورځي لپاره يو معامله کول، روزانه، ﴿يستوجب﴾ داستعمال دباب مضارع ده: حق لرل، مستحق کېدل. (احسن الهداية)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي نه به دخپل ځوی او لمسي په حق کي ديو سړي گواهي قبلول کيږي او نه به دخپل پلار او نیکه په حق کي ديو سړي گواهي قبلول کيږي؛ دليل هغه حديث دی کوم چي په عبارت کي مذکور دی يعني "لَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ الْوَلَدِ لِوَالِدِهِ، وَالْوَالِدِ لِوَلَدِهِ..." إلخ، څرنگه چي په دې کي په صراحت سره د پلار لپاره د ځوی د گواهي او د ځوی لپاره د پلار د گواهي منع سوې ده چي نه به قبلول کيږي، نو ځکه په دوی کي به د يوه گواهي هم د بل په حق کي مقبوله نه وي.

عقلي دليل دادی چي عموماً د پلار او ځوی ملکیت او منافع سره مشترک وي او يو د بل له مال څخه نفع اخلي، نو ځکه په يوه اعتبار سره به دادخپل ځان لپاره گواهي ورکول (شهادة لنفسه) وي، کنې په دې کي به دا تهمت خامخاوي چي فلانکي دخپل نفع په خاطر دخپل پلار يا ځوی په حق کي گواهي ورکړې ده، لهندا په دې صورت کي به گواهي دخپل نفع لپاره وي، او بنسکاره خبره ده چي نه دخپل ځان په حق کي ديو چا گواهي قبلول کيږي او نه دخپل نفع او فايدي لپاره گواهي قبلول کيږي، نو ځکه په دې حواله سره به د پلار گواهي د ځوی په حق کي او د ځوی گواهي د پلار په حق کي مقبوله نه وي.

قال والاراد الخ: صاحب هدايي فرمايي چي عبارت په حديث کي چي کوم د "وَلَا أُجِيرُ لِمَنْ اسْتَأْجَرَهُ" جمله مذکوره ده، په هغه کي د "أَجِير" د مراد په هکله دمشايخو دوه قوله دي:

①... اول قول دادی چي له "أَجِير" څخه د استاد او معلم هغه خاص شاگرد مراد دی کوم چي د استاد نفع او نقصان خپل نفع او نقصان گڼي (او د هغه سره دده استوگند هم وي). نو داسي مخلص شاگرد گواهي به د خپل استاد په حق کي نه قبول کيږي. او له نبي کریم ﷺ څخه چي کوم دا حديث روايت سوی دي "لَا شَهَادَةَ لِلْقَانِعِ بِأَهْلِ الْبَيْتِ لَهُمْ" يعني کوم سړی چي د يو کور والا خادم او تابع وي او د هغو کار او خلعت کوي او د هغو سره اوسيږي، نو د هغه گواهي به د مذکوره کور والا په حق کي نه قبول کيږي. له دغه حديث څخه همداسي خاص کس مراد دی.

②... دويم قول دادی چي له "أَجِير" څخه هغه مزدور مراد دی کوم چي د سالانه يا مياشتانه يا روزانه په اجرت د يو چا سره کار کوي، نو که داسي مزدور د خپل مالک (مستأجر) په حق کي گواهي ورکړي، نو د هغه گواهي به نه قبول کيږي؛ ځکه مزدور (اجير) چي خپل د مزدورۍ (اجارې) په مودت کي هر کار کوي، هغه ټوله د خپل مالک لپاره کوي، نو ځکه د هغه گواهي به هم د مالک لپاره وي، او څرنگه چي هغه ته پر دې گواهي ورکولو هم اجرت حاصلیږي، نو ځکه هغه به داسي وي لکه په اجرت او پيسو سره درول سوی گواه، او څوک چي په اجرت او د پيسو لپاره گواهي ورکوي د هغه گواهي نه قبول کيږي، نو ځکه به د اجير گواهي د خپل مستأجر په حق کي هم نه قبول کيږي.

د خاوند او بنځي د گواهي حکم

قَالَ: وَلَا يَقْبَلُ شَهَادَةُ أَحَدٍ الرَّاجِعِينَ لِلْأَخْرِ فرمايي: له خاوند او بنځي څخه به د يوه گواهي د بل لپاره نه قبول کيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: تَقْبَلُ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي هغه به قبول کيږي لِأَنَّ الْأَمْلَانَ بَيْنَهُمَا مُتَمَيِّزَةً وَالْأَيْدِي مُتَحَيِّزَةً ځکه چي د خاوند او بنځي ملکيتونه يو له بل څخه جلا دي او قبضي يې هم سره عليحده دي وَلِهَذَا يُجْرَى الْقَصَاصُ وَالْحَبْسُ بِالذَّيْنِ بَيْنَهُمَا او په همدې وجه د دواړو تر مېنځ قصاص او د قرض په وجه قيدول جاري دي وَلَا مُعْتَبَرٌ بَيْنَهُمَا مِنَ التَّفَرُّعِ او هغه نفع لره هيڅ اعتبار نسته کوم چي د دوی په گواهي کي موجوده ده لِثُبُوتِهِ ضَمْنًا ځکه چي دا نفع ضمنًا ثابته ده كَبَائِ الْغَرِيمِ إِذَا شَهِدَ لِذِيهِ الْفُلْسِ لکه د قرضخواه په مسئله کي اچي د هغه لپاره ضمنًا نفع ثابتیږي ا کله چي هغه د خپل مفلس مقروض لپاره [د مال] گواهي ورکړي [مفلس د لام

په تشديد سره دى. "مفلس" هغه غريب او مفلس كس ته وايي چي قاضي دهغه دمفلسوالي اعلان كړى وي (انمار الهداية) | وَلَنَّا مَا رَوَيْنَا اَوْ زَمَوْرَ دَلِيل هغه دى كوم چي |مخكي| امور روایت كړى. لَا اِلَّا تَقَاءَ مُتَّصِلٌ عَادَةً اَوْ حَكَمَ چي عموماً |دبښخي| او خاوند |منفعت سره متصل| وي وَهُوَ الْبَقْصُودُ او همدا مقصود دي فَيَصِيرُ شَاهِدًا لِنَفْسِهِ مِنْ وَجْهِ نو حكه گواه به من وجه |په يوه اعتبار سره| ادخپل ځان لپاره گواهي وركونكى وي أَوْ يَصِيرُ مُتَّهَمًا يا هغه به متهم |تورن| او گرځي بِخِلَافِ شَهَادَةِ الْغَرِيمِ په خلاف د قرضخواه د گواهي. لَأَنَّهُ لَا آيَةَ لَهُ عَلَى الشَّهْودِ بِهِ حكه قرضخواه چي د كوم مال په باره گواهي وركړې ده پر هغه دده هيڅ ولايت نسته.

اللغات: ﴿متميزة﴾ د تفعل دباب مفعول دى: يو له بل څخه جلا، سره بېل، ﴿متحيزة﴾ مخكنى صيغه ده، د دې لفظ خپله معنى ده: منظم، سره ضم، مراد ځني جلا او عليه ده دي، متعين (احسن الهداية، اشرف الهداية)، ﴿الحبس﴾ د ضرب دباب مصدر دى: منع كول (راگرځول)، قيدول، بندي كول، ﴿غريم﴾ چا چي بل چاته قرض وركړى وي، د قرض مالک، قرضخواه (قرض غوښتونكى)، ﴿مشهود به﴾ د كوم شي په باره كي چي گواهي وركول سي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادى چي زموږ په نېز د خاوند گواهي د خپلي بښخي په حق كي او د بښخي گواهي د خپل خاوند په حق كي مقبوله نه ده، لېكن دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نېز د خاوند او بښخي گواهي يو دبل په حق كي مقبوله او معتبره ده.

دامام شافعي دليل: دادى چي يو دبل په حق كي د خاوند او بښخي د گواهي په قبلولو سره نه شهادت لنفسه لازميږي او نه د خپلي نفع لپاره د گواهي وركولو تهمت پيدا كيږي (يعني دانه د خپل ځان لپاره گواهي وركول دي او نه د خپلي فايدې لپاره گواهي وركول دي): حكه چي د بښخي او خاوند ملكيت يو له بل څخه جلا او عليه ده وي او هريو په جلا توگه پر خپل ملكيت قابض وي همدا وجه ده كه په دوى كي يو بل قتل كړي (مثلا بښخه خپل خاوند قتل كړي) نو پر هغه قصاص واجبيږي، يا كه په دوى كي ديوه پر بل قرض باندي وي (مثلا د بښخي پر خاوند قرض باندي وي) او مقروض (خاوند) د قرض په اداء كولو كي تال متحول كوي، نو د قرضخواه (بښخي) پر غوښتنه به قاضي دامقروض (خاوند) بنديځانې ته اچوي. له دې څخه معلوميږي چي د خاوند او بښخي ملكيت او منافع يو له بل څخه جلا دي. لهذا كله چي هغه سره جلا دي، نو د بښخي او خاوند لپاره به ديوه په حق كي دبل په گواهي

ور کولو سره نه شهادت لنفسه لازميرې او نه به تهمت او شبهه پيدا کيږي. نو ځکه د خاوند او بنځي گواهي به يو د بل په حق کي مقبوله او معتبره وي.

پاته سو دا سوال چي خاوند او بنځه خو ډېر سره نژدې او غمخواره وي او هريو د بل مال خپل مال گڼي او هريو د بل نفع او نقصان خپل نفع او نقصان گڼي، نو ځکه يو د بل په حق کي ددوی د گواهي په قبلولو کي که څه هم د گواه حقيقي نفع نسته لېکن د نفع شبهه خامخا پکښي سته، او څرنگه چي د گواه حقيقي نفع د گواهي له اداء او قبول څخه مانع ده، همداسي به د نفع شبهه هم د گواهي له اداء او قبول څخه مانع وي او يو د بل په حق کي به د خاوند او بنځي گواهي له قبلولو څخه منع کوي.

دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ لَهُ طرفه ددغه سوال جواب دادی چي د گواه کومه نفع چي دلته په نظر راځي، هغه نفع حقيقتاً دده لپاره د مقصود په توگه (قصداً) نه ده ثابته سوې بلکي په ضمني توگه ثابته سوې ده، او په ضمني توگه ثابتېدونکي نفع لره هيڅ اعتبار نسته، نو ځکه په دې نفع کي به د تهمت شبهه نه وي او د خاوند او بنځي گواهي به يو د بل په حق کي مقبوله وي.

ددې مثال داسي دی لکه قرضخواه چي د خپل مفلس مقروض (پوره وړی) لپاره د مال گواهي ورکړي، نو که څه هم په دې گواهي کي د قرضخواه نفع سته چي هغه ته به خپل قرض حاصل سي، لېکن بيا هم د مقروض په حق کي د هغه گواهي قبلول کيږي؛ ځکه چي دا نفع ضمناً ثابته سوې ده، نه قصداً، نو په دې وجه دا نفع د گواهي له قبول څخه مانع نه ده، همداسي په دې مسئله کي چي د خلوند او بنځي په گواهي سره کومه نفع دوی ته حاصليرې هغه هم ضمني ده، نو ځکه هغه به ددوی په حق کي د گواهي له قبول څخه مانع نه وي او د بنځي او خاوند گواهي به يو د بل په حق کي قبلول کيږي.

زموږ دليل: هغه حديث دی کوم چي په تېر عبارت کي ذکر سو چي په هغه کي دا حکم هم مذکور دی “وَلَا الْمَرْأَةُ لِزَوْجِهَا وَلَا الزَّوْجُ لِامْرَأَتِهِ” يعني نه د خاوند لپاره د بنځي گواهي مقبوله ده او نه د بنځي لپاره د خاوند گواهي مقبوله ده، له دې څخه معلومه سوه چي دا حد الزوجين گواهي به يو د بل په حق کي نه قبلول کيږي.

زموږ عقلي دليل دادی چي عموماً د خاوند او بنځي منافع هم سره متصل او مشترک وي، او هغوی له خپلو منافعو څخه په مشترکه توگه نفع هم حاصلوي، همدا وجه ده چي د خاوند په مالدار والي (شتمن والي) سره بنځه او د بنځي په مالدار والي سره خاوند مالدار گڼل کيږي، او مقصود همدا نفع وي، نو ځکه که دا حد الزوجين گواهي يو د بل په حق کي مقبوله وگرځول سي نو من وجه (په يوه اعتبار سره) به شهادت لنفسه لازم سي يا کم از کم به د شهادت لنفسه شبهه او تهمت پيدا سي، او په دې

دواړو صورتونو کي شهادت يعني گواهي ورکول صحيح نه دي، نو ځکه موږ د خاوند او بنځي گواهي يو د بل په حق کي مقبوله نه ده گرځولې.

بخلاف شهادة الغريم الخ: دا دامام شافعي رَجَبَهُ الله د قياس جواب دی، حاصل يې دادی چي د خاوند او بنځي گواهي د قرضخواه پر گواهي قياسي صحيح نه دي؛ ځکه قرضخواه ته پر مشهود به هيڅ ولايت نسته (يعني قرضخواه چي دمقروض د مال په هکله گواهي ورکړې ده پر هغه مال قرضخواه هيڅ واک او ولايت نه لري)، ځکه چي مشهود به خود مقروض مال دی، نه د قرضخواه، لهندا کله چي پر مشهود به مال قرضخواه ته هيڅ ولايت حاصل نه دی، نو هغه به د مشهود به مال په گواهي ورکولو کي متهم (تورن) هم نه وي، او کله چي هغه متهم نه دی، نو ځکه دهغه گواهي به مقبوله او معتبره هم وي. ددې په خلاف خاوند پر خپل بنځي نگران او واکمن وي او عموماً هغه دخپل بنځي په مال کي تصرف کوي، نو ځکه يو د بل په هکله يا د يوه او بل د مال په هکله به د بنځي او خاوند په گواهي ورکولو کي تهمت وي او گواه (يعني بنځه يا خاوند) به متهم وي، او کله چي بنځه او خاوند يو د بل په گواهي کي متهم دي، نو ځکه دهغو گواهي به يو د بل په حق کي مقبوله هم نه وي.

د غلام په حق کي د مالک (مولى) د گواهي حکم

وَلَا شَهَادَةُ الْمَوْلَى لِعَبْدِهِ او نه د مالک گواهي دخپل غلام لپاره مقبوله ده لَأَنَّهُ شَهَادَةُ لِنَفْسِهِ مِنْ كُلِّ وَجْهٍ إِذَا لَمْ يَكُنْ عَلَى الْعَبْدِ دَيْنٌ ځکه چي دا په هر اعتبار سره دخپل ځان لپاره گواهي ده، کله چي پر غلام قرض نه وي أَوْ مِنْ وَجْهِ إِنْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ يا په يوه اعتبار سره دخپل ځان لپاره گواهي ده، که چيري پر هغه قرض وي لَأَنَّ الْحَالَ مَوْثُوقٌ مُرَاعَى ځکه چي د غلام حالت موقوف او رعايت کړی سوی دی وَلَا لِبُكَائِهِ او نه د مالک گواهي دخپل مکاتب لپاره مقبوله ده لِأَنَّا قُلْنَا دهغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَلَا شَهَادَةُ الشَّرِيكِ لِشَرِيكِه فِيمَا هُوَ مِنْ شَرَاكَيْهِمَا او نه د شريک گواهي دخپل شريک لپاره په داسي شي کي مقبوله ده کوم چي د دواړو له شرکت څخه وي لَأَنَّهُ شَهَادَةُ لِنَفْسِهِ مِنْ وَجْهٍ ځکه چي دامن وجه دخپل ځان لپاره گواهي ده لِأَشْتَرَاكَيْهِمَا ځکه چي اېه هغه مشهود به شي کي ادواړه شريکان دي وَلَوْ شَهِدَ بِنَائِسٍ مِنْ شَرَاكَيْهِمَا او که چيري هغه د داسي شي په هکله گواهي ورکړي کوم چي د دوی له شرکت څخه نه وي تَقْبَلُ نو دهغه گواهي به قبلول کيږي

لَا تَنْتَفَاءُ الشُّهُبَةُ حُكْمٌ فِي إِبْهَ صُورَتِ كِيَا تَهْمَتِ نَسْتَه.

اللغات: «مولي» د غلام مالک، «مراغي» دمفاعلي د باب مفعول دی: رعایت کړی سوی، لحاظ کړی سوی، «انتفاء» دافتعال د باب مصدر دی: نفی کېدل، نیستېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د مالک گواهي د خپل غلام په حق کي مقبوله نه ده؛ دليل هغه حديث دی کوم چي مخکي تېر سو چي په هغه کي د «وَلَا الْمَوْلَى لِعَبْدِهِ» په حکم سره د خپل غلام په حق کي د مالک د گواهي منع سوې ده چي هغه به نه قبلول کيږي.

او عقلي دليل دادی چي د غلام دوه حالتونه دي: ① پر هغه به د خلکو قرض وي، ② يا به نه وي، او په دې دواړو صورتونو کي د مالک لپاره د خپل غلام په حق کي گواهي ورکول جائز نه دي، ځکه که اول صورت وي يعني پر غلام د خلکو قرض نه وي، نو په دې صورت کي به د مالک گواهي په هر اعتبار سره د خپل ځان لپاره وي، ځکه چي غلام او د غلام هر څه د هغه د مالک وي او هغه د خپل هر څه سره د مالک تر ملکيت لاندې وي، نو ځکه د غير مقروض غلام په حق کي گواهي ورکول داسي دي لکه د خپل ځان په حق کي گواهي ورکول، او د خپل ځان په حق کي د انسان گواهي مقبوله نه ده، لهذا د غير مقروض غلام په حق کي به هم د هغه د مالک گواهي نه قبلول کيږي.

②... او که دويم صورت وي يعني غلام مقروض وي، نو په دې صورت کي به د هغه په حق کي د مالک گواهي من وجه (په يوه اعتبار سره) د خپل ځان لپاره وي، په دې توگه چي د مقروض غلام حالت او معامله موقوف ساتل کيږي، يعني که چيري د قرض مالکان (قرضخواهان) وغواړي چي دا غلام دي زموږ په قرض کي خرڅ کړی سي او بيا هغه خرڅ کړی سي، نو دا غلام به د خپل مالک په حق کي اجنبي وگرځي، او د اجنبي (پردي سړي) په حق کي گواهي ورکول جائز دي، نو ځکه په دې صورت کي به د مالک گواهي د هغه په حق کي جائز او مقبوله وي. او که چيري مالک په خپله د غلام قرض اداء کړي، نو ښکاره خبره ده چي په دې صورت کي به دا غلام د مخکي په څېر د خپل مالک د ملوک او غلام وي او په دې صورت کي به د مالک گواهي د هغه په حق کي ناجائز او نامقبوله وي، لهذا کله چي د غلام د مقروض کېدلو په صورت کي دغه دواړه احتمال سته، نو ځکه د دواړو په اعتبار ولو سره به د دې غلام په حق کي د مالک گواهي من وجه د خپل ځان لپاره وي. او څرنگه چي من کل وجه د ان لپاره گواهي ورکول ناجائز دي همداسي من وجه د ځان لپاره گواهي ورکول هم ناجائز او نامقبول دي.

اللبکاتبه الخ: فرمايي د مالک گواهي چي څرنگه د خپل غلام په حق کي مقبوله نه ده، همداسي پل مکاتب په حق کي هم مقبوله نه ده؛ ځکه چي د غلام په څېر د مکاتب هم دوه حالتونه اړ

صور تونه دي، يعني که چيري مکاتب خپل بدل کتابت اداء کړي نو هغه به د مالک لپاره اجنبي وگرځي، او که بدل کتابت اداء نه کړي نو بيرته به د مالک د غلامتوب و طرف ته راوگرځي (لکه مخکي چي په تفصيل سره د مسئله ذکر سوې ده)، او تاسو ته معلومه ده چي د اجنبي کېدلو په صورت کي د مالک گواهي د هغه په حق کي مقبوله ده او د غلام کېدلو په صورت کي مقبوله نه ده، لنډه دا چي دلته هم دواړه احتمال سته، او د دواړو په اعتبار کولو سره به د مکاتب په حق کي د مالک گواهي من وجه د خپل ځان لپاره (شهادت لنفسه) وي، او دا ناجائز او نا مقبول دي، نو ځکه د مالک گواهي به د خپل مکاتب په حق کي مقبوله نه وي.

ولا شهادة الشريك إلخ: فرمايي که يو شريک د بل شريک په حق کي گواهي ورکړي، نو دې ته به کتل کيږي چي هغه د کوم شي په باره کي گواهي ورکړې ده؟ که چيري هغه د داسي شي په باره کي گواهي ورکړې وي چي په هغه کي دوی دواړه شريکان وي، نو گواهي به يې نه قبلول کيږي؛ ځکه چي دامن وجه د خپل ځان لپاره گواهي ده، او د خپل ځان لپاره گواهي ورکول (شهادت لنفسه) ناجائز او نا مقبول دي، نو ځکه به دا گواهي هم مقبوله نه وي. او که چيري هغه د داسي شي په باره کي گواهي ورکړې وي چي دوی په هغه کي شريکان نه وي، نو په دې صورت کي به د يوه شريک گواهي د بل شريک په حق کي قبلول کيږي؛ ځکه چي په دې صورت کي د شهادت لنفسه ته متهم او شبهه نسته، نو ځکه به دا گواهي مقبوله وي.

د خپل ورور او اکا په حق کي د گواهي حکم

وَتَقْبَلُ شَهَادَةُ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ وَعَمِّهِ أَوْ دَخِيلٍ وَرُورٍ أَوْ أَكَاٍ لِّپَارِهِ بَه دسري گواهي قبلول کيږي
لِأَعْدَائِهِمُ الشُّهْنَةَ ځکه چي تهمت نسته إِنَّ الْأَمْلاَکَ وَمَنَافِعَهَا مُتَبَايِنَةٌ ځکه چي ملکیتونه او د
هنوی منافع سره جلا دي وَلَا بُسُوطَةَ لِبَعْضِهِمْ فِي مَالِ الْبَعْضِ او بعضو ته د بعضي په مال کي انبساط
اېې تکلفي او اجازت نسته. ايعني له اجازت څخه بغير په آزاده توگه يو د بل په مال کي تصرف نه سي کولای ا.

اللفات: «متباينة» د تفاعل د باب مؤنث فاعل دی: یوله بل څخه جلا (سره جلا).

«بسوطة» انبساط، بساطت، يعني بې تکلفي (په آزاده توگه).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د يوه ورور گواهي د بل ورور په حق کي او د دواړو گواهي د خپل اکا په حق کي مقبوله ده، همداسي له قرابت ولادت څخه بغير نور په ټولو قريانو کي د يوه گواهي د بل په حق کي مقبوله ده؛ دليل دا دی چي د وروڼو، واراړه، اکا، او داسي نورو قريانو ملکیتونه

او منافع يوله بل څخه جلا وي او بلا تكلفه (په آزاده توگه) يو د بل په مال كې د تصرف كولو اختيار هم نه لري، لهذا كله چي د دوي ملكيتونه او منافع سره جلا دي او يو د بل په مال كې بلا تكلفه تصرف هم نه سي كولاى، نو يو به د بل په حق كې په گواهي وركولو كې متهم هم نه وي، لهذا كله چي دا گواه په خپل گواهي وركولو متهم نه سو، نو ځكه د هغه گواهي به قبلول كيږي؛ ځكه چي د نامتهم گواه گواهي مقبوله ده.

د مخنث د گواهي حكم

قَالَ: وَلَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ مُخْنَثٍ فَرَمَايِي: او د مخنث (نرېنځي) گواهي به نه قبلول كيږي وَمُرَادُ الْمُخْنَثِ فِي الرَّدِّ مِنَ الْأَفْعَالِ او د مصنف رَحِمَهُ اللهُ مراد هغه مخنث دی کوم چي بد افعال (لواطت او داسي نور) کوي لِأَنَّهُ فَاسِقٌ ځکه چي هغه فاسق دی فَأَمَّا الَّذِي فِي كَلَامِهِ لَيْسَ وَفِي أَعْضَائِهِ تَكْسُرٌ او پاته سو هغه کس چي په خبرو کي يې ادبېنځي په څير انرمي وي او په اندامو کي يې ناز کوالي اېنځي والي اوي فَهُوَ مَقْبُولُ الشَّهَادَةِ نو د هغه گواهي مقبوله ده.

اللغات: «مخنث» په عربي کي اصل نرېنځي ته «خُنْثَى» وايي کوم چي دنارینه اندام يعني ذکر هم لري او دېنځي فرج هم لري، او مخنث هغه سړي ته وايي کوم چي بالکل دېنځو چمونه او حرکتونه کوي، صاحب د معجم يې داسي تعريف کړی دی: «الرَّجُلُ الْمُتَشَبِّهُ بِالنِّسَاءِ فِي مَشْيِهِ وَكَلَامِهِ وَتَعَطُّفِهِ وَتَلَكُّيْنِهِ» (يعني هغه سړی کوم چي په خپل تگ، کلام، ميلان او نرمۍ کي دېنځي سره مشابهت کونکی وي)، او «خُنْثَى مُشْكِل» هغه کس ته وايي چي نه دنارینه اندام لري او نه دېنځي (معجم لغة الفقهاء)، «ردی» بد، خراب، «لین» نرمي، «تکسر» د تفعل د باب مصدر دی: ماتوالی، باريکوالی، ناز کوالی. (معجم لغة الفقهاء).

تشریح: صورت د مسئلې: دادي چي هغه کس کوم چي په سينگار او ښکلا کي دېنځو مشابهت اختياروي، زنانه لهجه او رفتار کوي او خلگو ته پر ځان د لواطت قدرت ورکوي، د داسي نرېنځي گواهي مقبوله نه ده؛ ځکه چي هغه فاسق دی (لکه څرنګه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي «لَعَنَ اللَّهُ الْمُخْنَثِينَ مِنَ الرِّجَالِ» الله تعالى دي پر مخنثو خلگو لعنت وکړي)، او مخکي ذکر سوه چي د فاسق گواهي به نه قبلول كيږي، لهذا د دې مخنث کس گواهي به هم مقبوله نه وي. ها! د کوم انسان په آواز کي چي فطري نرمي وي او په پيدايشي توګه د هغه اندامونه دېنځي په څېر نرم او سره ايله وي (يعني د هغه چال او انداز، کلام او داسي نور په پيدايشي توګه زنانه وي) او په يو بد او ګنده حرکت سره مبتلا نه وي، نو د هغه گواهي مقبوله ده؛ ځکه چي هغه فاسق نه دی.

د نوحه گونكي او بدلچي بنځي د گواهي حكم

وَلَا نَائِحَةً وَلَا مُغْنِيَةً أَوْ نَهْ دَرْوونكي بنځي او بدله | سندر | ويونكي بنځي گواهي مقبوله ده لَا تُهْمَا
بِرَتِكَمَانِ مُحَرَّمَا ځكه چي هغوی دواړه حرام كار كوي فَإِنَّهُ عَلَيْهِمَا نَهْيٌ^١ عَنِ الصَّوْتَيْنِ
الْحَقِيقَيْنِ: النَّائِحَةِ وَالْمُغْنِيَةِ ځكه نبي ﷺ له دوو احمقو او بې ځايه آوازو څخه منع كړې ده: د
 ژړونكي بنځي آواز او بدلچي بنځي آواز.

اللفات: «نائحة» ژړونكې بنځه، هغه بنځه چي پر مري ژړاوي كوي. يو د غم او مصيبت په وجه
 فطري ژړا ده. د هغه په وجه گواهي نه رد كيږي، دلته له «نائحة» څخه مراد هغه بنځه ده كوم چي په
 اجرت او كرايه ژړا كوي چي دهغې كسب او پېشنه همدا ژړا وي، نور دهغې هيڅ غم او مصيبت نه
 وي. داسي نوحه خواني گناه كبيره ده، «مغنية» بدله او سندرې ويونكې بنځه (بدلچي او سندرغاړې
 بنځه، سروزگره بنځه)، مراد ځني هغه بنځه ده چي دهغې پېشه غزل، سندرې او شله وي او همدا يې خپل
 كسب گرځولى وي، «الاحقين» تشبيه د احمق ده: ناپوه، بې وقوف، نادان.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی چي د كسب او پېشې په توگه د ژړونكي بنځي او سندرې ويونكي
 بنځي گواهي مقبوله نه ده: ځكه دا دواړي بنځي حرام كار كوي؛ او دافعل ځكه حرام دی چي نبي
 كريم ﷺ له دغه دواړو بې ځايه آوازو څخه منع كړې ده، او كوم كس چي حرام او ممنوع كار كوي هغه
 فاسق دی، او د فاسق گواهي مقبوله نه ده، نو ځكه د مذكوره دواړو بنځو گواهي به هم مقبوله نه وي.

د خاوند او بنځي د گواهي حكم

وَلَا مُدْمِنِ الشَّرَابِ عَلَى اللَّهِ أَوْ نَهْ په دائمي توگه د شراب چيښونكي گواهي مقبوله ده لَا تَكُ
مُحَرَّمٌ دِينُهُ ځكه هغه داسي كار وكړی كوم چي دهغه په دين كي حرام دی وَلَا مَنْ يَلْعَبُ بِالطُّيُورِ او
 نه دهغه كس گواهي مقبوله ده كوم چي مرغ بازي كوي لَا تَكُ يُورَثُ غَفْلَةً ځكه چي مرغ بازي غفلت
 پيدا كوي وَلَا تَكُ قَدْ يَقِفُ عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ او ځكه چي | په مرغ بازي كي | كله دهغه نظر د بنځو پر
 واجب السترو اندامونو پرېوځي (لكه مخ او داسي نور) | په هغه صورت كي كله چي هغه د خپل مرغانو د
 الوغولو لپاره بام ته وخيږي | بِصُغُودِهِ عَلَى سَطْحِهِ لِيُطَيِّرَ طَيْرَهُ په ختلو سره دهغه وخپل بام ته ددې لپاره چي
 خپل مرغې والوځوي وَفِي بَعْضِ النُّسخِ: وَلَا مَنْ يَلْعَبُ بِالطُّيُورِ او په ځيني نسخو كي | ذكر سوي دي |: او نه د

^١ تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الجنائز، باب ما جاء فی الرخصة فی البكاء، حديث رقم: ١٠٠٥.

هغه کس گواهي مقبوله ده کوم چي په تنبور سره بازی کوي وَهُوَ الْبَغِيُّ او هغه بدلچي | غزلچي | ادى.

اللفات: ﴿المُذْمِن﴾ د افعال د باب فاعل دی: مداومت کونکی، دائمي کونکی، همېشه کونکی، اُذْمَنَ يَذْمِنُ إِذْمَانًا: يو کار په پابندي سره همېشه کول، ﴿اللَّهُو﴾ عربي قاموسونو يې داسي تعريف کړی دی: ①... "التَّزْوِيحُ عَنِ النَّفْسِ بِمَا لَا تَقْتَضِيهِ الْحِكْمَةُ" په داسي کار او داسي شي سره نفس ته راحت او سکون ورکول چي هغه بالکل د حکمت او پوهي خلاف وي، ② د نفسي خواهلش لويي او بازی، نود "عَلَى اللَّهِو" معنی ده: د نفسي راحت او خوند اخیستلو پر بناء، ﴿يورث﴾ د افعال د باب مضارع ده: تر خپل شا پرېښوول، يعني مرغ بازی تر خپل شا غفلت پرېږدي، مراد سبب جوړېدل او پيدا کول دي، يعني دا غفلت پيدا کوي او د غفلت سبب جوړېږي، ﴿عورات﴾ جمع د "عَوْرَة": هغه ځايونه چي په شريعت کي يې پتول (ستر) واجب دی (معجم لغة الفقهاء)، ﴿صعود﴾ د سماع د باب مصدر دی: ختل (لور ځای ته ختل)، ﴿سطح﴾ چت، بام، ﴿ليطير﴾ د تفعيل د باب مضارع ده، په شروع کي يې "لام جاره" دی چي تر هغه وروسته "أن ناصبه" مقدر دی: الوخول. په هوا کول، ﴿الطنبور﴾ (باجې ته نژدې) د موسيقي يو آله ده چي په پښتو کي تنبور، تمبور او دمبوره ورته وايي (زاهد پښتو سيند)، ﴿مغني﴾ غزلچي، بدلچي، سندرغاړی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي کوم سړی د همېشه لپاره شراب چيښي، د هغه گواهي مقبوله نه ده؛ ځکه چي په اسلام کي شراب چيښل حرام دي، او کوم سړی چي حرام کار کوي، هغه فاسق دی او د فاسق گواهي نامقبوله ده. نو ځکه د دائمي شراب خوره گواهي به هم نامقبوله وي.

ولا من يلعب الخ: مرغانو ته خوراک ورکول يا څه ورزده کول دا هيڅ پروا نه لري، لېکن څوک چي مرغه باز وي. په مرغانو بازی کوي (او هغوی د جنگ او بازی لپاره ساتي، لکه په اوسني وخت کي کرک بازی، کوتر بازی او داسي نور)، نو داسي کس گواهي مقبوله نه ده، ځکه چي دافعل په انسان کي غفلت او لا پروايي پيدا کوي (ځکه شپه او ورځ داشوق د هغه پر زړه او ذهن سپور وي). او د غفلت په وجه د هغه پر ذهن هېره (نسيان) غلبه کوي، او د هيري په وجه په مشهود به کي د کمي وزياتوب کولو امکان سته (يعني د کوم شي په باره چي کي هغه گواهي ورکوي، د غفلت او هيري په وجه به د هغه شي په مقدار کي کمي وزياتوب وکړي، يا سرچپه او نامقبوله گواهي به ورکړي)، او په مشهود به کي د کمي وزياتوب کونکی کس گواهي مقبوله نه وي، نو ځکه د مرغه باز گواهي هم مقبوله نه ده.

دويم دليل داده چې مرغه باز ځيني وخت دخپل مرغانو دالوخلو (په هوا کولو) لپاره بام ته خپري چې دهغه په وجه دده نظر پر نامحرمو پرديو ښځو هم پريوځي، اونا محرمو ښځو ته کتل حرام دي (همداسي په مرغ بازي کي ځمار هم راځي کوم چې يوا حرام او ممنوع کار دی)، نو په دې وجه هم د مرغه باز گواهي مقبوله نه ده.

ولي بعض النسخ الخ: فرمايي د قدوري په ځيني نسخو کي د "الْقِيُور" پر ځای "الظُّبُور" ذکر سوي دی، په دې صورت کي به د عبارت مطلب دا وي چې څوک په تنبور (تمبور) سره بازي کوي يعني هغه ږغوي او په هغه سره خپل سات تيروي، نو د هغه گواهي مقبوله نه ده؛ ځکه داسي کس هم مځني غزلچي او سروزگر دی) دی، او د مځني گواهي مقبوله نه ده، نو ځکه د هغه گواهي به هم مقبوله نه وي.

د غزلچي (بدلچي) کس او د کبيره گناه کونکي د گواهي حکم

وَلَا مَنْ يُغْفَى لِلنَّاسِ اَوْ نَه د هغه کس گواهي مقبوله ده کوم چې خلکو ته غزلي اسنډي او ابي اِنَّهُ يَجْهَرُ النَّاسَ عَلَى اَرْتِكَابِ كَبِيرَةٍ ځکه چې هغه خلک د کبيره گناه پر کولو راجمع کوي وَلَا مَنْ يَأْتِي بَابًا مِنَ الْكِبَائِرِ الَّتِي يَتَعَلَّقُ بِهَا الْحُدُ اَوْ نَه د هغه کس گواهي مقبوله ده کوم چې له داسي کبيره گناهونو څخه يو گناه کوي چې د هغوی سره حد متعلق کيږي. ايمني چې د هغوی مرتکب د حد مستحق کيږي اَلْبُفْسُقُ د فاسقوالي په وجه ايمني ځکه چې داسي کس فاسق دی اَقَالَ: وَلَا مَنْ يَدْخُلُ الْحِمَامَ مِنْ غَيْرِ مَنَازِلٍ فرمايي: او نه د هغه کس گواهي مقبوله ده کوم چې دلنک څخه بغير حمام ته داخلېږي اِنَّ كُشْفَ الْقَوْرَةِ حَرَامٌ ځکه چې د عورت لڅول حرام دي اَوْ يَأْكُلُ الزَّهْوَا اَوْ يَقَامِرُ بِالْأَنْدِ وَالشَّطْرَنْجِ يا کوم کس چې سود خوري يا په نرد او شطرنج سره ځمار کوي اِنَّ كُلَّ ذَلِكَ مِنَ الْكِبَائِرِ ځکه چې دا ټوله له کبيره گناهونو څخه دي وَكَذَلِكَ مِنْ تَفَوُّتِهِ الصَّلَاةُ لِلْإِسْتِغْفَالِ بِهِمَا اَوْ همدارنګه د هغه کس گواهي مقبوله نه ده اچي له هغه څخه د نرد او شطرنج په وجه لمونځ پاتېږي فَأَمَّا مُجَرَّدُ اللَّغَبِ بِالشَّطْرَنْجِ اَوْ کوم چې محض شطرنج کول اچي په هغه کي دا پورتنۍ خرابۍ نه وي اَفَلَيْسَ بِفُسُقٍ مَا يَمِينُ مِنَ الشَّهَادَةِ نو هغه يو . سي فسق نه دی کوم چې له گواهي څخه مانع وي اِنَّ

لَا جَبْتَهَادٍ فِيهِ مَسَاغًا حُكَّه چي په دې کي اجتهاد لرې گنجایش هسته وَشَرَطُ الْأَصْلِ أَنْ يَكُونَ أَكَلُ
الرِّبَا مَشْهُورًا بِهِ او په مبسوط کي دا شرط لگول سوی دی چي سود خور به په سود خوري کي
 مشهوره اهم وي لَأَنَّ الْإِنْسَانَ قَلْبًا يَنْجُو عَنْ مُبَاشَرَةِ الْعُقُودِ الْفَاسِدَةِ حُکَّه چي انسان له فاسدو
 عقدونو څخه ډېر کم خلاصیږي وَكُلُّ ذَلِكَ رَبًّا او دا ټوله سود دي ایغني د سود په معنی سره دي ا.

الغات: «يُقَامِرُ» د مفاعلي باب مضارع ده: خمار کول، «شَطْرُنْج» او شَطْرُنْج (دالفظ په عربي کي عموماً
 شين په کسره سره استعمالیږي، همدايې مختار لغت دی)، سترنج، د پنخواني وخت يوه مشهوره لویه ده، صاحب د
 معجم الوسيط يې داسي تعريف کړی دی: «لُعْبَةٌ تُلْعَبُ عَلَى رُقْعَةٍ وَتُمَثَّلُ دَوْلَتَيْنِ مُتَحَارِبَتَيْنِ بِأَثْنَتَيْنِ
 وَثَلَاثَيْنِ قِطْعَةٍ... إلخ» (يعني دايو ډول لویه ده چي پر داسي پارچه او تخته باندي کيږي چي هغه څلور شپېته
 (۶۴) خانې لري او دوو جنګي ملکونو په شکل پر دو ډېرش (۳۲) دانو (ګټو) باندي لوبول کيږي، يعني په هغه کي
 له دواړو طرفو څخه د هر طرف والا لوبغاړی خپل ځان يو جنګي ملک تصور کوي او دوی په خپل مينځ کي په (۳۲)
 ګټو او دانو سره مقابله کوي، او په دې (۳۲) ګټو کي دوه ګټي د باچا او دوه ګټي د وزير په توګه لوبول کيږي، او پاته
 ګټي د فوج او داسي نورو په توګه لوبول کيږي)، «تَزْد» داهم يو ډول لویه ده چي د ايران پنخواني باچا "ارده شير
 بن بابک" ايجاد کړې وه (دالوبه پر تېبل باندي کيږي، او د ډېرو او دوو غميانو په ذريعه لوبول کيږي، په اوسنۍ عربي
 کي "الطَّاولَة" ورته وايي).

تشریح: په دې عبارت کي د گواهي نه قبلېدلو په هکله څو مسئلې بيان سوي دي: (۱)... اوله
 مسئله داده چي کوم کس خلکو ته غزلي او سندرې وايي، د هغه گواهي مقبوله نه ده؛ حُکَّه داسي کس
 خلک پر "ګناه کبيره" را جمع کوي، او د ګناه پر کار د خلکو را جمع کول په خپله يو کبيره ګناه ده
 او حرام کار دی، او د حرام کار کونکي سړي گواهي مقبوله نه ده، لهذا د سندرو ويونکي سړي (غزلچي)
 گواهي به هم مقبوله نه وي؛ حُکَّه چي هغه فاسق دی او د فاسق په هکله تاسو ته معلومه ده چي گواهي
 يې مقبوله نه ده.

* محض شطرنج کول چي په هغه کي خمار نه وي او د هغه په وجه لمونځ نه پاتېږي او د درواغو قسم نه پکښي
 اخيستل کيږي، نو په دې سره انسان فاسق نه ګرځي او د هغه گواهي مقبوله ده؛ او په دې سره حُکَّه انسان فاسق نه ګرځي
 چي په دې کي د علماؤ اختلاف دی، د امام مالک او امام شافعي رَجَمْتَا الله په نېز شطرنج کول حلال او جائز دي، لهذا کوم
 شی چي د جليل القدر علماؤ په نېز جائز وي، د هغه مُر تکب څنګه فاسق کېلای سي!، نو حُکَّه د محض شطرنج کولو
 والا گواهي به مقبوله وي.

يادونه: كه يو شوڪ تنهاد خان سره د خپل طبيعت سازۍ او د يغت ختمولو لپاره غزله او سندره وايي (بغير له سرو زرخه)، نو دامام سرخسي رَحْمَةُ اللهِ په قول دامكرو نه دي، ځكه براء بن مالك رضي الله عنه يو متقي صحابي وو او هغه به د خان سره اشعار او غزلي ويلې. لېكن شيخ الاسلام خواهرزاده ويلې دي چي غزله او سبنده ويل په هر صورت كي مكروه دي، هغه فرمايي چي حضرت براء رضي الله عنه به فقط مباح اشعار ويل چي په هغه كي به د وعظ او حكمت خبري وې، او د مباح اشعارو په ويلو كي هيڅ پروا نسته. (اشرف الهداية)

(۲)... دويمه مسئله داده چي كوم شوڪ داسي كبيړه گناه كوي چي دهغه سره حد متعلق وي، لكه غلا، زنا او داسي نور، نو دهغه گواهي هم مقبوله نه ده؛ ځكه د داسي گناه په كولو سره هغه فاسق وگرځېدى او د فاسق گواهي مقبوله نه ده، نو ځكه دهغه گواهي به هم مقبوله نه وي.

(۳)... درېيمه مسئله داده چي كه يو سړى د لنگ څخه بغير دلڅوالي په حالت كي حمام ته ځي او د عورت پتولو خيال نه ساتي، نو دهغه گواهي مقبوله نه ده (له حمام څخه هغه غسلڅاته مراد ده چي په هغه كي ډېر خلك يو ځاى غسونه كوي، لكه پخوا چي داسي حمامونه رائج ول، او لكه داوسني وخت د غسل او اوبازۍ تالابونه)؛ د داسي كس گواهي ځكه مقبوله نه ده، چي په بدن كي د عورت والا حصه پتول واجب دي او دهغه ښكاره كول حرام دي، لهدا عورت نه پتونكي سړى به حرام كار وه، او د حرام كار كونكي سړي گواهي مقبوله نه ده، نو ځكه د عورت نه پتونكي سړي گواهي به هم مقبوله نه وي.

أولاً الرِّبَا الخ: (۴)... د دې حاصل دادى چي كوم شوڪ د سود (ربوا) معامله كوي او سود خوره وي، يا په نرد او شطرنج سره خمار كوي، يا بغير له خماره په هغوى سره دومره مشغوله او مستغرق وي چي فرض لمونځ ځني قضاء كيږي (يا د نرد او شطرنج په بازۍ كي د درواغو قسمونه اخلي)، نو د داسي سړي گواهي هم مقبوله نه ده؛ ځكه چي سود خوري، خمار، لمونځ قصداً پرېښوول (او درواغ قسمونه اخيستل) كبيړه گناه ده، او په حديث مبارك كي پر سود خوره او خمار گر لعنت سو دى، نبى صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: “لَعَنَ اللَّهُ أَكْلَ الرِّبَا”، همدارنگه په بل حديث كي يې فرمايلي دي: “مَلْعُونٌ مَنْ لَعِبَ بِالنُّزْدِ”، لنده دا چي په دې صورت كي دوي خرابۍ جمع دي: ① دا خلك د گناه كبيړه مرتكب دي، ② او دوى ملعون دي، او كله چي فقط د يوې خرابۍ والا گواه گواهي نامقبوله ده، نو په كوم سړي كي چي دوي خرابۍ جمع وي، دهغه گواهي به څنگه مقبوله وي؟

شرط الأصل الخ: فرمايي امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په مبسوط كي دا شرط لگولى دى چي كه سود خوره سړى په خلكو كي مشهوره وي او دهغه سود خوري ښكاره او معلومه وي، نو گواهي به يې نه قبلول كيږي، لېكن كه د يو چا سود خوري پته او غير مشهوره وي، نو دهغه گواهي به قبلول كيږي؛ ځكه

چي انسان عموماً د فاسدو عقدونو ار تكاب كوي او ډېر كم خلك داسي دي چي له فاسدو عقدونو څخه محفوظ پاتيري او فاسده عقدونه هم د سود (زېوا) په معنى سره دي، (همداسي په كومو هيوادو كې چي كفار او مسلمانان گډ ژوند كوي په هغوى كې خوله سودي معاملې څخه ځان ساتل ډېر مشكل دي، ځكه چي د كفارو په زياتره معاملو كې لازماً سود موجود وي)، لهندا كه چيري د مطلقاً سود خوره گواهي نامقبوله وگرځول سي، نو مقبوله گواهي والا خلك به په دنيا كې ډېر كم پاته سي او په دې سره به خلك په حرج او ضرر مبتلا سي، حال دا چي په اسلام كې حرج دفع سوي دى، نو ځكه فقط د هماغه كس گواهي به نامقبوله وي چي دهغه سود خوري بنسكاره او مشهوره وي.

د سپك (بي پته) كس د گواهي حكم

قَالَ: وَلَا مَنْ يَفْعَلُ الْأَفْعَالَ الْمُسْتَحْقَرَةَ فَرَمَائِي: او نه دهغه كس گواهي مقبوله ده كوم چي سپك كارونه كوي كَالْبَوْلِ عَلَى الطَّرِيقِ وَالْأَكْلُ عَلَى الطَّرِيقِ لكه پر لاره متيازې كول او پر لاره خوراك كول إِنَّهُ تَارِكٌ لِلزُّورَةِ ځكه داسي كس دمروت امراني ا پرېښوونكى دى وَإِذَا كَانَ لَا يَسْتَحْيِي عَنْ مِثْلِ ذَلِكَ او كله چي هغه له دا ډول كارو څخه نه شرميري لَا يَنْتَنِمُ عَنِ الْكَذِبِ نو هغه به له درواغو څخه هم ځان نه ساتي فَيُتَّهَمُ نو ځكه هغه به متهم وي وَلَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ مَنْ يَظْهَرُ سَبُّ السَّلَفِ او د هغه كس گواهي به اهم نه قبولول كيږي كوم چي په بنسكاره توگه سلف صالحينو ته بد وړدوايي يَظْهَرُ فَسَقَهُ ځكه چي دهغه فسق افاسق والي ا بنسكاره دى بِخِلَافِ مَنْ يَكْتُمُهُ په خلاف دهغه كس كوم چي دا پټ ساتي.

اللغات: ﴿مُسْتَحْقَرَةٌ﴾ داستعمال دباب مؤنث مفعول دى: سپك او رذيله، ﴿مَرْوُوعَةٌ﴾ پروژند سَهْوَلَةٌ: مړانه، مېړانه، صاحب دمعجم يې داسي تعريف كړى دى: "صِفَةُ نَفْسِيَّةٍ تُخِيلُ الْإِنْسَانَ عَلَى الْأَخْذِ بِحَبِيدَةِ الْأَخْلَاقِ وَتَرْكِ رَدِّيئِهَا" (يعني هغه باطني صفت چي انسان دېنه كارو پر كولو او د بدو (ناوړه) كارو پر پرېښولو هغوي)، ﴿سَبُّ﴾ بنسكنځا، بد وړد، ﴿سَلَفٌ﴾ د دې لفظ لغوي معنى ده: پخوا تېر سوي، په اصطلاح كې د دې لفظ درې معناوي دي: ① دانسان پلار، نيکه گان او قريبان كوم چي تر هغه مخكې تېر سوي وي، يعني پخواني مشران، ② هر هغه نېك عمل كوم چي انسان مخكې كړى وي، ③ صحابه، تابعين، تبع تابعين كوم چي په خير القرون كې تېر سوي دي او داسي نور مجتهدين امامان (معجم لغة الفقهاء)، ﴿يَكْتُمُهُ﴾ دنصر مضارع ده: پټول، پټ ساتل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کوم سړی سپک او داسي ناوړه حرکتونه کوي کوم چي د انسانیت او مروت (مړاني) خلاف وي، د هغه گواهي مقبوله نه ده؛ لکه پر عامه لاره امتیازي کول، پر لاره خوراک کول، یا مثلاً یوازې په لنگ یا پرتوگ کي گرځېدل او داسي نور؛ ځکه داسي سړی د مروت او انسانیت پرېښوونکی دی، او کله چي هغه په دغه ناوړه کارو نه شرمېږي نو په درواغو به هم نه شرمېږي، او کوم څوک چي په درواغو نه شرمېږي، هغه به په خپل گواهي کي متهم وي، او کوم کس چي په خپل گواهي کي متهم وي، د هغه گواهي نه قبولول کیږي؛ لهذا د سپک او بې مروت نه سړي گواهي به هم مقبوله نه وي. پر دې حکم څلور سره امامان (ائمې اربعه) متفق دي.

یادونه: په کومه ټولنه (معاشره) کي چي پر لاره خوراک کول معیوب نه وي (یعني عیب او نامناسب کار نه گڼل کیږي)، هلته داسي خوراک کول د گواهي دنا مقبولیت سبب نه دي. (اثمار الهدایه ج: ٩، ص: ٢٩٢)

همدارنگه که یو څوک په ښکاره توگه په صحابه وو، تابعینو، ائمې اربعه او مجتهدینو پسي بد وردیايي، د هغه گواهي هم مقبوله نه ده؛ ځکه داسي کس فاسق دی، او تاسو ته معلومه ده چي د فاسق گواهي مقبوله نه ده. ها! که یو څوک د دې حضراتو په هکله غلطه عقیده لري لېکن خپله عقیده نه ښکاره کوي، نو د هغه گواهي قبولول کېدای سي؛ ځکه چي د هغه فسق ظاهر (ښکاره) نه دی، او حکم د ظاهر مطابق کیږي.

د اهل هوا او بدعتیانو گواهي

وَقَبِلْ شَهَادَةَ أَهْلِ الْأَهْوَاءِ إِلَّا الْخَطَايَا أَوْ د "اهل هوا" گواهي به قبولول کیږي، ماسواله خطايه فرقي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ لَا تُقْبَلُ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي نه به قبولول کیږي لَأَنَّهُ أَغْلَظُ ~~فَسَقٌ أَوْ فَسَقٌ~~ ځکه چي د فاسق له طریقو څخه سخت ترینه [سنگینه] طریقه ده وَلَنَا أَنَّهُ فَسَقٌ مِنْ حَيْثُ الْإِعْتِقَادُ زَمُورٌ دلیل دادی: چي دا کس د اعتقاد [عقیدې] په اعتبار سره فاسق دی وَمَا أَزَقَعَهُ لِيَهِيَ لَا تَكْذِبُهُ بِهِ او په دغه اعتقاد [هو] [سره] هغه خپل تدین مبتلا کړی دی فَيَمْتَنِعُ عَنِ الْكُذْبِ نو ځکه هغه به له درواغو څخه ځان ساتي وَصَارَ كَمَنْ يَشْرَبُ الْمُسْكُثَ أَوْ يَأْكُلُ مَذْبُوحَ الشَّيْءِ عَامِدًا مُسْتَبِينًا لِذَلِكَ او دا د هغه کس په څیر دی کوم چي د مباح گڼلو په خاطر مُسْكُثَ شراب وچیني یا د مباح گڼلو په خاطر اداسي څاروي غوښي و خوري چي پر هغه اذنیخ کولو په وخت کي اقصداً بِسْمِ اللهِ پرېښوول سوې وي بِخِلَافِ الْفَسَقِ مِنْ حَيْثُ الشَّعَاطِيْ په خلاف د هغه فسق کوم چي د عمل

اڪولو | په اعتبار سره وي انه د عقيدي په اعتبار سره | أَمَّا الْخَطَّابِيَّةُ فَهُمْ مِنْ غُلَاةِ الرَّوَافِضِ كوم چي خطايبه فرقه ده نو هغوی د غلو کونکو امتجاوزينو روافضو يو جماعت دی يَعْتَقِدُونَ الشَّهَادَةَ لِكُلِّ مَنْ حَلَفَ عِنْدَهُمْ چي دوی د هر هغه کس پر گواهی | أَدْ جَوَازُ عقيده لري کوم چي د دوی منته قسم واخلې وَقِيلَ: يَرَوْنَ الشَّهَادَةَ لِشَيْعَتِهِمْ وَاجِبَةً او ويل سوي دي: چي دوی دخپلي ډلي والا لپاره گواهي واجب گڼي فَتَمَكَّنَتِ الشُّعْبَةُ فِي شَهَادَتِهِمْ لِيُظْهَرَ فَسْقُهُمْ نو ځکه د دوی د فسق افسوالي | بنکاره کېدلو په وجه د دوی په گواهی کي تهمت ځای ونيوی.

اللغات: ﴿اهل الأهواء﴾ خواهش پرسته خلک، بدعتيان خلک، کوم خلک چي د نفسي خواشاتو تابعداري کوي او د سنت او شريعت مخالفت کوي، هغو ته ”اهل هوا“ وايي، د اهل هوا شپږ بنيادي فرقې دي: ① جبريه، ② قدريه، ③ روافض، ④ خوارج، ⑤ مشبهه، ⑥ معطله، بيا په دې ټولو کي هره فرقه دوولس فرقې ده، نو په دې توگه به د اهل هوا دواړيا (٧٢) فرقې وي او يوه فرقه به د اهل حق وي کوم ته چي اهل سنت والجماعت وايي، د دې ټولو بحث د علم الکلام په کتابو کي په تفصيل سره بيان سوی دی. ﴿اغلظ﴾ داسم تفصيل صيغه تر ټولو سخت، بدتر، ﴿وجوه﴾ جمع د وچه ده: د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغه څخه يوه معنی صورت او طريقه ده. ﴿تکذبن﴾ د تفعل د باب مصدر دی: دينداري، د شريعت پابندي، د مذهبي عقيدي پابندي. ﴿مُثَلَّثٌ﴾ له ”ثَلَاثَةٌ“ څخه داسم مفعول صيغه ده: دانگورو اوبو (رس) ته چي دومره جوش وړکول سي چي د هغه دوې حصې وسوځي او يوه حصه يې پاته سي، او تر اوسه نشه پکښي پيدا سوې نه وي. داسي انگوري دوشا ته مثلث وايي، ځکه چي په دريو حصو کي يې يوه حصه پاته سوه. دامام محمد رَجَبُهُ الله په نيز د دې چينېل حرام دي، لېکن د شيعينو رَجَبُهُمَا الله په نيز حلال او مباح دي. ﴿مستبيحاً﴾ د استفعال د باب فاعل دی: د ځان لپاره مباح گڼونکی، روا گڼونکی، ﴿التعاطي﴾ د تفاعل د باب مصدر دی، مخکي ذکر سوه چي کله د باب د يو جرم (مثلاً فسق) سره ذکر سي، نو د کولو او ارتکاب معنی ورکوي، ﴿شيعة﴾ ډله، جماعت، هر هغه قوم (خلک) کوم چي پريو خبره او عقيده سره جمع سي، ﴿الخطابية﴾ د روافضو (شيعه گانو) يوه تجاوز کونکې فرقه ده کوم چي د ”ابو الخطاب محمد بن وهب الاسدي الکوفي“ و طرف ته منسوب ده، او د دې عقيدي لرونکي ته خطابي ويل کيږي. د خطايبه فرقې د عقيدي په باره کي درې قولونه دي: ⑦... د دغه فرقې د مشر (بنسټ گر) ابو الخطاب عقيده دا وه چي حضرت علي عليه السلام خدای دی او حضرت جعفر صادق کوچنی خدای دی (نعمو بالله من ذلك)، کله چي ابو الخطاب گمراه د جعفر صادق دربار ته راوستل سو، نو جعفر صادق هغه و تر ټی او له دربار څخه يې وشړی، بيا هغه د دعوی

وکه چې زه خدای یم، او د هغه مریدانو به ویل چې جعفر خدای دی او ابو الخطاب غټ خدای دی؛ بیا عیسیٰ بن موسی رَجِهَ الله د هغه سره جنگ او محاربه وکړه او هغه یې د ځمکې له سره نیست وناوود کړی، ② دویم قول دادی چې د خطاییه فرقې عقیده داده چې که د دغه فرقې یو سړی (خطایي) په بل چادعوی وکړي، نو د دې فرقې پر نورو خلکو واجب دي چې د هغه په حق کې به گواهي ورکوي، برابره ده هغه په خپل دعوی کې رېښونی وي او که درواغجن وي، ③ درېیم قول دادی چې د خطاییه عقیده داده چې کوم څوک د دوی مخته راسي او قسم واخلي، نو دوی د هغه په حق کې گواهي ورکول جائز گڼي، که څه هم هغه درواغجن وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې اهل هوا یعنی کوم خلک چې د نفسي خواهشاتو تابعداري کوي او د سنت مخالفت کوي، د هغو گواهي زموږ په نېز مقبوله ده ماسوا له خطاییه فرقې، لېکن دامام

شافعي رَجِهَ الله په نېز په اهل هوا کې د هیچا گواهي مقبوله نه ده، همدا دامام مالک رَجِهَ الله مسلک دی.

دامام شافعي دلیل: دادی چې د عقیدې فاسدېدلو په وجه "اهل هوا" اعتقادي فاسقان دي، او اعتقادي (عقیدوي) فسق له عملي فسق څخه زیات بد دی، لهذا کله چې د فاسق فی العمل گواهي نامقبوله ده، نو د فاسق فی الاعتقاد گواهي خو به په درجه اولی نامقبوله او نامعتبره وي.

زموږ دلیل: دادی چې "اهل هوا" فقط په اعتقادي توگه فاسقان دي او دوی خپل دا اعتقاد حق گڼي، یعنې دوی پر خپله عقیده د حق عقیدې خیال کوي او هغه صحیح دین گڼي، نو د هغو په خیال کې د هغوی خپله عقیده تدین یعنی دینداري ده، او کوم څوک چې دینداره وي هغه له درواغو څخه ځان ساتي، نو ځکه اهل هوا به هم له درواغو څخه ځان ساتي، او کوم څوک چې له درواغو څخه ځان ساتي، هغه په خپل گواهي کې متهم نه وي، او د نامتهم کس گواهي قبول کیږي، نو ځکه د اهل هوا گواهي به هم قبول کیږي.

ددې مثال داسې دی لکه یو حنفي کس چې مثلث شراب حلال (روا) وگڼي او هغه استعمال کړي، یا لکه یو شافعي کس چې متروک التسمیه څاروی حلال وگڼي او د هغه غوښي وخوري، نو د دې حنفي یا شافعي کس گواهي مردوده نه گرځي بلکې اوس هم پېله شکه د هغه گواهي مقبوله او معتبره ده؛ ځکه چې د هغه د خپلي عقیدې مطابق دا جائز دي او د تدین (دیندارۍ) خلاف نه دي، لکه په لغاتو کې چې موږ ذکر کړه چې په احنافو کې د شیخینو رَجِهَ الله په نېز مثلث شراب حلال دي، همدارنگه دامام شافعي رَجِهَ الله په نېز د متروک التسمیه څاروي غوښي حلال دي، نو ځکه څرنگه چې دا کار د حنفي او شافعي کس د خپل اعتقاد مطابق جائز دي او د تدین خلاف نه دی، همداسې "اهل هوا" هم د خپل اعتقاد او دین په اعتبار سره د نفسي خواهشاتو تابعداري کول جائز گڼي او

هنوی په خپل گومان او خیال کي خپل دا اعتقاد د تدين (ديندارۍ) خلاف نه گڼي، نو ځکه هغوی به دخپل دغه اعتقاد په وجه مردود الشهادة نه گرځي، بلکي دهغو گواهي به مقبوله او معتبره وي. د دې په خلاف فاسق فی العمل يعني عملي فسق والا چي هر دفسق کار کوي هغه دا حرام گڼي، لهذا کله چي هغه قصداً حرام کار کوي نو هغه به په درواغو سره هم متهم وي چي درواغ به ووايي، او څوک چي په درواغو سره متهم وي، دهغه گواهي مقبوله نه ده، نو ځکه د فاسق فی العمل گواهي به هم مقبوله نه وي.

أما الخطأية إلخ: پاته سوه خطايه فرقه، نو دهغو گواهي زموږ په نېز مقبوله نه ده؛ ځکه د خطايه فرقي په هکله درې قولونه دي (کوم چي موږ په لغاتو کي ذکر کړل)، د اول قول مطابق د خطايه فرقي خلک کافران دي، او د دويم او درېيم قول مطابق د دوی په گواهي کي د درواغو شبهه سته، په دې توگه چي دوی دخپل ډلي او فرقي والا سړي په حق کي گواهي ورکول واجب گڼي، برابره ده هغه په خپل دعوی کي رښتوني وي او که درواغجن وي، يا څوک چي د دوی مخته قسم واخلې نو دهغه په حق کي گواهي ورکول جائز نه گڼي، برابره ده هغه په خپل قسم کي رښتونی وي او که درواغجن وي، لنډه دا چي خطايه فرقه يا کافره ده، يا متهم بالكذب ده، او ښکاره خبره ده چي نه د کافر گواهي مقبوله ده او نه د متهم بالكذب گواهي معتبره ده، نو ځکه د دوی گواهي به هم مقبوله نه وي.

د ذميانو گواهي حکم

قال: وَتَقْبَلُ شَهَادَةُ أَهْلِ الذِّمَّةِ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ فَرَمَائِي: او د ذميانو گواهي به يو د بل په خلاف قبول کيږي وَإِنْ اخْتَلَفَتْ مِلَّتُهُمْ که څه هم د هغو اديان ا مذهبنه | سره جلا وي وَقَالَ مَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ: لَا تَقْبَلُ امام مالک او امام شافعي رَجَحْنَا الله فَرَمَائِي: چي نه به قبول کيږي إِنَّهُ فَاسِقٌ ځکه چي ذمي فاسق دی قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿وَالْكَافِرُونَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ الله تعالى فرمايلي دي: او "همدا کافران فاسقان دی" فَيَجِبُ التَّوَقُّفُ فِي خَبَرِهِ نو ځکه د ذمي په خبر او گواهي کي توقف کول او نه قبول ضروري دي وَلِهَذَا لَا تَقْبَلُ شَهَادَتُهُ عَلَى الْمُسْلِمِ او په همدې وجه دهغه گواهي د مسلمان په خلاف نه قبول کيږي فَصَارَ كَالْمُرْتَدِّ نو هغه د مرتد په څير سو وَلَكِنَّا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ

أَجَازَ^١ شَهَادَةَ النَّصَارَى بِغُفُصِهِمْ عَلَى بَعْضِ زَمْرٍ دَلِيلِ دَادِي: چي نبي كريم ﷺ دنصاری وو گواهي يو دبل په خلاف جائز گرځولې ده وَلَآئُهُ مِنْ أَهْلِ الْوَلَايَةِ عَلَى نَفْسِهِ وَأَوْلَادِهِ الصَّغَارِ او ځکه چي دمي پر خپل ځان او پر خپل کوچني اولاد ولايت لره نكي دی او ولايت لرونکی کس د گواهي اهل وي فَیَكُونُ مِنْ أَهْلِ الشَّهَادَةِ عَلَى جَنْسِهِ نو ځکه هغه به پر خپل جنس د گواهي اهل وي وَالْفُسْقُ مِنْ حَيْثُ الْإِعْتِقَادُ غَيْرُ مَا نِعَم او د اعتقاد په اعتبار سره فسق إله گواهي څخه مانع نه دی لِأَنَّهُ یَجْتَنِبُ مَا یَعْتَقِدُهُ مُحَرَّمًا دِنَهُ ځکه چي دمي به له هغه شي څخه ځان ساتي کوم چي په خپل دين کي حرام گڼي وَالْكَذِبُ مَحْظُورُ الْأَدْيَانِ او درواغ په ټولو اديانو کي ممنوع او حرام دي بِخِلَافِ الْمُرْتَدِّ په خلاف د مرتد لِأَنَّهُ لَا وَلايَةَ لَهُ ځکه چي هغه لره هيڅ ولايت نسته وَبِخِلَافِ شَهَادَةِ الذِّمِّيِّ عَلَى الْمُسْلِمِ او په خلاف د دمي د گواهي د مسلمان په خلاف لِأَنَّهُ لَا وَلايَةَ لَهُ بِالْإِصَافَةِ إِلَيْهِ ځکه چي مسلمان ته په نسبت کولو سره هغه لره هيڅ ولايت نسته وَلَآئُهُ یَتَقَوَّلُ عَلَيْهِ او ځکه چي دمي به پر مسلمان بهتان ولگوي لِأَنَّهُ یَغِیْظُهُ قَهْرُهُ إِيَّاهُ ځکه چي د مسلمان له طرفه د دمي مغلوبه کول هغه په غصه او حسدا مبتلا کوي وَمِثْلُ الْكُفْرِ وَإِنْ اخْتَلَفَتْ فَلَا قَهْرَ او د کفر اديان که څه هم سره جلا وي لېکن اېه هغوی کي د يوه له طرفه دبل امغلوبه کول نسته فَلَا یَحْبِلُهُمُ الْغَيْظُ عَلَى التَّقَوَّلِ نو ځکه هغوی به غصه او حسدا پر بهتان لگولو نه هڅوي.

اللفات: ﴿مِلَّكٌ﴾ جمع د مِلَّةٌ ده: ملت، دين، مذهب، ﴿تَوَقَّفَ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: درېدل، ﴿یَجْتَنِبُ﴾ د افتعال د باب مضارع ده: پرېز کول، ځان ساتل، ﴿مَحْظُورٌ﴾ د نصر د باب مفعول دی: ممنوع، ناروا، ﴿یَتَقَوَّلُ﴾ د تفعل د باب مضارع ده: درواغ پر تړل، بهتان لگول، پریو چا داسي خبره تړل چي هغه نه وي کړې، ﴿یَغِیْظُهُ﴾ د مضارع صیغه ده، له ضرب، افعال او تفعیل ټولو بابونو څخه

^١ تخریج: دا حدیث په دغو الفاظو سره غریب دی، لېکن ابن ماجه ددې په معنی سره یو حدیث نقل کړی دی کوم چي په تشریح کي به ذکر سي. او صاحب د ائمار الهدایې وایي چي دا د تابعي قول دی کوم چي په مصنف عبد الرزاق کي دوه ټوله په دې الفاظو سره مذکور دی: ① "سمعتُ حمادًا يقولُ غورُ شهادةِ اهلِ الکتابِ بعضهم علی بعضٍ" ② او "عن النعمي انه كان يحيز شهادة اليهودی علی النعمانی والنعمانی علی اليهودی" (مصنف عبد الرزاق، باب شهادة اهل الملل بعضهم علی بعض، ج: ۸، ص: ۲۷۰، رقم: ۱۵۶۲۵، ۱۵۶۲۲).

راتلاي سي: چا ته غصه وروستل (خنيم وروستل)، په قهر كول، په خنيم كوم، «قهر» دفتح مصدر دی: پريوشي غالبېدل، مغلوبه كول.

تشریح: صورت ۵ مسئلې: دادی چي زموږ په نېز دذميانو گواهي يو دبل په حق کي هم مقبوله ده او يو دبل په خلاف هم مقبوله ده، برابره ده هغوی متحد المذاهب وي او که مختلف المذاهب وي، يعني برابره ده دهغو مذهب سره يو وي لکه دنصراني گواهي دنصراني لپاره، او که مذهب يې سره جلاوي لکه ديهودي گواهي دنصراني لپاره او دنصراني گواهي ديهودي لپاره، زموږ په نېز په هر صورت کي د دوی گواهي مقبوله ده. لېکن دامام مالک او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ په نېز دذميانو گواهي يو دبل په خلاف مطلقاً مقبوله نه ده، برابره ده دهغو مذهب سره يو وي او که سره جلا وي.

دليل: دامام مالک او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ دليل دادی چي ذمي فاسق دی او د فاسق گواهي مقبوله نه ده، نو ځکه دذمي گواهي به هم مقبوله نه وي؛ دذمي پر فاسق کېدلو دهغو دليل دآيت دی: «وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ» (البقرة: ۱۲۵۲)، يعني کافران ظالمان دي، او څرنگه چي ظالمان فاسقان هم وي، نو ځکه ذمي کافر به هم فاسق وي او د فاسق گواهي نامقبوله ده، نو ځکه دذمي کافر گواهي به هم نامقبوله وي، دلته په عبارت کي «وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ» دي حالانکي په قرآن کریم کي «وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ» ذکر سوي دي، عربي شارحينو ددې دا توجيه کړې ده چي عبارت په اصل کي داسي دی «قَالَ اللهُ تَعَالَى لِلْكَافِرِينَ: «هُمُ الظَّالِمُونَ»» (يعني الله تعالى کافرانو ته فاسقان ويلي دي، او کورئ! سورة النور آيت نمبر: ۵۵. او سورة التوبة آيت: ۸۴)، له دې توجيه وروسته هېڅ سوال نه پاتېږي.

لنډه دا چي ثابته سوه چي ذميان فاسقان دي او د فاسقانو په هکله د قرآن کریم اعلان دادی چي «إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا» (الحجرات: ۱۶)، (يعني که يو فاسق انسان تلسي ته يو خبر درکړي نو تاسو دهغه بڼه تحقيق او پلټنه وکړئ! او بغير له تحقيق هېڅ اقدام مه کوئ!). او بل دا چي فاسق عموماً غلط او درواغجن خبر ورکوي، نو ځکه په دې حواله سره دهغه خبر او گواهي مقبوله نه ده، لکه څرنگه چي دمسلمان په خلاف دذمي گواهي مقبوله نه ده، نو ذمي او مرتد دواړه سره يو ډول دي، او د مرتد گواهي مقبوله نه ده، نو ځکه دذمي گواهي به هم دذمي په خلاف مقبوله نه وي.

زموږ دليل: دادی چي نبي ﷺ په نصاری و و کي دبعضو گواهي دبعضو په خلاف قبول کړې ده، له دې څخه معلومېږي چي دذميانو گواهي يو دبل په خلاف مقبوله ده، لېکن دا فقط په متحد المذاهب ذميانو کي د گواهي قبلېدلو دليل دی، او زيات واضح حديث هغه دی کوم چي په ابن ماجه شريف

کي له حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه روايت سوي دی "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَجَّازَ شَهَادَةِ أَهْلِ الْكِتَابِ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ" (حديث رقم: ٢٣٧٢)، دا حديث په مختلف المذاهب زميانو کي هم د گواهي قبلولو دليل دی او په عبارت کي له زميان سوي حديث څخه زيات څرگند دی؛ ځکه چي په اهل کتاب کي ټوله داخل دي. (بنايه ج: ٨، ص: ١٨٢)

زموږ عقلي دليل دادی چي ذمي ته پر خپل ځاندهم ولايت حاصل دی او پر خپله نابالغه اولاد هم ولايت ورته حاصل دی، او په مخکنيو صفحو کي ستاسو مخته ذکر سوه چي گواهي له ولايت څخه ماخوځده (يعني د گواهي اهل هغه کس دی کوم چي د ولايت اهل [ولايت لرونکی] هم وي)، او ذمي د ولايت اهل دی نو ځکه هغه به د گواهي اهل هم وي او هغه ته به پر خپل جنس (يعني پر زمياتو) د گواهي ورکولو حق حاصل وي، نو ځکه موږ په زميانو کي يو د بل په خلاف گواهي مقبوله او معتبر گرځولي ده.

الفسق إلخ: دا د امام مالک او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ د دليل جواب دی، حاصل يې دادی چي ذمي خو فاسق دی، لېکن فاسق فی الاعتقاد دی، او فاسق فی الاعتقاد کس د گواهي اهل دی؛ ځکه چي فسق فی الاعتقاد له گواهي اداء کولو څخه مانع نه دی؛ ځکه ذمي به په اعتقادي توگه د فاسق کېدلو باوجود له هغه شيانو څخه ځان ساتي کوم چي دده په دين کي حرام دي، او څرنگه چي درواغ ويل په ټولو اديانو کي حرام دي، نو ذمي به هم له درواغو څخه ځان ساتونکی او احتياط کونکی وي، نو ځکه هغه به متهم بالكذب نه وي، او کله چي هغه متهم بالكذب نه دی نو د هغه گواهي به هم مقبوله وي.

بغلاف المرتد إلخ: فرمايي امام مالک او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ چي ذمي پر مرتد قياس کړی دی، دا هم صحيح نه دي؛ ځکه چي مرتد ته هيڅ ولايت حاصل نه دی، نه پر خپل ذات او نه پر خپل نابالغه اولاد، نو ځکه هغه په هيڅ توگه سره د گواهي اهل نه دی، حالانکي ذمي ته پر خپل ځان هم ولايت حاصل دی او پر خپل نابالغه اولاد هم، نو ځکه هغه به په خپل جنس (يعني زمياتو) کي د گواهي اهل هم وي.

بغلاف شهادة الذمي إلخ: ددې حاصل دادی چي د امام مالک او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ دا خبره "چي د مسلمان په خلاف د ذمي گواهي مقبوله نه ده نو ځکه د ذمي گواهي به د ذمي په خلاف هم مقبوله نه وي" دا صحيح نه ده؛ ځکه پر مسلمان ذمي ته هيڅ ولايت حاصل نه دی، لکه څرنگه چي په قرآن کريم کي دا اعلان سوي دی: ﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ يعني الله تعالى به هيڅکله کافرانو ته پر مسلمانانو د غلبې لاره نه ورکړي. او د مسلمان په خلاف د ذمي په گواهي کي د غلبې احتمال سته، نو ځکه د مسلمان په خلاف به هغه ته د گواهي ورکولو هيڅ حق نه وي.

دویم سیر سادی چي ڌمیان په دار الاسلام کي داسلامي حکومت تر قبضې لاندې د غلامانو په خپر او سې او مسلمانان پر هغوی غالب اووسي، نو ځکه ډېره ممکنه ده چي هغو ته به د مسلمانانو غلبه (او لوړ والی) خوښ نه وي او د حسد او غصې په توگه به هغوی پر مسلمانانو تهمت لگول شروع کړي، نو ځکه په دې حواله سره به هم د مسلمان په خلاف د ډمي گواهي مقبوله نه وي. لېکن د ډمي گواهي به د ډمي په خلاف مقبوله وي، که څه هم د دوی دین سره جلا وي؛ ځکه چي په دار الاسلام کي د اوسېدلو په وجه هیڅ ډمي پر بل ډمي غالب نه دی او د تهمت لگولو خطره هم نسته چي یو ډمي به د حسد او غصې په توگه پر بل ډمي تهمت ولگوي، نو ځکه په خپل مینځ کي به د دوی گواهي یو ډبل په خلاف مقبوله وي. (احسن الهدایه)

د مستأمن حربي د گواهي حکم

قال: وَلَا تَقْبَلُ شَهَادَةَ الْخَرَبِيِّ عَلَى الذِّمِّيِّ فرمایي: او د ډمي په خلاف به د حربي گواهي نه قبلول کيږي أَرَادَ بِهِ وَأَلَّهَ أَعْلَمُ الْمُسْتَأْمِنُ او په حربي سره یې مستأمن حربي مراد دی والله اعلم لأنه لا ولاية له عليه ځکه چي حربي لره پر ډمي هیڅ ولایت نسته لأن الذمي من أهل دارنا ځکه ډمي زموږ له دار دار الاسلام اخځه دی وهو أغل حالاً منه او هغه له مستأمن حربي څخه لوړ او غوره ا حالت والا دی.

اللفات: «مستأمن» د استعمال د باب اسم فاعل دی: د امان طلب کونکی، امان اخیستونکی، امان غوښتونکی، هغه حربي کافر کوم چي امان طلب کړي او دار الاسلام ته راسي (او د دار اسلام له طرفه هغه ته د هغه پر ځان او مال امان ورکول سي)، «اعلى» د اسم تفضيل صيغه ده: ډېر لوړ، بالاتر. **تشریح:** مسئله: داده چي کوم حربي کافر دار الاسلام ته په امان سره داخل سي، نو د هغه گواهي د ډمي کافر په خلاف مقبوله نه ده؛ ځکه چي حربي کافر د دار الکفر استوگن دی او ډمي د دار الاسلام استوگن دی، او د دارينو په اختلاف سره ولایت ختمیږي که څه هم هغه حکماً اختلاف وي، او دلته د مستأمن حربي او ډمي په مینځ کي حقیقتاً اختلاف خو نسته لېکن حکماً اختلاف الدارين سته کوم چي د گواهي له قبول او اداء څخه مانع دی: نو ځکه حربي ته به پر ډمي هیڅ ولایت نه وي، او کله چي هغه ته پر ډمي هیڅ ولایت حاصل نه دی نو هغه به د ډمي په خلاف د گواهي ورکولو اهل او حقدار هم نه وي؛ ځکه له ولایت څخه بغير گواهي نه سي ورکول کېدای (لکه څرنگه چي غلام گواهي نه سي ورکولای، ځکه هغه هم پر چا ولایت نه لري).

وَيُقْبَلُ شَهَادَةُ الذِّمِّيِّ عَلَيْهِ اَوْ دُزْمِي گواهي به د حربي په خلاف قبول کيږي كَشْهَادَةِ الْمُسْلِمِ عَلَيْهِ
عَلَى الذِّمِّيِّ لکه د مسلمان گواهي چي د حربي او دمي په خلاف قبول کيږي وَتُقْبَلُ شَهَادَةُ
الْمُسْتَأْمِنِينَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ او د امان اخيستونکو حرييانو گواهي به يو د بل په خلاف قبول
کيږي إِذَا كَانُوا مِنْ أَهْلِ دَارٍ وَاحِدَةٍ [په دې شرط] کله چي هغوی له يوه ملک (هيواد) څخه وي وَيَكُنَّ
كَانُوا مِنْ دَارَيْنِ كَالْزُّمِرِ وَالثُّرَى او که هغه له دوو ملکونو څخه وي لکه روم او ترک لَا تُقْبَلُ نو ا د هغو
گواهي به يو د بل په خلاف ا نه قبول کيږي لِأَنَّ اخْتِلَافَ الدَّارَيْنِ يَقْطَعُ الْوَلَايَةَ ځکه چي د داريانو
اختلاف ولايت منقطع کوي وَلِهَذَا يَنْتَهَى التَّوَارُثُ او له همدې کبله هغه توارث ا يو د بل وارث کېدل ا
منع کوي بِخِلَافِ الذِّمِّيِّ په خلاف د دمي لِأَنَّهُ مِنْ أَهْلِ دَارِنَا ځکه چي هغه له دار الاسلام څخه دی
وَلَا كَذَلِكَ الْمُسْتَأْمِنُ ا و امان اخيستونکی حربي داسی نه دی .

تشریح: مسئلہ: داده چي دزمي په خلاف خود مستأمن حربي گواهي مقبوله نه ده لېکن دمستأمن حربي په خلاف دزمي گواهي مقبوله ده؛ ځکه دزمي له هغه څخه اعلیٰ حال والا دی (لکه مخکي چي ذکر سو). او څرنګه چي دا اعلیٰ گواهي دادنی په خلاف مقبوله ده، نو ځکه د حربي په خلاف به دزمي گواهي هم مقبوله وي. لکه څرنګه چي د همدغه اعلیٰ حال والا کېدلو پر بناء د مسلمان گواهي د حربي

همدارنگه که یو شو حریبان امان واخلی او په دار الاسلام کي استوگن سي، نو په خپل مینځ کي یو دبل په خلاف د هغو گواهي مقبوله ده، په دې شرط چي شاهد او مشهود علیه دیوه ملک (هیواد) استوگن وي (یعني حربي گواه چي د کوم حربي په خلاف گواهي ورکوي، دده او د هغه ملک به سره یو وي). لېکن که د شاهد او مشهود علیه ملکونه سره جلا وي مثلاً یو د "روم" وي او بل د "ترک" وي، نو په دې صورت کي به د گواه (شاهد) گواهي د مشهود علیه په خلاف نه قبول کیږي؛ ځکه په دې صورت کي د هغو تر مینځ حقيقي اختلاف الدارين سته، او کله چي په حکمي اختلاف الدارين سره ولایت منقطع کیږي نو په حقيقي اختلاف الدارين سره خو به په درجه اولی منقطع کیږي، او بغیر له ولایته هیڅوک پر بل چاد گواهي ورکولو اهل نه دی، نو ځکه وویل سوه چي که په مستأمنو حریبانو کي اختلاف الدارين وي (یعني ملکونه یې سره جلا وي)، نو یو دبل په خلاف به د هغو گواهي مقبوله نه وي. او لکه څرنګه چي اختلاف الدارين له وراثت څخه مانع دی، یعني که وارث او مورث دواړه په جلا ملکونو کي اوسیدي نو بیا د هغو تر مینځ وراثت نه جاري کیږي، همداسي دا اختلاف الدارين په صورت کي د بعضو شهادت (گواهي) د بعضو په خلاف هم مقبول او معتبر نه دی.

او ذمي دستأمن حربي په خلاف دی، ځکه هغه په دائمي توګه په دار الاسلام کي اوسیدي، نو په دې خاطر هغه ته د مسلمانانو په څېر ولایت عامه حاصل دی، نو ځکه د حربي په خلاف به ذمي گواهي قبول کیږي، لېکن بیا هم د مسلمان په خلاف به د هغه گواهي نه قبول کیږي؛ ځکه چي په دې الهي فرمان ﴿وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ سره د مسلمان په خلاف کافر ته هیڅ موقع نه ده ورکول سوې او د هغه د هر سازښت او پلان دروازه بنده کړې سوې ده، برابره ده هغه حربي وي او که ذمي وي.

د "عدالت" وضاحت

وَإِنْ كَانَتْ الْحَسَنَاتُ أَغْلَبُ مِنَ السَّيِّئَاتِ أَوْ كَ [د یو سړي] نېکياني [د هغه] له بدو څخه زیاتي وي
وَالرَّجُلُ مِمَّنْ يَجْتَنِبُ الْكِبَائِرَ أَوْ [هغه] سړی له کبیره گناهونو څخه پرېز کوي قِيلَتْ شَهَادَتُهُ نُو د هغه
گواهي به مقبوله وي وَإِنْ أَلَمْ يَتَفَصَّيْهُ كَه څه هم هغه یو گناه [صغیره گناه] کړې وي هَذَا هُوَ الصَّحِيحُ فَمِنْ
حَدِّ الْعَدَالَةِ الْمُتَعَبَّرَةِ د معتبر عدالت په تعریف کي همدا صحیح قول دي إِذَا لَبَدَّ مِنْ تَوَلَّى الْكِبَائِرَ
کُلُّهَا ځکه چي له ټولو کبیره گناهونو څخه محفوظ کېدل ضروري دي وَبَعْدَ ذَلِكَ يُعْتَبَرُ الْقَالِبُ أَوْ
تر دې وروسته به د غالب اعتبار کیږي [چي د هغه نېکياني به تر بدو زیاتي وي] کَمَا ذَكَرْنَا لَكُمُ څرنګه

چي موبڙ ذکر کرل فَأَمَّا الْإِلْبَامُ بِمَعْصِيَةِ لَا تَقْدِرُ بِهِ الْعَدَالَةُ الشَّرْطُ او کوم چي ديو گناه [صغيره گناه] کول دي نو په هغه سره په مشروط عدالت کي نقص نه راځي فَلَا تُرْذِلُهُ السَّهَادَةُ الشَّرْطُ نو ځکه دهغه په وجه به مشروع گواهي نه ردول کيږي لَأَنَّ فِي اخْتِيَارِ اجْتِنَابِهِ الْكُلَّ سَدَّ بَابِهِ ځکه چي له ټولو کبيره گناهونو څخه د ځان ساتلو په اعتبار کولو [او شرطولو] کي به د گواهي دروازه بنده سي وَهُوَ مَفْتُوحٌ أَحْيَاءٌ لِلْحَقُّوقِ حال دا چي [د انسانانو] د حقوقو د ژوندي کولو لپاره دا دروازه خلاصه ده.

اللغات: ﴿حسنات﴾ جمع د حسنۃ ده: نيکي، ﴿أغلب﴾ د اسم تفضيل صيغه ده، ډېر غالب، زيات، ﴿يجتنب﴾ د افتعال د باب مضارع ده: پرېز کول، ځان ساتل، ﴿ألم﴾ د افعال د باب ماضي ده، ألم يُلمُّ (إلْبَامًا) د دغه باب څو معناوي دي، او کله چي ديو گناه سره ذکر سي نو د "کولو" معنی ورکوي (مصباح منير)، ﴿توق﴾ د تفعّل د باب مصدر دی: ځان ساتل، ساتل کېدل (محفوظ کېدل)، ﴿مَشْرُوعَةٌ او مَشْرُوع: هغه کار کوم چي شريعت جائز کړی وي، هغه کار چي په شريعت کي د هغه کول مطلوب وي، ﴿لاينقدح﴾ د انفعال د باب نفي صيغه ده، مراد: عيبنده کېدل، متاثر کېدل، ﴿سد﴾ د نصر د باب مصدر دی: بندول، منع کول.

تشریح: صورۃ د مسئلې: دا دی چي د گواهي دهليت (اهل کېدلو) لپاره چي په گواه کي څومره اندازه عدالت شرط او معتبر دی، دهغه تفصيل دا دی چي گواه به له کبيره گناهونو څخه ځان ساتونکي (پرېز کونکي) وي او دهغه نهکياني به پر بديو غالبه وي، نو داسي سړی د گواهي اهل دی که څه هم ځيني وخت له هغه څخه صغيره گناه کيږي؛ ځکه د گواهي د اهليت لپاره صرف له کبائرو څخه د گواه محفوظ کېدل شرط دي او له ټولو صغائرو څخه محفوظ کېدل شرط نه دي؛ ځکه که له ټولو صغائرو څخه محفوظ کېدل شرط وگرځول سي نو بيا به د گواهي دروازه بالکل بنده سي، ځکه که هر څومره غټ مبتقي او پرېز گاره انسان وي، له هغه څخه هم يو صغيره گناه صادرېږي، نو په دې وجه شريعت د عدالت په وصف کي صغيره گناه نقص نه دی شمارلی او د خلکو د - موقوفو د ژوندي کولو لپاره يې د صغيره گناه شرط له منځه غورځولی دی (ځکه ښکاره خبره ده که دهغه شرط ولگول سي نو حقدار کس به د ځان لپاره هيڅ گواه نه سي پيدا کولای او په دې توگه به دهغه حق ضايع سي)، لېکن دا خبره په ياد لرئ! چي گواه به پر صغيره گناهونو مصر (تينگار کونکي) نه وي يعني بار، بار به له هغه څخه صغيره گناه نه صادرېږي؛ ځکه د کبيره گناه په وضاحت کي ويل سوي دي "مَنْ ارْتَكَبَ بَيْتًا أَوْ أُصْرًا

عَلَى صِفْرَةٍ“ يعني كبيره گناه كونكى او پر صغيره گناه ٲينگار كونكى دواړه د كبيره گناه كونكي په فهرس كي داخل دي، مطلب دا چي صغيره گناه په ٲينگار كولو سره كبيره گناه گرځي. (احسن الهداية)

د ناستنه (غير مختون) د گواهي حكم

قَالَ: وَتُقْبَلُ شَهَادَةُ الْأَكْلَفِ فرمايي: او د ناستنه كس گواهي [هم] قبلول كېداى سي لِأَنَّهُ لَا يَخْلُ بِالْعَدَالَةِ حُكْمٌ چي دا [ناستوالي] په عدالت كي خلل نه اچوي إِلَّا إِذَا تَرَكَهُ اسْتِحْقَاقًا بِالْبِدِينِ مگر كله چي هغه دا په دين كي د سپك گڼلو په وجه پرې ايښى وي لِأَنَّهُ لَمْ يَبْقَ بِهَذَا الصَّنِيعِ عَدْلًا حُكْمٌ چي هغه په دې فعل سره عادل پاته نه سو.

اللغات: ﴿أَكْلَف﴾ هغه كس چي تر اوسه سنت سوى نه وي، ناستنه، ناختنه سوى، ﴿صَنِيع﴾ فعل، عمل، كاروايي.

تشرېح: مسئله: داده چي د ناستنه سړي گواهي مقبوله او معتبره ده؛ حُكْمٌ سنتول (ختنه كول) په شريعت كي سنت دي، نو حُكْمٌ هغه به فقط د سنت نبوي پرېښوونكى وي، او د سنت نبوي پرېښوول له گواهي څخه مانع نه دى، نو حُكْمٌ د ناستنه كس گواهي به مقبوله وي. ها! كه يو څوك له دې نبوي سنت څخه اعراض كوي او دين سپك او حقير گڼي، نو بېله شكه د هغه گواهي مردوده او نا مقبوله ده؛ حُكْمٌ چي داسي كس عادل نه دى او د نا عادل كس گواهي مقبوله نه ده.

د خصي كس د گواهي حكم

قَالَ: وَالْخَصِيَّ فرمايي: او د خصي گواهي [هم] مقبوله ده فَإِنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * قَبِلَ شَهَادَةَ عُلْقَمَةَ الْخَصِيِّ حُكْمٌ حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د ”علقمه خصي“ گواهي قبول كړې ده وَلِأَنَّهُ قُطِعَ عُضْوُ مِنْهُ ظُلْمًا او حُكْمٌ چي د خصي دا اندام په ظلم ټوكړل سوى دى فَصَارَ كَمَا إِذَا قُطِعَتْ يَدُهُ نو داسي سولكه د هغه لاس چي پر ټوكړل سوى وي.

* تخرېج: په مُصَنَّفِ ابن ابې شيبه او سنن بيهقي كي د دې روايت عبارت داسي مذكور دى: عن ابن سيرين أن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أجاز شهادة علقمة الخصى على ابن مظعون (مصنف ابن أبي شيبة، ج: ۵، ص: ۹، رقم: ۲۳۲۰۹. سنن بيهقي، باب من وجد منه ريح شراب....، ج: ۸، ص: ۵۴۹، رقم: ۱۷۵۱۷).

اللغات: ﴿خصي﴾ ځسي، هغه کس چي خوتي يې کښل سوي اوله منځه تللي وي، ﴿علقمة الخصى﴾ په تاريخ دمشق کي ليکل سوي دي چي ”علقمة الخصى“ په خپل وخت کي يو شاعر وو. او په همدې نامه ”علقمة الخصى“ سره مشهور وو، او حضرت عمر رضي الله عنه د قدامه بن مظعون په خلاف د شراب چيښلو په سلسله کي د هغه گواهي قبوله کړه (تاريخ دمشق لابن عساکر)، ﴿قطع﴾ دفتح دباب ماضي مجهوله ده: پرېکول، غوڅول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دیو سړي خصیتین (خوتي) په ظلم او جبر سره کښل سوي وي، نو د هغه گواهي مقبوله ده؛ دليل دادی چي د حضرت عمر رضي الله عنه په هکله داروايت منقول دی چي هغه دیو خصي کس گواهي قبوله کړه کوم چي د ”علقمة الخصى“ په نوم سره مشهور وو، له دې څخه معلومه سوه چي د خصي کس گواهي جائز او مقبوله ده.

عقلي دليل دادی چي د خصي کس خصیتین ظلماً کښل سوي وي، لهذا خصي د هغه کس په څېر مجبور محض دی چي لاس يا پښې يې ظلماً پرېکړل سوي وي. او د چا لاس يا پښې چي ظلماً پرېکړل سوي وي نو د هغه گواهي مقبوله ده (ځکه تر دې حده ويل سوي دي چي که دیو سړي ټوله اندامونه نه وي او هغه ظلماً پرېکړل سوي وي نو هم په دې سره د هغه عدالت نه ساقطیږي). لهذا د ظلماً خصي سوي کس گواهي به هم مقبوله وي. لېکن که يو چا په خپل رضا او رغبت سره ځان خصي کړی وي، نو د هغه گواهي نامقبوله ده. (احسن الھدایه)

د ولد الزنا د گواهي حکم

قَالَ: وَوَلَدِ الزَّانَا أَوْ د حَرَامِي [ارموني] گواهي [هم] مقبوله ده لِأَنَّ فِسْقَ الْآبَوَيْنِ لَا يُوجِبُ فِسْقَ الْوَلَدِ ځکه چي د مور و پلار فسق [افسقوالي] د ځوی فسق نه لازمي [يعني] د لازمه نه ده چي که مور و پلار فاسقان وي نو ځوی به هم فاسق وي اَلْكَفَرُ هَاهُنَا وَهُوَ مُسْلِمٌ لکه د مور و پلار کفر حال دا چي ځوی مسلمان وي وَقَالَ مَالِكٌ: لَا تُقْبَلُ فِي الزَّانَا أَوْ أَمَامَ مَالِكٍ رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي په زنا کي به د ولد الزنا گواهي نه قبول کيږي لِأَنَّهُ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ غَيْرَهُ كَيْشِلِهِ ځکه هغه به دا خبره خوښوي چي بل څوک هم دده په څېر سي فَيُتَّهَمُ نو ځکه هغه به [په خپل گواهي] متهم وي قُلْنَا: أَلْعَدْلُ لَا يَخْتَارُ ذَلِكَ وَلَا يَسْتَحِبُّهُ موږ [په جباب کي ورته] وايو: چي عادل سړی نه د درواغو گواهي اختياري وي او نه هغه دا خوښوي وَالْكَلامُ فِي الْعَدْلِ أَوْ أَمَامَ أَخْبَرَهُ [هم] د عادل په باره کي ده.

اللغات: «ولد الزنا» دزنا حوی، حرامي، ارمونی، «یتهم» دافتعال دباب مضارع مجهوله ده؛ متهم کېدل، تورن کېدل (تومتي کېدل، دیو چا په باره کي تهمت او شبهه پیدا کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د ولد الزنا گواهي هم مقبوله ده، او دا مقبولیت عام دی یعني په هره معامله او مسئله کي به دهغه گواهي قبلول کیږي، برابره ده هغه دزنا وي او که دغیر زنا، ددې په خلاف د امام مالک رَحْمَةُ اللهِ په نیز دزنا په مسئله کي د ولد الزنا گواهي نا مقبوله ده.

زموږ دلیل: دا دی چې که ولد الزنا په خپله عادل وي نو دهغه دمور وپلار فسق دهغه فسق لر مستلزم نه دی او دمور وپلار په فسق سره دهغه عدالت نه متاثر کیږي، لکه کله چې دیو چا مور وپلار کافران وي او دهغو حوی مسلمان او عادل وي، نو دمور وپلار په کفر سره دهغو دمسلمان حوی پر عدالت هیڅ اغېز او اثر نه لریږي بلکي دهغه گواهي مقبوله ده، همداسي که دیو چا مور وپلار فاسقان وي نو په دې سره به هم د عادل حوی پر عدالت هیڅ اثر نه لریږي او دهغه گواهي به مقبوله وي.

د امام مالک دلیل: دا دی چې دزنا په مسئله کي دا احتمال سته چې د ولد الزنا خواش به دا وي چې خرنگه پر ما (دارموني) عیب لگېدلی دی همداسي دا عیب پر بل چا هم ولگېږي او هغه هم زما په څېر ولد الزنا وبلل سي، نو په دې وجه ممکنه ده چې هغه به دزنا په مسئله کي ددروغو گواهي ورکړي (او په دې توګه به خپل مقصد ترسره کړي)، نو ځکه ددې احتمال پر بناء به په زنا کي دهغه گواهي معتبره نه وي.

لېکن د احنافو له طرفه امام مالک رَحْمَةُ اللهِ ته جواب دا دی چې زموږ کلام د عادل کس په هکله دی که څه هم هغه ولد الزنا وي، او عادل ولد الزنا نه ددروغو گواهي خوښوي او نه دا خوښوي چې بل څوک دخپل ځان په څېر وګرځوي، نو ځکه ستاسو د بیان سوي احتمال پر بناء به دیو عادل کس گواهي نه ردول کیږي.

د نرېښخي د گواهي حکم

قَالَ: وَشَهَادَةُ الْخُنْثَى حَائِزَةٌ فَرَمَايې: او د نرېښخي گواهي جائزه ده لِأَنَّهُ رَجُلٌ أَوْ امْرَأَةٌ ځکه چې هغه یا سړی [نارینه] دی یا ښځه ده وَشَهَادَةُ الْجَنْسَيْنِ مَقْبُولَةٌ بِالنِّصِّ او دنص [آیت] په روی سره ددغو دواړو جنسونو گواهي مقبوله ده.

اللغات: «خُنْثَى» هغه انسان چې هم دنارینه اندام (ذکر) لري او هم ښځینه اندام (فرج) لري یعني په پیدایشي توګه په هغه کي دنر او ښځي دواړو علامات وي، چې زموږ په عمومي اصطلاح کي ورته نرېښخی (نرګلې) وایي.

تشریح: صورت د مسئلي: دا دی که خنشی (نرېنځی) عادل وي نو د هغه گواهي مقبوله ده؛ ځکه چې هغه به يا سړی وي يا به ښځه وي (ځکه په يوه اعتبار هغه ښځه ده او بل په اعتبار سړی دی)، او په قرآن سره ثابته ده چې د نر او ښځي دواړو گواهي مقبوله ده، الله تعالى فرمايلي دي ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾. (البقرة: ۲۸۲)

او احتياط دا دی چې د خنشی سره يو سړی او يوه ښځه هم گواهي ورکړي؛ ځکه که خنشی ښځه وي نو په دې صورت کي به دوي ښځي او يو سړی گواهان سي، او که خنشی سړی وي نو په دې صورت کي به دوه خلک گواهان سي او هغه يوه ښځه به زائده سي. او دا هم مناسبه ده چې په حد او قصاص کي د خنشی گواهي قبول نه کړل سي؛ ځکه په خنشی کي د ښځي والي احتمال هم سته، حال دا چې په حد او قصاص کي د ښځو گواهي مقبوله نه ده. (بنايه ج: ۸، ض: ۱۹۰)

د حکومتي ملازمينو (نوکرانو) د گواهي حکم

قَالَ: وَشَهَادَةُ الْعُمَّالِ جَائِزَةٌ فرمايي: او د عاملينو گواهي جائز ده وَالْبُرَادُ عُمَالُ السُّلْطَانِ عِنْدَ عَامَّةِ الْمَشَائِخِ او د عامو مشايخو په نېزله "عُمَال" څخه د باچا عاملين مراد دي لِأَنَّ نَفْسَ الْعَمَلِ لَيْسَ بِنَفْسِي ځکه چې نفس عمل فسق نه دی ايغني محض په عامل کېدلو سره انسان فاسق نه ګرځي إِلَّا إِذَا كَانُوا أَعْوَانًا عَلَى الظُّلْمِ مګر دا چې کله عاملين پر ظلم مرسته کونکي وي وَقِيلَ: الْعَامِلُ إِذَا كَانَ وَجْهًا فِي النَّاسِ ذَا مَرْوَّةٍ لَا يُجَازَفُ فِي كَلَامِهِ او وييل سوي دي: که عامل په خلکو کي قدرمن کس وي او د مراني خاوند وي او په خپلو خبرو کي بد ودرنه وايي تُقْبَلُ شَهَادَتُهُ نو د هغه گواهي به قبول کيږي کَمَا مَرَّ عَنْ أَبِي يُوسُفَ فِي الْقَاسِقِ لکه د فاسق په هکله چې د امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ روايت لښکي ا تېر سو لِأَنَّهُ لَوْ جَاهَتِهِ لَا يَقْدُمُ عَلَى الْكُذْبِ ځکه چې هغه به د خپل قدر او عزت په خاطر پر درواغو اقدام نه کوي حِفْظًا لِلْمَرْوَةِ د خپل مراني د ساتلو لپاره وَلِبَهَائِهِ لَا يُسْتَأْجَرُ عَلَى الشَّهَادَةِ الْكَافِيَةِ او د خپل درنښت [تعظيم] په وجه به د درواغېني گواهي لپاره په اجرت نه نيول کيږي ايغني د خپل قدر او درناوي د خيال ساتلو په وجه به د يو څو پيسو لپاره د درواغو گواهي نه وړ کوي.

اللفات: ﴿عُمَال﴾ جمع د عامل ده: هر هغه کس کوم چې په اجرت (کرايه او مزدوري) سره يو کار کوي، ملازم او نوکر، مراد ځني حکومتي عامل (د صدقاتو عامل) دی، ﴿أَعْوَان﴾ جمع د عون ده:

مرستيال، مددگار، ﴿وجهه﴾ منخور، قدرمن (عزتمن)، ﴿لا يجازف﴾ د مفاعلي د باب نفي صيغه ده. د دغه باب څوي معناوي دي، کله چي د "کلام" سره ذکر سي، نو معنی يې ده: گډي وډي او بې معنی خبري کول (چي يوه دبلي سره نه لکيري)، اوتي بوتې او نامناسبه خبري کول، پر تي ويل، ﴿لا يقدم﴾ د نصر د باب نفي صيغه ده: اقدام کول، په يو کار لاس پوري کول، پېل او شروع په کول، ﴿مهابة﴾ د سمع د باب مصدر ميمي دی، صاحب د معجم يې دوي معناوي ذکر کړي دي: تعظيم او درناوی، پره اورعب.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کوم خلک د باچاله طرفه پر جلا جلا علاقو د زکاة، خراج او داسي نورو داخيستلو لپاره وټاکل سي نو هغو ته عاملين (عمال) وايي چي واحد يې عامل راځي، د دې عاملينو گواهي جائز ده؛ ځکه چي نفس عمل (يعني عامل کېدل) فسق نه دي، لهندا که د باچا عاملين نهکان او عادل خلک وي، نو د هغو گواهي مقبوله ده. ها! که عاملين ظالمان وي او د ظالم باچا مرسته کوي، نو څرنگه چي په دې صورت کي د هغو فسق ښکاره دی، نو ځکه د هغو گواهي به مقبوله نه وي.

د ځينو حضراتو رايه داده چي که عامل پر ظلم مرسته کونکی وي لېکن د دې سره، سره هغه په خلگو کي قدرمن او ښه نوم هم لري او هغه په خپله هم د مروت (مړاني) خاوند وي او بې ډوله او نامناسبه خبري نه کوي، نو د هغه گواهي به قبلول کيږي، لکه مخکي چي له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه د فاسق په هکله د روايت نقل سوی وو چي که فاسق په خلگو کي قدرمن او مروت والا وي، نو د هغه گواهي مقبوله ده، همداسي که يو عامل قدرمن او مروت والا وي او هغه له بد وړد او بې ډوله خبرو څخه ځان ساتي، نو د هغه گواهي به هم مقبوله وي که څه هم هغه پر ظلم د باچا مرسته کوي؛ ځکه چي د خپل قدر او مروت د خيال ساتلو په وجه به هغه درواغ نه وايي او د درواغجنې گواهي په وجه به خپل درنښت او ښه نوم نه خرابوي او محض د پيسو لپاره به د درواغو گواهي نه ورکوي، نو ځکه ځيني حضرات وايي چي داسي عامل گواهي به قبلول کيږي.

د وصي کېدلو د گواهي يو څو صورتونه

قَالَ: وَإِذَا شَهِدَ الرَّجُلَانِ أَنَّ أَبَاهُمَا أَوْ مَوْلَاهُمَا إِلَى فُلَانٍ [۱] فرمايي: او که دوه خلک دا گواهي ورکړي چي د هغو پلار فلانکي سړي ته وصيت کړی دی [يعني هغه يې خپل وصي مقرر کړی دی] وَالْوَصِيُّ يَدْعُو ذَلِكَ أَوْ وصي هم د دې دعوی [اقرار] کوي فَهُوَ جَائِزٌ اسْتِحْسَانًا نو دا استحساناً جائز دي وَإِنْ

أَنْتُمْ الْوَصِيُّ أَوْ كَهْ وَصِي أَنْكَارُ كَوِي لَمْ يَجُزْ نُو جَائِزُهُ دِي وَفِي الْقِيَّاسِ لَا يَجُوزُ وَإِنْ أَدْعَى أَوْ بِه قِيَّاسُ كِي جَائِزُهُ دِي كَهْ خُهِ هَمْ وَصِي دَدِي دَعْوَى [اقرار] كَوِي وَعَلَى هَذَا إِذَا شَهِدَ الْوَصِيُّ لَهَا بِذَلِكَ [۲] أَوْ بِه هَمْ دَغِهْ اِخْتِلَافُ دِي كَلَهْ چِي دَوِهْ مَوْصِي لَهَا خَلْجُ دَدِي گَوَاهِي وَرَكْرِي أَوْ غَيْرِ يَمَانٍ لَهَا عَلَى النَّبِيَّةِ دَيْنٌ [۳] يَا دَوِهْ قَرْضُ خَوَاهَانِ چِي پَر مَرِي دَهْغُو قَرْضُ بَانْدِي وَي [دَدِي گَوَاهِي وَرَكْرِي] أَوْ لِنَبِيَّةٍ عَلَيْهَا دَيْنٌ [۴] يَا [دَوِهْ مَقْرُوضِينَ] چِي پَر هَغُو دَمَرِي قَرْضُ بَانْدِي وَي [دَدِي گَوَاهِي وَرَكْرِي] أَوْ شَهِدَ الْوَصِيَّانِ أَنَّهُ أَوْضَى إِلَى هَذَا الرَّجُلِ مَعَهُمَا [۵] يَا دَوِهْ وَصِيَّانِ دَا گَوَاهِي وَرَكْرِي چِي مَرِي زَمُودُ سِرِهْ فَلَانَكِي سِرِي هَمْ وَصِي مَقْرَرُ كَرِي دِي وَجْهُ الْقِيَّاسِ: أَنَّهَا شَهَادَةٌ لِلشَّاهِدِ دِي قِيَّاسُ دَلِيلُ دَادِي: چِي دَا گَوَاهِي بِه خَيْلَه دَا گَوَاهِ لِپَارِهْ دِهْ لِعَوْدِ النُّفْعَةِ إِلَيْهِ حُكْه چِي [دَدِي گَوَاهِي] نَفْعُ هَغِهْ تِهْ رَسِيرِي وَجْهُ الْإِسْتِحْسَانِ: أَنَّ لِلْقَاضِي وَلَايَةَ نَضْبِ الْوَصِيِّ دَا سَتِحْسَانُ دَلِيلُ دَادِي: چِي قَاضِي تِهْ [بِه خَيْلَه] دَوَصِي مَقْرَرُ كُولُو اِخْتِيَارُ سَتِهْ إِذَا كَانَ طَالِبًا وَالنُّزُوتُ مَعْرُوفٌ كَلَهْ چِي وَصِي دَدِي طَلَبُ كُونَكِي وَي أَوْ [دَمَرِي] مَرَكُ مَعْلُومُ وَي فَيَكْفِي الْقَاضِي بِهَذِهِ الشَّهَادَةِ مُؤَنَّةَ الشَّعِيدِينَ نُو قَاضِي بِهْ دَدَغِهْ گَوَاهِي بِه وَجْهْ دَتَعْيِينَ [مَقْرَرُ كُولُو] اَلهْ تَكْلِيْفُ شَخْهْ مَسْتَغْنِي [اِخْلَاصُ] سِي لَا أَنْ يَنْبُتَ بِهَا شَيْءٌ دَاسِي نِهْ دِهْ چِي پِهْ دَدِي گَوَاهِي سِرِهْ يَوْشِي ثَابِتِيرِي فَصَارَ كَالْقُرْعَةِ نُو دَا قُرْعَه [قُرْعَه] اِنْدَازِي [بِه شَبْرُ سُو وَالْوَصِيَّانِ إِذَا أَقْرَأَا أَنَّ مَعَهُمَا ثَلَاثًا أَوْ دَوُو وَصِيَّانُو چِي كَلَهْ دَا اِقْرَارُ وَكْرِي چِي دَهْغُو سِرِهْ بَلِ وَصِي [اِهْم] سَتِهْ يَنْبَلِكُ الْقَاضِي نَضْبَ ثَالِثٍ مَعَهُمَا نُو قَاضِي بِهْ دَهْغُو سِرِهْ دَرِپِيمُ وَصِي دَمَقْرَرُ كُولُو مَالِكِ [اِخْتِيَارُ مِنْ] أَوْ يَلْعَاجِزُهُمَا عَنِ التَّصَرُّفِ بِاعْتِرَافِهَا حُكْه چِي هَغِهْ دَوَارِهْ [وَصِيَّانِ] دَخِيلُ اِقْرَارُ بِهْ وَجْهْ لِهْ تَصَرُّفُ كُولُو شَخْهْ عَاجِزُ دِي بِخِلَافِ مَا إِذَا أَنْكَرَ أَوْ لَمْ يُعْرِفِ النُّزُوتُ بِهْ خِلَافُ دِهْغِهْ صَوْرَتُ كَلَهْ چِي وَصِي اِنْكَارُ وَكْرِي يَا [دَمَرِي] مَوْصِي [مَرَكُ مَعْلُومُ نِهْ وَي] لِأَنَّهُ لَا يُمْسِكُ لَهُ وَلَايَةَ نَضْبِ الْوَصِيِّ حُكْه چِي [بِهْ دَدِي صَوْرَتُ كِي] قَاضِي تِهْ دَوَصِي مَقْرَرُ كُولُو وَلَايَتُ نَسْتِهْ فَتَكُونُ الشَّهَادَةُ مِنْ النُّوْجِيَّةِ نُو حُكْه هَمْدَا گَوَاهِي بِهْ [دَوَصِي كِيدَلُو] ثَابِتُونَكِي وَي اِحَالُ دَا چِي هَغِهْ دَتَهْمَتُ بِهْ وَجْهْ

ثابتونکې نه څرځي | وَفِي الْغَرِيبَيْنِ لَبِيتَ عَلَيْهِمَا دَيْتُ تَقْبَلُ الشَّهَادَةَ او د دوو مقروضينو [قرضدانو] په صورت کي چي پر هغو دمري قرض باندي وي گواهي به قبلول کيږي وَإِنْ لَمْ يَكُنِ الْبُتُ مَعْرُوفًا که څه هم [دهغه] مرگ معلوم نه وي لَا تَنْهَى الْقِرَّانَ عَلَى أَنْفُسِهِمَا ځکه چي دا دواړه پر خپل ځان د قرض اقرار کوي فَيُثْبِتُ الْبُتُ بِإِعْتَرَاْفِهِمَا فِي حَقِّهَا نو ځکه ددوی په حق کي به ددوی دخپل اقرار په وجه [دهغه] مرگ ثابتيږي.

اللغات: ﴿غريبان﴾ تشبيه د غريم ده: دالفظ له اضدادو څخه دی، قرضخواه ته هم وايي او مقروض (قرضدار) ته هم وايي، يعني د کوم سړي چي مثلاً پر خالد قرض باندي وي نو هغه ته هم غريم وايي او خالد (مقروض) ته هم غريم وايي، فرق به يې سياق او سباق ته په کتلو سره معلومول کيږي. ﴿عود﴾ د نصر د باب مصدر دی: راگرځېدل، واپس راتلل، ﴿نصب﴾ د ضرب د باب مصدر دی: مقرر کول، متعين کول، ټاکل، ﴿مؤنة﴾ تکليف، مشقت، بوج، ﴿موصي لهما﴾ د کوم سړي لپاره چي مري وصيت کړی وي هغه ته موصي له وايي چي تشبيه يې موصي لهما راځي او جمع يې موصي لهما راځي، ﴿يکفي به﴾ د ضرب د باب مضارع ده: کله چي ددغه باب په صله کي ”باء“ راسي لکه دلته، نو دوي معناوي ورکوي: مستغني کېدل (بې پروا کېدل)، کفايت کول. (معجم وسيط)

تشریح: په دې عبارت کي دگواهي پنځه مسئلې بيان سوي دي: (۱)... اوله مسئله داده که دوه خلک دا گواهي ورکړي چي ”زموږ پلار مړ سو او هغه حامد خپل وصي مقرر کړی دی (يعني مثلاً خپل د مال او قرض اداء کولو اختيارات يې هغه ته سپارلي دي) او په خپله وصي (حامد) هم ددې مدعي وي، يعني هغه په خپله هم ددې اقرار او دعوی کوي چي ”هو! زه ددوی پلار خپل وصي مقرر کړی يم.“ (۲)... دويمه مسئله داده که يو سړی ددوو خلکو لپاره د مال وصيت وکړي (چي زما تر مرگ وروسته مثلاً زما د مال دومره حصه ستاسوده) بيا موصي يعني وصيت کونکی سړی مړ سي، او موصي لهما يعني د کومو دوو خلکو لپاره چي مړه سړي (موصي) د مال وصيت کړی وي هغه خلک دا گواهي ورکړي چي مړه سړي (موصي) حامد خپل وصي مقرر کړی دی، او حامد هم ددې مدعي وي. (۳)... درېيمه مسئله داده که ددوو خلکو پر مري قرض باندي وي او هغه دواړه خلک (قرضخواهان) دا گواهي ورکړي چي مړي حامد خپل وصي مقرر کړی دی، او حامد هم ددې مدعي وي. (۴)... څلورمه مسئله داده که دمري پر دوو خلکو قرض باندي وي او هغه دوه خلک (مقروضين) دا گواهي ورکړي چي حامد دمري وصي دی، او حامد هم ددې مدعي وي. (۵)... پنځمه مسئله داده که يو سړی

دوه خلگ خپل وصيان مقرر کړي او هغه دواړه دا گواهي ورکړي چي زموږ څخه بغير بل وصي هم سته. يعني هغه سړي زموږ سره فلاني کس مثلاً حامد هم وصي مقرر کړی دی. لهندا موږ درې سره دهغه وصيان يو. او حامد هم ددې مدعي وي.

نو په دې ټولو مسئلو کي که وصي په خپله د گواهي مدعي (يعني اقرار کونکی) وي لکه موږ چي په هره مسئله کي ذکر کړه، نو استحساناً گواهي جائز ده. لېکن قياساً جائز نه ده. واکه وصي منکر (انکار کونکی) وي، نو نه قياساً گواهي جائز ده او نه استحساناً گواهي جائز ده.

د وصي د مدعي کېدلو (اقرار کولو) په صورت کي د قياساً نه جائز کېدلو دليل دا دی چي په دې ټولو مسئلو کي په گواهي سره په خپله گواه ته نفع رسېږي (يعني په دې گواهي کي د گواه نفع سته)، او په گومه گواهي کي چي د گواه نفع وي، هغه گواهي مقبوله نه ده، نو ځکه قياساً په دې مسئلو کي گواهي مقبوله نه ده. پاته سوه دا پوښتنه چي په دې مسئلو کي په گواهي سره څنگه گواهانو ته نفع رسېږي؟ نو صاحب د بنيابي دهغه جواب دا ليکلی دی چي په اوله مسئله کي به په گواهي سره دمړي دواړو ځامنو ته يو وصي حاصل سي او هغه به ددې ځامنو حقوق ژوندي کړي. په دويمه او درېيمه مسئله کي د گواهانو فايده داده چي گواهان به له وصي څخه خپل حقونه واخلي. يعني په دويمه مسئله کي به دوه موصي لهم خلگ او په درېيمه مسئله به کي دوه قرضخواهان له وصي څخه خپل حقونه واخلي. همدارنگه په څلورمه مسئله کي فايده داده چي گواهان مقروضين (پور وړي) دي، نو هغوی به دمړي وصي ته قرض ورکړي او خپل ځانونه به دمړي له قرض څخه خلاص (بري) کړي. او په پنځمه مسئله کي فايده داده چي دواړو گواهانو (وصيانو) ته به درېيم وصي حاصل سي (او ښکاره خبره ده چي درېيم وصي په حاصلېدلو سره به دهغو د اوږو بار سپک سي، ځکه چي درېيم وصي به هم د وصيت په اداء کولو کي دهغو سره شريک او مرسته کونکی سي).

لنډه دا چي څرنګه له دغه صورتونو څخه په هر صورت کي د گواه نفع سته. نو ځکه د قياس تقاضا داده چي په هيڅ صورت کي به هم گواهي نه قبلول کيږي.

وجه الاستحسان إلخ: داستحسان دليل دا دی چي په دې مسئلو کي گواهانو کومه گواهي ورکړې ده، هغه په حقيقت کي گواهي ورکول نه دي بلکي د وصي په متعين کولو (مقرر کولو) کي د قاضي مرسته کول دي، ځکه کله چي دمړي هيڅ وصي نه وي او دهغه مړ کېدل معلوم وي (يعني ټوله په خبر لږي چي هغه مړ سوی دی) نو په دې صورت کي قاضي ته دا اختيار سته چي دمړي له طرفه يو وصي مقرر کړي ددې لپاره چي د خلکو حقوق ضايع نه سي (يعني پرمړي چي د کومو خلکو يا دمړي چي پر کومو خلکو قرضونه باندې دی همدارنگه دمړي چي کوم وارثان دی. دهغو حقوق ضايع نه سي. ددې لپاره به قاضي دمړي له طرفه يو څوک وصي مقرر کوي)، لېکن څرنګه چي په وصي کي دا خبري ضروري دي چي هغه به امين،

هوښيار، معتمد او کار گزاره سړی وي (چې کار په پوره وي) او په خپل وصي کېدلو به واضي وي، نو ځکه قاضي ته به د داسې وصي پيدا کول څه مشکل وي، او ښکاره خبره ده چې د گواهانو په دغه گواهي ورکولو سره قاضي له دې مشکل څخه خلاصیږي او گواهان چې د کوم چا په هکله گواهي ورکوي چې دا دمري وصي دی (يعني حامد)، نو قاضي به هغه وصي مقرر کړي او د وصي پيدا کولو له تکليف څخه به خلاص سي. د دې مثال داسې دی لکه قرعه اندازي کول، په قرعه اندازي سره يوشمې نه ثابتول کېږي بلکې د هغه په ذريعه نزاع او جنجال ختمول کېږي، مثلاً که قاضي د يو ځمکي تقسيم وکړي او دافيصله وکړي چې دومره ځمکه د فلانکې (زید) حق کېږي او دومره د فلانکې (خالد) حق کېږي لېذا هريوه ته دي د هغه ځمکه ورکول سي، لېکن قاضي د ځمکي طرف معلوم نه کړي چې هريوه ته دي د کوم طرف ځمکه ورکول سي، بيا هغه خلک (يعني خالد او زید) په خپل مينځ کي په قرعه اندازي کولو سره دا کار اوفيصله وکړي، نو په دې صورت کي په قرعه اندازي کولو سره قاضي له دغه تکليف څخه خلاص سو، همداسې په دې صورتونو کي هم په گواهي ورکولو سره قاضي له دې تکليف څخه خلاص سو چې دمري لپاره يو معتمد وصي پيدا کړي.

لنډه دا چې دا گواهي په حقيقت کي گواهي نه ده بلکې د وصي په مقرر کولو او ټاکلو کي د قاضي مرسته کول دي، او کله چې دا په حقيقت کي گواهي نه ده، نو دا خبره هم غلطه ده چې په دغه گواهي سره گواهانو ته نفع رسيږي، بلکې حقيقت دا دی چې د قاضي له طرفه د وصي مقرر کولو په وجه هغو ته نفع رسيږي (يعني دلته په حقيقت کي د قاضي د فعل په وجه هغو ته نفع حاصلیږي. نه دخپل گواهي په وجه). نو ځکه موږ په دغه پنځو مسئلو کي استحساناً گواهي جائز گرځولي ده.

والوصيان الخ: دا يو دمقرر سوال جواب دی، سوال دا دی چې دلته په پنځمه مسئله کي چې کله دوه وصيان له منځکې څخه موجود دي نو درېيم وصي مقرر کولو ته هيڅ ضرورت نسته، او کله چې درېيم وصي ته هيڅ ضرورت نسته، نو ځکه اوس که د هغه دوو وصيانو په گواهي سره درېيم وصي مقرر کړی سي نو په دې مقرر کولو کي د هغو د گواهي دخل راغلی. او څرنگه چې د دې گواهي نفع هم هغو ته حاصلیږي، نو ځکه په دې صورت کي د قاضي لپاره د هغو په گواهي سره درېيم وصي مقرر کول جائز نه دي؟.

ددې جواب دا دی چې کله دلته دواړو وصيانو دا اقرار وکړی چې زموږ څخه بغير يو بل وصي هم نسته، نو گواکي هغو دا اقرار وکړی چې تر څو هغه موږ سره يوځای مقرر نه کړل نه سي، تر هغه وخت موږ له تصرف څخه عاجزه يو، نو ځکه قاضي ته به خامخا درېيم وصي دمقرر کولو ضرورت پېښ سي، او ښکاره خبره ده چې دا مقرر کول به د ضرورت په خاطر وي، نه د هغو (وصيانو) د

گواهي په خاطر، لهندا كله چي دامقرر كول د هغو د گواهي په خاطر نه دي بلكي د ضرورت په خاطر دي، نو هغوی به په خپل گواهي كې متهم (تورن) هم نه وي، او كله چي هغوی متهم نه دی، نو ځكه د هغوی گواهي به مقبوله وي.

بخلاف ما إذا أنكر، إلخ: د دې حاصل دادی چي په دغه پنځو مسئلو كې چي گواهانو د كوم سړي د وصي كېدلو گواهي وركړې ده (چي هغه حامد دی)، كه چيري هغه (حامد) د دې مدعي نه وي بلكي له دې څخه انكار كوي، يا د موصي (مړي) مړ كېدل معلوم او مشهور نه وي، نو په دې دواړو صورتونو كې به د گواهانو گواهي نه قبلول كيږي؛ ځكه كله چي په خپله وصي له خپل وصي كېدلو څخه منكر دی نو قاضي ته دا اختيار نسته چي پر هغه وصيت لازم كړي يعني هغه پر وصي كېدلو مجبوره كړي، ځكه په جبر او زور سره هيڅوك پر وصي كېدلو نه سي مجبورول كېدای، همدارنگه كله چي د موصي مړگ په خلكو كې معلوم نه وي، نو قاضي ته د هغه له طرفه د وصي د مقرر كولو ولايت او اختيار نسته، ځكه كله چي د وصي مړ كېدل معلوم نه وي نو د هغه د ژوندي والي احتمال سته (چي شايد هغه به ژوندی وي)، نو ځكه په دې صورت كې هم قاضي ته د وصي مقرر كولو اختيار نسته، او كله چي په دواړو صورتونو كې قاضي ته د وصي مقرر كولو اختيار نسته، نو په دواړو صورتونو كې به فقط د مذكوره گواهانو په گواهي سره وصي كېدل ثابتيږي، حال دا چي دا گواهان په خپل گواهي كې متهم دي، او د متهم گواهي نه قبلول كيږي، نو ځكه په دې دواړو صورتونو كې به د هغو گواهي نه قبلول كيږي.

لېكن د خلو رمي مسئلې په صورت كې كه څه هم دمړي مړگ معلوم نه وي، نو هم به د مقروضينو گواهانو گواهي قبلول كيږي؛ ځكه چي دوی پر خپل ځان د قرض اقرار كوي، او د هغو د گواهي په قبلېدلو كې د هغو خپل نقصان دی يعني دا گواهي د دوی په خلاف ده، او كومه گواهي چي دانسان د خپل ځان په خلاف وي هغه مقبوله ده (ځكه چي په هغه كې د درواغو هيڅ تهمت نسته)، نو ځكه د مذكوره مقروضينو گواهي به دلته مقبوله وي، او پاته سو دمړي (قرضخواه) مړگ كه څه هم په دې صورت كې معلوم نه دی لېكن بيا هم د دوی د خپل اقرار په وجه د دوی په حق كې د هغه مړگ ثابت دی.

د وکالت (وکیل کېدلو) د گواهي حکم

لَإِنْ شَهِدَا أَلَّا أَبَاهُمَا الْغَائِبَ وَكَلَّهُ بِقَبْضِ دُيُونِهِ بِالْكُفَّةِ او كه دوه خلك گواهي وركړي چي د هغو غائب پلار فلانکی سړی په كوفه كې د خپل قرضونو داخيستلو وکیل جوړ كړی دی فادعی

الْوَكِيلُ أَوْ أَنْكَرَهُ بَيَّا وَكَيْلًا هُمْ | اددي دعوى وكره يايي انكار وكرى لَا تَقْبَلُ شَهَادَتُهُمَا نود هغو
 گواهي به نه قبول كيبري لِأَنَّ الْقَاضِيَ لَا يَتَذَكَّرُ نَصْبَ الْوَكِيلِ عَنِ الْغَائِبِ حَكَمَ چي قاضي دغائب له
 طرفه دوکیل مقرر کولو اختیار نه لري فَلَوْ ثَبِتَ إِثْبَاتُ شَهَادَتِهِمَا لِهَذَا [اوس] که وکالت ثابت
 سي نو دهغوی دواړو په گواهي سره به ثابت سي وَهِيَ غَيْرُ مُوجِبَةٍ لِمَكَانِ الشُّهُمَةِ حال دا چي دهغو
 گواهي د تهمت په وجه ثابتونکي نه ده.

اللفات: ﴿وَكَلَهُ﴾ د تفعليل د باب ماضي ده: وکیل کول، وکیل جوړول، ﴿دَيُون﴾ جمع د دین ده: قرضونه، پورونه.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دوه ځامن دا گواهي ورکړي چي زموږ غائب پلار دخپل ځان له طرفه فلانکی سړی مثلاً خالد ددې کار وکیل کړی دی چي هغه په کوفه کي زموږ د پلار قرضونه له خلکو څخه واخلي، نو دهغو دا گواهي به نه قبول کیږي، برابره ده وکیل (خالد) خپل دو کېدلو مدعي وي او که منکرو وي.

دلیل دادی چي قاضي ته دغائب کس له طرفه دوکیل مقرر کولو اختیار نه ستی، نو ځکه اوس که قاضي هغه وکیل مقرر کړي نو دا وکالت (وکیل کېدل) به د گواهانو (ځامنو) په گواهي سره ثابت سي، او دهغو په گواهي کي تهمت ستی، ځکه چي ځامنو دخپل پلار په حق کي گواهي ورکړي ده، نه دهغه په خلاف، او د تهمت په صورت کي گواهي مقبوله نه ده، نو ځکه دهغو گواهي به هم مقبوله نه وي.

جرح کول (عیب لگول) او د جرح اقسام

قَالَ: وَلَا يَسْتَعْمَلُ الْقَاضِي الشَّهَادَةَ عَلَى جَرْحٍ مُجَرَّدٍ فرمایي: او پر محض جرح به قاضي گواهي نه اوري
 وَلَا يَحْكُمُ بِذَلِكَ او نه به دهغه مطابق فیصله کوي لِأَنَّ الْفُسْقَ مِمَّا لَا يَدْخُلُ تَحْتَ الْحُكْمِ حَكَمَ چي فسق
 له هغه شيانو څخه دی کوم چي د قاضي تر فیصلې لاندې نه داخلېږي لِأَنَّ لَهُ الرَّفْعَ بِالشُّبُهَةِ حَكَمَ
 چي فسق په توبه سره لیري کیږي فَلَا يَتَحَقَّقُ الْإِلْزَامُ نو ځکه ا په هغه کي ا به لازمول نه ثابتېږي
 وَلِأَنَّ فِيهِ هَتَكَ الشَّرِّ او ځکه چي په داسي کولو کي آدمسان ا پرده لیري کول ستی وَالسُّتْرُ وَاجِبٌ
 وَالْإِسَاعَةُ حَرَامٌ حال دا چي پتول ا پرده پوشي ا واجب ده او نشر کول حرام دي وَإِثْنَايَرُخْصُ فَوُزْرَةٌ
 إِحْيَاءُ الْحُقُوقِ او ددې رخصت فقط ا د بندگانو ا حقونو ژوندي کولو د ضرورت په خاطر ورکول

کیري ايمني پرده ليري کول او عيب بنکاره کول فقط دبنده د حق ژوندي کولو د ضرورت پر بناء جائز کیري ا
وَذَلِكَ فِيمَا يَدْخُلُ تَحْتَ الْحُكْمِ او حقوق ژوندي کول د قاضي تر فيصلې لاندي داخلیري (إِلَّا إِذَا شَهِدُوا
عَلَى أَقْرَارِ الْمُدْعَى بِذَلِكَ مَكْرًا) چي کله گواهان په دې باره کي د مدعي د اقرار گواهي ورکړي انود
هغو گواهي به قبول کیري لِأَنَّ الْقَرَارَ مِمَّا يَدْخُلُ تَحْتَ الْحُكْمِ ځکه چي اقرار له هغه شيانو څخه دی
کوم چي د قاضي تر فيصلې لاندي داخلیري.

اللفات: ﴿مجرد﴾ محض، صرف، یوازي، ﴿هتك السترة﴾ د ضرب مصدر دی: پرده ليري کول،
(عيب بنکاره کول)، رسوا کول، ﴿ستر﴾ د نصر د باب مصدر دی: پټول، عيب پټول، پرده ساتل (پرده
پوشي)، ﴿إشاعة﴾ د افعال د باب مصدر دی: نشر کول، خپرول.
تشریح: د عبارت له تشریح څخه مخکي په دې ځان پوه کړئ! چي جرح (عيب لگول) پر دوه
قسمه دي: ① جرح مجرد، ② جرح غير مجرد.

جرح مجرد هغه عيب لگولو ته وايي چي د هغه په وجه نه د الله حق (حق الله) ثابتیري او نه د
بنده حق (حق العبد) ثابتیري، او جرح مجرد د قاضي تر قضاء (فيصلې) لاندي نه داخلیري، مثلاً
په يو معامله کي مدعي گواهان پېش کړي او مدعي عليه پر هغو د فسق عيب ولگوي (چي ستا گواهان
زه نه منم دوی فاسقان دي)، نو دا جرح مجرد ده، او د دې جرح (عيب لگولو) په وجه پر دغه گواهانو حد يا
بله سزا نه ثابتیري، ځکه چي مدعي عليه هغو ته فاسقان ويلی دي او فسق (فاسق کېدل) د قاضي تر
قضاء لاندي نه داخلیري.

اوس که مدعي خپل پر دغه جرح گواهي (گواهان) پېش کړي، نو دا پر جرح مجرد گواهي
پېشول دي.

او جرح غير مجرد هغه عيب لگولو ته وايي چي د هغه سره حق الله يا حق العبد متعلق وي يعني
د هغه په وجه حق الله ثابتیري يا حق العبد ثابتیري، او جرح غير مجرد د قاضي تر قضاء لاندي نه
داخلیري. د دې مثال دا دی لکه مدعي عليه چي د مدعي پر گواهانو مثلاً د زنا کاره کېدلو يا شراب
خوره کېدلو عيب ولگوي (چي ستا گواهانو زنا کړې ده يا هغو شراب چيښلي دي او ما په خپلو سترگو هغوی
ليدلي دي) او مدعي عليه دا خبره په گواهي سره ثابته کړي يعني پر دغه جرح غير مجرد گواهي پېش
کړي، نو په دې سره به پر هغه گواهانو حد جاري کیري.

په عبارت کي چي کومه مسئله بيان سوې ده، دهغه حاصل دادی چي که یو مدعي پر خپله دعوی گواهان پېش کړي، لېکن مدعی علیه دهغه پر گواهانو جرح مجرد وکړي يعني داسي ووايي چي دا گواهان فاسقان دي (يا مثلاً فقط داسي ووايي چي ستا په گواهانو کي د زنا عیب سته او داسي نه ووايي چي مغو زنا کړې ده او مالیدلي دي، يا مثلاً داسي ووايي چي په هغو کي د غلا عیب سته، نو دا هم جرح مجرد ده (اثر الهدایه ۱)، او مدعی علیه خپل پر دغه جرح مجرد گواهان هم پېش کړي، نو قاضي به دهغه گواهان نه قبلوي يعني د مدعي پر گواهانو به د فسق فیصله نه کوي (چي تاسو فاسقان یاست).

دلیل دادی چي قاضي د دې لپاره گواهي قبلوي چي قاضي د دغه گواهي پر بنیاد فیصله وکړي، لهذا کله چي گواهي د فیصله کولو لپاره قبلول کیږي نو ضروري ده چي مشهود به داسي شی وي کوم چي د قاضي تر فیصلې لاندې داخلېدای سي، او جرح مجرد "يعني د فسق (فاسقوالي) عیب پر لگول" د قاضي تر فیصلې لاندې نه سي داخلېدای (لکه په شروع کي چي مود وویل)؛ ځکه چي د قاضي فیصله مشهود به شی لازمي (چي هغه دلته فسق دی)، حال دا چي د قاضي په وس او قدرت کي د فسق لازمول نسته (يعني قاضي پر یو چا فسق نه سي لازمولای چي ته خامخا فاسق یې!)، ځکه چي فسق داسي شی دی کوم چي د توبې په ذریعه لیري کېدای سي، لهذا کله چي فسق د توبې په ذریعه لیري کېدای سي نو په فسق کي به الزام (لازمولو) معنی نه ثابتیږي، او کله چي په هغه کي الزام معنی نه ثابتیږي نو هغه به د قاضي تر فیصلې لاندې داخلېږي هم نه، او کله چي فسق د قاضي تر فیصلې لاندې نه داخلېږي، نو پر هغه به گواهي هم نه قبلېږي؛ ځکه چي گواهي پر داسي شي قبلول کیږي کوم چي د قاضي تر فیصلې لاندې داخلېدای سي.

دویم دلیل دادی چي د مدعی علیه د گواهانو له طرفه د مدعي د گواهانو پر فاسق کېدلو گواهي ورکول په خپله د مدعی علیه گواهان فاسق ګرځوي (يعني کله چي د مدعی علیه گواهان د دې خبري گواهي ورکړي چي د مدعي گواهان فاسقان دي، يا مثلاً په هغو کي د زنا عیب دي، نو په دې سره په خپله د مدعی علیه گواهان فاسقان ګرځي)، او د فاسق کس گواهي نه قبلول کیږي. لهذا د مدعی علیه د گواهانو گواهي به هم نه قبلول کیږي. پاته سوه دا پوښتنه ده چي په دې گواهي سره د مدعی علیه گواهان ولي فاسقان ګرځي، نو د دې جواب دادی چي په دې گواهي سره د مسلمانانو يعني د مدعي د گواهانو پرده او ستر لیري کیږي او د هغو عیب (بدي) او بدکاري په خلکو کي مشهوره کیږي، حال دا چي د بديو پټول واجب دي او بېله ضرورت د هغوی نشر کول حرام دي، لکه څرنګه چي په قرآن کریم کي ذکر سوي دي ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ (يعني کوم

خلک چي دا غواري چي په مسلمانانو کي بدکاری نشر سي، د هغو لپاره په دنيا او آخرت کي دردناکه عذاب دی، او گورئ! الله تعالی د بدکاری (فاحشه) پر نشر کولو سخت وعید بیان کړی دی، او وعید د حرام فعل په باره کي راځي، لهذا بدکاری نشر کول، حرام فعل سو، او د حرام فعل مرتکب فاسق وي، نو ځکه د بدیو او بدکاریو نشر کونکی به فاسق وي. او کله چي دلته د مدعی علیه گواهانو د قاضي په ډک مجلس کي د مدعي گواهانو ته فاسقان او داسي نور وویل، نو د مدعی علیه گواهان د بدی او بدکاری نشر کولو په وجه په خپله فاسقان سول، و د فاسق کس گواهي نه قبلول کيږي، نو ځکه د مدعی علیه د گواهانو گواهي به هم نه قبلول کيږي.

لېکن د شریعت او بندگانو د حقوقو د ژوندي کولو لپاره د بدی (عیب) د نشر کولو اجازت ورکول سوی دی، او حقوق ژوندي کول د قاضي تر فیصلې لاندې داخلېږي هم، مثلاً که د مدعي گواهانو د یو چا مال غلا کړی وي او د مدعی علیه گواهان په هغه خبر هم وي، نو د هغو لپاره د قاضي په مجلس کي د مدعي د گواهانو د غلا بنکاره کولو حق سته، ځکه چي د دې سره د بنده (مسروق منه) حق متعلق دی (یعني له چا څخه چي گواهانو غلا کړې ده د هغه حق ورسره متعلق دی)، نو دا به جرح غیر مجرد وي، او څرنگه چي مستحق ته خپل حق ورکول (یعني د هغه حق ژوندي کول) د قاضي تر فیصلې لاندې داخلېږي، نو ځکه قاضي به دا گواهي قبلوي هم او د دې گواهي پر بناء به له غلو گواهانو څخه د مسروق منه حق هم اخلي.

إِلَّا إِذَا شَهِدُوا الْإِخ: دا جمله د "لأن الفسق مما لا يدخل تحت الحكم" سره متعلق ده، حاصل یې دای چي فسق خو د قاضي تر فیصلې لاندې نه داخلېږي لېکن که د مدعی علیه گواهانو په خپله گواهي کي داسي وویل چي "مدعي دخپلو گواهانو د فسق اقرار کړی دی (چي زما گواهان فاسقان دي)، نو په دې صورت کي به قاضي د مدعی علیه د گواهانو گواهي قبلوي، ځکه چي اقرار د قاضي تر فیصلې لاندې داخلېږي، نو ځکه پر اقرار گواهي اورېدل هم صحیح دي او د هغه گواهي مطابق فیصله کول هم صحیح دي.

د جرح یو مخصوص صورت

قَالَ: وَلَوْ أَقَامَ الْمُدْعَى عَلَيْهِ الْبَيِّنَةُ أَلِ الْمُدْعَى اسْتَأْجَرَ الشُّهُودَ فَرَمَائِي: او که چيري مدعی علیه پر دې خبره گواهي پېش کړي چي مدعي گواهان په اجرت (کرایه) نیولي دي لَمْ تُقْبَلْ نو دا گواهي به نه قبلول کيږي لِأَنَّهُ شَهَادَةٌ عَلَى جَزْمٍ مُجَرَّدٍ ځکه چي دا پر جرح مجرد گواهي پېشول دي وَالْإِسْتِجَارُ

وَإِنْ كَانَ أَمْرًا زَائِدًا عَلَيْهِ أَوْ بِهِ أَجْرٌ نِيُولُ كَمَا هُوَ مَجْرُودٌ يُوَزَّادُ أَمْرٌ دَى فَلَا خَصْمَ فِي إِثْبَاتِهِ
 لَيْكُنْ مَدْعَى عَلَيْهِ دَهْفَه پَه ثَابِتُولُو كِي خَصْم نَه دَى لِأَنَّ الْمُدَّعَى عَلَيْهِ فِي ذَلِكَ أَجْبَى عَنْهُ حُكْمٌ چي
 مَدْعَى عَلَيْهِ پَه دِي بَارَه كِي لَه مَدْعَى شَخْه اِجْنَبِي [پردی] دَى حَتَّى لَوْ أَقَامَ الْمُدَّعَى عَلَيْهِ الْبَيِّنَةَ أَنَّ
 الْمُدَّعَى اسْتَأْجَرَ الشُّهُودَ بِعَشْرَةِ دَرَاهِمَ لِيُؤَدُّوا الشَّهَادَةَ تَر دِي كَه مَدْعَى عَلَيْهِ پَر دِي خَبْرَه گواهي
 پېش كړې چي مَدْعَى پَه لسو درهمو دا گواهان د گواهي اداء كولو لپاره پَه أَجْرَت نِيُولِي دِي
 وَأَعْطَاهُمُ الْعَشْرَةَ مِنْ مَالِ الَّذِي كَانَ فِي يَدِهِ أَوْ هَفْه گواهانو ته يې لس درهمه [زما] لَه هَفْه مال شَخْه
 وركړي دِي كُوم چي د مَدْعَى پَه قَبْضَه كِي موجود وو تَقْبَلُ نو [د مَدْعَى عَلَيْهِ] گواهي به قَبْلُول
 كِيږي لِأَنَّهُ خَصَمٌ فِي ذَلِكَ حُكْمٌ چي [اوس] مَدْعَى عَلَيْهِ پَه دِي بَارَه كِي خَصْم دَى ثُمَّ يَثْبُتُ الْجَزْمُ بِنَاءً
 عَلَيْهِ بِيَا جَرَح پَر هَفْه پَه مَبْنِي كېدلو سره ثابتيږي وَكَذَا إِذَا أَقَامَهَا عَلَى أَنَّ صَالِحَتِ الشُّهُودَ عَلَى كَذَا
 مِنَ الْمَالِ وَدَفَعْتَهُ إِلَيْهِمْ أَوْ هَمْدَارَنگَه كَه مَدْعَى عَلَيْهِ پَر دِي خَبْرَه گواهي پېش كړي چي مَاد دِي
 گواهانو سره پَر دومره مال صلح وكړه او مال مي هغو ته وركړى عَلَى أَنَّ لَا يَشْهَدُوا عَلَى بِهَذَا الْبَاطِلِ
 [د دِي لپاره مي پَر مال صلح او تړون ورسره وكړى] چي هغوى به زما پَه خِلَاف پَه دِي نَاحِقَه خبره كِي
 گواهي نه وركوي وَقَدْ شَهِدُوا حَال دَا چي هغو [زما پَه خِلَاف] گواهي وركړه وَطَالَبَهُمْ بِرَدِّ ذَلِكَ الْمَالِ
 [بِيَا] مَدْعَى عَلَيْهِ لَه هغو شَخْه د مال واپس كولو مطالبه وكړه [چي ماته خپل مال واپس راكړئ!] وَلِهَذَا
 قُلْنَا إِنَّهُ لَوْ أَقَامَ الْبَيِّنَةَ أَنَّ الشَّاهِدَ عَيْدٌ أَوْ مَحْدُودٌ فِي قَذْفٍ أَوْ شَارِبٌ خَبِرٌ أَوْ قَاذِفٌ أَوْ شَرِيكَ الْمُدَّعَى أَوْ پَه
 هَمْدِي وَجَه مَوْدٍ وَايُو چي كَه مَدْعَى عَلَيْهِ پَر دِي خَبْرَه گواهي پېش كړي چي گواه غلام دى يا
 مَحْدُودٌ فِي الْقَذْفِ دى يا شَرَاب خوره دى يا بَهْتَان لگونكى دى يا د مَدْعَى سره [په مال كې] شَرِيكَ دى
 تَقْبَلُ نو [په دې صورت كې] ا به د مَدْعَى عَلَيْهِ گواهي قَبْلُول كِيږي.

اللفات: «بَيِّنَةٌ» گواهي، «اسْتَأْجَرَ» داستعمال د باب ماضي ده، اسْتَأْجَرَ يَسْتَأْجِرُ اسْتِئْجَارًا
 (اسْتِئْجَارًا): پَه أَجْرَت اخيستل، پَه أَجْرَت نِيُول (په كرايه نيول)، «قَاذِفٌ» د ضرب د باب فاعل دى: د
 زنا بهتان لگونكى، د زنا درواغجن تهمت لگونكى، پريو چادر واغ تړونكى.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چی کله مدعي په یو معامله کي گواهان پېش کړي او مدعی علیه د هغه پر گواهانو جرح وکړي (عیب پر ولگوي) چي مدعي دا گواهان په اجرت نیولي دي (یعني دا کرایې والا گواهان دي) او مدعی علیه خپل پر دې خبره گواهي (گواهان) پېش کړي، نو د مدعی علیه دا گواهي به نه قبلول کیږي: ځکه چي مدعی علیه دلته پر جرح مجرد گواهي پېش کړې ده، او په تېر عبارت کي ذکر سوه چي پر جرح مجرد پېش کړل سوې گواهي مقبوله نه ده (یعني قاضي به هغه نه بلوي)، نو ځکه دلته به هم د مدعی علیه له طرفه دا پېش کړل سوې گواهي نه قبلول کیږي.

والاستیجار وان کان إلخ: دا دیو مقدر سوال جواب دی، سوال دا دی چي د مدعی علیه دا خبره چي مدعي په اجرت (کرایه) گواهان نیولي دي، دا جرح مجرد نه ده، بلکي په دې خبري سره یو زائد امر (اضافي شی) ثابت سوی دی، او هغه زائد امر دا دی چي مدعي گواهان په اجرت نیولي دي. او د دې زائد امر ثابتول داسي دي لکه د مدعي حق ثابتول (یعني گواکي مدعی علیه وویل چي په دې معامله کي ستا پر ماحق سته، ته رېښتونی یې! او ستا گواهان کرایې والا دي)، لېکن په دې خبري سره ضمناً جرح (عیب لکول) هم ثابتیږي، په دې وجه چي کله مدعی علیه داسي وویل چي دا د اجرت (کرایې) والا گواهان دي نو گواکي هغه وویل چي دا گواهان درواغجن او فاسقان دي، لنډه دا چي کله مدعی علیه اصلاً د مدعي په حق کي استیجار (په کرایه نیول) ثابت کړي دي او جرح ضمناً ثابته سوې ده، نو دا جرح مجرد نه سوه بلکي جرح غیر مجرد سوه، ځکه مخکي ذکر سوه چي په کومه جرح سره د بنده حق ثابتیږي هغه ته "جرح غیر مجرد" وایي، او مخکي دا هم ذکر سوه چي پر جرح غیر مجرد پېش کړل سوې گواهي مقبوله ده، لهذا د مدعی علیه دغه گواهي هم قبلول پکار دي، لېکن تاسو وایاست چي هغه به نه قبلول کیږي.

ددې جواب دا دی چي استیجار (د گواهانو په کرایه نیول) که څه هم پر جرح مجرد یو زائد امر دی لېکن څرنگه چي دلته مدعی علیه د مدعي له طرفه دیو حق په ثابتولو کي نائب یا خصم نه دی بلکي په دې باره کي هغه له مدعي څخه اجنبي دی او د اجرت (کرایې) سره د مدعی علیه هیڅ تعلق نسته، نو ځکه د مدعی علیه له طرفه یو د مدعي په حق کي استیجار ثابتول معتبر نه وي (ځکه چي د جرح ثابتولو لپاره دا ضروري دي چي ثابتونکی سړی به نائب یا خصم وي، او دلته مدعی علیه نه د مدعي نائب دی او نه په دې باره کي د هغه خصم دی)، لهذا کله چي د مدعي په حق کي د استیجار ثابتول معتبر نه سو، نو محض جرح پاته سوه (او زائد امر ثابت نه سو)، او پر محض جرح یعنی پر جرح مجرد پېش کړل سوې گواهي مقبوله نه ده، نو په دې وجه د مدعی علیه له طرفه دا پېش کړل سوې گواهي نه قبلول کیږي.

ها! که چيري مدعى عليه پر دې خبره گواهي پېش کړي چي مدعي په لسو درهمو سره گواهان په اجرت نيولي دي او د لس درهمه هم مدعي زماله مال څخه ورکړي دي کوم چي د مدعي په قبضه کي موجود دى، نو په دې صورت کي به د مدعى عليه دا گواهي قبول کيږي او قاضي به د دې گواهي مطابق فيصله کوي؛ ځکه کله چي مدعى عليه دا خبره وکړه چي مدعي د اجرت لس درهمه زماله مال څخه ورکړي دي نو مدعى عليه په دې باره کي د مدعي خصم وگرځېدى، او بناء د دې خبري سره جرح هم ثابتيږي، يعني مدعى عليه خواصلاً دا وويل چي مدعي د اجرت لس درهمه زماله مال څخه ورکړي دي مگر پر هغه دا خبره هم مبني کيږي چي د مدعي گواهان دراغجن او فاسقان دي، او دا د مدعى عليه له طرفه جرح ده لېکن څرنګه چي په دغه جرح سره د بنده يعني د مدعى عليه حق (لس درهمه) هم ثابتيږي، نو ځکه دا به ”جرح غير مجرد“ وي، او مخکي ذکر سوه چي پر جرح غير مجرد پېش کړل سوې گواهي مقبوله ده، نو ځکه په دې صورت کي به د مدعى عليه پېش کړل سوې گواهي قبول کيږي.

همدارنګه که مدعى عليه پر دې خبره گواهي پېش کړي چي ما مخکي د مدعي د گواهانو سره پر مال مثلاً پر پنځوس درهمو صلح کړې ده چي تاسو به په دې معامله کي زما په خلاف گواهي نه پېشوي (يعني که مدعى عليه وويل چي ما د مدعي گواهانو ته پر دې وعده پنځوس درهمه ورکړي دي چي هغوى به زما په خلاف گواهي نه پېشوي، او مدعى عليه خپل پر دې خبره گواهي هم پېش کړي چي زما گواهان دادي)، نو ځکه اوس دي ما ته خپل پنځوس درهمه واپس راګول سي، نو په دې صورت کي به د مدعى عليه گواهي قبول کيږي؛ ځکه چي دا جرح غير مجرد ده، او پر جرح غير مجرد پېش کړل سوې گواهي مقبوله ده. ها! که چيري مدعى عليه دا نه ووايي چي ما هغو ته مال (مثلاً پنځوس درهمه) ورکړى دي، نو دا به جرح مجرد وي او د هغه پېش کړل سوې گواهي به نه قبول کيږي.

ولهذا قلنا لا؛ څرنګه چي مخکي ذکر سوه چي پر جرح مجرد گواهي نه قبول کيږي او پر جرح غير مجرد گواهي قبول کيږي، نو په دې عبارت سره پر هغه تفریع کوي فرمايي که مدعى عليه د مدعي د گواهانو پر غلام کېدلو گواهي پېش کړي (چي د مدعي گواهان غلامان دي) يا د هغو پر محدود فى القذف کېدلو گواهي پېش کړي، يا د هغوى پر شرابي کېدلو گواهي پېش کړي، يا د هغو پر بهتان لګولو بینه پېش کړي (چي د مدعي گواهان بهتان لګونکي دي)، يا پر دې بینه پېش کړي چي د مدعي گواهان په خپله د مدعي سره د دعوى په مال کي شريکان دي، نو په دې ټولو صورتونو کي به د هغه گواهي قبول کيږي؛ ځکه چي غلام کېدل د سلب ولايت په وجه ”حق الله“ دي (يعني کله چي مدعى

عليه وويل چي دمدعي گواهان غلامان دي او بيا يې په خپل گواهي سره د هغو غلام والي ثابت كړي. نو په دې سره د مدعي د گواهانو ولايت سلب سو. ځكه چي غلام پر هيچا ولايت نه لري. او ديو چا ولايت سلبول حق الله دي. همدارنگه محدود في القذف كېدل، يا شرابي كېدل، يا قاذف كېدل د خداو سزا مستحق كېدلو په وجه "حق الله" دي، او مخكي ذكر سوه چي په كومه جرح سره چي د الله يا بنده حق ثابتيري. هغه ته "جرح غير مجرد وايي"، نو ځكه دمدعي عليه دا گواهي به پر جرح غير مجرد گواهي پېشول وي، او پر جرح غير مجرد پېش كړل سوې گواهي قبلول كيږي. نو ځكه په دې صورتونو كي به هم دمدعي عليه گواهي قبلول كيږي. همدارنگه كله چي مدعي عليه پر دې خبره گواهي پېش كړي چي د مدعي گواهان د هغه سره په مال كي شريكان دي. نو په دې سره دمدعي گواهان په خپل گواهي كي متهم سول، او د متهم گواهي مردوده او نامقبوله وي. نو ځكه دلته به هم دمدعي عليه گواهي قبلول كيږي او دمدعي د گواهانو گواهي به ردول كيږي.

كه گواه ووايي چي زما څخه به گواهي كي غلطې (تېروتنه) وسوه (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ شَهِدَ وَلَمْ يَكُنْ حَقًّا قَالَ: أَوْهَنْتُ بَعْضَ شَهَادَتِي فرمايي: او چا چي گواهي وركړه او له خپل ځاي څخه ليري نه سو تر دې چي وېې ويل: ما ته په خپل بعضي گواهي كي اد غلطې كولو! و هم سو [يعني زما څخه په گواهي كي غلطې وسوه] فَإِنْ كَانَ عَدْلًا نُوْكَهَ هُفْهَ عَادِلٌ وَوَجَّازَتْ شَهَادَتُهُ نُوْ د هغه گواهي جائز [او مقبول] پاتيري وَمَعْنَى قَوْلِهِ "أَوْهَنْتُ" أَي أَخْطَأْتُ بِنِسْبَانٍ مَا كَانَ يَحْتَقُّ عَلَيْهِ ذِكْرُهُ أَوْ بِزِيَادَةٍ كَانَتْ بَاطِلَةً او د ماتن رَجَبُهُ الله ددې قول "أَوْهَنْتُ" معنى داده چي ما غلطې وكړه د هغه شي په هېرولو سره چي د هغه ذكر كول پر ما واجب [ضروري] وه يا [ما غلطې وكړه] د هغه شي په زياتولو سره كوم چي باطل وه وَوَجَّهَهُ أَنَّ الشَّاهِدَ قَدْ يُنْتَلِ بِشَيْءٍ لِمَهَابَةِ مَجْلِسِ الْقَضَاءِ او ددې دليل دادى چي كله د قضاء د مجلس د هيبت په وجه گواه عيني وخت په داسي غلطې كولو سره مبتلا كيږي فَكَانَ الْعُذْرُ وَاضِحًا نو [د هغه] عذر ښكړه دى فَتَقَبَّلَ إِذَا تَذَارَكَ فِي أَوَانِهِ وَهُوَ عَدْلٌ نو ځكه اد منا [گواهي به قبلول كيږي] [په دې شرط] كله چي هغه په خپل وخت كي د غلطې اصلاح [سمون] وكړي او هغه عادل [هم] وي بِخِلَافِ مَا إِذَا قَامَ عَنِ الْمَجْلِسِ په خلاف د هغه صورت كله چي هغه له مجلس څخه ولاړ سي ثُمَّ عَادَ وَقَالَ: أَوْهَنْتُ بَيَا وَاپس راسي او ووايي: ما ته [په خپل گواهي كي] و هم سو لِأَنَّهُ يُؤْهِمُ الزِّيَادَةَ مِنَ الْمُدْعَى بِتَلْبِيسٍ وَخِيَانَةٍ ځكه چي په دې صورت كي دمدعي له طرفه

د تلبیس یا خیانت په توگه د زیاتوب کولو وهم سته فَوَجَبَ الْإِخْتِيَاظُ نو ځکه احتیاط واجب دی
وَلَأَنَّ الْمَجْلِسَ إِذَا اتَّخَذَ او ځکه کله چي مجلس متحد وي لِحَقِّ الْمُلْحَقِ بِأَصْلِ الشَّهَادَةِ نو محلحق
 (اضافه سوي خبره) اصل گواهي سره يو ځای کيږي فَصَارَ كَلَامُهُ وَاحِدٌ نو هغه د يوه کلام په څېر
 سو وَلَا كَذَلِكَ إِذَا اُخْتَلَفَ او کله چي مجلس مختلف [جلا] وي نو داسي نه ده وَعَلَىٰ هَذَا إِذَا وَقَعَ
الْغَلْطُ فِي بَعْضِ الْحُدُودِ أَوْ فِي بَعْضِ النَّسَبِ او پر همدغه حکم دي کله چي د حدونو په بعضي حصه کي ياد
 نسب په بعضي حصه کي غلطي واقع سي وَهَذَا إِذَا كَانَ مُؤْضِعَ شُبْهَةٍ او دا حکم په هغه وخت کي دی کله
 چي مقام د شېبي وي فَأَمَّا إِذَا لَمْ يَكُنْ لېکن که د شېبي مقام نه وي فَلَا بَأْسَ بِإِعَادَةِ الْكَلَامِ نو د کلام پر
 راگرځولو او غلطي سمولوا کي هيڅ پروا نسته مِثْلُ أَنْ يَدَعَ لَفْظَةَ الشَّهَادَةِ وَمَا يَجْرِي مَجْرَىٰ ذَلِكَ مثلاً گواه د
 شهادت [أشهد] يا د دې قائم مقام بل شی پرېږدي وَإِنْ قَامَ عَنِ الْمَجْلِسِ که څه هم هغه له مجلس څخه
 ولاړ سوي وي بَعْدَ أَنْ يَكُونَ عَدْلًا وروسته تر دې چي گواه به عادل وي [يعني په دې شرط چي گواه به عادل وي]
وَعَنْ أَنْ حَنِيفَةً وَأَنْ يُؤَسَفَ ① أَنَّهُ يُقْبَلُ قَوْلُهُ فِي غَيْرِ الْمَجْلِسِ إِذَا كَانَ عَدْلًا او له شېخينو رَجَعَهُمَا اللهُ څخه
 روايت دادی چي کله گواه عادل وي نو اد گواهي له مجلس څخه بغير ا په بل مجلس کي به هم د هغه گواهي
 قبول کيږي وَالظَّاهِرُ مَا ذَكَرْنَاهُ او ظاهر روايت هغه دی کوم چي موږ ذکر کړی.

اللغات: ﴿لم يبرح﴾ د سمع د باب جحد صيغه ده: له ځايه ليږي کېدل، له ځايه جلا کېدل،
 ﴿أَوْ هُنْتُ﴾ د افعال د باب ماضي مجهول ده: په وهم او شک کي لوېدل (شکمن کېدل)، ﴿مهابة﴾ د
 سمع د باب مصدر ميمي دی: رعب، بېره، ﴿أوان﴾ وقت، گډې، ﴿تلبیس﴾ د تفعیل د باب مصدر
 دی: يو چاته گډه وډه خبره کول چي په حقيقت خبر نه سي، رښتيا او درواغ سره گډول او په دې
 توگه حقيقت پټول، ﴿يدع﴾ د فتح د باب مضارع ده: پرېښوول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړی گواهي ورکړي او تر اوسه د قاضي له مجلسه جلا سوي
 نه وي بلکي پر خپل ځای ناست يا ولاړ وي او په همدې حالت کي ووايي چي "زما څخه په گواهي
 کي غلطي (تېروتنه) وسوه"، نو که چيري د قاضي په نېز د هغه عادل والی ښکاره وي چي دا گواه

① القول الراجح: هو ظاهر الرواية، كما قال المصنف رَجَعَهُمَا اللهُ: والظاهر ما ذكرناه. وكذا في الدر المختار (ج: ۴، ص: ۲۳۰).

بالكل عادل دی. نو د هغه گواهي جائز او مقبوله پاتيري. د غلطۍ او تېرو تلو مطلب دادی چي د کوم شي بيانول ضروري وه زما څخه هغه هېر سو، يا د کوم شي بيانول چي باطل او غلط وه ما هغه بيان کړی. يعني د غلطۍ کولو مراد دادی چي هغه په گواهي کمي يا زياتوب وکړي (اوبيا بيرته په هغه مجلس کي خپل کمي يا زياتوب سم کړي. نو قاضي به د هغه گواهي قبلوي. په دې شرط چي هغه عادل وي).
دليل دادی چي ځيني وخت د قاضي د مجلس درعب او هيبت په وجه له نولده گواه څخه خامخا داسي تېروتنه او غلطۍ کيږي. نو ځکه د گواه عذر بنکاره دی، او کله چي د گواه عذر بنکاره دی، نو د هغه گواهي به جائز او مقبوله وي. په دې شرط چي گواه عادل وي.

او گواه دي د هغه غلطۍ سمون (تدارک) په خپل وخت کي وکړي او د غلطۍ سمولو وخت د قاضي له مجلس څخه تر جلا کېدلو مخکي وخت دی.

ددې په خلاف که چيري گواه له مجلس څخه جلا سي يعني دباندې ولاړ سي بيا بيرته واپس راسي او ووايي چي زما څخه په گواهي کي غلطۍ وسوه، نو په دې صورت کي د هغه خبره معتبره نه ده او د هغه گواهي به نه قبلول کيږي؛ ځکه چي په دې صورت کي دا وهم او احتمال سته چي مدعي يا مدعي عليه به گواه ته رشوت ورکړی وي، يا به يې پر خيانت کولو او غلط بيان کولو مجبوره کړی وي، نو ددې وهم او احتمال پر بناء احتياط په دې کي دی چي د هغه گواهي قبوله نه کړل سي. نو ځکه احتياط به په دې صورت کي د هغه گواهي مقبوله نه وي.

لأن المجلس إلخ: دويم دليل دادی چي کله مجلس متحد وي (يعني تر اوسه گواه له مجلس څخه جلا سوی نه وي)، نو د گواه له طرفه اضافه سوې (سمه کړل سوې) خبره د اصل گواهي سره لاحق کيږي؛ ځکه چي د مجلس اتحاد متفرقات جمع کوي يعني د مجلس يو والی د يو شي بېلا بېل اجزاء سېره جمع کوي (مثلا که په يوه مجلس کي يو کار خو واره وکړی سي نو هغه يو کار شمارل کيږي) لهذا که په يوه مجلس کي خبري او کلام سره بېل او جلا وي نو هغه ټوله يو کلام شمارل کيږي، نو ځکه په دې صورت کي به د گواه اوله خبره او دويمه (سمه کړل سوې) خبره د يوې خبري په څېر وي او د هغه ټوله کلام به د يوې گواهي په درجه کي وي نو ځکه به يې گواهي مقبوله وي. ددې په خلاف که چيري مجلس مختلف او جلا وي (يعني گواه له مجلس څخه دباندې ولاړ سي)، نو څرنگه چي په دې صورت کي د گواه دويمه خبره داولي خبري سره نه لاحق کيږي، نو ځکه له مجلس څخه د جلا کېدلو په صورت کي به د هغه گواهي مقبوله نه وي.

وعلى هذا إلخ: د مجلس د متحد کېدلو يا مختلف کېدلو په وجه چي په حکم کي کوم فرق راځي، دا فرق په هغه وخت کي هم دی کله چي له گواه څخه په حد يا نسب بيانولو کي غلطۍ وسي. مثلاً په

حد زنا كي گواهانو په خپل گواهي كي وويل چي سړي او ښځي د فلانكۍ خونې (كمري) په كونج كي زنا وكړه، بيا گواهانو بيرته خپل كلام سم كړي او ويې ويل چي زموږ څخه غلطې وسوه بلكي هغو دخوني په مينځ كي زنا وكړه، نو كه چيري دوى په هغه مجلس كي خپل كلام سم كړي وي، نو د دوى سمون (ترميم الخطاء) او گواهي به قبلول كيږي، لېكن كه دوى له مجلس څخه دباندې ولاړي سي او بيا واپس راسي خپل كلام سم كړي چي زموږ څخه غلطې وسوه، نو د دوى گواهي به نه قبلول كيږي. همدارنگه كه گواه د يو سړي د نسب بيانولو په وخت كي ووايي چي "خالد بن حامد بن عمر"، بيا په هغه مجلس كي دننه خپل كلام بدل كړي چي زما څخه غلطې سوه دهغه اصل نسب داسي دى "خالد بن سعيد بن عمر"، نو دهغه سمون (ترميم الخطاء) او گواهي به قبلول كيږي، لېكن كه چيري هغه له مجلس څخه جلا سي يعني دباندې (بهر) ولاړ سي او بيا راسي خپل غلطې سمه كړي، نو دهغه سمون (ترميم الخطاء) او گواهي مقبوله نه ده، يعني نه به قبلول كيږي.

وهذا اذا كان الخ: د دې حاصل دادى چي د گواه له طرفه د غلطۍ سمون (ترميم الخطاء) د مجلس د متحد كېدلو په صورت كي مقبول كېدل او د مجلس د مختلف كېدلو په صورت كي نه مقبول كېدل په هغه وخت كي دي كله چي دا يو مشتبه مقام وي يعني د فرېب او خيانت د شېهي مقام وي، لېكن كه مشتبه مقام نه وي يعني په گواهي كي د خيانت او فرېب كولو (دو كه كولو) هيڅ خطر نه وي، نو په دې صورت كي گواه ته د مطلقاً سمون (ترميم الخطاء) اجازت سته، يعني برابره ده مجلس مختلف وي او كه متحد وي په هر صورت كي هغه خپله غلطې سمولای سي. لېكن شرط دادى چي گواه به عادل وي.

د مشتبه مقام نه كېدلو مثال دادى لكه گواه چي د "أشهد" (زه گواهي وركوم) په لفظ سره گواهي نه وركړي بلكي د لفظ ځني هر سي، يا له گواه څخه د مدعي يا مدعي عليه نوم هر سي، نو په دې صورت كي هغه ته په مجلس كي دننه هم د غلطې سمولو اجازت سته او له مجلس څخه تر ولاړېدلو او بهر وتلو وروسته هم هغه ته د دې اجازت سته، همدا ظاهر روايت دى.

ددې په خلاف له شيخينو رَحْمَهُمُ اللهُ څخه يو روايت دادى چي كه گواه عادل وي نو برابره ده مقام د شېهي وي او كه نه وي. مجلس متحد وي او كه مختلف وي، په هر صورت كي هغه ته دخپل غلطۍ سمولو اجازت سته او په هر صورت كي به دهغه گواهي قبلول كيږي. لېكن دا ظاهر روايت نه دى بلكي اول قول ظاهر روايت دى.

بَابُ الْأَخْتِلَافِ فِي الشَّهَادَةِ

(دا) باب په گواهي کي داخلاف کولو (په بيان کي) دي

تشریح: مخکي تر دې دهغه گواهي بيان وو چي په هغه کي گواهان پر خپلي گواهي متفق وي، اوس له دې حايه په گواهي کي داخلاف کولو احکام بيانوي. څرنگه چي اتفاق اصل دی او اختلاف عارض دی (ځکه اختلاف د ناخبري، درواغ او داسي نورو عوارضو په وجه عارضیږي)، نو ځکه يې اول د اصل بيان وکړي، او اوس د عارض بيان کوي، ځکه همدا قاعده ده چي اصل له عارض څخه مخکي وي. **يادونه:** په دغه باب کي دا خبره بيانېږي چي مثلاً دوه گواهان د يوشمې په باره گواهي پېش کړي لېکن دهغو گواهي يو له بل څخه مختلفه او جلا وي، نو دا گواهي به نه قبلول کيږي. همدارنگه که يو څوک د يوشمې دعوی وکړي او بيا پر خپله دعوی گواهي پېش کړي، نو که چيري په هغه دعوی او گواهي کي اتفاق نه وي او يو له بل څخه جلا وي نو دا گواهي به نه قبلول کيږي، او که اتفاق پکښي وي نو هغه به قبلول کيږي.

د گواهي او دعوی په مينځ کي د مطابقت شرط

قَالَ: الشَّهَادَةُ إِذَا وُاقِفَتْ الدَّعْوَى فَرَمَائِي: كَلَهُ چي گواهي د دعوی موافق وي قُبِلَتْ نو هغه به قبلول کيږي وَإِنْ خَالَفَتْهَا او که د دعوی مخالف وي لَمْ تُقْبَلْ نو نه به قبلول کيږي لِأَنَّ تَقَدُّمَ الدَّعْوَى فِي حُقُوقِ الْعِبَادِ شَرْطُ قَبُولِ الشَّهَادَةِ ځکه چي د بندگانو په حقوقو کي د دعوی مخکي کېدل [مخکي دعوی کول] د گواهي د قبلېدلو لپاره شرط دي وَقَدْ وَجَدْتُ فِيمَا يَوَاقِفُهَا او دا په هغه گواهي کي موجود سوه کوم چي د دعوی موافق وي وَالْعَدَمَتْ فِيمَا يَخَالَفُهَا او په هغه گواهي کي معدوم [ناموجود] دي کوم چي د دعوی مخالف وي.

اللغات: ﴿وَوَاقِفَتْ﴾ د مفاعلي له بابو د واحد مؤنث غائب ماضي صيغه ده: موافق کېدل، مطابق کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي مدعي پر خپله دعوی کوم گواهان پېش کړي وي دهغو گواهي به په هر اعتبار سره د مدعي د دعوی مطابق وي (يعني د زمان، مکان، نوع، مقدار، کیفیت، فعل، ملکیت او نسبت ټولو په اعتبار سره به د گواهي او دعوی په مينځ کي مطابقت وي)، لېکن که د گواهي او دعوی

په مينځ کي مطابقت نه وي. نو بيا به گواهي نه قبلول کيږي. مثلاً يو سړي دعوی وکړه چي فلانکي سړي زما پلار د جمعې په ورځ په بازار کي قتل کړی او گواه وويل چي هغه دیکشنې په ورځ په گنج کي قتل کړی (په دې مثال کي د زمان او مکان په اعتبار سره د گواهي او دعوي په مينځ کي مطابقت نسته). يا مثلاً يو سړي د لس درهمو دعوی وکړه يا مثلاً يو سړي د شنې کپړې دعوی وکړه او گواه د لسو دينارو گواهي ورکړه يا د سپينې کپړې گواهي يې ورکړي (په دې مثال کي دنوع او کيفيت په اعتبار سره مطابقت نسته). نو په دې صورتونو کي به د گواه گواهي نه قبلول کيږي.

دليل دادی چي د بنده د حق ثابتولو لپاره دعوی پر گواهي مخکي کېدل د گواهي د قبلېدلو لپاره شرط دي. يعني د بنده د حق ثابتولو لپاره دا شرط او ضروري ده چي اول هغه د قاضي مخته خپل دعوی بيان کړي او بيا گواهي پر پېش کړي. او ښکاره خبره ده چي کله گواهي د دعوي مطابق وي. نو په دې صورت کي د دعوي مخکي کېدل موجود سوه (يعني د گواهي د مطابق کېدلو په وجه اول دعوی ثابت سوه). ځکه چي د گواهي معنی ده "د دعوي تصديق کول" (يعني په گواهي سره د گواه مطلب دا وي چي زه مدعي په خپل دعوی کي رېښتونې گنم). او د تصديق لپاره دا ضروري ده چي د کوم شي تصديق کيږي هغه به له مخکي څخه موجود وي. نو ځکه کله چي گواهي د دعوي مطابق وي نو گواکي په دې صورت کي د دعوي مخکي کېدل موجود سوه. او همدا د گواهي د قبلېدلو لپاره شرط دي. او کله چي شرط موجود سو نو گواهي به هم قبلول کيږي. او که چيري گواهي د دعوي مخالفه وي نو په دې صورت کي د دعوي مخکي کېدل موجود نه سوه بلکي ختم او نيستي سوه. ځکه کله چي گواه د دعوي مخالفت وکړی او خپله گواهي يې مخالفه بيان کړه نو گواکي هغه د دعوي تکذيب وکړی (چي زه مدعي په خپل دغه دعوی کي درواغجن گنم. نه رېښتونې). او کله چي د دعوي تکذيب وسو. نو د دعوي موجودېدل او نه موجودېدل سره برابر سول. لهذا کله چي د هغه وجود او نه وجود سره برابر سول. نو د دعوي مخکي کېدل موجود نه سوه کوم چي د گواهي د قبلېدلو لپاره شرط دي. او کله چي د گواهي د قبلېدلو شرط موجود نه سو نو گواهي به هم نه قبلول کيږي.

په بله وينا: څرنگه چي پورتنی دليل څه مشکل دی. نو ځکه په آسانه وينا داسي هم ويل کېدای سي چي د بنده د حق ثابتولو لپاره دا ضروري ده چي اول دعوی موجوده سي يعني اول د بنده له طرفه دعوی وسي او بيا پر هغه بيښه پېش سي. او ښکاره خبره ده چي کله بنده دعوی وکړي او گواه د هغه مخالفه گواهي ورکړي مثلاً بنده ووايي چي زما لس ديناره دي او گواه ووايي چي نه لس درهمه دي. نو گواکي د گواهي د مخالف کېدلو په وجه د هغه دعوی ختمه سوه او دعوی موجوده نه سوه. نو ځکه به گواهي

نه قبول كيږي. لېكن كله چي بنده دعوى وکړي او بيا گواه دهغه مطابق گواهي ورکړي، نو گواکي د گواهي په وجه دعوى هم ثابته او موجوده سوه، نو ځکه په دې صورت کي به گواهي قبول كيږي.

د گواهانو په گواهي کي د لفظ او معنا اتفاق شرط

قَالَ: وَيُغْتَبَرُ اتِّفَاقُ الشَّاهِدَيْنِ فِي اللَّفْظِ وَالْبَعْثُ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ فَرَمَايِي: دَامَامَ صَاحِبِ رَحْمَةِ اللَّهِ پَه نېز
 [د گواهي] په لفظ او معنى کي د دواړو گواهانو متفق کېدل معتبر دي فَإِنْ شَهِدَا أَحَدُهُمَا بِالْأَلْفِ وَالْآخَرُ
بِالْثَلَاثِ نو که له هغو څخه يو گواه د زر درهمو گواهي ورکړي او بل د دوه زرو گواهي ورکړي لَمْ
تُقْبَلِ الشَّهَادَةُ عِنْدَهُ نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به دا گواهي نه قبول كيږي وَعِنْدَهُمَا تَقْبُلُ
عَلَى الْأَلْفِ او د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ په نېز به دا گواهي پر زرو درهمو قبول كيږي إِذَا كَانَ الْبُدْعَى
يَدْعَى الْآلْفَيْنِ [دا په هغه صورت کي] كله چي مدعي د دوه زرو دعوى کوي وَعَلَى هَذَا الْبَائِتَانِ
وَالطَّلَاقُ وَالطَّلَاقَانِ وَالطَّلَاقُ وَالْثَلَاثُ او پر همدغه اختلاف دي سل او دوه سوه، يو طلاق او دوه
 طلاقه، يو طلاق او درې طلاقه لَهُمَا اتِّفَاقٌ عَلَى الْأَلْفِ أَوْ الطَّلَاقِ د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ دليل دا
 دى: چي [دلته] دواړو گواهانو پر زرو او يوه طلاق اتفاق کړى دى وَتَفَرَّدَ أَحَدُهُمَا بِالزِّيَادَةِ او په
 زياتوب [اضافه سوي مقدار] کي يو گواه مفرد [يوازي] دى فَيَثْبُتُ مَا اجْتَمَعَ عَلَيْهِ نو پر کوم مقدار
 چي دواړه متفق دي فقط هغه به ثابتېږي دُونَ مَا تَفَرَّدَ بِهِ أَحَدُهُمَا نه هغه مقدار چي په هغه کي يو
 گواه مفرد دى فَصَارَ كَالْأَلْفِ وَالْأَلْفِ وَالْخَمْسِائَةِ نو دا داسي سو لکه زر درهمه او پنځلس سوه
 درهمه [يعني لکه يو گواه چي د زر درهمو گواهي ورکړي او بل د پنځلس سوه درهمو گواهي ورکړي] وَالْأَبْنِ
حَنِيفَةَ: أَنَّهَا اخْتَلَفَا لَفْظًا او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دا دى: چي [دلته] دواړو گواهانو لفظاً
 اختلاف کړى دى وَذَلِكَ يَدُلُّ عَلَى اخْتِلَافِ الْبَعْثِ او دا [لفظاً اختلاف] د معنى پر ف اختلاف دلالت
 کوي لَأَنَّهُ يُسْتَفَادُ بِاللَّفْظِ ځکه چي معنى د لفظ څخه ترلاسه كيږي [يعني معنى د لفظ څخه را

القول الرابع: قول الامام رَحْمَةُ اللَّهِ، قال العلامة الحصكفي: والصحيح قوله كما في المضمرات... إلخ (الدر المنقي ج: ۳،

ص: ۲۸۶)، وكذا في الهنديه (ج: ۳، ص: ۵۰۴). [القول الرابع ج: ۲، ص: ۱۳۶].

اخيستل کيږي | وَهَذَا لِأَنَّ الْأَلْفَ لَا يُعَبَّرُ بِهِ عَنِ الْأَلْفَيْنِ حُكْمُهُ چي د "ألف" ازروا په لفظ سره "ألفين" [دوه زره] نه مرادول کيږي بَلْ هُمَا جُنَّتَانِ مُتَبَايِنَتَانِ بلکي دا دواړه جلا، جلا جملې او جلا مقدارونه دي فَحَصَلَ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا شَاهِدٌ وَاحِدٌ نو پر دې هره يوه [مقدار] فقط يو گواه حاصل سو فَصَارَ كَمَا إِذَا اخْتَلَفَ جِنْسُ الْبَالِ نو دا داسي سولکه د مال په جنس کي چي اختلاف وسي.

اللغات: ﴿تفرد﴾ د تفعل د باب ماضي ده: يوازي کېدل (يوازني کېدل)، تنها کېدل، ﴿متباينتان﴾ د تفاعل له بابۀ د تشبيه مؤنث اسم فاعل صيغه ده: جلا، جلا (سره جلا) سره بېل، ﴿يُستفاد﴾ د استفعال د باب مضارع مجهوله ده: حاصلېدل، ترلاسه کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د گواهي د قبلېدلو لپاره د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دا شرط او ضروري دي چي گواهان به د لفظ او معنی دواړو په اعتبار سره متفق وي، لېکن د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا الله په نېز فقط په معنی کي د گواهانو اتفاق ضروري دی، لفظاً اتفاق ضروري نه دی. مثلاً که يو سړی پر بل چا د دوه زرو (۲۰۰۰) درهمو دعوی وکړي او پر خپله دعوی دوه گواهان پېش کړي، لېکن له هغه گواهانو څخه يو گواه د زرو درهمو دعوی وکړي او بل گواه د دوو زرو گواهي ورکړي. نو څرنگه چي دلته د دواړو په گواهي کي اختلاف دی، نو ځکه د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به دا گواهي نه قبولول کيږي، او د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا الله په نېز به پر اقل (کم والا) يعني پر زرو درهمو دا گواهي قبولول کيږي.

وعلى هذا إلخ: فرمايي د امام صاحب او صاحبينو رَحْمَتُهُمَا الله دغه اختلاف په دې صورتونو کي هم دی:

(۱) ... که يو سړی د دوه سوو (۲۰۰) درهمو دعوی وکړي، لېکن د هغه له گواهانو څخه يو گواه د سل درهمو گواهي ورکړي او بل د دوه سوو گواهي ورکړي. (۳) ... که يو ښځه دا دعوی وکړي چي زما خاند ما ته دوه طلاقه را کړي دي، لېکن د هغې يو گواه د يوه طلاق گواهي ورکړي او بل گواه د دوو طلاقو گواهي ورکړي. (۳) ... که يو ښځه دا دعوی وکړي چي زما خاوند ما ته درې طلاقه را کړي دي، لېکن د هغې يو گواه د يوه طلاق گواهي ورکړي او بل د درېو طلاقو گواهي ورکړي. نو څرنگه چي په دې هر صورت کي د دواړو گواهانو په گواهي کي اختلاف دی، نو ځکه د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به د هغو گواهي نه قبولول کيږي، لېکن د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا الله په نېز به هر صورت کي پر اقل يعني پر زر، سل او پر يوه طلاق د هغو گواهي قبولول کيږي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي دلته گواهانو پر زر، سل او پریوه طلاق اتفاق کړی دی او کوم مقدار چي پر دې اضافه دی په هغه کي ددوی اتفاق نسته. بلکي په اضافي مقدار کي یو گواه متفرد (یوازنی) دی، لهذا پر کوم مقدار چي دهغو اتفاق نسته، هغه به نه قبولول کیږي. او ددې مثال دادی لکه مدعي چي د یونیم زر درهمو دعوی وکړي او دهغه یو گواه د زر درهمو گواهي ورکړي او بل د یونیم زر گواهي ورکړي، نو بالاتفاق پراقل یعنی پر زر درهمو گواهي قبولول کیږي (لکه څرنګه چي په آینده عبارت کي مذکور دي)، همداسي به په دې ټولو صورتونو کي هم پراقل گواهي قبولول کیږي.

د امام صاحب دلیل: دادی چي کله دلته یوه گواه د زر درهمو گواهي ورکړه او بل د دوه زرو گواهي ورکړه، یا یوه د سل درهمو او بل د دوه سوو گواهي ورکړه، یا یوه د یوه طلاق او بل د دوو یا دریو طلاقو گواهي ورکړه، نو په دې ټولو صورتونو کي د گواهانو په گواهي کي لفظاً اختلاف راغلی، او د لفظ اختلاف د معنی اختلاف لره مستلزم دی؛ ځکه چي معنی د لفظ څخه راخیستل کیږي، همدا وجه ده چي د اَلْف په لفظ سره اَلْفَيْن نه مرادول کیږي او نه د اَلْفَيْن په لفظ سره اَلْف مرادول کیږي، نو ځکه د دواړو گواهانو گواهي به د یوه او بل له گواهي څخه مختلفه او جلا وي او په پورتنی هر صورت کي به فقط یو گواه وي، حال دا چي د کامل شهادت (بشپړ گواهي) لپاره دوه گواهان ضروري دي او هغه دلته نسته، نو ځکه په یوه صورت کي به هم گواهي مقبوله نه وي. او ددې مثال داسي دی لکه گواهان چي د مال په جنس کي اختلاف وکړي يعني یو گواه د زر درهمو گواهي ورکړي او بل گواه د سلو دینارو گواهي ورکړي نو په دې صورت کي دهغو گواهي نه قبولول کیږي، همداسي به په پورتنی صورتونو کي هم د گواهانو گواهي نه قبولول کیږي.

د گواهانو د جزئي اختلاف صورت

قَالَ: وَإِنْ شَهِدَ أَحَدُهُمَا بِالْأَلْفِ وَالْآخَرُ بِالْأَلْفِ وَخَمْسٍ مِائَةٍ فَرَمَائِي: كَهَلَهُ دَوُوْ غَوَاهَانُوْ شَخْه يُوْ غَوَاه د زر درهمو گواهي ورکړي او بل د پنځلس سوه درهمو گواهي ورکړي وَالْمُدْعَى يَدْعَى أَلْفًا وَخَمْسَ مِائَةٍ أَوْ مَدْعَى [هم] د پنځلس سوو دعوی کوي قُبِلَتْ الشَّهَادَةُ عَلَى الْأَلْفِ نو پر زر درهمو به گواهي قبولول کیږي لِاتِّفَاقِ الشَّاهِدَيْنِ عَلَيْهَا لَفْظًا وَمَعْنَى ځکه چي [دلته] دواړو گواهانو پر زر درهمو لفظاً او معنا اتفاق کړی دی لِأَنَّ الْأَلْفَ وَالْخَمْسَ مِائَةَ جُمْلَتَانِ عَطَفَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْآخَرَى ځکه چي زر او پنځه سوه دوی جملې دي چي یوه پر بلې عطف کړل سوې ده وَالْعَطْفُ يُقَرِّرُ الْأَوَّلَ او عطف اول ثابتوي وَتَطْيِيرَةُ الطَّلَاقِ وَالنِّصْفِ وَالْبَائِةُ وَالْبَائِةُ وَالْخَمْسُونَ او د دې مثال یو طلاق او یونیم

طلاق، سل او یونیم سل دي بخلاف العشرة والخسة عشر، په خلاف د لسو او پنځلسو لآنه لیس بینهما حرف العطف حکه چي دهغوی په مینځ کي حرف عطف نسته. فَهُوَ نَظِيرُ الْآلِفِ وَالْأَلْفَيْنِ نو دا د زرو او دوو زرو په څېر دي.

اللغات: «يقرر» ثابتول، مضبوطول، «نظير» مثال، مشابه، «العطف يقرر الأول» د دې آسانه مطلب دادی چي که د دوو جملو په مینځ کي حرف عطف (او) وي نو دویمه جمله اوله جمله ثابتوي او مضبوطوي، مثلاً که یو گواه د «ألف وخمس مائة» (زر او پنځه سوه) گواهي ورکړي، نو گواکي په دې عطف سره هغه گواه أَلْف (زر درهمه) ثابت او مضبوط کړل چي زر درهمه خوپله شکه او یقيني دي (یعني زره درهمو خو خامخا مدعي پر مدعی علیه باندي دي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی د پنځلس سوو (یونیم زر) درهمو دعوی وکړي چي زما پر مدعی علیه پنځلس سوه درهمه دي، او دهغه له دوو گواهانو څخه یو گواه د زر درهمو گواهي ورکړي او بل د پنځلس سوو درهمو گواهي ورکړي، نو په دې صورت کي به دامام صاحب او صاحبینو رَحْمَهُمُ الله ټولو په نېز دا گواهي پراقل یعنی پر زر درهمو قبلول کيږي؛ حکه چي دلته گواهانو د لفظ او معنی دواړو په اعتبار سره پر زر درهمو اتفاق کړی دی، معنا اتفاق خويې ښکاره دی چي د پنځلس سوو په ضمن کي زر (ألف) هم موجود دي، او لفظاً اتفاق په دې توگه دی چي «ألف وخمس مائة» دوي جملې دي او په دې کي دویمه جمله (وخمس مائة) پر اولي جملې (ألف) عطف کړل سوې ده، او عطف اول شی ثابتوي او مضبوطوي چي هغه معطوف علیه (ألف) دی او د دې مطلب په لغاتو کي ذکر سو، یا به د دې مطلب دا وي چي کوم گواه چي د زر او پنځه سوو (یعني د پنځلس سوو) گواهي ورکړې ده هغه هم اول د زر درهمو گواهي ورکړې ده، لنډه دا چي په دې صورت کي دواړه گواهان د زر درهمو پر گواهي متفق دي، لهذا کله چي پر زر درهمو لفظاً او معنا دواړه ټوله گواهان متفق دي، نو حکه پر زر درهمو به دهغو گواهي قبلول کيږي.

صاحب د کتاب رَحْمَهُمُ الله د دې مسئلې دوه مثالونه بیان کړي دي: (۱). که یو ښځه دعوی وکړي چي ما ته خپل خاوند یونیم طلاق را کړی دی او دهغې له گواهانو څخه یو گواه د یوه طلاق او بل د یونیم طلاق گواهي ورکړي، نو څرنکه چي په دې صورت کي هم پریوه طلاق دواړه متفق دي، نو حکه پریوه طلاق به دهغو گواهي معتبره او مقبوله وي. (۲). دویم مثال دادی که یو سړی د یو

نیم سل درهمو دعوی وکړي او دهغه له گواهانو څخه یو د سل او بل د یونیم سل گواهي ورکړي. نو پر سل درهمو به دهغو گواهي مقبوله او معتبر وي؛ ځکه چي پر دې مقدار دواړه متفق دي.

د دې په خلاف که یو سړی د پنځلس درهمو دعوی وکړي او دهغه یو گواه د لسو "عشرة" گواهي ورکړي او بل د "خمسة عشر" گواهي ورکړي، نو په دې صورت کي به دیو گواه گواهي هم نه قبول کيږي؛ ځکه چي دلته د "خمسة عشر" په مینځ کي د عطف حرف یعني "واو" نسته، نو ځکه "خمسة عشر" به ټوله یوه جمله وي، لهداذا جمله د "عشرة" له جملې څخه جلا سوه او د دواړو گواهانو په گواهي کي اختلاف راغلی، نو ځکه په دې صورت کي به گواهي معتبره او مقبوله نه وي. داصورت د مخکني صورت په څېر دی چي یو گواه د زر درهمو او بل گواه د دوه زرو گواهي ورکړي.

د گواهانو د جزئي اختلاف بل صورت

وَإِنْ قَالَ الْمُدَّعَى: لَمْ يَكُنْ لِي عَلَيْهِ إِلَّا أَلْفٌ فَرَمَائِي: او که مدعي ووايي: چي زما پر مدعي عليه فقط زر درهمه [باندې] دي فَشَهَادَةُ الَّذِي شَهِدَ بِالْأَلْفِ وَخَمْسٍ مِائَةٍ بَاطِلَةٌ نو [په دې صورت کي] دهغه گواه گواهي باطله ده کوم چي د پنځلس سوه درهمو گواهي ورکړې ده لَأَنَّهُ كَذَّبَهُ الْمُدَّعَى فِي الشُّهُودِ بِهِ ځکه چي په خپله مدعي هغه په مشهود به [پنځلس سوا] کي درواغجن گڼلی دی وَكَذَّاءٌ إِذَا سَكَتَ إِلَّا عَنْ دَعْوَى الْأَلْفِ او همدارنگه کله چي مدعي د زر درهمو له دعوي څخه بغير [په زائد مقدار] کي چپ پاته سي لَأَنَّ التَّكْذِيبَ ظَاهِرٌ ځکه چي [په دې صورت کي] تکذيب ښکاره دی فَلَا بُدَّ مِنَ التَّوْفِيقِ نو ځکه موافقت پيدا کول [تطبيق ورکول] ضروري دي وَلَوْ قَالَ: كَانَ أَصْلُ حَقِّي أَلْفًا وَخَمْسَ مِائَةٍ او که چيري مدعي ووايي: چي زما اصل حق خو پنځلس سوه درهمه وو وَلَكِنِّي اسْتَوْفَيْتُ خَمْسَ مِائَةٍ أَوْ أَبْرَأْتُهُ عَنْهَا لېکن ما پنځه سوه [له مدعي عليه څخه] واخيستل يا ما مدعي عليه له هغه څخه بري کړې قَبِلْتُ لِتَوْفِيقِهِ نو دهغه د توفيق [تطبيق ورکول] په وجه به گواهي قبول کيږي.

اللغات: ﴿مشهود به﴾ د کوم شي په باره کي چي گواهي ورکول سوې وي، ﴿تکذيب﴾ د تفهيم د

باب مصدر دی: درواغجن گړځول، درواغجن بلل (درواغجن گڼل)، ﴿توفيق﴾ مخکنی صيغه ده:

موافق کول، موافقت او مطابقت پيدا کول، تطبيق ورکول، ﴿استوفيت﴾ د استعمال له بابو د واحد

متکلم ماضي صيغه ده: (حق) اخيستل، ترلاسه کول، «ابرا ته» مخکنی. صيغه ده: بري کول، معافول. (احسن الهداية)

تشریح: صورت د مسئلي: دادی که یو سړی دعوی وکړي چي زما پر مدعی علیه دراهم باندي دي، او دده له گواهانو څخه یو گواه دزر درهمو گواهي ورکړي او بل د پنځلس سوو گواهي ورکړي؛ بیا دا سړی يعني مدعي ووايي چي له زر درهمو څخه بغير ما پر مدعی علیه نور دراهم نسته، نو په دې صورت کي د پنځلس سوه درهمو والا گواه گواهي باطليري؛ ځکه په خپله مدعي د مشهود به (پنځلس سوو) په باره کي دهغه تکذيب کړی دی چي ته په خپل گواهي کي درواغجن یې!، او درواغجن فاسق وي او د فاسق گواهي نامقبوله ده، نو ځکه دهغه گواهي به هم نامقبوله او باطله وي. او کله چي دهغه گواهي باطله ده نو فقط یو گواه پاته سو، او په دې سلسله د یوه سړي گواهي معتبره نه ده، نو ځکه د یوه گواه په گواهي سره به زر درهمه نه ثابتيري.

همدارنگه که مدعي د پنځلس سوه درهمو دعوی وکړي او بیا فقط دزر درهمو اقرار وکړي او د پنځه سوه درهمو په باره کي چپ پاته سي، يعني تر دعوی وروسته اقرار وکړي چي زما پر مدعی علیه فقط زر درهمه دي، نو په دې صورت کي به د پنځلس سوه درهمو والا گواهي نه قبول کيږي؛ ځکه چي د مدعي د اقرار او دهغه د گواه په گواهي کي هيڅ موافقت نسته، نو ځکه د عدم موافقت په وجه به دا گواهي مقبوله نه وي. ها! که چيري مدعي دهغه موافقت وکړي او داسي ووايي چي پر مدعی علیه خواصلاً ما پنځلس سوه درهمه باندي وه لېکن پنځه سوه درهمه ما له هغه څخه مخکي واخيستل یا ما هغه له پنځه سوو څخه بري او معاف کړی، نو په دې صورت کي به د پنځلس سوه درهمو والا گواهي هم قبول کيږي او د دواړو گواهانو په گواهي سره به پر مدعی علیه دزر درهمو فيصله کيږي (چي ته مدعي ته زر درهمه ورکړه!).

د گواهانو د جزئي اختلاف بل صورت

قَالَ: وَإِذَا شَهِدَا بِالْأَلْفِ فَرَمَائِي: اَوْ كَه دواړه گواهان دزر درهمو گواهي ورکړي وَقَالَ أَحَدُهُمَا: قَضَاءُ خَمْسِ مِائَةٍ اَوْ لَه هغو څخه یو گواه ووايي: چي مدعی علیه [له هغه څخه] پنځه سوه مدعي ته ورکړي دي قَبِلْتُ شَهَادَتَهُمَا بِالْأَلْفِ نو پر زر درهمو به د دواړو گواهي قبول کيږي لِاتِّفَاقِهِمَا عَلَيْهِ ځکه چي پر دې مقدار دواړه گواهان متفق دي وَلَمْ يُسَبِّحْ قَوْلُهُ إِنَّهُ قَضَاءُ خَمْسِ مِائَةٍ اَوْ د گواه دا قول به

نه اور بدل کيږي چي مدعي عليه مدعي ته پنځه سوه ورکري دي لأنه شهادة فرد څکه چي دا د يوه فرد گواهي ده إلا أن يشهد معه آخر مگر دا چي د هغه سره يوبل څوک هم گواهي ورکري وعن أن يوسف * أنه يقضي بخمس مائة او له امام ابو يوسف رجه الله څخه روايت سوی دی چي د پنځه سوه درهمو فيصله به کيږي لأن شاهد القضاء مضنون شهادته أن لا دين إلا خمس مائة څکه کوم گواه چي [د پنځه سوه] اداء کولو گواهي ورکونکی دی د هغه د گواهي مضمون [او حاصل] ادا دی چي قرض فقط پنځه سوه درهمه دی [مطلب دا چي د هغه گواهي دې خبري لره متضمن او شامله ده چي قرض صرف پنځه سوه درهمه دی] وجوابه ما قلنا او د دې جواب هماغه دی کوم چي موږ وويل.

اللغات: ﴿قضاء﴾ د ضرب د باب ماضي ده: حق او قرض اداء کول، قرض ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی د زر درهمو دعوی وکړي چي زما پر مدعي عليه زر درهمه دي، او د دې مدعي سړي دواړه گواهان هم د زر درهمو گواهي ورکړي لېکن له هغو څخه یو دا گواهي هم ورکړي چي مدعي عليه پنځه سوه درهمه هغه (مدعي) ته مخکي ورکړي دي، نو په دې صورت کي به د دواړو گواهانو گواهي پر زرو درهمو قبول کيږي؛ ځکه چي پر دې مقدار دواړه متفق دي، او کوم گواه چي د پنځه سوه درهمو د ورکولو گواهي ورکړې ده، د هغه دا گواهي معتبره نه ده؛ ځکه چي په دې باره کي هغه یوازي (تنها) دی او یوازي د یوه سړي گواهي معتبره نه وي، نو ځکه د پنځه سوه درهمو والا گواهي به معتبره نه وي. لېکن که چيري په دې باره کي یوبل څوک هم د هغه سره گواهي ورکړي چي هو! مدعي عليه پنځه سوه درهمه مخکي ورکړي دي، نو بیا به د هغه گواهي قبول کيږي.

وعن أبي يوسف إلخ: فرمائي په دې مسئله کي له امام ابو يوسف رجه الله څخه یو روايت دا نقل سوی دی چي کوم گواه د پنځه سوه درهمو د ورکولو گواهي ورکړې ده، د هغه گواهي معتبره ده او قاضي به پر مدعي عليه فقط د پنځه سوه فيصله کوي چي پنځه سوه درهمه اداء کړه!، نه زر درهمه؛ ځکه کله چي دلته له دواړو گواهانو څخه یوه گواه د پنځه سوه درهمو د ورکولو گواهي ورکړې ده نو د هغه دا گواهي دې خبري لره متضمنه او شامله ده چي د مدعي پر مدعي عليه فقط پنځه سوه درهمه باندي

* القول الراجح: هو ظاهر الرواية، كما قال المصنف رجه الله: وجوابه ما قلنا، كذا ذكره صاحب فتح القدير (ج ۶).

دي، او كوم گواه چي د زر درهمو گواهي ورکړې ده هغه هم اولاً د پنځه سوو گواهي ورکوي (يعني د هغه گواهي هم پنځه سوه درهمو لره متضمن ده). لهذا پنځه سوه درهمه به اقل او متعين وي، نو ځکه فقط هغه به پر مدعي عليه واجب الاداء وي.

و جوابه الخ: صاحب هدايي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي دامام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ دروايت جواب هماغه دي كوم چي مود او س ذکر کړی چي د پنځه سوه درهمو د ورکولو گواهي چي كوم گواه ورکړې ده هغه په خپل گواهي کي يوازي (تنها) دی، نو ځکه د هغه گواهي به نه قبلول کيږي.

د گواهانو د جزئي اختلاف بل صورت

قَالَ: وَيَتَّبِعُ لِلشَّاهِدِ إِذَا عَلِمَ بِذَلِكَ أَنْ لَا يَشْهَدَ بِأَلْفٍ فرمايي: او گواه ته پکار دي چي کله هغه په دې خبر سي [چي مدعي عليه پنځه سوه درهم ورکړي دي] نو هغه دي پر زر درهمو گواهي نه ورکوي حَقُّ يُقَرُّ الْمُدَّعَى أَنَّهُ قَبَضَ خَمْسَ مِائَةٍ تر دې چي مدعي [په خپله] د دې خبر اقرار وکړي چي ما پر پنځه سوو قبضه کړې ده كَيْلَا يَصِيرَ مُعِينًا عَلَى الظُّلْمِ د دې لپاره چي پر ظلم مرسته کونکی [معاون] نه وگرځي وَقَالَ فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: رَجُلَانِ شَهِدَا عَلَى رَجُلٍ بِقَرْضِ أَلْفٍ دَرَاهِمَ او په جامع صغير کي يې فرمايلي دي: [که] دوو خلکو پر يو سړي د زر درهمه قرض گواهي ورکړه قَشَّهْدَا أَحَدُهُمَا أَنَّهُ قَدْ قَضَاهَا بِيَا لَه هغو څخه يوه دا گواهي ورکړه چي مدعي عليه دا قرض اداء کړی دی قَالَتِ الشَّهَادَةُ جَائِزَةً عَلَى الْقَرْضِ نو پر قرض گواهي جائز ده [دا ظاهر روايت دی] لَا تَفْقَاهِمَا عَلَيْهِ ځکه چي دواړه گواهان پر قرض متفق دي وَتَقَرَّرَ أَحَدُهُمَا بِالْقَضَاءِ او د اداء کولو [ورکولو] په گواهي کي يو گواه مفرد [يوازي] دی عَلَى مَا بَيَّنَّا لکه مخکي چي مود بيان کړه وَذَكَرَ الطَّحَاوِيُّ عَنْ أَصْحَابِنَا أَنَّهُ لَا تَقْبَلُ او امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ زمود له اصحابو څخه روايت کړی دی چي دا گواه به نه قبلول کيږي وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ* او همدا دامام زفر رَحِمَهُ اللهُ قول دی لِأَنَّ الْمُدَّعَى أَكْذَبَ شَاهِدَ الْقَضَاءِ ځکه چي [دلته] مدعي د اداء کولو والا گواه درواغجن گرځولی دی قُلْنَا: هَذَا إِكْذَابٌ فِي غَيْرِ الْمَشْهُودِ بِهِ الْأَوَّلُ مود [په

* القول الرابع: هو ظاهر الرواية، كما ظهر من دأب المصنف رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في الهندية (ج: ۳، ص: ۵۰۴)، وبدائع

جواب كي اوائو: چي دا تكذيب له اول مشهود به شخصه بغير [په دريم مشهود به] كي دى وَهُوَ الْقَرَضُ او اول مشهود به قرض دى وَمِثْلُهُ لَا يَنْتَعُمُ الْقَبُولُ او داسي تكذيب د گواهي قبوليت اقبلدل انه منع كوي.

اللغات: ﴿يَنْبَغِي﴾ د انفعال د باب مضارعي ده: پكاره ده، مناسب ده، ﴿مَعِين﴾ د افعال د باب فاعل دى: مرسته كونكى (مرستيال)، معاون، مددگار، ﴿كَذَابٌ﴾ د افعال د باب فاعل دى: درواغجن، دروغول، درواغجن بلل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادى كه يو سړى پر بل چا د زر درهمو دعوى وكړي او پر خپله دعوى دوه گواهان پېش كړي، لېكن له هغه دواړو شخصه فقط يو گواه په دې خبروي چي مدعى عليه مدعي ته پنځه سوه درهمه مخكي وركړي دي، نو كوم گواه چي په دې خبروي چي مدعى عليه مدعي ته پنځه سوه درهمه وركړي دي نو د هغه لپاره دا گواهي وركول صحيح نه دي چي د مدعي پر مدعى عليه زر درهمه دي؛ ځكه كه چيري هغه د زر وركړي نو هغه به د مدعى عليه په خلاف په ظلم وزياتوب كولو كي د مدعي معاون او مرستيال سي؛ ځكه چي د زر وركړي به د مدعى عليه په سر به پر مدعى عليه زر درهمه واجب الاداء وگرځي، او كوم پنځه سوه چي هغه مخكي مدعي ته وركړي دي هغه به د مدعي هسي موت جوت واخلي، او بېكاره خبره ده چي دا د مدعي له طرفه پر مدعى عليه ظلم وزياتوب دى او گواه په دې باره كي د مدعي معاون او مرسته كونكى دى؛ او څرنگه چي له ظلم شخصه ځان ساتل ضروري دي همداسي له تعاون على الظلم شخصه هم ځان ساتل ضروري دي، لكه څرنگه چي په قرآن كريم كي ذكر سوي دي: ﴿تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾. [سورة المائدة: ۱۲]

لېكن كه په خپله مدعي د دې خبري اقرار وكړي چي مدعى عليه ما ته پنځه سوه وركړي دي او ما قبضه پر كړې ده، نو په دې صورت كي د هر گواه لپاره د زر درهمو گواهي وركول جائز دي، كه څه هم فقط يو گواه په دې وركولو خبروي؛ ځكه كله چي مدعي پر پنځه سوه درهمو د قبضه كولو اقرار وكړى، نو اوس به د زر درهمو د گواهي باوجود قاضي پر مدعى عليه فقط د پنځه سوه درهمو فيصله كوي، نو ځكه خبر گواه به د زر درهمو په گواهي سره پر ظلم مرسته كونكى نه وگرځي. امام قدوري رحمه الله په "حَتَّى يُقَرَّ الْمُدَّعَى" ۸۰

وقال في الجامع إلخ: صاحب هداي رَحْمَةُ اللهِ فرمائي: په جامع صغير كي دامسئله داسي ذكر سوې ده چي كه دوو خلگو د يوه سړي (مدعي عليه) په خلاف دا گواهي وركړه چي پر هغه د فلانكي سړي (قرضخواه) دومره قرض باندي دى، بيا له هغو څخه يوه گواه دا گواهي وركړه چي مدعي عليه قرضخواه ته خپل زر درهمه قرض وركړى دى، نو دغه گواهي پر قرض جائز او مقبوله نه ده (يعني په دې باره كي به نه قبول كيږي چي مدعي عليه قرض [زر درهمه] وركړى دى، لېكن د قرض باندي كېدلو په هكله به قبول كيږي)؛ ځكه چي دواړو گواهانو په متفق توگه د قرض د وجوب (قرض باندي كېدلو) گواهي وركړې ده مگر د قرض وركولو گواهي فقط يوه گواه وركړې ده، يعني هغه په خپل گواهي كي منفرد (يوازي) دى او د منفرد كس گواهي مقبوله نه ده، نو ځكه د قرض وركولو والا گواهي به نه قبول كيږي لېكن د قرض د وجوب (قرض باندي كېدلو) گواهي به قبول كيږي. دا ظاهر روايت دى.

وذكر الطحاوي إلخ: فرمائي امام طحاوي رَحْمَةُ اللهِ له عيني احنافو څخه دا روايت نقل كړى دى چي په پورتنۍ مسئله كي به د قرض د وجوب گواهي هم نه قبول كيږي يعني ددې گواهانو په گواهي سره به پر مدعي عليه زره درهمه قرض نه واجبيږي، همدا دامام زفر رَحْمَةُ اللهِ قول هم دى. ددې روايت دليل دا دى چي د مدعي سړي د دعوي مطابق پر مقروض (مدعي عليه) زر درهمه قرض باندي دى، حال دا چي د مدعي يو گواه د قرض وركولو گواهي وركړې ده، نو ځكه دا گواه به د مدعي په نظر كي درواغجن وي، او درواغجن كس فاسق دى او د فاسق گواهي مقبوله نه ده، نو ځكه د هغه گواهي به نه قبول كيږي، نو فقط د يوه گواه گواهي به پاته سي، او څرنگه چي هغه منفرد (يوازي) دى او د منفرد گواهي مقبوله نه ده، نو ځكه د هغه گواهي به هم نه قبول كيږي او د هغه په گواهي سره به پر مدعي عليه قرض نه واجبيږي.

قلنا إلخ: صاحب هداي دامام طحاوي رَحْمَةُ اللهِ دروايت په جواب كي فرمائي چي دلته دوه مشهود به دي (يعني دلته د دوو شيانو په باره گواهي وركول سوې ده): ① قرض كوم چي زر درهمه دى، ② د قرض اداء كول يعني د زر درهمو وركول (چي مدعي عليه زره درهمه مدعي [قرضخواه] ته وركړي دي)، او مدعي په دې دواړو كي دويم مشهود به يعني د قرض وركولو گواهي درواغ بللې ده. نه اول مشهود به، يعني مدعي فقط د هغه گواه تكذيب كړى دى كوم چي وايي چي مدعي عليه و مدعي ته زر درهمه وركړي دي. او څرنگه چي پر مدعي عليه د قرض د وجوب (قرض باندي كېدلو) پر گواهي دواړه گواهان متفق دي، نو ځكه دا گواهي به قبول كيږي يعني پر مدعي به زره درهمه قرض واجبيږي. او د مدعي له طرفه د يوه گواه تكذيب (درواغجن بلل) به له دغه گواهي څخه مانع نه وي، ځكه چي داسي تكذيب د گواهي د قبوليت لپاره مانع نه دى.

په مكان او زمان كي د گواهانو اختلاف

قَالَ: وَإِذَا شَهِدَ شَاهِدَانِ أَنَّهُ قَتَلَ زَيْدًا يَوْمَ النَّحْرِ بِمَكَّةَ فَرَمَائِي: كَهَ چيري دوه گواهان دا گواهي وركړي چي فلانكي سړي دلوی اختر په ورځ زید په مکه كي قتل کړی دی وَشَهِدَ آخَرَانِ أَنَّهُ قَتَلَهُ يَوْمَ النَّحْرِ بِالْمَكَّةِ او نور دوه خلک دا گواهي وركړي چي هغه دلوی اختر په ورځ په کوفه كي زید قتل کړی دی وَاجْتَمَعُوا عِنْدَ الْحَاكِمِ او دا ټوله گواهان [د فيصلې لپاره] د قاضي سره جمع سول لَمْ يَقْبَلِ الشَّاهِدَتَيْنِ نو قاضي به دواړي گواهي نه قبلوي لِأَنَّ إِحْدَاهُمَا كَاذِبَةٌ يَتَّقِيَنَّ حُكْمَهُ چي په هغوي كي يوه گواهي په يقيني توگه درواغ ده وَلَيْسَتْ إِحْدَاهُمَا بِأَوَّلَى مِنَ الْآخَرَى او يوه له بلې څخه اولي [راجع] نه ده فَإِنْ سَبَقَتْ إِحْدَاهُمَا وَقَطَعَ بِهَا او كه په هغوي كي يوه گواهي [والا] وړانديتوب وكړي او قاضي پر هغه گواهي فيصله وكړي ثُمَّ حَضَرَتِ الْآخَرَى بِيَا دَوِيمِي گواهي [والا] حاضر سي لَمْ يَقْبَلْ نو دويمه گواهي به نه قبولول كيږي لِأَنَّ الْأَوَّلَى تَرَجَّحَتْ ځكه چي اوله گواهي راجحه سوه بِإِصْلَاقِ الْقَضَاءِ بِهَا دهغي سره د قضاء متصل كېدلو په وجه ايمني ځكه چي داوولي گواهي سره د قاضي فيصله متصله سوه فَلَا تَنْتَقِضُ بِالثَّانِيَةِ نو ځكه هغه به د دويمي گواهي په وجه نه ماتېږي [نه ردول كيږي].

اللفات: ﴿يوم النحر﴾ د ذوی الحجې لسمه ورځ چي هغه ته "عيد الأضحي" ويل كيږي، دلوی اختر ورځ، ﴿كاذبة﴾ د ضرب د باب مؤنث فاعل دی: درواغجنه، ﴿سبقت﴾ د ضرب له باب ډمؤنث غائب ماضي صيغه ده: وړانديتوب كول، مخكي كېدل، ﴿قضى﴾ د ضرب ماضي ده: فيصله كول، ﴿قضاء﴾ د قاضي فيصله، ﴿لا تنتقض﴾ د افتعال د باب نفي صيغه ده: ماتېدل (فسخ كېدل، رد كېدل).
تشریح: صورت د مسئلې: دادی كه گواهان د مشهود په د مكان يا زمان په باره كي اختلاف وكړي، نو دا اختلاف د گواهي د قبوليت لپاره مانع دی (لكه د باب په شروع كي چي ذكر سوه)، ددې مثال دادی لكه دوه خلک چي دا گواهي وركړي چي خالد دلوی اختر په ورځ د مكې په ښار كي زید قتل كړی دی، او بيا د قاضي له فيصله كولو څخه مخكي دوه نور خلک دا گواهي وركړي چي خالد دلوی اختر په ورځ زید په كوفه كي قتل كړی دی، نو دواړي گواهي به ردول كيږي او يوه به هم نه قبولول كيږي.

دليل دادی چي یو فعل (مثلاً انسان قتل کول) په دوو ځایو کې ناممکن دی، نو ځکه له دې دواړو گواه یو څخه به یوه گواهی په یقیني توګه درېځ وي، او څرنګه چې دلته هیڅ ترجیح ورکونکې دلیل (مرجح) هم نسته چې د هغه په وجه یوې گواهی ته ترجیح حاصله سي، نو ځکه دواړي گواهی به په درجه کې سره برابر وي او یوې ته به هم پر بلې ترجیح حاصله نه وي، لهندا تعارض په وجه به دواړي گواهی ردول کیږي.

ها! که چیري قاضي د اولو دوو گواهانو پر گواهی فیصله وکړي، بیا له فیصله کولو څخه وروسته نور دوه گواهان گواهی ورکړي، نو دا دویمه گواهی به نه قبلول کیږي؛ ځکه چې په دې صورت کې د اولي گواهی سره د قاضي فیصله او حکم متصل سو، نو ځکه اوله گواهی به راجح وي او دویمه گواهی به د قاضي د فیصلې سره د نه متصل کېدلو په وجه مرجوح وي، او د مرجوح په وجه راجح نه ردول کیږي بلکې مرجوح ردول کیږي، نو ځکه اوله گواهی به د راجح کېدلو په وجه قبلول کیږي او دویمه گواهی به د مرجوح کېدلو په وجه ردول کیږي.

د غلا سوي شي په تفصیلاتو د گواهانو اختلاف

وَإِذَا شَهِدَا عَلَى رَجُلٍ أَنَّهُ سَرَقَ بَقَرَةً فَرَمَايِي: او کله چې دوه گواهان د یو سړي په خلاف دا گواهی ورکړي چې هغه غوا غلا کړې ده وَاخْتَلَفَا فِي لَوْنِهَا او دوی دواړه د هغې په رنګ کې اختلاف وکړي قُطِعَ نو د غله لاس به پرېکول کیږي وَإِنْ قَالَ أَحَدُهُمَا: بَقَرَةٌ وَقَالَ الْآخَرُ: ثَوْرًا او که یوه گواه ووايي: چې غواه وه او بل ووايي: چې غوی و وَلَمْ يَقْطَعْ نو د غله لاس به نه پرېکول کیږي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ خِيفَةَ او دا حکم دامام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز دی وَقَالَ: لَا يَقْطَعُ فِي الْوُجْهَيْنِ جَمِيعًا او صاحبین رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمایي: چې په دواړو صورتونو کې به نه پرېکول کیږي وَقِيلَ: إِنْ اخْتَلَفَا فِي لَوْنَيْنِ يَتَشَابِهَانِ كَالسَّوَادِ وَالْخُمْرَةِ لَا فِي السَّوَادِ وَالْبَيَاضِ او ویل سوي دي: چې دا اختلاف په هغه دوو رنګونو کې دی کوم چې یو د بل سره مشابه وي لکه تور والی او سور والی [بور والی]، نه په تور والي او سپینوالي کې وَقِيلَ: هُوَ فِي جَمِيعِ الْأَلْوَانِ او ویل سوي دي: چې دا اختلاف په ټولو رنګونو کې دی لَهُمَا: أَنْ السَّرِقَةُ فِي السَّوَادِ غَيْرُهَا فِي الْبَيَاضِ د صاحبینو رَحِمَهُمَا اللَّهُ دلیل دادی: چې د توري غوا

* القول الرابع: قول الصحابين رَحِمَهُمَا اللَّهُ، كما ذكره صاحب فتح القدير (ج ۶: ص ۵۰۹)، وكذا في رد المختار (ج ۲: ص ۱۶۹).

غلا د سپيني غواله غلا خنجه جلا | عليه ده | فَلَمْ يَتَمَّ عَلَى كُلِّ فِعْلٍ نَصَابُ الشَّهَادَةِ نو پر هر فعل د گواهي نصاب پوره نه سو وَصَارَ كَالْفُضْبِ او دا د غصب په خبر سو بَلْ أَوَّلُ بلکي په درجه اولي رَأَى أَمْرًا خَدَّاهُمْ ځکه چي د حد معامله زياته مهمه ده وَصَارَ كَالدُّكُورَةِ وَالْأُنْثَةِ او دا اختلاف د نرو ماده د اختلاف په خبر سو وله: أَنَّ التَّوْفِيقَ مُنْكَرٌ دامام صاحب رَحِمَهُ الله دليل دادی: چي توفيق ممکن دی لِأَنَّ الشَّحْلَ فِي اللَّيَالِي مِنْ بَعِيدٍ ځکه چي ادغلا او داسي نورو | گواه جوړېدل په شپو کي د ليري خنجه واقع کيږي وَالْفُتُوحَانِ يَتَشَابَهُانِ أَوْ يَجْتَمِعَانِ فِي وَاحِدٍ او دواړه رنگونه يو د بل مشابه وي يا دواړه په يوه شي کي سره جمع وي | مثلاً د غوايو طرف تور او بل يې سپين وي | فَيَكُونُ السَّوَادُ مِنْ جَانِبِ نو تور والی به يوه طرف ته وي وَهَذَا يُبْصَرُهُ او دا [يو گواه] به هغه طرف ويني وَالْبَيَاضُ مِنْ جَانِبِ آخري او سپينوالي به بل طرف ته وي وَهَذَا يُشَاهِدُهُ او دا [بل گواه] به هغه طرف ويني بِخِلَافِ الْفُضْبِ په خلاف د غصب لِأَنَّ الشَّحْلَ فِيهِ بِالنَّهَارِ عَلَى قُرْبٍ مِنْهُ ځکه چي د غصب په معامله کي گواه جوړېدل د ورځي هغه ته نژدې واقع کيږي وَالدُّكُورَةُ وَالْأُنْثَةُ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي وَاحِدَةٍ او نرو ماده کېدل په يوه څاروي کي نه جمع کيږي وَكَذَا النُّقُوفُ عَلَى ذَلِكَ بِالقُرْبِ مِنْهُ او همداسي په هغه خبرېدل له نژدې څخه کيږي | يعني د څاروي نرو ماده له نژدې څخه معلوميږي، نه دليري | فَلَا يَشْتَبَهُ نو ځکه هيڅ اشتباه به نه وي.

اللغات: «ثور» غويی، غوايی، «ذکورة» مذکر کېدل، نر کېدل، «أنوثة» مؤنث کېدل، ماده کېدل، «تحمل» د تفعل د باب مصدر دی: پورته کول، زغمل، مراد: د گواهي ذمه واري اخيستل، يعني گواه کېدل، گواه جوړېدل (د گواهي لپاره شي ته کتل)، «ليالي» جمع د ليله ده: شپه.

تشریح: په دې عبارت کي د مشهود به د کیفیت په هکله د اختلاف کولو بيان سوی دی، حاصل يې دادی که دوو خلکو دا گواهي ورکړه چي فلانکي سړي غواغلا کړې ده، لېکن يوه گواه وويل چي هغه توره غوا وه او بل گواه وويل چي سپينه يا بوره غوا وه، نو دامام صاحب رَحِمَهُ الله په نېز به دا گواهي قبول کيږي او د غله لاس به پرېکول کيږي، لېکن د صاحبينو رَحِمَهُمُ الله په نېز به نه پرېکول کيږي. او که گواهانو به نرو ماده کی اختلاف وکړ، مثلاً به ه گواه وويل چي هغه غوا وه او بل گواه وويل

چي غوښي وو، نو په دې صورت کي به دامام صاحب او صاحبينو رَجَّتَهُمُ الله ټولو په نېز گواهي نه قبلول کيږي او د غله لاس به نه پرېکول کيږي. صاحب د هدايي رَجَّتَهُمُ الله دغه دواړه صورتونه يو ځای سره بيان کړي دي، لېکن موږ ستاسو د آساني لپاره جلا، جلا بيان کړل.

وقيل الاختلاف إلخ: فرمايي د ځينو حضراتو رايه داده چي دامام صاحب او صاحبينو رَجَّتَهُمُ الله دغه اختلاف د داسي رنگونو په هکله دی کوم چي يو د بل سره مشابه وي لکه تور او بور رنگ، يعني که يوه گواه ووايي چي توره غواوه او بل ووايي چي بوره غواوه، نو دامام صاحب رَجَّتَهُمُ الله په نېز دا گواهي مقبوله ده او د صاحبينو رَجَّتَهُمُ الله په نېز مقبوله نه ده.

وقيل إلخ: او د ځينو حضراتو رايه داده چي دامام صاحب او صاحبينو رَجَّتَهُمُ الله دغه اختلاف په ټولو رنگونو کي دی، يعني که گواهان محض په رنگ کي اختلاف وکړي، نو دامام صاحب رَجَّتَهُمُ الله په نېز د هغو گواهي مقبوله ده، برابره ده هغه رنگ د يو بل رنگ سره مشابه وي او که نه وي، او د صاحبينو رَجَّتَهُمُ الله په نېز مطلقاً د هغو گواهي مقبوله نه ده، برابره ده هغه رنگ د بل رنگ سره مشابه وي او که نه وي.

لهما إلخ: د صاحبينو دليل دادی چي د توري غوا غلا (سرقه) د سپيني غواله غلا څه جلا او عليحده ده، يعني هر گواه د عليحده (جلا) غوا پر غلا گواهي ورکړې ده، لهندا دلته پر هري غلا فقط يوه گواهي ورکول سوې ده، او د گواهي نصاب دوه گواهان دي، نه يو گواه، نو ځکه د نصاب نه پوره کېدلو په وجه به د يوه گواه گواهي هم نه قبلول کيږي. د دې مثال غصب دی، يعني که يو سړی د بل چا غوا غصب کړي، او بيا يو گواه د توري غوا د غصب کولو گواهي ورکړي او بل گواه د سپيني غوا د غصب کولو گواهي ورکړي، نو څرنگه چي په دې دواړو گواهيو کي درنگ په حواله سره اختلاف دی، نو ځکه په يوې گواهي سره هم غصب نه ثابتيږي، همداسي به په مذکوره گواهي سره غلام نه ثابتيږي، بلکي غلا خو به په درجه اولی نه ثابتيږي؛ ځکه چي د غلا د ثبوت په صورت کي د حد (لاس پرېکولو) نوبت راځي، او د حد لپاره خو قطعاً د گواهي نصاب ضروري دی او هغه دلته پوره نه دی، نو ځکه په دې گواهي سره به غلا (سرقه) نه ثابتيږي. او لکه څرنگه چي په نر او ماده کي د اختلاف کولو په وخت کي گواهي نه قبلول کيږي، همداسي به درنگ د اختلاف په صورت کي هم گواهي نه قبلول کيږي.

وله إلخ: دامام صاحب رَجَّتَهُمُ الله دليل دادی چي درنگ اختلاف يو داسي اختلاف نه دی چي هغه دي د گواهي لپاره مانع جوړ سي، بلکي په هغه کي تطبيق ورکول ممکن دي؛ ځکه چي غلا عموماً د شپې

کیري، او گواهي ورکونکي هغه دليري څخه ويني او دليري څخه د غلاد سانچې گواه جوړېږي، نو ځکه په تياره کي دليري والي په وجه د غلاشي يوه گواه ته تور معلوم سي او بل ته بور يا سپين معلوم سو، يا داسي وي چي يو څاروي کمر (دورنگه) وي چي يوه طرف يې تور وي او بله طرف يې سپين وي، نو يو گواه د هغه تور طرف وويني او بله گواه د هغه سپين طرف وويني او هريو د خپل ليدني مطابق گواهي ورکړي، نو ځکه په رنگ کي عموماً اختلاف کيږي، لهذا اوس که دغه اختلاف د گواهي مانع وگرځول سي نو حرج او ضرر به لازم سي او شريعت حرج ليري کړی دی، نو ځکه موږ (امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ) دغه اختلاف نامعتبر گرځولي دی او هغه موږ د گواهي د قبوليت لپاره مانع نه دی شمارلی. د دې په خلاف غصب عموماً د ورځي کيږي او گواه هغه له نژدې څخه ويني، لهذا په هغه کي درنگ اختلاف ډېر کم پيښيږي، نو ځکه دا اختلاف به د گواهي لپاره مانع وي. همدارنگه نور او ماده کېدل په يوه څاروي کي نه سي جمع کېدای، يعني دا ناممکنه ده چي يو څاروي دي هم نر وي او هم دي ماده وي، نو ځکه دا اختلاف به هم د گواهي لپاره مانع وي، او پر دې دواړو مسئلو به درنگ مسئله قياسول صحيح نه وي.

د مبيع په قيمت کي اختلاف

قَالَ: وَمَنْ شَهِدَ لِرَجُلٍ أَنَّهُ اشْتَرَى عَبْدًا مِنْ فُلَانٍ بِأَلْفٍ فَرَمَائِي: أَوْ څوک چي د يو سړي لپاره گواهي ورکړي چي هغه له فلانکي څخه د زر درهمو په عوض کي يو غلام رانيولی دی وَشَهِدَ آخَرُ أَنَّهُ اشْتَرَاهُ بِأَلْفٍ وَخَمْسٍ مِائَةٍ أَوْ بَل څوک گواهي ورکړي چي هغه په پنځلس سوه درهمو رانيولی دی فَالشَّهَادَةُ بَاطِلَةٌ نو [دا] گواهي باطله ده لِأَنَّ الْمُقْصُودَ اثْبَاتُ السَّبَبِ ځکه چي مقصود د سبب ثابتول دي وَهُوَ الْعَقْدُ او هغه عقد دی [يعني له سبب څخه مراد عقد بيع دی] وَيَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ الثَّمَنِ او د ثمن په اختلاف سره سبب [عقد] مختلف کيږي فَاخْتَلَفَ الشُّهُودُ بِهِ لِهَذَا د کوم شي په باره کي چي گواهي ورکول سوې ده [يعني عقد] هغه مختلف سو [يعني دوه عقدونه سول] وَلَمْ يَتِمَّ الْعَقْدُ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ او پر هر عقد عدد [يعني دوه گواهان] پوره نه سو وَلِأَنَّ الْمُدَّعِيَ يُكْذِبُ أَحَدًا شَاهِدِيهِ او ځکه چي مدعي خپل له دوو گواهانو څخه د يوه گواه تکذيب کوي وَكَذَلِكَ إِذَا كَانَ الْمُدَّعِي هُوَ الْبَائِعُ او همدارنگه کله چي دعوی کونکی کس بائع وي وَلَا فَرْقَ بَيْنَ أَنْ يَدَّعِيَ الْمُدَّعِي أَقْلَ الْبَائِعِينَ أَوْ أَكْثَرَهُمَا او په دې کي هيڅ فرق نسته چي مدعي په دوو مالونو کي د کم مال دعوی وکړي يا د زيات مال

دعوى وکړي ايښي د کم يا زيات مال په دعوى کولو سره حکم نه بدلېږي | لَبَّا بَيِّنَاتًا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی.

اللغات: ﴿ثمن﴾ قیمت، نرخ. ﴿يکذب﴾ د تفعیل د باب مضارع ده: درواغجن گرځول، درواغجن بلل (درواغجن شمارل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی دعوی وکړي چي زید خپل غلام په زر درهمه پر ما خرڅ کړی دی یا دا دعوی وکړي چي په پنځلس سوه درهمه یې پر ما خرڅ کړی دی، لېکن زید يعني بائع له دې څخه انکار وکړي، بیا مشتري (مدعي) پر خپل دغه دعوی دوه گواهان پېش کړي، او له هغو څخه یو گواه د زر درهمو گواهي ورکړي چي مشتري دا غلام په زر درهمه رانیولی دی او بل گواه د پنځلس سوه درهمو گواهي ورکړي، نو دا گواهي باطله ده او نه به قبول کیږي؛ ځکه چي په گواهي سره د عقد (بیع) ثابتول مقصود وي (يعني دلته د مشتري مطلب دادی چي په دې گواهي سره عقد بیع ثابت کړي)، او د ثمن په بدلېدلو سره عقد بدلېږي، او کله چي عقد بدل سي نو مشهود به به هم بدلېږي، لهذا دلته د دې دواړو گواهانو په گواهي سره په حقیقت کي دوه عقدونه ثابت سول او دیوه عقد په باره کي د دواړو گواهانو گواهي متفق نه سوه، او د نصاب چي کوم شرط دی يعني دوه گواهان، هغه شرط دلته موجود نه سو، نو ځکه دا گواهي به نه قبول کیږي.

دویم دلیل دادی چي که مدعي (مشتري) په زر درهمه درانیولو دعوی کوي نو د پنځلس سوو گواهي ورکونکی گواه به درواغجن وي او که مدعي په پنځلس سوه درهمه درانیولو دعوی کوي نو زر درهمو گواهي ورکونکی گواه به درواغجن وي، لنډه دا چي په هر صورت کي به د مدعي له طرفه یو گواه درواغجن وگرځول سي، نو ځکه د هغه گواهي به نامقبوله وي او د پاته یوه گواه (چي د هغه گواهي د مدعي د دعوی مطابق ده، د هغه) گواهي به هم نامقبوله وگرځي؛ ځکه چي هغه خپل په گواهي کي یوازي (تنها) دی، او په دې سلسله کي دیوه کس گواهي مقبوله نه ده.

و كذلك إذا كان المدعي الخ: فرمایي که د پورتنۍ مسئلې صورت برعکس وي يعني د مشتري پر ځای بائع دا دعوی وکړي چي ما خپل غلام په زر درهمه یا پنځلس سوه درهمه خرڅ کړی دی او مشتري له دې څخه منکر وي، بیا بائع چي کوم گواهان پېش کړي، له هغو څخه یو گواه د زر درهمو گواهي ورکړي چي بائع هغه په زر درهمه خرڅ کړی دی او بل گواه د پنځلس سوو گواهي ورکړي، نو په دې صورت کي به هم دیوه گواهي نه قبول کیږي؛ د دې مسئلې هم هغه دوه دلیلونه دي کوم چي څه مخکي په تفصیل سره بیان سول. لنډه دا چي برابره ده مدعي بائع وي او که مشتري وي، او برابره ده

هغه د اقل (زر درهمو) دعوى كوي او كه د اكثر (پنځلس سوو) دعوى كوي، په هر صورت كي هماغه حكم دى كوم چي موږ بيان كړى.

د گواهانو د اختلاف يو خو نور صورتونه

وَكَذَلِكَ الْكِتَابَةُ او همداسي عقد كتابت هم دى لَاَنَّ الْبَقْصُودَ هُوَ الْعَقْدُ حكه چي مقصود همدا عقد دى إِنْ كَانَ الْمُدَّعَى هُوَ الْعَبْدَ فَظَاهِرٌ كه چيري مدعي غلام وي نو بنسكاره ده وَكَذَا إِذَا كَانَ هُوَ الْمَوْلَى او همدارنگه كله چي مدعي مالك وي لَاَنَّ الْعِتْقَ لَا يَثْبُتُ قَبْلَ الْأَدَاءِ حكه چي له [بدل كتابت] اداء كولو څخه مخكي آزادي نه ثابتيږي فَكَانَ الْبَقْصُودُ إِثْبَاتَ السَّبَبِ نو حكه مقصود به د سبب [عقد كتابت] ثابتول وي وَكَذَا الْخُلْعُ وَالْإِعْتَاقُ عَلَى مَالٍ وَالضُّدْحُ عَنْ دَمِ الْعَبْدِ او همدا حكم دخلع، اعتاق على مال او صلح عن دم العمد هم دى إِذَا كَانَ الْمُدَّعَى هُوَ الْمَرْأَةُ أَوِ الْعَبْدُ أَوْ الْقَاتِلَ [په دې شرط] كله چي مدعي بنسخته يا غلام يا قاتل وي لَاَنَّ الْبَقْصُودَ إِثْبَاتُ الْعَقْدِ حكه چي مقصود د عقد ثابتول دي وَالْحَاجَةُ مَأْسَةً إِلَيْهِ او هغه ته ضرورت هم سته وَإِنْ كَانَتْ الدَّعْوَى مِنْ جَانِبِ آخَرَ او كه چيري دعوى د بل يوه له يوه طرفه وي [نه د بنسختي او داسي نورو له طرفه] فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ دَعْوَى الدَّيْنِ فِيمَا ذَكَرْنَا مِنَ الْوُجُوهِ نو زموږ په ذكر سوو صورتونو كي دا دعوى د قرض د دعوي په درجه كي ده لَاَنَّهُ يَثْبُتُ الْعَفْوُ وَالْعِتْقُ وَالطَّلَاقُ بِاعْتِرَافِ صَاحِبِ الْحَقِّ حكه چي د حق د خاوند [مالك] په اقرار سره به عفو [صلح]، عتق او طلاق ثابت سي فَبَقِيَ الدَّعْوَى فِي الدَّيْنِ او فقط د قرض دعوى به باقي پاته سي [احسن الهداية] وَلِي الرِّهْنِ إِنْ كَانَ الْمُدَّعَى هُوَ الرَّاهِنُ او درهن په صورت كي كه مدعي راهن وي [نه مرتهن] لَا يَقْبَلُ نو گواهي به نه قبلول كيږي لَاَنَّهُ لَا حَظَّ لَهُ فِي الرِّهْنِ حكه چي په مرهون شي كي [تر قرض اداء كولو مخكي] دراهن حصه نسته فَعَرِيتِ الشَّهَادَةَ عَنِ الدَّعْوَى نو حكه گواهي به له دعوي څخه خالي سي وَإِنْ كَانَ الْمُرْتَهَنَ او كه مدعي مرتهن وي [نه راهن] فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ دَعْوَى الدَّيْنِ نو دا د قرض د دعوي په درجه كي ده وَلِي الْإِجَارَةِ إِنْ كَانَ ذَلِكَ فِي أَوَّلِ الْمُدَّةِ او د اجارې په صورت كي كه دا اختلاف [د اجارې] د مودت په شروع كي وي فَهُوَ تَطْيِيرُ الْبَيْعِ نو دا د په شېر دي وَإِنْ كَانَ بَعْدَ مُضِيِّ الْمُدَّةِ او كه اختلاف

له مودت تېرېدلو څخه وروسته وي وَالْبُدْعُ عَنْهُوَ الْآجِرُ او مدعي اجر وي انه مستأجر ا فَهُوَ دَعْوَى الدَّيْنِ نو دا د قرض دعوی ده.

اللغات: «صلح عن دم العمد» که څوک قصداً (په قصده) قتل وکړي نو پر هغه (قاتل) قصاص واجب دی یعني هغه به د مقتول په بدله کي قتلول کیږي، لېکن که د مقتول قریبان (وارثان) د قاتل سره مثلاً پر پنځه لکه صلح وکړي (چي موږ ته پنځه لکه راکړه! بیا موږ ته بخښلی یې)، نو دې ته «صلح عن دم العمد» وایي، «رهن» په گرواېښول، په گروي ورکول، «راهن» قرض اخیستونکی، مثلاً زید له خالد څخه قرض واخلي او د قرض په بدله کي یو شی یا یو سامان خالد ته په گرو کښېږدي، نو زید ته رَاهِن وایي او خالد ته مُرْتَهِن وایي، او کوم شی چي په گرواېښول سوی دی هغه ته مَرْهُون وایي، «عفو» معاف کول، بخښل، «حظ» حصه، حق، «عريت» د ضرب د باب ماضي ده: خالي کېدل، «آجر» د فاعل صیغه ده: په اجرت ورکونکی، په کرایه ورکونکی، مثلاً خالد و زید ته آس په کرایه ورکړي، نو خالد آجر دی او زید مستأجر (په کرایه اخیستونکی) دی.

تشریح: مخکي چي کوم دا خبره ذکر سوه چي د گواهانو په اختلاف سره گواهي نامقبوله گرځي (یعني که گواهان په گواهي کي اختلاف وکړي، نو د هغې گواهي به نه ثبت کیږي)، دا حکم فقط د بیع و شراء سره خاص نه دی، بلکي په ډېرو مسئلو کي دا حکم جاری دی، چي دلته په همدې باره کي شپږ (۶) مسئلې بیان سوي دي:

(۱)... اوله مسئله د عقد کتابت ده، حاصل یې دا دی که یو غلام دعوی وکړي چي زما مالک (مولى) د زریا پنځلس سوه درهمو په عوض کي زما سره عقد کتابت کړی دی (یعني زه یې مکاتب جوړ کړی یم)، او مالک له دې عقد څخه انکار وکړي، بیا غلام پر خپل دعوی دوه گواهان پېش کړي، اوله هغو څخه یو د زر درهمو گواهي ورکړي چي مالک په زر درهمه عقد کتابت کړی دی او بل د پنځلس سوو درهمو گواهي ورکړي، نو دا گواهي به هم نه قبلول کیږي (لکه څرنگه چي د بیع په صورت کي نه قبلول کیږي چي په تېر عبارت کي د هغه تفصیل بیان سو)؛ ځکه په گواهي سره د عقد ثابتول مقصود وي (یعني د غلام مقصد دا دی چي په دې گواهي سره عقد کتابت ثابت کړي)، او د بیع په څېر عقد کتابت هم د ثمن (بدل کتابت) په بدلېدلو سره بدلیږي، لهذا کله چي دلته د مدعي گواهانو پر جلا جلا بدل کتابت گواهي ورکړه، نو دا دوه عقدونه سول، او څرنگه چي دیوه عقد په باره کي هم د گواهي نصاب پوره نه دی، نو ځکه یو عقد به هم نه ثابتیږي، او بل دا چي د کوم یوه گواه گواهي چي د دعوي مطابق نه وي، هغه به دراغجن او فاسق وي او گواهي به یې نامقبوله وي او بل گواه به یوازې (تنها) پاته سي، نو ځکه د هغه

گواهي به هم نامقبوله وگرځي. او همدا حکم په هغه صورت کي هم دی کله چي مالک د عقد کتابت مدعي وي او د هغه غلام منکر وي، او د مالک گواهان پر جلا جلا بدل کتابت گواهي ورکړي (نو په دې صورت کي به هم د مالک د گواهانو گواهي نه قبلول کيږي)؛ ځکه چي په گواهي سره د مالک مقصود هم د عقد کتابت ثابتول دي، په دې توگه چي د مالک مقصود د غلام آزادي ده، او آزادي د بدل کتابت له اداء کولو څخه مخکي نه ثابتيږي، او د بدل کتابت اداء له عقد کتابت څخه بغير نه سي کېدای، نو ثابته سوه چي په حقيقت کي همدا عقد کتابت ثابتول مقصود دي، لېکن په بدل کتابت کي د گواهانو په اختلاف سره عقد کتابت نه ثابتيږي (ځکه چي په دې صورت کي د گواهي نصاب [دوه گواهان] نه پوره کيږي)، نو ځکه په دې صورت کي به هم گواهي نه قبلول کيږي. (احسن الهدايه)

(۲)... دويمه مسئله د خلع ده. حاصل يې دادی چي که يو ښځه دعوی وکړي چي زما خاوند د زريا پنځلس سوه درهمو په عوض کي زما سره خلع کړې ده، لېکن خاوند له دې څخه انکار وکړي، بيا ښځه پر خپل دعوی دوه گواهان پېش کړي چي له هغو څخه يو گواه په زر درهمه د خلع کولو گواهي ورکړي او بل د پنځلس سوه درهمو گواهي ورکړي، نو دا گواهي باطله او نامقبوله ده؛ ځکه چي په گواهي سره د ښځي مقصود هم خلع ثابتول دي، لېکن د بدل خلع په مقدار کي د گواهانو په اختلاف کولو سره عقد خلع مختلف سو او دوه عقدونه سول او د يوه عقد په باره کي هم د گواهي نصاب پوره نه دی، نو ځکه دا گواهي به نه قبلول کيږي او په دې سره به خلع نه ثابتيږي.

(۳)... درېيمه مسئله د اعتاق علی مال ده (يعني د مال په عوض کي آزادول)، حاصل يې دادی که يو غلام دعوی وکړي چي زما مالک دومره مال زما څخه واخيستی او د هغه په عوض کي يې زه آزاد کړم، لېکن مالک له دې څخه انکار کوي، بيا دا غلام دوه گواهان پېش کړي چي له هغو څخه يو گواه په زر درهمه د آزادولو گواهي ورکړي (چي مالک خپل غلام د زر درهمو په عوض کي آزاد کړی دی) او بل گواه د پنځلس سوو گواهي ورکړي (چي هغه خپل غلام د پنځلس سوه درهمو په عوض کي آزاد کړی دی)، نو دا گواهي به هم نه قبلول کيږي؛ ځکه چي د ”مال اعتاق“ په وجه په خپله اعتاق هم مختلف سو او د غلام چي کوم مقصود وو هغه حاصل نه سو، نو ځکه دا گواهي به نه قبلول کيږي او په دې سره به اعتاق (ازادول) نه ثابتيږي.

(۴)... څلورمه مسئله د ”صلح عن دم العمد“ ده، حاصل يې دادی که قاتل د ”صلح عن دم العمد“ دعوی وکړي، لېکن د مقتول کس وارثان (قربان) له دې څخه انکار وکړي، بيا قاتل پر خپل دعوی دوه گواهان پېش کړي چي له هغو څخه يو گواه د زر درهمو گواهي ورکړي يعني دا گواهي ورکړي چي د مقتول وارثانو د زر درهمو په عوض کي د قاتل سره صلح کړې ده او بل گواه د پنځلس سوه

درهمو په عوض کي د صلح کولو گواهي ورکړي. نو په دې صورت کي به هم گواهي نه قبلول کيږي؛ ځکه چي د صلح په عوض (مال) کي د گواهانو د اختلاف کولو په وجه عقد صلح هم مختلف سو او د قاتل مقصود ثابت نه سو. نو ځکه دا گواهي به نه قبلول کيږي او په دې سره به عقد صلح نه ثابتيږي؛ ځکه چي د گواهي نصاب پوره نه دی.

لېکن دا خبره په ياد لرئ! چي د خلع، اعتاق علی مال او صلح عن دم العمد په صورتونو کي د گواهي نامقبوله کېدل په هماغه صورت کي دي کله چي په خلع کي بنځه مدعيه وي او په اعتاق علی مال کي غلام مدعي وي او په صلح عن دم العمد کي قاتل مدعي وي، لېکن که په دې مسئلو کي دعوی د بل چاله طرفه وي يعني په خلع کي خاوند مدعي وي، په اعتاق علی مال کي مالک مدعي وي او په صلح عن دم العمد کي مدعي د مقتول وارثان وي، او بيا مدعي او مدعی علیه د بدل (عوض) په هکله اختلاف وکړي، نو دا دعوی د قرض د دعوی په څېر گرځي؛ ځکه چي د خلع په صورت کي د خاوند په اقرار او دعوی سره طلاق ثابت سو، او د اعتاق علی مال په صورت کي د مالک په اقرار او دعوی سره آزادي ثابته سوه، او د صلح په صورت کي د مقتول د وارثانو په دعوی سره صلح ثابته سوه، او اوس د دغه کسانو دعوی فقط د بدل (عوض) سره متعلق سوه کوم چي د قرض په درجه کي دی، او د قرض په باره کي مخکي تفصيل تېر سو چي “که دعوی د يوزريا پنځلس سوه درهمو قرض په عوض کي وي، او بيا يو گواه د زر درهمو او بل گواه د پنځلس سوه درهمو گواهي ورکړي، نو څرنگه چي په دې صورت کي پر زر درهمو دواړه گواهان متفق دي، نو ځکه پر زر درهمو به د هغو گواهي قبلول کيږي. او که چيري مدعي د دوه زرو دعوی کوي، نو په دې صورت کي د امام صاحب او صاحبينو رَحْمَهُمُ اللهُ اختلاف دی” لکه مخکي چي د دې تفصيل تېر سو.

(۵)... پنځمه مسئله درهن ده. حاصل يې دا دی که راهن دا دعوی وکړي چي د خالد سره زما فلانکی سامان د دومره قرض په عوض کي درهن په توگه پروت دی، لېکن مرتهن (خالد) له دې څخه انکار وکړي، بيا راهن پر خپل دعوی دوه گواهان پېش کړي چي له هغو څخه يو گواه د زر درهمو په عوض کي درهن گواهي ورکړي او بل گواه د پنځلس سوه درهمو په عوض کي درهن گواهي ورکړي، نو دا گواهي به نه قبلول کيږي؛ ځکه چي له قرض اداء کولو څخه مخکي په مرهون شي (سامان) کي د راهن هيڅ حصه او حق نه وي، نو ځکه د هغه دا دعوی به صحيح نه وي، او کله چي دعوی صحيح نه ده، نو پر هغه پېش کړل سوې گواهي به له دعوي څخه خالي وي، او له دعوي څخه خالي گواهي مقبوله نه ده (ځکه د باب په شروع کي ذکر سوه چي د گواهي د قبوليت لپاره دعوی شرط او ضروري ده، لېکن دلته

گواهي له دعويٰ څخه خالي ده)، نو ځکه دا گواهي به نه قبول کيږي. ددې په خلاف که مرتهن مدهي وي او بيا د هغه گواهان د جلا جلا قرض گواهي ورکړي، نو د مدعي له طرفه به دادعويٰ د قرض په درجه کي وي او د قرض تفصيل هماغه دی کوم چي مخکي بيان سو.

(۷)... اوومه مسئله داجارې ده، حاصل يې دادی که داجر (په کرایه ورکونکي) او د مستاجر تر مینځ د اجرت (کرایې) د مقدار په هکله اختلاف راسي، او دا اختلاف داجارې د مودت په اول کي وي. او بيا دوه گواهان پر جلا جلا مقدار گواهي ورکړي، نو ددې حکم د بيع په څېر دی، يعني څرنګه چي په بيع کي دا اختلاف کولو په وجه د گواهانو گواهي نه قبول کيږي، همداسي په اجاره کي دا اختلاف کولو په وجه به هم د هغو گواهي نه قبول کيږي. او که چيري داجارې مودت تېر سي او بيا د مستاجر او اجر تر مینځ د اجرت د مقدار په هکله اختلاف راسي او مدعي (دعويٰ کونکی) اجر وي، نو ددې حکم د قرض په څېر دی، او څرنګه چي د قرض په مسئله کي په زر او پنځلس سوه کي دا اختلاف کولو په صورت کي پر اقل المالين يعني پر زر درهمو فيصله کيږي، نو په دې صورت کي به هم پر اقل يعني پر زر درهمو فيصله کيږي.

د مهر په مقدار کي اختلاف

قَالَ: فَأَمَّا النِّكَاحُ فَإِنَّهُ يَجُوزُ بِالْأَلْفِ اسْتِحْسَانًا فرمايي: او کوم چي نکاح ده نو هغه د زر درهمو په عوض کي استحسانًا جائز ده وَقَالَ: هَذَا بَاطِلٌ فِي النِّكَاحِ أَيْضًا او صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي په نکاح کي هم دا گواهي باطله ده ذَكَرَ فِي الْأَمْثَالِ قَوْلُ ابْنِ يُونُسَ مَعَ قَوْلِ ابْنِ حَنِيْفَةَ په "امالي" کي دامام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ قول دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ سره ذکر سوی دی لَهُمَا: أَنَّ هَذَا اخْتِلَافٌ فِي الْعَقْدِ د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ دليل دادی: چي دا په عقد کي اختلاف دی لِأَنَّ الْمَقْصُودَ مِنَ الْجَانِبَيْنِ السَّبَبُ ځکه چي مقصود له دواړو طرفونو څخه سبب [عقد نکاح] دی فَأَشْبَهَ النَّبِيُّ نَوَادَ بيع سره مشابه سو وَلِأَنَّ حَنِيفَةَ: أَنَّ الْبَالَّ فِي النِّكَاحِ تَابِعٌ او دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي مال په نکاح کي تابع وي وَالْأَصْلُ فِيهِ الْحِلُّ وَالْإِزْدَوَاجُ وَالْبَيْتُ او اصل شی په نکاح کي [د نکاح] حلال کېدل، خاوند جوړېدل او [د بضع] ملکیت وي وَلَا اخْتِلَافَ فِيْمَا هُوَ الْأَصْلُ او [دلته] په اصل شي

● القول الراجح: قول الامام اعظم رَحِمَهُ اللهُ، كما قال العلامة حسن بن عمار الشرنبلالي رَحِمَهُ اللهُ: هو الأصح وهو الاستحسان (الشرنبلالي ج: ۲، ص: ۳۸۷)، وكذا في الدر المختار (ج: ۴، ص: ۴۳۵). [القول الراجح ج: ۲، ص: ۱۳۹]

کي هبع اختلاف نسته فَيُثْبِتُ نو حڪم هغه به ثابتيري ثُمَّ إِذَا وَقَعَ الْاِخْتِلَافُ فِي الشَّيْءِ بيا چي کله په تابع امال کي اختلاف واقع سي يُقْضَى بِالْأَقْلِ نو اقل مال فيصله به کيږي لَا تُفَاقِهَمَا عَلَيْهِ حڪم چي پر اقل دواړه گواهان متفق دي وَيَسْتَوِي دَعْوَى أَقْلِ الْمَالَيْنِ أَوْ أَكْثَرِهِمَا فِي الصَّحِيحِ اوله دواړو مالونو څخه د کم يا زيات مال دعویٰ د صحيح قول مطابق برابره ده ثُمَّ قِيلَ: اِلْاِخْتِلَافُ فِيمَا إِذَا كَانَتْ الْمَرْأَةُ هِيَ الْمُدَّعِيَّةَ بيا ويل سوي دي: چي اختلاف په هغه صورت کي دی کله چي بْنَحْه دعویٰ کونکي وي وَفِيمَا إِذَا كَانَ الْمُدَّعَى هُوَ الزَّوْجُ اجْتِمَاعٌ عَلَى أَنَّهُ لَا تُقْبَلُ او په هغه صورت کي کله چي خَاوَنْد دعویٰ کونکي وي پر دې خبره اجماع ده چي گواهي به نه قبلول کيږي لِأَنَّ مَقْصُودَهَا قَدْ يَكُونُ الْمَالُ حڪم چي بْنَحْه مقصود ځيني وخت مال وي وَمَقْصُودُهُ لَيْسَ إِلَّا الْعَقْدُ او د خاوند مقصود فقط عقد وي وَقِيلَ: اِلْاِخْتِلَافُ فِي الْفَضْلَيْنِ او ويل سوي دي: چي په دواړو صورتونو کي اختلاف دی وَهَذَا أَصَحُّ او دا قول زيات صحيح دی وَالْوَجْهُ مَا ذَكَرْنَا او دليل هماغه دی کوم دی چي مور [مخکي] ذکر کړی.

اللغات: «يَقْضَى» د استفعال د باب مضارع ده مجهوله: فيصله کول، «أَمَالِي» د امام ابو يوسف رَجْعَهُ الله املاء کرده تصنيف، «يَسْتَوِي» د استفعال د باب مضارع ده: سره برابر بدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو بڼه دا دعویٰ وکړي چي دزید سره زمانکاح د پنځلس سوه درهمو په عوض کي سوې ده او خاوند (زید) له دې څخه انکار وکړي او ووايي چي په زر درهمه سوې ده، بیا بڼه پر خپل دعویٰ گواهان پېش کړي، اوله گواهانو څخه یو گواه د پنځلس سوو گواهي ورکړي او بل دزر درهمو گواهي ورکړي، نو د امام صاحب رَجْعَهُ الله په نېز به دا گواهي پر زر درهمو قبلول کيږي او استحساناً به دزر درهمو په عوض کي د انکاح جائز گرځول کيږي، لېکن د صاحبینو رَجْعَهُمَا په نېز به گواهي نه قبلول کيږي او د انکاح به جائز نه گرځول کيږي، لېکن په امالي کي د امام ابو يوسف رَجْعَهُ الله قول د امام صاحب رَجْعَهُ الله سره ذکر سوی دی. يعني د امالي دروايت مطابق د امام ابو يوسف رَجْعَهُ الله په نېز هم استحساناً د انکاح جائز ده. لېکن دلته چي کوم روايت بيان سوی دی، د هغه مطابق جائز نه ده.

د صاحبینو دليل: دادی چي د خاوند او بڼې دواړو مقصود سبب يعني "عقد نکاح" ثابتول دي، لېکن د مهر په مقدار کي د گواهانو په اختلاف کولو سره عقد مختلف سو، نو حڪم د عقد ثابتول ناممکن سو، او دا اختلاف د بيع اختلاف سره مشابه دی، او مخکي ذکر سوه چي که په بيع کي د ثمن د مقدار په هکله گواهان

اختلاف وکړي، نو بيع نه صحيح کيږي، نو ځکه دلته به هم د گواهانو په مذکوره اختلاف سره نکاح نه صحيح کيږي؛ ځکه چي د هغو په اختلاف سره مهر هم مختلف سو او عقد هم مختلف سو او د خاوندو بنځي مقصود حاصل نه سو، نو ځکه دا گواهي به نه قبول کيږي او نکاح به نه صحيح کيږي.

وامام صاحب دليل: دا دی چي په دې مسئله کي د گواهانو اختلاف صرف د مهر په مقدار کي دی. نه په نکاح کي، او د مهر مقدار مال دی او مال په نکاح کي تابع وي. همدا وجه ده چي له مال (مهر) ذکر کولو څخه بغير هم نکاح صحيح کيږي، معلومه سوه چي په نکاح کي مال تابع دی. لېکن د نکاح حلال کېدل د زوجيت ثبوت او د خاوند لپاره د ملک بضع ثبوت داسي په نکاح کي اصل دی. او څرنگه چي په دې اصل شي کي د گواهانو هيڅ اختلاف نسته، نو ځکه به نکاح صحيح وي. او پاته سو د گواهانو اختلاف نو څرنگه چي هغه صرف په تابع يعني په مال کي دی، نو ځکه هغه ته به هيڅ اهميت نه ورکول کيږي. او د زر درهمه مهر فيصله به کيږي؛ ځکه چي پر دې مقدار دواړه گواهان متفق دي.

ويستوی دعویٰ إلخ: د دې حاصل دا دی چي برابره ده بنځه د کم مال (مهر) دعویٰ کوي مثلاً زر درهمه، ياد زيات مال دعویٰ کوي مثلاً پنځلس سوه درهمه، په هر صورت کي به د گواهانو د اختلاف په صورت کي پر اقل المالين يعني پر کم مقدار فيصله کيږي؛ ځکه چي پر دې مقدار دواړه گواهان متفق دي، حال دا چي په اضافي (زائد) مقدار کي يو گواه منفرد او تنها دی.

قيل هذا إلخ: فرمايي د ځيني مشايخو په رايه دامام صاحب او صاحبينو رَجَهُمُ الله دغه اختلاف په هغه صورت کي دی کله چي بنځي د نکاح دعویٰ کړې وي، لېکن که سري د نکاح دعویٰ کړې وي او بيا د مهر په مقدار کي گواهان اختلاف وکړي، نو په دې صورت کي د ټولو په نېز د هغه گواهي نه قبول کيږي؛ ځکه چي بنځه خو ځيني وخت د مال د لالچ په وجه هم د نکاح دعویٰ کوي (يعني ځيني وخت د بنځي مقصود مال وي او مال په نکاح کي تابع دی)، لېکن د خاوند مقصود فقط اصل نکاح وي، او څرنگه چي د گواهانو د اختلاف کولو په وجه د هغه مقصود نه حاصل کيږي، نو ځکه په دې صورت کي د هغو گواهي نه قبول کيږي او د نکاح به نه صحيح کيږي.

وقيل إلخ: د دې په خلاف د ځيني مشايخو رايه دا ده چي دامام صاحب او صاحبينو رَجَهُمُ الله دغه اختلاف په دواړو صورتونو کي دی، برابره ده مدعي خاوند وي او که بنځه، همدا قول زيات صحيح دی، او د دواړو دليلونه منځکي تېر سول. فقط والله أعلم وعليه أتم

فصل في الشهادة على الإرث

(دا) فصل پر میراث د گواهي ور کولو په بيان کي دی

تشریح: مخکي تر دې د گواهي د هغه احکامو بيان وو کوم چي يې د ژوند يو خلکو سره تعلق درلود. اوس په دې فصل کي د گواهي هغه احکام بيانوي کوم چي دمړو سره تعلق لري او ښکاره خبره ده چي په دنيا کي مرگ تر ژوند وروسته وي، نو ځکه دمړي سره متعلق د گواهي احکام وروسته بيان کړل سوي دي. (بنايه ج: ۸، ص: ۲۱۷)

گواهي او ميراث

قَالَ: وَمَنْ أَقَامَ بَيِّنَةً عَلَى دَارِ أَهْلِهَا كَانَتْ لِأَيِّبِهِ فَرَمَائِي: او که يو څوک د يو کور په باره کي دايينه [گواهي] پېش کړي چي دا کور د هغه [يعني زما] د پلار وو أَعَارَهَا أَوْ أَدْعَاهَا الَّذِي هِيَ فِي يَدِهِ او هغه [يعني زما پلار] دا کور دغه کس ته عاريتاً يا امانتاً ورکړی وو کوم چي [اوس] د هغه په قبضه کي کور دی قِيَانَهُ يَأْخُذُهَا نو مدعي [خوی] به دا کور اخلي وَلَا يَكْفُفُ الْبَيِّنَةُ أَنَّهُ مَاتَ وَتَرَكَهَا مِيرَاثًا لَهُ او مدعي به پر دې خبره د گواهي په پېشولو سره نه مکلف کيږي چي د هغه پلار مړ سو او دا کور يې د هغه لپاره په ميراث کي پرېښوی وَأَصْلُهُ أَنَّهُ مَتَى ثَبَتَ مِلْكُ الْمُوْرَثِ او د دې قاعده داده چي اد طرفينو رَحْمَتُهَا اللهُ په نېزا چي کله د مورث لپاره ملکيت ثابت سي لَا يَقْطُصُ بِهِ لِلْوَارِثِ حَتَّى يَشْهَدَ الشُّهُودُ أَنَّهُ مَاتَ وَتَرَكَهَا مِيرَاثًا لَهُ نو د وارث لپاره به تر هغه وخته د دغه ملکيت فيصله نه کيږي تر دې چي گواهان د دې خبري گواهي ورکړي چي مورث مړ سو او هغه د اسی د وارث لپاره په ميراث کي پرېښوی عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمَا د طرفينو رَحْمَتُهَا اللهُ په نېزا خِلَافَ إِبْنِ يُوسُفَ په خلاف د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ هُوَ يَقُولُ: إِنَّ مِلْكَ الْوَارِثِ مِلْكُ الْمُوْرَثِ هغه فرمايي: چي د مورث ملکيت د همدې وارث ملکيت دی فَصَارَتِ الشَّهَادَةُ بِالْمِلْكِ لِلْمُوْرَثِ شَهَادَةً بِهِ لِلْوَارِثِ لهذا

• القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَتُهَا اللهُ، كما ذكره صاحب فتح القدير (ج: ۶، ص: ۵۱۹)، وكذا في الدر المختار (ج: ۴،

مورث لپاره د ملكيت امالك كېدلو گواهي وركول د وارث لپاره د ملكيت گواهي سوه [يعني د مورث لپاره د ملكيت گواهي وركول به داسي وي لكه د وارث لپاره د ملكيت گواهي وركول] وَهَذَا يَقُولَانِ: اِنْ مَلَكَ الْوَارِثُ مُتَجَدِّدًا حَقَّ الْعَيْنِ اَوْ طَرَفَيْنِ رَحِمَهُمَا اللهُ فَرَمَائِي: چي د وارث ملكيت د عين مال په حق كي جديد [نوى] وي حَتَّى يَجِبَ عَلَيْهِ الْاِسْتِبْرَاءُ فِي الْجَارِيَةِ الْمُزَوَّثَةِ همدارو وجه ده چي په ميراثي مينځه كي پر وارث استبراء كول واجب دي وَيَحِلُّ لِلْوَارِثِ الْغَنَى مَا كَانَ صَدَقَةً عَلَى الْمَوْرَثِ الْفَقِيرِ اَوْ [همدارو وجه ده چي] د غريب مورث لپاره چي كوم شى صدقه وي، د مالدار وارث لپاره هغه حلال دى فَلَا بُدَّ مِنَ الثَّقَلِ نَوْحُكِهِ د ملكيت منتقل كېدل ضروري دي إِلَّا أَنَّهُ يُكْتَفَى بِالشَّهَادَةِ عَلَى قِيَامٍ مِنْبِ الْمَوْرَثِ وَقَتِ الْمَوْتِ مَكَرًا چي د مورث د مرگ په وخت كي به د مورث د ملكيت موجودېدلو پر گواهي اكتفاء كيږي لِشُبُوتِ الْاِتِّتْقَالِ ضَرُورَةٍ حُكْمِهِ چي انتقال ضرورتاً د ضرورت په وجه ا ثابت دى وَكَذَا عَلَى قِيَامٍ يَدِهِ اَوْ همداسي د هغه د قبضي پر موجودېدلو عَلَى مَا نَذَرَ كَرَّةً اِنْشَاءً اللهُ چي هغه به مورث انشاء الله ذكر كړو وَقَدْ وَجَدَتِ الشَّهَادَةُ عَلَى الْيَدِ فِي مَسْأَلَةِ الْكِتَابِ اَوْ د كتاب [متن] په مسئله كي د مورث پر قبضي گواهي موجوده سوه لِأَنَّ يَدَ الْمُسْتَعِيرِ وَالْمُودِعِ وَالْمُسْتَأْجِرَ قَائِمَةٌ مَقَامَ يَدِهِ حُكْمِهِ چي د مستعير، مودع او مستأجر قبضه د مورث د قبضي قائم مقام ده فَأَغْنَى ذَلِكَ عَنِ النَجَرِ وَالثَّقَلِ نَوْحُهُ قَبْضِي د منتقل كولو [له گواهي] شخه استغناء پيدا كړه [يعني كله چي دا قبضه د مورث [پلار] د قبضي قائم مقام ده، نو دې په وجه اوس د وارث [خوي] و طرف ته د منتقل كولو د گواهي ضرورت پاته نه سو. نو حُكْمِهِ عبارت په شروع كي وويل سوه چي مدعي [خوي] به پر دې خبره په گواهي پېشولو سره نه مكلف كيږي چي زما پلار مړ سو او دې كور ملكيت زما و طرف ته منتقل سوي يعني زما لپاره يې په ميراث كي پرېنوى ا.

اللغات: ﴿أَعَارَهَا﴾ د افعال د باب ماضي ده: عاريتاً وركول (د خواست په توگه وركول). مثلاً كه زبد و خالده خواست وكړي چي د يو څو وخت لپاره فلانكى شى راكړه! زما ضروري پكار دى او خالده ده ته هغه شى وركړي، نو دې ته عاريتاً وركول وايي او زبد ته ”مستعير“ (په خواست غوښتونكى) وايي، ﴿أَوْدَعَهَا﴾ مخكنى صيغه ده: يو چا ته امانتايو شى ايښوول، په امانت وركول (امانتا وركول)، ﴿مَوْرَثَ﴾ له افعال او تفعيل دواړو بابونو شخه راتلاى سى، د فاعل صيغه ده: ميراث پرېنسونكى، هغه مړى كوم چي خپل تر شاميراث پرېږدي، د كوم كس په مال كي چي ميراث جاري كيږي.

﴿استبراء﴾ داستعمال دباب فاعل دی؛ ”تریوه حیضه پوري در بدل چي نا حامله والي معلوم کړي سي“. مینځه چي کله دیوه سړي له ملکیت څخه د بل سړي ملکیت ته منتقله سي نو د بل سړي (مالک) به تریوه حیض پوري وطی نه ورسره کوي، د دې لپاره چي معلومه سي چي په نس کي یې د اول سړي بچی نسته، دې ته ”استبراء“ وایي، ﴿مستعبر﴾ داستعمال دباب فاعل دی؛ عاریتاً غوښتونکي، ﴿مودع﴾ افعال دباب مفعول دی؛ چا ته چي امانتاً یو شی ورکول سي (چا ته چي په امانت یو شی ایښوول سوی وي)، امانت ساتونکی، ﴿مستأجر﴾ داستعمال دباب فاعل دی؛ په اجرت اخیستونکي (په کرایه اخیستونکي)، ﴿جزء﴾ دنصر دباب مصدر دی؛ کښول، دلته له ”جزء و نقل“ څخه ”منتقل کول“ مراد دي یعني د دواړه معنی ده؛ منتقل کول. (اثمار الهدایه)

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی مثلاً خالد د قاضي مخته پر دې خبره بیښه (یعني گواهان) پېش کړي چي د فلانکي سړي په قبضه کي چي کوم کور دی، دا کور زما د پلار په ملکیت کي دی، او زما پلار دا کور هغه ته عاریتاً یا امانتاً ورکړی وو (او اوس زما پلار مړ سوی دی، لهذا ماته دي هغه کور و سپارل سي)، نو محض د دغه بیښې په وجه به قاضي د مدعي (خالد) په حق کي د دې کور فیصله کوي او مدعي (خالد) ته به دا تکلیف نه ورکوي چي ”ته پر دې خبره بیښه پېش کړه! چي ستا پلار مړ سوی دی او دا کور یې تا ته په میراث کي پرې ایښی دی“، دا حکم د امام صاحب او صاحبینو رَحْمَهُمُ الله په نېز متفق علیه دی، لېکن د دوی چي کومه قاعده بیان سوې ده، هغه مختلف فیه ده، د طرفینو رَحْمَهُمُ الله په نېز قاعده داده چي کله د مورث (مړي) لپاره دیو شي ملکیت ثابت سي نو د وارث لپاره به تر هغه وخته د دې شي فیصله نه کیږي تر څو چي گواه د دې خبري گواهي نه ورکړي چي ”مورث مړ سوی دی او هغه د اسی د خپل وارث لپاره په میراث کي پرې ایښی دی“. د دې په خلاف د امام ابو یوسف رَحْمَهُ الله په نېز قاعده داده چي فقط د مورث د ملکیت ثبوت د وارث د میراث استحقاق لپاره کافي دی (یعني کله چي د وارث ملکیت ثابت سي، نو د وارث ملکیت هم ثابتیږي او هغه د میراث مستحق کیږي) او هغه ته د بیښې پېښولو ضرورت نسته، او د متن په مسئله کي د امام ابو یوسف رَحْمَهُ الله د قاعدې مطابق فیصله سوې ده؛ د دې دلیل دا دی چي د مورث ملکیت د هغه تر مړگ وروسته د وارث ملکیت دی، لهذا په کومه بیښه سره چي د مورث ملکیت ثابت سوی وي په هماغه بیښه سره به د وارث ملکیت هم ثابتیږي، او څرنگه چي په دې مسئله کي د مدعي (خالد) په بیښه سره د مورث لپاره د کور ملکیت ثابت سوی دی، لهذا په همدغه بیښه سره به د وارث (خالد) لپاره هم د کور ملکیت

ثابتيري، نو ځكه په متن كې بيان سوي مسئله دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ د قاعدې مطابق ده. لېكن دا مسئله د طرفينو رَحْمَتُ اللهِ د بيان سوي قاعدې مطابق نه ده؛ ځكه چې طرفينو رَحْمَتُ اللهِ د مورث لپاره د ملكيت ثابتونكې بڼه فقط د مورث سره خاص كړې ده او پر وارث يې دخپل ملكيت ثابتولو لپاره بله بڼه پېشول ضروري گرځولي دي. يعني وارث به هم پر دې خبره بڼه پېشوي چې "زما پلار مړ سوي دى او هغه د اشي زما لپاره په ميراث كې پرې ايښى دى"، حال دا چې د متن په مسئله كې فقط په يوه بڼه سره وارث ته د ميراث وركولو فيصله سوي ده او ويل سوي دي چې "لَا يُكَلِّفُ الْبَيْتَةَ" يعني وراثت به دبلي گواهي په پېشولو سره نه مكلف كيږي (يعني دا تكليف او زحمت به نه وركول كيږي چې بله بڼه پېش كړي)، نو ځكه د متن مسئله د طرفينو رَحْمَتُ اللهِ د بيان سوي قاعدې مطابق نه ده.

صاحب د هدايې د "إِلَّا أَنَّهُ يُكْتَفَى بِالْخ" په ذريعه مطابقت ثابتوي، حاصل يې دا دى چې د متن مسئله د طرفينو رَحْمَتُ اللهِ د بيان سوي قاعدې هم مطابق ده. په دې توگه چې كله د مورث د مرگ په وخت كې پر دې خبره بڼه پېش كړل سوه چې دا كور د هغه په ملكيت دى. نو په دې كور كې د مورث ملكيت ثابت سو، او څرنگه چې د مورث تر مرگ وروسته په غير اختياري توگه (يعني خود بخوده) د هغه ملكيت د وارث و طرف ته منتقل كيږي، نو ځكه اوس چې په كومه بڼه سره په دې كور كې د مورث ملكيت ثابت سوي دى، د هغه په ذريعه به د وارث ملكيت هم ثابتيږي او د وارث د ملكيت ثابتولو لپاره به جلا بڼې (گواهي) ته ضرورت نه وي، همدارنگه كه د مورث د مرگ په وخت كې پر يو شي د هغه قبضه ثابته سي (يعني دا ثابته سي چې فلانكى شى د مرگ پر مهال د هغه په قبضه كې وو)، نو په دې قبضه سره به پر هغه شي د مورث ملكيت هم ثابتيږي (چې دا شى د هغه په ملكيت كې دى، ځكه چې قبضه د ملكيت دليل ده) او د هغه د مرگ (مړه كېلو) سره به سمدستي دا ملكيت د وارث و طرف ته منتقل كيږي او وارث ته به دخپل ملكيت د ثابتولو لپاره د بڼې پېشولو ضرورت نه وي، او په متن كې چې كوم صورتونه بيان سوي دي څرنگه چې په هغوى ټولو كې د مورث پر قبضه بڼه موجوده ده، په دې توگه چې مورث كوم چا ته عاريتاً يا امانتاً كور وركړى دى يا كوم چا چې په اجرت (كرايه) كور نيولى دى، د هغه قبضه د مورث د قبضې قائم مقام ده (ځكه چې هغه مستعير يا مودع يا مستأجر دى، او د دې كسانو قبضه د شى د مالك د قبضې قائم مقام وي، او مالك دلته مورث دى) او څرنگه چې دا قبضه په بڼه (گواهي) سره ثابته سوي ده، نو ځكه په دې قبضه سره به د مورث ملكيت هم ثابتيږي او د هغه تر مرگ وروسته به په هماغه مخكنۍ بڼه سره دا ملكيت د وارث و طرف ته منتقل كيږي او هغه ته به دا ضرورت نه پرېوځي چې بله بڼه (گواهي) پېش كړي.

پاته سوه دا اعتراض چې بيا خو د طرفينو رَحْمَتُ اللهِ قاعده بې ځايه سوه، نو د هغه جواب دا دى چې دا قاعده له دې مسئلې څخه بغير په نورو ځايو او مسئلو كې جاري كيږي، مثلاً د عَيْن مال په ملكيت كې به د وارث ملكيت نوى (جديد) ملكيت شمارل كيږي. مثلاً كه هغه د يو مينځني وارث جوړ سي نو پر هغه به

استبراء واجب وي. همدارنگه که دمرگ په وخت کي مورث غريب وي او هغه ته په صدقه (خيرات) کي يو شی حاصل سي نو د مالدار وارث لپاره به هغه شی حلال وي. حال دا چي که د وارث ملکیت نوی (جدید) نه وای. نو نه به پر هغه په دې مینځه کي استبراء واجب وای. او نه به د هغه لپاره صدقه حلال وای. حاصل دادي چي د دغه قاعدې اجراء او نفاذ له پورتنۍ مسئلې څخه بغير په نورو ځايو کي کيږي.

د مورث د قبضي په گواهي سره د وارث د ملکیت فیصله

وَإِنْ شَهِدُوا أَنَّهَا كَانَتْ لِي يَدِ فُلَانٍ مَّا وَهِيَ لِي يَدِهِ أَوْ كَهِ مَوْرَثٍ لِي وَكَرِهِي چي دا كور د فلانكي په قبضه كي وو [او] په داسي حال كي مړ سو چي دا كور د هغه په قبضه كي وو جَاَزَتِ الشَّهَادَةُ نَو [دا] گواهي جائز ده لِأَنَّ الْأَيْدِيَ عِنْدَ الْمَوْتِ تَتَقَلَّبُ يَدَ مِلْكٍ بِوَسِطَةِ الضَّمَانِ ځكه د مرگ په وخت كي چي كومه قبضه وي هغه د ضمان [واجبډلو] په ذريعه د ملكيت قبضه گرځي وَالْأَمَانَةُ تُصِيرُ مَضْمُونَةً بِالتَّجْهِيلِ او امانت په مجهول پرېښوول سره مضمون گرځي [يعني ضمان يې واجبيږي] فَصَارَ بِتَنْزِيلِ الشَّهَادَةِ عَلَى قِيَامِ مِلْكِهِ وَقَتِ الْمَوْتِ نو دا داسي سولكه د مورث د مرگ په وخت كي د هغه د ملكيت موجودېدلو گواهي وركول.

اللغات: ﴿الأيدي﴾ جمع ديد: ده: قبضه. ﴿تنقلب﴾ د انفعال د باب مضارع ده: او ښتل (بدلېدل).

گرځېدل، ﴿مضمونة﴾ د سمع د باب مؤنث مفعول دی: د كوم شي چي ضمان (تاوان) واجب وي. هغه ته "مضمون" وايي، ﴿تجهيل﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: مجهول گرځول (مجهول پرېښوول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادي چي مدعي يعني وارث چي د كوم كور دعوى كوي، كه يو څو كسان د هغه كور په باره كي دا گواهي وركړي چي دا كور د مرگ تر وخته د وارث د پلار په قبضه كي وو، او د مرگ (مړ كېدلو) په وخت كي هم دا كور د هغه په قبضه كي وو، نو دا گواهي جائز او مقبوله ده او په دې گواهي سره به د وارث (مدعي) لپاره د كوز فيصله كيږي (يعني قاضي به دا گواهي قبلوي او كور به وارث ته وركوي). برابره ده ① د پلار قبضه په مالكانه توگه وي، ② يا په غاصبانه توگه وي، ③ يا د امانت په توگه وي (يعني برابره پلار د دې كور مالك وو. يا غاصب وو. يا يو چا په امانت وركړی وو).

① ... په اول صورت كي خو بېله شكه مملوك كور د هغه د وارث (ځوی) ملكيت ته منتقل كيږي؛ ځكه چي د مورث د مرگ (مړه كېدلو) سره سمدستي د هغه ټوله مملوكه شيان د وارثانو ملكيت ته منتقل كيږي.

(۲)... په دويم صورت د مالک قبضه که څه هم غاصبانه ده، لېکن کله چې مورث مړ سو نو پر هغه د مقصوب کور ضمان (توان) واجب سو، او پر غاصب چې کله د مقصوب شي ضمان واجب سي نو غاصب د هغه مالک کيږي (لکه مخکي چې دا خبره تېره سوه)، لهذا کله چې غاصب يعني مورث د ضمان په واجبه دلو سره د مقصوب کور مالک سو، نو ښکاره ده چې د مورث د مرگ سره به سمدستي دده ملکيت د وارث و طرف ته منتقل کيږي او وارث به د کور مالک کيږي.

(۳)... او په درېيم صورت کي د مورث قبضه که څه هم د امانت په توگه ده، لېکن کله چې هغه دا خبره نه وکړه چې دا د چا امانت دی او هسي مجهول يې پرېښووی، نو دا مورث به په آخرت کي د هغه ضامن او ذمه وار وي او ددې امانت ضمان به پر هغه لازم وي، او کله چې ددې کور ضمان پر هغه لازم سو نو هغه به ددې کور مالک هم وي. او د قبضي گواهي ورکول به داسي وي لکه گواهانو چې د مورث د ملکيت گواهي ورکړه يعني چې مورث د مرگ په وخت کي ددې کور مالک وو، او د ملکيت (مالک کېدلو) په گواهي سره وارث ددې کور مالک کيږي، نو ځکه د قبضي په گواهي سره به هم هغه ددې مالک کيږي، برابره ده د مورث قبضه مالکانه وي يا غاصبانه وي يا د امانت په توگه وي، په هر صورت کي د وارث ملکيت په دې کور کي ثابتيږي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

وَإِنْ قَالُوا لِرَجُلٍ حَيٍّ: نَشْهَدُ أَنَّهَا كَانَتْ فِي يَدِ الْمُدَّعِي مُنْذُ أَشْهُرٍ أَوْ كَهَ گَوَاهَانِ يُوْثُونَدِي سِرِي تِه
 ووايي: موږ گواهي ورکوو چې دا کور له يو څو مياشتو څخه د فلانکي مدعي په قبضه کي وو لَمْ
 تُقْبَلْ نو دا گواهي به نه قبلول کيږي [دا ظاهر روايت دی او همدا د صاحبينو رَجِهْتُمَا الله قول دی] وَعَنْ أَنْ
 يُوسُفَ أَنَّهَا تُقْبَلُ* او له امام ابو يوسف رَجِهَ الله څخه روايت سوی دی چې دا به قبلول کيږي
 لِأَنَّ الْيَدَ مَقْصُودَةً كَالْيَدِ حَتَّىٰ كَيْفَ چې د ملکيت په څېر قبضه هم مقصوده وي وَلَوْ شَهِدُوا أَنَّهَا كَانَتْ
 مِنْكُمْ أَوْ كَه هغوی داسي گواهي ورکړي چې دا کور د هغه په ملکيت کي وو تُقْبَلْ نو هغه قبلول
 کيږي فَكَذَّ هَذَا نو همداسي به دا گواهي هم قبلول کيږي وَصَارَ كَذَا إِذَا شَهِدُوا بِأَنَّهُمْ أَخَذُوا مِنَ الْمُدَّعِي أَوْ
 داسي سوه لکه گواهان چې له مدعي څخه دا په زوره اخيستلو گواهي ورکړي وَجْه الْقَاهِرَةُ هُوَ قَوْلُهُمَا: أَنَّ
 الشَّهَادَةَ قَامَتْ بِمَجْهُولٍ د ظاهر روايت (کوم چې د طرفينو رَجِهْتُمَا الله قول دی) دليل دادی: چې دا

* القول الرابع هو ظاهر رواية وهو قولهما، وأيضاً حرم به في المختار (ج. ۴، ص: ۲۳۶)، وضع القدير (ج: ۶، ص: ۵۲۰).

گواهي پر يو مجهوله قبضه پېش کړل سوې ده لَأَنَّ الْيَدَ مُنْقَضِيَّةٌ حکه چي [د مدعي] قبضه ختمه سوې ده وَهِيَ مُتَنَوِّعَةٌ إِلَىٰ مِلْكٍ وَأَمَانَةٍ وَضَمَانٍ حال دا چي قبضه [درې اقسامو ته] تقسيم سوې ده [يعني] ملکيت، امانت او ضمان ته فَتَعَدَّرَ الْقَضَاءُ بِإِعَادَةِ الْمَجْهُولِ لهذا د مجهوله قبضي د واپس کولو فيصله کول ناممکن دي بِخِلَافِ الْمِلْكِ په خلاف د ملکيت لِأَنَّهُ مَعْلُومٌ غَيْرُ مُخْتَلِفٍ حکه چي هغه معلوم [او] غير مختلف دی وَبِخِلَافِ الْأَخِذِ او په خلاف د [په زوره] اخيستلو لِأَنَّهُ مَعْلُومٌ حکه هغه [هم] معلوم دي وَحُكْمُهُ مَعْلُومٌ او حکم يې [هم] معلوم دی وَهُوَ جُوبُ الرَّدِّ او هغه د واپس کولو واجبېدل دي وَلَأَنَّ يَدَ ذِي الْيَدِ مُعَايِنٌ وَيَدُ الْبُدْعَى مَشْهُودٌ بِهِ او حکه چي د قابض قبضه په سترگو مشاهده سوې [ليدل سوې] ده او د مدعي د قبضي گواهي [خبر] ورکول سوی دی وَلَيْسَ الْخَبَرُ كَالْبُعَايَةِ او خبر د مشاهدې په خبر نه وي.

اللغات: ﴿حي﴾ ژوندي، ﴿أشهر﴾ جمع د شهر ده: مياشته (مياشت)، ﴿منقضية﴾ د انفعال د باب مؤنث مفعول دي: ختمېدونکي، زائل سوی، ﴿أخذ﴾ د نصر د باب مصدر دی: اخيستل، دلته ځني مراد په زوره اخيستل دي (يعني غصب کول)، ﴿متنوعة﴾ د تفعّل د باب مؤنث مفعول دی: قسما قسم کېدل، څو اقسامو ته تقسيمېدل (خوږوله کېدل)، ﴿تعذر﴾ د تفعّل د باب ماضي ده: ناممکن کېدل، مشکل کېدل، ﴿معاین﴾ د مفاعلي د باب فاعل دی: په سترگو ليدل سوی، مشاهده سوی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو کور د ژوندي سړي (مثلا د خالد) په قبضه کي وي، بيا بل سړي (مثلا حامد) دعوی وکړي چي دا کور زما دی او مدعی عليه (خالد) له دې څخه انکار وکړي، بيا مدعي (حامد) گواهان پېش کړي او هغوی ووايي: ”موږ گواهي ورکوو چي دا کور د مدعي (حامد) په قبضه کي وو“، نو دا گواهي به نه قبلول کيږي او په دې گواهي سره به د مدعي لپاره د کور فيصله نه کيږي (چي دا کور د هغه دی)، دا ظاهر روایت دی او همدا د طرفينو رَجَهَاتُ اللَّهِ قول دی هم دی. او له امام ابو يوسف رَجَهَاتُ اللَّهِ څخه روایت سوی دی چي دا گواهي به قبلول کيږي او په دې سره به د مدعي لپاره د کور فيصله کيږي او کور به هغه ته ورکول کيږي.

(په متن کي له ”رُجُلٍ“ څخه وروسته د ”حَيٍّ“ قيد حکه لگول سوی دی چي که گواهان د مړه سړي (ميت) لپاره دا گواهي ورکړي چي ”د مرگ په وخت کي کور د هغه (ميت) په قبضه کي وو“، نو دا گواهي به بالاتفاق قبلول کيږي او هغه کور به د وارث و ملکيت ته منتقل کيږي).

د امام ابو يوسف دليل: په پورتنۍ مختلف فيہ مسئلہ کي د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ د دليل دادی چي قبضه هم د ملکیت په شہر مقصوده وي (مطلب دا چي په قبضه سره هم ملکیت مرادول کيږي)، او د ملکیت په باره کي حکم دادی چي که گواهان داسي گواهي ورکړي چي دا کور کوم چي اوس د مدعي عليه (خالد) په قبضه کي دی، دا د مدعي (حامد) په ملکیت کي وو (يعني د دې کور مالک حامد وو)، نو دا گواهي قبول کيږي (يعني قاضي دا قبولي او په دې گواهي سره د حامد لپاره د کور فيصله کوي)، همداسي کله چي گواهان دا گواهي ورکړي چي دا کور د مدعي (حامد) په قبضه کي وو، نو دا گواهي هم قبول کيږي او کور به مدعي ته ورکول کيږي (ځکه چي په قبضه سره هم ملکیت مرادول کيږي)، او د دې مثال دادی لکه گواهان چي دا گواهي ورکړي چي ”دغه کور خود مدعي (حامد) په قبضه کي وو لېکن مدعي عليه (خالد) له هغه څخه په زوره اخيستی وو“، نو په دې صورت کي گواهي قبول کيږي او کور مدعي ته ورکول کيږي، نو همداسي کله چي هغوی دا گواهي ورکړي چي ”دا کور د مدعي (حامد) په قبضه کي وو“، نو دا گواهي به هم قبول کيږي او کور به مدعي (حامد) ته ورکول کيږي.

د طرفينو دليل: د طرفينو د قول (کوم چي ظاهر روايت دی) دليل دادی چي في الحاله خو پر دغه کور د مدعي (حامد) قبضه نسته، او په ماضي کي چي د کومي قبضې گواهي ورکول سوې ده، هغه درې قسمه کېدای سي: ① مالکانه قبضه، يعني مدعي (حامد) مخکي د دې کور مالک وو. ② د امانت قبضه، يعني دا هم کېدای سي چي دا کور د مدعي په قبضه کي د امانت (وديعت) په توگه وو. ③ د ضمان قبضه، يعني دا کور د مدعي په قبضه کي د غصب په توگه وو، يعني مدعي هغه غصب کړی وو او غصبا يې قبضه پر کړې وه.

لهذا کله چي قبضه درې قسمه کېدای سي (اولته گواهانو د هيڅ قسم صراحت نه دی کړی)، نو د مدعي قبضه مجهوله سوه او گواهي پر مجهوله قبضه پېش کړل سوه، حال دا چي د مجهول شي په باره کي د قاضي فيصله کول ناممکن دي، لهذا کله چي د مجهول شي په باره کي د قاضي فيصله نا ممکنه ده، نو د جهالت د بقاء سره به د مدعي (حامد) لپاره د دې قبضې د واپس کولو فيصله کول هم نا ممکن وي، نو ځکه موږ (صاحبين) وايو چي په دې گواهي سره به د مدعي لپاره د کور فيصله نه کيږي يعني داسي به نه کيږي چي له مدعي عليه (قابض) څخه کور واخيستل سي او قبضه يې ختم کړل سي او مدعي ته واپس ورکول سي.

بغلاف الملك إلخ: دا د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ د قياس جواب دی، حاصل يې دادی چي که گواهان دا گواهي ورکړي چي دا کور د مدعي (حامد) په ملکیت کي دی نو دا گواهي ځکه قبول کيږي چي

ملکیت معلوم شی دی او غیر مختلف دی، یعنی ملکیت فقط یو قسم او یو ډول وي که څه هم دهغه اسباب مختلف وي (او داسي نه دی لکه قبضه چي څو قسمه ده). لهندا کله چي ملکیت معلوم او غیر مختلف دی نو دا گواهي پر معلوم شي پېش کړل سوه، او کله چي گواهي پر معلوم شي پېش کړل سوې ده نو د قاضي صاحب لپاره به فیصله کول هم ممکن وي، او کله چي د قاضي فیصله ممکنه ده، نو ځکه قاضي به دا گواهي قبلوي او په دې گواهي سره به د مدعي (حامد) لپاره د کور فیصله کوي او هغه ته به دا کور ورسپاري.

وبخلاف الأخذ إلخ: دا د دویم قیاس جواب دی، حاصل یې دا دی چي کله گواهانو دا گواهي ورکړه چي مدعی علیه (قابض) دا کور له مدعي څخه په زوره اخیستی وویعني غصب کړی یې وو، نو د گواهي په ذریعه معلومه سوه چي د مدعی علیه دا قبضه غاصبانه ده او د غصب حکم معلوم دی یعني مغضوب شی مدعي (مغضوب منه) ته سپارل واجب دي، نو ځکه په دې صورت کي به هم قاضي د مدعي لپاره د کور فیصله کوي او هغه ته به دا کور ورسپاري.

ولأن ید ذی الید معاین إلخ: د طرفینو رَحْمَتًا الله دویم دلیل دا دی چي دلته د مدعی علیه قبضه په سترگو لیدل سوې ده او د مدعي د قبضي فقط گواهي ورکول سوې ده، او گواهي یو خبر دی او خبر هیڅکله د مشاهدې (لیدلو) سره نه سي برابرېدای؛ ځکه چي په مشاهده (لیدنه) سره یقین حاصلیږي او په خبر سره یقین نه حاصلیږي بلکي ظن (گومان) حاصلیږي، نو ځکه د مشاهدې په ذریعه چي کومه قبضه ثابته ده هغه به راجح وي او د خبر یعني د گواهي په ذریعه چي کومه قبضه ثابته سوې ده هغه به مرجوح وي، او ترجیح راجح لره وي نه مرجوح لره، نو ځکه د مدعی علیه (قابض) قبضي لره به ترجیح حاصله وي او کور به دهغه په قبضه کي پرېښوول کیږي او مدعي ته به نه ورکول کیږي.

د مدعی علیه له طرفه د مدعي تصدیق کېدل

وَإِنْ أَقَرَّ بِذَلِكَ الْمُدْعَى عَلَيْهِ أَوْ كَفَّرَ دَفْعَتَهُ إِلَى الْمُدْعَى نُو د ا کور به مدعي ته ورکول کیږي لِأَنَّ الْجَهْلَ فِي الْبُقَرَاءِ لَا تَنْتَعِمُ صِحَّةُ الْإِقْرَارِ ځکه چي د مقربه مجهول کېدل د اقرار صحت نه منع کوي وَإِنْ شَهِدَ شَاهِدَانِ أَنَّهُ أَقَرَّ أَنَّهَا كَانَتْ فِي يَدِ الْمُدْعَى أَوْ كَهُ دوه گواهان دا گواهي

ورکړي چي مدعی' عليه د دې اقرار کړی دی چي دا کور د مدعي په قبضه کي وو دُفِعَتْ إِلَيْهِ نو [هم] به دا کور مدعي ته ورکول کيږي لَأَنَّ الشَّهَادَةَ بِهِ هُنَا إِقْرَارٌ ځکه چي دلته [د مدعی' عليه] د اقرار په باره کي گواهي ورکول سوې ده وَهُوَ مَعْلُومٌ او اقرار معلوم شی دی.

اللغات: «دُفِعَتْ» دفتح دباب ماضي صيغه ده: ورکول، ورسپارل، «صحة» صحيح والی، صحيح کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مدعی' عليه (قابض) د دې خبري اقرار او تصدیق وکړي چي «دا کور د مدعي په قبضه کي وو»، نو په دې صورت کي به دَکُور له هغه څخه اخیستل کيږي او مدعي ته به ورکول کيږي؛ ځکه د اقرار حکم دادی چي که مقرب به مجهول وي يعني که هغه شی مجهول وي د کوم شي په باره کي چي اقرار سوی دی، نو هم اقرار صحيح دی او د مقرب به جهالت د اقرار د صحت لپاره مانع نه دی، نو دلته که څه هم قبضه مجهوله ده (چي کوم قسم قبضه وه) لېکن بیا به هم د مدعی' عليه د اقرار په وجه دا کور مدعي ته ورکول کيږي که څه هم په دې سره د مدعي ملکیت نه ثابتيږي.

همدارنگه که دوه گواهان داسي گواهي ورکړي چي مدعی' عليه دا اقرار کړی دی چي «دغه کور د مدعي په قبضه کي وو»، نو په دې صورت کي به هم له هغه څخه کور اخیستل کيږي او مدعي ته به ورکول کيږي؛ ځکه دغه گواهانو چي د کوم شي گواهي ورکړې ده، هغه اقرار دی، او اقرار یو معلوم شی دی که څه هم د مقرب به يعني د قبضې قسم مجهول دی (چي کوم قسم قبضه وه)، ځکه اوس ذکر سوه چي د مقرب به جهالت د اقرار لپاره مانع نه دی، نو ځکه په دې صورت کي به هم د اقرار د گواهي په وجه دا کور مدعي ته ورسپارل کيږي.

بَابُ الشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ

(دا) باب پر گواهی. د پاسه د گواهی ور کولو (په بیان کي) دی

تشریح: شهادة (گواهی) اصل دی او شهادة على الشهادة د هغه فرع ده، او اصل له فرع خنځه مخکي وي، نو ځکه صاحب د کتاب رَجَّه الله اول د اصل يعني د گواهی احکام او متعلقات بیان کړل، اوس د فرع يعني د شهادة على الشهادة احکام بيانوي.

د "شهادة على الشهادة" طريقه داده چي اصل گواهانو (عيني گواهانو) چي کومه معامله په خپله ليدلې وي، په هغه معامله کي نور خلک خپل نائبين جوړ کړي او د قاضي مجلس ته يې واستوي چي تاسو زموږ گواهي هلته نقل کړئ! (يعني اصلي گواهان د يو غلډ او مجبوري په وجه نه سي تللای او خپل پر ځای نور کسان د گواهي پېشولو لپاره د قاضي دربار ته واستوي).

پر گواهی د پاسه د گواهي ور کولو حکم او تفصيل

قَالَ: الشَّهَادَةُ عَلَى الشَّهَادَةِ جَائِزَةٌ فِي كُلِّ حَقٍّ لَا يَسْقُطُ بِالشُّبْهَةِ فرمايي: پر گواهي د پاسه گواهي ور کول په هر داسي حق کي جائز دي کوم چي په شېبه سره نه ساقطيري وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ او دا استحسان دی لِشِدَّةِ الْحَاجَةِ إِلَيْهَا ځکه چي دې [شهادة على الشهادة] ته زيات ضرورت سته إِذْ شَاهِدُ الْأَصْلِ قَدْ يَعْجُزُ عَنْ آدَاءِ الشَّهَادَةِ لِبَعْضِ الْعَوَارِضِ ځکه ځيني وخت اصل گواه د بعضي عوارضو په وجه د گواهی له اداء کولو خنځه عاجزه وي فَلَوْلَمْ يَجْزُ الشَّهَادَةُ عَلَى الشَّهَادَةِ نو که چيري شهادة على الشهادة جائز نه وگرځول سي أَدَّى إِلَى إِتْرَاءِ الْحَقُوقِ نو دا به د حقوقو د ضايع کولو سبب وگرځي وَلِهَذَا جَوِّزْنَا الشَّهَادَةَ عَلَى الشَّهَادَةِ نو په همدې وجه موږ شهادة على الشهادة جائز گرځولې ده وَإِنْ كَثُرَتْ که څه هم گواهان زيات سي إِلَّا أَنْ فِيهَا شُبْهَةٌ لېکن په دې کي څه شېبه سته مِنْ حَيْثُ الْبَدَلِيَّةُ [يا] د بدليت په اعتبار سره أَوْ مِنْ حَيْثُ أَنَّ فِيهَا زِيَادَةً اخْتِصَالٍ يا په دې اعتبار سره چي په دې کي زيات احتمال سته وَقَدْ أُمِّنَ إِلَّا خِثَارُ عَنْهُ بِجَنَسِ الشُّهُودِ حال دا چي د جنس

گواهانو په ذريعه له دې څخه ځان محفوظ کېدل | ممکن دي فَلَا تُقْبَلُ فِيهَا تَدْرِي بِالشُّبُهَاتِ نو ځکه په داسي شيانو کي به نه قبولول کيږي کوم چي په شبهاتو هره ساقطيري كَالْحُدُودِ وَالْقِصَاصِ لکه حدونه او قصاص.

اللغات: ﴿اتواء﴾ د افعال د باب مصدر دی: ضایع کول، بریادول، ﴿جوزنا﴾ د افعال د باب ماضي ده:

جائز گرځول، جائز کول، ﴿جنس الشهود﴾ اصل گواهان (چي هغو واقعه او معامله لېدلې ده)، ﴿پندري﴾ د افعال د باب مضارع ده: زائېدل، ليري کېدل (ساقطېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د خلکو د حقوقو د ساتلو او ژوندي کولو په خاطر شريعت استحساناً په هغه حقوقو کي شهادة على الشهادة جائز گرځولې دی کوم چي په شبهاتو سره نه ساقطيري (لنډه دا چي شهادة على الشهادة له حد او قصاص څخه بغير په نورو حقوقو کي جائز دی)؛ او د جواز دليل يې دا دی چي هغه ته ځيني وخت سخت ضرورت پېښيږي؛ ځکه کله نا کله د يو عذر او مجبوري په وجه اصلي گواه د قاضي مجلس ته نه سي حاضرېدای او هغه خپل نائب واستوي او په هغه سره گواهي پېش کړي، او ښکاره خبره ده چي په داسي کولو سره د حقدارانو خلکو حقوق ژوندي کيږي او له ضياع څخه ساتل کيږي، نو ځکه شهادة على الشهادة جائز دي، لېکن که هغه ناجائز وگرځول سي نو په دې صورت کي به د خلکو حقوق ضايع سي او هغو ته به حرج او ضرر لاحق سي، حال دا چي په شريعت کي حرج ليري کړی سوی دی، نو ځکه مذکوره حالاتو ته په کتلو سره شهادة على الشهادة جائز گرځول سوی دی، برابره ده فرعي گواهان کثير وي او که قليل وي (يعني اصلي گواهانو چي کوم کسان خپل نائبين جوړ کړي وي، برابره ده هغه لږ وي او که ډېر، په هر صورت کي شهادة على الشهادة جائز دی).

د فرعي گواهانو د کثير کېدلو يو مطلب دا دی چي مثلاً اصلي گواهان دوه وي او بيا دوی د ځان لپاره دوه خلک خپل نائبان وټاکي او بيا دا دوه خلک هم نور دوه خلک خپل نائبان وټاکي او دانور دوه نائبان هم خپل نائبان وټاکي... على هذا القياس، نو په دې صورت کي هم شهادة على الشهادة جائز دی، يا د کثير کېدلو مطلب دا دی چي مثلاً اصلي گواهان دوه وي او بيا له دوی څخه هريو دوه خلک خپل نائبان وټاکي او بيا دا څلور فرعي گواهان هم هريو دوه، دوه خلک خپل نائبان وټاکي، نو داهم جائز دي.

لېکن څرنگه چي د فرعي گواهانو په گواهي کي څه غوندي شبهه سته، ځکه چي فرعي گواهان د اصلي گواهانو بدل دي، او په بدل کي د اصل په نسبت څه شبهه وي، يا په فرعي گواهانو کي به دې وجه شبهه سته چي هغوی د اصلي گواهانو نائبين دي، او د نه معصوم کېدلو په وجه په اصلي

گواهانو کي د کذب (دروغو) احتمال سته لهذا په فرعي گواهانو کي به دا احتمال نور هم زیات وي. لنډه دا چي د فروغو په گواهي کي يو ډول شبهه سته، او د جنس گواهانو يعني د اصلي گواهانو په ذریعه له دغه شېهي (يعني د فروغو له گواهي) څخه محفوظ کېدل هم ممکن دي، په دې توگه چي د اصلي گواهانو شمېر زیات وي نو که ځينو اصلي گواهانو ته يو عذر پېش سي نو پاته اصلي گواهان دي گواهي ورکړي، لنډه دا چي کله د فروغو په گواهي کي شبهه سته او د اصلي گواهانو په ذریعه له هغه څخه محفوظ کېدل ممکن هم دي، نو ځکه وويل سوه چي د فرعي گواهانو گواهي به په داسي حقوقو کي نه قبلول کيږي کوم چي په شېهاتو سره ساقطیږي، لکه حدود او قصاص.

په شهاده على الشهادة کي د گواهانو د شمېر بيان

وَيَجُوزُ شَهَادَةُ شَاهِدَيْنِ عَلَى شَهَادَةِ شَاهِدَيْنِ او دوو گواهانو پر گواهي د پاسه د دوو گواهانو گواهي جائز ده وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَجُوزُ إِلَّا الْأَرْبَعُ عَلَى كُلِّ أَصْلٍ اِثْنَانِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي له څلورو څخه کم [فرعي گواهان] جائز نه دي [يعني] پر هر اصل گواه دوه گواهان لِأَنَّ كُلَّ شَاهِدَيْنِ قَائِمَانِ مَقَامَ شَاهِدٍ وَاحِدٍ ځکه چي هر دوه [فرعي] گواهان د يوه [اصل] گواه قائم مقام دي فَصَارَ كَالْمُرَاتَيْنِ نو دا دوو بنحو په شېر سو وَلَمَّا قَوْلُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «لَا يَجُوزُ عَلَى شَهَادَةِ رَجُلٍ إِلَّا شَهَادَةُ رَجُلَيْنِ» او زموږ دليل د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [دا] قول دی چي: «جائز نه دي د يوه سړي پر گواهي مگر د دوو خلکو گواهي» اَوَلَا نَنْقُلُ شَهَادَةَ الْأَصْلِ مِنَ الْحَقُوقِ او ځکه چي د اصل گواه گواهي نقل کول له حقوقو څخه دي فَهَذَا شَهْدًا بِحَقِّ ثُمَّ شَهْدًا بِحَقِّ آخَرَ نو [گواکي] دواړو گواهانو پر يوه حق له گواهي ورکولو څخه وروسته پر بل حق گواهي ورکړه فَتَقْبَلُ نو ځکه هغه به قبلول کيږي وَلَا تَقْبَلُ شَهَادَةَ وَاحِدٍ عَلَى شَهَادَةِ وَاحِدٍ او د يوه [اصل گواه] پر گواهي به د يوه [فرعي گواه] گواهي نه قبلول کيږي لِمَا رَوَيْنَا د هغه قول په وجه کوم چي موږ روايت کړی وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى مَالِكٍ او د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په خلاف حجت دی وَلَئِنَّهُ حَقٌّ مِنَ الْحَقُوقِ او ځکه چي دا [يعني د اصل گواهي نقل

* تخريج: تر دېر لټاون وروسته هم پيدا نه سو، خو په "جامع الاحاديث" او "مُعْتَمَرُ صَنَعَانِ" کي د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يو قول په دې الفاظو سره ذکر سوی دی "لَا يَجُوزُ عَلَى شَهَادَةِ الْمَيِّتِ إِلَّا زَجْلَانِ" (جامع الاحاديث، رقم: ۳۴۵۵۵. مصنف صناعي، رقم: ۱۵۴۵۰).

كول له حقوقو خنخه يو حق دی فَلَا بُدَّ مِنْ نِصَابِ الشَّهَادَةِ نو خكه د گواهي نصاب ضروري دی.

اللغات: (أصل) اصلي گواه، عيني گواه (کوم چي معامله په خپله ليدلې وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د دوو اصلي گواهانو پر گواهي د دوو فرعي گواهانو گواهي ورکول جائز دي، يعني اول په دواړه فرعي گواهان د يوه اصلي گواه گواهي نقل کوي بيا به همدوی دواړه د دويم اصلي گواه گواهي نقل کوي، په دې توگه د دوو اصلي گواهانو پر گواهي د دوو فرعي گواهانو گواهي ورکول جائز دي. لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي د دوو اصلي گواهانو د گواهي د نقل کولو لپاره شلور فرعي گواهان ضروري دي، يعني د هر اصلي گواه گواهي به دوه فرعي گواهان نقل کوي. (د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نيزيو فرعي گواه هم کافي دی، يعني يو فرعي گواه به يو وار د يوه اصل گواه گواهي نقل کوي او بل وار به د دويم اصل گواه گواهي نقل کوي، علامه بدر الدين عيني رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي داله امام مالک رَحِمَهُ اللهُ خنخه يو روايت دی، لېکن دهغه اصل مذهب زموږ د مذهب په خبر دی، همداسي علامه ابن الهمام رَحِمَهُ اللهُ فرمايلي دي).

د امام شافعي دليل: دادی چي دوه فرعي گواهان د يوه اصلي گواه قائم مقام وي، لکه څرنګه چي دوي بنسټي د يوه سړي قائم مقام وي، او کله چي دوه فرعي گواهان د يوه اصلي گواه قائم مقام دي، نو خكه د دوو اصلي گواهانو د قائم مقام والي لپاره به شلور فرعي گواهان ضروري وي.

زموږ دليل: د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا قول دی: "لَا يَجُوزُ عَلَى شَهَادَةِ رَجُلٍ إِلَّا شَهَادَةُ رَجُلَيْنِ" يعني د يوه سړي پر گواهي د پاسه د دوو خلکو گواهي ضروري ده، مطلب يې دادی چي دوه فرعي گواهان به يو وار د يوه اصلي گواه گواهي نقل کوي او بل وار به د دويم اصلي گواه گواهي نقل کوي، نو په دې توگه به د هر اصلي گواه پر گواهي دوه فرعي گواهان هم پېش سي او د فرعي گواهانو شمېر به تر دوو زيات هم نه سي، لکه امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ چي فرمايلي دي. (اشرف الهدايه)

ولأن نقل إلخ: زموږ عقلي دليل دادی چي د اصل گواه گواهي نقل کول له حقوق الناس خنخه دي، او د هر حق ثابتولو لپاره د گواهي نصاب (دوه گواهان) ضروري دي، لهذا کله چي دوه فرعي گواهان د يوه اصلي گواه گواهي نقل کړي نو گواکي هغو پر يوه حق گواهي ورکړه او پر هغه د گواهي نصاب هم پوره سو، بيا چي کله همدا فرعي گواهان د دويم اصلي گواه گواهي نقل کړي نو گواکي هغو له يوه حق خنخه بنير پر بل حق گواهي ورکړه او پر هغه هم د گواهي نصاب موجود سو، او دا خبره تسليم سړې ده چي دوه گواهان جلا جلا پر مختلفو حقوقو گواهي ورکولای سي، لهذا کله چي د هر اصل

گواه د گواهی پر نقل کولو د شهادت (گواهی) نصاب پوره سو، نو ځکه به د مذکور دواړو فرعي گواهانو گواهی قبول کیږي. په خلاف د دوو بنځو د گواهی؛ ځکه دوی بنځي د گواهی په باب کې دیوه سړي په مرتبه کې دي، نو ځکه فقط په دوو بنځو سره به نصاب نه پوره کیږي، او کله چې په دوو بنځو سره د گواهی نصاب نه پوره کیږي، نو د هغو پر گواهی به د قاضي فیصله هم نه مرتب کیږي.

ولا تقبل شهادة واحد إلخ: او د حضرت علي عليه السلام د قول پر بناء به دیوه اصلي گواه پر گواهی دیوه فرعي گواه گواهی هم نه قبول کیږي، او د حضرت عليه السلام قول د امام مالک رحمته الله په خلاف هم حجت دی؛ ځکه چې په دې قول کې په واضحه توګه ذکر سوي دي چې دیوه اصلي گواه د گواهی د نقل کولو لپاره دوه فرعي گواهان ضروري دي، حال دا چې امام مالک رحمته الله یو فرعي گواه کافي ګڼلی دی. او د امام مالک رحمته الله په خلاف عقلي دلیل دا دی چې گواهی نقل کول یو قسم حق دی او د هر ډول حق ثابتولو لپاره د گواهی نصاب ضروري دی، نو ځکه د اصل گواه د گواهی د نقل کولو لپاره به یو فرعي گواه کافي نه وي بلکې دوه گواهان به ضروري وي.

پر گواهی د پاسه د گواه جوړولو طریقہ

وصفة الإشهاد أن يقول شاهد الأصل لشاهد الفرع او د گواه جوړولو طریقہ داده چې اصل گواه فرعي گواه ته داسې ووايي "أشهد على شاهد أن أشهد أن فلان بن فلان أقر عني بكذا وأشهدني على نفسه" "ته زما پر گواهی دا گواهی ورکړه! چې زه گواهی ورکوم چې فلان بن فلان زما سره ددې خبرې اقرار کړی دی او زه یې پر خپل ځان گواه جوړ کړی يم" لأن الفرع كالتائب عنه ځکه چې فرعي گواه د اصل گواه د نائب په څېر دی فلابد من التحييل والتوكيل نو ځکه [پر فرعي گواه] د گواهی بار [او ذمه واري] اچول او وکیل جوړول ضروري دي على ما مرر لکه مخکي چې تېر سو ولا بد أن يشهد كما يشهد عند القاض او ضروري ده چې اصل گواه [د فرعي گواه منته] هغسې گواهی ورکړي لکه څرنګه چې یې د قاضي منته ورکوي ليتنقله إلى مجلس القضاء ددې لپاره چې فرعي گواه دا گواهی د قاضي مجلس ته منتقل کړي وإن لم يقل "أشهدني على نفسه" او که اصلي گواه "أشهدني على نفسه" نه ووايي جاء نو [هم] جائز دي لأن من سب أقرار غيره ځکه کوم څوک چې

دبل چا اقرار واورى حَلَّ لَهُ الشَّهَادَةُ وَإِنْ لَمْ يَقُلْ لَهُ 'أ' شَهَدَ "نود هغه لپاره گواهي وركول روا دي، كه څه اقرار كونكي سړي هغه ته "أَشْهَدُ" ويلى نه وي.

اللغات: ﴿صفة﴾ کیفیت، طریقه، ﴿إشهاد﴾ د افعال د باب مصدر دی: گواه جوړول، ﴿أشْهَدُ﴾ د سمع له باب د واحد مذکر امر حاضر صیغه ده: گواه کېدل، گواه جوړېدل، نود "أَشْهَدُ" معنی ده: ته گواه سه!، ته گواه جوړ سه!، ﴿أَشْهَدُنِي﴾ د افعال د باب ماضی ده، په آخر کي یې نون وقایه اویاء ضمیر متکلم ده: زه یې گواه جوړ کړی یم، ﴿تحمیل﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: د گواهی بار او ذمه واري پر اچول، گواه جوړول.

تشریح: اصلي گواه به څنگه فرعي گواه خپل پر گواهی گواه جوړوي، ددې طریقه داده چي هغه به د فرعي گواه مخته داسي گواهي اداء کوي او په دې الفاظو سره به هغه خپل گواه جوړوي "زه گواهي وركوم چي فلان بن فلان سړي زما مخته (مثلاً) د فلان بن فلان لپاره ددې حق اقرار وکړی او اقرار کونكي سړي پر خپل ځان زه گواه جوړ کړی یم"، په فرعي گواهي کي ځکه دا شرط لگول سوی دی چي اصلي گواه به فرعي گواه پر خپل گواهی گواه جوړوي، ځکه چي فرعي گواه گواکي د اصلي گواه نائب او وکیل دی، او د نائب کېدلو لپاره نائب جوړول ضروري دي، له نائب جوړولو څخه بغير هيڅوک دبل چا نائب کېدای نه سي، نو ځکه د اصلي گواه لپاره به دا ضروري وي چي فرعي گواه خپل نائب جوړ کړي يعني پر خپل گواهی یې گواه جوړ کړي. همدارنگه شهادة على الشهادة هماغه وخت حجت گرځي کله چي فرعي گواه د قاضي په مجلس کي د اصل گواهي منتقل کړي (بيان کړي)، او فرعي گواه ته هماغه وخت د قاضي په مجلس کي د اصل گواه د گواهی منتقل کولو اجازت او اختیار سته کله چي اصل گواه پر هغه خپل د گواهی بار واچوي (يعني کله چي اصلي شاهد هغه خپل گواه جوړ کړي او د هغه پر غاړه د گواهي اداء کولو ذمه واري واچوي، چي هغه ته تحمیل وايي)، لنډه دا چي ثابته سوه چي د شهادة على الشهادة لپاره تحمیل يعني د اصلي گواه له طرفه فرعي گواه ته "أَشْهَدُ عَلَى شَهَادَتِي" ويل يعني پر هغه د گواهي اداء کولو ذمه واري اچول او په گواهي اداء کولو کي هغه خپل وکیل جوړول ضروري دي (لکه څرنگه چي په "فصل ما يتحملة الشاهد" کي ددې تفصيل تېر سو).

لېکن دلته يو سوال سته، او هغه دا چي کله فرعي گواه د اصلي گواه نائب دی، نو بيا صاحب هدايې رَحِمَهُ اللهُ ولي داسي ويلى دي "لِأَنَّ الْفَرْعَ كَالنَّائِبِ عَنْهُ" ويلى دي، بايد "لِأَنَّ الْفَرْعَ نَائِبُهُ"

ویل سوي وای؟، ددې جواب دادی چي فرعي گواه داصلي گواه په گواهی کي د هغه نائب نه وي بلکي په مشهود به کي نائب وي، نو ځکه يې د "كَانَ النَّائِبُ" لفظ اختيار کړی دی.

ولا یدلخ: فرمایي چي اصلي گواه به د فرعي گواه مخته داسي گواهي اداء کوي لکه څرنګه چي يې د قاضي مخته اداء کوي، ددې لپاره چي فرعي گواه د هغه گواهي په توجه سره واورې او بعينه هغسي يې د قاضي په مجلس کي منتقل کړي (بيان کړي)؛ ځکه ښکاره خبره ده چي فرعي گواه به د قاضي په مجلس کي په هغسي الفاظو سره گواهي بيانوي کوم الفاظ چي هغه له اصل گواه څخه اورېدلي وي، نو ځکه اصل گواه ته پکار دي چي د هغه مخته هم خاص د قاضي په شپږ گواهي بيان کړي.

وان لم يقل إلخ: او که چيري اصل گواه فرعي گواه ته داسي نه ووايي چي "اقرار کونکي سړي زه پر خپل ځان گواه جوړ کړی يم"، نو دا هم جائز دي؛ ځکه کوم سړي چي د بل چا اقرار اورېدلی وي، هغه ته په هر صورت کي گواهي ورکول روا دي، که څه هم اقرار کونکي کس هغه ته دا نه وي ویلي چي "ته پر ما گواه جوړه!".

پر گواهي د پاسه د گواهي ورکولو طريقه

وَيَقُولُ شَاهِدُ الْفَرَعِ عِنْدَ الْأَدَاءِ او فرعي گواه به د گواهي اداء کولو په وخت کي داسي وايي "أَشْهَدُ أَنَّ فُلَانًا أَشْهَدَنِي عَلَى شَهَادَتِهِ أَنَّ فُلَانًا أَقَرَّ عِنْدَهُ بِكَذَا وَقَالَ لِي: أَشْهَدُ عَلَى شَهِائِكَ بِذَلِكَ" "زه گواهي ورکوم چي فلانکي سړي پر خپل گواهی زه گواه جوړ کړی يم چي فلان سړي د هغه سره د فلانکي حق اقرار کړی دی او هغه [اصل گواه] ما ته وویل: چي ته زما پر گواهي گواه جوړه! لِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ شَهَادَتِهِ وَذِكْرُ شَهَادَةِ الْأَصْلِ وَذِكْرُ التَّخْيِيلِ ځکه چي د فرعي گواه گواهي ورکول ضروري دي [همدارنګه] د اصل گواه د گواهي او د تحمیل [گواه جوړولو] یادونه کول [هم] ضروري دي وَلَهَا لَفْظٌ أَطْوَلُ مِنْ هَذَا وَأَقْصَرُ مِنْهُ او د فرعي گواهی لپاره له مذکوره الفاظو څخه اوږده الفاظ هم سته او له هغه څخه کم الفاظ هم سته وَخَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا او غوره د امورو مینځوی استوسط امر دی یعني درميانه الفاظ او متوسط عبارت ویل غوره دي].

اللغات: ﴿أطول﴾ د اسم تفضیل صیغه ده: اوږد، ﴿أقصر﴾ مخکنی صیغه ده: مختصر، کم.

﴿أوسط﴾ مینځوی، درميانه (مینځوی درجې والا).

تشریح: په دې عبارت کي د فرعي گواه د گواهي کیفیت او طريقه بيان سوې ده. جاصل يې دادی چي فرعي گواه به د قاضي په مجلس کي د گواهي اداء کولو پر مهال داسي وايي چي ”زه گواهي ورکوم چي فلان بن فلان زه خپل پر دې گواهي گواه جوړ کړی يم چي فلان بن فلان د هغه مخته د فلان بن فلان لپاره د دې حق اقرار کړی دی. او هغه ماته وویل چي ته زما پر دغه گواهي گواه جوړ سه!“.

صاحب د هدايې رَجَه الله فرمايي چي د دې الفاظو دويلو وجه داده چي د فرعي گواه لپاره گواهي ورکول ضروري دي نو ځکه هغه به ”زه گواهي ورکوم“ وايي، او داهم ضروري دي چي فرعي گواه د خپل ځان د گواه جوړېدلو (تحميل) يادونه وکړي نو ځکه هغه به داسي هم وايي چي ”اصل گواه ما ته وویل چي ته زما پر دغه گواهي گواه جوړ سه!“.

صاحب د هدايې رَجَه الله فرمايي چي د گواهي اداء کولو پر مهال فرعي گواه تر دې زيات الفاظ (اوږد عبارت) هم يلاي سي او تر دې کم او مختصر الفاظ هم ويلاي سي. داوږد عبارت مثال دادی چي فرعي گواه د قاضي مخته داسي ووايي ”زه گواهي ورکوم چي فلانکي زما مخته دا گواهي ورکړې ده چي پر فلان بن فلان د فلان دومره مال باندې دی، او زه يې پر خپل گواهي گواه جوړ کړی يم، او ماته يې حکم کړی دی چي د هغه پر گواهي زه گواهي ورکړم، نو ځکه اوس زه گواهي ورکوم“، د مختصر عبارت مثال دادی چي فرعي گواه د قاضي مخته داسي ووايي ”زه د فلانکي گواه پر گواهي د فلانکي شي په باره کي گواهي ورکوم“. او په قدوري (متن) کي مذکوره عبارت د متوسطو الفاظو والا دی، نه اوږد دی او نه مختصر دی او د ”خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا“ د قاعدې مطابق دی، او په همدې وجه په قدوري کي په دې هکله متوسط عبارت اختيار کړی سوی دی.

د گواه جوړولو شرط

وَمَنْ قَالَ: أَشْهَدُ فُلَانًا عَلَى نَفْسِهِ أَوْ كَهْ يَوْ شَوْكُ وَوَايِي: زه فلانکي پر خپل ځان گواه جوړ کړی يم لَمْ يَشْهَدْ السَّامِعُ عَلَى شَهَادَتِهِ حَتَّى يَقُولَ لَهُ: ”إَشْهَدْ عَلَى شَهَادَتِي“ نو اوږدونکی کس به د هغه پر گواهي گواهي نه ورکوي تر دې چي هغه اصل گواه ده ته داسي ووايي: ”ته زما پر گواهي گواه جوړ سه!“ لَئِنَّهُ لَا يَهْدُ مِنَ التَّحْنِيلِ ځکه چي د گواهي بار پر اچول ايمني گواه جوړول ضروري دي وَهَذَا ظَاهِرٌ عِنْدَ مُحْتَدٍ او دا د تحميل ضروري کېدل د امام محمد رَجَه الله په نېز ښکاره دی لَئِنْ الْقَضَاءُ عِنْدَهُ بِشَهَادَةِ الْفُرُوعِ وَالْأَصُولِ جَمِيعًا ځکه چي د امام محمد رَجَه الله په نېز د قاضي فيصله

کول د فرعي او اصلي ټولو گواهانو په گواهي سره صادرېږي. حَتَّى اشْتَرَكُوا فِي الْقَسَانِ عِنْدَ الرُّجُوعِ
 همدا وجه ده چي درجوع په وخت کي دوی ټوله په ضمان [تاوان] کي شريک کيږي وَكَذَا عِنْدَهُمَا
 او همداسي د شيخينو رَجَعَهُمَا اللهُ په نېز [هم تحميل ضروري دی] لَأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ نَقْلِ شَهَادَةِ
الْأَصُولِ لِيَصِيرَ حُجَّةً ځکه چي د اصل گواهانو گواهي نقل کول ضروري ده، د دې لپاره چي حجت
 وگرځي فَيُظْهَرُ تَحْمِيلُ مَا هُوَ حُجَّةٌ لهذا کوم شی چي حجت دی د هغه گواه جوړول به ضروري وي
 [يا: کوم شی چي حجت دی د هغه د تحميل اظهار به کيږي].

اللغات: «سامع» د سمع د باب فاعل دی: اورېدونکی، «حجة» دليل، «تحميل» د تفعیل د باب
 مصدر دی: پریو چا د گواهي بار او ذمه واري اچول، د گواهي ذمه وار جوړول، يعني گواه جوړول.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي مثلاً خالد د یو معاملي اصلي گواه (عيني گواه) دی او هغه د
 خپل ځان له طرفه د گواهي اداء کولو لپاره زید خپل گواه جوړ کړی، بیا زید په یو ځای کي دا خبره
 وکړه چي خالد زه د خپل ځان گواه جوړ کړی يم، او په هغه ځای کي حامد دا خبره واورېده، نو حامد
 سامع سو، اوس حامد ته دا اختیار نسته چي د اصلي گواه يعني د خالد پر گواهي د پاسه گواهي
 ورکړي، لېکن که چيري اصلي گواه يعني خالد پر سامع (حامد) باندي خپل د گواهي بار او ذمه واري
 واچوي يعني هغه ته داسي ووايي چي «أَشْهَدُ عَلَى شَهَادَتِي» (ته زما پر گواهي گواه جوړه!)، نو بیا هغه
 (حامد) ته دا اختیار سته چي د اصلي گواه پر گواهي د پاسه گواهي اداء کړي؛ دليل دا دی چي د الشهادة
 على الشهادة لپاره تحميل (يعني گواه جوړول) بالاتفاق ضروري دي، دامام محمد رَجَعَهُ اللهُ په نېز خو
 ښکاره ده چي تحميل الشهادة ضروري دی؛ ځکه دامام محمد رَجَعَهُ اللهُ په نېز فرعي گواه د اصلي گواه
 وکیل وي، او قاضي د وکیل او مؤکل يعني د اصلي گواه او فرعي گواه دواړو پر گواهي فیصله
 صادروي، همدا وجه ده که اصلي گواه او فرعي گواه دواړه له گواهي څخه رجوع وکړي، نو پر دواړو
 ضمان واجبېږي، يعني مشهود عليه ته دا اختیار حاصلېږي چي که هغه له اصلي گواه څخه ضمان
 (تاوان) اخلي او که يې له فرعي گواه څخه اخلي، لنډه دا چي کله دامام محمد رَجَعَهُ اللهُ په نېز په الشهادة
 على الشهادة کي د توکیل (وکیل جوړولو) معنی سته، نو څرنگه چي په توکیل کي د مؤکل لپاره
 وکیل جوړول ضروري دي او له وکیل جوړولو څخه بغير هيڅوک د هغه وکیل نه سي جوړېدای،
 همداسي به په الشهادة على الشهادة کي د اصلي گواه لپاره بل څوک خپل گواه جوړول (د گواهي اداء کولو
 وکیل جوړول) ضروري وي او د هغه له جوړولو څخه بغير به هيڅوک د هغه له طرفه گواه نه سي

جوړېداى. نو ځكه دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز حكم دادى چي كله اصلي گواه تحميل وكړي يعني بل چاته "اَشْهَدُ عَلَى شَهِادَتِي" ووايي او هغه د ځان گواه جوړ كړي. نو بيا هغه ته د اصلي گواه پر گواهي د پاسه د گواهي وركولو اختيار سته.

همدارنگه د شيخينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز هم تحميل الشهادة ضروري دى؛ ځكه د هغو په نېز كه څه هم الشهادة على الشهادة تو كيل (وكيل جوړول) نه دي، يعني فرعي گواه د اصل گواه وكيل نه دى. لېكن د اصل گواه د گواهي د حجت گرځولو لپاره د ضروري ده چي فرعي گواه د اصل گواه گواهي د قاضي په مجلس كي نقل كړي (يعني د قاضي په مجلس كي يې بيان كي)؛ ځكه چي گواهي په خپله حجت نه ده بلكي هغه وخت حجت گرځي كله چي هغه د قاضي په مجلس كي نقل كړل سي (بيان كړل سي)، لنډه دا چي معلومه سوه چي د اصل گواه گواهي هغه وخت حجت گرځي كله چي فرعي گواه هغه د قاضي په مجلس كي نقل كړي، نو ځكه پر فرعي گواه د قاضي په مجلس كي د هغه نقل كول ضروري دي، او د نقل كولو لپاره تحميل ضروري دى، يعني فرعي گواه ته هغه وخت د اصل گواه د گواهي نقل كولو اجازت سته كله چي اصل گواه پر هغه ددې گواهي بار واچوي او هغه د ځان گواه جوړ كړي، نو ثابته سوه چي تحميل الشهادة د شيخينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز هم ضروري دى.

د فرعي گواهانو گواهي به كله قبلول كيږي؟

قَالَ: وَلَا تَقْبَلُ شَهَادَةُ شُهَدَاءِ الْقَرْعِ إِلَّا أَنْ يَنْتَوَ شُهُودُ الْأَصْلِ فرمايي: او د فرعي گواهانو گواهي به نه قبلول كيږي مگر دا چي اصل گواهان مړه سي أَوْ يَغِيْبُوا مَسِيرَةً ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا يا اصل گواهان دريو ورځو يا تر دې د زياتي مسافې په اندازه غائب سي أَوْ يَتَرَضُّوا مَرَضًا لَا يَسْتَطِيعُونَ مَعَهُ حُضُورَ مَجْلِسِ الْحَاكِمِ يا داسي مريضان سي چي د هغه مرض سره دوى د قاضي مجلس ته د حاضرېدلو طاقت [وس] نه لري لِأَنَّ جَوَازَهَا لِلْحَاجَةِ ځكه چي د الشهادة على الشهادة جواز [جائز كېدل] د ضرورت پر بناء دي وَإِنَّمَا تَكُنْ عِنْدَ عَجْرِ الْأَصْلِ او ضرورت د اصل گواهانو د عاجز والي په وخت كي پېښيږي وَبِهَذِهِ الْأَشْيَاءِ يَتَحَقَّقُ الْعَجْزُ او په دې شيانو سره عاجز والى ثابتيږي وَإِنَّمَا اغْتَبَرْنَا السَّفَرَ لِأَنَّ الْعَجْزَ بَعْدَ الْمَسَافَةِ او موږ د سفر د مودت اعتبار ځكه كړى دى چي عاجزونكى شى د مسافې ليري والى دى وَمُدَّةُ السَّفَرِ بَعِيدَةٌ كُنْتُمْ او د سفر مودت [د شرعي] حكم په اعتبار سره ليري

دى حَتَّى أُدِيرَ عَلَيْهَا عِدَّةً مِنَ الْأَحْكَامِ همداء وجه ده چي پر دغه مودت د ډېرو احكامو مدار دى فَكَذًا
سَبِيلَ هَذَا الْحُكْمِ نو همداسي د دې حكم لاره هم ده وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ ❶ أَنَّهُ إِنْ كَانَ لِي مَكَانٌ لَوْ عَدَا إِدَاءَ
الشَّهَادَةِ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَبَيِّنَ فِي أَهْلِهِ او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ شخه روايت سوى دى كه اصل
گواه په داسي حاي كي وي چي كه هغه سهار د گواهي اداء كولو لپاره روان سي نو بيا هغه په خپل
اهل او كور كي شپه نه سي تېرولاى صَحَّ الشَّهَادَةُ نو [په دې صورت كي] گواه جوړول جائز دي إِيضًا
لِحَقُوقِ النَّاسِ د دې لپاره چي دخلكو حقوق ژوندي سي او ضايع نه سي ا قَالُوا: الْأَوَّلُ أَحْسَنُ وَالثَّانِي
أَرْفَقُ مشايخو ويلي دي: چي اول قول ډېر غوره دى او دويم قول ډېر آسانه دى وَبِهِ أَخَذَ الْفَقِيهُ أَبُو
اللَّيْثِ او فقيه ابو الليث رَحِمَهُ اللَّهُ همداء [دويم قول] اختيار كړى دى.

اللغات: «يغيبوا» د ضرب له بابه د جمع مذكر غائب مضارع صيغه ده: غائبېدل، ليري كېدل،
«مسيرة» مسافه، فاصله، واټن، «فصاعدا» يا تر دې زيات، «معجز» د افعال د باب فاعل دى:
عاجز ونكى، «بعد» ليري والى، «غدا» د نصر د باب ماضي ده: د سهار په وخت كي تلل (سهار
تلل)، «لا يبيت» د ضرب له بابه د نفي صيغه ده: شپه تېرول، «أرفق» د اسم تفضيل صيغه ده:
زيات آسانه.

تشریح: صورت د مسئلې: دادى چي شهادة على الشهادة يعنى د فرعي گواهانو گواهي به هغه وخت
قبلول كيږي، كله چي له دغه دريو وجهو شخه يوه وجهه موجوده سي: ❶ اصلي گواهان ژوندي نه
وي، ❷ يا اصلي گواهان د سفر د مودت پر مسافه غائب وي (يعني د دې ورځو پر مسافه يا تر دې پرزيات
مسافه يو خوا ته تللي وي)، ❸ يا: سي گواهان په داسي مرض مبتلا وي چي د قاضي مجلس ته د هغو
حاضرېدل مشكل او ستونزمن وي. كه چيري له دغه دريو وجهو شخه يوه وجهه موجوده سي، نو
شهادة على الشهادة به قبلول كيږي.

دليل دادى چي شهادة على الشهادة د ضرورت پر بناء جائز گرځول سوى دى (لكه د باب په شروع
كي چي ذكر سوه)، او ضرورت هغه وخت پيدا كيږي كله چي اصلي گواهان له گواهي وركولو شخه
عاجزه سي، او په ذكر كوره دريو سره صورتونو كي اصل گواهان له گواهي وركولو شخه عاجزه دي،

❶ القول الراجح: قول أبي يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ، كما ذكر في البحر الرائق (ج: ٧، ص: ١٢١)، وفي رد المختار (ج: ٤، ص: ٢٣٧).

❷ القول الراجح: ج: ٢، ص: ١٤٢.

لهذا په دې صورتونو کي د اصلي گواهانو د عاجز والي په وجه شهادة على الشهادة ته ضرورت پېښ سو، نو ځکه په دې دريو سره صورتونو کي به شهادة على الشهادة قبلول کيږي.

وانما اعتبرنا الخ: فرمايي چي موږ د سفر د مودت اعتبار ځکه کړی دی چي د قاضي مجلس ته له حاضرېدلو څخه عاجزونکی شی د مسافې ليري والی دی، او د شرعي حکم په اعتبار سره د سفر مودت يو ليري مسافه ده؛ همدا وجه ده چي په شريعت کي د ډېرو احکامو مدار د سفر پر مودت دی (مثلاً په لمانځه کي قصر کول، روژه نه نيول، د جمعې د لمانځه او قرباني ساقطېدل او داسي نور احکام)، لهذا څرنگه چي په دې احکامو کي د شريعت له طرفه د سفر مودت مدار گرځول سوی دی، همدا سبب به د شهادة على الشهادة په مسئله کي هم د سفر مودت مدار گرځول کيږي او پر همدې به د اصلي گواه د عاجز والي او ناعاجز والي فيصله کيږي.

وعن أبي يوسف الخ: فرمايي له امام ابو يوسف رَجَّه الله څخه دا روايت نقل سوی دی چي که اصلي گواه په يو داسي ځای کي وي چي که هغه سهار د گواهي اداء کولو لپاره له خپل کور څخه روان سي نو بيا ما بنام کور ته نه سي را رسېدلی، نو په دې صورت کي د هغه لپاره پر شهادة على الشهادة عمل کول (بل څوک د ځان گواه جوړول) جائز دي؛ ځکه چي په داسي کولو سره د حقدار کس حق هم ژوندي کيږي او په دې کي د اصل گواه لپاره آساني هم ده.

لېکن مشايخ رَجَّه الله وايي چي اول قول يعني د سفر د مودت قول احسن او ډېر غوره دی؛ ځکه چي په همدومره مسافه سره شرعاً عاجز والی ثابتيږي، نو دا قول د شرعي حکم موافق دی او کوم قول چي د شرعي حکم موافق وي، هغه به يقيناً احسن وي، نو ځکه دا قول به احسن وي. او د امام ابو يوسف رَجَّه الله په قول کي د خلکو لپاره ډېره آساني ده، همدا قول فقيه ابو الليث سمرقندي او نورو ډيرو مشايخو هم اختيار کړی دی.

(علامه بدر الدين عيني رَجَّه الله ليکلي دي چي له امام محمد رَجَّه الله څخه روايت سوی دی چي شهادة على الشهادة په هر صورت کي جائز دی، مثلاً که د اصلي گواه کور د مسجد په يوه طرف کي وي او د فرعي گواه کور د مسجد په بل طرف کي وي، نو هم شهادة على الشهادة جائز دی).

د فرعي گواهانو له طرفه د اصل گواهانو د تعديل کولو حکم

قَالَ: فَإِنْ عَدَّلَ شَهِودُ الْأَصْلِ شَهِودُ الْفُرْعِ فرمايي: او که چيري فرعي گواهان د اصل گواهانو تعديل وکړي جاز نو [دا] جائز دي لِأَنَّهُمْ مِنْ أَهْلِ التَّزْكِيَةِ ځکه چي فرعي گواهان د تعديل کولو اهل دي وَكَذَا إِذَا شَهِدَ شَاهِدَانِ فَعَدَّلَ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ او همدارنگه که دوه گواهان يو گواهي ورکړي بيا په دوی وکړي صَحَّ نو [دا هم] صحيح دي لِأَنَّا قُلْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ

ذکر کړی اچي فرعي گواهان د تعديل کولو اهل دی | غَايَةُ الْأَمْرِ أَنْ فِيهِ مَنَفَعَةٌ ها! دا ويل کېدای سي چي په دې کي د تعديل کونکي نفع سته مِنْ حَيْثُ الْقَضَاءِ بِشَهَادَتِهِ دهغه پر گواهي. د قاضي د فيصله کولو په اعتبار سره لَكِنَّ الْعَدْلَ لَا يَتَّبِعُهُمْ بِشَيْئِهِ لېکن عادل کس په داسي شېهي سره نه متهم کيږي کما لا يَتَّبِعُهُمْ فِي شَهَادَةِ نَفْسِهِ لکه څرنگه چي هغه دخپل ذات په گواهي کي نه متهم کيږي كَيْفَ وَأَنَّ قَوْلَهُ مُقْبُولٌ فِي حَقِّ نَفْسِهِ او څنگه به هغه متهم سي حال دا چي دهغه قول دخپل ذات په حق کي مقبول دی وَإِنْ رُدَّتْ شَهَادَةُ صَاحِبِهِ که څه هم دهغه د ملگري گواهي رد کړل سي فَلَا تُهْنَةُ نَوْحُهُ به هيڅ تهمت [او شبهه] نه وي.

اللغات: ﴿عَدْلٌ﴾ د تفصيل د باب ماضي ده: تعديل کول، عادل گرځول، د عدالت تصديق کول (چي هو! هغوی عادلان دي)، ﴿غَايَةُ الْأَمْرِ﴾ انتهائي خبره (يعني په آخر کي کم از کم دا خبره او اعتراض کېدای سي)، ﴿مَنَفَعَةٌ﴾ نفع، فايده.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چيري فرعي گواهان د قاضي په مجلس کي اصلي گواهانو تعديل وکړي (يعني ووايي چي موږ اصلي گواهان پېژنو، هغوی بالکل عادلان دي، لهدا ته بهي غمه وسه!)، او د فرعي گواهانو عادل والی قاضي ته معلوم وي يعني قاضي په دې خبر وي چي دغه تعديل کونکي فرعي گواهان په خپله عادلان دي، نو په دې صورت کي د اصل گواهانو په حق کي ددوی تعديل کول جائز او معتبر دي (يعني په دې صورت کي به قاضي د فرعي گواهانو پر وينا اکتفاء کوي او اصلي گواهان به عادلان گڼي، نور تحقيق به نه پسي کوي)؛ ځکه چي دوی دخپل عادل والي په وجه د تعديل او تزکيه کولو مستحق او اهل دي، ځکه عادل کس ددې صلاحيت او هليت لري چي د بل چا تعديل او تزکيه وکړي (يعني د معدل جوړېدلو صلاحيت لري)، نو ځکه ددوی تعديل معتبر دی.

همدارنگه که دوه گواهان مثلاً خالد او حامد په يوه معامله کي گواهي ورکړي، او قاضي فقط د خالد په عادل والي خبر وي لېکن د حامد په عادل والي بالکل خبر نه وي چي هغه څه بلادی؟، نو د کوم يوه په عادل والي چي قاضي خبر دی يعني خالد که هغه دخپل ملگري (حامد) تعديل وکړي، نو دا هم جائز او معتبر دی؛ ځکه چي خالد دخپل عادل والي په وجه د تعديل کولو اهل دی، نو ځکه دهغه تعديل معتبر دی.

غَايَةُ الْأَمْرِ الخ: صاحب د هدايي رَجَبُهُ الله فرمايي دلته دا اعتراض کېدای سي چي په دې تعديل کي د معدل (تعديل کونکي) يعني دخالد (او فرعي گواهانو) نفع سته، په دې توگه چي دهغه په تعديل کولو

سره ددويم گواه يعني د حامد گواهي هم مقبوله گرځي او ددواړو پر گواهي فيصله كيږي، لېكن كه چيري خالد د خپل ملگري حامد تعديل نه وای كړی نو قاضي به د هغه د ملگري حامد گواهي نه قبلولای (ځكه چي دنا عادل كس گواهي نامقبوله ده) او خالد به تنها پاته سوي وای نو ځكه د هغه گواهي به هم نامقبوله وای، لېكن كله چي هغه د خپل ملگري حامد تعديل وكړی نو ددې په نتيجه كي په خپله د هغه گواهي هم مقبوله وگرځېده او د قاضي د فيصلې لپاره اماده سوه، لنډه دا چي په دې تعديل كي د معدل (تعديل كونكي) يو ډول نفع سته، نو ځكه معدل يعني خالد به په خپل تعديل كولو كي متهم وي، او كوم څوك چي په خپل تعديل كي متهم وي د هغه تعديل كول معتبر نه دي، نو ځكه د خالد تعديل كول هم نامعتبر كېدل پكار دي، لېكن تاسو هغه معتبر گرځولی دی، څه وجه ده؟.

د دې جواب دا دی چي د كوم گواه عادل والی چي قاضي ته معلوم دی يعني خالد، څرنگه چي هغه په خپله عادل دی او عادل انسان په داسي شېهاتو سره نه متهم كيږي، نو ځكه هغه به هم نه متهم كيږي.

لكه څرنگه چي د هغه د خپل ذات په گواهي كي هم دا تهمت او شېبه سته، په دې توگه چي خلگ دا وړيلای سي چي حامد ځكه په گواهي وركولو كي ځان مخته مخته كوي چي په خلگو كي دا خبره مشهوره سي چي قاضي د هغه خبره مني او د هغه پر گواهي فيصله كوي نو هغه ډېر معتمد او معتبر سړی دی. لېكن بيا هم په دې تهمت سره د هغه پر عادل والي هيڅ اثر نه لويږي بلكي هغه عادل او مقبول الشهادة پاتېږي، نو همداسي به په دې مسئله هم كي دمذكوره نفع په تهمت سره د هغه پر عادل والي (عدالت) هيڅ اثر نه لويږي او د هغه تعديل كول به جائز او صحيح وي.

كيف وأن إلخ: صاحب هدايې رَحِمَهُ اللهُ ددغه معدل د نامتهم والي نور وضاحت كوي فرمايي: دا معدل (خالد) به څنگه متهم وگرځي!، حال دا چي دده قول (گواهي) في نفسه په هغه صورت كي هم مقبوله ده كله چي ددې د خپل ملگري (حامد) تعديل نه وكړي، او كه څه هم د تعديل نه كولو په وجه د ده د ملگري گواهي رد كړی سي، خوبيا هم دده (خالد) گواهي في نفسه معتبره ده او كله چي ددې (خالد) د بل عادل كس سره يو ځای سي نو په ده سره د گواهي نصاب پوره كيږي او بيا دده گواهي مقبوله گرځي او قاضي فيصله پر كولاى سي.

تاسي او گورئ! دلته د تعديل په پرېښوولو سره د معدل (خالد) هيڅ نفع فوت نه سوه بلكي بيا هم دده گواهي معتبره ده، او دده په عادل والي كي هيڅ نقص نه دی راغلی، او كله چي د تعديل پرېښوولو په وجه د هغه هيڅ نفع نه فوتېږي نو ښكاره خبره ده چي په تعديل كولو سره هغه ته هيڅ نفع نه حاصلېږي، او كله چي په تعديل كولو سره هغه ته هيڅ نفع نه حاصلېږي، نو هغه به په خپل تعديل كي متهم هم نه وي، او كله چي هغه متهم نه دی، نو ځكه د هغه تعديل كول به بېله شكه جائز وي.

د پورتنی مسئلي بل صورت

قَالَ: وَإِنْ سَكَتُوا عَنْ تَعْدِيلِهِمْ فَرَمَائِي: او كه چيري فرمي: گواهان د اصل گواهانو د تعديل په باره كي چپ پاته سي جاز نو ا هم د فرعي گواهانو گواهي اجاز ده وَنَظَرَ الْقَاضِي فِي حَالِهِمْ بَيَّا بِهِ قَاضِي دَاصِلِ گواهانو په حالت كي غور [او تحقيق] كوي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ او دا [حكم] د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نيز دى وَقَالَ مُحَمَّدٌ: لَا تُقْبَلُ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي [د هغو] گواهي به نه قبول كيږي لِأَنَّهُ لَا شَهَادَةَ إِلَّا بِالْعَدَالَةِ حُكْمٌ چي گواهي فقط په عدالت [عادل والي] سره گواهي ده فَإِذَا لَمْ يَعْرِفُوهُمَا لِهَذَا كُلِّهِ چي فرعي گواهان د اصل گواهانو عدالت نه پېژني [يعني د هغو د عدالت په باره كي معلومات نه لري] لَمْ يَنْقَلُوا الشَّهَادَةَ نو [دا داسي ده لكه چي] هغو د اصل گواهانو گواهي [د قاضي په مجلس كي] نه ده نقل كړې فَلَا يُقْبَلُ نو حُكْمٌ به دا گواهي نه قبول كيږي وَلِأَنَّ يُوسُفَ: أَنَّ الْبَاخُوذَ عَلَيْهِمُ الثَّقُلُ دُونَ التَّعْدِيلِ او د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دى: چي په فرعي گواهانو باندي فقط نقل كول واجب دي. نه تعديل كول لِأَنَّهُ قَدْ يَخْفَى عَلَيْهِمْ حُكْمٌ عَيْنِي وَخَتِ پَر دوى د اصل گواهانو حالت پت وي وَإِذَا نَقَلُوا او كله چي دوى [د اصل گواهانو] گواهي نقل كړي يَتَعَرَّفُ الْقَاضِي الْعَدَالَةَ نو قاضي به [په خپله] د هغو د عدالت معلومات [او پوښتنه] كوي كَمَا إِذَا حَضَرُوا بِأَنْفُسِهِمْ وَشَهِدُوا لكه كله چي اصل گواهان په خپله حاضر سي او گواهي وركړي [نو قاضي د هغو د عدالت معلومات او پوښتنه كوي].

اللغات: «يَتَعَرَّفُ» د تفعل د باب مضارع ده: معلومات حاصلول، تحقيق او پلټنه كول. (اثر)

(الهداية)

تشریح: صورت د مسئلي: دا دى كه قاضي له فرعي گواهانو څخه د اصل گواهانو د عدالت (عادل والي) په باره كي پوښتنه وكړه، لېكن هغو په دې باره كي خاموشي اختيار كړه يا هغو وويل چي موږ ته د اصل گواهانو د عدالت په باره كي هيڅ معلومات نسته، نو په دې صورتونو كي د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نيز د فرعي گواهانو گواهي خو جائز ده لېكن قاضي به د اصل گواهانو په حالت كي

القول الرابع: قول أبي يوسف رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر الحلواني أن القاضي يقبل شهادتهما ويسأل عن الأصول، وهو الصحيح

(البحر الرائق ج: ٧، ص: ١٢٢)، وكذا في رد المختار (مجمع الاخر ج: ٣، ص: ٢٠٦). [القول الرابع ج: ٢، ص: ١٤٣]

غور کوي، يعني له فرعي گواهانو څخه بغير له نورو مړکي او عادلو کسانو څخه به د اصل گواهانو په باره کي پوښتنه او تحقيق کوي، نو که چيري نور مړکي کسان د هغو تعديل وکړي (چي اصل گواهان موږ پېژنو، هغوی بالکل عادلان دي) نو قاضي به د فرعي گواهانو گواهي قبلوي او پر دې گواهي به فيصله صادروي، او که چيري نور کسان د هغو تعديل نه وکړي نو قاضي به پر دې گواهي فيصله نه کوي او دا به نه قبلوي. امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي په دې صورتونو کي به د فرعي گواهانو گواهي نه قبلول کيږي.

د امام محمد لیل: دادی چي د فرعي گواه گواهي ځکه قبلول کيږي چي هغه د اصل گواه د گواهي نقل ده، او د اصل گواه گواهي له عدالته بغير گواهي نه پاتېږي، ځکه له عدالته (عادل والي) بغير د هيڅ گواه گواهي د گواهي په لست کي نه شمارل کيږي، لهذا کله چي دلته فرعي گواهانو ته د اصل گواهانو د عدالت هيڅ معلومات نسته نو بغير له عدالته به د اصل گواهانو گواهي نه ثابتېږي، او کله چي د اصل گواهانو گواهي ثابته نه سوه نو د فرعي گواهانو له طرفه به د هغو د گواهي نقل کول هم ثابت نه سي، او کله چي د فرعي گواهانو له طرفه د اصل گواهانو د گواهي نقل کول ثابت او موجود نه سوه، نو د فرعي گواهانو گواهي به قبلول کيږي هم نه.

د امام ابو يوسف دلیل: دادی چي پر فرعي گواهانو فقط د گواهي نقل کول لازم دي او دا خبره پر لازم نه ده چي هغوی به د خپل اصل گواهانو تعديل کوي؛ ځکه ځيني وخت پر فرعي گواهانو د اصل گواهانو حالت او عدالت مخفي وي او په هغه خبر بدل مشکل وي، نو پر هغو فقط د گواهي نقل کول واجب دي، لهذا کله چي هغو د قاضي مخته گواهي نقل کړه (بيان کړه) نو د هغو غاړي خلاصي سوې او خپله ذمه واري يې پوره کړه، نو تر دې وروسته به قاضي په خپله له نورو کسانو څخه د اصل گواهانو په باره کي پوښتنه کوي، نو که چيري نور مړکي او عادل کسان د اصل گواهانو تعديل وکړي نو قاضي به پر دغه گواهي فيصله کوي، کنې فيصله به نه کوي، لکه څرنگه چي په هغه وخت کي دا حکم دی کله چي اصل گواهان په خپله حاضر سي نو قاضي د هغو له مړکيانو څخه د هغو د عدالت پوښتنه کوي (لکه مخکي چي ذکر سوه)، همداسي به په دې صورت کي هم قاضي په نورو عادلو کسانو سره د اصل گواهانو د عدالت په باره کي تحقيق او پوښتنه کوي او له دوی څخه به د هغو معلومات تر لاسه کوي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

قَالَ: وَإِنْ أَكْثَرَ شُهَدَاءُ الْأَصْلِ الشَّهَادَةَ فرمايي: او که اصل گواهان د گواهي انکار وکړي لَمْ تُقْبَلْ شَهَادَةُ الشُّهُودِ الْفَرَعِ نود فرعي گواهانو گواهي به نه قبلول کيږي لِأَنَّ التَّحْمِيلَ لَمْ يَثْبُتْ ځکه چي دلته تحميل [گواه جوړول] ثابت نه سوه لِلتَّعَارُضِ بَيْنَ الْخَبَرَيْنِ ځکه [د اصلي او فرعي گواهانو] د

خبرونو په مينځ كې تعارض دى وَهُوَ شَرْطٌ حال دا چې تحميل شرط دى.

اللغات: «تحميل» د تفصيل د باب مصدر دى: پريو چا د گواهي بار او ذمه واري اچول، گواه جوړول، «تعارض» د تفاعل د باب مصدر دى: باهمي مخالفت، يو د بل مخالف كېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى چې كه فرعي گواهانو د قاضي په مجلس كې د اصل گواهانو گواهي نقل او بيان كړه، لېكن كله چې له اصل گواهانو څخه پوښتنه وسوه نو هغوله دغه گواهي څخه انكار وكړى چې په دې معامله كې زموږ لپاره هيڅ گواهي نسته او موږ هيڅوك گواه نه دى جوړ كړى، نو په دې صورت كې به د فرعي گواهانو گواهي نه قبلول كيږي؛ ځكه چې د گواهي د قبلېدلو لپاره تحميل شرط دى يعنې دا ضروري ده چې اصل گواهانو به هغه د ځان گواهان جوړ كړي وي، لېكن كله چې اصل گواهانو له گواهي څخه انكار وكړى نو د دوى او د هغو د خبرو په مينځ كې د تعارض په وجه تحميل ثابت نه سو، او كله چې تحميل ثابت او موجود نه سو، نو ښكاره خبره ده چې گواهي به هم نه قبلول كيږي؛ ځكه چې تحميل شرط دى.

د شهاده على الشهادة په جزئياتو كې اختلاف

وَإِذَا شَهِدَ رَجُلَانِ عَلَى شَهَادَةٍ رَجُلَيْنِ عَلَى فُلَانَةٍ بَنَتْ فُلَانٌ الْفُلَانِيَّةَ بِأَلْفٍ دِرْهَمٍ أَوْ كَه دوه خلگ د دوه خلگو پر گواهي دا گواهي ورکړي چې پر فلانکې ښځې کوم چې د فلانکې لور او فلان قوم والا ده زر درهمه قرض باندي دى وَقَالَا: أَخْبَرَانَا أَنَّهَا يُعْرِقَانِهَا أَوْ هَغ دواړو [فرعي گواهانو] وويل: چې موږ ته اصل گواهانو دا خبر راکړى دى چې هغوى دا ښځه پېژني فَجَاءَ بِأَمْرًا بِيَا مَدْعَى يَوْه ښځه راوستله وَقَالَا: لَا تَذَرِي أَهْلَ هَذِهِ أَمْرًا أَوْ فرعي گواهانو وويل: موږ ته معلومه نه ده چې آيا هغه دا ښځه ده، که نه؟ فَإِنَّهُ يُقَالُ لِلْمُدْعَى هَاتِ شَاهِدَيْنِ يَشْهَدَانِ أَنَّهَا فُلَانَةٌ نو مدعي ته به ويل كيږي: چې ته دوه داسي گواهان راوړه! چې هغوى دا گواهي ورکړي چې دا هماغه فلانکې ښځه ده لَكِنَّ الشَّهَادَةَ عَلَى الْمَعْرِفَةِ بِالنِّسْبَةِ قَدْ تَحَقَّقَتْ ځكه چې دنسب پر پېژندگلوى خو گواهي موجوده سوه وَالْمُدْعَى يَدْعَى الْحَقَّ عَلَى الْحَاضِرَةِ أَوْ مدعي پر موجوده ښځه د حق دعوى كوي وَلَعَلَّهَا غَيْرُهَا حالانكي ممكنه ده چې داله هغه څخه بغربله ښځه وي فَلَا بُدَّ مِنْ تَعْرِيفِهَا بِتِلْكَ النِّسْبَةِ نو ځكه په همدې نسب سره د هغې پېژندل اتمين كول ضروري دي اچي آيا دا د هماغه نسب والا ښځه ده كوم

چي مدعي ويلي دي | وَتَكْلِبُهُ هَذَا إِذَا تَحَلَّلُوا الشَّهَادَةَ بِبَيْعٍ مَخْذُودَةٍ بِذِكْرِ خُذُودِهَا | او دې مثال دادی لکه کله چي گواهي اداء کونکي خلک د داسي حد لرونکي شي | مثلاً د ځمکي | گواهان جوړ سي چي د هغه حدود | هم | ذکر کړل سوي وي | وَشَهِدُوا عَلَى الْمُشْتَرِي | او هغوی پر مشتري گواهي ورکړي | لَا بُدَّ مِنْ آخَرَيْنِ يَشْهَدَانِ عَلَى أَنَّ الْمَخْذُودَ بِهَاتَيْنِ يَدَيْهِ الدُّعَى عَلَيْهِ | نو | په دې صورت کي هم د مدعي لپاره | دوه گواهان ضروري دي چي هغوی به پر دې خبره گواهي ورکوي چي دغه حد لرونکی شی کوم چي د حدود سره ذکر سوی دی | [دا] د مدعی علیه په قبضه کي دی | وَكَذَا إِذَا أَنْكَرَ الدُّعَى عَلَيْهِ أَنَّ الْخُذُودَ الْمَذْكُورَةَ فِي الشَّهَادَةِ خُذُودَ مَا فِي يَدَيْهِ | او همدارنگه کله چي مدعی علیه د دې خبري انکار وکړي چي کوم حدود په گواهي کي ذکر سوي دي | [دا] د هغه شي حدود نه دي کوم چي زما په قبضه کي دی | نو په دې صورت کي به هم مدعي ته ويل کيږي چي دوه نور گواهان پېش کړه! ... |

اللغات: ﴿الفلانية﴾ د دې لفظ په آخر کي ”ياء مشدده“ د نسبت ياء ده. مراد: فلاني قوم او پښې والا، ﴿لاندری﴾ د ضرب د باب نفي صيغه ده: موږ خبر نه يو، موږ ته معلومه نه ده، ﴿هَاتِ﴾ د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده، مؤنث يې ”هَاتِي“ راځي: راوړه!، راکړه! (مباح منير)، ﴿محدود﴾ ټاکلي حد والا، معلوم حد لرونکی شی، چي د هغه حدونه (طرفونه) معلوم وي، لکه د يو سړي ځمکه، کور او داسي نور، ﴿حدود﴾ جمع د حد ده: طرفونه، خواوي، مطلب يې دادی چي مدعي او گواهان دا خبره هم ذکر کړي چي د دې ځمکي يا کور د مشرق، مغرب، جنوب او شمال و طرفونو ته د فلانکي او فلانکي خلکو ځايونه او ځمکي دي. (اثار الهداية)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که د دوه اصل گواهانو پر گواهي دوه فرعي گواهانو دا گواهي ورکړه چي پر فلان بنه فلان فلانيه مثلاً پر فاطمه بنت خالد قرشييه (قرشي قوم والا) باندې د فلانکي مدعي مثلاً د سعيد زر درهمه واجب دي، او اصل گواهانو موږ ته دا خبر راکړی دی چي هغوی دابښځه پېژني، بيا مدعي (سعيد) يوه بښځه پېش کړه او ويې ويل چي همدا فاطمه بنت خالد قرشييه ده، لېکن فرعي گواهانو وويل چي موږ يې نه پېژنو چي دا هغه ده، که نه؟ نو په داسي صورت کي به قاضي مدعي (سعيد) ته وايي چي ته دوه نور داسي گواهان پېش کړه! کوم چي پر دې خبره گواهي ورکړي چي مقروضه بښځه يعني فاطمه بنت خالد قرشييه همدا بښځه ده، نو که چيري مدعي پر دې خبره گواهي پېش کړي نو بيا به قاضي پر دغه بښځي (فاطمه بنت خالد) د زر درهمو فيصله کوي چي هغه به دا مدعي (سعيد) ته ورکوي.

صاحب د هدايي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي په دې مسئله کي پر مدعي دوه نور گواهان پېشول ځي ضروري دي چي دمقروضه (پور وړي) بنځي دنسب اوزر درهمو باره کي خو فرعي گواهانو گواهي ورکړې ده يعني هغو ويلي دي چي پر فاطمه بنت خالد د فلانکي سړي زر درهمه واجب دي، لېکن هغو ته دا په يقين سره معلومه نه ده چي مقروضه بنځه همدا ده، لهذا کله چي هغو ته دا په يقيني توگه معلومه نه ده، نو دا امکان سته چي مقروضه بنځه به له دې څخه بغير بله بنځه وي، نو ځکه د مقروضه بنځي د تعيين او پېژندگلوي لپاره پر مدعي دوه نور گواهان پېشول ضروري دي.

ددې مسئلې مثال دا دی لکه يو سړی چي دعوی وکړي چي زما همسايه زید پر حامد خپله ځمکه خرڅه کړه او حامد (مشتري) پر ځمکي قبضه وکړه او دهغه ځمکي خلور سره حدود دا دي (يعني مدعي سړي د ځمکي خلور سره حدود او طرفونه هم بيان کړل چي د مشرق په طرف کي يې د فلانکي سړي ځمکه يا کور دی او د جنوب په طرف کي يې د فلانکي سړي ځای دی او داسي نور)، او بيا دغه مدعي سړي وويل چي په دې ځمکه کي ما ته د شفعي حق حاصل دی (ځکه چي زید زما همسايه دی) لهذا دا ځمکه دي پر ما خرڅه کړل سي، لېکن مشتري (حامد) انکار وکړي چي زما په قبضه کي د داسي حدودو والا هيڅ ځمکه نسته، بيا دغه مدعي سړي (کوم چي د شفعي حق غواړي) دوه گواهان پېش کړل، او گواهانو داسي گواهي ورکړه چي موږ ته خو دا معلومه ده چي حامد له زید څخه ځمکه رانيولې ده چي دهغه حدود اربعه دا دي، لېکن موږ ته په يقيني توگه دا معلومه نه ده چي هغه کومه ځمکه ده، نو په دې صورت کي به هم قاضي مدعي ته وايي چي وروره! دوه نور داسي گواهان پېش کړه! چي هغوی پر دې خبره گواهي ورکړي چي کومه ځمکه او حدود اربعه چي مدعي او گواهانو ذکر کړي دي، خاص هماغه ځمکه په هماغه حدودو سره د مدعي عليه (حامد) په قبضه کي موجوده ده، نو که چيري مدعي پر دې خبره دوه نور گواهان پېش کړي نو قاضي به دهغه لپاره د شفعي فيصله کوي. لنډه دا چي څرنگه په دې صورت کي د ځمکي د تعيين او پېژندگلوي لپاره پر مدعي دوه نور گواهان پېشول ضروري دي، همداسي به په پورتني مسئله کي هم دمقروضه بنځي د تعيين لپاره مدعي دوه نور گواهان پېشوي.

وکذا إذا إلخ: د متن د مسئلې دويم مثال دا دی چي که يو سړی دعوی وکړي چي د فلانکي سړي مثلاً د زید په قبضه کي زما کور دی او دهغه حدود اربعه دا دي او زید په ناحقه توگه پر هغه قبضه کړې ده، او ددې مدعي سړي گواهانو هم دا گواهي ورکړه چي کوم حدود اربعه چي مدعي ذکر کړي دي، د همدې حدودو والا کور د مدعي ملکيت دی او مدعي عليه (زید) پر هغه ناحقه قبضه کړې ده، لېکن مدعي عليه (زید) وويل چي کوم کور زما په قبضه کي دی دهغه کور حدود اربعه داسي نه دي کوم چي گواهانو ذکر کړي دي (بلکي دهغه د مشرق، مغرب، جنوب او شمال په طرفونو کي د فلانکي او فلانکي خلکو ځايونه دي، نه د فلانکي او فلانکي)، لنډه دا چي کوم حدود په گواهی کي ذکر سوي دي مدعي عليه (زید) له هغه څخه انکار وکړي چي ددې حدودو والا کور زما په قبضه کي نه دی، نو په دې صورت کي به هم قاضي مدعي ته د دوه نورو گواهانو د پېشولو حکم

کوي چي هغوی به پر دې خبره گواهي ورکوي چي دمدعي عليه (زید) په قبضه کي دهماغه حدود والا کور دی کوم چي مدعي او گواهانو ذکر کړي دي. نو څرنگه چي په دې مسئله کي له مدعي څخه ددوه نورو گواهانو مطالبه سوې ده، همداسي به دمتن په مسئله کي هم له مدعي څخه ددوه نورو گواهانو مطالبه کيږي.

د گواهي به باره کي د قاضي د خط حکم

قَالَ: وَكَذَا كِتَابُ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي: أَوْ هَذَا حُكْمُ كِتَابِ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي هُمْ دَى لِأَنَّهُ لِي مَعْنَى الشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ حُكْمٌ هُمْ [هَمْ] د شهادة على الشهادة په معنى سره دى [لَا أَلَّ الْقَاضِي لِكِتَابِ دِيَانَتِهِ وَوَفُورٌ وَلَا تَيْتَهُ يَنْفَرُ دِبَالْتَقُلْ مگر داچي قاضي دخپل کامل ديانت او بشپړ ولايت په وجه داصل گواه د گواهي ا په نقل کولو کي يوازینی دى.

اللغات: «کتاب» په معنى سره د مکتوب دى، يعنې «خط»، «وفور» د ضرب د باب مصدر دى: پوره کېدل، بشپړ کېدل، «ديانة» دينداري (دين والي)، ملت او مذهب، ماکان بين الانسان وربه، «يتفرد» متفرد کېدل، يوازینی کېدل (په يو کمال کي يوازي کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يوه قاضي د بل ښار و قاضي ته خط واستوی او په هغه کي يې وليکل چي «زما سره دوو خلکو دا گواهي ورکړه چي د فلان بن فلان پر فلاني سړي (مثلا پر زید) پنځه سوه درهمه واجب الاداء دي، لهذا ته پر مقروض (زید) د پنځه سوه درهمو فيصله وکړه»، کله چي دويم قاضي ته خط ورسېدی نو هغه پر مقروض (زید) د پنځه سوه درهمو فيصله وکړه، لېکن هغه انکار وکړی او وېې ويل چي زه مقروض او مدعی عليه نه یم، نو په دې صورت کي به دويم قاضي له مدعي څخه ددوه داسي گواهانو مطالبه کوي کوم چي دا گواهي ورکړي چي دهماغه مقروض او مدعی عليه دی کوم چي اول قاضي په خپل خط کي ذکر کړی دى.

دلیل دادی چي کتاب القاضی إلى القاضی هم د شهادة على الشهادة په معنى سره دى: ځکه څرنگه چي فرعي گواه داصل گواه گواهي نقل کوي، همداسي کاتب قاضي هم (د خط او ليکني) په ذریعه داصل گواه گواهي نقل کوي.

إِلَّا أَنَّ الْقَاضِي إِذَا: دادیو اعتراض جواب دى، اعتراض دادی چي کله کتاب القاضی إلى القاضی د شهادة على الشهادة په معنى سره دى، نو باید کاتب قاضي دوه کسان (دو قاضیان) وای، ځکه چي دیوه اصل گواه د گواهي نقل کولو لپاره دوه فرعي گواهان پکار دي.

نو ددې جواب دادی چي قاضي په خپل امانت او دينداري کي کامل وي او د هغه ولايت هم دخپل ښار پر عوامو پوره او بشپړ وي، نو ځکه يوازي يو قاضي هم د نقل کولو لپاره کافی دى.

د نسبت كولو په هكله قاعده او تفصيل

وَلَوْ قَالَ لَوَاقٍ هَذَيْنِ الْهَابِئِينَ الشَّيْبِيَّةُ او كه چيري په دې دوو صورتونو كي گواهانو [د بنخي په نسبت كي اتميميه وويل لَمْ يَجُزْ حَقٌّ يَنْسُبُهَا إِلَى فَخْذِهَا نو دا جائز نه دي تر دې چي گواهان د خپل خاص پنبې [خاندان] و طرف ته دهغې نسبت وكړي وَهِيَ الْقَبِيلَةُ الْخَاصَّةُ او "فخذ" خاص قبيله ده ايمني فخذ په قوم كي خاص پنبې ته وايي [وَهَذَا الْأَقْلُ التَّعْرِيفَ لَا بُدَّ مِنْهُ فِي هَذَا او دا حكم حكه دى چي په دې [صورتونو] كي پېژندگلوي اورپېژندل ضروري دي وَلَا يَحْضُلُ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْعَامَّةِ او پېژندگلوي په عام نسبت سره نه حاصلېږي وَهِيَ عَامَّةٌ إِلَى بَنِي تَبِيْمٍ او دا اتميميه عام نسبت دى د بنو تميم و طرف ته په نسبت كولو سره لَأَقْتَهُمْ قَوْمٌ لَا يُحْضَرُونَ حكه چي هغوى يو داسي قوم دى كوم چي نه سي شمارل كېداى [يعني د دې قوم كسان له شمېره وتلي دي] وَيَحْضُلُ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْفَخْدِ او د "فخذ" و طرف ته په نسبت كولو سره پېژندگلوي [تعارف] حاصليږي لِأَنَّهَا خَاصَّةٌ حكه چي دا خاص نسبت دى وَقِيلَ: الْفَرْغَايَةُ نِسْبَةٌ عَامَّةٌ وَالْأَوْزَجَنْدِيَّةُ خَاصَّةٌ او ويل سوي دي: چي فرغانيه عام نسبت دى او اوزجنديه خاص نسبت دى وَقِيلَ: السَّرَقَنْدِيَّةُ وَالْبُخَارِيَّةُ عَامَّةٌ او ويل سوي دي: چي سمرقنديه او بخاريه عام نسبت دى وَقِيلَ: إِلَى السَّكَّةِ الصَّغِيرَةِ خَاصَّةٌ وَإِلَى السَّكَّةِ الْكَبِيرَةِ وَالْبِضْرِ عَامَّةٌ او [داهم] ويل سوي دي: چي د كوچنۍ كوڅې [او محلې] و طرف ته خاص نسبت دى او د غټې محلې او ښار و طرف ته عام نسبت دى ثُمَّ التَّعْرِيفُ وَإِنْ كَانَ يَتِمُّ بِذِكْرِ الْجَدِّ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ خِلَافًا لِابْنِ يُوسُفَ عَلَى ظَاهِرِ الرِّوَايَاتِ * بيا د ظاهر روايت مطابق د طرفينو رَجَحَهُمَا اللهُ په نېز (په خلاف د امام ابو يوسف رَجَحَهُ اللهُ) كه څه هم د نيکه په ذكر كولو سره تعريف پوره كيږي فَذَكَرُ الْفَخْدِ يَقُومُ مَقَامُ الْجَدِّ لِهَکِن بيا هم د "فخذ" ذکر كول د نيکه قائم مقام كيږي لِأَنَّهُ اسْمُ الْجَدِّ الْأَعْلَى حكه چي "فخذ" د پورتي نيکه نوم دى فَتُزَلُّ مَثَلَةَ الْجَدِّ الْأَدْنَى نو حكه هغه به د لانديني نيکه په درجه گرځول كيږي.

* القول الراجح: قول الطرفين رَجَحَهُمَا اللهُ، كما قال العلامة ابراهيم الحلبي رَجَحَهُ اللهُ: والتعريف يتم بذكر الجد أو نسبه خاصة

(ملفتي البحر ج: ٣، ص: ٢٩٧)، و بحر الرائق (ج: ٧، ص: ١٢٥). [القول الراجح ج: ١، ص: ١٤٤]

اللغات: «فخذ» خاندان، په قوم کي جلا پښه، خاص پښه، پوره تفصيل به د تشریح په آخر کي ذکر سي، «أَوْزَجَنْدِيَّة» د اوز جند و طرف ته نسبت دی، چي هغه ته اوز کند هم ويل کيږي، صاحب معجم يې داسي تعريف کړی دی «بالضم والواو والزاي ساکنان: بلد يما وراء النهر من نواحي فرغانة» (يعني دالف په ضمه سره او د واو او زاء په سکون سره، په ماوراء النهر کي يوشنار گوټی دی کوم چي د «فرغانه» يو علاقه او ولسوالي ده)، «سِکَّة» کوڅه (کلی).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي که په شهادة على الشهادة او کتاب القاضي إلى القاضي کي گواهان د مقروضه بنسخي نسبت دهغې د عام قوم و طرف ته وکړي، مثلاً داسي ووايي چي پر «فاطمه بنت خالد تميمي» باندي د فلاني سړي زر درهمه واجب دي، نو په دې عام نسبت سره گواهي ورکول جائز نه دي، ها! که چيري گواهان مقروضه بنسخه خپل د خاص پښې يعني د فخذ و طرف ته منسوبه کړي او گواهي ورکړي، نو دا جائز دي؛ دليل دادی چي په نسبت بيانولو سره مقصود پېژندگلو (پېژندل) وي، او يو انسان هغه وخت پوره پېژندل کيږي کله چي د خپل خاص پښې او خاندان و طرف ته منسوب کړل سي، نه د عام قوم او قبيلې و طرف ته، او څرنگه چي په دې مسئله کي مقروضه بنسخه د «بنو تميم» و طرف ته منسوبه کړل سوې ده، نو ځکه په دې سره د بنسخي پوره تعارف او اصل څېره نه ښکاره کيږي؛ ځکه چي بنو تميم يو ډېر غټ قوم دی او دهغه افراد يې شمېره دي او په يوه نامه ډېر خلک پکښي سته، نو ځکه د تعارف او پېژندگلو په وخت کي د خاص پښې او خاندان (فخذ) و طرف ته نسبت کول ضروري دي، ځکه مقصود همدا پېژندگلو او تعارف دی، او کله چي دا حاصل نه سي نو گواهي به هم معتبره نه وي.

د قيل الخ: مخکي د پلار او قوم و طرف ته د نسبت کولو بيان وسو، اوس له دې ځايه په ښار او محله سره د تعارف کولو تفصيل بيانوي، نو فرمايي د ځيني حضراتو رايه داده چي د «فرغانه» علاقې و طرف ته نسبت کول يو عام نسبت دی يعني په دې سره تعارف او پېژندگلو نه حاصل کيږي، ځکه چي فرغانه يو غټ ولايت او غټه سينه ده (کوم چي د علامه مرغيناني رَحْمَةُ اللهِ اسْتَوْغْنِي وَو، او اوس د ازبکستان په حصه کي واقع ده، لېکن اوس په دې نامه سره شهرت نه لري)، لېکن د دې ولايت د يو خاص علاقې «اوز جند» و طرف نسبت کول يو خاص نسبت دی او په دې سره تعارف حاصل کيږي.

د ځيني نورو حضراتو رايه داده چي د سمرقند او بخارا و طرف ته نسبت کول عام نسبت دی، ځکه چي هغه غټ ښارونه دي، او ځيني نور حضرات وايي چي د کوچنۍ محلې او کوچنۍ و طرف تا نسبت کول خاص نسبت دی او د ښار او غټي محلې او علاقې و طرف ته نسبت کول عام نسبت دی.

نم التعريف الخ: فرمايي د طرفينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز په تعارف او پېژندگلوی کي د پلار سره د نيکه نوم کړ کول هم ضروري دي، لېکن که يو څوک د نيکه نوم ذکر نه کړي او د هغه پر ځای د فخذ يعني د خاص پښې و طرف ته نسبت وکړي، نو په دې سره هم نسبت او تعريف پوره کيږي؛ ځکه فخذ د پورتنی نيکه نوم وي چي د هغه په نامه سره دا پښه مشهوره وي. نو ځکه هغه به د لانديني نيکه قائم مقام منل کيږي او تعارف به پوره کيږي، همدا ظاهر روايت هم دی، لېکن په دې مسئله کي دامام ابو وسف رَحْمَةُ اللَّهِ اختلاف دی، هغه فرمايي که د فخذ و طرف ته نسبت نه وسي او فقط د پلار نوم ذکر سي، نو دا هم کافي دي؛ ځکه د هغه په نېز فقط د پلار په نامه سره هم تعريف پوره کيږي او د نيکه او فخذ (پورتنی نيکه) ذکر کولو ته ضرورت نسته.

«د شعب، قبيله، فخذ او د داسي نورو فرق»

په عربي ژبه کي د قوم او قبيلې د پېژندگلوی په سلسله کي تقريباً شپږ نومونان استعماليږي: ① شعب: د ډيرو قومونو او قبيلو مجموعه ته وايي، مثلاً ربيعه او مضر «شعب» دي (يا مثلاً په پښتو کي ملجي او ډراني د عربي ژبي پر بناء «شعب» دي)، ② قبيله: دا تر شعب کوچنی وي، مثلاً کنانه «قبيله» ده، ③ عمارة: دا تر قبيلې کوچنی وي، مثلاً قریش «عمارة» ده، ④ بطن: دا تر عمارې کوچنی وي، مثلاً قصی «بطن» دی، ⑤ فخذ: له بطن څخه کوچنی وي، مثلاً هاشم «فخذ» دی، ⑥ فصيلة: دا له فخذ څخه هم کوچنی وي، مثلاً عباس «فصيلة» ده. لکه څرنگه چي په پښتو ژبه کي هم په دې سلسله کي څو الفاظ استعماليږي، مثلاً قوم او تېر، پښه (خېل)، کهول او داسي نور.

فَصْلٌ (فِي أَحْكَامِ شَهَادَةِ الزُّورِ)

دافصل (د درواغجنی گواهی د احکامو په بیان کی) دی

تشریح: څرنگه چي د درواغجنی گواهی هم مستقل او جلا احکام دي، نو ځکه هغوی په جلا فصل کي بیان کړل سوي دي، لېکن څرنگه چي په حقیقت کي "شهادت" رېښتونې گواهي ته وايي، نو ځکه منځکي د حقيقي شهادت (حقيقي گواهی) احکام بیان کړل سوه، اوس تر هغه وروسته د کاذب شهادت احکام بیانول کيږي. (بنایه ج: ۸، ص: ۲۳۵)

د درواغجنی گواهی سزا

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: شَاهِدُ الزُّورِ أَشْهَرُهُ فِي السُّنَنِ وَلَا أَعَزُّهُ إِمَامٌ صَاحِبُ رَحْمَةِ اللَّهِ فَرَمَائِي: چي د درواغود گواهي وړکونکي گواه زه په بازار کي تشهير کوم او هغه ته تعزير نه ورکوم وَقَالَ: * كُوجُهُ ضَرْبًا وَنَحْسُهُ او صاحبين رَحْمَتُهَا اللَّهُ فَرَمَائِي: چي موږ هغه په وهلو سره درد مند کوو او بند [قيد] ورکوو وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ قَوْلُ دِي لَهَا مَا رَوَى عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ * ضَرَبَ شَاهِدَ الزُّورِ أَرْبَعِينَ سَوْطًا وَسَخَّمَ وَجْهَهُ دصاحبينو رَحْمَتُهَا اللَّهُ دليل هغه اثار دی کوم چو له حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه روايت سوی دی: چي هغه درواغجن گواه اتيا [۸۰] درې ووهی او د هغه مخ يې تور کړی وَلَا تَنْتَفِضُ مِنْهُ كَيْدٌ يُتَعَدَّى ضَرْبُهَا إِلَى الْعِبَادِ او ځکه چي د درواغو گواهي يو کبيره گند ده، چي د هغې ضرر د بندگانو و طرف ته متعدي کيږي وَلَيْسَ فِيهَا حَدٌّ مُقَدَّرٌ او [شرعاً] په دې کړ

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: قوله ومن أقر أنه شهد زوراً، يُشهرُ بغيره... وفي السراجية الفتوى على قوله (البحر الرائق ج: ۴، ص: ۱۲۴)، وكذا قال صاحب رد المختار: وغرر بالشهر، الفتوى (ج: ۴، ص: ۴۴۰). [القول الرابع ج: ۲، ص: ۱۴۵]

* تخریج: أخرجه مصنف ابن أبي شيبة، باب شاهد الزور ما يصنع به، ج: ۴، ص: ۵۵۱، رقم: ۲۳۰۴۰. ومصنف عبد الله باب عقوبة شاهد الزور، ج: ۸، ص: ۲۵۳، رقم: ۱۵۴۷۵. همدارنگه له وليد بن أبي مالك څخه دا روايت نقل دی: "أن عمر بن الخطاب كتب إلى عماله بالشام في شاهد الزور أن يُجلد أربعين جلدة وأن يُسَخَّم وجهه وأن يُحْلَقَ رَأْسُهُ" (مصنف عبد الرزاق، باب عقوبة شاهد الزور، ج: ۸، ص: ۲۵۲، رقم: ۱۵۴۷۱).

هېڅ ټاكل سوي سزا نسته فَيَعَزُّرُ نو ځكه هغه ته به تعزير وركول كيږي وَلَهُ: أَنَّ شُرَيْخًا كَانَ يُشْهَرُهُ
وَلَا يُضْرَبُ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دادى: چي قاضي شريح رَحِمَهُ اللهُ به درواغجن گواه
تشهير كوى او هغه به يې نه وهى وَلَأَنَّ الْإِنِّجَارَ يَحْضُلُ بِالشَّهْرِ او ځكه چي اله درواغجنې گواهي
څخه منع كېدل په تشهير سره [هم] حاصلېږي فَيُكْتَفَى بِهِ نو ځكه پر هغه به اكتفاء كيږي
وَالضَّرْبُ وَإِنْ كَانَ مُبَالَغَةً فِي الزُّجْرِ او وهل كه څه هم په زجر منع كولو كي مبالغه ده يعنې په وهلو سره
كه څه هم درواغجن گواه په پوره توگه آينده له درواغو څخه راغځي! وَلَكِنَّهُ يَقَعُ مَانِعًا عَنِ الرُّجُوعِ لېكن
وهل له رجوع څخه مانع غځي فَوَجِبَ التَّخْفِيفُ نَظْرًا إِلَى هَذَا الْوَجْهِ نو ځكه دغه وجهي ته په كتلو
سره تخفيف [آساني كول] ضروري دى او تخفيف په تشهير كي دى وَحَدِيثُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَحْمُولٌ عَلَى
السِّيَاسَةِ او د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اثر پر سياست حمل كړى سوى دى بِدَلَالَةِ التَّبْلِيغِ إِلَى الْأَرْبَعِينَ
وَالْتَسَخِيمِ په دې دليل سره چي [په هغه كي] درو شمېر خلوېښتو ته رسول سوى دى او [دمجرم] مخ
تور كړى سوى دى ثُمَّ تَفْسِيرُ الشَّهْرِ مَنْقُولٌ عَنْ شَرِيحٍ فَإِنَّهُ كَانَ يَبْعَثُهُ إِلَى سُوقِهِ إِنْ كَانَ سُوقِيًّا بيا د
تفسير وضاحت او كيفيت له حضرت شريح رَحِمَهُ اللهُ څخه داسي نقل سوى دى چي كه مجرم
[درواغجن گواه] به بازاړي سړى وو نو هغه به يې د بازار و طرف ته استوى وَأِلَى قَوْمِهِ إِنْ كَانَ غَيْرَ سُوقِيٍّ او
كه بازاړي سړى به نه وو نو هغه به يې د خپل قوم و طرف ته استوى بَعْدَ الْعَصْرِ أَجْمَعٍ مَا كَانُوا د
ماځيگر تر لمانځه وروسته [به يې داسي كول] چي د خلكو مجمع به زياته وه وَيَقُولُ: إِنَّ شُرَيْخًا
يُقَرِّئُكُمُ السَّلَامَ وَيَقُولُ: إِنَّا وَجَدْنَا هَذَا شَاهِدًا رُؤِرَ او بېونكي كس به ويل: چي قاضي شريح تاسو ته
سلام پېشوي او هغه وايي: چي موږ دا سړى درواغجن گواه موندلى دى فَاخْذَرُوا وَخَذَرُوا النَّاسُ
منه نو تاسو له هغه څخه ځان ساتئ او نور خلك هم له هغه څخه ساتئ! وَذَكَرَ شَيْئُ الْأَيْتَةِ
السَّخِيَّةِ أَنَّهُ يُشْهَرُ عِنْدَهُمَا أَيْضًا او شمس الاثمه سرخسي رَحِمَهُ اللهُ ذكر كړي دي چي د صاحبينو
رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز به هم [دمجرم] تشهير كيږي وَالْتَّعْزِيرُ وَالْحُسُ عَلَى قَدَرِ مَا يَرَاهُ الْقَاضِي عِنْدَهُمَا او د
صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز به تعزير او حبس د قاضي درايني مطلب وي وَكَيْفِيَّةُ التَّعْزِيرِ ذَكَرْنَاهُ لِي

الْحُدُودُ اَوْ دَ تَعْزِيرُ كَيْفِيَّتْ اَوْ طَرِيقَهُ اَمْوَرٌ بِه كِتَابُ الْحُدُودِ كِي ذَكَرْ كَرِي دَه.

اللغات: «زور» درواغ، «أشهره» د تفعليل له بابہ د واحد متکلم صيغه ده، مصدر يې تَشْهَرُو رايحي:

مشهوره کول، نشر کول او خپرول، ديو چا جرم او بدي مشهوره کول، «تعزير» د دې لفظ اصل معنی ده: منع کول، ملامتول، په اصطلاح کي هغه سزا ته وايي کوم چي له حد څخه کمه وي، او بل تعريف يې داسوی دی چي هغه سزا کوم چي قاضي ديو داسي جرم په باره کي وټاکي چي په شريعت کي د هغه جرم هيڅ سزا ټاکل سوې نه وي، او دې ته تعزير ځکه وايي چي دا مجرم له دوباره جرم کولو څخه منع کوي، «نوحه» د افعال له بابہ د جمع متکلم مضارع صيغه ده: درد مند کول، درد ور کول، تکليف ور کول، «نخسه» د ضرب له بابہ مخکنۍ صيغه ده: قيدول، بندي کول (بنديخانه ته اچول)، «سوط» دره، له څرمني (چمرې) څخه جوړه يو آله وه چي په هغه به مجرم ته سزا ور کول کېده، «يتعدى» د تفعل د باب مضارع ده: تجاوز کول، متجاوز کېدل، «أخذ رؤه» د سمع له بابہ د جمع مذكر امر حاضر صيغه ده: ځان ساتل، بېرېدل، «أخذ رؤه» د تفعليل له بابہ مخکنۍ صيغه ده: يو څوک له يوشې څخه بېرول (ډارول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړی په يو معامله کي درواغجنه گواهي ورکړي او بيا هغه ونیول سي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د هغه سزا فقط تشهير او تذليل ده، نه تعزير (يعني په عام بازار کي به لاس ترلی گرځول کيږي چي دا يو درواغجن گواه دی، بس همدا سزا ده لپاره کافي ده)، لېکن صاحبين رَحْمَتُ اللهِ فرمايي داسي مجرم سزا درې او بنديخانه هم ده، يعني هغه به په دروسره هم ويل کيږي او بنديخانه ته به هم اچول کيږي.

د صاحبينو دليل: د حضرت عمر رضي الله عنه اثر دی، په هغه کي ذکر سوي دي چي حضرت عمر رضي الله عنه درواغجن گواه ته څلوېښت درې سزا هم ورکړه او د هغه مخ يې هم تور کړی، له دې اثر څخه معلومه سوه چي د درواغجن گواه سزا تعزير هم دی، فقط تشهير نه دی.

(پر دغه دليل دا اعتراض کېدای سي چي په تعزيراتو کي له څلوېښتو څخه کمي درې دي (لکه مخکي چي ذکر سوه)، يعني درواغجن گواه به پنځه دېرش، اووه دېرش يانېه دېرش درې وهل کيږي، حالانکي په دې اثر کي څلوېښت درې ذکر سوي دي.

ددې جواب دادی چي د حضرت عمر رضي الله عنه په اثر سره مقصود دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د قول نفي کول دي، ځکه امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د تعزير قائل نه دی، لڼده دا چي په دغه اثر سره د درواغجن گواه تعزير ثابت دی)

دويم دليل: د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ دويم دليل دادی چي د درواغو گواهي ورکول کيږه گناه ده، لکه په دې آيت «وَأَجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ» کي چي له دغه بدي څخه د ځان ساتلو حکم سوی دی، همدارنگه

کي درواغجنه گواهي له کبائرو څخه شمارل سوې ده. او دا يو داسي گناه ده چي دهغه ضرر نور وړو بندگاتو ته رسيږي او د دې گناه په وجه حقداره خلک له خپل حق څخه محروميږي، او څرنگه چي د شريعت له طرفه د دې جرم هيڅ سزا نه ده ټاکل سوې، نو ځکه د دې گنده جرم لپاره به خامخا تعزير واجبول کيږي.

د امام صاحب دليل: دادی چي قاضي شريح رَحْمَةُ اللهِ به فقط د درواغجن گواه تشهير کوی او هغه به يې په دروسره نه وهی، او څرنگه چي د حضرت شريح رَحْمَةُ اللهِ په زمانه کي ډېر صحابه موجود وه، نو ښکاره خبره ده چي د قاضي شريح دا عمل به پر صحابه وو پټ پاته نه وو، لېکن د دې باوجود صحابه وو په دې باره کي سکوت کړی وو، نو ځکه دا د اجماع قائم مقام سو، گواکي درواغجن گواه ته تعزير نه ورکول د صحابه وو په اجماع سره ثابت دي.

دويم دليل: دادی چي د سزا ورکولو مقصد دادی چي د مجرم گواه په آینده کي درواغجنه گواهي نه ورکړي او له دې جرم څخه راوگرځي، او څرنگه چي په تشهير سره هم دا مقصد حاصلیږي، نو ځکه پر هغه به اکتفاء کيږي او په تعزير به عمل نه کيږي؛ ځکه که څه هم په تعزير سره دا مقصد په پوره توگه حاصلیږي، لېکن په تعزير کي دا خطر ه سته چي د وهلو د تصور او خيال په وجه به دغه گواه گرسره د خپل درواغو اقرار نه وکړي (ځکه که هغه په دې خبر سي چي که زه اقرار وکړم نو ماته به دومره درې سزا را کول کيږي، نو ښکاره خبره ده چي د وهلو له بيړي به دا اقرار هم نه وکړي چي هو! ما درواغجنه گواهي اداء کړې ده)، حال دا چي څه وروسته به ذکر سي چي له اقرار څخه بغير د گواهي په ذريعه يو څوک درواغجن نه سي گرځول کېدای (يعني درواغجني گواهي د ثابتولو لپاره د گواه اقرار ضروري دی)، نو د دغه خطرې په خاطر حکمت او مصلحت په دې کي دی چي هغه ته فقط د تشهير سزا ورکول سي، د وهلو سزا ورکول غوره نه ښکاري.

وحدیث عمر ؓ: په دې سره د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ د پېش کرل سوي حديث جواب ورکوي (لکه منځي چي موږ هم ضمناً ذکر کړی)، فرمايي چي د حضرت عمر ؓ دا عمل د سياست مدني په توگه وو. د حکم په توگه نه وو (يعني په هغه وخت کي په همدې کي مصلحت وو). ځکه څلوېښت درې د غلام او مينځي د حد سزا ده، حال دا چي حکم دادی چي د تعزير درې به د هر حد له درو څخه کمي وي، همدارنگه مخ تورول هم په تعزير کي داخل نه دي، نو ښکاره خبره ده چي د حضرت عمر ؓ دا عمل به د انتظامي مصلحت په توگه وو، نه د حکم او سزا په توگه. لهذا په دې عمل سره د تعزير پر ثبوت دليل نيول صحيح نه دي.

ثم تفسیر الشهداء: فرمايي چي د تشهير طريقه او کيفيت له قاضي شريح ؓ څخه داسي نقل سوی دی چي که درواغجن گواه به د بازار سړی وو، نو قاضي صاحب به د مازيگر تر لمانځه وروسته د خپل خلکو په ذريعه هغه په بازار کي گرځوی، ځکه د مازيگر تر لمانځه وروسته د خلکو رش او مجمع زياته وي، او که به د بازار سړی نه وو، نو هغه به يې د خپل قوم او علاقې و طرف ته استوی او د بېونکي سړي په لاس به يې ټولو خلکو ته دا پېغام استوی چي قاضي صاحب تاسو ته سلام پېښوي او وايي چي دغه سړی زموږ په نېز درواغجن ثابت سوی دی. لهذا تاسو له هغه څخه ځان ساتئ، او نور خلک هم د هغه په باره کې، يوه کړئ! چې وې، سته.

وذكر شمس الأئمة الخ: فرمايي چي د شمس الاثمه سرخي رَجَهْهُ الله د بيان مطابق د صاحبينو رَجَهْهُ الله مسلك هم دادی چي درواغجن گواه ته به د تشهير سزا ورکول کيږي او تعزير او قيد به د قاضي رايي ته سپارل کيږي. چي قاضي د کوم گواه لپاره تعزير او قيد مناسب وگڼي. هغه ته به دا ورکوي. او د تعزير کيفيت د "کتاب الحدود" په "فصل في التعزير" کي ذکر سوی دی.

د درواغجنی گواهی اقرار کول

وَفِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: شَاهِدَانِ أَكْثَرَا أَكْثَمَا شَهَدَا يَزُوْرُ او په جامع صغير کي اذکر سوي ادي: که دوه گواهانو اقرار وکړي چي هغو د درواغو گواهي ورکړې ده لَمْ يُضْمَرْ بَا نوهغوی به نه وهل کيږي وَقَالَ: يُعْزَرَانِ او صاحبين رَجَهْهُ الله فرمايي: چي تعزير به ورکول کيږي وَفَالِدَتْهُ أَنْ شَاهِدَ الزُّوْرِي حَقٌّ مَا ذَكَرْنَا مِنَ الْحُكْمِ هُوَ الْبَقْرُ عَلَى نَفْسِهِ بِذَلِكَ او د دې فايده داده چي درواغجن گواه زموږ د ذکر سوي حکم په حق کي هغه دی کوم چي [په خپله] پر خپل ځان د هغه [درواغجنی گواهی] اقرار کونکی وي فَأَمَّا لَا طَرِيقَ إِلَى اثْبَاتِ ذَلِكَ بِالْبَيِّنَةِ لېکن د گواهی په ذریعه د هغه ثابتولو ته هيڅ لاره نسته لِأَنَّهُ تَقَرُّرٌ لِلشَّهَادَةِ حُكْمٌ چي دا [په حقيقت کي] اد گواهی نفي کول دي وَالْبَيِّنَاتُ لِلْجُبَاتِ حال دا چي گواهياني [د يوشی] اد ثابتولو لپاره وي [نه د نفي کولو لپاره].

اللغات: ﴿مُقَرَّرٌ﴾ د افعال د باب فاعل دی: اقرار کونکی. ﴿بَيِّنَةٌ﴾ گواهي.

تشریح: فرمايي په جامع صغير کي پورتنی مسئله په داسي عبارت سره ذکر سوي ده چي که دوه گواهان په خپله اقرار وکړي چي موږه درواغو گواهي ورکړې ده، نو دامام صاحب رَجَهْهُ الله په نېز به هغوی نه وهل کيږي. لېکن صاحبين رَجَهْهُ الله فرمايي چي د تعزير په توگه به هغوی وهل کيږي.

صاحب د هدايې رَجَهْهُ الله فرمايي چي د جامع صغير د دې عبارت فايده داده چي درواغو گواهي فقط د گواه په خپل اقرار سره ثابتېدای سي، اوله اقرار څخه بغير ذبل شي يعني د گواهی په ذریعه هغه نه سي ثابتول کېدای: او وجه يې داده چي د گواهی په ذریعه د گواه درواغجن والی ثابتول په حقيقت کي د گواهي نفي کول دي (يعني داسي ده لکه د يوې گواهی په ذریعه بله گواهي نفي کول)، حال دا چي گواهي د يوشی د ثابتولو لپاره راځي. نه د نفي کولو لپاره (او دلته د گواهی په ذریعه د گواهی نفي کيږي)، نو ځکه د گواه درواغجن والی فقط د هغه په اقرار سره ثابتېدای سي. د گواهی په ذریعه نه سي ثابتول کېدای.

كِتَابُ الرَّجُوعِ عَنِ الشَّهَادَاتِ

(دا) کتاب له گواهيو څخه درجوع کولو (په بيان کي) دی

تشریح: که یو څوک گواهي ورکړي او بیا له هغه څخه رجوع وکړي، نو دې ته "رجوع عن الشهادة" وایي. او داسه کاره خبره ده چي له گواهي څخه رجوع کول تر گواهي ورکولو وروسته واقع کیږي، نو ځکه صاحب د کتاب رَجَعَهُ اللهُ "کتاب الرجوع عن الشهادة" له "کتاب الشهادة" څخه وروسته بیان کړی دی. او څرنگه چي له گواهي څخه درجوع کولو مسئله تر کاذب شهادت وروسته پېښیږي، نو ځکه "کتاب الرجوع..." یې له "باب شهادة الزور" څخه هم وروسته بیان کړی دی.

د قاضي تر فیصلي مخکي له گواهي څخه رجوع کول (حکم او تفصیل)

قَالَ: إِذَا رَجَعَ الشَّهَدُ عَنْ شَهَادَتِهِمْ قَبْلَ الْحُكْمِ بِهَا فَرَمَايِي: که چیري پر گواهي [د قاضي] له فیصله کولو څخه مخکي گواهان له هغه څخه رجوع وکړي سَقَطَتْ نو گواهي ساقطیږي لِأَنَّ الْحَقَّ إِنَّمَا يَثْبُتُ بِالنِّقَاطِ ځکه چي حق د قاضي په فیصله سره ثابتیږي وَالْقَاضِي لَا يَقْضِي بِكَلَامٍ مُتَنَاقِضٍ او قاضي پر متناقض کلام فیصله نه کوي وَلَا ضَمَانٌ عَلَيْهِمَا او پر گواهانو ضَمَان [هم] واجب نه دی لِأَنَّهَا مَا اتَّفَقَا شَيْئًا لَا عَلَى الْمُدْعَى وَلَا عَلَى الشَّهَوْدِ عَلَيْهِ ځکه چي هغو هیڅ شی نه دی ضایع کړی. نه د مدعي او نه د مدعي علیه فَإِنْ حَكَمَ بِشَهَادَتِهِمْ ثُمَّ رَجَعُوا او که چیري قاضي د هغو پر گواهي فیصله وکړي بیا هغوی رجوع وکړي لَمْ يُفْسَخِ الْحُكْمُ نو دا فیصله به نه فسخ کیږي ابلکي پر خپل ځای به پاتیری لِأَنَّ آخِرَ كَلَامِهِمْ يُنَاقِضُ أَوَّلَهُ ځکه چي [په دې صورت کي] د گواهانو آخري کلام د هغو د اول کلام سره معارض دی فَلَا يَنْقُضُ الْحُكْمَ بِالنِّقَاطِ نو ځکه د تعارض په وجه به فیصله نه ماتیری وَلَإِنَّهُ لِي الدَّلَالَةُ عَلَى الصِّدْقِ مِثْلُ الْأَوَّلِ او ځکه چي آخري کلام پر صداقت په دلالت کولو کي د اول کلام په څېر دی وَقَدْ تَرَجَّحَ الْأَوَّلُ بِاتِّصَالِ الْقَضَاءِ بِهِ او د قضاء د متصل کېدلو په وجه

اول کلام راجع سوی دی وَعَلَيْهِمْ ضَمَانٌ مَا أَتَّفَقُوا بِهِ شَهَادَتِهِمْ او پر دې رجوع کونکو گواهانو د هغه مال او هغه شي اضمن واجب دی کوم چي دوی په خپل گواهي سره ضایع کړی وي إِقْرَارِهِمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِسَبَبِ الضَّمَانِ ځکه چي دوی پر خپل ځان د ضمان د سبب اقرار کړی دی وَالْتَنَاقُضُ لَا يَنْتَعِمُ صَحَّةَ الإِقْرَارِ او تناقض د اقرار صحیح والي نه منع کوي وَسَقَرَةُ مَنْ بَعْدُ او موږ به وروسته د دې بیان وکړو.

اللغات: «متناقض» د تفاعل د باب فاعل دی: یو د بل مخالف، (داسي کلام چي د هغه یوه حصه له بلي

حصه څخه مخالفه وي)، «اتلفا» د افتعال له باب د تشبیه غائب ماضي صیغه ده: ضایع کول، بربادول،

«لم یفسخ» د فتح له باب د جحد مجهول صیغه ده: ماتول، ختمول، زائلول، ماتېدل... (متعدي او

غیر متعدي دواړه ډوله استعمالیږي)، «صدق» رښتیا والی، صداقت.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که گواهانو د یو معاملې په باره کي گواهي ورکړه او قاضي تر اوسه د هغو پر گواهي فیصله نه وه کړې چي هغو له خپل گواهي څخه رجوع وکړه، نو دا گواهي ساقطیږي او نه به قبلول کیږي، او نه به له رجوع څخه مخکي په دې گواهي سره یو حق ثابتیږي؛ ځکه چي حق د قاضي په فیصلې سره ثابتیږي، او څرنگه چي دلته گواهانو د قاضي تر فیصلې مخکي له خپل گواهي څخه رجوع او اعراض کړی دی، نو ځکه د هغو په کلام او گواهي کي تناقض راغلی، او قاضي پر واضحه گواهي فیصله کوي، نه پر متناقض او متنازع فیه کلام، او دلته د تناقض په وجه قاضي هیڅ فیصله نه ده کړې، نو ځکه پر مدعی علیه به هیڅ حق او حکم نه ثابتیږي.

ولا ضمان إلخ: فرمایي: له مذکوره گواهي څخه د رجوع کولو په وجه پر گواهانو هیڅ ډول ضمان (تاوان) واجب نه دی؛ ځکه چي ضمان د یو شي د ضایع کولو په وجه واجبېږي، او په دې گواهي سره له مدعی علیه یو شي ضایع سوی دی او نه د مدعي، د مدعی علیه یو شي نه ضایع کېدل خو ښکاره دي، ځکه گواهانو د قاضي له فیصلې څخه مخکي رجوع کړې ده او تر اوسه قاضي پر مدعی علیه د هیڅ شي فیصله نه ده کړې، او د مدعي د یو شي نه ضایع کېدل په دې توگه دي چي دا گواهي که چیري پر حق وي او گواهان هغه پته کړي او رجوع وکړي، نو دوی د گواهي پټولو (کتمان الشهادة) جرم وکړی، او دا یو داسي جرم نه دی چي د هغه په وجه ضمان (تاوان) واجب سي، نو ځکه پر گواهانو به هیڅ ضمان نه واجبېږي. (احسن الهدایه)

فان حڪم بشهادتهم الخ: ڏا د پورتنی مسئلي دويم صورت دی، فرمايی که قاضي د گواهانو پر گواهی فیصله وکړه او تر هغه وروسته گواهانو له خپل گواهی څخه رجوع وکړه، نو په دې صورت کي دغه رجوع لره هیڅ اعتبار نسته، یعنی د قاضي له طرفه صادره سوې فیصله په دې رجوع سره نه فسخ کیږي بلکي پر خپل ځای باقي پاتېږي؛ دلیل دا دی چي د گواهانو دویم کلام یعنی ”له گواهی څخه رجوع کول“ د اول کلام یعنی د ”گواهی ورکولو“ سره معارض او مناقض دي، او مناقض کلام لره هیڅ اعتبار نه وي، نو ځکه په دې صورت کي به هم د گواهانو رجوع لره هیڅ اعتبار نه وي او د هغو پر گواهی چي کومه فیصله سوې ده، هغه به پر خپل ځای پاته وي.

دویم دلیل دا دی چي د گواهانو دویم کلام یعنی ”له گواهی څخه رجوع کول“ په صداقت او رښتیا والي کي د اول کلام یعنی د ”گواهی ورکولو“ په څېر دی؛ ځکه کله چي اول هغو گواهی ورکړه نو گواهی ورکول د هغو په نېز رښتوني او صحیح وه، او بیا چي کله هغو اعراض وکړی نو دا هم د هغو په گومان کي صحیح دي، نو ځکه د هغو دواړه کلامونه یو د بل سره مساوي دي، خو کله چي د اول کلام یعنی د ”گواهی ورکولو“ سره د قاضي فیصله متصله سوه، نو د قاضي فیصلې په وجه اول کلام ته ترجیح حاصله سوه او هغه راجح او مضبوط وگرځېدی، نو ځکه په دویم کلام سره به هغه نه فسخ کیږي.

وعليهم الخ: فرمايی که په دې دویم صورت کي د گواهانو د گواهی په وجه د مدعی علیه مال ضایع سوی وي او بلا دلیل مدعی ته ورکول سوی وي، نو پر دغه گواهانو د هغه ضمان (تاوان) واجب دی؛ ځکه کله چي دوی له خپل گواهی څخه رجوع وکړه، نو گواکي دوی دا اقرار وکړی چي زموږ د گواهی په وجه چي مدعی علیه و مدعی ته کوم مال ورکړی دی، د رجوع کولو په وجه موږ د هغه ضایع کونکي او تلفونکي وگرځېدو. لږه دا چي د رجوع کولو په وجه گواهانو پر خپل ځان د ضمان د سبب اقرار وکړی، او د انسان اقرار پر خپل ځان او په خپل حق کي معتبر دی، که څه هم زر موانع په مینځ کي راسي، لهندا په دې صورت کي د گواهانو رجوع کول په حقیقت کي د ضمان د سبب اقرار دی، نو که څه هم د هغو په کلام کي تناقض دی لېکن بیا به هم د ضمان د وجوب په باره کي د هغو دغه اقرار معتبر او مؤثر وي او هغوی به خامخا ضمان ورکوي.

په آخر کي صاحب د کتاب رَحِمَهُ اللهُ دا وعده کوي چي وروسته به هم انشاء الله موږ په دې باره

کي بحث او بیان وکړو. فانتظروا إلی معکم من المنتظرین

له گواهي څخه د رجوع کولو شرط

وَلَا يَصِحُّ الرَّجُوعُ إِلَّا بِحَضْرَةِ الْحَاكِمِ او رجوع صحيح نه ده مگر د حاکم [قاضي] په موجود والي کي
 يعني د قاضي له مجلس څخه بغير بل ځای رجوع کول صحيح نه دي [لَاِنَّهُ فَسَخُّ لِلشَّهَادَةِ حُكْمٌ چي دا د
 گواهي فسخ کول دي فَيَخْتَصُّ بِهَا تَخْتَصُّ بِهِ الشَّهَادَةُ مِنَ التَّجْلِيسِ تو ځکه د هغه مجلس سره به
 خاص وي د کوم سره چي گواهي خاص ده وَهُوَ مَجْلِسُ الْقَاضِي أَيْ قَاضٍ كَانَ او هغه د قاضي مجلس
 دی، برابره ده که هر قاضي وي وَلَئِنْ الرَّجُوعَ تَوْبَةً او ځکه چي له گواهي څخه [رجوع کول توبه ده
 وَالتَّوْبَةُ عَلَى حَسَبِ الْجِنَايَةِ او توبه د جرم مطابق وي قَالِيٌّ بِالْبَيِّنِ وَالْإِعْلَانِ بِالْإِعْلَانِ نو د پټ جرم
 توبه به [هم] پټه وي او د اعلانيه [بنکاره] جرم توبه به [هم] اعلانيه وي وَإِذَا لَمْ يَصَحَّ الرَّجُوعُ فِي غَيْرِ
 مَجْلِسِ الْقَاضِي فَلَوِ ادَّعى الشَّهَوْدُ عَلَيْهِ رُجُوعَهَا وَأَرَادَ يَبَيِّنُهَا او کله چي د قاضي له مجلس څخه
 بغير [په بل ځای کي] رجوع کول صحيح نه دي، نو اوس که مدعي عليه د دواړو گواهانو د رجوع
 کولو دعوی وکړي او له هغو څخه د قسم اخيستلو غوښتنه وکړي لَا يُخْلَفَانِ نو له هغو څخه به
 قسم نه اخيستل کيږي. وَكَذَا لَا تُقْبَلُ بَيِّنَتُهُ عَلَيْهِمَا او همدارنګه د هغو په خلاف به د مدعي عليه
 بيينه [گواهي] نه قبلول کيږي لِأَنَّهُ ادَّعى رُجُوعًا بَاطِلًا ځکه چي هغه د یو باطلا رجوع دعوی کړې ده
 حَتَّى لَوْ أَقَامَ الْبَيِّنَةُ أَنَّهُ رَجَعَ عِنْدَ قَاضٍ كَذَّابٍ وَصَنَّهُ الْبَالُ ها! که چيري مدعي عليه داسي بيينه پېش
 کړي [او ووايي] چي گواه د فلانکي قاضي سره رجوع کړې ده او قاضي هغه [زما] د مال ضامن کړي
 دی تُقْبَلُ نو د بيينه به قبلول کيږي لِأَنَّ السَّبَبَ صَحِيحٌ ځکه چي سبب صحيح دی.

اللفات: ﴿حَضْرَةٌ﴾ حضور، موجود والی (موجودیت)، ﴿فَسَخٌ﴾ دفتح دباب مصدر دی: ماتول،
 ختمول، ﴿سَرٌّ﴾ پټول، په پټه (خفيه)، پټ شی، ﴿اعْلَانٌ﴾ بنکاره کول، په ډاګه کول، ﴿لَا
 يُخْلَفَانِ﴾ د تفصيل له بابه د نفی صيغه ده: له بل چا قسم اخيستل (قسم په اخيستل)، ﴿ضَمْنٌ﴾ د
 تفصيل دباب ماضي ده: ضامن ګرځول، ضمان پر و اچول، يعني تاوان پر لاسول،
تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د گواهانو لپاره په هماغه صورت کي له خپل گواهي څخه
 رجوع کول صحيح دي کله چي حاکم او قاضي موجود وي، برابره ده هغه که هر حاکم وي، يعني دوی

چي د كوم حاكم منخته گواهي ورکړې وه، که هغه حاکم موجود وي او که بل حاکم موجود وي هيڅ فرق نه لري، لېکن شرط د حاکم موجود والی دی.

او د دې دوه دليلونه دي: ① اول دليل دادی چي له گواهی څخه رجوع کول داسي دي لکه خپله گواهي فسخ کول (خپله خبره ماتول او گواهي ختمول). لهدا څرنګه چي د گواهی اداء کول د قاضي د مجلس سره خاص دي، همداسي به د هغه فسخ کول او رجوع کول هم د قاضي د مجلس سره خاص وي. ② دويم دليل دادی چي له گواهی څخه رجوع کول د درواغو له جرم څخه توبه کول دي، او توبه د جرم مطابق وي، يعني جرم چي د کومي درجې وي، توبه هم د هغومره درجې معتبره ده، نو که جرم (جنایت) پټ او مخفي وي نو توبه هم په پټه کافي ده، او که جرم ښکاره وي او اعلانيه (په ډاګه) وي نو توبه هم په اعلانيه توګه ضروري ده، او تاسو ته معلومه ده چي گواهي د قاضي په مجلس کي ورکول کيږي، نو له هغه څخه به توبه هم د قاضي په مجلس کي کيږي او د رجوع کولو لپاره به د قاضي مجلس ضروري وي.

واذا لم الخ: څرنګه چي د قاضي له مجلسه بغير په بل ځای کي له گواهی څخه رجوع کول صحيح نه دي، نو ځکه که مدعی عليه د قاضي منخته دادعوی وکړه چي ”دغه گواهانو ستا له مجلس څخه بغير په بل ځای کي رجوع کړې ده“، او مدعی عليه پر خپله دعوی بيښه (گواهي) هم پېش کړه، يا مدعی عليه له گواهانو څخه د قسم اخيستلو غوښتنه وکړه (يعني مدعی عليه قاضي ته وويل چي ”زه بيښه نه لرم، ته له گواهانو څخه قسم واخله!، يعني که دوی خپله رجوع نه مني، نو قسم دي واخلي“)، نو په دې صورت کي به قاضي نه د مدعی عليه دا بيښه قبلوي او نه به له گواهانو څخه قسم اخلي، ځکه چي بيښه او قسم دواړه پر صحيح دعوی واقع کيږي، حال دا چي د قاضي له مجلسه بغير په بل ځای کي د رجوع دعوی باطله ده، نو ځکه پر دې دعوی به نه بيښه قبلول کيږي او نه به له يو گواه څخه قسم اخيستل کيږي.

ها! که چيري مدعی عليه صحيح دعوی وکړه يعني داسي يې وويل چي ”گواهانو د فلانکي قاضي په مجلس کي له گواهی څخه رجوع کړې ده او هغه قاضي دا حکم او فيصله کړې ده چي دوی به ما ته زما د مال تاوان راکوي“، او مدعی عليه پر خپل دغه دعوی بيښه هم پېش کړه، نو قاضي به دا بيښه قبلوي؛ ځکه چي په دې صورت کي د بيښې د قبلېدلو سبب يعني صحيح دعوی موجوده سوه (ځکه د قاضي په مجلس کي د رجوع دعوی صحيح ده)، او کله چي دعوی صحيح ده، نو ښکاره خبره ده چي پر دې دعوی به پېش کړل سوې بيښه هم مقبوله او معتبره وي.

قر فيصلې وروسته له گواهي څخه درجوع کولو حکم

قَالَ: فَإِذَا شَهِدَ شَاهِدَانِ بِمَالٍ فَرَمَائِي: أَوْ كَلَهُ چي دوه گواهان د يو مال گواهي وركړي فَحَكَمَ الْحَاكِمُ بِهِ أَوْ قَاضِي بِهِ هُنَا گواهي سره فيصله وكړي ثُمَّ رَجَعَا بِيَا دَوَارِهِ أَلَمْ يَخِلْ بِمَالِ هُنَا رجوع كړي فَمِنَّا الْمَالُ لِلْمَشْهُودِ عَلَيْهِ نو هغوی دواړه د مدعي عليه لپاره د مال ضامن گرځي ايعني د مدعي عليه د مال ضامن (توان) پر واجبيري لِأَنَّ التَّسْبِيْبَ عَلَى وَجْهِ التَّقْدِي سَبَبُ الضَّمَانِ ځكه چي د تجاوز او زياتوب په توگه اديوشي سبب جوړېدل د ضمان سبب دی كَفَافِ الْبَيْتْرِ لَكَ د شاه كيندونكي وَقَدْ سَبَبًا لِلِإِتْلَافِ تَعْدِيًا او دا دواړه گواهان د تجاوز په توگه د مال ضايع كولو سبب جوړ سوي دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يُضْمَنَانِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي هغوی نه ضامن كيږي لِأَنَّهُ لَا عَهْدَ لِلتَّسْبِيْبِ عِنْدَ وُجُودِ الْمُبَاشَرَةِ ځكه چي د اصل كار كولو د موجودېدلو په وخت كي سبب جوړېدلو له هېڅ اعتبار نسته قُلْنَا: تَعَدَّرَ رِجَابُ الضَّمَانِ عَلَى الْمُبَاشَرَةِ وَهُوَ الْقَاضِي مَوْجِبُ [په جواب كي] اويو: چي پر اصل كار كونكي يعني پر قاضي ضمان واجبول نا ممكن دي لِأَنَّهُ كَالْمُلْحَا إِلَى الْقَضَاءِ ځكه چي هغه په خپل فيصله كولو كي د مجبوره كس په څېر دی ايعني فيصله كولو ته مجبوره دی. له دې څخه هېڅ چاره نه لري اَوْ فِي إِيْجَابِهِ صَرَفُ النَّاسِ عَنْ تَقْلُدِهِ او پر قاضي ضمان په واجبولو كي د قضاوت له قبلولو څخه د خلکو منع كول لازميږي ايعني كه پر قاضي توان لازم كړي سي نو هېڅوك به د قضاوت منصب نه قبلوي وَتَعَدَّرَ اسْتِيفَاؤُهُ مِنَ الْمُدْعَى او له مدعي څخه [هم] د ضمان اخيستل نا ممكن دي لِأَنَّ الْحُكْمَ مَاضٍ ځكه چي فيصله اد گواهانو تر رجوع مخكي سوې ده فَأَعْتَبِرَ التَّسْبِيْبُ نُو ځكه د سبب جوړېدلو اعتبار به كيږي وَإِنَّمَا يُضْمَنَانِ إِذَا قَبِضَ الْمُدْعَى الْمَالُ او دا دواړه گواهان هماغه وخت ضامن گرځي كله چي مدعي پر مال قبضه كړې وي دَيْنَاكَ أَوْ عَيْنًا بَرَابَرَهُ ده مال دين او كه عين وي لِأَنَّ الْإِتْلَافَ بِهِ يَتَحَقَّقُ ځكه چي ضايع كول په همدې قبضي سره ثابتيږي انه له قبضي څخه مخكي اَوْ لِأَنَّهُ لَا مُثَاقَلَةَ بَيْنَ أَخْذِ الْعَيْنِ وَالزَّامِ الدَّيْنِ او ځكه چي د عين په اخيستلو او د دين [قرض] په لازمولو كي هېڅ مماثلت نسته.

اللغات: ﴿ضمننا﴾ دسم له بابه دثنيه غائب ماضي صيغه ده: دتاوان ضامن كېدل، (ضمان اتاوان پر واجبېدل)، ﴿تسبیب﴾ دتفعل دباب مصدر دی: سبب جوړول، سبب جوړېدل، ﴿حافر﴾ دضرب دباب فاعل دی: کیندونکی (کینونکی)، ﴿تعديا﴾ دتجاوز په توګه، دظلم وزياتوب په توګه، ﴿مباشرة﴾ د مفاعلي دباب مصدر دی: په خپله کار کول، ﴿مباشرة﴾ د مفاعلي دباب فاعل دی: په خپله کار کونکی، اصل کار کونکی، ﴿ملجاً﴾ دادمیم په ضمه سره دافعال دباب مفعول دی، ددغه باب په صله کي چي "إلى" راسي لکه دلت، نو دمجبوره کولو معنی ورکوي، لهاد "ملجاً" معنی ده: مجبوره کړل سوی، مضطر (معجم وسيط)، ﴿دین﴾ مراد ځني سره زړ او سپین زړ دي، ﴿عين﴾ مراد ځني له سر او سپینو زرو څخه بغیر نور متعين شيان دي، لکه کپړه او داسي نور.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که زید پر خالد دمال دعوی وکړه او پر خپل دعوی يې دوه گواهان پېش کړل، نو قاضي دهغو دگواهي په وجه پر مدعی عليه (خالد) دمال فیصله وکړه او مدعي (زید) له مدعی عليه څخه مال واخيستی او پر هغه يې قبضه وکړه، بيا دواړه گواهانو له خپل گواهي څخه رجوع کړه، نو په دې صورت کي پر دوی دواړو دهغومره مال ضمان (تاوان) واجبيږي څومره مال چي مدعی عليه (خالد) دهغو دگواهي په وجه مدعي ته ورکړی وو (لنډه دا چي مدعی عليه دمال تاوان پر گواهانو واجب دی)، دازموږ مسلک دی او ائمه ثلاثه رَحْمَةُ اللهِ هَمْ ددې قائل دي، همدا دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ صحيح قول دی، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ ضعيف قول دادی چي پر گواهانو ضمان (تاوان) نه واجبيږي، بلکي پر قاضي ضمان واجبيږي.

زموږ دليل: دادی چي په ظلم وزياتوب او په ناحقه توګه ديو شي سبب جوړېدل دضمان سبب دی، او حکم دسبب او سبب جوړېدونکي (مسبب) وطرف ته منسوب کيږي، نه د مباشر (کونکي) وطرف ته، مثلاً که يو سړی دبل چا په ځمکه يا په يولاره کي شاه وکيندي او په هغه کي بل سړی ولوږي او مړ سي، نو دلت همد حکم او ضمان دسبب او سبب جوړېدونکي وطرف ته منسوب کيږي (يعني پر کيندونکي سړي دمړي ديت واجبيږي)، ځکه چي دبل سړي دمړه کېدلو سبب هغه جوړ سوی دی او هغه شاه کيندلی دی، همداسي دلت همد گواهان دمدعی عليه دمال ضايع کېدلو سبب جوړ سوي دي، نو ځکه ددې مال ضمان به هم پر هغو واجب وي، ځکه کله چي هغو له خپل گواهي څخه رجوع وکړه نو گواکي هغو ددې خبري اقرار وکړی چي موږ په خپل گواهي کي پر ناحقه وو او موږ په مدعی عليه مو په ناحقه توګه مدعي ته مال ورکړی او دهغه مال مو ضايع کړی، نو ځکه پدله شکه به ددې مال تاوان پر هغو واجب او لازم وی.

د امام شافعي دليل: د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د ضعيف قول دليل دادی چي کله حقيقتاً اصل کار کونکی (مباشر) په خپله موجود وي نو حکم د هغه و طرف ته منسوب کيږي. د مسبب (سبب جوړېدونکي) و طرف ته نه منسوب کيږي، لهندا کله چي خبره داسي ده نو د مدعي عليه د مال اصل ضايع کونکی خو په حقيقت کي قاضي دی، ځکه چي فيصله هغه کړې ده، او گواهان خو محض د دې سبب دي، نو کله چي د مال ضايع کونکی يعني قاضي په خپله موجود دی، نو ضمان به هم پر قاضي واجب وي، نه پر گواهانو.

قلنا إلخ: زموږ له طرفه امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ ته جواب دادی چي پر مباشر يعني پر قاضي ضمان واجبول ناممکن دي؛ ځکه قاضي فيصله کولو ته مجبوره دی، ځکه کله چي د قاضي په نېزد گواهانو عدالت ثابت وي، نو پر هغه فيصله فرض گرځي، حتی که هغه پر ځان فيصله کول فرض نه گڼي نو کافر گرځي او که هغه فرض گڼي لېکن قصداً ځنډ او تاخير پکښي کوي نو گنهگار او فاسق گرځي او له هغه څخه به د قضاوت منصب اخيستل کيږي، لنډه دا چي کله قاضي په فيصله کولو کي مجبوره دی، نو ځکه هغه به په فيصله کولو کي معذوره وي، او پر معذوره کس هيڅ ډول تاوان نه واجبيږي، نو ځکه پر قاضي به هم د مدعي عليه د مال تاوان نه واجبيږي.

دلته په عبارت کي قاضي ته ځکه "كَالْمُلْجَا" (د مجبوره په څېر) ويل سوي دي چي حقيقتاً مجبوره (مضطر) هغه چا ته وايي چي له دنياوي سزا او عقوبت څخه بيرېږي، او دلته قاضي داسي نه دی، ځکه چي قاضي ته د اخروي عذاب پېره وي يعني قاضي د اخروي عذاب له بيرې ژر فيصله کولو ته مجبوره وي، کنې په دې باره کي هغه ته د دنياوي عذاب او عقوبت هيڅ پېره نه وي. پر قاضي د ضمان نه واجبولو دويم دليل دادی چي که پر قاضي ضمان واجب کړی سي، نو د دې مصيبت په ليدلو سره به نور علماء د قضاوت منصب ته ځان نه نيسي او بالکل به يې نه قبلوي، او په دې توگه به د خلکو حقوق ضايع سي، حال دا چي د خلکو د حقوقو حفاظت ضروري دی، نو ځکه په دې حواله سره به هم پر قاضي ضمان (د مال تاوان) نه واجبول کيږي.

وتعذر استيفاء إلخ: فرمايي په دې مسئله کي له مدعي څخه تاوان اخيستل هم ممکن نه دي؛ ځکه چي دلته گواهانو د قاضي تر فيصلې وروسته رجوع کړې ده، يعني اول پر مدعي عليه (د مال واجبولو په باره کي) د قاضي فيصله صادره سوې ده او تر هغه وروسته گواهانو رجوع کړې ده (او مخکي ذکر سوه چي که گواهان تر فيصلې وروسته رجوع وکړي نو د قاضي فيصله باقي پاتېږي او په رجوع سره هغه نه منسوخ کيږي)، نو ځکه دلته د گواهانو په رجوع سره به دا فيصله نه منسوخ کيږي، او کله چي د قاضي مخکنۍ فيصله

فسخ نه سوه، نو ښکاره خبره ده چي ددې فيصلې په نتيجه کي چي مدعي ته کوم مال ورکول سوي دی، دهغه واپس کول به هم پر مدعي لازم نه وي.

لنډه دا چي کله له مباشر (قاضي) او مدعي دواړو څخه د ضمان اخيستل ناممکن دي، نو د سبب جوړېدل و اعتبار به کيږي او ضمان به له سبب جوړېدونکي (مسبب) څخه اخيستل کيږي، او څرنگه چي دواړه گواهان سبب جوړېدونکي دي، نو ځکه ضمان به هم پر همدوی دواړو واجب وي.

وانبايضن ان الخ: فرمايي په دې مسئله کي هماغه وخت پر گواهانو ضمان واجب کيږي، کله چي مدعي له مدعي عليه څخه مال اخيستی وي او قبضه يې پر کړې وي، برابره ده هغه مال دين وي لکه سره زر او سپين زر، يا عين وي لکه کپړه او داسي نور شيان؛ ځکه چي ضمان د مال د ضايع کولو په وجه واجب کيږي، او دلته ضايع کول د مدعي په قبضي سره ثابت کيږي، نو ځکه د ضمان د وجوب لپاره د مدعي قبضه شرط ده.

ولأنه لا مماثلة الخ: د دويم دليل آسانه مطلب دادی چي کله مدعي تر اوسه پر مال قبضه نه وي کړې نو هغه مال متعين نه وي بلکي د قرض او دين په درجه کي وي، نو اوس که چيري د مدعي تر قبضي مخکي پر گواهانو (نغد) ضمان لازم کړی سي نو دا به عين او متعين وگرځي (او د گواهانو جرم تر اوسه دين دی. ځکه مدعي پر مال قبضه نه ده پر کړې)، حال دا چي په دين او عين کي هيڅ مماثلت نسته، نو ځکه وويل سوه چي پر گواهانو هماغه وخت د مال ضمان واجب کيږي کله چي مدعي پر مال قبضه کړې وي، تر هغه مخکي به نه پر واجبول کيږي.

د څه گواهانو د رجوع کولو بيان

قال: فَإِنْ رَجَعَ أَحَدُهُمَا فرمايي: که چيري له دوو گواهانو څخه يو رجوع وکړي ضَمِنَ النِّصْفَ نو هغه د نيم مال انيم حق ا ضمان کيږي وَالْأَصْلُ أَنَّ الْمُعْتَبَرَ فِي هَذَا بَقَاءُ مَنْ بَقِيَ لَا رُجُوعُ مَنْ رَجَعَ او دلته اصول دادی چي څومره [گواهان] باقي پاته دي دهغه بقاء معتبره ده او د رجوع کونکي رجوع معتبره نه ده وَقَدْ بَقِيَ مَنْ يَنْقُ بِشَهَادَتِهِ نِصْفَ الْحَقِّ او [د متين په مسئله کي ترس هم] هغه کس پاته دی چي دهغه په گواهه نِصْفُ حَقِّ بَاقِي پاتې کيږي [يعني يو گواه پاته دی] وَإِنْ شَهِدَا بِأَلْبَالِ ثَلَاثَةِ او که چيري درې گواهان د مال گواهي ورکړي فَرَجَعَ أَحَدُهُمْ بيا له هغو څخه يو رجوع وکړي فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ نو پر هغه ضمان نه واجب کيږي لَأَنَّهُ بَقِيَ مَنْ بَقِيَ بِشَهَادَتِهِ كُلُّ الْحَقِّ ځکه چي اوس هم هغه کسان پاته دي چي دهغو په گواهي سره تر له حق باقي پاتې کيږي وَهَذَا لِأَنَّ الْإِسْتِ

بِالْحُجَّةِ او دا حُكّه چي استحقاق | مستحق كهدل | په حجت سره باقي دي وَالْمُتَلَفُ مَتَى اسْتَحَقَّ او ضايع كړى سوي شى چي كله | دبل چا | مستحق وخيږي | ادبل چا استحقاق پكښي ښكاره او ثابت سي | سَقَطَ الضَّمَانُ نو اله ضايع كونكي كس شخه | ضمان ساقطېږي فَأَوَّلُ أَنْ يَنْتَبِعَ لهذا | دلته به هم | په درجه اولي پر رجوع كونكي گواه د ضمان وجوب ممتنع وي | يعني كه ضايع كړى سوي شى دبل چا مستحق وخيږي نو له ضايع كونكي كس شخه ضمان (تاوان) ختمېږي. نو په درجه اولي به دلته هم پر رجوع كونكي ضمان نه واجبيږي | فَإِنْ رَجَعَ الْآخَرُ بيا كه چيري بل گواه | هم | رجوع وكړي صَبَحَ الرَّاجِعَانِ نِصْفَ الْحَقِّ نو دواړه رجوع كونكي د نصف حق ضامن كيږي لَأَنَّ بَيْتَاءَ أَحَدِهِمَا يَتْلِي نِصْفَ الْحَقِّ حُكّه چي په دريو گواهانو كي د يوه په پاتېدلو سره نصف حق باقي پاتېږي وَإِنْ شَهِدَ رَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ او كه يو سړى او دوي ښځي گواهي وركړي فَرَجَعَتْ أَمْرًا بيا يوه ښځه رجوع وكړي صَبَحَتْ رُبْعَ الْحَقِّ نو هغه د مال د يوې ربع | اخلورمي حصې | ضامنه گرځي لِبَيْتَاءَ ثَلَاثَةِ الْأَرْبَاعِ بَيْتَاءَ مَنْ يَتْلِي حُكّه چي د پاته | باقي مانده | كسانو د پاتېدلو په وجه درې ربع پاته دي وَإِنْ رَجَعَتَا او كه دواړي ښځي رجوع وكړي صَبَحَتَا نِصْفَ الْحَقِّ نو هغوى دواړي د نصف حق | انيم مال | ضامنې گرځي لَأَنَّ بِشَهَادَةِ الرَّجُلِ بَقِيَ نِصْفَ الْحَقِّ حُكّه چي د يوه سړى په گواهي سره نيم حق | انيم مال | پاته دي.

اللغات : ﴿ضَمِنَ﴾ د سماع د باب ماضي ده : ضامن كېدل (ښه وار كېدل)، ضمان (تاوان) پر واجبيدل،

﴿مُتَلَفٌ﴾ د افعال د باب مفعول دى : ضايع كړى سوي شى، ځكه سوي شى.

تشرېح : د عبارت تر حل مخكي په هغه اصول ځان پوه كړئ ! كوم چي مصنف رَجَعَهُ الله ذكر كړى دى، د هغه مختصر مطلب دا دى چي د گواه د رجوع كولو په صورت كي اعتبار باقي پاتېدونكي گواهانو لره دى، نه رجوع كونكي گواه لره، مثلاً درې خلگو گواهي وركړه، وروسته يوه گواه رجوع وكړه، نو اوس هم دوه گواهان پاته دي او د گواهي نصاب پوره دى، نو حُكّه فيصله به باقي پاتېږي او پر رجوع كونكي گواه به ضمان نه واجبيږي (حُكّه چي د هغه په رجوع كولو سره فيصله او گواهي نسخ نه سوه)، لېكن اوس كه يو بل گواه هم رجوع وكړي او فقط يوه گواه پاته سي، نو گواكي نيمايي گواهي باقي پاته سوه، نو حُكّه پر دواړو رجوع كونكو به نصف حق (نيم مال) واجب وي.

صورت د مسئلې : دا دى كه مدعي پر مدعي عليه مثلاً د زر درهمو دعوى كړې وي (چي زما پر تازر درهمه واجب دي)، بيا مدعي پر خپل دعوى دوه گواهان پېش كړه چي د هغو د گواهي په وجه قاضي

پر مدعی علیه د مدعي لپاره زر درهمه واجب کړه او مدعي ته يې ورکړه، بيا يوه گواه رجوع وکړه، نو پر هغه رجوع کونکي گواه د نصف مال يعني د پنځه سوه درهمو ضمان (تاوان) واجبيږي؛ ځکه چې پر مدعی علیه د دواړو په گواهي سره زر درهمه واجب سوي دي، نو گواکي د هريوه په گواهي سره پنځه سوه درهمه واجب سوي دي، لهذا که دواړو رجوع کړي وای نو پر هريوه به پنځه، پنځه سوه ضمان واجب وای، او څرنګه چې په دې صورت کي يو گواه رجوع کړې ده، نو ځکه پر هغه به دخپل نصف حصې يعني د پنځه سوه درهمو ضمان واجب وي.

وان شهد الخ: ددې حاصل دادی چې که مثلاً په پورتنۍ معامله کي دريو گواهانو گواهي ورکړه چې د هغه په وجه پر مدعی علیه زر درهمه واجب سوه، او بيا له دې گواهانو څخه يوه رجوع وکړه، نو پر رجوع کونکي گواه هيڅ ضمان نه واجبيږي (لکه د تشرېح په اول کي چې هم موږ ددې وضاحت وکړې)؛ دليل دادی چې د يوه گواه تر رجوع وروسته هم دوه گواهان پاته دي، او د دوو خلکو گواهي حجت تامه دی (ځکه چې په دوو سره د گواهي نصاب پوره دی)، لهذا د يوه گواه تر رجوع کولو وروسته اوس هم د حجت تامه په وجه د مدعي استحقاق پاته دی يعني اوس هم د دوو گواهانو په گواهي سره د مدعي لپاره پر مدعی علیه پوره حق او پوره مال ثابتيږي، او د يوه گواه په رجوع سره د مدعی علیه هيڅ مال نه دی ضايع سوی، او ښکاره خبره ده چې کله رجوع کونکي گواه د مدعی علیه هيڅ مال نه دی ضائع کړی، نو پر هغه به د مدعی علیه لپاره څنګه ضمان واجب سي!

والتلف الخ: صاحب د هدايي رحمه الله د نور وضاحت او بل دليل په توګه فرمايي، چې که يو مال ضايع کړی سي (تلف کړی سي)، مثلاً زيد د عمر پسه غصب کړی او بيا يې ضايع کړی، بيا قاضي پر زيد د ضمان فيصله وکړه چې ته عمر ته خپل د پسه تاوان ورکړه!، بيا په دې مينځ کي د بل چا استحقاق ښکاره سو مثلاً خالد د پسه مستحق وختی (يعني خالد دعوی وکړه چې دا پسه خوزمادی او خپله دعوی يې ثابته کړه) او خالد له زيد څخه د پسه ضمان واخيستی، نو په دې صورت کي چې د قاضي په فيصله سره د عمر (اول مالک) لپاره پر زيد (ضايع کونکی) کوم ضمان واجب سوی وو، هغه ضمان له زيد څخه ساقطیږي او پر هغه واجب نه پاتېږي، ځکه ښکاره سوه چې ددې پسه مستحق خالد دی او عمر ددې مستحق نه دی، همداسي کله چې دلته له دريو گواهانو څخه يوه گواه رجوع وکړه، نو کواکي ده په رجوع کولو سره د مدعی علیه هغه حق ضايع کړی (تلف کړی) کوم چې ده په خپل گواهي سره د مدعي لپاره ثابت کړی وو، نو پر دغه رجوع کونکي گواه باندي د مدعی علیه لپاره ضمان واجبيږي پکار وو، لېکن څرنګه چې دوه گواهان (حجت تامه) پاته دي او د هغو په گواهي سره

پر مدعی علیه پوره حق ثابتیږي، نو ځکه ښکاره سوه چي ددې حق مستحق مدعي دی او مدعی علیه ددې مستحق نه دی، لهذا کله چي د پاته دوو گواهانو په گواهي سره د مدعي استحقاق ثابت سو (چي هغه ددې حق او مال مستحق دی)، نو پر رجوع کونکي گواه به د مدعی علیه لپاره په درجه اولی ضمان نه واجبیږي.

لنډه دا چي کله تر استحقاق ښکاره کېدلو وروسته هم واجب سوی ضمان ساقطیږي (لکه دزید او عمر په مثال کي چي مود ذکر کړه چي پر زید واجب سوی ضمان ساقط سو)، نو تر استحقاق ښکاره کېدلو وروسته به ضمان په درجه اولی نه واجبیږي، ځکه چي ضمان نه واجبیږي آسانه دي په نسبت ودې ته چي هغه یو وار واجب سي او بیا ساقط کړی سي (لکه په پورتنی مثال کي چي یو وار د عمر لپاره پر زید ضمان واجب سو او بیا ساقط سو).

فإن رجع أخ إلى أخ: فرمائي که له دریو گواهانو څخه دیوه تر رجوع کولو وروسته بل گواه هم رجوع وکړه، نو بیا پر دواړو رجوع کونکو د نصف حق یعنی د نیم مال (پنځه سوه درهمو) ضمان واجبیږي. ځکه چي د دوو گواهانو در رجوع کولو په صورت کي اوس یو گواه پاته سو او د هغه د پاته والي (بقاء) په وجه نصف حق (پنځه سوه درهمه) پاته دي، نو گواکي رجوع کونکو گواهانو د مدعی علیه نصف مال ضایع کړی، نو ځکه پر هغو دواړو به نصف مال (پنځه سوه درهم) واجب وي.

وإن شهد رجل وامرأتان إلخ: ددې حاصل دادی چي که مثلاً په پورتنی معامله کي یوه سړي او دوو ښځو گواهي ورکړه چي د هغه په وجه پر مدعی علیه زر درهمه واجب سوه. بیا له هغو څخه یوې ښځي رجوع وکړه، نو پر رجوع کونکي ښځي د حق یوه ربع (خلوړه حصه) ضمان واجبیږي چي هغه دوه نیم سوه (۲۵۰) درهمه کیږي؛ ځکه چي د هغې تر رجوع وروسته یو سړي او یوه ښځه پاته سوه. او یو سړي د گواهي په باب کي د دوو ښځو قائم مقام دی (ځکه مخکي څو ځله ذکر سوي دي چي د شهادت په باب کي دوی ښځي دیوه سړي برابر دي)، نو گواکي دلته نیمه گواهي یوه سړي ورکړې ده او پاته نیمه گواهي دوو ښځو ورکړې ده. او کله چي یوې ښځې رجوع وکړه نو نیمه گواهي او یوه ربع پاته سوه کوم چي درې ربع کیږي اوله یوې ربع څخه رجوع وسوه، لنډه دا چي دلته دیوه سړي گواهي د نصف حق (نصف مال) سره متعلق ده او د هري یوې ښځي گواهي ربع حق سره متعلق ده، لهذا د یوې ښځي په رجوع کولو سره فقط یوه ربع ضایع سوه، نو ځکه پر رجوع کونکي ښځي به د مال یوه ربع (دوه نیم سوه درهم) واجب وي.

او که چیري دواړو ښځو رجوع وکړه نو پر هغو نصف مال واجبیږي؛ ځکه چي د هغو تر رجوع وروسته یوازې سړي پاته سو (چي هغه گواکي نیمه گواهي ورکړې ده)، نو د هغه په پاتېدلو سره نصف حق پاته سو. که اک، که ټکه، ټکه، نصف مال ضایع کړی، نو ځکه به هغه به نصف مال (پنځه سوه درهم) واجب وي.

دخه گواهانو در رجوع كولو بيان

وَإِنْ شَهِدَ رَجُلٌ وَعَشْرُ نِسْوَةٍ أَوْ كَهْ يَوْ سَرِي أَوْ لِسَ بِنْتِي گواهي وركري ثُمَّ رَجَعَ ثَمَانٍ بَيَاتِهِ بِنْتِي
 رجوع وكري فَلَا صَبَانَ عَلَيْهِنَّ نُو پَر هغو ضمان واجب نه دی لِأَنَّهُ بَقِيَ مَن يَبْقَى بِشَهَادَتِهِ كُلُّ الْحَقِّ
 حَكَمَ چي اوس هم | دومره گواهان پاته دي چي د هغو په گواهی سره ټوله حق باقي پاتيري فَإِنْ
 رَجَعَتْ أُخْرَى بَيَا كَه يَوْه بِلَه بِنْتِهِ | هم | رجوع وكري كَانَ عَلَيْهِنَّ رُبْعُ الْحَقِّ نُو پَر هغوی به د حق
 خلوړمه حصه واجب وي | يعني پَر ټولو رجوع كونكو بنخو به د مال د يوې رُبْع ضمان واجب وي | لِأَنَّهُ بَقِيَ
 النِّصْفُ بِشَهَادَةِ الرَّجُلِ وَالرُّبْعُ بِشَهَادَةِ الْبَاقِيَةِ حَكَمَ چي د يوه سري په گواهی سره نِصْف حق
 | مال | پاته دی او د يوې بِنْتِي په گواهی سره يوه رُبْع حق پاته دی فَبَقِيَ ثَلَاثَةُ الْأَرْبَاعِ نُو حَكَمَ درې
 رُبْع | درې خلوړمي حصې | پاته دي وَإِنْ رَجَعَ الرَّجُلُ وَالنِّسَاءُ أَوْ كَه سَرِي أَوْ ټولي بِنْتِي رجوع وكري
 فَقَعَلَ الرَّجُلُ سُدُسَ الْحَقِّ وَعَلَى النِّسْوَةِ خَمْسَةُ أَسْدَاسِهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نُو د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نيز
 پَر سري د حق يو سدس | شپږمه حصه | واجب ده او پَر شخو پاته پنځه سدسه | پاته پنځه شپږمي
 حصې | واجب دي وَقَالَ ۞: عَلَى الرَّجُلِ النِّصْفُ وَعَلَى النِّسْوَةِ النِّصْفُ أَوْ صَاحِبِينَ رَجَعَهُمَا الله فرمايي:
 چي پَر سري | هم | نيم حق واجب دی او پَر بنخو | هم | نيم حق واجب دی لِأَنَّهُنَّ وَإِنْ كَثُرْنَ حَكَمَ
 بِنْتِي كَه شخه هم زياتي وي يَقُومَنَّ مَقَامَ رَجُلٍ وَاحِدٍ | بيا هم | هغوی د يوه سري قائم مقام دي وَلِهَذَا
 لَا تُقْبَلُ شَهَادَتُهُنَّ إِلَّا بِإِضْمَارِ رَجُلٍ وَاحِدٍ او په همدې وجه د يوه سري له يو خای كېدلو شخه بغير
 | تنها | د بنخو گواهي مقبوله نه ده وَإِلَّا بِحَنِيفَةَ: أَنَّ كُلَّ امْرَأَتَيْنِ قَامَتَا مَقَامَ رَجُلٍ وَاحِدٍ او د امام
 صاحب رَجَعَهُ الله دليل دا دی: چي هر دوې بِنْتِي د يوه سري قائم مقام دي قَالَ الشَّيْخُ فِي نَقْصَانِ
 عَقْلِهِنَّ: «عُدِلَتْ شَهَادَةُ اثْنَتَيْنِ مِنْهُنَّ بِشَهَادَةِ رَجُلٍ وَاحِدٍ» | لكه خرنكه چي | نبي كريم ﷺ د بنخو
 د عقل د نقصان په هكله فرمايلي دي: "له بنخو شخه د دوو گواهي د يوه سري د گواهی سره برابره

❦ القول الرابع: قول الإمام أعظم رَجَعَهُ الله، كما ظهر من صنيع المصنف، وعليه المتون، وكذا في الدر المنقى (ج: ٣، ص: ٣٠١)، والدر المختار (ج: ٤، ص: ٤٤٢). [القول الرابع ج: ٢، ص: ١٤٥]

ده " فَصَارَ كَمَا إِذَا شَهِدَ بِذَلِكَ رَجَالٌ نُوْدَا سِي سُوِه لَكِه شِيْر. خَلْگُو چي دهغه گواهي وركړې وي ثُمَّ رَجَعُوا بِيَا يِي رَجُوع كَرِي وَي فَإِنْ رَجَعَ النِّسْوَةُ الْقِسْمَةُ دُونَ الرَّجُلِ بِيَا كِه لس سره بنځي رجوع وكړي او سړی رجوع نه وكړي كَانَ عَلَيْهِنَ نِصْفُ الْحَقِّ عَلَى الْقَوْلَيْنِ نُو د دواړو قولونو مطابق پر بنځو نيم حق واجب دی لِمَا قُلْنَا دهغه دليل په وجه كوم چي مود ذكر كړی وَلَوْ شَهِدَ رَجُلَانِ وَامْرَأَةً بِمَالٍ او كه دوه خلك او يوه بنځه د مال گواهي وركړي ثُمَّ رَجَعُوا بِيَا ټوله رجوع وكړي فَالضَّامَانُ عَلَيْهِمَا دُونَ الْمَرْأَةِ نُو ضَمَان [فقط] پر خلكو واجب دی، نه پر بنځو اِنَّ الْوَاحِدَةَ لَيْسَتْ بِشَاهِدَةٍ بَلْ هِيَ بَعْضُ الشَّاهِدِ ځكه چي يوه بنځه گواه نه ده بلكي د گواه يو جزء [حصه] ده فَلَا يُضَافُ إِلَيْهِ الْحُكْمُ نُو ځكه ددې جزء و طرف ته به حكم نه منسوبول كيږي.

اللغات: ﴿سدس﴾ شپږمه خصه، ﴿انضمام﴾ د انفعال د باب مصدر دی: يوشې دبل سره يو ځای

كېدل، ﴿لا يضاف﴾ د افعال د باب نفي مجهوله ده: نسبت كول، منسوب كول.

تشریح: په دې عبارت کي له گواهي څخه د رجوع کولو په باره کي څو مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... اوله مسئله داده كه يوه سړي او لسو بنځو په گډه پر مدعي عليه د مال گواهي وركړه، بيا له دې څخه اته بنځو رجوع وكړه، نو پر هغو هيڅ ضمان نه و اجيږي؛ ځكه چي د اته بنځو تر رجوع كولو وروسته اوس هم يو سړی او دوې بنځي پاته دي چي د هغو گواهي حجت تامه دی، لهذا اوس هم پوره حق (پوره مال) پاته دی، او ددې اته بنځو په رجوع سره د مدعي عليه هيڅ مال نه دی ضايع سوى، او كله چي د هغو په گواهي سره مال نه دی ضايع سوى، نو ښكاره خبره ده چي پر هغو به ضمان هم واجب نه وي.

(۲)... لېكن كه ددې اتو بنځو له رجوع كولو څخه وروسته بله بنځه هم رجوع وكړي او د رجوع كونكو شمېر نهه بنځو ته ورسېږي، نو په دې صورت کي پر دغه نهه سره بنځو د حق يوه ربع (څلورمه حصه) ضمان و اجيږي؛ ځكه چي د هغو تر رجوع كولو وروسته اوس يو سړی او يوه بنځه پاته سوه، او مخکي ذکر سوه چي د گواهي په باب کي يو سړی د دوو بنځو سره برابر دی، لنډه دا چي دلته د يوه سړي گواهي د نصف حق (نصف مال) سره متعلق ده، او د يوې بنځي گواهي د ربع حق سره متعلق ده، نو ځكه اوس په مجموعي توگه د ټوله مال درې ربع پاته دي او فقط يوه ربع ضايع سوې ده، نو ځكه ددې رجوع په وجه به پر رجوع كونكو بنځو د مال يوه ربع واجب وي.

وان رجعت الرجل الخ: (٣)... فرمائي كه چيري سري او بنڄو ٽولو يعني ٽولو گواهان رجوع وڪړه، نو په دې صورت كي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د مال يو سدس (شپږمه حصه) پر سري واجبيږي او پاته پنځه سدسه پر بنڄو واجبيږي، لېكن د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز پر سري هم نصف مال واجبيږي او پر بنڄو هم نصف مال واجبيږي.

مثلاً د يوه سري او لسو بنڄو د گواهي په وجه پر مدعي عليه څلور زره اته سوه (٤٨٠٠) درهمه واجب سوه، بيا ټولو رجوع وڪړه، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر سري اته سوه (٨٠٠) درهم واجبيږي او پاته څلور زره درهم پر لسو بنڄو واجبيږي چي له هغه څخه به پر هري بنځي څلور سوه (٤٠٠) درهمه واجب وي. (ځكه ٤٨٠٠ درهمه چي شپږ حصي كړل سي نو يوه حصه يې ٨٠٠ درهمه راځي، چي هغه به پر سري واجب وي، او پاته پنځه شپږمي حصي به پر لسو بنڄو واجب وي يعني پر هر دوو بنځو به ٨٠٠ درهمه واجب وي او پر هري يوي به ٤٠٠ واجب وي، ځكه چي دوي بنځي د يوه سري قائم مقام دي. تاسو خپله هم حساب ورته وکړئ!).

او د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز په دې مثال كي دوه زره څلور سوه (٢٤٠٠) درهم پر سري واجبيږي او پاته (٢٤٠٠) درهم پر لسو بنڄو واجبيږي چي له هغه څخه به پر هري بنځي دوه سوه څلور بنيت (٢٤٠) درهمه واجب وي.

د صاحبينو دليل: دادي چي دلته كه څه هم بنځي زياتي دي، لېكن هغوی ټوله د يوه سري قائم مقام دي، همدا وجه ده كه د بنځو سره يو سري نه وي، نو تنها د هغو گواهي نا مقبوله ده، لهدا د لسو بنځو گواهي په حقيقت كي د دوو بنځو د گواهي په څېر ده، نو گواكي نيمه گواهي سري وركړې ده او نيمه گواهي لسو بنځو په گډه وركړې ده، نو ځكه د رجوع كولو په وجه به نيم ضمان پر سري واجب وي او پاته نيم ضمان به پر ټولو بنځو په گډه واجب وي.

دامام صاحب دليل: دادي چي د گواهي په باب كي دوي بنځي د يوه سري قائم مقام دي، لكه څرنگه چي په حديث كي ذكر سوي دي، نو په دې اعتبار سره لس بنځي د پنځه څلگو قائم مقام سوې، نو د يوه سري او لسو بنځو گواهي وركول داسي سوه لكه شپږ څلگ چي گواهي وركړي، او كه چيري شپږ څلگ گواهي وركړي او بيا ټوله رجوع وڪړي، نو حكم دادي چي په مجموعي توگه پر هغه ټولو شپږ سدسه واجبيږي چي له هغه څخه به پر هر سري يو سدس واجب وي، لهدا كله چي يو سري او لس بنځي وي، نو پر هغو به هم په دغه حساب سره ټوله شپږ سدسه واجب وي چي له هغه څخه به پر هر دوو بنځو يو سدس واجب وي چي په دې توگه به پر لسو بنځو پنځه سدسه واجب وي او پاته يو سدس به پر يوه سري واجب وي.

فان رجعت النسوة إلخ: او كه چيري فقط لسو بنحو رجوع وكړه او سړي پاته سو، نو څرنگه چي د سړي د پاته والي په وجه نصف حق پاته دی (ځكه مخكي ذكر سوه چي دلته ديوه سړي گواهي د نصف حق سره متعلق ده، لهندا نصف حق پاته سو)، او كله چي نصف حق پاته دی نو ښكاره خبره ده چي د بنحو په رجوع كولو سره فقط نصف حق ضايع سوي دی، نو ځكه پر هغو به د نصف حق ضمان واجب وي، او دا مسئله دامام صاحب او صاحبينو رَحْمَهُمُ الله په نيز متفق عليه ده.

ولو شهد رجلان إلخ: د دې حاصل دا دی كه دوو خلكو او يوې ښځې گواهي وركړه، بيا ټولو رجوع كړه نو فقط پر دوو خلكو ضمان واجبيږي او پر ښځي ضمان نه واجبيږي؛ ځكه چي دلته ښځه گواه نه ده بلكي د گواه بعضي جزء او حصه ده (ځكه د يوې ښځي سره چي تر څو دويمه ښځه يو ځای نه سي، هغه كرسره گواه جوړېداي نه سي، بلكي هغه فقط د يو جزء حيثيت لري)، او د ضمان د وجوب حكم د گواه و طرف ته منسوب كيږي، د گواه د جزء و طرف ته نه منسوب كيږي، نو ځكه ضمان به فقط پر خلكو واجب وي او د گواهي پر جزء يعني پر ښځي به هيڅ ضمان واجب نه وي.

د نكاح له گواهي څخه رجوع كول (حكم او تفصيل)

قَالَ: فَإِنْ شَهِدَ شَاهِدَانِ عَلَى امْرَأَةٍ بِالنِّكَاحِ بِمَقْدَارِ مَهْرٍ مِثْلَهَا فَرَمَائِي: او كه دوه گواهان پر يو ښځي د مهر مثل په عوض كي د نكاح كولو گواهي وركړي ثُمَّ رَجَعَا بِيَا دَوَّارَهِ رَجُوعٍ وَكُرِي فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِمَا نو پر هغو ضمان واجب نه دی وَكَذَلِكَ إِذَا شَهِدَا بِأَقْلٍ مِنْ مَهْرٍ مِثْلَهَا او همداسي كله چي هغه دواړه له مهر مثل څخه د كم مهر گواهي وركړي لِأَنَّ مَنَافِعَ الْبُضْعِ غَيْرُ مُتَقَوِّمَةٍ عِنْدَ الْإِتْلَافِ ځكه چي د ضايع كولو په وخت كي د بضع منافع متقوم نه وي [يعني په دې وخت كي د بضع منافع قيمت نه لري] لِأَنَّ التَّضْمِينَ يَسْتَدْعِي الْمُمَاثَلَةَ ځكه چي ضامن گرځول [ضمان واجبول] د مماثلت تقاضا كوي عَلَى مَا عُرِفَ لكه څرنگه چي [دا قاعده په اصول فقه كي] معلومه سوې ده وَإِنَّمَا تُضْمَنُ وَتُتَقَوَّمُ بِالشَّئْكَ او په مالک جوړېدلو [خاوند جوړېدلو] سره ځكه د بضع منافع مضمون او متقوم كيږي [يعني د نكاح كولو په وخت كي د بضع منافع ځكه ضمان والا او قيمت والا كيږي او مهر واجبيږي] لِأَنَّهَا تَصِيرُ مُتَقَوِّمَةً فَزَوْرَةَ الْبَيْتِ لِيُطْرَقَ الْحَلَّ ځكه چي د محل [بضع] د شرافت [او عظمت] ښكاره كولو لپاره د ملكيت د ضرورت په خاطر د بضع منافع متقوم گرځي وَكَذَلِكَ إِذَا شَهِدَا عَلَى رَجُلٍ

بَتَزْوِيجِ امْرَأَةٍ بِمَهْرٍ مِثْلِهَا او همدارنگه كله چي دوه گواهان پريو سري د مهر مثل په عوض
 كي د بنځي سره د نکاح کولو گواهي ورکړې لَا تَلَا فِ بَعْوَضٍ ځکه دا د عوض په بدله کي ضايع
 کول دي لَمَّا اَنَّ الْبُضْعَ مُتَقَوِّمَ حَالِ الدُّخُولِ فِي الْمِلْكِ ځکه چي په ملکيت کي دا داخلېدلو په وخت
 کي [يعني د نکاح په وخت کي] بضع متقوم وي وَالْإِتْلَافُ بِعَوَضٍ كَلَّا إِتْلَافٍ او د عوض په بدله کي
 ضايع کول داسي دي لکه نه ضايع کول وَهَذَا لِأَنَّ مَبْنَى الضَّامِّ عَلَى الْمُسَاثَلَةِ او دا حکم ځکه دی چي
 د ضمان دار و مدار پر مماثلت دی وَلَا مُسَاثَلَةٌ بَيْنَ الْإِتْلَافِ بِعَوَضٍ وَبَيْنَهُ بِغَيْرِ عَوَضٍ او د اتلاف
 بالعوض او اتلاف بغير العوض په مينځ کي هيڅ مماثلت نسته وَإِنْ شَهِدَا بِأَكْثَرِ مِنْ مَهْرِ الْبَيْتِلِ ثُمَّ
رَجَعَا او که دوه گواهان له مهر مثل څخه د زيات مهر گواهي ورکړي بيا رجوع وکړي فَبَيْنَا الرِّبَادَةَ
 نو هغوی د زياتوب [زائد مقدار] ضامن کيږي لَا تُنْهَى اِتْلَافَهَا بِغَيْرِ عَوَضٍ ځکه چي هغو بلا عوضه دا
 زائد مقدار ضاع کړی دی.

تشریح: ﴿بُضْعٌ﴾ د دې لفظ دوې معناوي دي: ① د بنځي شرمگاه (فرج)، ② جماع، ﴿إِتْلَافٌ﴾ د
 افعال د باب فاعل دی: تلفول، ضايع کول، ﴿تَضْمِينٌ﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: ضامن گرځول (پر
 يو چا د يوشي ضمان [تاوان] واجبول)، ﴿تُضْمِنُ﴾ د سماع د باب ماضي مجهوله ده: مضمون کېدل (ديوشي
 ضمان واجبېدل)، ضمان والا کېدل، ﴿مُتَقَوِّمَةٌ﴾ د تفعّل د باب فاعل دی: قيمت والا، قيمت لرونکی،
 ﴿أَبَاءَةُ الْخَطَرِ﴾ د شرافت او عظمت (او د عزت او احترام) څرگندولو لپاره، ﴿مُسَاثَلَةٌ﴾ د مفاعلي د باب
 مصدر دی: يو د بل مثل کېدل، برابري.

اللغات: صورت د مسئلې: دادی که يو سري پريو بنځي د نکاح دعوی وکړه چي "تازما سره نکاح
 کړې ده، او د هغه دوو گواهانو دا گواهي ورکړه چي دغه سري (مدعي) د مهر مثل په عوض کي د هغې
 سره نکاح کړې ده، يا دا گواهي يې ورکړه چي هغه له مهر مثل څخه د کم مهر په عوض کي نکاح ور
 سره کړې ده، او قاضي د هغو پر گواهي د نکاح فيصله وکړه، بيا گواهانو له خپل گواهي څخه رجوع
 وکړه، نو پر دې رجوع هيڅ ضمان نه واجبيږي؛ ځکه که څه هم گواهانو د خپل گواهي په وجه په
 ناحقه توگه د بضع منافع ضايع کړي دي، لېکن بيا هم په دې سره هيڅ ضمان نه واجبيږي؛ ځکه چي
 د ضايع کولو په صورت، ت کي د بضع منافع متقوم نه وي (يعني قيمت نه لري)، او د غير متقوم (نا

قيمتداره) شي په ضايع كولو سره ضمان نه واجبيږي. نو ځكه په دې صورت كي به هم له گواهي څخه درجوع كولو په وجه پر گواهانو ضمان نه واجبيږي.

پاته سودا سوال چي د ضايع كولو په وخت كي دبضع منافع ولي متقوم نه وي او ولي دهغه د قيمت ضمان (تاوان) نه واجبيږي. نو د دې جواب دا دي چي ضامن گرځول او ضمان پر واجبول د دې تقاضا كوي چي د ضايع كړل سوي شي او په ضمان كي د اداء كېدونكي شي تر مينځ به مماثلت موجود وي. او ضمان د عين او نقد مال په ذريعه اداء كيږي، او تاسو ته معلومه ده چي دبضع او د عين مال تر مينځ هيڅ مماثلت نسته، او كله چي مماثلت نسته، نو ښكاره خبره ده چي دبضع منافع به قابل د ضمان او متقوم هم نه وي. لهذا كله چي هغه د ضمان قابل او متقوم نه دي، نو ځكه دهغه ضمان به هم واجب نه وي.

وانما تضمن الخ: دا د يو مقدر سوال جواب دي. سوال دا دي چي كله ستاسو په قول دبضع منافع متقوم نه دي، نو هغه د نكاح په وخت كي هم متقوم كېدل پكار نه دي، يعني كله چي خاوند د نكاح په ذريعه دبضع مالک سي نو په هغه وخت كي هم بضع متقوم كېدل يعني دهغې مهر واجبهېدل پكار نه دي، حال دا چي په نكاح كي مهر واجبيږي، له دې څخه معلومه سوه چي دبضع منافع متقوم دي، حال دا چي تاسو هغه نامتقوم گرځولي دي.

د دې جواب دا دي چي اصلاً خو دبضع منافع غير متقوم وي، لېكن د نكاح په وخت كي د نكاح دمحل يعني دبضع د شرافت او عظمت ښكاره كولو د ضرورت په خاطر هغه متقوم گرځي، او دا قاعده به تاسو ته هم معلومه وي چي ”الضَّرُورَةُ تُتَّقَدُّ بِقَدَرِهَا“ يعني ضرورت فقط د ضرورت او مجبوري په اندازه ثابتيږي، نو ځكه دبضع منافع به فقط د نكاح په وخت كي متقوم وي، او له نكاح څخه بغير په نور وختونو كي به هغه پر خپل اصل (نامتقوم والي) باقي پاته وي او نامتقوم به وي.

وكذلك إذا شهد الخ: د دې حاصل دا دي كه يوې ښځې دا دعوى وكړه چي ”ما دخپل مهر مثل په عوض كي دخالد سره نكاح كړې ده“، لېكن خالد له دې څخه انكار وكړي چي مانكاح نه ده ورسره كړې (په دې مسئله كي ښځه مدعيه ده او په اول مسئله كي سړى مدعي وو)، بيا ښځې دوه گواهان پېش كړل او هغو هم د مهر مثل په عوض كي د نكاح كولو گواهي وركړه او قاضي دهغو پر گواهي فيصله وكړه او په خالد (خاوند) يې مهر مثل اداء كړى. تر دې وروسته گواهانو له خپل گواهي څخه رجوع وكړه، نو په دې صورت كي هم پر هغو ضمان نه واجبيږي: ځكه كه څه هم دهغو په گواهي سره دخاوند مال ضايع سوي دي (كوم چي هغه په مهر مثل كي اداء كړى دي)، لېكن دا ضايع كول (اتلاف) بالمعوض دي، يعني هغه ته د دې مال په عوض كي د ښځې بضع حاصله سوه، ځكه بضع چي كله دخاوند ملكيت

ته داخليري نو هغه متقوم كييري يعني دنكاح په وخت كي هغه متقوم گرځي. نو ځكه دا اتلاف بالمعوض دی، او اتلاف بالمعوض د عدم اتلاف په درجه كي دی (يعني دعوض په بدله كي ضايع كول داسي دي لكه نه ضايع كول) نو ځواكي دلته د گواهانو له طرفه اتلاف (ضايع كول) گرسره واقع سوي نه دي، او ښكاره خبره ده چي كله اتلاف واقع سوي نه دی، نو ضمان به هم واجب نه وي. (پاته سوه دا چي دراروان وخت لپاره خو خاوند بضع نه سي استعمالولای، نو هغه لره اعتبار نسته؛ ځكه چي مهر داول وار وطي قيمت شمارل كييري، او بيا په هغه او وروستني و طو كي تداخل كييري [اثمار الهداية]).

وهذا لأن إلخ: صاحب هدایې رَجَعَهُ اللهُ فرمایي چي ددې خبري دليل (چي اتلاف بالمعوض د عدم اتلاف په څېر دی) او په دې صورت كي د ضمان نه واجبېدلو دليل دا دی چي د ضمان واجبېدلو دار ومدار پر مماثلت دی. نو د کوم شي چي مثل موجود وي دهماغه شي ضمان هم واجبېري، او دا اتلاف بالمعوض او اتلاف بلا عوض تر مينځ مماثلت (برابري) نسته، او كله چي د دوی تر مينځ مماثلت نسته، نو ښكاره خبره ده چي د ضمان واجبېدل هم مشکل دي. (په لنډه توگه داسي هم ويل کېدای چي خاوند خو بضع استعمال کړې ده چي د هغه په وجه پر خاوند مهر مثل واجب دی، لېکن گواهانو خو هيڅ شی نه دی استعمال کړی نو پر هغو به څنګ ضمان واجب کړی سي، نو په دې دواړو كي هيڅ مماثلت نسته، نو ځكه پر هغو به ضمان واجب نه وي [اثمار الهداية]).

وان شهدا أكثر إلخ: فرمایي که گواهانو تر مهر مثل پر زيات مقدار دنكاح كولو گواهي وركړه، او بيا هغو له خپل گواهي څخه رجوع كړه، نو په دې صورت كي چي تر مهر مثل كوم مقدار زائد دی، پر گواهانو د هغه ضمان واجب دی؛ ځكه چي د مهر مثل په مقدار كي خو خاوند ته بضع حاصله سوه نو دا اتلاف بالمعوض دی، لېکن تر مهر مثل وروسته په زائد مقدار كي هغه ته هيڅ عوض حاصل نه سو، لهذا دا اتلاف بلا عوض دی، نو ځكه د هغه ضمان (تاوان) به واجب وي او دواړه گواهان به د هغه زائد مقدار تاوان خاوند ته وركوي.

د بيع له گواهي څخه رجوع كول

قَالَ: وَإِنْ شَهِدَا بَيْعَ شَيْءٍ بِشَلِّ الْقَيْنَةِ أَوْ أَكْثَرَ فرمایي: او که دوه گواهان د يو شي د خرڅولو گواهي وركړي په مثلي قيمت يا په زيات قيمت سره ثُمَّ رَجَعَا بِيَا دواړه رجوع وكړي لَمْ يَضْمَنَّا نو هغوی نه ضامن كييري لِأَنَّهُ لَيْسَ بِاتِّلَافٍ مَعْنَى نَظَرٍ إِلَى الْعَوَضِ ځكه چي دعوض و طرف ته په كتلو سره دا معنا اتلاف نه دی وَإِنْ كَانَ بِأَقْلَ مِنَ الْقَيْنَةِ او که چيري له مثلي قيمت څخه د كم قيمت گواهي وركړي فَصِنَّا النُّقْصَانَ نو هغوی د نقصان ضامن كييري لِأَنَّهُمَا اتَّفَقَا هَذَا الْجُزْءُ بِلَا عَوَضٍ ځكه چي

هغو دا جزء بلاعوضه ضایع کړی دی وَلَا فَرْقَ بَيْنَ أَنْ يَكُونَ الْبَيْعُ بَائِتًا أَوْ فِيهِ خِيَارُ الْبَائِعِ او په دې کې هیڅ فرق نسته چې بیع قطعي [نافذه سوې] اوي یا په هغه کې دبائع لپاره خیار شرط وي لِأَنَّ السَّبَبَ هُوَ الْبَيْعُ السَّابِقُ ځکه چې سبب خو منځنۍ بیع ه فَيُضَافُ الْحُكْمُ عِنْدَ سُقُوطِ الْخِيَارِ إِلَيْهِ نو دخیار شرط ساقطېدلو په وخت کې به حکم د هغه و طرف ته منسوب کیږي فَيُضَافُ التَّلَفُ إِلَيْهِمْ نو ځکه ضایع کېدل [نقصان] به د هغه و طرف ته منسوب کیږي.

اللغات: ﴿اتلاف﴾ د افعال د با فاعل دی: ضایع کول، هلاکول، ﴿معق﴾ د معنی په اعتبار سره، د معنی په توګه، ﴿بأت﴾ د ضرب د باب اسم فاعل دی: قطعي، مراد ځنې پوره سوې او نافذه سوې بیع (بیع تام) ده، ﴿یضاف﴾ د افعال د باب مضارع مجهوله ده: نسبت کول، منسوب کول.

تشریح: صورت د مثلي: دادی که یو سړی دعوی وکړه چې فلانکې سړي خپل غلام پر ما خرڅ کړی دی، لېکن بائع له دې څخه انکار وکړی، بیا هغه سړي (مدعي) دوه گواهان پېش کړل، او گواهانو د بیع (خرڅولو) گواهي ورکړه، اوس د دغه گواهي دوه صورتونه دي: ①... یو دا چې که گواهانو د مثلي قیمت (بازاري نرخ) گواهي ورکړه یا له هغه څخه یې د زیات قیمت گواهي ورکړه، مثلاً په بازار کې د دې غلام قیمت زر درهمه وو، او گواهانو دا گواهي ورکړه چې بائع خپل غلام په زر درهمه (مثلي قیمت سره) پر مدعي خرڅ کړی دی یا مثلاً په یوولس سوه یې پر خرڅ کړی دی، او بیا گواهانو له خپل گواهي څخه رجوع وکړه، نو په دې صورت کې پر هغو هیڅ ضمان نه واجبېږي؛ ځکه که څه هم د هغو په گواهي سره دبائع ملکیت "یعني غلام" د هغه له قبضي څخه دمستري (مدعي) قبضي ته ولاړی او دبائع په حق کې ضایع سو، خو څرنګه چې د هغه په بدله کې بائع ته عوض "یعني ثمن" حاصل سو، نو ځکه دا اتلاف بالعوض سو (یعني دعوض په بدله کې ضایع کول سو)، او د اتلاف بالعوض په صورت کې ضمان نه واجبېږي، نو ځکه په دې صورت کې به پر گواهانو هیڅ ضمان واجب نه وي.

②... دویم صورت دادی چې گواهانو له مثلي قیمت (بازاري نرخ) څخه د کم قیمت گواهي ورکړه، مثلاً د غلام قیمت زر درهمه وو، او گواهانو وویل چې بائع هغه په اته سوه درهمه پر مدعي خرڅ کړی دی، او بیا هغو له خپل گواهي څخه رجوع وکړه، نو په دې صورت کې هغوی د نقصان یعني د دوه سوه درهمو ضامن کیږي، ځکه چې هغو له مثلي قیمت څخه د کم قیمت په گواهي ورکولو سره د غلام یوه حصه بلا عوضه ضایع کړه، او دبلا عوضه ضایع کولو (اتلاف بغیر العوض) په صورت کې ضمان واجبېږي، نو ځکه په دې صورت کې به پر گواهانو ضمان واجب وي.

ولافرق إلخ: ددې حاصل دادی چي برابره ده بيع که پوره سوې (تام) او نافذ وي او که دبائع لپاره خيار شرط پکښي لگول سوی، په هر صورت کي پر گواهانو ضمان واجبيږي کله چي هغوی له مثلي قيمت څخه د کم قيمت گواهي ورکړي، د تام او نافذ بيع په صورت کي خو پر هغو د ضمان واجبهېدل ښکاره دي، او د خيار شرط په صورت کي که څه هم مبيع د خيار په مودت (يعني د خيار شرط په درې ورځو) کي دبائع له ملکيت څخه نه وځي، لېکن که بائع د خيار په مودت (درې ورځو) کي بيع فسخ نه کړي بلکي نافذ يې کړي او خيار ساقط سي، نو ښکاره خبره ده چي ددې بيع سبب هماغه منځنۍ بيع کول دي کوم چي د گواهانو په گواهي سره ثابته سوې ده، او څرنگه چي په منځنۍ گواهي کي گواهانو له مثلي څخه قيمت څخه د کم قيمت گواهي ورکړې ده، نو ځکه د نقصان (کمنيت) ضمان به هم پر دوی لازم وي او دوی دواړه به د هغه ضمان (توان) اداء کوي.

د طلاق له گواهي څخه رجوع کول

وَإِنْ شَهِدَا عَلَى رَجُلٍ أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ قَبْلَ الدُّخُولِ بِهَا أَوْ كَهُ دوه گواهان ديو سړي په خلاف دا گواهي ورکړې چي هغه خپل ښځي ته تر دخول [وطي] مخکي طلاق ورکړی دی ثُمَّ رَجَعَا بَيَا دواړه له خپل گواهي څخه [رجوع وکړي] ضَمِنَا نِصْفَ الْمَهْرِ نو هغوی دواړه دنيم مهر ضامن کيږي لِأَنَّهُمَا أَكْذَا ضَمَانًا عَلَى شَرَفِ السَّقُوطِ ځکه چي هغو داسي ضمان امره مؤکد کړی دی کوم چي ساقطېدلو ته نژدې وو أَلَا تَرَى أَنَّهُمَا لَوْ طَاوَعَتِ ابْنُ الزَّوْجِ أَوْ ارْتَدَّتْ آيَا ته نه گوري! چي که ښځه د خاوند د ځوی اطاعت وکړي [يعني جماع ورسره وکړي] يا مرته سي سَقَطَ الْمَهْرُ أَصْلًا نو بالکل مهر ساقطېږي وَلَا لَأَنَّ الْفُرْقَةَ قَبْلَ الدُّخُولِ فِي مَعْنَى الْفَسْخِ او ځکه چي تر دخول مخکي فرقت د فسخ په معنی سره دی فَيُوجِبُ سَقُوطَ جَمِيعِ الْمَهْرِ نو ځکه دا به د ټوله مهر ساقطېدل واجبيږي كَمَا مَرَرْنَا فِي النِّكَاحِ لکه څرنگه چي په كتاب النکاح کي تېر سو ثُمَّ يَجِبُ نِصْفُ الْمَهْرِ ابْتِدَاءً بِطَرِيقِ النِّسْعَةِ بَيَا ابتداء د متمې په توگه نيم مهر واجبيږي [مطلب دا چي دنيم مهر واجبهېدل له شروع څخه گواکي د متمې په توگه دي] فَكَانَ وَاجِبًا بِشَهِادَتَيْهِمَا نو ځکه دا به د هغه دواړو په گواهي سره واجب وي.

اللفات: «شرف» دا لفظ څو معناوي لري چي له هغه څخه يوه معنی: کناره او څنډه ده، دنژې کېدلو معنی ورکوي، مثلاً ويل کيږي «فَلَانٌ عَلَى شَرَفِ الْهَلَاكِ» «فلانکی د هلاکت پر څنډه وو، يعني

هلاکېدلو ته نژدې وو. «اګدا» د تفعیل له باب څخه غائب ماضي صیغه ده: مؤکد کول، مضبوطول، «طاواعت» د مفاعله له باب څخه د واحد مؤنث غائب ماضي صیغه ده: اطاعت کول، خبره منل، (د جماع) موقع او قدرت ورکول، «فرقة» جدا کېدل (بنځه او خاوند سره جلا کېدل)، «متعة» یو څه متعین سامان او جامې. کله چې خاوند خپل داسې بنځي ته تر دخول مخکې طلاق ورکړي چې د نکاح کولو په وخت کې یې د هغې لپاره مهري نه وي ټاکلی یا یې د مهر نفی او انکار کړی وي (چې مهر نه درکوم)، نو په دې صورت کې پر خاوند د دغه بنځي متعه واجبېږي (لکه په کتاب النکاح کې چې د دې تفصیلي بحث تېر سو)، متعه درې جامو (کپرو) ته وایي: ① قمیص (کمیس)، ② پرونی، ③ اوږد څادر (کوم چې تر پروني ډېر اوږد وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو بنځي دعوی وکړه چې «زما خاوند ما ته تر دخول مخکې (قبل الدخول) طلاق را کړی دی»، لېکن خاوند له دې څخه انکار وکړي، بیا دې بنځي دوه گواهان پېش کړل او هغو دا گواهي ورکړه چې خاوند هغې ته تر دخول مخکې طلاق ورکړی دی، نو قاضي د هغو پر گواهي د طلاق قبل الدخول فیصله وکړه او په خاوند یې بنځي ته نیم مهر ورکړی (ځکه چې د طلاق قبل الدخول په صورت کې نیم مهر واجبېږي، کله چې خاوند مهر ټاکلی وي او بیا طلاق ورکړي. لېکن څرنګه چې دلته خاوند له نکاح او مهر څخه منکر دی او پر هغه د گواهانو په گواهي سره مهر واجب سوی دی، نو ځکه دا به د متعې په توګه پر هغه واجب وي)، اوس که تر دې وروسته گواهانو له خپل گواهي څخه رجوع وکړه، نو په دې صورت کې پر دواړو گواهانو د هغه نیم مهر ضمان واجبېږي کوم چې خاوند اداء کړی دی یعنې بنځي ته یې ورکړی دی؛ ځکه کوم مهر چې خاوند اداء کړی دی هغه په جتمي او یقیني توګه پر خاوند لازم نه وو، بلکې د هغه د زوال او ساقطېدلو امکان وو په دې توګه چې دغه بنځي د خاوند د بلي بنځي دعوی سره جماع وکړي یا مرتده سي نو په دې دواړو صورتونو کې د بنځي دخپل بد حرکت په وجه له خاوند څخه مهر ساقطېږي، لېکن گواهانو په خپل گواهي سره مهر مؤکد او مضبوط کړی او د هغه د سقوط امکان یې ختم کړی او بیا یې له خپل گواهي څخه رجوع کولو په وجه هغه ناحقه ثابت کړی (چې خاوند نکاح نه ده کړی او پر هغه د بنځي مهر نسته)، نو ځکه اوس چې د خاوند کوم مال ضایع سوی دی، هغه فقط د گواهانو د گواهي په وجه ضایع سوی دی. نو ځکه د هغه ضامن به هم دا گواهان وي.

دویم دلیل دلیل دا دی چې تر دخول مخکې فرقت (طلاق واقع کېدل) د نکاح فسخ کولو په معنی سره دي، ځکه چې تر دخول مخکې د بنځي بضع صحیح سالم پاته وي او خاوند هغه استعمال کړی نه وي، او د نکاح فسخ کولو په صورت کې ټوله مهر ساقطېږي لکه د کتاب النکاح په باب المهر کې چې دا خبره ذکر سوه، لېکن دلته د گواهانو په گواهي سره نیم مهر د متعې په توګه پر خاوند واجب

سوی دی، لهذا كله چي نیم مهر د گواهانو په گواهی سره پر خاوند واجب سوی او مؤکد سوی دی، نو ځکه تر رجوع کولو وروسته به د هغه ضمان (تاوان) هم پر گواهانو واجب وي او همدا گواهان به خاوند ته د هغه تاوان ورکوي.

د اعتاق (آزادولو) له گواهی څخه رجوع کول

قَالَ: وَإِنْ شَهِدَا أَنَّهُ أَعْتَقَ عَبْدَهُ فَرَمَائِي: أَوْ كَه دوه گواهان دا گواهي ورکړي چي فلانکي سړي خپل غلام آزاد کړی دی ثُمَّ رَجَعَا بِيَا دواړه رجوع وکړي صَبْنَا قِيَمَتَهُ نو هغوی دواړه د غلام د قيمت ضامن کيږي لِأَنَّهُمَا أَتَفَا مَالِيَّةَ الْعَبْدِ عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِ عَوْضٍ ځکه چي هغو پر مالک (مولی) د غلام ماليت بلا عوضه ضایع کړی. وَالْوَلَاءُ لِلْمُعْتَقِ او ادې غلام | ولاء د آزادونکي مالک لپاره ده لِأَنَّ الْعِتْقَ لَا يَتَحَوَّلُ إِلَيْهَا بِهَذَا الضَّمانِ ځکه چي د دغه ضمان په وجه آزادي د گواهانو طرف ته نه منتقل کيږي فَلَا يَتَحَوَّلُ الْوَلَاءُ إِلَيْهَا نو ځکه ولاء به هم د هغو طرف ته نه منتقل کيږي.

اللغات: ﴿لا يتحول﴾ د تفعل د باب نفی صیغه ده: او بښتل، نقل کېدل (منتقل کېدل)، ﴿ولاء﴾ آزاد سوی غلام چي کله مړ سي نو د هغه پاته سوي ميراث د هغه آزادونکي مالک ته ورکول کيږي، دې ته "ولاء" وايي، د لفظ نوري معناوي هم لري، دلته يې همدا معنی ده. (اثمار الهدایه)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دوو خلکو دا گواهي ورکړه چي فلانکي سړي خپل غلام آزاد کړی دی، او قاضي د هغو پر گواهی د آزادۍ فیصله وکړه (چي تر دې وروسته دا غلام آزاد دی)، بیا گواهانو له خپل گواهی څخه رجوع وکړه، نو په دې صورت کي دواړه گواهان د مالک (مولی) لپاره د غلام د قيمت ضامن کيږي (يعني د غلام د قيمت ضمان | تاوان | پر واجبيږي)؛ ځکه چي له خپل گواهی څخه د رجوع کولو په وجه هغو په ناحقه توگه او بلا عوضه د مالک د غلام ماليت او قيمت ضایع کړی، او د بلا عوضه ضایع کولو (اتلاف بغير العوض) په صورت کي ضمان واجبيږي، نو ځکه په دې صورت کي به هم پر گواهانو ضمان واجب وي او دوی به د غلام مالک ته ضمان (تاوان) ورکوي.

والولاء للمعتق إلخ: فرمائي د دغه آزاد سوي غلام ولاء د هغه د مالک ده؛ ځکه که څه هم دا غلام د گواهانو د گواهی په وجه آزاد سوی دی (او ولاء هغو ته حاصلېدل پکار دي)، لېکن په حقيقت کي مالک د هغه آزادونکی دی، نو ځکه آزادول به د مالک له طرفه واقع وي او د ضمان ورکولو په وجه به دا آزادول د گواهانو طرف ته نه منتقل کيږي، او څرنگه چي ولاء د آزادۍ (عتق) تابع ده، نو ځکه کله چي آزادي يعني متبوع د گواهانو طرف ته نه منتقل کيږي، نو تابع يعني ولاء به هم د هغو طرف ته نه منتقل کيږي. (احسن الهدایه)

د قصاص له گواهي څخه رجوع كول

وَإِنْ شَهِدُوا بِقَصَاصٍ أَوْ كَهِ گواهان د قصاص گواهي وركړي ثُمَّ رَجَعُوا بَعْدَ الْقَتْلِ بِيَا هُنُوًى تَرَقَّلَ
وروسته له خپل گواهي څخه رجوع وكړي صَبَرُوا الذِّبَّةَ نُو هُنُوًى د ديت ضامن كيږي وَلَا يَقْتَضُ
مِنْهُمْ أَوْ لَه هغو څخه به قصاص نه اخيستل كيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَقْتَضُ مِنْهُمْ أَوْ إِمَام شافعي رَجَعَهُ
الله فرمايي: چي له هغو څخه به قصاص اخيستل كيږي لَوْجُودُ الْقَتْلِ مِنْهُمْ تَسْبِيحًا ځكه چي د
هنو له طرفه د سبب جوړېدلو په توگه قتل موجود سو [مطلب دا چي دوى د قتل سبب جوړېدلى] فَأَشْبَهَ
الْبُكْرَةَ نَوْدَا مَكْرَهُ سَوِ مُشَابِه سَوِ [كوم چي د بل چاله طرفه پر قتل كولو مجبوره سوي وي] بَلْ أَوَّلَى بَلَكِي تَر
هغه هم بالا دي لِأَنَّ الْوَلَّيْعَانَ ځكه چي [د مقتول] د ولي مرسته كيږي وَالْبُكْرَةَ يُنْتَمُ أَوْ مَكْرَهُ مَنَعَ
كول كيږي وَلَكِنَّا: أَنَّ الْقَتْلَ مُبَاشَرَةً لَمْ يُوْجَدْ أَوْ زَمَوْرَ دَلِيل دَادى: چي [د گواهانو له طرفه] قتل په خپله
كول نه دي موجود سوي وَكَذًا تَسْبِيحًا أَوْ هَمْدًا رَنَگه [د هغو له طرفه] سبب جوړېدل هم نه دي موجود
سوي لِأَنَّ السَّبَبَ مَا يُقْضَى إِلَيْهِ غَالِبًا ځكه چي سبب هغه وي كوم چي په عامه توگه [حتما] تَر كَار
[مُسَبَّب] پوري رسول كوي [يعني كوم چي حتما د يو كار وجه جوړېږي] وَهَهُنَا لَا يُقْضَى أَوْ دَلَّتْ [د قتل په
معامله كي] گواهي قتل ته رسول نه كوي لِأَنَّ الْعَقْلَ مَمْدُودٌ ځكه چي معافول مستحب دي بِخِلَافِ
الْبُكْرَةِ په خلاف د مَكْرَهُ لِأَنَّهُ يُؤْثِرُ حَيَاتَهُ قَاهِرًا ځكه ښكاره همدا ده چي هغه خپل ژوند ته ترجيح
وركوي [يعني د خپل ژوند د ساتلو په خاطر قتل كوي] وَلِأَنَّ الْفِعْلَ الْإِخْتِيَارِيَّ مِمَّا يَقْطَعُ النَّسَبَ أَوْ ځكه چي
اختياري فعل له هغه شيانو څخه دى كوم چي ابل چا و طرف ته د فعل انست ختموي ثُمَّ لَا أَقْلَ مِنَ الشُّبْهَةِ
بيا دا له شېبې څخه كم نه دى وَهِيَ دَارِئَةٌ لِلْقَصَاصِ أَوْ شَبْهه د قصاص دفع كونكې اساطونكې اده [لكه مخكې
چي خوځله ذكر سوي دي چي د شېبې په وجه د حذاو قصاص ساقطېږي] بِخِلَافِ الْمَالِ په خلاف د مال لِأَنَّهُ يُشْتَرُ مَعَ
الشُّبْهَاتِ ځكه چي مال د شېهاتو باوجود ثابتېږي وَالْبَاقِي يُعْرَفُ فِي الْمُخْتَلَفِ أَوْ پاته تفصيل به [د فقيه ابو
الليث] په كتاب "مختلف الرواية" كي معلوم سي.

اللغات: ﴿لا يقتض﴾ د افتعال د باب نفي صيغه ده: قصاص اخيستل (د مرگ بدله ځني اخيستل)،
﴿تسبيح﴾ د تفعيل د باب مصدر دى: سبب جوړول، سبب جوړېدل، ﴿مكروه﴾ د افعال د باب مفعول

دی: مجبور کړی سوی، مراد ځني هغه کس دی چي بل څوک په زوره په هغه قتل کوي، يعني ديو چا پر قتل کولو مجبوره کړی سي. ﴿مباشرة﴾ د مفاعلي د باب مفعول دی: په خپله يو کار کول، ﴿يعان﴾ د مفاعلي د باب مضارع مجهوله ده: مرسته او کومک کول، ﴿يُفْضِي﴾ د افعال د باب مضارع ده: رسول، رسېدل، وجه او سبب جوړېدل، ﴿عفو﴾ معاف کول، بخښل، ﴿دارئة﴾ دفتح د باب مؤنث فاعل دی: دفع کونکی، ليري کونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که خالد دعوی وکړه چي "زید په ناحقه قصداً زما پلار قتل کړی دی، لهندا زما د پلار قصاص دي له هغه څخه واخيستل سي"، لېکن زید له دې څخه انکار وکړی، بيا مدعي يعني خالد دوه گواهان پېش کړل او هغو دا گواهي ورکړه چي هو! زید د خالد پلار قتل کړی دی، او قاضي د هغو پر گواهي فيصله وکړه او زید قصاصاً قتل کړی سو، تردې وروسته گواهانو له خپل گواهي څخه رجوع وکړه، نو په دې صورت کي پر گواهانو دمقتول فی القصاص (زید) د وارثانو لپاره د دیت ضمان واجبيږي (يعني رجوع کونکي گواهان به د زید وارثانو ته دیت ورکوي) او زموږ په نېز پر دغه گواهانو قصاص واجب نه دی، يعني له دوی څخه به دمقتول (زید) قصاص نه اخيستل کيږي، همدا د امام مالک رَجَعَهُ اللهُ مسلک دی، لېکن د امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ مسلک دادی چي له دوی څخه به دمقتول قصاص اخيستل کيږي يعني د زید په قصاص کي به قتلول کيږي.

د امام شافعي دليل: دادی چي دا گواهان که څه هم حقيقي قاتلان نه دي لېکن دوی د قتل سبب جوړېدونکي دي، ځکه چي د قصاص فيصله د همدوی د گواهي په وجه وسوه او زید قصاصاً قتل کړی سو، او که دوی گواهي نه ورکولای نو ښکاره ده چي زید به نه قتل کېدای، لهندا همدا گواهان د قتل سبب جوړ سوي دي، نو د قتل په سبب جوړېدلو کي دوی دمکره (مجبوراً قتل کونکي) سره مشابه سول، او له مکره څخه قصاص اخيستل کيږي، نو ځکه له دوی څخه به هم قصاص اخيستل کيږي. بلکي دوی (په سبب جوړېدلو) کي له مکره هم څخه بالا او مخته تللي دي، ځکه چي مکره (مجبوراً قتل کونکی او مکره) شريعت هم منع کوي چي قتل مه کوه! او خپل وارثان (قربان) يې هم منع کوي او همدارنگه هغه کس کوم چي مجبوراً قتل کيږي، خلک او هغه هم نه قتل کېدلو څخه ساتي (نو په دې توگه له قتل څخه د خلاصېدلو امکان سته)، لېکن په گواهي سره د قصاص او قتل کېدلو معامله يقيني سي چي د هغه په وجه نه شريعت او نه بل څوک قاتل له قتل څخه منع کولای سي، همدارنگه په دې باره کي دمقتول دولي (وارث) هم مرسته کيږي په دې توگه چي د هغه نور قربان او دوستان په دې باره کي د گواهانو مرسته او هڅونه کوي (چي تاسو خامخا گواهي ورکړئ! چي موږ قصاصاً هغه قتل کړو او د مځکي له سره يې ختم کړو)، نو ځکه د گواهانو گواهي د قتل په سبب جوړېدلو کي له اکراه څخه

هم بالا ده، او په شريعت كي له مكره څخه قصاص اخيستل كيږي. نو له دوی څخه به هم خامخا قصاص اخيستل كيږي.

زموږ دليل: دادی چي قتل د گواهانو له طرفه نه دی صادر سوی يعني هغو په خپل لاس قتل نه دی کړی، بلکي قتل خود قاضي جلاد (دهغه په حکم او فيصله سره) کړی دی، او گواهان د قتل سبب هم نه دي جوړ سي، ځکه چي سبب هغه شي ته وایي کوم چي غالباً او حتماً (یقیناً) دیو کار د کېدلو وجه جوړ سي، او د قتل په معامله کي گواهي په حتمي (او خامخا) توگه د قتل کېدلو وجه نه جوړېږي، ځکه کېدای سي چي د مقتول (زید) ولي او نور وارثان قاتل معاف کړي، ځکه معافول په شريعت کي مستحب دي لکه څرنګه چي په قرآن او حديث کي ددې ډېر فضيلت ذکر سوی دی، نو په دې خاطر ډېره ممکنه ده چي د مقتول وارثان او قربان قاتل معاف کړي، نو ځکه د گواهانو گواهي قتل ته رسونکې نه ده او دوی د قتل کېدلو سبب نه دي، لهذا کله چي دوی په خپل لاس قتل هم نه دی کړی او دوی د قتل خاص سبب هم نه دي، نو بیا به څنګه دوی قصاصاً قتلول كيږي، نو ځکه موږ وایو چي له هغو څخه به قصاص نه اخيستل كيږي.

وبخلاف المکره إلخ: په دې سره امام شافعي رَجَّه الله ته جواب ورکوي چي مکره قاتل (مجبوراً قتل کونکی) د خپل ژوند د بچاوېدلو په خاطر قتل کوي او د خپل ځان د ژغورلو په وجه هر بنديز دمخه ليري کوي او مطلوب کس قتل کوي، نو ځکه مکره قاتل په حتمي او يقيني توگه د قتل کېدلو سبب دی، نو ځکه هغه به قصاصاً قتلول كيږي، ددې په خلاف د گواهي په صورت کي گواهان د قتل سبب کېدل يقيني او حتمي نه دي بلکي هلته د عفو امکانات سته، نو ځکه هغوی به قصاصاً نه قتلول كيږي.

ولأن الفعل إلخ: پر گواهانو د قصاص نه واجبېدلو دویم دليل دادی چي په دې مسئله کي ولي په خپل اختيار سره (د جلاد په ذريعه) قاتل قتل کړی دی، هغه هيچا پر دې فعل نه دی مجبوره کړی، او قاعده داده چي کوم څوک په خپله خوښه او اختيار سره يو فعل وکړي، دهغه فعل نسبت هم د فاعل (کونکي) و طرف ته كيږي او اختياري فعل بالکل د بل چا و طرف ته نسبت ختموي، نو ځکه دلته به هم د قتل فعل د ولي و طرف ته منسوب كيږي، نه د گواهانو و طرف ته، او کله چي د گواهانو و طرف ته د قتل فعل منسوب نه دی، نو ښکاره خبره ده چي له هغو څخه به قصاص هم نه اخيستل كيږي.

ثم لا أقل إلخ: ددې حاصل دادی چي که بيا هم موږ دا خبره تسليم کړو چي د قتل فعل د گواهانو و طرف ته منسوب دی، نو هم پر گواهانو قصاص نه واجبېږي؛ ځکه څرنګه چي يو طرف ته گواهان د قتل سبب دي، همداسي بل طرف ته د مقتول ولي او قاضي ددې فعل پوره کونکي دي، نو په يوه

اعتبار سره به قتل د گواهانو و طرف ته منسوب وي او په بل اعتبار سره به د مقتول دولي و طرف ته منسوب وي او په حقيقي قاتل کي به شبهه وي (چي هغه کوم يو دی؟)، او تاسو ته ښه معلومه ده چي په شهبې سره قصاص ساقطېږي، نو ځکه په دې مسئله کي به له گواهانو څخه قصاص ساقطېږي. لېکن څرنګه چي په دې قتل کي د هغو گواهي هم شامله ده او تر يو اندازې پوري گواهان هم په دې قتل کي لاس لري، نو ځکه پر هغوبه د مقتول ديت واجب وي؛ ځکه چي ديت مال دی، او د مال کېدلو په وجه هغه په شهبې سره نه ساقطېږي بلکي د شهباتو باوجود ثابتېږي.

په آخر کي فرمايي چي د دې مسئلې سره اړوند نور تفصيل د فقيه ابو الليث رَجَّه الله په کتاب "مختلف الرواية" کي ذکر سوی دی.

د فرعي گواهانو د رجوع کولو په صورت کي د ضمان حکم

قَالَ: وَإِذَا رَجَعَ شُهَدَاؤُ الْفَرْعِ فرمايي: او که چيري فرعي گواهان رجوع وکړي ضَمِنُوا نو هغوی ضامن کېږي لِأَنَّ الشَّهَادَةَ فِي مَجْلِسِ الْقَضَاءِ صَدَرَتْ مِنْهُمْ ځکه چي د قضاوت په مجلس کي د هغو له طرفه گواه واقع سوي ده [نه د اصل گواهانو له طرفه] فَكَانَ التَّلَفُ مُضَافًا إِلَيْهِمْ نو ځکه ضایع کول به هم د هغو و طرف ته منسوب وي وَلَوْ رَجَعَ شُهَدَاؤُ الْأَصْلِ وَقَالُوا لَمْ نَشْهَدْ شُهَدَاؤَ الْفَرْعِ عَلَى شَهَادَتِنَا او که چيري اصل گواهان رجوع وکړي او دا ووايي: چي موږ فرعي گواهان پر خپل شهادت گواهان نه دي جوړ کړي فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِمْ نو پر هغو ضمان واجب نه دی لِأَنَّهُمْ أَنْكَرُوا السَّبَبَ وَهُوَ إِلَّا شَهَادُ ځکه چي اصل گواهانو [دلته] له سبب يعني له گواه جوړولو څخه انکار کړی دی وَلَا يَنْطُلُ الْقَضَاءُ او قضاء [فيصله] هم نه باطلېږي لِأَنَّهُ خَبَرٌ مُخْتَلِفٌ ځکه چي هغه [يعني د اصل گواهانو قول] يو احتمالي خبر دی فَصَارَ كَرُّ جُوعِ الشَّاهِدِ نو دا د اصل گواه د رجوع کولو په څېر سوه بِخِلَافِ مَا قَبِلَ الْقَضَاءُ په خلاف تر قضاء مخکي [د اصل گواه د انکار کولو].

اللغات: «صدرت» د نصر د باب ماضي ده: صادرېدل، واقع کېدل، «مضات» د افعال د باب مفعول دی: منسوب، «لم نشهد» د افعال له باب به د جحد صيغه ده: گواه جوړول (بل څوک پر يوشې گواه کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د شهادة على الشهادة په صورت کي که فرعي گواهان له خپل گواهي څخه رجوع وکړي، نو د هغو د گواهي په وجه چي د مدعي عليه څومره مال ضایع سوی وي،

پر هغو (فرعي گواهانو) هغومره ضمان واجبيږي؛ ځکه چې د قاضي په مجلس کي اصل گواهانو گواهي نه ده ورکړې، بلکي همدا فرعي گواهانو ورکړې ده، نو ځکه د مدعي عليه د مال ضايع کېدل به هم د دوی و طرف ته منسوب وي او همدا خلک به د هغه ضامن وي.

ددې په خلاف که اصل گواهان له "اشهاد" يعني له گواه جوړولو څخه رجوع وکړي او د قاضي منځته دا اقرار وکړي چې موږ فروع پر خپل گواهي گواهان نه دي جوړ کړي (يعني موږ فرعي گواهانو ته نه دي ويلي چې تاسو موږ پر ځای د قاضي په مجلس کي گواهي اداء کړئ! او هغه مو خپل د گواهي فمه واره نه دي جوړ کړي)، نو په دې صورت کي د ضايع سوي مال ضمان (تاوان) پر اصل گواهانو نه واجبيږي؛ ځکه چې هغو د ضمان له سبب يعني له گواه جوړولو څخه انکار کړی دی، او کله چې دوی د ضمان له سبب څخه منکر دي، نو ښکاره خبره ده چې پر دوی به ضمان هم واجب نه وي؛ ځکه چې سبب بغير له مسببه نه موجوديږي.

ولا يبطل إلخ: فرمايي د فرعي گواهانو پر گواهي چې قاضي کومه فيصله کړې ده، هغه فيصله د اصل گواهانو په رجوع کولو سره نه باطليږي؛ ځکه چې د اصل گواهانو دا قول او خبر "چې موږ هغه گواهان نه دي جوړ کړي" د درواغ او رښتيا دواړو احتمال لري، او د احتمال په وجه د قاضي صادره سوې فيصله نه باطليږي، نو ځکه مذکوره فيصله به پر خپل حال باقي پاتيري. لکه څرنګه چې په هغه وخت کي د قاضي فيصله پر خپل حال پاتيري او نه باطليږي کله چې اصل گواه په خپله گواهي ورکړي او د هغه پر گواهي قاضي فيصله وکړي بيا هغه له خپل گواهي څخه رجوع وکړي، نو څرنګه چې په دې صورت کي د قاضي فيصله نه باطليږي، همداسي به په پورتنۍ صورت کي هم د قاضي دا فيصله نه باطليږي.

ها! که چيري د قاضي تر فيصلې مخکي اصل گواهان انکار وکړي، يعني که قاضي تر اوسه د فرعي گواهانو پر گواهي فيصله نه وي کړې او په همدې وخت کي اصل گواهان کي له "اشهاد" (گواه جوړولو) څخه انکار وکړي، نو په دې صورت به کي قاضي د فرعي گواهانو پر گواهي فيصله نه کوي؛ ځکه چې په دې صورت کي هغو د قاضي تر فيصلې مخکي له تحمیل (گواه جوړولو) څخه انکار کړی دی (چې موږ خپل د گواهي بار پر فروغو نه دی اچولی او هغه موږ خپل د گواهي فمه واره نه دي جوړ کړي)، حال دا چې د فرعي گواهانو د گواهي معتبر کېدلو لپاره تحمیل شرط دی.

د پورتني مسئلي بل صورت

وَأَنَّ قَالُوا: أَشْهَدْنَاهُمْ وَغَلَطْنَا أَوْ كَهَ أَصْلُ الْغَوَاهَانِ وَوَايِي: چي موږ هغوی گواهان جوړ کړي دي او موږ [د هغو په گواه جوړولو کي] خطاو تلي یو ضَمِنُوا نو هغوی ضامن کيږي وَهَذَا عِنْدَ مُحَكِّدٍ أَوْ دَا [حکم] د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دی وَعِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ لَا ضَمَانَ عَلَيْهِمْ او د شیخینو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز پر هغو ضمان واجب نه دی لِأَنَّ الْقَضَاءَ وَقَعَ بِشَهَادَةِ الْفُرُوعِ حُكْمٌ چي [د قاضي] فیصله د فرعي گواهانو په گواهی سره واقع سوې ده لِأَنَّ الْقَاضِيَ يَقْضِي بِنَایَعَايِنٍ مِنَ الْحُجَّةِ حُكْمٌ چي قاضي پر هغه دلیل فیصله کوي کوم چي یې قاضي مشاهده [لیدنه] وکړي [مطلب دا چي قاضي پر هغه گواهی فیصله کوي کوم چي د قاضي مخته پېش کړل سي او گواهان یې حاضر وي] وَهِيَ شَهَادَتُهُمْ او هغه د فروعو [فرعي گواهانو] گواهي ده وَلَهُ: أَنَّ الْفُرُوعَ نَقَلُوا شَهَادَةَ الْأُصُولِ د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ دلیل دا دی: چي فروعو د اصولو گواهي نقل کړې ده فَصَارَ كَأَنَّهُمْ حَضَرُوا نو دا داسي سوه لکه اصول چي په خپله [د گواهی ورکولو لپاره] حاضر سوي وي.

اللغات: «أشهدنا» د افعال له بابه د جمع متکلم ماضي صیغه ده: گواه جوړول، «غَلَطْنَا» د سَمِعَ له بابه مخکنی صیغه ده: غلط کول، خطاو تل، تېروتل، «یعاين» د مفاعلي د باب مضارع ده: په سترگو لیدل، مشاهده کول، «حجة» دلیل، برهان.

تشریح: د مسئلې د مخکنی مسئلې برعکس ده، حاصل یې دا دی چي که اصل گواهان داسي اقرار وکړي چي موږ خو فروع پر خپل گواهی گواهان جوړ کړي دي، لېکن زموږ څخه په دې باره کي غلطې سوې ده، نو په دې صورت کي د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز اصل گواهان ضامن کيږي، لېکن د شیخینو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز نه ضامن کيږي.

د شیخینو دلیل: دا دی چي قاضي فقط پر هغه گواهی فیصله کوي کوم چي د قاضي مخته پېش کړل سي او قاضي په خپله هغه وړيني او واورې، او څرنگه چي په دې صورت کي قاضي فقط د

* القول الرابع: قول الشيخين رَحِمَهُمَا اللهُ، كما قال العلامة ابن الممام رَحِمَهُ اللهُ بعد تفصيل المسئلة: وأما صاحبُ النهاية فصرّح

بأن عدم الضمان بالاجماع (مع أنه خلاف لصنيع المصنف رَحِمَهُ اللهُ) (فتح القدير ج: ٦، ص: ٥٥٠)، و كذا في الدر المنقى

(ج: ٣، ص: ٣٠٣). [القول الرابع ج: ٢، ص: ١٤٦]

فروعو گواهي ليدلې او اورېدلې ده او د هغه مطابق يې فيصله هم کړې ده، نو ځکه ددې فيصلې سره به د اصل گواهانو هيڅ تعلق نه وي، لهندا کله چې د قاضي د فيصلې سره د اصل گواهانو هيڅ تعلق او واسطه نسته، نو ښکاره خبره ده چې پر هغو به ضمان هم واجب نه وي.

د امام محمد دليل: دا دی چې په شهادة على الشهادة کي د اصلي گواهانو گواهي اصل وي او فرعي گواهان فقط د هغه نقل کونکي وي (يعني فروع فقط دا کار کوي چې د اصل گواهانو گواهي د قاضي په مجلس کي بيانوي)، نو ځکه د هغو گواهي ورکول داسي دي لکه په خپله چې اصل گواهان د قاضي مجلس ته حاضر سي او گواهي ورکړي، او تاسو ته به معلومه وي چې که اصل گواهان په خپله حاضر سي، گواهي ورکړي او بيا له گواهي څخه رجوع وکړي، نو پر هغو ضمان واجبېږي، نو ځکه په دې پورتنۍ صورت کي به هم پر هغو ضمان واجبېږي.

د اصلي او فرعي ټولو گواهانو د رجوع کولو په صورت کي د ضمان حکم

وَلَوْ رَجَعَ الْأَصُولُ وَالْفُرُوعُ جَمِيعًا أَوْ كَظَمِيٍّ أَوْ فَرَعِيٍّ تَوَلَّى الْغَوَاهِي رَجُوعًا وَكَرِهِي يَجِبُ الضَّمَانُ عِنْدَهُمَا عَلَى الْفُرُوعِ لَا غَيْرَ نَوَدِ شَيْخَيْنِ رَحِمَهُمَا اللَّهُ بِهَذَا فَقَطْ پَر فِرْعُو ضَمَان وَاجِبِيږي، نه پَر بل چا لَرَأَى الْقَضَاءَ وَقَعَ بِشَهَادَتِهِمْ ځکه چې [د قاضي] فيصله د هغو پَر گواهي واقع سوي ده وَعِنْدَ مُحْتَدٍ الشُّهُودُ عَلَيْهِ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ صَتْنِ الْأَصُولِ او د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز مدعي عليه ته اختيار دی که وغواړي نو أصول دي ضامن وگرځوي [يعني له اصل گواهانو څخه دي ضمان واخلې] وَإِنْ شَاءَ صَتْنِ الْفُرُوعِ او که وغواړي نو فروع دي ضامن وگرځوي لَرَأَى الْقَضَاءَ وَقَعَ بِشَهَادَةِ الْفُرُوعِ مِنَ الْوَجْهِ الَّذِي ذَكَرْنَا ځکه چې د شېخينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ د ذکر سوي وجهي [دليل] مطابق فيصله د فروعو په گواهي سره واقع سوي ده وَبِشَهَادَةِ الْأَصُولِ مِنَ الْوَجْهِ الَّذِي ذَكَرْنَا او د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ د ذکر سوي وجهي مطابق د اصولو په گواهي سره واقع سوي ده فَيَتَخَيَّرُ بَيْنَهُمَا نو ځکه به مدعي عليه ته د دواړو په مینځ کي اختيار وي وَالْجِهَتَانِ مُتَقَايِرَتَانِ او دواړه جهتونه يو له بل څخه جلا [عليه ده] دي فَلَا يُجِبُهُمَا بَيْنَهُمَا فِي الثَّقَاتَيْنِ نو ځکه په ضامن گرځولو کي به اصول او فروع دواړه نه جمع کول کيږي [يعني فقط له يوه څخه به ضمان اخيستل کيږي او پَر دواړو به نصف، نصف نه ټاکل کيږي] وَإِنْ قَالَ شُهُودُ الْفُرُوعِ: كَذَبَ شُهُودُ الْأَصْلِ أَوْ غَلَطُوا فِي ذَلِكَ او که چيري فرعي گواهان ووايي: چې اصل

گواهانو اړه خپل گواهي کي ادراوغ ويلې دي يا هغوی په دې پاره کي خطاوتلي دي لَمْ يُلْتَفَتْ إِلَى ذَلِكَ نو د هغه و طرف ته به توجه نه کيږي لَا مَأْمُضٍ مِنَ الْقَضَاءِ ځکه کومه فيصله چي نافذه سوې ده لَا يُنْتَقَضُ بِقَوْلِهِمْ هغه به د دوی په قول سره نه ماتيږي وَلَا يَجِبُ الضَّمَانُ عَلَيْهِمْ او پر فروعو ضمان [هم] نه واجبيږي لَأَنَّهُمْ مَا رَجَعُوا عَنْ شَهَادَتِهِمْ ځکه چي هغو له خپل گواهي څخه رجوع نه ده کړې إِنَّمَا شَهِدُوا عَلَى غَيْرِهِمْ بِالرُّجُوعِ بلکي هغو له خپل ځان څخه بغير پر بل چا د رجوع گواهي ورکړې ده.

اللغات: «متغایر تان» د تفاعل له باب ۱ د تشبيه اسم فاعل صيغه ده: يو له بل څخه جلا او مختلف.

«تضمين» د تفعیل د باب مصدر دی: ضامن گرځول، پريو چا ضمان لازمول، «لم يلتفت» د جحد له باب ۱ د جحد مجهول صيغه ده: توجه کول، ديو شي و طرف ته مخ اړول، پاملرنه کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که اصل گواهان او فرعي گواهان ټول له گواهي څخه رجوع

و کړي، نو د شیعینو رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز فقط په فرعي گواهانو باندي ضمان واجبيږي.

د شیعینو دلیل: دادی چي قاضي فقط د فرعي گواهانو پر گواهي فيصله کړې ده، او څرنگه چي دلته هغو له خپل گواهي څخه رجوع کړې ده، نو ځکه د مدعی علیه د مال ضایع کېدل به هم د هغو و طرف ته منسوب وي او ضمان به هم فقط پر هغو واجب وي.

او د امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز مدعی علیه ته اختیار دی که وغواړي نو له اصل گواهانو څخه دي خپل ضمان (تاوان) واخلي او که وغواړي نو له فرعي گواهانو څخه دي هغه واخلي.

د امام محمد دلیل: دادی چي د شیعینو رَحْمَةُ اللَّهِ د بیان سوي دلیل مطابق فرعي گواهان ضامن دي او (په تېر عبارت کي) زموږ د بیان سوي دلیل مطابق اصل گواهان ضامن دي ځکه چي فروع فقط نقل

کونکي دي، نو ځکه موږ د دواړو جهتونو په اعتبار کولو سره مدعی علیه ته له اصول او فروع دواړو څخه د ضمان اخیستلو اختیار ورکړی دی. او څرنگه چي پر اصول او فروع د ضمان واجبهېدلو په

هکله دواړه دلیلونه يو له بل څخه متغایر او جلادي؛ ځکه چي د اصولو گواهي پر مشاهده (لیدنه) مبني ده او د فروعو گواهي پر نقل مبني ده، نو ځکه د ضمان به په نصف، نصف سره پر اصولو او

فروعو دواړو نه واجبول کيږي، بلکي فقط په يوه فريق به ضمان ورکول کيږي.

د ان قال الخ: فرمايي که د قاضي تر فيصلې وروسته فرعي گواهان داسي ووايي چي "اصل گواهانو پر مدعي عليه درواغجنه گواهي ورکړې ده. يا دوی په خپل گواهي کي خطاوتلي او غلط سوي دي". نو د فروعو دغه قول ته به هيڅ توجه نه کيږي او په دې سره به د قاضي فيصله نه ماتول کيږي؛ دليل دا دی چي د هغو په دغه قول کي درواغ او رښتيا دواړو احتمال سته، او د احتمال په وجه د قاضي نافذه سوې فيصله نه ماتيږي، همدارنگه د دې قول په وجه پر فروعو ضمان هم نه واجبيږي؛ ځکه چي هغوله گواهي څخه رجوع نه ده کړې بلکي د بل چا يعني د اصل گواهانو په خلاف يې د رجوع گواهي کړې ده (چي هغوی درواغجن يا خطاوتلي دي. نو گواکي هغو رجوع کړې ده)، او په داسي گواهي سره ضمان نه واجبيږي، نو ځکه پر هغو به هم ضمان واجب نه وي.

له تزکيه (تعديل) کولو څخه د رجوع کولو حکم

قَالَ: وَإِنْ رَجَعَ الْمُزَكُّونَ عَنِ التَّزْكِيَةِ فرمايي: او که چيري تزکيه کونکي له تزکيه څخه رجوع وکړي فَمِنُوا نو هغوی ضامن کيږي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دا [حکم] د امام صاحب رَجَبُ اللَّهِ په نېز دی وَقَالَ: لَا يَفْضَلُونَ او صاحبين رَجَبُهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي نه ضامن کيږي لِأَنَّهُمْ أَشْتَوَاعِلَ الشُّهُودِ خَيْرًا ځکه چي هغو د گواهانو بڼه تعريف کړی دی [او د هغو په باره کي يې د خير خبره کړې ده] فَصَارُوا كَشُهُودِ الإِحْصَانِ نو هغوی د احصان د گواهي ورکونکو په څېر سو وَلَهُ: أَنَّ التَّزْكِيَةَ إِعْمَالٌ لِلشَّهَادَةِ د امام صاحب رَجَبُ اللَّهِ دليل دا دی: چي تزکيه گواهي ته عمل ورکوي [او هغه عمل کونکې گرځوي] إِذَا الْقَاضِي لَا يَعْمَلُ بِهَا إِلَّا بِالتَّزْكِيَةِ ځکه چي قاضي فقط د تزکيه په ذريعه پر گواهي عمل کوي فَصَارَتْ بِمَعْنَى عِلَّةِ الْعِلَّةِ نو تزکيه د علت علت په معنی سره سوه بِخِلَافِ شُهُودِ الإِحْصَانِ په خلاف د احصان د گواهانو لِأَنَّهُ شَرْطٌ مَحْضٌ ځکه چي هغه فقط شرط دی.

اللغات: «تزکيه» د تفصيل د باب مصدر دی، اصل معنی يې ده: صفائي او پاکي کول، مراد ځني د گواهانو د گواهي اهليت او صلاحيت بيانول دي، مثلاً داسي ويل: چي گواهان د گواهي اهل دي يعني عادلان او اعتباري خلک دي. نه فاسقان، «أثناوا» د افعال له بابو د جمع مذكر غائب ماضي

* القول الراجح: قول أبي حنيفة رَجَبُهُ اللَّهُ، كما ذكر في الهدية: ... والصحيح قول أبي حنيفة كذا في المضمرات (هندية ج: ٣،

صیغه ده: تعریف کول، ﴿إحصان﴾ د افعال د باب مصدر دی: واده والا کېدل. مخکي ذکر سوه چي کله انسان واده والا وي، آزاد او مسلمان وي، نو هغه ته "مُحْصَن" وایي. درجم (سنگسارولو) لپاره زاني محصن کېدل شرط دي، او که هغه محصن نه وي نو بیا به پر هغه اتیا (۸۰) درې حد جاري کیږي، او پر غلام او مینځه به خلوېښت (۴۰) درې حد جاري کیږي، ﴿اعمال﴾ مخکنی صیغه ده: د عمل قابل جوړول، عامل گرځول، عمل ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که په یو معامله کي مثلاً خلورو گواهانو گواهي ورکړه او بیا قاضي یو څو معتمدو خلکو ته وویل چي تاسو ددې گواهانو تزکیه وکړئ! (یعني دامعلومه کړئ! چي دوی عادلان دي، که نه)، بیا هغه معتمدو خلکو تزکیه وکړه یعني ویې ویل چي دا گواهان د گواهي ورکولو اهل او عادلان دي، او قاضي دهغو پر گواهي فیصله وکړه، تر دې وروسته تزکیه کونکو رجوع وکړه، نو په دې صورت کي چي د مدعی علیه کوم مال ضایع سوی، دهغه ضمان دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر تزکیه کونکو واجب دی، او صاحبین رَحْمَتُ اللهِ فرمایي چي پر هغو ضمان واجب نه دی.

د صاحبینو دلیل: دادی چي تزکیه کونکو په خپل تزکیه (تعديل) سره فقط د گواهانو تعریف کړی دی او دوی یې د گواهي اهل شمارلي دي، او هغو په خپل تزکیه کي پر هیچا د حق او مال واجبهېدلو گواهي نه ده ورکړې، نو ځکه دهغو د تزکیې سره به د قاضي د فیصلې هیڅ تعلق نه وي او نه به هغو ته د مال د ضایع کولو (اتلاف) نسبت کیږي، او کله چي هغو ته د ضایع کولو نسبت نه کیږي، نو پر هغو به ضمان هم نه واجبیږي.

ددې مثال داسي دی لکه یو څو خلگ چي دا گواهي ورکړي چي فلانکي سړي زنا کړې ده، بیا نور گواهان دا گواهي ورکړي چي هغه سړی محصن هم دی، بیا قاضي صاحب د زنا او احصان د گواهانو پر گواهي دهغه سړي په باره کي درجم فیصله وکړي او هغه رجم او سنگسار کړي، تر دې وروسته دا حصان گواهان له خپل گواهي څخه رجوع وکړي، نو په دې صورت کي دغه دا حصان گواهان درجم سوي سړي د وارثانو لپاره د دیت نه ضامن کیږي یعني پر هغو درجم سوي سړي د دیت ضمان نه واجبیږي، لهذا څرنګه چي دا حصان گواهان له خپل گواهي څخه درجوع کولو په وجه نه ضامن کیږي، همداسي به تزکیه کونکي خلگ هم له خپل تزکیه څخه درجوع کولو په وجه نه ضامن کیږي.

د امام صاحب دلیل: دادی چي گواهي فقط د تزکیه په ذریعه عمل کوي او مفیده گرځي، یعني په گواهي سره فقط هغه وخت عمل کېدای سي کله چي د گواهانو تزکیه او صفایي وسي، لنډه دا چي تزکیه د گواهي د مفید او مؤثر گرځولو علت دی (له تزکیه څخه بغیر گواهي فایده نه ورکوي)، ځکه چي له تزکیه څخه بغیر قاضي د هیچا پر گواهي فیصله نه سي کولای، نو تزکیه د قاضي د فیصلې لپاره د علت الثلث په معنی سره سوه، او حکم چي څرنګه د علت و طرف ته منسوب کیږي، همداسي د علت و طرف ته هم منسوب

کیري. نو ځکه د مدعی علیه د مال ضایع کول (اتلاف) به د تزکیه کونکو و طرف ته هم منسوب وي، او کله چي د هغو و طرف ته ضایع کول منسوب دي. نو د رجوع کولو په وجه به پر هغو ضمان هم واجب وي.

- بخلاف شهود الإحصان إلخ: په دې سره صاحبینو رَحْمَتُ اللَّهِ تَه جواب ورکوي. حاصل یې دا دی چي د احصان پر گواهانو د ضمان نه واجبېدلو وجه داده چي د احصان گواهي ورکول درجم علت نه دی بلکي درجم لپاره محض یو شرط دی او هغه فقط د شرط په درجه کي دی. ځکه که گرسره د احصان گواهي نه ورکول سي نو بیا هم زنا ثابتېږي او درجم پر ځای حد جاري کیږي (چي هغه اتیانږي دي)، لهندا د احصان د گواهانو د گواهي سره د زنا هیڅ تعلق نسته. نو ځکه د احصان گواهي د علت علت په درجه کي نه ده، او کله چي هغه د علت علت په معنی سره نه ده او د تزکیه د علت علت په معنی سره ده، نو د دغه فرق په وجه به تزکیه کونکي د احصان پر گواهانو قیاسول هم صحیح نه وي.

د گواهي له یوې حصې څخه د رجوع کولو حکم

وَإِذَا شَهِدَ شَاهِدَانِ بِالْيَمِينِ أَوْ كَهٍ چیري دوه گواهان د یمین [قسم اخيستلو] گواهي ورکړي وَشَاهِدَانِ بِوُجُودِ الشَّرْطِ أَوْ دوه نور گواهان د شرط موجودېدلو گواهي ورکړي ثُمَّ رَجَعُوا بِيَا توله رجوع وکړي فَالضَّمَانُ عَلَى شُهُودِ الْيَمِينِ خَاصَّةً نو [په دې صورت کي] خاص د یمین پر گواهانو ضمان واجبېږي [نه د شرط پر گواهانو] لِأَنَّهُ هُوَ السَّبَبُ ځکه چي همدا [د قسم اخيستلو گواهي] سبب ده وَالْثَلْفُ يُضَافُ إِلَى مُثْبِتِي السَّبَبِ دُونَ الشَّرْطِ الْخُصِّ او ضایع کېدل د سبب ثابتونکو [سبب جوړېدونکو] و طرف ته منسوب کیږي، نه د محض شرط ثابتونکو و طرف ته أَلَا تَرَى أَنَّ الْقَاضِيَ يَقْضِي بِشَهَادَةِ الْيَمِينِ دُونَ شُهُودِ الشَّرْطِ آيَا ته نه گوري! چي قاضي د یمین په گواهي سره فیصله کوي، نه د شرط په گواهانو سره وَلَوْ رَجَعَ شُهُودُ الشَّرْطِ وَخَذَهُمْ أَوْ كَهٍ چیري یوازي د شرط گواهان رجوع وکړي اِخْتَلَفَ الشَّيْخُ فِيهِ نو په دې کي د مشایخو اختلاف کړی دی وَمَعْنَى الْمُسَالَةِ يَمِينُ الْعَتَاقِ وَالطَّلَاقِ قَبْلَ الدُّخُولِ او د مسئلې معنی [او صورت] د غلام آزادولو قسم اخيستل دي او تر دخول مخکي د بنځي د طلاق قسم اخيستل دي.

اللفات: ﴿يَمِين﴾ قسم، ﴿قسم اخيستل﴾، ﴿ثَلْف﴾ د سمع د باب مصدر دی: ضایع کېدل، هلا کېدل، ﴿مُثْبِتِينَ﴾ د افعال له باب به د جمع مذکر اسم فاعل صیغه ده: ثابتونکي، ﴿عَتَاقٍ﴾ آزادي (د لفظ د لغاتو په کتابو کي په فتحه سره منقول دی).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که دوو خلکو د یو چا په خلاف د “یمین عتاق” گواهي ورکړه یعني دا گواهي یې ورکړه چي فلانکي سړي خپل غلام ته مثلاً داسي قسم اخيستی دی “إِنْ دَخَلْتُ هَذَا الشُّوْقَ فَأَنْتَ

حَرْزٌ“ (كه چيري ته دغه بازار ته داخل سوي. نو ته آزادي يې). يادوو خلگو د “طلاق يمين” قبل الدخول گواهي ورکړه يعني دا گواهي يې ورکړه چي فلانکي سړي خپلي بنځي ته تر دخول (وطي) مخکي داسي قسم اخيستی دی “إِنْ دَخَلْتُ هَذِهِ الدَّارَ فَأَنْتَ طَالِقٌ” (كه چيري ته دغه کور ته داخله سوي. نو پر ماطلاقه يې). او تر دې وروسته دوه گواهانو دا گواهي ورکړه چي غلام بازار ته داخل سو. يا بنځه کور ته داخله سوه. تر دې وروسته څلور سره گواهانو له خپل گواهي څخه رجوع وکړه. نو د غلام ضمان او دنيم مهر ضمان فقط پر هغه دوو گواهانو واجبيږي کوم چي د “يمين عتاق او طلاق” يعني د “إِنْ دَخَلْتُ... إلخ” د ويلو گواهي يې ورکړې ده. او کومو گواهانو چي د شرط موجودېدلو يعني بازار يا کور ته داخلېدلو گواهي ورکړې ده. پر هغو هيڅ ضمان نه واجبيږي؛ دليل دادی چي په دې مسئله کي د غلام د آزادي سبب او د بنځي د طلاق واقع کېدلو اصل سبب د يمين (قسم اخيستلو) گواهي ده. او ضايع کېدل د سبب و طرف ته منسوب کيږي. د شرط و طرف ته نه منسوب کيږي. نو ځکه په دې مسئله کي به د غلام ضايع کول او دنيم مهر ضايع کول د هغه گواهانو و طرف ته منسوب وي کوم چي د ضايع کېدلو سبب جوړ سوي دي. او څرنگه چي سبب جوړېدونکي فقط هماغه دوه گواهان دي کوم چي د يمين منعقد کېدلو (قسم اخيستلو) گواهي ورکړې ده. نو ځکه وويل سو چي ضمان فقط پر هغو واجبيږي؛ ځکه چي په حقيقت کي فقط د هغو په رجوع سره ضايع کېدل ثابت سوي دي.

ولو رجوع إلخ: د دې حاصل دادی چي که يوازي د شرط گواهان رجوع وکړي او د يمين گواهان رجوع نه وکړي، نو د شرط پر گواهانو د ضمان واجبيدلو په هکله د فقهاؤ اختلاف دی، ځيني حضرات پر هغو ضمان واجبيوي، او زياتره حضرات يې نه واجبيوي. او همدا قول صحيح دی.

ومعنى المسألة إلخ: فرمايې: په متن کي چي کوم د “يمين” لفظ راغلی دی. له هغه څخه مراد “يمين عتاق” او “يمين طلاق” قبل الدخول دی، لکه څرنگه چي په صورت د مسئلې کي موږ د دې وضاحت وکړې. په “يمين طلاق” کي د “قبل الدخول” قيد په دې وجه لگول سوی دی، ځکه که چيري بعد الدخول “يمين طلاق” گواهي ورکول سي. نو په دې صورت کي پر گواهانو د رجوع کولو په وجه د مهر ضمان نه واجبيږي، ځکه چي د طلاق بعد الدخول په صورت کي د دخول په وجه پر خاوند مهر واجب دی. برابره ده طلاق ورکړي، که يې نه ورکړي. او کله چي مهر د دخول په وجه پر خاوند واجب دی، نو په دې صورت کي د گواهانو په گواهي سره هيڅ شی هم نه ضايع کيږي. نو ځکه پر هغو به ضمان هم نه واجبيږي. فقط والله أعلم وعلية أتم

کتاب الوکالة

(دا) کتاب دوکالت (داسکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې د کتاب الشهادة او دهغه د متعلقاتو بیان وسو، اوس له دې ځايه صاحب د

کتاب رَجَّه الله د وکالت متعلقات او احکام بيانوي، په شهادت او وکالت کي دوه ډوله مناسبت سته: ① يو مناسبت دا دی چي څرنګه په شهادت (ګواهي) سره د بل چا مرسته کيږي همداسي په وکالت (وکيل کېدلو) سره هم د بل چا مرسته کيږي، يعني دواړه د بل چا د مرستي او کومک ذريعه ده. ② دويم مناسبت دا دی چي څرنګه د شهادت په ذريعه ثواب حاصلیږي، همداسي د وکالت په ذريعه هم ثواب حاصلیږي، يعني دواړه د حصول ثواب وسيله او ذريعه ده، نو ځکه شهادت او وکالت يو د بل سره پرلپسې بيان سوي دي، خو څرنګه چي شهادت له وکالت څخه عام دی، نو ځکه هغه تر وکالت مخکي بيان سوي دي او بيا تر ”کتاب الشهادة“ وروسته ”کتاب الوکالة“ بيان سوي دي.

د وکالت لغوي او اصطلاحي معنی: وکالة د ”واو“ په فتحه او کسره دواړه سره وړل کېدای سي

(خو فتحه يې فصيح لغت دی)، د تفعیل د باب اسم هم دی او اسم مصدر هم دی، لغوي معنی يې ده: ① ورسپارل، ② حفاظت کول (ساتل)، مراد ځني وکیل جوړول دي.

د وکالت اصطلاحي معنی ده: ”په يو معلوم کار کي د تصرف کولو لپاره بل څوک خپل نائب او قائم مقام ټاکل“.

يادونه: کوم سړی چي بل څوک د خپل ځان نائب او وکیل جوړ کړي، هغه ته مَوَكَّل وايي، مثلاً که خالد په يو عقد او معامله کي زید خپل نائب او ذمه وار جوړ کړي او کار هغه ته وسپاري، نو خالد مَوَكَّل دی او زید دهغه وکیل دی او دغه فعل (وکيل جوړولو) ته وکالت او توکيل وايي.

وکالت او وکیل جوړول په کتاب، سنت، اجماع او قياس ټولو سره ثابت دي، په قرآن کریم کي الله تعالی د اصحاب الکهف په واقعه کي فرمایلي دي: ”فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرُوا... إلخ“ الکهف: ۱۱۹، (يعني کله چي اصحاب کهف له خويه راپورته سول، نو هغو وویل چي په تاسو کي يو کس ته داسکې ورکړئ! او ښار ته يې واستوئ!، بيا دي هغه اوږگوري چي

کوم خوراک صفا او سپېڅلی وي هغه دي راوړي). لنډه دا چي اصحاب کله پو په خپل مينځ کي يو سړی ته د سپينو زرو سکې (پيسې) په لاس ورکړې او د حلال خوراک دراورلو وکيل يې جوړ کړی، نو معلومه سوه چي وکالت په قرآن سره ثابت دی.

په حديث سره په دې توگه ثابت دی چي نبي ﷺ حکيم بن حزام ؓ د قربانی د څاروي رانيولو او عمرو بن ام سلمه ؓ يې د نکاح کولو وکيل جوړ کړی دی. او په اجماع سره په دې توگه ثابت دی چي له نبوي دور څخه تر نن ورځي پوري ټوله امت د وکالت پر جواز او مشروعيت متفق دی.

همدارنگه په اوږده او ليري سفرونو کي يا د يوبل عذر او ضرورت په وخت کي د مال او جايداد او د اهل و عيال د حفاظت کولو په خاطر خلک وکالت ته مجبور هم دي، نو ځکه په عقل او قياس سره هم د هغه جواز او مشروع کېدل ثابت دي.

وکيل جوړول په کومو معاملو کي جائز دي؟

قَالَ: كُلُّ عَقْدٍ جَائِزٌ أَنْ يَقْعِدَهُ الْإِنْسَانُ بِنَفْسِهِ فرمايي: هر هغه عقد کوم چي د انسان لپاره جائز وي چي هغه په خپله [بذات خود] ترسره کړي [يعني هر هغه عقد کوم چي انسان په خپله کولای سي] جَائِزٌ أَنْ يُؤَكِّلَ بِهِ غَيْرَهُ نَوَا [هم] جائز دي چي انسان پر هغه بل څوک وکيل جوړ کړي لِأَنَّ الْإِنْسَانَ قَدْ يَفْجُرُ عَنْ الْمُبَاشَرَةِ بِنَفْسِهِ ځکه چي ځيني وخت انسان په خپله له يو کار کولو څخه عاجزه وي عَلَى اعْتِبَارِ بَعْضِ الْأَحْوَالِ د بعضي حالاتو په اعتبار کولو سره فَيَخْتَارُ إِلَى أَنْ يُؤَكِّلَ غَيْرَهُ نو هغه دې ته محتاج [مجبوره] وي چي بل څوک وکيل جوړ کړي فَيَكُونُ بِسَبِيلٍ مِنْهُ دَفْعًا لِلْحَاجَةِ نو ځکه د حاجت دفع کولو په خاطر به د وکيل جوړولو گنجائش او اجازت وي وَقَدْ صَحَّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ وَكَّلَ بِالنِّسَاءِ حَكِيمَ بْنِ خُزَّامٍ او په صحيح حديث سره ثابت دي چي نبي کریم ﷺ حکيم بن حزام ؓ د رانيولو وکيل جوړ کړی وَبِالنِّسَاءِ عُثْرَةُ بْنُ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا او په صحيح حديث سره ثابت دي چي عمرو بن ام سلمه ؓ يې د نکاح کولو وکيل جوړ کړی.

اللغات: «عقد» معامله، تړون، «يعقده» د ضرب د باب مضارع ده، کله چي د دغه باب په صله کي يو عقد او معامله ذکر سي، نو معنی يې ده: مضبوطول (ترسره کول، پوره کول)، تړون کول.

• تخریج: أخرجه أبو داود في كتاب البيوع، باب في المضارب بمضارب، ص: ٢٩١، حديث رقم: ٣٣٨٦.

• تخریج: أخرجه السائي، باب إنكاح الابن أمة، ص: ٢٥١، حديث رقم: ٣٢٥٦.

﴿پوځل﴾ د تفصيل د باب مضارع ده: بل څوك وكيل جوړول، ﴿تزوېج﴾ د تفصيل د باب مصدر دی: نكاح كول، نكاح تړل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې د انسان لپاره چې د كوم عقد او معاملې كول جائز وي او انسان په خپله هغه كولاى سي، په هغه عقد او معامله كي بل څوك د ځان وكيل جوړول هم جائز دي؛ دليل دا دی چې ځيني وخت انسان د ډېرو مصروفیاتو په وجه، يا د ضعف او كمزورۍ په وجه، يا د يو بل عذر او ضرورت پر بناء له يو كار كولو څخه عاجزه وي او دې ته مجبوره وي چې بل څوك د ځان له طرفه وكيل جوړ كړي او د وكيل په ذريعه هغه كار وكړي، نو ځكه د ضرورت دفع كولو په خاطر وكيل جوړول جائز او صحيح گرځول سوي دي.

نقلي دليل دا دی چې نبی کریم ﷺ په خپله حضرت حکیم بن حزام ؓ د قربانی د څاروي رانیولو وکیل جوړ کړی وو، همدارنگه په بل حدیث کي له نبی کریم ﷺ څخه ثابت دي چې هغه حضرت عمر بن ام سلمه ؓ د نکاح کولو وکیل جوړ کړی وو، يعني کله چې دام سلمه رضى الله عنها سره د نبی کریم ﷺ نكاح کېدله نو په دې وخت کي دهغې خپل ځوی عمر بن ام سلمه ؓ دهغې د نکاح کولو (نکاح تړلو) وکیل جوړ سو، نو له دې احادیثو څخه هم معلومه سوه چې وکیل جوړول شرعاً جائز او صحيح دي.

د حق په مخاصمه (دعوی) کي د وکیل جوړولو حکم

قَالَ: وَيَجُوزُ الْوَكَالَةُ بِالْخُصُومَةِ فِي سَائِرِ الْحُقُوقِ فرمایي: او د خصومت [دعوي] وکیل جوړول په ټولو حقوقو کي جائز دي لَنَا قَدْ مُنَّامِنْ الْحَاجَةِ دهغه ضرورت په وجه کوم چې موږ بیان کړی إِذْ لَيْسَ كُلُّ أَحَدٍ يَهْتَدِي إِلَى وَجْهِ الْخُصُومَاتِ ځکه چې هر کس د خصوماتو طريقو ته لاره نه سي موندلای وَقَدْ صَحَّ * أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَّلَ فِيهَا عَقِيلًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او په صحيح روايت سره ثابت دي چې حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په خصوماتو کي حضرت عقیل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وکیل جوړ کړی وَبَعْدَ مَا أَسَنَّ وَكَّلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او دهغه تر سپين ږيري کېدلو وروسته يې عبد الله بن جعفر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وکیل جوړ کړی.

اللغات: ﴿الوكالة﴾ د تفصيل د باب اسم مصدر دی: وکیل جوړول، ﴿خصومة﴾ جنگ او جنجال، دعوی (دعوه)، ﴿سائر﴾ ددې لفظ دوي معناوي دي: ① ټوله، ② پاته (نور)، ﴿يهتدي﴾ دافتعال د

* تخریج: أخرجه سنن البيهقي، باب التوكيل في الخصومات مع الحضور والغيبة، ج: ۶، ص: ۱۴۴، رقم: ۱۱۴۳۷.

دا اثر په دې الفاظو سره ذکر سوي دی: ”عن عبد الله بن جعفر قال: كان علي بن أبي طالب يكره الخصومة، فكان إذا كانت له خصومة وكل فيها عقیل بن أبي طالب، فلما كبر عقیل، وكلني“.

باب مضارع ده: لاره موندل، ﴿أَسْن﴾ د افعال د باب ماضي ده: عمر ډېر پېدل (سپين پيري کېدل، بېرته کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي څرنګه د بیع او شراء لپاره وکیل جوړول جائز دي، همداسي په ټولو حقوقو کي وکیل بالخصوص یعنی د دعوي او مقلمي د کولو او پېشولو لپاره هم وکیل جوړول جائز دي؛ دلیل دادی چي هر کس د قاضي په مجلس کي د دعوي په پېشولو او ثابتولو سم نه پوهیږي او د قاضي د مجلس په اصولو او طریقو خبر نه وي، نو د دې کار لپاره څیرک او بلد انسان پکار دی، لهذا په دعوه داره معاملاتو کي هم وکیل جوړولو ته ضرورت سته، نو ځکه په هغوی کي به هم وکیل جوړول جائز او مشروع وي.

نقلي دلیل دادی چي حضرت علي عليه السلام خپل ورور حضرت عقیل عليه السلام وکیل بالخصوص جوړ کړی وو، ځکه چي عقیل ډېر څیرک او حاضر جوابه وو؛ بیا چي کله حضرت عقیل عليه السلام ډېر عمر ته ورسېدی او ضعیف سو، نو حضرت عبد الله بن جعفر عليه السلام یې وکیل بالخصوص جوړ کړی، لهذا حضرت علي عليه السلام دغه فعل هم په واضحه توګه د وکیل بالخصوص پر جواز دلالت کوي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

وَكَذَا بِإِلْفَاتِهَا وَاسْتِيفَاتِهَا إِلَّا إِلَى الْحُدُودِ وَالْقِصَاصِ او همدارنګه د حقوقو د اداء کولو او اخیستلو وکیل جوړول هم جائز دي، مګر په حدونو او قصاص کي فَإِنَّ الْوَكَالَهَ لَا تَصَحُّ بِاسْتِيفَاتِهَا مَعَ غَيْبَةِ الْمُوَكَّلِ عَنِ التَّجْلِيسِ لهذا [د قاضي] له مجلس څخه د موکل د غائبوالي په وخت کي د حدونو او قصاص د اخیستلو [جاري کولو] وکیل جوړول جائز نه دي لَأَنَّهَا تَتَدَرَّى بِالشُّبُهَاتِ ځکه چي حدود او قصاص په شبهاتو سره ساقطیږي وَشُبُهَةُ الْعُقُوثَابَةِ حَالُ غَيْبَةِ الْمُوَكَّلِ او د موکل د غائبوالي په حالت کي [د قاتل] د معاف کولو شبهه موجوده ده بَلْ هُوَ الظَّاهِرُ لِلذَّبِّ الشَّرْعِيِّ بلکي د شرعاً مستحب کېدلو په وجه همدا ښکاره ده [یعني څرنګه چي په شریعت کي معافول مستحب دي نو ځکه د مسلمان ظاهري حالت همدا دي چي قاتل به معاف کړي] بِخِلَافِ غَيْبَةِ الشَّاهِدِ په خلاف د ګواه د غائبوالي إِنَّ الظَّاهِرَ عَدَمُ الرَّجُومِ ځکه چي ادمه په حق کي ارجوع نه کول ښکاره دي وَبِخِلَافِ خَالَةِ الْحَضَرَةِ او په خلاف د موکل د موجودوالي لِإِتِّفَاقِ هَذِهِ الشُّبُهَةِ ځکه چي [په دې صورت کي] د معاف کولو شبهه نسته وَلَيْسَ كُلُّ أَحَدٍ يُخْسِنُ الْإِسْتِيفَاءَ او هر کس د قصاص اخیستل [جاري کول]

په ښه توگه نه سي کولای ايمني پر دې قدرت نه لري | فَلَوْ مُنِعَ عَنْهُ لهذا که چيري له وکيل جوړولو څخه منع وسي فَيُنْسَدُ بَابُ الْاِسْتِيفَاءِ اَصْلًا نو بالکل به د قصاص اخيستلو دروازه بنده سي وَهَذَا الَّذِي ذَكَرْنَاهُ قَوْلُ ابْنِ حَنِيفَةَ او دا کوم [حکم] چي موږ ذکر کړی دی [دا] دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ قول دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ : لَا تَجُوزُ الْوَكَالَةُ بِإِثْبَاتِ الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ بِإِقَامَةِ الشُّهُودِ أَيْضًا او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د گواهانو د پېشولو په ذريعه د حدونو او قصاص د ثابتولو لپاره وکيل جوړول [هم] جائز نه دي وَمُحَمَّدٌ مَعَ ابْنِ حَنِيفَةَ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ سره دی وَقِيلَ: مَعَ ابْنِ يُوسُفَ رَحِمَهُمُ او ويل سوي دي: چي دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ سره دی وَقِيلَ: هَذَا الْاِخْتِلَافُ فِي غَيْبِيَّتِهِ دُونَ حَضَرَتِهِ او ويل سوي دي: چي دا اختلاف د مؤکل په غائبوالي کي دی، نه د هغه په موجود والي کي لِأَنَّ كَلَامَ الْوَكِيلِ يَنْتَقِلُ إِلَى الْمُوَكَّلِ عِنْدَ حُضُورِهِ ځکه چي د مؤکل د موجوديت په وخت کي د وکيل کلام د هغه و طرف ته منتقل کيږي فَصَارَ كَأَنَّهُ مُتَكَلِّمٌ بِنَفْسِهِ نو دا داسي سوه لکه مؤکل چي په خپله متکلم [کلام] کونکی دی له: أَنَّ التَّوَكِيلَ إِنَابَةٌ دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی: چي وکيل جوړول [گواکي] نائب جوړول دي وَشَبْهَةُ النَّيَابَةِ يَتَحَرَّرُ عَنْهَا فِي هَذَا الْبَابِ او د حدود او قصاص په باب کي د نائب والي له شېهي څخه [هم] ځان ساتل کيږي كُنَانِي الشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ لکه په شهادة على الشهادة کي وَكُنَانِي الْاِسْتِيفَاءِ او لکه د قصاص په اخيستلو کي وَلِأَنَّ حَنِيفَةَ: أَنَّ الْخُصُومَةَ بَشَرٌ مَخْصُ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی: چي خصومت فقط يو شرط دی لِأَنَّ الْوُجُوبَ مُضَافٌ إِلَى الْجَنَائِيَةِ ځکه چي [د حد او قصاص] واجبېدل د جرم و طرف ته منسوب وي وَالظُّهُورُ إِلَى الشَّهَادَةِ او د جرم ښکاره کېدل د گواهي و طرف ته منسوب وي فَيَجْرِي فِيهِ التَّوَكِيلُ كُنَانِي سَائِرِ الْحُقُوقِ نو ځکه د نورو حقوقو په څېر به په دې کي هم توکيل اوکيل جوړول اجاري کيږي.

اللغات: ﴿إيفاء﴾ د افعال د باب مصدر دی: (پوره) اداء کول، ﴿استيفاء﴾ د استفعال د باب مصدر دی: (خپل حق پوره) اخيستل، حاصلول، تر لاسه کول، استيفاء الحد والقصاص: د حد او

* القول الرابع: قول الامام أعظم رَحِمَهُ اللهُ، لأن عمده مع أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، وترجيح قوله ثابت من أصول الافتاء، كما ذكر في الكفاية: وقول عمده مع أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، وهو الاظهر (ج: ۶، ص: ۵۵۹)، وكذا في المبسوط (فتح القدير ج: ۵، ص: ۲۵۵۷). [القول الرابع ج: ۲، ص: ۱۲۷]

قصاص اخيستل يعني حد او قصاص جاري كول. ﴿غيبه﴾ غائبوالی، ناموجودیت (ناموجودوالی)، ﴿تندري﴾ دانفعال دباب مضارع ده: ليري کېدل، دفع کېدل (ساقطېدل)، ﴿متکلم﴾ دتفعل دباب فاعل دی: کلام کونکی، خبره کونکی، ﴿انابة﴾ دافعال دباب مصدر دی: قائم مقام جوړول، ﴿جنایه﴾ جرم، دگناه کار.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې هم د حقونو د اداء کولو لپاره وکیل جوړول جائز دي او هم د حقونو د اخيستلو لپاره دا جائز دي، برابره ده مؤکل په مجلس کې موجود وي، که نه وي، لېکن دوه حقونه داسې دي چې د مؤکل په ناموجودیت کې دهغه وکیل جوړول جائز نه دي: ① حدود، ② قصاص، يعني که مؤکل د قاضي په مجلس کې موجود نه وي نو دې دوه حقوقو د اخيستلو (جاري کولو) لپاره وکیل جوړول جائز نه دي، لېکن که مؤکل موجود وي نو بيا دهغه لپاره هم وکیل جوړول جائز دي؛ دليل دادی چې حد او قصاص دواړه په شبهاتو سره ساقطېږي، او د مؤکل په ناموجودیت کې د مجرم او قاتل د معاف کولو (بخښلو) شبهه سته، ځکه د قرآن کریم دې آيتونو په رڼا کې معاف کول مستحب او غوره عمل دی: ﴿وَأَنْ تَغْفُوا أَقْرَبَ لِلتَّقْوَى﴾ [البقرة: ۲۳۷]، ﴿وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظُ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ﴾ [آل عمران: ۱۱۳۲]، نو د دغه مستحب والي په خاطر د مؤکل له طرفه د معاف کولو او بخښلو قوي امکان سته، نو ځکه دهغه په ناموجودیت کې د وکیل په ذریعه د حد یا قصاص اخيستل (جاري کول) جائز نه دي.

بخلاف غيبة الشاهد إلخ: ددې په خلاف که گواهان د حد یا قصاص گواهي ورکړي بيا هغوی د قاضي له مجلس څخه غائب سي، نو د هغو په ناموجودیت کې هم د حد یا قصاص فيصله کول جائز دي؛ ځکه که څه هم د هغو له طرفه د رجوع کولو شبهه سته، لېکن د رجوع نه کولو امکان یې قوي دی، ځکه چې د رجوع کولو په وجه پر هغو د کذب او فسق (فاسق والي) تهمت لگول کېږي او پو مسلمان په هره توگه له داسې تهمتو څخه ځان ساتي، لهدا د گواهانو په حق کې د رجوع نه کولو امکان قوي دی، نو په دې وجه تر گواهي ورکولو وروسته د گواهانو د غائبه والي په حالت کې هم د حد یا قصاص فيصله کول جائز دي.

وبخلاف حالة الحضرة إلخ: همدارنگه کله چې مؤکل په خپله د قاضي په مجلس کې حاضر او موجود وي او بيا دهغه په موجودیت کې وکیل حد یا قصاص ثابت کړي او وایې خلي، نو دا جائز دي؛ ځکه چې اوس د معاف کولو شبهه ختمه سوه، ځکه که مؤکل معاف کولای نو هغه به یې دلته معاف کړي

وای او دوکیل په ذریعه به یې حدیا قصاص نه اخیستلای. لهندا د مؤکل په موجودیت کې د غفو شبهه نسته، نو ځکه د مؤکل په موجودیت کې دوکیل لپاره قصاص اخیستل جائز او صحیح دي. ها! کم از کم دا اعتراض کېدای شي چې کله مؤکل په خپله موجود وي نو بیا دوکیل لپاره ولي قصاص اخیستل (جاري کول) جائز دي، مؤکل یې ولي په خپله نه اخلي. نو ددې جواب دادی چې هر کس په ښه توګه د قصاص پر اخیستلو قدرت نه لري یعنې د قاعدې مطابق حد او قصاص اخیستل نه پېژني. لهندا که د مؤکل په موجودیت کې دوکیل په ذریعه د حد او قصاص اخیستل ممنوع وګرځول شي، نو ګر سره داخیستلو (اسیتفاء) دروازه به بنده شي؛ لهندا د مؤکل د موجود والي په حالت کې هم توکیل (وکیل جوړولو) ته ضرورت سته، نو ځکه دا جائز ګرځول سوي دي.

وهذا الذى إلخ: صاحب هدایې رَجَّه الله فرمایي چې د توکیل د جائز کېدلو او نه جائز کېدلو چې کوم صورتونه موږ دلته ذکر کړي دي، دا د امام صاحب رَجَّه الله په ښه دي. وقال أبو یوسف إلخ: په دې عبارت سره بل صورت بیانوي، حاصل یې دادی چې که مؤکل موجود نه وي نو د ګواهی په ذریعه حدیا قصاص د ثابتولو لپاره وکیل جوړول یعنې دوکیل په ذریعه حدیا قصاص ثابتول د امام ابو یوسف رَجَّه الله په ښه جائز نه دي، لېکن د امام صاحب رَجَّه الله په ښه جائز دي، یعنې د مؤکل د ناموجودیت په وخت کې د امام صاحب رَجَّه الله په ښه فقط حدیا قصاص اخیستل ناجائز دي، لېکن ثابتول یې جائز دي. او پاته سو امام محمد رَجَّه الله نو ځیني حضرات وایي چې هغه د امام صاحب رَجَّه الله سره دی، او د ځیني حضراتو رایه داده چې هغه هم د امام ابو یوسف رَجَّه الله سره دی.

وقيل إلخ: فرمایي: ځیني حضرت وایي چې د امام صاحب او امام ابو یوسف رَجَّه الله دغه اختلاف په هغه صورت کې دی کله چې مؤکل موجود نه وي، لېکن که مؤکل موجود وي نو د دواړو په ښه د وکیل په ذریعه حدیا قصاص ثابتول جائز دي؛ ځکه چې د مؤکل په موجودیت کې دوکیل کلام او خبرې د مؤکل و طرف ته منتقل کېږي او همدا مؤکل متکلم شمارل کېږي، یعنې ګواکې مؤکل په خپله حد او قصاص ثابتوي او په خپله خبرې کوي، او تاسو ته به معلومه وي چې که مؤکل په خپله حدیا قصاص ثابت کړي نو دا جائز دي، نو ځکه دده په موجودیت کې به دوکیل په ذریعه هم د هغه ثابتول جائز او صحیح وي. لېکن که مؤکل په مجلس کې موجود نه وي، نو د امام ابو یوسف رَجَّه الله

په نېز دوکيل په ذريعه ثابتول جائز نه دي، او امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي جائز دي (لکه مخکي چي هم ذکر سوه).

له: أن التوكيل إلخ: په مختلف فيه مسئله کي دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ دليل دادی چي کله مؤکل په مجلس کي موجود نه وي، نو وکیل جوړول داسي دي لکه نائب جوړول، او نائب جوړول يو قسم شبهه ده (يعني په نائب والي کي دبدليت شبهه سته. يعني کله چي مؤکل موجود نه وي نو گواکي وکیل دهنه بدل دی (اثار الهداية)، او په حد او قصاص کي له هر ډول شبهي څخه په پوره توگه ځان ساتل کيږي. کنې هغه ساقطیږي، لکه څرنګه چي دبدليت دشبهي په وجه په حد او قصاص کي شهادت علی الشهادت (پر گواهي د پاسه گواهي ورکول) جائز نه دي، او لکه څرنګه چي د مؤکل په ناموجوديت کي د معافولو دشبهي په وجه حد او قصاص اخيستل جائز نه دي، همداسي به دهنه په ناموجوديت کي د مذکوره شبهي په وجه دوکيل په ذريعه حد يا قصاص ثابتول هم جائز نه وي.

ولأی حنیفة إلخ: دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دليل آسانه مطلب دادی چي حد او قصاص دجرم (جنایت) په وجه واجبیږي، دخصومت يعني ددعوی کولو په وجه نه واجبیږي (يعني په دې وجه نه واجبیږي چي مؤکل يا وکیل ددې دعوی وکړه)، دعوی کول خو محض يو شرط دی، او په گواهي ورکولو سره دا جرم ښکاره کيږي او ثابتیږي، لنډه دا چي د حد او قصاص مدار پر دعوی کولو نه دی، او کله چي د هغه مدار پر دعوی کولو نه دی، نو هغه دعامو حقونو په څېر يو حق دی، لهذا څرنګه چي دنورو حقونو د ثابتولو لپاره وکیل جوړول جائز دي، همداسي د حد يا قصاص د ثابتولو لپاره هم وکیل جوړول جائز دي.

(او دعوی کول [خصومت] ځکه محض شرط دی چي حد او قصاص خود دجرم په وجه واجبیږي او جرم په گواهي سره ښکاره کيږي، او په دې کي يوشی هم ددعوی [خصومت] سره متعلق نه دی، نو ځکه هغه محض شرط دی)

په حد او قصاص کي د متهم مجرم له طرفه په جواب ورکولو کي دوکالت حکم

وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ التَّوَكُّلُ بِالْجَوَابِ مِنْ جَانِبِ مَنْ عَلَيْهِ الْحَدُّ وَالْقَصَاصُ او پر همدغه اختلاف دي د من عليه الحد والقصاص له طرفه د جواب ورکولو وکیل جوړول وَكَلَامُ أَنْ حَنِيفَةً فِيهِ أَظْهَرَ او په دې باره کي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ کلام زيات واضح دی لِأَنَّ الشُّبْهَةَ لَا تَنْتَفِعُ الدَّفْعَ ځکه چي شبهه د حد دفع کول اساقطول نه منع کوي [يعني شبهه د حد دفع کولو لپاره مانع نه ده] غَيْرَ أَنْ إِرْقَارَ التَّوَكُّلِ غَيْرُ

مَقْبُولٌ عَلَيْهِ لِبَكْنِ دِمْوَكْلٍ پَهْ خِلَافِ دِمْوَكْلٍ اَقْرَارِ مَقْبُولِ نَهْ دِي لِئَايِهِ مِنْ شُبْهَةِ عَدَمِ الْأَمْرِ بِهِ حُكْمٌ
چي په دې کي د حکم نه کولو شبهه سته ایښي کېدای سي موکل هغه ته حکم نه وي کړی.

اللغات: «مَنْ عَلَيْهِ الْحَذُّ وَالْقَصَاصُ» هغه کس چي پر هغه د حد يا قصاص دعوی سوې وي "چي
پر تا حد يا قصاص لازم دی".

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي پر کوم سړي د حد يا قصاص دعوی سوې وي، که هغه د
خپل ځان له طرفه د جواب ور کولو (او حد دفع کولو) لپاره بل څوک وکیل جوړ کړي، نو په دې صورت
کي هم دامام صاحب او امام ابو یوسف رَحْمَتُ اللَّهِ پورتنی اختلاف سته، یعني دامام ابو یوسف رَحْمَتُهُ
الله په نېز د دغه سړي (من علیه الحد والقصاص) لپاره دا جائز نه دي چي د خپل ځان له طرفه یو څوک
وکیل جوړ کړي، لېکن دامام صاحب رَحْمَتُهُ اللَّهِ مسلک واضح دی چي د هغه په نېز دا جائز دي (یعني دا
ښکاره خبره ده چي د هغه په نېز داسي کول جائز دي)؛ ځکه کله چي د هغه په نېز د حد او قصاص د ثابتولو
لپاره هم وکیل جوړول جائز دي، نو د حد دفع کولو لپاره به خو په درجه اولی وکیل جوړول جائز وي
(ځکه چي حد دفع کول اوليري کول ډېر غوره کار دی).

ها! که چیري وکیل د قاضي په مجلس کي د موکل په خلاف دیو شي اقرار وکړي، مثلاً دا
اقرار وکړي چي هو! زما موکل قاتل دی. نو د وکیل دا اقرار به نه قبلول کیږي؛ ځکه په دې کي دا
شبهه سته چي موکل به وکیل ته د اقرار کولو حکم نه وي کړی. او د هغه له حکم څخه بغير وکیل ته
د اقرار کولو حق نسته، نو ځکه د وکیل دا اقرار معتبر نه دی.

په وکالت کي د دویم فریق د رضاء شرط کېدلو بیان

وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لَا يَجُوزُ التَّوَكُّلُ بِالْخُصُومَةِ مِنْ غَيْرِ رِضَاءِ الْخَصِمِ إِمَامُ صَاحِبِ رَحْمَتِ اللَّهِ فرمایي: چي
د خصم له رضا څخه بغير د خصومت [دعوي] وکیل جوړول جائز نه دي [یعني دیو خصم لپاره د بل
خصم له رضا او خوښۍ څخه بغير وکیل بالخصومت جوړول جائز نه دي] إِلَّا أَنْ يَكُونَ الْمُوَكَّلُ مَرِيضًا أَوْ غَائِبًا
مَسِيرَةً ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا مگر دا چي موکل مریض وي یا د دریو ورځو یا له دې څخه د زیات مودت
پر مسافه غائب وي وَقَالَ: يَجُوزُ التَّوَكُّلُ بِغَيْرِ رِضَاءِ الْخَصِمِ او صاحبین رَحْمَتُ اللَّهِ فرمایي: چي د

● القول الرابع: قول صاحبین رَحْمَتُ اللَّهِ، كما ذكر في المنهجه (ج: ۳، ص: ۶۱۵)، وكذا في البحر الرائق (ج: ۷،

ص: ۱۴۲). [القول الرابع: ج: ۲، ص: ۱۴۸]

خصم له رضا شخصه بغير هم وکیل جوړول جائز دي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ اَوْ هَمْدًا د امام شافعي قول
 دى وَلَا خِلَافَ فِي الْجَوَازِ اَوْ دَا اخْتِلَافِ اِد توكيل ا په جواز كي نه دى ابلكي داسي وکیل جوړول جائز دي ا
 إِنَّمَا الْخِلَافُ فِي الْإِذْمِ بَلْ كِي اخْتِلَافِ اِد دې توكيل ا په لازمېدلو كي دى لَهْمَا: أَنَّ التَّوَكِيلَ تَصَرُّفٌ فِي
 خَالِصِ حَقِّهِ د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا الله دليل دا دى: چي وکیل جوړول ا د مؤكل لپاره ا په خپل خالص
 حق كي تصرف كول دي فَلَا يَتَوَقَّفُ عَلَى رِضَاءِ غَيْرِهِ نَوْ حَكَمُهُ هُنَا بِهِ د بِل چا ا بِل خصم ا پر رضا
 موقوف نه وي كَالْتَّوَكِيلِ بِتَقَاضِي الدُّيُونِ لَكِه د قرضونو د اخيستلو (پور راکښلو) لپاره وکیل
 جوړول وَلَهُ: أَنَّ الْجَوَابَ مُسْتَحَقٌّ عَلَى الْخُصْمِ د امام صاحب رَحْمَتُهُ الله دليل دا دى: چي پر خصم
 جواب ورکول لازم دي وَلِهَذَا يَسْتَحْضِرُهُ اَوْ په همدې وجه مدعي خپل خصم (مدعي عليه) د قاضي
 مجلس ته راحضروي وَالنَّاسُ مُتَّفِقُونَ فِي الْخُصُومَةِ اَوْ په دعوى كولو كي خلك سره مختلف وي
 [يعني په خصومت كي د خلكو حالات مختلف او سره جلاوي] فَلَوْ قُلْنَا بِلْزُومِهِ نَوْ كه چيري موږ د هغه د
 لزوم خبره وكړو يَتَضَرَّرُ بِهِ نَوْ په دې سره بل چا ا بِل خصم ا ته ضرر ورسيري فَيَتَوَقَّفُ عَلَى رِضَائِهِ نَوْ
 حَكَمُهُ دَا توكيل به د هغه ا بِل خصم ا پر رضا موقوف وي كَالْعَبْدِ الْمُشْتَرَكِ إِذَا كَاتَبَهُ أَحَدُهُمَا لَكِه
 مشترك غلام چي كله يو شريك مكاتب جوړ كړي يَتَخَيَّرُ الْآخَرُ نَوْ بل شريك ته اختيار
 حاصليري بِخِلَافِ الْمَرِيضِ وَالْمُسَافِرِ په خلاف د مريض او مسافر لِأَنَّ الْجَوَابَ غَيْرَ مُسْتَحَقٍّ عَلَيْهِمَا
 هُنَالِكَ حَكَمُهُ چي هلته [يعني د مرض او سفر په حالت كي] پر هغو جواب ورکول واجب نه دي ثُمَّ كَمَا
 يَلْزَمُ التَّوَكِيلَ عِنْدَهُ مِنَ الْمُسَافِرِ اَوْ بِيَا د امام صاحب رَحْمَتُهُ الله په نهز چي شرنگه د مسافر له طرفه
 وکیل جوړول [جائز او] لازم گرځي يَلْزَمُ إِذَا أَرَادَ السَّفَرَ هَمْدًا سِي د سفر په اراده كولو سره هم هغه
 [جائز او] لازم گرځي لِتَحَقُّقِ الطَّرُوقِ حَكَمُهُ چي ضرورت ثابت دى وَلَوْ كَانَتِ الْمَرْأَةُ مُخَذَّرَةً لَمْ تَخْرُ
 عَادَتُهَا بِالْبُرْزِ وَحُضُورِ مَجْلِسِ الْحَاكِمِ اَوْ كه چيري ښځه پرده ناكه وي چي دباندې وتل او د قاضي
 مجلس ته حاضرېدل د هغې عادت نه وي قَالَ الرَّازِيُّ: يَلْزَمُ التَّوَكِيلُ نَوْ امام ابو بكر رازي رَحْمَتُهُ الله
 فرمايي: چي ا داسي ښځي ا توكيل لازم دى لِأَنَّهَا لَوْ حَضَرَتْ حَكَمُهُ كه چيري داسي ښځه ا د قاضي

مجلس ته | حاضره هم سي لَا يَنْكُهَا أَنْ تَنْطِقَ بِحَقِّهَا لِحَيَاتِهَا نو | هم | به دشرم په وجه دخپل حق په هکله خبره نه سي کولای فَيَلْزَمُ تَوَكِيلَهَا نو ځکه دهغې توکیل اوکیل جوړول | به لازم وي قَالَ: وَهَذَا شَيْءٌ اسْتَحْسَنَهُ الْمُتَأَخِّرُونَ صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دا قول متاخرينو فقهاؤ غوره گرځولی دی.

اللغات: ﴿توکیل بالخصومة﴾ د دعوي وکیل جوړول (چي زما پر ځای ته د قاضي په مجلس کي دعوي

وکره او هغه ثابت کړه). داسي وکیل ته وکیل بالخصومت وايي، ﴿رضاء﴾ او رضا: خوښه، رضا (رضامندي)، راضي کېدل (معجم وسيط)، ﴿خصم﴾ د دعوي يو فریق، يعني مدعي يا مدعي عليه، دوی يو دبل خصم دي، ﴿مسيرة﴾ مسافه (مسافت)، فاصله، واټن، ﴿فصاعدا﴾ يا تر دې زيات، ﴿مخذرة﴾ له خذّر څخه مشتق دی. خذّر هغه ځای او خوڼي (کمرې) ته وايي چي ښځه پکښي اوسېږي، او مُخَذَّرَةٌ هغه ښځي ته وايي کوم چي له خپل کور (خذّر) څخه نه وځي او په خلکو ځان نه وړني بلکي خپل کور يې لازم نيولی وي، پرده ناکه او شرمناکه ښځه، ﴿بروز﴾ دنصر دباب مصدر دی: ښکاره کېدل، څرگندېدل، مخته راتلل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي برابره ده خصم مدعي وي او که مدعي عليه، په هر صورت

کي د يوه لپاره دبل له رضا څخه بغير د خصومت (دعوي) وکیل جوړول جائز نه دي (په لنډه توگه دا چي د يوه خصم لپاره دا جائز نه دي چي د بل خصم له رضا څخه بغير د ځان لپاره وکیل بالخصومت وټاکي)، ها! که چيري مؤکل مريض وي، يا د سفر د مودت پر مسافه غائب او ليري وي (يعني د درې ورځو يا له دې څخه د زياتو ورځو پر مسافه يو خواته تللی وي)، نو په دې صورت کي دبل خصم له رضا څخه بغير وکیل بالخصومت ټاکل جائز دي، او دا تفصيل دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دی، او د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز حکم دا دی چي برابره مؤکل حاضر وي او که غائب، په هر صورت کي وکیل جوړول جائز دي او دبل خصم رضا ضروري نه ده، همدا دامام شافعي، امام مالک او امام احمد رَحِمَهُمُ اللهُ مسلک هم دی. لېکن دا خبره په ياد لرئ! چي دامام صاحب او صاحبينو دغه اختلاف اصلاً د توکیل بالخصومت په لزوم کي دی، دهغه په جواز او نا جواز کي نه دی، يعني څرنگه چي د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز وکیل بالخصومت جوړول جائز دي، همدا سي د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز هم جائز دي، لېکن د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز د جائز کېدلو سره، سره دا توکیل لازم هم دي، يعني کله چي وکیل

بالخصومت (د دعوی وکیل) د قاضي په مجلس کي دعوی پېش کړي، نو پر خصم د لازم دي چي د قاضي مجلس ته حاضر سي او د دعوی جواب ورکړي، برابره ده خصم په دې راضي وي او که نه وي، لېکن دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د خصم له رضا څخه بغير دا توکيل لازم نه دی، يعني که خصم په دې راضي نه وي نو نه پر هغه د قاضي مجلس ته حاضرېدل لازم دي او نه جواب ورکول لازم دي.

د صاحبينو دليل: دادی چي که مؤکل بل څوک وکیل جوړ کړي نو دا هغه خالص په خپل حق کي تصرف وکړی، نه د بل چا په حق کي، ځکه چي مؤکل به هغه د خصومت (دعوی کولو) وکیل جوړ کړي وي يا د جواب ورکولو، او دعوی کول يا جواب ورکول خالص د مؤکل حق دی، او خالص په خپل حق کي تصرف کول د هيچا پر رضا موقوف نه وي، مثلاً که د يو سړي (زید) پر خلکو قرضونه باندې او هغه سړی (زید) د قرضونو داخيستلو لپاره بل څوک وکیل جوړ کړي، نو دا توکيل د مقروضه خلکو پر رضا موقوف نه دی او د خلکو رضا ته هيڅ ضرورت نسته، ځکه چي قرض اخيستل د قرضخواه (زید) حق دی، همداسي خصومت کول (دعوی کول) او جواب ورکول هم خالص د مؤکل حق دی، نو د ځکه دا توکيل (توکيل بالخصومت) به هم د بل خصم پر رضا موقوف نه وي او د هغه رضا مندي ته به ضرورت نه وي.

د امام صاحب دليل: دادی چي دامور نه تسليمو چي توکيل بالخصومت فقط د مؤکل خالص حق دی او دا خالص په خپل حق کي تصرف کول دي؛ ځکه چي تر خصومت او دعوی کولو وروسته پر خصم مثلاً پر مدعی عليه د مدعی لپاره جواب ورکول لازميږي، په همدې وجه خو مدعی د قاضي مجلس ته د مدعی عليه د حاضرولو طلب کوي او هغه را حاضر وي، او کله چي پر مدعی عليه (مؤکل) جواب ورکول د مدعی حق دی، نو جواب ورکول خالص د مدعی عليه (مؤکل) حق پاته نه سو (دا په ياد لرئ! چي په دې مسئله کي مدعی عليه مؤکل دی، ځکه چي پر هغه د حذيا قصاص دعوی سوې ده)، لهذا اوس که مدعی عليه د جواب ورکولو لپاره بل څوک د ځان وکیل وټاکي (جوړ کړي)، نو دا وکیل جوړول به خالص د مدعی عليه په خپل حق کي تصرف کول نه وي، او کله چي د مدعی عليه (مؤکل) لپاره وکیل جوړول خالص په خپل حق کي تصرف کول نه دي، بلکي دا د بل خصم يعني د مدعی په حق کي هم تصرف دی او مدعی هم په دې کي شریک دی، نو ځکه د وکیل جوړولو لپاره به د مدعی رضا هم ضروري وي او د هغه له رضا څخه به د مدعی لپاره دا جائز نه وي چي بل څوک د ځان وکیل جوړ کړي. (دا دليل صرف په هغه صورت کي منطبق کيږي کله چي د مدعی عليه (مؤکل) له طرفه وکیل ټاکل سوی وي، لکه موږ چي په مثلاً ويلو سره د دې وضاحت وکړی).

دویم جواب دا دی چي که موږ دا تسلیم هم کړو چي توکیل بالخصوصم خالص د مؤکل (مدعی علیه) په خپل حق کي تصرف کول دي، نو هم د بل خصم (مدعی) له اجازت څخه بغیر دا تصرف صحیح نه دي؛ ځکه چي دانسان فقط هغه تصرف صحیح کیږي چي په هغه سره بل چاته ضرر نه رسیږي، حال دا چي په دې مسئله کي د مدعی علیه په دغه تصرف يعني په توکیل بالخصوصم سره بل خصم (مدعی) ته ضرر رسیږي، په دې توگه چي په خصوصم کي دخلکو حالات مختلف وي، ځيني خلک ډېر چالاکه او مکار وي او په خپل چالاکي سره غلطه خبره هم په پوره توگه سمولای سي، او ځيني داسي عاجزه او بې ژبي وي چي صحیح خبره هم په پوره توگه نه سي کولای، نو ډېره ممکنه ده چي مدعی علیه یو چالاک او ځیرک سړی وکیل جوړ کړي او هغه خپل په بینداری سره بل خصم (مدعی) ته نقصان ورسوي، او ښکاره خبره ده چي د بل خصم نقصان په هماغه صورت کي ثابتیږي کله چي دهغه له رضا څخه بغیر توکیل بالخصوصم لازم وگرځول سي، نو په همدې وجه موږ وایو چي د بل خصم له رضا څخه بغیر توکیل بالخصوصم جائز او لازم نه دی.

د دې مثال داسي دی لکه یو غلام چي د دوو خلکو په مینځ کي مشترک وي او له هغو څخه فقط یو شریک دهغه غلام سره عقد کتابت وکړي يعني هغه مکاتب جوړ کړي، نو دا عقد د بل شریک پر رضا او اجازت موقوف کیږي، يعني که چیري بل (دویم) شریک راضي سي او د دې اجازت ورکړي، نو بیا دا عقد نافذیږي او غلام مکاتب جوړیږي، کنې نه نافذیږي؛ ځکه که څه هم عقد کونکي شریک په خپل حق کي تصرف کړی دی لېکن څرنګه چي د بل شریک له رضا څخه بغیر د دې عقد په نافذولو کي هغه ته نقصان رسیږي، نو ځکه به دا عقد دهغه پر اجازت او رضا موقوف وي، نو همداسي به په دې مسئله کي هم د توکیل بالخصوصم نفاذ او لزوم د بل خصم پر اجازت او رضا موقوف وي.

د دې په خلاف که چیري مؤکل مریض وي یا د سفر د مودت پر مسافه غائب وي، نو څرنګه چي په دې دواړو صورتونو کي پر دغه مریض او مسافر مؤکل جواب ورکول واجب نه دي، نو ځکه د هغو له طرفه وکیل جوړول به خالص په خپل حق کي تصرف کول وي او په دې سره بل چاته ضرر هم نه رسیږي، نو ځکه په دې صورتونو کي به توکیل بالخصوصم د بل خصم پر رضا موقوف نه وي او دهغه له رضا څخه بغیر به هم دا جائز او لازم وي، او څرنګه چي د مسافر مؤکل لپاره د بل خصم له رضا څخه بغیر توکیل بالخصوصم دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نیز جائز دي، همداسي کله چي مؤکل د سفر اراده وکړي او په سفر روان سي، نو په دې صورت کي هم دهغه لپاره توکیل بالخصوصم (د

دعوي وکیل جوړول) جائز دي، ځکه څرنګه چې د مريض کېدلو او مسافر کېدلو په حالت کې توکیل بالخصوص ته ضرورت ثابت دی، همداسې په دې صورت کې هم هغه ته ضرورت ثابت دی.

ولو كانت البراءة الخ: د دې حاصل دادی چې که یو بنسټه ډېره پرده ناکه او شرمناکه وي او هغه د بهر په وتلو او د قاضي مجلس ته په حاضرېدلو عادت نه وي، نو دهغې لپاره د بل خصم له رضا څخه بغير هم توکیل بالخصوص جائز دی؛ ځکه که په داسې صورت کې هغه جائز نه و ګرځول سي نو د بنسټي حق به ضايع سي؛ ځکه شرم او پردې والا بنسټه که حاضره هم سي نو هم به دخپل شرم په وجه خوله نه سي پورته کولای، نو ځکه دهغې لپاره توکیل جائز دی، دادامام ابو بکر رازي رَحْمَةُ اللهِ قَوْلُ دى، او همدا متاخرينو فقهاؤ غوره قول ګڼلى دی.

د وکالت شرطونه

قَالَ: وَمِنْ شَرْطِ الْوَكَالَةِ أَنْ يَكُونَ الْوَكِيلُ مِمَّنْ يَتْلِكُ التَّصَرُّفَ وَيَلْزَمُهُ الْأَحْكَامُ فَرَمَائِي: او د کالت له شرط څخه دا دي چې مؤکل به داسې کس وي کوم چې د تصرف مالک وي او پر هغه به احکام لازم وي لِأَنَّ الْوَكِيلَ يَتْلِكُ التَّصَرُّفَ مِنْ جِهَةِ الْوَكِيلِ ځکه چې وکیل د مؤکل له طرفه د تصرف مالک کېږي فَلَا بُدَّ أَنْ يَكُونَ الْوَكِيلُ مَالِكًا لِيَتْلِكَهُ مِنْ غَيْرِهِ نو ځکه ضروري ده چې مؤکل به په خپله هم [د تصرف] مالک وي، د دې لپاره چې بل څوک د هغه مالک جوړ کړي وَ يُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ الْوَكِيلُ مِمَّنْ يَغْفُلُ الْعَقْدَ وَيَقْصِدُهُ او [دا هم] شرط دي چې وکیل به داسې کس وي کوم چې په عقد پوهیږي او د عقد کولو اراده لري [د ټوکو او مسخرو په توګه به عقد کونکی نه وي] لِأَنَّهُ يَقُومُ مَقَامَ الْوَكِيلِ فِي الْعِبَارَةِ ځکه چې وکیل په خبرو کولو کې د مؤکل قائم مقام وي فَيُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَهْلِ الْعِبَارَةِ نو ځکه شرط [او ضروري] دي چې وکیل به له اهل عبارت څخه وي [يعني عاقل او د تصرف مالک به وي] حَتَّىٰ لَوْ كَانَ صَبِيًّا لَا يَغْفُلُ أَوْ مَجْنُونًا تر دې که وکیل داسې کوچنی وي چې نه پوهیږي یا لهونی وي كَانَ التَّوَكِيلُ بَاطِلًا نو وکیل جوړول به باطل وي.

اللغات: ﴿جهة﴾ جانب، طرف، ﴿اهل العبارة﴾ مطلب يې دادی چې عاقل (پوهېدونکی) او تمیز

کونکی به وي، ځکه چې له عقل او تمیز څخه بغير انسان د عبارت (کلام) په معنی او مفهوم نه پوهیږي.

تشریح: په دې عبارت کې امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ د وکالت له شرطونو څخه دوه شرطونه بیان کړي دي چې له هغو څخه یو شرط د مؤکل سره متعلق دی او بل د وکیل سره. د مؤکل سره د متعلق شرط حاصل دادی چې د مؤکل لپاره دا شرط دي چې هغه به په خپله هم د تصرف مالک وي یعنې هغه ته به د تصرف اختیار حاصل وي او بل دا چې د هغه پر ذمه به احکام لازم وي، صاحب د ائمار الهدایې د دې مطلب دا بیان کړی دی چې پر هغه به د شریعت احکام لازم وي یعنې هغه به عاقل، بالغ او آزاد وي، ځکه که هغه عاقل، بالغ او آزاد نه وي نو پر هغه به د شریعت احکام لازم نه وي، او کله چې په خپله یو څوک د تصرف مالک نه وي او احکام پر لازم نه وي، نو هغه به بل څوک څنګه د تصرف مالک جوړ کړي او څنګه به پر بل حکم لازم کړي یعنې بل څوک به څنګه وکیل جوړ کړي، نو ځکه د مؤکل د تصرف مالک کېدل او پر هغه د احکامو لازمېدل شرط دي.

او هغه شرط کوم چې د وکیل سره متعلق دی، دادی چې وکیل به داسې کس وي کوم چې په عقد او معامله پوهیږي چې عقد او معامله څه شي ده او د هغه په نفع او نقصان به خبر وي، همدارنګه په قصد او اراده سره به عقد کونکي وي، د ټوګي او بازی په توګه به عقد کونکي نه وي او هغه به مسخرې نه ګڼي؛ ځکه چې په عبارت بیانولو او خبرو کولو (کلام کولو) کې وکیل د مؤکل قائم مقام وي او وکیل د مؤکل کلام او خبرې نقل کوي، نو ځکه په وکیل کې به هم د خبرو کولو او نقل کولو صلاحیت موجود وي، یعنې عاقل او پوهېدونکي به وي، همدا وجه ده که وکیل داسې بچۍ یا مجنون او لهونی وي کوم چې بالکل په عقد او معامله نه پوهیږي، نو د هغه وکیل جوړول باطل دي، ځکه چې د بچي او مجنون د کلام سره هېڅ حکم نه متعلق کیږي.

د وکالت شرطونه

وَإِذَا وَكَّلَ الْعَقْلُ الْبَالِغُ أَوْ الْبَازُونَ مِثْلَهُمَا أَوْ كَهِيرِ آزَاد، عاقل او بالغ کس یا مأذون اجازت ورکړل سوی غلام یا کوچنی | د خپل ځان په خبر بل څوک وکیل جوړ کړي جَاَزَ نو جائز دي لَگَنَ الْمُؤَكَّلَ مَالِكٌ لِيَتَصَرَّفَ ځکه چې مؤکل د تصرف مالک دی وَالْوَكِيلَ مِنْ أَهْلِ الْعِبَارَةِ او وکیل له اهل عبارت څخه دی وَإِنْ وَكَّلَ صَبِيًّا مَحْجُورًا يَفْقَهُ الْبَيْعَ وَالْقِيَاءَ أَوْ عَبْدًا مَحْجُورًا او که چیرې هغه داسې محجور بچۍ وکیل جوړ کړي کوم چې په خرڅولو او رانیولو پوهیږي یا محجور غلام | وکیل جوړ کړي | جَاَزَ نو | هم | جائز دي وَلَا يَتَعَلَّقُ بِهِمَا الْحَقُوقُ وَيَتَعَلَّقُ بِمُؤَكَّلِهِمَا | لېکن | د دې دواړو سره |د عقد| حقوق نه متعلق کیږي بلکې د هغو د مؤکل سره متعلق کیږي لَگَنَ الصَّبِيُّ مِنْ

أَهْلُ الْعِبَارَةِ حُكْمٌ فِي بَيْعِ لِهْ أَهْلِ عِبَارَتِ شُخْه دِي أَلَا تَرَى أَنَّهُ يَنْقُذُ تَصَرُّفُهُ بِإِذْنِ وَلِيِّهِ آيَا تَهْ نَهْ
 گورې! چي دهغه تصرف دهغه دولي په اجازت سره نافذيري وَالْعَبْدَ مِنْ أَهْلِ التَّصَرُّفِ عَلَى نَفْسِهِ
مَالِكٌ لَهُ او غلام پر خپل خان د تصرف اهل دى [او] د تصرف مالک دى وَأَشْأَا لَا يَنْدَكُهُ فِي حَقِّ الْمَوْلَى
 او هغه فقط د خپل مالک په حق کي د تصرف مالک نه دى وَالْتَّوَكِيلُ لَيْسَ تَصَرُّفًا فِي حَقِّهِ او وکیل
 جوړول د مالک په حق کي تصرف نه دى إِلَّا أَنَّهُ لَا يَصِحُّ مِنْهُمَا التِّزَامُ الْعَهْدِي لېکن د دې دواړو له
 طرفه [پر خان] د عهدي لازمول نه صحيح کيږي ايښي دوى پر خپل خان د عقد ذمه واري (حقوق) نه سي
 لازمولاى، مطلب دا چي غلام او بچى خو وکیل جوړېدای سي لېکن د عقد حقوق دهغو سره نه سي متعلق کېدای او
 پر هغو نه لازميږي أَمَّا الصَّبِيُّ لِقُصُورِ أَهْلِيَّتِهِ کوم چي بچى دى نو حُکْم چي دهغه اهليت کم [ناقص]
 دى وَالْعَبْدُ لِحَقِّ سَيِّدِهِ او غلام د خپل مالک د حق په وجه [د عقد ذمه واري (حقوق) پر خان نه سي
 لازمولاى] فَتَلَزُّمُ الْمُوَكَّلِ نو حُکْم دا حقوق به پر مؤکل لازم وي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ أَنَّ الْمُشْتَرِي إِذَا لَمْ يَغْلَمْ
بِحَالِ الْبَائِعِ ثُمَّ عَلِمَ أَنَّهُ صَبِيٌّ أَوْ مَجْنُونٌ أَوْ مَحْجُورٌ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ شُخْه روايت دى چي
 که مشتري دبائع په حالت خبر نه وي بيا په خبر سي چي هغه خو بچى دى يا لهوني دى يا محجور
 دى لَهُ خِيَارُ الْفَسْخِ نو اړه دې صورت کي [مشتري ته د بيع فسخ کولو اختيار سته] په حاشيه کي ذکر
 سوي دي چي حُني حضرات وايي: د هدايي د اصل نسخې په حاشيه کي د "مجنون" د لفظ پر ځاى "محجور"
 ليکلى سى يعنې عبارت داسي دى: "انه صبي محجور" نو په ظاهره د "مجنون" لفظ په عبارت کي غلط ليکل سى
 دى. د تفصيل لپاره حاشيه او گورئ! لِأَنَّهُ دَخَلَ فِي الْعَقْدِ عَلَى ظَنٍّ أَنَّ حَقُّوهُ تَتَعَلَّقُ بِالْعَاقِدِ حُکْم چي
 مشتري په دې گومان سره په عقد کي داخل سو [يعنې په دې گومان يې عقد کړى وو] چي د دې عقد
 حقوق به د عاقد سره متعلق وي فَإِذَا ظَهَرَ خِلَافُهُ لهذا کله چي دهغه [د گومان] په خلاف ښکاره سو
يَتَخَيَّرُ نو حُکْم هغه ته به اختيار وي كَمَا إِذَا عَارَضَ عَلَى عَيْبٍ لکه څرنګه [چي په هغه وخت کي مشتري ته
 اختيار وي] کله چي هغه [په مبيع کي] په يو عيب خبر سي.

اللغات: «محجور» د نصر د باب مفعول دى: هغه کس چي له تصرف کولو شخه منع سى وي،
 يعنې له کاروبار او تجارت کولو شخه منع سى او را ګرځول سى وي، هغه کس چي يو پابندي پر

لگول سوې وي، «التزام» دافتعال دباب مصدر دی: پر خپل ځان لازمول، په خپله ذمه اخيستل، قبولول، «عهدة» ذمه واري، «عثر» دنصر دباب ماضي ده: په يوشې خبرېدل، مطلع کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو آزاد، عاقل او بالغ سړی یا مأذون فی التجارة غلام او کوچنی د خپل ځان په څېر یو بل سړی دبیع وشرأ (خرڅولو او زانیولو) وکیل جوړ کړي، نو دا توکیل جائز دی؛ دلیل دادی چې دلته مؤکل په خپله د تصرف مالک دی او له اهل عبارت څخه دی، نو ځکه هغه ته به د دې ملکیت او اختیار هم وي چې بل څوک د تصرف مالک او وکیل جوړ کړي یعنې دهغه توکیل (وکیل جوړول) به جائز وي.

همدارنگه که آزاد، عاقل او بالغ سړی یو داسې کوچنی وکیل جوړ کړي کوم چې غیر مأذون له او محجور وي (یعنې له تجارت او کاروبار کولو څخه منع سوی وي)، لېکن دبیع وشرأ په مطلب او په نفع و نقصان پوهیږي، یا هغه یو محجور غلام وکیل جوړ کړي، نو په دې صورتونو کې هم «توکیل» جائز دی، لېکن د دې محجور صبي یا محجور غلام سره حکم نه متعلق کیږي بلکې دهغو د مؤکل سره حکم متعلق کیږي، خو بیا هم دا توکیل جائز او صحیح دی؛ ځکه چې د وکالت صحیح کېدلو شرط دادی چې مؤکل به د تصرف مالک وي او پر هغه به احکام لازم وي او بل دا چې وکیل به په عقد پوهېدونکې وي او له اهل عبارت څخه به وي (لکه په تېر عبارت کې چې دا شرط بیان سو)، او دلته په محجور بچي او غلام کې دا شرط موجود دی یعنې په عقد پوهیږي، ځکه داسې بچی د عقد اهل دی (فقط دهغه تصرف د خپل ولي پر اجازت موقوف دی، او د ولي په اجازت سره دهغه عقد نافذیږي)، همدارنگه محجور غلام هم پر خپل ذات د تصرف اهل دی، همدا وجه ده که هغه پر خپل ځان د یو چا د مال اقرار وکړي (چې پر ماد خالد دومره مال باندې دی)، نو تر آزادېدلو وروسته پر هغه لازم دي چې مقرله (خالد) ته به مال ورکوي، لنډه دا چې په محجور بچي او غلام دواړو کې د وکالت شرط موجود دی، همدارنگه د هغو په مؤکل کې هم د وکالت شرط موجود دی یعنې آزاد، عاقل، بالغ او د تصرف مالک دی، لهذا کله چې په دواړو کې د وکالت د صحیح کېدلو شرطونه موجود دي، نو ځکه دا وکالت به جائز او صحیح وي.

او پاته سوه د غلام د محجور کېدلو مسئله، نو دهغه محجور والی د وکالت له صحیح کېدلو څخه مانع نه دی؛ ځکه چې غلام په خپل حق کې له تصرف کولو څخه محجور (منوع) نه دی، بلکې د خپل مالک په حق کې له تصرف څخه محجور دی، او که یو څوک محجور غلام وکیل جوړ کړي نو دا دهغه د مالک په حق کې تصرف کول نه دي، نو ځکه به دهغه وکیل جوړول جائز وي.

لېکن د محجور بچي او محجور غلام سره دبیع وشرأ حقوق نه متعلق کیږي، بلکې د دې تعلق دهغو د مؤکل سره دی؛ د محجور بچي سره خو ځکه حقوق نه متعلق کیږي، چې هغه تر اوسه نابالغ

دی او دهغه اهلیت ناقص دی، او د غلام سره ځکه نه متعلق کیږي، چي هغه د بل چا په ملکیت کي (مملوک) دی او که دهغه سره حقوق متعلق کړي سي نو په دې سره دهغه مالک ته ضرر او نقصان رسیږي، لهذا د دې وجوهاتو په خاطر د دې دواړو سره د حقوقو متعلق کېدل ساقط کړل سوي دي او د هغو د مؤکل سره متعلق او تړل سوي دي؛ ځکه چي د همدې مؤکل په توکیل سره حقوق په وجود کي راغلي او پیدا سوي دي، نو ځکه د دې حقوقو ذمه واري به هم دهغه پر غاړه وي.

وعن أبي يوسف: د دې حاصل دادی چي که درانیولو په وخت کي مشتري د بائع (وکیل بالبيع) په حالت خبر نه سي چي هغه آزاد، عاقل، بالغ دی، که نه؛ بیاله رانیولو څخه وروسته مشتري ته معلومه سي چي بائع محجور بچي یا محجور غلام دی یا مجنون دی، نو په دې صورت کي مشتري ته د بیع فسخ کولو (ماتولو) اختیار سته؛ دلیل دادی چي مشتري خو په دې گومان سره عقد (رانیول) کړي وه چي د دې عقد حقوق به د بائع (وکیل بالبيع) سره متعلق وي او دهغه سره به زه عقد پوره کړم، لېکن کله چي بائع محجور غلام یا محجور بچي یا مجنون وختی نو د عقد حقوق د مؤکل سره متعلق سوه او معامله د مشتري د گومان په خلاف ښکاره سوه، لهذا په دې عقد کي دهغه رضا موجوده نه سوه او د هغه خوښه فوت سوه، نو ځکه به هغه ته د بیع فسخ کولو حق وي.

د دې مثال داسي دی لکه مشتري چي یو شی رانیسي او بیا هغه ته د دې شي (مبيع) یو عیب معلوم سي، نو په دې صورت کي هغه ته د اختیار عیب پر بناء د بیع فسخ کولو حق سته؛ ځکه چي د مبيع په عیباره کېدلو سره دهغه خوښه او رضا فوت سوه، نو همداسي په دې پورتنی صورت کي هم چي کله مشتري ته معلومه سوه چي بائع محجور غلام یا بچي دی نو د مشتري رضا فوت سوه، نو ځکه په دې صورت کي به هم هغه ته د بیع فسخ کولو اختیار وي. (خو ظاهر روایت دادی چي بائع لره اختیار نسته د محجور غلام او محجور بچي په صورت کي، او راجع قول هم ظاهر روایت دی [القول الراجح ج: ٢، ص: ١١٢٩])

د کوم عقد وکالت حقوق د وکیل یا مؤکل سره متعلق کیږي؟

قَالَ: وَالْعَقْدُ الَّذِي يَعْقِدُهُ الْوَكَلَاءُ عَلَى فَرْيَيْنِ فرمایي: او هر هغه عقد [معامله] کوم چي یې وکیلان کوي پر دوه قسمه دي كُلُّ عَقْدٍ يُضَيِّقُهُ الْوَكِيلُ إِلَى نَفْسِهِ [یو] هر هغه عقد [دی] کوم چي یې وکیل د خپل ځان و طرف ته منسوب کوي كَالْبَيْعِ وَالْإِجَارَةِ لکه بیع او اجاره فَحَقُّهُ تَتَعَلَّقُ بِالْوَكِيلِ دُونَ الْوَكِيلِ نو د داسي عقد حقوق د وکیل سره متعلق کیږي، نه د مؤکل سره وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: تَتَعَلَّقُ بِالْوَكِيلِ او امام شافعي رَجَّه الله فرمایي: چي هغه د مؤکل سره متعلق کیږي لِرَأْيِ الْحَقِّ تَابِعَةً

لِحُكْمِ التَّصَرُّفِ حُكْمُهُ چي حقوق د تصرف د حكم تابع وي وَالْحُكْمُ هُوَ الَّذِي يَتَعَلَّقُ بِالْمُوَكَّلِ او حكم يعني ملكيت د مؤكل سره متعلق وي فَكَذَا تَوَابَعُهُ نو حُكْمُهُ همداسي به دهغه توابع هم [د مؤكل سره متعلق] وي وَصَارَ كَالرَّسُولِ وَالْمُوَكَّلِ بِالنِّكَاحِ او هغه د قاصد او دنكاح د وكيل په خبر سو وَلَنَا: أَنَّ الْمُوَكَّلَ هُوَ الْعَاقِدُ حَقِيقَةً او زموږ دليل دادى: چي حقيقتاً عقد كونكى وكيل دى [حكه خبري او كلام فقط هغه كوي] لِأَنَّ الْعَقْدَ يَقُومُ بِالْكَلَامِ حُكْمُهُ چي عقد په كلام سره قائميري وَصَحَّةُ عِبَارَتِهِ لِيَكُونَهُ آدَمِيًّا او دهغه د عبارت صحيح كېدل دهغه دانسان كېدلو په وجه دي انه د وكيل كېدلو په وجه [وَكَذَا حُكْمُنَا او همداسي حكماً هم] [عقد كونكى وكيل دى] لِأَنَّهُ يَسْتَغْنِي عَنْ إِضَافَةِ الْعَقْدِ إِلَى الْمُوَكَّلِ حُكْمُهُ چي هغه د مؤكل و طرف ته د عقد له منسوبولو څخه مستغني [بې پروا] دى [يعني هغه دې محتاج نه دى چي د مؤكل و طرف ته عقد منسوب كړي] وَلَوْ كَانَ سَفِيرًا عَنْهُ او كه چيري وكيل د مؤكل له طرفه سفير [او وكيل بالنكاح] وای [لكه څرنگه چي امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دې ته اشاره كړې ده] لَنَا اسْتَغْنَى عَنْ ذَلِكَ كَالرَّسُولِ نو هغه به د مؤكل و طرف ته د عقد له منسوبولو څخه مستغني نه وای لكه قاصد وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ او كله چي داسي ده كَانَ أَصْلًا فِي الْحُقُوقِ نو وكيل به [د عقد] د حقوقو په باره كي اصيل وي فَتَتَعَلَّقُ بِهِ نو حُكْمُهُ دا حقوق به دهغه سره متعلق كيږي وَلِهَذَا قَالَ فِي الْكِتَابِ: يُسَلِّمُ الْمَبِيعَ وَيَقْبِضُ الثَّمَنَ او په همدې وجه امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ په كتاب [مختصر القدوري] كي ويلي دي: چي وكيل به مبيع ورسپاري او پر ثمن به قبضه كوي وَيَطَالِبُ بِالثَّمَنِ إِذَا اشْتَرَى او د ثمن مطالبه به له هغه څخه كيږي كله چي يې [ايوشى] رانيولى وي وَيَقْبِضُ الْمَبِيعَ او پر مبيع به هغه قبضه كوي وَيُخَاصِمُ فِي الْعَيْبِ او د عيب په باره كي به دهغه سره مخاصمه [دعوى] كيږي [كله چي هغه يوشى خرڅ كړى وي] وَيُخَاصِمُ فِيهِ [او] [همدارنگه] د عيب په باره كي به هغه مخاصمه كوي [كله چي يې يوشى رانيولى وي] لِأَنَّ كُلَّ ذَلِكَ مِنَ الْحُقُوقِ حُكْمُهُ چي دا ټوله [د عقد] له حقوقو څخه دي وَالَّذِي يَثْبُتُ لِلْمُوَكَّلِ خِلَافَةً عَنْهُ اغْتِبَارًا لِلتَّوَكُّلِ السَّابِقِ او د مؤكل لپاره خو ملكيت د مخكني توكيل په اعتبار كولو سره د وكيل له طرفه د نائب په توگه ثابتيري [يعني ملكيت خود وكيل په نيابت كي مؤكل ته

حاصلیږي. په شروع کي دوکیل جوړولو په اعتبار سره | كَالْعَبْدِ يَتَّهَبُ وَيَضْطَاوُ وَيَحْتَطِبُ لکه غلام چي هبه قبوله کړي یا بنسکار وکړي یا بوتي جمع کړي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح ده قَالَ: وَفِي مَسْأَلَةِ الْعَنِيبِ تَفْصِيلٌ نَذْرُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى صاحب د هدايي رَجِهَهُ الله فرمایي: چي د عیب په مسئله کي څه تفصیل سته چي هغه به موږ انشاء الله [څه وروسته] ذکر کړو.

اللغات: ﴿يُضَيِّفُهُ﴾ د افعال د باب مضارع ده: دیو شي نسبت د بل شي و طرف ته کول، منسوب کول (منسوبول)، ﴿يَسْتَغْنِي﴾ د استفعال د باب مضارع ده: مستغني کېدل، بې پروا کېدل، ﴿رَسُولٌ﴾ پیغام رسونکی، قاصد، ﴿سَفِيرٌ﴾ استازی، د بل چا خبره نقلونکی، قاصد، ﴿يَتَّهَبُ﴾ د افتعال د باب مضارع ده: هبه قبولول (هذیه قبولول)، ﴿يَحْتَطِبُ﴾ مخکنی صیغه ده: بوتي او لرگي ټولول (سره جمع کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی کوم عقود چي وکیلان خلگ کوي، هغه پر دوه قسمه دي: ① یو هغه عقود دي چي د هغوی حقوق دوکیل سره متعلق کیږي. ② دویم هغه دي چي حقوق یې د مؤکل سره متعلق کیږي (دویم قسم به په راروان عبارت کي ذکر سي)، د اول قسم لپاره قاعده داده چي هر هغه عقد کوم چي یې وکیل دخپل ځان و طرف ته منسوب کړي او دهغه لپاره دامنسوب کول صحیح هم وي، لکه خرڅول (بیع کول)، په اجاره ورکول وغیرهما، مثلاً یو سړی د بل چاله طرفه دیو شي د خرڅولو وکیل جوړ سي (چي هغه ته وکیل بالبیع وایي)، نو د داسي عقد حقوق دوکیل سره متعلق کیږي، نه د مؤکل سره، یعني وکیل دهغه د حقوقو ذمه وار کیږي، نه مؤکل.

دا تقسیم زموږ په نېز دی، کنې دامام شافعي رَجِهَهُ الله په نېز په هر صورت کي د عقد حقوق د مؤکل سره متعلق کیږي او فقط مؤکل دهغه ذمه وار کیږي او وکیل په هیڅ صورت کي هم دهغه نه ذمه وار کیږي.

دامام شافعي دلیل: دادی چي د عقد حقوق د تصرف د حکم یعني د ملکیت تابع وي، او ملکیت د مؤکل سره متعلق وي، نه دوکیل سره، لهذا کله چي د تصرف حکم یعني "ملکیت" د مؤکل سره متعلق دی، نو کوم څه چي دهغه تابع دي یعني حقوق، نو هغه به هم د مؤکل سره متعلق کیږي. او د وکیل حالت داسي دی لکه قاصد (پیغام رسونکی) او وکیل فی النکاح، یعني څرنگه چي د دې کسانو سره د عقد حقوق نه متعلق کیږي، بلکي دهغو د مؤکل سره متعلق کیږي، همدا سې به د دې پورتني وکیل حقوق هم دهغه د مؤکل سره متعلق کیږي، نه دوکیل سره.

زموږ دلیل: دادی چي په دې صورت کي عقد کونکی کس حقیقتاً هم وکیل دی او حکماً هم وکیل دی؛ حقیقتاً وکیل خو ځکه دی چي هغه عاقد دی او په خپل کلام او خبرو سره د عقد کونکی

(منعقد کونکی) دی، او څرنگه چي هغه عاقل او بالغ انسان دی نو هغه د عقد کولو او دایجاب و قبول کولو اهل هم دی، نو ځکه هغه عاقد هم دی او په دې سره حواله سره حقیقتاً وکیل هم دی، او حکماً ځکه وکیل چي هغه په یوازې سر (تن تنها) د عقد کولو او پوره کولو ملکیت لري او له دې څخه مستغني دی چي د مؤکل و طرف ته عقد منسوب کړي، او داسي نه دی لکه قاصد (پیغام رسونکی) چي هغه د خپل مرسل (پیغام استونکي) و طرف ته د عقد منسوبولو ته محتاج او مجبوره دی او لکه وکیل فی النکاح چي د خپل مؤکل و طرف ته د عقد منسوبولو ته محتاج دی، بلکي وکیل بالبيع او وکیل بالاجاره و غیرهما له دې نسبت څخه مستغني دي، لهندا که هغه د سفیر او وکیل فی النکاح په څېر وای نو هغه به خامخا د مؤکل و طرف ته د عقد منسوبولو ته محتاج وای، حالانکي داسي نه ده، نو ځکه به دا وکیل د عقد د حقوقو په باره کي اصيل وي (يعني داسي به وي لکه اصل مالک)، او څرنگه چي د نورو اصیلانو سره د عقد حقوق متعلق کيږي او هغو ته راجع کيږي، همداسي به د دې وکیل (وکیل بالبيع...) سره هم د عقد حقوق متعلق کيږي او هغه ته به راجع کيږي.

او څرنگه چي وکیل بالبيع د عقد د حقوقو په باره کي اصيل دی، نو په همدې وجه امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ په خپل کتاب ”مختصر القدوري“ کي ويلي دي چي که عاقد وکیل بالبيع وي نو فقط هغه به مشتري ته مبيع سپاري او پر ثمن به قبضه کوي، او که چيري وکیل بالشراء وي نو د ثمن مطالبه به فقط له هغه څخه کيږي او هغه به پر مبيع قبضه کوي، او که چيري وکیل بالبيع وي او بيا په مبيع کي يو عيب ښکاره سي نو مشتري به فقط د هغه سره مخاصمه (دعوی کوي) نه د مؤکل سره؛ ځکه چي دا ټوله خبري د عقد حقوق دي، لهندا کوم څوک چي د دې حقوقو په باره کي اصيل دی، فقط له هغه څخه به د دې پوښتنه او غوښتنه کيږي، او څرنگه چي په دې صورتونو کي همدا وکیل د عقد د حقوقو اصيل دی، نو ځکه فقط له هغه څخه به د مذکوره حقوقو په باره کي پوښتنه او غوښتنه کيږي.

والبلک یثبت للموکل إلخ: په دې سره دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د دلیل جواب ورکوي، مختصر او آسانه حاصل یې دا دی چي ملکیت په اصل کي د وکیل لپاره دی او د مؤکل ملکیت د وکیل د نائب والي په توگه ثابت دی (ځکه چي مؤکل د وکیل تر عقد کولو، د هغه سره د حقوق العقد تر متعلق کېدلو او بيا د مؤکل لپاره د دې حقوقو د ملکیت تر ثابتېدلو ډېر مخکي هغه د عقد کولو وکیل جوړ کړی دی)، لنده دا چي دلته که څه هم د مؤکل لپاره ملکیت ثابتېږي لېکن اول د هغه ثبوت د وکیل لپاره وي او بيا د وکیل په متابعت کي د مؤکل لپاره ثابتېږي، نو ځکه په دې مسئله کي به د مؤکل لپاره اصالتاً ملکیت ثابت نه وي بلکي

نيابتا به ثابت وي، او كله چي دمؤكل لپاره اصالتاً ملكيت ثابت نه دی، نو ښكاره خبره ده چي د عقد حقوق هم د هغه لپاره ثابت نه وي، بلكي دوكيل لپاره به ثابت وي.

ددې مثال داسي دی لکه ديو سړي (مولی) غلام چي دبل چاهديه قبوله کړي، يا ښکار وکړي، يا په صحرا کي بوتې او لرگي سره جمع کړي، نو که څه هم ددې شيانو مالک مولی وي لېکن هغه د غلام په واسطه او حواله سره ددې شيانو مالک وي، نه اصالتاً، همداسي په دې مسئله کي که څه هم ملکيت دمؤكل لپاره ثابت دی لېکن هغه اصالتاً نه دی بلكي دوكيل په واسطه او حواله سره دی.

صاحب د هدايې رَجَّةُ الله فرمايي چي دمؤكل لپاره د ملکيت ثابتېدلو دا صورت صحيح دی، او همدا زياتره علماؤ او فقهاؤ خوښ کړی دی، تر دې چي شمس الاثمه سرخسي رَجَّةُ الله فرمايلي دي "وهو الأصح" چي همدا طريقه تر ټولو زياته صحيح ده. (عنايه وبنايه)

قال وفي مسألة الخ: صاحب د هدايې رَجَّةُ الله فرمايي چي که دوكيل درانيولو او خرڅولو په صورت کي مبيع عيباره وخيږي، نو ددې په حکم کي څه غوندي تفصيل دی چي هغه به انشاء الله په آینده "باب الوكالة بالبيع والشراء" کي بيان سي.

د عقد وکالت دويم قسم

قَالَ: وَكُلُّ عَقْدٍ يُضَيِّفُهُ إِلَى مُوَكَّلِهِ فرمايي: او هر هغه عقد کوم چي يې وکیل دخپل موکل و طرف ته منسوب کوي کَالنِّكَاحِ وَالْخُدْمِ وَالصُّلْحِ عَنْ دِمِّ الْعَقْدِ لکه نکاح، خلع او له قتل عمد څخه صلح فَإِنْ حُقُوقُهُ تَتَعَلَّقُ بِالْمُوَكَّلِ دُونَ الْوَكِيلِ نو د هغه حقوق دمؤكل سره متعلق كيږي، نه دوكيل سره فَلَا يُطَالَبُ وَكَيْلُ الزَّوْجِ بِالنِّكَاحِ لِهَذَا د خاوند له وکیل څخه به د مهر مطالبه نه كيږي وَلَا يُلْزَمُ وَكَيْلُ الزَّوْجِ تَسْلِيْمُهَا او د ښځي پر وکیل به د هغې ورسپارل نه لازميږي لِأَنَّ الْوَكِيلَ فِيهَا سَفِيْرٌ مَنْحُصٌ حُكْمٌ چي وکیل په دغه عقدونو کي فقط سفير دی أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَا يَسْتَعْفِنُ عَنْ إِثْمَةِ الْعَقْدِ إِلَى الْمُوَكَّلِ آيا ته نه گوري! چي دا وکیل دمؤكل و طرف ته له عقد منسوبولو څخه مستغني نه دی وَلَوْ أَضَافَهُ إِلَى نَفْسِهِ او که چي وکیل دخپل ځان و طرف ته عقد منسوب کړي کَانَ النِّكَاحُ لَهُ نو نکاح به د هغه لپاره وي فَصَارَ كَالزَّوْجِ نو حُكْمٌ وکیل په نکاح او داسي نورو عقودو کي ا د قاصد په څېر سو وَهَذَا لِأَنَّ

الْحُكْمُ فِيهَا لَا يَقْبَلُ الْفَضْلُ عَنِ السَّبَبِ او دا [د قاصد په خبر د هغه کېدل] ځکه دي چي په دې عقودو کي حکم له سبب [عقد] څخه جدايي نه قبلوي لِأَنَّهُ اسْقَاطُ ځکه چي دا [سبب] اسقاط دي فَيَتَلَاشِي نو ځکه هغه کمزوري کيږي فَلَا يُتَصَوَّرُ صُدُورُهُ مِنْ شَخْصٍ وَثُبُوتُ حُكْمِهِ لِغَيْرِهِ نو ځکه د يوه کس له طرفه د هغه صادرېدل او د بل چا لپاره د هغه د حکم ثابتېدل ممکن نه دي فَكَانَ سَفِيرًا نو ځکه به وکیل سفیر [او قاصد] وي.

اللغات: ﴿صلح عن دم العمد﴾ که يو څوک قصداً قتل وکړي چي د هغه په وجه قصاص پر لازم سي، لېکن بيا هغه د قصاص په عوض کي د مقتول د اولياؤ (قربانو) سره پر څه مال صلح وکړي، نو دې ته صلح عن دم العمد وايي، ﴿سفیر﴾ استازی، خبره نقلونکی، قاصد، کوم کس چي صرف د خپل مؤکل خبره نقل کوي او په خپله پر هغه هيڅ حقوق لازم نه وي، نو هغه ته ”سفیر محض“ وايي، ﴿فصل﴾ د ضرب د باب مصدر دی: جلا کېدل (جدا کېدل)، عليحده کېدل، ﴿اسقاط﴾ د افعال د باب مصدر دی: ساقطول، ﴿يتلاشى﴾ نيستي کېدل (لاشي کېدل)، مراد ځني کمزوري کېدل (مضمحل کېدل) دي. (اثمار الهداية، اشرف الهداية، احسن الهداية)

تشریح: په دې عبارت کي د عقد دويم قسم بيان سوی دی چي د هغه سره د مؤکل حقوق متعلق کيږي، د دويم قسم لپاره قاعده داده چي هر هغه عقد کوم چي وکیل د خپل مؤکل و طرف ته منسوب کړي او د مؤکل و طرف ته د هغه منسوبول ضروري وي، نو د هغه عقد حقوق د مؤکل سره متعلق کيږي، نه د وکیل سره، مثلاً د خاوند يا ښځي له طرفه يو څوک وکیل بالنکاح جوړ سي، يا د ښځي له طرفه د خلع وکیل جوړ سي، يا د مقتول د اولياؤ له طرفه وکیل جوړ سي، نو په دې ټولو صورتونو کي د مذکوره عقدونو حقوق د مؤکل سره متعلق کيږي او فقط مؤکل د جواب ورکولو ذمه واره کيږي، پر وکیل هيڅ ذمه واري نه لازميږي، مثلاً که يو څوک د خاوند له طرفه وکیل بالنکاح جوړ سي، نو د مهر مطالبه فقط له مؤکل يعني له خاوند څخه کيږي، او که چيري د ښځي له طرفه وکیل جوړ سي، نو پر وکیل د ښځي ورسپارل نه لازميږي، بلکي په خپله پر ښځي دا لازميږي (چي هغه به خاوند ته خپل ځان سپاري)، همدارنگه که ښځه د خلع کولو لپاره يو څوک وکیل جوړ کړي، نو د ”بدل خلع“ مطالبه به هم فقط له ښځي څخه کيږي، له وکیل څخه به نه کيږي، همدارنگه که يو قاتل سړی د قتل عمد په باره کي د صلح کولو لپاره يو څوک وکیل جوړ کړي، نو په دې صورت کي به د بدل قصاص مطالبه له قاتل څخه کيږي، نه له وکیل څخه؛ ځکه چي په دې ټولو امورو کي وکیل محض سفیر او قاصد دی او هغه د مؤکل و طرف ته د عقد منسوبولو ته محتاج او مجبوره دی، ځکه که چيري هغه د مؤکل

وطرف ته مثلاً د نکاح عقد منسوب نه کړي، نو نکاح به په خپله دهغه لپاره وسي، نه د مؤکل لپاره (يعني وکیل به خاوند وگرځي، نه مؤکل)، همداسي که دا نور عقدونه د مؤکل و طرف ته منسوب نه کړل سي نو هم دا ډول خرابي مينځ ته راځي، نو ځکه موږ وايو چي په دې ټولو عقودو کي وکیل فقط قاصد او سفیر (خبره نقلونکی) دی، او قاصد چي کوم عقد وکړي دهغه حقوق او احکام د مرسل او قاصد جوړونکي و طرف ته رجوع او دهغه سره متعلق کيږي، نه د قاصد او سفیر سره، نو ځکه په پورتنی صورتونو کي به هم د وکیل عقود د مؤکل و طرف ته راجع کيږي او فقط مؤکل به دهغه ذمه واره وي.

وهذا لأن الحكم إلخ: په دې عبارت سره په مذکوره عقودو کي د وکیل د قاصد کېدلو او سفیر کېدلو علت بيانوي، حاصل يې دا دی چي په نکاح، خلع او داسي نورو عقودو کي حکم له سبب يعني له عقد څخه نه جلا کيږي، يعني داسي نه سي کېدای چي نکاح خو وسي لېکن د يو چا د خيار په وجه د نکاح حکم يعني د بضع ملکيت د خاوند لپاره ثابت نه سي، بلکي کله چي هم نکاح و تړل سي نو سمدستي خاوند د بضع مالک کيږي او حکم له سبب څخه نه جلا کيږي؛ ځکه چي په دې عقودو کي سبب د اسقاط (ساقطولو) له قبيلې څخه دی مطلب دا چي دا عقدونه (نکاح او داسي نور) د اسقاط له قبيلې څخه دي، په دې توگه چي تر نکاح مخکي د بنسختي بضع د بل چا لپاره حرامه وي لېکن نکاح دغه حرمت ساقطوي او دهغې بضع د خاوند لپاره روا کوي، همدارنگه په خلع کي خاوند له بضع څخه خپل ملکيت ساقطوي، او په صلح عن قتل العمد کي اولياء له مقتول څخه خپل حق (قصاص) ساقطوي، نو ځکه دا ټوله عقدونه د اسقاط له قبيلې څخه دي، او ساقطېدونکی شی ډېر کمزوری او مضمحل وي، لهذا دا بالکل ممکنه ده چي سبب اول د وکیل په ذريعه د وکیل لپاره صادر سي او بيا دهغه حکم د بل چا يعني د مؤکل لپاره ثابت سي او په دې توگه د سبب او حکم په مينځ کي فصل واقع سي؛ ځکه دا چي خبره جائز نه ده چي يوشی (مثلاً قصاص) يو وار د وکیل په حق کي ساقط سي بيا دويم وار دا حکم مؤکل ته منتقل سي او د مؤکل په حق کي ساقط سي، ځکه چي ساقط سوی شی بيا نه را رځي (لکه څرنگه چي همدا قاعده د "السَّاقِطُ لَا يَغُودُ")، نو ځکه د عقودو د دويم قسم حکم دا دی چي په داسي عقودو کي وکیل محض سفیر او قاصد دی او دا عقدونه به د مؤکل و طرف ته منسوب کيږي او فقط مؤکل به دهغوی اصل عاقد شمارل کيږي، چي دهغه لپاره د حکم په ثابتېدلو کي هيڅ خندا او مشکل منځ ته را نه سي.

د دویم قسم نظائر (مثالونه)

وَالضَّرْبُ الثَّانِي مِنْ أَخَوَاتِهِ الْعِثْقُ عَلَى مَالٍ وَالْكَتَابَةُ وَالضُّدْمُ عَلَى الْإِنْكَارِ او د دویم قسم له مثالونو څخه د مال په عوض کي آزادول، مکاتب جوړول او له انکار څخه صلح کول دي فَأَمَّا الضُّدْمُ الَّذِي هُوَ جَارٍ مَجْرَى الْبَيْعِ فَهُوَ مِنَ الضَّرْبِ الْأَوَّلِ لېکن هغه صلح کوم چي د بيع قائم مقام ده [يعني صلح عن الاقرار] هغه د عقد له اول قسم څخه ده وَالْوَكِيلُ بِالْهَبَةِ وَالْتَّصَدُّقِ وَالْإِعَارَةِ وَالْإِيْدَاعِ وَالرَّهْنِ وَالْإِقْرَاضِ سَفِيرٌ أَيْضًا او د هبه کولو، صدقه کولو، عاریت او امانت ورکولو، رهن ایښولو او قرض ورکولو وکیل هم محض سفیر [قاصد] دی لَأَنَّ الْحُكْمَ فِيهَا يَثْبُتُ بِالْقَبْضِ ځکه چي په دې عقودو کي حکم [ملکیت] په قبضه سره ثابتېږي وَأَنَّهُ يُلَاقِ مَخْلًا مَمْلُوكًا لِلغَيْرِ او دا قبضه د داسي محل سره متصل کیږي کوم چي د بل چا په ملکیت کي دی فَلَا يُجْعَلُ أَصِيلًا نو ځکه هغه اصیل [اصل مالک] نه سي گرځول کېدای وَكَذَا إِذَا كَانَ الْوَكِيلُ مِنْ جَانِبِ الْمُلْتَمِسِ او همدا حکم دی کله چي وکیل ادې شيانو [د غوښتونکي له طرفه] جوړ سوی وي [يعني په دې صورت کي هم وکیل محض سفیر او قاصد دی] وَكَذَا الشَّرَاكَةُ وَالْبُضَارَةُ او همدا حکم د شرکت او مضاربت هم دی إِلَّا أَنَّ التَّوَكِيلَ بِالِاسْتِقْرَاضِ بَاطِلٌ لېکن د قرض غوښتلو وکیل جوړول باطل دي حَتَّى لَا يَثْبُتَ الْبَلَدُ لِلْمُوكِّلِ تر دې چي د داسي مؤکل لپاره ملکیت نه ثابتېږي [بلکي په خپله د وکیل لپاره ثابتېږي] بِخِلَافِ الرِّسَالَةِ فِيهِ په خلاف د قرض غوښتلو په باره کي د قاصد استولو.

اللغات: ﴿أخوات﴾ لفظي معنی يې ده: خوندي، مراد ځني نظائر او مثالونه دي، ﴿جار مجزى﴾ قائم مقام، ﴿إعارة﴾ عاریت ورکول (د خواست په توګه ورکول)، مثلاً زید خالد ته خواست وکړي چي فلانکی شی ما ته د یو څو وخت لپاره امانت او په قرض حسنه راکړه!، او خالد هغه شی ورکړي، نو دې ته عاریت ورکول وایي، زید ته مستعیر وایي او خالد ته معیر وایي، ﴿إيداع﴾ د افعال د باب مصدر دی: امانت ایښول، په امانت ورکول، ﴿إقراض﴾ د افعال د باب مصدر دی: په قرض ورکول، ﴿مملوک﴾ د ضرب د باب مفعول دی: کوم شی چي د یو چا په ملکیت کي وي، هغه ته مملوک وایي، مثلاً د خالد په ملکیت کي یو موټر وي، نو دا موټر د هغه مملوک دی، ﴿ملتمس﴾ د افعال د

باب فاعل دی: طلب کونکی، غوښتونکی، خواست کونکی، ﴿استقراض﴾ داستعمال دباب مصدر دی: په قرض غوښتل، په پور غوښتل، ﴿يلاقي محلاً مملوگاً للغير﴾ دا جمله څه مشکله ده، حاصل يې دا دی چې داسيان يعنې د هېې، صدقې او داسي نورو شيان د وکیل په ملکیت کې نه دي بلکې د اصل مالک په ملکیت کې (مملوک) دي، نو ځکه وکیل به د اصل مالک په څېر نه گرځول کيږي بلکې هغه به محض سفير گرځول کيږي. په عبارت کې به هم مختصراً په بله وينا دې جملې تشرېح وسي.

تشرېح: صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چې (په شريعت) کې د عقد دويم قسم ډېر مثالونه سته: ① يو دا چې مالک (مولی) د څه مال په عوض کې دخپل غلام د آزادولو لپاره يو څوک وکیل جوړ کړي (مثلاً مالک بل چاته ووايي چې "ته دومره مال په عوض کې زما غلام آزاد کړه!"). ② مالک دخپل غلام دمکاتب جوړولو لپاره يو څوک وکیل جوړ کړي (مثلاً مالک بل چاته ووايي چې "ته دومره مال په عوض کې زما د غلام سره عقد کتابت وکړه"). ③ صلح عن الانکار، مثلاً زید پر خالد د مال دعوی وکړي چې "زما پر تا دومره مال باندي دی"، لېکن خالد له دې څخه انکار وکړي، بیا مدعی علیه يعنې خالد صلح ته اماده سي (چې زه پر دومره مال صلح در سره کوم) او مدعي (زید) دخپل ځان له طرفه د صلح کولو لپاره يو څوک وکیل جوړ کړي، نو په دغو ټولو صورتونو کې حقوق دمؤکل سره متعلق کيږي، نه د وکیل سره.

ها! د صلح عن الاقرار حقوق د وکیل سره متعلق کيږي؛ ځکه چې صلح عن الاقرار د بيع قائم مقام ده او په هغه کې مبادلة المال بالمال کيږي (يعنې مال په مال سره بدلول کيږي)، نو ځکه دا به له اول قسم عقودو څخه وي چې په هغه کې حقوق د وکیل سره متعلق کيږي.

والوکیل بالهبة إلخ: فرمايي چې که ④ د يوشې د هېه کولو، ⑤ صدقه کولو، ⑥ عاریتاً ورکولو، ⑦ امانتاً ورکولو، ⑧ درهن په توگه ورکولو، ⑨ په قرض ورکولو لپاره يو څوک وکیل جوړ کړی سي، نو هغه هم محض سفير او قاصد دی، ځکه چې په دې ټولو عقودو کې حکم په قبضه سره ثابتيږي (مثلاً په صدقه کې چې کله مسکين [متصدق علیه] د صدقې پر شي قبضه وکړي نو بیا د صدقې حکم يعنې ملکیت ثابتيږي. يعنې تر قبضه کولو وروسته مسکين د هغه شي مالک کيږي او هغه ته د تصرف حق حاصليږي، لنډه دا چې په دې ټولو صورتونو کې حکم [ملکیت] په قبضه سره ثابتيږي، او قبضه يعنې د موهوب له، متصدق علیه، مستعير او داسي نورو قبضه پر داسي محل واقع کيږي کوم چې دمؤکل په ملکیت کې دی، او څرنگه چې د قبضې سره سمدستي حکم هم ثابتيږي، نو ځکه هغه حکم به هم دمؤکل په ملکیت

کي ثابتیږي، نو فقط همدا مؤکل به په دې عقودو کي اخیل وي، نه وکیل؛ ځکه پر کوم محل چي قبضه او حکم ثابتیږي، هغه محل د مؤکل په ملکیت کي دی او د هغه سره د وکیل هیڅ تعلق نسته بلکي هغه فقط سفیر (خبره نقلونکی) دی، په بله وینا دا چي فقط د مؤکل معاون (مرستیال) دی، او ښکاره خبره ده چي د معاون و طرف ته هیڅ حکم نه راجع کیږي بلکي هغه چي د کوم چا تعاون کوي، د هغه و طرف ته حکم راجع کیږي، نو همداسي به په دغو صورتونو کي هم د مؤکل و طرف ته حکم راجع کیږي او فقط د مؤکل سره به حقوق متعلق وي، نه د وکیل سره.

همدارنگه کله چي په هبه، صدقه او اعاره کي د واهب، متصدق (صدقه کونکي) او معیر پر ځای د موهوب له، متصدق علیه او مستعیر له طرفه وکیل ټاکل سوی وي، نو هم دغه حکم دی، یعنی په دې صورت کي هم عقد او حکم د مؤکل سره متعلق کیږي، نه د وکیل سره. مگر د قرض غوښتلو په صورت کي وکیل جوړول مثلاً یو چا ته ویل چي ”ته له فلانکي څخه زما لپاره دومره مال په قرض واخله!“، نو دا توکیل باطل دی؛ ځکه په دې صورت کي به قرض د مؤکل لپاره وي او د هغه بدل به پر وکیل لازم وي، حال دا چي په دې کي د وکیل ښکاره نقصان دی، نو ځکه توکیل بالاستقراض باطل دی، حتی که بیا هم یو سړی د قرض غوښتلو لپاره وکیل جوړ کړي، نو په هغه غوښتل سوي (اخیستل سوي) قرض کي د وکیل ملکیت ثابتیږي، نه د مؤکل. ها! د قرض غوښتلو لپاره قاصد (پېغام رسونکی) استول صحیح دي؛ ځکه چي د قاصد هره معامله د مرسل (استونکي) و طرف ته راجع کیږي او د نفع و نقصان سره د قاصد هیڅ تعلق نه وي.

وکذا الشاکة الخ: فرمایي که یو سړی د مضاربت او شرکت کولو لپاره بل څوک وکیل جوړ کړي، مثلاً یو سړی بل چا ته ووايي چي ”ته فلانکي سړي ته ووايه چي ما په خپل بیع کي شریک کړي“ یا ”ته فلانکي سړي ته ووايه چي ما د خپل مال په خرڅولو کي مضارب کړي، نو دا هم جائز دي او په دې صورتونو کي به هم د وکیل عقد د مؤکل و طرف ته منسوب کیږي او وکیل به محض سفیر او قاصد (پېغام رسونکی) وي.

مؤکل له مشتري خخه د ثمن مطالبه کولای سي که نه؟ (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَإِذَا طَالَبُ الْمُشْتَرِي بِالثَّمَنِ فرمايي: او که چيري مؤکل له مشتري خخه د ثمن مطالبه وکړي فَلَهُ أَنْ يَمْتَنِعَهُ إِثَارًا نو مشتري ته دا اختيار سته چي هغه مؤکل له دې خخه منع کړي ايمني مؤکل ته له ثمن ورکولو خخه انکار وکړي | لَأَنَّهُ أَجَبَى عَنِ الْعَقْدِ وَحَقُّوqه حُكْمه چي مؤکل د عقد او د عقد له حقوقو خخه اجنبي [پردي] دی لِأَنَّ الْحُقُوقَ إِلَى الْعَاقِدِ حُكْمه چي [د عقد] حقوق د عاقد و طرف ته راجع کيږي فَإِنْ دَفَعَهُ إِلَيْهِ لېکن که مشتري مؤکل ته ثمن ورکړي جَازًا نو جائز دي وَلَمْ يَكُنْ لِلْمُؤَكِّلِ أَنْ يَطَالِبَهُ بِهِ ثَانِيًا او بيا وکيل ته دا حق نسته چي دويم وار له مشتري خخه د ثمن مطالبه وکړي لَأَنَّ نَفْسَ الثَّمَنِ الْقَبُوضُ حَقُّهُ حُكْمه چي قبضه کړل سوی ثمن اصل د مؤکل حق دی ايمني پر کوم ثمن چي مؤکل قبضه کړې ده هغه د مؤکل حق دی | وَقَدْ وَصَلَ إِلَيْهِ او هغه حق ده ته ورسېدی وَلَا قَائِدًا فِي الْأَخْذِ مِنْهُ ثُمَّ الدَّفْعُ إِلَيْهِ [نو حُكْمه اوس] په دې کي هيڅ فايده نسته چي له مؤکل خخه هغه واخيستل سي بيا [بیرته] مؤکل ته ورکول سي وَلِهَذَا لَوْ كَانَ لِلْمُشْتَرِي عَلَى الْمُؤَكِّلِ دَيْنٌ او همدا وجه ده که چيري پر مؤکل د مشتري قرض وي يَقَعُ الْقَاسَةُ نو مقاصه [تبادل] واقع کيږي وَلَوْ كَانَ لَهُ عَلَيْهِمَا دَيْنٌ او که چيري پر مؤکل او وکیل دواړو د مشتري قرض وي يَقَعُ الْقَاسَةُ بَيْنَ الْمُؤَكِّلِ أَيْضًا دُونَ دَيْنِ الْمُؤَكِّلِ نو هم د مؤکل په قرض سره مقاصه [تبادل] واقع کيږي، نه د وکیل په قرض سره وَبَيْنَ الْمُؤَكِّلِ إِذَا كَانَ وَحْدَهُ يَقَعُ الْقَاسَةُ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ * او د طرفينو رَجْعُهُمَا الله په نېز د وکیل په قرض سره [هم] مقاصه واقع کيږي کله چي يوازي پر وکیل قرض وي لِأَنَّ تَبَدُّلَ الْإِثْرَاءِ عَنْهُ عِنْدَهُمَا حُكْمه د طرفينو رَجْعُهُمَا الله په نېز وکیل د دې ملکيت [اختيار] لري چي مشتري

* القول الرابع: قول الطرفين رَجْعُهُمَا الله، كما ذكر في الدر المختار (ج: ۴، ص: ۴۴۸)، وكذا في النجاة (ج: ۳، ص: ۱۵۵).

ص: ۱۵۵. القول الرابع: ۲، ص: ۱۵۰.

له ثمن شخه بري كړي وَلَكِنَّهُ يَضْمَنُهُ لِلْمُؤَكَّلِ فِي الْفَضْلِ لِبَكْنٍ وَكَيْلٍ په دغو دواړو صورتونو كي دمؤكل لپاره [د هغه د ثمن] ضامن كيږي.

اللغات: ﴿ثمن﴾ قيمت (پيسې)، رېټ، ﴿مقاصة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی؛ يوشي د بل شي په مقابله كي گرځول (پور د پور په مقابله كي گرځول)، سره تبادله كول، ادل بدل كول، ﴿إبراء﴾ د افعال د باب مصدر دی؛ بري كول، معاف كول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی دخپل شي د خرڅولو لپاره بل څوک وکیل جوړ کړي (چي ته زما داسی خرڅ کړه!)، او وکیل هغه شی خرڅ کړی لېکن له مشتري شخه ثمن نه واخلي؛ پیاد وکیل پر ځای مؤکل له مشتري شخه د ثمن مطالبه وکړي، نو په دې صورت كي مشتري ته اختیار دی چي که وغواړي نو مؤکل ته دي ثمن ورکړي او که وغواړي نو هغه دي منع کړي؛ دلیل دادی چي دلته مؤکل دوکیل په ذریعه عقد کړی دی، نو ځکه هغه د عقد او د عقد له حقوقو شخه اجنبي دی، او د عقد ټوله حقوق د عاقد یعنی دوکیل و طرف ته راجع دي، او د ثمن مطالبه كول او اخیستل هم د عقد له حقوقو شخه یو حق دی، لهندا د ثمن داخیستلو حق به هم دوکیل لپاره وي، نه دمؤکل لپاره، نو ځکه مشتري ته به دا اختیار وي چي مؤکل منع کړي او ثمن نه ورکړي، خو که هغه مؤکل ته ثمن ورکړي نو جائز دي او تر دې وروسته مشتري ته دا حق نسته چي له مشتري شخه دویم وار ثمن واخلي؛ ځکه چي دا ثمن دمؤکل خپل حق دی او که وکیل تر مؤکل مخکي ثمن اخیستی وای نو هغه به هم دا ثمن مؤکل ته ورکولای لېکن دلته په خپله مؤکل تر وکیل مخکي پر هغه قبضه وکړه او هغه ته خپل حق ورسېدی، او کله چي داسي ده نو له مؤکل شخه ثمن اخیستل او بیرته مؤکل ته ورکول هم بې فایدې دي، یعنی دا حکم کول چي مشتري دي ثمن له مؤکل شخه واخلي او وکیل ته دي یې ورکړي بیادي وکیل هغه بیرته مؤکل ته ورکړي، ښکاره خبره ده چي په دې كي هیڅ فایده نسته، ځکه کوم څه چي مقصود وو هغه حاصل سو، یعنی مؤکل ته خپل حق ورسېدی، لهندا اوس بیا له مؤکل شخه هغه اخیستل او مؤکل ته ورکول یو بې فایدې او پالتو کار دی، نو ځکه داسي به هم نه کیږي.

ولهذا لو كان إلخ: څرنگه چي دا ثمن په اصل كي دمؤکل حق دی، نو په همدې وجه که پر مؤکل د مشتري قرض باندي وي او هغه قرض د ثمن سره برابر وي، نو په ثمن او قرض كي مقاصه (تبادل)

واقع كيږي، يعني مؤكل به خپل ثمن د قرض په بدله كي مشتري ته ور پرېږدي او مشتري به ثمن د ځان سره راگرځوي او قرض او ثمن به سره ادل بدل کوي. (نو معلومه سوه چي دا ثمن فقط د مؤكل حق دی او هغه يې اصل حقدار دی).

ولو کان عليهما دين إلخ: او که چيري پروكيل او مؤكل دواړو د مشتري قرض باندي وي، نو فقط د مؤكل د قرض سره مقاصه (تبادل) واقع كيږي، نه د وكيل؛ ځكه چي دا ثمن فقط د مؤكل حق دی.

وهدين الوكيل إلخ: ها! که چيري يوازي پروكيل د مشتري قرض باندي وي، نو په دې صورت كي د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز د وكيل د قرض سره مقاصه (تبادل) نه واقع كيږي، يعني وكيل به د قرض په بدله كي دا ثمن مشتري ته نه ور پرېږدي (قرض او ثمن به نه سره تبادل کوي)؛ ځكه چي دا ثمن خو فقط د مؤكل حق دی.

لېکن د طرفينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز په دې صورت كي د وكيل د قرض سره مقاصه (تبادل) واقع كيږي او بيا به وكيل مؤكل ته خپل ثمن ورکوي؛ ځكه د طرفينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز وكيل ته دا حق هم سته چي له مشتري څخه ثمن نه واخلي او هغه بري کړي، نو ځكه هغه ته به دا حق په درجه اولي وي چي د قرض په بدله كي مشتري ته ثمن ور پرېږدي، نو ځكه د طرفينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز په دې صورت كي هم مقاصه كول (تبادل كول) جائز دي.

مگر وكيل په دواړو صورتونو كي د مؤكل د ثمن ضامن كيږي، ① يعني که وكيل مشتري له ثمن څخه بري کړي، نو په دې صورت كي به هم وكيل و مؤكل ته خپل ثمن ورکوي، ② همدارنگه که وكيل د قرض او ثمن تبادل سره وکړي، نو هم به وكيل و مؤكل ته خپل ثمن ورکوي؛ ځكه چي په دواړو صورتونو كي ثمن صرف د مؤكل حق دی. فقط والله أعلم وعلیه اتم

قد تم الجزء السابع من أحسن الهداية في شرح الهداية، ويديه الجزء الثامن: مبتدئاً بالوكالة بالبيع

والشهداء، اللهم اغفر لشارحه ولوالديه ولأساتذته وللمن قام بالمساعدة عليه

رهناتقبل منا إنك أنت السميع العليم وتب علينا إنك أنت التواب الرحيم

